

2 400 40

MADE IN SPAIN

861583

de Collegio de la Compañia de S. J. de Granada.

M/1789H

FRANCISCI TOLETI
DOCTORIS THEOLOGI
Cordubensis e Societate IESV,
IN SACROSANCTVM
IOANNIS EVANGELIVM
Commentarij.

ADIECTI SVNT TRES INDICES, VNVS RERV M,
Alter eorum scriptura locorum, qui vel ex professo, vel obiter explicantur.
Tertius heresum, que in hoc opere confutantur.

AD S. D. N. SIXTVM V. PONT. MAX.

R O M A E

Ex Typographia VATICANA.

M. D. X C.

BEATISSIMO
SANCTISSIMOQ.

P A T R I

SIXTO V. PONT. MAX.

FRANCISCVS TOLETVS.

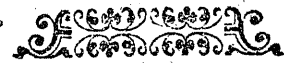

Ndeuigesimus iam agitur annus BEATISSIME PATER, ex quo in Apostolicum Palatium translatus a scholis, in quibus theologiam publice profitebar, grauem hanc, & laboriosam de rebus diuinis concionandi prouinciam utcumque sustineo: ac proinde necessario in sacrosancta utriusque paginae volumina, quam accuratissime perlegenda: necnon veterum æque, ac recentiorum libros, tum Græcorum, tum Latinorum, summo studio peruoluendos incumbo. Quod ego dum facio, multa me interea scripsisse, & ad veteris pariter ac noui Testamenti præcipuas partes adnotasse fateor: nihil tamen minus fore cogitabam, quam ut ea, quæ mihi priuatim scripseram, in manus hominum aliquando peruenirent: neque enim illa post tam multa doctissimorum hominum scripta, aut aliqua ex parte necessaria, aut omnino digna credebam, quæ in lucem prodirent. Si quid vero edendum esset, statueram ab ijs maxime ordiri, quæ olim de scholastica theologia conscripseram: fecerunt tamen multi summo iudicio, & auctoritate viri, non assidua tantum exhortatione, sed quotidiano fere conuicio, ut sententiam mutarem. Putabant enim fore, si quæ diuturna commentatione, ac studio in sacros libros notata habebam, paulo accuratius descripta in commentariorum ordinem redegissem: ut eius rei ad communem multorum usum, atque adeo ad publicam rem Ecclesiæ, non modica, ut illi quidem dicebant, utilitas permaneret: hanc si diutius hominibus inuiderem, nec religiose, nec pie, & susceptæ vitæ rationi parum congruenter esse facturum. Ego quamquam in hisce meis la-

boribus non tantum esse momenti existimabam, malui tamen sententiam mutare, quam dum in suscepto consilio persevero, parum talibus viris obsequens, & in retinendo animi proposito pertinax potius, ac durus, quam constans iudicari. Dum igitur ad rem animum adijcio, primum mihi Ioannis Euangelium occurrit, quod tum ob rerum altitudinem, & difficultatem, tum ob verborum obscuritatem, accurata, & diligenti explicatione indigere videbatur: qua in re quantum præstiterim, iudicabunt, qui legent. Hoc quidem affirmare possum; me multum in ea laboris, multum studij, plurimum temporis insumpsisse. Ceterum quale, quale opus euasit, tibi in primis, ac tuo nomini PATER BEATISIME multis de causis dicandum fuit. Primum, ut re ipsa omnibus testatum esset, nihil me penitus ex meis scriptis probatum cuiquam esse velle, nisi tuo prius iudicio, & istius sanctissimæ fedis sententia probaretur: & quidem ad res huiusmodi iudicandas, quamuis illa in te auctoritas non esset, quam Deus Optimus Maximus, summam esse voluit, tamen ea præcellis rerum diuinarum cognitione, assiduo quodam studio, & incredibili ingenij magnitudine comparata, ut opus theologicis mysterijs plenissimum nulli potius, quam tibi, hoc est summo, & acutissimo theologo, offerendum esset. Verum hæc fortasse ratio communis mihi cum ceteris videri potest. illa peculiaris est, quod non publico tantum nostræ societatis nomine, quam suo instituto tibi deuinctam singulari benignitate tueris, sed Beatitudini tuæ etiam priuatim multis acceptis a te beneficijs obstrictus, grati animi quoquo modo significandi commodiorem in præsentia rationem nullam omnino reperiēbam. Atque hoc munus non iniucundum Beatitudini tuæ, nec ingratum futurum, vel ex eo etiam facile conijcio, quod multa in hoc opere agnosces, quæ in meis concionibus tanta affiduitate audisti: ut toto hoc fere iam triennio ab ijs, nec te maximæ, & grauissimæ occupationes tuæ, nec affecta interdum, & infirma valetudo auocare potuerint: ut non solum eximie cuiusdam pietatis populo Christiano exemplum præbueris, sed aperte etiam ostenderis, in audiendo Dei verbo non te tam concionatoris eloquentiam in dicendo, quam ipsius verbi præstantiam, veritatemque requirere. Quod reliquum est, Deum omnipotentem, cuius personam sustines in terris, enixe precor, ut Ecclesiæ suæ sanctæ Beatitudinem tuam difficillimis hisce temporibus, quam diutissime tueatur incolumem.

FRAN-

FRANCISCVS RODERICVS
E SOCIETATE IESV
LECTORI.

M M, & mandato superiorū, & rogatu ipsius Patris Francisci Toleti, hoc eius opus in Ioannis Euangelium perlegerem, quadam obseruavi, quæ si in hoc libri initio apponerentur, aliquid lucis etiam ceteris allatura credidi. Primum autem illud est, auctorem ne vel legentibus tadium, vel doctrinæ ipsi confusionem afferret, & obscuritatem, sic opus hoc distribuisse, ut priori loco commentarium, deinde annotationes apponeret. Ac commentarius quidem nudam ac simplicem ipsorum verborum interpretationem continet, ut si quis relictis alijs sensum tantum cuiusque loci desideret, eum ad manum habere possit. In annotationibus autem, quæ semper circa proxime præcedentia verba versantur, complura afferuntur, quæ ad variam multiplicemque eruditionem, vel sanctorum Patrum intelligentiam, vel etiam errorum confutationem pertinent. Quibus etiam non pauca sepe aspersa sunt ad mores spectantia, idque potissimum ad concionatorum usum, quæ quidem ut vere dicam auctor inuitus addidit, quod alienum a scripturæ interprete iudicaret concionum materiam immiscere: sed tamen fecit compulsus, & pene coactus amicorum precibus, in qua re ei persuadenda me quoque ipsum, & aliquid elaborasse, & aliquid effecisse non diffiteor. Porro in annotationibus ipsis, quid tractetur breuis postilla seu summa vniuscuiusque initio ad marginem affixa, indicat. Insuper quæ vel ex sacre scripturæ, vel antiquorum Patrum fontibus hausta sunt, quæ quidem sunt multa, eorum loca diligentissime, ac verissime afferuntur. Recentiorum autem, melius auctori visum est, & ut in tali libro aptius, nullam omnino mentionem facere, sed eorum sententias si quæ incidant, tacitis nominibus adducere. Ceterum nec illud quidem omittendum, illum esse quamplurima, & noua, & magno labore conquistata, & omnino notatu, vel etiam admiratione dignissima afferat, eam tamen ubique seruare, tum grauitatem, tum modestiam, ut nihil propterea sibi arroget, aut sua venditet: hoc vno contentus si hic eius labor Dei gloriæ, & communi seruiat utilitati. Mihi tamen visum est de hoc etiam ipso lectorem admonere, ne idcirco segnus hoc opus percurrens, minorem perciperet utilitatem, sed potius eam attentionem studiumque adhiberet, quod merito tanta lucubrationi debetur.

T.YPO-

TYPOGRAPHVS
LECTORI.

HABES in superiori epistola breuiter, ac dilucide ea omnia enarrata, quæ te ad auctoris scopum in Sacrosancto Ioannis Euangelio explicando facile dirigunt: nec eadem repetendo actum agam. Causas vero, quibus impulsus librum hunc iam duobus ab hinc annis editum, in formam commodiorem redactum rursus emittam, tibi Lector exponam. Eæ autem sunt Francisci Toleti viri eruditissimi singularis, eximiaq. doctrina, multis magnisq. rebus spectata prudentia, & probata omnibus pietas, quæ in hoc opere maxime elucet. Nam Ioannem Theologorum magistrum exponens, nihil omittit eorum, quæ ad Sacrosancta fidei mysteria, ac summa Theologiæ documenta spectare videntur: adeo vt ipsius Ioannis tamquam aquilæ volantis pennis, adiutus ad volandum esse videatur. In rebus vero ac sententijs connectendis prudentiæ acerrimiq. iudicij specimen præbet, dum nihil perturbatum, ac præposterum in eius opere cernitur, sed totum distinctum est, vnumq. pendet ex altero. Sanctorum Patrum sententias non aceruatim profert: sed quid vnaquæque valeat ad rem, de qua agitur, comprobendam, æqua lance perpendit. Pietas denique in eo perspicitur, quod scripturæ vim non facit, nec ad singulares, nouos, & pro suo arbitratu excogitatos sensus eam detorquet, immo potius in eo sensu, quem Sancta Mater Ecclesia, & communis patrum consensus comprobatur, firmissimus semper est. Atque vt Hieronymi Sanctissimi documentum obseruet, sermo eius scripturarum est lectione conditus. His ergo causis adductus, & iuuandæ reipublicæ desiderio incitatus, operam dedi, vt liber maxime utilis, omniq. eruditione ornatus, atque refertus commode ab omnibus haberi posset. Quid vero in hac editione elaborauerim, legendo comperies: tibiq. vt spero susceptus labor non erit ingratus. Errata seorsum non apposui, quia vel nulla, vel si quæ inter cudendum exciderunt, exigua sunt valde, & quæ tu æqui boniq. consulens emendabis potius, quàm sis iniquus æstimator diligentia meæ. Vale, & nobis semper in Christo bene precare.

PRIVI-

PRIVILEGIUM SVMMI PONTIFICIS.

SIXTVS PP. QVINTVS

AD FVTVRAM REI MEMORIAM.

QVM publice multum interst, & Nos eam ob causam valde cupiamus, vt Commentaria illa cum Annotationibus in Diui Ioannis Euangelium, in Epistolam Pauli ad Romanos, & Summa casuum conscientia, qua dilectus filius Franciscus Toletus Presbyter Societatis Iesu Theologus noster nuper confecit, quàm diligentissime fieri possit, typis excudatur, & ne a quoquam seu negligentia, seu malitia mendis deformari, aut aliter deprauari possint: ac præterea indemnitati eorum, quibus ille hoc imprimendi negotium dederit providere volentes. Motu proprio, & ex certa nostra scientia, omnibus Christi fidelibus, præsertim librorum Impressoribus, ac Bibliopolis quouis nomine nuncupatis, tam in Vrbe, & illius districtu, ac statu, & ditione temporalis Nobis, & Sanctæ Romana Ecclesiæ mediate, vel immediate subiecta, quam etiam per totam Italiam, & extra eam vbius gentium ac locorum constitutis, sub excommunicationis maioris lata sententia pœna, a qua nisi a Nobis, vel Romano Pontifice, præterquam in mortis articulo, absolui possint: ac etiam Quingentorum Ducatorum auri de camera, pro vna eidem camera Apostolica, pro alia Accusatori, & pro reliqua tertijs partibus Impressoribus ab ipso Francisco Commentariorum auctore deputatis, seu deputandis, vel eorum heredibus, aut ab eis causam habentibus: necnon amissionis huiusmodi typorum, & librorum in totum eidem Auctoris Impressoribus applicandis pœnis auctoritate Apostolica tenore presentium interdiciamus & inhibemus: ne per Viginti annos a Data presentium computandos, Commentaria prædicta cum annotationibus, vt præfertur, aut illorum partem, etiam quocumque alio idiomate inuersa, absque licentia Impressorum a dicto Francisco pro tempore deputatorum imprimere, aut impressa vendere, seu venalia tenere audeant, vel presumant. Mandantes vniuersis, & singulis venerabilibus fratribus Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis, & alijs locorum Ordinarijs, eorumq. Vicarijs, seu officialibus, in spiritualibus, generalibus, ac in dicto statu nostro Ecclesiastico, Legatis, Vicelegatis, Gubernatoribus, Potestatibus, & alijs Officialibus, vt quando, & quoties pro parte dictorum Impressorum a dicto Francisco auctore deputatorum requisiti fuerint, præmissa contra inobedientes exequantur, & obseruari faciant: inuocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachij secularis. Non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus Apostolicis, ac statutis, & consuetudinibus, iuramento, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis: priuilegijs quoque, indulgijs, & litteris Apostolicis quibusuis personis quomodolibet concessis, & confirmatis. Quibus omnibus illorum tenores, ac si ad verbum insererentur presentibus pro sufficienter expressis habentes, hac vice dumtaxat specialiter, & expresse derogamus, ceterisq. contrarijs quibuscumque. Volumus autem, vt presentium exemplis, etiam in ipsis voluminibus impressis, eadem ubique fides habeatur, quæ ipsis presentibus haberetur si forent exhibita, vel ostensa.

Datum Roma apud Sanctum Petrum Sub Annulo Piscatoris. Die XI. Nouembris.
M. D. LXXXVI I.

Pontificatus Nostri Anno Tertio.

Tho. Tho. Gualterutius.

ARGUMENTVM.

IOANNES Iacobi maioris frater, Zebedæi filius, a vico Bethsaida Galilææ regionis, arte piscator, Discipulus a Domino inter primos electus, vna cum ceteris vndecim Apostolus creatus, Euangelium vltimus omnium scripsit. Hic cum in tria aliorum Euangelia, quæ a quibusdam fidelibus ad ipsum allata erant; incidisset, vidissetq. hos tres in eo maxime sermone versatos, qui de Saluatoris erat humanitate, dogmata vero de eius diuinitate prætermisisse, ipsa quidem Euangelia admiratus laudauit, veraq. eos, & digna fide dixisse testatus est, ipse vero diuino motus spiritu de diuina Christi natura plura scribere, & quæ ab alijs præterita fuerant, enarrare decreuit. Hoc enim propter illius temporis hæreses, maxime Cherinthi diuinitatem Christi negantis, purumq. hominem, qui a Ioseph & Maria initium accepisset, affirmantis, necessarium iudicauit. Multis annis post captam Hierosolymam, fide iam patefcente, capacioribusq. fidelibus effectis ac multiplicatis, Euangelium in Asia conscripsit, id in causa fuit, cur altiora dogmata, & secretiorem doctrinam traderet, eaque ratione motus tamdiu Euangelium hoc edere in lucem differret. Minus quàm ceteri Euangelistæ Græce locutus est, Hebraicis phrasibus abundat, vnde fit, vt Hebraici sermonis peritia, non minus quàm Græci ad sensum sententiarum assequendum sit necessaria. Sunt autem duo alia in hoc Euangelio attendenda. Vnum est maximam vim in particulis causalibus, illatiuis, continuatiuis, ceterisq. eiusmodi esse positam, vt interdum vna particula integrum sententiæ sensum contineat, & ostendat. Alterum est in enarrandis Christi sermonibus, & concionibus, quod huic Euangelistæ maxime familiare ac proprium est, non omnes aut integras semper sententias, vti a Domino habitæ sunt, sed quæ præcipua, & ad rem maxime facere videbantur Ioannem descripsisse, & velut in epilogum redegisse, vt in ijs Christus agnosceretur. Hinc videre licet nonnumquam in eis connectendis, ac copulandis difficultatem, vt sibi non cohærere prima facie videantur, quæ re vera multum consona, & cohærentia sunt. Hæc omnia in ipsa pertractatione manifesta fient.

FRAN-

FRANCISCI TOLETI DOCTORIS THEOLOGI

E SOCIETATE IESV

IN SACROSANCTVM IOANNIS EVANGELIVM

COMMENTARII.

CAPVT PRIMVM.

IN principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil, quod factum est. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria venit: & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine eius: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. **ET VERBUM CARO FACTVM EST: & habitauit in nobis: (& vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti a patre) plenum gratia & veritatis.** Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens: *Hic erat, quem dixi: Qui post me venturus est, ante me factus est: quia prior me erat.* Et de plenitudine eius, nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia. Quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis Sacerdotes & Levitas ad eum, vt interrogarent eum; Tu quis es? Et confessus est, & non negauit. Et confessus est: *Quia non sum ego Christus.* Et interrogauerunt eum: *Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non.* Dixerunt ergo ei: *Quis es? vt responsum demus his, qui miserunt nos.* *Quid dicis de teipso? Ait: Ego vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta. Et qui missi fuerant, erant ex Phariseis.* Et interrogauerunt eum, & dixerunt ei: *Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta? Respondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est, cuius ego non sum dignus, vt soluam eius corrigiam calceamenti.* *Hoc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans. Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* *Hic est, de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est: quia prior me erat, & ego nesciebam eum: sed vt manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.* Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: *Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de celo, & mansit super eum. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est, qui baptizat in spiritu sancto.* Et ego vidi: & testimo-

A

testimo-

testimonium perhibui, quia hic est filius Dei. Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. Et respiciens Iesum ambulantiem, dicit: Ecce agnus Dei. Et audiverunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum. Converteris autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid queritis? Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum, Magister) ubi habitas? Dicit eis: Venite & videte. Venerunt & viderunt ubi maneret, & apud eum manserunt die illo. Hora autem quasi erat decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus, qui audierant a Ioanne & secuti fuerant eum. Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam, quod est interpretatum Christus. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus, dicit: Tu es Simon filius Iona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. In crastinum, voluit exire in Galilaam: & inuenit Philippum. Et dicit ei Iesus: Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida, civitate Andrea & Petri. Inuenit Philippus Nathanael, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege, & Propheta, inuenimus Iesum filium Ioseph a Nazareth. Et dicit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni, & vide. Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanael: Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dicit ei: Prius quam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi, tu es filius Dei, tu es Rex Israel. Respondit Iesus, & dicit ei: Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis: maius his videbis. Et dicit ei: Amen amen dico vobis, videbitis calum apertum, & angelos Dei ascendentes & descendentes supra filium hominis.

PERA & gesta Christi narraturus Ioannes, conuenienti methodo, ab ipsius Christi velur descriptione quadam, exordiū sumpsit: cum autem Christus in vnica persona, & diuinam, & humanam complecteretur naturam, vtriusque considerationem perfecta doctrina exigebat. A diuina ergo, vt a priori, & potiori incipiens, ad humanam descendit perscribendam naturam. In quattuor autem partes hoc primum caput diuidere possumus. in prima, quæ ad diuinam Christi naturam; in secunda, quæ ad humanitatem, & incarnationem eius spectant, traduntur: in tertia huius mysterij aliqua adduntur testimonia: in quarta denique nonnullorum discipulorum ad Christum narratur accessus. Incipit ergo, quæ ad Christi diuinitatem spectant, exponere.

In principio erat verbum.

COMMENTARIVS.

MOYSES in principio Deum verbo suo omnia creasse promulgans, verbi huius antiquitatem, qualitatem, & naturam non expressit. Hæ enim veritates, quia populi illius capacitatem, ac testamenti veteris dignitatem superabant, Euangelicæ perfectioni erant referuatæ. Euangelista ergo noster supplens, quod veteri defuit, has palam enunciat, & præueniens exordium illud vetus, quod a creatione incæpit, quæ ante creationem erant, reuelat. Vt si initium hoc Ioannis, illi Genesis principio conferamus, Euangelium supplementum esse veteris instrumenti, cum Tertull. lib. aduersus Hermogenem, liceat affirmare. Verbis igitur propositis prima veritas, nempe antiquitas verbi reuelatur. *In principio, inquit, erat verbum.* Principium appellat, quando, quod factum est, esse incæpit, & ante quod, nihil factum est. In hoc principio verbum erat. Si verbum tunc incæpisset, dicendum erat, in principio factum est verbum; at dictum est. in principio erat, quasi ante omne principium creaturæ semper existens: hæc est æternitas verbi. Si enim aliquando incæpit, in principio non erat, quod enim in principio erat, ipso principio antiquius esse necesse est. Non igitur de-

Genes. 1.

cipiatur,

cipiatur Iudæus, existimans illud verbum, quo Deus fecit celum & terram, ceteraq. omnia, tunc incæpisse, quado facta sunt: erat enim antiquius principio omnium, quæ facta sunt, & esse incæperunt. Est autem cum articulo Græce vox illa, verbum, ut eximium, & primū illud verbum, quo facta sunt omnia, significetur.

ANNOTATIO I.

Hoc loco cum vulgata legédum verbum, nō sermo aut ratio.

CVM λόγος apud Græcos multiplicem habeat significationem, factum est, vt non omnes eodem modo hanc vocem interpretentur. Quidam enim legunt, loco Verbi, sermonem, nempe Hilar. lib. 2. de Trinit. & Ambros. lib. de fid. con. Arian. cap. 2. Cypri. lib. 2. con. Iudæ. cap. 3. & 6. Tertull. autem in Apolo. cap. 2. 1. legit sermonem, & rationem. tamen lib. aduersus Praxeam affirmat per simplicitatem catholicorum inductum esse, vt legatur sermo, cum potius legendum esset, In principio erat ratio: nam ratio est ante sermonem. Et Origen. tom. 1. in Ioan. vtroque exponit modo, & rationem, & sermonem. Aug. etiam tract. 118. illud Ioan. 13. Sermo tuus veritas est, exponit de filio, de quo dictum est, In principio erat verbum. idem Aug. tract. 1. & Ambr. lib. 1. de fid. cap. 5. & Hilar. lib. 1. de Trinit. legunt verbum: nam apud antiquos Doctores modo vnum, modo alterum reperitur.

λόγος varia significat.

Causa autē huius rei est, quia, vt diximus, verbum λόγος varia significat, nempe, verbum, sermonē, orationem, rationem, virtutem, formā, definitionem, pactū, opus, & alia multa: tamen conuenientissimum omnium est nomē verbi, quod, Latina Ecclesia iam communissime recepit. Augustinus lib. 83. quæst. cap. 63. dicit rectius dici, In principio erat verbum, quā in principio erat ratio: cuius causam assignat, quia rationis nomen non designat processionē a Deo, quam vim habet nomen Verbi. Nam verbum, loquentis verbum est, quod Deo magis proprium est, cuius verbum ab ipso procedit. Adde, rationem reperiri in eo, qui adhuc non actu intelligit, at verbum non est, nisi in intelligentibus actu, quod maxime Deo conuenit: nec ratio est prior verbo interiori in Deo, qui actu, semper, & ab æterno intelligit. Adde etiam, sermonem quandam compositionem significare, verbum autem simplicitatem: hæc autem magis conuenit Dei locutioni, quæ vnica, & simplicissima est, nec pluribus constat verbis: nec obstat, sermonem esse perfectionem, quia totus sensus sermone clauditur. Nam vnicum etiam verbum aliquando integram sententiam complectitur: & verborum multitudo ex imperfectione audientium, & loquen-

tium procedit. Præterea, quia verbum, quod est conceptus mentis, & similitudō quædam rei intellectæ, diuino Verbo maxime congruit, quod est Dei imago perfectissima.

ANNOTATIO II.

VERBUM ad locutionem pertinet. Triam autem personarum genera locutionē, seu sermonē habere frequentissime ex scriptura didicimus. Primus est Deus, qui locutus sæpe legitur: secundus Angelus, cuius voces passim narrantur: tertius homo, cuius locutionem experientia demonstrat. Legitur aliquando in scriptura irrationale animal voces protulisse humanas, sed non est ea locutio censenda, si vox ad ipsum referatur, sed sonus quidam similis humanæ voci: loqui enim eorum est, qui, quæ loquuntur, apti sunt percipere intellectu: vbi igitur intelligentia deest, locutio propria non est.

Loqui solius est intellectualis nature.

Num. 22.

Est autem locutio duplex, vna exterior, altera interior; quod in homine facile experimur. Exterior est, quæ sensibili voce fit, & ad aures pertingit: Interior est, quæ intra cor hominis exercetur, qua secum ipsemet homo loquitur: & hæc ad intellectum præcipue, & per eum ad imaginationem pertinet. de qua Psal. 9. dicitur: Dixit in corde suo, non mouebor. & Ecclesiast. 1. Locutus sum in corde meo, dicens. Si has conferamus inuicem, illa posterior, hæc prior est: quæ enim interius locuti sumus prius, postea proferimus exterius. Præterea, illa huius est causa: nisi enim interius loqueremur, exterior cessaret locutio: vt autem interior causa est exterioris, sic & exterior nota est, & signum interioris. Vtimur enim exteriori, vt ea, quæ interius occulta sunt, explicemus, & alijs nota faciamus. Rursus interior sine exteriori aliquando fieri potest, immo sæpe fit, exterior autem sine illa, nullo pacto fieri potest. Hæc eadem duæ locutiones de Angelo leguntur: exterius enim sæpe locutum scriptura testatur, voces enim eius, perceptæ sunt, sicut hominum: quod non fieret, nisi exterius loqueretur, quamuis hanc non vt homo, habeat locutionem. Homo enim instrumentis proprij corporis ad eam proferendam vtitur; at Angelus corpore proprio carens, non instrumentis proprij corporis, sed sua virtu-

De interna & externa locutione.

te spirituali eas format voces & sonos, in A
 zere, aut intra auditum, aut imaginationem
 audientium. Hac locutione vsus est Ange-
 lus, quando B. Virgini Luc. 1. mysterium in-
 carnationis annunciauit. Interiorem au-
 tem locutionem necesse est Angelum ha-
 bere: vt enim diximus, exterior esse non
 potest, nisi precedat interior. quæ enim
 prius intra intellectum concepimus, & lo-
 cuti sumus, postea exterius pronunciamus.
 Loquitur igitur Angelus intra se suo intel-
 lectu, & inde fit, vt extra se aliquando lo-
 quatur. Ascendentes ergo ad altiora, dici-
 mus Deum etiam habere locutionem exte-
 riorem, quam non corpore exercet, qui in-
 corporeus est; sed sua virtute, aut in animis
 hominum format, aut in exteriori medio, vt
 sensibiliber audiat. Sic illa verba Matth. 3.
 & 17. a Deo sunt prolata: hic est filius meus
 dilectus: & hac exteriori locutione, locu-
 tus est Deus Adæ, & multis antiquis patri-
 bus, & prophetis. Ex qua locutione exte-
 rior, necesse est colligere, & inferre, esse
 etiam Deo locutionem internam. nec enim
 extra se loqui posset, nisi intra se loqueretur,
 & conciperet, quæ nota facere exterius
 vult. Interior enim locutio esse sine exte-
 riori potest: hæc autem sine interiori esse
 nullaratione potest. De qua interiori & di-
 uina locutione, est illud Psal. 2. Ego dixi:
 Filius meus es tu. Nemini enim extra se dixit
 Deus, Filius meus es tu: quia nemo ex-
 tra Deum filius est verus, & naturalis Dei.
 Cum igitur triplex sit locutio, hominum,
 angelorum, & Dei, eaq. exterior, & inte-
 rior, sequitur esse triplex verbum, hominum
 scilicet, angelorum, & Dei: & hoc adhuc
 duplex, interius, & exterius. Noster Euan-
 gelista dicens: *In principio erat verbum*, non
 de humano, nec de Angelico loquitur, si
 enim homo & Angelus non erant in prin-
 cipio, nec verba eorū esse poterant: sed lo-
 quitur de verbo Dei. Nec adhuc de externo
 verbo. hoc enim incæpit esse, quæ enim ex-
 tra se Deus verba profert, creata sunt, vnde
 non erant in principio, sed facta sunt. Ver-
 bum igitur illud internum Dei, quo intra se
 loquitur, quod in seipso concipit, & quo in-
 telligit, illud est, de quo dicitur: *In prin-
 cipio erat Verbum*, hoc est æternam, antiqui-
 tate vincens omnia, quæ extra Deum sunt.
 Vt enim necessarium est, Deum ab æterno
 intelligere; ita necessarium est, eius verbū,
 & mentis conceptum, sine quo intelligentia
 non est, ante omnia, & ab æterno esse.

ANNOTATIO III.

EST autem multiplex differentia inter
 verbum hoc Dei, eiusq. internam lo-

1. differe-
 rentia.
 cutionem, & nostram, atque etiam Ange-
 licam. Verbum enim nostrum, non est
 coæuum suo principio: antiquior enim est
 mens nostra, quam eius intelligentia, & lo-
 cutio: prius enim fuimus, quam intelligere-
 mus. Et quamuis Angelus creatus sit in-
 telligens; tamen multa postea intellexit,
 quæ ante non intelligebat. At verbum, &
 locutio Dei coæua & coæterna est ipsi Deo.
 Si enim aliquando non intelligeret Deus, &
 postea intelligeret, vtrique de nõ intelligen-
 te fieret intelligens, mutabilisq. esset, quod
 eius nature repugnat. De hac coæternitate
 exponit Aug. lib. 6. de Trin. cap. 2. & Ambr.
 lib. 5. de Fide, cap. 5. præsentem sententiam
 Ioannis, *In principio erat verbum*. Vt enim
 semper Deus intelligens est, sic semper ver-
 bum eius est, nec vnū altero est antiquius.
 Secunda, verbum Angeli, & nostrum
 substantia non est, sed accidens quoddam
 menti inhærens; at in Deo omnino id esse
 nõ potest. cum enim simplicissima sit natu-
 ra, accidens non admittit in se, vnde ver-
 bum eius subsistens est, & substantia. Hanc
 differentiam notauit Athanas. orat. 1. con-
 tr. Arrian. & lib. de definitionibus, vbi triplex
 distinguit verbum substantiale, internum, &
 enunciatiuū: substantiale appellat Dei ver-
 bum. Idem notauit Orig. lib. 1. Periar.
 cap. 2. & Damas. lib. 1. de Fide, cap. 7.
 Tertia est verbum nostrum, & Angeli-
 cum, cum accidentia sint, non sunt natu-
 ra ipsa Angeli, aut nostra, nam natura sub-
 stantia est, at verbum Dei idem est cum
 ipsa natura, & essentia Dei. Cum enim sit
 substantia, & in Deo nihil possit esse alienū
 a Dei substantia, necesse est esse eam eandem
 substantiam cum Deo: quam differentiam
 aduertit Ansel. lib. monolog. ca. 28.
 Quarta est, Angelorū, & hominum mul-
 ta sunt verba, quod quidē ex duplici defe-
 ctu procedit. Alter est virtus eorum limita-
 ta; non enim omnia simul cognoscere vno
 actu possumus, ideo necesse est multiplici
 actu multa cognoscere: quamuis enim con-
 tingat vno multa percipere, non tamen tot,
 vt omnia simul intelligere valeamus. Alter
 est mutabilitas, mutabilis enim nature cum
 sumus, ab hoc actu, & intelligentia cessamus,
 & ad alia conuertimur; Dei autem verbum
 vnicum est semper existens, quia mutabilis
 non est Deus, omnia complectens, quæ val-
 lent cognosci, quia diuinus intellectus vir-
 tutis est infinitæ: vno ergo actu, & verbo
 semper existenti, & totā suam essentia, & quæ
 potest cuncta facere, cognoscit. quā differen-
 tiam probat Athanas. orat. 1. citata, ex dua-
 bus his a nobis adductis causis: docet etiam
 Ansel. lib. monolog. cap. 29.

Quinta est, verba nostra, & Angelica in-
 firma

firmata sunt, quantumcumque enim multipli-
 cemus verba, nõ sunt, quæ volumus, verbis,
 sed viribus: at verbum diuinū omnipotens
 est, cum sit eiusdē nature cū ipso Deo, cui-
 us est verbū. Hoc igitur verbum est, de quo
 Ioānes enunciat: *In principio erat verbum*.

ANNOTATIO IIII.

Quid Ioan-
 nes nomine
 Principij si-
 gnificet.

Quamuis in commentario, quid vox
 illa, *Principio*, significet, explicuerim;
 tamen, vt expositio magis con-
 firmetur, considerandum est, qualiter a fa-
 cris exponatur doctoribus: quorum sunt va-
 riae expositiones.

Vna est affirmantium hoc principium esse
 Patrem, primā Trinitatis personam, a qua
 processio Filij, & Spiritus sancti originē ha-
 bet, quicq. principium est Filij, vnaq. cum Fi-
 lio principium est Spiritus sancti. Sic expo-
 nunt Orig. hom. 2. in diuersos, siue auctor
 illarum homiliarum. Cyrill. lib. 1. in Ioan.
 cap. 1. & Aug. lib. 6. de Trinit. cap. 2. & tunc
 sensus est: In primo omnium principio, qui
 est æternus Pater, verbū erat. Sed huic ex-
 positioni illud obstat, quod verbum *erat*,
 quandam antecessorem respectu principij
 importat, vt sit sensus ipsomet principio
 prius erat, quod de Patre dici non potest.

Alter est, hoc principium esse ipsummet
 Filium, qui principij est, quia per ipsum facta
 sunt omnia, vt sit sensus: *In principio
 erat verbum*, id est, ipsum verbum erat prin-
 cipium. Sic exponit Origen. tom. 1. in Ioan.
 & hom. 1. in Genes. quam expositionē infi-
 nuat Hiero. in illud Psal. 109. Tecū prin-
 cipij, sed violēta est locutio hæc, & inusitata.

Tertia est, cuius meminit Orig. tom. 1. in
 Ioan. in fine, principium hoc esse sapiētiam,
 sitq. sensus: In sapientia erat sermo, quia ser-
 mo, seu verbum ex sapientia est: tamen cum
 verbum Dei sit ipsa sapientia non recte di-
 citur in sapientia est verbum.

Quarta est, principium hoc esse, generale

principium existentie, quando incipit esse,
 quod factū est, ante quod nihil factum erat,
 vt sit sensus: In principio quando incæpit
 esse quiddam factum est, iam verbum erat,
 vt nullum sit principium existentie eorum,
 quæ sunt extra Deum, quod non præcesserit
 verbū. Ista expositio est Basilij hom. in hæc
 verba Ioannis: Chrysof. hom. 2. in hoc loco,
 & Aug. lib. 6. de Trin. cap. 2. & eā approbat
 lib. quæstio. ex vtroque testam. cap. 122. &
 Ambro. lib. 1. de fid. cap. 5. & hæc est legiti-
 ma. Idem enim est: *In principio erat ver-
 bum*, id est, ante quodcumque principium,
 in quo aliquid factum est, verbum erat.
 Vnde sequitur nõ incæpisse verbum: si enim
 incæpisset esse, iam non erat in principio,
 quia tale principium non antecessit. Illud
 enim verbum, *erat*, quandam antecessio-
 nem, vti sacri Doctores prædicti notant, ad
 principium, quo cuncta existere incæperūt,
 importat.

Aduerte tamen sacros Doctores exclude-
 re, & rejicere ab hoc loco quandam significa-
 tionem principij: aliquando enim sumitur
 pro principio operis, sicut dicimus, prin-
 cipio sunt fundamenta domus, id est, primum,
 quod fit, quando domus ædificatur, funda-
 mentum est. quo modo Aug. lib. quæstio.
 in vtroque testam. cap. 122. exposuit illud
 Genes. 1. In principio creauit Deus cælum,
 & terram, id est, prima, quæ creauit, fuerit
 cælum, & terra. Hoc in loco non sic posse su-
 mi notant Orig. tom. 1. & Chrysof. hom. 2.
 in Ioan. & Aug. loco proxime citato. & ratio
 est Augustini manifesta: quia tunc non
 diceretur in principio erat verbum, sed in
 principio factum est verbum, sicut non di-
 ctum est in principio fuit cælum, & terra,
 sed in principio creauit Deus cælum, & ter-
 ram. Verbum igitur, quod sequitur, *erat*,
 conuincit non posse principium accipi pro
 principio operis, & hoc probat verbum
 non esse factum, sicut facta sunt cælum,
 & terra.

Et Verbum erat apud Deum.

COMMENTARIVS.

VERBI existentia in præcedenti enunciatione exposita, verbum nempe in
 principio, & ab æterno erat, secundam Euangelista adiungit enunciationē,
 quæ veritatem alteram continet, & quasdam velut substantie verbi differentias
 describit: *Verbum*, inquit, *erat apud Deum*, sensus est, verbum hoc non erat so-
 litarium, sed ad Deum ipsum referebatur, cuius erat verbum; sine dicente enim,
 uerbum esse non potest. Nec etiam erat ab ipso Deo seiunctum, aut separatum,
 intellectuale namque verbum ab intellectu, cuius est verbum, non seiungitur.
 Non quidem tamquam res adiacens, aut inherens, sed velut aliquid subsistens,
 a Deo ipso, cuius verbum erat, distinctum. Erat ergo verbum apud Deum. Hæc
 omnia Ioannes breuissima sententia complexus est, nimirū verbum hoc æter-
 num,

Verbum tri-
 plex.

Verbi Def
 multiplici-
 ter differt
 ab huma-
 no, & ange-
 lico.

num, esse Dei ipsius uerbum, non Angeli, aut hominis, creaturæ uel alicuius, erat enim ante omnem creaturam. Rursus uerbum hoc non esse extra Deum, sicut sunt creaturæ, sed intra ipsum, & in ipso. Præterea non esse in Deo, quasi accidens aliquod, quod non per se subsistit: uerbum enim hoc erat persona subsistens, sicut & Deus, cuius uerbum erat, ab eo tamen distincta. propter hæc omnia dictum est: *Verbum erat apud Deum.*

A N N O T A T I O V.

Expeditur Patres ex proximis Euangelistis uerbis, diuini uerbi naturam.

NON aduersantur expositioni nostræ ea, quæ Doctores sacri varijs in locis adnotarunt, sed potius illam confirmant, & illustrent: qua de causa, illa in medium adducam. Primo, dum uerbum apud Deum dicitur, non esse uerbum hoc, sicut hæc uerba nostra prolata, demonstratur: nam quæ exterius proferuntur, transeunt, at uerbum illud permanet indiuisum semper a Deo. Ita Hilar. lib. 2. de Trin. aduertit. Loquentium, inquit, sermo, neque est, antequam loquantur, & cum locuti erunt, non erit: in eo autem ipso, quod loquuntur, dum finiunt, iam non erit id, unde coeperunt. Sed piscator meus aliter pro se, & obiurgauit te prius, cur negligenter audieris. Nam & si sententiam primam rudis auditor amiseras, in principio erat uerbum: de sequenti quid queris, Et uerbum erat apud Deum? *Et subdit:* Id quod in principio erat, non in altero prædicatur esse, sed cum altero. Hæc Hilarius: qui significat, ideo uerbum dici apud Deum, quia cum Deo semper est, & permanet.

Secundo, dum apud Deum dicitur, significatur non esse uerbum hoc, sicut uerbum, quod locutus est Deus ad Prophetas, de quibus sæpe dicitur: Audite uerbum Domini, hoc enim extra Dei substantiam est, & creatum quid, finem, & principium habes, at uerbum illud apud Deum est, id est, intra Dei substantiam, & ipsamet ipsius natura, & ob id apud Deum erat, ita exposuit Epiph. hæresi. 93. sic inquit: Ne in prolatione, sed in substantia solida, passionis experte Deum uerbum ex patre intelligamus, dicitur: Erat apud Deum.

Tertio, quod apud Deum erat, quandam habet distinctionem ab eo, apud quem erat, nemo enim recte apud se esse dicitur, unde uerbum distinctum est ab eo, apud quem est, non quidem distinctione substantiæ, sed personæ, seu hypostasis: alia enim persona uerbum, alia persona illa, apud quam erat uerbum, quod recte Ioannes docuit, ut hanc

A personam hominem esse factam, non illam, apud quam erat, demonstraret. Hoc annotat Basilius. hom. in hæc uerba Ioannis, *Verbum erat apud Deum.* Admirare, inquit, cuiuslibet uocis uirtutem, non enim in Deo uerbum erat, sed apud Deum, ut hypostaseos proprietas consistat, non enim dixit in Deo, ne auferendæ hypostaseos occasionem daret. Hæc Basilius. & aduertenda est ex Basilio causa, cur non Dei aut in Deo esse, cum id uere dici potuisset, sed apud Deum dictum sit, nam hac loquendi forma hypostaseos distinctio significabatur.

Quarto cum, *Apud Deum*, dicitur, quandam uerbi a Deo processionem significat, quod Tertul. aduersus Praxeam considerauit. Sermo, inquit, in principio apud patrem, non pater apud sermonem: nam & si Deus sermo, sed apud Deum, quia ex Deo Deus, quia cum patre apud patrem. Hæc Tertul.

Quinto dum dicitur, *Apud Deum*, quandam etiam æqualitatem uerbi cum Deo ipso demonstrat, quod subtiliter aduertit Greg. Nyssæ. hom. de Fide, sic dicens: Apud Deum significat, quod nihil desit filio in comparatione patris, cum toto namque Deo totum simul consideratur uerbum: nam si quid Deo deesset in sua magnitudine, ut non posset apud totum Deum esse, prorsus necesse esset, ut existimarem absque uerbo esse eam Dei partem, quæ uerbo superior est, ac maior. Cum tota igitur Dei maiestate uerbi maiestas simul consideratur, & locum non habet in diuinis doctrinis, ut maius uel minus dicamus. Hæc Gregorius: nec huius Doctoris intelligas uerba, quasi Deum diuisibilem, & partes habere sentiat, sciebat enim optime Deum impartibile esse: sed in una impartibili essetia, & natura infinitas continet perfectiones, quas omnes, & singulas uerbo non comprehendere, nisi id ipsum æquale haberet infinitatem. Ex his ergo sacris Doctoribus quot, & quam graues sub breuibus uerbis sententias Euangelista concludat, manifestum est.

Et Deus erat Verbum.

C O M M E N T A R I V S.

HÆC est tertia ueritas, naturam, & substantiam uerbi manifestans, & sic legenda est, quantum ad sensum: *Verbum erat Deus*, ut enim inciperet Ioan-

Ioannes a uoce præcedenti, quæ erat, Verbum erat apud Deum, usus est conuersa enunciatione. *Et Deus erat uerbum*, ab ea enim uoce, in qua desinit, incipere uoluit. Ordoq. prolotionis distinctus est ab ordine constructionis, ut fieri aliquando solet. Non solum autem Ioannes uerbum Deum esse, & naturam increatam habere pronunciat, sed tacite alias duas sententias, & ueritates insinuat. Una est, eiusdem esse naturæ, & consubstantiale ei, apud quem est, hanc ueritatem eo insinuat, quia doctrinam Moysis perficiens, eundem cum ipso Moyse Deum profitetur: uerbum enim apud hunc Deum erat, cumq. non sit nisi unus Deus, ut ipse Moyses postea confessus est, consequitur, si uerbum Deus est, ut sit unius, & eiusdem substantiæ cum eo, apud quem est. Altera est, sic esse unius, & eiusdem substantiæ cum eo, ut sit ab ipso procedens. Ea enim de causa cum dixisset: *Verbum erat apud Deum*, articulum posuit, nempe apud ipsum Deum, ut intelligerem patrem, & Deum, a quo uerbum procedit. Quando autem dixit: *Verbum erat Deus*, remouit articulum a Deo, non ut inæqualitatem naturæ significaret, quod peruersæ Arriani intulerunt, sed ut processionem ipsius insinuaret: quia licet uerbum sit Deus, & eiusdem substantiæ cum eo, apud quem est, ab eo tamē producitur Deus de Deo, idem quidem cum patre sed procedens a patre, habens eandem substantiam, sed quam pater a nemine, uerbum a patre accipit.

A N N O T A T I O VI.

Cōstat hæc resim Eunomij negantem.

IN maiorem harum trium sententiarum declarationem considerandum est, an uerbum hoc, quod erat in principio, & erat apud Deum, sit Dei filius. Antiqua fuit hæresis Eunomij, & aliorum affirmantium uerbum, & filium duo esse distincta. Dicebat enim Eunomius duo esse uerba Dei, unum internum, & connaturale Deo, alterum externum, quod uerbum dici affirmabat, quia recipit uerba Dei ab ipso Deo, & annunciat nobis: hoc existimabat non esse connaturale, seu consubstantiale Deo, sed creatum, & tale uerbum esse filium Dei, non autem illud prius. Exponebat autem uerba Ioannis sic, ut illæ duæ sententiæ: *In principio erat uerbum. & uerbum erat apud Deum*, de priori uerbo procederent. tertia autem, *Deus erat uerbum*, de posteriori, quod uerbum est Dei filius, & interpretabatur Deum dici, non quidem secundum naturam, sed secundum similitudinem quandam. Huius hæresis meminerunt, & eam impugnarunt. Cyril. lib. 1. Ioan. cap. 4. & lib. 7. Thesau. cap. 2. & 4. & per totum illud librum. similiter Athanas. serm. 4. con. Arian. & alij in locis, & Ambr. lib. de incarnationis Dominicæ sacramento. cap. 6.

Vtebatur Eunomius aliquibus argumentis ad hæresim suam confirmandam, quæ Cyril. adducit, & soluit, quorum unum in præfenti proponam ex illo Psal. 2. summum: Dominus dixit ad me, Filius meus es tu. Si igitur Dominus, nempe pater loquitur filio, filius non est uerbum, quo loquitur pater, sed is, cui loquitur pater, uerbum autem medium est inter patrem, & filium. Iudicabat iste hæreticus de rebus diuinis, ut de humanis, cum diuina longe di-

A stent, & infinite superent humana, & patrem loqui ad filium, ut pulchre docuit August. tract. 40. in Ioan. non aliud sit, quam ipsum gignere scientem, & intelligentem: pater enim filium generat, & ipsa generatione communicat totam scientiam suam, & hoc est loqui ad eum. Filium autem accipere generatione substantiam, est generari: accipere autem scientiam eandem patris, est audire a patre. Filius ergo procedens a patre ipsum est uerbum, quo loquitur pater, & ipse est, qui audit, & cui loquitur pater.

Catholica ergo fides tenet unicum esse uerbum, quod erat in principio, & quod erat apud patrem, & quod erat Deus, & hoc est consubstantiale patri, & Dei filius. Resellunt etiam eandem hæresim uerba eiusdem Ioan. 1. Epist. cap. 1. Quæ erat, inquit, apud patrem, & apparuit nobis: quibus expresse docet, quod erat apud patrem, seu Deum, illud idem uerbum factum hominem, & apparuisse nobis. Ipsemet enim Euangelista seipsum explicat, modo uerbum, modo filium, modo unigenitum uocans, nec opus est amplius huius hæresis impugnationem prosequi.

A N N O T A T I O VII.

CVM Dei filius simul uerbum sit, dubitare aliquis posset, cur a Ioanne potius uerbum, quam filius, dictus sit. Pro huius solutione aduertit debet, aliud esse interrogare, quæ filius Dei uerbum dicatur, aliud quare Ioannes hoc in loco uerbum potius, quam filium appellet: non enim easdem rationes, & causas utrumque habet, nempe,

Quare filius Dei dicitur uerbum.

nempe, & quod verbum sit, & quod ab Euā
gelista potius verbum, quam filius sit di-
ctum. In hac annotatione, quare filius di-
ctus sit verbum, in sequenti verò, quare ver-
bi nomine Evangelista vsus sit, discutie-
mus. Cyril. lib. 7. thesau. cap. 4. refert Euno-
mum dicentem, filium dici verbum impro-
prie: quia audit, & recipit verba, & reuelat-
iones a patre, & nunciat nobis, vnde ver-
bum ab effectu dici existimabat. Hic hære-
ticus consubstantialitatem filij ad patrem,
esseq. verbum eius internum negabat,
quam hæresim in præcedenti Annotatione
reiecitimus.

Qui autem filium patri cōsubstantialem
confitentur, aliter huic interrogationi satis-
facere videntur. In primis Orige. tom. 1. in
Ioan. affirmat, filium Dei dici Verbum, sicut
dicitur lux, & resurrectio nostra, nempe eo
quod causa est lucis, & resurrectionis nostræ.
Dupliciter autem hoc nomen Græcum,
λόγος, interpretatur, & pro ratione, & pro
sermone, dicitq. filium Dei dici ratio-
nem, & dici sermonem ab effectu: rationem
quidem, quia ab hominibus, quod a ratione
alienum est, expellit, ipsos veritati suscipien-
dæ disponit, eiusdemq. capaces facit: ser-
monem autem, quia occulta patris reuelat,
& manifestat, sicut inferius dicitur: Vnige-
nitus, qui est in sinu patris, ipse narrauit no-
bis. Non discordat ab hoc Aug. lib. quæstio.
ex vtroque testam. cap. 122. qui filium Dei
sermonem dici affirmat, quia per eum nobis
pater loquitur, quæcumque vult.

Aliqui moderni dici verbū asserunt, quia
promissus est, & pronūciatus verbis Prophe-
tarum. Rationes hæc verā causam, cur filius
Dei Verbum sit, non exprimunt: nam & Spi-
ritus sanctus verbum filij dici posset, quia,
quæ filij sunt, nobis reuelauit. Ioan. 14. De
meo accipiet, & annūciabit vobis: immo Ba-
sil. lib. 5. cont. Eunomi. Spiritū sanctū verbū
filij hac de causā appellauit. Similiter Spi-
ritus sanctus promissus est, & per Prophetas,
& a Christo: at filius Dei particulari, pro-
pria, æterna, absolutaq. ratione verbum est,
& hanc nūc quærimus rationē, seu causam.

Cyrellus lib. 7. thesau. ca. 1. respōdet, sicut
filius proprie, & per se filius est, quia genitus
est, non autem quia filios facit homines, ita
& verbum est perse, non facta comparatione
ad nos, sed in se, & ab æterno: quia mente,
& intellectu paterno producit, & rem cog-
nitam exprimit. Hæc ratio Cyrilli est ver-
issima, vt enim filius dicitur Dei, quia de
eius substantia est genitus, sic verbum,
quia ex eius mente, & intellectu procedit.
Ob id Ioannes, Verbum, inquit,
erat in principio, & apud Deum, quia
ab æterno filius, ab æterno Verbum patris.

Qui autem Catholici Doctores verbum
ab effectu appellarunt, id tantum volue-
runt affirmare etiam verbum dici tali ra-
tione posse, non quod ista sit prima, & præ-
cipua, sed accessoria, & hoc verum est.
Verbum enim est filius Dei, in quo nobis
locutus est pater, vt dicitur ad Hebr. 1. No-
uissime locutus est nobis in filio. Hac de
causa Ambr. li. de fide con. Aria. ca. 6. vtram-
que assignauit causam. Verbum, inquit, di-
citur, quia ex ore altissimi processit, & pa-
ter sine eo nihil iussit, aut fecit.

Basilii in homi. super hæc verba Ioānis,
cur filius Dei verbum sit dictum, quattuor
dat causas, prima est, vt filium Dei mente
patris productum significetur, hæc est præ-
cipua, & propria: altera est, vt significetur
filium Dei sine motu processisse. tertia
est, quia imago est genitoris totum in se
monstrans genitorem, sicut verbum no-
strum totius cogitationis nostræ imaginem
refert: quarta est, vt consubstantialitas ad pa-
trem significetur, verbum enim manet in-
tra ipsam mentem producentem. Hæc ratio-
nes Basilij, cur filius Dei Verbum sit, perfe-
cte explicant: quæ non ab effectu, sed ab ip-
sa re absoluta sumptæ sunt. Verbum enim
mente producit, sine motu procedit, in
mente manet, rem cognitam exprimit, tam-
quam imago quædam, talis est Dei filius
ab æterno, ob id verbum dicitur, & est
patris.

Eadē fere dicit Gregorius Nazian. orat. 4.
theolog. cuius verba sunt: Filius mihi dici
videtur, quoniam essentia idem est cum pa-
tre, tum etiam, quia ex illo est: vnigenitus
autem non quia solus ex solo, & solum, sed
etiam quia peculiari quodam modo, & non
vt corpora: verbum, porrò, quia ita se habet
ad patrem, vt sermo ad mentem, non modo
propter generationem passionis omnis ex-
pertem, verum etiam propter coniunctio-
nem ipsius cum patre, vimq. enunciatricem,
fortasse etiam, quia eodem modo se
habet ad patrem, quo definitio cum defi-
nito. Qui videt filium, videt & patrem Ioan.
14. Breuis enim, & compendiosa, facilisque
naturæ declaratio patris, est filius. Hæc Gre-
gorius. Quamuis igitur filius verbum dici
possit ab effectu, quia patrem nobis manife-
stat, quia in eo nobis locutus est pater, quia
promissum est venturū in carne: tamen pro-
pria, & vera ratio est, quia ab æterno pro-
cedit ex mente patris, vera imago, & noti-
tia ipsius. Nec hoc Augustinum latuit, qui
quamuis loco citato ab effectu causam assi-
gnauerit non propriam, tamen lib. 7. de Tri-
ni. c. 1. veram, & propriam cognouit, & do-
cuit rationem, nempe verbum esse, quia in-
tellectu paterno procedit. Iuxta quam Ca-
tholicam

Quattuor
de causis fi-
lius Dei di-
citur verbū.

Propria &
vera ratio,
ob quā filius
Dei dicitur
verbum.

tholicam doctrinam, Theologi verbum no-
men esse personale docuerunt.

ANNOTATIO. VIII.

PRIORI interrogationi, & difficulta-
ti, satisfecimus, nempe cur Dei filius
sit verbum vocatus: nunc posteriori satisfac-
iendum est, scilicet quare Ioannes, potius
verbi nomine, quam filij sit vsus. Et quia
communiter Doctores coniungunt causas
vtrasque, vt illæ, ob quas dictum sit ver-
bum, sint eadem cum ijs, ob quas ab Euan-
gelista sit tali nomine vocatus, nobis autem
aliæ distinctæ, & peculiaries videntur, ob id
in præsentia eas commemorandas duximus.

1. Ratio. Prima, & præcipua mihi videtur, quia hæc
veritas: In principio erat verbum, notior est,
& apparet rationi conformior, quam hæc:
In principio erat filius. Hæc enim sola fide
noscitur. Nulla enim ratio fidei lumine
desituta, Deum filium coæternum sibi ha-
bere assequitur: at illa veritas, etiam si fide
perfecte noscatur, tamen videtur rationi
satis conformis.

Si enim naturalis ratio dicitur vnum esse
Deum æternum, & ante omne principium
eumq. substantiam esse mente præditam,
& intellectualem, necesse est eum eadem
ratione in seipso intelligere, & loqui ab
æterno. Vnde verbum, quod æternæ men-
tis notitiam, & conceptum significat, æter-
num erit: & sic notior est veritas, In prin-
cipio erat verbum, quam, In principio erat
filius. Si autem ad res creatas respicias,
ab hoc Deo procedentes, notior etiam
est hæc eadem veritas. Nam in principio
rerum omnium, fuisse verbum, sapien-
tiam, mentis conceptum, rationi plane vi-
detur consentaneum. mundi enim hæc fa-
brica varie auctorem eius sapientem, & mé-
te præditum, & ratione, ac sapientia confi-
derare, & gubernare cuncta probat. Casu
enim, aut ab agente mentis experte fieri nō
potuisse, naturalis ratio conuincit. Idq.
multi gentiles philosophi nouerunt. quod
etiam Dauid Psal. 18. docuit, dicens: Dies
diei eructat verbum, & nox nocti indicat
scientiam, id est, ordo, & vicissitudo hæc
dierum & noctium, ostendit auctorem sci-
entia præditū, & verbo rationis vti. Tertullia-
nus in Apologet. c. 21. docet aliquos philo-
sophos ethnicos, λόγος, id est, rationem, &
sapientiam, artificem fuisse vniuersorum af-
firmasse. Platonicis etiam quibusdam hoc
Ioannis exordium placuisse refert August.
lib. 10. ciui. cap. 29. quos non alium ex his
verbis percepisse sensū existimo, quam scien-
tia, & ratione primum principium omnium
præditum esse, & hoc, Deum esse. Notio-

rem ergo istam veritatem esse constat, &
hac de causa euangelistā hoc nomine vsū.
Ex quo, vt arbitror, inferre licet, quā con-
tra rationem, & veritatem fuerit, hæresis
quorundam negantium verbum in Deo, ob
idq. dicti sunt Alogiani, quasi sine verbo:
quorum meminit Augustinus lib. de hæres.
cap. 30. qui etiam negabant hoc initium ef-
se Ioannis: quasi isti non conuincerentur
etiam alijs testimonijs eiusdem. 1. Epist. 1.
Audiuimus de verbo vitæ. Apoc. 29. No-
men eius verbum Dei. Sunt etiam alia mul-
ta scripturæ testimonia pro hac veritate. Hi
profecto & fidei, & naturali quodam modo
rationi contradicebant.

Alteram causam etiam eiusdem rei esse
arbitror, quia statim per hoc verbum om-
nia facta esse enūciaturus erat Euangelista:
ar expressior, & significantior est ista veritas,
Per verba facta sunt omnia, quam Per fi-
lium. Quia illa locutione significatur facta
esse cum consilio, & cum sapientia, & sine la-
bore, ac difficultate, quia verbo facta sunt:
quæ tamen in hac sententia, Per filium facta
sunt, non explicantur.

Tertiam causam adiungere possumus,
quia vt diximus, connectebat nouum ve-
teri testamento, in hoc autem verbo cun-
cta fecisse Deum, narratum est. Volens ergo
Euangelista, quid hoc verbum, & quale sit,
& alia de ipso narrare, vsus est nomine ver-
bi: vt hoc illud esse idem doceret, quod fa-
ctum est caro, & reparauit vniuersa, cum eo,
quod principio cuncta creauit.

Quarta adhuc causa est, vt dignitatem
euangelij significaret, illi enim Prophetas
habuerunt doctores, nos Dei filium, & ver-
bum Patris: illeq. locutus est nobis, quo,
& in quo loquitur in se Deus, ad Heb. 1. Lo-
quens olim Deus Patribus in Prophetis, no-
uissime locutus est nobis in Filio. Vt ergo
Filius nobis doctorem extitisse signifi-
casset, ipsum Filium, Verbum appellat.

Quinta, & vltima huius causa est, vt ori-
ginem filij adhuc distinctius exprimeret,
qui a Patre, et ex mente Patris, & sine mo-
tu, & intra Patrem, seu consubstantialis illi
procedit, vt dictum est ex Basilio in annota-
tione præcedenti. Hoc enim nomen ver-
bi, modum & æqualitatem, huius æternæ,
spiritualis, & intellectualis generationis ex-
primit.

ANNOTATIO IX.

EX ijs, quæ in præcedenti annotatione
dicta sunt, facile solui potest dubitatio
quædam maxime ad textus declarationem
necessaria. Est autem talis: Cur Euangeli-
sta ab antiquitate verbi, & quasi a quadam
eius

1. Ratio.

3.

4.

5.

Cur nō a na-
tura verbi,
sed quasi
ab eius qua-
litate orsus
sit Ioānes.

eius qualitate potius, quam a substantia incepit: non enim dixit: *Verbum, erat Deus, & erat in principio verbum, & erat apud Deum.*

Est causa huius duplex. Vna est, quia notiores erant veritates istae, *In principio erat verbum*, quam illa sola considerata, *Verbum erat Deus*. Vt enim diximus, ratio naturalis quodammodo eam assequitur sententiam: *In principio erat verbum*. non autem ita facile illa: *Et Verbum erat apud Deum: & minus: Verbum erat Deus*, si singulae per se considerentur. Nec solum notior est, sed per eam sequens etiam probatur. Si enim verbum in principio erat, & omnia praecessit, sequitur quod erat apud Deum, apud alium enim esse non potuit, quia nihil extra Deum erat. Si autem in principio erat, & apud Deum erat, infertur, quod erat Deus. Nihil enim intra Deum esse potest, quod sit alterius naturae, sed necesse est Deum ipsum esse. Ioannes ergo a notioribus nos ducens, ad ea progreditur, quae ignotiora sunt, & ex praecedentium cognitione sunt manifestiora. Hunc igitur seruauit ordinem in his tribus veritatibus enunciandis, qui nostro intellectui accommodatior est. Quamuis enim fidem his debeamus adhibere veritatibus, & Euangelista fidem a nobis exposcat, inuat tamen naturalis cognitio aliquando ipsi si dei ministrans, nec in fide tradenda, cognitionis naturalis modus omnino deseritur, sed eius ratio in multis habetur.

Altera etiam huius ordinis causa est, vt initium Euangelij illi antiquo veteris instrumenti, respondeat exordio, & hanc doctrinam, illius esse perfectionem omnibus velut e vestibulo innotesceret.

ANNO TATIO. X.

POSTREMO circa has sententias considerandum est, an per haec verba Ioannis, verbi aeternitas, distinctio hypostaseos a patre, & consubstantialitas probentur. Aduertendum est, Arrianos sentientes se his verbis conuinci, quae fuisse modos, quibus possent euadere. Nec est praesentis instituti omnes has haereses referre, aut ipsarum vanitatem late arguere, aut technas, & euasiones proponere: sed aliqua breuiter, quae ad declarationem textus faciunt, attingere.

Aliqui Arrianorum, vt aeternitatem verbi negarent, verbum fuisse ab aeterno, potestate loquentis, non actu affirmabant: & sic quantum ad potestatem, fuit aeternum verbum. Ita refert Athanasius. Tamē hi aperte conuincuntur; nam mundus etiam iste, & quaeuis creatura, esset aeterna, quia potestas facientis aeterna est, nec verbum haberet

A maiorem antiquitatem, quam mundus hic, si non alia ratione, quam potestate aeterni esset. Praeterea, quia ab aeterno esset Deus sine verbo, & sine intelligentia, vt argumentatur Athanasius contra eos. Huc accedit, quia posse loqui, non est loqui, posse esse, non est esse: at verbum ipsum, in principio erat, aeternum ergo erat.

Alij Arriani, vt consubstantialitatem, & verbum esse Deum verum negarent, textum hunc corrumpebant, diuidentes sic: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat.* hic finiebant: postea continuabant, *Verbum hoc erat in principio apud Deum,* & hac via euadere se existimabant, dum non legebant: *Deus erat verbum.* Ita refert Aug. lib. 3. de doct. Christ. cap. 2. Sed hoc est vanissimum. nam Ioannes has sententias de verbo enunciat, vt sit in principio, & sit apud Deum, & sit Deus; nec est enunciatio illa, *Deus erat*, consona textui. Non enim de Deo, sed de verbo enunciabat: hoc enim carnem sumpsisse, docere intendebat.

Alij Arriani videntes esse hanc lectionem fictitiam, admittebant, *Deus erat verbum*, tamen cum hoc in loco *Deus*, sine articulo, & in praecedenti, *Verbum erat apud Deum*, cum articulo legeretur; inferebant, verbum non esse eundem Deum, nec eiusdem substantiae cum eo, apud quem erat. Hoc notat Chrysost. hom. 3. in Ioan. sed errorem talem vel hoc argumentum aperte conuincit. Si enim Deus verus intelligitur tantum, quando est cum articulo, tunc nec pater esset verus Deus. Nam loquens Ioannes de Deo vero, & patre, dicit: *Fuit homo missus a Deo.* Et rursus: *Qui non ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt.* Rursus: *Deum nemo vidit umquam.* Quibus in locis, Deus legitur sine articulo, & tamen nemo in eis agi de vero Deo negare potest. Ita respondet Chrysostomus, & simul adducit testimonia, in quibus, filius Deus cum articulo legitur. Non ergo ex hoc inferunt Arriani bene, non esse verum Deum. Nec sine mysterio, cum pater Deus cum articulo dictus sit, verbum Deus non apposito articulo dicitur, nempe, quod notauimus in commentario, vt filius sic Deus intelligatur, vt procedens a patre, sitq. Deus de Deo, lumen de lumine. Quae enim naturam, & substantiam habet pater a se, eandem habet filius, sed a patre. Ita notat Orig. tom. 2. in Ioan. dicens, omissum articulum esse, vt insinuaretur verbum esse Deum per communicationem. Quamuis Origenes improprie loquatur, vocans participationem, quae communicatio dicenda esset, forsitan vitium est interpretis: nisi velimus Origenem errorem Arrianorum asseruisse.

ruisse. Quamuis autem, non vbiq. inque legitur sine articulo, filius intelligatur, tamen hoc in loco, vbi de natura verbi agebatur, & dum patris mentio facta erat, existimandum est non sine mysterio omissum esse articulum. Potest etiam altera huius esse causa, nempe omissum fuisse articulum, vt significaretur illud, *Deus*; non subiectum esse, sed praedicatum. Simile illud est Ioan. 4. Spiritus est Deus, vbi legitur Spiritus sine articulo, vt enunciationis praedicatum, no subiectum esse agnoscat. Prior autem causa est magis legitima.

Ex quo etiam apparet aliorum Arrianorum vanitas, qui ita filium vocatum Deum affirmarunt, sicut Moyses dictus est Deus Pharaonis; quos confutant, & conuincunt Ambrosius lib. de fide con. Arrian. & Hilarius lib. 7. de Trin. Verbum ergo verus Deus est, vt ipsemet Ioannes. 1. epist. cap. 5. Simus, inquit, in vero filio eius, hic est verus Deus, & vita aeterna.

His igitur suppositis, sentiendum est cum sacris Doctoribus, hisce verbis Ioannis tres illas veritates confirmari, & omissis multis aliorum testimonijs, breuiter aliquorum sententias enarrabo. Prima veritas est: *In principio erat verbum.* Magnam vim faciunt Doctores in illo verbo, *erat*, coniuncto cum principio. Si enim in principio incepisset, dictum esset: In principio factum est, aut saltem; In principio fuit, at dum dicitur: *In principio erat*, & non esse factum, ante principium esse deducitur: hoc est, aeternum esse. Si enim principium, omne praecessit, sine principio esse, necesse est, omnes enim creaturae inceperunt esse. Cape ergo illud initium, quo primum, quod factum est, incepit; si hoc praecessit verbum, ipsum non est factum, sed aeternum. Ex hoc verbo aeternitate, vti dictum est, deducit Athanasius ser. 4. con. Arrianos. Basiliius hom. in haec verba, Augustinus in multis locis. Hilarius 2. de Trin. qui hoc argumento vtuntur.

tur, sicuti vsi sumus. Verba Hilarij sunt haec: *In principio erat verbum*, transeuntur tempora, transcendunt saecula, tolluntur aetates. Pone aliquid, quod voles, tua principium opinione, non tenes tempore: erat enim vnde tractatur. Haec, & alia Hilarius, & communiter Sancti, quae libens praetermitto, quia passim leguntur.

Secunda veritas, *Verbum erat apud Deum*, distinctionem conuincit, vt non sit omnino idem, quod apud alterum est, cum ipso, apud quod est. Et cum non sit verbum alterius substantiae ab eo, cuius est verbum, colligunt sancti, hypostaseos distinctionem: vnde & his verbis vtuntur contra Sabellium, negantem personarum trinitatem, asserentemq. vnam, & eandem esse personam Patrem, Filium, & Spiritum sanctum: contra quem haec verba sunt opposita Doctoribus. Si enim verbum eadem est persona cum Deo; a quo est, quomodo apud eum esse dici potest? Nemo enim dicitur apud se esse. Ita Basiliius, & Tertullianus deducebant, vt in commentarijs dictum est.

Tertia veritas, *Deus erat verbum*, consubstantialitatem conuincit pro ijs, qui vnū Deum consentunt, vt principio huius dubitationis, & in commentario dictum est. & hoc loco sancti ad id confirmandum vtuntur. Multa possunt testimonia eorum produci, sed superuacaneum id est: verba tantum Ambrosij proponam circa has tres veritates, qui lib. 1. de fide, c. 5. sic inquit: Omnes haereses hoc capitulo breui piscator nofter exclusit. Quod enim erat in principio, non includitur tempore, non principio praenitur, ergo Arrius conticescat. Quod autem erat apud Deum, non commistione confunditur, sed manentis verbi apud patrem, solida perfectione distinguitur, vt Sabellius obmutescat. Et Deus erat verbum, non ergo in prolatione sermonis hoc verbum est, sed in illa caelestis designatione virtutis, vt confutetur Fotinus. Haec Ambrosius.

Hoc erat in principio apud Deum.

COM MENT A R I V S.

VERBI natura & existentia expositis transit Euangelista ad statum quendam verbi describendum, ob idq. particulam copulante, *et*, praetermittit, quae priores tres enunciationes, & veritates copulat, vt illas ad verbi naturam, hanc autem ad conditionem, seu statum quendam pertinere significet: sic enim solet Euangelista ea, quae narrat, diuidere. Sensus est, hoc verbum in principio antequam quidquam factum esset, erat apud Deum: id est, tantum erat apud Deum, nimirum nondum carnem susceperat, nodum se manifestauerat, sed erat solum apud ipsum Deum, absconditum, inuisibile, & non manifestum, neque ad quidquam aliud referebatur, quam ad Deum ipsum, a quo procedebat. Huius sen-

Tria, quae ad diuini verbi naturam spectant, ex superioribus Euangelistae verbis deducuntur.

Arrianorum haereses confutatae.

tentia sensum idem Ioannes. i. epist. i. clarioribus verbis indicauit. Annunciamus, inquit, vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis, quasi diceret; quod tantum apud Patrem erat ab æterno, inuisibile, & occultum, postea nobis manifestatum est, & in carne apparuit. Habet hæc sententia tacite particulam excludentem, *Solum*, siue, *Tantum*. Est enim huiusmodi phrasim communis scripturæ. Rom. 4. Beatitudo hæc in circumcissione manet, an etiam in præputio? Græce non est illa particula, *Tantum*, tamen supplenda est, quod recte fecit interpret. Rom. 2. Non enim, qui in manifesto, Iudæus est, neque quæ manifesto in carne, circumcisio est. Oportet in vtroque particulam, *tantum*, supplere. non qui in manifesto tantum Iudæus est, neque quæ manifesto in carne tantum, circumcisio est. Sunt multi alij huiusmodi loci, etiam apud Ioannem, qui in progressu enarrationis huius noti fient. In hunc sensum est præfens sententia exponenda, nimirum hoc verbum in principio erat tantum apud Deum, non autem apud nos, quale fuit carne assumpta. Vt rur autem Euangelista pronomine demonstratiuo, ad eandem personam Verbi significandam.

A N N O T A T I O XI.

Patrum auctoritate expositio tradita confirmatur.

DVBITARE posset aliquis, illud relatiuum, *Hoc*, referat ne verbum, an Deum: quamuis enim in Latino textu non sit ambiguitas, tamen in Græco est masculini generis, & referri potest ad verbum, & ad Deum, qui erat verbum. vtrumque enim nomen masculini generis est. Orig. tom. 2. ad vtrumque refert, tamen omnes & Græci, & Latini expositores, ad verbum, vt & versio Latina ab Ecclesia recepta aperte refert, & sic plane referendum cenfeo, sicut etiam sequens relatiuum; *Omnia per ipsum facta sunt*: & cõtextus talem probat sensum. Omnes enim hæc enunciationes de verbo sunt. Quantum autem ad sensum attinet, aduertendum est, quam in Commentario attuli expositionem, antiquos patres præsensisse. Tertullianus aduersus Praxeam: Sermo, inquit, a principio tantum apud patrem erat. adiungens illam particulam excludentem, tantum, nostram indicat expositionem. Clemens etiam Alexan. in orat. exhor. ad gentes: Verbum, inquit, quod erat apud patrem, doctor apparuit. hæc verbis insinuat idem esse apud patrem, quod erat in principio, & ad patrem tantum referebatur; postea vero etiam ad nos, quando in carne apparuit. Gregorius lib. 5. mora. ca. 19. exponens verbum illud Iob: Verbum absconditum, probat id esse verbum diuinum, quod absconditum erat: quia apud patrem erat nempe in principio, carne nondum accepta.

Quamuis expositio allata sit meo iudicio legitima, non desunt tamen expositiones aliarum Doctorum, quas in medium adferre nõ inutile erit, vt earum collatione magis appareat vera & legitima. Origen. hom. 2. in diuersos locos. & Cyril. lib. 1. in Ioannem, ca.

Diversæ alie Patrum expositiones referuntur.

A 4. exponunt sic, vt referatur ad verbum, sitq. sensus; hoc verbum, qui Deus erat, erat illud idem, quod erat in principio, & erat apud Deum. quod dictum est, ne quis aliud existimaret verbum, quod erat in principio, & erat apud Deum, ab eo, quod erat Deus. Immo Eunomius ita, vt diximus, existimauit. Id autem præcauens Euangelista, *Hoc*, adiunxit, vt vnum, & idem esse ostenderet.

Altero modo exponit Theophilactus alios, dicens, sic esse fabulatos: Si Deus erat verbu, separabit se aduersus eum, apud quæ erat: vt igitur hoc remoueat, dicit Euangelista; *Hoc verbum Erat in principio apud Deum*: quasi diceret; nulla est timenda separatio, cū semper fuerit summa cõiunctio. Non alienus est ab ista expositione Ambrosius, qui lib. 1. de fide, c. 5. sic exponit: Quod erat in principio apud Deum, sempiternæ diuinitatis in patre, & filio inseparabilis vnitas edocetur. Basiliius hom. in hæc verba idē dicit, nempe his verbis significari semper filium cum patre esse, & verbum apud Deum, nam dictum est semper verbum esse, & esse apud patrem & esse Deum: dicitur ergo semper etiam esse cum patre, sicut semper est.

Tertio modo exponit Hilari. lib. 2. de Trinit. nempe per hæc sententiam, vnitate Dei declarari: cum enim dictum esset, Deus erat verbum, vt vnitas, inquit, Dei seruaretur, adiunxit: *Hoc erat in principio apud Deum*. Aliqui repetitionem esse quandam existimant, alij alijs etiam modis exponunt, qui omnes ad eandem, & vnã referunt sententiam cum præcedentibus tribus enunciationibus coniungentes. Nobis autem expositio nostra maxime conformis videtur, vt ad alteram pertineat sententiam id, quod præ-

termisio

termisio copulæ indicat.

Auctoris expositio.

Ultra prædictas expositiones, non inutile fore iudicauit referre expositionē quandã, quæ mihi olim placebat, re tamen diligentius cõsiderata, quam in cõmentario explicui, magis probauit. Illud enim: *Verbum erat apud Deum*, sic exponebam. Verbum nempe apud Deum erat, quia ad solum Deum referebatur, nondum carnem induerat, nec se manifestum fecerat. quod autem sequitur; *Hoc erat in principio apud Deum*, sic explicabam: In principio, quando Deus cuncta fecit, aderat hoc idem verbum apud Deum ipsum. non solum enim ante omnia, sed tunc quando facta sunt omnia, apud patrem aderat, ab eo indiuisum, & voluntatis, & consiliorum, ac operum omnium eius conscium. Hanc sententiam Salomon, Sap. 9. exprefit, dicens: Tecum sapientia tua, quæ nouit opera tua, & quæ affuit tunc, cum orbem terrarum faceres, & sciebat, quid esset placitum oculis tuis, & quid directum in præceptis tuis. hæc Salomon. hoc est, quod Ioannes pronunciat; *Hoc erat in principio apud Deum*. Sed multo magis elucescet hic sensus, si verba Salomonis conferamus; Prouerb. 8. duos status verbi, & diuinæ sapientiæ describentis; Dominus, inquit, possedit me in initio viarum suarum antequam quidquam faceret a principio, ab

A æterno ordinata sum, & ex antiquis antequam terra fieret: nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram: nondum fontes aquarum eruperant, necdum montes graui mole constiterant, ante omnes colles ego parturiebar: adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ. Omnia hæc ad priorem statum pertinent, quod ordinata sit, quod concepta, quod parturiretur, &c. omnia, inquam, hæc æternã generationem, qua filius est, & æternã locutionem, qua verbum est, significant. Quæ eadem Ioannes exprefit his verbis: *In principio erat verbum*, &c. statim adiunxit Salomon: Quando præparabat cælos, aderam: quando certa lege, & gyro vallabat abyssos: quando æthera firmabat sursum, & librabat fontes aquarum: quando circumdabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis, ne transirent fines suos: quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens. hæc ad statum verbi alterum pertinent. In quo aduerte duo verba. Vnũ est, Quando præparabat cælos, aderam. Alterum est, Cum eo eram cuncta componens. Quod Salomon dicit, aderam, id nunc Ioannes exprimit: *Hoc in principio erat apud Deum*. Quod autem Salomõ dicit, Cuncta cū eo componens, Ioannes significat, dicens, *Omnia per ipsum facta sunt*.

Omnia per ipsum facta sunt.

C O M M E N T A R I V S.

Progreditur Ioannes & explicat statum secundum verbi, quando non tantum apud Patrem erat, sed ad creaturas etiam cœpit se conuertere: *Omnia, inquit, per ipsum facta sunt*: quasi diceret: Erat quidem hoc verbum apud Patrem, quando omnia fecit, nec tantum erat apud illum, sed per ipsum Pater omnia fecit. Aduerte quàm breui verbo Ioannes exprefit, quæ Moses longo sermone conclusit, vt adnotauit Chryf. hom. 4. in Ioan. Nam Moses per sex dies rerum creationem distribuit, *Fiat lux, Fiat firmamentum, &c.* At Ioannes vno verbo complexus est, dicens: *Omnia per ipsum facta sunt*. Adde, plura significasse, quàm Mosem. Hic enim spiritualium substantiarum expressam non fecit significationem, sed sensibiliũ, quæ populi oculis subiacebant: at noster Ioannes generali voce cuncta conclusit. Nec sine mysterio Euangelista breui vsus epilogo, vnico comprehendit verbo, quæ multis descripsit Moses. Beneficium enim creationis narrans illi populo, qui nondum redemptionem acceperat, multis amplificauit verbis, vt pote omnium acceptorum maximum: sed Ioannes ad quiddam maius narrandum properans, nempe redemptionis opus propter quod Deus homo factus est, cuius collatione illud iam minus censebatur, breuiter, et velut summam ad maiora progrediens, illius fecit mentionem. Euangelium enim Deum redemptorem, sicut vnus Testamentum creatorem, prædicat. Multo autem maius, & dignius est, Deum hominem esse factum, quàm cuncta a principio creasse, in quo Ioannes tacite insinuat, vnum esse, & eundem

eundem Deum creatorem, & redemptorem, cum vtrumque verbo profecerit, eundemq. auctorem veteris, & noui Testamenti: in quo conuincitur error Manichæi et aliorum, vt bene notauit Ambr. lib. 1. de fide, cap. 5. Hi enim alium auctorem Testamenti veteris, & creatorem posuerunt; alium autem noui, & redemptionis operatorem: at Ioannes vno, et eodem verbo, eundem docet vtrumque perfecisse, ac ob id creationis meminit, vt per eum recreata, & reparata omnia noscamus, per quem fuerunt & facta.

A N N O T A T I O X I I .

VERVM diligentius sunt hæc verba consideranda, & examinandum est, quid vox, *omnia*, significet. Non desuerunt, qui plus, quam par est, eius vocis significationem extenderunt, alij arctius quam veritas postulabat, contraxerunt. Sed & illi dilatantes, & isti coarctantes, a veritate Catholica, quæ in horum medio consistit, aberrarunt.

Hæreses nonnullæ refutantur.

Primo igitur Macedonius diuinitatem Spiritus sancti tollere adnitens, hoc loco utebatur, in eum modum argumentans; Omnia per ipsum facta sunt, igitur Spiritus sanctus factus est; nam vox, *omnia*, concludit vniuersa. huius argumentationis, quæ erat etiam Arrianorū, Ambr. lib. de Spiritu sancto. c. 2. Gregorius Nazian. orat. 5. theolog. Cyrill. lib. 1. in Ioan. c. 5. & Chrysof. hom. 4. meminerunt, illiq. respondent non absolute omnia esse facta, aliàs ipse & Pater factus esset: sed omnia, quæ facta sunt, per ipsum facta sunt. Spiritus sanctus autem factus non est. Adde, omnia dici facta, quæ sunt extra facientem, at Spiritus sanctus est ex parte facientis. Nam opera Trinitatis sunt indiuisa, & quæ facit Pater, facit Filius, facit Spiritus sanctus. Ab hac ergo generalitate semper factor excipiendus est: aliàs cum dicitur 1. Corint. 8. Vnus est nobis Pater, ex quo omnia, liceret inferre, ergo Filius est factus. Quod si dicas excludi Filium a voce, *Omnia*, isto loco, quia habemus locum Ioannis dicentis, Per filium omnia facta; respondebo et ego, haberi locum in diuinis litteris, qui omnium auctorem Spiritum sanctum esse attestatur, Psal. 32. Verbo Domini cæli firmati sunt: & Spiritu oris eius omnis virtus eorum. Ambrosius lib. 2. de Spiritu sancto, per totum librum docte admodum probat, omnia Patris, & Filij opera, etiã in scriptura tribui Spiritui sancto: igitur Spiritus cum factore est, & excluditur ab omnium numero, quæ facta sunt. Isti ergo plus iusto significationem vocis, *Omnia*, extendebant.

Alij in altero extremo significationem coarctarūt. Origenes tom. 2. in Ioan. refert, Heracleonta familiarem Valentini, per hæc

A vocem, *Omnia*, intellexisse sensibilia ista, quæ tantum per verbum affirmabat esse facta: sæcula vero, & ea, quæ sunt in sæculis, per verbum facta fuisse negabat. Ab hoc errore dissentiebant alij, qui horum sensibilibus verbum auctorem esse negabant, & ad inuisibilia, *Omnia*, referebant. Horum meminit Irenæus lib. 3. con. hæres. cap. 11. quod etiam Manichæi dixerunt, vt auctor est Augustinus lib. de hæres. at Ioannes omnes ipsa verbi significatione conuincit, *Omnia per ipsum facta sunt*: quidquid extra Deum factorem est, factum est, & ab ipso per verbū factum est; cuius verbi amplam & debitam significationē Paulus declarauit ad Coloss. 1. vbi de verbo hoc loquens, sic inquit: Quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cælis, & in terra, visibilia, & inuisibilia, siue Throni siue Dominationes, siue Principatus, siue Potestates, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Hæc verba, omnia includunt extra Deum, & quotquot sunt figmenta Manichæorum, Valentinianorum, & aliorum similium euerunt. De hoc ipso verbo loquens Apostolus ad Hebr. 2. Per quem, inquit, fecit & sæcula. Quidquid igitur præter Deum est, siue spirituale, siue corporale, per verbum factum est: vt optimum interpretem Ioannis, Paulum esse inficiari non possumus, qui præclare exponit, quæ sunt ista *omnia*, quæ per verbum facta sunt: atque ita inter extrema hæreticorum, catholica veritas media consistit.

A N N O T A T I O X I I I .

CONSIDERANDA est secūdo loco particula, *Per*, impegert enim in eam Arriani, qui putantes particulam hanc denotare instrumentum, & ministerium, affirmarunt filium minorem esse Patre, vt pote per quem tamquam ministrum, & instrumentum fecit omnia. Meminerunt huius argumentationis Basilius lib. de Spiritu sancto, cap. 5. & Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 5. Chrysof. hom. 4. & alij antiqui patres, intet

Quid particula, *Per*, denotet.

inter quos est Ambrosius lib. 4. de fide, cap. 6. Sed quam vanum sit hoc eorum argumentandi genus, scriptura demonstrat. Nam de patre loquens, hac etiam particula vtitur. 1. Cor. 1. Fidelis Deus per quem vocati estis in consortium Filij sui: & initio posterioris ad eosdem; Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei. Et ad Galat. 4. Si filius, & heres per Deum. Quare si argumentatio Arriana valeret, esset etiam Pater minister, et instrumentum, & proinde minor Filio. Quamquam hæc eadem argumentatio, Arrianos insignis arguit ignorantie: cum particula, *Per*, multis causarum generibus accommodetur, vt modo efficienti principali, modo instrumentali tribuatur. Vnde vanū est, ex tali particula talē inferre conclusionē. Certe hoc in loco non ministrū, non instrumentum, sed causam significat principalē, sicut & ipsum verbum, Prouerb. 8. dicit, per me Reges regnant.

Quare dicit Ioannes omnia per ipsum facta sunt, & nō ab ipso.

Auctoris interpretatio.

Patrem per filium creatorem, quid sit.

Id si verum est, vt est verissimum, cum dici potuerit, verbum omnia fecit, seu, ab ipso omnia facta sunt, cur, *Per ipsum omnia facta sunt*, dictum est? Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 10. exponens verba illa, *Mundus per ipsum factus est*, inquit: Cum per Filium, mundum factū esse affirmat, ad Patris nos memoriam facile reducit: cum enim, *per quem* dicitur, *ex quo* etiam intelligitur, Vniuersa enim ex Patre per Filium in Spiritu sancto sunt. hæc Cyrillus. Responso igitur cū Cyrillo ad ista similia verba esse potest; dictum esse, *Per ipsum*, vt non excludatur Pater, ab hac creatione omnium: cum Pater per Filium omnia condiderit.

Libet addere aliquid amplius, quod hac particula, *Per*, significari mihi videtur. Aduerte igitur vnicam esse actionem, qua pater, & filius creant; cum vnica sit vtriusque essentia, virtus, & potentia. Hoc tamen est discriminis, quod licet vnica sit essentia, & virtus in vtroque, tamen filius habet a patre essentia, & virtutem; ita quamuis vnica est actio, qua vterque creat; tamen filius habet a patre, quod creet, sicut habet virtutem & essentiam, qua creat. Creare ergo patrem per filium, est, patrem vna cum filio creare, sed communicando filio essentiam, & virtutem, qua vna cum ipso patre creat: & proinde quadam ratione assimilatur instrumento, nempe in hoc, quod sicut agens communicat virtutem instrumento, vt vna cum ipso operetur, ita pater filio virtutem communicat. At est maxima differentia; quia agens non communicat suam substantiam, nec suammet virtutem, quam habet, instrumento, & ob id instrumentū est inferius agente: at pater communicat suammet substantiam, & virtutem filio,

qua vterque agit: & ideo non est minor filius patre, in quo decepti sunt Arriani. Ioannes ergo cum insinuasset in prima sententia filium esse Deum, & quidem de Deo, volens hoc etiam significare in ipsa creatione, vsus est hac loquendi formula; *Omnia per ipsum facta sunt*, vt insinuaret patrem omnia facere cum filio, communicando eandem virtutem suam filio, vt vna vterque actione creare dicitur. Ita docuit Basilius lib. de Spiritu sancto, cap. 8. Omnia, inquit, per ipsum facta sunt, non quod instrumentali, ac seruili quodam ministerio fungatur, sed quod tamquam conditor paternam impleat voluntatem. Hæc Basilius. Non igitur concedendum est a Catholico, filium esse instrumentum patris, propter rationem dictam. Etsi qui Catholici affirmarunt, inter quos est Clemens Alexan. in orat. exhor. ad gen. ipso fere principio, imitaris forsitan Philonem, lib. de opificio, improprie locuti sunt, & dicere voluerunt; patrem creare per filium, quia communicauit essentiam, & virtutem suam filio, qua vna cum ipso creat, nec crearet, nisi communicata essentia, & virtute tali. Hac ergo ratione existimo Ioannem hoc in loco, tali dicendi modo vsus esse. Eodem modo exponendus est Tertullianus lib. aduer. Hermogenem, vbi verbum ministrum, & arbitrum vocauit: quæ quidē locutiones quia imperfectæ sunt, ab eis abstinendum est. Germanus ergo Euangelistæ is erit sensus, qui propria verbi, & quæ de verbo tractat, considerans, non dixit; Omnia fecit; seu, Omnia ab ipso facta sunt, quamuis enim hoc vere dicatur, tamen totum hoc commune est patri, at dicens; *Per ipsum facta sunt omnia*, nempe a Deo, apud quem erat, quod verbi proprium est, significauit. Nam solius verbi est, patrem per ipsum cuncta creasse, & ipsum esse, per quem cuncta a patre facta sunt.

Hic tamen superest dubitatio: Numquid etiam per Spiritum sanctum non sunt omnia facta, cum & is procedat a Patre? Et hoc quidem verum est: sed cum Deus imperio creauerit omnia: Dixit enim, & facta sunt, mandauit, & creata sunt: imperare autem cum sit intellectus, rectissime sicut verbum, ita etiam imperium tribuitur filio. Vnde filij est, esse verbum, & imperium, per quod omnia sunt facta: quamquam & per Spiritum sanctum, tamquam per virtutem, omnia facta esse profitemur.

A N N O T A T I O X I I I I .

HOC enim vero nunc indagandum superest, cur non dictum sit; *Omnia per ipsum*

Quorundā de verbo locutiones a quibus est abstinendū.

Psal. 148

Merito Euangelistā omnia per ipsum facta non creata dixisse.

ipsum creata sunt, sed vsus est Euangelista verbo faciendi: cum re vera ex nihilo, non ex materia aliqua cuncta sint facta? At planum est, verbum faciendi commune esse, ad ea, quæ ex aliquo, & ad ea, quæ ex nihilo fiunt, & sicut cælum, & terra dicuntur creata, ita etiam facta, Genes. 1. Creauit Deus cælum, & terram; vbi legimus verbum **אֵרָא** & psal. 124. Qui fecit cælum, & terram: hoc in loco est verbum **אֵרָא** quod Latine significat, facere. Verbū itidem Græcum quo vsus est Ioannes, commune est, sicut & Latinum. Quo circa scriptura sacra, tam initio Geneseos, quam in hoc Ioannis exordio, omnia ex nihilo esse facta, vt egregie Tertullianus lib. aduersus Hermogenem aduertit, in eo esse ostensum significauit; quod cum sit narratio perfecta, nulla tamen est de materia facta mentio. Tria enim esse debēt in legitima operis narratione: Factor, species facti, & materia ex qua factum est. Cum igitur Moses perfecte

Tria debent esse in legitima operis narratione.

narrauerit mundi initium, nec materiæ meminert, sed solius factoris, & factorum, euidētissimum argumentum est; non interuenisse materiam vllam, sed ex nihilo facta esse vniuersa. Quod & in presenti loco factum affirmatur, vbi describitur factor, & per quem, & quod factum est: porro materiæ nulla est consideratio, ac proinde nec in rerum prima molitione intercessit. Ad iungamus dictis illa vniuersali voce, *Omnia*, probari ex nihilo esse facta. Si enim materia fuisset, ex qua cetera fecit Deus, aut facta esset, aut non: si non, ergo non omnia facta sunt per ipsum: si facta est, profecto ex nihilo facta sunt. Non enim idcirco negandum est, ex nihilo fecisse Deū omnia, quāuis prius materiā fecerit, & ex hac postea reliqua, vt aliqui senserunt. Itaque siue materiā prius ex nihilo, siue vna cū rebus corporeis ipsam fecerit, semper Deus creator est, eumq. ex nihilo fecisse omnia, constantissime, verissimeq. Catholica sensit ecclesia.

Et sine ipso factum est nihil, quod factum est.

COMMENTARIUS.

AD eandem sententiam pertinent hæc verba. Vt enim magis exprimatur præcedens rerum omnium comprehensio, quod dictum est per affirmationem, confirmatur per negationem, & per numerum singularem, ne quis dictum esse, fecisse omnia, arbitraretur, quia plurima fecit. Aliquando enim solemus generatim loqui ad multitudinem significandam, quamuis non omnes partes multitudinis comprehendantur: qua etiam phrasi vtitur aliquando scriptura. 1. Cor. 9. Omnis, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinere. Ad Philip. 2. Omnes, quæ sua sunt querunt. Sunt multæ huiusmodi locutiones, quæ non vniuersitatem omnino denotant: ideo ne quis ita putaret dictum, omnia facta per verbum, adiunxit generalem negationem in singulari, vt nec vnum singulare excludi significaret, quod non esset per verbum factū. *Sine ipso factum est nihil, quod factum est.* id est, nulla res est facta, quæ non sit per ipsum facta; seu quæ sit sine ipso facta. Est autem hæc frequens Hebræis phrasis. 1. Reg. 3. Indicauit ei Samuel vniuersos sermones, & non abscondit ab eo. Isa. 39. Omnia, quæ in domo mea sunt, viderunt: non fuit res, quam non ostenderim eis. Adiecit autem: *Quod factum est*, vt hæc verba ad præcedentia, nempe ad ea, quæ facta sunt, referret, essetq. sensus, *Sine ipso factum est nihil, quod factum est*, id est, ex his, quæ facta sunt, nihil est, quod non sit per ipsum factum: quæ etiam est Hebræa phrasis. 1. Reg. 1. Commodaui eum Domino cunctis diebus, quibus fuerit commodatus Domino. Latet etiam in his verbis alia phrasis Hebræa. Non enim dictum est, *Sine ipso factum est nihil*, *וּדְעֵן*, Sicut Ioan. 18. est dictum: In occulto locutus sum nihil. Et Ioan. 15. Sine me potestis facere nihil; sic enim in Græco textu habetur: sed hoc in loco legitur *וּדְעֵן* sine ipso factum est, nec vnum, quod factum est: quod quidem magis exprimit vniuersitatem, quæ phrasis est Hebræa. Psal. 138. Dies formabuntur, & nemo in eis; in Hebræo: Et non vnus in eis: quasi dicat, nec vnus erit dies, qui non sit scriptus in libro tuo 1. Mach. 7. Non est relictus ex eis nec vnus: sic in presenti loco; *Sine ipso factum est, nec vnum, quod factum est.*

ANNO-

ANNOTATIO XV. A drinos, & Aegyptios eam amplecti.

Triplex lectio superiorum verborum.

MULTA in his verbis annotanda occurrunt. Primum est, quod ad textus lectionem attinet. Triplex enim lectio apud Doctores sacros habetur: Vna est, vt sententia in voce *nihil* terminetur sic; *sine ipso factum est nihil*; reliquum autem iungatur sequentibus sic; *Quod factum est in ipso vita erat*: ita legit maior pars Latinorum: Augustinus in presenti, Ambrosius libro 3. de fide cap. 3. Tertullianus, libro aduersus Hermogenem, & inter Græcos Origenes tom. 3. Clemens Alex. lib. 1. prædag. cap. 6. & Cyrillus libro 1. in Ioan. c. 6. & Athanasius in multis locis, in rescripto ad Liberium Papam, in orat. in illud; Omnia tradita sunt mihi a Patre meo, & Epistola de sententia Dionysij Episcopi, contra Arrianos, & in epistola ad Serapionem de Spiritu Sancto, & alijs in locis: ita etiam legit Gregorius Nazianzenus, oratione de fide: & inter Latinos Cyprianus, lib. 2. contra Iudeos, cap. 3.

Secunda est, vt sententia finem habeat in illo, *Quod factum est*, sic? *Sine ipso factum est nihil, quod factum est.* Sic legit Irenæus libro 3. contra heres. cap. 11. Chrysostomus, homil. 4. referens hereticos auctores fuisse, vt hæc sententia diuideretur, & legeretur iuxta primam lectionem: ita etiam legit Hieronymus Amos 6. quam lectionem sequitur Gregorius Nazianzen. orat. 5. theolog. nam soluens argumentum hæreticorum affirmantium Spiritum Sanctum esse factum, quia dictum est: *Omnia per ipsum facta sunt*, respondet non esse dictum; omnia facta esse; sed omnia, quæ facta sunt per ipsum facta esse. ex quo Gregorius videtur legisse, *Sine ipso factum est nihil, quod factum est.* Hanc enim lectionem passim sequebatur Catholici, soluens argumenta hæreticorum, qui Spiritum Sanctum factum esse probabant; quia dictum est: *Omnia per ipsum facta sunt.* quibus Catholici respondebant, non absolute omnia, sed quæ facta sunt, per ipsum facta sunt: & sic Chrysostomus etiam soluit. Quamuis reuera, etiam si lectionem teneamus priorem, non procedat argumentum, vt superius diximus, & soluimus. Semper enim excipitur ipse, qui fecit: alias & verba Pauli Colo. 1. Omnia per ipsum, & in ipso condita sunt, non recte se haberent: quia non additum est, quæ condita sunt. Non ergo propter hæreticos coniunctim legendum est, sed quia cum sequentibus non apte cohæret. Ambrosius lib. 3. de fide, cap. 3. dicit, plerisque doctos, & fideles, hanc secundam sequi lectionem, & in enarra. psal. 36. dicit Alexan-

Tertia est, vt nec ibi quidem sententia, sed in sequentibus terminetur, vt dicamus: *Sine ipso factum est nihil quod factum est in ipso*: sic Epiphanius in Anchorato, & dicit hæreticos separasse hæc verba a præcedentibus, & legisse; *Sine ipso factum est nihil*, vt blasphemiam inferrent Spiritui sancto, cum sit legendum: *Sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso.* Hæc lectionem Theophilactus nomine quorūdam orthodoxorum recitat, eamq. sequitur Hilar. lib. 2. de Trinitate & exponit vt paulò inferius dicemus.

In hac lectionis varietate mihi magis placuit media, quam & in commentario sumus secuti; tum quia in singulari dictum est, *quod factum est*, ob idq. referendum ad illud *nihil*, quod præcessit, videtur. Si enim Euangelista sequentibus connectere vellet, diceret; quæ facta sunt, in ipso vita erant: sicut etiam dixerat; Omnia per ipsum facta esse. Tum etiam, quia si coniungamus illud, *quod factum est*, sequentibus, non erit sensus ita proprius, atque si incipiat sententia ab illis verbis; *In ipso vita erat.* Ita tamē hanc sequor lectionem, vt primam etiam reputem probabilem, cui tamen mediam anteferendam arbitror, quam tot etiam, ac tam graues Doctores amplectati sunt, propter causas prædictas, & eas, quas inferius paulò post dicemus. Tertia autem, quæ est Hilarij non videtur admodum probabilis. Effet enim sensus, nihil factum est sine ipso ex ijs, quæ facta sunt per ipsum: qui sensus non conuenit vniuersitati absolutæ, qua dictum est, omnia per ipsum esse facta.

Auctor secundam lectionem amplectatur.

ANNOTATIO XVI.

IAM vero vocem illam, *Nihil*, siue ibi lectio sistat, siue ulterius procedat, varie exposuerunt olim, & hæretici, & catholici. Primo Hæretici, per hanc vocem creaturas has sensibiles, & mundum hūc visibilem significari dixerunt, & affirmatiuam faciebant locutionem, nempe, *sine verbo factum est nihil*, id est; sine verbo factus est hic mundus. Hunc enim mundum visibilem, non a verbo, sed a diabolo, & a principe tenebrarum factum affirmabant. Tales fuerunt Manichæi, vt refert Aug. lib. de nat. boni. c. 25. vbi irridet dicentes non posse legi verba negatiue, *Sine ipso nihil est factum*: quia illud, *Nihil*, est post verbum, quasi interstit dicere: *Factum est nihil, & nihil factum est.* Merito autem eos irridet Augustinus, parum enim refert, siue ante siue postponatur, vt aperte probat ex illo Ioan. 18. In occulto locutus sum nihil, quod idem significat, ac nihil locutus sum.

Quid vox illa, *Nihil*, hec loco significet.

C Secun-

Secundo aliqui catholici legunt etiam affirmatiue, & per *Nihil*, exponunt diabolum, quasi sine verbo factus esset diabolus. Hanc expositionem, se in quibusdam commentarijs legisse refert Hieronymus Mich. 2. super illa verba: Fugerunt nemine persequente, ubi etiam per neminem, aliqui exposuerunt diabolum. Quam expositionem extortam esse, & non secundum simplicitatem sacræ scripturæ, merito censet. Non est autem intelligenda expositio istorum, quasi velint dicere; diabolum, quantum ad substantiam, non esse factum per Verbum, sed non esse factum diabolus. Nam ratione peccati dicitur diabolus. Sic Basilius in hom. Quod non sit Deus auctor malorum, Deum non fecisse diabolum, sed ipsum sua se fecisse voluntate docet. Non quod Deus non fecerit substantiam, sed quod non fuerit malitiæ auctor, per quam diabolus dicitur. Ita sunt isti exponendi, quo etiam modo eos exponit Origenes tom. 2. Quia ergo malitia, & peccatum est nihil, ob id dictum est, *Sine eo factum est nihil*, id est, diabolus.

Tertio adhuc catholici alij affirmate exponunt, tamen per *Nihil*, non diabolus, sed peccatum ipsum interpretantur, quod non sit auctore Deo: quam expositionem licet attingat Augustinus super hunc locum, non tamen videtur probare, immo libro de natura boni capit. 25. & hoc ipso loco exponit, vt expositum est communiter: *Nihil factum est sine ipso*. Illa tamen est expositio Origenis tom. 2. qui hoc *Nihil*, ad peccatum refert, per quod qui peccat, non ens sit: qua ratione enim peccator est, non ens est, & nihil dicitur.

Sed omnes istæ expositiones, vt recte indicauit Hieronymus sunt violentæ, & non secundum simplicitatem scripturæ, immo contra communes loquendi modos. Sunt igitur verba negatiua, vt sit sensus; nihil horum, quæ facta sunt, sine ipso verbo factum est: quod magis apertum erit, si legamus, vt diximus: *Sine ipso nec unum factum est*. Aduertendum est autem, Heracleonta, vt superius attigimus legisse quidem negatiue, tamen exposuisse: *Sine ipso factum est nihil*, id est; nihil ex sensibus. nam negabat inuisibilia esse facta a verbo, vt refert Origen. tom. 2. sed iam hæresis hæc conuicta est, in superiorum verborum expositione. Generaliter igitur est intelligendum, nihil est eorum, quæ facta sunt, & extra Deum sunt, quod non sit a verbo, seu per verbum, factum.

Expendendæ restant duæ particule, vna est, *Sine*, Græce *χωρίς* Origenes hom. 2. in diuersos exponit extra ipsum, & sensum putat esse: nihil est factum extra ipsum, seu nihil factum est, quod non sit in ipso: vt omnia non solum per ipsum, sed etiam in ipso facta sint, quod Paulus ad Colosen. 1. docuit. Omnia, inquit, per ipsum, & in ipso creata sunt. Quæ verba, Verbum non solum auctorem omnium significant, sed etiam conseruatores factorum: qui nisi conseruaret omnia facta, protinus in nihilum redigerentur. & hoc est, quod per ipsum, & in ipso cuncta sint, nempe creauit omnia, eaq. sua presentia conseruat. Ista lectio, adiuncta hac nostra declaratione, non est spernenda: tamen quia communis lectio est, vt legamus, *Sine*, quod & Græci expositores in eo sensu exponunt, id sequendū est, sicq. nos exposuimus.

In eadem particula *Sine*, Hilar. lib. 2. de Trinit. significari adnotat, Filium fecisse omnia, non solum, sed vna cum Patre, vbi inquit: Nedom dixit omnia per ipsum esse facta, intelligeretur etiam Pater factus, nam *Omnia*, nihil videbatur excludere, ob id addit: *Sine ipso factum est nihil*, in quo verbo significatur quædam concomitantia, & associatio, vt inde intelligatur etiam alia persona sociata, nempe Pater: quasi diceret, sine eo a Patre nihil est factum, nam significatur persona, quæ fecit, & sine qua non fecit. hætenus Hilarius. & quidem verum est, id significari, tamen causa, propter quam, id significatum dicit Hilarius, non probatur. Dum enim dicitur, *Per ipsum facta sunt omnia*, ab his omnibus Pater excluditur, qui per ipsum fecit, & Spiritus, qui cum eo fecit, vti superius diximus.

Alterum verbum est, *Ipsa*, Origen. tom. 2. meminit, aliquos non retulisse ad verbum illud, de quo dictum est: *Erat in principio, & apud Deum, & per ipsum facta sunt omnia*, sed ad verbum, & humanam rationem. Verbum enim & ratio hominis etiam dicitur *λόγος*. Et exponunt sic: *Sine verbo factum est nihil*, adeo vt nec peccatum etiam factum sit sine ratione. nisi enim esset lex, & ratio in homine, peccatum non esset. Sed talis expositio, rejicitur merito ab Orig. nec vlla ratione defendi potest. Quis enim non considerat, quam sit absolum in verbis istis tanta vt amphibologia, vt modo de vno, modo de altero verbo loquatur Euangelista? cum eius intentio non sit alia, quam verbū hoc, quod caro factum est, exponere, & originē eius, ac naturam, & operationem describere.

In ipse

Quid particule illæ sine, & ipso significent.

In ipso vita erat.

C O M M E N T A R I V S .

Prosequitur Euangelista verbi opera, & effectus enarrare, & a rerum omnium creatione, quæ per verbū perfecta est, ad reparationē hominis, quæ in ipso verbo est facta, describendam se conuertit. *In ipso*, inquit, *vita erat*. Sensus talis est, non tantum per verbum Deus omnia fecit, sed etiam in eodem verbo vitam spiritualem, cælestem, & æternam operatus est. Homo enim, quem Deus per verbum creauerat, seipsum, omnemq. suam posteritatem peccato infecit, æternæ mortis in anima, & corpore factus reus. Hunc ergo in ipso verbo viuificare voluit, vt eodem verbo, per quod omnia facta erant, homo, qui omnia quodam modo complectebatur, ad vitam reuocaretur: *In ipso*, igitur, *vita erat*. Quam sententiam apertioribus verbis idem Ioannes expressit. 1. epist. cap. 5. Vitam, inquit, æternam dedit nobis Pater, & hæc in filio eius est, id est, huius æternæ vitæ, filius, qui verbum nunc dicitur, auctor est. Sapienter autem Euangelista locutionem diuersam fecit. nam per quod verbum omnia facta dixerat, in ipso verbo vitam esse pronunciauit: vt hac mutatione, & diuersitate loquendi, nempe, *Per ipsum & in ipso*, susceptæ carnis significaret mysterium. Verbum enim, quod sola sua diuinitate, omnium creator erat, ratione carnis in se acceptæ, & diuinitati coniunctæ, auctor est vitæ. Non enim aliter fecit hominem viuere, nisi per carnem, non quia non posset, sed quia id ita facere ab æterno voluntarie disposuit. Illud, *Erat*, duo nobis significat. Vnum est, æterna Dei dispositio, & voluntas. Præuidens enim Deus hominem a se formandum ab accipienda perfectione, & vita casurum, reumq. æternæ mortis futurum, verbo suo carne induto eum reparare, & vitæ reddere decreuit. quam quidem æternam diuinæ mentis dispositionem, Paulus pluribus verbis exposuit, dicens. 2. Timoth. 1. Liberavit nos, & uocauit uocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum, & gratiam, quæ data est nobis in Christo, ante tempora sæcularia. Et ad Ephesios 1. Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Alterum est a mundi principio, etiam ante carnem assumptam in uerbo datam esse hominibus uitam. Quamuis enim nemo umquam sit a peccato liberatus, nec ad uitam hanc reuocatus, nisi propter Christum Deum, & hominem; tamen tanta huius mysterij uirtus est, ut etiam ante carnem assumptam illi, qui eius aduentum in carnem præcesserunt, in uerbo, propter futurum incarnationis mysterium, per fidem uitæ restituerentur: de quibus dicitur 1. Corinth. 10. Bibebant de consequente eos petra: petra autem erat Christus, ut non immerito Apocalip. 13. dicatur: Agnus occisus ab origine mundi. *in ipso* ergo *vita erat*. Sed quid uitæ nomine alij intellexerint, operæpretium est exponere.

Illud *Erat*, quid significet.

A N N O T A T I O X V I I I .

Quid nomine vitæ significetur.

Varii sunt doctores, in expositione huius nominis, *vita*. Principio Chryso. hom. 4. vitam exponit virtutem ipsam uerbi, quæ non per compositionem ipsi inest, sed per simplicitatem est ipsummet uerbum, qua uirtute cuncta creat, conseruat, & gubernat.

Secundo Cyrillus lib. 1. cap. 6. Vitam rerum omnium creaturarum durationē, & permanentiā esse dicit, quæ ab ipso verbo est. In

sensu enim causali hanc interpretatur sententiam, vt vita sit in ipso, quia vitam donat, conseruat, seu dat conseruari, & permanere rebus omnibus. in hac significatione in tota scriptura non inuenitur hoc nomen, *vita*, acceptum.

Tertio Augustinus tract. 1. vitam hanc exponit ipsammet uerbi substantiam, quæ vita est. Omnium enim creaturarum idea est ipsa essentia diuina, omnia enim creata

C 2 sunt

sunt vita in Deo : quia ratione ideæ dicuntur esse in Deo idea autem est ipsa essentia & vita Dei.

Quarto Ambrosius lib. 3. de fide, cap. 3. & Athanasius lib. 3. de homine, hanc vitam spirituales, quæ per gratiam est, interpretantur.

Ultimo recentiores vitam viuientium exponunt. Verbum enim ijs, quæ viuunt, vitâ dat. quæ sententia desumpta est ex Clem. Alex. in exhortat. ad gentes, vbi eleganter dicit: Verbum, quod erat apud Deum, Doctor apparuit: Verbum, per quod omnia sunt fabricata, & quod cum eo, qui finxit, vitam simul prebuit, vt opifex: bene viuere docuit, cum apparuisset, vt magister: vt postea semper viuere suppeditaret, vt Deus.

Inter hos Doctores aliqui illud, ipso, ad verbum ratione solius diuinitatis, aliqui ad ipsum carne indutum referunt: ijdem tamen, quia varias, & diuersas lectiones sequuntur, diuersè quoque & varie hæc verba exponunt: quorum opiniones, lectiones, & sensus in sequenti annotatione referam, in presenti sufficiat eorum sententias in vitæ huius explicatione proposuisse. Mihi cum Ambrosio et Athanasio sentiendum videtur. Vita enim hæc, quæ in verbo esse dicitur, est, qua homo viuunt secundum Deum, quæ fit per gratiam, & consummatur in æternum per gloriam: & ad hanc nobis largiendam Verbum caro factum est. Hæc est, quam Euangelium annunciat, & quam ipse Ioannes, vt in cõmentario retulimus, semetipsum exponens, nos docuit, dicens. 1. epistola, cap. 5. Vitam æternam dedit nobis Pater, & hæc in

vitam habeant. Ioan. 11. Ego sum resurrectio & vita. Ioan. 14. Ego sum via veritas, & vita. Ioan. 17. Vt omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Sicut sexcenta huiusmodi testimonia. De hac ipsa vita in epistolis suis Ioannes frequenter agit; & hæc prædixerunt prophete, & maxime est illud oraculum, Psal. 35. Apud te est fons vitæ, nempe apud Patrem Filium, in quo vita nunc esse dicitur. Illud autem, ipso, significat, verbum in carne, Christum Deum, & hominem. Quamuis enim credentibus ante carnem assumptam, vitam dabat, dabat tamen, quia caro assumenda erat, vt in commentario explicuimus, magisq. in sequentibus fiet manifestum. Euangelista enim sermonem facit de his solum, quæ verbi propria sunt. Est autem phrasîs scripturæ vîitata effectum causæ nomine substantiuo, vt vocant, significare. Act. 4. Non est in aliquo alio salus, id est, non est aliquis alius salutis causa. Et Psal. 3. Non est ipsi salus in Deo eius: ita & hic, In ipso vita erat.

ANNOTATIO XIX.

MAGNA est varietas, & lectionum, & expositionum horum verborum: Epiphanius & Hilarius lib. 2. de Trin. vti iã diximus, priora verba, Quod factum est in ipso, referebant ad antecedentia, & hanc sententiam incipiebant sic: vita erat, & sic exponebat Hilarius, Nihil factum est sine ipso, ex his, quæ facta sunt in ipso, id est, per ipsum: cuius causa est, quia vita erat. Verba igitur ista, vita erat, continent causam, quare, Sine eo factum est nihil, quod factum est in ipso. Opinatur autem, dictum esse, in ipso, ne cum dixisset, sine ipso, arbitraremur esse causam, sine qua nihil creatum fuisset. Dicens autem, in ipso, significat verbum esse causam efficientem. Sed mittamus hanc lectionem cum expositione Hilarij, quia ad præcedentem commentarium pertinet. Consideremus vero lectiones, hæc verba, Quod factum est, cum sequentibus connectentes, nempe: Quod factum est in ipso vita erat. Et cum sit triplex dumtaxat lectio, multiplex expositio inuenitur, si diligenter obseruamus.

Prima est, vt illud in ipso, coniungatur cum illo, factum est, sitq. lectio talis: Quod factum est in ipso vita erat: in qua lectione sunt multi sensus, tam catholicorum, quam hæreticorum.

In primis Manichæi sic legebant, vt inferrent omnia viuere, etiam ipsos lapides, & quæ philosophi inanimata vocant. Si enim quod est in ipso factum viuunt; omnia vitam habent

Verbum illud, in ipso, diuersè legitur, & exponitur.

habent, quia omnia in ipso facta sunt: sic Asum factum est, vita est, ac si apertius Euangelista diceret; per ipsum; seu in ipso vita facta est. Loquitur autem Athanasius de vita spirituali, sicut Ambrosius & Origenes. Hæc est prima lectio, in qua septem vidimus expositiones. Hanc tamen lectionem Augustinus lib. 7. super genesim ad litt. cap. 14. & tract. 1. in Ioannem reijcit hoc argumento: quia si quod factum est in ipso, est vita, cum omnia facta in ipso sint, omnia viuunt; quod tamen falsum esse Catholicis non dubitat. Esse autem omnia non solum per ipsum, sed in ipso etiam facta, docet Paulus Coloss. 1. In ipso, inquit, condita sunt vniuersa in cælis, & in terra, visibilia, & inuisibilia. Hoc quidem verum est: at cum Euangelista mutauerit locutionem, & per ipsum omnia facta, in ipso autem vitam esse dixerit, aliquid singulare significare voluit, vt nos in Commentario diximus.

Secundo, ijdem Manichæi, vt Ambros. lib. 3. de sid. cap. 3. meminit, ex hac lectione inferebant esse alia, quæ non sunt a verbo facta, & horum esse aliud principium. Nam dicebant: Si quidquid est in ipso factum, vita est, igitur aliqua alia sunt, quæ non sunt ab ipso facta, vt pote mors, & mala, atque ita erunt duo principia, vnum maiorum, monorum. alterum: sic argumentabantur Manichæi. Sed quis non videt illorum illationes esse vanissimas?

Tertio, Arriani hanc etiam sequebantur lectionem, vt ibidem refert Ambrosius & in enar. Psal. 36. Vt inde verbum esse factum inferrent; Si quod in ipso factum est; dicebât isti, vita erat, ergo ipsum verbu factum est. Sed & id vanu esse ostendit Ambrosius cum Ioan. 3. dicatur, vt manifestentur opera eius, quia in Deo facta sunt: certe stultum esset inferre opera facta sunt in Deo, ergo Deus factus est, & cum Psal. 103. legitur: Omnia in sapientia fecisti, non recte inferitur, ergo sapientia est facta. Sunt multa loca in scriptura similia: immo si atretius dispiciamus, ex hac locutione potius inferitur, ipsum non esse factum.

Quarto, eodem modo Macedoniani legebant, & inde inferebant Spiritum sanctum esse factum, dicebant enim: Si quod factum est in ipso, erat vita, ergo vita est in ipso facta, & per hanc vitam intelligebant Spiritum sanctum. Ita Theophilactus, quæ etiam vana est expositio. Falso enim asseritur Spiritum sanctum esse hanc vitam, quæ in nobis per verbum facta est.

Quinto, Origen. tom. 3. Heracleonta refert ita legisse, & illud in ipso, exponebat homines spirituales, vt esset sensus: Quod factum est in spiritualibus hominibus, vita erat: sed nimium violenta est istius hæretici expositio, cuius supra quoque meminimus. Habes quattuor hæreticos vnam quidem lectionem, at variâ expositione sequentes.

Ad Catholicos, & graues quosdam doctores, qui eandem lectionem amplectuntur, veniamus: hi varios adhibent sensus; pios tamen, & catholicos.

Sexto ergo B. Ambrosius, locis paulo ante citatis sic exponit, Quod factum est in ipso, nempe Christo, vita erat: in verbo autem seu Christo, vita erat; & in verbo seu Christo facta est caro, passio, mors, &c. Hæc autem vita nobis sunt.

Septimo, Origen. tom. 3. aliter, vt & Athanasius de vnita trinit. substantia, lib. 3. qui est de assumptione hominis, exponunt; Quod factum est in ipso, id est, quod per ip-

sum factum est, vita est, ac si apertius Euangelista diceret; per ipsum; seu in ipso vita facta est. Loquitur autem Athanasius de vita spirituali, sicut Ambrosius & Origenes. Hæc est prima lectio, in qua septem vidimus expositiones. Hanc tamen lectionem Augustinus lib. 7. super genesim ad litt. cap. 14. & tract. 1. in Ioannem reijcit hoc argumento: quia si quod factum est in ipso, est vita, cum omnia facta in ipso sint, omnia viuunt; quod tamen falsum esse Catholicis non dubitat. Esse autem omnia non solum per ipsum, sed in ipso etiam facta, docet Paulus Coloss. 1. In ipso, inquit, condita sunt vniuersa in cælis, & in terra, visibilia, & inuisibilia. Hoc quidem verum est: at cum Euangelista mutauerit locutionem, & per ipsum omnia facta, in ipso autem vitam esse dixerit, aliquid singulare significare voluit, vt nos in Commentario diximus.

Est igitur altera lectio, quam ipse sequitur Augustinus, vt illud, in ipso, adiungatur sequentibus, & legatur, Quod factum est, erat vita in ipso. Sequitur eandem lectionem Cyrillus libro 1. in Ioannem cap. 6. & 7. tamen non eodem modo exponit.

Primo igitur Augustinus facit hunc sensum, vt omnia facta, qua ratione sunt in verbo, vita sint. Sunt enim omnia in verbo vt in exemplari quodam eminentissimo, & perfectissimo, & vt in causa omnium efficienti, & quatenus in eo sunt, vita sunt; quia hoc esse non est aliud, quam diuina natura, quæ est vita, vt aiunt, essentialis, & substantialis: sicuti dicimus effectus omnes esse in suis causis, quod quidem esse non aliud est, quam esse ipsarum causarum. sic omnia in Deo erant, sed vt erant in eo, vita erant, quæ est ipsemet Deus. Quare Augustinus illud in ipso, refert ad verbum. Ista est expositio Augustini, cuius meminit ante Origen. tom. 3. & sequitur in hom. 2. in diuersos.

Secundo loco Cyrillus quamuis eodem legat modo, tamen aliter exponit, nempe, in ipso vita erat, id est, verbum dat vitam ijs, quæ facta sunt. Hæc enim locutio, Quod factum est, vita erat in ipso, ad hanc reducit; verbu est, quod dat vitam ei, quod factum est: vt nõ solum sit verbu causa, vt sint, sed etiam vt viuant. Vides Cyrillu illud, in ipso, referre ad, quod factum est, vt sit sensus; verbu erat vita in ipso, quod factum est, seu dat vitam omni rei, quæ facta est. Id vero vitam intelligit, quo res conseruantur, & durant, vt verbum non solum omnia faciat, sed etiam omnibus det persistere, & conseruari: quia sine verbo omnia in nihilum redigerentur. Inde tamen non recte intule-

2. Lectio.

August.

Cyri.

his.

Vita spiritalis illa, quæ per gratiam efficitur, significat.

Arrianorum hæresis excluditur.

Macedoniani reselluntur.

Heracleontis violenta expositio.

Catholicorum expositiones.

Ambros.

Orig. & Athan.

1. Lectio

Manichæorum error.

ris, ergo omnia viuunt vita propria sumpta. A
Cyrillus enim intelligit per hanc vitam, vt
ita loquamur, durationem, & conseruationem,
quæ quidem omnibus rebus existentibus
communis est.

Clemens
Alex.

Tertio Clemens Alex. lib. 1. pædag. cap.
6. eandem sequitur lectionem, sed in alio sen-
su, vt sit sermo de vita spirituali; vt quod
factum est, per verbum habeat vitam gra-
tiæ. Sed ipsum loquentem audiamus: Chri-
stum sequi salus est: quod enim factum est
in ipso, vita est. Amen amen dico vobis,
qui sermones meos audit, & credit ei qui
me misit, habet vitam æternam, & in iu-
dicium non venit, sed transit de morte ad
vitam. hæc Clemens. Vbi illud, *in ipso*, de
verbo intelligit, & hæc expositio conuenit
in sensu cum illa Athanasij, sed differt in le-
ctione, & vtraque est apta lectioni, in qua,
Quod factum est, connectitur sequentibus.

3. Lectio.

Adhuc est tertia lectio eorum verborum,
vt illud, *in ipso*, nec vni, nec alteri iunga-

tur extremo, sed sit per se: vt sit sensus;
quod factum est, in ipso, supple, *est*, vt non
tantum facta sint per ipsum, & cum ipso,
sed etiam in ipso: & statim sequatur: *Vita
erat*, id est, hoc etiam verbum vita erat.
Hanc lectionem refert Ambrosius lib. 3. de
fide. cap. 3. & re vera non est violenta. Fre-
quens enim est Hæbreis suppressere verbū
substantiuum: ac si dictum esset, *quod fa-
ctum est, in ipso est*, nempe in ipso verbo:
& statim sequatur; *vita erat*; & *vita erat*
lux hominum. Breuiter consideremus to-
tum contextum, & Ioannis consilium, exi-
stimo non inueniri posse lectionem ac expo-
sitionem æque conuenientem, atque ea est,
quam in commentario sumus secuti: libuit
tamen omnes lectiones & expositiones in
medium proferre, vt facilius vnusquis-
que intelligeret Doctores, & quid sin-
guli sentiant, perciperet: quia non omnes,
qui scribunt, fideliter sententias eorum re-
ferunt.

Et vita erat lux hominum.

COMMENTARIUS.

EIVSDEM Verbi alium effectum exponit Euangelista, *Vita*, inquit, *erat
lux hominum*; ac si diceret, Verbum in quo vita erat, hominibus se mani-
festauit, & splendentes radios, vt ab hominibus agnosceretur, & per hanc agni-
tionem vitam consequerentur, sparsit. Nemo enim a verbo vitam consecutus
est, nisi per fidem eius, in quo vita erat. Ideo verbum lux erat hominum. omne
enim, quod manifestatur, lux est. Eph. 5. & de hac luce dicit Dominus
Ioan. 8. Ego lux sum mundi, tam eorum, qui meam carnem præcesserunt,
quam eorum, qui secuti sunt. Attende singula. Vita hoc in loco posita est cum
articulo, vt ipsum verbum significetur: in scriptura enim aliquando verbum
vita, aliquando in verbo dicitur esse vita: & quamuis in vtraque locutione
idem sit sensus, nempe Verbum esse auctorem, & causam vitæ nostræ, tamen
non est eadem nominum significatio. quando enim verbum dicitur vita, tunc
vita accipitur pro ipso verbo, qua ratione est vitæ causa. Ioan. 14. Ego sum ver-
itas, & vita Colof. 3. Cum apparuerit Christus vita vestra. quando autem in
verbo dicitur esse vita, tunc Vita accipitur pro ipsa vita, quæ datur in ver-
bo, & cuius causa est verbum. 1. Ioan. 5. hæc vita in filio eius est. Ideoq. ma-
gno consilio vtraque locutione Ioannes in præsentibus vsus est: dixit enim, *in ipso
Vita erat*, vbi vita pro ea, quam verbum efficit, & dat nobis, ponitur: postea
subiunxit; & *Vita erat lux*, vbi vita pro ipso verbo, quod est causa vitæ accipi-
tur: at vt hæc distingueret, priorem vitam sine articulo, posteriorem cum arti-
culo pronunciauit. Illa vita erat lux, nempe illud verbū, in quo vita erat, ideoq.
vita dicitur, hæc inquit, *lux erat*, simili etiam ratione articulum apposuit lu-
ci. *erat illa lux*, vt ipsum idem verbum significaret. Attende præterea, non di-
ctum esse, *in ipso vita erat*, & *lux hominum*: neque sic; *in ipso erat vita*, & *ip-
sum erat lux hominum*; sed, *vita erat lux hominum*; vt nimirum hac locutione,
Euangelista significaret ad vitam assequendam, necessarium esse lumen, quo
verbum hoc luceat in cordibus nostris. Non enim viuere facit, nisi quos fide
sua illuminat Christus, ideo Ioan. 8. dicebat: Qui sequitur me, non ambulat
in tene-

in tenebris, sed habebit lumen vitæ. quod planius Ioan. 17. exposuit; Hæc est
vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Chri-
stum; ac si diceret, vita non sum, nisi ijs, quibus lux sum. vnde recte Gregorius
Naz. orat. 4. theolog. hæc verba Ioannis sic interpretatus est; quia lux erat, vita
erat. Porro illud, *erat*, verbi æternitatem indicat. Quamuis enim in tempore
apparuerit in carne, persona tamen quæ apparebat, æterna erat. insinuat etiam
Euangelista hoc verbo, *erat*, non tunc Christum incepisse illuminare, & lumen
esse, quando carnem accepit, & visibilis apparuit: cum ab ipso mundi exordio
aduentum suum multis ad vitam manifestauerit: venturi enim fide iusti fiebant,
quotquot ante eius carnem fuerunt.

ANNOTATIO XX.

Quid lucis
nomine si-
gnificetur.

ANTIQUI patres non consentiunt in
exponenda hac luce hominum: sunt
enim tres eorum sententiæ.

Prima est, verbum dici lucem ratione
luminis naturalis, quod hominibus a na-
tura inest & ipsos efficit rationis capaces, &
hoc a verbo est. Erit ergo sensus huius con-
textus, per verbum omnia facta sunt, & in
verbo omnia facta conseruantur, & verbum
hominibus auctor est luminis, quo capaces
sunt rationis, & intelligunt. hæc sententia
est Origen. tom. 3. & Cyrilli lib. 1. cap. 7.
in Ioannem.

Alter sententia est, verbum dici lucem
hominum, propter supernaturale fidei lu-
men, quod cordibus hominum infundit,
non solum post aduentum in carnem, sed
ante aduentum etiam. Omnes enim illu-
minati fide a principio mundi, a verbo illu-
minati sunt. Ita Augustinus tract. 1. vbi
affirmat hac luce esse vtrumque Ioannem
illuminatum, nempe Baptistam, & Euan-
gelistam.

Tertia est, lucem hanc esse verbum fa-
ctum iam carnem, diciq. lucem a lumine
quidem supernaturali, sed quod post adue-
tum sparsit. hæc sententia est Gregorij Na-
zianzeni orat. 4. theolog. & Ambrosij lib.
de fide con. Arrianos. cap. 3. Chrysostomi
hom. 4. in Ioannem.

Auctoris
sententia.

Mihi tamen in hac parte probabiliora vi-
dentur, quæ subiungo. Primum est, non
agi hoc loco de lumine naturali, sed de su-
pernaturali: tum quia vt exposuimus su-
pra, vita dicitur lux, quoniam illuminat
ad vitam æternam, lumen autem, seu co-
gnitio naturalis, non est lumen vitæ huius,
sed lumen fidei, sine quo nemo viuunt. Tum
quia lumen naturale nõ est solius verbi ef-
fectus, sed totius Trinitatis, at lumen fidei
aliquo modo ad verbum spectat; quia pro-
pter aduentum eius in carnem datum est.
Tum etiam, quia in progressu Euangelij,
in quo Christus lux dicitur & frequens de

Alumine sermo est, non de naturali lumine,
quod incredulis etiam est commune, sed
de supernaturali oratio habetur. quæ autem
Ioannes in suo exordio proposuit, respon-
dent ijs, quæ postea in sua historia Euan-
gelica diffusius narrat. Demum quia post hæc
prosequitur Euangelista, dicens de Ioanne
Baptista: *Hic venit, vt testimonium per-
hiberet de lumine*: Ioannes autem non ve-
nit, vt testimonium perhiberet de verbo,
vt est lux naturalis, quod habet ratione so-
lius diuinitatis, sed ratione supernatura-
lis luminis, quod habet propter carnem.

Alterum est, verbum dici lucem ratione
luminis supernaturalis, quod etiam ante
aduentum suum in carnem, verbum sparsit
in omnes fideles a mundi principio. Et in
hoc cum Augustino consentio, idq. Ioan-
nes ipse satis significauit, dicens; *Erat vi-
ta, & erat lux*. Vox enim, *erat*, antiqui-
tatem indicat: id ipsum rei veritas compro-
bat. Christus enim Deus & homo, non so-
lum post aduentum suum, sed etiam ante,

Cui radios emittit, & sicut pro hominibus
prioribus, & posterioribus mortuus est, ita
etiam eos illuminauit, vt fructum mortis,
perciperent. Lux ergo dicitur verbum in
carne, qui Christus est, ita tamen, vt non-
dum carne suscepta lux sit, sicut sol, qui
antequam Horizontem ascendat, solet ra-
dios emittere, & mundum illuminare.
Quamquam fatendum est, multo magis
illuxisse hominibus, lucidiusq. splenduisse
post aduentum, sicut sol post ascensum
suum.

Tertium est, verba sequentia, *Lux lucet
in tenebris*; enunciata esse de verbo lucen-
te, & manifestato in carne iam suscepta; &
sic intelligedi sunt Doctores tertio loco al-
legati, & Ambrosius expresse id significat.
Sic enim inter alia dicit, *Lux lucet in tene-
bris*, id est, Christus in cælo, sicq. conie-
nire possunt secunda, & tertia sententia, &
Ioannes absolutus in sua narratione iudica-
bitur,

bitur, qui verbum in carne ante, & post aduentum illuxisse descripsit.

Verbum cur non dictum est lux Angelorum.

Hac doctrina soluitur facile dubium propositum ab Origene tom. 3. in Ioannem cur non dictum sit verbum lux Angelorum, cum etiam Angeli ratione polleant, lumen naturale habeant: ad quod ipse dupliciter respondet. Primo quidem eo, quod lux hominum dicitur, non excludi, quin sit etiam Angelorum, sicut cum dicitur Deus Abraham, Isaac, Iacob, non negatur eum esse etiam Deum ceterorum. Quae tamen solutio non satisfacit; oportebat enim assignare causam, cur potius sit verbum dictum hominum lux, & non Angelorum, cum hi sint perfectiores. Altero modo respondet, hoc nomine, *hominum*, etiam Angelos significari, qui aliquando in scriptura homines appellantur. At neque in hac responsione contentus est animus; Angeli enim vocantur ho-

mines, quando apparent in forma humana, aut aliquod officium hominis peragunt, quod hoc loco non dicitur. Praeterea etiam homines appellantur Angeli, cur ergo non dictum est, Lux Angelorum, ut nomine Angelorum etiam homines significarentur?

Hæc dubitatio in expositione Origenis, & Cyrilli locum habet; qui de lumine naturali loquuntur: at in nostra facile cum Chrysostomo soluitur hom. 4. Verbum enim ratione carnis non erat lux Angelorum, cum non Angeli sint redempti, sed homines, quorum causa verbum carnem sumpsit, & eorum Doctor, Lux, & Vita, & Magister est factum. Potius ergo ex hoc colligendum est, non de luce naturali, quae Angelis est communis, sed de supernaturali, quae hominibus solis datur a verbo, ratione carnis assumptæ, Euangelistam loqui.

Et lux in tenebris lucet.

COMMENTARIUS.

VERBUM, in quo vita erat, & quod lux erat hominum ad vitam, etiam nondum carne suscepta, visibile tandem apparuit, & suscepta carne lucet. Hoc Ioannes 1. epist. cap. 1. alijs verbis expressit, dicens; Vita aeterna manifestata est, & vidimus, & testamur, & annunciamus vobis vitam aeternam, quae erat apud Patrem, & apparuit nobis. Vitam manifestatam esse, & apparuisse, dicit nunc Ioannes, lucem lucere. Erat prius lux inuisibilis, & spiritualibus oculis per fidem tantum cernebatur: at iam lucet, & visibilis facta est etiam oculis, & sensibus corporeis; exteriori verbo & operibus suae potentiae illustrans homines. & impletur illud Isa. 52. Ego ipse, qui loquebar, ecce adsum: ac si diceret; Ego, qui prius me patribus manifestavi inuisibiliter loquendo, ecce iam visibilis adsum, & luceo. & Baruc. 3. Hic adiuuenit omnem viam disciplinae, post hæc in terris visus est. Hoc idem Paul. 2. Timot. 1. Gratia, inquit, quae data est nobis in Christo Iesu ante tempora saecularia, manifestata est autem per relationem Domini nostri Iesu Christi: quasi dicere voluisset: Iam Christus carne suscepta lucet in mundo, nos docens, & viuificans. Hæc autem lux lucet, sed in tenebris: quia veniens Christus in mundum, ignorantes Deum, & a via salutis aberrantes inuenit, his se visibilem Doctorem veritatis exhibuit; & impletum est, quod Isa. 9. prænunciatum erat; Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Tenebras appellat homines, Deum & viam salutis ignorantes: qua appellatione vsus etiam est Paulus, Ephes. 5. Eratis aliquando tenebrae. Tales & inter Iudæos multi tunc erant de quibus Matth. 15. dictum est: Cæci sunt, & duces cæcorum. & Matth. 22. Erratis nescientes scripturas, neque virtutem Dei. Vsus est autem Euangelista verbo *lucet*, ad significandam præsentem quidem in carne, sed perpetuam, & indefinentem illuminationem. Christus enim, etiam post suam ascensionem, per suos Apostolos, & eorum successores, totamque Ecclesiam, etiam inter infidelitatis tenebras, semper in vniuerso lucet.

Et tene-

Et tenebra eam non comprehenderunt.

COMMENTARIUS.

NON omnes ex ijs, qui in tenebris erant, venientem Christum, & lucem agnouerunt, nec eius salutarem susceperunt doctrinam, vitio, & culpa propria ipsorum: & hæ tenebrae sunt, quae non comprehenderunt lucem illam lucentem: quod ipse Dominus Ioan. 3. significauit, dicens; Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem. Non dicit autem Ioannes, nullas tenebras lucem comprehendisse, cum non defuerint multi prius in tenebris ambulantes, qui lucem admiserunt, & crediderunt, & ex tenebris facti sunt lux, iuxta illud Ephes. 5. Eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino: & Act. 26. Mitto te aperire oculos eorum, ut conuertantur a tenebris ad lucem. Plurimi tamen Iudæorum dilexerunt magis tenebras, volentes in suis permanere vitijs: & hæ sunt tenebrae, quae non comprehenderunt lucem. Verbum *Comprehenderunt*, idem significat, atque, non perceperunt, neque apprehenderunt, sicut illud Rom. 9. Israel legem iustitiae non apprehendit. Vtrobique idem est verbum Graecum. Quod si inquiras, cum multi, quibus verbum in carne apparuit, ipsum non agnouerint, qua ratione illis lucere dictum est? Respondeo, duo hæc esse inter se longe diuersa; Lucem lucere, & ipsam percipi. Sol namque nemine aspiciente lux est, & lucet, quia radios splendoris emittit, quamuis multi locis subterraneis se abdentis, aut oculos aperire nolentes, lucem eius non percipiant; sic lux illa, verbum in carne, radios caelestes, & salutem afferentis doctrinae inter incredulos sparsit, etiam si illi noluerint mentis oculos aperire, ut crederent.

ANNOTATIO XXI.

Tenebrarum nomine quod significetur, diuersa no- vem sententia.

NON eodem modo Doctores tenebras exponunt, nec in eadem significatione verbum illud, *Comprehenderunt*, accipiunt.

Primo quidem Origenes tom. 4. in Ioan. aliud per tenebras, in quibus lux lucet; aliud per tenebras, quae lucem non comprehenderunt, intelligit. Prioribus dicit significari carnem patibilem, & mortalem, & quae erat in similitudinem peccati, in qua verbum apparuit; posterioribus autem significari daemonia, & aduersarias potestates, quae contra Dominum insurrexerunt, & eius sunt persecutæ, ut sit sensus: *Lux in tenebris lucet*, id est, verbum apparuit in carne mortali, & patibili, & in similitudinem peccati inter nos; tamen omnes inferni potestates non potuerunt præualere contra illud; sed superatae, & victæ sunt. Hæc est expositio Origenis, & eam secutus est Gregorius Nazianzenus orat. in sancta lumina: quamuis eam applicet fidelibus & iustis hominibus, quorum caro in hoc saeculo exposita est inimici contradictionibus, tamen præualet lux interior animæ. Sed hoc magis dicit per accommodationem quandam: Christo enim hæc verba conuenire sciebat.

A Secundo Cyrillus lib. 1. in Ioan. capit. 7 non idem etiam per utraque tenebras interpretatur; sed per priores naturam rationalem, in quantum ex se non habet lumen intelligentiae, & rationis, nisi a Deo doneatur, vnde ex se tenebrosa est: cum autem verbum ei intellectum, & vim rationis communicat, fit rationalis, & luminosa. In his ergo tenebris lux, nempe verbum, lucet infundendo, & communicando vim intellectivam, & rationalem, quod omnibus est hominibus commune: at per tenebras posteriores exponit eos, qui cum lumen acceperint, non cognouerunt Deum, & huius luminis datorem, sed creaturas coluerunt: quamuis non amiserint lucem rationis datam a verbo. Hæc est expositio Cyrilli.

Tertio Origenes hom. 2. in diuersos, siue auctor illarum homiliarum, eodem modo exponit priores tenebras, sicut Cyrillus: tamen posteriores aliter interpretatur, ut sint eadem tenebrae, quae quamuis lumen rationis acceperunt a verbo, tamen non potuerunt ipsum comprehendere, quia incomprehensibile est; nec totam lucem acceperunt, quia infinita est. Natura igitur rationalis ex se non habet vim rationis, & intelligentiae, ob id ex se obscura est, sed eam a

D verbo

verbo accepit, & verbum in ea splenduit. Neque tamen totum lumen, seu lucem verbi potuit capere: & ideo, *tenebrae eam non comprehenderunt*. Non enim creatura rationalis potest Deum cognoscere, quantum ipse cognoscibilis est. Hanc secundam partem sequitur etiam Hilarius lib. 2. de Trinit. dicēs: Tenebrae non comprehenderunt, quia inenarrabilem verbi generationem nemo comprehendit.

Quarto Chrysostomus hom. 4. in Ioannem, per priores tenebras mortem & errorem intelligit. In his lucet Christus, qui mortem subiit, & eius praedictio inter errores innumeros propagata est. Haec tenebrae non potuerunt efficere, quo minus haec lux luceret: nam mors deuicta est resurrectione Christi, & errores omnes diuina ipsius doctrina depulsi sunt, & sic lucet in tenebris, per tenebras autem posteriores, homines peccatores interpretatur: qui dum suis peccatis inhaerent, nolunt lucis huius lumen recipere.

Quinto ab hac Sancti Chrysostomi expositione videtur discedere Theophilactus, qui per utrasque tenebras idem intelligit: mors enim & error non potuerunt comprehendere lucem, quia nec mors, nec error impedire potuerunt, quo minus lux Christi, & fides eius in mundum induceretur.

Sexto Augustinus tract. 1. in Ioan. & lib. 4. de Trinit. cap. 2. & epist. 120. ad Honoratum, cap. 3. & alijs in locis, utrasque tenebras, eandem interpretatur rem, homines nempe ignorantes, & sedentes in umbra mortis: his verbum lumen suae fidei, & cognitionis expandit. At qui nolunt recipere, dicuntur non comprehendere lucem: qui vero recipiunt, illuminantur. De natura ergo sua, omnes carent luce hac supernaturali fidei, sed verbum est, quod infundit, & lumen spargit: qui recipit, illuminatur; qui non recipit, in suis manet tenebris: & hoc est, quod tenebrae dicuntur non comprehendisse lucem. Augustinus autem loquitur de lumine spirituali, etiam ante aduentum verbi in carne, hominum cordibus per ipsum infuso.

Septimo Augustinum sequitur Ambrosius lib. de fide, contra Arrian. cap. 3. tamen in hoc differt, quod exponit de Christo post ascensum, qui per mundum suae fidei radios

emittit. Lux, inquit, in tenebris lucet, id est, Christus e caelo illuminat: & tenebrae eam non sunt assecutae, hi scilicet homines, quorum cor ignorantiae tenebris est obcaecatum. Haec Ambrosius: quibus in verbis videtur de lumine euangelicae praedicationis loqui.

Expositio Gregorij Nazianzeni in orat. de fide, quam octauo & ultimo loco referuauit, meo iudicio ceteris est verior, quam & in commentario sum profecutus. *Lux, inquit, lucet in tenebris*, Christus nepe in hoc saeculo, & *tenebra eam non apprehenderunt*: hi scilicet homines, quorum ignorantiae tenebris cor excacatum, Christum Deum, & verum Dei filium non agnouit. His verbis significat Gregorius lucem Christum esse, quia in carne veniens lucis suae radijs, & doctrinae splendore, illuxit mundo, qui erat in tenebris ignorantiae, & peccati. Sed tenebrae, id est, qui voluerit in sua manere ignorantia, & vitijs, non apprehenderunt lumē hoc: sicut sole lucente super terram, qui oculos claudit, non apprehendit lumen. Reliquae expositiones non videntur ad mentem Euangelistae, maxime illae, quae de lumine naturali, & quae de lumine ante aduentum fidei procedunt, cum re vera Euangelistae sermo sit de doctrina, quam in mundo suo Christus aduentu docuit: & de vita, quam veniens largitus est, quae duo ab aeterno per ipsum facienda esse, decretum erat.

Sed iam ad aliam capitis partem explicandam, progrediar; si tamen recentioris cuiusdam expositionem adiunxero, quae talis est: vt per tenebras intelligantur omnes creaturae sensibiles, rationis, & intellectus expertes: in his lux lucet, quia per earum cognitionem, in Dei cognitionem ascendimus. Inuisibilia enim Dei per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur; tamen ipsae non comprehendunt: quia lucem hanc & verbum non valent cognoscere. Quae expositio prorsus est aliena a verbis Ioannis, qui lucem Christum vocat ea ratione, qua ipsemet saepe in Euangelio lucem se appellauit, propter doctrinam & fidem, quam mundo attulit. praeterea quia sermo est de cognitione & lumine, per quod vitam, quae in verbo est, assequimur: hanc autem non ex creaturis, sed a Spiritu sancto per infusionem accipimus.

Auctor sequitur Gregorij Nazianz. expositionem.

Rom. 1.

Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Ioannes.

COMMENTARIUS.

Dixerat Euangelista tenebras lucem non comprehendisse, quia Iudaei caeci non cognouerunt Christum, nec fidem eius praedicationi adhibuerunt. Adiungit

Adiungit nunc Deum ex parte sua, ea media, ob qua credere illi, & cognoscere potuissent, non praetermississe: misit enim hominem, *Cui nomen erat Ioannes*, cui munus a Deo hoc iniunctum erat, vt populum praepararet, & disponderet, eoq. disposito, & praeparato indicaret Christum, ac de ipso redderet testimonium. Noster igitur Euangelista non solum Ioannis describit historiam, sed simul Euangelij veritatem, Ioannis auctoritate confirmat. Erat enim magni nominis & opinionis apud Iudaeos, ita vt propter eandem causam, omnes Euangelistae Ioannis Baptistae perhonorificam fecerint mentionem. Dicit ergo a Deo missum, vt commendet eius testimonium: probatio enim testimonij Ioannis, est probatio doctrinae, & veritatis Christi. Erat enim celebre nomen, & per quandam antonomasiam nomen Ioannis illum magnum Baptistam significabat. Nomen autem hoc plenum est mysterij, cum idem significet, quod Dei gratia: illum enim, qui gratiae auctor est, indicare veniebat. Circa illud, *a Deo*, notat Chrysostomus hom. 5. esse sine articulo: & tamen verum Deum significare, nemo negare potest, cum Malach. 3. dicat ipse Deus de Ioanne: Ecce ego mitto Angelum meum: quo conuincitur Arrianorum uanitas, qui, uti supra diximus, ea ratione uerbum esse uerum Deum negabant, quia dictum est sine articulo, *Et Deus erat uerbum*. Sed libet eadem paulo fufius in sequentibus profequi.

Ioannis Baptistae nomen celebre.

Arrianorum uanitas.

A N N O T A T I O XXII.

Expēduntur magis Euangelistae uerba.

Tria sunt in superiori sententia adnotanda, vnum est, quod Cyrillus, lib. 1. cap. 7. animaduertit, nempe Euangelistam dum de verbo loquitur, vltim esse verbo. *Erat*, dum autem de Ioanne agit, verbo *Fuit*, utitur: in illo dicit insinuari uerbum factum non esse, sed aeternum; in hoc, Ioannem, vt alios homines, esse factum. Et certe discrimen Cyrilli non consistit in temporibus, quod vnum uerbum sit imperfectum *Erat*, alterum perfectum *Fuit*: nam in Graeco non est perfectum, sed aoristos. uerum discrimen est in uerbis, quod vnum est substantiuum ἦν, *Erat*: alterum adiectiuum ἐγένετο, *factus est*, quamuis aliquando pro substantiuo accipiat. Hanc Cyrilli annotationem Chrysostomus hom. 5. non recipit, licet neminem citet auctorem: negat tamen hoc uerbum hic significare factum esse, de eo quod non fuit; sed cum uerbo, *Missus*, coniungendum affirmat, in eum modum: *Fuit missus*, seu, *factus est missus*: vt uerbi significatio ad missionem reuocetur: ex quo non sequitur, quod sit is, qui mittitur factus, licet re uera factus sit, & nobis hoc probatur. Nam de uerbo Deo dicitur: Est factum caro, tamen non inde inferitur, in se factum esse: non ergo est mysterium aliquod in uerbo, *Fuit*.

Origenes errores notatur.

Alterum est adnotandum circa illud: *homo*, errasse Origenem tom. 5. in Ioan. Dixit enim Ioannem non fuisse hominem naturam, sed vnum ex Angelis caelestibus, qui missus est, vt assumpto corpore testimonij

A de Christo perhiberet: probatq. illo Malach. 3. ubi de Ioanne loquens Deus per Prophetam dicit: Ecce ego mitto Angelum meum. Quae doctrina non est consona fidei Catholicae, quam merito, quamuis tanto auctoris nomine, refutat Cyrillus lib. 1. cap. 7. satisq. conuincitur ipsa uoce *homo*. Et uero si Angelus esset natura, Euangelistae id minime dissimulassent. Cum ergo Angelus dicitur, non naturam sed officium significatur, quia nunciabat aduentum Christi: qua ratione etiam Christus Angelus testamenti dictus est, ab eodem Propheta: & homines etiam Angeli in Apocalypsi dicuntur. Vt igitur Euangelista purum hominem significaret, uocem, *homo*, sine articulo posuit, vt in Graeco textu apparet, ne homo, vt alter Christus putaretur, qui fuit simul homo & Deus.

Adnotandum est praeterea, quod circa uerbum, *Missus*, idem Origenes tom. 5. dubium tale mouet; Si missus, inquit, est, ergo ab aliquo loco missus est; ergo praecessit Ioannes, antequam in hunc mundum ueniret. Propter quod argumentum ipse indutus est, vt assereret esse Angelum vnum de caelestibus, vt iam retulimus. Quamquam ipse Origenes solutionem aliam adhibet, iuxta sententiam eorum, qui censent animas corpora praecessisse in caelo, & inde in corpora demitti, hocq. responso existimat dubitationi satisfactum esse, etiam si merus homo fuisset Ioannes, vt missus dicitur, quia de caelo aduenit corpori anima, vt per-

hiberet hoc testimonium. Hic tamen error non est minor priori, cum aduersetur doctrinæ Catholicæ, quæ tenet & docet, animas hominū non esse ante corpora creatas, sed fieri, quando corporibus vniuntur. Neque tamen hac ratione solueretur eius dubitatio. Nam si qui mittitur, debet præcedere in termino, a quo mittitur; cū homo dicitur missus, debuit homo prius esse in cælo, quàm esset missus: at anima non est homo, nec dicitur missa, necesse ergo esset hominē esse in cælo, vt mitti inde posset. Nisi velit affirmare animas esse homines, secundum philosophiam Platoniam, quæ tradit formas rerum esse totam naturam: quod vanum esse Aristoteles ostendit, vt aliquando in Metaphysicis discussimus.

Quamobrem solutio dubitationis hæc est: Quando factus est homo, non dicitur

A missus, nec Euangelista dicit factum esse Ioannem, sed missum: quia supponit factum hominem & natum, & ordinatum a Deo ad hoc munus exequendum: nec querendi sunt termini locales, sed vt homo, qui ex se non habebat tale munus, a Deo instituitur ad id muneris, & officij. Igitur mitti a Deo Ioannem, non aliud est, quàm Ioannem institutum esse, vt tale munus exerceat: sicut dicebantur etiam mitti prophete, quando eis iniungebatur, vt quæ a Deo edocti erant, populis annunciarent. Non prius ergo munus hoc iniunctum est Ioanni, quàm fuit homo conceptus, licet in mente diuina, id quod futurum erat in tempore, ab æterno fuerit ordinatū. Quando autem fit Ioanni datum hoc diuinum præceptum, vt testimonium perhiberet, Lucas cap. 3. narrat. sed de his satis.

Quid sit
Ioannē mit-
ti a Deo.

Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine.

COM MENTARIVS.

Explicat officium, ad quod missus est Ioannes a Deo: nimirum, ut perhiberet testimonium de luce, nempe Christo, ostendendo, & significando populo Iudæorum, eum esse uerum Messiam. In Latinis codicibus non ita aperta & clara est sententia, sicut in Græco sermone. Vno enim uocabulo Græci utuntur, nempe *φῶς*, quod Latine modo lucem, modo lumen uerterunt: tamen eadem est utriusque significatio: & hæc uerba probant, per lucem Christum significari, quando dictum est, *Lux hominum, & lux in tenebris lucet*. De hac enim luce Ioannes testimonium perhibuit, nimirum de Christo Messia, uero Deo, & homine. Priora igitur uerba, missionem Ioannis a Deo, hæc autem, finem eiusdem missionis explicant.

ANNOTATIO XXIII.

Quare Christi testimonio Ioannis uisus sit.

Posset aliquis non immerito interrogare, quare Dominus hoc Ioannis testimonium de se exhiberi uoluit. Aliquot causas sacri Doctores adferunt. Vna est ex parte ipsius Christi: perspicuum enim est, primum Christi aduentum in paupertate, & abiectio- ne, non in splendore; & maiestate fuisse: quod Zachar. 9. prædictum erat. Ipse, inquit, pauper ascendens super asinam: & ob id in Euangelio Christus grano sinapis comparatur, quod in principio minimum, creuit postea in arborem magnam; & fermento abscondito in farinæ satis tribus, quod totam massam fermentauit; & lapidi paruo cadenti de monte apud Danielelem, qui factus est mons, & repleuit totam terram. Hæc demissio & humilitas Christi in primo aduentu, occasio quædam fuit Iudæis

Matth. 13. & Luc. 13.

Dan. 2.

non cognoscendi Messiam. quod præuidens Deus, uoluit eos per prophetas, & scripturas, multo ante, huius humilitatis præmonere. Nec hoc satis esse duxit, sed multas præterea huius aduentus descripsit circumstantias, nempe tempus, locum natiuitatis, tribum, ex qua venturus erat, opera per ipsum patranda, & alia permulta: quæ si Iudæi attentius considerassent, non utique Christi humilitatem despexissent. Non his contentus Deus optimus, testem quendam, hominem utique omnibus numeris absolutissimum, & ab ipsomet Deo ante prædictū, qui sua uoce ipsum Christum designaret, adhibuit; nullam ut Iudæi conquerendi, nec se excusandi, causam habere possent, quod humilis, & abiectus, & indignissima ferre paratus, uenisset. Hæc est una causa, cur uenerit

nerit Ioannes ad testimonium perhibendū de Christo, quam Augustinus tract. 35. in Ioan. his uerbis amplificat: Venit, inquit, Christus contemnendus, & honorandus: uenit negādus, & confitendus: talis ergo uenit, ut oporteret ei lucernam testimonium perhibere. Numquid opus erat, ut Ioannes tamquam lucerna perhiberet testimonium diei, si dies ipse ab infirmitate nostra posset uideri? hæc Augustinus.

Alterā huius testimonij fuit occasio ex parte Iudæorum: non enim omnes intelligebant prophetias, nec scripturarū ita percipiebant sensum, ut signa data aduentus discernent: & qui studijs scripturæ uacabant, multis peccatis detinebantur: ob quæ a legis obseruantia & scripturæ meditatione, auersi erant. Vnde Ioan. 5. Dominus ad hoc studium eos exhortabatur; Scrutimini scripturas. Præmissus est ergo Ioannes magnus propheta, qui instar scripture uiuæ Christum indicaret, scripturas declararet, et Iudæos ad pœnitentiam induceret, ut a peccatis liberi, animis radium ueritatis, & lucis perciperent. Erant enim peccata uelamina quædam, & impedimenta, quo minus ueritatis fierent capaces: & ideo sæpe Dominus, peccatorum eos arguebat, non aliud ratus, quo minus ueritatem reciperent, impedimentum. Hinc Ioan. 5. Quo modo potestis credere, qui gloriam capitis ab inuicem? Hanc ipsam huius testimonij rationem Augustinus tradit serm. 20. de sanctis. Iudæi, inquit, errauerunt a ventre, id est a lege, quæ Christo grauida erat: ideo uenit ut testimonium perhiberet Ioannes de lumine. Et paulo inferius: Ut mundo ignorantæ nocte possessio, lumen salutis ostenderet, & quasi inter dēssimas delictorum tenebras, splendidissimum Solem iustitiæ lucis suæ radio demonstraret. hæc Augustinus.

Tertiam causam assignat Chrysostomus hom. 5. Ut sui, inquit, homines per eum crederent; quasi diceret; Christus uenit, ex parte Dei se ipsum, Filium Dei prædicans: uoluit Deus, ut ex parte Iudæorum, qui credituri erant, vnus etiam esset, qui redderet testimonium: talis fuit Ioannes plane homo Iudæus, de numero eorum, qui credituri erant. Habuerunt ergo etiam Iudæi testem ex parte sua, omni fide dignum.

Causa denique quarta est Origenis tom. 5. ut testimoniorū esset abundantia, ut alij ob vnū, alij ob aliud crederent. Deus enim noster non necessaria tantum ad salutem, sed cumulata etiam media exhibuit. Hæc in præsentia quamuis aliæ non desint, causas sufficiant.

ANNOTATIO XXIII.

Posset, insuper aliquis interrogare; Concesso iam conueniens fuisse hoc testimonium, an quoque fuerit necessarium? Respondeo: Si necessarium testimonium sic intelligamus, quod Christi testimonium de seipso minime sufficisset, nisi & Ioannis testimonium accessisset, hac ratione dico necessarium non fuisse. Opera enim Christi, fuerunt ex se testimonij sufficientissimū ad probandum eum esse Filiū Dei, & Messiam: & idcirco ipsemet dicit, Ioannis. 15. Si non uenisssem, & opera non fecisssem, quæ nemo alius fecit, excusationē haberēt de peccato suo, nunc autem excusationem non habent. Et Ioan. 14. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est, alioquin propter opera ipsa credite. Ioan. 5. Ego habeo testimonium maius Ioanne: opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me. Et iterum; Ego testimonium ab homine non accipio: quasi diceret, non est mihi necessarium hominis testimonij, nec propter me Ioannes testis inductus est. Constat igitur Ioannis testimonium necessarium, propter Christum, non ita fuisse requisitum, quasi non ipsius opera sufficissent.

Sentit idem Cyrill. lib. 2. in Ioan. cap. 149. Nullius, inquit, hominis testimonio sibi necessario opus fuit, cū a splendore signorum, & gloria, Deus natura demonstraretur. Hoc idē Chrysol. hom. 5. affirmat; Ne, inquit, putes hac causa uenisse Ioannem testificatum, ut fidei ratione aliquid Domino adderet, ut proinde existimē dictum esse, ut testimonium perhiberet de lumine: non dictū est de uerbo, sed de lumine, ut insinueret Christum propterea non indignisse hoc testimonio, sicut lumen non indiget alio lumine, ut uideatur. Quapropter, antequam Christus sui testimonium præberet, Ioannis præcessit testimonium. Nam quando Ioannes testimonium perhibuit, nondū lucebat Christus per opera miranda, quæ postea fecit. Quod si necessarium intelligamus, ex quadam suppositione, certe necessarium fuit Ioannis testimonium: quia prædictum erat per Prophetas ipsum uenturum: & cum prophetiam recipiamus, necessarium fuit eius testimonium. Quamquā ut diximus, non sic prædictum est futurum, quasi Christi grauissimo testimonio aliquid Ioannes addere potuisset.

ANNOTATIO XXV.

Vnicuique hoc loco inquirendum superest; an testimonium hoc Ioannis ita fuerit idoneum, ut Iudæi ei testificanti credere

Qua ratione Ioannis testimonij necessarium fuerit.

Ioannis testimonio debuerunt Iudæi fidē habere.

credere debuerint, & non habentes fidem A peccauerint? Ego certe sic iudico, Ioannis testimonium adeo idoneum, & dignum fide fuisse, vt Iudæi, & fidem illi habentes, non modo leuitatis non arguendi fuerint, sed maximam prudentiæ laudem adipisci potuerint. Si enim a Deo missus est ad testificandum de Christo, habuit a Deo omnia necessaria, vt fide dignus inueniretur. Non enim ipse Deus mittit aliquem ad munus, quin ei necessaria ad idem obeundum conferat. Sic fecit, quando Moysen misit ad Pharaonem: sic etiã quando misit Prophetas. Idem ex ipsa scriptura comprobatur. Cũ enim tria sint necessaria, vt fide dignus testis habeatur: primo quidẽ scientia: nemo enim, quæ ignorat testificatur; Ioannes autẽ propheta, & plusquã propheta scientia diuina fuit plenus. Secũdo fidelitas, vt quæ scit, loquatur, nec velit mentiri, aut decipere: hæc etiam magna in Ioanne fuit, quando quidem pro veritate, quam libere Herodĩ loquebatur, dum ipsum arguebat, mortem subiuit; Iudæorum quoque vitia eadem fidei constantia reprehendit. Denique opinio & auctoritas, vt talis nimirum ab alijs habeatur, qualis est: hæc profecto de Ioanne fuit tanta apud omnes, vt Christus putaretur, vt paulo inferius dicemus.

Exod. 3.

Testi sunt tria necessaria.

Vnde Baptistæ opinio tanta fuerit apud Iudæos.

Nec opinio hæc vana ex causa, sed maximis argumentis fuit comparata. Primum fuit scripturæ prædictio qua multo ante per Spiritum sanctum, præcursor Christi futurus, prædictus est. Malach. 3. Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam: quo testimonio Dominus ipse Matth. 11. Ioannem commendat. Similiter eius prædicatio fuit enunciata. Isa. 40. Vox clamantis in deserto. quo testimonio ipsemet Ioannes Baptista suam probat auctoritatem.

Secundo, argumento fuit eius conceptio, & partus supra naturã & miraculis plenus, prout describitur Luc. 1. Ex patre enim admodum sene, matreque sterili, atque ætate prouecta natus est. In eius ortu mutus pater loquitur; nomen ei imponitur, quo nemo in eius cognatione vocabatur, Angelo illud prænunciante. Fuit præterea omnibus manifestus hic tam mirus partus: nam timor cepit omnes in montanis degentes, vt præ admiratione dicerent: Quis, putas, puer iste erit? etenim manus Domini erat cum illo.

Tertium eiusdem rei argumentum fuit, ipsius vitæ innocentia, omni ex parte inuiolata: tanta, & tam dura pœnitentia, vt di-

ceretur, nec comedens nec bibens, atque adeo vix esset humana. Hæc igitur tria magnam omnium Iudæorum illi opinionem & existimationem compararunt, vt eius testimonium dignum fide, quod tanta scientia, tanta veritas, tanta opinio commedarunt, iure optimo admitti debuerit. Quare egregie Cyrillus lib. 1. in Ioan. cap. 7. dicit: Quo modo auctoritati eius credendum nõ erat, qui tanto cumulo virtutis præfulsit, vt lux ipsa a nonnullis crederetur?

Possimus secundo propositæ dubitationi respondere: non solum enim Ioannis testimonium fuit ea fide dignum, vt sine leuitatis nota credere ei Iudæi potuerint; sed etiam fuit tantum & tale, vt non credentes, peccauerint grauiter. Hoc patebit cum ad cap. 5. Ioan. explicandum peruenerimus, vbi Dominus hanc Iudæorum in credendo tarditatem grauissime reprehendit. Vos misistis ad Ioannem: & testimonium perhibuit veritati. Quod si peccabant, qui prophetis a Deo missis fidem non adhibebant, quanto magis, qui plusquã prophetæ credere noluerunt?

Addamus tertio, potentius fuisse testimonium, quod postea de se Christus per opera sua perhibuit, testimonio Ioannis, quod aperte per Euangelistam nostrum Dominus affirmat. Ioan. 5. Ego testimonium habeo maius Ioanne: opera enim quæ dedit mihi pater, vt perficiam ea, ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me. Quod etiam Cyrill. lib. 2. in Ioan. cap. 149. annotauit.

Quarto respondeo; Sapienter Dominus in proferendis testimonijs processit: sapientis enim est ordinate operari, & cuncta disponere. Ordo autem est in testimonijs exhibendis, vt ab infirmioribus ad firmiora progressio fiat, vt crescente in credendo difficultate, crescat etiam veritatis confirmatio: sic & in medicamentis euenire videmus, quorum leuiora prius admouentur. Præmissum igitur est Ioannis testimonium, vt infimum, quo cum Iudæi cordis durities non emolliretur, adhibuit Dominus operum testimonium: & inter hæc minora prius sunt exhibitæ, at crescente in fide recipienda pertinacia, Dominus maiora operatus est, quando morti proximus cæco a natiuitate visum, & quatruiduano Lazaro vitam restituit. Ex his omnibus notum est, fuisse idoneum, & summa fide dignum testimonium Ioannis, & cui admittendo non aliud quã Iudæorum obstipuit peruersitas.

Vt om-

Vt omnes crederent per illum.

C O M M E N T A R I V S.

DICTVM est, venisse Ioannem, vt testimonium perhiberet: nunc finem testimonij explicat, vt omnes per illum crederent, nempe ut esset medium quoddam, per quod Christum cognoscerent, & illi fidem adhiberent. Dum ergo dicitur hoc testimonium Ioannis esse, ut crederent Iudæi per illum, significatur non Christi causa, sed propter Iudæorum imbecillitatem, & malitiam, eius testimonium fuisse necessarium. Neque uero dictum est, vt crederent in illum: quia Ioannes non erat, in quem credendum erat, sed per quem credendum erat in Christum. Ioannes erat instrumentum & medium quoddam, sicut Ioan. 4. dicitur de Samaritana; Multi crediderunt propter verbum mulieris. Vt omnes, inquit, crederent. Omnes, intellige, quibus missus est. Ioannes enim est missus soli populo Iudaico. Si autem non omnes crediderunt, ipsorum fuit culpa; cum omnibus illis missus sit, & necessariam omnibus credendi rationem exhibuerit.

A N N O T A T I O X X V I.

Per illum, non Christum sed Ioannem refert.

ARTICVLVS Græcus, illum, est generis communis, qui & neutri, & masculino accommodari potest: inde est, posse referri & ad lumen & ad Ioannem, vt sit sensus; vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illud, nempe lumen, qui Christus est; aut per illum, scilicet Ioannem. Theophilactus refert ad lumen, nempe vt omnes crederent in lumen, & Christum: quæ expositio aliquibus hoc tempore non displicuit. Cyrillus tamen Chrysostomus & reliqui tam Latini quã Græci Doctores, ad Ioannem referunt, qui fuit minister, per quem Iudæi credere debuerunt. Et hunc sensum Latina editio recepit, & est verus sensus. Nam obiectum fidei est Christus, in quem credimus: prædicatores autem & ministri sunt, per quos credimus: quod quidam ex recentioribus aduertens, addere ausus est, in hunc modum; Vt omnes crederent per Christum in Deum, sed hoc de suo cõmentus est cerebro. Nam & Christus est, in quẽ credimus:

Ioan. 14. Creditis in Deum, & in me credite. Hic tamen, vt intelligatur textus, illud in primis in memoriam reuocandum est, quod fides Iudæorum ante Christi aduentum, erat fides futuri, quia in Messiam venturum credebant: hæc autem fides in aduentu ipsius non erat destruenda, sed solum status eius mutandus, vt quem venturum credebant, venisse crederent. Et hic est status nostræ fidei, iuxta illud Rom. 1. Reuelatur in eo, id est, Euangelio, iustitia Dei de fide in fidem. Qui igitur ante in venturum credentes; postea venisse Messiam crediderunt, fideles manserunt, statu fidei mutato; qui autem non crediderunt, fidem amiserunt, quia credere venturum eum, qui iam venerat, non fides, sed error erat. Cum igitur fides transitu hunc receptura esset, de obiecto futuro, in præsens & præteritum: venit Ioannes medius, vt per eum Iudæi transirent de fide in fidem, hoc est, vt quem prius venturum credebant, præcone Baptista iam venisse faterentur.

Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine.

C O M M E N T A R I V S.

Baptistam Iudæi Christum fuisse arbitrati sunt.

MVLTI Ioannem fuisse Messiam, & Christum existimarunt. Dicitur enim Luc. 3. Existimante populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne forte esset Christus. Ad hunc igitur errorem submouendum, & confirmandam priorem sententiam adiunxit Euangelista: Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine, supple, sed venerat, seu missus erat, ut testimonium perhiberet de lumine. Græce vtrumque nomen, lux & lumen, vt ante

ante monuimus vno exprimuntur vocabulo. Non autem absolute dicitur; non erat lux, sed cum articulo; Non erat ille lux, illa nempe, de qua dictum est, erat lux hominum, & lux in tenebris lucet. Propterea Ioannes ad distinctionem dictus est lucerna ardens, vt inferius dicitur. Nec obstat Matthæi. 5. Apostolos dictos esse lucem mundi: erant quippe lux, sed lux a luce Christo, qui eos fecit lucē. Sic Ioannes lux etiam fuit, sed quia hoc in loco comparatus est Christo, ob id negatur esse lux: sicut etiam de Apostolis Christo collatis, uerum est dicere; non erant illi lux illa. Admiranda profecto sanctitas Ioannis, ut Christus putaretur: quod Augustinus sermone 23. de sanctis. & Gregorius hom. 7. in Euang. ponderantes dixerunt: Tantæ eum fuisse sanctitatis, ut Christus credi potuisset. Magna etiam commendatio Ioannis ab Euangelista insinuatur. Non, inquit, erat lux ille, quasi diceret, tantæ fuit opinionis, & tantæ virtutis, ut illum non fuisse Christum, declarare pernecessarium uideatur. Non enim negamus de aliquo, nisi quæ aliqua ratione, ei inesse apparent.

Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum.

C O M M E N T A R I V S.

Lucis diuinae proprietates,

DI X I T Ioannem non esse lucem, sed qui testimonium perhiberet de ea: huius rationem adhibet, ex proprietatibus lucis sumptam. Sunt autem tres lucis illius proprietates; antiquitas, veritas, & communitas, quæ cum Ioanni non insint, recte concluditur illum lucem illam non esse. Verbum *Erat* aeternitatem significat. *Veram* dicit, quia non ab alio illuminatur, ut luceat, sed ex se lucet: *Quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum*, non in Iudæos solum, sed & in omnes gentes lumen suum diffundit. Hæc tria Ioannes non habuit, nec enim erat, quia merus homo initium habuit, & aliquando non erat: nec dici potest uera lux, quia ab alio lumen, ut luceret, accepit: nec omnem illuminat hominem, sed propter Iudæos uenit. Immo, ut recte argumetur Augustinus tract. 1. in Ioan. & epist. 120. ad Honoratum cap. 3. si lux uera illuminat omnem hominem, ergo & Ioannem ipsum, non ergo Ioannes erat lux illa. *Lux*, cum articulo ponitur, vt excellentia personæ, quæ lux est, significetur: rursus *Vera* cum articulo est, vt doctrinæ & luminis ab hac luce diffusæ eminentia exprimat. Aliqui uerba sic componunt, vt repetant nomen; *lux illa erat, lux illa uera*: sed id non probo. Nam uerbi suppositum est, quod sequitur, *lux uera*: uerbum tamen *Erat*, præmittitur, nullo alio præposito, ut aeternitas magis significetur. Dicitur autem lux illa omnem hominem illuminare, sicut & Sol, qui sufficiens lumen expandit, ut omnes illuminet, & omnibus propositus est, ut uideant, quod si qui non uident, defectus solis non est; sic Christus in hoc mundo, omnibus quidem hominibus, quantum est in se, & ex efficacia lucis suæ, lucet. Si autem non omnes illuminantur, non est defectus lucis huius, & sermo est de luce supernaturali, quæ est per fidem Christi, in quo est salus. Dicitur autem illuminare uenientem in mundum, quia sermo est de illuminatione per fidem, quæ datur in hoc sæculo, non in altero. sic Ioan. 3. Ego sum lux mundi: homines autem cum in mundo nascuntur, uenire in mundum dicimus. Græce non habetur, *hunc*, sed absolute dicitur; *Venientem in mundum*.

Notanda huius loci elegans uerborum connectio,

A N N O T A T I O X X V I I.

AD V E R T E N D V M est, textū Græcum enim *uenientem*, potest referri ad hominem, vt habet Latinus codex, & potest etiam

etiam referri ad lucem; vt sit sensus; uera lux ueniens in hunc mundum, illuminat omnem hominem. Hanc ambiguitatem notat Cyrillus lib. 1. in Ioan. & quæuis utroque modo posse legi censeat, tamen probat communem lectionem, quæ Latina est. Augustinus etiam lib. 1. de peccat. merit. cap. 25. utramque refert lectionem: & re uera non est contemnenda, immo nisi obstatet communis expositio, probanda uideretur. Nam consona est uerbis ipsius Christi. Ioan. 3. Lux uenit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. & Ioannis 12. Ego lux in mundum ueni, vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat. Quibus in locis idem uidetur sensus, ac in isto præfenti, lux uera ueniens in mundum, illuminat omnem hominē. Nec argumentum Cyrilli conuincit, quo communem lectionem ueriores esse contendit. quia, inquit, statim sequitur, *in mundo erat*, Non ergo dicta nunc esset lux uenire in mundum, quia uanum horum esset superuacaneum: respondere enim possumus id potius fauere alteri lectioni. Venit enim in mundum illuminare, postquam autem in mundo erat, *mundus eum non cognouit*. Hæc autem licet ita se habeant, tamen a communi lectione, cum & sic legi recte possit, & sensus uerus, ac consonus sit, non est recedendum.

A N N O T A T I O X X V I I I.

Proxima Euangelistæ uerba, de uerbo carne induto esse intelligenda.

N O N omnes Doctores cōformes sunt in exponendo, quæ sit illa lux uera, quæ illuminat omnem hominem. Ambrosius lib. de fide contra Arrian. cap. 3. de Patre dictum esse affirmat, *Illuminat omnem hominem uenientem in mundum*; de Christo autem, *Lux in tenebris lucet*. Athanasius in oratione, quod Deus ex Deo est uerbum, hæc uerba dicta esse asserit de Filio, seu Verbo. Gregorius Nazianzenus oratione de fide idem cum Athan. dicit. similiter Cyrillus lib. 1. in Ioā. c. 8. & Chryostomus hom. 6. at idem Gregorius Nazian. orat. de Spiritu sancto, quæ est quinta inter Theologicas, toti Trinitati tribuit, & distincte de Patre, Filio, & Spiritu sancto, hæc uerba pronunciat. Augustinus autem de Deo hæc intelligit, non discernendo personas. Et re uera si consideremus actionem hanc illuminandi mentes hominum, siue naturali, siue supernaturali lumine, totius est Trinitatis. Omnis enim exterior actio, indiuidua est Trinitati: & tam Pater, quàm Filius, quàm Spiritus sanctus dant gratiam, infundunt fidem, illuminant hominem lumine, tam naturali, quàm supernaturali. Et hoc est, quod Gre-

gorius illuminationem hanc toti Trinitati tribuit, vt demonstret Spiritum sanctum esse Deum, unum cum Patre, & Filio. Veruntamen si consideremus Ioannis contextum, in quo de uerbo sermonem instituit. Illud namque est lux hominum, illud uita, illud per quod omnia facta, illud de quo proxime est dictum, *Non erat Ioannes illa lux*; profecto negari non potest, quin hæc uerba sint de eodem uerbo prolata, vt idem sit lux illuminans omnem hominem. Et in hoc uere sentiunt Athanasius Cyrillus & illi, qui hanc lucem uerbum esse exponunt: hi tamen uidentur intelligere has uoces de uerbo, ratione suæ diuinitatis. Erat enim uerbum, vt Deus, lux illuminans omnem hominem, cum ab ipso mundi principio illuminauerit homines, vt paulo post dicemus.

Sed mihi probabilius uidetur, sermonem esse de illuminatione, quam fecit ueniens in carne: nam contextus hoc postulat. Quando enim dicitur de Ioāne: *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de illa luce*, certe inficiari non possumus, per lucem hæc uerbum in carne intelligi, de hac enim testimonium perhibuit Ioannes, & hac eadem ratione Christus se lucem mundi uocauit. Cuius igitur ista uerba continentur, & rationem, & causam contineant, cur Ioannes non sit illa lux, profecto de eadem luce intelligenda sunt, vt sit sensus; *Lux uera*, de qua testimonium perhibuit Ioannes, *Illuminat omnem hominem uenientem in mundum hunc*: Et rursus: *Hæc lux uera erat*: id est, non habuit principium sicut Ioannes; vt in his tribus a Ioanne differat; Quod erat, id est, uerbum hoc non tunc incœpit, quando apparuit, vt luceret in carne assumpta, sed ante erat; rursus uera lux erat, quia ex se lumen habebat; denique omnem hominem illuminat. Fateor Christum, vt Deum illum esse, & illuminasse a mundi exordio, & hoc esse commune illi cum Patre, & Spiritu sancto; tamen non omne quod uerum est, scribentis menti consonat, sed id, quod ad rationem contextus facit: in præfenti autem Euangelista de uerbo loquitur, quæ, ei propria sunt describendo, non quæ communia cum Patre, & Spiritu sancto: de qua re etiã superius egimus.

Christus præ Ioanne tria habuit.

A N N O T A T I O X X I X.

N Eque omnes Doctores consentiunt in explicando, quæ sit illuminatio ista. Quidam illuminationem naturalem intelligunt, vt tunc illuminari homo dicatur, cuius uis rationalis, & intellectiua homini datur: quæ illuminatio fit in ipsa animæ creatione, & infusione in corpus, seu quando incipit

De qua illuminatione Euangelista uerba sunt intelligenda.

Erit

pit homo esse, in primo suæ conceptionis instanti. Ita exponit Cyrillus lib. 1. in Ioan. cap. 9. & recentioribus aliqui. Alij de illuminatione, quæ est per fidem, & supernaturalis, hoc intelligunt dictum esse. Omnis enim illuminatio supernaturalis, a luce ista est. Ita Chrysostomus hom. 7. & Augustinus tract. 2. Et quia hæc illuminatio non est ita cõmunis, sicut prior, non enim omnis homo supernaturali illuminatione illuminatur, dicit nihilominus Chrysostomus illuminari omnem hominem, quia omnibus lux ista lucet, quantum ex se est; quòd si aliqui non illuminantur, non ex lucis defectu, sed ex ipsis procedit.

Augustinus aliter, vniuersalem hæc propositionem: *Omnes homines illuminat*, intellexit. Nemo est qui illuminetur, qui non sit ab hac luce illuminatus: seu, omnis, qui illuminatur, a luce hac illuminatur: quæ phrasis est aliquando in vsu. Cum Augustino aliqui ex recentioribus sentiunt. Et certe dubium non est, si veritatem doctrine spectemus, esse verum, quod vtrique Doctores asseuerant. Illuminat enim verbũ, vt Deus, omnem hominem generaliter sine exceptione naturali lumine; illuminat etiam omnem hominem illuminatione supernaturali, siue quantum est ex se, siue, vt dicit Augustinus: Omnis qui illuminatur, a Deo illuminatur. Hoc tamen loco non crediderim id cogitasse Ioannem, qui agit de illuminatione facta a verbo incarnato, & de aduentu suo in hunc mundum, vbi per se, & per suos prædicatores toti orbi veritatem suam, & Euangelium salutis annunciauit. Nec obstat communis illa loquendi forma, quia re ipsa non omnes illuminantur. Hoc enim, vt iam diximus, non est ex defectu lucis: & in hoc bene Chrysostomus dicit, licet responsio Augustini, huic illuminationi accommodari etiam possit.

ANNOTATIO XXX.

Quid sit hominẽ venire in hunc mundum.

CV R autem dictum sit: *Venientem in hunc mundum*, non minus varie respõdet Doctores. Augustinus, lib. 1. de pecc. merit. & remis. cap. 25. duo dicit: vnum est, additum esse ad sermonis vbertatem, vt idem sit, quasi tantum dictum esset: *Illuminat omnem hominem*. Alterum est, positum esse ad distinctionem luminis huius sensibilis: corporalis enim lux non dicitur illuminare venientes in hunc mundum; sed spiritualis, quæ est animarum, & interior. Nam animæ dicuntur venire in hunc mundum, id est, creari in corpore isto materiali, & sensibili. Aliter Cyrillus lib. 1. in Ioan. cap. 9. respõdet: *Hominem dici venientem in hunc mun-*

A *dum*, quia de non esse ad esse producitur: quasi duo sint termini, & a non esse tamquã ab vno termino, venit ad esse, tamquam ad alterum terminum. Quoniam igitur dum generatur homo, tunc illuminatur: quia vim intellectiuam recipit, ob id illuminatur veniens in hunc mundum.

Ambrosius vero in enarrat. Psal. 36. de illuminatione per gratiam hunc locum exponit. Dicitur autem homo illuminatus, veniens in hunc mundum, qui sic viuít, ac si mundo superueniret, qui mundum non sequitur, nec affectat, quæ in mundo sunt.

Origenes seu auctor homiliarum in diuersos, hom. 2. mundum interpretatur vitam a vitijs remotam: qui ergo in hunc mundum veniunt, & a mundo vitiõũ recedunt, illuminantur ab ista luce illuminatione gratiæ & supernaturali.

Quinto & postremo dicunt alij: *Hominem venientem in mundum*, dici, quando concipitur. Tunc enim illuminatur naturali lumine: sed dicitur venire in sua conceptione, quia anima rationalis ab extrinseco est principio, & non educitur de potentia materiæ, vt Philosophi dicunt.

His enumeratis, sensus legitimus, si lectionem hanc sequamur, is erit; vt per *Hominem venientem in hunc mundum*, intelligentur homines dum sunt in hoc sæculo, in quo peregrinantur, nec habent ciuitatem permanentem, nec degunt tamquam permãsuri. Quod si nimis philosophice vrgeas, vn de veniunt? Dico, a principio, a quo facti sunt, nempe a Deo. Venire enim ab aliquo, est factum esse, seu procedere ab alio: hæc tamen subtilitates non sunt ad rem. Dicitur enim gratia Dei venire ad hominem, quia producitur in homine: nec querendũ est, a quo loco venit. Similiter: omne bonum venit a Deo, quia a Deo procedit: ita cum producitur homo in mundo, dicitur venire in mundum, ab eo, a quo productus est.

Duæ hæreses supersunt cauendæ, quas his verbis auctores earum confirmabant. Prior est, cuius meminit Augustinus lib. 1. de peccat. meri. cap. 25. asseriebant quidam, infantes habere vsũ rationis, etiam recens natos. Si enim Deus: *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, & infantes sunt illuminati. Horum error apparet ex sensu iam exposito. Non enim de illuminatione agitur naturali, sed supernaturali. Quo autem pacto omnis dicatur illuminari homo, id quoque expositum est. Quamuis autem de illuminatione naturali sermo esset, adhuc nihil hæreticus ex hoc loco concluderet: quia, vt recte Augustinus respondet, illuminantur infantes, quia vim rationalem & intellectiuam accipiunt, etiam si

Auctoris sententia.

Hæreses duæ.

eriamsi vsũ tunc non habeant. Posterior est eorum, qui animas ante corpora fuisse affirmant: quæ ob id dicuntur in mundum venire, quia antequam in corpora venirent, erant alibi. Huius meminit Cyrillus, libro

A primo in Ioannem, capite nono. Sed paulo superius eundem errorem refutauimus; vbi quàm vana sit eorum collectio, ostendimus, & ex his quæ iam diximus, satis constat. Nunc ad alia transeamus.

In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit.

C O M M E N T A R I V S.

Sententia hæc ad verbum refertur, non ad lucem (quod indicat illud relatiuum *eum*, quod Græce est masculinum) nec potest accommodari luci, quæ est generis neutrius, sed ad λόγος. Latine dicendum erat: *Mundus illud non cognouit*, vt responderet verbo. Hæc autem sententia cum sequenti, perfectum efficit sensum. Porro contextus orationis & sensus verborum talis est. Hactenus de diuino verbo, duo enunciata sunt: vnum est, omnia per ipsum facta esse; alterum, ipsum vitam esse & lucem hominum, in tenebrisque lucere, neque ab eis esse comprehensum. Illud ratione diuinitatis, hoc ratione carnis assumptæ habet. Euangelista hæc duo nunc confert: de priori dicit: Verbum illud, per quod omnia facta sunt, erat in mundo, & mundus per illud factus est, & tamen ipsum mundus non cognouit; nec ex præsentia, cum in omnibus esset, nec ex operatione, cum omnia per ipsum facta sint. De posteriori mox subdet: venit in propria per carnem, vt vitam conferret, & illuminaret, & idem fere euenit: nam sui non receperunt ipsum, quamuis visibile in carne fuerit, & ad sua propria venerit: hæc tamen posteriora verba, postea declaranda sunt. Non est autem intentio Euangelistæ tantum conferre hæc duo, sed etiam docere, vnum alterius causam esse: quasi diceret: quia mundus non cognouit ex sua præsentia, & operatione verbum, propterea venit in carne. Simile est illud Pauli 1. Corinthiorum 1. Nam, quia in Dei sapientia mundus non cognouit per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Magno autem consilio id factum est. Nam, *In ipso vita erat*: hoc est, in ipso homo vita donandus erat, quam consequi non potuit, nisi illuminaretur, & cognosceret vitæ suæ auctorem: cum autem non cognouerit illud ex eo, quòd per ipsum mundus factus est, nec ex eo, quòd in mundo erat, ipsummet verbum ad illuminandum, & docendum, carne assumpta venire decreuit. Verbum in mundo esse, non tantum dicit præsentiam quandam: sed omnium conseruationem, gubernationem, & cooperationem cum omnibus agentibus, vt sint, permaneant, & operentur. Quod Actorum 17. Paulus expressit. Non longe ab vno quoque nostrum est: in ipso enim viuimus, mouemur, & sumus. Similiter in eo, quòd *Omnia per ipsum facta sunt*, non tantum consideratur creatio, sed creaturarum varietas, perfectio, earum ordo, & dispositio, partium omnium consensus, & harmonia. Ex his duobus mundus non cognouit verbum in sua diuinitate. Mundus in duobus primis locis, nempe: *In mundo erat, & mundus per ipsum factus est*, totam hanc sensibilem machinam significat: in tertio autem loco homines Dei ignorantiam habentes, quibus mundus abundabat, ante Christi aduentum, quamuis aliqui semper fideles fuerint, a maxima tamen parte mundus nominabatur. Aduertendum autem, mundum non cognouisse verbum, quod in mundo erat, & a quo mundus factus est, id partim excusatione, partim reprehensione dignum fuisse. Nam non cognouisse verbum, vt distinctam a Patre personam, nec mysterium Trinitatis, tolerabile fuit: non enim per illa duo, potuit Trinitas cognosci,

Orationis contextus.

& ita Athanasius libro de cōmuni essentia, Patris, & Filij, & Spiritus sancti probat ex his verbis, non potuisse mysterium Trinitatis per creaturas cognosci. At vero potuit mundus cognoscere aliquo modo verbum ratione diuinitatis, dum vnus Dei, sapientis, æterni, primi omnium principij, omnia disponentis, & gubernantis, ac conseruantis potuit assequi ex creaturis cognitionem: & quia neque hoc cognouit, ideo reprehensione fuit dignissimus. Quod & Paulus vitio dat hominibus, Rom. 1. Inuisibilia, inquit, ipsius, per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, ita vt sint inexcusabiles. Quia ergo mundus nulla ratione cognouit verbum, propterea in carne venire voluit.

A N N O T A T I O XXXI.

An verba Euangelistæ sint de verbo, vt Deus est, intelligenda.

Cyprianus lib. 1. con. Iudæ. cap. 7. hanc sententiam de verbo post suum aduentum exponit. erat enim Christus in hoc sæculo, per quem mundus factus est, & tamen mundus eum non cognouit. Mundus autem hic Iudæos significat, iuxta vaticinium Isa. 1. Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui: Israel autem me non cognouit, & populus non intellexit. Hæc expositio non videtur satis accommodata. Primo quidem, vt diximus in commentario, hæc sententia ad verbum, non ad lucem refertur. Secundo illud: *Mundus per eum factus est*, ratione diuinitatis verbo conuenit. Tercio, quia si de Christo homine sermo est, non satis accommodabitur hæc pars *Mundus per ipsum factus est*. Nam ad Christum agnoscendum in sua humanitate, nihil facere videtur, quod per ipsum, vt Deum, mundus factus fuerit. Quarto quia iam dictum est, tenebras non comprehendisse lucem illam.

Cyrillus lib. 1. in Ioan. cap. 9. & 10. verba posita sic continuat & exponit: quia dictum est, veram illam lucem illuminare omnem hominem venientem in hunc mundum, huius reddit causam: *In mundo erat*: quasi diceret: illuminat hominem venientem in mundum, quia lux hæc & verbum in mundo est: quæ igitur in mundo sunt, ab ipso illuminantur. At ne quis arbitraretur, sic eum esse in mundo, quasi vnum de mundo: siue vt aliquam eius partem, quasi solem, aut stellam, aut aliud simile, addit Chrysostomus hom. 7. Ne quis arbitraretur, eum esse in mundo tamquam equalē mundo, ob id adiunxit Euangelista: *Et mundus per ipsum factus est*. Lux ergo illa, erat quidem in mundo, non vt pars, non vt æqualis, sed vt factor mundi. At quia adhuc poterat aliquis dubitare: quomodo si in mundo erat, & lux erat, non erat omnibus nota lux hæc? addit Euangelista: *Et mundus eum non cognouit*, quasi diceret, culpa fuit mundi ipsius, ita hoc connectit Cyrillus cap. 11. qui cum

A Chrysostomo de verbo, ratione diuinitatis, ante aduentum in carne, hanc sententiam exponit, quod non cognitum a mundo interpretatur, quia ignorauerunt Deum homines, quem naturali lumine assequi poterant. Quæ connexio duriuscula mihi videtur, magisq. accommodatam existimo, quam in commentario proposui. Similiter causam, cur dictum sit: *Et mundus eum non cognouit*, non probo: puto enim esse id appositum, tamquam argumentum, quo mundus poterat cognoscere verbum, vt inde reprehensibilis sit, quod non agnouerit: quod in sequenti annotatione declarabitur. Conuenio autem cum his Doctoribus, de naturali cognitione hic sermonem institui.

Præterea aduertendum est, aliquos distinguere varias mundi significationes, tamen non est nisi vna: mundus enim hanc creaturarum molem sensibilem significat, sed ratione diuersarum partium eius, varia recipit prædicata: sicut homo idem est, qui audire, loqui, ambulare dicitur, tamen ratione diuersarum partium operatur diuersa: sic mundus idem est, tamen consideratione totius fabricæ, & integritatis suæ, dicitur factus per verbum, & in eo esse verbum, vt Deus est: ratione autem hominum ignorantium, & vitij ditorum, dicitur non cognouisse verbum: at respectu aliarum partium, in scripturis diuersa etiam habet attributa. omnium enim hominum ratione dicitur. Non misit Deus Filium suum, vt iudicaret mundum, sed vt saluetur mundus per eum. Hæc tamen non ad ambiguitatem nominis huius, quod vnus est significationis, sed ad diuersitatem partium, vnus mundi pertinent, ratione quarum varia & aliquando contraria recipit prædicata, & hic modus dicendi, magis ad nominis declarationem, quam ad multiplicandas significationes, & amphibologiam fingendam deseruit.

A N N O -

A N N O T A T I O XXXII.

Potuit Dei cognitio, sed non personarum distinctio, ex creaturis deduci.

Ex eodem Ioannis loco Athanasius lib. de communi essentia Patris, Filij, & Spiritus sancti concludit, neminem sola naturali cognitione, & lumine, mysterium Trinitatis assequi posse. Mundus enim verbum non cognouit. vbi duo videmus Athanasium tradere: vnum est, neminem solo naturali lumine, mysterium Trinitatis inuestigare posse. Alterum, id ex hoc loco probari. Horum prius, verum est. Naturale enim lumen ex creaturis omnem accipit cognitionem, ex quibus mysterium Trinitatis nequit deduci. Sunt enim vniuersæ creaturæ a Deo vnica & indiuidua Trinitatis actione & operatione productæ, ac si vnum esset agens: ideo distinctio personarum, non potest ex creaturis indagari, quamuis enim sint aliqua velut vestigia huius mysterij in creaturis, tamen eadem signa, non sunt adeo certa, vt firmum & constans efficiant argumentum.

Posterius autem, quod Athanasius docet, nempe ex hoc loco probari neminem posse naturali lumine hoc mysterium assequi, minus probo: immo locus hic contrarium potius persuadere videtur. vitio enim datur, & culpa mundo ascribitur, quod cum sit per verbum factus, ex hoc tam admirabili eius officio, non ipsum agnouerit: quemadmodum etiam atrox eorum crimen fuit, in quos tamquam in propria venit, & tamen non receperunt eum. Sane mundus ignorantis verbi minime reprehenderetur, nisi verbum ipsum eo, quod per ipsum factus est, potuisset cognoscere. Non ergo locus hic probat, quod Athanasius probari affirmat, nisi dicas, verba hæc, nullam mundi reprehensionem continere, quod non video quo pacto contextui, vel verbis ipsis possit accommodari. Hinc tamen minus recte intuleris: quod si mundus potuit verbum cognoscere ex ipsa creaturarum speculatione, poterit & ipsum Trinitatis mysterium naturaliter cognosci, non

A inquam id recte consequitur. Cum enim duplex sit rei cognitio, vna imperfecta, altera perfecta; contingit sæpe nos aliquem hominem, vel rem quampiam cognoscere, cum non omnia tamen quæ illius sunt cognoscamus, tuncq. imperfecta est illius cognitio, quæ tum demum perfecta esset, si omnes partes, vel propria illius affectu ellemus.

Igitur ex creaturarum contemplatione, lumen naturale assequi potest, diuinam sapientiam, & virtutem, qua factæ sunt: & hoc est, verbum Dei nosse, sed modo imperfecto, cum agnoscat id, quod est verbum ipsum; tamen hanc sapientiam & virtutem, esse distinctam personam ab eo, cuius est, procedereq. tamquam Filium consubstantiali a Patre Deo, id vero est, quod lumen naturale posse attingere negamus, & proinde diuinissimum Trinitatis mysterium, naturaliter cognosci, aut inuestigari non potest. Eamdem verbi imperfectam notitiam, lumine naturali ex creaturarum cognitione deduci, docet Dauid. Psal. 18. Dies, inquit, diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam: id est; ordo temporum sibi inuicem succedentium, & rerum pro varietate tēporum dispositio eructat, & abundanter significat, & indicat nobis verbum & scientiam, quibus facta sunt omnia. Vbi attende Moysem describentem modum, quo Deus omnia fecit, vsu esse verbo אֱמַר Latine, dixit, hoc Dauid repetijt id est, est, verbum; significare per אֱמַר hoc volens, Deum sapientia sua omnia fecisse, ex rebus ipsis inuestigari posse; hoc ergo est, quod vitio datur & culpe mundo, quod cum per verbum sit factus, non cognouerit ex ipsa fabricatione sui, diuinam sapientiam, quæ verbum est: vt merito sapientia, quæ Filius Dei, & verbum Patris est, dicatur clamitare & dare vocem suam in summis, excelsisq. verticibus supra viam: quia in cunctis creaturis lucet sapientia Dei, per quam mirabili artificio sunt procreatæ.

Genes. 1.

Prouer. 8.

In propria venit, & sui eum non receperunt.

C O M M E N T A R I V S.

Alteram partem de verbo ratione carnis assumptæ, sacer Euangelista prosequitur. Vt igitur verbum, quia Deus est, in mundo erat, & mundus factus per ipsum est, & tamen mundus ipsum non cognouit; sic etiam ratione carnis assumptæ, venit in propria, & sui eum non receperunt. Vocat propria & suos, Populum illum Iudaicum, qui erat populus Dei, cui erat Verbi aduentus promissus, qui ipsum expectabat; qui in ipsum futurum credebat, qui ipsum lege, sacrificijs,

sacrificijs, ceremonijs, annis plurimis figurabat, cui vaticinio tot prophetarum erat prænunciatus: hi tamen ipsi venientem eum non receperunt. Attende obsecro hanc partem optime respondere priori. Sicut enim dictum est: *Erat in mundo, & mundus per eum factus est*; ex quibus duobus potuit, & debuit mundus verbum cognoscere; ita hic dicitur: venit nempe visibilis in carne, apparens operibus & prædicatione; venit autem in propria: ex quibus duobus, potuerunt & debuerunt eum sui recipere, & nihilominus non receperunt, nec fidem ei habuerunt, sicut nec prius cognouit eum mundus. Attende etiam, ex verbis sequentibus, declarari vim, & efficaciam horum verborum: In propria enim venit, vt filios Dei eos faceret; venit saluare, vitam dare, eos exaltare, & tamen sui eum non receperunt. In Græco verba sunt explicatiora: nam utrobique idem est vocabulum, ac si Latine dicas; *In propria venit, & proprii ipsi non receperunt*: siue magis Latine loquendo; *In sua venit; & sui eum non receperunt*. Hoc exprobrauit Dominus Iudæis, Ioann. 5. Ego, inquit, veni in nomine Patris mei, & non accepistis me: & quod idem est, in propria venit, & sui eum non receperunt. Perpende primo qualiter his verbis culpa augeatur in eo, quod proprius populus erat ille, tot ac tantis beneficijs affectus, & ceteris nationibus prælatus: rursus, quod non solum non agnouisse, sed nec recepisse dicitur: quod verbum insinuat, non solum incredulitatem populi, sed grauem, & multiplicem iniuriam, qua uenientem ad se Dominum repellentes affecerunt. Sed quomodo hæc ipsa verba a sanctis Doctoribus intelligantur, videamus.

A N N O T A T I O XXXIII.

Referuntur
diuersa pa-
trum expo-
sitiones.

Augustinus tractatu 2. in Ioan. per *Propria* mundum exponit, qui opus est ipsius verbi, & cuius Dominus verbum est; per suos autem, Iudæos intelligit, qui Dei populus peculiaris erant, propter cultum, legem, prophetias, promissiones, & alia multa. Venit ergo in propria, id est, in hunc mundum per carnem assumptam, & Iudæi, qui sui erant, non receperunt eum. Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 11. per vtrumque, Iudæorum populum vult accipi. Venit in populum suum, & sui eum non receperunt. Theophilactus, vtramque expositionem amplectitur. Gregorius etiam lib. 14. moral. capit. 19. per suos, exponit Iudæos. At idem August. epist. 120. ad Honorat. cap. 3. affirmat posse etiam vtrumque vniuersè intelligi de omnibus tam Iudæis, quam gentilibus: vt venerit in hunc mundum, & mundus

eum nõ receperit: cui aliqui recentiorū subscribunt. Tamen verius iudico, vt vtrumque ad Iudæos referatur. Quamuis enim in mundum venerit per carnem assumptam, quia tamen caro illa sumpta est de illo populo, & rursus illi populo carne assumpta præsens prædicaturus venerat. Matth. 15. Non sum missus nisi ad oues, quæ perierit domus Israel; ob id conuenienter dictus est, venisse ad propria, id est, ad illum populum: & quauis etiam gentes incredulæ fuerint, tamen hic sermo est, de illa prima perucacia, qua Iudæi Christo Domino prædicanti, & seipsum annuncianti, credere recusauerunt; & de illa negatione, qua eum Messiam sibi promissum negarunt, ipsumque occidentes repulerunt, secundum parabolam Matth. 21. in qua coloni, eiectum extra vineam heredem, trucidarunt.

Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.

C O M M E N T A R I V S.

Alios a suis eum recepisse insinuat: ac si diceret: Quamuis sui eum non receperunt, permulti tamen fuerunt, qui receperunt eum, & erunt qui recipient, in eum credentes; quibus talis receptio perhonorifica & fructuosa est. Data quippe est eis potestas a verbo, vt filij Dei fiant, & denuo nascantur ex spiritu,

Fines adu-
tus Christi.

ritu, non iam caro, sed spiritus, non iterum filij hominum, sed filij Dei. Per baptismum enim, quo credentes in Christum regenerantur, filij Dei fiunt, & talis potestas conceditur omnibus, qui eum recipiunt per fidem; ceteris vero minime. Ex tribus igitur aduentus verbi finibus, quos notat Cyrillus lib. 9. in Ioan. capit. 47. scilicet peccatum abolere, mortem destruere, filios adoptionis facere, solum tertij mentionem facit Ioannes, in quo facile reliqui duo concluduntur. Sensus porrò ac continuatio verborum talis est. Venit in propria, & sui eum non receperunt, venit autem, vt filios Dei faceret recipientes se: si quos ergo inuenit qui eum reciperent, *His dedit potestatem filios Dei fieri*. Notat Chrysofostomus hom. 9. dici generaliter: *Quotquot*, siue nobiles, siue ignobiles, siue Iudæi, siue barbari, & gentiles, & quicumque sint, qui Christum receperunt & recipient eos, in adoptionem filiorum mancipari. His verbis si attente consideremus, gentium vocatio, & Iudæorum reprobatio insinuat, vt notat Cyrillus lib. 1. cap. 13. quasi diceret; postquam sui non receperunt eum; ad alios, qui eum receperunt, illis relictis, conuersus est; iuxta illud Actor. 13. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. Verumtamen cum dicimus, a Iudaico populo receptum non fuisse, non singulos de populo intelligas: nam a multis ex suis receptus est: sed maiorem partem, a qua totus populus denominatur. Consonat iisdem verbis: *Quotquot receperunt*, illud parabolæ Lucæ 14. in qua excusantibus se a cæna illis, qui inuitati fuerant, per quos Iudæi significati sunt, dictum est: Exi in plateas, & vicos ciuitatis, & pauperes ac debiles & claudos, introduc huc; & rursus: Exi in vias & sepes, & compelle intrare. hoc est, quod nunc dicitur, quotquot receperunt. Pœna etiam non recipientium insinuat, vt Chrysofostomus hom. 9. notat. *Qui enim non eum receperunt*, adoptionem filiorum adepti non sunt, sed in seruitute peccati remanserunt.

A N N O T A T I O XXII.

Cur dictum
est: filios
Dei fieri, no-
uem causæ
assignantur.

Perdifficile dubium est; cur non dictum sit, dedit eis, qui Christum receperunt, filios Dei esse; aut fecit eos filios Dei: sed *Potestatem dedit eis filios Dei fieri*, quasi non statim ac eum receperunt per fidem, filij sint Dei, sed potestatem habeant, vt filij Dei fiant.

Theophilactus tres causas, cur sic dictum sit, profert. Vna est, quamuis recipientes Christum, filij Dei statim sint, tamen necessaria est custodia & vigilantia, vt conseruentur, ne acceptam adoptionem filij amittant: dicuntur ergo habere potestatem, filios Dei fieri, quia etiam si tunc, dum recipiunt Christum, filij sint; tamen eorum in potestate est, hanc filiationem habere, & conseruare. Ista responsio parum aptè verbis accommodatur; dedit, inquit, potestatem fieri filios, non conseruari.

Alterta est, vt per recipientes intelligamus catechumenos, qui fidem habent, ante baptismum, per quem gratia adoptionis datur: hi ergo per fidem nondum regenerati sunt, nec filij Dei facti, quousque baptizentur. Baptismus enim est, quo homines

renascuntur in spiritu, & fiunt filij Dei: habent tamen credentes potestatem, & facultatem suscipiendi baptismum, & per eum renascendi. Nec obstat huic, quod aliqui ante baptismum gratiam filiorum aliquando accipiunt: id enim fit per baptismum in voto susceptum: eius enim tanta est efficacia, vt antequam re suscipiatur, operetur per votum in credentibus. Hanc expositionem sic explicatam secuti sumus in commentario.

Tertia est, vt per hæc potestatem intelligamus adoptionem filiorum perfectam, quæ in gloria datur: sunt quidem in hoc seculo filij, adhuc tamen minus perfecte adoptati: & propterea dictum est recepisse potestatem filios Dei fieri, quia id nondum consecuti sunt. Cui expositioni consonare videtur locus Pauli Rom. 8. Intra nos gemimus, adoptionem filiorum expectantes, & tamen Apostolos in hoc seculo filios fuisse, nemo negauerit. Hæc responsio vt conuenientior, placet nonnullis ex recentioribus, vere tamen non soluit difficultatem. Nam Euangelista loquitur de prima filiorum adoptione, quam accipiunt eum recipientes: de qua

de qua cum nondum quidquam dictū esset, non erat cur de adoptione futura loqueretur, maxime quia dicitur fieri filios Dei: quando autem gloriam consequitur iustus, non tunc primum, sed ante fit Dei filius, tunc vero consequitur hereditatem filio de bitam, quam vocavit Paulus adoptionem filiorum. Nulla ergo Theophrasti solutio- num satisfacere videtur.

Chrysostrōmus hom. 9. in Ioan. asserit dictū esse, *Dedit eis potestatem fieri filios Dei*, ut significetur motus liberi arbitrii: sic enim homo adultus fit Dei filius, ut libero arbitrio coneurat ad credendum, ut fiat filius Dei. At & hoc verbis Evangelistæ minus congruum est. potestas enim arbitrii præcedit arbitrium, at hic dicitur, potestas hæc dari, ut fiat filius Dei, cum dicendum foret, posuit in potestate eorum fieri filios Dei.

Quinto Ambros. lib. 4. de fide cap. 4. respondet, cum Augustino lib. 2. de consen. euang. cap. 3. & in epist. 120. ad Honorat. cap. 3. hanc particulam esse positam, ut hominum filiatio distinguatur ab illa verbi, qua verbum filius etiā Dei est. nostra quippe filiatio adoptionis est, verbi vero naturæ: nostra potestatis, illius est proprietatis. Deum enim nos filios habere, potestatis est, quia voluit facere: at habere verbum filium, est proprietatis & naturæ ipsius Dei. Sensus ergo erit, *Dedit eis potestatem, ut sint filij Dei*, quia natura non sunt filij, sed gratia. Verbum natura filius est. ob id non habet potestatem filiatiōis. Athan. vero serm. 3. cont. Arrian. cui consentit Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 14. dicit: hanc potestatem esse gratiam, ut sint filij ex gratia non ex natura. Doctrina hæc vera est, sed ad hanc significandam sufficit verbum, *fieri*, verbum enim non est factum filius Dei, homo autem fit filius: quia verbum est natura filius, homo autem adoptione, & gratia.

Gregorius hom. 6. in Ezechie. adhuc aliter exponit: ut per potestatem dignitas & excellentia significetur, ut sit sensus: Dedit eis hanc dignitatem & excellentiam, ut filij sint Dei. Verba ipsius sunt: Qui eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri: quid hac potestate altius? quid hac altitudine sublimius dici potest? in qua creatus quisque efficitur filius Creatoris. hæc placet aliquibus nostro sæculo, sed neque hæc plene satisfacit. Tunc enim non erat dicendum, potestatem dedit filios Dei fieri, sed filios Dei esse.

Ætate nostra nonnulli ita respondent: Antequam reciperent Christum, ijs, qui receperunt, datam esse a verbo potestatem, ut reciperent, & recipientes filij Dei fieret:

nisi enim diuina virtus inuisset, nemo id consequi potuisset. Alij dicunt; Etiam si tunc, cum fidem accipiunt, filij Dei fiant: tamen hoc habet fides ex gratia & dono Dei, ut possit filios Dei facere.

In tanta responsionum varietate mihi dicendum congruētius fortasse videtur, quod superius etiam adnotauī: scilicet per fidem hominem non fieri, nec renasci filium Dei: sed per Baptismum, qui dat gratiam filiorum, per fidem autem solum datur potestas renascendi per baptismum, qui regenerat, & facit filios Dei, solos credentes in Christum: ij enim soli gratiam adoptionis recipiunt, quam Baptismus solet dare etiā voto susceptus. Quid autem sit fieri filios Dei, & renasci, & qua ratione hoc sit intelligendum, in sequenti annotatione copiosius explicabo.

ANNOTATIO XXXV.

PROPONUNT Cyrillus lib. 1. in Ioan. cap. 14. & Theophilactus in præfenti, hæc dubitationem: Cum iusti in veteri lege etiam filij Dei adoptionis essent, fides enim & gratia, quæ tunc erat; quamuis non legis virtute, sed Christi futuri, faciebant homines filios Dei & tales eos scriptura appellat: quid ergo noui Euangelium attulit, cum dicitur, eis, qui receperunt, dedisse potestatem filios Dei fieri? Respondent verum esse, nempe tunc fideles iustos filios dici adoptionis Dei, tamen in figura: illorum enim adoptio, figura erat nostræ adoptionis. Quæ responsio placet recētoribus, ego tamen non inuenio, cur debeat iure placere: cum hæc non sit doctrina vera; si enim illi figura erant filij, non ergo vere erant filij, nam quod in figura tale est, non est in veritate, & simpliciter tale. At re vera illi erant filij ex fide & gratia futuri tunc Christi, quod Paulus ad Galat. 4. docet: Quanto tempore heres paruulus est, nihil differt a seruo, cum sit Dominus omnium. Hoc de ijs, qui in lege iusti erant, dictum esse nemo dubitat. Erant ergo illi paruuli, & licet a seruis in aliquibus non differrent, tamen a Paulo domini omnium appellantur. Quod certe aliud non est, nisi, cum sit filius & heres omnium paruulus quamuis sub tutoribus sit & actoribus, ut seruus, tamen filius est & heres. Recentiores solliciti sunt in dubitatione ista enodanda, at vera solutio sit hæc.

Aliud est filium esse, aliud autem habere statum filij; infantes & pueri filij sunt, tamen statum filij nondum habent; status filiorum est libertas, & quod sui iuris sint, possintq. pro arbitrio disponere de suis,

Auctoris sententia.

Auctoris expositio.

de suis, quod non habent filii, nisi ætate legitima. hoc idem reperitur in ista adoptione Dei. In lege, iusti filii veri erant, ut nos, tamen paruuli; his enim comparat eos Paulus; statum filiorum nondum habebant, erant sub lege timoris, ut sub pædagogo & sub actore, ut quantum ad statum, serui fuerint; longe autem differunt hæc duo esse seruum conditione, aut esse seruum statu & forma viuendi: erant illi conditione filij, statu serui propter legem, sicuti infantes: at in Euangelio per Christum remota est lex, recessit pædagogus, peruenit ad ætatem iustus, in Christo libertate donatus est, de qua ad Galatas 4. Liberi sumus, qua libertate Christus nos liberauit. Ob id statum filiorum habemus. hoc totum diuine docet Paulus in eo capitulo, iustos illos sub lege comparans filio ancillæ Abraham, nos filio liberæ, uterque tamen filius est: sed illi ancillæ propter statum seruitutis, nos liberæ propter statum libertatis & potestatis. Vnde dicit: *Iam non estis filij ancillæ, sed liberæ*; utriusque tamen filii erant Abrahæ.

Adoptio perfecta in Euangelio.

Adoptio igitur est in Euangelio perfecta, quantum ad statum libertatis, ob id Euangelio datur hæc adoptio: verum tamen non est cōpleta in hoc sæculo, quia iustus mente liber est, carne tamen seruit, in gloria autem consummatā ab omni peccato, & miseria consequetur libertatē, & ob id dicitur iustus expectare adoptionem filiorum, Roman. 8. non quod non sit filius adoptionis in hoc sæculo: sed quia nondum, ut diximus, integrā consecutus est libertatem. At vero iustus sub lege, filius quidē erat, tamen eū adoptionis statum consecutus non erat, qui est in Euangelio. Ipsemet Paulus id explicuit: quando enim dixit, iustos etiam nunc gemere, & expectare adoptionem filiorum, ne quis putaret eos non esse nunc filios adoptionis, paulo ante hoc verbum declarauit; liberabitur creatura, inquit, a seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. quasi dicat; Filius est nunc iustus in Euangelio: tamen nondum totam libertatem, nempe a corruptione consecutus est, donec perueniat ad gloriam: & hoc est expectare adoptionem filiorum.

Quo modo autem intelligendum sit, quādo dicitur in Euangelio esse adoptionem, explicuit idem Paulus ad Galatas, cap. 5. In libertatem, inquit, vo-

cati estis fratres: quasi diceret, in lege quidem eratis filii, sed subiecti legi, ut pædagogo, & seruiebatis sub elementis mundi huius; iam vero habetis libertatem, & statum filiorum. sicut pueris iam ad ætate peruenientibus, & emancipatis dicere solemus: *Iam liberi estis*. Hic est igitur sensus, & dubitationis solutio: Quapropter Euangelium nobis libertatem filiorum, & spem libertatis perfecte attulit, statumq. adoptionis, quæ recipiētibz Christum dantur. Vnde Cyrillus superius allegatus sic intelligi debet; vi legis iustos fuisse in figura filios, tamen ratione fidei futuri Christi filios fuisse, quod ad Euangelium pertinebat; & simul erant in statu seruitutis propter legem, a qua nondum erant liberi, donec veniret Christus.

Ex hac doctrina solutio alterius dubitationis sequitur: cur nimirum iustis sub lege, etiam purgatis, non patuerit ianua cælestis, sicut modo patet, ex modo dictis constat responsio. Illi etenim paruuli erant, & paruulis non datur hereditas, etiam mortuis parentibus, donec veniant ad legitimam ætatem: hæc autem legitima ætas, fuit plenitudo illa temporis, in qua Deus misit filium suum, ut adoptionem filiorum reciperemus. Hæc doctrina est vera, & legitimū scripturarū continet sensum: quam breuissimis verbis insinuauit Chrysostrōmus, homil. 13. in Ioanne in dicens, Iudæos habuisse adoptionem filiorum: sed spiritum seruitutis.

Cur iusti qui Christi aduentum præcesserūt non patuerūt eælum.

Ex his omnibus facile deducitur sensus huius loci, quem interpretati sumus: dicitur siquidem Christus credentibus in eum, dedisse potestatem filios Dei fieri; quia non solum eos facit filios, sed etiam in statu & libertate filiorum Dei collocat. Quod alijs verbis, Ioan. 1. epist. 3. dixit: Videte, qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur & simus; non dixit solum, simus, sed nominemur etiam. hæc nominatio est propter statum filiorum, propter quem etiam Matth. 5. Christus docens orare, iussit nos Deum nomine patris vocare, quasi iam in statu filiorum collocatos. Bene ex hoc loco Cyrillus, lib. de recta fide ad Reginas, deducit, Christum esse Deum. Certe solus Deus filios Dei adoptionis facere potest: cum adoptare illius sit, cui adoptatio fit. Sicut igitur adoptare Deo, Dei est; ita adoptionis libertatem, & filiorum potestatem dare, eiusdem omnino erit.

F

His, quæ

His, qui credunt in nomine eius.

COMMENTARIUS.

Dixerat, ijs, qui receperunt eum dedisse potestatem filios Dei fieri: modo explicat, qui dicantur recipere: *ijs*, inquit, eam potestatem dedit, *Qui credunt in nomine eius*: Græce legitur credentibus in nomine eius. Credere in nomen eius est, credere ipsum esse verum Christum in lege promissum, & credere ipsum esse Dei filium, qui venit nos redempturus. ita explicuit Ioannes ipse. 1. epist. cap. 5. Omnis, qui credit, quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est: id est, iste est filius Dei adoptionis. Quare credere Iesum esse Christum, non aliud est, quam credere illum, qui dictus est Iesus, esse Christum, & Messiam promissum. Et iterum adiungit in eadem epistola; Hæc est, inquit, victoria, quæ vincit mundum, fides nostra: quis est, qui vincit mundum, nisi qui credit, quoniam Iesus est filius Dei? ex his pendet tota fides Christi, & Evangelica. Præpositio, *in*, voluntatis affectum indicat. non enim dicitur, credere in Deum, nisi, qui simul fidem per intellectum, & charitate per voluntatem, fertur in Deum: ita notat Augustinus, sermone 61. de verbis Domini ubi ponit differentiam inter credere Deo, Deum, & in Deum: quod discrimen quamvis non sit perpetuum; nihil tamen ex hoc loco habent hæretici, in sola fide iustitiam ponentes: nam credentibus datur potestas, ut filij Dei fiant, non quod fides sola eos tales faciat; sed Baptismus, per quem recte suscipientibus infunduntur gratia, & charitas, ceteræq. virtutes, in quibus vna cum fide tamquam ceterorum fundamentum, formalis iustitia consistit: quod idem Ioannes in eadem epistola, cap. 5. declarat. Hoc est, inquit, mandatum, ut credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis, & qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo. hæc Ioannes: Si per solam fidem filius Dei efficeretur homo, non in eo qui diligit, sed in eo, qui credit, Deus diceretur manere.

Qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

COMMENTARIUS.

Explicat, quare isti fiant filij Dei, & dicit: quia non carnali, & naturali generatione, seu ex sanguine, & concupiscentia carnis & viri, sed ex Deo nati sunt: id est, habent alium quendam partum dissimilem naturali, per quem nascuntur ex Deo, non ex carne & sanguine. Si autem ex Deo nati sunt, filij Dei sunt. Consimilis est sententia, quam inferius dicit Dominus, Ioan. 3. Quod natum est ex carne, caro est. quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non negat esse homines natos ex carnis, & viri voluntate, & sanguinibus; sed dicit, eos, qui Christum recipiunt, iterum nasci, non quidem ex sanguinibus, nec voluntate carnis, nec voluntate viri; si enim sic nascerentur iterum, adhuc filij hominum essent; sed nascuntur ex Deo. & ob id filij Dei sunt. Quod debet sic intelligi: *Quia non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri*, ut prius: *sed ex Deo nati sunt*: habet enim illud relatiuum; *qui*, vim causæ. hic est legitimus sensus. Notant bene Cyrillus, libro primo in Ioan. cap. 14. & Chrysostomus, homil. 9. super eundem, meminisse carnalis generationis, ut magnitudo gratiæ exprimat, per quam ex tam vilibus nati principijs, in tantam & tam excellentem excoluntur natiuitatem, ut filij Dei, & ex Deo nati sint.

Euāgelista
cur eorum
meminit,
quæ ad na-
turalem ge-
nerationē
concurrūt.

sint. Et aduerte Ioannem numerare omnia, quæ in generatione naturali inueniuntur: ex sanguinibus quidem nasci commune est omnibus hominibus. Omnes enim ex sanguinibus formantur, ut ex materia: quæ autem sequuntur, sunt duo modi generationū, ex parte principij: quidam enim ex iniquo & inhonesto nascuntur concubitu, & ij dicuntur ex voluntate seu concupiscentia carnis generari: quidam autem ex iusto & honesto, & hi dicuntur ex voluntate viri nasci. Concupiscentia enim carnis est, quæ inducit ad illicitam generationē, in qua quaritur delectatio: viri autem voluntas, quæ consona rationi & honesta respicit, mouet ad generationem honestam & iustam. Ut ergo Ioannes vtramque generationem complecteretur, dixit; non nascuntur ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, vtrisque autem commune est, ex sanguinibus nasci. Nec sine causa Ioannes meminit utriusque modi, sed ut significet tam hos, quam illos ex Deo nasci posse, quantumcūque enim sint illegitimi, & nati cum peccato, & ex peccato possunt nasci ex Deo, & esse filij Dei. Præterea meminit Euāgelista huius duplicis partus, quia & in genealogia Saluatoris vterque reperitur, & in scriptura frequens est vtriusque mentio. Qui ergo recipit Christum, siue parentum probro, siue commendatione natus sit, ex Deo iterum nouo nascitur fetu, & nouo prorsus modo, ut fiat Dei filius. Denique illa præpositione, *ex*, quando dicitur; *ex sanguinibus nati sunt*, principium materiale designatur: at quando dicitur; *ex voluntate viri, & carnis*, atque etiam, *ex Deo nati sunt*, efficiens causa denotatur.

ANNOTATIO XXXVI.

Multi in exponendis illis tribus verbis, *ex sanguinibus, ex voluntate carnis, & voluntate viri*, laborant. Augustinus tract. 2. in Ioannem, & Theophilus dicunt, per carnem feminam; per voluntatem viri, virum significari: qui duo sunt principia ortus naturalis. Alii alia dicunt, sed quia materia hæc non multum ad rem facit, estq. philosophica: ideo referre aut plura prosequi in hac parte inutile iudico, præsertim cum expositio superior legitima mihi videatur.

Quod autem ad verba attinet, miror expolitores, quotquot hunc locum interpretati sunt, ex his, quos legi, prætermisisse quiddam consideratione fortasse non indignum, quod nimirum aliter hunc locum graues & antiqui Doctores legerint. Athanasius enim lib. 2. de vnitæ deitate Trinit. & Tertullianus, lib. de carne Christi; legerunt in singulari, *qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo natus est*, quamuis Athanasius alibi legat, ut nos communiter legimus. Et hæc lectio sensui est valde consona, & mysterii plena. Con-

tinuatur autem præcedentibus sic, ut ratio quædam sit, quare credentes, filij Dei fiant; nempe *Dedit potestatem filios Dei fieri ijs, qui credunt in nomine eius*, qui filius Dei est naturalis & verus, & non natus ex sanguinibus, cum voluntate carnis, & voluntate viri, qui Christus est: quasi dicat; ob id sunt filij Dei isti facti, quia credunt in eum, qui est verus & naturalis Dei filius, & non filius tantum hominis, ut ceteri nati ex sanguinibus & concupiscentia carnis, & viri: quia ergo credunt in filium verum Dei & naturalem, filij etiam sunt Dei, quamuis longe aliter, quam ille, in quem credunt. Huic lectioni respondent, quæ sequuntur; *Et verbum caro factum est*, id est, hic, qui non ex sanguinibus, non ex voluntate carnis & viri, sed ex Deo diuina generatione natus est, factus est homo. At quia lectio nostra est communissima, ea est tenenda, et sequenda: satis sit tantorum Doctorum retulisse lectionem, & iuxta eam sensum consequentem explanasse. Nunc ad præcipuam huius capituli partem, transeat oratio.

ET VERBUM CARO FACTUM EST.

COMMENTARIUS.

Hactenus de verbi aduentu & incarnatione tacite locutus est, perhibens verbum lucere in tenebris, & in propria venisse, nunc modum aduentus

explicate docet. *Verbum*, inquit, *caro factum est*, & vt notant Chrysoft. hom. 10. & Theophilactus sunt hæc verba causa antecedentis sententiæ; Dedit potestatem filios Dei fieri ijs, qui credunt in ipsum: quia *verbum factum est caro*. Si enim filius Dei, filius hominis factus non fuisset, utique homo non factus esset filius Dei, Hanc eandem continuationem insinuat Augustinus, libro 2. de peccat. mer. & remis. cap. 24. Per hoc, inquit, factum est, ut nati de carne caro, postea nascendo de spiritu, spiritus essent: hoc est, *Verbum caro factum est*. Particula enim, *et pro*, quia, sæpe a Ioanne ponitur, iuxta Hebræorum consuetudinem, vt inferius adnotabimus. His etiam verbis, ut notat Augustinus, epist. 120. ad Honoratum, cap. 4. & lib. 2. de consen. Euangelist. cap. 3. cuidam obiectioni occurrit Euangelista. Posset enim aliquis dicere; quo modo, qui ex sanguinibus, & voluntate carnis, & uoluntate uiri, natus est, fieri potest filius Dei? Respondet ipse, nolite admirari: quia *Verbum caro factum est*, & uerus Dei filius factus est homo ex carne & sanguine. Maius est hoc profecto, & illo multo mirabilius. Est autem cum articulo *verbum*, ut intelligamus illud idem esse, de quo dictum est; In principio erat, & apud Deum, &c. Hoc idem *caro factum est*. Caro pro toto homine sumitur, ex anima & carne, ut idem sit, ac *verbum homo factus est*. Figura enim est frequens, ut pars pro toto accipiatur. Non autem dictum est, *verbum uenit in carnem*, ut notat Cyrillus, libro primo in Ioan. cap. 15. ne sic *verbum esse in Christo* intelligeremus, sicut est in Prophetis & iustis. In hos enim per lumen prophetiæ, aut per gratiam uenisse dicitur. At in hoc, quod *verbum factum est caro*, unio realis naturarum duarum uerbi & hominis, in una persona significatur, secundum quam dicitur; Deus est homo, & homo est Deus. Quod dici non potest in illis coniunctionibus.

A N N O T A T I O X X X V I I.

Hæreses
duæ circa
uocē, uer-
bum, olim
fuerunt.

Sunt hæc tria uerba præ ceteris attendenda; duo nimirum extrema, *Verbum caro*, & unum medium, quo coniunguntur, *factum est*. Quantum igitur ad alterum extremorum attinet, nempe, *Verbum*, duæ extiterunt hæreses: una est, cuius meminit Athanasius homil. in Euangelii de Sanctiss. Deip. super uerba illa: Missus est Angelus. Dicebant aliqui; *verbum illud Angeli*, quo locutus est beata Virgini in annunciatione, esse incarnatum, et factum carnem. Hæc hæresis est ab omni ratione aliena. Illud enim *verbum* fuit sensibile, in aere formatum, transitorium, sicut nostrum, et quoddam accidens, quia sonus erat; at *Verbum factum caro*, substantia est permanens & insensibilis. Verba autem Ioannis hunc errorem conuincunt. Nam hoc *Verbum*, quod *caro factum est*, idem est: quod in principio erat apud Deum, & Deus erat, et per quod omnia sunt facta. Ioannes enim de eodem Verbo textit suam narrationem, et de Verbo, quæ dicta sunt, præmisit, vt non tunc cum *caro factum est*, illud coepisse demonstraret.

Alteræ hæresis fuit Eunomii, et alio-

Arum quorundam, quam recenset Athanasius in oratione: Quod ex Deo Deus est *Verbum*, & in multis aliis locis; & Ambrosius lib. de Dom. incar. sacram. cap. 6. & Cyrill. lib. 7. Thesau. c. 2. & 4. Hi dicebant *verbum duplex esse Dei*; unum internum, in ipsa mente Dei existens, de quo dictum est: in principio erat *verbum*, & *verbum* erat apud Deum: alterum erat improprie *verbum*, sic tamen dictum non quod per illud Deus intelligat, sed quia per ipsum locutus est nobis, sicut locutus est per Prophetas, & hoc *verbum* dicunt esse filium Dei, de quo dictum est: *verbum erat Deus*. Ceterum exponebant, Deus erat non natura, sed imitatione: hoc *verbum*, dicunt isti esse, quod *caro factum est*, non illud prius internum & Deo consubstantiale. Hæc isti impie affirmabant, vt Christum uerum esse Deum negarent. Meminimus & superius huius hæresis, & eam confutauimus, cum ostendimus, Ioannis sententiam non posse nisi de unico uerbo intelligi. Unum igitur est *verbum*, quod erat in principio, & quod erat apud Deum, & quod erat Deus, & per quod omnia facta

sta

sta sunt: & hoc idem est, quod *caro factum dicitur*, quod est Dei filius Patri consubstantialis.

Quare uer-
bū caro fa-
ctum est, &
non filius
Dei caro fa-
ctus est, ab
Euangelista
dicitur.

Hac doctrina Catholici satisfaciunt, si quis percunctetur; Cur B. Euangelista non dixerit; *Filius Dei caro factus est*, sed potius *Caro factum est*? Ex iam dictis constat responso. Id enim, quod *caro factum est*, illud idem esse significat, quod erat in principio apud Deum, & per quod omnia sunt facta. Si namque post illas sententias enunciaffer; filius homo factus est, facilius errarent aliqui, distinctionem ponentes inter eum, qui *caro factus est*, & eum, qui erat uerbum in principio apud Deum: & ea loquendi ratione, ueluti quadam specie, suum confirmassent errorem. At dum eadem vox conseruatur, non modo eadem res significata dilucide demonstratur, sed & hæresis manifestius reprobatur. Addi his potest: dici *verbum carne factum*, vt significaretur, quod non solum redemptor futurus erat per carnem; sed doctor noster, qui carne salutem est operatus, & uiam consequenda salutis uerbo edocuit uniuersos.

A N N O T A T I O X X X V I I I.

Diuerse er-
rarunt hæ-
retici in si-
gnificatio-
ne uocis, Ca-
ro.

Alterum extremum est, *caro*: in quo cauenda sunt duæ aliæ hæreses. impigerunt enim hæretici olim in hæc uocē, ac in primis Arrius, vt meminit Ambrosius lib. de incar. Domin. sac. cap. 7. meminerunt etiam multi alij & Græci, & Latini auctores: assererat hic uerbum carnem solum sumpsisse, non animam, sed *verbum esse loco animæ*. hæresis ista multis œcumenicis concilijs damnata, & a Doctoribus sacris est argumentis conuicta. *Verbum enim utramque partem naturæ nostræ, animam nempe & carnem sumpsisse, scriptura aperte docet*. Ioan. 12. Anima mea turbata est. Matth. 27. Tristis est anima mea. nec potest hæc turbatio & tristitia conuenire uerbo, quod sua natura est impassibile. Alio argumento utuntur Doctores sacri contra eandem hæresim; *Verbum sumpsit naturam nostram, vt eam sanaret, potius igitur ea pars debuit assumi, quæ plus indigebat sanitate; sed hæc erat anima, quæ est causa prima peccati: sicut ergo & corpora & animas saluare uenit, ita utramque partem naturæ assumpsit.*

Alteræ hæresis fuit Apollinaris, contra quem scribit Greg. Nazian. epist. 1. ad

A Clidon. quam refert etiam Rufi. lib. 2. Histor. cap. 20. retulerunt etiam, & impugnarunt alii multi. Asserebat iste, *verbum sumpsisse carnem animatam: sciebat hæreticus carnem proprie, si non animata sit, dici non posse: affirmabat tamen animam non rationalem, sed tantum sensitiuam ab eo assumptam fuisse. Quæ hæresis est multis damnata concilijs, & ipso scripturæ testimonio conuincitur*. Lucæ 23. In manus tuas commendo spiritum meum: habebat ergo & sensum & spiritum. immo unica est anima, quæ in substantia est sensitua, rationalis, & intellectiua. & eadem ratio, quæ facta est contra Arrium, Apollinarem iugulat. Indigebat enim anima rationalis non minus reparatione, quam sensitua.

Porro non minus prior hæresis, quam hæc posterior unico argumento conuincuntur. Si solam animam sensitiuam, aut solam carnem sine anima, Dei filius sumpsisset, nullatenus homo dici posset. Deficiente enim propria forma substantiali, & propria differentia, nulla ratione dici homo posset: nec enim quod assumptum fuit humana natura est, nec hominem facit, nisi caro & anima sint perfecta: at scriptura apertis & multis testimonijs docet, Christum esse hominem, & filium hominis: ad Rom. 5. In gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundauit. 1. Cor. 15. Primus homo de terra terrestris, secundus homo de celo cælestis: & per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Et attende hanc collationem inter Adam & Christum: homo ille, homo & iste, vt significaret Apostolus, quantum ad substantiam, nullam partem defuisse Christo, sicut nec Adæ: hic tamen mortis, Christus autem uitæ principium fuit. Multa contra errores hos adduci possent, si uellemus ab instituto digredi: quæ ad intelligentiam loci præsentis, quem exponimus faciunt, satis sit attingere. Apertum est hæreticos istos uerbo illo, *caro*, deceptos, quia non considerabant frequens esse in scriptura diuina, totum hominem carnem uocari. Gen. 8. Omnis caro corruerat uiam suam. Isa. 40. Videbit omnis caro salutare Dei. Psal. 64. Ad te omnis caro uenit. Rom. 3. Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. & vt his in locis, absque dubitatione vlla, totum hominem *caro* significat, ita etiam in præsentis, vt sensus sit; *Verbum factum est homo*.

Caro, totum
hominem
frequenter
in scriptura
significat.

ANNO-

ANNOTATIO XXXIX.

Quare Euā-
gelista non
dixerit, Ver-
bū homo,
sed caro fa-
ctum est.

Cum probatum sit, carnem hoc in loco totum quiddam ex anima, & corpore conflatum, quod humana natura est, significare, non est existimandum Euangelistam, verbum carnem factum esse, absque mysterio dixisse, cum potuisset facilius, & nulla errandi oblata occasione dicere, verbum homo factum est. Sacri igitur Doctores aliquas huius locutionis causas inuestigarunt. Vna est Cyrilli lib. I. in Ioan. cap. 15. Verbum sumpsit naturam nostram, vt repararet damna, quæ pro peccato est passa. præcipuum autem damnū mors est, quæ minus in anima quam in corpore regnat. Anima siquidē immortalis est, corpus est, quod resoluitur, & caro quæ corrumpitur: ob id expressa est ista assumptio in carne. Hæc ratio licet congruens videatur, tamen non est vndequaque absoluta: nam Christus præcipue venit, vt liberaret mortalium genus ab ipso peccato, quod magis est in anima. Præterea damnū maius est in anima, quæ plus punitur, quam caro, quæ pœnam sensus patitur, at anima etiā pœnam damni sustinet.

Alteram causam tradit Augustinus in epist. 120. ad Honorat. cap. 4. vt Christi humilitas in hoc potissimum commendaretur, qui carnis nomen, non tamquam indignum, nostræ salutis causa refugit.

Possumus & nos assignare alias causas, quæ ad rem fortasse non minus faciant. Vna est, vt extremorum distantia magis exprimeretur: sicut enim cum dixit verbum, natura intellectualis significatur, quam vox, *filius*, non indicabat: sic etiam dum dicit, *caro*, quod sensibilius est, & magis remotum a natura intellectuali, ostenditur. Atque ita duorum extremorum distantia maxime describitur, dum verbum intellectuale, spirituale, & inuisibile, ad carnem sensibilem corporalem, & visibilem descendit: fitq. vnio duorum extremorum tanta dissimilitudine distantium.

Alteram causam est, quia sic magis verbum cum natura nostra declaratur coniunctio. Si enim tantum dictum esset, verbum homo factum est, posset existimari, hoc esse factum, quia animam sumpsit, quæ in carne est, non tamen quia ipsam carnem sibi immediate vnierit: at dum dicitur, *caro factum est*, non relinquitur dubitandi locus: si enim sibi carnem, quæ remotior & dissimilior est, verbum vnierit;

A etiam animam, quæ vicinior est, & similior, cum sit spiritalis & immortalis, vnierit se non dubitabitur.

Tertia ratio constabit, si supponamus prius, hominem ante peccatum, numquam dictum fuisse carnem. Illud enim Genesis, Caro de carne mea, & os ex osibus meis, non probat Euam ipsam dictam esse carnem, sicut nec dicta est os; neque Adam seipsum carnem dixit, sed carnem Euæ signauit, & ossa, quæ sumpta erant de carne sua: post peccatum vero, homo vocatus est caro in contemptum quendam, vt quantum per peccatum homo de sua amiserit dignitate, & quod sprete ratione, ac diuino mandato, carni subiectus esset, doceremur: propterea dicitur Gen. 6. Corruerat omnis caro viam suam; & non permanebit spiritus meus cum homine, quia caro est. Vt ergo indicaret Euangelista, quod carnem verbum assumpsit, illam quæ erat de peccatoribus, & quam venerat reparare, sine peccato quidem, sed in similitudinem carnis peccati, vt dicitur Rom. 8. ob id verbum factum esse carnem pronunciat, id est, verbum naturam humanam assumpsit, ex illa eadem massa, in qua erat peccatum. venit in similitudinem peccati, patibilis, & mortalis, similis nobis, expers tamen peccati. hoc mysterium voluisse Euangelistam hac oratione significare, iudico.

ANNOTATIO XLI.

Additur, *factum est*, quod actionem, & vnionem significat, qua diuina verbi natura, in vnitate personæ verbi, humanæ est copulata, manente integra, & impermixta vtraque natura, ita vt sit vnica persona in duplici natura; diuina scilicet, & humana, simulq. sit Deus, & homo. In hoc verbum impegerunt olim hæretici, vt meminit Ambros. lib. de incar. Domin. sac. cap. 6. impie affirmantes, diuinam verbi naturam conuersam esse in carnem. Hi decepti hoc verbo, *factum est caro*, inferebant, ergo conuersum est in carnem, quæ quidem illatio vana est: nam hominem factum esse sanum dicimus, & non inferimus conuersum esse in sanitatem, sed recepisse sanitatem manente natura hominis, & natura sanitatis. & cū Genes. 2. dicitur factus est homo in animam viuentem; nemo inde deducit, ergo conuersus est in animam viuentem. Sic, quia verbum factum est caro, non sequitur,

Gen. 2.

Dux hæreses impugnantur.

sequitur, ergo conuersum est in carnem; sed manente natura propria verbum sub vnitate personæ suæ suscepit carnem, seu naturam humanam. Quod mysterium Greg. lib. 6. epist. 61. hanc hæresim refutans, his verbis pulchre explicuit: Verbum, carnem dicimus factum, non immutando, quod erat; sed suscipiendo, quod non erat: nostra auxit, sua non minuit. Eandem hæresim impugnavit Theodore. dialog. 1. qui dicitur, immutabilis; immutabilitati enim naturæ diuinæ, repugnat conuersio in carnem; quod enim in aliud conuertitur, desinit esse in se ipso.

Hoc eodem Ioannis verbo conuincitur Eutyches, cuius meminit Euagri. lib. 1. histor. cap. 9. hic dicebat ante vnionem duas conuenisse naturas, diuinam, & humanam; post vnionem vero, vtramque fuisse permixtam, & vnā tertiam ex vtraque resultasse naturam: quæ hæresis damnata est in Concil. Chalcedon. sub Leone 1. quam etiam ipse Leo. ferm. 8. de natiu. confutauit, & hoc verbo Ioannis omnino conuincitur. Si enim verbum factum est caro, manet igitur natura carnis, & non est in tertiam conuersa naturam. Adde, si natura tertia resultaret ex vtraque illa, nec diuina, nec humana esset, & sic Christus, nec Deus esset, nec homo, quod Christianorum animi audire perhorrescunt.

ANNOTATIO XLII.

Plures, vt diximus, hæretici, Diuini Euangelistæ verbis, se tueri frustra conabantur, quos breuiter refutauimus, sensum legitimum verborum aperiendo. Videamus iam, quā ingeniose eiusdem verbis, multos hæresum & errorum suorum, Doctores sacri conuicerunt.

Prima hæresis fuit Cherinti; hic vt refert Irenæus lib. 1. cap. 25. Christum purum hominem, & tunc incepisse, quando natus seu conceptus homo est, impie affirmabat. contra hunc Ioannes scripsit Euangelium, vti alias diximus, eaq. hæresis coarguitur prima voce, *Verbum*. Christus non homo tantum, sed verbum erat, verbum autem, quod erat Deus, & quod erat in principio, & apud Deum. Præterea Ioan. 8. ipse Dominus dixit: Antequam Abraham fieret, ego sum.

Secunda fuit Nestorii; de quo Gregorius lib. 4. epist. 32. perhibet, is duas personas in Christo fatebatur, diuinam & humanam, naturarumq. in vnitate personæ

A negabat communionem. Sed hanc hæresim euertit alterum verbum, nempe, *factum est*. Si duæ personæ sunt in Christo, fieri non potest, vt homo sit Deus, aut Deus homo: sicut vnus homo non potest esse alter homo, qui est distinctus in persona, nec vere dici potest, verbum factum carnem.

Tertia fuit Manichæorum, de quibus narrat August. lib. de hæres. cap. 46. quod veritate carnis negauerint in Christo, affirmantes illam carnem apparentē fuisse, non veram: sed hanc hæresim confutat Ioannes dicens; *factum est caro*. Si non fuit vera caro, sed apparens & ficta, non ergo verbum factum est caro.

B Simili argumento coarguit Athan. Epist. ad Epictet. & Ambros. lib. de incar. Domin. sac. cap. 6. eos, qui affirmabant ad Christum factum esse Dei verbum, tamquam ad vnū Prophetarum, non tamen quod ipse sit verbum Dei. Erudite argumentatur Ambrosius tunc non posse dici verbum factum est caro, sed verbum factum carni, seu ad carnem; sicut non fuit dictum: Factum est verbum Propheta, sed ad Prophetam: & hæc est quarta hæresis, quæ his verbis conuincitur.

Quinta & vltima fuit Valentini, hic, Tertulliano lib. de carne Christi narrante, dicebat, corpus Christi esse naturæ & substantiæ cælestis, non de nostra substantia: sed hanc conuincit vox illa *caro*: non enim verbum corpus tantum sed etiam caro factum est; caro autem non esset, si naturæ cælestis corpus illud esset. Præterea paulo ante declarauit Ioannes, de qua carne loquebatur; quæ, inquit, non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis: hæc autem est caro nostræ substantiæ. Plurima alia possent dici contra has hæreses, & de augustissimo incarnationis Sacramento; sed hæc breuiter pro intelligentia loci, suffecerit annotasse.

ANNOTATIO XLIII.

Vnica & breuis dubitatio, circa eundem locum superest, si verbum caro factum est, a quo factum est; aliquem enim eum fecisse carnem seu hominem necesse est. Respondeo, solum filium Dei hominem esse factum, quia in sola persona filii Dei, natura humana cum diuina sociata est, & ipse solus homo factus est, seu incarnatus est; tamen actionem ipsam vniedi naturam humanam in persona filii, tres personæ Trinitatis perfecerrunt:

A quo, verbum caro factum sit.

nimi-

nimirum filius, Pater, & Spiritus sanctus. Carne enim induere filium, opus & actio totius est Trinitatis, licet solus Filius ea sit indutus: perinde ac si essent tres homines, vnum ex seipsis vestientes, ipse se vestit, & alii duo eundem vestiunt, ita vt tres sint, qui amiciant, seu induant, vnus tamen vestitus euadat. Doctrina est Augustini lib. de fide ad Petrum capit. 2.

A Solum verbum, inquit, carnem ipsa Trinitas fecit. & Innocent. 3. in Concil. Lateranen. in confessione fidei, Filius, inquit, a tota Trinitate communiter est incarnatus. Quod pulchre profequitur Hugo a Sancto Victore lib. 2. de sacram. par. 1. cap. 3. Habes igitur, a quo verbum caro factum est, ad alia Euangelistæ verba progrediamur.

Et habitauit in nobis.

COMMENTARIUS.

NE quis existimaret carnem hanc a verbo sumptam abscondite, vt a nemine videretur, & cum nemine conuerfaretur, adiunxit, *Et habitauit in nobis*: conuerfando, commorando, conuiuendo, vt vnus ex nobis: sic prædictum erat Baruch. 3. In terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. & Zachar. 2. Lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui. Sic paulo inferius dicitur. In medio vestrum stetit, quem vos nescitis. Vox Græca sumpta est a tabernaculo, quasi fecit tabernaculum inter nos; quia commoratus est nobiscum, & conuersatus est, ac vitam nobiscum egit communem. Significatur etiam hoc vocabulo sic venisse, & nobiscum hic habitasse, vt non esset oculis mortalium aspectabilis permansurus, sed opere suo consummato reuersurus. Ioan. 16. Exiui a patre, & veni in mundum; iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. tabernaculum enim non diurnam habitationem significat. Quod autem dicitur in nobis, potest etiam legi, inter nos.

ANNOTATIO XLIII.

Diuersæ
Patrum expo-
sitiones.

Multi graues, & antiqui Doctores, hæc verba aliter exponunt, nempe vt ad ipsam carnem Christi referantur, in qua verbum habitat, velut in tabernaculo quodam. Et quia naturæ eiusdem est cum nostra, dicitur habitare in nobis: quasi diceret Euangelista. Habitauit in carne eiusdem naturæ cum nostra. ita exponunt Hilarius lib. 12. de Trini. Chrysost. hom. 10. & Cyrillus lib. 1. cap. 16. & Ambrosius lib. de incar. Dom. sac. cap. 6. vtuntur autem Hilarius, Cyrillus, & Ambrosius his verbis contra eos, qui affirmabant verbum conuersum in carnem, propterea quia dictum est: *Verbum caro factum est*. Si enim *Habitauit in nobis*: Non est profecto conuersum in carnem, sed manet; aliter non habitaret in nobis. & Cyrillus vterius dicit, Ioannem ideo hæc verba adiunxisse, vt nemo sic verbum carnem factum esse intelligeret, quasi verbi natura mutata esset: quod etiam notat Ambrosius affirmans etiam propterea dictum esse Isa. 7. Christum Emanuelem,

A quasi nobiscum Deum, quia Deus in carne, seu humana natura habitauit. Huic consonat, quod tabernaculum dicta est natura humana, respectu verbi inhabitantis. Psal. 45. Sanctificauit tabernaculum suum altissimus. vbi Basil. hom. in eundem Psal. exponit tabernaculum de carne, & natura illa humana, quæ coniunctam sibi habet diuinitatem.

Non est expositio ista temere contemnenda, quæ tantorum Doctorem auctoritate fulcitur: habet tamen aliquam difficultatem: quia tabernaculum est breuissimi temporis habitatio, at verbum non sic est naturæ humanæ copulatum, quasi eam dimissurum aliquando esset, sed velut perpetuo in ea permansurum. Quod enim semel assumpsit, numquam dimittit. Corpus quidem in hoc sæculo tabernaculum animæ vocauit Petrus 2. Pet. 1. quia ab anima dimittitur; tamen non sic natura humana se habet ad verbum, sicut corpus ad animam. Illud vero Psal. 45. potius ad B. Virginem pertinet, in qua bre-

ui com-

Ni commoratus est Christus, quando in eius ventre genitus est, & per nouem menses mansit. & sic intellexerunt locum illum graues Doctores, vt alias diximus. Præterea quamuis non negem dici posse aliquo modo tabernaculum verbi, humanitatem illam, quia aliquando tabernaculum pro perpetua sumitur habitatione: tamen cum in eo, quod dixerat Euangelista, verbum carnem factum, declarauerit mysterium incarnationis, nempe verbum carni vnitum, non erat, quod hanc coniunctionem repeteret. Quod enim ad hæreticos pertinet, satis confutantur eisdem verbis expositis, vt in commentario dictum est. Si enim commoratum, conuersatum, & nobiscum conuixisse verbum dicitur; vtrique non est conuersum in carnem, sed manet. At in expositione, quam secuti sumus, multa alia exprimuntur; a Ioanne necessario referenda, quæ in commentario explicuimus, quæ tamen in ista expositione locum non habent: propterea illam vt probabiliorē amplexi sumus.

Athanafius autem in serm. 3. con. Arria. aliter exponit hæc verba. Dicit enim in eis exprimi causam, cur verbum factum sit caro: nimirum, vt habitaret in nobis.

A diuersum aliquid dicit a Doctoribus allegatis, in eo, quod hæc verba causam, cur verbum caro factum sit, exprimere affirmat: quid autem ista verba significant, non aperit. Si tamen coniectari licet, forsitan hoc dicere voluit, Verbum naturam humanam sumpsisse, vt per associationem eius, dici vere posset, esse nobis coniunctum. nos enim sibi quodammodo vnuit in ea natura, quam sibi proxime copulauit. Sed tunc hæc verba causam, non continent, cur sit factus homo. non enim vnio hæc & coniunctio causa fuit, cur homo fieret, sed redemptio nostra. Forsitan etiam intellexit, quod nonnulli recentiores sequuntur, exponentes hæc verba spiritualiter, *Habitauit in nobis*, nempe per fidem & gratiam, iuxta illud Eph. 3. Habitare Christum per fidem in cordibus vestris. Sed verba sequentia difficilem reddunt hanc expositionem: de visibili enim habitatione sermo est; cum statim addatur, *Vidimus gloriam eius*. Præterea quia non apparet causa, propter quam nunc de spiritali habitatione fiat mentio, cum de incarnatione, qua verbum caro visibilis & corporalis factum sit, agat Euangelista, quæ igitur dicta sunt in comentario, probabiliora sunt.

Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre.

COMMENTARIUS.

Euangelista narrati mysterij reddit testimonium ex visu. Posset enim peti ab eo, quomodo scis verbum factum carnem, & habitasse in nobis? vidimus, inquit, testes sumus oculati. Verbum Græcum visum diligentem, & attentum significat, quasi aspeximus, & considerate vidimus: non quidem ipsum verbum in se, quia corporeis oculis videri non potest, sed in sua gloria & splendore ab eo procedente. Sicut ergo qui splendorem solis videt in terra, solem esse supra horizonta certus est, sic ex gloria verbi in carne, quam vidimus, certi fuimus, verbum carnem factum, & Deum esse hominem, gloria enim illa erat filij Dei, non meri alicuius hominis. Ob id postquam dixit *Gloriam*, ne putaremus vulgarem eam fuisse, addidit *Gloriam unigeniti*, id est filij naturalis Dei, qui vnicus est, cum adoptionis filij multi sint. Illud, *Quasi*, non similitudinem denotat, quasi alius sit unigenitus, cui similis sit in gloria; sed veritatem, id est gloriam, qualem filium Dei habere decet. ad Eph. 5. Vt filij lucis ambulate, id est, ut congruit filijs lucis. quod annotauit Hieron. eodem in loco: & Chrysostomus hom. 15. in Ioan. His etiam verbis declarat Ioannes non sic Verbum carnem factum in nobis habitasse, ut occultaret se Dei Verbum, & filium esse; sed splendorem suæ diuinitatis multifariam dedisse, nempe prædicatione, innumeris, & inauditis miraculis, morte, resurrectione sua, transfiguratione, baptismo, uita & innumeris alijs, ac prope infinitis argumentis, quæ omnia erant splendor diuinitatis eius: nec enim merus homo sic potuit splendere, sicut nul-

G

la lu-

la lucerna aut fax splendet ut sol : quo fit, ut ex suo splendore sol ab omnibus agnoscat. de hac gloria Ioan. 2. post miraculum aquæ in uinum conuersæ dicitur : Et manifestauit gloriam suam. Ioan. 1. Non est infirmitas hæc ad mortem, sed ut glorificetur filius Dei per eam. Et sunt multa huiusmodi loca. Attende adhuc circa sensum; Moysen in lege danda in gloria, & splendore tanto apparuisse, ut filij Israel intendere in faciem eius non possent, ut habetur Exod. 34. Christus etiam Euangelium daturus apparet in gloria: at multo maior gloria hæc est, quàm illa. Moyses enim seruus erat, Christus Dominus est. Quod Ioannes insinuans dicit, gloriam, inquit, non Angeli, non Moysis, non prophetæ alicuius, non serui, sed ipsius filij unigeniti. Quod Paulus etiam annotauit, noui testamenti supra uetus perfectionem docens 2. Corinth. 3. Si ministratio, inquit, mortis in gloria, multo magis ministratio spiritus: & quemadmodum Moyses uelauit faciem, ut possent filij Israel intendere in eum; sic uerbum se uelauit humanitate: uelatus tamen, multo maiorem quàm Moyses, gloriam sparsit, ut filius uerus Dei. Illud a Patre, coniungi potest cum nomine unigeniti, suppleto participium; unigeniti procedentis scilicet a patre; aut potest coniungi cum nomine gloriæ, uidiuus gloriam a patre, quam scilicet a patre habuit ut unigenitus, quamuis melius coniungatur cum unigenito: & sic exponit etiam Athanasius serm. 3. cont. Arrian. Gloriam, inquit, eius, ut gloriam unigeniti patris sui. Hic est sensus horum uerborum, quibus consonat illud. 1. Ioan. 1. Quod audiimus, quod uidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de uerbo uitæ, & uidimus, & attestamus, & annunciamus uobis.

Collatio Christi cum Moysis legiflatore.

A N N O T A T I O X L I I I .

Quomodo prima Euangelistæ uerba superioribus sint connectenda.

Non omnes eodem modo uerba exposita precedentibus connectunt. Chrysostomus hom. 11. duas dicit utilitates ab Euangelista narrari, proueniens ex eo, quod uerbum caro factum est: una erat, credentes filios Dei fieri; altera nunc proponitur, nempe, *Vidimus gloriam eius*. Augustinus tract. 2. eodem modo connectit, quamuis non eodem modo hanc gloriam exponat. Sed difficilis est hæc connexio: nam illa utilitas communis est omnium credentium in eam; hæc uero Apostolorum propria, qui Christum in carne uiderunt: debuerat autem esse generalis, ut inter utilitates poneretur. Expositio Augustini facilius est, qui, ut paulo post dicemus, gloriam cælestem intelligit. Quamuis hæc expositio de gloria difficilior sit. Cyrillus lib. 1. cap. 17. aliter connectit; nempe, cum dictum esset, uerbum carnem factum esse, ne quis putaret uerbum aliquid detrimenti in se passum, aut dignitatem suam minus retinuisse, adiunxit: *Vidimus gloriam eius*, ut sit sensus; quamuis uerbum caro factum est, non tamen ab infirmitate carnis superatum est, nec de antiqua maiestate, ac omnipotentia decidit: Vidimus enim glo-

riam eius. Hanc connexionem etiam Augustinus lib. 13. de Trinit. cap. 19. innuit, & est satis conueniens; sed magis illa, mea quidem sententia, quæ in commentario posita est. Nec omnes conueniunt in exponenda hac gloria unigeniti. Athanasius lib. de communi essentia Patris, Filij, & Spiritus Sancti, hanc gloriam exponit ipsum filium Dei. Filius enim gloria dicitur, & gloria a gloria. Sed uerbis hic accommodari non potest. non enim diceret, uidiuus gloriam eius, si ipse esset gloria. Alii exponunt de splendore & maiestate, quæ in eius transfiguratione apparuit, cuius expositionis meminit hic Theophilactus. Augustinus autem tract. 2. de gloria uidetur exponere, quam speramus, cuius spes nobis data est, quia uerbum caro factum est. Verior tamen expositio est, quam secuti sumus in commentario, quæ est Basilij in hom. de fide, Chrysostomi, Cyrilli & Theophylacti, ut gloria sit totum illud, quo Christus in hoc sæculo suam comprobauit diuinitatem, & se Dei filium esse mundo ostendit, quod non solum transfigurationem, sed omnia miracula, & ge-

De gloria unigeniti diuersè patre expositio-nes.

ta mirabilia, & prædicationem ipsam Christi complectitur, de qua etiam dictum est Ioan. 7. Numquam sic locutus est homo. & Ioan. 6. Verba uitæ æternæ habes.

A N N O T A T I O X L V .

Quare Christus in scriptura unigenitus dicitur.

Aduertendum est in scriptura Christum dici unigenitum, & primogenitum. Unigenitus in hoc loco dicitur, & paulo inferius: Unigenitus, qui est in sinu patris: & Ioan. 3. Ut unigenitum filium suum daret. Primogenitus autem Rom. 8. Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. ad Colossen. 1. Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ. & iterum: Qui est primogenitus ex mortuis. Catholici Doctores utuntur hoc nomine unigeniti contra hereticos Arrianos. ut probent diuinitatem, & consubstantialitatem uerbi cum patre. Si enim Filius creatura esset, unigenitus Patris non diceretur, cum multæ sint creaturæ. Argumento sumpto ex unigeniti nomine uicitur Athan. serm. 3. con. Arrian. Ambrosio. lib. 1. de fide cap. 4. Cyril. lib. 10. thesaur. cap. 4. & Hilar. lib. 12. de Trinit.

Arrianorum uanæ responsiones.

Arriani respondere ad hoc argumentum catholicorum conati sunt quattuor modis, ut commemorat Cyrillus loco citato. Primo quidem unigenitum dici, quia solus a Patre creatus est, cetera omnia a Patre per ipsum. Hac responsione utebatur Eunomius, ut refert Basil. lib. 2. cont. eundem, sed uana esse conuincitur, quia uti dicunt Basilij & Cyrillus unigenitus in communi loquendi modo, non dicitur quia a solo, uel quia solus sit; sed quia ab uno unicus natus est. Altera eorum solutio erat, dici unigenitum ab excellentia, quia est creatura omnium suprema. hac etiam utebatur Eunomius, referente Basilio loco citato; sed refutatur. Nam quantumuis excellentissima esset, non excederet esse & statum creaturæ, unde non unigenitus, sed unicus diceretur.

Tertio asseuerabant isti, dici unigenitum, quia ipse solus nuncius, & Angelus consiliorum Dei est. Sed hæc uana est responsio: tunc enim non unigenitus, sed unigenitus, uel aliqua simili uoce non ad generationem pertinentem appellandus erat: quia unigeniti nomen, non solum unicitatem, sed ortum indicat, quorum neutrum creaturæ conuenit: generatio enim propria, & uera non est, nisi qui generatur, eiusdem sit substantiæ cum genitore.

Quarto denique aiebant, dici unigenitum, quia solus ipse inter creaturas creator est. Sed neque id satisfacit. hoc enim esset uncreatorum, sed non unigenitum dici. Firmum ergo manet Catholicorum argumentum, ex nomine unigeniti diuinitatem, & consubstantialitatem uerbi cum Patre probantium: & sic uere, & proprie unigenitus Patris est, quia solus ipse filius est.

Quemadmodum Catholici Arrianos nomine unigeniti arguebant, ita Arriani conati sunt nomine primogeniti Catholicos oppugnare, non tamen ex eis parem potuerunt reportare uictoriam. Dicebant Arriani, si primogenitus est, ergo multi alij sunt, quorum iste primus est; atqui multitudo esse non potest, nisi ratione creaturarum: si ergo est primus omnium creaturarum, creatura ipse est. Huius Arrianæ perfidiæ meminit Cyrillus lib. 10. thesaur. cap. 4. & adhibet tres conuenientissimas responsiones.

Quare Christus Primogenitus dicitur.

Prima est, Christum primogenitum dici secundum humanam naturam, ob quæ fratres habet multos, quorum primus ipse dicitur: quia in ipso multi sunt in filios Dei adoptati. Adhibet autem Cyrillus, quod etiam est Athanasij, tale documentum: Quoties in scriptura dicitur primogenitus Christus, adiungitur ibi uox aliqua, quæ indicet id secundum naturam humanam dici, ut pater in locis allegatis. Primogenitus est in multis fratribus, quia primus potestatem adoptionis filiorum dedit, & ratione humanitatis fratres habet: primogenitus ex mortuis, quia primus morte superata resurrexit, & primus carnem nostram in cælos induxit. At unigenitus simpliciter dicitur, ut intelligamus id esse dictum tantum secundum naturam diuinam. hanc doctrinam recipiunt etiam Hilar. lib. 12. de Trinit. & August. cont. epist. Manichæ. c. 37. ubi aduertunt Christum secundum diuinam naturam unigenitum, secundum humanam primogenitum dici.

Altera Cyrilli solutio est, etiam secundum diuinam naturam Filium Dei dici posse primogenitum, nec inde aliquid habere in suum fauorē Arrianos. Non enim nomen primogeniti habet relationem ad alios, quorum ipse primus sit, sed significat tantum ipsum primo esse natum: quod Lucæ 2. aperte significatur. nam Beata Virgo peperisse dicitur filium suum primogenitum, tamen nullum alium habuit filium, etiam secundum Arrianos. & Exod. 13. dicitur:

citur: Sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vulvam. Certe primogenitum erat, etiam ante ortum aliud; quin etiam, si nullum aliud nasceretur. Dicitur igitur potest filius primogenitus Patris, ut Deus, sicut Matris, ut homo; quia ipse primus natus est, non quod post eum alij nati, aut geniti sint.

Tertio Cyrillus dicit, etiam si comparationem aliorum induceret, adhuc Dei filius dici potest primogenitus, secundum diuinam naturam: nec inde infertur esse ipsum creaturam, sed est comparatio causae ad effectum. Ut enim dicitur Deus primus Pater, a quo omnis paternitas denominatur, & est; non tamen ipse paternitas creata est, sed primus dicitur, quia prima causa est reliquorum, ita filius primogenitus hominum, quia omnis filiatio ab ipso est. in eo enim adoptati sumus: non

A tamen sequitur, ipsum creaturam, aut filium adoptionis esse, sed causam ceterarum creaturarum. Vnde quando Paulus dixit primogenitum Christum omnis creaturae, iuxta hanc solutionem dici potest, sic dictum esse, quia per ipsum omnia creata sunt, non tamen quod ipse creatus sit. Si enim creatura esset, non posset dici generaliter primogenitus omnis creaturae, quia sui ipsius primogenitus non est: ita cum dicitur; in ipso condita sunt vniuersa; non conditus ipse est, quia ipse in se conditi non potuit. Vnde Ambrosius lib. 1. de fide, cap. 4. Primogenitus, inquit, omnis creaturae, non primo creatus, ut & genitus pro natura, & primus pro perpetuitate creditur. Ex his omnibus habemus explanationem huius nominis vniogeniti, & qualiter ex eo Arrianorum haeresis olim conuicta sit.

Plenum gratiae, & veritatis.

COMMENTARIUS.

Testimonio de verbo carne factum, & habitante in nobis, exhibitum, duos huius incarnationis effectus narrat. Nam verba haec referuntur ad verbum, quod caro factum est, & in nobis habitauit: ut sit sensus; plenum erat hoc verbum, caro factum, gratiae & veritatis: illud autem *Plenum*, in recto casu legendum est, ut communis editio Graeca habet. & est Hebraismus. Saepe enim apud Hebraeos verbum substantiuum deest, ut idem sit *Plenum gratiae*, ac plenum erat gratiae. Dicitur autem plenum gratiae & veritatis, ab effectu, & redundantia in nos, quia nobis gratiam, & ueritatem communicauit. Hi duo effectus respondent duobus superius explicatis: Vita, & lux erat, gratia ad uitam, ueritas ad lucem refertur. plenum ergo erat gratiae, quia nos Patri gratificauit, ad Ephef. 5. Gratificauit nos in dilecto Filio suo: plenum ueritatis propter doctrinam, quia uiam salutis docuit, & secreta diuinitatis aperuit: quod inferius perhibetur; unigenitus, qui est in sinu Patris, enarrauit nobis. haec enim sententia eadem est cum illa: Gratia, & ueritas per Christum facta est. Plenitudo haec redundantiae, Christi fuit propria. Nemo enim hominum, alium gratum Deo potuit facere, nec ueritatem Dei enarrare ex scientia & uisu, sicut Christus fecit: & haec plenitudo redundantiae processit ex affluentia perfectionis, quam in se habuit Christus, non solum ratione diuinitatis, quia Deus erat; sed ratione etiam humanitatis, quae plena fuit omnibus Dei donis, uirtutibus, & gratijs, tamquam omnium hominum caput, a quo in reliqua membra omnis gratiae ubertas est deriuata. Sunt autem effectus hi ad Euangelium pertinentes. Lex enim gratiam non conferebat uirtute sua, nec occultam diuinitatis ueritatem; sed in umbris indicabat: Euangelium autem Christi gratiam, & ueritatem non modo continet, sed & copiosissime praestat.

ANNOTATIO XLVI.

Vox illa plenum quid refertur,

Diuersae lectiones huius nominis *Plenum*, & secundum diuersas lectiones,

A varia etiam sunt expositiones Doctorum. In Graeco textu, qui communis nunc habetur,

ANNOTATIO XLVII.

betur; legitur in recto casu, & masculini generis, unde aliqui nostro tempore conuincunt cum sequentibus verbis; plenus gratiae, & ueritatis Ioannes, testimonium perhibet de ipso, ut ad Ioannem, non ad Christum referatur. Sed lectio haec probari non potest: nam paulo inferius de uerbo dicitur: *De plenitudine eius omnes accepimus*. Vbi alludit Euangelista ad uerba, hoc in loco posita, non ergo ad Ioannem; sed ad Christum sunt referenda, uti omnes fere referunt. Eorum autem, qui de Christo haec legunt, aliqui cum uerbo coniungunt, quod Graece est masculini generis *λόγος*, & ad uerbum, *Habitauit*, ut sit sensus: *Habitauit λόγος*, in nobis, plenus gratiae & ueritatis. Illud autem, *Vidimus gloriam*, &c. per quandam parenthesin dictum exponunt.

Alij legunt etiam in recto, sed legunt se paratim: *Habitauit in nobis, & uidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre: plenum enim erat uerbum hoc Gratia & ueritatis*, quasi redderent haec uerba ratione gloriae perspectae, & diffuse, quia plenus erat gratiae. Sic legit Cyrillus, lib. 1. in Ioan. c. 17. Quare eorum qui legunt in recto, alij sequentibus, alij antecedentibus conueniunt: horum etiam qui ad uerbum, quod habitauit in nobis, referunt, quidam legunt tamquam rationem explicent precedentium.

Alij uero sunt, qui in casu accusandi legunt, ut coniungatur uerbo *Vidimus*, nempe: *uidimus eum plenum gratiae*. Quam lectionem insinuat Chrysostomus. hom. 11.

Alij in gignendi casu, ut referatur ad *Vniogeniti*, nempe, unigeniti a Patre pleni gratiae & ueritatis. Sic legere uideretur Theophilactus, immo & Athanasius orat. ad Maximum Philosophum de diuinitate. dum modo tamen ad uerbum incarnatum referatur, siue hoc, siue illo legas modo, sensus idem fere est.

Expositionum autem uarietas argumentum est, non omnes rextus Graecos olim eandem habuisse lectionem: quae nunc extat, sensum & lectionem, quam secuti sumus, magis indicat. Continet enim haec sententia duas causas aduentus uerbi in carnem, ut in commentario, sequentes lectionem communem, exposuimus. In explicandis autem duobus his, & ipsorum uerborum, cum precedentibus connexionem uariant recetiores, qui legitimum sensum meo iudicio non assequuntur.

Multiplex gratiae ubertas in Christo erat: In primis enim gratia habitualis tanta, quanta in anima illa sanctissima recipi potuit ab ipso incarnationis instanti, illi inerat. Secus autem nobis accidit: Nam gratia, quae nobis confertur, ex inimicis facit nos amicos & gratos; & illa etiam, quae data est Adae in sua creatione, aut Angelis, ex non amicis, & non gratis Deo, fecit gratos & amicos. Illi enim nisi cum gratia fuissent creati, amici Deo, & grati nequaquam fuissent. Rursum omnis haec gratia indebita est, cui datur, non enim Angelo, non Adamo, nec peccatori debetur: at uero gratia Christi humanitati collata non fecit eum gratum Deo, cum gratissimus & charissimus fuerit propter unionem ad uerbum, quia filius Dei, ille homo erat: ex qua coniunctione ad uerbum eadem in humanitatem gratia dimanabat. Quod Damascenus lib. 3. de fide, cap. 22. expressit dicens: *Ditata est illa humanitas, propter unionem ad uerbum, omni sapientia & gratia*. gratia ergo talis Christo propria erat, & ex interiori principio deriuabatur.

Erat in eo praeterea gratia capitis, quia caput erat totius Ecclesiae, & tamquam ex capite diffundebat uirtutem in membra. Nemo enim alijs gratiam de condigno sicut Christus nobis promeruit.

Denique in eo fuit gratia unionis: nam humanitas illa uerbo copulata efficiebat, ut homo ille Dei filius esset: & ex hac duae superiores procedebant. Aduerte ergo hoc in loco gratia plenum dici uerbum, non solum ratione humanitatis, propter coniunctionem ad uerbum, per quam praecipue nos patri gratificauit, & nobis gratiam promeruit: sed etiam quia tamquam caput, gratiam nobis qua Deo grati efficeremur, communicauit: & cum gratia simul intelligimus dona omnia spiritalia ex ea procedentia.

Plenus etiam ueritatis multifariam Christus erat. Primo quia in ipso, & per ipsum, omnes Dei promissiones humano generi factae impletae sunt. 2. Corinthiorum 1. Quotquot promissiones Dei, sunt in illo. Est enim ueritas, quae, quod promissum est, completur. Psal. 84. Misericordia, & ueritas obuauerunt sibi ex misericordia promissit Deus, sed ueritate promissa adimpleuit. Psal. 88. Misericordiam meam non auferam ab eo, neque necebo in ueritate mea.

Christus quo plenus gratiae dicitur.

Gratia habitualis.

Gratia capitis.

Gratia unionis.

Christus multis nominibus dicitur plenus ueritatis.

Secundo plenus fuit veritatis, quia vmbra & figura veteres in ipso, & per ipsum explicatae, & declaratae sunt. Matth. 5. Non veni solvere legem, sed adimplere. Veritas enim aliquando figuræ, & vmbrae opponitur. Ioan. 4. In spiritu & veritate adorare oportet.

Tertio plenus erat veritatis, quia mendacium in ore eius numquam fuit: cum veritas sepius opponatur mendacio 1. Ioā. 2. Omne mendacium ex veritate non est. 1. Ioan. 1. Ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.

Quarto plenus veritatis, id est, cognitio nis Dei: veritas enim cognitio Dei, sapientia, & scientia, & fides Dei dicitur 2. Tim. 2. Qui a veritate exciderunt. Hebr. 10. post acceptam notitiam veritatis. Coloss. 2. In quo sunt omnes thesauri scientiæ & sapientiæ Dei absconditi. Hanc veritatem Christus nobis aperuit, & propter hanc in mundum delapsus est. Ioan. 19. Ad hoc natus sum, & propter hoc veni in mundum, vt te

stimonium perhibeam veritati. De hac veritate, verba hæc sunt intelligenda.

Plenus etiam erat Christus veritatis, quia Dei cognitionem, & fidem perfectam nobis tradidit. Quis enim Deum recte noscet, atque is, qui Deus erat, & qui, vt homo ab ipso incarnationis exordio Deum videbat? Augustinus. lib. 13. Trinit. cap. 19. per gratiam, scientiā; per veritatem, sapientiam exponit: cuius vtriusque Christus fuit nobis causa. Sapientiam vocat rerum cognitionem, quæ ad diuinitatē; scientiam vero, notitiam eorum, quæ ad humanitatem spectant. Cognoscere enim verbū æternum Patri consubstantiale, & Dei filium, sapientia; esse vero hominem, mortuum, crucifixum, resurrexisse, scientia est. Vtramque nobis Christus comunicauit. Sed conuenientior est data expositio: Gratia enim maior est scientia, & sapientia. Nam maius est gratum esse Deo; quod per Christum nobis datum est. Sed ad alia veniamus.

Ioannes testimonium perhibet de ipso: & clamat, dicens.

COMMENTARIUS.

Testimonium de verbo facta carne perhibuit Euangelista, sumpto argumento ex gloria eius, quam viderat, *Quasi vnigeniti a patre*: nunc Ioannis Baptistæ testimonio, hoc idem confirmat, qui etiam diuinitati Christi, & effectibus aduentus ipsius, testimonium reddidit. Fuit autem conueniens eius vti testimonio: tum quia eum ideo venisse, vt testimonium perhiberet, dictum est; tum quia Ioannes Baptista maxime erat apud Iudæos auctoritatis, non quod auctoritas illius maior esset, quam Euangelistæ: sed quia pluris a Iudæis fiebat, propter quam causam etiam 2. Pet. 2. dicitur: Nos firmiorem habemus propheticum sermonem. Prophetas vocat Petrus firmiores suomet testimonio, non quod absolute Prophetæ maioris sint firmitatis, sed quod ab alijs, quibus persuadendum erat, fide digniores haberentur: sicut etiam Christus eodem testimonio vsus est, quando ipse minoris æstimabatur a populo. Dicit ergo Euangelista, *Ioannes*, tanti habitus, *Testimonium perhibet, & clamat*. In verbo *clamat* tria insinuantur. Vnum est, testimonium Ioannis notum & manifestum omnibus tunc fuisse, sicut clamor ab omnibus percipitur: quasi diceret, eius testimonium non fuit in occulto, aut in obscuro, sed apertum, vt posset ab omnibus percipi, & hoc notat Cyrillus lib. 1. in Ioan. cap. 18. Alterum est, constantia testificantis: fidenter enim & libere, omni abiecta formidine, Christum prædicauit. Clamor namque est audientis, & libere loquentis. hoc notat Chrysol. hom. 12. Tertium denique est alusio quædam ad prophetiam, Isa. 40. Ego vox clamantis in deserto: quasi diceret; Ioannes clamat, quia erat illa vox clamans in deserto. In Græco textu primum verbum est præsentis temporis, *Perhibet*, secundum præteriti, *Clamauit*, in quo nihil est mysterij, sed tempus pro tempore aliquando ponitur: nisi velit aliquis dicere; Ioannem dici perhibere testimonium de Christo, quia semper manet eius testimonium, etiam nunc. Quando autem additum est: *Et clamat*, narratur, quod gestum erat, & quomodo testatus sit, nempe clamans.

A N N O -

ANNOTATIO XLVIII.

Cyrillus lib. 1. capit. 18. hæc verba sic antecedentibus connectit; quia dictum erat ab Euangelista *Vidimus gloriam eius*, quia tamen vni personæ non recte accommodatur pluralis numerus; alterum tam nomine, quam pietate similem citat testem, nempe Ioānem Baptistam. ista connectio non satis firmo nititur fundamento. nam Euangelista vtitur verbo plurali, quia suo nomine, & discipulorum, qui cum Christo erant, loquitur, quemadmodum & 1. epist. 1. Quod vidimus, quod audiimus, & 2. Pet. 1. Hanc, inquit, vocem audiimus de celo allatam, cum essemus cum ipso in monte: & tamen in his locis non adiungitur aliquis alius testis. Petrus

ergo & Ioannes, vt non vnum solum, sed plures hæc vidisse, & audiuisse significarent, vtuntur verbo multitudinis. Connectio igitur hinc videtur sumenda; cum iam verbum carnem factum narrasset, & diuinitatem eius ex gloria, quam viderat, confirmasset; addidit testimoniū Ioānis, tū vt veritatē tanto testimonio cōprobarēt, tum vt initium historiæ ab hoc testimonio sumeret. Ceteri enim Euangelistæ, quæ ante baptismū gesta sunt, & quæ Ioannes ante baptismum testimonia perhibuit, scripserūt; at noster Ioānes a testimonio Ioannis post baptismū exorditur, & quæ Christus ab eo tempore vsque ad carcerē Ioānis gessit, & ab alijs Euangelistis omittuntur, describit.

Verba hæc
Ioānis superioribus
connectuntur.

Hic erat, quem dixi, qui post me venit ante me factus est, quia prior me erat.

COMMENTARIUS.

In testificando de Christo hunc Ioannes ordinem obseruauit, vt prius venturum annunciatet, postea quem venturum prædixerat, præsentem velut digito, demonstraret, dispositus enim populus illo testimonio, facilius hoc acceptare poterat. Prioris testimonij meminerunt tres Euangelistæ, Matth. 3. Marc. 1. Luc. cap. 3. posterius autem solus Ioannes nunc refert. Sensus est; *Hic est*, ostendebat enim præsentem Christum: *quem dixi*, id est, de quo prius testificatus sum; *qui post me venturus est*, id est, qui post meam prædicationem apparebit, & manifestabitur, *ante me factus est*, siue mihi præferetur, & anteponeatur, erit gloria & splendor eius maior; vnde ab omnibus pluris fiet. Hoc idem Ioannes inferius, cap. 3. alijs verbis significauit, dicens; illum oportet crescere, me autem minui. Connectit autem propter antithesin illa duo aduerbia, *Post me, &, ante me*, tempore quidem post me apparebit; at gloria & honore ante me erit. subdit causam, *quia prior me erat*, seu potior & præstantior, maior, & antiquior: erat enim Deus. Non ergo mirum si mihi præferendus est, eiusque gloria maior futura, quam mea, cum sit vere me maior & præstantior, vt potè Deus & homo. Hæc verba diuinitatem Christi indicant, illisque insinuat Ioannes gloriam Christi maiorem futuram, quam suam; cum ipse seruus, ille autem Deus sit: & conuenit cum testimonio Euangelistæ. Vidimus gloriam eius, quasi vnigeniti a Patre. Quod nunc dicitur: *prior me erat*, ceteri Euangelistæ dixerunt fortior me est, non solum quia in se maior est, sed etiam quia maiora faciet, nempe peccatum delebit, dæmonem superabit, mortem destruet, mundum saluabit, diuinaque operabitur.

ANNOTATIO XLIX.

Qua ratione Christus dicitur post Ioānem venturus.

Illud *venturus est*, Græce participium est, quod præsentis, & futuro accommodari potest, ac si dictum esset: post me

veniens, ante me factus est: & in eo tempore idem alijs in locis legimus. nam Marci 1. dicitur; Venit, in præsentis. Alii qui

qui etiam Doctores legunt, *Qui post me venit*, inter quos: est Ambrosius lib. 3. de fide capit. 5. At Cyrillus, & Chrysostomus magis ad tempus referunt futurum, sed parum refert: sensus enim non variatur. Quare autem Christus post Ioannem venire, aut venturus dictus sit, non omnes modo eodem exponunt. Ambrosius proxime allegatus, & Epiph. hære. 69. contra Arriomanitas, quos sequitur Theophilactus, hoc dictum exponunt propter conceptionem, & ortum Christi, quæ sex mensibus post Ioannem acciderunt: hæc causam nec Chrysostomus hom. 12. nec Cyrillus lib. 1. cap. 19. admittunt: tum, ut dicit Chrysostomus, quia quo tempore loquebatur hæc Baptista, non erat venturus Christus, qui iam pridem natus fuerat: tum etiam, ut dicit Cyrillus iam citatus, quia Ioannes non est productus in testem, ut Christo tempore se priorem affirmaret, propterea ipsi Cyrillo videtur contextui hoc accommodari non posse. Sed hæc rationes non sunt multum efficaces, & Theophilactus soluit rationem Chrysostomi. Alii ergo Chrysostomus exponit, ut referatur ad baptismum & prædicationem, quia prædicatio, & manifestatio Christi, fuit post baptismum & prædicationem Ioannis: quasi dicat, qui post me manifestabitur: & hanc secuti sumus expositionem. Cyrillus autem loco citato ita hæc interpretatur: *Post me venturus est*, id est, quia a principio me inferior honore reputabitur, gloriofior euadet postea: refert ergo illud, *Post me*, ad honorem & dignitatem: quia Christus venturus erat a principio minor & inferior Ioanne, hominum opinione, tamen gloriofior factus est postea. Non est improbanda: expositio hæc, illa tamen Chrysostomi & verior & accommodatior censetur.

Circa illud, *Ante me factus est*, aliqui hoc ad diuinam generationem referunt, & illud *Factus est*, exponunt, genitus est: verbum enim Græcum utramque habet significationem. Quamobrem sensus talis erit; qui post me venturus est secundum carnis ortum, ante me genitus est, quia filius Dei est æternus. Huius expositionis meminerunt Chrysostomus hom. 12. & Theophil. & eam hoc argumento refutant: quia verba sequentia non aptantur huic sensui, ante me genitus est, quia prior me erat; cum contra potius dicendum esset,

prior me erat, quia ante me genitus est. Quare Epiphanius loco citato aliter legit, nepe, qui ante me fuit. nã verbum etiã hoc significare potest, & ad deitatem refert in mundo existentem: ut sit sensus: qui post me venit secundum carnis natiuitatẽ, ante me fuit in mundo, secundum diuinitatem. Deus enim erat æternus, & ideo fuit ante me in mundo, quãuis secundum carnem post me venit. Arriani ut refert Ambrosius lib. 5. de fide cap. 5. vbi hunc locum latius examinat, amplectebantur illam lectionem: *Ante me factus est*, & inde inferebant Christum etiam secundum diuinitatem creaturam esse. At expositio communior est, quam Chrysost. Cyril. Theophil. Ambros. eo loco, & Augu. tract. 3. sequuntur, ut illud: *Ante me*, non tempus, non diuinitatẽ; sed honorem & dignitatem significet: quia Christus gloriofior & honoratior est eo habitus. & est ratio Augustini & Cyrilli, quia hoc producit ab Euangelista tamquam suo testimonio conforme. Nam dixerat; Vidimus gloriam eius quasi vnigeniti a Patre: gloria autem hæc in hoc testimonio producto non exprimeretur, nisi *Ante me factus est*, ponatur pro, mihi antepositus & plurius, quã ego, habitus est, quippe qui maiorem sui splendorem sparfit.

Neque tamen habent ex hoc Arriani, quod contra veritatem opponant. Si inquiras, cur in præterito locutus est, cum nondum fuisset Christus Ioanni antepositus, quando hoc proferebat, nondum enim se manifestauerat. Respondent Chrysostomus & Cyrillus, per sepe solere Prophetas præterito uti pro futuro ad rei certitudinem significandam. Alij respondent, diuina voluntate id iam fuisse determinatum, ut gloriofior futurus esset. Vtrique verum est: facilius tamen dici potest esse Hebraismum; quo præteritum pro futuro, & futurum pro præterito accipitur. Illud denique, *Prior me erat*, aliqui ad dignitatem & excellentiam referunt, quasi dictum sit; mihi prælatus est, quia excellentior me erat: rectius tamen dicimus his verbis non solam præstantiam, qua ut homo maior erat Christus; sed etiam ipsius diuinitatem significari. Christus enim multis nominibus erat prior Ioanne, & sic conuenit testimonium hoc cum testimonio Euangelistæ, Vidimus gloriam ut vnigeniti, seu ut Dei filij.

Et de

Et de plenitudine eius omnes accepimus.

C O M M E N T A R I V S.

Prosequitur testimonium Baptistæ, cuius verba, non ut superiora, quasi prius dicta, sed tamquam noua pronunciat, & illis, quæ ante baptismum dixerat, adiungit: quasi diceret; dixi prius illum esse me priorem, & præstantiorem, nunc dico etiam omnibus esse priorem. Nam de plenitudine eius nos omnes accepimus. Magna profecto confessio: fatetur Baptista non solum se, sed omnes præsentis, & eos, qui præcesserunt Patres, de plenitudine Christi, quidquid boni in eis fuit, accepisse. Quod Paulus postea confirmauit, dicens: Bibebant de consequenti eos petra: petra autem erat Christus. Quo testimonio Christus supra omnes esse palam confitetur. Huius autem explicatio sententiæ hæc est: Omnem gratiam, & donum spirituale fidelibus data, a Christo dimanasse, ut a fonte: quia ipse est, qui omnibus ante, & post se hominibus, suo aduentu omnẽ benedictionẽ a Deo obtinuit. Loquitur autẽ de Christo simul Deo, & homine, non ut de Deo tantum: solus enim Deus non meruit, sed homo factus. Plenitudo autem hæc, est ipsa diuinitas vnita humanitati, de qua dicitur Coloss. 2. In quo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Est etiam gratia ex vnione diuinitatis in humanitatem deriuata, quæ ut fons quidam in ea refidet, vnde in membra, quorum Christus caput est, diffunditur: propterea in Christo est plenitudo redundantis in alios, soli Christo propria. Nemo enim alius peccati remissionem, conciliationem cum Deo, fidem, & alia mereri sibi, nec alijs ponit, nisi Christus: de qua vberrate dicitur Ephes. 1. Qui benedixit nos omni benedictione spirituali in caelestibus in Christo. Dum autem dicitur, *De plenitudine eius omnes accepimus*, non autem, plenitudinem accepimus; neminem totam plenitudinem habuisse significat, sed singuli partem aliquam habuerunt: sicut dicimus, bibimus de fonte, quod longe aliud est, quã bibimus fontem. Conforme est ergo hoc Baptistæ testimonium, verbis Euangelistæ, quando dixit: Plenum gratiæ & veritatis. Sicut ergo præcedentibus confirmauit, quod dixerat; vidimus gloriam ut vnigeniti a Patre, ita istis confirmat causas enarratas aduentus, plenum gratiæ, & veritatis. Atque hæc est ratio, cur Euangelista ab hoc testimonio exoritur est. nam quæ dicta erant de incarnatione Verbi, hoc testimonio Ioannis Baptistæ egregie confirmantur.

1. Cor. 10.

A N N O T A T I O L.

Proxima verba a Ioanne Baptista fuisse prolata.

Cyrillus lib. 1. cap. 20. & Chrysostomus hom. 23. hæc, & sequentia vsque ad alterum Ioannis Baptistæ testimonium, tamquam verba Euangelistæ legunt, tamẽ communis antiquorum Patrum sententia est, hæc omnia vsque ad sequens testimonium esse eiusdẽ Baptistæ. In primis Athanasius libro de natura humana suscepta, contra Apollinarem, tamquã Ioannis Baptistæ recitat verba exposita, *De plenitudine eius omnes accepimus*. & in orat. cont. Arrianos, Quod ex Deo Deus est Verbum. Exclamauit, inquit, Ioannes, lex per Moysen data est, gratia autem & veritas per Christum facta est. Vtitur eodẽ

A verbo, quo de Ioanne Baptista vsus erat Euangelista noster: Clamauit, inquit, qui post me venit, &c. ut ad eundem clamorem etiam referantur, quæ sequuntur. Basil. hom. 2. in Psal. 28. a Ioanne Baptista refert dicta hæc omnia; de plenitudine eius accepimus omnes, & gratiam pro gratia & Deum nemo vidit vnquam, Vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. Epiph. etiam hære. 5. 1. *De plenitudine eius omnes accepimus*, Verba Baptistæ esse docet, & his verustior Origenes tom. 5. in Ioannẽ omnia hæc verba vsque ad illud; enarrauit nobis tamquam Baptistæ testimonium interpretatur. idem Theophilactus.

H Inter

Christus quo dicitur ante Ioannẽ factus.

Inter Latinos autem Cyprianus lib. de Baptismo, paulo post principium, nomine Baptistæ legit, de plenitudine omnes accepimus. Augustinus item lib. 5. de Baptismo cont. Donat. capit. 9. & tractatu 13. in Ioannem.

Cum igitur tantus sit Patrum consensus, non ab eo discedendum, sine urgente vlla ratione, existimaui: præsertim quia sic cõtextus facilius fit, & commodior expositio. Nam Verbi incarnationem, & plenitudinem gratiæ & veritatis, quæ Euangelista narrauerat, testimonio Baptistæ confirmat: vt vere eum a Deo missum esse

ad testimonium de luce perhibendū contestet, sicq; tanti mysterij incredulos Iudæos, qui multum Ioanni deferebant, cõuincat, & credentes tam insigni testimonio corroboret. Illud, *Et*, Nonnus loco causæ exponit, nempe, nam de plenitudine eius, &c. causam enim, cur sibi sit prælatuſ Christus, curq. eo prior, adiungit Ioannes Baptista, dicens: *Quia de plenitudine eius*, &c. accommodatior tamen est sensus in commentario expositus: ijs enim, quæ prius Ioannes Baptista dixerat, adiunxit, quæ sequuntur, ideo copulanti particula vitur.

Et gratiam pro gratia.

COMMENTARIUS.

Causam adfert, cur dictum sit, de plenitudine eius nos omnes accepisse: *Et gratiam*, inquit, *Omnes accepimus pro gratia*, quia in ipsius Christi gratia, nos sumus omnes gratiam consecuti, & per eum grati facti Deo. Idem est sensus cum illis verbis ad Rom. 5. Multo magis gratia Dei, & donum in gratia vnus hominis Iesu Christi, in plures abundauit. Quod ergo Paulus dicit, gratia abundauit in plures, in gratia vnus hominis Iesu Christi, hoc est, quod dicit Ioannes, gratiam pro gratia accepimus: & hanc causam esse reor, cur dictum sit, de plenitudine eius omnes accepimus. Fuit enim Christus ita Deo Patri gratus, vt sua gratia nobis meruerit, & consecutus sit gratiam. Ad Ephes. 1. Gratificauit nos in dilecto filio suo, ac si dicat; in gratia filij sui nos gratos, effecit. hoc est gratiam pro gratia accepimus. Hic est sensus legitimus, vt magis ex sequenti annotatione constabit.

ANNOTATIO LI.

Diversa huius loci expositiones traduntur.

Superiorem sententiam Doctores diuersi exponunt: quidam gratiam priorē, Euangelium, posteriorem legem antiquā interpretantur, in hunc sensum: *Gratiam pro gratia*, seu loco veteris legis, accepimus Euangelium. Nec mirum videri debet, si vetus lex gratia dicitur. nam ex gratia Dei fuit data lex, & figura erat gratiæ Euangelicæ. Hæc est Cyrilli lib. 1. capit. 21. Chrysostomi hom. 13. & communis expositio. Quæ tamen accommodata non videtur: quia quāuis ex dono Dei sit lex. & sit figura Euangelij; non tamen vocatur in scriptura gratia, cum semper gratia opponatur legi, ne scilicet legis virtute, gratia dari existimeretur. immo in verbis proxime sequentibus, distinguitur lex contra gratiam: *Lex*, inquit, *per Moysen data est, gratia autem per Christum facta*

est: ergo gratia, quæ paulo ante dicta erat, non comprehendebat legem. Certe Ioannis est consilium, discernere inter Christum & Moysen, Euangelium & legem; eo quod ex Euangelio, & per Christum, sit gratia, non autem per Moysen, nec ex lege.

Secundo loco exponit Augustinus tract. 3. in Ioannem vt gratia prior, sit gratia gloriæ; & posterior sit fides & dilectio, quibus viuit iustus, & operatur in Christo. Et tunc est sensus; accepimus per gratiam fidei, dilectionis, & operum, gratiam gloriæ, & vitæ æternæ. Nec mirum, inquit, si vita æterna dicatur gratia, quia merces quidem est, sed fidei & dilectionis, atque operū, quæ ex gratia Dei sunt. Hæc expositio magis accedit ad verū sensum in hoc, quod vtramque gratiam ad Euange-

Euangelium refert. notat etiam Augustinus illam coniunctionem, *Et, Et gratiam pro gratia*, hunc sensum facere; de plenitudine accepimus, gratiam, & fidem, quæ per dilectionem operatur: & rursus pro hac gratia, gratiam gloriæ & retributionis. Idem sentit Bernardus serm. 5. de Assumptione Beatæ Virginis. Sed hæc annotatio non est magni momenti: tum quia particula, *Et*, vt diximus in commentario, causæ loco posita est: tum quia solet etiam aliquando poni ad designanda ea, quæ in generali dicta sunt. cum enim dixisset generaliter, *De plenitudine eius accepimus*, docet modo, quæ sit hæc plenitudo, *Et gratiam pro gratia*, paulo inferius adiuncturus aliud, quod etiam de plenitudine acceptum est, nempe veritatem, vt postea patebit. Ista expositio Augustini non mihi visa est conueniens, quia vita æterna, quæ pro meritis datur, raro gratia dicitur: quod si dicta est gratia aliquando, sumitur simul cum toto merito, vt gratia Dei dicatur vita æterna, & cum ea simul sint, fides, dilectio, opera, & merces. gratia enim Dei est, hominem vocare per fidem, dilectionem, & opera, ad vitam æternam: tamen quando distinguitur vita æterna a dilectione, fide, & operibus, vt hic debet fieri, iuxta Augustini expositionē, numquā vocatur gratia, sed merces. Tertio exponunt alij opposito modo vt prior gratia sit fides, & dilectio; posterior vero sit vita æterna. Sitq. sensus, *gratiam pro gratia*, idest, accipimus fidem, & dilectionem propter vitam æternam consequendam. Vt pro causam finalem significet, vt idem sit ac *Propter*. In Augustini autem interpretatione idem significat cū præpositione, *Pro*, longe tamen aliud est dicere, vnum propter aliud, & vnum pro alio: & huic expositioni eadem ratio aduersatur, quæ præcedenti. Alij ex recentioribus aliter exponunt, vt gratia pro gratia idem sit, ac gratiam super gratiam, idest, omnem gratiam, vt sit sensus, omnis gratia, quæ accepta est, ab illo accepta est, sitq. Hebraismus quidam *הו על הו*.

Dux vltimæ expositionis, quæ recentiorum sunt, difficile admitti possunt. Quod vt ostendam, considerare oportet, præpositioni, *pro*, Græce *ὑπὲρ*, in Hebræo nõ legi in tota scriptura sacra respondere *על*, sed *תחת* quod Latine dicitur, *pro*, & sic Septuaginta verterunt illud *תחת* per *ὑπὲρ* dentem prodeunte, oculū pro oculo, vbi in Leuitico habetur *תחת*, similiter in alijs locis omni-

bus, quos mox citabimus. Cum igitur Ioannes tali Græca præpositione sit vsus, nemo debet dubitare voluisse eum ponere loco Hebrææ *תחת*, hæc autem in Hebræo sicut in Græco illi respondente, duas tantū habet significaciones; vna est quod Latine dicitur, loco alterius, sicut Genesis 4. Posuit mihi Dominus semen pro Abel, idest, loco Abel occisi, dedit mihi Dominus alium filium: vbi in Hebræo est *תחת*, & Græce *ὑπὲρ*. Similiter Psal. 44. Pro patribus nati sunt tibi filij; idem habetur in Hebræo & Græco. Similiter Isa. 3. Pro suauis odore fœtor, pro zona funiculus, pro crispanti crine caluitium, pro fascia pectorali cilicium, in his locis habetur *תחת*, & Septuaginta verterunt *ὑπὲρ* & *ὑπὲρ* vna est significatio, loco vnus succedet alterū: & Latina præpositio hoc idem significat. Altera est, vt idem significet, quod, propter, non vt causa finalis, sed prout dicimus ratione vnus alterum dari, sicut pro merito præmium, pro culpa pœna; & denique quod dicimus, causa vnus alterum fieri aut dari: sic Rom. 12. Nulli malum pro malo. & 1. Pet. 3. Non malum pro malo, nec maledictum pro maledicto: in quibus locis, hæc habetur præpositio Græca. Gen. 30. Dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filij tui. Multa sunt huiusmodi testimonia vbi tam præpositio Hebræa, quam Græca in hac sumuntur significacione, nullusq. est locus in scriptura tam veteri, quam noua, vbi *תחת* & *ὑπὲρ*, sumantur pro *ל* seu *sub* per. Constat igitur ex his, recentiorum expositiones alienas esse a cõsuetate scripturarū phrasi & modo loquēdi: & in hoc duę primę expositiones recte procedunt, nã præpositionē interpretatur iuxta duas istas significaciones, prior quidē in priori significacione, nepe loco legis Euangelij, altera vero in posteriori; nimirū ratione dilectionis, dari gloriā, quam etiam vocis acceptionem nos sumus secuti: aliter tamen litteram exponentes, nepe, vt ratione gratiæ Christi, & propter eā nobis gratia sit data. Eadē ratione expositio refellitur tertia; nã præpositiones illæ non sumuntur in scriptura in ea significacione; vnde quantū ex Græco sermone licet colligere, Euangelista vsus est Græca præpositione; sicut Septuaginta etiā vsi sunt. hi autē pro Hebræa *תחת* posuerūt. tenendū est ergo Ioannē idē voluisse significare, ac si in Hebræo dixisset *תחת* Latine gratiam pro gratia, non autem gratiam super gratiam.

Præpositio illa, pro, duobus modis in scriptura vsurpata.

*Quia lex per Moysen data est; gratia, & veritas per Iesum
Christum facta est.*

C O M M E N T A R I V S.

Iam de plenitudine Christi gratiam omnes accepisse probat, & discrimen in
ter Moysen, & Christum constituit, quod Christi proprium est, distinguen-
do. Moyses fuit legislator tantum, immo legis promulgator: nam per ipsum lex
data est a Deo; gratia autem, & veritas per Christum facta est, & Christus vtrius-
que auctor est. Excedit ergo Christus Moysen, quia hic legem dedit, nec ta-
men auctor ipsius legis, aut factor fuit, sed per ipsum Deum, qui auctor est, de-
dit eam. at Christus dator gratiæ, ac veritatis, & factor est. Gratiam vocat, qua
remissio peccatorum fit, qua conciliamur Deo, qua introitum habemus in
æternum regnum, qua denique legem ipsam, & mandata implere possumus,
& sine qua lex occasio peccati est; quia præcipit, neque tamen dat virtutem, qua
impleri valeat præceptum. Veritatem autem appellat, qua Deus ipse, & fidei my-
steria reuelantur & manifestantur, horum duorum Christus est auctor. Nos enim
sua gratia, & iustitia Patri gratificauit, & sic auctor est gratiæ: ipse etiam nobis
Partem, & seipsum manifestauit, viamque reuelauit perueniendi ad Deum. Nā
ante aduentum Christi nemo Dei veritatem consecutus est, nisi propter Verbum
in carne futurum, & per ipsummet Verbum. Matth. 11. Nemo nouit Patrem,
nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Quo circa cum sit auctor veritatis, recte
dictum est supra, plenum esse gratiæ, & veritatis, & consequenter omnes de eius
plenitudine accepisse gratiam; quia auctor est gratiæ, & veritatis, per quam per-
uenitur ad gratiam. Hic attende, legi opponi duo, gratiam, & veritatem: nam
lex præcipiebat, & prohibebat ea, quæ sine gratia impleri non poterant, nec ta-
men habebat virtutem, aut efficaciam donandi gratiam. Si enim tunc dabatur
gratia, id non virtute legis, sed fide futuri Christi fiebat: in lege ergo non erat
gratia. Rursus in lege erant tantum promissiones, vmbra & figura futurorum;
erat absconditus Deus, quia Verbum, & Trinitas non agnoscebatur, quamuis
particulari priuilegio propter futurum Christum aliquibus reuelabatur. Nec
etiam fides Dei vera data est, nisi propter Christum, & per Verbum: nomine er-
go legis, & gratia, & veritas excluduntur, quæ ad Christum pertinent. Vides
igitur legem a gratia & veritate distingui: quod superius diximus argumento
esse, non vocari legem nomine gratiæ, quando dictum est, gratiam pro gratia.
Longum esset, & a nostro instituto alienum, si agere vellemus de lege, & gra-
tia. Sufficiat dixisse nunc legis nomine omnia præcepta illa carimonialia, iudi-
cialia, & etiam moralia intelligi: nemini enim virtute legis totius gratia data
est, nec remissio peccatorum; sed virtute Christi, qui fidem & dilectionem
communicat, & certe nisi Christus suo merito, & iustitia nos Deo conciliasset,
quantumcumque homo omnia impleisset præcepta iudicialia, carimonialia &
moralia, si tamen id fieri potuisset, numquam obtinuisset gratiam, & iustifica-
tionem a Deo, quam Christus facit, qui nobis, & omnibus iustis a mundi prin-
cipio eam promeruit, & consequutus est. Appellat autem Baptista Iesum Chri-
stum, ut eum, qui Iesu nomine cognitus erat, Christum esse, & Messiam fatea-
tur, & est elegans collatio inter duos mediatores Moysen, & Christum: ille me-
diator fuit Dei, & hominum, ad dandam legem, quæ nullam in se iustificandi,
& saluandi virtutem habuit, sed potius occasio peccati, & mortis facta est;
Christus mediator etiam est, sed vitæ æternæ, & gratiæ, & veritatis, per quæ
omnia ad vitam peruenitur æternam.

Legem gra-
tia, & veri-
tati opponi.

A N N O-

A N N O T A T I O L I I.

Quo modo
Christus di-
catur gra-
tiam, & veri-
tatem fecisse.

Circa superiora verba, aliqua sunt bre-
uiter consideranda. Clemens Ale-
xan. lib. 1. pædagog. cap. 7. Christum etiam
legis illius auctorem fuisse asserit, qui vt
Deus auctor fuit etiam veteris testamen-
ti, eaq. de causa legem per Moysen non
factam, sed datam, dictum esse censet; quia
verbum auctor, Moyses autem eius pro-
mulgator fuit. at Christus gratiæ auctor
est, & veritatis, & addit Clemens, Chri-
stum dici auctorem gratiæ, & per ipsum
factam gratiam, quia sine ipso factum
est nihil.

Ratio hæc Clementis non est ad rem;
nam Christus non sic gratiam dicitur fe-
cisse, sicut fecit vniuersa, vt Deus est, sine
quo nihil factum est: nam hac ratione Pa-
ter, & Spiritus sanctus gratiam pariter
fecerunt. Hic autem est sermo de Christo
mediatore, & de opere eius proprio: nam
sic gratiæ auctor est, quia per humanita-
tem suam nos redemit, nobis conciliatio-
nem, & remissionem, & vitam meruit.
Hoc non Pater, nec Spiritus sanctus per
se fecerunt: quia ipsi non induerunt car-
nem, propterea non meruit Pater, nec
Spiritus sanctus, nec Redemptores dicun-
tur: quamuis tota Trinitas gratiā ipsam,
& remissionem, & vitam, quam Christus
meruit, & obtinuit nobis, faciant & ope-
rentur. Filius ergo vt Deus vna cum pa-
tre, & Spiritu sancto gratiam facit, tamen
Christus Deus, & homo, solus eam nobis
meruit; & antequam carnem sume-
ret, non solum vt Deus gratiam operaba-
tur, sed virtute meriti futuri in carne,
eam dabat. Fide enim viua apprehensus,
quamuis tunc nondum carne indutus, au-
ctor erat gratiæ, & omnis veritatis super-
naturalis, quæ tunc reuelabatur; immo
etiam dationis ipsius legis, quæ per Moy-
sem data est: nam numquam illam Deus
faceret, nec daret, nisi propter Christum.
Ita est intelligenda præfens sententia,
nempe de opere proprio Christi, quia so-

Alus conciliauit homines, & eos gratifica-
uit Patri, redemptionemque perfecit.

Attende rursus, Athanas. orat. 2. con-
tra Arrian. veritatem vmbra opposuisse,
cū diceret: Lex per Moysen data est, gra-
tia, & veritas per Iesum Christum facta
est: melior gratia, quam lex: præstan-
tior veritas, quam vmbra illa. Hæc autē
præstantia non poterat per alium nisi per
filium, qui sedet ad dexteram Patris, ef-
fici. Hæc Athan. At August. lib. 2.2. con-
tra Faust. cap. 6. veritatem hanc exposuit,
vt opponitur vmbra legis, & promissio-
nibus Prophetarum. sic enim habet: Per
Moysen lex data est, gratia autem per
Christum facta est, gratia scilicet, vt data
indulgentia peccatorum, quod præceptū
erat, ex Dei dono custodiretur: veritas
autem, vt ablata obseruatione vmbra-
rum, quod promissum erat, ex fide Dei præsen-
taretur. Hæc ibi. Et in lib. 17. con. eun-
dem cap. 6. inquit: Lex per Moysen data
est, gratia & veritas per Christum facta
est. Ipsa lex cum impleta est, gratia, &
veritas facta est: gratia pertinet ad cha-
ritatis plenitudinem, veritas ad propheta-
rum impletionem. Hæc August. ex qui-
bus collige veritatem esse, per quam vm-
bra legis illuminata est: quia quæ obscu-
re, & in figura sub ea continebantur, aper-
ta sunt in Euangelio per Christum, & rur-
sus per quam, quæ promissa sunt, imple-
ntur: nam Christus compleuit, & in ipso
completur, & complebitur quidquid a
Deo nobis promissum fuit per legem, &
Prophetas, ad nostram pertinens salutē.
DOmnia hæc vera sunt. Christus enim au-
ctor est veritatis his modis, vt superius
diximus; tamen hoc in loco præcipue pro
cognitione diuinorum, & mysteriorum
fidei, vt exposuimus in commentario,
sumitur: sicut etiā superius, quando dictū
est a Ioanne, plenum gratiæ, & veritatis, nā
hoc Baptista testimoniū producit a Ioā-
ne, tāquā ijs, quæ ipse docuerat, cōforme.

Deum nemo vidit vquam; vnigenitus, qui est in sinu patris ipse enarravit nobis.

C O M M E N T A R I V S.

Connexio hæc est. A veritate, sicut & a gratia, excluderat Moysen, tam-
quam eum, qui auctor gratiæ & veritatis non fuerit: hoc posterius de veri-
tate confirmat propositis verbis: posset enim aliquis opponere, Moysen vi-
disse

diffe Deum facie ad faciem; potuit ergo veritatem Dei nobis enarrare: hoc reijcit, dicens: *Deum nemo vidit unquam*, non solum Moyses, sed nec vllus alius. Nemo igitur auctor veritatis esse potest, nisi is, qui rem ipsam vidit: at vnigenitus in sinu Patris existens vidit & nouit Deum, ipse ergo narrare potuit nobis Dei veritatem; & ideo prater alia accepimus de eius plenitudine etiam veritatem, & ipse auctor est eius. Ecce quo modo Baptista testimonium verba comprobant Euangelij, illa scilicet, quibus plenum gratia, & veritatis, vnigenitumq. Patris Christum Ioannes confitetur. Illa igitur verba, *Deum nemo vidit unquam*, enunciata sunt ad probandum, nec Moysen, nec vllum aliu potuisse auctorem esse veritatis Dei, sed eum solum, qui vidit, & narrauit. Hic autem est Christus, qui vidit, quia in sinu est Patris, & fecit eam, quia nobis reuelauit, dum per eum, & propter eum data est, quibus a principio communicata est: praecipue tamen enarrasse dicitur, quando factus homo eam perfecte aperuit. De plenitudine ergo eius accepimus gratiam, & veritatem; gratiam quidem pro gratia sua: veritatem autem, quia per eum omnis diuina reuelatio facta est, & ipse eam docere venit, quia solus vidit, & nemo alius.

A N N O T A T I O L I I I.

Quo intelli-
gēdū, quod
Deū nemo
vīquā vī-
dit.

Magnam Doctoribus locus hic facit negotium; dubitant enim quare ratione haec vera sint, *Deum nemo vidit unquam*, cum ex veteri testamento constet, Patriarchas & Prophetas vidisse Deum. Vidit Deum Iacob, Gen. 31. Vidi, inquit, Dominum facie ad faciem: vidit Moyses Deum, Exodi. 33. Loquebatur, inquit, ad Moysen Dominus facie ad faciem. Et Isa. 6. Vidi Dominum: multi etiam alij vidisse Deum leguntur. Hoc argumento dicebantur Manichaei, vt refert August. lib. con. Adiman. cap. 9. ad affirmandum nouum testamentum esse contrarium veteri, quia in hoc multi vidisse Deum dicti sunt, in illo vero scriptum est: Deum nemo vidit unquam: quibus verbis patres omnes veteris testamenti comprehensos esse, nemo dubitat.

Multifariam sacri Doctores responderunt, & locum hunc explicare studuerunt. Primo loco respondet Irenaeus. lib. 4. cap. 37. haec verba de Patre intelligenda, quae dictum sit, Patrem nemo vidit unquam. Fuit autem in veteri testamento non solum Filius, sed etiam Pater visus, non quidem quantum ad diuinitatis plenitudinem, sic enim dictum est, Non videbit me homo, & viuet, Exodi. 33. sed in figuris, & vmbri exterioribus, aut interioribus, sicut visus est a Patriarchis, & Prophetis: nemo tamen eum vidit, nisi cui verbum reuelauit. Et hoc est quod nunc dicitur, Deum, id est, Patrem, nemo vidit unquam, nisi quibus filius manifestauit:

Aex se enim nemo, etiam hoc modo potuit videre Patrem. Hanc responsionem sequitur Augustinus. lib. con. Adiman. capit. 9.

Secundo Hilar. lib. 5. Trin. tenet quidem esse de Patre intelligendum, vt sensus sit hunc locum Patrem nemo vidit unquam: tamen negat Patrem in veteri testamento vlli visum, etiam sub illis figuris, vmbri, & locutionibus, sed quotquot factae sunt apparitiones Dei in veteri testamento, sub quibuscumque figuris, non Patris, sed verbi fuisse affirmat. Qui enim apparuit nobis in carne, ille idem est, qui a principio mundi Patribus varijs modis apparuit: Pater tamen nemini apparuit. Et sic illi veteres Deum vidisse dicti sunt, nempe filium, at Patrem nemo eorum vidit unquam, sed Vnigenitus apprensus in carne nobis de illo enarrauit. Ioan. 17. Manifestaui nomen tuum hominibus.

Hoc loco sic exposito vtitur Hilar. con. **C**Arrianos sic ratiocinatus: In veteri testamento Deus est visus, filius autem, non Pater tum visus est, Patrem enim nemo unquam vidit, ergo filius Deus est. Ista expositio fuit Tertul. lib. con. Praxeam negantem personarum distinctionem, contra quem argumentatur Tertullianus Deus visus est, vt ex veteri testamento constat: Deus etiam inuisus est, quia nemo vidit Deum, ergo alius est ille, qui inuisus est, & hic est Pater, alius qui visus est tunc, & hic est filius. Et connectit haec verba Euangelij, dicens, quia dictum fuit,

fuit, vidimus gloriam eius, quasi vnigeniti a Patre, ut inuisibilitatem Patris defenderet, adiunxit: Deum nemo vidit unquam, & loquitur de hoc genere visionis figuralis, & enigmatica: nam de visione essentiae ipsius, & plenitudinis diuinitatis, nemo vidit neque Patrem, neque filium. Hanc expositionem refert Ambrosius. lib. 1. in Lucam, cap. de apparitione Angeli sacerdoti Zachariae, nec refutat, quamuis alteram adhibeat. verba Ambrosij refert, & sequitur August. Epist. 112. de videndo Deo, cap. 5. & 6.

Tertio Epiphanius. Haeres. 70. aliter respondet. non enim distinguit Patrem a filio in hoc, sed absolute prolatum affirmat, Deum nemo vidit unquam, nempe neque Patrem, neque Filium, neque Spiritum sanctum, & exponit hoc dupliciter. Vno modo de comprehensua uisione, nemo enim vidit Deum comprehendendo eum, & quantum visus est videndo, sicut qui per foramen, aut ille, uidet caelum, dici potest uidere, & non uidere: uidere, quia partem uidet, non uidere, quia totum non uidet: sic Deus visus & non uisus dictus est a prioribus. Altero modo, quia nemo id quod de Deo uidit, sua propria uirtute uidit, sed diuina uoluntate, quantum Deus, & quo modo, & quomodo uoluit. nec tantum Epiphanius. loquitur de ea uisione, quae est in figuris, vmbri, apparitione, aut reuelatione prophetica; sed etiam de illa qua beati uidentur in gloria, qui etiam non eum comprehendunt, sed quantum Deus uult uident de eo. In genere ergo, loquitur de uisione Dei, siue sit in figuris, ut uiderunt Prophetae, siue in humanitate assumpta, ut uiderunt Apostoli, siue in essentia, ut uident beati, & uiderunt Angeli. Visus est ergo Deus olim, tamen comprehendere nemo uidit, immo nec illo modo, nisi Dei uoluntate, non naturae propriae uirtute.

Idem sentit Ambrosius. loco citato super Luc. quem, uti diximus, refert & probat Augustinus. nempe Deum neminem uidisse unquam, quantum ad diuinitatis plenitudinem, praeter filium, qui ut Deus comprehendit diuinitatem. Deus autem visus est olim in specie, non in se: & uidebitur beatis in se, quantum ipse uoluerit, sed nemo Deum comprehendit. Idem Ambrosius. lib. 1. de Spiritu sancto, cap. 1. iuxta hanc doctrinam, in his uerbis, Deum nemo uidit unquam, omnem creaturam exclusam esse affirmat. Nam nec Angeli Deum uident comprehendendo: non tamen excluditur Spiritus sanctus, qui Deus

est unus cum Filio sic concordat, & exponit Ambrosius. ut uisus, & non uisus sit dictus. Quarto Chrysostomus. hom. 14. & Cyrilus. lib. 1. in Ioan. c. 22. respondent, hoc loco dictum esse neminem Deum aperta uisione, & per essentiam uidisse. Hanc enim nemo Prophetarum, & Patriarcharum consecutus erat: hi enim omnes dicti sunt Deum uidisse in similitudine, & specie aliqua. ita etiam respondet Gregorius. Nyse. in lib. beatitudinum super illud, Beati mundo corde. & Gregorius. lib. 18. Moral. cap. 28. Atque haec sunt, quae antiqui patres de uisione Dei senserunt. Porro quid nobis dicendum uideatur, ubi aliqua prius notauerimus, explicabo.

Principio igitur memoria repetendum est, in scriptura sacra quinque modos, quibus Deus uideri dicitur, inueniri. Primus est, quo non in se, sed in operibus suis uidetur. Vt enim opere artifex aliquo modo noscitur, quatenus in eo ars eius manifestatur; sic in rebus creatis multa Dei perfectiones cognoscuntur, ut sunt eius sapientia, prudentia, uirtus, immortalitas, & aeternitas, & c. & de hoc Deum uidentis modo, loquitur Iob: Omnes homines uident eum, & unusquisque intuetur procul. Et de tali uisione hunc locum exponit Gregorius. lib. 27. Moral. cap. 3. qui autem sic uident, procul uidere dicuntur, quia Deum non in se, sed in opere uident, quod distat infinite a Dei perfectione & natura. de hac etiam uisione pronunciat Paulus illud Rom. 1. Inuisibilia ipsius, a creatura mundi per ea, quae facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque uirtus eius & diuinitas. De eadem locutus est Gregorius. Nyse. lib. beatitudinum in cap. Beati mundo corde. haec uisio est intellectus.

Secundus est, qua Deus in aliqua specie, & figura corporea uideatur, siue a sensu exteriori, siue ab imaginatione uideatur. Deus enim aliquando visus est aliqua figura, in qua appareret hominibus, siue illa sit hominis, siue ignis, siue alterius corporis: & hac uisione saepe dictus est visus in scriptura veteri a Prophetis, non solum interioribus, sed etiam exterioribus oculis: sic dixit Isaias, cap. 6. Vidi Dominum sedentem. Et Gen. 32. Iacob dicit: Vidi Dominum facie ad faciem. non quod Deus in seipso, & sua natura sit visus, sed in his speciebus, quae eum representabant.

Tertia uisio est, qua uideatur per fidem, vel aliquod lumen spirituale reuelatum, & sine specie, & imagine ulla. Sic dicit Paulus.

Quinque modis Deus in scriptura dicitur uideri.

Iob. 36.

Isa. 6.
Gen. 32.

Paulus. 1. Corinthiorum 13. Videmus nunc per speciem in enigmate.

Quarta visio est, qua videtur per humanitatem assumptam, qui enim Christum hominem videbant, Deum dicebantur videre, qui erat vnitus illi humanitati: de hac dictum est Ioan. 14. Qui videt me, videt & Patrem meum, quia Pater in me est. Si enim, qui figuras illas, in quibus apparebat Deus, videbant, dicti sunt Deum vidisse, cum illæ non essent vnitæ diuinitati: multo magis, qui viderunt humanitatem illam, cui Deus ita vnitus erat, vt homo Deus, & Deus diceretur & esset homo, dicendi sunt vidisse Deum: & sic Deus dictus est apparuisse, & verbum visibile factum fuisse. De qua visione dictum est Baruch. 3. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est: quæ visio dignior, & excellentior est, quam illa, quæ facta fuit Prophetis in illis speciebus. De qua excellentia dicitur Luc. 10. Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis: dico enim vobis, quod multi Prophetæ & Reges voluerunt videre. quæ vos videtis, & non viderunt.

Quinta visio est omnium suprema, qua Deus non in imagine aliqua, non in humanitate assumpta, non in creatura, sed in suam essentia aperte & clare videtur, sicut homo hominem videt: & hæc intellectu fit, quia Deus spiritus est. Hæc est visio beatorum, de qua dictum est Matth. 18. Angeli eorum semper vident faciem Patris mei. Matth. 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. 1. Corinth. 13. Tunc cognoscā, sicut & cognitus sum. 1. Ioan. 3. Videbimus eum, sicuti est. Vbi

Hæresis quorundam de videndo Deo

cauenda est hæresis quorundam, cuius meminit Gregorius lib. 18. Moral. capit. 28. Qui Deum non videri in sua essentia, sed in quodam splendore suæ essentia, quæ dicitur gloria, tradebant: tamen scripturæ hunc errorē conuincunt. Dicit enim Ioannes, videbimus sicuti est, & similes ei erimus. Si ergo nos similes sumus, & ipse seipsum videt in sua essentia, & nos vtrique videbimus eum in sua essentia, similes quidem, sed non æquales: nemo enim ipsum valet comprehendere, nec quantum in ipso cognoscibile est, assequi. Hæ sunt quinque visiones ex scriptura collectæ, & hoc est primum, quod aduertendum diximus.

Alterum est, quando dictum est a Ioanne Deum nemo vidit vnquam, non de primis tribus visionibus loquebatur, multi enim viderunt Deum in creaturis, multi

in imaginibus, & speciebus, multi per seidem, antequam venisset in carne, nec rursus loquebatur de quarto modo: quamuis enim numquam sit visus Deus in carne, antequam eam assumeret, tamen cum dicat, *Vnigenitus enarrauit nobis*, significat se non de hoc modo videndi loqui, quia cum omnibus in carne visibilis apparuisset, absque hac enarratione videbatur. Viderunt enim Deum in humanitate credentes, & increduli, quia prædictum est Isa. 40. Videbit omnis caro salutare Dei, cum igitur non loquatur de illis quattuor visionibus, superest, vt de quinta sit sermo, quæ est visio Dei in essentia, & substantia propria: sic enim Deum nemo vidit vnquam, non solum comprehensue, cum sic nec videre potuit, sed nec aperta, & clara visione. Vnde cessat locorum scripturæ oppositio, quia Deus visus dicitur modis prioribus, hic autem negatur visus aperta visione: & in hoc placet sententia Cyrilli Chrysostomi & Gregorij &c.

Ex quo etiam sequitur, vt quando dicitur, *Deum nemo vidit vnquam*, non solum Pater, sed tota Trinitas intelligatur. nemo enim viderat Deum, nec Patrem, nec Filium, nec Spiritum sanctum, tali visione, Matth. 11. Nemo nouit Patrem, nisi Filius, neque Filius nisi Pater, & cui Filius voluerit reuelare. nec est sermo in præsentia de Angelis, sed de hominibus, de his enim loquitur Ioannes. nec verum est, quod aliqui affirmant, Moysen vidisse Deum in essentia sua, quod alio in loco discussimus, & probauimus, & modo ob breuitatem prætermittimus, quia ad propositum nostrum parum id refert.

Sed dicit aliquis, quomodo igitur ista sententia sic exposita ad contextum Ioannis facit? Recte quidem id quaeritur, & in tertio, quod considerandum superest, ostendetur: illud vero est, quod Ioannes ostendere intendit, Christum auctorem esse veritatis, per quam Deum cognoscimus fide in hoc sæculo: & ad hoc probandum affirmat, neminem Deum vidisse. Si ergo nemo vidit, nemo potuit esse auctor doctrinæ, & veritatis Dei: quomodo enim docebit, & manifestabit, quæ non vidit? Dices, audiuit ab aliquo, qui vidit, & postea ipse aperuit alijs: iam ergo iste non est auctor veritatis, nec per ipsum facta est veritas, & doctrina, sed tradita: at qui vidit, & narrauit, ipse est auctor, talis ergo est Christus, filius Dei, qui vidit Patrem, vidit Deum aperta notitia, & ideo non ex auditu, sed quæ vidit, testatur, quæ vidit

vidit, docuit. Ioan. 3. Quod vidimus testamur, ergo per ipsum facta est veritas, & cognitio, & fides, & doctrina Dei: Moyses vero, Prophetæ, & Apostoli audierunt ab eo, qui viderat, & videt, nempe Verbo, & tradiderunt alijs: propterea non sunt veritatis auctores. Præterea qui vidit, perfectius, & apertius narrauit, quam qui audiuit: sic Christus enarrauit nobis sine vmbri, sine figuris, sed perfectius, & distinctius quæ Dei sunt, quia illa vidit: ipse ergo est, per quem facta est veritas. Et quamuis Moyses Deum vidisset, & postea narraisset, adhuc non esset facta veritas per eum: quia videre, & dicere ab alio habuit, nempe Verbo, Verbum enim illi reuelauit. Filius tamen ex natura sua habet videre Deum, quia est in sinu Patris, vna cum eo substantia; per ipsum ergo facta est veritas.

ANNOTATIO LIV.

Quid sit in sinu Patris esse.

Quid sit in sinu Patris esse, considerandum superest: est enim locutio metaphorica. Arriani, vt refert Cyrillus lib. 1. in Ioan. c. 22. ne a Catholicis de consubstantialitate Filij conuincerentur, per sinum dilectionem exponebant, vt idem sit in dilectione Patris, quod in sinu Patris esse: & quod magis mirandum est, non desunt nostra ætate Catholici, qui inconsiderate ita exponunt. Contra quos argumentatur optime Cyrillus ex illo Ioan. 3. Deus dicitur mundum diligere, & tamen mundus non dicitur esse in sinu Patris: addamus; erant iusti, & sunt, dilecti Deo, & manent in eius dilectione, vt dicitur Ioan. 15. tamen non sunt in sinu. Adde adhuc; Christus vt homo est dilectissimus Patri, tamen non dicitur vt homo, esse in sinu Patris. Cyrillus ergo per sinum intelligit substantiam; & esse in sinu eius, est esse eiusdem cum ipso substantiæ, & ab eo esse, & procedere. Idem Chrysostomus hom. 14. vbi sic inquit: Euangelista sinus meminit, quo vno verbo multa, substantiæ cognitionem, propinquitatem, parem Pa-

tri, cognitionem, potestatem ostendit. Non enim diuersam substantiam in sinu haberet Pater, sed nec ipse auferet, si seruus esset, si ex multitudine vnus esset, in sinu Domini versari: hoc namque filij est, qui multum genitori suo fidit, neque ipso vlla parte est inferior. Hæc Chrysostomus, non ergo est in dilectione esse, vt illi existimabant.

Mihi ideo in sinu esse videtur, quia talem coniunctionem, & propinquitatem habet, vt Dei occulta ei sint manifesta. Quæ enim occultamus, in sinu reponimus. Hæc propinquitatis, & vicinitatis non est alia, quam identitas eiusdem naturæ, & substantiæ. Quis enim nouit, quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei, qui est intra Deum? Si ergo Dei est diuinitatis arcanum, in quo est filius: vnde Sancti Patres bene contra Arrianos, hinc intulerunt filij consubstantialitatem. Sic etiam Ambrosius lib. de benedict. Patriarcharum cap. 11. & sermo 18. explicat sinum hunc, vt sit intimæ naturæ secretum. Annotat autem Athanasius lib. 3. de vnica Trinit. substantiam dictum esse vnigenitum in sinu esse Patris, ne per hoc, quod caro factus est, diuisus esse credatur a Patre; cum reuera maneat, & etiam sit apud Patrem, sicut erat in principio, & semper. Nec etiam argumentum Arrianorum vllam habet efficaciam. obijciebant enim illud Lucæ 16. Erat Lazarus in sinu Abraham, non tamen inde inferitur, esse illi consubstantialem. Respondet Cyrillus potius hunc locum nostram confirmare veritatem; nam in sinu esse Abraham, erat inter filios Abraham Lazarus esse receptum; si ergo Christus in sinu Dei est, si filius Dei est, & non seruus, confirmatur expositio data; nam ex eo, quod filius in sinu Patris est, Euangelista vult ostendere Deum vidisse, & omnia quæ Dei sunt, per seipsum nosse, non ex alterius relatione, aut manifestatione, quod non sequeretur, si esse in sinu non aliud esset, quam in dilectione Dei esse: intra Deum ergo, & apud Deum est verbum, cum noscat omnia, quæ Dei sunt.

Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis Sacerdotes, & leuitas, vt interrogarent eum, tu quis es?

COMMENTARIVS.

Aliud testimonium Ioannis Baptistæ Euangelistæ describit, vt incredulos Iudæos confundat, & fideles confirmet. Fuit autem hoc testimonium insignis,

gne, & clarissimum; propterea multæ eius describuntur circumstantiæ. *Et hoc*, inquit, *est testimonium Ioannis*, idest, etiam ultra præcedens est hoc testimonium, quod modo describitur. tempus autem fuit, quando miserunt Iudæi ad eum; nõ enim propria motus voluntate, sed interrogatus, & inquisitus hoc perhibuit. Rur- sus qui miserunt, erant Iudæi de tribu Iuda, hi erant primi Iudæorum, & qui- bus hoc negotium maxime incumberebat, cum de eorum tribu futurus esset secun- dum carnem Christus. Locus, vnde miserunt, erat Hierusalem, quæ erat me- tropolis totius terræ Iudæorum, vbi residebant sacerdotes maximi, & Reges Iuda, erat templum, & sacrificium, & iudices septuaginta dicti sanhedrin. Qui missi sunt, erant sacerdotes, & leuitæ, personæ ecclesiasticæ, & religiosæ, & in pretio habitæ apud populum. hæc enim legatio ad religionem spectabat, vt po- te tractans de impletione promissionis Dei, & complemento Prophetiarum, & de futuro non solum Rege, sed etiam summo sacerdote. Mandatum autem acce- perant, qui missi fuerant, interrogandi eum, quis esset. *Tu quis es?* sunt ista verba. *Tu quis es?* connectenda cum verbo, *interrogarent*, quasi habuerint in manda- tis, vt, quis esset, interrogarent, & studerent ipsius confessione intelligere, quæ- nam esset. Hebraismus est, solent enim Hebræi mittentes aliquem, verba quibus vti debet, exprimere. Exod. 3. Sic dices filiis Israel: Qui est, misit me ad vos. 4. Reg. 4. Vade in occursum eius, & dic ei: Recte ne agitur circa te, & circa virum tuum? non dixit, vide an recte agatur circa illam, & virum eius: sed vtitur ver- bis, quibus vsurus est nuncius: sic Ioan. 11. habetur. Miserunt sorores ad eum, dicentes: Ecce, quem amas, infirmatur. Multa sunt exempla huius rei; sic in hoc loco dicitur, *Vt interrogarent, quis es tu?* Multum Iudæi confunduntur tes- timonio, adeo celebri, quod ipsimet publico, & communi consilio, a Ioanne quaesierunt; ob id tot eius circumstantiæ describuntur, loci, temporis, mittentium personarum, & missarum, & mandati, ac interrogationis ipsius.

Hebræa phrasia.

A N N O T A T I O L V.

Diversum esse hoc a præcedenti testimonio.

Theophilactus hoc testimonium non esse aliud a superiori existimat, sed il- lud idem explicatius enarratum, quod etiam insinuare videtur Cyrillus lib. 1. c. 23. idq. placet aliquibus nostro tempo- re. Sed aliud esse testimonium a priori sen- tiunt Origen. tom. 6. & Euthimi. hoc lo- co, & ratio ipsa comprobatur sumpta ex ver- bis ipsis. Nam & circumstantiæ & ea, quæ Ioannes nunc testificatur, longe sunt di- uersa ab his, quæ in præcedenti testimo- nio relata sunt. Nam hoc testimonium nõ spõte sua, sed interrogatus, tu quis es? red- didit: & ideo Christum non demonstrat, dicens, hic est, sed potius quis ipse sit. Præ- terea ipse Euangelista hoc a præcedenti di- stinguit, dicens, & hoc est testimonium, quod aliud adiungens ad præcedens testi- monium, immo illud pronomen *hoc* & illa coniunctio, & quæ non solum copulatiua, sed etiam augmentatiua est, ostendunt su- peraddi sequentia, ac si dictum sit; etiam hoc, quod modo describitur, testimonium est Ioannis.

Aliud tamen difficilius est, quod nõ est

A silentio prætereundum, nempe, quid in- duxerit Iudæos, & quæ eorum fuerit inten- tio in hac legatione ad Ioannem mitten- da. Chrysostomus hom. 15. in Ioan. dicit, Iudæos non esse motos opinione, aut sus- pitione vlla, qua Ioannem Christum esse suspicarentur. Sciebant enim nõ esse Chri- stum, sed odio potius, quo Christum per- sequebantur, & inde erat vt ægre ferrent quòd Ioannes sibi Christum præponeret. Veniunt ergo, & adulatione quadam eum inducere tentant, vt se Christum esse fa- teatur, vt hac ratione opinio Christi ob- scuraretur. Hæc causa fuit, quæ eos mo- uit, vt legationem hanc ad illum mitte- rét. Idẽ Chrysostomus hom. 11. in Matth. non sibi constans affirmat odio in ipsum Ioannem motos esse, vt mitterent ad eum, si forte illum in sermone caperent. sciebãt enim non esse Christum, cum de Leuiti- ca esset tribu. Vtraque Chrysostomi asser- tio improbabilis videtur: cum enim Ioan- nes tantæ esset apud eos sanctitatis, non si- bi tam stulte persuasissent, eum in tantum scelus induci posse, vt Christi dignitatem

Qua de cau- sa Iudæi mi- serint lega- tos ad Ioa- nem.

sibi usurparet, quod nec de viro vel me- diocriter bono, & honesto credi posset. Nec Euangelista tantam eorum malitiam dissimulasset, sicut nec dolos, quibus ad Christum accesserunt, Matthæus, & alij Euangelistæ prætermiserunt. Præterea si hoc intendissent, nõ erat cur alias de Elia, aut Propheta interrogationes facerët, nec tandem dixissent, *Quis es tu, vt responsum demus ijs, qui nos miserunt?* non igitur, hæc eos causa mouit, vt ad Ioannem mit- terent. Communis sententia est, hos du- ctos esse suspitione, & dubio, quo, an Chri- stus esset, tenebantur; maxime quia popu- lum, & omnes fere hanc opinionem conce- pisse videbant. Dicitur enim Lucæ 3. Exi- stimante populo, & cogitantibus omnibus, ne forte esset Christus. hoc eos induxisse videtur, vt ex ore, & propria confessione ipsius, quis ipse esset, intelligere vellent. ista est sententia Origen. tom. 7. Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 7. Aug. tract. 4. in Ioan. & Gregor. hom. 7. in Euangelia.

A N N O T A T I O L V I.

Qua ratio- ne Ioannes potuerit exi- stimari Mes- sias.

Difficilius tamen est determinare, qua ratione fieri potuerit, vt Ioannes Chri- stus existimaretur: siue enim hac opinio- ne, siue quacumque alia ratione, & causa moti Iudæi legatos miserint, id certum est, multos, an esset Christus dubitasse, & in hanc cogitationem, & opinionem indu- ctos esse, vt patet ex Lucæ testimonio cita- to. Quod autem difficultatem facit, illud est, quia cunctis Iudæis Christum de tribu Iuda veterum, in Bethlehem nasciturum, & miracula multa facturum, nõtum erat, hæc enim tria per Prophetas erant prædi- cta Gen. 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat, qui mittendus est, & Mich. 5. Et tu Bethlehem, terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iu- da, ex te exiit Dux. & Isa. 35. Ecce veniet, tunc aperientur oculi cæcorum, & au- res surdorum patebunt. At Ioanem de tri- bu Leuitica esse, & natum in montanis Iu- dæis, & nullum fecisse miraculum, certum erat apud omnes. Qua igitur ratione po- tuit hæc vel saltem dubitatio, aut suspi- cio in animos eorum cadere? præsertim cum iã ipsemet testimonium de vero Chri- sto perhibuisset, dicens: Post me veniet vir, &c. Hæc forsitan induxerunt Chryso- stomum in eam sententiam, quæ superius exposita est. Tamen nec ipse difficultatem hanc in sua sententia euadit: nam, vt di- ximus, constat ex Lucæ 3. Populum exi-

Astimasse, & omnes cogitasse, ne forte esset Christus. Respondeo ergo tria esse, quæ animos eorum in dubium hoc inducere potuerunt. Vnum ex parte ipsius Ioannis, alterum ex parte Christi, tertium ex parte eorum, quæ in contrariam partem posuimus. Ex parte Ioannis aliqua erant magnifica, & insolita, quæ poterant hanc generare suspi- tionem. Primum fuit Natiuitas miracu- lo manifesto illustrata; ex matre sterili, & prouecta, & ex patre grandæuo, qui in con- ceptione obmutuit, & in Natiuitate lo- quelam recepit: nomen nouum, quo ne- mo in eius cognatione nuncupatus erat. Hæc omnia non obscura, sed omnibus nota fuerunt, adeo, vt in natiuitate omnes admirati proclamarent: *Quis putas, puer iste erit?* Nulla natiuitas fuerat tam illu- stris illi populo ab initio mundi. Secundo vita ipsius ab ipsa eius infan- tia admirabilis, & supra humanas vires, victus, & vestitus qualem nemo ante ip- sum habuerat, ita vt diceretur, neque mā- ducans, neque bibens: solitudo, quia in deserto degebat a pueritia. Vita ergo in- tegerrima, & supra modum omnem auster- ra, & ab humana conuersatione semota, eum mirabilem fecit. Tertio, eius Baptismus: baptizabat enim, quod nullus Propheta, neque Moy- ses fecerat, & ex Ezech. 36. nouerat tem- pore Christi Baptismum aquæ futurum. Effundam, inquit, super vos aquam mun- dam, & mundabimini ab vniuersis iniqui- tatibus vestris. De Baptismo dicit August. tract. 4. Non ad ipsum mitterët, nisi excel- lētia auctoritatis eius moti essent: quia au- sus erat baptizare. Hæc erant quæ ex parte Ioannis rem maxime faciebãt probabilē. Ex parte autem veri Christi erant non- nulla, quæ poterant illos tunc a vera eius cognitione auertere, & hæc magis animos eorum, vt Ioannem Christum esse arbitrarentur, impellebant. Primum, quia putabant eum esse Galilæum, & de Nazareth: ignotus enim erat ortus eius in Bethleem. Propterea audiens Nathanael, illum esse Christum, dixit: a Nazareth aliquid boni potest esse? & Ioan. 7. obie- cerunt Iudæi hoc idem: scrutare scriptu- ras, quia a Galilæa Propheta non sur- git. Secundo; reputabatur ignobilis, & sic Matthæi 13. dicebant: Nonne est hic fabri filius? Tertio eius conuersatio erat communis cum alijs hominibus: non- dum enim erat miraculis illustris factus. Quarto denique conceptio, & natiuitas

eius communis existimabatur. Hæc sunt quæ animos eorum a vera Christi cognitione retardare poterant, & conuertere ad Ioannem. Iam enim omnes ex eo quod prophetarum quamplurima signa videbāt expleta, suspicabantur tempora aduentus Messia: instare, eaq. de causa diebus proximis nonnullos se Messiam prædicantes receperant, donec eorum fictio fuit tandē detecta. Neque ad recipiendum ita faciles essent, nisi tempus Messia: aduentasse cognoscerent: quod contra Iudæos nostri temporis argumentum est maximum. Tempore ergo aduentus Messia:, hominem adeo mirabilem, & insolitum apparere, inducere potuit Iudæos, vt dubitarent, an Ioannes esset Messias, præsertim cū Christus, in multis inferior illo videretur. Ex parte etiam eorum, quæ ob stare videbantur, poterat esse aliqua veri similitudo, cum singula eorum aliquam, saltem apparentem euasione admittant. Primum illud de tribu, euaderent forte dicentes, tantis præsertim signis ex parte Ioannis cōcurrentibus, quod Baptista quamuis esset de tribu Leuitica & Aaron, poterat esse etiā de tribu Iuda, quia hæc tribus quandoque miscebantur. Elisabet enim, quæ erat de tribu Aaron, cognata erat Beatissimæ Virginis, quæ de tribu Iuda & familia David orta fuit. Vnde poterant similiter suspicari, Messiam ita futurum de tribu Iuda, vt ef-

set etiam de tribu Leui: præsertim cum non desint doctissimi viri, qui hoc tempore in ea sint sententia, vt credant, tempore Machabæorum non fuisse ablatum sceptrum de Iuda, sicut promissum fuerat Genes. 49. Quia quamuis Machabæi ex patre orirentur a Leui, ex matre tamen, ortum ducebant a Iuda. Nec difficilius eis erat se expedire ab illo loco Michea, quo promittitur Messias in Bethleem nasciturus: siquidem existimare poterant id de vrbe ipsa, vel de circumuicinis pagis intelligi: & Ioannes in sorte Iudæ & non lege a Bethleë natus est: immo sic intellexisse videtur Herodes, qui cum audisset nouum regem natum in Bethleem, hac de causa non tantum infantes, qui in ipsa metropoli ciuitate, sed illos etiā qui in finibus Bethleem nati sunt, iussit interfici. Quod tertio loco de miraculis opponeretur, euadere poterant. sperantes, quod illa esset facturus, quamuis vsque ad illud tempus, nulla fecisset. Testimonium denique, quod de Christo reddidit, vel nondum ad illos peruenerat, vel ipsius modestiæ & humilitati ascribebant, quod tantam dignitatem recusaret. Quamuis ergo Iudæi odio forte Christi, & inuidia ducti miserint hos legatos ad Ioannem, tamen ex modo dictis, vehementer illi suspicabantur, vt credo, Ioannem verum esse Messiam.

Et confessus est, & non negauit.

COMMENTARIVS.

Quorum affirmatione & negatione uariatur Ioannes.

Retulit Euangelista legationem factam Ioanni a Iudæis, & eius causam: refert modo quid Ioannes interrogatus fecerit, ac si diceret: Illi missi sunt interrogare, quis esset: hic aperte significauit, & aperuit, quis esset: post hæc in sequentibus interrogata, & responsa singula describit. Est autem Hebræa phrasid ad explicandam exactam, & disertam responsionem, uti affirmatione, & negatione. sic Iob 15. Sapientes confitentur, & non abscondunt Patres suos 4. Regum 7. Si tacuerimus, & noluerimus reuelare 4. Reg. 18. Tacuit populus & non respondit. Sic nunc dicitur, *Confessus est & non negauit.* Id est diserte, & constanter, aperteq. respondit, & declarauit, quis esset, & interrogationibus satisfecit. Gregorius ad diuersa hæc retulit, homilia 7. in Euangelia: Confessus est se non esse Christum: & non negauit, se vocem esse clamantis.

Et confessus est, quia non sum ego Christus.

His uerbis Euangelista primam responsionem Ioannis refert, & responsionem referens, tacite interrogationem insinuat. Fuit autem interrogatio: Es tu Christus?

Christus? ipse autem confessus est: Non sum ego Christus. Quamuis enim Euangelista superius dixerit eos missos, vt quis esset interrogarent, non sic intelligendum est, vt hoc tantum interrogarent, sed vt quærent, an Christus; an Helias, an Propheta esset; & quare, cum talis non esset, baptizaret: & tandem, quis esset. tamen Euangelista non narrat omnia, ne bis eadem repetatur: sat ei fuit ultimam retulisse interrogationem, nempe missos esse, vt interrogarent, quis esset: quia hæc generalis & communis interrogatio, reliquas singulares comprehendit. De ceteris uero quo ordine sunt facta describit; & hic mos est etiam scripturæ: ne enim bis eadem repetantur, quæ nunciis dicenda suscepit, narrantur, quando nunciata describuntur. Magna profecto opinio de Ioanne concepta erat: siquidem testimonium de seipso in re tanti momenti ab ipso met quærebatur.

ANNOTATIO LVII.

Chrysof. homil. 15. in Ioan. primam A interrogationem generalem fuisse arbitratur, nempe, *Quis es tu?* ea tamē intentione, & animo facta, vt de Christo interrogarent. Ioannem autē ad eorum respondisse intentionem dicit. Hæc Chrysofomi expositio non satis textui accommodata uidetur: quia indignum erat tanti viri modestia, vt cum non interrogaretur an Christus esset, ipse responderet, non sum ego Christus. Errori autem illorum obuiare posset, si explicaret, quis esset, sicut fecit postea, quando rogatus est, *Quis es tu?* & quæ sequuntur petitiones, Helias es tu, Propheta es tu? quid baptizas, si non es Christus? illos petiisse, an Christus esset, insinuant. Quinimo cum soli Christo, corda hominum penetrare, & intentioni eorum respondere conueniat; si Ioannes id fecisset, eorum errorem confirmasset: eum enim; qui etiam occulta cordis cognosceret, & reuelaret, multo amplius Christum esse credidissent. Existimo ergo illos primo loco petiisse, an Christus esset, ob id aperte respondisse, non sum ego Christus: ita Hieron. Isa. 40. & Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 7 affirmant.

Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Helias es tu? & dixit: Non sum.

COMMENTARIVS.

Secundo interrogatur, an sit Helias, & respondet, se non esse Heliam. & notanda sunt uerba. Audientes enim responsum aliud ab eo, quam sperabant, & forsitan desiderabant, dicunt, *quid ergo?* vox est cuiusdam admirationis. mirati enim sunt illum se Christum esse negasse. est etiam cum illatione, inferunt enim: Si non es Christus, ergo eris Helias, ac si dicerent; tua insignis, & excellens uirtus non patitur te communem esse hominem, adeo ut, si Christus non sis, saltem sis illius præcurfor illustris: ergo *Helias es tu?* Respondit Ioannes: Non sum Helias.

ANNOTATIO LIX.

Vnde Iudæi existimant Ioannem esse Heliam.

Hæc interrogatio ex duobus erroribus, & vna ueritate procedebat. Prior error erat, quod Iudæi non distinguebant duos Christi aduentus, quorum scriptura meminit, vnum humile ad saluandum, de quo Zach. 9. dictum est: Ecce rex tuus uenit, & ipse pauper: alterum gloriosum ad iudicandum, de quo Isa. 66. Ecce Dominus in igne ueniet. At Iudæi decipiebantur, quia vnum tantum aduentum, & hunc gloriosum ad regnandum in maiestate & potestate expectabāt, eos idcirco errasse.

errasse docet Tertul. Apolog. cap. 21. constat etiam ex Evangelio. nam Matth. 26. cum a summo sacerdote interrogaretur, an esset Christus, respondit Dominus: Ego sum. Veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis a dextris virtutis Dei, venientem in nubibus caeli: quasi diceret, Ego sum, ne decipiarni me humilem & abiectum videntes, & propterea credentes me non esse Christum; superest enim mihi alius aduentus gloriosus & illustris: & quando sic venero, videbitis me venientem in nubibus caeli, modo autem sic oportuit venire in humilitate & paupertate. hic est sensus illius loci, & alterius Lucae, 24. Nos sperabamus, quod ipse redempturus esset Israel.

Ex hoc priori errore procedebat posterior; cum enim vnum aduentum expectarent, vnum tantum praecursorem futurum credebant, & hunc Heliam, iuxta illud Malach. 4. Ecce ego mittam vobis Heliam Thesbitem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Errabant ergo etiam in hoc. nam sicut duo futuri erant aduentus, ita duo futuri erant praecursores: & sicut Helias secundum, ita primum Ioannes Baptista debuit praecedere. de quo dixerat idem Malach. c. 3. Ecce ego mitto Angelum meum, qui preparabit viam ante faciem meam. Iste igitur duos confundentes aduentus, confundebant etiam praecursores, & vnum tantum sperabant, credentes hunc fore Heliam, qui aduentus secundi vere praecursor est futurus. huius erroris arguit eos Dominus, Matthaei 11. Prophetae usque ad Ioannem prophetaverunt, & si vultis recipere, ipse est Helias, qui venturus est; qui habet aures audiendi, audiat. Sensus horum verborum hic est; non credebant Iudaei Christum esse, quia Helias nondum venerat, quorum errorem arguit, dicens: Helias, qui venturus est, iam venit: id est, praecursor, qui meum hunc primum aduentum praevenerit debuit, iam venit, & hic est Ioannes. Ille Helias verus ad alterum pertinet aduentum; ob id attendat unusquisque, ne erret. quando autem Ioannem vocat Heliam, non significat ipsum esse Heliam, sed utitur sermone Iudaeorum. Dicebant Iudaei: Helias debet primus venire, & non venit. dicit Christus: Iste Helias, id est, iste praecursor, quem vocatis Heliam, iam venit, & hic est Ioannes Baptista, hic etiam est sensus, Matth. 17.

quando in transfiguratione apparet Heliam dicunt discipuli: Quid ergo dicunt Scribae Heliam debere primum venire? quasi dicerent: Nouimus nunc te esse Messiam, quo modo Helias venit non ante, sed post te, cum Scribae doceant debere praecedere? Quos Dominus edocens, dicit; Helias quidem venturus est, & restituet omnia: dico vobis, quia Helias iam venit, & non cognouerunt eum, ac si diceret; superest alter aduentus, & ante hunc veniet Helias: ille autem Helias, qui nunc debuit praecedere, iam venit, & non cognouerunt eum, hic erat Ioannes Baptista. Ecce duo illa in quibus errabant Iudaei.

Veritas autem, ex qua diximus hanc interrogationem oriri, haec est. quod tempus aduentus Christi proximum existimabant, indiesque eum expectabant: quia multae prophetiae impletae iam erant, in quibus signa aduentus eius data fuerant. Ex his ergo tribus, interrogatio procedit; si non es Christus, qui indies expectatur, eris forsitan praecursor eius Helias? Aduentum enim eius, Helias praecedere debet: hi enim, uti diximus, non distinguentes aduentum secundum a primo, Heliam expectabant ante Christum, & ideo Ioannem interrogant si est Helias. Ad hanc interrogationem non solum prouocarunt eos, quae dicta sunt; sed quia Ioannes multum Heliae in uitae austeritate, in reprehendendo populo, & in uestitu similis erat.

ANNOTATIO LIX.

Dubium occurrit, qua ratione Heliam esse Ioannem Iudaei existimare potuerunt, cum Heliam iam multo ante vixisset, Ioannem autem a triginta annis ex Patre Zacharia natum esse scirent. Recentiores aliqui ad hanc difficultatem soluendam Phariseos animarum illam de corpore in corpus transmigrationem credidisse affirmant. idque uidetur. illis ex Evangelio deduci. Nam Mar. 6. dicebat Herodes: Quem ego decollavi Ioannem, surrexit a mortuis, & uirtutes operantur in eo. Et Matth. 16. Alij Heliam, alij Ieremiam, aut vnu ex Prophetis esse Christum dicebant. Per hanc transmigrationem facile intelligitur, quo modo Ioannes potuerit esse Helias, ut ipsi putant.

Sed haec responsio nulla ratione potest consistere, immo quamuis daremus illis hanc transmigrationem, difficultas haec non

Phariseos non habuit se errore de transmigratione animarum.

non euacuatur. Nam Heliam sciebant viuere, & nondum esse mortuum; qua ergo ratione anima eius in aliud corpus transmigrare potuit? Adde testimonium scripturae esse contra hanc responsionem: nam Lucae 9. dum quis esset Christus, discerneretur, quidam dicebant: Ioannes surrexit a mortuis: quidam vero, quia Helias apparuit: alij autem, quia Propheta vnus de antiquis surrexit a mortuis. Discrimen nota de Ioanne & alijs Prophetis mortuis, dixerunt eos surrexisse; at de Helia non, sed apparuisse, quia vere vivebat & in proprio erat corpore. Non igitur per hanc transmigrationem animarum satisfieri potest difficultati propositae. His adiungimus, falsum esse, & sine fundamento affirmari, Phariseos huc habuisse errorem. primo probatur ex scriptura ipsa, cui isti, qui sic opinantur, nituntur. Luc. 9. Matth. 14. in quibus locis aliquem Prophetam, vel etiam Ioannem iam decollatum a mortuis surrexisse, Iudaeos dixisse legimus. At longe aliud, immo contrarium est surrexisse a mortuis, & animas transmigrasse in corpora. transmigration enim non est resurrectio, & resurrectio repugnat transmigrationi. Corporem enim, quae ceciderunt, resurrectio est, non animarum, quae immortales sunt: si ergo proprium corpus non recipiunt, nulla ratione surrexisse dici possunt. Secundo id etiam confirmatur, quia insignis adeo, & perniciosus error, si illis vixisset temporibus, a Domino fuisset reprehensus, & ab Evangelista descriptus, sicut Dominus arguit, & Evangelista notauit Saducæos erroris, eo quod non crediderint mortuorum resurrectionem: at nullibi hoc legimus factum, cum toties, & de tot vitijs arguerit eos Dominus. Adde etiam tertio, quia Actorum 23. Paulus inter Phariseos & Saducæos constitutus dixit: De resurrectione mortuorum iudicor. Quo verbo Phariseis fauit, & inde magna facta est dissensio inter Phariseos & Saducæos; at si haec transmigration in corpora ab eis esset credita, neutris fauisset, quia transmigration utriusque repugnat, & animarum mortalitati contra Saducæos, & corporum resurrectioni contra Phariseos. Adde etiam quarto, antiquos Doctores referentes sectas, & opiniones Phariseorum, nihil tale eis imputasse, ut patet ex Clem. Rom. lib. 6. constit. cap. 6. & Epiphani. hær. 16. nec facit pro hac recentiorum sententia Iosephus, qui lib. 2. de bello Iudaico cap. 7. Phariseos

existimare bonorum animas in corpora transmigrare refert. Nam ipsemet postea lib. 18. Antiquit. cap. 2. id declarat, dicens eos affirmare bonorum animas facile redire in corpora; unde, quam illic vocauerat transmigrationem, vocat, & declarat postea reditum ad corpora: & hoc consonat Evangelistis, qui dicunt Iudaeos arbitratos esse Prophetas surrexisse. Sine fundamento igitur ista transmigration illis imponitur, & adhuc imposita non aufert difficultatem, uti prius diximus. **B** Accedat Hieron. Matth. 16. tractans, quomodo illi Christum, Heliam, Ieremiam, aut vnum ex Prophetis putare potuerunt, dicit errasse eos, sicut errauit Herodes, existimans Ioannem a mortuis surrexisse, non de transmigratione animarum, sed de resurrectione Hieronymus locutus est. Nec etiam facit pro ea sententia, hunc transmigrationis errorem inter Iudaeos modernos vigere. nam si hoc argumentum probaret aliquid, etiam probaret tunc Phariseos credidisse transmigrationem omnium bonorum & malorum, non solum in humana, sed etiam in quatuordecimque corpora bestiarum: ita enim nunc Iudaei sentiunt, quod nemo tunc Phariseos affirmaret sensisse. multos etiam Iudaeos nostri temporis habere errores, quos antiqui illi nec somniarunt, manifestissimum est. erit igitur iste vnus illorum.

Dicendum ergo est, Iudaeos dubitasse, num Helias esset Ioannes, quia apparere posse putarunt sub specie & figura hominis illius, qui Ioannes putabatur, in suo tamen vero corpore: & quamuis Ioannis esset nota natiuitas ex Zacharia, cum ipse tot annis vixisset in deserto ab omni conuersatione semotus, dubitari potuit hunc qui apparebat, non esse illum eundem, sed raptum, aut mortuum, & Heliam sub illius nomine se occultasse, & venisse, maxime quia multis annis latuerat in deserto. De his autem, qui mortui erant Prophetis, potuit eodem modo dubitari, num aliquis in proprio corpore surrexisset, & loco Ioannis venisset. Sic etiam de Christo arbitrati sunt, num Ieremias, aut vnus ex mortuis resurrexerit: non enim obseruatum est a populo, an ille esset idem, qui natus est de B. Virgine. quia haec non omnes aduerterant, & arbitrati poterant illum non esse, sed loco eius Prophetam apparere. Quando autem Herodes Christum putauit Ioannem esse, nihil, aut parum audierat ante de Christo, nisi postquam occidit Ioannem. Vnde opinari

Vnde decepti fuerint Iudaei, querentes a Ioanne, an esset Helias.

opinari, aut dubitare poterat, si ille esset A
Ioannes. Si enim opere humano similes
fallaciæ accidere possunt, quanto ma-
gis ubi diuina virtus est, quam in Ioan-

ne, & in Christo splendere videbant, po-
terant hallucinari? præsertim cum igno-
tum sit quo modo apparebit Helias, quan-
do re vera veniet.

Propheta es tu? & dixit: Non.

C O M M E N T A R I V S.

Postquam audierunt nec Christum, nec Heliam esse, tertiam adhibent in-
terrogationem, an sit Propheta, & Ioannes se non esse Prophetam respon-
det. Deute. 18. Deus populo se Prophetam similem Moysi de medio fratrum
eius suscitaturum, & in ore eius positurum verba sua promiserat. hic erat re-
uera Christus ipse, tamen Iudæi errantes arbitrabantur Prophetam insignem tem-
pore Messæ futurum ab eo distinctum, sicut & nunc existimant. cum autem
intellexerint Ioannem non esse Heliam, interrogant, an sit Propheta ille insi-
gnis promissus a Deo, existimantes si Christus non erat, fieri nõ posse, quomi-
nus vel esset Helias, vel insignis ille Propheta, vterque enim vt illi credebant,
futurus erat tempore Messæ. Vnde in Græco cū articulo describitur Propheta,
vt non quicumque intelligatur; sed ille a Deo promissus: cui interrogationi re-
spondet Ioannes, se non esse Prophetam illum.

A N N O T A T I O L X.

Quæ intel-
lexerint Iu-
dæi nomi-
ne Prophe-
tæ.

Cyrillus lib. 1. in Ioan. cap. 24. Chry-
sost. hom. 15. & Orig. tom. 7. expon-
unt, sicuti in commentario exposuimus,
locum hunc: at recentiores non hoc ad-
mittunt, sed per Prophetam intelligunt
vnum de antiquis illis Prophetis, qui in
pretio & veneratione habiti sunt, sicut
de Christo existimarunt. Luc. 9. quia
Propheta vnus de antiquis resurrexit.
& Matth. 16. Alij Heliam, aut Hiere-
miam, aut vnum ex Prophetis antiquis,
esse dicebant. Vtuntur autem argu-
mento hoc contra datam expositionem.
Nam si de illo Propheta interrogatio
esset facta, postquam intellexerunt a
Ioanne se talem non esse, interrogassent
iterum, an esset Propheta aliquis ex an-
tiquis. Sed hoc argumentum debile est;
nam tanti faciebant Ioannem, vt si Chri-
stus non esset, non alium esse putarent,
nisi aut Heliam, aut illum promissum, &
insignem Prophetam, quos tempore Chri-
sti venturos sperabant, aut quia vnum ex
antiquis illum futurum credebant. eaq.
est causa, cur postquam audierunt nec
esse Heliam, nec Prophetam illum, non
amplius determinatam quæstionem, aut
interrogationem fecerint; sed in genera-
li, quis esset, quæsierint. Qua etiam ra-
tione postquam nouerunt non esse Heliam,
nec Prophetam illum, non amplius in-
terrogarunt, an saltem esset Propheta:
maius enim aliquid & sublimius de Ioan-
ne cogitabant. Et ne sine scripturæ testi-
monio videamur hanc refutare senten-
tiam, consideranda sunt nonnulla eius
loca: ex ijs enim expositio nostra magis
constabit. Ioan. 6. Turbæ saturatæ pani-
bus a Domino clamarunt: Hic est ille
Propheta, qui venturus est in mundum:
est enim cum articulo. Igitur expectabāt
certum aliquem Prophetam venturum,
nec Messiam hunc esse intelligebāt, alio-
quin dixissent: Hic est Messias. Adde,
Ioan. 7. alij dicebant: Hic est vere ille
Propheta, alij hic est Christus: distin-
guebant ergo illū Prophetam a Christo.
Huic eorum errori alter erat coniun-
ctus: nam Prophetam hunc promissum
aliqui vnum ex antiquis futurum esse, &
tunc temporis ad hoc munus obeundum
resurrecturum putabant. quis autem il-
le esset futurus, non certo constabat, sed
diuersi diuersa sentiebāt. Propterea Chri-
stum, alij Hieremiam, alij alium ex
prioribus Prophetis esse dicebant: ideoq.
Luc. 7. dicitur: Propheta magnus surrexit
in nobis: non autem Hieremiam, aut ali-

quem

Deut. 18

quem ex Prophetis prioribus Christum
esse dicerent, nisi illo loco Deuteronomij
decepti, vnum eorum venturum expe-
ctarent.

Ex his, loca scripturæ declarantur, &
expositio data confirmatur. Quærent
enim, an sit ille Propheta, quem ventu-
rum sperabant tempore Christi; quem
vnum ex antiquis futurum multi crede-
bant: & ex hoc duplici eorum errore, in-
terrogatio procedit, nec amplius in parti-
culari interrogant: quia præter Christum
& hunc Prophetam, neminem alium in-
signem virum expectabant: Ioannem au-
tem vnum eorum esse sibi persuadebant.
Scio Augustinū tract. 4. in Ioan. interro-
gationem hanc de Propheta in genere in-
tellexisse: Ioannes autem negauit, ait Au-
gustinus, quia plusquam Propheta, erat;
Prophetæ enim futurum, at ipse præsen-

tem Christum prædicabat. Sed re vera
hæc expositio satisfacere non videtur;
quia Ioannem esse Prophetam nemo du-
bitabat, nec Ioannes ipse negasset. Ne-
gare enim quæ erant notissima, suffi-
ceret, vt illi magis suspicarentur, quod
nec vere respondisset ad priores eor-
um interrogationes: quamuis autem
Christus eum plusquam prophetam Mat-
th. 11. asseruerit, tamen esse Prophetam
non negauit, cum dixerit: Quid exi-
stis videre? Prophetam? etiam dico vobis,
plusquam Prophetam. Illa particu-
la, *etiam*, non negandi, sed potius affir-
mandi, & augendi est, nempe esse Pro-
phetam, & etiam plusquam Prophetam.
& Luc. 1. Tu puer Propheta altissimi vo-
caberis. probabilius ergo expositio Cy-
rilli & Chrysostomi est, & magis con-
sonat his, quæ sequuntur in textu.

*Dixerunt ergo ei: Quis es, vt responsum demus ijs, qui miserunt nos?
quid dicis de te ipso?*

C O M M E N T A R I V S.

Non aliam particularem interrogationem Legati faciunt, quia, vt diximus,
tanti Ioannem faciebant, vt si Christus non esset, alter duorum, qui cir-
ca tempora Christi venturi putabantur, futurus necessario videbatur. Cum au-
tem neutrum esse intellexissent, generaliter percontantur, dicentes: *Quis es?*
nam ab his, qui nos miserunt, vt intelligeremus, quis esses, nobis iniunctum
est; nos autem, quem te esse opinabamur, explicuimus, quorum cum neminem
te esse responderis, dic tu de te ipso, non expectata interrogatione alia particu-
lari, quis alius præter propósitos sis, *quid dicis de te ipso?*

*Ait: Ego vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini, sicut dixit
Isaias Propheta.*

Quis ipse sit, Ioannes manifestat, & scripturæ testimonio suam confirmat
confessionem, simulq. illos arguit ignorantia. quasi diceret; vos quæri-
tis, an sim Helias, an ille Propheta; quia in scriptura illos venturos
vobis legisse videmini; sed non consideratis alium præter hos superesse, qui
etiam in scriptura prophetatur venturus. Isaias enim cap. 40. alium prænuncia-
uit præcursores, dicens: *Vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini.* ego igitur
sum ille; de quo scriptum est, vox clamantis in deserto, non Helias, non
Propheta ille, non Christus, sed Christi præcursor sum. Poterat Ioannes al-
legare locum Malachiæ 3. Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit
viam ante faciem meam, quem Dominus pro ipso Ioanne citauit: maluit tamen
vti testimonio Isaiæ; tum quia maior erat Propheta; tum quia conformior
erat hæc eius propheta vitæ, & prædicationi ipsius; quia ipse in deserto clama-
bat, sicut Isaias prædixerat: tum etiam, vt dum textum hunc adducit, Iudæos
ad dirigendam viam Domini, & ad obseruandam legem, obiter exhortaretur.

K Testimo-

Testimonium Isaia integrum Euangelista non ponit: nec enim solent Euangelista referre omnia; Ioannem tamen integrum retulisse arbitror, ut ex Luc. 3. colligitur: aut si tunc non integrum retulit, id factum credo, quia scriptura illa erat Iudaeis notissima. In textu autem concludit Isaia: Videbit omnis caro salutare Dei, iuxta nostram interpretationem, seu quod os Domini locutum est, aut vtrūque simul, quod ad Christum refertur. unde hoc loco Ioannes aperte se esse Christi praecursorē, & praenūtiū respondit. Expendenda sunt verba Isaia, *vox clamantis*, Hebraismus est, quasi dicat, vox clamans, id est, praedicator publice & manifeste docēs, & exhortans omnes in deserto, in quo habitabat, & quo omnes, ut ipsum audirent, conueniebant. Clem. Alexan. in exhort. ad gent. legit, *Vox clamans*. Hieron. epist. ad Miner. & Alex. quia clamabar, ideo affirmat dictū esse, *vox clamantis*. Clamare enim etiam voci tribui solet Apoc. 14. Audiui de caelo vocem dicentem mihi. Exhortatio autem est, *dirigite viam Domini*: hoc est vnum ex muneribus, quae praecursor obiit, populum praeparare, & disponere, ut venientem reciperet Christum. Est autem locutio metaphorica, ut enim via recta est breuior & facilior ad iter peragendum; sic dirigere viam, est facilem se exhibere ad recipiendum Dominum, quod erat legem, ut debuerant, obseruare, prophetias considerare, vitia omnia, quae impedimenta sunt viae, & causa, ne venientem reciperent, ne etiam agnoscerent, omnino abijcere. Hoc erat via Domini dirigere, & praeparare, & hoc clamabat Ioannes in deserto.

A N N O T A T I O L X I.

Ioannes,
quare vox
dictus sit.

B Afilius hom. 2. in Psal. 28. Vox Domini super aquas; &c. fere omnia, quae in illo Psalmo praedicta sunt de Domini voce, Ioanni Baptista accommodat, qui vox dictus est. August. serm. 20. de sanctis, & Gregor. hom. 7. in Euangelia, Ioannem conuenienter vocem esse dictū exponunt. Ut enim vox, quae sonus est, verbum, & conceptum in mente absconditum manifestat; sic Ioannes verbum aeternum Dei, in carne absconditum manifestauit. Possumus his adiungere, dici etiam vocem, quia totum, quod erat in Ioanne, vox erat, inducens Iudaeos ad poenitentiam, ad obseruationem, & fidem. Si spectare velis eius natiuitatem, conuersationem, vitam, vestitum, & praedicationem; inuenies Ioannem non solum loqui, sed omnibus ijs & eorum singulis clamare, & ideo merito vocem clamantem appellari. Non ergo sine particulari mysterio dictus est vox. Nemo enim in scriptura nec praedicator, nec Propheta, nec vllus alius vox dictus est; forsitan propter ea, quae dicta sunt.

Alia etiam est huius rei causa, nempe quia praesente Domino, ipse praedicebat, quasi Dominus esset, qui per eum loqueretur, ipseque vox esset Christi per eum loquentis, & se manifestantis. Quamuis, ut ego existimo, apud Isaia non dicitur Ioannes vox, sed clamans. nam sen-

A fus hic est; *vox clamantis* id est, ecce vox Ioannis clamantis: quae autem sit vox haec, exponit; *parate viam Domini*, &c. Quando autem Ioannes dicit; *Ego vox clamantis*, sensus est; ego sum ille, de quo Isaia praedixit, *Vox clamantis*. &c. Clamor hic significat apertam, manifestam, & omnibus communem esse eius praedicationem: insinuat etiam infidelitatem, & duritiam audientium, quibus ut surdis clamore opus erat.

B Annotandum etiam, hoc desertum explicari ab Hilario, Matth. 3. Iudaeam gentem, quae erat a gratia Dei deserta. Hieron. autem Isaia 40. & Ambrosius Luc. 3. significari gentilitatem affirmant, quae tunc erat deserta, aduentu tamen Domini implenda fidelibus. Isa. 25. Latabitur deserta, & inuua. Haec expositiones sensum continent spirituale. Litteralis est dici *clamantis in deserto*, quia in deserto loco Iudaeae praedicebat, & ad eum populus veniebat, iuxta illud Matth. 11. Quid existis videre in deserto? Ita exponit Hieronymus epist. ad Miner. & Alexand. Notanda sunt demum verba Augustini commendantis Ioannis confessionem, tract. 4. in Ioan. Nullum, inquit, tantum meritum habuit Ioannes, quam de hac humilitate, quod cum posset fallere homines, & reputari Christus, confessus est aperte se non esse Christum.

In deserto
clamare,
quid sit.

Et qui

Et qui missi fuerant, erant ex Phariseis, & interrogauerunt eum & dixerunt ei.

C O M M E N T A R I V S.

Haec verborum a superioribus separatio (primo enim Sacerdotes, & Leuitae missi a Iudaeis, nunc vero ante quintam interrogationem, qui missi fuerant ex Phariseis fuisse, dicuntur) aliquid particulare significat: hoc autem est, percuntationem, quae sequitur, a Iudaeis mittentibus non fuisse his legatis iniunctam, sed id tantum, ut quis esset intelligerent. At quia, qui missi sunt, erant ex Phariseis, legis zelum praeseferentes, se alijs omnibus in legis obseruantia antepontes, nec quidquam contra legem fieri permittentes; non ut Legati, sed ut superstitiosi, & ambitiosi Pharisei interrogant, quae sequuntur: quaedam enim legis transgressio Ioannis baptismus eis videbatur, si nec Christus, nec Helias, nec Propheta ille erat. Quod autem dicitur, *qui missi fuerant, erant ex Phariseis*, significat omnes missos, Phariseos fuisse: si enim aliqui eorum essent, non autem omnes, potius dicendum erat; eorum, qui missi fuerant, Pharisei interrogauerunt. Rursus in eo, quod non tantum dicitur: *interrogauerunt eum*; sed additur, & *dixerunt ei*; significat Euangelista, quae sequuntur, non tantum esse interrogationem simplicem, sicut quando, an Christus, an Helias, an Propheta esset, interrogauerunt; sed per modum cuiusdam accusationis & reprehensionis simul esse prolatum, eo quod baptizaret, cum non esset Christus, nec Helias, nec Propheta. Habes quid significant haec verba, *interrogauerunt eum, & dixerunt ei*: non enim dicit tantum interrogauerunt, sed addit, & dixerunt.

Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Helias, neque Propheta?

Sensus est, si neque Christus, neque Helias, neque ille Propheta tu es, ergo non debes baptizare. illa enim interrogatio illatiua, *quid ergo baptizas*, sensum facit absolutum negatiuum, quasi dicerent: Sine ratione baptizas, & non debes baptizare. Quamuis autem talis interrogatio sensum faciat absolutum, habet tamen admixtam interrogationem causae, cur baptizet; ac si dicerent, quam causam habes baptizandi? Nam tibi baptizare, si non es vnus ex praedictis, non licet. Exactiorem huius sententiae expositionem in sequenti annotatione perlege.

A N N O T A T I O L X I I.

Qua ratione Iudaei Ioannem reprehenderint, quod cum non esset Christus, nec Helias, baptizaret.

Quæret aliquis, unde haec consecutio deducatur, & cui innitatur fundamento: Si non es Christus, neque Helias neque Propheta, non debes baptizare. Sunt duo aduertenda; Vnū est, Baptismū Ioannis nouū quid fuisse, nec in lege contentum; ut enim dicit August. lib. 5. con. Donat. cap. 9. In scripturis veteris testamenti, nulli Prophetae, nec vlli vquam hominum fuit concessum alios baptizare baptismō poenitentiae, nec vlla ceterimoniarū veteris legis erat talis baptis-

mus. Alterum est, praedictum esse per Prophetas, temporibus Christi futurum aquae baptismum in remissionem peccatorum Ezech. 36. Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. Et Isaia 4. Si abluerit Dominus sordes filiarū Sion, & sanguinem Hierusalem lauerit de medio eius, in spiritu iudicij, & spiritu ardoris. Vbi Hieronymus baptismū Christi docet praedici. Sunt etiam alia testimonia Prophetarum. Ex his Iudaei sperabant Ba-

K 2 ptismum

ptissimum aquæ tempore Messie, & hæc fuit causa vna vt notat Augustinus loco citato, cur Ioannes venit baptizans; vt omnium nempe animos intentos faceret, ad cogitandum Domini aduentum. Iudæi ergo non ita perfecte scripturas de futuris mysterijs intelligentes, hunc baptismum prædictum, aut per Christum, aut per vnum eorum, quos cum Christo venturos sperabant, ministrandum existimabant. Cum autem ex Ioanne audissent, nec Christum ipsum esse, neque Heliam, neque Prophetam, argumentum infimulandi se habuisse arbitrati sunt, dicentes: Cur ergo baptizas, si non es vllus horum trium? quasi dicerent; hætenus nemini vquam sic baptizare licuit. Baptismus enim tempore Messie futurus, aut per ipsum, aut per alterum illorum, qui venturi sunt, ministrandus est, te autem nullum eorum affirmasti, cur ergo baptizas?

Ex his comprobatur, quod superius diximus, nimirum hoc in loco Prophetam, non significare Prophetam in vniuersum, nec etiam vnum ex præteritis tantum, sed illum eundem, quem isti putabant promissum, Deuter. 18. tempore Christi venturum, siue exiltimauerint eum ex prioribus suscitandum, siue alium aliquem denuo futurum. Nam si tantum locuti es-

sent de Propheta aliquo antiquo, non cõsisterent hæc verba, quia nulli eorū licuit sic baptizare: quando enim dicunt, si non es Propheta, quid baptizas? significant, si Propheta esset, licuisset baptizare. At non hoc de quouis Propheta, etiam ex prioribus sentiebant: sciebāt enim nec Isaiæ, nec Hieremiæ, nec vlli id vquam licuisse: loquebantur ergo de Propheta venturo cum Christo, & Helia, ob id cum Helia Prophetam coniunxerunt. Hic est verborum sensus legitimus.

Ex quo sequitur etiam intelligentia illius sententiæ Matth. 21. dixit enim Dominus: Baptismus Ioannis erat e cælo, an ex hominibus? quasi diceret, licebat illi baptizare, an non? erat inuentum proprium, an Dei mandatum? Non sunt autem respondere Iudæi: negare enim, quod de cælo sit, non audebant propter turbas: concedere autem noluerunt; ne statim conuincerentur illum esse verum præcurso-rem Messie, qui per aquæ veniebat baptismū, & consequenter eū Christum esse demonstrabat. Isti enim Iudæi quamuis nescirent baptismi differentiam, & errarent non cognoscentes, quis præcursor venturus esset, tamē recte sentiebant credentes præcurso-rem futurum, & aduentū Christi per aquæ baptismū dignoscendū.

Matthæi loci exponitur.

Baptismus Ioannis nõ fecit, sed supra legem erat.

Christi, qui est in Spiritu sancto sibi non vsurpare; sed solum in aqua, quia præcursor est, baptizare. ac si diceret; baptizo, quia præcursor sum, & ideo in aqua sola, nec baptismum Christi, qui est in spiritu, mihi vsurpo.

ANNOTATIO LXIII.

Non est sensus superiorum verborū, quem aliqui putant, quod Ioānes scilicet respondeat ad accusationem: quare baptizas, si nõ es Christus, neque Helias, neque Propheta? sitq. sensus, meus baptismus in aqua est sola, non autem in Spiritu sancto. Nam per hanc responsonem non satisfaceret accusationi, quia nec hoc modo baptismum vlli licere, nisi Christo, aut præcursori, Iudæi putabant, nec in hoc errabant: sed est sensus ille, quem explicui in commentario. Hac enim de causa non adiecit sententiam illam, quam ipse prius protulerat: Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, vt dictum est: sed dixit: Medius vestrum stetit, quem vos nescitis, ille est, qui venturus est. Iuxta illorum expositionem dicendum erat, ille est, qui baptizat in aqua, & Spiritu sancto: at non dicit, nisi eum esse, qui venturus est, & eū esse Messiam, significans se esse præcurso-rem, ideoque baptizare.

Sciendum præterea Ioānis baptismum non fuisse secundum legem, quia talis baptismus nullatenus in lege continebatur. Tamen non sequitur fuisse contra legem, sed supra legem, eo quod a Deo ordinatus est, quod ipsemet paulo inferius testatur, dicens: Qui misit me baptizare, ille mihi dixit. Propterea nulli vquam licuit baptizare, nisi ei, qui Dei mandatū habuit,

A quale habuit Ioannes, qui præcursor erat Christi, & suo baptismo ad Christi dispo-nebat baptismum. Ea etiam de causa Dominus Matth. 21. proposuit Iudæis interrogationem, an baptismus Ioannis esset ex hominibus, an de cælo: non dixit, an ex lege, quia certa res erat, non esse secundum legem, sed ex particulari Dei mandato. Ob id isti Legati opponunt, cur baptizaret, cum non esset de numero eorum, quibus isti æstimabant licere baptizare, propter prophetiam baptismi futuri Christi. Ioannes autem responder, se esse præcurso-rem, iuxta prophetiam Isaiæ, quamuis nõ sit Helias, neque ille Propheta: illo enim textu Isaiæ eos erroris conuicerat, probans futurum vnum, qui vox clamantis esset in deserto. Vnde recte Iustinus Martyr in explicat. quæstion. genti. respon. si. 37. Baptismus Ioannis non dixit esse secundum, nec contra, sed supra legem. Basil. homil. 2. in Psal. 28. notat baptismum Ioannis prophetatum esse a Dauide, in illo verbo, Vox Domini super aquas, tamē nõ est hoc omnino certum. Alij enim graues, & antiqui Doctores aliter eum explicant locum. Multa dici possent, de differentia baptismi Ioannis, a baptismo Christi, & de ratione vtriusque, sed opportunitatem hæc exigunt locum, & ideo ab illis ablineo.

Respondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo vos in aqua.

COMMENTARIVS.

Ioannes causam reddit sui baptismi. Ego, inquit, baptizo vos in aqua, medius autem vestrum stetit, &c. id est, baptizo, quia præcursor sum Christi, qui inter vos est, & nescitis eum; ipse autem est, qui venturus est. ac si clarius dixisset; recte cogitatis baptismum futurum tempore Christi, & ad eum & eius præcurso-rem tantum pertinere, sed non est quod me accusetis: quia si baptizo, Christus iam adest, & hunc ego præcurro, & ostendo vobis; & ipse est, qui venturus est. Idem est sensus cum verbis sequentis testimonij, vt manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. Dicit autem baptizo vos in aqua vt insinuet differentiam sui baptismi a baptismo Christi: quasi diceret; meus baptismus in aqua sola est, nec efficaciam purificandi animam habet, sed præuenit, & prænunciat illum Christi baptismum, qui erit in Spiritu sancto, qui purificabit & sanctificabit animas: non tamen adiecit illam sententiam, quam alias protulit; ille vos baptizabit in Spiritu sancto, vt alij Euangelistæ narrant: quia nõ ex professo assignare volebat discrimen baptismi sui, a baptismo Christi: sed causam solum reddere, quare, cum non esset neque Helias neque Propheta, baptizaret. Ad quam quæstionem sufficienter respondet; Baptizo vos in aqua, quia ecce iam Christus adest, cuius sum præcursor, vos autem baptismum existimastis ad solum Christum, aut eius præcurso-rem pertinere. Dum autem dicit In aqua, insinuat Baptismum Christi

Medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis: ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est.

COMMENTARIVS.

Verba hæc superioribus, vt diximus, connexa sunt, quasi in his explicetur causa, cur baptizet: sitq. sensus causalis, ac si dicat: quia iam est inter vos Christus, quem ego vt præcursor ostendi, & ostendo. Medius, inquit, vestrum stetit, Græce legitur in præsentī stat: & sic legunt Ambrosius enarrat. Psal. 47. & Hieron. cap. 34. Ezechiel. & Cypri. lib. 2. contra Iud. cap. 19. id est, inter vos est, conuerfatur vobiscum, vt vnus ex vobis, non est in loco abscondito, non viuūt, ab hominibus separatus, vobiscum agit. Isaiæ 12. dicitur: Magnus in medio tui sanctus Israel, & ipse est Christus, ipse est Messias: & vos cum vobiscum agat, & inter vos sit, nescitis eum, adhuc non agnoscitis, & tamen ipse est, Qui post me venturus est, qui ante me factus est; id est, ipse est, cuius ego sum præcursor: hoc est

hoc est dicere: post me venturus est, & qui mihi praelatus, & antepositus est, siue, quo ego sum multo inferior, quia ipse est Christus. Verba hæc superius explanauimus. Illud verbum; *Nescitis vos*, habet quandam tacitam reprehensionem. Iam enim Ioannes Christum baptizauerat, iamq. de eo testimonium perhibuerat: quasi diceret inter vos est, & vos non vultis eum recipere, nec eum Christum agnoscere, & tamen ipse est cuius ego sum præcursor, ipse est, quo ego sum inferior, quippe qui Christus verus est.

Cuius ego non sum dignus, vt soluam eius corrigiam calceamenti.

Quanto magis a legatis Iudæorum elatus fuerat, dum Christus reputatus est, tanto se magis deprimat Ioannes: ob id dixit: Ante me factus est, ille mihi est antepositus, me est superior. Et ne ex collatione ista exiguus reputaretur excessus, adiunxit, adeo me superat & excedit, vt nec eius seruus ego esse dignus sim: maior est inter me & ipsum excessus, quam inter dominos temporales, & eorundem seruos, quandoquidem ego nec minimus seruus, qui eius soluam calceamenta, esse mereor. Egregia conclusione Ioannes responsum suum concludit, si principio interrogationis conferatur. Legati enim primo quærent, an sit Christus, ille concludit: nec dignus sum soluere calceamenta eius. Hic est verborum sensus.

A N N O T A T I O L X I I I .

Omnes Euangelistæ diuersis tamē verbis hanc eandem referunt sententiam.

Aduertendum autem est, alios tres Euangelistas huius sententiæ meminisse, Matth. 3. Cuius, inquit, non sum dignus calceamenta portare. Mar. 1. Cuius non sum dignus procumbens soluere corrigiam calceamentorum eius. Luc. 3. Cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum eius. in quibus Euangelistis aliqua diuersitas, & inter se, & a Ioanne apparet. Ioannes enim vsus est numero singulari calceamēti, alij tres plurali. Præterea Matthæus dixit, calceamenta portare; alij duo, & Ioannes, soluere corrigiam. Præterea Marcus addidit, procumbens soluere, alij omiserunt. Et secundum Græcū textum apparet alia etiam diuersitas: nam tres Euangelistæ dixerunt *inavos*, id est, non sum idoneus, & sufficiens. Vnde Cyprian. lib. 1. contra Iudæos, cap. 12. citans Matth. verba, legit, non sum idoneus. Ioannes dixit solū *ἐγὼ*, id est, non sum dignus. Et sic Cyprian. lib. 2. cont. Iud. cap. 19. citans Ioannem legit, non sum dignus. Tamen nulla est cōtradictio, quia quod vnus omittit, alter solet narrare, & differentia numeri parum refert: solet enim numerus pro numero poni. Tamen rei veritas hæc est: hanc, quam refert Ioannes, non esse eādem historiam cum ea, quam alij narrāt.

Ioannes enim Baptista hanc sententiā non semel dixit, sed aliquoties repetijt, & dū prædicabat, & dum legatis hæc respondit: vnde fieri potuit, vt non semper eisdē vteretur verbis, sed aliquantulum immutatis, vt referunt Euangelistæ: sensus tamen idem est. est enim figuralis modus loquendi, quo se multo inferiorem Christo, manifestat.

Hanc sententiam varie Doctores expunt. Clemens Alexand. lib. 5. Stromat. duas adhibet interpretationes. Vna est, qua ad Baptismum refert, vt sit sensus, non sum dignus tantam baptizare potestatem, nempe Christum. Vocat autem soluere corrigiam calceamenti eius, quia qui baptizat, animam exsoluit a peccatis, vt pedem a calceo. Sed hæc extorta valde apparet expositio. nihil enim de baptismo agitur, & licet ageretur, baptismus Ioannis non soluebat a peccatis: & quamuis solueret, Christus non habebat peccatum, vt dici posset soluere corrigiam calceamenti eius. Altera eius expositio magis est propria. erat enim, vt ipse dicit, Christus in Prophetis absconditus, & in symbolis, & figuris contentus, vt pes in calceamenti conclusus: at Ioannes ipsum aperte indicat, & remotis ymbris ostendit. Soluere ergo

Diuerse Patrum expositiones.

ergo corrigiam calceamenti eius est, Christus aperte, & discrete demonstrare, quo officio Ioannes se vocat indignum.

Gregorius Nazianzenus in oratione in sancta lumina, aliter exponit, vt per calceamentum, eius incarnatio, & carnis assumptio, per corrigiam vero minora mysteria eius incarnationis intelligantur, sitq. sensus: non sum dignus, nec valeo vel minima incarnationis eius explicare mysteria.

Ambrosius lib. de instit. Virginis, cap. 14. paulo aliter interpretatur, vt per corrigiam calceamenti, totum mysterium incarnationis intelligat, sitq. sensus: Mysterium incarnationis eius angustijs humanæ mentis, & inopis sermonis vilitate, comprehendere non possum.

Gregorius hom. 7. in Euang. duas adhibet expositiones. Vna est, vt per calceamentum humanitatem intelligat Verbi, soluere autem corrigiam calceamenti, sit mysterium incarnationis explicare, & comprehendere, sitque sensus: Quid mirum, si ille mihi praelatus est, quem post me quidem natum considero, sed natiuitatis eius mysterium non apprehendo? Hæc expositio est eadem cum expositione Ambrosij. Alteram adhibet Gregorius, quæ est etiam Ambrosij lib. 3. de fide cap. 5. vt alludat ad illud Ruth. 4. quando aliquis moriebatur sine liberis, qui magis illi con sanguinitate proximus erat, loco demortui accipiebat eius vxorem, vt suscicaret semen fratris sui: at quando erat alter minus proximus, eiq. prior, cui de iure incubebat, cedere volebat, vt ipsam assumeret in vxorem, soluebat sibi calceamentū, & dabat accipienti in vxorem. Cum ergo Christus sit sponsus Ecclesie, nō Ioannes, nec vllus alius: ob id nemo calceamentū Christi soluit, quia id esset, sponsum se Ecclesie facere. Ioan. 3. Qui habet sponfam, sponsus est: Ioannes sponsus non est, propterea ipse dicit: *Non sum dignus soluere calceamenti corrigiam*, ac si dicat: Ego Christi vestigia denudare non valeo, quia sponsi nomen mihi immerito non usurpo. Sed hoc non videtur recte accommodari: nam qui nolebat vxorem, ipse sibi calceamentum soluebat, & dabat minus proximo accipienti eam: & si Ioannes sponfam sibi assumeret, non erat ipius Christi calceamentum soluere, sed a Christo solutū accipere.

Cyrillus lib. 1. in Ioan. cap. vlt. aliter exponit, vt sit figuralis loquendi modus, si gnificans se indignum, vt vel seruus eius sit. Vnde Chrysol. hom. 11. in Matth. di-

cit: Quia dictum erat, mihi praelatus est, ne ex cōparatione paruus videretur excessus, subdidit: *Non sum dignus* &c. id est, adeo sum eo inferior, vt nec ei seruire, vel in infimis sim dignus. Quod nos secuti sumus in commentario, & quantum ad præcipuū intentum, omnes expositiones conueniunt: per hæc enim Ioannes respondet se tantū abesse, vt Christus sit, vt nec eius præcursor esse sit dignus. Humilis quidē, sed vera confessio, vt dicit Cyrillus: quis enim hominum dignus esse potuit, si dignitatem omnimodam, & absolutā consideres, vnigenitum Dei filium omnium creatorem digito signare, & præcursor eius fieri?

A N N O T A T I O L X V .

Recentioribus quibusdam Christum nudipedē fuisse affirmantibus, locus hic negotiū facessere videtur, quia dictum est, *Dignus non sum calceamenti eius soluere corrigiam*: nec eorum solutiones satisfacere arbitror: quarum vna est, Ioannem, quando hoc pronunciauit, non nouisse Christum de facie, quia nondum viderat, propterea arbitratum esse calceamenta portare: quæ responsio idem significat, ac si clarius dicerent, deceptum esse Ioannem, quam profecto rem non auderē ego affirmare. Vbi enim testimonium tantæ veritatis perhibetur, vel vnus minimum falsum magnum esse fidei, & veritatis illius detrimentum. Dici enim ei poterat, quomodo Christum esse scis, qui nec, an calceatus sit, cognouisti?

Altera responsio est, hunc esse modum prouerbialem loquendi ad significandum, se non esse dignum nec in vilibus officijs Christo seruire. Neque hæc responsio satisfacit, quamuis aptior sit præcedente: quamuis enim sit, seu esse possit figuralis modus loquendi, tamen re vera in tota verborum proprietate dicebatur; quia non sentiebat dignum calceamentum soluere Christi: & vbi de veritate tanti testimonij agebatur, nihil dictum esse debuit nec per figuram, aut prouerbium, quod non etiam in re ipsa verum esset. Saltem hoc negari non potest, si modus prouerbialis loquendi est, communem hominum vsum illius temporis fuisse calceamenta corrigijs accommodata portare, aliter apud eos communis seu prouerbialis loquendi modus non esset: quod si verum est communes tunc hominibus fuisse calceos, inferri debet, etiam Christū gestasse.

Vnus calceorum vsus fuit Christi.

vita,

vita, & conuersatio Christi in his, quæ ad victum, & vestitum pertinebant, communis fuit cum alijs, vt scriptura, & sacri Patres passim ostendunt. Esse autem valde nouum & singulare sine calceis tunc incidere, ex eo constat, quod quando Dominus misit Isaiam cap. 20. ad terrendum populum, & nouum quid, ac horribile significandum, iussit eum sine calceis incidere, & in Hebræo est *לחף* quod calceatū significat, & est illud idem vocabulum, quod Exodi 3. quando dictum est Moyfi, vt solueret calceamentum de pedibus suis: & Deuteron. 25. quando mulier tollit calceamentum de pede fratris viri sui mortui, nolentis eam accipere in uxorem: & Septuaginta verterit Græce *Σανδαλία*. Si ergo magnum portentum erat, sine calceis incidere, profecto Christus calceatus erat, qui in exterioribus vitam communem agebat. Adde quod multa itinera Christus confecit prædicationis causa, quæ erant aspera & montuosa, & tempore hiemali & æstiuo, nec est credibile nudis incessisse pedibus, nec id decebat. Præterea, quia Ioannes Baptista vsus est calceis, qui tamen asperrimam profitebatur vitam: si enim calceis vsus non esset, non dissimulassent Euangelistæ id describere, qui vsque ad zonam pelliceam, eius vestitum descripserunt. Adde discipulos, & Apostolos vsos esse calceis, quod patet Act. 12. vbi nos legimus dictum Petro ab Angelo: Calcea te caligas, legitur Græce *σανδαλία*, quæ, vt diximus paulo ante, pro calceis vertunt in veteri testamen-

Ioannes Baptista, & Apostoli vsi sunt calceis.

to Septuaginta interpretes: ac si dictum esset, calcea te calceos tuos. Et quamuis Hieronymus dicat significare Græce caligas, tamen Euthymius & alij Græci auctores calceos significare tradunt, non quoscumque sed eos, qui non totum operiunt pedem, sed supernam partem relinquunt apertam. Et in antiquissimis, & authenticis picturis, Apostolos & Christum esse depictos cum huiusmodi calceis videmus: quamuis si caligas habuit, satis ex eo colligitur etiam calceos habuisse. quis enim caligis sine calceis vitur? August. etiam lib. 2. de consen. Euang. c. 30. Apostolos non integros calceos, sed sandalia gestasse affirmat. Idem dicit Beda Mar. 6. vbi ipse Euangelista refert Apostolos esse sandalijs calceatos: quod si Matth. 10. Iubentur ire sine calceamentis, oportet intel ligere iuxta verbū Marci cū sandalijs, sed sine calceis, qui totū cooperiunt pedē. Tertullianus Christianos sui tēporis his vsos esse affirmat, non autem calceis, qui totū operiunt pedem. & probabile est tempore Christi horum vsus communem fuisse. Scio Hieronymum in epist. ad Eustoch. de custodia virgin. Christum calceos habuisse negare, tamen mihi propter rationes dictas contraria opinio videtur probabilior: nec sine mysterio vsus est Christus sandalijs, non autem calceis. Nam hoc calceamento eius humanitatem superius diximus significari, in qua diuinitas partim aperta partim occulta erat: humanitatis operibus velut calceamenti eam velabat, sed diuinis miraculis manifestabat.

Christus sandalijs vsus est.

Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans.

COM M E N T A R I V S.

Cum esset insigne, & admodum solemne testimoniū hoc Ioannis, locus vbi factum sit describitur. Locus autem est Bethania, locus quidem trans Iordanem, vbi Ioannes ad se venientes populos baptizabat: qua etiam de causa Euangelista meminit loci, vt testimonium hoc omnibus publicum fuisse ostenderet. Locus enim ille erat publicus, vbi erat Iordanis transitus.

A N N O T A T I O LXVI.

An sit legendū Bethania, an vero cū alijs Bethabara.

Origenes tom. 2. asserit omnia antiqua exemplaria habere Bethaniam, tamen esse mendosum locum, legendumq. Bethabaram. Chrysoſtomus hom. 16. idē

notat, dicens Bethaniā non esse trans Iordanem, sed prope Hierusalem quindecim distantem stadijs, at Bethabaram Vrbem esse trans Iordanē: hæc erat in tribu Benjamin,

iamin, cuius sit mentio Ios. 18. Hieronymus libro de locis Hebræicis habet Bethabarā esse sitam trans Iordanē, vbi Ioannes Baptista baptizabat, & Christus ab eo baptizatus est: refertq. tēpore suo eos, qui baptizari volebant, religionis causa eo in loco baptismum suscipere. Hæc sententiā confirmatur ex antiquis scriptoribus, qui vnam tantum Bethaniam, & eā prope Hierusalem commemorant. Epiphanius hæc, 51. legit in Bethabara: dicit tamen in alijs exemplaribus legi in Bethania. Moderni sequuntur hanc sententiā, & legendum existimant non Bethaniam, sed Bethabaram, & aliqui eorum notant Iudæos reuertentes de Aegypto hac via & loco transisse Iordanem. In quo mysteriū est aduertendum. Vbi enim cōsecratus est baptismus noster, eo loci siccis pedibus hinc inde aquis consistentibus transferunt mirabiliter Iudæi, nostrum in hoc figurantes baptismum. Alijs modernis hoc nō placet, sed duas affirmant Bethanias, vnā prope Hierusalem, alteram, quæ sit trans Iordanem: sed opinio nullo solido consistit fundamento. Certum enim est, non esse nisi vnā Bethaniam, sicut certum etiam est, Bethabaram esse locum, vbi Ioannes baptizabat, quæ erat trans Iordanē, & prope fluuium, quo loco erat transitus ipsius fluuij. Non est tamen parui faciendum, quod etiam antiqui Doctores consenserunt, omnia exemplaria habere Bethaniam tam Græca quam Latina: & ita legit Cyrillus, nec mihi credibile, aut probabile videtur, mendosum esse locum, qui tanta antiquitate & tot exemplariū conformitate receptus est. Vt igitur ab hac antiquitate & cōmunitate non recedamus, & ex alia etiam parte non fingamus, nec multiplicemus loca,

quæ non sunt, dico esse legendum Bethaniam: tamen hæc Bethania non est illa, quæ est prope Hierusalem, sed est eadem, quæ Bethabara. Tota obscuritas ex Græco, & Latīno sermone procedit, quæ non semper eam litterarum distinctionem habet, quæ est apud Hebræos. Bethania, quæ est prope Hierusalem, scribitur cum *Βαιη*, at Bethania hæc scribitur cum *Βαιη*, & significat idem, quod domus nauis, idest, locus, vbi nauicula est, qua transitur flumen, quod idem est, ac Bethabara, idest domus transitus: nisi velis Bethaniam significare illum locum, vbi prope fluuiū erat nauis, & naua habitabat, prout fieri solet, quæ erat prope Bethabaram urbem, & vocabatur Bethania cum idest, domus nauis, Latine autem & Græce, ex defectu litterarum vtramque scribunt cum alpha, & inde ambiguitas processit. Simile quid habetur Matth. 1. vbi dicitur, genuit Ieconiam, Ieconias autem genuit: idem videtur vterque Ieconias Latine & Græce, tamen notat ibi Hieronymus esse distinctos, & in Hebræo distinctis scribi litteris, vnum cum *י* & *ח* in vltimo: alterū cū *י* & *ח* ita nūc in præsentī accedit, & Euangelista voluit non Bethabaram, sed locum ipsum immediatum, & propriū describere, vbi gesta sunt hæc: erat enim extra urbem in loco illo Iordani proximo, vbi erat domus nauiculæ transitus, & putato esse hunc legitimum sensum & lectiōnem. Nec obstat, quod posset aliquis obijcere, apud Hebræos *ינה* non significare nisi nauem magnam: & maritimam, quia re vera non ita est: nam etiam paruum, & fluuialem significat, Isa. 33. Non transibit per eam nauis remigum, vbi paraphrasis Chaldæa exponit, nauim piscatoriā, & de tali ibi est sermo.

Idē est hoc loco Bethania & Bethabara.

Alterā die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait.

COM M E N T A R I V S.

Tertium testimonium Ioannis refert Euangelista, cuius tres annotat circumstantias, duas expresse, vnam tacite: quæ tacite insinuat, est, Ioannem sponte, & non interrogatum hoc perhibuisse testimonium, in quo a præcedenti differt, quod a legatis Iudæorum interrogatus illud perhibuit: circumstantia vna de expressis est tempus, quando hoc testimonium redditum est. *Alterā die*, inquit, die Græce magis exprimitur significatio *επαύριον* quasi posttridie, die sequenti post diem, quo præcedens perhibuit testimonium. Altera circumstantia est, tunc Dominum venisse ad Ioannem, quem Ioannes videns, testimoniū perhibet de illo. Græce in præsentī est, *Videt*: Venit autem Dominus ad Ioannē, L adhuc

adhuc in loco, ubi solebat baptizare, manentem. Venit autem, ut occasionem perhibendi testimonium hoc Ioanni offerret, quod quidem post baptismum suscepit, & eius a deserto regressum factum est.

A N N O T A T I O L X V I I .

Per diem alterum, sequens die significari hoc loco.

Nonnulli illud, quod dicitur, *Altera die*, ample dictum intelligunt, ut significetur die quodam post præcedens testimonium factum, quia illud ante baptismum, quod autem modo narratur, post baptismum factum esse existimant: unde inter hoc, & illud testimonium multi dies intercesserunt. Nam ut habetur Marci 1. statim a baptismo ductus est in desertum, ubi per dies quadraginta mansit. Hoc quidem dici probabiliter potest: sed multo probabilius est etiam, post baptismum superius testimonium perhibuisse ante regres-

sum a deserto. Absens erat Christus, quando Ioannes legatis Iudæorum respondit: erat enim in deserto, quo se post baptismum receperat: inde autem reuersus ad Ioannem venit, tuncque hoc redditum est testimonium. Et sic in sua propria significatione vox interpretanda est, *Altera die*, nempe a die, quando superius testimonium est perhibitum. In his enim quorum ratio certa statui non potest, securius verborum proprietates conseruatur, a qua non est recedendum, nisi graui ratione in contrarium urgente, quæ in hac re non reperitur.

Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.

C O M M E N T A R I V S .

Baptizabat Ioannes Christum, ne autem, ut ceteris, baptismum ei esse collatum populus existimaret, testimonio hoc eam omnino tollit suspensionem, cum mundi peccata eum tollere testetur. Vox *Ecce* determinatam & distinctam indicat personam, de qua perhibet testimonium, quasi diceret: saepe vobis dixi, post me venit, medius vestrum stat &c. Nunc, qui sit iste, vobis digito demonstrato, *Ecce*. His verbis insinuat Ioannes Christum sua morte mundum a peccato liberaturum: agnum enim vocans, sacrificium mortis eius prænuñciauit, ut recte Origen. homil. 24. in Numer. & Chrysostomus hom. 37. in Matth. dixerunt: estque cum articulo, ecce agnus ille, cuius vnus sacrificio mundus a peccato purgatur. Agnum etiam illum dicens, insinuat Christum figuratum in lege: agni enim sanguine aspersi sunt postes Iudæorum in Aegypto, ne ab Angelo percutiente paruuli eorum occiderentur. Agnus etiam Paschalis quotannis magna pompa offerebatur. Agnus insuper singulis diebus, mane, & vespere in templo sacrificabatur. Agnum præterea illum appellans, eum esse, quem Prophetæ prædixerunt, insinuat. Isa. 53. Tamquam agnus coram tondente se obmutuit, & Iere. 11. Ego tamquam agnus mansuetus, qui portatur ad victimam, quasi diceret: ecce agnus ille in lege figuratus, & a Prophetis prænuñciatus. Agnum illum tandem vocans, eius innocentiam, & candorem significat, qui nullius peccati maculam habens, mundi maculas abluuit. Hebr. 7. Talis enim decebat, ut nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus. Græce semel legitur *Ecce*, in principio. *Ecce agnus ille tollens peccatum mundi*, mundi peccata tollere dicitur: quia sanguine ipsius nostrorum peccatorum maculæ deletæ & mundatæ sunt: sicut medicamento adhibito tolluntur morbi. Dum autem, *Mundi peccatum* dicit, non Iudæorum tantum, sed omnium hominum peccata significantur auferri, iuxta illud, 1. Ioan. 2. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris tantum, sed pro totius mundi. Quod autem in singulari dicitur, *Peccatum*, non minuit significationem, sed potius auget: nam tota species rei significatæ singulari numero exprimitur: sicut quando dicimus, lactuca frigida est, non hanc.

Quare Ioannes agnum Dei, Christum appellat.

hanc, aut illam, sed totam speciem significamus: dicens autem, ecce Agnus ille tollens peccatum mundi, tacite insinuat sacrificiorum omnium antiquorum insufficientiam, & inefficaciam, quæ peccata tollere non valebant. Hic agnus est, qui vere tollit: quibus verbis Christum sua morte totius mundi Redemptorem esse prædicat, sicut figuratum in lege, & per prophetas prædictum erat.

A N N O T A T I O L X V I I I .

Diversæ huius loci lectiones nihil minuunt de veritate sensus.

Dvbium non est, Græca exemplaria varia fuisse: nam Chrysostomus homil. 16. legit in plurali peccata. Theophilactus autem in singulari. Augustinus lib. 12. contra Faustum cap. 30. & Ambrosius lib. 3. de fide, cap. 5. legunt in singulari. Origenes vero hom. 24. in Num. legit in plurali. Cyprianus lib. de duplici martyrio, legit in singulari. at lib. 2. con. Iudæ. c. 15. & libro de baptismo legit in plurali. Hæc varietas nihil mutat de sensu. Christi passio medicina fuit, & propitiatio sufficientissima ad mundi tollenda peccata: quorum autem non tolluntur, ipsorum est defectus, quia sibi non applicant medicinam: nec enim virtus medicameti minor est, si non applicata infirmo, morbum non tollit.

Quare Ioannes vsus sit verbo tollit, in præsentem tempore.

Verbum *tollit*, seu *tollens*, quod in præsentem est, perpetuam virtutem Christi vsque in mundi finem tollentis peccata significat, ut ait Origen. in hoc loco. Nam præsentis verbi tempore perpetuas rerum naturas, & indeficientes earum virtutes exprimimus, ut cum dicimus, ignis calefacit, aqua humectat, reubarbarum purgat choleram, quod adnotauit Chrysostomus homil. 17. in Ioan. quamquam & aliam esse causam existimo, nempe ut aduentum Christi ad redemptionem mundi, in ip-

sius sanguine adesse insinualet. quasi diceret: Ecce, Agnus est iam præsens, qui venit ad mundi peccata tollenda: si enim diceret, tollit de futuro, non exprimeret hoc ne, an futuro aduentu id esset facturus.

Quare autem Agnus dictus sit, explicauimus in commentario. Adde quod Clem. Alexand. lib. 1. pædago. cap. 5. annotauit, agnum esse dictum, ut significet Christum in omnibus assimilatum nobis, qui etiam infans & puer factus est: pueros enim agnos vocamus. Verba Clem. hæc sunt: Quoniam scriptura pueros & infantes agnos vocat, Deum, qui est Verbum, qui propter nos homo factus est, qui nobis in omnibus assimilari volebat, vocauit agnum Dei, Filium Dei, infantem patris. Hæc Clemens. In hac expositione illud placet, agnum dici Dei, ut significetur filius Dei esse, agnus enim filium notat: sicut Genes. 49. Catulus leonis dicitur, ut filius significetur Dei, quod multi antiqui aduerterunt: ita hic, non ouem, non bouem, sed agnum vocat, ut hominem hunc filium Dei, non Patrem, non Spiritum sanctum insinuet. Illud autem verbum, infantem patris Latine impropre dicitur: æqualis enim Patri non recte dicitur infans Patris, ut Deus est.

Quare Christus dictus sit agnus ex Clemens, Alex.

Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat.

C O M M E N T A R I V S .

Quæ de absente Christo prius Pharisæis, & ante etiam dixerat turbis, applicat Christo præsentem, *Hic est*, inquit, *de quo dixi, qui venit post me, &c.* Hæc superius sunt exposita, hoc in loco additum est nomen, *Post me venit vir*, quia, ut homo, post Ioannem natus est, siue quia, ut homo prædicauit, & apparuit mundo post Ioannem. Magnam habet illa vox *vir*, energiam. Non enim tantum propter humanam naturam, & sexus significationem, & magnam perfectionem Christi hominis posita est, sed simul etiam propter prophetias multas in quibus Christus vir prædictus est. Iere. 3. Ego vir vester, & assumam vos Iere. 31. Mulier circumdabit virum. Zachar. 6. Ecce vir oriens nomen eius. Isa. 53. Virum dolorum,

Christus in scripturis vir appellatus.

& scientem infirmitatem, & similia loca. Ob id Euangelistæ etiam, & Apostoli ipsum vocarunt virum. Luc. 24. Qui fuit vir Propheta. Act. 2. Iesum Nazarenum, virum approbatum. Fuit autem prædictus vir, quia futurus sponsus Ecclesiæ 2. Corinth. 11. Despondi vos vni viro: sic nunc vir dicitur venisse. Cypria. lib. 2. cont. Iudæ. cap. 19. legit, *Homo*, qui post me veniens homo, sed rector est nostra interpretatio.

A N N O T A T I O L X I X .

Quare Baptista hoc loco virum appellauerit Christum.

Ambrosius lib. 3. de fide cap. 5. laborat multum contra Arrian. in reddenda ratione, cur modo vocetur vir, & paulo superius in similibus verbis non dictum sit, nisi: Qui post me venturus est. Respondet id factum, quia illic iam dictum erat: Verbum caro factum est, & ex præcedentibus de incarnato Verbo dici: *Post me venit*, constabat: at quia in præsentia non id præcesserat, ut de verbo, ratione carnis dictum esse, *Post me venit*, intelligeretur: adiuncta est vox hæc *vir*, sed responsio non satisfacit. nam si hæc verba essent Euan-

gelistæ, recte id responderetur, at sunt Baptista, & ut talia recitantur ab Euangelista. Quando autem dicta sunt a Baptista ab solute dicta sunt, & non præcessit verbum illud, Verbum caro factum est. Hæc enim quæ dicit Ambrosius ad contextum narrationis pertinent, nisi velit a Baptista semper adiunctam esse vocem illam, sed ab Euangelista semel omisam, semel appositam ob prædictam causam. Sed siue apponatur, siue non, nihil ex hoc loco habent Arriani contra nos, immo ipsi conuincuntur verbo illo, *Quia prior me erat*, quo eius diuinitas manifestatur.

Et ego nesciebam eum, sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.

C O M M E N T A R I V S .

NE quis forsan obijceret Ioanni, quomodo illum, quem ostenderat, Christum esse sciret, quare ratione de eo tantum testimonium perhiberet: totius rei seriem, & quo gesta sit modo, enarrat. *Ego*, inquit, *nesciebam eum*, nempe a principio, quando eram in deserto, & nondum aliquem baptizaueram: propterea autem veni baptizare, ut ille manifestaretur populo. Meus enim baptismus in aqua ad hunc finem dirigebatur, ut ille populo Israel notus fieret. Non dicit, ut manifestarem eum, sed ut manifestaretur: nam non solum testimonio Ioannis, sed voce etiam Patris, & operibus diuinitatis suæ Christus est manifestatus. Illa coniunctio, *Et*, communem facit causam cum populo Israel, ac si diceret: etiam ego, sicut & populus Israel, nesciebamus hunc esse Christum, sed ego solus missus sum baptizare, ut manifestaretur populo. Dicit, *veni in aqua baptizans*, ac si diceret: non ego veni, ut peccata meo baptismo tollerem, sed ut ipsum tollentem peccata, meo baptismo notum facerem. prudenter dicit, *nesciebam eum*, sicut etiam prudentissime Deus Ioannem testimonium perhibiturum Christo vitam egisse solitariam, & remotam ab omni humana conuersatione disposuit: ne quis humano affectui testimonium hoc tribueret, maxime quia Christus illi secundum carnem coniunctus erat: propterea dicit, & repetit iterum, *nesciebam eum*, id est, ego nec noueram eum, ne me humano affectu ductum esse existimetis. Quando dicit Ioannes, *nesciebam eum*, non omnimodam ignorantem significat: sciebat enim Christum esse natum, & inter homines degere: in vtero enim existens agnouerat, quod quidem etiam in his verbis insinuat. Si enim venit baptizare, ut Christum manifestaretur in Israel, sciebat ergo Christum iam adesse: sed significat ignorantem determinatam, sicut scimus esse regem, antequam videamus, tamen cum nondum vidimus, dicimur nescire, quia quis

quis sit, determinate & distincte non nouimus. sicut quando 1. Reg. 16. missus est Samuel a Deo ad vngendum in regem vnum ex filiis Isai, sciebat quidem vnum eorum vngendum, tamen nesciebat quis esset illorum, donec a Deo signum accepit: ita & Ioannes, quando egressus est de deserto, & baptizare incœpit, sciebat Christum esse inter homines, sciebat se venire, ut per baptismum suum Christum manifestaret; tamen tunc nesciebat, quis esset in particulari. Hinc factum est, ut, antequam Christum in particulari agnosceret, quia ipsum iam venisse, & ipsummet suo baptismo notum futurum nouerat, sape de ipso testimonium perhibuerit, dicendo: Qui post me venit, seu venturus est, &c. Et attende, quando dicitur *nesciebam eum* restringendum hoc est, nempe tunc, quando baptizare primum venit: postea enim nouit, etiam ante signum a Deo datum. Percontabitur aliquis, qua ratione suo baptismo dicitur Ioannes manifestasse Christum? Respondeo quadrupliciter id accidisse. Vno modo, quia Christus, dum a Ioane baptizatur, manifestatur a Patre; Hic est filius meus. Altero modo, ut nouitate baptismi Ioannis, Iudæi commoti tempus aduentus imminens Christi, & aquam iam illam adesse, qua iuxta Ezech. 36. mundandi erant ab omnibus inquinamentis, & peccatis suis, intelligerent. Tertio, ut populus per penitentiam in baptismo prædicatam disponderetur, ut remoto impedimento peccatorum, Christum facilius annunciatum reciperet. Quarto, Chrysof. hom. 16. ut ratione baptismi maior fieret concursus ad Ioannem, & hac ratione eius testimonium esset manifestius.

Quatuor modis baptismum Ioannis manifestatus est Christus.

Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de celo, & mansit super eum.

Prosequitur Ioannes suam narrationem. Nesciebam, inquit, eum; veni tamen baptizare, ut is manifestaretur populo: in baptismo autem, *vidi spiritum descendentem, quasi columbam de celo, & mansit super eum*. nesciebam ego primo eum, postea missus sum baptizare, ut meo baptismo notus fieret, tandem vidi super eum spiritum descendentem in specie columbæ. Obscurum faciunt hunc contextum verba Euangelistæ interposita & *testimonium perhibuit*, est tamen Hebraismus, mutans personas in vnico contextu. ita legimus Marci 4. Aliud inquit, cecidit in terram bonam, & dabit fructum, &c. postea adiunxit: Dicebat, qui habet aures audiendi, audiat. sensus tamen idem est: perinde ac si non mutata persona diceret, ut manifestaretur in Israel, ego veni in aqua baptizans, & vidi spiritum descendentem, &c. Hunc descensum spiritus in specie columbæ vidit Ioannes, quando Christum baptizauit, ut constat ex Matth. 3.

Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto.

Posset aliquis obijcere, vidisti quidem spiritum descendentem in specie columbæ super eum, sed unde habes illud esse signum Christi, qui venturus erat, ut tu testimonium de eo perhibeas? Respondet Ioannes, & complet totam suam enarrationem, *ego nesciebam eum*, id est, quando ego veni baptizare, nesciebam; Deus autem qui misit me, hoc tunc mihi signum dedit, *super quem*, inquit, *videris spiritum descendentem, & manentem*, scito illum esse, qui baptizabit in spiritu sancto, non in aqua tantum, ut tu: id est, illum esse Christum & Messiam,

fiam, qui manifestandus est populo. Non igitur extra rem dixi vobis, me vidisse Spiritum descendantem ut columbam, & manentem super eum: quia hoc est signum a Deo mihi datum, ut eum distincte, & terminate agnoscerem, & populo manifestarem. Attende verba: *Qui misit, inquit, me baptizare, ille mihi dixit.* quasi diceret: si meo baptismo datis fidem & eum recepistis tamquam a Deo, sciatis illum eundem, a quo missus sum baptizare, mihi hoc signum dedisse: si creditis baptismo, ut credidistis, credite signo dato ab eodem: si creditis mihi baptizanti, credite mihi testificanti. Quia autem turbis prius dixerat venturum eum, qui baptizaret eos in Spiritu sancto, de Christo loquens, ob id dicit nunc, ille est, qui baptizabit in Spiritu sancto.

Et ego vidi & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei.

Sicut mihi a Deo predictum, ita, impletum est; vidi enim signum, & ideo testimonium perhibui, hunc esse filium Dei, & verum Christum: non dicit, vidi, & agnoui, sed vidi, & testimonium perhibui: quia signum hoc non ad cognitionem propriam Ioanni, sed ut eum populo manifestaret precipue datum est. Filium Dei Christum appellat, quia Patris voce in baptismo filius Dei vocatus est.

ANNOTATIO LXX.

An columba quæ supra Christum descendit vera columba fuerit.

Spiritus in sua substantia nec descendit, quia ubique est, neque visus est a Ioanne, quia oculo corporeo videri non potest: sed descendere dicitur ratione signi, quia columba signum erat Spiritus sancti, & hæc descendebat. Et eadem ratione visus dicitur, sicut olim Deus videri a Prophetis dictus est ratione imaginum & figurarum, quæ Deum representabant: est enim metonymia, per quam signum pro signato in locutione usurpatur. Columbam autem, quæ signum fuit Spiritus sancti, veram & realem fuisse oculis corporeis obiectam, tunc de nouo a Deo factam, ut inferuisset creatori; non tamen a Spiritu sancto assumptam in unitatem personæ, sicut assumpta fuit a verbo caro, & propterea non dici Spiritum sanctum columbam, sicuti affirmamus, verbum esse hominem, docet August. lib. 2. de Trin. cap. 6. & de veritate columbæ apertius in lib. de agone Christi. cap. 22. cum enim signum esset Spiritus sancti, debuit esse res vera, & existens, Idem docet Chrysof. hom. 12. super Matth. & homil. 4. in Acta: addens dictum esse, quasi columbam, non quod columba vera non esset, sed ne spiritus columba esse crederetur, ob id spiritus quasi columba descendisse dicitur.

Mihi non veram columbam, & vinum

animal, sed figuram columbæ fuisse probabiliter dici posse videtur: sicut & quando in veteri testamento Deus sub humana figura apparebat, non verus homo ille erat, nec etiam aliæ figuræ olim exhibitæ; nec propterea falsum erat, quod significabatur, ad significationem enim factis est vera & realis representatio. erat enim ibi verum corpus, & vera figura columbæ, non est autem necessaria ipsa substantia columbæ: non nego oppositam sententiam esse valde probabilem.

Cur autem Spiritus sub specie columbæ apparuerit, recte docet Gregorius Nazian. orat. in sancta lumina: Ut columba, inquit, olim ad arcam reuera corporei diluuii sedati nuntium attulit; eodem modo Spiritus sanctus in columbæ specie apparens repressum esse diluuium spirituale indicat. hæc Greg. Idem Ambros. ferm. 21.

Cauendum vero est a tribus hæresibus, quæ huic columbæ apparitioni nituntur. Prima est antiqua asserentium Iesum, & Christum duos esse non vnum, sed Iesum purum hominem natum ex Ioseph & Maria, Christum autem esse spiritum Dei multo ante existentem, & hunc Christum tempore baptismi descendisse in specie huius columbæ in Iesum, manifestasseque ei Patrem incognitum prius, & per illum alijs

Probabile est columbæ non veram, sed tantum apparentem fuisse

Quare Spiritus sanctus sub specie columbæ apparuerit.

Hæreses tres vitandæ.

alijs, & operatum esse in eo miracula, quæ facta sunt: at tempore passionis auolasse iterum, & solum Iesum passum esse, & resurrexisse. Hæc hæresis fuit Cherinti, ut refert Epiphan. hæres. 28. & Irenæus lib. 1. cap. 25. & eadem fere fuit Ebionis, ut refert idem Epiphan. her. 30.

Alter hæresis fuit Arrianorum, ut refert Cyrill. lib. 2. in Ioan. cap. 3. hi affirmabant filium Dei incarnatum, & factum hominem, negabant tamen eum Patri consubstantialem, ideoque dicebant in hoc descensu accepisse nouam a Spiritu sancto perfectionem, etiam secundum naturam diuinam. contra quam hæresim disputat Athan. orat. 2. contra Arrian. ostendens sanctificationem non esse factam in Christo secundum diuinam, sed secundum humanam naturam, quod etiam hic Cyrillus ostendit. Contra primam hæresim possent quamplurima adduci, tamen locus Ioannis sufficiat, qui manifeste illos errores conuincit. Nam iam verbum caro factum erat, cum Ioannes de eo protulit testimonium, & antequam columba descenderet, dixerat: Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat.

Tertia hæresis est eorum, qui nostro hoc tempore exemplo columbæ putant se argumentorum efficaciam euasisse, quibus nos veritatem sacræ Eucharistiæ, & præsentiam Christi contra eos irrefragabiliter probamus. Dicunt enim: Ecce Spiritus sanctus ubique est, nec moueri potest, tamen quia columba est signum eius dicitur descendere, & videri, sic corpus Christi est in pane, ut in signo, & ratione signi dicitur manducari. Quâuis multis ista inepta similitudo refelli posset, tamen quia alienum esset a nostro instituto in hoc multum vagari, suis verbis tantum & suomet exemplo, illos conuincamus. Si Spiritus sanctus, qui ubique est, non esset præsens in columba illa, nec descendere, nec videri diceretur; ergo si Christi corpus manducari dicitur, & tangi in specie panis, necesse est, ut præsens sit in pane illo, alioquin cibus nec esse posset, nec dici.

ANNOTATIO LXXI.

Cauete legendi patres explicantes, quod Christus humanitas vnica fuit a Deo.

Doctores sacri caute legendi sunt, dum versant & exponunt vnctionem illam, de qua David Psal. 44. loquitur, dicens: Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ, quod de Christo Domino dictum est, ab hac enim mirabili

vnctione Christus & Messias dictus est. Docent hanc vnctionem factam in baptismo, quando Spiritus sanctus super eum descendit. ita sentiunt Athanas. orat. 2. contra Arrian. vbi hanc Psalmi prophetiam impletam in baptismo dicit. & Hieron. lib. 11. de trinit. Hieron. Isa. 61. vbi citat sententiã affirmantium prædictionem illius vnctionis complendam in mundi occasu: quod videtur sensisse Origen. lib. 1. contra Celsum, tamen ipse Hieron. tenet impletam esse in baptismo, quando Spiritus sanctus descendit in specie columbæ: & probat, quia Luc. 4. postquam est baptizatus, ingressus dicitur synagogam, & legens illud Isaia 61. Spiritus Domini super me, eo quod vnxit me, dixit: Hodie impleta est hæc prophetia, quæ tamen eadem videtur cum illa prophetia Psalmi.

Ceterum Damasc. lib. 4. de fide, c. 6. tenet hanc vnctionem factam in ipsa incarnatione, tuncque vnctam esse humanitatem illam diuinitate, tunc impletam omni gratia Spiritus sancti, & denique completam prophetiam Psalmi. Idem tenet Gregorius epist. 61. lib. 9. dicens: Concipi de Spiritu sancto esse illud vngi, de quo Psal. loquitur. August. etiam lib. quæstionum, nou. & vet. Test. cap. 49. tenet in incarnatione vnctum esse. Vnde recte dicit Damascenus loco citato in incarnatione sua fuisse Messiam & Christum, id est, vnctum. Ista sententia vera est, & tenenda: nam omnis gratia & virtus illi communicata humanitati, ex vnione verbi emanauit, nullumque accreuit postea illi donum scientiæ, aut gratiæ infusæ: sed a principio incarnationis habuit Spiritum sanctum secum manentem. Sacri autem isti Doctores sic interpretandi sunt, ut vnctionem factam in baptismo, id est, declaratam, & ab eo tempore exerceri coeptam, significent. Spiritus sanctus enim suo aduentu declarauit vnctionem antiquam, & exercendam per doctrinam, & miraculorum manifestationem, in qua vnctione errant Iudæi tantantes dici non posse Christum, sine vnctione sensibili. Quorum errorem conuincit Hieronymus Isa. 61. probans Christos dici in scriptura ob vnctionem spiritualem.

Hac etiã ratione intelligendi sunt Doctores expendentes illud verbum *manentem super eum*, Hieronymus enim Ezech. 35. exponit, dici manentem spiritum super Christum, quia numquam ab eo recedit, sed omnia opera spiritus habet, quãdo vult, & quo modo vult; non sic in Prophetis,

Dominus Christus in incarnatione vnctus fuit.

Quid sit Spiritus sanctus manentem super Christum.

phetis, quia ad tempus recedere solebat spiritus, nec semper intelligentiam prophetiae habebant. Ambros. lib. de Arca & Noe, cap. 3, dicit spiritum ideo dici manentem in Christo, quia numquam ab illo, sicut a nobis interdum propter peccata recedit. Greg. lib. 2. moral. cap. 28. & 29. idem cum Hieron. sentit; exponit enim de iustis, seu fidelibus, quibus aliquando spiritus datur, & dantur etiam gratiae quas gratis datas dicimus; ut prophetare, miracula facere; & alia huiusmodi, in quibus non manet, quia non quoties volunt, talia opera faciunt; sed ad tempus pro utilitate aliorum. Obicit sibi Greg. illud Ioan. 14. apud vos manebit, & in vobis erit; & respondet spiritum manere quidem in fidelibus, tamen non sicut in Christo, tum quia in Christo manet semper, & ab eo non seungitur, quia ab illo semper procedit, tum etiam quia in eo manet quantum ad omnia dona, & opera gratiarum plenissime, quae duo nemini conueniunt; & hanc commemoracionem spiritus dicit datam in signum Ioanni, ut Christum cognosceret. Omnia haec mihi videntur intelligi debere, quantum ad significacionem, ut haec columbae commemoratio significaret Spiritum sanctum esse in Christo permanentem, non autem quod de nouo tunc descenderet inuisibiliter, quantum ad aliquod donum, sed solum in signum, sicut quando a Patre dictum est; Hic est Filius meus, non tunc filius factus est, ut impie intelligebat Faustus, referente Augustino lib. 23. cont. eundem, cap. 3, sed quod iam erat, tunc significatum est. Sic in descensu isto dicimus significatum esse, quod iam erat: columbae manens est data Ioanni in signum, non ipsa inuisibilis permanentia. haec enim signum non erat, cum videri non posset.

Dubitare posset aliquis an columbae haec, non tantum a Ioanne, sed etiam a Iudaeis visa sit? quia Matth. 3. dicitur; Aperti sunt caeli, & vidit spiritum: vbi nihil de alijs, sed de solo Ioanne narrat Euangelista. Chrysof. hom. 16. refert aliquos affirmasse, visam esse columbam soli Ioanni, & paucis cum eo bonis & iustis. Sed contrarium tenet ipse, & vere sentendum est, visam esse illis omnibus, qui tunc aderant, siue bonis, siue malis: sicut & vox Patris, Hic est Filius meus, ab omnibus etiam fuit audita. Quamuis Hilar. lib. 9. de Trinit. solum Ioannem audisse affirmet: quia non solum fuit hoc factum

An columba ab omnibus qui aderant, visa fuerit.

A in signum Ioanni: sed ut etiam Christus alijs manifestaretur. Si enim propter solum Ioannem esset, non erat necessarium, ut superadderetur vox Patris, cum sola columba in signum Ioanni fuerit promissa. Nec praeterea, ut in tanto concursu hominum signum illud acciperet, immo quia auditum est, Hic est filius meus, ne turba Ioannem filium dici arbitraretur, ut recte notat Chrysof. columba mittitur ad Christum, & aliquanto tempore manet super eum, ut inde ipsum esse filium Dei cognosceret, & non tamquam peccatorem accessisse ad baptismum arbitraretur. Quod si Euangelista de Ioanne solo refert spiritum descendente vidisse, non ideo ceteros praetermisit, quod non viderint, sed solius Ioannis meminit, quia soli ipsi illud signum datum est, ut cognosceret, & manifestaret Christum: quamuis enim turba audisset, & vidisset, non tamen illum esse Christum, & verum Messiam inde cognouit. Ob id testimonium perhibet Ioannes; non solum, quia vidit, sed etiam, quia sibi in signum data est columba, per quam illum esse Christum discerneret. Adde quod non omnes Iudaei tunc aderant, nec viderant columbam: ob id haec duo testatur Ioannes, & se vidisse, & sibi a Deo signum hoc datum esse, & hac ratione se nouisse determinate Christum ipsum.

ANNOTATIO LXXII.

D Ræcipua huius loci difficultas est, quo modo dixerit Baptista, *Et ego nesciebam eum etc.* Significans columbam datam ei fuisse in signum quo Christum cognosceret, quasi non cognouisset ante columbae descensum. Cum tamen ex cap. 3. Matth. constet columbam non ante, sed post baptismum peractum descendisse, & Ioannem ante baptismum cognouisse Christum: ideo enim recusauit eum baptizare, dicens: Ego a te debeo baptizari. Cum ergo ante baptismum cognouerit Christum, non per columbam cognouit, si quidem illa non ante, sed post baptismum descendit.

Origenes in praesenti loco responderet verbum illud *nesciebam* referendum esse ad tempus, antequam Christus in carne apparuisset; tunc enim Ioannes nesciebat eum: postquam autem in carne apparuit, nouit eum in vtero, quando Beatissima Virgo sanctam Elisabeth visitauit. Haec responsio non potest accommodari contextui;

Quo modo Ioannes Christum nescisse dicitur.

ta: nam Ioannes hanc ignoracionem refert ad tempus, quo signum a Deo accepit, & missus est baptizare.

Secunda responsio est eiusdem Origenis, qui ad tempus postquam in carne apparuit, refert, asseritque Ioannem nouisse quidem Christum, antequam baptizaret, esse verum Christum, & Messiam; proptereaque, venienti dixisse: Ego a te habeo baptizari: ignorasse tamen adhuc, an baptizaturus esset in Spiritu sancto. Hoc enim intellexit, postquam spiritus in specie columbae super eum descendit. huic responsioni illud fauere videtur, quod dicitur; Super quem videris spiritum descendente, ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto. hoc igitur est, quod Ioannes ignorabat, & signo cognouit. Sed contra eam est, quia ante baptismum immo etiam prius, quam vidisset Christum, id ipsum sciebat. nam dicebat turbis multo ante baptismum Matth. 3. Qui post me venturus est, fortior me est, ille vos baptizabit in spiritu sancto: non igitur hoc ignorabat, quando Christus venit ad ipsum. Quod etiam confirmatur, quia dixit: Ego a te habeo baptizari, & tu venis ad me? quae verba non solum Christum, sed etiam baptismum eius cognouisse, suoque praetulisse probant. Ego, inquit, a te habeo baptizari, quasi diceret: tuus baptismus meo est praestantior: quia tuus in spiritu, meus in aqua est: vnde non tu a me, sed ego a te debeo baptizari.

Tertio Augustinus lib. 2. de consensu Euang. cap. 15. & lib. 5. de baptismo contra Donatist. cap. 13. responderet: ignorasse Ioannem, & ex descensu spiritus cognouisse Christum sic institutum baptismum, ut siue per hunc, siue per illum ministraretur, semper, qui baptizat, Christus esset: propterea, siue bonus, siue malus sit minister baptizans, baptismus est idem, & equalis efficaciae: quia baptismus est Christi, & ipse est qui baptizat. Nemini enim dedit auctoritatem instituendi baptismum, sed ipse instituit, & ipse est baptismus. & hoc nesciebat Ioannes ante descensum Spiritus, nouerat tamen prius Christum esse. Acuta quidem & ingeniosa Augustini solutio, tamen adhuc Ioannem hoc idem nouisse probatur, si verba Euangelij etiam subtiliter examinemus. Vnde enim Augustinus colligit, Ioannem non nouisse? profecto non alia ratione, nisi quia dicitur: Super quem videris spiritum descendente, ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto: in eo, quod dicitur, ipse

A est, qui baptizat; ergo ipse est baptizatus, non ministrorum: Sed ex eisdem verbis colligitur etiam ante baptismum hoc nouisse, quia ante baptismum dixit, ipse est, qui baptizabit in Spiritu sancto: utrobique verba sunt eadem: ergo quod ipse ex vltimis infert, poterimus nos ex prioribus verbis etiam deducere. Adde etiam quia non dictum est: *Ego nesciebam* baptismum, sed *eum*, quod ad personam refertur, non ad baptismum, quod etiam facit contra expositionem secundam.

B Quarto loco Cyrillus lib. 2. in Ioannem, cap. 2. difficultatem euadere conatur, dicens Ioannem Christum ignorasse, quia ex suis viribus, non potuit cognoscere, sed diuina virtute & reuelacione eum nouit: quando ergo dixit: *Ego nesciebam*, intelligit ex me, & ex mea virtute nesciebam: noueram tamen ex diuina virtute & reuelacione. Sed obstat huic responsioni, tum quia signum datum est ei, ut illum cognosceret; tum praeterea quia solutio difficultatem non euacuat: nam si hanc reuelacionem habuit ante baptismum, quo modo accepit signum cognoscendi post baptismum? iam enim cognoscenti signo non erat opus: si autem non habuit, quo modo ante baptismum dixit: Ego a te habeo baptizari? Praeterea si hac ratione dixit: *Nesciebam eum*, etiam post descensum, immo etiam modo posset dicere, nescio, quia, non sua virtute, sed diuina sciuit, & scit.

Quinto loco Chrysofomus hom. 16. asserit, quando dicitur, *Nesciebam*, referendum esse ad tempus ante baptismum: in baptismo enim nouit eum, non solum per signum exterius columbae baptismum iam peracto, sed etiam antequam baptizaret, per reuelacionem, quando dixit: Ego a te habeo baptizari. Sed non explicat Chrysofomus quo modo dictus sit Ioannes ignorasse Christum ante baptismum, cum in vtero cognouerit, & eum stantem in medio populi etiam ante baptismum annunciauerit.

Sexto loco Beda super hoc cap. dicit Baptistam cognouisse Christum ante baptismum; tamen quia in baptismo ita perfecte cognouit, ut prior cognitio respectu posterioris, ignoratio dicatur, propterea quamuis ex priori cognitione dixerit: Ego a te habeo baptizari, setamen nesciuisse dicit, respectu cognitionis perfectae, quae secuta est, quando Spiritus sanctus descendit. Haec expositio a verborum proprietate recedit.

Septimo loco Neoterici multa dicunt; quidam columbam bis descendisse affirmant, semel ante baptismum, & tunc cognouit Ioannes Christum, & dixit: Ego habeo a te baptizari: iterum post baptismum, & hunc posteriorem descensum describit Matthæus: Ioannes autem de priori loquitur, quem nemo ceterorum Euangelistarum descripsit. Audaſter tamen hi comminiscuntur, quod nullus Euangelistarum scripsit, & magis scripturam ingenio suo, quam ingenium, vt par eſſet, ſcripturæ accommodant, fingentes hiftoriam, quæ cum tanti momenti ſit, mirum eſſet, ab Euangeliftis fuiſſe prætermiſſam.

Alij ex recentioribus ante baptismum cognouiſſe Chriſtum affirmant, non vt Meſſiam, & Chriſtum, ſed vt hominem ſanctum, & Saluatorem mortalium, & ea ratione dixiſſe: Ego habeo a te baptizari. Sed hoc etiam ſigmentum eſt, & difficilius creditu. quo modo enim Saluatorem cognouit, & non Chriſtum? nam ignorare Chriſtum eſſe Saluatorem, ſeu alium a Chriſto Saluatorem exiſtimare, indignu erat tanto Præcurſore. Præterea verba ipſa, Ego a te habeo baptizari, ſignificant nouiſſe eum eſſe Chriſtum, qui baptizaturus erat in Spiritu ſancto.

Alij denique dicunt, verbum *neſciebam* non indicare ignorantiam, quia ante baptismum ſciebat etiã determinate Chriſtum, ſed ſe neſcire dicit, vt eum populo manifeſtaret. Ceterum cum absolute dixerit Baptiſta, *Ego neſciebam eum*, non video qua ratione dici poſſit, quod ignorauit, vt populo manifeſtaret: absolute enim dicit *neſciebam*.

Propoſiti
dubii reſo-
lutio.

Pro ea igitur difficultatis reſolutione, quam ego verioſem credo pauca quadam dicam. Primum eſt, ignorantem hanc referri ad tempus, quando degens in deſerto miſſus eſt baptizare. de hoc enim tempore loquebatur, quando dixit, *Ego neſciebam eum*, vt ex verbis ſequentibus conſtat: adiunxit enim, *ſed qui miſit me baptizare, dixit mihi*.

Alterum eſt, quod dicitur ignoraffe eum, vt in commentario dictum eſt, quia non determinate ſciebat, quis eſſet. nondum enim eum viderat, nec ſigna exteriora aliqua, vt eum diſtincte poſſet agnoſcere, audierat: ſciebat quidem præſentem eſſe, & veniſſe, at inter multos homines quis determinate eſſet ignorabat adhuc quando mandarum baptizandi accepit. Vulgare enim eſt, vt inter loquendum

A nos dicamus neſcire hominem, quem nō vidimus, quamuis ex nomine eius & celebri fama illum cognoscamus. ſciebat ergo Chriſtum: quia miſſus eſt, vt eum manifeſtaret: ignorabat tamen, quia de facie, & determinate nondum nouerat.

Tertium eſt hanc ignorantem determinatam perduraſſe vſque ad baptiſmi tempus, quando Chriſtus baptizandus acceſſit determinate agnoſcere illu eſſe Chriſtum, prius quidem reuelatione interiori, ſicut nouit in vtero exiſtens: poſt baptiſmum vero ſigno deſcenſus columbæ a Deo dato, vt perfectiori illuſtraretur agnitione: talis enim cognitio conueniebat illi, qui populo teſtificaturus erat de Chriſto, vt hac ratione audientium animos facilius ad fidem pertraheret.

Quartum & maxime notandum, eſt ſignum deſcenſus ſpiritus in ſpecie columbæ, non fuiſſe datum tantum ad cognitionem, vt nimirum agnoſceret Meſſiam, & verum Chriſtum, ſed etiam ad teſtimonium de eo reddendum, & populo manifeſtandum: deoque etiam iam cognofcenti ſuperuenit: quod verba ipſius Ioannis indicant. prius enim dixit: Ego neſciebam eum: ſed vt manifeſtetur in Iſrael, propterea ego veni in aqua baptizans. Ac ſi diceret: Ego in deſerto, quando eum de facie non noueram, iuſſus ſum deſcendere, & baptizare in aqua, vt manifeſtarem eum, & teſtimoniū perhiberem. Poſtea ſubiunxit: *Ego neſciebam eum, ſed qui miſit me baptizare, ipſe mihi dixit: Super quem videris ſpiritum &c. Ipſe eſt, qui baptizat in Spiritu ſancto.*

Ac ſi diceret; Ipſe eſt, de quo debes teſtificari, & quem manifeſtare mitteris: illudq. erit tempus exequendi munus tibi iniunctum. Ex his concludit. *Ego vidi, & teſtimonium perhibui*. Nota non dixiſſe, vidi, & agnouit, ſed vidi, & teſtimonium perhibui. Significat enim ſignū præcipue datum ad teſtimonium perhibendum, quāuis eodem ſigno perfectius nouerit Chriſtum, quæ ſe neſciuiſſe dicit, quando hæc iniuncta ſunt ei a Deo in deſerto. Exemplum eſt 1. Reg. 16. quando Samuel miſſus eſt Bethlehem, vt vngeret vnum ex filijs Iſai, illum videlicet quem Deus illi oſtenderet, abiit Propheta, & repulſis ceteris, vltimus Dauid ſupererat, quem cum vidiffet Samuel cognouit illum eſſe quem vngere debebat: ſed non vixit donec diuina voce fuit admonitus. Simile huic eſt quod accidit hoc in loco Baptiſtæ.

Alteram

Alteram die iterum ſtabat Ioannes, & ex diſcipulis eius duo.

COM M E N T A R I V S.

Quartum adhuc deſcribitur teſtimonium Ioannis, quod die altera, ſeu poſtera a præcedenti exhibitum eſt: hoc autem non ſolis diſcipulis duobus, ſed publice multis adſtantibus redditum eſt. Si enim verba hæc, & ſequentia conſideramus, non referuntur hi duo diſcipuli, tamquam ij, quibus ſolis teſtificatum eſt: ſed vt ij, qui præſentes erant, & audierunt loquentem Ioannem multis, qui tunc aderant. inexcusabilis profecto eſt Iudæorum duritia & negligentia, qui cum pridie audiffent magnificum teſtimonium a Ioanne de Chriſto exhibitum, & tunc viderent Ioannem ab omnibus negotijs expeditum, & reſpondere paratum, nihil prorfus ab eo de Chriſto quæſierunt: propterea Ioannes ipſe ſponte ſua iterum de illo teſtificatur. Et notat Euthymius, alios multos tunc adſuiſſe, quando hoc perhibitum eſt teſtimonium.

Et reſpiciens Ieſum ambulantiem, dicit: Ecce agnus Dei.

Cum ſtaret Ioannes, Chriſtum aliquantum loco diſtantiem & ambulantiem reſpexit. Verbum hoc energiam habet, ac ſi diceret: fixis, & intentis oculis intuebatur eum, ſicut ſolemus inſpicere, quæ etiam intus attendente mente conſideramus: & ſic oportebat, vt intueretur, qui fidem vitam & perfectam, tanti myſterij intus habebat, & qui de eo tantum teſtimonium perhibiturus erat. Nec ſine cauſa illum adeo fixis oculis aſpiciebat, ſed ideo, ne circumſtantes ea re animaduerſa, teſtimonium, quod ille paulo poſt Chriſto redditurus erat, minus certum exiſtimarent, quaſi imprudentia, vel oculorum errore deceptus fuiſſet. Poſtquam autem ſic intuitus eſt, ait: *Ecce agnus Dei*, repetens quod prius dixerat. vt enim dicit Cyrillus lib. 2. in Ioan. cap. 4. munus docentis eſt, quod adhuc non recte intellexerunt auditores, diligenter repetere, quod confirmat illo Pauli ad Philip. 3. Eadem vobis dicere, tum mihi pigrum non eſt, tum vobis neceſſarium. in quo & conſtantia Ioannis in perhibendo teſtimonio, & in docendo, & inſtruendo populo prudentia, maxime lucent. Chryſoſt. hom. 17. & Cyril. lib. 2. cap. 4. legunt integrum teſtimonium, *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi*: at Euangelifta ſolummodo dicit, *Ecce agnus Dei*, nec exiſtimo hos Doctores ita legere, quaſi velint Euangeliftam ea ſcripſiſſe. Non enim textus vllus habetur, in quo aliud ſit ſcriptum, præter *Ecce agnus Dei*, ſed exiſtimo illos ſignificare Ioannem Baptiſtam integrum teſtimonium reddiſſe: ab Euangelifta tamen prætermiſſa ſunt vltima verba, ne bis repeteret, quæ paulo ſuperius retulerat, & quamuis ita fieri potuerit, vt probabilius tamen credo, illa ſolummodo verba protuliſſe Baptiſtam, quæ ab Euangelifta ſcripta ſunt: maxime cum illa ſufficiens eſſent teſtimonium: immo nec Euangeliftam in re tanti momenti omittere vllum verbum, quia teſtimonia ſunt omnino fideliter referenda. Cum articulo habetur vox in Græco, *Ecce agnus ille*, notandum eſt Euangelium referre Ioannem ſtantiem, Chriſtum ambulantiem. Ille ſtabat, quia omnes ad eum veniebant: Chriſtus vero ambulabat, quia adueſperante iam die, domum ſe recipiebat, prudenterq. id factum eſt, ne alij vt a Ioanne laudaretur ibi manere eum ſuſpicarentur.

M 2

Et an.

Et audierunt eum dno discipuli loquentens, & secuti sunt Iesum.

Non sine fructu hoc fuit iteratum testimonium: audientes enim duo discipuli Ioannis, illum esse Agnum Dei, secuti sunt Christum: ex modo enim testificandi nouerunt, Ioanni gratum fore, si ad Christum accederent. Attende, quod si Christus staret, ut stabat Ioannes, discipuli ad eum venisse, & ei adhæsisse, dicerentur: tamen quia Christus ambulabat, iam a loco recedens, propterea secuti eum dicuntur. Chrysof. hom. 17. dicit, ipsos secutos esse animo sequendi eum vsque ad hospitium, ut scirent, vbi maneret: ibi enim cum eo loqui volebant, hunc enim sensum indicant verba, quæ sequuntur: nam interroganti Domino, quid quærerent, dixerunt: Vbi habitas? Horum discipulorum docilitas, multitudinem Iudæorum adstantium, & nullam tanto testimonio fidem adhibentium, condemnat.

Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis.

Conuersus Dominus respicit retro, eosque videt sequentes se: conuersus est autem, aut quia ab aliquo de sequela duorum admonitus fuit, aut quia ipse nullo docente cognouit, & voluit misericorditer eos intueri, & alloqui. Postquam vero conuersus est, non solum diuina cognitione, sed ex vultu, & incessu illos ad se venire intellexit, & propterea locutus eis est. Misericordiæ, & benignitatis fuit ad eos se conuertere, antequam accederent: quo facto eandem benignitatem, quam nobis impertitur, significauit, dum præuenit nos, incœpta opera nostra, necdum finita, acceptans, & complens, sicut ille Pater Luc. 16. qui filio prodigo redeunti, antequam accederet, occurrit. quamuis autem conuersus sit corporaliter, postquam illi secuti sunt eum, tamen sua diuina virtute præuenerat ut illi sequerentur, sicut & nos præuenit, ut etiam incipiamus.

Quid queritis? qui dixerunt ei. Rabbi, quod dicitur interpretatum, Magister, vbi habitas?

Probabile est aliquantulum stetit, ut eos expectaret, cum eis loqueretur, *Quid queritis?* interrogat humano more, non quod ignoret, sed secundum Cyrillum, libro 2. capite 7. ut colloquendi principium interrogatio illa faceret: & secundum Chrysof. hom. 17. amouendæ verecundiæ, & timoris gratia. Credibile enim erat eos subuereri, & formidare tamquam ignotos, maxime cum se rudes intelligerent, & tantum de illo magistri sui accepissent testimonium: interrogando ergo, eos sibi conciliat, & familiares, ac audentiores facit, sequendo eos dignari colloquio ostendit. Respondent illi: *Magister vbi habitas?* Magistram vocant, quia ab eo discere volebant, ut notat Cyrill. lib. 2. cap. 8. quia vero rem magni momenti scire cupiebant, locum quietum, & tempus commodum quærebant. Non enim res graues vbi que sunt tractandæ, nec quouis tempore. iam enim Christus recedebat a loco, & in via erat, & iam declinabat in vesperum dies, quærunto, *vbi habitas?* quasi dicerent, cupimus scire nunc abs te, ubi habites, ut mansionem cognita, oportunius tecum colloquamur: & a te discere, ut a magistro, ualeamus.

ANNO-

ANNOTATIO LXXIII.

Chrysofomus hom. 17. dicit eos statim voluisse interrogare, non in aliud tempus differre: locum tamen aptum quærebant, nempe hospitium. Magis placet, quod dictum est: sciebant enim horam seram esse, & dubitabant, ne magistro essent molesti. Iam eorum incipit elucere fides, magistram vocant, quem numquam sic vocatū audierant, dignum etiam fide professionis excellentioris Rabbi, quam apud Latinos Magister, & apud Græcos *διδάσκαλος*, quia est a verbo *διδάσκω* quod significat multiplicare, quasi homo multa scientia, & virtute præditus: propterea ab Euangelista retentum est, & interpretatū Græco sermone. nec est verum, quod aliqui dicunt, significare idem, quod magister meus. Putant enim illud Iod esse affixum, quod ex imperitia Hebræi sermonis procedit. Nam Iod est de nominis integritate, nec est in hoc loco affixum, quod sepe fit in multis nominibus, & Euangelistæ auctoritas id probat, nam interpretatus est magistram, non autem magistram meum. Illud autem verbū, *Habitas, uere* significat, vbi manes, quod ad mansionem hospitij pertinet: & eodem verbo vsus est Euangelista, quando dixit de his duobus, mansisse illo die apud Christum, quod non habitationem, sed quandam diuersionem, & hospitium importat. & hac ratione soluit Chrysofomus hom. 17. dubitationem, quæ suboriri poterat ex illo Luc. 9. Filius hominis non habet, vbi reclinet caput suum. Christus enim non habebat domū, aut diuersorium proprium: & hoc dicitur a Luca, non tamen negat, quin maneret, aut diuerteret ad domum, aut hospitium aliquod.

Dixit eis: Venite & videte.

COMMENTARIVS.

Non iudicauit Dominus intempestiuum aliquid, quod ad salutem spiritualem pertinebat, sed statim allicit eos, & inuitat ad colloquium & doctrinam, *Venite, inquit, & videte*, vbi maneam. Nulla mora in quærenda salute spirituali laudanda est: vtilitatis enim retardatio, ut probe dicit Cyril. lib. 2. cap. 9. detrimentum adfert semper. Docemur hic, inquit Chrysof. hom. 17. ad diuinarum rerum doctrinam, nullum tempus esse intempestiuum, quamuis aliena domus ingredienda sit, & magnus, ac clarus vir ab obscuro petendus, & intempestiue. Numquam enim huius doctrinæ occasio contemnenda est.

Venerunt, & viderunt, vbi maneret, & apud eum manserunt die illo. Hora autem erat quasi decima.

Inuitati discipuli tanta Magistri benignitate venerunt cum illo, & viderunt, vbi maneret, & illo die manserunt apud eum: ut autem, quantum temporis manserint, Euangelista declaret, tempus quando venerunt, descripsit, *Erat hora quasi decima*; quod intellige a solis ortu: nam Iudæi ab ortu ad occasum solis numerabant diem, & duodecim horis, totidemque noctem diuidebant: decima ergo hora ab ortu iam prope ad occasum est solis, manserunt ergo cum Domino tota illa nocte, a decima vsque ad ortum sequentem. Quid audierint a tanto Magistro, & Domino, & tam benigne eos accipiente, Euangelista non narrat: tamen effectus indicat. Sic enim edocti fuerunt, ut alios ad Magistram condiscipulos trahere, & allicere procurarent. Chrysofomus homilia 17. legit casualiter illa verba vltima, sic, *Erat enim hora*, & refert ad tempus, quando Dominus dixit: Venite, & videte, tamquam causa sit, cur Dominus non expresserit, vbi habita-

habitaret, sed tantum ad videndum inuitaret. Mihi videtur, si causaliter sunt verba legenda, potius causam significare, cur manserit cum illo eo die, nempe nocte, quia dies aduersascebat, nec tempus erat colloquendi, nisi mansissent illa nocte: communiter continuandi coniunctio legitur, & sic in commentario exposuimus.

Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, qui audierant a Ioanne, & secuti fuerant eum.

V Num discipulorum, qui secuti sunt Dominum, nomine proprio indicat Euangelista, alterius tacito nomine. Causa huius rei est, quia qua ratione Petrus sit vocatus, & ad Dominum venerit, describere intendebat, proptereaque non a principio nomen eius declarauit: sed postquam a Christo edoctus est, & fratrem allicere studuit. Erat primo Andreas Ioannis discipulus, magnumque magistrum, cum multo maiori commutauit, tantumque fuit noui magistri doctrina illustratus, & delectatus, vt non priori magistro fratrem Simonem, sed Christo Domino lucrifecerit, & quem non ad priorem magistrum allexit, ad posteriorem solite inuitauit, & perduxit.

A N N O T A T I O L X I I I I .

Quis fuerit comes Andree, quando apud Christum mansit.

Simon & Simeon diuerse significat.

Euthymius, alterius nomen fuisse Euangelistam affirmat, quia vel insignis non erat, nec notus, vel quia ipsemet erat, qui hæc scripsit, vt dicunt aliqui. Epiphanius hæc. 51. dicit hunc esse aut ipsum Ioannem, aut Iacobum fratrem, filios Zebedæi. Attende rursus duo hæc nomina Simon, & Simeon valde esse diuersa, tam in significatione, quam in Etymologia. Simon enim apud Hebræos **שמון** a verbo quod impinguari significat, **שמן** quasi pinguedo, aut impingua-

tus, & hoc nomen reperitur. 1. Paralip. 4. Simeon autem est apud Hebræos **שמעון** a verbo **שמע** quod significat auferre, aut obedire, quasi obediens, seu obedientia, & hoc erat nomen vnus ex filijs Iacob. Genes. 49. & illius Simeonis. Luc. 2. qui Christum infantem in vlnas accepit. Petrus autem non hoc, sed prius nomen sortitus est, recteque illi conuenit. Fuit enim gratia, donis, & prærogatiuis spiritus, valde a Christo impinguatus.

Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam, quod est interpretatum Christus.

C O M M E N T A R I V S .

Discedens domo, in qua cum Christo vna manserat nocte, primum inuenit fratrem suum Simonem. Vox illa *Primum*, comparisonem quandam insinuat, & aliqui legunt, prior, seu primus inuenit, & Euthym. & Epiphanius hæc. 51. Sic legunt, & tunc sensus est. Vnus illorum discipulorum, qui Andreas dicitur, prior altero inuenit Simonem, quasi diuisi essent: & separati duo illi, & Simonem quærerent, inuenit autem eum prior frater eius Andreas, & inuento dicit: *Inuenimus Messiam, qui dicitur Christus.* Potest etiam illud primum referri ad Simonem, sitque sensus: discedenti Andree a Christo primus occurrit Simon. melior, & magis proprius est prior sensus. *Inuenimus* vt notat Chrysostr. hom. 17. verbum est animi desiderantis & expectantis Christi aduentum. Cum enim iam audissent a Ioanne prius, Christum statim venturum, & medium stare inter eos, desidera-

desiderabant magno affectu agnoscere quis esset. Prolatum est autem hoc verbum ab Andree cum exultatione quadam, vt notat Euthym. Messias Latine vnctus, Græce Christus dicitur, & est cum articulo, quia multi in scriptura dicti sunt Messias propter vnctionem, per quamdam tamen excellentiam, & antonomasiam, qui promissus erat & expectabatur Christus, dictus est ille Messias Euangelista interpretationem adhibet, qui Græce Christus dicitur: retinuit autem nomen Hebræum, tum ob nominis reuerentiam, quia in scriptura sic appellatus est, tum propter Iudæos, qui sub hoc nomine eum intelligebant, & expectabant: vt venisse credatur ille idem, qui expectabatur. In eo autem, quod voce plurali vtitur, non se solum sed alios etiam inuenisse Christum insinuat, vt sic sibi a fratre fidem conciliet, aut etiam quia tamquam commune fratri inuentum bonum nunciet. Chrysostr. hom. 17. dicit etiam tunc adfuisse cum Andree illum alium discipulum, qui cum eo secutus erat Christum, quamobrem recte numero plurali locutus est, quia suo, & alterius, qui aderat nomine loquebatur: sed verior est prior expositio. Nam ille alius non aderat, quando Andreas inuenit fratrem.

A N N O T A T I O L X X V .

De nominibus Christi Domini.

Aduertendum est, Messiam nomen esse Hebræum, idem significans, quod Græce Christum, vtrumque autem idem, quod Latine vnctum. Est autem in veteri scriptura nomen commune appellatiuum: qui enim sacro vnguento vnguebantur, Christi & Messias nomen sortiebantur. Erant autem tria genera personarum vnctione sacra vnctarum: Summi Sacerdotes, vt constat Exod. 29. Reges, vt habetur. 1. Reg. 10. 16. & alijs in locis. Et Prophetæ aliqui insignes. Eliseus enim vnctus est. 3. Reg. 19. Omnes hi Christi, seu Messias nomine appellabantur: per quamdam vero antonomasiam & excellentiam nomē Christi seu Messias accommodabatur Christo nostro promisso in lege, in quo omnes gētes erant benedicendæ, qui venturus a Iudæis credebatur, & expectabatur. Psal. 2. Aduersum Dominum, & aduersum Christum Eius. Dan. 9. Post sexaginta duas hebdomadas occidetur Christus. Multa sunt huiusmodi testimonia, in quibus Christus per excellentiam significat verum Christum & Saluatorem.

Quibus de causis Dominus, per excellentiam dicitur Christus.

Hoc autem factum est duabus de causis, quarum prior est, quia Christus noster in se vno complectitur omnes vnctionis causas. Ipse enim Rex est. Psal. 2. Ego autem constitutus sum Rex ab eo: ipse est summus Sacerdos. Psal. 109. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech: ipse etiam est Propheta. Deuter. 18. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum. Nec præter ipsum, quisquam alius fuit, qui simul haberet tres istas dignitates. Fuerunt quidem Reges, & Prophetæ, fuerunt Sacerdotes, & Prophetæ, nemo tamē

A simul Sacerdos, Rex, & Propheta, præter Christum nostrum inuenitur: ideo nomē Christi & Messias ipsi accommodatum, & vt ita dicam, appropriatum est. Posterior causa est, eius singularis vnctio: illi enim in veteri testamento vnguebantur vnguento materiali, & si qui spirituali vnguento, nimirum gratia, vncti erant, quales Patriarchæ ante legem, de quibus dictum est Psal. 104. Nolite tangere Christos meos, (hoc enim loco vtitur Basil. & Hieron. contra Iudæos, vt probet Christos dici ab vnguento etiam spirituali) erat tamē gratia finita & infusa, qualis datur hominibus meritis: at Christus noster multo aliter vnctus fuit. Illa enim humanitas vnctæ est ipsa diuinitate, quæ illi vnita erat: quantum ergo superat diuinitas creaturam, tantum superat vnctio Christi ceteras vnctiones, de qua vnctione dictum est. Act. 10. quomodo eum vnxit Dominus Spiritu sancto. & Isa. 61. Spiritus Domini super me, eo quod vnxit me. Dicitur super me, quia diuinitas, illi humanitati vere vnita erat, & per eam sanctificabatur: ideoque Psal. 44. dicitur vnctus præ participibus suis. Hanc vnctionem docte explicat Origen. lib. 2. de princip. cap. 6. Hinc factum est, vt gratia infusa Christi sit sine mensura, & super omnes gratias, immo a qua ceteræ dimanarunt, & dimanant: propter has duas causas Christi & Messias nomē Christo Saluatori nostro accommodatum est, & velur proprium factum.

Interrogabit aliquis, cur non est retentum nomen Hebræum, vt diceretur Messias, sed in Græcum, Christus, mutauit, & appellamus

Cur non retinuerit Hebræum nomē Messias, sed in Græcum, Christus, mutauit.

lamus enim Christū. Huius rei causa mihi ea videtur esse, vt per id significetur Christus Saluator Iudæorum & gentium, Euangeliumq. esse commune omnibus. Rom. 10. Christus ad iustitiam omni credenti. Hoc autem significatum est nomine Hebræo Iesu; quod Domini Saluatoris proprium est, retento, & nomine Hebræo altero in Græcum mutato: vt sicut nomen Hebræum, & Græcum est, nempe Iesus Christus, sic ipse gentibus, & Iudæis Saluator agnoscatur. Hac eadē de causa August. lib. de spiritu & littera, cap. 3. 2. & ser. 13. de verb. apost. dicit, a Paulo Rom. 8. & Galat. 4. dictum esse, Abba Pater, Græce, & Hebraice. Hæc de hoc nomine.

Quoniam autem huius nominis mentio facta est, non erit abs re totius nominis rationem exponere. Aduertendum ergo est, in nouo testamento quattuor modis Christum nominari, nempe Christum, Iesum, Christum Iesum, & Iesum Christum. De primo, nempe Christi nomine hætenus diximus, reliqua explicanda sunt. Iesus nomen est proprium & distinctiuum Christi, sicut inter nos vnus Petrus, alter Franciscus vocatur, & vnusquisque suum nomen proprium habet, ita Christo impositum est nomen proprium I E S V S. Est autem Hebræum nomen, idem significans, quod Saluator. Sic enim Matth. 1. habemus ab Angelo expositum: Vocabis, inquit, nomen eius Iesum: ipse enim saluū faciet populum suum a peccatis eorum. Circa quod nomē duo possēt aliquis quæ- rere. Vnum, cum totius Trinitatis sit saluare, tam enim Pater, quàm Filius, & Spiritus Sanctus simul, & indiuisē salutem efficiunt, remittunt peccata, dant gratiam & gloriam; quid est, cur nomen Saluatoris imponitur tamquam proprium Christo, nempe filio Dei incarnato? Respondeo, id esse factum ad significandum vere quidem Deum salutem efficere, tamē modum eam efficiendī exhibitum esse per Christum Dei filium & hominem. Ipse enim est, qui satisfecit pro criminibus nostris, factus propitiatio pro mundi peccatis 1. Ioan. 2. Ipse est, qui meruit veniam, & gratiam nobis, ipse factus est nobis sapientia a Deo, iustitia, & sanctificatio, & redemptio. 1. Cor. 1. Ipse mediator Dei & hominum, in quo instaurata sunt omnia. Ephes. 1. Propter hæc nomen I E S V S proprium sibi obtinuit: quia hæc non communia Trinitati, sed propria opera eius sunt.

De nomine Iesus.

Quare nō a iudicando,

Alterum est, cum non tantum sit Salua-

tor, sed etiam iudex hominum, vt Act. 10. Ipse est, qui constitutus est a Deo iudex viuorum & mortuorum. Ioan. 5. Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio: cur nomen potius a saluando, quàm a iudicando sumptum est, maxime quia omnes iudicabit, non autem omnes saluauit effectu, quia multi peribunt? Responderi possēt, nomen a saluando impositum, quia prius venit saluare, postea iudicaturus est omnes. Recte id respondetur, tamen nondum est perfecta responsio, nec integra causa. Dicendum ergo est, nomen acceptum a saluando, quia quamuis venturus sit iudicare, tamen non assumpsit carnem patibilem, nec factus est homo, nisi vt saluaret. Si enim non voluisset saluare, non erat cur ad iudicium faciendum indueret carnem: hoc enim carne non assumpta potuit fieri perfectissime: ad saluandum autem & redimendum, eo modo quo saluati sumus, carnem induere oportuit. Et ideo ab hoc munere accepit nomen, quod Ioan. 3. dictum est. Non, inquit, misit Deus filium suum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Hæc de nomine I E S V S.

sed a saluando Dominus nomen assumpserit.

Cur Iesus Christus, & quandoque inuerso ordine Christus Iesus dicitur.

Dicitur etiam vtrumque simul, nempe Iesus Christus, seu Christus Iesus propter Iudæos, Hæreticos, & Catholicos, varijs tamen ex causis. Propter Iudæos quidem sic dictus est, in confusionem eorum, vt significemus eundem esse Messiam, seu Christum in lege promissum, & eum, qui Iesus dictus est: dicentes ergo Christum Iesum, seu Iesum Christum, fatemur Iesum, quem colimus in nouo testamento esse illum Christum, qui promissus erat. 1. Ioan. 5. Qui credit quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est. & Matth. 1. De qua natus est Iesus, qui vocatur Christus. Recte ergo Ambr. Phil. 2. adnotauit, hoc nomine Iesu Christi, aduentum eius in carne esse iam completum significari.

Aduersus hæreticos etiam hoc nomen proferimus, quia fuerunt olim, qui alium Iesum, alium Christum esse dicerēt, vnūque passum, alterum miracula fecisse affirmarent. cuius hæresis meminerunt Tertullianus libro de carne Christi, & Irenæus. lib. 3. cap. 11. contra quam dicitur. 1. Ioan. 4. Omnis, qui soluit Christum, ex Deo natus non est. Soluere Christum est, vnum Christum, alterum Iesum fuisse, dicere: at nos vnum, & eundem consistentes dicimus, Iesum Christum, seu Christum Iesum.

Hoc etiam nomen propter Catholicos proferi-

proferimus, quia per ipsum integram & perfectam fidem Christi confitemur. Quāuis enim Iesus & Christus vnum & eundē significant Dei filium & hominem, tamen Iesus propter diuinitatem dicitur, non enim ille homo saluaret, nisi Deus esset: Christus autem propter humanitatem, nō enim vnctus est, nisi ratione humanitatis, vt docet Hilar. lib. 11. Trinit. Qui ergo Iesum Christum dicit, Christum Deum & hominem confitetur: atque hæc fides est nostra, ad salutē necessaria. Ioan. 17. Hæc est vita æterna, vt cognoscant te Deum ve-

rum, & quem misisti, Iesum Christū. Deum dicitur Iesus Christus, & Christus Iesus: Christus Iesus propter ordinem temporis. Præcessit enim lex, & promissio Euāgelii & veritatē. Philip. 2. Hoc sentite in vobis, quod & in Christo Iesu. Gala. 5. In Christo Iesu nec circumcisio aliquid valet. Iesu enim nomen ad Euāgeliiū, Christi vero ad legem pertinet. Iesus Christus autem dicitur propter ordinē dignitatis: nam perfectius est Euāgelium lege, & veritas promissione. Matth. 1. Liber generationis Iesu Christi.

Et adduxit eum ad Iesum.

C O M M E N T A R I V S.

D Vbium non est, vt recte dicit Chrysost. hom. 17. Andream Simoni omnia, quæ facta sunt, & quæ a Christo audiuit, narrasse, & vsum esse verbis, quibus eum inuitaret ad Christum: at Euangelista effectum describit, alijs silentio præteritis. Adduxit, inquit, eum ad Iesum, forsitan quæ Andreas Simoni narrauit, siluit: ne Simonem efficacia potius persuasionis Andrea, quàm Christi iam secreta; ac occulta virtute trahentis motum, & excitatum esse arbitraremur. Adduxit autem eum ad Iesum, a quo perfecte instruendum sperabat. hoc fraterni animi, cognati amoris, & sinceri affectus officium est, vt in spiritualibus quàm diligētissimam curam adhibeamus, vt inuicem opitulemur. Admiranda est hoc loco profecto diuina sapientia, Simonem, qui maior Andrea futurus erat, per minorem instrui, & ad se adduci voluit, ne maior a minori discere erubescat, & vt dignitatem Petro non ob sua merita, sed ex gratia ei datā fuisse ostenderet.

Intuitus autem eum Iesus, dixit: Tu es Simon filius Ionæ, tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

N On oculis tantum corporis, sed etiam internis Dominus Petrum intuetur. Quæ autem de causa Dominus intuitus sit eum, sequentia explicant: occulta enim manifestat. Tu es Simon, filius Ionæ: quem numquam viderat, nec audierat, nomine proprio vocare, nomen Patris indicare, virtutis supernaturalis erat. Intuitus ergo est eum, rursus quæ futura erant, prædicit. Vocaberis Cephas, quod Euangelista interpretatur significare lapidem. Petrus enim Græce, significat petram, seu lapidem Latine. quibus verbis dignitatem & prælationem Simonis super omnes Apostolos prænuñciat, & primatum futurum eius, in ipso nomine insinuat. Nomen antiquum eius reuelat, & nomen nouum super imponit. Vbi attende Petrum non mutasse nomen, sed antiquo superadditum esse nouū: dictus est semper Simon Petrus, in nomine antiquo conuenit cum alijs Apostolis, qui suis nominibus nominati sunt, super id vero additum est hoc nouum: vt Petrus Apostolus etiam, vt alij esse significetur, & super Apostolicam dignitatem ultra alios auctus esse primatu noscatur. nam inter Apostolos primus est dignitate & prælatione, Tu, inquit, es Simon, nomen hoc non amittes, sed ultra vocaberis Cephas. Meminit etiam Dominus nominis Patris eius, non solum, vt ex reuelatione nominis proprii, & Patris, quod occultum videbatur, fidem sibi conciliaret: sed, vt se certam cognitionem habere de eo indicaret, ne audiens Petrus tam honorificum

Simoni nomen nouum imponitur, priori etiam retento.

Quare Patris Simonis Christus nomen fecerit.

N orificum

norificum nomen dubitaret intra se, an forte Christus nouerit, quis ipse esset. Erat enim homo inferioris conditionis, propterea dicit Dominus: Noui te perfecte, tu es Simon, tu es filius Ionæ, & etiam si talis sis, vocaberis Cephass, quod nomen est Syriacum, significans non qualemcumque lapidem, sed magnum lapidem, qualis in fundamento ponitur, & hoc idem significat Græce πέτρος. Est enim nomen appellatiuum etiam Græce, Latine autem est tantum proprium. Lapidem enim non vocamus Petrum, sed petram. Ex hoc nomine, Cephas, sumimus argumentum, tempore Christi multa vocabula iam esse ex Chaldaico sermone sumpta ab Hebræis: post captiuitatem enim Babylonicam Hebræa lingua suam amisit puritatem. Quod autem Ioan. ultimo, dicitur filium Ioannis, hic autem filius Ionæ, & similiter Matth. 16. nulla est cōtradictio. Ionas enim idem est, quod Ioannes, sed abbreviatum nomen, vt solet fieri in vulgari sermone sæpe, vbi abiecta littera, aut syllaba aliqua, idem nomen breuiter pronunciamus.

A N N O T A T I O L X X V I.

An Christus nomē Simonis imposuerit, an vero imponendū prædixerit.

Dubitatio occurrit, an hoc in loco Christus imponat nomen Petro ita, vt ex nunc vocetur Petrus, an potius prædicat nominis impositionem, quo postea fit appellandus Petrus. Aug. lib. 2. de conf. Euang. cap. 17. & 53. & lib. 4. cap. 3. tenet, nomen hoc in loco ei esse impositum, vt ex nunc Cephas, seu Petrus fit dictus. At Cyril. lib. 2. cap. 12. & Chrysof. hom. 18. affirmare videntur hæc verba esse promissionē & prædictionem eorum, quæ futura erāt. Hilar. cap. 19. in Matth. dicere videtur, tūc impositum, quando dictum ei est: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Contra vtramque sententiam videtur facere, quod dicitur Mar. 3. Fecit, inquit, vt essent duodecim cum illo, & vt mitteret eos prædicare, & dedit eis potestatem curandi infirmitates, & eiiciendæ dæmonia, & imposuit Simonis nomen Petrus. Ad hoc respondet Augustinus loco citato, hæc narrata a Marco per quandam recapitulationem, qua narrauit, non quod tunc temporis factum fuit, sed quod iam antea factum erat. Potest iterum opponi contra sententiā Augustini quia dictum est de futuro, *Vocaberis*, videtur igitur nō tunc esse impositum nomen, sed promissum. At hæc obiectio nullius est momenti, nam in Genesi dixit Deus: Non vocaberis Abram, sed appellaberis Abraham: & tamen tunc nomen ei est impositum, quia tunc incepit, quod futurum erat, nec aliter potuit loqui, nisi de futuro, quasi diceret: ex nunc te vocabunt Petrum.

An etiam sententia.

Mihi placet sententiā Augustini, quamuis non careat probabilitate opposita sententia. Hoc tamen aduertendum, quod in commentario annotauimus, Simonis non

esse mutatum nomen, sed amplificatum: nec enim dictum est: Non vocaberis Simon, sed vocaberis Petrus. At Gen. 17. quando mutata sunt nomina Abrahæ, & Saræ, vtrumque dixit Deus: Non vocaberis Abram, sed appellaberis Abraham. Et vxor tua non vocabitur Sarai, sed Sara.

A N N O T A T I O L X X V I I.

Hæc vocatio Andree & Simonis distincta est ab ijs, quæ narrantur Matth. 4. Mar. 1. Luc. 5. nec in hoc vlla est controuersia inter Doctores, immo non est dicenda proprie vocatio. Quamuis enim spiritu suo, & virtute Christus ad se traxerit vtrumque, sitq. interior vocatio, tamen exterius non sunt vocati a Christo, sed venerunt ipsi. Quæ autem narrantur ab alijs Euangelistis, vocationes sunt exteriores, quando ad officium discipulorum & Apostolorum vocati sunt. & hæc proprie vocatio dicitur, cū de vocatione Apostolorū agitur. Interior enim vocatio cōmunis est omni fideli: nemo enim potest venire ad Christum, nisi ab ipso interius tactus, & tractus. Et hæc vocatio quædam est, qua vocatione nunc vocati sunt, non tamen exteriori, quæ Christus eos postea ad discipulatum & Apostolatū, vt firmiter ei adhærerent, vocauit. Sequebantur ergo nūc Christū, vt discipuli quidā, tamen nō firmiter adhærētes, vt postea. Cōtrouersia præcipua ea est, an historia narrata a Mattheo & Marco, de vocatione horum duorum sit distincta ab ea, quæ Luc. 5. narratur: sed ad hunc locū eā discutere non spectat, cum constet historiā præsentem ab alijs esse, etiam nemine cōtradicente, diuersam.

Vocatio hæc Simonis & Andree alia est ab illa qua postea ad Apostolatū vocati sunt.

In cra-

In crastinum voluit exire in Galilaam, & inuenit Philippum.

C O M M E N T A R I V S.

Aliam vocationem describit Euangelista eodem ferme tempore factam, *Voluit, inquit, exire in Galilaam.* Quæ hactenus narrauit, in Iudæa facta sunt: at nunc placuit Christo redire in Galilaam. Dicit autem *voluit exire*, quia sponte, & proprio motus arbitrio, seu nulla persecutione impulsus voluit reuerti: præterea, vt quod statim narratur, non casu aliquo, sed diuino consilio & voluntate factum Euangelista subindicet, nempe Philippum inuenisse, & vocasse. Dicitur autem hoc factum in crastinum, seu crastina die, ab illa nempe die, in qua Petro dixit, tu vocaberis Cephas: non autem a die, quando illi duo secuti sunt eum: nā illa nocte cum eo manserunt, die orto Andreas recessit, & inueniens Simonem, adduxit eum ad Dominum. Hoc igitur die non recessit in Galilaam, sed die crastina a die, quando venit ad eum Petrus. Vtrum autem eodē die venerit ad Christum Petrus, quo ab Andrea inuentus est, an alio, incertum est: tamen probabilius est, eodem die venisse, & postridie Dominū in Galilaam exisse. Dicitur autem exire, quia relicta Iudæa ibat in Galilaam. Epipha. hæc. 51. dicit illa die, qua secutus Andreas venit ad Dominum, inuenisse Simonem, sed id fieri non potuisse ex eo patet, quia illa nocte mansit cum Christo. Epiphani. tamen forsan diem ab occasu in occasum computauit.

Et dicit ei Iesus: Sequere me.

Vocatione exteriori ad se vocat Philippum, nec tamen defuit interior, tanto maior, & efficacior, quanto minus Philippus instructus erat exteriori magisterio. Nec leuitatis fuit Philippum sequi Dominum, sed efficaciam verbi Dei: non aliud audiuit Matthæus, vt refert ipse, cap. 9. quando relicto omnibus secutus est eum, quam, *Sequere me.* Irridebat Iulianus Apostolos, vt refert Hieron. Marth. 9. & leuitatis arguebat, quod tam cito secuti essent Christum simplici verbo vocantem: nec considerabat impius, fortius, & efficacius, omni syllogismo & ratione esse verbum Dei. Si leues fuerunt Apostoli obediendo voci diuinæ, appellet Iulianus leuem Lazarum, qui quatruiduanus surrexit vnica voce Christi. Appellet etiam leues, infirmos, & cæcos, quos verbo simplici Christus sanauit: si ergo non leuitas hæc, sed efficacia est verbi Christi, profecto nec leues erant Apostoli, qui verbo audito, secuti sunt eum. Rectius dixisset Iulianus, si nimis rebelles, & duros, & insensatos eos appellasset, qui tanto verbo credere, & obedire noluerunt, & tunc incredulos Iudæos, & seipsum merito damnasset. Euthymius asserit Philippū vidisse illos, qui Christum sequebantur, & eo esse ipsum adductum ad fidem. Melius dicit Cyril. lib. 2. cap. 13. Id verbi efficaciam tribuens, & bonæ dispositioni Philippi, quæ tamen a Deo erat. Non enim Philippus a Petro, aut Andrea aliquid ex gestis intellexerat, quia breuitas temporis id impedire videtur.

Virtus & potentia vocantis non leuitas vocatorū, eos trahere ad Christum.

Erat autem Philippus a Bethsaida, ciuitate Andree & Petri.

Galilæus erat Philippus, & eiusdem patriæ cum Andrea & Petro, quæ dicebatur Bethsaida. Huius ciuitatis nequitiam exprobrauit Dominus, & ei valde comminatus est. Matth. 11. mitiusque fore terræ Sodomorum, quam illi, iudicium prædixit. Væ, inquit, tibi Bethsaida, væ tibi Corozain, &c. Ete mediō tātæ prauitatis

Tres Aposto-
li de Ciuitate
Bethsaida
vocati.

prauitatis tres Apostolos insignes eduxit, vt vbi abundauit malitia, superabundet gratia, quæ non meritis proprijs vocatorum, sed vocantis benignitati tribuatur. Memorat autem Euangelista hos esse tres de Galilæa, & Bethsaida in opprobriũ Iudæorum: nemo enim ex tribu illa venit ad Dominum, ex qua nasciturus expectabatur. Primi, qui ad ipsum venerunt, & vocem eius audierunt, Galilæi fuerunt, & de ciuitate, vbi peccata abundabant: atque hac de causa adiunxit Andreã & Petrum etiam de eadem esse ciuitate, vt impleri iam insinuet, quod prædictũ erat per Isaiam cap. 9. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephtalim via maris trans Iordanem Galilææ gentium, populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam. Terra, quæ prius passa est flagellum, recepit primo misericordiam, & vbi prius regnavit peccatum, abundauit gratia in primis Apostolis & fidelibus. Erat Bethsaida pagus in tribu Isachar ad litus maris Galilææ inter Capharnaum & Magdalum. Apud Hebræos idem significat, quod apud Latinos domus venationis.

Inuenit Philippus Nathanael, & dicit ei.

Non casu, sed studio diligenti conquisitum, vt dicit Cyril. lib. 2. cap. 14. Philippus inuenit Nathanaelẽ sibi familiarem & amicum, vt tãti thesauri inuenti participem faciat: vt enim Andreas fratrem, sic Philippus Christo lucratur amicum. Erat autem Nathanael de Cana Galilææ, vt habetur Ioan. 2. 1. Vir in scrutandis scripturis diligentissimus, vt Chrysof. hom. 19. & Cyril. lib. 2. cap. 14. annotant, & eodem aduentus Christi, quo Philippus, tenebatur desiderio. Aliqui fratrem ipsius Philippi existimant, sed sine fundamento: si enim frater esset, non id dissimulasset Euangelista, sicut nec dissimulauit Andreã fratrem esse Petri: nec id verisimile est. nam Nathanael de Cana Galilææ, Philippus de Bethsaida erat. Ex narratis, hæc omnia, non in Iudæa, sed postquam Christus in Galilæam peruenit, facta esse deducimus: nam dictum est, Christum voluisse exire in Galilæam, & iussisse Philippum sequi, & sine dubio tunc Christum euntem in Galilæam secutus est. Cum autem peruenisset Canam, tunc quæsitum iuit Nathanaelem, qui erat de ciuitate illa, & inuentum ad Christum duxit, vt in sequentibus refertur.

Quem scripsit Moyses in lege, & Propheta inuenimus Iesum, filium Ioseph a Nazareth.

Anunciat Christum venisse, & sensus est: inuenimus Messiam prædictum & promissum in lege a Moyse, & a Prophetis, & is est Iesus filius Ioseph a Nazareth. *Inuenimus* vox est annunciantis rem nouam & magni momenti, ac utilitatis, sicut qui magno & insperato intento thesauro cum gaudio alijs nunciat, eosq. participes facit. Inuenimus thesaurum, quasi non ego solus, sed & tu, & omnes qui sperabamus, inuenimus, quod tanto desiderio expectatum est. Sciebat Philippus Nathanaelem virum doctum, & in scripturis versatum, propterea sic cum eo loquitur, *De quo Moyses scripsit, & Propheta.* Simul etiam, vt per hæc verba explicet illum eundem Messiam, qui a Iudæis expectabatur, nec solum Messiam inuentum, sed quis sit, etiam enunciat, & circumstantias accumulat (vt quis sit, intelligat) nominis, parentis, ciuitatis. Est, inquit, Iesus, filius Ioseph a Nazareth. Vocat filium Ioseph, quoniam nondum erat in fidei mysterijs plene instructus: vulgo autem filius Ioseph reputabatur, & quia educatus a Nazareth, Galilæus, & Nazareus existimabatur.

Et dicit

Et dicit ei Nathanael: a Nazareth potest aliquid boni esse?

Nathanael peritus scripturarum, sciebat Christum venturum de Bethleem Iudæ, sic enim Mich. 5. Scriptum erat, & id Scribæ & Principes Sacerdotum Herodi quærenti responderant. Audiens autem esse a Nazareth Galilææ, obiecit non negando, sed admirando potius, & dubitando, *a Nazareth aliquid boni esse potest?* Quasi diceret, a Nazareth nihil insignis, nihil egregium speratur: quomodo ergo Christus verus de Nazareth exire potuit? Inferius Iudæi hoc idem responderunt Nicodemo. Ioan. 7. Scrutare scripturas, quia de Galilæa. Propheta non surgit. Non est silentio prætereunda docta, & prudens humilitas Nathanaelis, vir doctus, in scripturis versatus, audit ab homine illitterato rem nouam, & summi momenti: scit scriptum per Prophetam, qui errare non poterat, Christum de Bethleem Iudæ venturum: audit Galilæum, & de ciuitate infima, admittitur ac dubitat: non tamen omnino negat, nec exprobrat Philippo, ipsum deceptum esse, idq. fieri non posse, sed cum admiratione quadam, quamuis dubitando, respondet: *a Nazareth potest esse aliquid boni?* Humilitatis verbum est, sed doctæ & prudentis: quia quamuis prima facie hoc contrarium prophetiæ videretur, reuera non erat, sed maxime conforme: nam oriundus, & ortus est in Bethleem, conceptus, & educatus in Nazareth, vtrumque prædictum erat per Prophetas: vt enim per Michæam dictum est futurum de Bethleem, ita futurum Nazareum, vt habetur Matth. 2. prædictum est. Nouit vir doctus & humilis rem difficilem, tamen non de genere earum, quæ fieri non poterant, ob id admiratus & dubitans respondet. Multo aliter se habent hæretici, & maxime nostri temporis, statim ac vnam uoculam scripturæ suo iudicio intellectam, & expositam habent, contemnuunt non unum, non illiteratum hominem, sed omnes Doctores, totam antiquitatem, totam Ecclesiam. Non tale testimonium habent hæretici pro suis erroribus, quale habuit Nathanael contra eã, quæ dicebat Philippus: & tamen pertinacissime & imprudentissime suum iudicium Ecclesiæ toti præferunt. Stulti hominis est, quod aliter, quàm se putat, fieri potest, contra commune hominum iudicium quæri, & defendere velle. merito a Christo Nathanael laudatus, & famæ celebritatem consecutus est.

Christus Nazareus dicitur.

Hæreticorum mos.

A N N O T A T I O LXXVIII.

Quo sensu intelligenda respõsio Nathanaelis.

August. tract. 17. superiorem sententiam duobus modis dictam esse posse affirmat. Vnus est interrogandi, alter est afirmandi. ipse August. affirmatẽ dictam esse magis probat, quasi Nathanael Philippo consentiens, asserat a Nazareth posse exire Christum. At Cyrill. lib. 2. c. 15. & Chrysof. hom. 19. per modum dubitationis, & interrogationis sententiã legunt, & ea videtur legitima expositio. Viro enim perito in scriptura difficultatem faciebat sermo Prophetæ Christũ de Bethleem futurum prædicentis. Huic expositioni fauet, quod sequitur a Philippo dictũ: Veni, & vide, quasi diceret: veni & experientia cognosces veritatẽ, & acquiesces.

Dixit ei Philippus: Veni, & vide.

C O M M E N T A R I V S.

Non defuit Philippo humilitas & prudentia, dum admiranti, & dubitanti Nathanaeli respondet; humilitas quidem, dum non se in ea quæ nescit, ingerit,

Philippi humilitas & prudentia.

ingerit, sed suam ignorātiā fatetur. Nesciebat tunc Philippus scripturas, adhuc difficultates soluere non valebat, ab ijs, quæ nescit, abstinet. Prudentia vero, dū ad Christum, qui verus doctor erat, venire inuitat, a quo nodi solutionem accepturum Nathanaelem non dubitabat. Immo subtiliter vititur illius admiratione ac dubitatione, vt eum ad Christum alliciat, quasi dicat: tu admiraris rem grandem & difficilem, *veni, & vide*, facillime te ab hac admiratione, & dubio liberabis, *veni, & vide*, aditum facilem & breuem veritatis tantæ intelligendæ habes, *veni, & vide*, & experientia, si venis, comperies, quæ tibi nunciaui, vera esse. Sperabat Philippus benigne recipiendum Nathanaelem a Christo, quia eius iam benignitatem & mansuetudinem erat expertus: propterea secure promittit Nathanaeli omnia, *veni*, inquit, *& vide*.

Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dixit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.

Allectus a Philippo Nathanael venit ad Christum: aderant ibi alij quando accessit Nathanael: dum autem eum vidit venientem, ijs, qui aderant, de eo pronunciauit: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est*. Hæc verba sunt a Christo prolata, quando proximus iam erat Nathanael, ita vt verba eadem audierit. Non adulandi, solumue laudandi eum gratia hæc affirmavit Dominus, sed præcipue, vt occulta cordis eius manifestando, eum illuminaret, & ad fidem pertraheret. Dei enim solius est, quæ in corde sunt hominum, nosse. Vocat eum verum Israelitam, id est legis illius obseruatorem, sicut nunc qui legem Christi obseruat, vt oportet, dicitur verus & perfectus Christianus. Simpliciter vero cordis eius commendat, *in quo*, inquit, *dolus non est*: tum quia vir doctus cum esset, non est vsus argutij argumentorum contra Philippum, sed admiratur potius, & credit fieri posse, quod Philippus nunciabat, quamuis sacræ scripturæ repugnare videbatur: tum, ne circumstantes arbitrarentur illum, quem doctorem nouerant, calumniandi, aut contradicendi studio accessisse: tum demum, quia carere dolo virtus est maxime ad intimum pertinens cordis, & idcirco eum laudat, vt se cordis scrutatorem ostendat. Alluditq. ad illud Psalmi, Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum, nec est in spiritu eius dolus. In eo quod verus Israelita prædicatur, non imputabit ei Dominus peccatum. Alterum verbum expressum est, nec est in eo dolus. Duos Paulus ad Roman. 9. Israelitas descripsit, quidam sunt secundum carnem, qui ex Abraham & Iacob secundum carnem descendunt: quidam sunt secundum spiritum, qui fidem Abraham & Iacob sequuntur veram & viam. Nō autem omnes, qui sunt Israelitæ secundum carnem, sunt secundum spiritum: nec contra, qui sunt secundum spiritum omnes sunt secundum carnem. Nathanael secundum carnem, & secundum spiritum erat, ob id a Christo vere Israelita prædicatur.

Dicit ei Nathanael: Vnde me nosti?

Miratur Nathanael occulta cordis sibi reuelata ab eo, cui nec de facie notum se esse arbitrabatur, & cum admiratione interrogat, *Vnde me nosti?* Si Nathanael se talem non esse, qualem Christus pronunciauerat, cognouisset, non, *vnde me nosti?* Sed non me nosti, respondisset. Si non desiderio Christum cognoscendi flagrasset, laudē humilibus verbis refutasset. At quia veritatis amator erat, negare non est ausus, quod auctor veritatis affirmauerat: & quoniam humilitati studebat, id expresse non confirmavit, sed Christum cupiens cognoscere,

scere, admirationis interrogacione est vsus: in qua non negatur veritas, & dum tacite approbatur, non læditur humilitas, simul etiam Christi cognoscendi non deseritur via, dum interrogacione responsum postulat, per quod veritatem assequendi aperitur via.

Respondit Iesus, & dixit ei: Prius quam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te.

Mirabilis est Christi responsio. Interrogatus de modo, quo nouerit Nathanaelem, occulta ei duo manifestat, dicitq. *Antequam te Philippus vocaret, cum esses* &c. Id est, vidi Philippum te vocantem, & antequam te vocaret, quando tu eras sub ficu, ego te vidi. Non dicit noui te: sed vidi, præsentiam diuinitatis suæ insinuans, qua cunctis adstat, & præsens omnia videt. Quantum ex verbis deduci potest, antequam a Philippo vocaretur, Nathanael in loco aliquo occulto sub ficu, vbi a nemine videri poterat, fuit, & probabile est, aliquid tunc notatu dignum fecisse: forsā orabat Deum, sacræ alicui meditationi incumbere, vel aliquid simile spirituale operabatur, quod Dominus insinuat dum dicit: *Cum esses sub ficu, vidi te*. Modus enim loquendi est, quando alicui, quid in occulto loco egerit, significare volumus, locum tantum notamus, per eum simul quid factum sit insinuantes: ita in præsentem factum puto. Non respondit Dominus interrogacioni eius verbis tantum, sed factis: quasi dicat, vis scire vnde te noui: scito te a me visum sub ficu, & a me visum Philippum, cum vocaret te, quando sub ficu fuisti. Qui hæc vidit, non est ei difficile te etiam nosse, qualis sis. Perinde fuit ac si clarioribus verbis dixisset ei: Te noui quia Deus sum qui video omnia. Cum autem dicit, *vidi te*, non solam exprimit cognitionem, sed insinuat virtutem, qua mouit, vt veniret: quasi diceret, nisi te vidissem, meaq. virtute iuuissem, numquam ad me, quamuis a Philippo vocatus, venissem. Obijcies, nonne maius fuit reuelasse occulta cordis, quod factum est in principio, quàm hæc exteriora? Quomodo igitur maius probatur per minus? Respondeo vere ita esse, illud videlicet esse maius in se, tamen Nathanaeli non fuit maius, quia poterat suspicari Christum coniectura humana vsu esse, vel ab alijs audisse. Solemus enim ex operibus, & vita iudicare corda, & sæpe non fallimur. Ita potuit suspicari Nathanael, se Christo fuisse notum, tamen quia nesciebat quomodo Christus cognouisset eum, maxime quia se ei esse ignotum, arbitrabatur, miratus est. At modo audit, quæ non ex humana coniectura, nec ex alterius relatione, sed supernaturali cognitione sola nota esse poterant. Propterea hoc illi maius multo visum est, atque ea de causa Christus suam sententiam hoc secundo miraculo confirmat, seq. illi magis manifestat. Gregor. lib. 17. Moral. cap. 20. exponit, *Cum esses sub ficu, vidi te*, id est, cum esses sub umbra legis, elegi te. Sed hoc ad sensum spiritualem spectat.

Quorsum dicit Christus sub ficu vidi te.

Christus, maiori suæ diuinitatis argumēto, minus hoc addidit.

Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi tu es filius Dei, tu es Rex Israel.

Tanto miraculo Nathanael persuasus in miram Christi prorupit confessionem, *Rabbi, tu es filius Dei, tu es Rex Israel*. Quibus verbis non solum eum verum Messiam, & Christum expectatum affirmat, sed tria de eo pronunciat, quæ ex scripturis earum diligens scrutator didicerat: Doctorem & Magistrum, vocat, quia de eo legerat prophetatum Ioe 2. Dedit vobis doctorem iustitiæ. Filium Dei prædicat, quia legerat de eo dictum Psal. 2. Filius meus es tu: &

Nathanael tria de Christo confitetur.

additur

Psal. 32.

Vere Israelita quis dicitur.

additur articulus: *Tu es ille filius Dei*, ut non quomodocumque filium Dei, sed insignem filium super omnes, qualis futurus erat Messias, ostendat. Regem Israel appellat, quia de eo legerat Zachar. 9. Ecce Rex tuus venit. Mira profecto confessio, plura, & maiora prædicat, quam a Philippo audierat. Philippus filium Ioseph, at hic filium Dei: Philippus a Nazareth, at hic Regem Israel confitetur.

A N N O T A T I O LXXIX.

An Nathanael confessus fuerit Christum filium esse Dei naturalem.

Cyrillus lib. 2. cap. 19. hanc confessionem sic exponit, ut Nathanael Christum verum Deum, & Dei filium naturalem confessus fuerit, quia sciebat ex Psal. 7. Deum scrutatorem cordium & renum. Idem sentit Tertull. lib. aduersus Praxeam, affirmans Nathanaelem confessum fuisse Christum filium Dei, sicut confessus est Petrus. Huic consentire videtur Irenæ. lib. 3. cap. 11. & id probabile videtur. Tamen magis mihi probatur, non tanta adhuc fide Nathanaelem imbutum fuisse, sed filium Dei vocasse Christum eo modo, quo Iudæi communiter futurum Dei filium Messiam credebant. Illi enim, quibus Trinitatis mysterium adhuc non erat reuelatum, filium Dei credebant futurum eminenti quadam filiatione supra omnem adoptionem Angelorum & hominum: non autem distincte intelligebant filium esse naturalem, & consubstantialem. Quamuis enim id in scripturis antiquis esset contentum, tamen ita occulte, ut non omnibus communiter is sensus pateret. Propterea filium Dei credebant super omnes alios, non vltius procedentes. Prophetis autem, & ijs, quibus ex diuina gratia, Trinitatis, & incarnationis mysterium erat reuelatum, id notum erat. Sic existimo Na-

thanaelem vocasse filium Dei, quod ex sequenti confessione manifestius fit. Si enim filium Dei nouisset, ut Petrus Matth. 16. quando dixit: Tu es filius Dei viui, non Regem Israel, sed totius orbis Regem & Dominum proclamasset. At Nathanael communem sequens opinionem Iudæorum existimantium Regem temporalem in Israel futurum, vocat Regem Israel. His enim verbis sola confessio Christi exprimitur, ac si diceret: tu es ille Christus, qui est filius Dei super omnes alios, & rex Israel. Et profecto laudanda, & miranda confessio est, quam post tot, ac tanta miracula Iudæi postea non sunt assecuti. Ita sentit Chrysost. hom. 20. ubi quæ diximus expresse docet, affirmans eisdem usum esse verbis cum Petro, sed non idem sensisse cum eo, quia merum hominem Christum credebatur. Primordia enim fidei non fuerunt ita perfecta, sed paulatim augmentum suscipere, & in Nathanaele, & in Apostolis, ceterisque discipulis. Nec argumentum Cyrilli vim habet, non enim Christum ita scrutatorem cordium credebatur, ut Deum: potuit enim existimare, Deo reuelante, id illi innotuisse. Nolo negare, sententiam priorem propter tantorum Patrum auctoritatem valde esse probabilem.

Respondit Iesus, & dixit ei: *Quia dixi tibi, vidi te sub ficu, credis? maius his videbis.*

C O M M E N T A R I V S.

Dominus non arguit eum leuitatis, quia cito credidit, sed potius commendat eius fidem, & augmentum, fideique perfectionem promittit, ac sperare eum iubet: ac si diceret, pauca sunt, & parua signa, quæ vidisti, & his ita profecti, ut tanta de me sis confessus: multo maiora videbis inferendum reliquit, ergo maiora de me tunc confiteberis. Quibus verbis tacite insinuat eius confessionem laudandam quidem, sed imperfectam esse: quia verum Deum ille ignorabat esse Christum. Postea tamen maiora se editurum opera prænunciat, quibus suam aperiat, & comprobet diuinitatem, quibus instructus Nathanael maiora erat crediturus de Christo. Quod autem sit his maius, quod visurum Nathanaelem promittit,

Quare in principio vocati tā facile Christo crediderunt.

promittit, verbis sequentibus explicat. In his vocationibus discipulorum aduerte, consilio factum esse diuino, ut tam paucis argumentis, & tanta facilitate hi primi venirent ad Christum, ut scilicet virtus, & diuinitas ipsius magis nota fieret. Hac enim non operante interius, nec verbum Ioannis, *Ecce agnus Dei*, Andream: nec verbum Andree, Petrum: nec verbum exterius Christi, Philippum: nec sermo Philippi, Nathanaelem: nec Christi miraculum, eundem traxissent ad fidem.

Et dicit ei: *Amen amen dico vobis, videbitis caelum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes supra filium hominis.*

Explicat Christus, quod dixerat: Maius his videbis; & sermonem conuertit ad Nathanaelem, & simul adstantes, & dicit: Videbitis Angelos mihi ministrantes, ac si diceret: hoc tibi magnum, & Nathanael, visum est, quia dixi, vidi te sub ficu, & propterea me Regem Israel confessus es, videbis profecto non tu solus, sed & vos, qui adestis, caelum apertum, & illinc Angelos in meum ministerium descendentes, & rursus ascendentes, ut ex hoc ministerio intelligatis hunc, quem videtis hominem, Dominum esse Angelorum, & Regem caelorum, & consequenter Deum esse verum. Non dixit supra me, sed *Supra filium hominis*, ut fidem imperfectam illorum insinuarer, quasi diceret: huic, qui supra vobis videtur, Angelos ministrantes videbitis, ut in eo plus aliquid & supra hominem, nempe Dei verum filium esse constitemini. Insinuat hisce verbis, se non solum apud Nathanaelem, sed & apud alios maiorem & perfectiorem fidem sibi conciliaurum, quam hactenus conciliauerit. *Videbitis*, inquit, maiora sum opera facturum, quibus mundo me non solum hominem, sed Deum esse manifestabo: Ecclesiae enim Euangelicæ ædificium, & perfectionem prædicat. Per Angelos ascendentes, & descendentes, ut latius annotatione sequenti, ministerium significat Angelorum, ut Cyril. lib. 2. cap. 21. & Chrysost. hom. 20. exponunt. *Caelum apertum*, dicit, quia Angeli illinc descensuri, & illuc ascensuri prædicuntur. Vox illa geminata, *Amen amen*, certitudinem & veritatem rei insinuat. Denique consideratione dignum est, familiare fuisse Christo Domino, ut de se loquens, filium hominis seipsum appellet. Quibus vero de causis frequens illi fuerit hæc phrasis, late tractatur Annotat 19. cap. 3.

A N N O T A T I O LXXX.

Augustinus, quomodo de locū hūc exponat.

August. lib. 12. con. Faustum, cap. 26. & lib. 16. de ciui. cap. 38. hunc locū late exponit, & his verbis Christū illud, quod factum fuit in Iacob Gen. 28. insinuasse docet. Iacob enim olim super lapidem dormiens, vidit scalam a terra pertingentem vsque ad caelos, & in eius summitate Dominum incumbentem, Angelosq. ascendentes, & descendentes per scalam. Euigilans autem vixit petram, supra quam dormierat, & erexit in titulum, ædificauitq. ibi, & vocauit locum domum Dei. Petra illa vnctā ipsius Christi figura fuit, supra quem Ecclesia fundata est, & quia Nathanael Christum confessus erat, qui illa vnctā petra significabatur, histo-

riam illam Dominus insinuat, prædicens Ecclesiae ædificationem, & Angelos ascendentes, & descendentes, id est, prædicatores verbū celeste terrenis hominibus annunciantes. Multa alia circa hoc refert Augustinus, quæ potius ad explicationem loci illius Gen. quam ad presentem pertinent. Quamuis enim illam historiam Dominus subindicare voluerit, & in se complendam docere: tamen ad litteram Angelorum significare ministerium intendit, ut se Dominum Angelorum esse significet. Non tamen in hoc sistit sensus, sed etiam per hæc significat, se esse, per quem cæli ianua aperienda est: qui pacem Dei cum hominibus facturum est, ut sit communicatio

o iam

iam cælestium & terrestrium : se denique esse, qui in sua dispensatione Angelorum ministerio usus erat, ut reuera factum est. Ecclesiam enim suam Angelis ministrantibus gubernat, ac regit.

Quid sit Angelos de scendentes & ascendentes videre.

Quærent Doctores, quando cælum apertum, ac Angelos descendentes, & ascendentes viderint. Chrysof. hom. 20. in resurrectione, & ascensione id factum, & visum dicit : Angeli enim tunc visi sunt. Aliqui ex recentioribus id factum esse, tamen omisum ab Euangelistis, sicut & alia multa, affirmant. Cyril. lib. 2. cap. 21. magis ad rem mihi respondere videtur, non ad visionem aliquam singularem hoc pertinere, sed ad totam Christi dispensationem. nam in Ecclesia gubernanda Angelorum vitur ministerio, Angeli etiam fideles suos custodit : Angeli orationes fidelium deferunt : per eos illuminationes fiunt, & multa alia a principio usque in finem Angelorum opera Christus facit. Angeli etiam in die iudicii descendunt, & ministrabunt. Hoc est supra filium hominis, id est, hæc omnia Angeli faciunt, & facient in obsequium, & ministerium Christi. Illa enim verba non ad illos solum, sed ad omnes dirigebantur etiam futuros.

ANNOTATIO LXXXI.

Augustinus tract. 7. in Ioan. de Nathanaele inuestigat, cur non sit in Apostolum electus a Domino. Debet, inquit, iste esse primus inter Apostolos, & non solum primus non est, sed nec medius, nec ultimus inter duodecim. Quæritur causa, quantum Dominus intimat, inuenitur. Intelligere enim debemus ipsum Nathanaelem eruditum, & peritum legis fuisse: propterea noluit cum Dominus inter discipulos ponere, quia idiotas elegerit, unde confunderet mundum. Si doctus eligeretur fortasse ideo se diceret electum, quia doctrina eius meruerit eligi. Dominus noster volens superbiorum frangere ceruices, non quæsiuit per oratorem piscatorem, sed de piscatore lucratus est imperatorem. Hæc Augustinus. Si ratio Augustini, in vniuersum probaret, nec Paulus eligendus videretur, qui doctior multo Nathanaele erat.

Recentiores moti pietate confessionis huius viri, eum esse volunt Apostolum, &

hunc, quem alio nomine Bartholomæum vocamus: quod etiam Ruperto visum est. Hoc persuadere nituntur, quia tanta confessio Nathanaelis digna videbatur Apostolatu. Hoc tamen argumentum inuaidum est, cum constet Apostolatum nec dari propter merita, nec indignis denegari, immo potius ut ex gratuito dono Dei esse cognosceremus indignioribus quandoque collatus fuit: ut in Paulo, qui persecutor fuerat Ecclesie, videmus. Addunt argumentum aliud, quia Ioannes non nominauit vniquam Bartholomæum in suo Euangelio, videtur ergo hic Nathanael Bartholomæus esse. Quod argumentum si valeret, nec Matthæus, nec Simon, nec Iacobus Alphæus essent Apostoli, quia non sunt nominati a Ioanne. Si enim omnia, quæ geiit Christus, Ioannes narraffet, vtique Bartholomæi mentionem fecisset. Sine fundamento igitur hi se opponunt Augustino, & opinioni communi. Quod enim dicunt, post Philippum in numero Apostolorum describi Bartholomæum, ex quo ipsum esse Nathanaelem colligunt, nihil probat. nam & Act. 1. dissociatur, & quamuis non dissociarentur, friuolum est argumentum. Dicunt rursus Bartholomæum nomen esse commune, quasi idem sit, quod filius Ptolomæi, quod si aliquid probaret, nec Barnabas, nec Barfabas essent nomina propria. Denique quia Ioannis ultimo, inter eos, quibus apparuit Dominus, numeratur Nathanael, quasi non apparuerit etiam alijs discipulis, qui Apostoli non erant. Non habent roborem rationes hæc, ad rem tam grauem, & cõtra communem sententiam confirmandam. Plus roboris cõtra illorũ sententiam habet, quod in nouo testamento quater ponitur Apostolorũ catalogus. Matth. 10. Mar. 3. Luc. 6. Act. 1. & nullibi mencióni Nathanaelis facta est, quod si fuisset binomius, explicassent Euangelistæ, sicut & fecerunt in Thoma, & Matthæo, maxime Ioannes, qui vltimus scripsit, & eius historiam narrauit. Quod autem ad Apostolatum vocatus non fuerit, Dei iudicio relinquamus: nulla enim ratio plena huius rei dari potest. Satis magnum beneficium accepit, quod de numero eorũ fuerit, qui Christum confessi sunt, & æternum meruit suæ confessionis accipere præmium: nomenq. eius in Ecclesia factum est gloriosum, & illustre.

Nathanael non fuit Bartholomæus Apostolus.

I O A N N I S . C A P V T S E C V N D V M .

T die tertia nuptie facte sunt in Cana Galilæe: & erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius ad nuptias. Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier? Nondum venit hora mea. Dicit mater eius ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lapideæ hydriae sex posite, secundum purificationem Iudæorum, capientes singula metretas binas, vel ternas. Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas vsque ad summum. Et dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte Architriclino. Et tulerunt. Vt autem gustauit Architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat unde esset, ministri autem sciebant, qui hauerant aquam: vocat sponsam Architriclinus, & dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit: & cum inebriatus fuerint, tunc id quod deterius est. Tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc. Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilæe, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius. Post hoc descendit Capharnaum ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius: & ibi manserunt non multis diebus. Et prope erat Pascha Iudæorum: & ascendit Iesus Hierosolymam, & inuenit in templo vendentes boues & oves & columbas, & numularios sedentes. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oves quoque & boues, & numulariorum effudit as, & mensas subuertit. Et his, qui columbas vendebant, dixit: Auserte ista hinc, & nolite facere domum Patris mei domum negotiationis. Recordati sunt vero discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tue comedit me. Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? Respondit Iesus, & dixit eis: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis edificatum est templum hoc, & in in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset a mortuis recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt scripture, & sermone quem dixit Iesus. Cum autem esset Hierosolymis in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius, quæ faciebat. Ipse autem Iesus non credebatur semetipsum eis: eo quod ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

Et die tertia nuptie facte sunt in Cana Galilæe.

C O M M E N T A R I V S .

Incarnationis mysterio, & testimonijs Baptistæ de Christo vero Messia primo cap. expositis, Euangelista primum Christi miraculum, quo suam incepit, manifestare gloriam, hoc secundo describit. Dies autem numerat ab ea, quæ in fine superioris capitis est signata: nimirum, qua exiens in Galilæam, Philippum vocauit: atque ita tempus tempori coniungens, Die tertia, inquit, facte sunt nuptie in Cana Galilæe: vt prima dies sit vocationis Philippi, altera accessus Nathanaelis in Canam, & tertia quando ibidem hæc nuptiæ sunt celebratæ. Porro Cana, vt refert Hieron. de locis Hebraicis duplex erat: vna minor in tribu Zabulon, non longe a finibus Affer, decem milliaribus distans a Nazareth ad occidentem, & septentrionem, atque in hac nuptiæ peractæ sunt: altera Cana maior, proxima Sidoni in tribu Affer, de qua fit mentio Iosue. 9. & ad huius distinctionem, illa dicta est Cana Galilæe, nempe inferioris, quæ quoniam erat vicina Nazareth, nihil mirum matrem Domini, ibidem fuisse.

O 2 ANNO-

Quae fuerit
ea dies ter-
tia, de qua
hic Ioan.

Quæ sit hæc dies tertia, varie Doctores exponunt. Orig. tom. 9. in Ioan. quem sumus in Commentario secuti, diem tertiam a Philippi vocatione, & Christi profectioe in Galilæam numerat: hoc enim fuit vltimum tempus ab Euangelista descriptum. In crastinũ, inquit, voluit exire in Galilæam: & hæc est prima & legitima expositio.

Secunda est Epiphaniij hæres. 51. Hæc esse diem tertiam ab illa, qua duo illi discipuli voce Ioannis permoti Christo sese associauerunt. Sed contra expositionem hanc illud facere videtur, quod illa nocte manserunt duo discipuli apud Dominum, & die sequenti Andreas Petrum inueniēs, adduxit ad Dominum. Post vocationem autem Petri dictum est: In crastinum voluit exire in Galilæam: nec est verisimile, eadem die omnia hæc facta esse, nempe peruenisse cum Philippo in Galilæam, & a Philippo vocatum Nathanaelem, & ad Christum adductum, & denique eo ipso die nuptias esse factas. Superius autem recessimus ab ea Epiphaniij opinione, quæ celsit eadē die venisse duos illos ad Christum, & simul Petrum vocatum esse.

Tertia expositio est recentiorum, diem hanc tertiam numerari ab ea, in qua Nathanael venit ad Christum, hoc enim est tempus vltimo loco ab Euangelista descriptum, Et quamuis hæc expositio probabilitate non careat, hoc tamen difficultatis habet, quod Euangelista tempus vocatio-

nis Philippi significasset illis verbis: In crastinum voluit exire in Galilæam, historiam autem Nathanaelis ad diem sequentem retulisset, tertiam autem diem nuptijs ascripisset. Non enim est verisimile, quod aliqui eius interpretationis auctores difficultate præuisa assertuerunt, eadem die Philippum vocatum, & Nathanaelem ad Dominum peruenisse.

Quarta recentiorum quoque expositio est, hanc diem hebdomadis esse tertiam, quæ a Sabbato sumebat initium, vt sit eadem, quæ apud Latinos dies Lunæ dicitur. At vero & hæc expositio difficultatē habet, quia diceret tunc Euangelista die tertia sabbati. nam quoties dies hebdomadis signatur, addi solet in scriptura, sabbati prima, aut secunda &c.

Quinta & postrema etiam recentiorum auctorum est, tertiam hanc diem esse, ex quo in Galilæam peruenerat. Sed & hic ea est difficultas, quod cum dies cæperimus numerare a fine præcedentis capitis, & hoc illi continetur, non videtur rationi consonum numerum dierum sumi ab ingressu in Galilæam, sed a tempore, præcedenti capite significato, quod Christi in Galilæam aduentum antecessit. Quod vero breui, a loco, vbi Ioānes baptizabat, & a quo veniebat Christus, Canam Galilææ peruenerit, mirum non est, cum ea loca, non multum distarent. Harum expositionum probabilissima, quam Origenes sequitur, nobis est visa.

Et erat mater Iesu ibi.

C O M M E N T A R I V S.

Matri Christi
sti cur hic
meminerit.

Matrem Domini ibi adfuisse Euangelista narrat, tum vt præsentiam tantæ personæ non prætereat, tum quia in miraculo, quod accidit, ipsa interuenit (nam & filio defectum vini indicauit, & preces suas interposuit) tum quia in responsione Christi ad matrem doctrina non vulgaris continetur. Ex verbis autem propositis, mater Dei non vocata, nec inuitata ibi adfuisse cuiquam videri posset: & reuera vocata fuit, & vocatam esse refert Euangelista: nam verba sequentia sic habent (Vocatus est autem, & Iesus, & discipuli) id est, Vocatus est etiam Iesus: illa augendi particula, *Etiā*, vocatam matrem insinuat: quod recte aduertens Chrysof. hom. 20. sic exponit: quemadmodum illam, ita & Iesum vocauerunt. At Euangelista præmittens matrem ibi fuisse, significare voluit matrem venisse ad nuptias primam. Solent enim ad nuptias mulieres notæ & familiares citius accedere, vt debita charitate cognatas, & familiares adiuuent, & quæ necessaria sunt ad futurum conuiuium præparent, ideoq. conuiuij & nuptiarum

nuptiarum diem præueniunt, quod & B. Virginem pro summa humilitate, & charitate fecisse, non est improbabile: ob idq. dictum est: *Erat ibi mater Iesu*, quasi ad præstandum auxilium in ministerio, diem nuptiarum præuenerit. Has enim nuptias consanguineorum, ac familiarium, & notorum B. Virginis fuisse nemo dubitat.

Vocatus est etiam & Iesus, & discipuli eius ad nuptias.

Christus ad nuptias venit, & vocatus venit. Venit autē primo propter quandam ciuilem comitatem, communem si quidem vitam in his exterioribus elegit, vt se omnibus magis affabilem exhiberet. Id eleganter annotat Chrysof. hom. 20. Qui non dedignatus est, inquit, formam serui accipere, longe minus seruorum nuptijs interesse: qui cum publicanis, & peccatoribus versabatur multo minus nuptias recusasset. Secundo venit, vt suo interuentu confirmaret, & sanctificaret nuptias, quas Deus in primo homine instituit, quod Aug. tract. 9. in Ioan. persequitur, dicens: Quod venerit ad nuptias, confirmare voluit, quod ipse eas fecit: futuri enim erant, de quibus dixit, Apostolus 1. Timot. 4. prohibentes nubere, & dicentes, quod malum essent nuptiæ, & diabolus eas fecisset, hæc August. Tertio venit præcipue, vt haberet occasionem edendi miraculi, quo iam mundo suam diuinitatem demonstrare, & fidem hominũ conciliare sibi, & confirmare inciperet, ipforum consulens vtilitati. ita Cyril. lib. 2. cap. 22. Miraculi potius, inquit, quod acturus erat, quã conuiuij gratia profectus est. Adiungit & rationem, quam secundo loco ex August. attulimus. Non tam ergo propter celebritatem & apparatus nuptiarum, quã vt lucrifaceret mortalium animas Dominus in terrestribus humanam sequebatur conuersationem: quod imitatus Paulus dicebat. 1. Corin. 9. Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrifacerem. Inuitatus autem venit, vt modestiã, & decorum seruaret. Erat enim Christi conuersatio perurbana, & omni naturali virtute ornata: qua de causa etiam discipulos secum ad nuptias, non nisi inuitatos, adduxit.

Christus cur
nuptijs in-
teresse vo-
luerit.

Ioseph cur
non conu-
meretur ab
Euangelista
inter voca-
tos ad nu-
ptias, Canæ.

Hic posset aliquis percunctari, cur nõ, & Ioseph fuerit vocatus, cum Christus, eiusq. mater sanctissima, & discipuli interfuerint: nec enim verisimile est, si vocatus esset, Euangelistam id prætermisurum fuisse. Epiph. hæc. 78. generalē adhibet responsonem: nam a tempore, quo Christum duodecimum annum agentem in templo cum B. Virgine inuenisse refertur, nulla deinceps mentio fit ipsius, quãuis interdum & discipulorum, & fratrum, & B. Virginis tractetur historia: quæ omnia eò dicit esse facta, quia obierat paulo post duodecimũ ætatis Christi annum: cū igitur iam trigessimũ Christus attingens annum ad nuptias inuitatus fuerit, Ioseph vocari non potuit, quia complures ante annos e viuus excesserat. E contrario vero graues Doctores eum etiam tempore pas-

sionis superstitem fuisse affirmant: inter quos est Cyprian. de passione Domini dicens: Ioseph æquanimiter esse passum Ioānem sibi præponi, quando B. Virginem illi commendauit in Cruce Christus: quam sententiam sequitur Ambrosius Luc. 23.

Mihi certe probabilius est, quod Epiphanius sentit nempe, quod nec passionis, nec nuptiarum tempore superstes fuerit. Et vero me multum illud mouet, nullam mentionem hoc tempore eius factam esse: immo nec postea, cum tamen frequens nõ defuerit eius commemorandi occasio. Cetera tamen, quæ Epiphanius affirmat de Iosephi ætate, & de tempore, quo nato Seruatore nostro vixit, vt, & de primo eius sponfalitio, nõ probo. Locus autem hic ea tractare, aut discutere non permittit.

Ioseph tem-
pore nuptia-
rum canæ
obierat.

ANNOTATIO III.

Qui discipulorum conuicia fuerint.

Difficilius est, qui ex discipulis, interfuerint nuptijs definire. Chrysof. hom. 20. legit, *Fratres*: at communiter textus etiam Græci *Discipulos* habent, & sic exponunt Doctores: Epiph. hær. 5. vnum affirmat, vt certum, alterum sub dubio relinquit. Certum putat Petrum, & Andream non interfuisse, quia postquam a Christo recesserant, ad suam redierunt piscationem: **B** dubius autem est an Philippus, & Nathanael aut quispiam alius adfuerit. Rectius mihi loqui visus esset, si nec prius, vt certum affirmasset: nam fieri potuit, vt quâuis tunc a Christo recesserint, die altera ad eum redierint, maxime quia non piscandi causa in Iudæam, vbi vocati sunt, vene-

Arant: nam in Galilæa piscatum exercebāt, vnde crediderim eos vocatos esse ad nuptias. Chrysof. hom. 47. in Ioan. inter inuitatos Iacobum, & Iudam numerat. Res hæc incerta est, nec affirmari aliquid constanter potest. Verisimilius est Philippum, & Nathanaelem adfuisse, eosque discipulos Christi vocatos esse: nec tamen negauerim Andream, & Petrum, & forte aliquem alium interfuisse, quamuis id temporis nondum isti Christo perfecte adhererint. Nuptiæ enim hæc celebratæ sunt antequam Ioannes in carcerem missus esset: quod autem Matth. 4. narratur de horum vocatione, post Ioannis vincula accidisse constat. Quod vero Ambros. ser. 20. Apostolos ibi interfuisse affirmat, intellige, qui postea Apostoli fuerunt electi, qui autem, et quot fuerint, non explicat.

Et deficiente vino.

COMMENTARIUS.

Diximus nuptijs voluisse Christum adesse, vt patranda miraculum, & fidei conciliandæ occasionem acciperet. Nunc ergo sacer Euangelista, vt miraculum narret, nuptiarum textit historiam, ac ceteris præmissis ad illud describendum peruenit. *Deficiente*, inquit, *vino*, Græce aoristus est cum deficeret vinum, vtique ante finem conuiuij: vnde August. ser. 4. de tempore, nondum penitus totum vinum defecisse putat, vt sensus sit: cum vinum iam deficere incœpisset, antequam omnino deficeret, ministros fecisse certiores eos, quibus incumbebat necessaria prouidere, & vocem hanc ad B. Virginem peruenisse credendum est. Neque vero immoderatum conuiuantium potum defectionis vini causam esse, sed potius paupertatem inuitantium, certo mihi persuadeo. Vbi enim Christus, cum sua matre aderant, luxum omnem & intemperantiã abfuisse dubitare nemo debet. Nec tamen imprudentiæ taxandi sunt inuitantes, qui necessaria non præparauerint, vel quod plures quàm pascere possent inuitarint: sed pauperes cum essent, quæ pro sua tenuitate potuerunt, compararunt, & quoniam nullum ex amicis non inuitatum relinquere voluerunt, prius poculis, quàm officio defuerunt. His addo, euenire posse in his nuptijs, quod in alijs accidere solet: aut enim plures personæ accedunt, quàm expectabantur, quando conuiuium instruebatur: aut ministri in distribuendo minus prouidi & fideles præsumt: aut casu aliquo perit aliqua vini pars. Pauperes autem omni euentui subito occurrere non possunt. Nec intemperantiæ ergo conuiuæ, nec imprudentiæ sunt inuitantes arguendi. Quamquã & ab hoc negotio non excludenda est diuina prouidentia, immo locum primum tenet, quæ vinum deficere conuiujs permisit, vt per eum defectum Vnigenitus Dei filius, sicut & per infirmitatem Lazari, glorificaretur.

Dicit mater Iesu ad eum.

Quoniam mater Domini defectum vini ex suggerentium administratorum relatione perceperat, maxime cum ad sponsæ familiares feminas id iam deferret.

deferretur, instanti necessitati per filium prouidete volens, accessit, & dixit ei, quæ sequuntur. Commendanda est hoc loco misericordia B. Virginis perfecta, & opportuna misericordia quidem, qua proximorum indigentiæ subuenire studuit: perfecta autem, quia a nemine rogata, sed sponte ad succurrendum se exhibet efficacem. Cum enim pauper & ipsa esset, & filius nondum Deus ab alijs crederetur, neminem ab ipsa vt pecunijs, aut filij miraculo auxiliaretur, petijisse certum est. Ipsa est, quæ rogante nemine subuenire nouit: eaq. est perfecta misericordia, quæ etiam petitiones & preces præuenit. Etenim tanto misericordia perfectior, quanto liberalior: tanto autem liberalior est, quanto minus rogari expectat. petitionis enim expectatio apud homines, pretij quædam est acceptatio: nec perfecte misericors petitionem expectat, nisi in quantum per eam defectus ignotus ei manifestatur. Deus autem noster, si peti vult, id facit, quia & petio in nostram cedit vilitatem, & adhuc, vt petamus, misericordiæ beneficium est: secus inter homines accidit. Fuit igitur perfecta hæc B. Virginis misericordia. Nec minus opportuna, quod plurimum in accipienda, & conferenda misericordia refert. Vt enim infirmo medicina debito tempore adhibita prodest, quo præterito inutilis est: sic misericordia exhibita conuenienti tempore, auxilio est. Opportune autem B. Virgo subuenire studet, prius quàm defectus vini conuiujs innotescat: quando adhuc honori inuitantium prospici potuit, tunc mater filium alloquitur, & præsentis indigentiæ subuenire procurat. Existimo autem B. Virginem locum, quem inter mulieres tenebat, deferuisse, & ad filium, vt quæ sequuntur loqueretur, accessisse.

Beatissime Virgines Mariæ misericordia perfecta.

Vinum non habent.

Magna fides, eximia prudentia in his verbis elucet. Fides quidem, quia vt recte aduertit Cyril. lib. 2. in Ioan. cap. 22. Omnia credidit filio possibilis, non vt pecunias ad emendum vinum erogat, non vt sponso & conuiujs tædiũ, quo ob vini defectum affici poterant, verbis consolatorijs eximat, vt inepte aliqui hæretici commentantur, sed vt sua potentia, qui filius Dei est, sit subsidio, precatur. Quamuis enim nondum Christus miracula edidisset, B. tamen Virgini eũ posse quæcumque velle, non erat ignotum, quem filium Dei verum credebat. Fides ergo magna in his verbis ostenditur. Nec minor prudentia, quam verbis Bernar. ser. 46. super Cantica explicare possumus. *Vinum*, inquit, *non habent*, non precatur Dominum, non imperat filio, defectum vini tantum nunciasset contenta. Cum beneficis, & ad liberalitatem propensis, ita est agendum: non enim gratia violenter exprimenda, sed proponenda occasio. Hæc Bernar. Prudenter ergo B. Virgo se gessit, nec nunciat, vt ignaro, quem enim Dei filium credebat, omnia ei nota esse non dubitabat: sed simul dum nunciat, tacite suam interponit intercessionem. Simile quid Ioan. 11. in illis sororibus legitur: Ecce, quem amas, infirmatur.

Fides, & prudentia Beatæ Virginis.

Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier?

Habebat Christus opera quædam communia, vt alij homines: habebat & propria, vt Redemptor erat, nempe prædicare, miracula edere, discipulos congregare, & alia huiusmodi: in illis parentibus subiectus esse, & humanos admittere affectus voluit. Rogatus enim & inuitatus iure consanguinitatis & amicitie, & humanæ conuersationis multa fecit. At in his diuinæ tantum subdebatur voluntati, nec obsequium vllum aut respectum admittit humanum, nisi quod

quod a Patre præscriptum & mandatum habuit: quod matri, Luc. 2. significauit, dicens: In his quæ Patris mei sunt, oportet me esse. quasi dicat: ne miremini, si vestra facultate minime requisita mansi Hierosolymis, quia opus Patris mei, & ad redemptionem pertinens exercere debui, in quo humanum non specto obsequium, sed diuinam seruo Patris voluntatem. Tale opus erat præfens, quod B. Virgo petebat, cui similibus respondet verbis: *Quid mihi & tibi?* Hebraismus est vsitatus, Latine dicendum erat: *Quid mihi tecum?* vel sine interrogatione: Nihil in hoc mihi tecum, id est, opus quod petis non ex humano pendet obsequio, non iure filiationis humanæ, nec amicitia, aut consanguinitatis vilius exhibendum est ratione: sed ex diuina pendet voluntate. In ceteris, quæ cõmunia mihi cum hominibus sunt, humanum seruo obsequium: in ijs vero, quæ ad redemptionem pertinent, & ob quæ veni implenda, diuinum seruo præscriptum. Verba hæc instructionis sunt, qua non indiguisset B. Virginem, sed propter circumstantes, & propter nos dicta suspicor, vt Christum in his, quæ Patris sunt, non humanos carnis, aut sanguinis seruasse respectus intelligeremus, sed prout a Patre accepit facienda. Potuissent enim circumstantes suspicari obsequio marris, & iure sanguinis permorum filium, opus, quod postea diuine operatus est, patrasse, atque in hoc similibusq. prodigijs humanas preces, & iura hominum obseruasse. Simile quid habemus Matth. 12. volentibus enim eum quibusdam a prædicatione abducere, eaq. de causa dicentibus: Ecce mater tua & fratres tui foris stant, quærentes te: Respondit, quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei? Ac si dixisset, in his operibus, quæ ad Deum spectant, & quæ manifestationis meæ, & humanæ salutis sunt, propter quam veni: non hominum voluntatem, aut humana obsequia, sed Dei respicio decretum & beneplacitum. Quæ verba non propter matrem, sed propter illos, qui tunc aderant, protulit. Vnde Ioan. 11. Gratias ago, quia audisti me, scio quia semper me audis, sed propter populum, qui circumstat, dixi, vt credant, quia tu me misisti. & Ioan. 12. cum vox Patris ad eum facta esset: Et clarificaui, & iterum clarificabo, dixit Christus, non propter me venit hæc vox. Sic in præfenti: *Quid mihi tecum?* non propter eam, sed propter adstantes, & eos, qui audituri erant, dicta sunt: vt iam his verbis se Dei filium incipiat declarare.

A N N O T A T I O I I I I.

Ex hoc loco Pagani & Hæretici errandi sumptu occurrunt: Catholicis vero, loquendi non vt par erat de B. Virg.

IN sacra scriptura hæc phrasîs, seu loquendi modus, *Quid mihi & tibi*, idem significat, quod Latine, quid mihi tecum? 2. Reg. 16. Quid mihi, & vobis, filij Sargis? Iohe. 3. Quid mihi & vobis Tyrus & Sydon. Matth. 8. Quid nobis & tibi, Iesu fili Dei? Luc. 8. Quid mihi & tibi, Iesu fili Dei altissimi? In hunc sensum hanc nostram sententiam graues & multi Doctores exposuerunt, quod nos etiam secuti sumus in commentario. Hinc pagani quidem blasphemandi contra Christum, Catholici vero nonnulli loquendi de B. Virgine, non vt par erat, Hæretici etiam errandi in fide occasione sumptu. Quæ omnia breuiter discutienda sunt.

Primo ergo loco Gentiles seu pagani hæc verba olim Christianis opposuerunt contra Christum, quasi matrem contempserit, & iniuria affecerit, cõtra Dei præ-

ceptum, parentes honorare iubentis, vt refert Iustinus Martyr lib. quæst. Gent. resp. 136. Sed grauer in hoc errarunt. Primo, quia hæc phrasîs non est contemptus alicuius: nam Matth. 8. & Luc. 8. dæmon dixit Christo: *Quid mihi & tibi?* quem tamen non contempnebat, sed potius deprecabatur. Secundo ex causa adducta, nondum venit hora mea: nam diuinam declarare ordinationem, non est cõtemnere, sed instruere: diuinum etiã mandatum præponere voluntati hominum, nõ est spernere homines, sed debitum inter Deum & hominem seruare ordinem. Verbis enim his docet Christus opera huiusmodi diuinitatis non esse humanis subiecta obsequijs, sicut etiam quando Luc. 2. respondit: In ijs, quæ Patris mei sunt, oportet me esse, non parentes contempit, quia statim adiunxit Euangelista: Et erat sub-

ditus

ditus illis, sed quod Deo Patri debebatur, exposuit. Non igitur in his verbis, quæ eundem continent sensum, contemptus vllus erit. Adde tertio, verbis, quæ sequuntur, non solum matrem non contempnam, sed honoratam fuisse conuincimus: Nondum, inquit, venit hora mea. Si contempisset, rationem, & causam, quare tunc petita nõ faceret, non attulisset, & rursus spem faciendi conuenienti tempore, non dedisset: quæ tamen in prædictis verbis, vt paulo post explicabimus, insinuantur. Sed & in sequentium expositione hæc blasphemia Paganorum impietas magis conuincetur. Vnde Iusti loco citato, & Cyril. lib. 2. cap. 23. nulla iniuria, aut cõtemptu hæc responsione matrem affectam esse non minus recte, quam religiose docuerunt. Hæc de paganis. Ad nostros veniamus.

A N N O T A T I O V.

Catholicorum sententia, & eorundem rationes consulantur.

CAtholici quidã Doctores verba hæc esse cuiusdam obiurgationis & reprehensionis affirmarunt. Athan. ser. 4. cont. Arrian. per hæc verba, a Christo matrem increpatam dicit. August. lib. 2. de Symb. ad Catechu. cap. 6. verba esse admonitionis seu reprehensionis dicit. Chryso. homil. 20. esse verba indignationis cõtra matrem asseruit. Irenæ. lib. 3. cap. 18. dicit esse verba repulsæ: matris enim repulit petitionem. Similiter & Gregor. Nise. orat. in illud dictum Apostoli: Tunc erit & ipse subiectus, &c. Quamuis autem hi Doctores in his conuenire videantur: tamen nõ omnes eandem causam reprehensionis, siue repulsæ, siue indignationis assignant. Athanasius nullam increpationis causam expressit. Augustinus vero vnam dumtaxat explicuit: quia nempe mater id petebat existimans se iure maternitatis id posse filio præcipere. Eandem assignat Chryso. sed insuper duas addit, vt secunda ordine sit, quia intempestiue miraculum petebat: nondum enim erat aptum tempus, quando vini defectus nondum erat notus, vt tali miraculo Christus manifestaretur. Tertia est, quia fortasse, inquit, aliquo humano vanæ gloriæ affectu mouebatur, per opera filij propria apud alios gloriã quærens. Grego. Nisse. primam, quæ & Augustini est, explicat causam. Irenæus autem secundam, Euthymius sequitur tertiam. Quare ex omnibus Doctoribus, affirmantibus verba hæc esse reprehensionis, increpationis, indignationis, aut repulsæ tres tantum causas colligimus.

A Pro veritatis huius declaratione, sunt aliquot responsiones annotandæ. Prima est, vt Catholicos a paganis discernamus: quamuis verba hæc essent reprehensionis, aut increpationis, non propterea censendus est Christus, matrem cõtempnisset, aut inhonorasse. Multum enim inter reprehensionem, & contemptum interest: vnde licet aliquando minoribus & inferioribus ex debita charitate reprehendere maiores & superiores: vt docet August. Epist. 119. ad Hieron. quod illo Galat. 2. probat. Vbi Paulus inferior, & subditus Petro, ipsum etiam publice reprehedit: In faciem, inquit, restiti, quia reprehensibilis erat: nõ tamen propterea dictus est eum contempnisset. Quod & ratione probat: correctio enim charitatis est. Si igitur superiores diligendi sunt charitate, ergo & corrigendi, quando ratio postulat, reuerenter tamen & humiliter. Propterea August. lib. 4. de orig. animæ, cap. 1. recte intulit: Si turpe est, inquit, quibus, non corrigere pastores, quanto turpius erit Prælati, & maioribus non corrigere inferiores? Admonitio ergo & reprehensio, contra paritatem honoris non est, sicut nec dilectio. Malitia autem & peruerfitate hominum effectum est, vt correctio reputetur iniuria. Propterea recte Greg. lib. 10. Mora. cap. 3. inquit: Sicut boni correctionis vocem, charitatis ministerium æstimant, sic peruerfi contumeliam derisionis putant. Probatum igitur est contra paganos, quamuis Christus reprehendisset matrem, vt Doctores Catholici affirmant, non propterea eam cõtempnisset, nec contra honorem debitum paritibus aliquid egisse.

Secunda responsio, Vere nõ sunt reprehensionis, aut increpationis vilius verba hæc. Ita expresse affirmat Iustin. expl. quæst. gen. resp. 136. Immo August. qui loco citato verba reprehensionis fuisse affirmavit, eadẽ verba iterum exponens tract. 8. in Ioan. a tali abstinuit sententia. In primis hæc phrasîs, sicut contra paganos diximus, nec contemptum, nec reprehensionem, aut indignationem semper significat. Dæmon enim non contempnens, nec indignans, nec reprehendens dixit Christo Luc. 8. & Matth. 8. *Quid mihi & tibi?* sed potius timens, & obsecrans. At ne sine ratione & fundamento rem tanti momenti, & contra graues videamur affirmare Doctores, libet responsionem nostram ratione vrgenti confirmare. Est autem hæc, quia nulla causa reprehensionis, occurrebat: sine causa autem matrem reprehensam

P sam

fam esse nemo asseret. Iam si tres illas cau-
sas superius a Doctoribus adductas singu-
latim discutiamus, nullam earum inuenie-
mus esse legitimam.

Rationis pri-
mæ confuta-
tio.

Et in primis causa asseretur, quia iu-
bere, & iure materno præcipere miraculū
tētavit: at vnde isti Doctores hoc sibi per-
suaserint, non apparet, sed potius contra-
rium. Nam Euangelista simplici vsus est
verbo: *Dicit mater Iesu ad eum*: si iussisset,
non id vtiq̄ dissimulasset Ioannes, cum
ex eo pēderet tota Christi responsio. Præ-
terea de tanta B. Virginis humilitate, non
est præsumendum, ei præcipere voluisse,
quem filium Dei credebat, & cui se ancil-
lam in Angeli annūciatione obtulerat, &
confessa erat. Ad hæc, ignorantia erat in-
digna tanta fide, quanta in ea splenduit, si
existimasset in miraculis, & diuinitatis
operibus Christum sibi esse subiectū. Huc
accedit, quia verba sunt rogantis, & de-
precantis, Vinum non habent, immo tanta
erga filium reuerentiæ, vt nec preces
expresserit, ne filium ad aliquid faciendū
obligare videretur. Ita affirmarunt Hilar.
lib. 3. Trin. & Ambros. serm. 16. in Psal.
118. versu. 6. & Cyril. lib. 2. in Ioan. c. 23.
nempe verba hæc, Vinum non habent, ro-
gantis esse ac proinde Christum rogatum
a matre. Quis autem rogasse, & preces pro
miraculo etudisse, vitio & non potius lau-
di tribuendum esse iudicet? Similiter exi-
stimare preces suas, quia mater erat, mul-
tum apud filium valituras, certum & ve-
rum erat. Si enim Apostoli rogabant, &
obtinebant Matth. 15. Accedentes disci-
puli rogabant eum; Seniores etiam Luc. 7.
pro Centurione rogarunt, & sæpe legi-
mus in Euangelio rogatum Christum fe-
cisse miracula: cur non licuit matri, quod
licuit inferioribus, & minoribus? Non er-
go hæc prima causa reprehensionis soli-
da est.

Secunda ra-
tio refellit-
ur.

Quid de secunda dicemus? intempesti-
ue petijisse illam asserunt. At, vt quod sen-
tio fatear, hæc causa nulla est. Principio,
quomodo eam intempestiue, petijisse iu-
dicabimus, quæ non statim miraculum
fieri, sed solam subuentionem petijt a fi-
lio, quando autem, & quomodo, non præ-
scripsit? Secundo quia etiam si tunc pe-
tijisset, vt subueniret, non erat vitiosa pe-
titiō: ipsa enim nec sciebat, nec scire te-
nebatur tempus diuina voluntate statu-
tum, satis ei erat rem iustam, & dignam
ali filio petijisse. Paulus sibi carnis stimu-
lum rogat auferri, & rem, quæ non secun-
dum voluntatem diuinam erat, petebat;

A tamen petitiō eius laude fuit digna, & re-
sponsum obtinuit a Deo. Licet enim peti-
mus aliquando ea, quæ non sunt secundū
diuinam voluntatem, non sequitur peti-
tionem ipsam esse vitiosam, quia Deus pe-
tere nos vult, quæ honesta & iusta sunt:
diuino autem suo relinquit cōsilio, an sint
concedenda nec ne. Propterea Rom. 8. di-
cebat Paulus: Quid oremus, sicut oportet,
nescimus. Non tamen oratio ob id vitio-
sa fit. Multo ergo minus in hac petitiōe
est, quod suggerat causam reprehenden-
di, quandoquidem, & quod petitur, fit a
Christo, & conceditur, quod rogatur.

Vltima certe reprehensionis causa alle-
gata, a Catholico iam proferenda non est;
ex decreto enim Concil. Trid. nullum
actuale peccatum, nec etiam veniale B.
Virginem vniquam commississe, certissimo
tenendum est: absit ergo eam vlla ambitio-
ne motam, aut vanagloria deceptam: & in
hoc Chryostomus probādus nō est. Quāto
rectius Augu. lib. de nat. & grat. cap. 36.
quando de peccato agitur, matrem Dei
propter honorem filij excipiendā censuit.
Ex qua veritate euidenter sequitur, cōtra
opiniones omnes prædictas non esse verba
reprehensionis, aut increpationis diuinæ
matri. Vbi enim culpa nulla est, nec re-
prehensio; aut increpatio locum habent.
Constat ex his omnibus, nulla cum sit re-
prehensionis causa, verba prædicta nō esse
reprehensionis alicuius, aut increpationis
in matrem.

Tertia ratio
non ferēda.

Tertia responsio sit: Verba eadem non
sunt alicuius repulsæ, quod verbis sequē-
tibus confirmatur: Nondum venit hora
mea. Si repulisset matrem, non reddidisset
causam, cur statim non faceret, quia non-
dum hora erat, multoq̄ minus spē facien-
di, quod petebat, dedisset. Cum igitur,
cur statim non faciat, exposuerit, & faciē-
di spem & promissionem dederit, non pos-
sunt esse verba repulsæ. Præterea, si peti-
tio iusta est, vti probauimus, & nulla re-
prehensione, sed laude digna, vti potest quæ
ex tanta fide & misericordia proficiscēba-
tur, non erat, quod repulsam aliquam ma-
ter pateretur. Adde, quod graues Doctores,
ob matris intercessionem Christū citi-
us miraculū fecisse, quam facturus erat,
affirmant, ita Ambros. ser. 16. in Psal. 118.
Cyril. lib. 2. c. 23. & idem Chrysof. hom.
21. & ego ita existimo factum. Quod qua
ratione sit intelligendum, in verborum se-
quentium expositione declarabitur. Longe
igitur abest repulsæ a verbis, quæ rem tan-
tam a filio impetrarunt.

Quarta

Quarta & vltima respōsio sit: Verba hæc
sunt instructionis & cautelæ; & non pro-
pter matrem, sed propter circumstantes,
& eos, qui audituri erant: ne quis mira-
cula hæc ob humanos respectus faciēda
putaret, sicut alia humana sunt, vt latius
in commentario profecuti sumus. Et in hoc
mihi valde sentētia Bernar. probatur Ser.
2. in Dom. prim. post Osta. Epiph. asseren-
tis, hæc Christum non propter matrem,
sed propter nos protulisse. Quod optimo
consilio factum est, vt in hoc etiam Chri-
stus se esse filium demonstraret. Ver-
ba igitur hæc potius sunt ad diuinitatis
demonstrationem, & ad instructionem fi-
dei, & hoc propter alios: nullamq̄ repre-
hensionem, increpationem, repulsam pre-
cium matris, sed potius honorem, & dile-
ctionem continent.

ANNOTATIO. VI.

Patrū expo-
sitiones ex-
penduntur.

Superiorem sententiam antiqui Patres
non eodem modo exponunt, vt ex su-
pradiētis constat. Sunt quippe tres expo-
sitiones. Vna Aug. tract. 8. in Ioan. alijsq̄
etiam in locis, qui phrasim illam tenet:
Quid mihi & tibi? id est, quid mihi tecū:
tamē sic explicat: Habebat quidem Chri-
stus naturam diuinam, simul & humanā,
opera tamen miraculosa, quæ edebat, a di-
uina procedebant, eaq̄. operabatur præ-
cipue vt Deus, non vt homo: sicut e con-
trario communia opera vt ambulare, co-
medere ceteraq̄. humana, præcipue facie-
bat, vt homo. Cum ergo B. Virgo opus pe-
teret, quod non secundum humanam na-
turam, in qua Christus matrem, sed secū-
dum diuinam, in qua Patrem tantum ha-
bebat, faciendum erat, respondet: *Quid
mihi & tibi?* id est, petis opus, quod non
vt homo, in quo tecum mihi commune
aliquid est, quia filius tuus sum, sed vt
Deus in quo matrem te non agnosco, fa-
cturus sum. Nihil mihi tecum in hoc. Hęc
expositio supponit vnum, nempe Beatam
Virginem iure materno petijisse miracu-
lum, ob id respondet Christus, in hoc nō
te matrem agnosco, quia hoc opus mihi
incumbit, vt Deo, in qua natura nihil
mihi tecum, non eam a te, sed ab æter-
no a Patre accepi. Sequitur hæc expositio-
nē Grego. Regil. lib. 8. epist. 42. Et Aug.
quidē sic Christū respōdisse matri existi-
mat, quia matrem iure materno miracu-
lum ab eo fieri requisuisse putat, ideoque
a filio reprehendi affirmat: quod nos
in annotatione superiori graui confu-

A tauimus argumento.
Altera est expositio Greg. Nisse. orat. in
dictum Apostoli: Tunc & ipse erit subie-
ctus &c. Quæ licet eadem retineat phra-
sim, tamē procedit de Christo etiā vt ho-
mine, & est talis, vt velit per hæc verba
Christus se in his, quæ ad miracula spe-
ctant, matri subditum non esse, sicut erat
in alijs, quasi dicat: Quid mihi tecum?
non in his subiectus sum tibi, vt in alijs.
Hęc eadem est expositio Chrysof. hom. 20.
& quam nos secuti sumus in commen-
tario: relinquentes tamen alia, quæ Gre-
gor. & Chrysof. adiunxerunt nempe ver-
ba esse indignationis contra matrē, quasi
ambitione aliqua inductam ad petendum
miraculum, vt dicebat Chrysof. Simili-
ter verba esse reprehensionis, aut repulsæ
eo, quod iure materno id postularer, vt
existimauit Greg. Nisse. Quæ quidem cum
superius improbauerimus retinemus solū
meram expositionem, nempe hæc dicta
esse, vt significaret Christus suæ diuinita-
tis opera, non ex humano pendere obse-
quio, nec se in his vllum matris imperiū,
sed solam patris voluntatem recognosce-
re. Et hic est sensus: *Quid mihi, & tibi?* id
est: in his non ab obsequio humano pen-
deo, non ob hominum sunt hæc faciēda
respectus, sed secundum patris decretum.
Non sunt tamen hæc verba propter matrē
dicta, sed vt superius atrigi propter aliorū
instructionem, ne humano obsequio hæc
faciēda, existimarent: nec B. Virgo iure
vllō materno, aut humano id petebat, sed
vt filium Dei nō humanis, sed spirituali-
bus precibus rogabat. At ne alij iure ma-
terno, & humanis precibus id factum cre-
derent, ob id ita respondit: & vt etiā hoc
verbo diuinitatem iam suam inciperet cō-
firmare. Hęc mihi, sic intellecta, visa est
legitima expositio.

Auctoris se-
ntentiæ decla-
ratur.

Communis
sententiæ pro-
ponitur.

Tertia expositio est tridem grauiō Do-
ctorum, & quam nos sæpe publice in con-
cionibus secuti sumus, & adhuc valde pro-
babilem existimamus, quæ est Iustin. ex-
plicat. quæst. gent. resp. 136. Epiph. hæ-
ref. 51. & 79. & Euthymij, vt talis sit sen-
sus: nec meæ, nec tuæ curæ est prouidere
de vino, non nostrum id est, sed inuitan-
tium. Et quia hæc expositio est accommo-
da, & placere aliquibus potest, vt nobis
placuit, & placet, & tam grauium Doctō-
rum auctoritate fulcitur, paulo fusius eam
libet explicare. In confesso est curam de
vino prouidendo ad sponsum & eos qui
conuiuas inuitarunt, iure, & debito perti-
nere: non ad inuitatos, qua ratione nec ad
P 2 B. Virgi-

B. Virginem, nec ad Christum, qui vocati erant, id pertinuit: ex quadam tamé misericordia, & charitate hanc suscipere curam vocati potuerunt; & non aliter est a B. Virgine suscepta. Quamuis enim diues non esset, vt pecunia posset supplere defectum, cogitauit tamen, & credidit per filium, quem omnia posse sciebat, subuenire. Notum & illud est tempus, seu oportunitatem supplendi defectum vini, ijs, quibus iure incumbat esse, antequam inuitatis manifestum esset vinum defecisse, sic enim eorum consulebat honori: at oportunitas Christi ea erat, cum iam defectus esset notus, & occultari non posset. Hac enim via miraculi virtus publicabatur, & Christi diuinitas ostendebatur, & fides presentium conciliabatur. Is enim finis erat, propter quem edenda erant miracula. B. ergo Virgo magna misericordia commota defectu vini, quasi id sibi ex debito incumberet, supplere volens filium adit, & vt subueniat, rogat: cui Christus respondet: *Quid mihi & tibi?* id est, non est mea; nec tuae curae prouidere, non nobis iure incumbit hæc cura, quasi diceret: adhuc tempus non est mihi opportunum; quia nondum est manifestus defectus eorum est modo prouidere, qui inuitarunt, at quando mea fuerit oportunitas, non deero; proindeq. addit: *Nondum venit hora mea:* quibus verbis matrem plurimū honorat. *Quid mihi & tibi?* ac si diceret: si mihi aut tibi cura iure incumberet, iam iam prouiderem & defectum supplerem, quando adhuc reliquos laet: sed quia nec mihi, nec tibi incumbit, expectanda est oportunitas alia, & hæc erit quidem, sed modo non est. B. autem Virgo, cum nullum filius miraculum adhuc esset operatus, nesciebat qualis foret miraculorum oportunitas, nec quibus de causis filius ea esset editurus. Semper enim in fide proficiebat, propterea recte, & laudabiliter rogat filium vt subueniat presenti, & vrgenti necessitati. Hic est horum verborum sensus iuxta expositionem horum Doctorum, & non est improbabilis. Mihi magis ad litteram facere videtur expositio, quam sumus in commentario profecuti, quia illa phrasis: *Quid mihi & tibi?* Hebræa est, nec in tota scriptura reperitur in sensu alio præter eum, quem diximus, Quid mihi tecum? Sed de his fatiis, nunc diuersas hæreticorum opiniones excutiamus.

A
ANNOTATIO VII.

Cauenda sunt hæreses, quas verbis presentibus hæretici tueri conati sunt. Vna est, quam refert Aug. tract. 8. Manichæorum, qui B. Virginem, matrem esse Christi negabant. Si enim mater esset, inquit, nequaquam respondisset Christus: *Quid mihi, & tibi?* hi enim hæretici eandem phrasim obseruarunt, ac si hic dictum esset: Nihil mihi tecum. Negauerunt eandem veritatem Marcion, Valentinus, & alij hæretici, sed recte Augustinus, hac eadem lectione eos erroris conuincit, nam dicitur expresse mater Iesu. Est hæc insignis in hæreticis proteruitia, qui cum haberent eandem Evangelij lectionem æqualis, & vnius auctoritatis, verbo expresso noluerunt credere: verbum autem obscurum, & quod varios recipere poterat sensus, suo iudicio in deteriorem partem interpretati, recipiunt. Quod argumento est, eos non veritatem, sed propriam voluntatem, & iudicium querere. Plus potuit apud eos, *Quid mihi, & tibi?* quod nulla ratione facit ad excludendam maternitatem, quam verbum expressum; *Erat mater Iesu tibi.* & iterum: *Dicit mater Iesu.*

Altera hæresis eorum est, qui dum Beatam Virginem in hoc & alijs scripturæ locis mulieris vocabulo legerent nuncupatam, temere eius virginitatem negarunt. Cuius quidem hæresis, & ipsius fundamenti meminit Origen. hom. 8. in Leuit. Existimarunt enim mulieris nomen solis corruptis tribuendum, sed quantum decipiatur notant Origen. & Hieron. ad Galat. 4. cum nomen hoc sexus sit, sicut & feminæ: addit Origen. hoc ipsum nomen ætati tribui, quæ enim est annis prouectior dicitur mulier, vt in altero sexu dicitur Vir. Quod ex Gen. 3. perspicuum est: vbi Eua necdum a viro cognita, dicta est mulier. Vidit, inquit, mulier, quod lignum esset bonum: & dixit serpens ad mulierem. Et: Mulier, quam dedisti mihi.

Quare autem Christus mulieris vocabulo vsus sit, existimo causam fuisse consuetudinem, & loquendi modum eo tempore communem. Absit enim, vt ex contemptu aliquo id factum esse in animum inducamus nostrum: quando quidē & in cruce pendens, & præ summo amore eam Ioanni commendans, dixit: Mulier ecce filius tuus. Recte Epiphanius hæresi 79. affirmat, sic matrē Domini vocatā, quia consulere, & pro

Hæreses vitandæ.

Mulieris nomen etiam virginibus in scriptura tributum.

Cur Christus matrē mulierē vocauerit.

& prouidere futuris voluit. Fuerunt enim illi nimium deprimebant B. Virginem, quidam postea, qui B. Virginem, vt Deum venerati sunt eiq. sacrificauerunt: qui certe hoc verbo conuincuntur, *Mulier*, quod substantiæ, & naturæ creatæ, sicut & aliæ sunt, eam fuisse probat. Siue ergo Christus id intenderit, siue non, hoc sane vocabulo tales hæretici confutantur. Nesciunt miseri medium tenere, quod quidem propriū est omnium a via, & veritate aberrantium.

Alli nimium deprimebant B. Virginem, eius virginitatem, eiusq. maternitatem negantes: hi supra modum efferebant, ipsi diuinitatem tribuentes. Quemadmodum & alij Christum adeo deprimebant, vt diuinitatem eius negauerint, alij eum sine modo, suo iudicio extollere volentes, humanitatem non recognouerint: indignum Deo rati, quod homo factus sit. Veritas Catholica medium tenet.

Nondum venit hora mea.

COMMENTARIUS.

Cum verbis præcedentibus, se non humanis obsequijs miracula, & opera diuinitatis facturum, propter nostram, & circumstantium instructionem significasset: matrem tamen spe eius, quod petebat consequēdi, priuare noluit: immo rationem, & causam quandam tacite, cur quod petierat non statim faciat, reddit. *Nondum*, inquit, *venit hora mea.* Nondum est oportunitas mea: vbi placitum Patris aduenerit hoc sum opus facturum. Faciam ergo quod petis, sed opportuno tempore, & cum venerit hora mea. Sciendum Christum secundum suam diuinitatem, vna cum Patre ab æterno non solum instituisse, ac decreuisse omnia opera, quæ pro salute nostra in carne suscipienda facturum erat; sed & singula suis temporibus, & locis disposuisse, & ordinasse, eaq. cuncta suæ humanitati susceptæ in ipso vnionis instanti reuelasse. De qua dispositione Actorum primo dicitur: Non est vestrum nosse tempora, & momenta, quæ Pater posuit in sua potestate. Hanc igitur horam suam hoc loco vocat, quia qua Deus erat, multo iam ante hoc opus facere disposuerat. Rursus suam dicit, ad significandum dominiū, & potentiam diuinam, per quam Dominus est, & conditor temporum, & quando vult, operatur. Nemo quidem hominum horam habet suam, nec certam potest horam eligere, in qua opus aliquod suum constituat, & disponat. At Christus Dei filius omnia, & singula tempora in sua potestate habens, certa potuit eligere momenta: quibus diuina opera pro sua voluntate certis horis, atque momentis exercebat. Hac igitur de causa horam suam dicit, *Nondum venit hora mea*, in qua secundum meam æternam dispositionem, hoc opus facere decreui. Est & illud hoc loco aduertendum, Dei filium, cum omnium antequam fierent, esset præsciens, infinita sua sapientia, & prudentia, ea suis operibus exequendis elegisse tempora: quæ ad fines, per talia opera intentos, consequendos, erant aptissima, maximeq. opportuna. Erat autem miraculorum is finis, vt per ea se toti mundo filium esse Dei manifestaret: quia in hac illuminatione, vniuersorum salus posita erat. Ioan. 3. Vt omnis, qui credit in eum, non pereat. Hac igitur de causa opus hoc præsens fieri debuit manifesto, non in occulto: vt nimirum homines opere tam miro cognito, eius virtutem admirati, crederent filium Dei esse. Quare vt opus hoc manifestum esset, & non humano negotio, sed diuinæ tribui posset virtuti, expectari debuit vini defectio, qua cognita, opus Christi omnes confiterentur. Hæc itaque est hora, quam Christus expectabat. Hæc est hora, quæ nondum venerat, quando B. Virgo accessit. Hæc est hora in æterna mente disposita, & ad Christi manifestationem opportuna, & quam ipse, vt Deus, sibi vt homini præscriperat. *Nondum*, igitur, *venit hora mea.* Non mirum si Beatam Virginem, quæ quidem magnæ fidei tunc erat, sed adhuc in filij mysterijs cognoscendis proficiens, hoc secretum latebat: quod tunc didicit a filio quem super omnes diligebat, & a quo super omnes est honorata, & exaltata. *Nondum*

Christi opera ab æterno ordinata.

venit

venit hora mea. Verbum ergo est potestatis diuinæ, quia Dominus temporum eligere potuit, quæ voluit. Verbum est prouidentia, quia ab æterno disposuit, quæ fecit in carne. Verbum est prudentia, & sapientia, quia conuenientia suis quæque finibus suorum operum elegit momenta. Verbum est misericordia, quia spem subueniendi dedit. Verbum est reuerentia, quia honorauit matrem, preces acceptando opportuno tempore exaudiendas. Verbum est instructio, quia omnia ex diuino consilio & voluntate se facere docuit.

A N N O T A T I O V I I I .

Patrum expositiones de hora qua Christus vocat suam recessatur.

Antiqui Patres aliter verba hæcenus a nobis exposita interpretantur, & cum præcedentibus connectunt. Triplex enim est eorum expositio. Vna est Gregorij Nisæni Oratione in dictum illud Pauli: Tunc & ipse subiectus erit &c. Legit verba hæc per interrogationem, vt sit sensus: Adhuc mihi imperare vt mater vis? nondum venit hora, quando mei iuris ero? Existimat enim Grego. B. Virginem hoc miraculum Christo imperare voluisse: cui Christus respondit, se obedire illi minime teneri. Quid mihi, & tibi, adhuc imperas: nõdum tibi videtur hora venisse, quando mei iuris ero? Venit, iam hora hæc. Iste sensus violentus est, & ni fallor, eximiam Virginis sacratissimæ perfectionem imminuit. Satis commode, vt existimo in superioribus B. Virginem nihil hac petitione imperare voluisse ostendimus: quo iam stabilito hæc certe expositio non procedit. Reliqui Doctores verba hæc affirmate, nõ per interrogationem dicta exponunt.

Altera ergo expositio est communior, vt hora hæc sit passionis tempus, quæ sæpe in Euangelio hora eius dicitur. Ioan. 7. Nemo misit in eum manus, quia nondum venerat hora eius. Ioan. 13. Sciens quia venit hora eius. 17. Pater, venit hora: clarifica filium tuum. Erit ergo sensus cum præcedentibus, *Quid mihi, & tibi?* hoc opus quod petis diuinitatis meæ est, in hoc non te agnosco matrem: nondum venit hora passionis meæ, quando patiar in ea natura, quam a te accepi, quando vt homo moriar, tunc te matrem recognoscam. Ita Athana. in Apolog. de fuga sua, & Augu. tract. 8. in Ioan. Greg. lib. 8. epist. 42. Porro hæc expositio eo nititur fundamento, quod superius refutauimus, nimirum verba hæc esse reprehensionis, quasi mater opus, quod diuinitatis erat, iussisset. Quo fundamento sublato expositio non videtur accommodata. Præterea etiam eo posito, adhuc non apparet, quæ ratione in passione

agnouisse matrem dicatur. nam non solû in miraculis, quæ erant diuinitatis opera, sed nec in ipsa passione, quam vt homo subibat, matrem recognouit. Nec enim in eo opere se matris voluntati subiecit, in omnibus: quia operibus ad redẽptionem ordinatis, siue quæ faciebat vt Deus, siue quæ faciebat, aut patiebatur, vt homo, diuinum tantummodo decretum & beneplacitum sequebatur, vt paulo ante diximus. Quod si dicas, B. Virgo fuit mater ratione humanitatis, in qua passus est, nõ vero diuinitatis, secundum quam operatus est miracula: fatemur id per quàm libenter, inde tamen non sequitur, eum in istis matrem non recognouisse, cum propter matris intercessionem hoc miraculum fecerit, quamuis factum sit secundum naturam, in qua matrem nõ habet. Nec video quomodo sequatur, quod in passione matrem recognouerit, quia in natura humana passus est: quandoquidẽ multa alia ante passionem etiam in eadem natura humana operatus est: nec idcirco tamen in ijs matrem recognouisse dici potuit.

Quamobrem magis legitima tertia expositio videtur, quam in commentario secuti sumus, & explanauimus: quam nobiscum probat Iræneus. lib. 3. cap. 18. vbi recte hanc horam exponens, habet hæc verba: Nondum venit hora mea, dixit, expectans eam horam, quæ præcognita est a Patre. Consentiant Cyril. lib. 2. cap. 23. Chrysof. homil. 21. & Ambros. ser. 16. in Psal. 118.

D A N N O T A T I O I X .

Non est hoc loco silentio prætereundum, quod graues Doctores affirmarunt, nempe ob preces matris Christum citius hoc esse operatum miraculum, ita Ambros. Chrysof. & Cyrillus in extremo superioris annotationis a nobis citati: quod etiam comprobo, & quod sit notius explicatio. Nõ ita hoc intelligendum, quasi velint

Matris precibus quid Christus cõcesserit.

dicere

dicere citius factum miraculum, quam æterna sua dispositione decreuerit faciendum, nemo enim Catholicus id affirmare ausus esset: sed fecisse citius, quàm, si non rogatus esset a matre fecisset: quamquã & hoc sua æterna prouidentia disposuerat. Præuidens enim futuram matris dignissimæ intercessionem, decreuit citius, quàm si non esset futura intercessio facere: immo quia tunc facere voluit, vt a matre rogaretur, præordinauit. Vnde caute admodum & docte Ambros. affirmans citius hoc propter matrem factum miraculum: adiunxit, etiam opportunum fuisse tempus hoc, quando propter matrem fecit: opportunum profecto non esset, nisi, vt diximus, ab æterna esset mente dispositum.

A N N O T A T I O X .

Hæresis Priscillianistarum.

Vitandus est hic error Priscillianistarum, cuius meminit Grego. hom. 10. in Euang. qui Christum fati & cælorum constellationibus subiectum, omniaque ex necessitate fatali operari arbitrabantur,

A suamque hæresim his verbis: *Nondum venit hora mea*, tuebantur, vt refert August. tract. 8. in Ioan. Quam cæci isti qui quod potestatis diuinæ est, secundum quam est Dominus cælorum & temporum: & quod prouidentia, qua, quæ facturus erat, prout voluit, & conuenire iudicauit, ab æterno disposuit, ad creaturas referebant: vtique in ipsa luce cæcutientes, & in ipsa via errantes. Est quoque temperandum verbum Chrysof. hom. 21. qui hunc cõfutans errorem, affirmauit ante statutum tempus hoc fecisse miraculum, ne fato subiectus videretur. Non absolute hoc dicendum est, vt diximus, in præcedenti annotatione: nam quando fecit, etiam statutum fuit tempus, sed vocat statutum, quo fecisset quidem, licet tardius, si matris preces interpositæ non essent. Nõ est hoc Catholicis Doctoribus insolens, qui dum hæreticos insequuntur, & vrgent, nimio zelo & ardore currendi, transcendent metas, & tunc quidem eorum non verba tantum, sed etiam intentio & mens consideranda sunt.

Dicit mater eius ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite.

C O M M E N T A R I V S .

Eximia est Beatæ Virginis misericordia, filium rogasse, vt opem ferret, fati illis non fuit: sed adhuc filium velle diuinum opus ad subueniendum facere: agnoscens ministros, vt quod illis a Christo impositum fuerit, sedulo exequantur. Disponit, ne forte sua inobedientia aliquid, quo subuentione filij priuentur, committant: eos ergo alloquens, dicit: Facite quodcumque vobis filius meus dixerit.

A N N O T A T I O X I .

Quorum Beata Virgo præmonuit ministros.

Latet hic, ni fallor, grande mysterium. Nam ex verbis filij potuit mater voluntatem, & propositum subueniendi percipere: quia dictum est, nondum venit hora mea. Ambros. serm. 16. in Psal. 118. Ex affectu filij matrem nouisse affirmat: quod intelligendum arbitror, verbis ipsis affectu manifestato. Attamen vnde B. Virgo cognouerit Christum ad ministros se conuersurum, & arduum aliquid eis impositurum, non apparet. Si autem hæc non nouisset, vtique non eos præmonuisset, dicens: *Facite quodcumque dixerit vobis*. Iustin. explic. quæst. Gent. resp. 136. Hanc præsentens difficultatẽ, affirmat Christum dixisse

A matri, dic ministris, vt faciant quodcumque dixerit illis.

At quia adiungere hæc verba durum videtur, maxime quia si a Christo dicta fuissent, ab Euangelista non essent prætermissa: propterea aliter respondeo, nempe B. Virginem dono intellectus, quod a Spiritu sancto acceperat, & scripturarum lectio ne nouisse, Deum in miraculis & operibus suæ potentia faciendis, aliquid, quod humano repugnabat iudicio, admiscuisse. Vt enim aquas sanas faceret, salem iussit infundi, 4. Reg. 2. Vt ferrum etiam ex aquis extraheret, lignum aquis iniecti iussit, 4. Reg. 6. Vt aquas dulces redderet, lignum præcepit

Deus in miraculis ab hominum opinione diuersa admiscet.

præcepit immitti, Exo. 15. Similiter vulnus Ezechie ex ficis cataplasmate confecto sanauit, Isa. 38. Quæ omnia ad rem facere minus videbantur: immo aliquando quæ contra rem faciebant, iubebar, vt in eo virtus diuina magis innotesceret, quod & in narratis, & multis alijs exemplis factum scriptura commemorat. Collegit ergo B. Virgo diuino lumine edocta aliquid simile nunc faciendum, vt se eundem Deum, qui illa fecerat, demonstraret. Disposuit ergo homines, vt qui Christi virtutem non nouerant, audientes quæ rei parum comoda videbantur fortasse contemnere iussa potuissent. Rursus cum per ministros vinum esset distribuendum, & munus ipsorum hoc esset, ad eos se conuersurum non dubitauit, vti factum est in vtroque: nam ministris Christus imperauit, & rem, quæ ridicula, & non necessaria videbatur, inuinxit. Cur enim vino cum indigerent,

Aqua hydrias vsque ad summum iubet impleri? sed non aliter virtus diuina manifestanda erat. Habemus huius rei exemplum, quamquam imperfectum. 4. Reg. 5. venit Naaman leprosus ad Elisæum, vt sanaretur a lepra. Propheta res, quæ videbatur inutilis homini imposuit, nimirum vt septies lauaretur in Iordane: quod ille contemnens, sanitate non consequbatur. Accedunt serui eius, & vt faciat iussa, exhortantur, dicentes: Pater, & si tibi rem grandem Propheta dixisset, facere debueras: obediuit ille & diuina mundatus est virtute. B. Virgo longe sapietior & prudentior his seruis, prouenit, nec vt iubeatur, expectat, sed iussa anteuertens hortatur, & dicit, *Quodcumque dixerit vobis, facite*: quodcumque etiam graue, etiam si vobis inutile visum fuerit, facere ne recusetis. Hæc est eximia & prudens misericordia, quæ ne homo in malum incidat, prouenire nouit.

B. Virginis prudentia.

Erant autem ibi lapideæ hydria sex, posita secundum purificationem Iudæorum.

COMMENTARIUS.

Hydriæ qd.

In quos usus apud Iudæos habitæ.

Incipit Euangelista miraculum narrare, & primo loco vasa, in quibus vinum Christus miraculose fecit, describit. Hydriæ Græce, Latine aquales significant, id est, vasa aquæ destinata, quibus vinum infundi non solet. Erant autem vasa huiusmodi sex lapideæ posita, id est, quæ non circumferebantur, sed certo in loco constituta aquam continebant, ex quibus aqua minoribus vasis hauriebatur, ob idque lapideæ erant tamquam vasa capaciora. Erant autem hæ hydriæ propter Iudæorum purificationem, quibus moris erat in conuiujs frequenter vti lotionibus: vasa itidem & calices frequenter purificabantur: & in hos usus magna aquæ copia in capacioribus illis vasis referuabatur. Hæc purificatio, cuius hoc loco fit mentio, illa est, de qua Marcus dicit: Pharisei, & omnes Iudæi, nisi crebro lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum. Et a foro venientes, nisi baptizentur, non comedunt: & alia multa sunt, quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicum, & vrceorum, & ærumentorum, & lectorum, hæc Marcus. Harum ergo purificationum causa erant hydriæ istæ sex posite: quæ quidem purificationes non erant ex lege, sed ex seniorum traditione. Aliæ purificationes legis erant, ab immunditia ex tactu morticinij, aut leprosi, aut ex feminis pollutione contracta, & ab his non purificabantur aqua, sed ad vesperam vsque immundities hæc perdurabat. Perpende quàm sapienter & consulto Dei filius miraculum in sui manifestationem factururus, vasa aquæ destinata elegit, ne quis vinum in vasis, non autem de nouo factum fuisse, aut vini partem aliquam, quæ superinfusæ aquæ saporem vini indiderit, ibi referuaram existimaret: quippe vasa aquam recipere solita, hanc tollebant suspicionem. Vasa etiam elegit capacia & magna eodem in loco fixa, hinc inde gestari insueta, vt plena vino aliunde portata nemo sibi persuaderet: atque vt copia tanta vini aperte, & sine contradictione miraculi virtutem probaret.

Capientes

Capientes singula metretas binas, vel ternas.

Magnitudinem vasorum describit, vt ex quantitate vini, miraculi vis multo magis elucescat. Capiebant singulæ hydriæ metretas binas vel ternas. Non est locutio hæc ambigua, quasi Euangelista incerto loquendi modo vtatur: sicut nos dicere solemus, vas hoc duas, aut tres vncias capit, nescientes vere & determinate quantum capiat. Non sic loquitur Euangelista, qui miraculo interfuit, qui Spiritu sancto illustratus scripsit: maxime quia magnam adfert differentiã, si vna addatur, vel auferatur metreta: sed est sermo certus, non ad easdem hydrias, sed ad diuersas referendus, ita, vt aliquæ hydriæ binas, aliquæ ternas, capere dicantur.

ANNOTATIO XII.

Metretæ quantitas,

Difficile est in his mensuris certum quid statueri, propter varietatem eorum, qui hanc materiam tractant: quod tamen certius & verius esse videtur, hoc est, metretam, quæ & alio nomine cadus & bartus dicitur, duodecim continere congios: congios autem sex sextarios, sextarius apud Romanos quidem viginti continebat vncias, apud Atticos vero duodeuiginti, tantus etiam erat sextarius Hebraicus. Continebat igitur metreta septuagintaduos

A sextarios, & singuli sextarij duodeuiginti vncias: ex quo facile est cuique, quantum hydriæ caperent, computare. Alij non ita sentiunt, sed metretam decem capere existimant congios. Sed quod prius diximus, est probabilius, quamquam siue vno, siue altero modo sentias, tanta fuit vini quantitas, vt miraculum nemo inficiari possit. Et hoc ad litteralem sensum percipiendum satis est: nam de mensuris disputare præter institutum esset.

Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua.

COMMENTARIUS.

Ministris, vt hydrias aqua impleant, imperat. iam enim conuiuij maiori parte peracta, consequens erat, vt propter frequentes purificationes vasa fere essent vacua: hac igitur de causa Christus vsque ad summum ea impleri iubet. Et potuisset quidem Dominus nulla aqua prius infusa vino ea implere: tamen, vt certius miraculum fieret, & ministros ipsos tanti miraculi testes haberet, aquam manibus eorum infusam in vinum conuertere maluit. Recte etiam Chrysoſt. hom. 26. annotat, ne vlli calumniæ locus pateret, Christus aqua vsque ad summum vasa, quæ soli aquæ deputata erant, impleri voluit. Aliam dat Irenæ. lib. 3. cap. 11. causam, cuius hæc sunt verba: Quamuis enim posset Dominus ex nullo subiacente præbere epulantibus vinum, & ex eo complere esurientes, hoc tamen non fecit. Accipiens autem eos, qui a terra essent panes, & iterum aquam faciens vinum saturauit eos, qui recumbebant: & potauit eos, qui inuitati erant ad nuptias: ostendens quoniam Deus, qui fecit caelum & terram, & iussit eam fructus facere, & constituit aquas, & dedit fontes, hic & benedictionem escæ, & gratiam potui in nouissimis temporibus per filium suum donat humano generi. Hæc Irenæ. Nec diffiteor hanc aquam in vinum conuersionem accidisse, vt August. tract. 9. refert, propter mysterium, scilicet vt legem illam inspidam, inefficacem, in suauissimum, & efficax Euangelium, mutandam significaret. Simul enim miraculum vnum, & veritatem diuinitatis eius probare, & id, quod factururus erat, significare potuit.

Christus multis de causis aqua usus est in hoc miraculo.

Et imple-

Et impleuerunt eas usque ad summum, & dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte Architriclino.

Ministrorum obedientia.

Ministri consilio B. Virginis instructi; voci Christi sine murmuratione, aut contradictione vlla obedientes, quamuis deficiente vino, & abundante aqua, inutile quod præcipiebatur, videri poterat: hydrias tamen sex aqua impleuerunt. Et vero Christus expresse non dixit, vt vsque ad summum impleant: tamen ipsi dicto perfecte obedientes ad summum vsque impleuerunt. Vbi ergo cognouit Dominus impletas esse hydrias, potenti sua virtute totam illam aquam in vinum nullis verbis, nullis actibus exterioribus vsus, nulla intercedente mora, conuertit: quo etiam magis virtus eius diuina confirmabatur. Iterumq. iubet ministris depromere ex vasis illis, & præfecto mensæ, cui soliti erant vinum ministrare, vt ille conuiuii distribuatur: quod factum est, vt per eos miraculum diulgaretur, qui & ipsius miraculi testes erant, & quæ facta fuerant, proprijs viderant oculis. Nec voluit Dominus statim rem ad sponsum deferri: sed seruato ordine conuiuii, suam potentiam manifestauit: sic enim suauis, & efficacius res hæc euulgata est.

Et tulerunt, vt gustauit Architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat unde esset, ministri autem sciebant, qui hauerant aquam. Vocat sponsum Architriclinus, & dicit ei.

Ministri, etiam si graue quid illis imponebatur (nam cum necdum aquam vinum factam scirent, haurire, & Architriclino tamquam vinum portare iubentur) obedierunt, quod sine diuina interius eorum corda mouente virtute, nõ est factum. Delatum vinum, Architriclinus, vt moris est, degustat: ne aliquid conuiuii propinet indignum. Miratur vini excellentiam, & nesciens quod factum erat, sed vinum ex sponsi dispositione repositum, & in finem conuiuii referuatum arbitratus, sponsum insimulandi eum gratia, quod ordinem rectum conuiuii non seruauerit, vocat. In primis miranda est ministrorum obedientia. Sciebant enim ministri iam vinum esse factum, id quod iussi promere ex colore & odore cognoscere potuerunt. Architriclino vero etiam miranti, & vnde hoc vinum esset nescienti, rem non reuelant: quod nõ alia de causa eos existimo fecisse, nisi quia a Christo tantum, *Haurite, & ferte Architriclino*, audierunt. Verbumq. Christi prætergredi non sunt ausi, existimantes forte Christum hoc operatum esse, ne vinum defecisse diulgaretur. At optimo consilio id Christus fieri voluit: fide enim maior digni erant ministri, tanti operis testes, si non sponte sua, sed interrogati, rem totam, vt facta est, aperirent. Quantum ex verbis his licet conijcere, sponsum in conuiuio non recumbebat, sed generalem omnium habebat curam: si enim discumberet, non ab Architriclino vocatus, sed Architriclinus ad eum venisse diceretur: si autem recubuisset, non vtique eum vt surgeret, & veniret, vocasset.

Hinc colligitur, quod sponsum nõ recumbebat in mensa.

Omnis homo primum bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est, in autem seruaisti bonum vinum usque adhuc.

Sponsum Architriclinus imperitiæ insimulat; quod peracto fere conuiuii, quando gustus qualitatem vini minus percipere est aptus, vinum optimum apponat, cum tamen omnes alij contrario faciant modo: optimum enim in principio,

pio, quando qualitas discerni valet, propinant. Cum legis verbum, *Inebriati fuerint*, huius conuiuii intemperantiam ne suspiceris, sed Euangelista personam Architriclini, quod communiter in alijs conuiuijs fieri solebat, referentis inducit. Multa alia describere omittit Euangelista, quia ex narratis facile intelliguntur. Sponsum insimulatus negat, inquitur factum, interrogantur ministri, veritas manifestatur, miraculum diulgatur, effectus consequens verbis sequentibus ostenditur.

Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli eius.

Euangelista hoc primum miraculum Christi fuisse testatur, quod in Cana Galilææ factum est, quo gloriam suæ diuinitatis manifestauit. Fructus autem miraculi, immo finis præcipuus, propter quem ad nuptias venit, fides fuit: nam miraculo hoc fidem discipulorum, qui aderant, sibi conciliauit: *Crediderunt enim in eum discipuli eius.*

A N N O T A T I O XIII.

Non fuit Ioanes sponsum in his nuptijs.

Inquirunt aliqui, an Ioannes fuerit sponsum hic, qui a Christo fuerit a nuptijs auocatus, & virginitatem perpetuam custodierit: & multi nostri temporis graues quidam viri id affirmant. Bedam in huius rei testimonium, immo Augustinum & Hieronymum in suis præfationibus in Ioannem proferentes. Si rationes & argumenta, quibus tanta veritas confirmetur, quæras, non inuenies. Bedæ auctoritas totum est huius opinionis argumentum: nõ Augustinus & Hieronymus, nihil pro hac sententia faciunt. Præfatio enim illa Augustini non est, sed potius Bedæ, cuius verbis constat, sicut etiam illa, quæ Hieronymo tribuitur, quæ ex eiusdem Bedæ verbis, aut certe ex alicuius alterius, a Hieronymi phrasi longe distantis, composita est: vt solus Beda sit huius opinionis auctor.

Immo, si attente rem, & diligenter inquirimus, contrarium Augustinus & Hieronymus sentiunt. Augustinus enim tract. ultimo in Ioan. habet hæc verba: Sunt, qui senserint, & hi quidem non contemptibiles sacri eloquij tractatores, a Christo Ioannem Apostolum plus amatum, propterea quod neque uxorem duxerit, & ab ineunte pueritia castissimus vixerit: hoc quidem in scripturis canonicis non euidenter apparet: verum tamen id quoque multum adiuuat congruentiam, quod illa vita per eum significata est, vbi non erunt nuptiæ. Hæc Augustinus vbi duxisse uxorem, & celebrasse nuptias negat, docetq.

A graues Doctores ita sensisse, rationemq. huius veritatis congruentem adfert. Augustinus ergo non cum Beda sensit.

Præterea Hieron. lib. r. cont. Iouini, probanti Iouiniano melius esse Virginitate Matrimonium, eo argumento, quod Christus Ecclesiæ principatum non Ioanni Virgini, sed coniugato Petro commiserit: Respondet Hieronymus id factum, quia tunc ætate puerili erat Ioannes: vocatus enim est viginti quinque annorum. Profecto si nuptias celebrasset Ioannes, efficacius opposuisset Ioannem etiam uxorem duxisse. Præterea, si ætate puerili vocatus est, non celebrarat nuptias secundum Hieronymum.

Cum igitur hæc Bedæ opinio nullo scripturæ testimonio, nulla traditione, nec antiqui vilius Doctoris, sicut auctoritate, numquam mihi eam potui persuadere: rem enim alioquin insignem tam diligentes antiqui tractatores non omisissent. Nec incumbit nobis partem hanc negatiuam probare: ab ijs potius qui rem grauem & notabilem affirmant, probanda erat, & quidem rationibus vrgentibus, quæ tamen nullæ sunt. Adde his cum hoc nouum quid tunc temporis esset, vt matrimonium dissolueretur, non dato repudio, & nuptiæ hæc ab ipso Ioanne sint descriptæ: non est verisimile rem tantam, & quæ omnes tunc in admirationem adduxisset, omni ex parte ab Euangelista prætermittam fuisse. Adde etiam quod Ioannes vocatus est multo

Bedæ opinio de nuptijs Ioannis auctori nõ probatur.

Q 2 post

post a Christo, iam Ioannē Baptista in carcerem coniecto, vt habetur Luc. 4. Existimo ergo solidam esse magis & veram sententiam, sponsum hunc Ioannem non fuisse, sed familiarem aliquem, aut secundum carnem cognatum Christi.

ANNOTATIO XIII.

An fuerit hoc primū inter miracula Christi.

AN hoc miraculum fuerit primū omnium, quod Christus edidit, an potius non simpliciter primum, sed eorum, quæ in Cana Galilææ fecit, inquirere aliquis merito posset. nam Euangelistæ verba aliquo modo in vtrumque sensum trahi possunt. Chrysof. homil. 22. refert aliquor affirmantes, hoc miraculum non fuisse absolute primum, ipse vero ante baptismum nullum fecisse certo tenet: an vero post baptismum hoc sit primum, in dubio relinquit. Aliqui recentiorum primū fuisse corā discipulis, non tamen absolute primum. Alij primum in illo loco factū, afferunt, nam Ioan. 4. in eodem loco alterum refertur, tamen absolute primum nō fuisse dicunt.

Quæ sit solutio.

Sed re vera, si loquamur de miraculis, quæ Christus in sui manifestationem operatus est, hoc primum est. Omitto aduentum Magorum, & illa, quæ mirabiliter facta sunt in natiuitate eius: loquor de his, quæ suæ prædicationis initio ad diuinitatis manifestationem operatus est, quæ cōmuniter appellantur miracula. Ita tenet Ambros. ser. 19. & Theophil. & Euangelista aperte significat. nā dicit, *Hoc initium signorum fecit in Cana*, id est, hoc quod est initium signorum omnium fecit in Cana. Exponere autē, hoc fuit primum, quod fecit in Cana, violentum est: nec erat causa, cur magis primū, quod fecit in Cana, quam primum, quod in alia ciuitate fecerit, annotatum esset. Præterea quia absolute dicitur, *Et manifestauit gloriam suam*, quasi ante non manifestauerit gloriam & virtutem diuinitatis suæ miraculis: hoc est igitur primum miraculum, & initium miraculorum Christi. Recte autem a nuptijs se incipit manifestare: vt dicit Cyril. lib. 2. c. 26. descendit enim de cælo Dei filius, vt veluti sponsus spiritualis naturā hominis amplexus, veræ sapientiæ fetum, sponfam parere faceret.

ANNOTATIO XV.

An eodē die Christus aduentus a Ma-

Difficultas hoc loco se offert, an miraculum hoc eodē die a Christo sit

factū, quo & a Magis adoratus, & a Ioanne fuit baptizatus, quamuis non eodem anno. Sunt enim qui vno die, licet nō eodem anno hæc tria eximia opera facta esse affirmant, vt quo die a Magis adoratus, labentibus annis, trigefimum explens baptizatus, vno post anno miraculum in nuptijs ediderit: idq. Ecclesiæ auctoritate confirmāt, quæ in quadam antiphona tria hæc simul vno die miracula patrata commemorat. Sed hoc ad locum Matth. 3. magis spectat, vbi de anno baptismi Christi propria est tractatio: nec nos longius discutere in præsentī statuimus. Hoc solum annotare libuit, Augustinum serm. 37. de tempore, & Ambros. serm. 21. referre aliquos illo die, quo nos Epiphaniæ festum celebramus, a Magis Christum adoratum asserentes: alios vero baptismum potius illo die celebratum a Christo: alios vero miraculum hoc conuersionis aquæ in vinum. Sed nec ipsi, nec August. & Ambros. eodem die tria hæc esse peracta, affirmarunt.

Vetus ergo traditio non erat, tria hæc vno die, sed illo die vnum horum esse factum, quod autem illorum esset, in opinione versari. Traditio igitur antiqua omnium consentiens erat, non fuisse vno die tria simul effecta. Præterea Epiphani. hæres. 51. expresse id negat, quamuis multa ibi alia adferat, quæ probari non possunt. Hoc tamen nempe non hæc tria simul eodem die facta fuisse, antiquitati est consonum. Ecclesia autem tria hæc vna gesta esse die non affirmant, sed cum incertum sit, quod eorum factum sit, prudenter vno die tria simul illa celebrat. Non ergo mihi probatur opinio, quæ præcipue nostra ætate recepta est, vno die hæc esse opera facta, sed post baptismum diebus paucis has nuptias esse celebratas existimo, nec antiquitas Patrum, nec Ecclesia aliud vquam docuit. Per hæc tamen negare nolumus, esse opinionem illam probabilem. Hæc in præsentī sufficiant.

ANNOTATIO XVI.

Augustinus lib. 2. de consensu Euangelistarum cap. 17. dubitationem affert propter vltima verba: *Crediderunt in eum discipuli eius*, ergo inquit, ante non crediderant: si autem ante non crediderant, non erant discipuli: quomodo igitur ante miraculum dictum est: Vocati sunt discipuli eius ad nuptias, si quando vocati sunt nondum crediderant? Respondet per quandam

magis & a Ioanne baptizatus fuerit, & miraculum hoc in nuptijs ediderit.

Discipuli Christi ante in eum, ante miraculum hoc, crediderunt.

quandam anticipationem dictum id esse: qui enim futuri erant discipuli, vocantur discipuli, etiam antequam sint: sed hoc mihi non probatur. Nam vocati sunt, qui discipuli erant: nec, quando dictum est: *Crediderunt in eum discipuli eius*, insinuare voluit, ante non credidisse, sed dicuntur credidisse, quia confirmati & aucti sunt in fide. Maiorem enim fidem viso miraculo conceperunt de Christo, & firmior facta est eorum fides: quem enim hominē tantummodo putabant, diuinitatem iam habere quandam crediderunt. Dicti autem sunt discipuli, quia ipsi aliquo modo adhererant, ipsum audierant, & ei fidem aliquam habuerant: testimonio enim Ioannis moti erant, vt ad eum venirent. Non est autem nouum sanctæ scripturæ, credendi verbo vti, in ea significatione, qua diximus, nempe firmius, & amplius credere. Ioan. 4. Nisi signa & prodigia videritis, non creditis: & tamen Regulus aliquo modo credebat, qui a Christo filium sanari petebat, & Ioan. 11. Si credideris, videbis gloriam Dei: & tamen iam ante Martha credebat. De hac perfectione fidei discipulorum Ambros. serm. 20. dicit. Prædicanda fides Apostolorū, qui viso vno miraculo, crediderunt in omnipotentia Saluatoris. Hæc Ambr. Non arbitror tamen tantā fuisse tunc horum fidem, vt filium Dei

Christum crederent, sicut Matth. 16. Petrus credidisse, & confessus esse dicitur.

ANNOTATIO XVII.

Hoc Christi miraculo antiqua hæresis cōfutatur. Seuerus enim, vnde Seueriani dicti, cuius meminit Aug. lib. de Hæres. c. 24. & Epiph. hæres. 45. Vinū bibere prohibebat, affirmans vitæ esse sobolem diaboli, qui in serpentē conuersus, terra se commiscuit. Eandē hæresim tribuit Epiph. hæres. 47. Encratitis, qui discipuli Tatiani fuerunt, sed in multis a magistro descuerunt: & hac de causa forsan Hiero. Amos 1. Tatiano hanc hæresim adscribit. Sed hoc Saluatoris factō cōuincitur: Christus enim aquā in vinum conuertit, cōiuiuis propinari iussit, ipse etiam bibit. Vinū ergo creatura Dei est, & eo vti moderate licet. Non credo hanc hæresim multos habuisse sequaces. Fuit autem vinum hoc, vt communiter creditur, rubrū, tum vt miraculum euidentius esset, tum quia illa regio vinis rubris pretiosis abundat: idemq. Ecclesia videtur approbare, dū canit: Aquæ rubescunt hydriæ. Vinum hoc rubrum in scriptura, sæpe sanguis vitæ appellatur. Genes. 49. In sanguine vitæ pallium suum. Deuterono. 32. Sanguinē vitæ biberet meracissimum, & alias sæpe.

Hæresis Seueri refellitur.

Post hæc descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus.

C O M M E N T A R I V S.

Capharnaum vrbs erat eo tempore celebris, in finibus Zabulon, & Nephthalim, ad ripam maris Galilææ, centum milliaribus ab ipsius maris initio ad occidentem. In littore aduerso ad orientem erat regio Gerasenorum: erat autē frequentissimum Emporium, quo maxima negotantium confluxerat multitudo, dicta patria Domini. Matth. 9. Quia frequenter ibi inueniebatur, & quia ad eam, relicta Nazareth, vt dicitur Matth. 4. cum matre, & fratribus se transtulit. Voluit enim Dominus propter celebritatem oppidi, & propter mores eius corruptissimos ibi habitare, & suæ doctrinæ primitias collocare, vt, vbi vigeret infirmitas, ibidem medicus adesset. Post nuptias in hunc locum descendit. Erat autem, quantum ad terram situm, oppidum hoc, in parte inferiori, quamuis supra montem positum, respectu Canæ. Ob id descendisse Capharnaum dicitur, sicut quando ad superiora loca ex inferioribus proficiscebatur, ascendisse dictus est. Matth. autem 4. & Luc. 4. descensus quidam in Capharnaum narratur, quando eo habitationis causa descendit. Sed non huius in præsentī Ioannes meminit, sed alterius prioris, quem alij omiserunt Euangelistæ. Hic enim est factus post nuptias ante carcerem Ioannis: at ille post vincula ipsius, & nunc paucis commoratus

Quæ ciuitas fuerit Capharnaum.

moratus est diebus, tunc autem multis: nunc miraculum non legitur fecisse, nec publice docuisse, tunc autem & docuit, & miracula edidit. Post nuptias ergo cum matre, & discipulis, & cognatis secundum carnem, qui fratres dicuntur, descendit Capharnaum, & ibi manserunt non multis diebus. Qua de causa huc venit, Euangelista non narrat, nec quidquam certi possumus affirmare.

A N N O T A T I O X V I I I .

Fratres Domini qui.

Consideratione dignum est, qui sint hi fratres Christi, & quare sic vocati sint. Horum alterum ex Euangelio habemus; nam Matth. 6. Quattuor numerantur, Iacobus, Iose, Iudas, & Simon: & aduerte secundum scribi Græce *ἰακωβ*, quod Latine dicendum est Iose. Sponsus B. Virginis aliter appellabatur, nempe *ἰωσήφ*, Latine Ioseph. Hic autem Iacobus apud Mattheum 10. & Mar. 3. dicitur Iacobus Alphæi, & sæpe vocatur Iacobus frater Domini: quia ut refert Epiph. in Ancorato, & hæc. 78. cum ipso educatus erat. Sorores etiã in Euangelio narrantur Mar. 6. Nonne sorores eius apud nos sunt? quot tamẽ & quæ nomina earum, Euangelium nõ expressit. Nicephorus tamen lib. 2. histor. c. 3. refert Hippolytum Portuensẽ Apostolorum successorem Christi cognationem describentem, & descriptis quattuor prædictis fratribus, duas affirmantem fuisse sorores, vnã nomine Elther, alteram Thamar. Epipha. in Ancorato duas etiam affirmat, sed alijs appellat nominibus Mariam, & Salomen: Hi sunt dicti fratres Domini.

Quare fratres Domini appellantur.

Alterum autem, quare fratres Domini vocentur, nõ ita definire facile est. Catholico vnũ est certum, alterum est in controuersia: certum est non ita esse fratres, neq; sorores, ut ex eadem sint matre: quia perpetuam Virginitatem B. Virginis ab Ecclesia iam olim declaratam, fideles cõfitentur: pro cuius defensione contra Heluidium Hæreticum docte, & diffuse scripsit Illephonus Toletanus Archiepiscopus. scripsit etiam Hieron. contra hunc hæreticum affirmantem B. Matrem Virginẽ extitisse vsque ad Saluatoris partum, tamen postea ex Ioseph filios concepisse & peperisse. Debilia erant hæretici huius arma contra Ecclesiam: vsus est enim argumento quia fratres Christi Euangelium appellat, & quia Christus primogenitus dicitur, & quia dictum est Matth. 1. Non cognouit eam Ioseph, donec peperit filiũ suum. & quia Ioan. 19. Maria mater Christi dicitur cruci astitisse, & alijs Euangeli-

sta referunt Mariam Iacobi præsentẽ fuisse, igitur eadem est Maria Iacobi, & Maria mater Christi.

Hæc exactissime soluit Hieron. & Catholico cuique doctori soluere facile est. In scriptura enim non solum fratres dicitur, qui ex eodem patre, & matre sunt, sed etiam multis alijs modis, quandoquidem cognati, & sanguine coniuncti fratres etiã dicuntur. nam Gen. 13. Lot frater Abraham dictus est, & tamen filius fratris erat: non ex patre, & matre eadem. Gen. 29. Laban frater Iacob dicitur, qui tamen erat auunculus. Dicuntur etiam fratres gente, sicut Iudæi omnes fratres dicuntur. Iosue 1. Transte armati ante fratres vestros. 2. Reg. 19. Fratres vestri filij Iuda. Actor. 22. Viri fratres, & patres audite. Dicuntur fratres societate, & amicitia: dicuntur fratres adoptione, immo proximi omnes dicuntur fratres. Plena est scriptura hac voce in multis, & varijs sumpta significationibus. Fratres ergo Christi non natura, ut ex eadem matre, & patre nati, sed cognatione, & consanguinitate dicti sunt. Quod autem Christus primogenitus dictus est, id ea ratione fit, quia ante eũ nemo alius sit genitus, non quod post eum alij geniti sint: sicut etiam ut Deus primogenitus patris dicitur, at post eum non sunt alij geniti, uti supra exposuimus. Illud autem quod dictum est, donec peperit, significatum est quid non sit factum, sed non sequitur postea faciendum. nam etiam dicitur: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos scabellũ: tamen non licet inferre, ergo postquam positi fuerint, non sedebit. Illa autem argumentatio ex diuersis Euangelistis vana est: quod enim vnus omisit, alius sollet narrare. Quam ergo Mariam Ioannes tacuit, alij expresserunt. Opponebat Heluidius auctoritatem Tertulliani, & Victorini, quasi idem quod ipse sentirent. Hieronymus de Tertulliano non curat, quia ab Ecclesia cum Mõtano discessit: Victorinum autem negat vnquam quid tale sensisse. Catholicũ ergo est, fratres hos non esse natura, sed cognatione, seu consanguinitate.

Vox fratres, in scriptura late patet.

Quo

Qua cognatione Christo iuncti fuerint, qui fratres illius dicti sunt.

Quo vero gradu consanguinitatis fuerint Christo coniuncti, Catholicorum patrum extant tres opiniones valde diuersæ. Vna est affirmantium fuisse fratres, quia erant filij Ioseph ex alia vxore. Tenent enim hi Doctores Ioseph antequã B. Virginẽ sibi despondisset, viduum fuisse, priorẽ vxore, ex qua quattuor illos filios, & duas filias susceperat, sepulta. Habet hæc sententia graues auctores: eam enim affirmant Hippolytus Apostolorum successor, referente Nicepho. lib. 2. Histo. c. 3. Orig. Matth. 13. Euseb. lib. 2. hist. Eccle. cap. 2. Hilar. can. 1. in Matth. Ambr. lib. de institutu. Virg. cap. 6. & super epist. ad Gala. cap. 1. Epipha. hæres. 28. 78. & in Ancorato cum alijs etiam multis. Orig. allegat Euangelium nomine Petri scriptum, & librum Iacobi, qui modo non extant, & apocryphi sunt. Sed huic sententiæ obstat auctoritas etiam grauium Doctorum qui B. Ioseph Virginẽ fuisse docuerunt, inter quos sunt Hieronymus con. Heluidium, & August. serm. 14. de Natali Domini. Bernar. serm. 2. in missus est. Beda in Ioan. 2. & hæc est communis nunc inter Catholicos opinio: & re vera certa, & legitima sententia, quã alio in loco satis probauimus. Et contra prædictam sententiam est argumentum efficax. Nam Mar. 15. dicitur, iuxta crucem fuisse mulieres, nempe Mariam Iacobi minoris, & matrem Iose & Salome. Ecce Maria dicitur Iose, & Iacobi mater, qui duo dicti erant Mar. 6. fratres Domini. Ergo non potuerunt esse filij Ioseph: nam vxor, ex qua hi Doctores volunt natos esse hos filios, mortua erat: alioqui cum despondit Beatam Virginem, duas habuisset vxores, quod nemo adhuc Catholicus affirmat. Non igitur hæc prima sententia probanda est: quam tamẽ graues isti auctores defenderunt, ut contra hæreticos facilius ea ratione agere possent.

Secunda sententia est afferentium, Ioseph sponsum B. Virginis habuisse fratrem Cleopham dictũ, cuius vxor dicitur Ioan.

A 19. Maria Cleophæ, seu Clophæ, ut alij legunt. huius fuerunt filij, qui dicti sunt fratres Domini, Iudæi enim Christum filium secundum carnem Ioseph existimantes, consobrinos eius illos esse arbitrabantur. Ioseph autem habuisse fratrem Cleopham confirmat Eusebi. lib. 3. histo. Eccle. capit. 3. ex Aegesippo, qui temporibus fuit Apostolorum, & Epiphan. hæresi. 78. Hieron. cont. Helui. hanc refert sententiam, sed eam argumento alio probat, quia nimirũ Maria, quæ dicitur mater fratru Domini, non dicitur Maria Cleophæ, sed Maria Alphæi. Sed hoc argumentum Hieronymi non est valde firmum: nam fieri potuit (quod aliqui recentiores dicunt) fuisse dictam Alphæi, quia filia eius erat, Cleophæ autem quia erat eius vxor. Potuit etiam fieri, ut binomius esset.

Tertia sententia, quæ Hieronymo placet, & communiter recipitur inter Theologos est, Beatæ Virginis sororem dictam esse Mariam Cleophæ, ut dicit Hieron. siue a patre, siue a familia, siue gentilitate, siue quacumque alia de causa hoc nomine imposto. Ex hac, & ex Alphæo nati sunt illi, qui dicti sunt fratres Domini: unde fratres Domini sunt nuncupati, quia consobrini ex duabus fororibus erant. Idem tenet Isidorus lib. de Vita, & obitu Sanctorum Patrum, Refert & Niceph. lib. 2. c. 3. ex Hippolyto Annam matrem B. Virginis, fuisse sororem Sotæ, quæ fuit mater Elisabeth, unde B. Virgo, & Elisabeth erant consobrinx ex duabus fororibus, & Ioannes Baptista consobrinus secundus cum Domino. Isti ergo fratres, ex Maria vxore Alphæi, filia Cleophæ, sorores Beatæ Virginis, nati sunt. Si autem dicas vxorem Cleophæ fratris Ioseph, & filiam Alphæi cum secunda sententia, id quoque probabile est. Hoc tamẽ est certum, esse filios sororis B. Virginis. Secunda ergo, & tertia sententia sunt probabiliores: omnium autem probabilissima est, quæ Hieronymo probatur.

Hieronymi sententia amplectenda.

Et prope erat Pascha Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam.

C O M M E N T A R I V S .

Hæc verba causam continent, cur paucis diebus manserit Capharnaum, nempe quia prope erat Pascha Iudæorum. Hebraïsmus est frequens, ut particula copulatiua, locum causalis obtineat, ac si dictum esset: Quia prope erat Pascha, mansit paucis diebus in loco illo. Ut enim Exod. 23. & Deut. 16. Habetur,

tur, ter in anno ex omni loco Iudæi Hierosolymam ascendebant adorare in templo (non enim licebat sacrificare, nisi in templo illo) nempe in solemnitatibus Paschæ, Pentecostes & Tabernaculorum: sed omnium celeberrimum & quando multitudo maxima concurrebat, erat Pascha. Addidit Ioannes, *Iudæorum*, vt Pascha illud a nostro Christianorum Paschate distingueret. Dicitur autem Iesus ascendisse Hierosolymam, quia, vt in præcedenti commentario diximus, Hierosolymam respectu situs Galilææ, erat in eminentiori loco. Vnde proficiscentes Hierosolymis in Galilæam, dicebantur descendere: contra vero è Galilæa Hierosolymam ascendere. Hac de causa Christus ascendisse dicitur. Est autem hoc Pascha proximum, & primum post baptismum Christi, vt dicit Irenæus lib. 2. capite 39.

Et inuenit in templo vendentes oues & boues, & columbas, & numularios sedentes.

Et a Christo, vendentes in templo expulsi sunt.

DVæ factæ sunt eiectiones a Christo, vna prope passionis suæ tempus, cuius meminerunt Matth. 21. Mar. 11. Luc. 19. Altera initio suæ prædicationis: hanc omiserunt Euangelistæ reliqui: Ioannes tamen eam persequitur. Fuit autem illa acerbior, quæ post tot Christi prædicationes, adhuc nihil illis proficientibus, facta est: hæc autem prior suauior. In hac, verba illa protulit: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud, quorum narratio valde necessaria fuit, ad intelligentiam eorum, quæ secuta sunt postea: nempe Matth. 26. quando accusatus est a Iudæis, quasi dixerit: Possum destruere templum, & in tribus diebus excitare illud: & Matth. 27. Vah qui destruis templum Dei, & in tribus diebus excitas illud. Hæc enim Iudæi opponebant, propter id, quod nunc dixit Christus, quando eiecit eos de templo. Iesus ergo ascendens Hierosolymam, templum adit: cum enim Deus sit, in domum suam se recipit quia domus Dei templum dicitur, Item vt qui circa Dei cultum abusus manifesti erant, emendaret. Inuenit autem ibi vendentes oues & boues, & columbas quæ sacrificanda erant, & numularios, qui minuta moneta maiorem permutant. Ementium enim & vendentium vsui permutatio hæc necessaria est, a numulo ergo numularius deriuatur, numulus autem minutum quid est, & Græcum vocabulum similem habet significationem, *πεντακάς κέρμα*, apud Græcos æris minutias significat. Pro necessitate igitur contrahentium, hi pecunias permutabant, lucris sui causa. Neque in hoc vsura est, nec iniustitia, quando lucrum moderatum est. Templum vocat atria ipsius & porticum, vbi populus orabat, & vbi sacrificia fiebant. Vendebantur autem quæ offerenda erant in templo propter commoditatem maxime eorum, qui foris veniebant: emebant enim quæ sacrificanda erant in eodem loco. nam Deuter. 14. mandatum legimus, vt qui longius habitarent, decimas, & primogenita quæ offerenda erant, domi venderent, eodem pretio empturi alia in loco, quem elegerit Dominus. Quod male illi intelligentes, in templo ipso vendebant.

Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo oues quoque, & boues: & numulariorum effudit as: & mensas subuertit.

Unde suppetiati funes vt flagellum componeret.

FVniculos, quibus animalia forsitan ligata erant, collegit, & in formam flagelli componens, negotiatores omnes simul, & animalia, boues, & oues eiecit. Græce sic habetur (factoq. flagello ex funiculis) nec hoc satis illi fuit: nam & pecunias

pecunias numulariorum effudit, & mensas subuertit. Quod dupliciter fieri potuit, aut quod subuertit mensas, & inde pecuniarum effusio consecuta est: vt sit sensus, mensas subuertendo, effudit æs; aut quod prius effudit æs, & postea mensas subuertit. Flagellum autem non propter animalia illa tantum abigenda factum est, sed etiam propter homines. ita Cyril. lib. 2. cap. 28. & Chrysoft. homil. 22. & Anacle. epist. 2. & Iuli. epist. ad orientales Episco. asserunt, & Euangelista indicare videtur. nam dicit, cum flagellum fecisset, omnes eiecit de templo. Omnes eiecit, nempe vendentes oues & boues, & numularios sedentes, qui ante nominati erant. Quæ sequuntur autem legenda sunt per accumulationem: (Ouesq. & boues) id est, eiecit etiã oues, & boues. Prudenter autem Christus hominibus eiecit, qui tamen semel pulsati facile redissent, si in templo oues eorum, & boues mansissent, etiam eiecit hæc, ne redeundi relicta videretur occasio, neque templo facile egressi essent, si eis permillum fuisset boues & oues, proprijs manibus extrahere, propterea Christus ipse eiecit. Ob hanc eãdem rationem & causam effudit pecunias numulariorum, vt sic eas colligerent, & abirent: ac ne iterum reponerent etiam mensas subuertit. Tunc enim malo subuenitur perfecte, quando etiã mali occasio amputatur.

A N N O T A T I O XIX.

Sacerdotes inter alios, etiam sunt eiecti.

ANacleus epist. 2. Sacerdotes etiam a Domino propria manu expulsos de templo affirmat. Con firmat idem Pius primus epist. 1. exponitq. sacerdotes vendentes fuisse eiectos. idemq. Iulius primus epist. contra orientales Episcopos, pro Athanasio, asserit. Hinc forsitan Beda dicit sacerdotes illos animalia in sacrificium

A data viua conseruasse, ac illis mercatoribus, qui in templo erant, vilius vendidisse, qui quidem iterum pluris alijs vendebat: quod sacerdotum peccatum, si ita est, grauissimum erat, meritoq. & ipsi cum ceteris sunt expulsi de templo. Hoc autem quod de sacerdotibus dicitur, in Euangelio non est expressum.

Et his, qui columnas vendebant, dixit: Auferre ista hinc.

C O M M E N T A R I V S.

Columbas non flagello eiecit, caueis enim ligneis conclusæ minus commode flagello eijci poterant: quod si inclusæ non erant, si tamen vsus fuisset flagello, exterritæ hinc inde per templum volassent. Via commodior eas eijciendi de templo erat, si vendentes eas auferrent, ob id præcepit dicens: *Auferre ista hinc*, quod facile præ timore executi sunt.

Et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis.

Hæc verba generaliter omnibus eiectis dicta sunt, quibus causam, cur eijciantur, reddit: quia domum Dei, negotiationis domum fecerant. Domus enim Dei ad ea exercenda fit, quæ ad Dei cultum & honorem pertinent, sicut & domus negotiationis humanae, ad peragenda humana negotia: nõ ergo quæ vnus domus sunt, conuenienter in altera fiunt: nec enim in negotiationis domo sacrificia, aut quæ cultus Dei sunt, fiunt. Simili ergo ratione quæ negotiationis domus sunt, non debent in domo Dei fieri. Recte autem dicit, *Nolite facere*, quasi dicat: Domus Dei non est ad hoc facta: vos auaritia vestra, & propria voluntate, non villo Dei instituto ducti facitis eam talem. Rursus, *domum patris*

R *mei,*

mei, vt recte notat Cyril. lib. 2. cap. 29. Patrem suum vocat, quia ipse est filius naturalis Dei, nos adoptionis: & patrem vocamus nostrum: ille vero suum singulari vocabulo, quia singularis est ipse filius. Ceterum verba hæc aliquid amplius insinuant. *Domum*, inquit, *Parris mei*: quasi dicat, iure facio hoc, quia domus est patris mei. Incumbit enim filio, honori patris consulere, ipsum defendere, & tueri. Rursus, si patris mei est, mea est: quæ patris enim sunt, filij etiam sunt. Rursus, *Domum Parris mei*, quasi dicat, quæ facio, tamquam Dei filius facio, diuina virtute & potestate facio, secundum quam Dei filius sum. Hæc omnia, verbis his ad litteram significata sunt, quamuis non ab illis tunc credita, nec intellecta: sed non propter illos tantum, sed propter nos dicta sunt, vt quibus causis id fecerit, noscamus: nec solum verbis diuinam virtutem professus est, sed etiam id ipsum monstrauit operibus, quibus opus erat illius verbis non credentibus, nec ea intelligentibus. Et re vera fuit hæc actio diuinæ virtutis, cui nemo illorum cum tot essent, & cum tam seuerè & ignominiose expellerentur, ausus est resistere, aut contradicere.

A N N O T A T I O X X.

Quare vendentes e templo fuerint eieci.

Consideratione dignum est, quæ de causa hi negotiatores sint de templo eieci. Pro cuius rei declaratione aduertendum est, quod paulo superius in commentario adnotauimus, bis a Christo eiectos esse vendentes de templo, semel in principio prædicationis, iterum prope passionis tempus: illius Ioannes nunc meminit, huius autem tres Euangelistæ meminerunt. Matth. cap. 21. Mar. 11. Luc. 19. Chryso. homil. 22. acerbiorum fuisse posteriorem eiectionem affirmat, in qua Christus protulit verba acriora: Domus mea domus orationis est, vos autem fecistis eam speluncam latronum. in hac vero, quæ prius facta est, verbis lenioribus vsus, dixit: *Nolite facere domum patris mei domum negotiationis*. Multum autem inter hæc, duo domum negotiationis, & speluncam latronum, interesse docet Ambros. serm. 17. in Psal. 118. ver. 3.

Negotiari duobus modis contingit esse vitiosum.

Quare attende negotiationem, qui contractus quidam est, causa lucri, duobus modis esse vitiosam & malam. Vno quidem, quando per iniustitiam fit, nempe cum fraude, dolo, vi, pretij inæqualitate, similibusve vitijs: tales negotiationes sic sunt vitiosæ, vt simul iniustæ, & iniustæ sint. Altero modo, quando ex se quidem iusta est: quæ sine fraude, dolo, vi, aliaue iniustitia exercetur. tamen ratione circumstantiæ alicuius vitiosa fit. nempe quando exercetur in loco, aut tempore, in quo fieri non debet. nec enim diebus festis, nec locis sacris negotiatio fieri debet. Simili etiam ratione quando a personis exercetur, quibus est prohibita negotiatio: ta-

Alis negotiatio quamuis in se iusta sit, & quæ si debitis loco & tempore, & a personis non interdictis fieret, non esset vitiosa: efficitur tamen mala propter tales circumstantias. Ad hanc etiam rationem reducitur negotiatio, quæ in se iusta est, tamè ex avaro procedit affectu.

His suppositis dico, qui priorem negotiationem in templo exercebant, eos Dominus dixit, domum Dei fecisse speluncam latronum: qui vero posteriorem, fecisse domum negotiationis, quod minus est graue. Aug. tract. 10. in Ioan. existimat hos eiectos negotiationem posteriorem exercuisse, quia rem in se iustam faciebant vendentes, & ementes, quæ sine vitio extra templum vendere, & emere licebat. At quia in templo talia exercebant, vitiose agebant, ideoque eijciuntur. Cyril. lib. 2. c. 23. affirmat hos esse eiectos propter contemptum, & propter auaritiam, quod plus est, quàm quod dicit Augustinus. Mihi certe videtur probabilius, si dicamus negotiatores hos eadem egisse, quæ fecerunt eieci posterioribus, quibus dictum est: Domum orationis fecistis speluncam latronum. Non enim est verisimile in posteriori eiectione omnes negotiationes fuisse iniustas, in priori autem omnes in se iustas: sed in vtraque eiectione arbitrari fuisse, qui & vno & altero modo negotiabantur. Dominus tamen utrosque eiecit ea causa, quia negotiabantur, vbi nefas erat negotiari: hoc namque potissimum erat, cur eieci sunt de templo, idque expressum est in priori eiectione. In posteriori vero addidit Dominus reprehensionem acriorem propter eos, qui

qui iniuste etiam negotiabantur, grauiusque. Aribili factio animos facit attentos. obdurate in templum Dei delinquebant, & ratione loci, & ratione negotiationis iniustæ & iniustæ.

A N N O T A T I O X X I.

Cur Christus insigni hoc opere contrahentes e templo expulerit.

Non immerito quæri hoc loco posset, cur non verbo & doctrina Dominus vsus sit in his vitijs corrigendis, sed manum etiam tremendam admouerit, idque in suæ manifestationis initio? Respondeo Dominum se mundo sua prædicatione manifestare venientem, torpentes, & sopitos hominum animos inuenisse: ideo nouo & insolito aliquo opere, eos ad attentionem excitare oportuit, vt nouum quid, & mirandum audirent, nouo etiam, & mirabili factio attentis fierent. Hoc enim opere mentes hominum multum ad ipsum verbum audiendum, & quis esset, considerandum, incitata sunt. & sicut veniens in mundum, ortus sui principium tam horribili infantium cæde diuulgauit, vt dormientes Iudæi ad considerandum tempus Christi, quasi e grauiissimo somno euigilarent: sic etiam ad suæ prædicationis exordium ter-

ribili factio animos facit attentos. obdurate enim in peccatis remedia talia sunt ad mouenda.

Aliam huius rei causam adfert Cyril. lib. 2. cap. 29. hoc enim factio significare voluit Dominus auferendum illum ritum Iudaicum, & gentes vocandas ad religionem, Iudæos vero incredulos puniendos: quod flagellum significat. Hæc tamen ratio magis posteriori eiectioni conuenire videtur.

Tertiam assignat Chryso. hom. 22. cum enim Iudæi opposituri essent Christo, quod sabbatum non seruaret, legemque contemneret: propterea insigni factio se Dei & templi, & consequenter cultus & religionis zelatorem ostendit: vt qui tanto periculo se exposuerit, pro templi Dei reuerentia, verisimile non esset ab eo illius cultum contemni.

Adde etiam, quod ad doctrinam pertinet, abusus publicos, & qui tolerari non debent, non verbis sed factio esse eradicandos. Verba enim in abusus communibus, & temporis longinquitate inueteratis, maxime qui ex auaritia procedunt, quales hi erant, parum proficiunt.

Recordati sunt vero discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me.

C O M M E N T A R I V S.

Discipuli bene erga Christum affecti in bonam partem eius factum acceperunt: nam recordati sunt illius prophetiæ David Psal. 68. Zelus domus tuæ comedit me: & zelo honoris Dei & templi ipsius, hoc quod factum est, adscripserunt. Tunc cum hæc fiebant, recordati dicuntur discipuli, vt notat Cyril. lib. 2. cap. 30. non autem post resurrectionem, vt quidam recentiorum interpretantur: non enim dicuntur recordati huius facti, sed illius, quod scriptum est. Si autem post resurrectionem recordati dicerentur, id Euangelista expressisset, sicut post pauca verba expressit. Venit ergo tunc illis in mentem locus David, qui zelo domus Dei illa protulit verba Psal. 68. Iudæi enim ex frequentibus scripturæ lectionibus, quæ in templo fiebant, & synagogis, multa ex scriptura didicerant. an autem recordati sint tunc discipuli huius verbi, quasi prædictum id sit de Christo: an vero cuiusdam zeli similis, vt sit sensus: venit illis in mentem ille zelus David, quod de se dixit, Zelus domus tuæ comedit me, vt fieri solet (dum enim videmus facta alicuius, veniunt in mentem facta alterius similia) Euangelista non explicat: tamen potius existimo recordatos esse illius sententiæ, tamquam prædictæ de Christo. nam discipuli iam eum esse Christum in prophetis & in lege promissum credebant: & hac de causa Euangelista id annotauit. Est autem illud considerandum, *Zelus comedit me*. quo non solum zelus, sed etiam, quantus sit, exprimitur. Omni enim postposito periculo, quod a Sacerdotibus, & illis, quorum res agebatur, & qui tam ignominiose expellebantur, creari poterat, Dei honorem tuetur. Magnitudo enim zeli in superandis

Psal. 68. Quid sit zelus & quantus fuerit in Christo.

periculis, & timore postponendo maxime exercetur, vt bene notat Chrysoft. homil. 22. Zelus autem vehemens quoddam studium est, quæ diuini sunt honoris, procurandi, & quæ ei aduerfantur, propulsandi, estq. vt ignis vrens, & consumens iuxta illud etiam Psal. 117. Tabescere me fecit zelus meus.

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?

Iudæi, qui se temporalibus emolumentis priuari videbant, non considerarunt zelum, sicut discipuli, nec etiam aduerterunt propriam culpam, quæ argumēto illis esse debuisset, Christum recte illa fecisse, sed cæci præ auaritia contra ipsum insurgunt, & rogant: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? sensus hic est: quo signo nobis probas te auctoritatem habere faciendi, quæ facis? Illud, Quia hæc facis, significat idem, ac potestatem habes hæc faciendi. In illa posteriore eiectione dictum est: In qua potestate hæc facis? & quis dedit tibi hanc potestatem? in hac priori: Quod signum ostendis, quia hæc facis? id est, quo signo probas te posse facere, seu te habere auctoritatem & potestatem faciendi talia? Negare non poterant malefacta sua, & in domo Dei tales negotiationes non recte fieri conuicti erant. ideo responsum in ipsum facientem dirigunt: non enim omnium est etiam malefacta corrigere, sed quorum interest, petuntq. non tantum auctoritatis simplici verbo attestacionem, sed eiusdem per signum aliquod probationem. Et verbum Responderunt, idem significat, quod dixerunt, vt alias sæpe fit, non autem quod interrogati fuerint. Signum ergo poscunt in probationem auctoritatis, qua facit talia. Si sanam habuissent mentem, signum satis efficax erat in tanta multiudine, & vbi de emolumentis temporalibus agebatur, & omnes flagello tanquam serui malefactores expellebantur, neminem ausum esse resistere: nec etiam ex sacerdotibus illis, qui erant in templo, & rem videbant, cuius ipsi auctores erant, & quorum etiam res agebatur: & forsitan ipsi quoque flagello eiciebantur, sed auaritia & turbatio ex indignatione orta, excæcauit eorum mentes. Apud alios Euangelistas de posteriori refectione tractantes, hanc responcionem Pontifices & seniores Iudæorum fecerunt: quod hic non expressit Ioannes, sed generali vsus est verbo, Responderunt Iudæi. Particula illa, ergo, illustrationem significat ex priori facto, nempe eiectiones cum se viderent, propterea hæc dixerunt.

A N N O T A T I O XXII.

Expositio
ala & Cyril

Cyrillus lib. 2. capite 31. aliter exponit hæc verba, nempe Iudæos respondisse ad verbum Christi, quo dixit, Dominum patris mei; quasi diceret, filius Dei sum, & mihi incūbit hoc facere. Ad quod Iudæi dicunt: Ostende nobis signum & miraculum aliquod, quod tu sis filius Dei. Credendum enim non est tibi, nisi hoc aliquo signo demonstraueris. Sed difficultatem patitur hæc expositio: non enim dicunt, signo ostende quod filius Dei sis: sed quia hæc facis, id est: quod habeas potestatem faciendi, quæ facis. Nec puto illos tunc intellexisse, per illa verba Christum affirmasse, se esse filium Dei. Non caret ta-

men probabilitate expositio Cyrilli. Per signum, miraculum aliquod intelligitur, sicut illud Matth. 12. Signum petit, & signum non dabitur ei. Aliqui argumentum exponunt, sed non qualecumque argumentum Iudæi petierunt, sed diuinum, quale est opus aliquod supernaturale: nam auctoritatis diuinæ illud factum esse non dubitabāt: miraculum ergo tamquam signum & argumentum diuinum petebant. At re vera credituri non erant, etiam si factum fuisset, sicut nec alijs etiam factis crediderūt: & propterea illud a Christo accipere non meruerunt, vt recte Chrysoft. hom. 22. Cyril. lib. 2. cap. 32. dixerunt.

Respondit

Respondit Iesus, & dixit eis: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.

C O M M E N T A R I V S.

Potentibus signum potestatis suæ Dominus respondet: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Idem est horum verborum sensus, cum illis Ioan. 8. Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum: id est, cum me crucifixeritis, & occideris, resurgam post tres dies, & illa mea resurrectio erit vobis signum, quo cognoscetis me esse verum Christum, & Dei filium. Hoc nunc Christus dicit, Soluite templum hoc, id est, occideris me, & soluetis corpus hoc ab anima, quod ego excitabo iterum post tres dies: & tunc erit id vobis signum, quo agnoscetis potestatem meam, qua id facio. Quod dicit, Soluite, non est præcipiētis, vt occidant, sed, vt bene dicit Cyril. lib. 2. cap. 32. quod ipsi facturi erant, præscientis, & permittentis, ac si diceret: scio vos occisuros me, occidite: ego tamen suscitabo me ipsum post tres dies: & talis resurrectio erit vobis signum potestatis meæ, qua hæc facio, quia filius Dei sum. Iterum Iudæis signum potentibus, resurrectionem hanc in signum dedit: vt patet Matth. 12. vbi signum Ionæ vocauit.

A N N O T A T I O XXIII.

Quare Christi resurrectio in signum Iudæis data est.

Cum multa signa & miracula Christus post hæc verba Iudæis dedit, quibus se filium Dei, suamque potestatem confirmabat: cur potius resurrectionem suam a mortuis, se in signum daturum dicit? Respondeo, quia omnia miracula ante mortem suam, sufficientia quidem fuerunt ad id confirmandum, tamen parum efficacia: quia pauci Iudæi conuersi sunt: & hi quidem minus perfecte, quis Christus esset, nouerunt: at resurrectionis prædicatione, multitudo magna conuersa est: & hi tunc perfecte crediderunt Christum esse Messiam verum, & filium Dei, vt patet ex Act. 2. 3. 4. 5. Vnde resurrectio a mortuis populos conuertit Iudæorum, supra omnia miracula, & fidem Christi auxit, & confirmauit: incredulos autem, qui in sua obstinatione manserunt, confudit. Propterea dictum est, vt paulo ante dicebamus: Cum exaltaueritis filium hominis, cognoscetis, quia ego sum: & tunc dicit, Excitabo in tribus diebus illud, & hoc erit signum efficax mundo declarans, quis sim ego.

Lazarus resurrectio quomodo non fuerit signum diuinitatis Christi.

Quæret iterum aliquis, nonne Lazarus surrexit post quattuor dies, & tamen resurrectio eius non fuit signum diuinitatis eius? Respondeo, Lazarum surrexisse, sed a Christo excitatum, at Christus surrexit, a nemine alio excitatus. Nō enim pre-

terit: quod argumento fuit, eum seipsum excitasse, quod nō potuit facere, nisi Deus esset. & hoc est, quod dicitur, Excitabo illud. Ego ero, qui meipsum excitabo, sicut ego sum, qui alios excito. hoc miraculum nemo potuit facere homo purus, potuerunt quidem Prophetæ virtute diuina mortuos excitare, & omnia miracula, quæ Christus fecit facere: at excitare se non potuerunt, quod Christus fecit: ob id hoc argumentum propriū est diuinitatis. Propter efficaciam igitur huius signi, quia de facto declarauit mundo filium se esse Dei, dictum est, Soluite templum &c. Est adhuc alia huius rei causa, quam docuit Athana. in orat. cont. Arrian. in illud dictū, Quod ex Deo Deus est verbum: comminatoria existimat esse verba, quibus ruinam minatur Iudæorum post resurrectionem suam, vt sit sensus, Soluite templum hoc, id est, vos studebitis soluere hoc templum corporis mei per mortem, vt cōseruetis hoc materiale templum vestrum: occidatis veritatem, vt cōseruetis vmbra: sed inanes erunt vestri conatus, immo in vestrum cōuertentur caput. ego excitabo illud tribus diebus, & tunc vestrum soluetur, & destruetur. nam veritate præsentē, figura cessabit. Conqueruntur isti quod eiciatur e templo, & quærunt,

& quarunt, in qua potestate id faciat: peiora patientur postquam Christus suum templum ab illis solum excitauerit, quando non solum ei ieiectur, sed occidentur, & templum destruetur. Hæc in declaratione Achanasij dicta sunt.

Vtitur autem Dominus verbis allegoricis & metaphoricis templi, quia de templo agebatur, & eius occasione ad templum corporis sui transfert locutionem, ut ob hæc obscuritatem nihil illi Iudæi intelligant. Nam etiam si intellexissent, non erant credituri: quamuis autem verum sensum non intelligerent, perceperunt tamen illis verbis diuinam potestatem suam Christum profiteri, quod tunc satis fuit Christo. Est autem allegoria, seu metaphora continuata: nam soluere templum, & excitare, sunt

verba communia templi materialis destructioni, & reedificationi: similiter morti hominis & resurrectioni. Solum enim homini dicitur per mortem, & excitari per resurrectionem. Similiter soluitur templum, quando vastatur: excitatur, cum reedificatur.

Aduertendum denique pro intelligentia verborum, templum Christi corpus esse simul cum anima, nempe humanitatem ipsam, in qua inhabitat diuinitas, non ut in nobis per solum gratiam, sed corporaliter, id est, per realem unionem. Dicitur autem solum non quidem, quod a diuinitate separatur, sed quia partes humanitatis huius nempe anima & corpus inuicem separantur per mortem, & iterum uniantur per resurrectionem: a diuinitate tamen neutra unquam est soluta.

Humanitas Christi diuinitatis templum dicitur.

Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta sex annis edificatum est Templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?

COMMENTARIUS.

Mysterij profunditatem metaphoris, & allegorij conclusam non intelligentes, signo illudunt, nec potestatem agnoscunt: non solum quæram in rei veritate Christus significabat, sed nec quantam ipsi, quæ multo minor erat, percipiebant. nam de templo materiali eum loquutum arbitrati sunt, & negant posse in tribus diebus ab illo reedificari, quod quadraginta sex annis constructum fuit. multo magis negassent posse Christum se mortuum, & crucifixum, post tres dies excitare: hoc enim illo multo maius est incredulis. Recte igitur Christus mysterium suum ita celauit, ut sensum aliquem apertum reliquerit, quo possent illi cognoscere eum posse facere, quæ faciebat. nam qui poterat templum illud materiale tribus diebus excitare, ut illi intelligebant, iure poterat peccantes contra Dei honorem, templo illo expellere. Discordia est inter auctores de annorum numero, & computatione: nam de fide nihil ex hoc loco probatur. Euangelista enim tantum refert, quod Iudæi responderunt, vera tamen illos respondisse, & dixisse non confirmat: sicut quando etiam refert eos dixisse Ioan. 8. Quinquaginta annos nondum habes, insinuantes Christi ætatem parum distare ab annis quinquaginta, quæ tamen multo erat inferior. relatio ergo sola eorum est, quæ ab alijs dicta sunt, non confirmatio. Quapropter quamuis verum sit quadraginta sex annis edificatum esse, tamen ex hoc loco id credere non cogimur.

ANNOTATIO XXIII.

Circa hunc annorum numerum tria notat Aug.

Augustinus aliqua in hoc loco circa numerum quadragesimum sextum annotat. Primum lib. 2. de doctrina Christiana cap. 28. refert aliquos ex hoc loco probasse, Christum in hoc sæculo quadraginta sex annos peregrisse. Sed hanc sententiam merito reijcit: tum quia vera non est, annum enim trigessimum tertium non ex-

cessit, quam rem inferius cap. 8. tractabimus: tum quia locus hic nihil ad rem talem facit. Alterum notat ipse lib. 4. de Trin. cap. 5. & lib. 83. quæstion. quæst. 56. & lib. 2. de doctrina Christiana cap. 16. ubi numero hoc: quo templum illud edificatum est, significari affirmat totum illud tempus, quo corpus Christi, cuius illud

figura

figura erat, in ventre matris fuit ad debitam perductum quantitatem, ut nasceretur. Nam quadraginta sex ducta in se, nempe quadragies sexies seni efficiunt ducenta septuaginta sex, qui numerus dierum conficit nouem menses, & sex dies. totidem autem diebus fuit Corpus Christi in ventre B. Virginis. Hæc annotatio August. veram continet doctrinam: non tamè video, qua ratione huic loco accommodetur: nec arbitrator ob eam rationem, templi ædificationem durasse quadraginta sex annos. Adde non fuisse continuam ædificationem: nam propter impedimenta nationum cessauit multis annis. Tempore enim Salomonis, quando nihil opus fuit ab edificio vacare, septem annis perfectum est: at in corpore Christi perficiendo non fuit interruptio, sed in instanti primo incarnationis fuit totum simul formatum quantum ad partes organicas & membra, ut recte dicit Basil. hom. de humana Christi generatione, postea vero paulatim per nouem menses ad illam peruenit quantitatem in qua nasci solent infantes. Tertium annotat ipse August. tract. 10. in Ioan. & animaduersum ab antiquis refert, nempe hunc numerum esse in nomine Adam iuxta litteras Græcas. Nam Alpha vnum, Delta quattuor, iterum alpha vnum, Mi quadraginta continent, quæ omnia efficiunt quadraginta sex. Rursus in eo nomine omnes quattuor mundi partes contineri significat: nam si nomina Græca consideres, vnaqueque littera est principium nominum significantium quattuor mundi partes, orientem, occidentem &c. Sunt hæc ingeniose dicta, sed meo iudicio, præter scripturæ intentum. Libuit tamen ea annotare, ne mysterium grande videremur prætermisisse.

ANNOTATIO XXV.

Templum bis fuit edificatum.

Duplex fuit templi ædificatio: prior facta per Salomonem, qui anno quarto, mense secundo regni sui, inchoauit ædificium: compleuit autem anno vndecimo, mense septimo: vnde ædificatio durauit septem annis, & quinque mensibus, ut habetur 3. Reg. 6. Quod si Chrysol. hom. 22. annis viginti edificatum fuisse affirmat, non de solius templi, sed de domus regie simul ædificatione id intelligendum est. De hac ædificatione non est sermo in præsentia: nam templum illud fuit funditus

Auersum, per Nabuchodonosor, ut habetur 4. Reg. vltimo. vnde non est probanda sententia illa, cuius Origenes in hoc loco mentionem facit, nempe verba hæc intelligenda de illo templo. cuius ædificatio, si a tempore, quo per Dauid eius præparatio fieri incœpit, exordiamur, quadraginta sex conficiuntur anni. Sed violenta expositio hæc est: nam Iudæi loquebantur de templo, quod tunc erat: hoc enim existimabant, si solueretur a Christo tribus diebus reedificandum iri: at hoc non est illud Salomonis, quod omnino erat euersum.

Alteræ ædificatio facta est post captiuitatem Babylonicam per Zorobabel principem Iuda, sub Iosue summo Pontifice, Zacharia, & Aggæo Prophetis. ædificandi quidem facultas data est anno primo Regni Cyri, tamen incœpta est ædificatio, anno eius secundo, ut habetur. 1. Esdr. 3. perfecta autem est anno nono Darij Histaspis, ut scribit Ioseph lib. 1. 1. Antiqui. cap. 4. & Euseb. lib. 8. præpara. Euangel. & Hieronymus Danie. 9. Ab anno autem secundo Cyri vsque ad annum nonum Darij Histaspis, intercesserunt quadraginta sex anni. Contra hoc hæc est quod Aggæi. 2. scriptum est, anno secundo Darij fundamenta posita esse. ad quod respondet Beda, fundamenta partis interioris templi posita esse anno 2. Cyri, ut dicitur lib. 1. Esdr. cap. 3. partis vero exterioris, quæ continebat atrium, porticus, & gazophylacium tempore Darij anno secundo & hoc dicitur ab Aggæo. positis enim illis fundamentis per multos annos cessauit ædificium. Artaxerxes enim sollicitatus ab inimicis ædificationem prohibuit, ut habetur lib. 1. Esdr. cap. 4. totum tamen ædificium completum est anno 9. Darij Histaspis, ut diximus quadraginta sex annorum spatio. hoc templum non fuit euersum, sed durauit annis 580. vsque ad Vespasianum. fuit quidem instauratum & valde amplificatum ab Herode primo Rege alienigena, ut habet Ioseph. lib. 15. Antiqui. cap. vltimo tamen idem erat templum, nec alia censenda est ædificatio hæc a secunda. Scio alios aliter de his scribere, sed quæ dicta sunt veriora, & certiora existimo. De hac ædificatione Iudæi in præsentia loquuntur, affirmantes: quadraginta sex annis templum illud fuisse edificatum. Et hæc ad huius loci intelligentiam sufficient.

Aggæi 2. Quo anno cepit secunda templi ædificatio.

Ille

Ille autem dicebat de templo corporis sui.

COMMENTARIUS.

Iudæi non intellexerunt verbum Christi: illi enim de templo illo materiali verba sunt interpretati, cum tamen Christus de templo corporis sui loqueretur. Euangelista autem hoc exposuit, ne nos etiam erraremus, arbitantes cum Iudæis locutum esse de materiali illo templo: & rursus ut ostenderet falsum testimonium, quod imposuerunt passionis tempore Matth. 26. accusantes eum, quod dixerit: Possum destruere templum Dei, & post triduum reedificare illud. Quanta hæc sit calumnia ex his verbis Ioannis apparet. non enim Christus dixit, possum destruere templum Dei: sed ad eos direxit verbum: Soluite templum hoc. Nec dixit templum Dei: sed templum hoc. Præterea de templo corporis sui Christus locutus est, & poterant intelligere, si voluissent: nam dum dixit templum hoc, certum est gestu ipso, & motu manuum, non illud materiale, sed seipsum demonstrasse: verba enim magis determinata ostenduntur gestibus, & signis alloquentium, quam scriptura. Cyril. lib. 2. cap. 34. templi nomine suam significasse dicit diuinitatem: nam templum solius est Dei, unde nos templa dicimur Spiritus sancti. Sed quamuis verum hoc sit, non videtur posse ex ijs verbis deduci: nam non dixit de templo suo, sed de templo corporis sui, quod verbum non exprimit corpus Christi esse templum sui ipsius. Pende hoc in loco quantum odium Iudæi ex hoc facto contra Christum conceperint. nam & hæc verba, vsque ad tempus passionis, contra ipsum corde retinuerunt.

Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat: & crediderunt scriptura, & sermoni quem dixit Iesus.

Nec discipuli eius tunc verbum hoc intellexerunt, sed post resurrectionem, quando tertia die eum a mortuis resurrexisse viderunt, recordati sunt horum verborum, & crediderunt sermoni eius, id est crediderunt eum hoc idem prænucciassse, (quod postea factum est,) nempe mortem, & resurrectionem suam. Recordati ergo, sunt, quia hoc dicebat, id est, verborum horum, quæ prouultit nunc, Et crediderunt sermoni eius, id est, crediderunt eum per ea verba prædixisse mortem, & resurrectionem suam, & vera esse quæ prius dixit. Euthymius non legit illud verbum, *scriptura*, nec exponit, at ceteri legunt & legendum est: & est sensus, crediderunt non solum sermoni Christi de sua resurrectione: sed etiam scripturæ, in qua & mors, & resurrectio Christi prænucciata sunt, crediderunt enim eas scripturas in Christo verificari, & compleri. Non enim sensus est, credidisse scripturæ simpliciter: credebant siquidem scripturas esse veras, etiam antequam Christo adhæsissent: sed quando ipsa experientia Christum resurgentem viderunt, cognouerunt, & crediderunt & Christum verbis illis suam mortem, resurrectionemq. prænucciassse, & scripturas talia mysteria prædicentes, in Christo finem assecutas esse. Quamuis ergo Christus multa dixerit, & fecerit, quæ tunc non intelligebantur, non tamen inutilia erant. nam postea intellecta fidem, & Apostolorum & nostram, in ipsum confirmarunt & auxerunt: & propterea tunc dicta, & facta sunt. Quoniam nec ea quæ a Prophetis prædicebantur, ab omnibus tunc intelligebantur, sed postea intellecta, fidem maxime roborarunt.

Cum

Cum autem esset Hierosolymis in Pascha, in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius, quæ faciebat.

Alia narranda, quæ eodem tempore facta sunt a Christo, se Euangelista conuertit. Illo ergo tempore Pasche, multa signa fecit, quæ autem & qualia sint, non narrat: propter illa tamen multi crediderunt in nomine, seu in nomen eius, ut habetur Græce. Locutio illa, *in Pascha, in die festo*, Hebraica est quod perinde est, ac si dicas, in die festo Paschæ. Vocat autem diem festum Paschæ, septem dierum tempus, quo festiuitas illa celebrabatur: qui modus loquendi etiam alias seruatus est. Ioan. 6. Erat proximum Pascha, dies festus Iudæorum. Credere in nomine, seu in nomen eius, est credere ipsum esse verum Messiam; & Christum promissum: non enim qui crediderunt Ioanni, aut Prophetis, dicti sunt credidisse in nomine eorum, sed Euangelista nomen eius, Christum & Messiam esse supponens, dicit, *Crediderunt in nomine eius*. Quasi dicat, ipsum esse Christum promissum crediderunt. Sicut. 1. Ioan. 5. Omnis, qui credit quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est. Elegit semper Christus loca publica, & præcipuas solèmnitates, quando multitudo magna confluebat, ut eius prædicatio, & miracula pluribus prodesse, & aduentus ipsius multis esset manifestus, nec vlla posset ignorantia prætendi.

Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis.

Verbum credendi multa in scriptura significat, tam Latino quam Græco sermone, sed quantum ad propositum nostrum pertinet, duæ sunt significatio nes frequentes: prior est, ut significet assentiri intellectu veritati alicui: ita dictum est supra: Ut omnes crederent per illum. Et rursus: Quia dixi: Vidi te sub ficu credis & alibi sæpe. Altera est quando significat, committere. Rom. 3. Credita sunt eis eloquia Dei. Gala. 2. Creditum est mihi Euangelium. 1. Tim. 1. Quod creditum est mihi. In priori significatione sumptum est in verbis præcedentibus, cum dicitur: Multi crediderunt in nomine eius: at in posteriori, in his sumitur: *Non credebat semetipsum eis*. id est, non committebat semetipsum eis. & idem est sensus, non fidebat eis, ut secure cum eis versaretur, sicut cum discipulis, & familiaribus, & veris fidelibus. Et refertur hoc ad easdem personas, ut sit sensus: Quamuis multi in eum crediderint tunc, tamen Dominus non se eis committebat, nec eis fidebat, ut secure cum eis ageret. Vtitur autem nostro loquendi modo: nam cum Dei filius esset, nemo ei nocere, si ipse nollet, posset: tamen loquitur ut homo, consideratis ijs, quæ ex parte illorum erant. nã quod ad illos pertinebat, non erat eis fidendum, nec secure se committere Christus poterat. His verbis significat illorum credentium inconstantiam, quorum multi non solum retrocessuri a concepta fide, sed & Christum persecuturi erant.

ANNOTATIO XXVI.

Quibus non se credebat Christus.

Cyrillus lib. 2. cap. 36. & Chrysof. ho A tatur verbum, *Non credebat semetipsum*, de se enim, non de doctrina loquebatur. Quidam nostro sæculo, hoc verbum exponunt, ut nos, sed referunt non ad eos, qui crediderunt, sed in genere ad Iudæos, & non propter credentes, sed propter alios,

S verba

verba hæc dicta censent, ut sit sensus: A quamuis multos Christus haberet credentes, tamen non propterea Iudæis fidebat, ut secure inter eos ageret. Sed violentus est sensus, nam relatiuum *Eis*, respicit, quæ præcesserunt proxima: at nihil de Iudæis dictum proxime est. *Sed multi crediderunt in eum signa videntes, at Iesus non credebat semetipsum eis*: necesse est igitur hæc ad credentes referre. Adde locutionis figuram: nam opponitur verbum verbo: illi crediderunt in nomine Christi, at Christus non credidit semetipsum eis. Adde quod verba sequentia huic sensui accommodantur, quia nosset omnes, &c. quæ ad occulta pertinet, & secreta: at Iudæos multos non credidisse, & Christo infensos esse satis patebat. Non igitur propter hos, sed propter credentes illos, quorum futurum euentum Christus sciebat, hæc verba sunt dicta. Et hæc nostrâ. Euthymius videtur secutus expositionem. nã interpretas hæc verba, sic ait: Neque credebat, neque tamquam legitimis discipulis suis cõfidebat.

Eo quod ipse nosset omnes, & opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine, ipse enim sciebat, quid esset in homine.

COMMENTARIUS.

CUr non eis confideret, quamuis credentibus, causam explicat Euangelista, dicens: quia cognoscebat Christus omnes. Aliqui legunt *Omnia*, & utramque lectionem sequitur Euthymius. Cognoscebat ergo omnes, sciebat quibus fidendum esset, & a quibus cauendum, & hoc non ex alicuius testimonio, quasi ab alijs notitiam hanc accepisset, sicut solent maiores & prælati ex aliorum relatione multos cognoscere: sed Christus hac non indigebat. Ipse enim sine alterius testimonio, & relatione sciebat qualis vnusquisque esset, & erat scientia hæc certa: quia non exteriora tantum hominum, quæ sæpe fallunt, sed interiora videbat. *Sciebat enim, quid esset in homine*, quod non tantum occulta cordis significat, sed simul quod futurum erat: *Quid esset in homine*: non solum intra eum latentia, sed quæ homo ipse factururus, & quantum in eo fidendum esset videbat. Quia ergo talem, ac tantam omnium habebat notitiam, nec exterioribus, nec presentibus mouebatur: propterea non credebat se illis. Scientia hæc erat diuinitatis Christi, sicut quod non se crederet eis, humanitatis erat. Recte ergo Cyril. lib. 2. cap. 37. annotat verbis his Euangelistam Christi diuinitatem significare voluisse. Adde, hoc maxime conuenienter esse dictum, ne merum hominem aliquis intelligeret, quando non semetipsum illis Christum credidisse legeret.

CAPVT TERTIVM.

RAT autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus, quia a Deo venisti magister. Nemo enim potest hæc signa facere que tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Respondit Iesus, & dixit ei: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei. Dicit ad eum Nicodemus: Quo modo potest homo nasci, cum sit senex? numquid potest in ventrem matris sue iterum introire, & renasci? Respondit Iesus: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex Spiritu, Spiritus est. Non mireris, quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, & vocem eius audis: sed nescis unde veniat, aut quo vadat: sic est omnis

nis qui natus est ex Spiritu. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quo modo possunt hæc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis, & non creditis: quo modo si dixero vobis celestia, crederis? Et nemo ascendit in calum, nisi qui descendit de calo filius hominis, qui est in calo. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto: ita exaltari oportet Filium hominis: ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum vnigenitum daret: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus filium suum in mundum, ut iudicet mundum: sed ut saluetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non iudicatur. Qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credidit in nomine vnigeniti filij Dei. Hoc est autem iudicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem: erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui male agit, odit lucem: & non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius: qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta. Post hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram: & illic demorabatur cum eis: & baptizabat. Erat autem & Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salim: quia aqua multe erant illic, & veniebant, & baptizabantur. Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem. Facta est autem questio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione. Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat: & omnes veniunt ad eum. Respondit Ioannes, & dixit: Non potest homo accipere quidquam: nisi fuerit ei datum de calo. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum. Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est. Illum oportet crescere, me autem minui. Qui desursum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur: qui de calo venit, super omnes est. Et quod vidit & audiuit, hoc testatur: & testimonium eius nemo accipit. Qui autem accepit eius testimonium, signavit, quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur: Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum. Pater diligit Filium: & omnia dedit in manu eius. Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

NARRANTVR in hoc capite duo, nimirum altissimæ doctrinæ sermo, quem cum Nicodemo Christus habuit, & insigne testimonium Ioannis Baptistæ de Christo exhibitum. Sermo autem multa fidei nostræ, & præcipua continet fundamenta: nempe Baptismi institutionem, & necessitatem: Incarnationis mysterium, & eius causam: Christi passionem, & ipsius effectum: Trinitatis articulum, & alia ad hæc pertinentia, quæ in ipsa expositione distincte manifestabuntur.

Erat autem homo ex Pharisæis Nicodemus nomine princeps Iudæorum.

COMMENTARIUS.

Connectit præcedentibus sequentia, illa particula, *Autem*, multos enim in Christum credidisse propter signa facta in Hierusalem dictum erat in fine præcedentis

Quis fuerit
Nicodemus.

præcedentis capituli: vnum autem eorum esse Nicodemum Euangelista insinuâs, dicit, *Erat autem homo*, nempe de illorum credentium numero. Quattuor circumstantias eius describit, professionem, nomen, dignitatem, genus. Phariseus erat professione, Nicodemus nomine, Princeps dignitate, Iudæus denique genere. Nec casu aliquo, aut inutiliter hæc omnia notantur, sed sapienter. erant enim Pharisei genus hominum propter sanctitatis, & veræ doctrinæ, & ætioris obseruantia opinionem, inter Iudæos in honore habiti. horum secta, maxima contra Christum inuidia laborabat: propterea huius professio indicatur, vt inter tot ac tantos persecutores & inuidos, vnum in Christum credidisse mirabile videatur. Alia de hoc Nicodemo ipse Ioannes narraturus est, cap. 7. hic restitit Phariseis, Christi causam defendens. & cap. 19. venit ad vngendum Christi corpus. Hic est, qui nunc ad Christi doctrinam percipiendam accedit, propterea nomen eius exprimitur. Dicitur *Princeps*, vel quia publicam aliquam gerebat administratio nem, vel propter nobilitatem, vel opulentiam, vel quia caput familiae, quasi vnus ex primoribus erat. Hæc fuit causa cur noctu, & occulte veniret. Metuebat enim, vt paulo post dicemus, ac propterea Ioannes eius principatus meminit. De tribu etiam erat Iudæ, propterea Iudæorum princeps dictus. Erat autem tribus hæc, quia de ipsa Christus venturus erat, studiosissima Christi aduentum inquirendi. His igitur de causis has circumstantias Euangelista descripsit. Hic sermo habitus in Galilæa aliquibus videtur, quia post Pascha in Hierusalem celebratum, vt in fine præcedentis capituli dicitur, Christum in Galilæam reuertisse, & ibi a Nicodemo eum putant fuisse conuentum: nam in fine huius historiae narratur Christus in Iudæam venisse: sed certius est in Hierusalem habitum hoc esse colloquium, nec id, quod inferius dicitur, ad rem facit, vt ibi dicitur.

Nicodemus
vbi conuenit
Christum.

Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei.

Cur noctu
venit Ni-
codemus.

Propter metum enim Iudæorum, cum esset princeps, non est ausus publice venire ad Christum, sicut etiam dicitur postea Ioan. 12. Multi ex principibus crediderunt in eum, sed propter metum Iudæorum non confitebantur. & Ioan. 19. Ioseph erat discipulus Christi, occultus tamen propter metum Iudæorum, etiam hic noctu venit propter metum. Quamuis enim nondum Iudæi decretum de eiiciendis e Synagoga Christum consentibus, edidissent: tamen eos iam ipsi infensos, & odio in eum ferri constabat. Christum etiam confiteri, vile & contemptibile inter eos reputabatur: qua etiam de causa maxime quia Nicodemus doctor erat, eumque pudebat palam ad Christum venire, noctu accessit: & hanc causam Cyril. lib. 2. cap. 38. cur noctu veniret, assignat, & re vera ea est legitima. Recentiores non hanc rationem, sed temporis opportunitatem, vt commodius cum Christo loqueretur, existimant. Sed verior est Cyrilli expositio: nam Nicodemi tunc imperfecta erat fides. Pudor ergo & timor ipsum a publico colloquio deterruerunt. Ex vna enim parte tam manifesta signa ipsum, vt ad Christum veniret, impellebant: ex altera timor, & pudor retardabant. Commisit se noctis tenebris, vt vtrique scrupulo, & timori, pudoriqu. satisfaceret. Christum igitur sic alloquitur.

Rabbi, scimus, quia a Deo venisti magister.

Confessionem suam erga Christum manifestat, & hanc sibi sufficere arbitrat. *Rabbi*, vocandi casus est, o doctor, & sensus est: O doctor, seu magister, mihi persuasum est te venisse, & a Deo missum esse, vt doceas veritatem: hoc est

est enim venisse magistrum a Deo, nempe missum esse a Deo, vt doceat doctrinam rectam, & legitimam, & secundum Deum. *Magister* nominandi casus est, & idem significat apud Latinos, quod apud Hebræos Rabbi. Ac si dictum esset: O magister, scio te a Deo missum magistrum, vt doceas. Phrasis est Hebræa non enim significat, quod magister venerit a Deo, quasi natus sit magister, sed quod sit missus a Deo, vt magister esset, & doceret: sicut & illud Matth. 2. Vbi est, qui natus est Rex? id est, vbi natus est, qui futurus est Rex Iudæorum? non quod a natiuitate sit Rex, quamuis vere Rex esset a natiuitate, & a Deo magister venerit: tamen nec Magi tunc illud, nec Nicodemus id nunc cognoscebant. Voluit his verbis Nicodemus verum Prophetam a Deo missum confiteri, & separare ab eorum numero, de quibus dictum erat Hier. 23. Ipsi prophetabant, & ego non loquebar ad eos: & hic sensus est, quem Nicodemus tunc sibi proposuerat. Si tamen veritatem rei consideres, altiore continent hæc verba doctrinam. Venit enim Christus a Deo magister, quia ab æterno procedens a patre, totam cum substantia accepit sapientiam patris. In eo enim omnes thesauri scientiæ, & sapientiæ patris sunt, immo ipse est, patris sapientia infinita. Rursus missus a patre in carnem eodem instanti, quo carnem assumpsit, omni scientia, & sapientia animam illam sibi vnitam impleuit, vt magister a Deo venerit, eodem temporis momento quo factus est homo. Præterea venit a Deo magister, quia doctrina eius non est humana, qualem philosophi, & mundi sapientes habuerunt, sed cælestis, & diuina, qualem nemo huius sæculi principum cognouit, quæ homines ipsos perducit ad Deum. Denique venit magister a Deo etiam vt homo: quia non per doctrinam, & disciplinam didicit, sicut omnes Philosophi, sed per redundantiam diuinitatis quæ humanitati erat vnita, propter hæc vere magister venit a Deo: verum hi sensus tunc a Nicodemo non percipiebantur, sed is, quæ iam exposuimus.

Quomodo
Christus ve-
nerit a Deo
magister.

Nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.

Suæ confessionis causam, & probationem adfert Nicodemus. Signa enim, quæ facis, puta quæ in Hierusalem proxime facta erant, nemo posset facere, nisi esset Deus cum eo, id est, nisi in virtute diuina. Quasi diceret, signa tua non sunt Magorum, seu arte dæmonis facta: non sunt naturalis alicuius virtutis, sed diuinæ potentia, quæ per te operatur: propterea te a Deo missum, & tuam doctrinam esse ex auctoritate, & mandato Dei, profiteor.

A N N O T A T I O I.

Fides & dilectio Nico-
demi, veræ,
imperfecta
tamē in eo
fuerunt.

EX verbis ipsius Nicodemi, qualis eius animus fuerit, & qua intentione ad Christum venerit, non est difficile cognoscere. Dispositio animi eius tam ex parte fidei quam ex parte affectus erga Christum, imperfecta erat: vnde recte Cyril. lib. 2. cap. 38. ipsum vtroque laborasse poplite affirmavit, nempe fide & dilectione, rectum enim aliquid sentiebat, sed non perfecte. Affectu etiam bono Christum prosequabatur, sed non vt par erat. Hæc omnia sic explico: credebat Christum

a missum a Deo, & eius signa diuina virtute facta fatebatur: hæc fides vera, & recta erat, merum tamen hominem, non Dei filium existimabat, vt Cyril. lib. 2. c. 39. & Chrysost. hom. 23. asserunt, & verba ipsius indicant: *Nisi*, inquit, *fuerit Deus cum eo*, non quod ipse esset Deus: sed quod Deus per eum operaretur: hoc iam ad imperfectionem fidei pertinet. Fidelis perfecte si fuisset, dicendum illi erat: Nemo potest facere hæc signa, quæ tu facis, nisi esset Deus: nondum tamen Nicodemus hoc

hoc afsecutus erat, fidem ergo habebat, A sed claudicantem.

Affectus etiam eius erga Christum bonus erat. Si enim non amasset, non ad eum venisset, non verbis beneuolis, & honorificis salutasset, & commendasset, non ipsius amicitiam, & familiaritatem expetiuisset. Bonus ergo affectus, sed & imperfectus erat: nam pluris principatum, & gloriam hominum faciebat, quam Christum publice profiteri. Minus ergo Christum diligebat, quod Ioan. 12. dictum est de illis, qui metu quodam impediebatur, quo minus Christum confiterentur. Dilexerunt, inquit, magis gloriam hominum, quam Dei. Propterea Chrysostr. hom. 23. huius affectum frigidum fuisse testatur. Non enim ausus est propter Christum, honoris, & gloriae mundanae subire pericula. Nec mirum erat, quia eum nondum perfecte noverat.

Ex hac animi dispositione, qua ad Christum intentione motus venerit, facile intelligimus. Simul enim utrumque complecti volebat, & Christi amicitiam, & mundi gloriam, & honorem: duobus simul dominis seruire, unum colere, alterum non contemnere: gratum se Christo, & pharisaeis, ceterisque suae gentis principibus esse cupiebat. Quod tamen fieri non poterat. Ex dispositione imperfecta, intentio similis subsecuta est: immo & eius confessio imperfectionem dispositionis, & propositi indicat. *Scimus*, inquit, *quia venisti a Deo magister*. Scire non quaerit, sed se iam scire dicit, quasi id sufficiat, nec amplius scire de Christo oporteat. Magister enim cum esset, discipulum agere erubescere: haec ad Christi amicitiam comparandam satis sibi esse existimans. Haec fuit Nicodemi dispositio: eam nosse ad intelligentiam verborum antecedentium, & subsequens multum confert.

ANNOTATIO II.

An miracula a Christo edita, sufficienter probauerint eius diuinitatem.

Consideranda est etiam Nicodemi sententia: *Nemo potest haec signa facere, qua tu facis, nisi fuerit Deus cum eo*. Posset enim aliquis interrogare, an signa, quae Christus operatus est, ipsum Dei filium esse sufficienter probauerint. Materia haec grauis & difficilis est, nec responsione vnica explicari tota potest: sed necesse est multa proponere, ut vni quaestioni plena reddatur responsio. In primis igitur dico, miracula, quae Christus fecit, vera, & existentia fuisse. Pagani ut refert Orig. lib. 1.

con. Celsum, miracula, & signa Christi praestigias, & ludificationes sensuum fuisse assererent, quasi non in veritate, & effectu, sed in apparentia illa omnia fuerint facta: qualia multi circulatorum faciunt, quae vere non existunt, sed apparent. At haec paganorum calumnia, manifeste vana & falsa esse, conuincitur. Apparens enim esse non potuit id, quod experiebantur ipsi, erga quos talia opera fiebant. Caecus se videre experiebatur, leprosus se mundatum sentiebat, & infirmus sanatum se cognoscebat. Haec si apparentia essent, profecto nec caecus vidisset, nec infirmus sanatus esset: at ipsimet reddentes effectibus testimonium, vera miracula fuisse comprobabant. Quae sunt tantum circa sensuum obiecta, possunt aliquando decipere, ex sola apparentia: ut quae in ijs ipsis sunt, qui sentiunt, necesse est vera esse. Per visum enim apparentem nemo videret. Praeterea quod quae apparentia tantum sunt, diu non consistunt, nec omni loco & tempore, nec omnibus apparent: at effectus mirabiles Christi diu durabant, omni loco, & tempore, & omnibus talia videbantur. Non igitur praestigiae, & sensuum ludificationes fuerunt.

Dico secundo, Christi miracula virtute naturali fieri non potuisse: hoc etiam aperte ostenditur: tum quia nulla virtus naturalis est, quae visum caeco a natiuitate, vel mortuo vitam restitueret: quod & Philosophi antiqui cognoscentes, a priuatione ad habitum regressum fieri posse constanter negarunt. Tum quia virtus naturalis per virtutem effectui proportionatam operatur: at Christus contraria effectibus aliquando adhibuit: nam caeco lucum imposuit, ut visum restitueret: quod naturali ordine, & proportionem, magis est aptum ad priuationem, quam ad restitutionem visus. Praeterea virtus naturalis in tempore agit, & per medium, & determinata est: Christus vero sine mora operabatur, & in locis distantibus a se, effectus mirabiles producebat solo verbo. Ad haec innumera, & multiplicia edebat miracula: caecos illuminabat, surdis audire, infirmis mille modis aegritudinum affectibus sanitatem, mortuis vitam, a daemone obsessis liberationem praestabat. Virtus naturalis haec non potest efficere. Vana ergo, & falsa est calumnia eorum, qui temperamento Christi, & efficaciam imaginatiuae, aut constellatiioni caelesti haec tribuebant.

Dico tertio, virtute daemone miracula Christi fieri non potuisse, hoc est contra Paganos,

Christi miracula, virtute naturali fieri non poterant.

Quomodo daemones miracula fingunt.

Paganos, & Iudaeos. Pagani enim, ut refert Aug. lib. 2. 1. ciui. cap. 8. & Orig. lib. 2. con. Celsum; magicis artibus miracula Christi tribuebant, quod etiam Iudaeos in Euangelio dixisse legimus: tamen id nulla ratione fieri potuit. Quare aduerte, daemones multa posse facere supra humanas vires, quae miracula videantur, & aliquando sunt. Ea vero omnia dupliciter fiunt, aut in apparentia per sensuum illusionem, aut in rei veritate. Sed quaecumque huiusmodi daemones faciunt, ut docte annotauit August. lib. 3. Trinit. cap. 8. non aliter faciunt, quam per virtutes naturales creaturarum, quas illi norunt, & velocissime, & occultissime applicant, sicq. a multis infirmitatibus sanare vere possunt, sic aquam in vinum conuertere, sicut Magi Pharaonis aquas verterunt in sanguinem, & alia mirabilia fecerunt. Quando autem non est virtus aliqua creaturae, quae effectum talem efficere valeat, cessat omnis daemone operatio, & ad sensuum illusiones se conuertit. Aliqua ex his, quae fecit Christus, si solum effectum consideremus, potuit & daemone facere: tamen multa fecit Christus, quae nulla daemone virtute fieri potuerunt: illa nempe, quae virtute naturali effici non poterant, ut mortuos suscitare, caeco a natiuitate visum restituere. Praeterea haec, quae daemone si secundum se considerentur, facere potest, Christus fecit solo verbo sine applicatione alicuius virtutis naturalis. Rursus in instanti, & sine mora vlla, quod daemone non potest. Nullum ergo miraculum Christi potuit facere daemone, si modum etiam, & celeritatem, quibus Christus operabatur, spectemus: Nulla ergo ratione, quae Christus faciebat, virtuti daemone adscribi poterant, sed virtutis diuinae opera esse certum erat. Et hoc sufficientissime miracula Christi probantur: quod recte, & vere Nicodemus confessus est, quamuis nondum omnia opera Christus tunc edidisset. Hinc fit, ut calumnia Iudaeorum, & Paganorum, magna fuerit blasphemia contra Deum, cuius opera tribuebantur daemone. ut docet Athan. in explicatione illius: Qui blasphemauerit in Spiritu sanctum non remittetur, &c.

Dico quarto, miracula Christi si effectus soli considerentur, non probant eum esse Deum, aut filium Dei. Hoc dictum argumento efficaci confirmatur, nam omnia illa fieri potuerunt a Deo per Prophetam alium, qui solus esset homo: nam omnipotens Deus sicut per meros homines mortuos su-

ascitavit, & solus stare per Iosue, & per Prophetam a cursu suo retrocedere decem lineis fecit, & per martyres, & alios sanctos, immo aliquando per peccatores miranda operatus est: ita potuit etiam per quemuis hominem facere illa omnia miracula quae Christus fecit, & quae Deus per humanitatem sibi unitam operatus est: immo Ioan. 14. de suis fidelibus, dixit, *Maiora horum facient*. Si igitur non aliud spectemus in miraculis Christi, quam effectus ipsos, non probant eorum factorem esse Deum, sed tantum virtute diuina facta esse, sicuti Nicodemus est confessus.

Dico quinto, si consideremus finem, propter quem faciebat miracula, sufficientissime probant esse Deum, & filium Dei. Sciendum est autem, miracula diuinae virtutis in confirmationem fieri alicuius veritatis, quae humana ratione destituitur. Ut enim dicit Greg. lib. 27. moral. cap. 8. miracula sunt in defectum probationis, & sunt auxilium rationis humanae, ut assentiat alicui veritati, suppleatque argumentorum defectum: sunt enim velut sigillum Dei, ut quod affirmatur, a Deo esse credatur. Sunt autem facta miracula non ad eandem semper veritatem confirmandam, sed ad varias & diuersas veritates: Exod. 4. Misit Deus Moysen, ut liberaret populum de Aegypto: ad confirmandam hanc veritatem, se videlicet missum a Deo, ut populum educeret, miracula accepit a Deo: ut fides ei daretur. Exod. 7. misit eum ad Pharaonem, ut diceret, *Dimitte filios Israel: ut autem confirmaret se a Deo venisse, ut haec diceret, miracula edidit*. 3. Reg. 18. Elias, ut Deum Israel verum Deum ostenderet, ignem de caelo super holocaustum descenderet fecit. 4. Reg. 1. Si homo, inquit, Dei sum, ignis de caelo descendat, & deuoret te, & quinquaginta tuos: & descendit ignis. Haec, & alia miracula probabant ea esse vera, in quorum confirmationem fiebant. Si enim illorum dicta falsa essent, & mendacia; utique diuina virtus, non ea opera effecisset: quia nec Deus mendax est, nec mendacij testimonium perhibet. Sciendum praeterea neminem Prophetarum, aut hominum, per quos diuina virtus miracula edidit; ea fecisse in confirmationem veritatis illius, quam Christus miraculis suis confirmabat: nempe se esse Messiam, & filium Dei verum. Hinc est, quod miracula illorum, vel cuiuscumque alterius etiam omnia, quae fecit Christus, fecissent, non potuissent probare, eos esse filios Dei: quia talia miracula non erant

Miracula Christi ex fine considerata, probant illum esse Deum.

in huius veritatis confirmationem facta. Tamen sicut illorum miracula probabant vera esse ea, in quorum probationem fiebant, ita & miracula Christi, immo multo efficacius, probabant ipsum esse filium Dei: quia in hunc finem fiebant, quæ sæpe Christus expressit, vt & ipsi Iudæi intelligerent quid per miracula probaret. Matth. 9. Vt sciatis; quia filius hominis in terra habet potestatem dimittendi peccata, Tibi dico, surge. Et attende hæc verba supponere ea, quæ Iudæi dixerant: Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Respondet, vt sciatis me hanc potestatem, quæ solus Dei est, habere esseq. Deum, Tibi dico, surge. Ioan. 11. suscitaturus Lazarum conuersus ad patrem, dixit: Pater, ago tibi gratias, &c. Propter populum qui circumstat dixi, vt credant, quia tu me misisti. Denique in doctrina sua semper se a Patre missum, & filium Dei docuit, & operibus patris se id confirmare docebat. Miracula ergo tali ratione, & propter hoc facta, sufficienter probarunt esse eum filium Dei, quia virtute diuina facta esse, negari non poterat. Hac de causa illi pessimi, & astutissimi Iudæi, videntes miraculis illis Christum probare se Dei filium, & cognoscentes, si diuina virtute facta fuisse admitterent, conuinci se vt filium Dei confiterentur: confugerunt ad blasphemiam, vt virtute dæmonis facta esse affirmarent: & populum auertebant, ne eum a Deo esse crederent, nec vouerunt illum saltem Prophetam a Deo missum asserere. Quia si semel concessissent miracula diuina virtute facta esse, filium Dei inficiari non poterant: cum in eius rei attestationem facta fuerint. Sed iam ostendimus virtute dæmonis miracula talia fieri non potuisse. Nouerat dæmon hanc doctrinam, qui miraculum vnum, & non admodum magnum sufficiens sibi existimauit, vt eum esse filium Dei cognosceret, si tamé in huius rei probationem esset factum. Matth. 4. Si filius Dei es, dic, vt lapides isti panes fiant. certus futurus, si ederetur tale miraculum, diuina virtute factum iri: dæmon enim omnino certus erat, sua virtute id fieri non potuisse. Concludo miracula Christi considerato sine, propter quem fiebant, sufficientissime probasse eum esse Dei filium, & non tantum diuina virtute, vt alios prophetas, sed pro-

Apria virtute, & potestate, vt Dei filium, ea facere.

Dico sexto, miracula Christi etiam in seipsis considerata, probabant ipsum esse Messiam, & Christum promissum, suppositis his, quæ per prophetas prædicta erant. Aduertendum est Deum in Prophetis, inter alia signa Christum aduentum agnoscendi, etiam miracula dedisse, quæ facturus erat, quod declarauit Isa. 35. Ecce Deus veniet, & saluabit nos: tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt: tunc saliet sicut ceruus, claudus: & aperta erit lingua mutorum. Alia in alijs prophetis prædicta sunt diuina ipsius opera. Hæc est causa, cur Ioan. Baptista Matth. 11. mittens discipulos vt veritatem, an Christus esset, ex eius ore discerent: responsum a Christo accepit, Cæci vident, claudii ambulant, &c. quasi diceret, in me implentur, quæ propheta implenda per Messiam prædixerunt. Hoc argumento Iustin. Mar. in dialogo cum Triphone vtitur, ad probandum Christum verum esse Messiam, quia nullus propheta simul fecit omnia, quæ Christus. Hic vnum, ille aliud miraculum fecerunt: at simul tot, ac talia, qualia prædicta sunt, nemo. Idem Athanas. de Verbi incarnatione, & corporali eius aduentu, annotauit. & Ambros. Luc. 7. argumentum Messie, hæc dicit miracula, quia de illo solo prænunciata fuerunt. hoc ipsum Dominus dixit Ioan. 15. Si non venissem, & opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: at nunc excusationem non habent de peccato suo. Opera ergo Christi, & miracula, etiam in confirmationem quod filius Dei, & Christus erat, ea se facere non expressisset, ex prophetarum tamen dictis quibus Iudæi fidem, vt par erat habebant, satis superq. probabant ipsum esse Christum. His responsonibus materia hæc explicata mihi videtur, cuius explicatio multorum locorum sequentium in hoc Euangelio intelligentiæ utilis erit. Concludo, Nicodemum dixisse verum, sed imperfecte. Nam miracula Christi multo plus probabant, quam ipse credebat: sed in illo initio prædicationis Christi, id confiteri laudabile profecto fuit.

Christi miracula probabant ipsum esse Messiam in lege promissum.

Respondit Iesus, & dixit ei: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.

COMMENTARIVS.

VENIT Nicodemus ad Christum conscientie stimulo agitatus, sibi necessariū esse existimans Christum recipere, & eum confiteri, tamen conscientie satisfacere sibi videbatur, si nocte, & secreto veniret, ac Christum doctorem a Deo missum confiteretur: nihilq. amplius faciendum credebat: hoc vno facto, in eorum numero, qui Christo adhærebant, & adhæsurū erant, se futurum esse arbitrabatur. Christus autem ipsum instruit, multoq. plura ei credenda, & facienda aperit, si conscientie suæ satisfacere, & de numero eorum, qui Christo adhære debent, esse cuperet. Quia vero quodam modo de sua scientia præsumebat, nec discere quærebat, cum doctor esset, Dominus sic respondet, vt eum suammet ignorantiam cognoscere faciat. Prius enim obscure loquitur, vt postquam ignorantia propria ei fuerit cognita, aperiat mysteria veritatis. Respondet ergo, & est responsonis sensus. Amen amen dico tibi, id est, rem certam, & constantem tibi dico, & hæc est: nisi homo secundo nascatur, non potest videre regnū Dei. Non satis est vita anteacta, necesse iam est, iterum gigni, seu nasci, si quis vult Messie promisso adhærere, & de numero Ecclesie ipsius esse, & tandem æternam salutem consequi: ne ergo securum te arbitreris hoc tuo aduentu nocturno, & hac tua confessione, denuo oportet te nasci, si regnum Dei videre cupis. Regnū Dei appellat Ecclesiam sequentium Christum. Iudæi enim tempus & statum aduentus Messie hoc nomine appellabant. Beatus qui manducabit panem in regno Dei. Id est beatus qui fruatur aduentu Messie, & de numero illorum, qui eum visuri & secuturi sunt, erit. Matth. 12. Si in digito Dei eicio dæmonia, profecto peruenit in vos regnum Dei. Matth. 21. Auferetur a vobis regnum Dei. Verbum autem, Videre, commune est. Videre dicuntur, qui asecuti Christi aduentum de numero fidelium eius facti sunt. Mansuetudo Saluatoris & prudentia est consideranda. Mansuetudo, quia non exprobrat Nicodemo, quod iure exprobrare poterat. Non enim dixit, si me a Deo magistrum, & doctorem missum confiteris, cur noctu, & occulte, & non interdium venis, cur nihil a me, quod discas, quæris? at mitissimus Dominus nihil horum opposuit, sed infirmitatem considerans, se ad ipsum curandum conuertit. Prudentia autem, quia sic eum instruit, vt instructione egere, eum prius cognoscere faciat. Non enim magni fit sanitas ab infirmo, suam non cognoscente infirmitatem, minusq. grata ei est medici operatio: vt igitur hanc nouitatis, seu nouæ natiuitatis necessitatem persuadeat, eum ignorantie conuincit, vt sic facilius veritatem acceptet.

ANNOTATIO III.

Quatuor mysteria, superioribus verbis subindicantur.

IN eiusdem verbis, quatuor mysteria atetur in alium statum, nempe in Christū credat, & eius doctrine obediatur. Hoc insinuat Dominus per hanc nouam natiuitatem, per quam nouus fiat homo & veteribus ceremonijs, sacrificijsq. relictis, atque antiqua fide conuersa, affuecat nouæ doctrine, se subdat nouæ legi, nouum amplectatur statum fidei, quæ credat præsentem, quem prius futurum credebat.

T Merito

Respondit

Merito autē hoc dicitur Nicodemo, qui, quæ verera erant, sibi sufficere putabat, vt Christo adhæreret. Hunc sensum faciunt illa verba Gala. 6. In Christo neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.

Alterum mysterium in his verbis insinuatū est; in nouo testamento homines collocandos in statu filiorum Dei. Hoc enim significat, denuo nasci oportere: natiuitas quippe filiorum est. At vbi noua est natiuitas, noua etiam filiatio est. Nasci ergo dum dicit oportere, indicat filios esse constituendos eos, qui regnum Dei videre debent, quod per Euangelium factum est: hactenus enim Iudæi erāt in statu seruorum. Rom. 8. Non accepistis spiritū seruitutis iterū in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.

Tertium mysterium est, ianuam cæli iā in hoc nouo statu esse aperiendam. hactenus quippe nemo etiam iustus ingressus erat regnum cælorum: at in Euāgelij statu iusti decedentes purgati, admittuntur iam in regnum. Hoc insinuat dicens: *Nisi quis natus fuerit denuo, nō potest videre regnum Dei*, si ergo nascatur, videbit. Ecclesia enim Euangelica, regnum Dei ideo dicitur, quia ianuam cæli aperit: idem enim est regnum Dei, & regnum cælorum.

Quartum est hæc omnia futura esse per Christum: oportet enim per ipsum nasci, filios fieri, videre regnum: hoc tacite insinuat Nicodemo existimanti se partē habere cum Christo, illa sua confessione, respondens: *Nisi quis renatus*, &c. ac si dicat, non sunt tales qualis es tu, qui partē mecum habere debet. Sed oportet eos nasci denuo, filios Dei fieri, & hi sunt, qui soli regnum Dei videbunt. Hæc omnia ad litteram sub his latent verbis. Statū enim Euangelicum significant per Christum instituentū, veteri, in quo Nicodemos erat, abrogato, & mutato. Particula autem illa, *Nisi*, necessitatem denotat, vt aliter regnum Dei haberi non possit, nisi denuo nascendo: in multisq. locis scripturæ, hæc particula hanc indicat necessitatem.

ANNOTATIO III.

Quid significet vox illa Amen.

Singula hæc verba explicatione indigēt. Illud primum, *Amen*, vox est Hebræa, & apud Hebræos dupliciter sumitur: vno modo, vt sit nomen substantiuum, quod vocant, significatq. fidelitatem, & veracitatem. trahitur enim a verbo אמן quod in sexta cōiugatione significat credere,

A inde אמן pro fidelitate, & veracitate, quæ homo constans est, & verus in dictis, & factis accipitur. sic sumit Isa. 65. Benedicetur in Deo amen. Vbi, Amen, regitur a voce, Deo: quasi dicat, in Deo fidelitatis, & veracitatis. qui fidelis, & verax est. Apoc. 3. Hęc dicit Amē testis fidelis: id est, hæc dicit Deus, qui est veracitas, & fidelitas. Altero modo sumitur loco aduerbij, & id in duplici significatione: altera est, vt sit aduerbium consentiendi, & confirmandi dicta alterius, quasi dicatur ita sit, vt dictum est. sic Deuter. 27.

Isa. 65.

Deu. 27.

Respondebit omnis populus, Amen: id est ita fiat, nobis placet, & consentimus huic, quod dictum est: & ibidem: Et dicit omnis populus, Amē. & Numer. 5. Mulier adulterij causa ad sacerdotes delata, post imprecationem recitatam cogebatur respondere: Amen, id est consentio. Aliqui, aduerbium in his locis optandi esse, existimant, sed potius est confirmandi & cōsentientiendi. Altero modo sumitur, vt sit aduerbium affirmandi, & asseuerandi, quæ homo ipse loquitur, quod Latine dicimus, certe, seu vere. Hieron. Epist. 137. ad Marcellam notat Aquilam vertisse Græce fideliter, Septuaginta, fiat fiat: parum est in hoc discriminis. Hoc in loco, & frequenter in verbis Domini, sumitur pro aduerbio affirmandi, quasi dicat: certum est, & verum, quod dico. Apud Ioannem autem geminata vox hæc inuenitur, *Amen amen*, quæ geminatio rem asseritam vehementer confirmat: quasi dicat: hoc est certissimum, & infallibile. Merito autem geminatio fit, quia hæc sunt profunda, & alta Dei mysteria, quæ multa affirmatione indigent, vt qui audiunt, ex magna affirmatione loquētis, rem consideratione dignam esse intelligant.

ANNOTATIO V.

Alterum verbum considerandum est. Illud, *Denuo*, ἀνωθεν duo apud Græcos significat. Vñ, quod Latine dicimus, desuper, seu superne, est enim aduerbium: alterum, quod Latine dicimus, iterum, seu denuo. Chrysof. vtramque refert significationem Hom. 23. sequitur tamen posteriorem, quod nos in nostra versione habemus, denuo, seu iterum. Cyril. autē lib. 2. cap. 40. priorē sequitur significationem, vt sit sensus: nisi quis renatus fuerit desuper, seu superne: tamen conuenientior est prior expositio. Nam si dictū esset: Nisi quis renatus fuerit desuper, seu superne, non

Quid significet particula illa, denuo.

non respondisset Nicodemos: Quo modo potest homo nasci, cū sit senex? numquid iterato potest introire in ventrem matris? si autem audisset nasci debere desuper, nō dixisset, debet iterato introire in ventrem matris. Argumento hoc est, audisse a Domino, nisi quis de nouo, seu iterum natus sit: & probabile est, Dominum esse vsū Hebræa voce אָנֹכִי quasi secundo, nisi quis renatus fuerit secūdo, & est significatio vox, quàm Latina, & Græca. Qui pluries enim nascitur, iterum nasci dici potest: at natiuitas hæc Christi, quæ est per baptismum, secunda est, nec iteratur: ob id rectius dicitur, nisi quis renatus fuerit secūdo: & huic magis consonat Nicodemi responsio. Illud autem, *Renatus*, magis ad sensum, quàm ad verbum trāslatum est: nam Græce simplex est verbum: nisi quis natus, seu potius genitus fuerit: nec fuit necessarium vt illa compositione, vt diceretur renatus. nam aduerbium, *Denuo*, illam habet geminationem, & in aliquibus codicibus inuenitur, nisi quis natus fuerit, & sic Aug. lib. 1. de peccat. mer. & remis. cap. 30. legit.

ANNOTATIO VI.

Quid voce illa, Regnū Dei significetur.

Regnum Dei, non omnes eodem exponunt modo. Primo quidē Chrysof. hom. 23. & Euthymius, ipsummet Christum exponunt, vt sit horum verborū sensus: *Nisi quis renatus fuerit denuo*, per baptismi regenerationem, nō potest veram, & perfectam habere fidem. *Videre* igitur *Regnum Dei*, est fidem legitimam, & perfectam habere de Christo, quali Nicodemos nondum denuo natus caruit. Secundo loco Cyril. lib. 2. Ioan. c. 40. cælestem beatitudinem exponit, vt sit sensus: nisi quis denuo natus fuerit, non potest esse ciuis cælestis. Eodem modo exponit Aug. lib. 1. de peccat. mer. & remis. cap. 30. vbi citat hæresim quorundam distinguentiū in hoc loco regnum Dei a vita æterna, cuius inferius mentionem nos faciemus. Tertio loco Cyprian. epist. 72. ad Stephanum quæ habetur in lib. 2. epist. 1. exponit Ecclesiam Christi, vt sit sensus: nemo potest introire in Ecclesiam Christi, vnusq. de numero fieri Ecclesiæ huius, nisi fuerit denuo natus per baptismum, qui est ianuā Ecclesiæ euangelicæ. Hæc expositio tertia visa est nobis legitima. His enim verbis significare volebat Christus se esse Messiam (cui nemo adhærere poterat, nec de numero fidelium eius esse, nisi denuo natus

per baptismum) Ecclesiamq. suam synagogæ finem imposituram, quam quidem Ecclesiam nomine regni Dei, Iudæi multo ante expectabant.

ANNOTATIO VII.

Verbis huius sententiæ expositis, cōnexio deinceps cum præcedentibus consideranda est: Tripliciter enim Doctores coniungunt hæc verba præcedētibus. Primo Cyril. lib. 2. cap. 40. sic dicit esse connexa: Existimabat Nicodemos ad iustitiam, & pietatem sibi sufficere, quæ fecerat, & confessus fuerat: venit enim noctu, & Christum a Deo missum confessus est: Dominus ad hoc responderet, & responsionis sensus est iste: Non ita, vt putas, Nicodeme, pietatem, ac fidem consequeris, nec nudis verbis adipisci iustitiam poteris: nō enim quicumque mihi dicit, Domine, Domine, sed qui voluntatem patris mei facit, regnum cælorum possidebit: voluntas autem patris est, vt Spiritum sanctum homo suscipiat, & inaudito, nouoq. modo regeneratus, cælorum ciuis efficiatur. Hæc Cyrillus.

Quomodo hæc Christi responsio præcedentibus verbis cōnectat.

Altero modo exponit Theophyl. & connectit: Cū Nicodemos humilem de Christo habuerit opinionem, eum quodā modo Christus excusat, dicens: Merito de me ita opinaris, quia nondum es denuo natus. Nemo enim de me rectam, & perfectam habebit fidem, nisi, denuo natus Chrysof. Hom. 23. Cyrilli expositioni accedere videtur.

Tertio loco aliqui recentiorum exponunt, vt per hæc verba respondeat Dominus Nicodemi interrogationi, quam Euāgelista non expressit, sed in Christi responsione insinuauit. Interrogauit autem Nicodemos: Quomodo regnum Dei consequi posset, & Dominus respondet per verba iā exposita. Et siquidem Nicodemos ea vsus est interrogatione, certe connexio verborum aperta est: nam responsio interrogationi recte conuenit, sed quod Euāgelista non dicit, velle sine vlla necessitate, aut auctoritate supplere, probandum non est. maxime cum sensus legitimus tali supplemento peruertitur. Si enim Nicodemos interrogationem hanc fecisset, iam se Christi discipulum incepisset profiteri, nec Dominus ita obscure respondisset, nec vt suā ignorantiam cognosceret, traxisset. quæ tamen Dominus fecit, quia ille se doctrina non indigere existimauit. Non ergo expositio, seu connexio hæc stare potest, quæ

non sensum scripturæ, sed scripturam suo accommodat sensui. Theophylacti etiam expositio non videtur legitima: non enim excusandus, sed potius reprehendendus erat Nicodemus, nam etiam si

A denuo natus nõdum esset per baptismum, potuit, & debuit maiora profiteri de Christo. Connexio igitur seu expositio ea magis germana videtur, quam nos in commentario sumus secuti.

Dixit ad eum Nicodemus: Quo modo potest homo nasci cum sit senex? numquid potest in ventrem matris sue iterato introire, & renasci.

COMMENTARIUS.

Non intelligens Nicodemus generationem hanc nouam, imperfectus utique, & animalis, de carnali generatione verbum interpretatur, & fieri nõ posse iudicat. *Quo modo potest homo nasci, cum sit senex?* id est, postquam consensuit. *Senex* dicit, quia de se loquebatur, qui senex erat, & ut rem magis repugnantem ostenderet: plus enim distat a generatione senex, quam puer. maiorẽ autem repugnantiam & verbis expressioribus exponit: *Potestne homo iterum introire in ventrem matris, & renasci?* quasi dicat, non potest iterum introire in ventrem matris, nec ergo potest iterum renasci. *Renasci*, in Græco idem verbum est, quod superius, gigni, seu nasci. Quamuis Nicodemi responsio rudis admodum fuerit, dum carnaliter verbum exponit, habet tamen admixtam quandam scintillam superbiæ. Non enim discere volens interrogat, quæ est ista noua generatio: sed sibi visus intellexisse, ad carnalem generationem sensum accommodat. Non tamen adeo superbia processit, ut verbis usus sit negatiuis, dicendo nõ potest hoc fieri, non potest homo iterum nasci: sed tacitam negationem admittendo adhibuit, quod modestiæ cuiusdam fuit. Has, & similes reddunt hæretici, ut recte Chrysof. hom. 23. dicit, ad mysteria fidei responsiones: suo enim captus res fidei metientes, fieri non posse existimant, & dicunt: Quo modo hoc fieri potest? Quo modo Christus esse potest in sacramento realiter? Quo modo Christus vna persona diuina in duplici natura est? Quo modo Virgo peperit, & permansit? Animales homines nõ percipiunt, quæ sunt spiritus, & stultitia eis videntur, quæ sunt summa sapientia: quia suo captu, & suo iudicio re diuinã metientes, sententiam suam proferunt, totius Ecclesiæ magisteriũ spernentes: ideoque multo magis, quam Nicodemus, qui nondum plene instructus fuerat, reprehendendi.

Responsio
Nicodemi
notatur.

Respondit Iesus: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.

Clementissimus Dominus Nicodemum non percepisse responsionem videns, eam exponit clarius: & cum causa cur verba Christi non intellexerat, ea esset, quod hanc nouam generationem futuram arbitratus sit esse carnalem: propterea talem opinionem remouet explicans, hanc generationem non futuram carnalem, qualem Nicodemus conceperat, nempe, ut iterum homo ex patre, & matre carnalibus gigneretur, & nasceretur; sed spiritualem, nempe ex aqua, & Spiritu sancto. Iterum ergo dicit: *Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit, &c.* Quasi dicat. Sententiam meam videris minus intellexisse, quia de carnali generatione me loqui putasti: accipe igitur eandem responsionem verbis clamoribus. *Nisi quis renatus fuerit* non ex matre, & patre iterum, sed *Ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Hæc sententia, præcedentis est expositio: occasione enim denuo nascendi, Nicodemus Christo fidem nõ habuerat.

habuerat. His autem verbis significat baptismum Euangelicum, per quem regeneratur homo in nouum hominem, & in statu filiorum Dei constituitur, ut hereditatem regni Dei percipere possit. Habent autem quandam ad testimonium Ioannis (quod Nicodemus forsitan non ignorabat) verba hæc relationem: nam Ioannes dixerat: Ego vos baptizo in aqua, ille vos baptizabit in Spiritu sancto. Christus ergo se esse eum confirmat, de quo Ioannes illud testimonium perhibuit. Hunc etiam baptismum necessarium esse, ut homo in Dei regnum introeat docet, quod Ioannes non expresserat.

ANNOTATIO VIII.

Partes di-
uerse legunt
verba super-
iora.

Quantum ad verba attinet Græce nõ est *renatus*, sed *natus*, seu *genitus*, ut in præcedenti sententia. verbũ autem, *Introire*, exponit clarius, quod prius dictum est, videre. Considerandum etiam est, in Græco non legi *Spiritu sancto*, sed tantum *Spiritu*, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu*, & ita legunt aliqui & Græci, & Latini Doctores: inter quos sunt Gregor. Nissen. orat. de Sancto Baptismate. Euthym. in præfati. Cyprian. Epist. 72. & 73. & libro 1. cont. Iudæ. cap. 12. & lib. 3. ad Quirinum cap. 25. Ambro. lib. 3. de Spiritu sancto. c. 11. qui duplicem affert lectionem: vnam, *Nisi quis renatus fuerit per aquam, & Spiritum*: alteram, *Nisi quis renatus fuerit de aqua, & Spiritu*: in neutra autem legit Spiritum sanctum. Alij vero legunt, *Spiritu sancto*, tam Græci, quam Latini: inter quos sunt Cyrillus lib. 2. cap. 42. Chrysof. hom. 24. August. lib. 1. de peccat. mer. & remis. cap. 30. Greg. lib. 7. Epist. 53. Hæc Doctorum antiquorum varietas & maxime Græcorũ argumentum est Græca exemplaria varia extitisse: in re tamen non est vlla controuerfia. Omnes enim intelligunt hoc verbũ de Spiritu sancto, & ex alijs locis scripturæ, nempe ex Ioannis testimonio, & ex forma Baptismi data a Domino hunc esse Spiritum sanctum, certum est.

ANNOTATIO IX.

Quare ba-
ptismus re-
generatio
dicitur.

Hinc ortum nouũ ex aqua, & Spiritu sancto, baptismum esse nemo dubitat. Quod Paulus ad Tit. 3. confirmat dicens: Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis. At cur baptismus regeneratio dicatur, & maxime, si circumcissioni conferatur, qua regeneratio non dicitur, non facile est declarare. Nam si respondeas dici regenerationem, quia homo nouus fit nõpe spiritualis, ve-

teri statu peccatorum repudiato, videbitur tunc circumcisio dici potuisse regeneratio. nam in ea homo remissionem peccati consequebatur, & de peccati seruitute in statum iustitiæ transferebatur. Aduertendum ergo est per Baptismum non solum hominem innouari, ut statu peccati abiecto nouus fiat in Christo: similiter relicta veteri lege, ad nouitatem Euangelij mores componat. Si enim hoc tantum esset, sacramentum solius renouationis diceretur: sed habet quiddam aliud, quod paulo superius breuiter attigimus, nempe, ut in statum adoptionis filiorum inducat, & homines filios Dei faciat. circumcisio hæc non habebat. Omnes enim in statu seruitutis quantumcumque iustificatos ponebat. Hac de causa baptismus generatio, & natiuitas quædam est: vbi enim filiatio est, natiuitas, & generatio est: & ex hoc habet baptismus effectum illum aperiendi ianuam cælorum, & homines capaces faciendi introitus regni Dei. Nam hereditas filio nõ datur, nisi quando est in statu filiorum, tunc enim filius perfecte dicitur: filiorum autem hereditas est. Illis olim Iudæis, quia in statu seruorum erant, ianua regni non aperiebatur: baptizatis vero, ut perfectis filijs aperta est: ob id baptismus generatio quædam est, & sacramentum renouationis & simul regenerationis a Paulo dicitur. Sicut ergo in naturali generatione, generatio vnus corruptio est alterius: sic baptismus generatio cum sit, quia per eum homo fit, & nascitur filius Dei, corruptio est, nempe mors quædam veteris hominis, respectu peccati, & respectu veteris legis. Moritur enim peccato, moritur & legi: quia per baptismũ seruitus peccati, & onus legis ablata sunt, & hac ratione per baptismum comorimur, & conspelimur Christo. Ita Rom. 6. dicit Paulus, quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus:

sumus: confepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem: vt quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Vides baptismum esse mortem, & esse viuificationem: nam vnus corruptio, alterius est generatio: quam etiam sententiam ad Collof. 2. idem Paulus confirmat. Quia vero in baptismo fides infunditur, sacramentum illuminationis dicitur, & ratione variorum effectuum, varia nomina sortitur: tamen ratio propria ipsius, est regeneratio quædam, qua homo ex filio hominis fit filius Dei, ex seruitute peccati, & legis in filiorum libertate constituitur.

Triplex hominis generatio.

Trium autem scriptura generationum hominis mentionem facit. prima est naturalis, qua homo nascitur in suo esse naturali, vt sit homo, & filius tantum hominis. Plena est scriptura testimonijs huius generationis. Misera est natiuitas hæc & generatio, post peccatum parentum. Nam non nascitur homo filius hominis, quin simul etiam nascatur peccator, & filius peccatoris. Psal. 50. In iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Duo soli homines sine peccato naturam acceperunt, qua homines essent, Adam & Eua: sed hi non sunt generati, nec nati: nã Adam de terra, Eua de costa Adæ a Deo facti sunt. Fuerunt quidem homines, sed non filij hominis: quorquot autem nati sunt postea, qui ex maris, & feminæ commixtione sunt, peccatores fuerunt, & ex illis postquam peccarunt nati sunt, B. Virgine excepta. Sed hæc consideratio alterius est loci.

Secunda generatio hæc est, quæ fit per baptismum, per quem deletio peccato natura hominis illa, quæ infecta erat peccato, recipit iustitiam, & sanctitatem, ac Dei filiorum adoptionem: habet tamen aliquid miseræ, quia sic generatus adhuc huius mundi calamitatibus manet subiectus, adhuc mortalis, & patibilis est. Animarum est iste ortus potius, quam corporum, & adhuc animarum non omnino perfectus, quia peccare potest, & peccat renatus.

Tertia est perfecta, & integra, ac felix ab omni morte, & miseria libera, quæ est corporum resurrectio. Hanc enim dici regenerationem seu natiuitatem in scriptura certum est. Nam Matth. 19. dicitur: In regeneratione cū sederit filius hominis, quem locum multi, & graues Doctores de corporum resurrectione exponunt. Secundam igitur generationem dominus Nico-

demo demonstrat necessariam ei, quicumque introire in regnum Dei, & tertiam generationem consequi desiderat.

ANNOTATIO X.

Abusi sunt hoc Saluatoris loco Hæretici. Refert enim Bernar. Epist. 77. ad Hugonem extitisse quemdam, qui ex hoc loco duas inferebat assertiones. Prior erat, neminem posse saluari, qui nõ sit ex aqua, & spiritu regeneratus, quantumuis cõtritione, & desiderio baptismi, morte præuentus, recedat. Altera, præceptum hoc, & necessitatem id temporis incøpisse, cū hæc verba Dominus protulit, & pronunciauit Nicodemo. Sed vtraque assertio est error contra fidem: nam baptismus aquæ, cum in effectu non potest recipi, si in voto, & proposito recipiatur cū contritione peccatorum, sufficit ad iustitiam, & salutem, quod & concilium Triden. determinauit, & declarauit. Nec etiam obligatio baptismi incøpuit, nisi post resurrectionem Domini, & promulgationem præcepti, de qua re non est cur in hoc loco multa dicamus: esset enim instituti terminos transilire. Satis sit hoc in loco, Dominum, non quod statim, quando hæc dicebantur, sed quod suo aduentu futurum erat, significasse. Tunc enim nondum Baptismus Christi erat institutus, sicut etiam quando Ioan. 6. dictum est: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis: non tunc obligabat, quia nondum sacramentum sui sanguinis, & corporis instituerat.

Alia hæresis præcedente antiquior fugienda est, cuius meminit Augus. lib. 1. de peccat. mer. & remis. cap. 30. eratq. Pelagianorum, qui videntes hoc in loco necessitatem baptismi etiam paruulis impositam (nemo enim exceptus est, siue adultus, siue paruulus, & sine exceptione dicitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto*, Vnde Catholici Doctores hoc loco paruulos baptizandos confirmabant sicut, & nos contra hæreticos nostri temporis cõfirmamus) videntes, inquam, hoc Pelagiani, & timètes, ne cogèrentur affirmare paruulos habere peccatum, vt vere habent, si baptismus necessarius est eis ad vitam æternam, dixerunt, aliud esse vitam æternam aliud regnum Dei: docebantq. baptismum non esse ad æternam vitam paruulis necessarium, quia sine Baptismo saluantur, & vitam consequuntur æternam, tamen nõ introeunt in regnum cælorum.

Hæreses nõ nullæ contra baptismum ortæ refutantur.

Contra Pelagianos sentientes Regnum Dei aliud esse a vita æterna.

cælorum. Sed hi misere decipiebantur: idem enim est vtrumque, & qui expellitur a regno Dei, etiam a vita excluditur æterna, quod Matth. 25. aperte confirmat: iustis enim dicitur: Percipite regnum: malis autem: Ite in ignem æternum. Excludi ergo a regno mors est æterna: statimq. declarat, adiungens: Ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Euasio ergo conficta & falsa est, ista hæreticorum distinctio regni a vita æterna. Hac autem sententia aliquot hæreses conuincuntur. Primo quorundam, qui dicti sunt Seleuciani, & Hermiani, quorum meminit Augus. lib. de hæres. cap. 59. vbi asserit non in aqua eos baptizasse: in quo autem baptizarent Augus. non explicuit: Philaster tamen eos in igne baptizasse dicit. Decepti sunt illo Marth. 3. Baptizabit vos in Spiritu, & igni, qui ignis referendus est ad Spiritum sanctum, qui in eius specie sæpe super baptizatos descendit: vel ad ignem probationis, vt Doctores Catholici exponunt, quæ res suo in loco tractabitur. Secundo aliorum, qui dicti sunt Flagellantes, qui in proprio sanguine flagellis extracto, baptizari oportere affirmarunt: Vtrique hoc loco cõsütatur. Ex aqua enim, & Spiritu nasci oportet, nõ ex igne, non ex sanguine flagellis educto. De martyrio autem pro Christo suscepto, alia ratio est longe diuersa: hoc enim supplet, & tenet locum baptismi aquæ, vt Ecclesia vniuersa semper tenuit, & declarauit, de qua re alibi est differendum.

Contra Anabaptistas.

Conuincuntur etiam hoc loco Anabaptistæ, nostri temporis Hæretici, qui paruulis inutilem censent esse baptismum, eosq. in eo statu salutis remedio carere asserunt: propterea illos cum ad annos discretionis peruenerint, iterum baptizant: nam sine fide putant baptismum non prodesse. Sed isti hac Domini sententia coarguuntur. Nam vel excludunt ab hac Domini sententia paruulos, vel includunt: excludere non possunt, quia generaliter dictum est, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto*, generalis ergo sermo est omnes comprehendens. Si igitur comprehendunt, & baptismus eis est conferendus, vt a tempore Apostolorum obseruauit Ecclesia, & ipsi Anabaptistæ baptizant: profecto renascuntur, & in regnum cælorum admittuntur. Baptismus enim regeneratio est: omnis autem regeneratus intrat in regnum cælorum, sicut non renatus excluditur. Est etiam hæresis impia remedium salutis negans hominum statui, in

A quo innumerabiles moriuntur. Si enim in lege veteri, & in statu naturæ, vbi minus gratia abundabant, non defuit his salutis remedium: multo minus in Euangelio, vbi gratia vberior, & abundantior est, deesse debuit. Isti autem errant nõ intelligentes locum scripturæ: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit*, Mar. ult. dictum esse pro adultis, quibus prædicandum erat. de his enim ibi Euangelistæ loqui probant verba præcedentia: Prædicare Euangelium omni creaturæ: paruulis autem non prædicatur. at verba præsentia generalia sunt, *Nisi quis renatus fuerit, &c.* ex quibus recte inferitur generalis affirmatiua, qui renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto introibit in regnum Dei.

ANNOTATIO XI.

Falso etiam nostri temporis Hæretici hunc locum interpretantur: dicunt enim non de baptismo intelligi debere, sed de renouatione, quæ fit per Spiritum sanctum: aquam autem, & spiritum, vnũ, & idem significare affirmant. aquam veroponit, vt exprimat effectus Spiritus, qui est purgatio, & vegetatio interior. Hanc tã violentam, & extortam expositionem ideo excogitarunt, ne alterius conuincerentur erroris: asserunt enim in baptismo aquam non esse necessariam. Sed contra hanc hæresim Ecclesia vniuersalis ab Apostolorum temporibus pugnat, quæ semper in aqua baptizat: pugnant omnium Doctorum cõsensus, concilia generalia, figuræ baptismi, quæ in aqua elementari præcesserunt, prophetiæ multæ, quibus hæc promissa, & prædicta est aqua: pugnat ipsum nomẽ, nam baptizare lauare est: verba etiã scripturæ conuincunt. Ephes. 5. Lauacro aquæ in verbo vitæ lauans, inquit, Ecclesiam, & Act. 8. Philippi factum demonstrat, cum Eunuchum aqua baptizauit. Verba denique nostra non admittunt tam violentã, & temerariam expositionem, cum aperte dictum sit, *Natus ex aqua, & Spiritu*. Et certe mirum est, cum istimet Hæretici baptismum a ratione sacramenti non excludant, quomodo negare possint, aquam necessariam: cum sacramentum sensibile quoddam signum sit, ex re aliqua, & verbo consistens. Nec mirum est, si aqua tantam vim habeat, nam vt instrumentum est Spiritus sancti, in anima istam virtutem exercet. Quod enim naturæ propria virtute non potest, efficit omnipotens virtus, quæ per illam operatur, vt antiqui Patres

Conuincit Hæreticos negantes verba hæc Christi, de baptismo aquæ, intelligenda.

Patres docuerunt . nam & virga Moysis A qui sensum Ioannis litteralem præcipue mirabilia operata est , non vti que propria , sed diuina mota virtute . Innumera sunt , quæ de baptismo tractanda essent , sed non est instituti nostri , exponere studemus , ea nunc tradere : maxime quia alio in loco abundanter discussimus & ad alia loca scripturæ magis pertinent .

Quod natum est ex carne caro est : & quod natum est ex spiritu , spiritus est .

C O M M E N T A R I V S .

Prosequitur explicare superiorem sententiam , quam Nicodemus non percepit : nam carnalem generationem existimans , iterum hominem nasciturum putabat , vt bis nascatur homo . At Christus errorem illius cognoscens , exposuit hanc secundam generationem non carnalem , sed ex aqua & spiritu fieri debere : vnde , consequitur , vt per hanc non iterum nascatur homo , sed spiritus , id est , non iterum humanum esse accipiat , sed spirituale quoddam . Tale enim est natum , quale est principium generationis effectiuum : quod ex homine nascitur , homo est : quod ex spiritu nascitur , spiritus est . Hoc est , quod in his verbis Dominus dicit : *Quod ex carne nascitur , caro est : quod ex spiritu , spiritus est* , ac si dicat : Tu existimans me dicere , secundo hominem debere nasci carnali generatione , arbitratus & iterum debere nasci hominem , vt bis fiat homo : at cum generatio hæc secunda non sit carnalis , sed ex spiritu , non nascetur homo iterum , sed spiritus , seu non humanum esse , sed spirituale accipiet , iuxta principium generationis suæ . Carnem hoc loco appellat hominem ipsum , secundum esse naturale , & humanum , quod naturali generatione accipitur , sicut superius verbum caro factum dicitur . Vtitur autem hoc vocabulo , vt distinguat a generatione carnali hanc , per quam nascitur spiritus , seu secundum esse spirituale : & discernat esse corporeum , ab esse spirituali , quod est per gratiam . Multum ergo a vero sensu loci huius aberrant , qui carnem hoc loco exponunt de carne peccati , cum nihil de peccato agatur : & quamuis nullum esset peccatū , verum esset , *Quod natum est ex carne , caro est* . Propositum Christi solum est , ostendere terminum carnalis , & corporalis generationis esse similem principio : & quia principium generationis naturalis homo est , homo est qui generatur : at cum principium generationis secundæ sit spiritus , quod producitur & nascitur spiritus est : ob id non ponitur Sanctus , sed spiritus , quia id est , quod opponitur carni : non quod esse humanum per naturalem generationem productum deltrua tur , manet enim natura hominis , sed superadditur aliud esse , aliaq. vita spiritualis , & gratiæ a Spiritu sancto producta . Vt enim homo viuit vita vegetatiua , sensitiua , & rationali , nec vna vita perit , eo quod alia vita simul sit , sed potius perficitur : ita natura humana supra vitam rationalem , & super esse humanum per Spiritum sanctum , recipit aliam vitam diuinam , supernaturalem , incorporam : nec tamen perit vita naturalis , sed perficitur . Hic est germanus sensus & hæc cum superioribus connexio .

Quid nomine carnis sit intelligendum .

A N N O T A T I O XII.

Qua ratione Christus de Spiritu natus est , Spiritus descendit .

EX hac vera , & legitima declaratione soluitur facile dubitatio , quam hoc tempore aliqui proponunt , nec satis conuenienter respondere videntur . Dubitatio autem est de Christo , qui natus cum sit de spiritu , videtur non caro , sed spiritus densus . Respondent in his verbis carnem significare carnem peccati , qua ratione Christus

Christus caro non dicitur : verba ergo hæc A quia caro erit , sed sanctum simul quia Spiritus sanctus utroque modo operabitur in hac ineffabili generatione . Hic est sensus , & legitima solutio , & explicatio propositæ dubitationis . Cyrillus . lib . 2 . cap . 43 : verba superiora aliter exponit : per carnem enim corpus , per Spiritum animam intelligit : vt sit sensus , secundum carnem , de carne nascitur , secundum animam , de Spiritu sancto : quia anima est , quæ per Spiritum sanctum reformatur , secundum Deum . Tamen violentus est sensus & alienus a proposito Christi . Vult enim terminum assimilari principio , vt sicut , quod ex homine nascitur , homo est , ita quod nascitur ex Spiritu , spiritus sit : id est , esse & vitam quandam spiritualem habeat : non ergo sumit Spiritum , vt is sit , qui dicitur nasci a parte subiecti , sed in quem nascimur a parte prædicati , & termini : quia euadit homo spiritualis ex hac generatione , quod in commentario explicuimus . Et quamuis esse gratiæ spirituale , in anima recipiatur , tamen totus homo spiritualis dicitur : nec intelligas istam similitudinem omnimodam , quasi homo nascatur Spiritus sanctus , sed est similitudo qualis qualis , nempe vt sit Spiritus , secundum esse inuisibile , & Sanctus per ea dona , quæ Spiritus sancti sunt . quod Basilius homilia de baptismo hunc locum declarans annotauit , dicens : *Quemadmodum quod secundum carnem natum est ex aliquo tale est , quale id , ex quo natum est , ita & nos necessario ex Spiritu nati spiritus efficiuntur . Spiritum dico non secundum imensam illam , & humano sensui incomprehensibilem Spiritus sancti gloriam : sed secundum eam , quæ in diuisione charismatum Dei per Christum vnicuique ad utilitatem facta est .* Hæc Basilius .

Auctoris sententia .

Responso vera est , Christum natum dici de Spiritu dupliciter . Prior modus proprius est ipsi , nepe quia Spiritus locum viri suppleuit : cum enim viri virtus in eius cõceptione ex Virgine , nõ interfuerit , necessarium fuit Deum ipsum , sua virtute & potentia supplere : & quod virtus viri operatura erat , meliori , & perfectiori modo efficere , & ita factum est . Quatenus ergo Spiritus sanctus hanc virtutem viri supplebat , usus est materia . nam ex sanguinibus Beatissimæ Virginis corpus Christi formauit , & organizauit . Hac ratione Christus caro natus est : quia quamuis Spiritus fuerit principium , sic tamen erat principium , vt locum teneret humanæ virtutis in materia operantis . Posterior modus est , quia ipsam humanitatem Christi diuinitati copulauit , & etiam repleuit gratia omni spirituali , non quidem supplendo locum viri , sed vt Deus ipse agens secundum suam proprietatem : & sic vere Christus natus est spiritus , ratione huius esse , & vitæ gratiæ spiritualis : quia natus est de Spiritu , non supplente locum viri , sed secundum suam rationem agente . Fuit ergo generatio Christi carnis , & Spiritus , & vtriusque principium Spiritus , sed illius locum tenens viri , huius secundum suam rationem agens , & sic Christus simul natus est caro , & Spiritus , quod diuinitus Lucas significauit . Spiritus sanctus superueniet in te & virtus Altissimi obubrabit tibi : quæ verba duplicem concursum , duplicemque operationem Dei indicant . Aduerte duo , quæ sequuntur , quod nascetur ex te sanctum : nascetur quidem secundum carnem ,

quia caro erit , sed sanctum simul quia Spiritus sanctus utroque modo operabitur in hac ineffabili generatione . Hic est sensus , & legitima solutio , & explicatio propositæ dubitationis . Cyrillus . lib . 2 . cap . 43 : verba superiora aliter exponit : per carnem enim corpus , per Spiritum animam intelligit : vt sit sensus , secundum carnem , de carne nascitur , secundum animam , de Spiritu sancto : quia anima est , quæ per Spiritum sanctum reformatur , secundum Deum . Tamen violentus est sensus & alienus a proposito Christi . Vult enim terminum assimilari principio , vt sicut , quod ex homine nascitur , homo est , ita quod nascitur ex Spiritu , spiritus sit : id est , esse & vitam quandam spiritualem habeat : non ergo sumit Spiritum , vt is sit , qui dicitur nasci a parte subiecti , sed in quem nascimur a parte prædicati , & termini : quia euadit homo spiritualis ex hac generatione , quod in commentario explicuimus . Et quamuis esse gratiæ spirituale , in anima recipiatur , tamen totus homo spiritualis dicitur : nec intelligas istam similitudinem omnimodam , quasi homo nascatur Spiritus sanctus , sed est similitudo qualis qualis , nempe vt sit Spiritus , secundum esse inuisibile , & Sanctus per ea dona , quæ Spiritus sancti sunt . quod Basilius homilia de baptismo hunc locum declarans annotauit , dicens : *Quemadmodum quod secundum carnem natum est ex aliquo tale est , quale id , ex quo natum est , ita & nos necessario ex Spiritu nati spiritus efficiuntur . Spiritum dico non secundum imensam illam , & humano sensui incomprehensibilem Spiritus sancti gloriam : sed secundum eam , quæ in diuisione charismatum Dei per Christum vnicuique ad utilitatem facta est .* Hæc Basilius .

Homo quomodo ex Spiritu nascitur .

Lnc . i .

Non mireris , quia dixi tibi , oportet vos nasci denuo .

C O M M E N T A R I V S .

Verba hæc quamuis Cyrillus , & Chrysostronus , ad sequentia referant , tamen superioribus rectius connectuntur . Concludit ergo ex superioribus verbis , non esse in superiori sua sententia , quod admiratione tali , qualem Nicodemus præ se tulit , dignum sit , quasi dicat : Non ego dixi tibi rem , quæ fieri non posset . Non enim pronunciaui vos carnali generatione denuo , sed spirituali nasci debere : non vt iterum nascatur homo , & ex sene fiat puer : sed vt nascatur , quod non erat , & accipiat , quod non habebat , nempe esse diuinum , & spirituale , secundum quod sit Dei filius . Admiratio Nicodemi ex incredulitate erat : propterea Dominus corrigens dicit , *Non mireris* , si enim ex fide magnitudinem rei V admiratus

Nicodemi incredulitate medetur Christus .

admiratus esset, non esset correctus. Nam admiratio bona esset, & nos fideles recte altitudinem mysterij huius admiramur. Admirati sunt Iudæi Ioan. 6. dicentes: Quo modo potest hic carnem suam dare ad manducandum? sed male, quia cum infidelitate, Admirati sunt etiam illi homines, dicentes. Matth. 8. Qualis est hic, quia mare, & venti obediunt ei? sed recte, quia cum fide, & ex fide.

Spiritus, ubi vult, spirat.

Dixerat natum ex carne esse carnem, natum vero de Spiritu esse Spiritum. Similitudo prior carnis ad carnem, explicatione non indigebat, propterea prætermissa est a Domino: posterior vero Spiritus ad Spiritum, quia non ita patebat, eam Dominus exponit, ne forte Nicodemus Spiritui sancto similem per omnia futurum eum, qui de Spiritu natus dicitur, arbitraretur, sicut caro carni similis est. Docet ergo Christus natum de Spiritu Spiritum esse, similemque Spiritui, de quo natus est, non quidem per omnia. Fieri enim non potest, ut homo Spiritui sancto, qui Deus est, omnino sit similis, sed est similitudo aliqua participata, quæ in tribus posita est. Primum est, *Spiritus ubi vult, spirat*, id est, liber est in suis operationibus, quod vult, facit, nullo retinetur impedimento, nulla premitur seruitute. Hoc alijs verbis Paulus 1. Corinth. 12. Explicuit. Unus, inquit, atque idem Spiritus diuidens singulis, prout vult. *Sic est omnis, qui natus est de Spiritu*, habet enim libertatem quandam Spiritus, & ubi vult, spirat. 2. Corinth. 3. Vbi Spiritus Domini, ibi libertas. Legem implet, tentationes superat, peccata vitat, diabolus vincit, quod bonum vult, operatur, in libertatem filiorum Dei per Spiritum sanctum euectus, a charitate Dei numquam inuitus separatur. Talis efficitur, qui ex aqua & Spiritu sancto renascitur.

Aduerte quadruplicem libertatem eum adipisci, qui de Spiritu per Euangelium Christi nascitur. Prima est a seruitute legis illius Moysæ: nã qui sub lege illa continebantur, in seruitutis statu erant. Galat. 4. Cum essemus paruuli, sub elementis mundi huius eramus seruitutes. Ab hac seruitute Christus nos liberauit per Spiritum adoptionis filiorum. Vnde eodem in loco Paulus adiunxit, dicens: Vbi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus: quoniam autem eius filij Dei, misit Deus Spiritum filij sui in corda vestra clamantem, Abba Pater. Hæc Paulus: Spiritus ergo filij facit filios Dei, & liberat a seruitute legis illius: Altera libertas est a lege ipsa morali, quæ hominum cordibus a natura insita est. Non quod obseruantia legis huius ablata sit renatis, sicut ablatum est iugum legis illius Moysæ, quæ iam est abrogata: sed quod per Spiritum sanctum renatis collata sit gratia, & virtus, quæ eam implere valeant: sine Spiritu enim moralis lex perfecte impleri non potest, peccato vires adimente: ideo qui de Spiritu nati non sunt, seruiunt legi, seu potius legis seruitute premuntur: nati vero de Spiritu eam implere omnino valent Spiritus gratia roborati: idcirco non sunt sub legis seruitute, sed liberi ad eam obseruandam. De hac libertate Paulus Rom. 7. loquens dicit: Quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia Dei per Iesum Christum. Tertia est libertas a seruitute peccati, & diabolo: qui enim est in peccato, diu perseverare non potest, quin in alia incidat, nec tentanti diabolo valer omnino resistere: seruire ergo necesse est. Hanc libertatem confert renatis Spiritus Dei, de qua Paulus Rom. 6. dicit: Cum serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Hæc cum præcedenti coniuncta est, sicut & seruitus peccati cum seruitute legis. Quarta libertas est a seruitute corruptionis, & mortalitatis, quam Spiritus tribuit renatis, non quidem in hoc sæculo, sed in resurrectione. Rom. 8. Viuificabit mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis, de qua ibidem: Creatura, inquit,

Natus de Spiritu quo modo per similitudinem dicatur Spiritus.

De Spiritu renati quadruplici dicitur liberate.

inquit, liberabitur a seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Spiritus ergo est, qui de Spiritu nascitur, & sicut hic liber est, ita & ille. In hanc libertatem per Euangelium vocati sumus. Galat. 5. ideoque. Euangelium lex perfectæ libertatis dicitur. Iaco. 2. Euangelium autem lex est Spiritus.

Et vocem eius audis.

Hoc est alterum, in quo qui natus est de Spiritu, similis est spiritui, de quo natus est. *Vocem*, inquit, *eius audis*. Spiritus in se inuisibilis & insensibilis est, vox tamen eius auditur: loquitur enim Spiritus sanctus per eos, quos inspirat 2. Pet. 1. Spiritu, inquit, sancto inspirati locuti sunt Sancti Dei homines. Matth. 10. Non estis vos, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri Act. 6. Non poterant resistere Spiritui, qui loquebatur. Qui ergo audierunt Prophetas, Apostolos, & eos, qui diuino afflati sunt Spiritu, audierunt vocem Spiritus, quamuis non omnes perceperint vocem fuisse Spiritus: sicut omnes qui Christum audierunt, audierunt quidem vocem Filij Dei, licet non omnes crediderint Filium Dei fuisse. *Sic est omnis qui natus est de Spiritu*. Inuisibile est quod latet interius, nimirum gratia, & dona Spiritus, quibus confors effectus est diuinæ naturæ: hæc enim corporeis oculis non videntur, opera tamen mirabilia, & diuina, quæ inde procedunt, apparent, & hominum sensibus obiecta sunt. Hoc res ipsa confirmat: Videmus enim, & legimus homines rudes, ignaros, debiles, vitijs deditissimos, Spiritu renatos, euasisse sapientissimos, fortissimos, omni bonitate, & sanctitate Illustres: ut ex operibus ipsis, nouæ & diuinæ mutationis, & natiuitatis internæ efficacis appareat argumentum. Vox igitur natorum de Spiritu auditur, sed quod intus est, non videtur. Loquitur autem Dominus in secunda persona, *Vocem*, inquit, *audis*, quia cum Nicodemo loquebatur, qui ex sacra scriptura sciebat, Spiritum Dei per Prophetas locutum esse.

Vox Spiritus sancti quo modo audiat.

Spiritus in renatis, se manifestat heroicis operibus.

Sed nescis, vnde veniat, aut quo vadat: Sic est omnis, qui natus est de Spiritu.

Hoc est tertium, in quo geniti de Spiritu, cum ipso Spiritu, de quo natus est, similitudo consistit. Nemo scit quo vadat Spiritus, aut vnde veniat, quantumcumque vocem eius audiat, id est: nemo vias, consilia, iudicia Spiritus sancti assequitur. Rom. 11. Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius, quis cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Sap. 9. Quis hominum poterit scire consilium Dei? aut quis poterit cogitare, quid velit Deus? hoc est, quod dicitur nunc, *Nescis vnde veniat, aut quo vadat*. Est enim metaphorica locutio. *Sic est omnis, qui natus est de Spiritu*: nam homines huius sæculi, vident opera iustorum natorum de Spiritu: at vias eorum nemo nouit, nisi qui eodem Spiritu Dei agitur: cogitationes enim, desideria, fines, intentiones Spiritualium latent eos, qui Spiritum Dei non habent. 1. Corinth. 3. Animalis homo non percipit, quæ sunt Spiritus. Act. 2. Apostoli pleni Spiritu, visi sunt Iudæis incredulis pleni musto, quia licet audirent in eis verba, & voces Spiritus exterius, consilia tamen, iudicia, intentiones, & fines eorum non percipiebant, nescientes vnde venirent, aut quo tenderent. Insipientium oculis, nati de Spiritu, reputati sunt stulti, cum essent prudentissimi: iudicati sunt scelerati, cum essent innocentissimi: existimati sunt sine honore, cum essent filij Dei: visi sunt mori, cum tamen essent in pace. Denique opera renatorum videntur quidem, nondum tamen apparet quid sint, & quid erunt. Spiritus ergo est omnis qui natus est de Spiritu.

Sicut Spiritus sancti viæ & consilia, ita & renatorum de Spiritu ignorantur.

ANNOTATIO XIII.

Patres suppe-
rionē senten-
tiā de vento
explicantes.

Cyrillus lib. 2. cap. 44. Chrysof. hom. 25. Theoph. & Euthym. & inter Latinos August. quæstion. nou. & vet. testa. cap. 59. aliter hunc locum interpretantur, vt per *Spiritum*, ventus intelligatur, sitq. similitudo quædam. Vt enim ventus suo impetu fertur, & sonus eius sentitur, tamē non videtur, quo vadat, & vnde veniat: sic qui natus est ex Spiritu, non videtur in se, sed in suo effectu. Si igitur ventus cum sit corporeus, non videtur nec ratione sui principij, nec ratione sui termini, sed ex sono & effectu cognoscitur: quid mirum, si hæc generatio Spiritus non videatur in se, quæ corporea non est? Placet hæc expositio nostro tempore quibusdam. At alij Doctores antiqui non de vento, sed de eodem Spiritu sancto hæc verba interpretantur. quam expositionem sequuntur Hilar. lib. 2. Trinit. Hieron. in Epist. ad Hedibi. quæst. 9. Ambros. lib. 2. de fide cap. 3. & lib. 3. de Spiritu sancto cap. 11. & August. tract. 12. in Ioan. qui non solum eam tenet, sed priorem refutare contendit, eandemq. probat Greg. lib. 27. mora. cap. 13.

In hac parte recentiorum aliquos miratus sum, nō tam quod cū Cyril. & Chrysof. de vento exponant, sed quod sine distinctione Græcos eo modo exponere asserunt, quasi vero ea sit omnium Græcorum expositio: cum multi Græci Doctores non inferioris nominis, quam quos ipsi in hac parte sequuntur, de Spiritu sancto hanc sententiam exponant, & sic expositā Hæreticis opponant. In primis Athanas. lib. 1. & 5. de vnica Deit. Trinit. de Spiritu sancto hæc verba interpretatur. Greg. Nazian. orat. 5. Theolog. Basil. lib. 5. con. Eunom. cap. penul. Gregor. Nisēn. orat. de Sancto baptismo. Hi grauiissimi & antiquissimi Doctores de Spiritu sancto exponunt, quorum auctoritas plurimi certe faciendā est: cui expositioni accesserunt August. Ambros. Gregor. & alij complures. Nō est ergo cur illam expositionem Græcorum omnium affirmemus, immo nec cur Græcis simpliciter tribuatur, cum tot & tam graues Doctores etiam Græci de Spiritu sancto, sicut & Latini exponant. Fa-teor Dionysium Areopag. de cælesti Hierarchia cap. 15. priorem insinuasē interpretationem. Sed antequam veniamus ad rationes quæ hanc probant expositionem, aduertendum est, ventum signum quoddam esse Spiritus sancti propter hæc tria:

Animirum motionem eius expeditam. Quoniam enim eum in impetus naturalis impellit, illuc sine impedimento fertur: sonus etiam eius auditur, cum ipse sit inuisibilis: denique ortus, & terminus illius ignoratur. Potest ergo homo renatus & ventus & Spiritui sancto comparari: hinc factū est, vt Doctores vtroque modo præsentē sententiam interpretati sint, nec tamen propter hoc sensus sit diuersus.

Quamuis autem prior expositio non sit improbabilis, accommodatior tamen nobis visa est posterior, nempe si de Spiritu sancto non autē de vento similitudo procedat, propter rationes sequentes. Primo quidem, quia Dominus prius dixerat natum de Spiritu esse Spiritum, sicut natum de carne esse carnem: oportebat ergo probare & ostendere Spiritum esse eum, qui natus est de Spiritu: quod certe non efficitur propter hoc, quod natus de Spiritu similis est vëto. Obijcere enim posset Nicodemus: Tu Domine dixisti natum de Spiritu esse Spiritum, oportet te ostendere renatum esse similem Spiritui, de quo natus est, non autem vento: nam de vento non nascitur, sed de Spiritu sancto.

Secunda ratio, in vnica sententia breuissima, vocabulū vnum in diuersa significatione vsurparetur, *Spiritus*, *vbi vult*; *spirat*, &c. *Sic omnis qui natus est ex Spiritu*, in priori parte pro vento, in posteriori pro Spiritu sancto, qui loquendi modus maxime in re obscurissima, & ad hominē, qui nec aperte intelligebat verba, non videtur satis congruus. Voces enim, vt vocant, æquiuocæ, & multarum significationum, nulla ratione sunt miscendæ in sermone, maxime vbi res tractatur difficilis, & apud eos, qui discunt, seu quos docere statuimus.

Tertia, quia non solum esset amphibologia verbi, sed improprietas, quæ etiam vitiosa est in docente. Ventus enim nō dicitur velle, non habet vocem: qua igitur ratione credibile est, Dominum volentē Nicodemo rem obscuram declarare, vtī ambiguitate, & improprietas verborum?

Quarta ratio, quia hoc erat potius Nicodemum in errorem inducere, cum audiret: *Sic est omnis, qui natus est ex Spiritu*. Putasset enim generationem esse corpoream, sicut & ventus corporeus est. Adde, quod non erat illi opus exemplo venti: nam

Auctor sequitur eorū sententiā qui de Spiritu sancto similitudinem hanc explicant.

Citatur alij qui de Spiritu sancto explicant.

Græci Doctores qui de Spiritu sancto interpretantur.

Nam scriptura frequenter meminit Spiritus Dei, qui per Prophetas loquebatur, & multa erat per homines operatus. erat autem Nicodemus doctor. Tandem, in Græco est cum articulo in vtroque loco, qui frequentissime solet indicare Spiritum sanctum, vt adnotat Didymus lib. de Spiritu sancto. Demum cum vtraque expositio ad eundem spectet sensum, illa prior est, quæ incōueniētibus caret: porro in il-

Ala opus est admittere amphibologiam, improprietas, perplexitatem, & locutionis quandam incongruentiam, horum nihil est in expositione posteriori: ipsa ergo est germana, & vera, atque ea de causa plures atque illustriores doctores Græci & Latini eam secuti sunt, & probarunt, & sensum hunc contra hæreticos opposuerunt, Spiritus sancti diuinitatem comprobantes.

Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quo modo possunt hæc fieri.

COMMENTARIVS.

Nicodemus rudis adhuc verba Christi non percipit, & licet verbis Christi edoctus nihil iam de generatione carnali cogitet, tamen qua ratione Spiritus effici & nasci possit, non assequitur: idcirco ignarus, & admirans interrogat: *Quo modo hæc fieri possunt*, vt homo fiat Spiritus, fiatq. talis, qualis Spiritus dictus est esse. Prius quidem negando respondit. *Quo modo fieri potest, vt nascatur homo, cum sit senex? nunc paulo capacior factus, ignorando interrogat, quasi discere cupiens.*

Respondit Iesus & dixit ei: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras?

Non malitiæ, sed vt Chrysof. hom. 25. annotat, ignorantia, & stultitiæ hominem accusat: eo maxime quod cū insignis doctor esset ab omnibus habitus, nesciret, quæ scire deberet. In Græco legitur sic: *Tu es ille magister ipsius Israelis*, id est: tu es doctor celebris in toto Israel, & apud omnes Iudæos, & hæc ignoras? Merito Doctori vitio datur ignorantia: nescire enim quæ sui muneris sunt, reprehensione dignum est, & non solum nescire, sed adhuc doctrinam non capere. bene Cyril. lib. 2. cap. 46. aduertit: Si qui apud eos doctor erat, ita rudis inuenitur, quales eius discipulos fuisse credendum est? non enim discipulus est supra magistrum suum, quamuis autem maior discipulorum ignorantia sit, tamen magistrorum maior est culpa.

ANNOTATIO XIII.

Quare ignorantio regenerationis spiritualis in Nicodemo reprehendatur.

Interrogat Chrysof. homil. 25. in quo hæc generatio spiritualis cum Iudaica doctrina comunicet, vt Nicodemo ignorantia vitio detur? Respondet primo hanc generationem prædictam in prophetis. Psal. 21. Annunciabitur Domino generatio ventura. Psal. 112. Renouabitur vt Aquilæ iuuentus tua: promissa etiam est aqua mundans ab omni peccato, & inquinamento Ezech. 36. Secundo figuræ huius præcesserunt in multis miraculis, quæ per aquam facta sunt, vt in mundatione Naa-

Aman a lepra: in transitu maris, & Iordanis, & alijs multis. Adde quod Deuter. 30. dicitur: Circumcidet Dominus cor tuū, & cor feminis tuæ, vt diligas Deū. Si igitur circumcisio spiritualis est, cur non generatio? præterea Ezech. 36. Dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri, & auferam a vobis cor lapideū. Si hæc pronunciata, sunt per aquā & Spiritum futura, cur non percipitur verbum Domini, quod non est obscurius verbis istis? Præterea in scriptura Spiritus Dominus

Domini legitur per Prophetas locutus, vox audiebatur, & esse credebatur, tamen Spiritus non fuit visus. Legitur mutatio interior per Spiritum: nam Saul mutatus dicitur in alterum virum: legitur vnctio Spiritus interior: legitur homines filios Dei futuros, & alia multa, quæ si doctor

A scripturæ diligenter considerasset, non ita nouum visum esset ei verbum Christi, nepe nasci hominē interius spirituales per Spiritum, & per aquam. propterea ignorantia eum arguit Dominus. Et attende quomodo Nicodemum de sua scientia præsumptentem Dominus depressoerit.

Amen amen dico tibi, quia, quod scimus, loquimur: & quod vidimus, testamur: & testimonium nostrum non accipitis.

COMMENTARIUS.

Tria in Nicodemo reprehensione digna.

TRia in Nicodemo reprehensione digna erant, ignorantia, quæ enim Doctor ex lege scire debuit, nesciebat: incredulitas, quia quæ Christus assererat, partim negauit, partim in dubium vertit: tarditas, quia tot verbis edoctus, non est intelligentiam assecutus. Præcedentibus verbis eum ignorantia Dominus arguit, nunc incredulitatis accusat. Et est sensus: Ego, quæ scio, loquor, & quæ vidi, testor, id est, certissima sunt, & verissima verba mea: quia non ex auditu, non ex opinione, non ex alterius relatione, sed ex scientia, & visu dico, & loquor, & adhuc non accipitis testimonium meum, nec verbis meis creditis. Non vult præcipuè Dominus ignorantia & incredulitatis Nicodemum arguere, sed potius vt huius ignorantia & incredulitatis admonitus, fidem Domino habeat, & etiam si non percipiat, credat. Hac de causa testimonium suum tam mire commendat Christus, vnde recte Cyril. lib. 2. cap. 47. hæc verba connectens, ait: Cum re ipsa rudior, quàm vt posset diuina dogmata capere. longa iam cõsumpta oratione, Nicodemus videretur, ommissa exquisitiori inuestigandi diligentia, simpliciori fide, quod intelligere non poterat, recipiendum ei esse consulit. Dominus enim hominum fidem desiderans, & intendens, non vult semper omnino explicare mysteria, ne potius rei euidentia, quàm verbi obedientia assensum faciat: propterea adhuc re non intellecta, vt credat, suadet. Ibidē Cyrillus: Attendamus inquit, qui docendi potestatem accepimus, melius esse, si simpliciter fidē, quàm profundiori ratione diligentius expositam neophytis tradamus. Recordari autem Nicodemus debuerat propriorum verborum: Scimus quia a Deo venisti magister, credendum ergo ei erat, si magistrum a Deo confitebatur. Sciendum Christum, vt Deum omnia scire in seipso: vt hominem autem, in essentia diuina omnia quæ loquebatur mysteria, videre. Vnde quæ dicebat, optime & perfectissime sciebat, & videbat. Loquitur autem plurali numero, vt dicit Cyril. quia Patrem, & Spiritum sanctum in seipso habet: quasi eius testimonium non sit vnus, sed plurius, & ex visu, & ex scientia, iuxta illud Ioan. 8. Iudicium meum verum est, quia ego non sum solus, sed ego, & qui misit me Pater: & in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. in Nicodemo etiam ceterorum Iudæorum reprehendit incredulitatem, ideo plurali numero vsus, dicit: *Non accipitis.*

Si terrena dixi vobis, & non creditis: Quo modo, si dixerō vobis caelestia, creditis?

Tertio loco tarditatem ingenij Nicodemi, & Iudæorum arguit, vt ex hoc ad fidem habendam his, quæ non capiunt, inducat. *Si non, inquit, creditis, quæ*

quæ dixi, terrena, quomodo creditis caelestia? est argumentum a maiori, negans: Si non creditis, quæ faciliora sunt, nec creditis quæ difficiliora. Et perpende verba: nam tacite allicit Dominus ad assentiendum ijs, quæ dicta sunt, spe multo maiora cognoscendi. Similiter timore amittendi fidem caelestium, impellit ad habendam sibi fidem de terrenis, quasi dicat: Habeo maiora & diuiniora, quæ doceam, eorum tamen cognitione & fide priuabitur, qui dictis hæcenus terrenis fidem non habuerit. Recte Chrysof. hom. 2. 5. per terrena generationem spirituales, quæ per baptismum fit, exponit: per caelestia æternam Filij Dei generationem a Patre, cuius comparatione generatio omnis nostra terrena est, quia finita & creata est, omnis autem creatura creatori collata, non solum terra, sed velut nihil est.

ANNOTATIO XV.

Quæ dicantur a Christo Domino, terrena.

CYrillus lib. 2. cap. 49. asserit quæ dicta hæcenus sunt Nicodemo, de spirituali generatione per baptismum, dici terrena: quia aptata sunt hominum capacitati, respectu fidei mysteriorum aliorum, quæ eleuatiore & altiora sunt, vt mysterium Trinitatis, Incarnationis, Eucharistia, &c. Vnde non sola filij generatio, sed multa alia mysteria significantur per verbum hoc, *Caelestia*, & siquidem veritatem rei spectemus, verum hoc est: si autē contextum præsentem, Chrysofomi expositio aptior videtur, vt generationi baptismi, opponat æternam generationem filij. Qui enim generationem hanc creatam, non credit, quo modo æternam, & infinitam generationem credet? Insuper Chrysof. hom. 26. refert expositionem quorundam, interpretantium, per terrena, id, quod de vento positum est exemplum: quasi di-

cas: si exemplum terrenum non intelligis, quomodo capies caelestia? Sed non probat Chrysofomus, nec nos, qui talem expositionem superius refutauimus.

Augustinus trac. 12. per terrena exponit id, quod superius dictum est de templo, in capite præcedenti, & per caelestia generationem hanc spirituales baptismi, vt sit sensus: Si non creditis, quia templum possum reedificare deiectum, quo modo creditis, quod per Spiritum possunt homines regenerari? Sed dura expositio videtur, ad ea, quæ tã remota sunt, verbum reuocare. Nostro seculo aliqui ad aliquot parabolas ex terrenis desumptas, quas in solennitate paschali forte docuerat, hoc verbum referunt: sed hoc solidum non est, quia sine auctoritate affirmant, quæ in Euangelio nõ leguntur. Rectior est ergo expositio Chrysofomi & Cyrilli, quam secuti sumus.

Et nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, filius hominis, qui est in caelo.

COMMENTARIUS.

Connexio, & sensus verborum hic est. Dixerat in superioribus quo modo creditis, si dixerō caelestia? id est, non creditis, si caelestia dixerō: tacite hanc incredulitatem exprobrat, dicens: Caelestia mihi non creditis, cum tamen re vera nemo sit, qui ea valeat, sicut ego, enarrare: quia nemo ascendit in caelum, vt ibi videret caelestia, nisi ego, qui eram in caelo, & descendi: & propterea nemo, sicut ego, caelestia enarrare valet. Prudentissime animum præparat ad credenda caelestia, quæ dicturus est, & confirmat ad fidem eorum, quæ dicta sunt. Loquitur autem de se in tertia persona, sub nomine Filij hominis, vt vnitatem siue identitatem suæ personæ significet. Nam qui est Filius hominis, ille idem est Filius Dei, qui est in caelo. Hic est sensus & connexio, sed in annotationibus sequentibus magis explicabitur.

ostendit Dominus sibi fidem habendam, quia testis est oculis eorum quæ refert.

ANNO-

A N N O T A T I O XVI.

Diversa verba hanc explicatur, & connectuntur procedentibus.

Aliter atque aliter connectunt hanc verba antiqui Doctores. Cyril. lib. 2. cap. 49. sic connectit, & explicat: Mihi non creditis, sed testes multos mecum poscitis: caelestia ergo quo modo credetis, quorum neminem testem possum producere? quia nemo ascendit in caelum. Hanc expositio violenta videtur: nam Nicodemus testes doctrinae Christi numquam requisivit: non erat ergo cur Dominus se testes non habere, & sine testibus sibi credendum esse diceret.

Chrysostr. hom. 26. aliter copulat, nempe, cum Nicodemus dixisset: Scimus quia a Deo venisti magister, sic respondet: ne arbitraris me magistrum, ut multos prophetarum, qui a terra sunt, ego autem de caelo venio, quod nullus propheta ascendit, ego illic habito. Sensus hic verus est: tamen connexio non videtur conveniens: illud enim valde relictum est, & multae sententiae iam intercesserunt.

Augustinus lib. 1. de pec. mer. & remis. cap. 3. r. aliter coniungit, & exponit, ut per verba hanc ostendat modum, quo fiat generatio haec spiritualis, cumq. dictum esset, quo modo possunt haec fieri? Respondet: *Nemo ascendit in caelum*, &c. id est, sic fiet generatio spiritualis, ut fiant caelestes homines ex terrenis, quod adipisci non possunt, nisi membra Christi efficiantur, ut ipse ascendat, qui descendit, quia nemo ascendit, nisi qui descendit. Hanc August. sed durus sensus videtur, & verbis difficiliter accommodatur.

Verus sensus, & apta verborum constructio.

Rectior, & aptior mihi connexio visa est, quam in commentario secutus sum, ut infidelitatem caelestia non credentium arguens, ad ea credenda disponat, ut sit totus hic sensus: Caelestia non credetis, si terrena non creditis, & tamen omnium sum dignissimus, cui caelestia enarranti fidem habeatis: quia nemo ea experientia novit, sicut ego. *Nemo*, enim, *in caelum ascendit, nisi qui e caelo*, etiam, *descendit Filius hominis*, insinuans his verbis sibi maiorem deberi fidem, quam omnibus Prophetis, quibus tamen etiam caelestia loquentibus Iudaei & Nicodemus credebant: ac si dicat: Caelestia credidistis alijs, quorum nemo ascendit in caelum, ut ea videret, & enarraret, ego autem in caelo sum, & de caelo descendi, & quae vidi, doceo. Similis est sensus illorum verborum Ioan. cap. 1. Deum nemo vidit unquam, unigenitus,

qui est in sinu patris, ipse enarrauit. His ergo verbis se Filium Dei super omnes Prophetas Christus ostendit.

A N N O T A T I O XVII.

Difficilior est alia, quae ex eisdem verbis oritur, dubitatio: dicitur enim, *Nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo*. Christus autem quando haec verba protulit, nondum ascenderit in caelum. quo modo ergo dicitur: *Nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo*? quasi ipse, qui descendit iam ascenderit. Ascensum enim ratione diuinitatis non potuit, ratione humanitatis nondum ascendit: quia igitur ratione hoc verum est? Laborant recentiores in soluenda, & explananda hac difficultate. Aliqui respondent Christum ascendisse in caelum ratione humanitatis, quia ab incarnationis instanti vidit diuinam essentiam, sicut beati, & hoc est ascendisse in caelum. Sed quamuis doctrina sit vera, solutio tamen non tollit difficultatem: nam hoc in loco ponitur, tamquam prius sit ascendisse in caelum, posterius vero descendisse. Est enim sensus: ille descendit, qui prius ascendit: at prius fuit, Deum descendisse de caelo, & fieri hominem, quam Christi animam fuisse beatam, & vidisse Deum. non igitur de eo ascensu potest hoc verbum intelligi. Adde quod improprie dicitur ascendisse in caelum, quia anima vidit Deum.

Veritas superiorum verborum examinatur.

Alij hunc ascensum ratione diuinitatis exponunt: ascendere autem asserunt significare idem, quod intueri, & videre caelestia: Christus autem ratione diuinitatis vidit caelestia omnia, & hoc est ascendisse in caelum: descendit autem, quando homo factus est, at ne deseruisse, quae prius habebat, crederetur, additum est: *Filius hominis, qui est in caelo*. Quae expositio non admodum etiam satisfacere videtur. Nam ascendere in caelum non solam cognitionem dicit, sed praesentiam quamdam, secundum quam fuit vere in caelo.

Difficultatis solutio ex sententia Auctoris.

Sed quia ego puto huius loci sensum longe alium esse: pro eius intelligentia sciendum est, Christum Deum & hominem, dictum esse ascendisse, & descendisse, & esse in caelo: non tamen ratione vtriusque naturae, sed cum sit vna persona in duplici natura, per communicationem idiomatum, qua vocat, recipit praedicationes vtriusque naturae.

naturae. Idem enim est Christus, qui est Deus, & qui est homo: idem qui natus ex matre in tempore, & ab aeterno ex Patre genitus, sed non ratione vnius naturae. Sicut idem homo videt, & idem ambulat, sed non ratione eiusdem instrumenti vtriusque facit. Filius ergo hominis, qui Christus est descendit de caelo, & ascendit, & est in caelo: tamen non ratione vnius, & eiusdem naturae. Dicitur quidem esse in caelo, quando haec loquebatur, ratione diuinæ naturae: dicitur descendisse de caelo, ratione diuinæ, ut principij: ratione humanae, ut termini. Nam Deum descendisse de caelo non est aliud, quam Deum, qui in caelo est, hominem factum esse. Solius enim naturae diuinæ ratione non descendit, quia ubique est: ratione vero humanae non descendit, quia non erat in caelo: ratione igitur vtriusque dicitur descendere, ut dictum est. Sed tota difficultas est in verbo, *Ascendit*. Dico ergo hoc dictum esse propter homines, quorum nemo in caelum ascenderat, ut caelestia ibi videre, & intueri posset: quia hominum cum in terra sunt, nemo in caelo esse poterat, nisi ascenderet. Christus autem non dicit se ascendisse, sed esse in caelo: & est hic sensus: *Nemo ascendit in caelum*, id est, nullus homo in caelo fuit, eo ascendens, nisi Filius hominis. At ne intelligeretur fuisse in caelo, quasi ipse fuerit in terra ut homo, & in caelum ascenderit, additum est: *Nisi Filius hominis, qui est in caelo*, & de caelo descendit, ac si clarius diceret: nemo fuit in caelo, nisi Filius hominis, qui est in caelo, & de caelo descendit. At quia de hominibus loquebatur, fuisse in caelo, exposuit per verbum ascendendi, quia in caelo esse non poterant nisi ascendendo: propterea tamen de se loquens addidit: *Qui est in caelo*, ne eum ascendisse ut hominem arbitraremur: & in praesenti loquitur, ut se semper in caelo esse significet ratione diuinitatis suae. Hic est legitimus sensus. Nihil enim aliud his conabatur probare verbis, quam neminem unquam mortalium, qui in mundo sunt, fuisse prius in caelo, ut descendens postea de caelestibus visis loqueretur, praeter seipsum, qui semper est in caelo, & assumpta carne descendit.

Superioribus verbis tres haereses refutantur.

His verbis tres haereses refutantur, & tria catholica dogmata confirmantur. Primum dogma contra Nestorium pluralitatem personarum in Christo affirmantem: Nisi enim esset vnica persona, dici non posset, *Filius hominis est in caelo*: & hoc annotauit Cyril. lib. 2. cap. 49. Alterum contra

Cherintum, & alios diuinitatem Christi negantes: Si Deus non esset, eum nec descendisse, nec esse in caelo, verum esset. Tertium est contra Manichaeos veram Christi humanitatem negantes: nam si vera humanitas non fuit, quo modo Filius hominis esse potuit?

A N N O T A T I O XVIII.

Aliam dubitationem mouet August. tract. 12. in Ioan. quo modo dictum sit, *Nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit*, cum iusti omnes ascendant, & ascensuri sint, qui tamen de caelo non descendent. Respondet, iustos quidem ascendere, sed ut membra Christi: vnum enim corpus mysticum cum Christo faciunt, ita ut verum sit, Christum solum ascendisse. Aliquando enim in sancta scriptura Christus totum corpus mysticum significat. Sed difficilis est solutio haec: nam Christus in propria sua persona loquitur, non de mystico corpore, quod verba sequentia probant, descendit de caelo, & est in caelo: haec enim Christo in sua persona conueniunt. Aliqui videtes haec verba de Christi persona dicta, aliter respondent, Christum videlicet ascendisse propria virtute: iustos vero virtute alterius, nempe Christi. Sed neque haec solutio ad rem facit: quia non agitur hoc loco de ascensu iustorum, qui futurus est per resurrectionem: nec illud verbum, *ascendit* est temporis praesentis, sed praeteriti, ut ex Graeco textu patet. Christus enim de his, quae ante suum aduentum gesta erant, loquebatur: & verum est, neminem eorum, qui ante ipsius aduentum fuerunt, caelos ascendisse, & vidisse caelestia, ut postea descendens illa enarrauerit: quod autem postea iusti ascenderint, non est huic sententiae contrarium. Nec de Angelis sermo est, qui saepe de caelis ad terram, & de terra ad caelos in ministerium a Deo missi ascenderant: sed de hominibus, de quorum magisterio, & doctrina hic agitur.

Quomodo iusti in caelum ascendant, cum inde non descendentia.

Sunt autem hoc in loco duo contra haereticos aduertenda. Vnum est, quosdam his verbis haesim confirmasse quandam: assererent enim Christum carnem de B. Virgine non accepisse, sed eam habuisse in caelo, non huius naturae nostrae, sed spirituale, & ante secularem, & cum ea descendisse, transisseq. per B. Virginem, non aliquid de ea sumendo, sed veluti aqua per canalem quandam pertransiens. Hanc haesim tribuit Greg. Nazian. Apollinari, X & hoc

Haereses nonnulla hinc orare refutata.

& hoc loco eum vsum esse refert in Epist. ad Nectarium. Tertul. lib. de car. Christi, tribuit etiam Valentino. Sed hic locus potius hæresim talem euertit. Si enim hanc carnem de cælo tulit, & non eam de Virgine accepit: filius hominis, vt hic dicitur, dici non posset. Alterum est contra quosdam alios, qui oppositam hæresim ex hoc loco deduxerunt. Dicebant enim, si non ascendit, nisi qui descendit, ergo Christus non ascendit cum corpore post resurrectionem, quia cum corpore non descendit. Hoc refert August. lib. de agone Christiano cap. 25. & optimo respõdet argumento, dicens ascendere, seu descendere nõ conuenire nisi personæ: corpus non

ascendit, sed cum corpore ascēditur. Exemplum ponit: si quis de monte descendit nudus, & ascēdit vestitus, verum est dicere, idem ascendit, qui descendit, quamuis nudus descenderit, & vestitus ascenderit: sic de Christo intelligendum est. Bona est solutio argumenti. Quanta autem horum sit dialecticæ ignorantia, in scholis philosophicis adolefcentes intelligunt: est enim fallacia figuræ dictionis, quam vocant. Adde, non de ascensione Christi, secundum quam post resurrectionem in cælos ascendit, hic agi, vt iam diximus: vt in hoc etiam hæc hæresis vana esse probetur, tamquam vano, & minime solido innixa fundamento.

Et sicut exaltauit Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis: vt omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

COMMENTARIVS.

Fidem sibi habere persuadet, ex eo quod sine illa, nemo poterit æternam vitam adipisci.

Altero argumento Nicodemum ad credendum inducit: primum enim erat, quia nemo cælestia ita narrare potuit, sicut ille, qui est in cælo, & de cælo descendit: nunc adhibet secundum sumptum ex necessitate fidei ad vitam consequendam. Et est sensus: vt mihi credatur necessarium est: nam ego exaltandus sum, vt, qui in me credit, vitam habeat æternam: eum ergo, qui vitam æternam habere, & ab æterna morte liberari cupit, mihi credere oportet. Illa cõiunctio, *Et*, copulat cum superiori sententia: quasi dicat, non creditis mihi cælestia: & tamen ego sum in cælo, & de cælo descendi, & cælestia experientia noui: & rursus ego sum exaltandus, vt, qui credit in me, non pereat, sed habeat vitam æternam: ex qualitate ergo loquentis, quia de cælo sum, & ex fidei necessitate ad vitam, mihi credere debes. Dum autem ad fidem sibi habendam hortatur, etiam ea, quæ credenda sunt, reuelat: tale est hoc nempe ipsum esse exaltandum, vt credentes in eum salui fiant. Vtitur autem figura ex scripturis sumpta, vt facilius Nicodemus doctrinam assequi possit, erat enim legis peritus: ex ipsa autem figura manu duci aliquo modo poterat ad fidem habendam dictis Christi: nam Moysis factum mysterium aliquod magnum significari, dubitare non poterat. Quis enim non intelligeret, serpentem æneum in ligno appensum, nihil ex se ad sanandos serpentum venenosos morsus profuisse, Deumque, qui mille alijs modis sanare poterat, illud præcepisse, quia magnum aliquod futurum significaret mysterium? Vt igitur vel ex hoc mirabili factio facilius Christus quod docet, persuadeat, mortem suam, & crucifixionem his verbis indicat. Non solum autem in hac figura genus mortis significatur, & fructus eius: sed etiam a quibus esset occidendus, & exaltandus. *Exaltari oportet*, inquit, *filium hominis*, a quibus, si petas, non exprimit: tamen figura innuit seu præsignauit. Moyses enim Iudeorum populum repræsentauit, a quibus exaltatus est Christus, & crucifixus: quod Ioannis. 5. Dominus aperte dixit: Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum. Historia huius facti Num. 21. habetur. Deus enim propter Iudeorum impias murmurationes & blasphemias, immisit in eos ignitos serpentes, quorum moribus, postquam multa Hebræorum millia perierant, iussit serpentem æneum pro remedio erigi, quem quicumque aspice-

Dominus est legis peritus, merito hoc scripturnæ loco vsus est.

aspicerent, ab eo liberarentur exitio: hoc mortis & crucis Christi, in salutem nostram, figuram prætulit.

A N N O T A T I O XIX.

Christo cur familiare fuerit seipsum filium hominis appellare.

Dignum est consideratione, cur Christus seipsum filium hominis appellauerit. Respondeo multis, & grauibus de causis id esse factum, quarum nonnullas in medium profero. Prima est, vt non solum eius incarnatio, sed etiam incarnationis modus significaretur. Potuisset Dei filius carnem accipere de nouo creatam, aut de iam creata partem capere, sicut etiam de Adæ corpore eduxit: quod si fecisset, homo vere esset, tamen non filius hominis, sicut nec Adam, nec Eua filij hominis dici possunt, sed homines tantum. Filius enim hominis non est, nisi qui nascitur ex homine, vt ergo indicaret Christus se non tantum carnem accepisse, sed etiam id fecisse nascendo; ob id filius hominis dici voluit. Doctrina hæc est Tertul. lib. de carne Christi, & Irenæi lib. 3. c. 21. qui Christum dictum filium hominis, & non tantum hominem affirmant, quia natus est, quia parentes habuit, quamuis non sit natus, aut conceptus de viro, sed de sola femina, virtute Spiritus sancti supplete.

Altera causa est, vt hoc nomine, coniunctio, quam nobiscum habebat, exprimeretur. quia enim filius hominis est, & quidem ab Adam descendens, consecutum est, nos esse etiam secundum carnem fratres eius. Nisi enim filius hominis esset, frater noster secundum carnem non esset: fratres enim sunt qui patrem aliquem communem habent, quamuis ab eo multis gradibus distet. Hac de causa nos omnes fratres sumus, quia ab vno parente originem trahimus. hæc ratio & doctrina est Pauli dicentis: Qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno omnes: propter quod non confunditur eos fratres appellare, dicens: Narrabo nomen tuum fratribus meis. sensus horum verborum est, Christum, qui sanctificat, & nos omnes, qui per eum sanctificamur, esse ab vno, nepe communi parente Adamo, qua de causa nos omnes appellat Christus fratres, non autem angelos: quia hi non habent communem cum Christo, secundum carnem, patrem.

Tertia causa est, vt hoc nomine promissiones factæ patribus iam completæ ostē-

Vnde fratres Christi dicamur.

Hebr. 1.

Hoc nomine manifestatur im-

Adantur: promissum quippe fuit patribus non solum Dei filium carnem accepturum, sed de femine eorum futurum. Dictum enim est Dauid: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. & Abrahæ: In semine tuo benedicentur gentes. Quando igitur dicitur filius hominis, quod promissum fuerat, declaratur impletum.

Quarta causa est, vt filiationis nouæ, quæ facturus venerat, signum aliquod daret: quia enim filius Dei factus est filius hominis, homo effectus est filius Dei. id docuit Paulus dicens: Misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. Duo hæc posteriora, respondent duobus prioribus sic: factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. factum ex muliere, vt adoptionem filiorum reciperemus.

pletas esse promissiones Patribus factas. Psal. 131 Gen. 22.

Galat. 4.

Nomē hoc subiectionis & humilitatem denotat.

Quinta causa est, vt de se humiliter loqueretur: submissè enim de se loquens, ait: Filius hominis descendit. Subiectionem quandam habet nomen hoc, etiam relatione ad homines: filius enim patri subiectus est, quod Christus nõ recusauit, Luc. 2. Erat subditus illis. homo ergo factus, subditus hominibus fuit: his de causis se filium hominis sæpius appellauit. Aliqui Hebræam phrasim esse putant, quod etiam si ita esset; nõ vacat mysterio, cur ea phrasim tam frequenter sit vsus, cum posset vti prima persona, dicendo: Ego descendi, aut Ego hoc dixi: maxime cum ea phrasim vix in tota scriptura reperiat, vt loquens quis de se ipso filium hominis se nominet.

Hoc tamen adnotandum est, frequenter se appellare filium hominis, cum de se ea dicit, quæ conueniunt ei, vt homo est, ad distinctionem eorum, quæ ei competunt, vt filius est Dei. Hoc vero, & si vt plurimum, non tamen semper seruatur: nam aliquando dicitur filius hominis etiam, quando quod loquitur, ei inest vt filio Dei: cuius rei paulo superius habuimus exemplum filius hominis, qui est in cælo. Vbi se ipsum appellat filium hominis proferens ea quæ ei competunt, vt est filius Dei: esse enim in cælo tunc quando in terra loquebatur, ratione solius diuinitatis conueniebat ei.

X 2 Illud

Auctor nō
probat com-
munem ra-
tionem.

Illud autem non est probandum, quod recentiores quidam adnotant, nimirum quādo dicitur filius hominis, intelligendum esse dici filium virginis: nam homo cum sit communis generis, sexum vtrumque complectitur. Hęc tamen adnotatio reijciēda est: nam quamvis Christus Dominus ex sola virgine sine viri sit coniunctioe conceptus, id non impedit quominus dicendus sit filius Dauid, filius Abraham: ut Matthæi 1. & multis in locis scripturæ appellatus, & de illorum femine futurus promissus est: immo ut diximus, vna ex causis, propter quas filium hominis se appellauit Christus, ea est, ut filium Patriarcharum se esse significaret iuxta factas illis promissiones.

ANNOTATIO XX.

Qualis sit
horum ver-
borum cū
precedenti-
bus connexio.

Connexionem aliam horum verborum, adducit Cyril. lib. 2. cap. 50. Cum, inquit, causam attulerit, quare ad sublimiora sibi sermo nō exeat, ad ea descendit, quæ obumbrate a Moysē facta fuerunt: non enim ignorabat potius eum figuris, quàm spiritali doctrina, ad veritatis posse cognitionē deuenire. Hęc Cyril. ac si dicat: quia Nicodemum rei spiritalis incapacem vidit, figuris vtitur corporalibus. Connexionem tamen hanc, illa particula *Et*, non admittit, ut consideranti notum est.

Nostro sæculo nonnulli illam particulam loco causæ positam interpretantur, quasi dictum esset: Quia exaltauit Moyses serpentem, &c. & tunc connectunt, ut, cum dictum sit, descendisse de cælo, cur descenderit causam explicet, sitq. sensus; Filius hominis, qui est in cælo, descendit: quia oportet eum exaltari, sicut Moyses exaltauit serpentem, &c. non est improbabilis connexio, particulam enim copulatiuam pro causali sepe in scriptura ponertum est, estq. Hebraismus frequens: connexio tamen in commentario expostata mihi magis probatur. Nam illa verba superiora non attulit Christus, ut significaret se descendisse, sed ut fidem faceret Nicodemo, tamquā is, qui de cælo veniens cælestium sit certissimus testis. Si autem causam cur venerit connecteret, velut extra propositum, & ex occasione quadā hęc tam nobilis sententiā esset in medium allata, quod non est probabile, sed eam propositum Christus non ex occasione, sed ex præcipuo instituto, ut Nicodemum inuizaret ad fidem, sine qua vitam æternam

A non posset consequi, quām regnum Dei prius appellauerat.

ANNOTATIO XXI.

NVlla erat figura in veteri testamento, quæ omnes partes mysterij aduētus Christi ita exprimeret uti hęc: propterea Dominus eam proponere voluit. Primo quidē in ipso serpente æneo Christi incarnatio, & aduētus exprimitur. Serpens enim ille apparebat, & similis erat serpenti, sed vere non erat: quia Christus sumpsit carnem, in similitudinem peccatoris, tamen re vera non erat peccator. Ad Philip. 2. In similitudinem hominum factus; non quod non esset verus homo, ut mentitus est Manichæus, sed quod apparebat homo peccator similis alijs, cū non esset. Quod Rom. 8. apertius dictum est: Misit Deus Filium suum in similitudinē carnis peccati: eius igitur incarnatio in serpente significatur, ut annotat etiam Cyril. lib. 2. cap. 50.

Secūdo significatur eius incarnationis modus. serpens ille igne conflatus est, ob id in Hebræo dicitur nō æneus, sed ignitus, est nomen *אֶשׁ* quasi igneus: sic Christus de Spiritu sancto conceptus, qui ignis dicitur.

Tertio eius mors, & passio indicantur: serpens enim ille exaltatus est in ligno, quod factum est, ut facilius, & a pluribus veneno infectis videri posset: sic Christus exaltatus est in cruce. Crucifixio enim eius sæpe exaltationis vocabulo nominata est. Ioan. 12. Ego si exaltatus fuero a terra. Ioan. 5. Cum exaltaueritis filium hominis. & hanc significationē notat August. lib. 1. de pec. mer. & remis. cap. 3. 2.

Quarto exprimitur causa aduentus & mortis: ille enim serpens æneus conflatus, & exaltatus est, ut morfu serpentum ignitorum faucij sanarentur: sic Christus carnem sumpsit, mori voluit propter peccata hominum, ut a peccatis homines liberarentur.

Quinto exprimitur fructus: qui aspiciēbant serpentem sanabantur, qui nolēbant aspiciere, peribant: sic qui in Christum hominem crucifixum credunt, liberantur a peccatis, & vitam habent æternam: qui vero non credunt, pereunt. Mar. ult. Qui crediderit saluus erit: qui non crediderit, condemnabitur.

Sexto significatur efficacia. Vnus ille serpens ad salutem multorū a varijs serpentibus fauciatorum positus est, & tam qui

In serpente æneo, mirifice sacramenta omnia Incarnationis & mortis Domini, adūbrata.

Incarnatio.

Incarnationis modus.

Passio & mors.

Causa mortis.

Fructus mortis.

Efficacia & vis suę mortis.

prope, quàm qui procul, tam qui ab vna parte, quàm qui ab altera aspiciēbant, sanabantur: sic Christus vnus in salutē omnium varijs infectorū peccatis, per fidem est constitutus. Rom. 16. Christus ad iustitiam omni credenti: & tam patres antiqui a principio mundi, quàm qui nunc, & qui futuris erunt temporibus, in hoc nomine salutem habent.

Septimo morbi qualitas exprimitur: a serpente enim erāt illi tacti. Erant autem serpentes igniti, sic appellati, quia morfu suo vehementissimum calorem corpora consumment efficiebant: ita serpens demon peccatū induxit, quod ignis est consumens spiritualia bona, & sitim rerum excitans terrenarum.

Octauo qualitas ostenditur sanitatis: nam morte vitam, contrarium contrario effecit, sic per æneum serpentem dedit sanitatem. Dicit enim Dauid Kimki, in lib. radicum, & testimonio sapientum cōprobat, tactis morfu serpentem, aspectū aris candentis causam potius esse mortis. In quo miraculi vis enituit: quod enim causa mortis erat, id profuit ad salutem. Denique ille serpens dictus est poni in signum, vox enim Hebræa *אֶשׁ* nes signū, seu vexillum significat; sic Christi crux vexillum est Christianorum erectū contra acies inimicorum dæmonum, & tale futurum vexillum prædictū est. Isa. 5. Eleuabit signum in nationibus procul. Jerem. 4. Leuate signum in Sion. de hoc Luc. 1. Positum est in signum, cui contradicetur. Adde quod præcepto Domini erectus est serpens, quia Patris voluntate verbum carnem assumpsit, & homo factus Patris præcepto, mortem crucis pro nostra salute subiit: idq. in huius mundi deserto, sicut & ille serpens conflatus, & erectus est in deserto.

ANNOTATIO XXII.

Non est sine consideratione prætereundum, cur Deus hęc Crucis mortem, & exaltationem Christi in remediū peccati, præordinauerit, cum multis modis alijs, etiam sine morte liberare nos potuerit, sicut & potuit sine serpentis ænei exaltatione Iudæos sanare. Sacri Doctores multa hoc loco vere, & doctē dicunt, quorum aliqua breuiter in præfenti collegi. Primam huius causam Hiero. ad Galat. 3. & Damascen. lib. 4. de fide cap. 12. adferunt, Nempe, ut medicina morbo responderet. Fuit lignum causa mortis, sit

Morbi genus cui medebatur.

Qualitas sanitatis collata.

A ergo lignum causa vitæ.

Hęc causam nos dupliciter accommodare possumus; vno modo ex parte hominis, altero ex parte dæmonis hominē seducētis. Ex parte hominis, sic: Inobedientia primi hominis ruinam mūdo intulit; fuit autem inobediētia hęc in ligno, quia mandatum Dei transgressus est circa lignum: obedientia ergo hominis Christi reparauit nos, & quidem obedientia in ligno, quia præceptū patris adimpleuit in ligno. Ad Rom. 5. Per inobediētiā vnius hominis peccatores cōstituti sunt multi, per vnius obediētiā iusti constituētur multi. at de qualitate obediētiæ ad Philip. 2. Factus, inquit, obediēs vsque ad mortem, mortem autē crucis. repetitio hęc, nō solum auget Christi obediētiā, quæ extenditur vsque ad crucem, sed etiā simul insinuat fuisse obediētiā in ligno: sicut inobediētia præcessit in ligno: ut quia ille in ligno, circa rem facilem non obediuit, abstinēdo a pomo, obediētia respondeat in ligno circa rem difficilem, ut moriatur in cruce. In quo maxime Dei potētiā admirari oportet, qui per lignum quod erat mortis causa attulit vitam, & multo perfectiorem ea, quam per lignum perdidimus.

Altero modo hęc eadem causa ex parte dæmonis accommodatur proposito. Hic enim de homine victoriā in ligno, & per lignum reportauit: conueniebat ergo eū, qui iniuste in ligno vicerat, in ligno, & per lignum iuste superari spolijsq. priuari. Quam causam Ecclesia Sancta docet, dum canit: Ut, qui in ligno vincebat, in ligno quoque vinceretur. In quo diuina sapientia commendatur, quia eisdem artibus, quibus hominem capere tentat dæmon, ipse capitur, & incidit in foueam, quam fecit, ut in adinventionibus suis peccaret. Quod Ansel. lib. 1. cur Deus homo, cap. 6. annotans, maximam asserit sapientiæ esse, eisdem armis aduersarium vincere, quibus ipse sibi victoriā præparabat.

Alteram huius rei causam Paulus etiā docuit ad Gala. scribēs, Christus, inquit, nos redemit de maledicto legis factus pro nobis maledictum, quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendit in ligno, ut in gentibus benedictio Abraham fieret in Christo Iesu. Obscura sententiā, sed maxime ad rem faciens, & ob id declaranda. Deuter. 28. maledixerat Moyses omnibus legis illius transgressoribus. Maledictus, inquit, omnis, qui non permanferit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut

Vt qui in ligno vicit, per lignum superetur.

Vt factus pro nobis maledictus, a maledicto nos liberaret. Galat. 3.

faciat ea. Christus veniens Iudæos, & Gen-
tes saluaturus, & in vnam Ecclesiam con-
gregaturus, debuit ab obligatione legis il-
lius, quæ Iudæis propria erat, liberare: vt
nouum sibi populum faceret, & salutem
etiam gentibus communicaret. Cum autē
legis illius transgressoribus maledictio
instructa esset, hoc effecit, vt in se suscipere
maledictū, & liberaret nos a maledicto.
Nam qui suscipit maledictum, quo non te-
nebatur, iure liberat a maledicto eū, qui
iure tenebatur: nulla autem mors erat,
propter quam lex maledictum inferret, ni-
si mors ligni. Deuter. 21. Maledictus om-
nis, qui pependit in ligno. Propterea ergo
Christus crucem suscepit, vt maledictum
legis in se sustinens, quod re vera ad illū
non pertinebat, qui innocens erat, libera-
ret, iureq. solueret ab obligatione legis
illius, vt iam maledictum nō comprehen-
deret eos, qui talem legem non obserua-
rent: soluta autem lege illa, gentibus &
Iudæis omnibus legem vitæ communem
dedit. Hæc est causa, cur crucis mortem
elegit, & hic est apertus sensus verborum
Pauli, quæ allegauimus. Notat autē Amb.
ad Gala. 3. in illis verbis non dici Chri-
stum natum maledictū, sed factum: quia
maledictio ad eum iure non perueniebat,
quia innocens erat, sed sponte pro nobis
suscepit, vt a legis illius maledicto libera-
ret in se credentes. Aug. toto lib. 14. con.

A Faustum, locum illum Deut. citatū a Pau-
lo discutit, & de morte crucis intelligen-
dum probat, non de suspensione, quæ fit
etiā in ligno: & re vera ita est, sed ad præ-
sens propositum satis hæc dicta sint.

Tertiam causam Athanasius. lib. de in-
carnat. Verbi & corporali eius aduentu,
exponit, quo in loco hæc discutit quæstio-
nem, nempe cur crucis mortem Christus
elegerit: & quattuor adfert huius rei cau-
sas, quarū vna hæc est ceteris præmissis,
vt mors Christi esset omnibus nota. Cum
enim resurrectio ipsius futura esset vnus
ex præcipuis fidei articulis, vnumq. po-
tissimum probandæ eius diuinitatis argu-
mētum; mors debuit esse manifestissima,
& certissima, vt nemo mortem fictam esse
affirmare auderet: talis fuit crucis mors,
quæ nō solum notissima, sed acerbissima
erat, vt tanto mirabilior esset resurrectio,
quanto acerbior, & horribilior fuerat
mors. Possent aliæ multæ causæ adferri,
sed satis sit has attingisse, quæ primum lo-
cum tenere videntur, quibus addenda est
hæc; Crucis mortem præter acerbitatem
fuisse tunc abiectissimam, & summe con-
temptibilem, hominibus sceleratissimis
infigi solitam. Cum ergo Christus om-
nium peccata in se punienda suscepisset,
supplicium tale subire elegit, vt grauitas
peccatorum nostrorum, pro quibus patie-
batur, in eo vindicaretur.

Vt Christi
mors magis
nota fieret.

re; nec infirmitati adscribas, quasi me defendere non valeam, quia dixi me fi-
lium hominis: sed scito causam esse, quia sic Deus dilexit mundum, vt me vnigeni-
tum filium, factum filium hominis, dederit exaltandum pro mundi salute.
Non igitur culpa, non necessitas, non impotentia, non infirmitas, sed Dei im-
mensus amor causa est tanti mysterij. Hæc est connexio & sensus, vbi expresse
iam mysterium aperit Trinitatis, reuelata patris & filij persona: similiter & in-
carnationis, dum se, quem filium hominis dixerat, filium vnigenitum esse ostendit.
Causam etiam incarnationis, & mortis docet; immensum Patris amorem
erga mundum; finem seu fructum qui duplex est, ne homo pereat, id est, vt a pec-
cato, & æterna morte eripiat: neque hoc tantum sed vt simul a peccato, & æter-
na morte liber, æternam vitam adipiscatur. Particula *Vt*, secundo loco posita,
limitat præcedens verbum in hunc sensum: Sic Deus dilexit mundum vt filium
suum daret ad hoc, vt omnis, qui credit in eum non pereat. potuisset quidem
Deus dare filium suum, vt mundum iudicaret, & damnaret; non autem,
vt qui credit in eum non periret: & tunc non ex dilectione, sed ex iustitia
dedisse diceretur. at dare filium suum ad hoc, ut qui credit in eum, non
pereat, sed habeat vitam æternam, ex nimia dilectione erga mundum factum
est. quod sequentibus uerbis exponit.

Quot &
quãta Sacra-
menta Do-
minus sub-
indicauerit
superiori-
bus uerbis.

ANNOTATIO XXIII.

Verba præ-
cedentia nō
Euangelistæ,
sed Christi
Dñi sunt.

Aliqui recentiorum hæc verba, & se-
quentia omnia vsque ad finem huius
colloquij, non Christi, sed Euangeli-
stæ esse dicunt, nescio quo argumento du-
cti; nisi quia in tertia persona fit sermo,
quasi vero & præcedentia in tertia perso-
na non sint dicta. Omnes antiqui Patres
verba Christi esse dicunt, & vt talia expo-
nunt Cyrillus lib. 2. capit. 51. Chryso-
stomus homilia 26. Basilius homilia in Psal-
mum 7. vbi legit: Qui credit in me, nō iu-
dicatur, quod argumēto est a Christo esse
dicta, eum sentire. Ambrosius lib. 1. de
penitentia capite 10. & 11. & magnitudo
sententiæ, Christi verba esse probat, & ma-
xime quia ad eundem pertinent contex-
tum. Adde Ioānem Euangelistam non esse
solitum similes sententias verbis Chri-
sti interfere, maxime quando dubium
aliquod suboriri poterat, eius ne, an Domi-
ni essent; cum totum ipsius Euangelistæ
studium fuerit in describendis sermoni-
bus Christi. Adde etiam phrasim ipsam,
& verborum altitudinem, auctorem suum
indicare Christum Dominum. Magnitudo
enim amoris Patris erga mundū,
causam aduentus propriij, iudicium con-
tra non credentes, ipsius Christi erat reue-
lare. Fateor Athanasium videri huius fuisse
sententiæ, vt non Christi, sed Euangeli-
stæ sint verba Serm. 3. contra Arianos,
vbi sic habet. Ioannes item: Nō enim mi-
sit Deus filium suum, vt iudicaret mundū,
sed vt mundus seruaretur per eum. Salua-

ANNOTATIO XXIV.

Vo sunt in expositis verbis omni ad-
miratione digna: & Deum mundum
dilexisse, & sic dilexisse, per mundum au-
tem homo hoc loco significatur, & per di-
lectionem non ea, qua cuncta, quæ fecit
Deus diligit, sed ea qua homines, singula-
ri quodam modo eos ad bonum superna-
turale ordinans, & extollens, & ad se per-
trahens, profecutus est. Quod hac dilectio-
ne Deus mundum dilexerit, & sic dilexe-
rit, omni admiratione digna res est. Prius
caput explicare ordiamur, fietq. manife-
stum, si partes singulas consideremus. Deū
quidem amare, & diligere non est mirabi-
le, immo si non diligeret mirabile esset.
Vt enim recte Augustinus lib. 15. Trini-
tatis capite 20. dicit, sicuti necessarium
est Deū intelligere, sic etiam necessarium
est amare: sicut etiam necessarium est ip-
sum

Perpende
quã sit ad-
miracione
dignū quod
Deus mun-
dum dilexe-
rit, & sic di-
lexerit.

COMMENTARIUS.

Mirabilis est hæc sententia, cuius cum superioribus connexio hæc est. Cum
filium hominis, vt serpentem, in ligno exaltandum dixisset, causam huius
exaltationis exponit, tacite falsas opiniones aliquas, quæ ex verbis præcedenti-
bus concipi poterant, remouens. Cum enim dictum sit, *Oportet*: ne quis aut ne-
cessitati fati id adscriberet, quasi vitari non posset: aut diuinæ impotentia, quasi
Deus aliter hominem saluare non valeret: aut infirmitati Christi, qui se ab ad-
uersarijs defendere nequiret: aut culpæ ipsius, quia pro proprijs culpīs patere-
tur, maxime quia crucis pœna sceleratis infligi solita erat, & se vt filium hominis
dixisset exaltandum: propterea hæc omnia tollens, & veram causam efficien-
tem, ac primam aperiens, addit: *Sic enim dilexit mundum Deus*, id est, exaltan-
dus est filius hominis, quia tantus est Dei erga homines amor, ut dederit filium
suum exaltandum pro ipsorum salute: ac si clarius dicas: ò Nicodeme, dixi fi-
lium hominis oportere exaltari: ne arbitraris hanc exaltationem ratione culpe
meæ, & peccati futuram, quia exaltandum dixi, ut serpentem in ligno: nec tri-
buas necessitati fati alicuius, quasi id vitari non posset, quia dixi, *oportet*; nec im-
potentiæ diuinæ adscribas quasi aliter saluti hominum nequiret Deus consule-
re;

Dei amor
erga homi-
nes, prorsus
causa fuit
Incarnatio-
nis, & mor-
tis Filij.

sum esse, & viuere; est enim Deus natura intellectualis, cuius proprium est intelligere, & amare: cumq. sit actus purus non aliquando amat, & intelligit, aliquando vero nō, sed semper amat, semper intelligit. nulla enim imperfectio in Deo est, esset autem si posset amare, & aliquando nō haberet in se actum amandis; semper ergo & necessario amat. Præterea obiectum amandi bonum est, cum igitur Deus sit bonum infinitum, amor profecto tãto respon- des bono erit infinitus. Nō hoc miramur, quòd Deus amet, & quòd se amet, sed quòd homines, & quidē tali amore, amet.

Causa autem prima admirationis est, si quis Deus sit consideremus, quod Exodi 33. expositum aliquo modo inuenimus. Ostēdam tibi, inquit, omne bonum, quod Augustinus lib. 8. Trinitatis cap. 3. explicans, dicit: Tolle hoc, tolle illud respice bonum ipsum si potes, hoc est Deus: significat per hoc omnem rationem bonitatis in Deo esse, immo ipsum bonum esse Deū. Hoc igitur est mirabile, Deum, qui in se habet omnem bonitatem, omnem perfectionem, omnem rationem amabilitatis, estq. in se bonum, & amabile infinitum, amorem extendere extra se ad homines, quasi nō haberet in se obiectum, quod totum suum infinitum amorem adæquaret. Fuit autem amor hic antiquus: amauit enim nos ab æterno; tam vetus est amor erga homines, quàm proprius amor erga se. Ephes. 1. Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem: effectus quidem amoris huius in tempore fuit; tamen amor erga nos sine tempore. quod Aug. lib. 12. ciui. cap. 17. pulchre docet, consilium scilicet Dei æternū fuisse de his, quæ futura erant, opus tamen nouum: & Cyril. lib. 1. The- sau. cap. 5. Creator, inquit, ab æterno, tamen opere apparuit in tempore. Mirus profecto amor hominum vna cum Deo æternus.

Secūda causa maioris est adhuc admirationis, si cōsideremus Deum sine necessitate vlla mundum dilexisse. Si enim aliter facere non posset, non ita miraremur ad necessitatem quandam, & naturam referentes: tamen amauit mundum libere, & sponte, cum posset non amare, nec diligere. Seipsum quidem necessario amat, & diligit, nec potest non amare; neque hæc est impotentia, sicut nec impotentia est nō posse mori, sed magna potentia; & ex hoc amore necessario Spiritus sanctus æqualis Patri, & Filio procedit: at mūdi amor necessarius illi non fuit. Poterat non amare.

A poterat mundum non facere, & hominem factum potuit supernaturali bono non diligere: tanto ergo magis mirandum est, quòd dilexerit.

Tertia adhuc maior causa est, si consideremus absque vtilitate sua vlla dilexisse. Si enim ex mundi, aut hominum dilectione, vel exiguam reportaret vtilitatē, etiam si necessarius amor non esset, non ita mirabilis foret; quia cogitare possemus eū propter vtilitatem dilexisse propriam. solet enim homo hominem propter propriam diligere vtilitatem: at non sic Deus fecit; amauit, & dilexit hominem ob nullum proprium suum commodum. Deus enim nulla re extra se indiget, omnem intra se sufficientiam, & perfectionem habet: crea- taq. omnia perfectius sunt in Deo, quàm in seipsis, vt docet Dionys. cap. 5. de Diu. nomi. sicut argentum perfectius est in auro, quàm in se, & nummus inferior in superiori. quod etiam Aug. serm. 4. de verb. Domi. & Ansel. in prologo. ca. 17. docent. Nullam ergo in se a creatura, nec ab homine vtilitatem Deus capit. Ireñ. lib. 4. cap. 28. Deum dicit fecisse Abraham sibi amicum non ob propriam, sed propter ipsius Abraham vtilitatem. Cyril. lib. 1. The. cap. 6. Superflua, inquit, Deo est productio creaturarum, quantum ad Dei perfectionem pertinet: hoc enim erat Deus, antequam nos creati essemus, quod nunc etiã est: nihil ei attulimus, a nihilo ad esse ducti, & si ad nihilum redigeremur, nihil ei detraheremus. hæc Cyril. Aug. lib. 12. ciui. ca. 17. dicit, Deum ab æterno voluntatem habuisse faciendi creaturas, at in tempore fecisse: vt ostenderet se eis non indignisse, sed sine eis ab æterno omnino beatum, & perfectum extitisse. Attende hæc tria prædicta, quòd Deus extra se ab æterno amauerit, quòd sponte, & quòd sine vtilitate, communia esse amori, quo Deus diligit cuncta, sed amorem erga homines hūc, de quo agimus mirabiliorem hæc eadem faciunt. Non enim satis Deo fuit amore naturali, sed etiam tãto, quantum est supernaturalis, homines diligere, cum is amor neque necessarius, neque vtilis ei esset.

B diligere vtilitatem: at non sic Deus fecit; amauit, & dilexit hominem ob nullum proprium suum commodum. Deus enim nulla re extra se indiget, omnem intra se sufficientiam, & perfectionem habet: crea- taq. omnia perfectius sunt in Deo, quàm in seipsis, vt docet Dionys. cap. 5. de Diu. nomi. sicut argentum perfectius est in auro, quàm in se, & nummus inferior in superiori. quod etiam Aug. serm. 4. de verb. Domi. & Ansel. in prologo. ca. 17. docent. Nullam ergo in se a creatura, nec ab homine vtilitatem Deus capit. Ireñ. lib. 4. cap. 28. Deum dicit fecisse Abraham sibi amicum non ob propriam, sed propter ipsius Abraham vtilitatem. Cyril. lib. 1. The. cap. 6. Superflua, inquit, Deo est productio creaturarum, quantum ad Dei perfectionem pertinet: hoc enim erat Deus, antequam nos creati essemus, quod nunc etiã est: nihil ei attulimus, a nihilo ad esse ducti, & si ad nihilum redigeremur, nihil ei detraheremus. hæc Cyril. Aug. lib. 12. ciui. ca. 17. dicit, Deum ab æterno voluntatem habuisse faciendi creaturas, at in tempore fecisse: vt ostenderet se eis non indignisse, sed sine eis ab æterno omnino beatum, & perfectum extitisse. Attende hæc tria prædicta, quòd Deus extra se ab æterno amauerit, quòd sponte, & quòd sine vtilitate, communia esse amori, quo Deus diligit cuncta, sed amorem erga homines hūc, de quo agimus mirabiliorem hæc eadem faciunt. Non enim satis Deo fuit amore naturali, sed etiam tãto, quantum est supernaturalis, homines diligere, cum is amor neque necessarius, neque vtilis ei esset.

C mine vtilitatem Deus capit. Ireñ. lib. 4. cap. 28. Deum dicit fecisse Abraham sibi amicum non ob propriam, sed propter ipsius Abraham vtilitatem. Cyril. lib. 1. The. cap. 6. Superflua, inquit, Deo est productio creaturarum, quantum ad Dei perfectionem pertinet: hoc enim erat Deus, antequam nos creati essemus, quod nunc etiã est: nihil ei attulimus, a nihilo ad esse ducti, & si ad nihilum redigeremur, nihil ei detraheremus. hæc Cyril. Aug. lib. 12. ciui. ca. 17. dicit, Deum ab æterno voluntatem habuisse faciendi creaturas, at in tempore fecisse: vt ostenderet se eis non indignisse, sed sine eis ab æterno omnino beatum, & perfectum extitisse. Attende hæc tria prædicta, quòd Deus extra se ab æterno amauerit, quòd sponte, & quòd sine vtilitate, communia esse amori, quo Deus diligit cuncta, sed amorem erga homines hūc, de quo agimus mirabiliorem hæc eadem faciunt. Non enim satis Deo fuit amore naturali, sed etiam tãto, quantum est supernaturalis, homines diligere, cum is amor neque necessarius, neque vtilis ei esset.

D tatem habuisse faciendi creaturas, at in tempore fecisse: vt ostenderet se eis non indignisse, sed sine eis ab æterno omnino beatum, & perfectum extitisse. Attende hæc tria prædicta, quòd Deus extra se ab æterno amauerit, quòd sponte, & quòd sine vtilitate, communia esse amori, quo Deus diligit cuncta, sed amorem erga homines hūc, de quo agimus mirabiliorem hæc eadem faciunt. Non enim satis Deo fuit amore naturali, sed etiam tãto, quantum est supernaturalis, homines diligere, cum is amor neque necessarius, neque vtilis ei esset.

E Quarta causa admirationem auget: dilexit enim hominem nulla præcedente in homine ratione, aut merito, propter quod amaretur. Aduertenda est inter diuinum, & nostrum amorem differentia: nostrum præcedit ratio in eo, qui amatur, propter quam diligitur. Amor enim noster inuenit, quod amet, nō autem facit; at diuinus non

Tertia quia sine vlla sua vtilitate, diligit.

Quarta, quia nulla in homine præcessit ratio, nullūq. meritū ob quod diligēdus esset.

non sic: non enim inuenit in amato rationem amandi, sed ipse amabilem facit hominem & amat. Vt enim in naturali amore, quo cuncta amauit, vt essent, nullū naturale bonū in creatura præcessit, quod amaret, sed Deus amādo fecit: sic in amore supernaturali, quo diligit homines, nullum præcessit naturale bonum, sed Deus amando fecit. Vnde Aug. in expos. Epist. ad Rom. annotat illud verbum, *Dilectus a Deo*. Non, inquit, dicitur, diligentibus Deū, sed dilectis a Deo: quia enim dilecti sunt, propterea diligentes fiunt. mirabilis est profecto in hoc amor Dei erga homines.

Quinta mire auget præcedentem: non enim solum nō inuenit Deus in homine, quod amaret bonum, aut meritū propter quod diligeret: sed inuenit malum, & demeritum, propter quod odio, & pœna prosequeretur. Quam rationem ad Rom. 5. annotat Paulus, dicens: Commendat Deus charitatem suam in nobis, quoniã cum inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est, ac si dicat: mira est in hoc Dei charitas erga homines, quòd cū odio, & pœna digni essent, eos dilexerit.

Sexta autem multo maior est. Si enim odio digni tantum essent: homines, tamen dilecti a Deo grati futuri essent, aliqua ex parte admirationis causa cessaret. At non sic est: sed cum præcognouisset plurimos ingratos futuros tanto amore, immo maiorem eorum partem ingratam, etiam postquam amoris sui effectum expecti essent, peccatum peccato accumulantes, adhuc tamen dilexit mundum, & filium pro ipsismet futuris ingratis, dedit. quod Chryso. hom. 26. annotans dicit: Commendat Deus charitatē suam, quòd pro ingratis filium dederit.

Septima ratio admirationem excedit, quando consideramus Dei amorem, cum summa sapientia, et æquitate esse coniunctum. Si enim in Deo appetitus, passiones inordinatæ, aut ignorantia aliqua esset, dici posset amasse ex ignorantia, quia hominum imperfectionem non nouit, aut ex passione, quæ, quod amabile non est, sæpe amore dignum apparere facit, & hac ratione non esset, cur vehementer admiraremur: at non sic euenit. Summa sapientia & scientia, sine vlla ignorantia: summa æquitas, sine deordinatione passionum est: cum tanta ergo sapientia, & æquitate mundum dilexisse, prædictis omnibus existentibus, mirabilem supra omnem modum facit amorem. At obij-

Quinta, quia præcesserūt de merita, quibus homo odio potius dignus factus est.

Sexta, quia dilexit quos pœnituit ingratos esse.

Septima, quia dilectio hæc summa cum sapientia & æquitate est coniuncta.

A ciet aliquis talis amor temerarius videtur. Inconsiderati enim est amare, quod nulla amandum ratio persuadet. Respondeo non ita esse, quamuis enim in ijs, quæ amantur nulla causa inueniatur: tamen in ipso amante summa ratio est diligendi. Vt enim aduertit Chryso. hom. 7. in Epist. ad Timoth. infinita Dei Bonitas radix est, et ratio amandi homines, omni dilectione indignos. Est enim tanta diuina bonitas, vt ipsa sola sufficiat ad rationem, & causam amandi, non expectata, nec requisita causa, ex parte eorum, qui amantur. Solemus inter homines aliquos inuenire, qui etiam ignotis, et indignis benefaciunt, de quibus affirmamus esse eos tam bonos, ac clementes, vt etiam ignotis & indignis, ipsa bonitate inducti, benefaciant: multo hoc verius de nostro Deo prædicamus; qui tam bonus est, vt inutilibus, indignis, immeritis benefaciat, eosq. diligit. Non hoc igitur ab ratione alienum aut stultum, sed sapientissimum potius ac rationi congruentissimū iudicandū est. Vnde recte Paulus ad Tit. 3. hanc Dei dilectionē vocauit, *χρησάτιν* quam latine dicimus, benignitatem: Apparuit inquit, benignitas, & humanitas Saluatoris. Basiliius autem reg. breui. resp. 2. 14. eam definit esse, qua benefacimus ijs qui opus habent, etiã nulla ratio eis suppetat obtinendi. his ergo de causis mirabile est Deum dilexisse mundum.

Alterum autem, quod mirabile esse diximus, est Deum sic dilexisse, id est tanta amoris vehementia, et conatu mundum dilexisse. Illa enim particula, *Sic*, vehementiam, et magnitudinem diuini amoris exprimit, quam magnitudinem ipsemet Ioannes sequentibus declarat verbis, quorū singula perpendenda sunt. Primo *Filium*, dedit, non alium hominem, non Angelum, non mundum alterum, sed quod maius his omnibus est, Filium dedit: quod verbum annotarunt Cyril. lib. 2. cap. 51. & Chryso. hom. 26. ex quo dono inferit Paulus ad Rom. 8. Qui proprio, inquit, Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quo modo cum illo non omnia nobis donauit? magnitudo amoris ex re data cognoscitur.

Secundo, *suum*, non alienum, sed *suum* dedit: nos nihil damus omni ex parte nostrum, quia quæ habemus, omnia ab illo accepimus, nempe a Deo, & adhuc ipsius sunt. Matth. 7. Si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris,

Quo modo in istū nō sit, Deum iniustos, & indignos diligere.

Quam sit mirabile esse Deum tanto affectu, & amoris conatu mundum dilexisse.

Singula verba expenduntur.

Prima admirationis causa est, quia cū Deus in se omne bonū habeat, & sit, nihil minus mundum amat.

Secunda ratio, qui libere & nō necessario amat.

nota illud, bona data, præterea filij hominum plus sui, quam patrum sunt; nam substantia filiorum alia est a substantia parentum. Quamuis ergo homo Filium suum det, non suum perfecte dat: at Pater æternus Filium suum dedit, suum vere, quia eiusdem est substantiæ cum ipso, ex se habet eum, non ab alio accepit: hunc suum Filium dedit ex amore.

Tertio, *Vnigenitum*, si plures haberet, & unum daret, non ita magnum esset, vt fuit, vnicum filium quem habet, et hunc non adoptionis, sed naturalem, dare.

Quarto, *dedit*, non vendidit, pretio a mundo accepto, non mutuauit, non commutauit, sed donauit.

Quinto cui dedit, seu pro quo, intellige hominem. inauditum hoc est, vt filius pro seruo, innocens pro iniquo, iudex pro reo, creator pro creatura detur.

Sexto si suppleas ad quid dedit, intellige exaltandum; hic enim sensus est, dedit exaltandum. Quis vnquam tale quid vidit, aut audiuit, aut imaginari potuit? Si dedisset, vt nobis imperaret, vt a nobis coleretur, magna esset gratia tantum nobis Filium in regem donare: at exaltandum in cruce, tamquam sceleratum, dare, omnes profecto limites amoris transcendit.

Septimo, *Vt omnis qui credit in eum*, nouum id est; cur non saltem par ratio fuit, vt omnis, qui credit etiam exaltetur pro eo? quis hoc si factum esset, ad-

Filius Dei pro nobis exaltandus datus est, sed non potest exaltari in cruce pro vita æterna consequenda.

A miratus non commendaret Dei amorem, quod exaltationem a seruo posceret pro Filij exaltatione? et tamen non hoc fecit; sed Filium exaltari voluit in cruce, a nobis autem rem facillimam petijt, vt omnis qui credit in illum. Ipse quidem moritur in cruce, nos commorimur in baptismo; ipse pendet, nos fide viua in eum respicimus.

Octauo, *Non pereat*, quis non ex tantis præmissis verbis magnum aliquem fructum Christo prouenturum expectasset? non sic res habet: sed tota vitilitas nostra est, ne nos pereamus; sed erepti a perditione, vitam consequamur æternam.

Nono hic, de quo dicitur, ne pereat, homo est, non Angelus qui prius creatus est quam homo; perfectior natura, quam homo; reparabilis vt homo. Si enim Deus etiam eum eripere voluisset, potuisset vtique, noluit tamen Deus: nusquam enim Angelos apprehendit: sed relicta maiori, & perfectiori creatura ad minorem se conuertit, & ne hæc pereat, tantas facit expensas.

Decimo tandem, quia potuit Deus facere ne homo periret, sed vitam haberet æternam sine tot expensis, & absque eo, quod Filium suum exaltandum in cruce mitteret, vt alias explicabimus. Profecto mirus est hic amor, cuius magnitudinem verbi exprimere non valens Euangelista vnica indicauit dictione, *Sic dilexit Deus mundum*. Hæc dicta sunt pro huius sententiæ explanatione.

Non enim misit Deus Filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per eum.

COMMENTARIUS.

PER particulam, *Enim*, hac sententia causam præcedentis contineri, significatur: dictum quippe erat, Deum ex dilectione erga mundum misisse filium suum, ne mundus periret, sed haberet vitam æternam. huius sententiæ causam adfert, quia inquit, non misit Deus filium suum ad ferendam sententiam contra mundum, sed ad saluandum eum. Insinuat Euangelista mundum iuste damnari, iustamque in eum sententiam ferri potuisse: quod si Deus ad iudicandum mundum, misisset filium, iam non ex dilectione erga mundum, sed ex iustitia dedisse dictum fuisset, quam contra eum exercere iuste decreuisset: sicque mundus perisset propter sua peccata, sine quibus nemo tunc inueniebatur. Verum non sic factum est, non enim misit filium ad ferendam damnationis sententiam, nec ad damnandum, sed ad saluandum: propterea ex dilectione datus dicitur, ne homo pereat, sed vt habeat vitam æternam. Venit ergo filius Dei in mundum, non vt iudex, sed vt Saluator: non ad iustitiam contra

tra mundum exequendam, sed ad misericordiam effundendam, ideo mundus non perit, sed habet vitam æternam: ideo etiam ex dilectione Patris erga mundum, non ex iustitia contra eum missus est.

ANNOTATIO XXV.

De duplici Christi Domini aduentu.

Aduertenda sunt aliqua ad maiorem prædictorum explicationem: duos videlicet aduentus Christi esse, priorem, quando carnem sumpsit & homo factus est: posteriorem, quando in vltima die veniet in gloria. Clementissime vtunque Deus sic disposuit, vt prius veniret ad saluandum, & liberandum hominem a peccato, & ad dandam gratiam, vt Deo conciliatus eius posset præcepta seruare: postea autem veniret ad iudicandum, & exigendum rationem operum secundum suam iustitiam. Si prius non venisset ad redimendum, neminem inueniret, quem saluaret: omnes enim erant in peccato, & digni damnatione. Prius ergo liberat ex misericordia, & dat, vt possint recta facere; postea ex iustitia iudicaturus est. Quod etiam annotauit Chrysostomus homilia 27. Vnde recte Gregorius homilia 30. in Euang. Quis eius, inquit, iustitiam ferret, si prius quam nos per mansuetudinē colligeret, culpas nostras per zelum rectitudinis examinare voluisset? Aug. etiam in Psal. 17. in illud, Iudica me Domine. Da mihi, inquit, per misericordiam, bonam voluntatem, & hanc postea per iustitiam iudica.

Aduertendum rursus, quando Christus venit aliquos homines iustos inuentos: Simeon iustus erat, Zacharias iustus erat, alij etiam multi: omnis tamen eorum iustitia data erat virtute aduentus ipsius ad saluandum. Si enim venturus esset ad iudicandum, & non ad redimendum, nemo ab Adam vsque ad vltimum hominem liber esset a peccato nec iustus inuentus esset in terra. Aduentus ergo eius misericordia ad saluandum causa est, & fuit, vt iusti inuenirentur in terra. Aduertendum insuper illud, *Vt saluetur per ipsum mundus*, comprehendere illa duo, *Non pereat, sed habeat vitam æternam*. Saluat enim mundum, cum non solum facit ne pereat homo: sed etiam vt habeat vitam æternam.

Antithesis huius cum superiore alia sententia.

Aduertendum postremo ex Cyril. lib. 2. cap. 52. totam hanc sententiam habere quandam contrapositionem cum illa

superiori, Sicut Moyses exaltauit, &c. Moyses enim fuit merus iudex, non saluator: leges imposuit non tamen vires ad seruandum dedit: nec peccata in quibus homines inuenit deleuit. Vt ergo se Christus, non vt Moysen, venisse demonstraret ne forsitan Nicodemus ex illis verbis colligeret venisse ad simplicem aliquam legem dandam, aut ad iudicandum, quia sæpe in scriptura Deus ad iudicandum venturus legebatur: ob id addit, *Non misit Deus Filium, vt iudicet mundum*, missionis nomine aduentum eius per carnem significans.

ANNOTATIO XXVI.

Basilius Hom. in Psal. 7. explicans illud, Dominus iudicat populos, annotat tribus modis verbū hoc iudicare, in scriptura vsurpari. Primo quidem modo pro actu iustitiæ, secundum quam iudex iudicat, vel probando vel reprobando, vt iudicare sit, ferre sententiam tam approbationis, quam reprobationis: sic accipitur in illo loco Psal. 7. Dominus iudicat populos. Isa. 11. Non secundum visionem oculorum iudicabit. sic Christus dicitur venturus iudicare viuos, & mortuos. Secundum hanc significationem vox communis est: nam non solum iudicatur innocens quando eius innocentia declaratur, & liberatur ab iniusta oppressione, & quod suum est recuperat: sed iudicatur nocens, cum damnatur. Iudicari enim est bonorum, & malorum.

Altero modo sumitur pro quodam actu iustitiæ, vt idem sit iudicare, quod discutere, & examinare: sic Basil. exponit illud Psal. 25. Iudica me, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum. hoc iudicium præcedere solet sententiam: prius enim iudex iudicat discutiendo, quā ferendo sententiam.

Tertio modo sumitur pro quodam actu iustitiæ, nempe vt idem sit quod damnare seu condemnatoriam sententiam ferre in aliquem. sic dicitur Psal. 5. Iudica eos Deus. & Ioan. 5. Qui vero mala, in

Iudicare talis accipione sum pē in scri ptura.

resurrectionem iudicij, id est, damnationis. Hæc ex Basilio.

Quantum igitur ad præsentem spectat locum Cyril. lib. 2. cap. 52. videtur de condensatione exponere, ut sit sensus: Non misit Deus filium suum, ut condemnet mundum. ita Aug. de agone Christi. cap. 27. etiam exponit. Chrysostr. hom. 27. generaliter sumit hoc verbum, sicut sumitur, quando in secundo aduentu vêturus dicitur iudicare, ut sit sensus: Non misit filium suum in hoc priori aduentu iudicem, ut mundum iudicet: significans quod si venisset iudex, seu ad iudicandum,

A nemo saluus esset, sed omnes perirent. Accommodatior tamen est prior expositio: ex antitheto enim vno nempe, sed ut saluetur mundus, deprehenditur alterum, nempe, ut iudicet: debet enim esse contraria vtriusque significatio. Si autem accipias verbum iudicandi absolute, non sit contraria significatio: nam fieri potest, ut veniat ad iudicandum, & simul saluandum, cū in fine sæculi iudicaturus sit bonos, & simul saluaturus: positum ergo est in hoc loco pro eo, quod est ferre sententiã contra mundū: certū enim erat, omnes esse peccatores, Dei gratia remota.

Iudicare in hoc loco significat ferre sententiã

Exemplo manifestat doctrinã.

Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei.

COMMENTARIUS.

Probat præcedentem sententiam, nempe se ad iudicandum non venisse, sed ad saluandum, ne pereat homo. Nam vel credit in Christum, vel non, at neuter in hoc priori aduentu iudicatur. qui enim credit, non iudicatur, id est, non exercet Deus iustitiam suam contra eum, sed misericordiam, remittens peccata, & donans gratiam credentibus: hoc autem non est iudicare, sed misereri. Ioan. 5. Qui credit ei, qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transit a morte in vitam: id est, quia in iudicium non venit, nec iudicatur, ideo transit de morte in vitam. Vbi aduerte gratiam primam, qua credentibus peccata remittuntur, & Deo conciliantur, & ad filiorum Dei adoptionem admittuntur, non dari ex iustitia, sed ex misericordia Dei. Nemo enim ex iustitia dignus est gratia, & venia: misericordia est, quæ remittit peccata, & dat primã gratiam, si consideremus ipsum peccatorem. nam quamuis Christus de iustitia remissionem meruerit peccatorum nostrorum, si tamen peccator seu homo ipse consideretur, ex misericordia iustificatur. credens igitur, qui ad Christum conuertitur, non iudicatur. Si quis vero non est credens, & iste non iudicatur a Christo: iam enim ille iudicatus est, seu sententia lata condemnatus, & morti adiudicatus æternæ, etiam si Christus non venisset. Explico: in Adam omnes peccauimus, nascimur omnes peccatores, Deus a principio tulit mortis sententiam contra omnes peccatores, quamuis nondum sit, contra omnes executioni mandata: misit filium, ut eos, qui crederent in eum, saluos faceret. iam aliqui credunt, aliqui non: qui credunt, a sententia lata liberantur, & ex misericordia Dei eis peccata condonantur: qui vero non credunt, Christus veniens non fert sententiam contra eos, iam enim lata est a principio. Ac si diceret Christus: Ego veniens in mundum, inueni omnes homines sub æternæ mortis sententia lata a Deo: veni, ut qui in me crederent, salui fierent: qui vero non, sub veteri damnatione manerent. Qui ergo credunt non iudicantur, immo a sententia damnationis lata liberantur: qui vero non credunt, a me non damnantur, nec contra eos sententiam statuo, quia iam lata est, sed ipsi volunt sub sententia, & mortis iudicio permanere. Hæc eadem inferius apertioribus verbis dicuntur, cum in huius capitis fine dicitur: Qui incredulus est filio, non habebit vitam, sed ira Dei manet super eum. & cap. 5. Qui credit in me, in iudicium non venit, sed transit de morte ad vitam. Perpende verba, Manet ira Dei, & transit de morte, quasi diceret: non meo aduentu

Prima gratia dat gratias, & sine merito recipiantur.

Explicat quo modo non credens iam sit iudicatus.

uentu factus est filius iræ, nec sub morte: iam enim ipse homo in tali erat statu, & ego veni ut eum liberarem: non igitur missus sum, ut iudicem mundum. Hoc ad Colof. 2. Paulus optime exposuit: Donans, inquit, vobis omnia delicta, delens, quod aduersus nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis. Omnes sub hoc chirographo eramus: qui crediderunt, condonationem acceperunt: qui non crediderunt, sub eo manserunt. Exēplum sit, serpens ille æneus, qui omnibus morsu serpentum tactis in se aspicientibus, erat ad salutem propositus: qui aspiciebant, sanabantur: qui secus, moriebantur. non quod serpens æneus occideret eos, sed quia ipsi iam causam mortis habebant, & remedio vti noluerunt. Hoc est, quod dicit, iam iudicatus est, id est, iam sententia damnationis est ipse subiectus, & adiudicatus: Quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei, id est, quia non accipit salutis remedium, per quod ab illa sententia mortis liberaretur. August. tract. 12. ponit exemplum de medico, qui omnes infirmos sanare venit: qui nolunt opera eius vti, moriuntur: non propter medicum, quasi venerit, ut illi moriantur: sed propter infirmitatem, quam ipsi contraxerunt, & per medicum sanari noluerunt. Hanc expositionem significare videtur Irenæus lib. 5. cap. 27.

ANNOTATIO XXVII.

Traditur de iustitia eius de loci Patrum expositiones.

Locus expositus difficultatem multis lingessit. Aug. lib. de agone Christi. cap. 27. & Hilar. in illud Psal. 1. Non resurgunt impij in iudicio, aliquos referunt his verbis deceptos, negasse diem iudicij vniuersalis futurum. dicebant enim; si credentes non iudicantur, non credentes autem iam iudicati sunt, nemo igitur superest iudicandus. Varie ad hoc sacri doctores responderunt. Hilar. loco citato, per credentes, pios; per non credentes, impios intelligendos affirmat; horum neutros iudicari dicit: at superesse alios medios inter impios & pios, qui credunt cum pijs, sed male viuunt cū impijs, & hos iudicandos in vltimo iudicio affirmat. Probat autem id ex sequentibus verbis; Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, & c. quæ verba censet dicta, ut qui sunt iudicandi, significantur.

Augustinus loco citato aliter respondet: fatetur enim esse iudicandos non credentes, verba autem hæc, iam iudicatus est, dicit more prophetico esse dicta. Solent enim ad rei certitudinem significandam, prophetæ futura prædicere tamquam præterita: sic factum censet in præsentem. Ut enim certissima damnatio non credentium significetur, dicit, iam iudicatus, id est, iam damnatus est.

Alij Doctores aliter respondent: distinguunt enim duos actus iudicandi, quo-

rum vnus est discussionis, quo causa discutitur, & examinatur: alter est, quo facta discussione sententia fertur. Iudicare igitur dupliciter contingit, aut discutiendo, aut sententiam ferendo: negant ergo iudicio discussionis esse impios iudicandos in vltimo die. Nam eo ipso, quod non credunt, causa eorum iniqua est, & damnationi obnoxia, ideoque iudicati iam sunt: tamen iudicandos affirmant iudicio sententiæ, quia sententia contra eos feretur damnationis. Hæc doctrina est Basil. hom. in Psal. 1. in illud, Non resurgunt impij in iudicio. Non, inquit, veniunt, ut conuincantur, sed ut ferant damnationem. Eadem est doctrina Ambros. serm. 20. in Psal. 118. vers. 2. vbi eadem verba Psal. 1. eodem exponit modo: & demum latius persequitur Grego. lib. 26. moral. cap. 20. & forsan de hoc iudicio discussionis loquebatur Hilar. quando pios, & impios iudicandos negauit.

Hieronymus super illa verba Iere. 25. Iudicium Domini cum gentibus, hunc locum Ioan. adducit, & exponit: dicit enim, Iudicium Domini cum gentibus, id est, infidelibus: quia non omnes æqualia habent demerita. Nam non credentium quidam minus, quidam plus peccauerunt: iudicio ergo opus est, & discussio ne, ut quantum vniuscuiusque sit demeritum pateat. Et hac ratione iudicandas dicit gentes, ut diuersis afficiantur supplicijs.

Commendatur, doctrina Hieronymi.

plicijs : at quantum ad damnationem ipsam, an damnandæ sint nec ne, iudicio non indigent. quia eo quod non credunt, iudicata sunt : & sic Ioannem exponit. Quæ doctrina Hieronymi est vera, & per eam sunt exponendæ, & limitandæ Doctorum citatæ sententiæ. Iudicio enim discussionis etiam impij sunt iudicandi, ut quanto vnusquisque sit dignus supplicio, appareat omnibus : sicut & merita piorum indigent discussione; tamen impij non indigent discussione in hoc, an damnandi sint, quia eo ipso, quod non credunt, causam damnationis habent.

Chryso-
sto-
mi expo-
siti-
o præfer-
tur alijs.

Chryso-
stomus hom. 27. aliter exponit, eiusq. existimo legitimam huius loci expositionem, nempe sicut qui homicidium committit, iam iudicatus dicitur : quia lege lata cõtra homicidas morti est addi-

ctus ; quamuis nondum sententia iudicis lata sit : ita qui non credit, causam in se damnationis habet, & legi damnationis subiectus est propter peccatum, quo detinetur, & propterea iudicatus dicitur : sententia tamen adhuc non est lata vsque ad alterius sæculi iudicium. Iudicabuntur ergo non credentes in vltimo iudicio, quia mortis sententiam a iudice latam sustinebunt, quamuis a diuina lege iam sint iudicati, & morti additi, ob idq. dicitur: *Qui non credit, iam iudicatus est.* Nam duplex iudicium est, nempe legis, & iudicis. Nomine autem non credentium hi intelliguntur, qui vel non credunt, vel non, ut credendum est, credunt: quare comprehenduntur hic, qui fidem habent, sed mortuam sine operibus : hi enim ad Adam veterem adhuc pertinent.

Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem.

COM M E N T A R I V S.

Declarat qua ratione, qui non credit iudicatus & damnatus est : *Hoc, inquit, est iudicium*, id est, hæc est forma, & ratio, qua iudicatus, & damnatus dicitur, quia venit lux in mundum & multi elegerunt potius in suis tenebris permanere, quam lucem recipere. Erant ipsi in tenebris, proptereaq. iudicati, & damnationi ascripti. lux enim non attulit tenebras, sed homines in eis inuenit. Venit autem ut fugatis tenebris, vitæ lumen communicaret, quod recipere nolentes in suis potius tenebris manere elegerunt: propterea damnati iam, & iudicio ascripti, dicuntur: non quod eos lux damnationi ascripserit, vel adiudicari; sed quod ipsemet sese a damnatione eripi, & lumen recipere noluerint. Christus hic lux est. Ioan. 12. Ego lux veni in mundum, ut omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat. Nota quam vere dictum sit, Christum ad saluandum venisse, non ad damnandum : nam lux venit sponte sua, nemo suo merito obtinuit, nemo sua potestate attulit, aut sua diligentia inuenit, ut Chrysof. hom. 27. recte annotat. Rursus, *Dilexerunt homines tenebras*, liberum illis erat lumen recipere, oblata est lux hominibus: at ipsi dilexerunt tenebras, nempe Dei ignorationem, & errores, in quibus erant. Hæc est ratio & causa, propter quam damnatus dicitur, qui non credit.

A N N O T A T I O XXVIII.

De quibus intelligenda sint proxima verba de fidelibus, an de infidelibus.

Hilarius in illud Psal. 1. Non resurgunt impij in iudicio, hunc locum multo aliter exponit; nempe de credentibus, qui dilexerunt quidem lucem & Christum, sed magis tenebras, & vitia & hi iudicandi sunt. In hoc ergo contextu iuxta hanc expositionem, ut supra etiam meminimus, tres distinguuntur or-

dines. Primus piorum credentium in Christum; secundus impiorum non credentium, illi dicti sunt non iudicari, hi vero iam iudicati: tertius superest ordo eorum, qui credunt cum pijs, & male viuunt cum impijs, & hi iudicandi sunt: & hunc esse horum verborum sensum affirmat, sic exponens: *Hoc est iudicium*, id est iudicium set in

set in his, qui dilexerunt magis tenebras, quam lucem: dilexerunt quidem lucem, sed magis tenebras, & hi sunt fideles peccatores. Ambrosius in eundem locum psalmi hanc refert expositionem, & non probat: sed asserit hunc locum ad non credentes referri, de quibus dictum est: *Iam iudicati sunt.* connexa enim sunt hæc verba præcedentibus, uti exposuimus in commentario. Cyril. lib. 2. cap. 54. & Chrysof. hom. 27. cum Ambrosius de non credentibus seu infidelibus hunc locum etiam exponit. similiter & Cyrilli. lib. 1. contra Iudæos cap. 7. & lib. 3. ad Quirinum cap. 31. at Gloss. interlin. Hilario accedere videtur: exponit enim per tenebras vitia & peccata.

Sed vera hæc expositio Hilarii non potest sine magna verborum violentia defendi. Si enim per tenebras exponamus vitia & peccata, quæ credentes magis dilexerunt, verba sequentia accommodari non possunt: nam causa, cur magis tenebras dilexerint, asseritur illa; *Quia opera eorum mala erant*: esset autem causa eadẽ cum eo, cuius exprimitur causa: *Dilexerunt vitia*, quia opera eorum erant vitia, & peccata: oportet ergo per tenebras, ignorantiam Dei & veritatis, intelligamus, quæ infidelitas est, quam sequi maluerunt infideles; quia opera eorum mala erant. Ne autem talia opera detegeretur per veritatem, uti paulo inferius exponemus, lumen lucis huius recipere noluerunt. Ad hoc numquam in scriptura vitia & peccata tenebras vocari. Tenebræ enim in scriptura, aut Dei ignoracionem, quæ infidelitas est; aut ipsum infidelem significant. 1. Pet. 1. *Qui vos de tenebris vocauit in admirabile lumen suum*; id est de errore, infidelitate, & Dei ignoracione. & Ephes. 5. Eratis aliquando tenebræ, id est, homines sine Dei cognicionem. numquam peccata dicuntur tenebræ, sed opera tenebrarum, & etiam si peccata tenebræ dici possint, in hoc tamen loco non possunt talem habere significationem, propter causam expositam. Diligere ergo plus tenebras, quam lucem, est præponere Dei ignoracionem & errorem, veritatis cognicioni, & fidei, quam Christus lux mundum illuminans docuit. Hic igitur locus Ioannis de infidelibus intelligitur.

Qua ratione infideles dilexerint magis tenebras quam lucem.

Sed ex hoc difficilis suboritur dubitacio: *Qua scilicet ratione infideles dici possint diligere magis tenebras, & errorem, quam veritatem.* Nam nemo infidelium putat se esse in tenebris, sed veri-

atatem existimat esse, quod credit; nec Christi doctrinam cognoscit esse lucem. Respondeo ita esse. non enim locus hic sic intelligendus est, quasi infidelis cognoscat doctrinam Christi esse veram, & lucem, nolitq. eam recipere; suum autem errorem cognoscat esse errorem, & velit in eo manere, sicut fit in luce, & tenebris sensibilibus. Multi enim fugiunt lucem, & tenebras eligunt, cognoscentes tenebras & lucem: nõ sic in infidelibus fit; sed dicuntur diligere tenebras magis, quam lucem, quia potuerunt facile suum errorem cognoscere, & in veritatis venire notitiam; noluerunt tamen inquirere, & attendere. Sunt enim multi, qui timentes conscientia scrupulum, ne, si aliquid verum credant, prohibeantur id retinere quod diligunt, hi veritatem nolunt inquirere, nec oblatam aduertere. Eorum igitur ignoratio culpabilis est, & affectata. Scire autem dicuntur quia scire potuerunt, & debuerunt. qua ratione dicitur Ioan. 7. *Et me scitis, & vnde sum scitis.* cum tamen postea c. 8. dicatur: *Nec me scitis.* Scire dicti sunt, quia scire potuerunt. Hoc est ergo diligere tenebras potius quam lucem; quia potuerunt cognoscere se esse in tenebris, & lucem esse Christi doctrinam, & tamen noluerunt; ne si cognoscerent, opera, quæ diligebant, iniqua, & mala esse intelligerent, & a veritate redarguerentur. Hic est sensus horum verborum, & simul sequentium, quæ cum his connexa sunt. Ita enenit Iudæis incredulis, & multis gentibus infidelibus, quæ maluerunt suis prauis operibus inhærere, & ne male se agere a propria conscientia & ab alijs etiam conuincerentur, nec veritatis fidem inquirere, nec oblatam recipere voluerunt. Nam fides non inducit necessario ad assensum audientes, nisi adsit voluntatis affectus inclinans intellectum.

Adhuc tamen aduertendum est, multo aliter gentiles, quam Iudæos se habuisse: Gentes enim erant prius in tenebris infidelitatis & nolentes recipere lucem fidei, manserunt in tenebris, in quibus erant: at Iudæi ante Christi aduentum non erant in tenebris, quia fidem habebant: at dum noluerunt recipere Christum, fides conuersa est in tenebras, & in eis manere voluerunt: in quas non a Christo, sed a se ipsis coniecti sunt, nolentes adhærere Christo, & sententiæ damnationis rei effecti sunt: quod in sequenti annotatione magis explicatur.

Gentiles & Iudæi diuersè in tenebris esse dicuntur.

Erant enim earum mala opera: omnis enim, qui male agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius.

COM M E N T A R I V S.

Rem difficilem creditu visus est sibi Christus dixisse. nam tenebræ sua natura non diliguntur, maxime lucis collatione: priuatio enim est non esse, hoc autem per se nemo diligit. Propterea causam Dominus adiungit, & explicat, qua ratione tenebræ non solum dilectæ, sed etiam magis, quam lux ipsa, amatae sint: causa ergo est, quia opera hominum mala erant; *qui autem male agit, odit lucem, & non venit ad eam*: non propter ipsam lucem, sed quia lux opera mala reuelat, & manifestat, vnde argui, & reprehendi possit. Odio ergo habetur lux, propter reprehensionem, quæ sequitur ex lucis effectu: sic etiam tenebræ, non propter se diliguntur, sed quia operiunt mala opera, ne videantur, & redarguantur. *Qui* ergo mala agit lucem odit & fugit, & tenebras diligit, neutrum propter se; sed propter mala opera quæ facit, dum ea non argui, sed celari, & occultari cupit. Verba hæc sunt similitudo lucis corporeæ, ad lumen fidei, & veritatis Christi. Vt enim qui male agit, lucem sensibilem fugit, & tenebras, ne videatur, quærit: sic, qui mala opera etiam occultata, quantum ad sensum, faciunt, fugiunt lumen veritatis internum, quod talia opera manifestat, & arguit. *Qui male agit, eum lucem odisse intellige*, in quantum male agit. nam aliqui male agentes lucem quærunt, non vt malum cernatur, sed quia inde lucrum, aut gloriam quærunt. Hic est sensus. *Qua* autem ratione hoc sit intelligendum, in annotatione præcedenti explicauimus. affectus enim hominum vitij inhaerens, & ea relinquere recusans, impedit, ne intellectus fidei veritati assentiat, & mauult homo credere, quòd eius malefacta excuset, quam quòd condemnet; cum re vera quod condemnat, veritas sit, quod excusat, ignoratio. Quamuis autem homo ipse non intelligat, tamen potuit & habuit vnde discerneret, si malo affectu impeditus non fuisset.

Diliguntur tenebræ, quia opera mala occultant.

A N N O T A T I O XXIX.

Qua ratione impij, quia eorū opera mala erant, non venerint ad lucem.

Chrystost. homil. 27. dubitationem A circa rationem positam assert, nempe, non venerunt ad lucem, sed magis dilexerunt tenebras, quia erant opera illorum mala: potius hæc ratio videtur causa, cur venirent. Nam si lux ad damnandum venisset, tunc iusta causa, cur ad lucem non venerint, allata videretur, quia opera mala erant eorum, damnari enim timebant. At cum lux ad saluandum venerit, potius causa veniendi est, quia opera eorum mala erant. Addamus exemplum, si quis diceret: Serpentem æneum multi noluerunt aspicer, quia morsu serpentum affecti erant, non rectam videretur causam assignare: quia potius causa hæc est, vt aspicerent, quia serpens ille non ad nocendum, sed ad saluandū exaltatus est. Similiter si quis diceret: noluerunt venire ad medicum, quia infirmi erant, potius enim infirmitas causa

est veniendi. Respondet Chrysostr. non esse hæc verba intelligenda de his, qui tantum peccata, & mala opera habebant (hi nãque potius ad lucem veniebant, vt sanarentur) sed de his, qui talia opera amabant, nec ab eis se auertere sed potius perseuerare cupiebant, illorum vtilitate, aut delectatione tracti: Hi sunt, qui noluerunt veritatem Euangelij recipere, ne ab ea redarguerentur, & talia opera repudiare vt improba compellerentur: ob id non dicit Dominus, qui male egit, odit lucem, sed qui male agit, inuoluens affectum peccati potius quam peccatum; & exemplum est non solū de præterito, sed etiam de futuro, nempe qui male vult agere, lucem fugit, & tenebras quærit. Multi erant Gentiles, quibus ebrietas, carnis peccata, & alia iniqua placebant, quæ in sua secta erronea illis licebant: tamen Euangelica veritate dånabantur:

nabantur. noluerunt hi Euangelium recipere, vt recte dicit Cyril. lib. 2. cap. 55. ne lux Euangelica malam eis induceret conscientiam eorum, quæ placebant, & licere existimabāt. Mala enim conscientia accusatrix est, & quietem perturbat, quam in suis illis operibus, quibus delectabantur, habebant. quod etiam notat Chrysostr. lib. 3. contra vituperatores vitæ monasticæ. Similiter lex, & veritas Christi pœnas cominatur æternas, talium operum auctoribus. Multas enim circumstantias, & multa opera damnat Euangelium, quæ sine fide reputantur bona. Propterea homines erga hæc affecti, inhære re suis opinionibus re ipsa falsis, reputatis tamen ab illis veris, maluerunt, quam veritatem Christi recipere. Quod Christus Ioan. 7. aperte docuit, dicens: Me odit mundus, quia ego testimoniū perhibeo de illo, quia opera eius mala sunt. Hoc etiã Iudæis, de quibus ista sententia præcipue dicta est, competit: volentes enim sua mala opera continuare, noluerunt Christum recipere, quod Ioan. 5. dicitur: Quo modo potestis credere, qui gloriam ab inuicem capitis? ambitio enim, avaritiaq. eos retraxit a fide Christi recipienda. Locus igitur iste ex his, & ex illis, quæ paulo superius di-

cta sunt, patefactus videtur. Mouet alteram dubitationem loco allegato Chrysostr. qua ratione dictum sit, Erant opera, scilicet infidelium, mala: nam inter eos multi inuenti sunt modesti, temperati, iusti, & alijs insignes virtutibus. Multa ad hoc respondet Chrysostr. sed quia ad loci huius intelligentiam non pertinent, relinquimus: non enim loci præsentis est discutere, an omnia opera infidelium sint peccata, an vero sint aliqua opera, quæ honesti rationem talem habeant, vt dici possint bona moraliter. dabitur occasio forsan alibi hoc discutiendi. Pro intelligentia autem loci huius ea disputatio necessaria non est: nam Christus solum dicit multos non credidisse, quia opera mala eorum erant, non quòd omnia opera erant mala: satis erat aliqua mala esse, quæ placebant, quæ relinquere nolentes, elegerunt in sua manere infidelitate, ne taliū operum malam conscientiam ex veritatis cognitione habentes, a propria arguerentur, & perturbarentur ratione. Præterea quia Christus nõ tantum loquitur de ijs, qui prius infideles erant, sed etiã de Iudæis, qui fidē habebant, & propter mala opera increduli facti sunt, seq. in tenebras abdiderūt, vt superius diximus.

Quo modo sit intelligendum quòd infidelū opera mala erāt.

Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta.

COM M E N T A R I V S.

Alteram partem similitudinis ponit, quæ priori opposita est. Qui male facit opera, tenebras diligit: at vero qui bona, ad lucem venit, quia per lucem non arguuntur eius opera, sed manifestantur esse secundum Deum, siue secundum Dei legem facta: hoc autem non est arguendum, sed laude dignum. Veritatem hoc in loco, legem iustitiæ rectitudinis vocat. Lex enim recta & iusta, veritas dicitur. Psal. 118. Lex tua veritas, & omnia mandata tua veritas. Facere ergo veritatem, est operari secundum legem iustitiæ, rectitudinis & honestatis. In Deo facta opera dicit, non quòd Dei virtute opera sint facta: licet enim id verum sit, tamen ad præsentem locum non facit: sed in Deo facta opera sunt, quæ secundum Deum, & diuinæ voluntati, & legi conformia sunt, hæc enim phrasis est scripturæ, & præpositio, *in*, talem etiam habet significationem. 1. Corint. 7. Nubat in Domino, id est, secundum Domini voluntatem, & legem. Psal. 110. Facta in veritate & æquitate, id est, secundum veritatem. Psal. 118. Qui ambulat in lege Domini, id est, secundum legem. Lux enim opus bonum iuxta diuinum præceptum, & legem esse factum ostendit. Attende rursus non esse sensum: Qui bona facit, eum venire ad lucem, vt opera eius manifestentur esse recte, & secundum legem Dei facta; sed est sensus: Qui bene vult operari, venit ad lucem, vt per eam cognoscat opera sua recte,

Quid veritatis nomine significetur.

Opera in Deo facta dicuntur quæ secundum Deū sunt.

rificatus: at contrarium tenent Cyril. lib. 2. cap. 17. & August. tract. 5. & 13. in Ioan. & re vera ita est tenendum. Si enim esset baptismus Ioannis, non erat, cur fieret contentio inter Iudæos, & Ioannis discipulos de baptismo: nec erat, cur discipuli eum apud Ioannem detulissent, quod baptizaret; nec Ioannes responderet: Nemo potest accipere quidquam, nisi quod datum est desuper ei, quasi baptismum Christi suo præferes. Et ita conueniens fuit, vt proprium tunc Christus haberet baptismum: & sic a Ioannis di-

stingueretur. Locus autem Ioannis non est contra hanc veritatem: nam ibi agitur de visibili Spiritus sancti missione sub ignis specie, qualis in discipulos venit: inuisibili enim missione in Spiritu, & per gratiã multo ante Spiritus sanctus datus est: nam post resurrectionem & ante ascensionem dictum est: Accipite Spiritum sanctum. Baptismus ergo hic non erat Baptismus Ioannis in aqua in penitentiam, sed in aqua, & Spiritu inuisibili per gratiam, & in nomine Christi collatus.

Erat autem & Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salim, quia aqua multa erant ibi.

COMMENTARIUS.

CEdebat Ioannes Christo, minor maiori, eius enim baptismum præsentem intelligens, a Iordane recessit, vbi primum baptizabat, qui locus erat nobilior & celebrior, & in locum minus celebrem secessit, vbi etiam erat copia aquæ, vt commode baptismum ministrare posset. Locus autem erat Aenon iuxta Salim, nomina hæc duarum urbium sunt. Aenon oppidum est quatuor miliaribus distans a Sichem ciuitate, a multitudine aquarum sic dictum: nam **Π** Aena nubem apud Hebræos significat: sed quia, vt ex Ezech. 47. constat, est alterum Aenon terminus Damasci, quod Hafer Aenon dicitur: id est, atrium Aenon, additum est ab Euangelista, *iuxta Salim*, vt ab hoc distingueret oppidum, in quo Ioannes baptizabat.

ANNOTATIO XXXIII.

Salim quæ ciuitas fuit.

Heronymus in Epistola quadam ad A Euagrium, hanc Salim eam esse ciuitatem affirmat, quæ Genesis 33. dicitur Salem, & quam Iacob transiisse dicitur, quæ erat vrbs Sichimorum in terra Chanaan: Nec refert, inquit, vtrum Salē, an Salim, dicatur, vocalibus enim Hebræi non vtuntur, vnde facile variari

possunt. Aliqui Salem putant esse, quæ postea Hierusalem dicta est, sed Hieronymus id non recipit. Ambrosius in enarratione Psalmi 27. ex nominum horum Aenon, & Salim significationibus, quædam mytheria contemplatur: quæ ad litteralem nostram intelligentiam facere non videntur.

Et veniebant, & baptizabantur: nondum enim fuerat Ioannes missus in carcerem.

COMMENTARIUS.

Quare Ioannes baptizauerit etiam postquam Christi baptismus cepit.

Etiam baptizante Christo adhuc Ioannes baptizat, & ad eum populi veniunt: nec a baptizando destitit, quousque in carcerem missus est. Hoc enim illa particula, *Nondum*, significat, vt notat Chrysof. hom. 28. Diuino autem factum est consilio, vt incipiente Christi baptismo, Ioannis baptismus

non

non omnino cessaret, sed expectaret carcerem, ne in Christum populi insurgerent rati ipsius causa Ioannem non baptizare. Voluit enim Dominus id potius Herodi ascribi, ne ante tempus persecutio oriretur. Simul etiam, quia hoc suo facto Ioannes Baptismus Christi probabat, & suo excellentiorẽ confitebatur. Si enim a celebri loco, in quo baptizabat, non amplius baptizans recederet, existimassent omnes eum loco celsisse, quia baptizare noluit, aliter non cessurus: at dum cedit loco, & in alium minus celebrem baptizandi causa se trãfert, aperte baptismum Christi approbat, & vt excellentiorẽ confirmat.

Facta est autem questio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione.

Discipuli Ioannis non tam zelo virtutis, quàm ambitione quadam magistri gloriam & simul suam quærentes, dum vident plures Iudæos ad Christi, quàm ad Ioannis baptismum concurrere, & præferri baptismum eius, baptismum magistri: cum Iudæis contendunt, & quæstio orta est inter Iudæos a Christo baptizatos, & Ioannis discipulos de purificatione, id est, de baptismo. Discipuli enim baptismum Ioannis nobiliores baptismum Christi, & illum, non hunc suscipiendum esse contendebant, Iudæi vero contrarium defendebant. Rectius autem hæc verba superioribus connectuntur in Græco textu, in quo non legimus. *Facta est autem, sed, Facta est igitur*, vt quod superius legimus, nempe Ioannem celsisse loco celebriori, occasionem fuisse huius contentiois significaret Euangelista. Cum enim Ioannem a loco recessisse, & ad Christi baptismum plures concurrere viderent, ecce tibi statim exorta contentio. Solent aliquando hæc inter spirituales homines contentiones existere, misceturq. profana diuinis, quæ sunt valde periculosa, eoq. magis, quò zelo virtutis occultari facilius possunt: quales etiam postea inter baptizatos a Christo non propter baptismum, quia vnus erat, sed propter baptizantes ministros obortas lites acriter reprehendit Paulus. 1. Corinth. 3. Permittit autem Deus mala, vt bona eueniant. Ex hac enim contentione duo bona consecuta sunt; alterum quod Iudæi confirmati sunt magis in Christi baptismo: quod enim oppugnantibus alijs, defenditur, constantius tenetur: alterum quia hac occasione egregium, & insigne de Christo tulit Ioannes testimonium, quo & discipuli eius, & omnes alij Christo magis adhæserunt, & veritas manifestata est, quod paulo post exponemus. Vnde recte Cyrillus lib. 2. capite 59. dicit: Hanc contentionem diuina factam dispensatione contenderim. Hinc enim excitatus ad longum & exquisitum de Christo sermonem Baptista, quanta sit inter baptismum & baptismum differentia, plane ostendit.

Duo bona ex hac contentione sunt orta.

ANNOTATIO XXXIII.

Quid nomine purificationis sit intelligendum.

Cyrillus lib. 2. cap. 38. aliter hunc locum exponit. Per hanc enim purificationem, aspersiones, quæ secundum legem fiebant ad purificandum, intelligit. Dum enim Ioannis discipuli, inquit, baptismum Ioannis illis purificationibus meliorem esse contendebant, Iudæi autem non valentes se defendere a discipulis Ioannis, qui iam sublimiores quàm Pharisei videbantur, & ba-

ptismum legalibus purificationibus præponebãt, Christi baptismum laudibus effere cœperunt: non quidẽ quia ita sentirẽt, & ex animo id facerẽt, sed ad Ioannis deprecationẽ, vt depressis, confusisq. Ioannis discipulis, victores ipsi viderentur. Itã exponit huc locum Cyril. At Chrysof. ho. 28. contentionẽ hæc de ipso baptismo interpretatur, & Iudæos ex animo, Christi baptismum prætulisse affirmat. Idem

Euthy-

Euthymius, & ita mihi quoque visum est in commentario. Quod autem dicitur, contentionem ortam esse de purificatione, id significat, contentionem scilicet esse, vtra maior, & perfectior esset purificatio, baptismi Christi an Ioannis: de effectu autem contendunt. Per hunc enim baptismi excellentia cognoscitur, vt melioris sit, qui maiorem purificandi vim habet.

Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei.

COMMENTARIUS.

Non est dubium, quin discipuli Ioannis Baptistæ ad ipsum venerint, postquam contra Iudæos prævalere non potuerunt. existimabant enim quod Christus baptizaret, pluresq. ad eum concurrerent, ægre laturum magistrum, facturumq. aut dicturum aliquid, quo suam opinionem fortius tueri possent. Non solum autem nihil inde consecuti sunt, sed contrarium potius eis euenit: nam magister Iudæos defendit, & contra discipulos sententiam tulit. Re vera autem quamuis sententia desiderio, & opinioni eorum tunc contraria fuerit, eorum tamen salutem fuit valde conueniens. Nam fidei veritatem ignorantibus manifestauit, & quod iustum erat, iniquam habentibus causam ostendit. cuius testimonium tanto certius, & credibilius erat, quanto causa hæc magis ad ipsum spectabat: de eius enim baptismo erat contentio, & in causa propria contra se humiliter quidem, sed vere iudicauit.

Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.

Singula verba discipulorum expenduntur.

Verba discipulorum ad Ioannem, indignationis & irritamenti plena sunt: indignati enim Christi baptismum suo præferri, magistrum quibus modis possunt, ad iracundiam & indignationem incitare conantur. Perpende singula verba, primo, *Rabbi*, magistrum vocant, vt eum hoc nomine ad ipsos tuendos, & defendendos inducant: est enim magistri discipulorum doctrinam, & assertiones protegere, tamquam propria. Secundo, *Qui erat tecum trans Iordanem*, deprimere nituntur ipso verbo Christum: non dicunt Christum, aut saltem, quem tu Christum vocas: quia contra se tunc, facere visi essent, nec dicunt, quem baptizasti, vt recte Chrysost. hom. 28. notat, ne in memoriam, Patris vocem de cælo delapsam, reducant: sed, *qui tecum erat trans Iordanem*, quasi vnus ex alijs, quos baptizasti. Tertio, *Cui tu testimonium perhibuisti*, quasi dicerent, quem tu beneficio affecisti, & honore prosecutus es, vt hoc verbo ad iram, velut in ingratum impellant. Quarto, *Ecce, hic baptizat*, quasi dicerent, vsurpat tuum officium, & addunt aliquid veritati, *Ecce, hic baptizat*, cum re vera non ipse, sed discipuli, ipsius nomine baptizarent: sed, vt irritent animum eius, dicunt: *Ecce, hic baptizat*. Quinto, augent rem, vt magis commoueant, *Omnes veniunt ad eum*, quasi dicerent, te derelinquunt, & ad eum conuertuntur: tua res agitur, tuo honori consulimus. Hoc autem verum non erat: non enim omnes veniebant ad Christum cum ad Ioannem multos venisse narratum sit. Isti nolentes contententur Christi baptismum ab omnibus præferri, & fiunt præcones veritatis, quamuis non eo animo id faciant, sed vt potius sese veritati opponant.

ANNO-

ANNOTATIO XXXV.

Redarguitur Donatistarum hæresis contra Christi baptismum.

Conuincunt hæc verba hæreticos antiquos, & recentiores. Fuit antiqua hæresis Donatistarum affirmantium eundem, & eiusdem esse efficaciam baptismum Ioannis, & baptismum Christi. Refert, & impugnat hanc hæresim Augustinus lib. 2. contra litteras Perilia. c. 34. & sequentibus, & lib. 5. de Baptif. c. 9. & sequentibus, & alijs in locis. Meminit etiam huius hæresis Cyril. lib. 2. in Ioan. cap. 57. Hi hæretici, etiam si baptismum Ioannis a baptismo Christi non distinguebant, efficaciam tamen baptismi Christi non minuebant, sed baptismum Ioannis supra modum extollebant, asserentes vtrumque peccata remisisse, & in peccatorum remissionem tam a Ioanne, quam a Christo propria baptismata collata fuisse. Multo peius nostri temporis hæretici sentiunt, qui non solum vnum, & eundem in ministerio, & efficacia faciunt Christi, & Ioannis baptismum: sed neutrum remittendi peccata virtutem habuisse contendunt, in Christi baptismum blasphemantes.

Conuincuntur hæretici dicentes baptismum Christi inferioris fuisse baptismum Ioannis.

Alij item antiqui magis debaccantes, Christi baptismum inferiorem Ioannis fecerunt baptismum, vt refert idem Cyril. lib. 2. cap. 57. quo in loco vere, & pie habet hæc verba: Videbat Spiritus gratia illuminatus Euangelista, quam necessarium esset ea narrare, quibus quantum Christi baptismus Ioannis baptismum præstaret, aperiretur: perpexit non multo post aliquos futuros, qui aut nullam inter baptismum, & baptismum differentiam facerent, aut ob imperitiã, & lapsum hominum, meliorem esse baptismum Ioannis putarent. Causas tam turpis temeritatis euertens, ipsum Baptistam exponit, huius quæstionis fragilem nodum suis discipulis dubitantibus dissoluisse. Hæc Cyrillus.

Et re vera totus hic contextus has hæreses refellit, ac tollit. Si enim vnus, &

idem esset baptismus, nulla erat contentionis causa, nec occasio: immo discipuli Ioannis argumentum contra Hebræos, quod solui ab illis non posset, habuissent, quo Ioannis baptismum magnificarent, quem Christus probabat, & quo vt volebat. Præterea si æqualis esset vterque efficaciam, facile Ioannes discipulis satisfacere potuit, æqualem efficaciam significando. At non sic factum est, immo Christum prætulit, vt sponsum, vt filium Dei, & vt eum, in quem credere oportebat. Quid est quod in differentia baptismi, differentiam tantam miscet personarum nisi vt cõcludat, quãtũ est inter sponsum, & amicum sponsum: inter filium Dei, & merum hominis filium: inter eum, in quem, & eum per quem est credendum: tantum inter vnus, & alterius baptismum esse discriminis. Nec opus erat hac noua decisione si discipuli, quæ magister ante dixerat, memoria retinuissent. Nam prius docuerat Matth. 3. Ego baptizo vos in aqua in pœnitentiam, qui post me venturus est, fortior me est, ipse vos baptizabit in Spiritu sancto. Si fortior est, qui post Ioannem baptizat, baptismus eius potentior, & efficacior est: si ille in aqua, hic autem baptizat in Spiritu sancto, maior est huius virtus, quam illius. Adueniens enim Spiritus sanctus vltra aquam plus efficit, quam ipsa sola aqua. Præterea Ioannes venit præparare populum. Luc. 1. Præibis ante faciem Domini parare vias eius, ergo baptismus Ioannis preparatorius est baptismi Christi: fieri igitur non potest, vt sint vnus, & idem baptismus, aut æqualis efficaciam. Quod enim præparatur a præparante distinctum, & ipso est perfectius. Sunt sexcenta scripturæ loca, & antiquorum Patrum testimonia, quibus hæc hæresis conuincitur, sed quæ dicta sunt in præsentem sufficiant, in alium enim locum longiorem, & exactiorem huius veritatis discussionem mittimus.

Respondit Ioannes, & dixit: Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de cælo.

COMMENTARIUS.

Ioannes intelligens se a discipulis Christo præferri, & vt seipsum Christo anteponeret, induci, respondet, id nulla ratione fieri debere, nec posse. Nemo,

Nemo, inquit, potest sibi maiorem præstantiam, & auctoritatem accipere, quam sit ei de cælo, id est, a Deo concessa. His verbis vanos discipulorum conatus reprimat, affirmans se cælestem mensuram nec velle, nec posse excedere. Et attende, non loqui eum de hominum conatibus, & affectibus vanis: possunt enim conari mensuram datam excedere. Et multi nomen Christi iam usurpauerant: multi prophetarum officium sibi vendicauerant cum non essent: tamen in rei veritate, nec tales fuerunt, nec quod attentarunt, consecuti sunt. Simile quid docuit Paulus ad Romanos 12. Sapere ad sobrietatem, & unicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei. Simile quid etiam Dominus respondit Pilato, Ioan. 19. Potestatem non haberes aduersum me ullam, nisi tibi datum esset desuper.

A N N O T A T I O XXXVI.

Ioannes de se ipso superiora verba protulit.

Chrystostomus homilia 28. hæc verba de Christo enunciata exponit, ut sit sensus: Non posset Christus auctoritatem hanc baptizandi accipere, nec mihi anteferri: nisi id de cælo esset a Deo concessum. Cyril. lib. 2. cap. 60. de seipso hæc verba Ioannem protulisse dicit, & conuenientior est expositio: tum quia verba frequentia, huic sensui magis connectuntur: tum quia si de Christo loqueretur, non usus esset voce, *Homo*, *Non potest homo*, maxime, quia in Græco sine articulo legitur, ut significetur, non de Christo

sed de quouis homine loqui: nec etiam dixisset, *Nisi datum esset ei de cælo*, cum vere Christus esset Deus, qui ex se habet quidquid habet. Verba igitur de mero sunt homine: immo habet sermo hic quandam submissionem contrariam verbis discipulorum; hi enim Ioannem efferre conantur, at ille contra, *Non potest*, inquit, *homo*, quasi dicat: Ego homo sum, ut vnus reliquorum, quod habeo de cælo est: at Christus homo quidem est, sed ille homo, non ut vnus ex alijs, sed Dei filius est.

Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum.

C O M M E N T A R I V S.

Ioannes discipulos conuincit proprijs eorum verbis.

Exponit mensuram sibi de cælo datam, & hanc ex verbis ipsorum discipulorum: nam ipsi dixerunt: *Cui testimonium perhibuisti*, assumit hoc eorum verbum dicens: Vos ipsi mihi testes estis, & confirmatis me dixisse, *Non sum ego Christus*, sed eius præcurfor, & qui missus sum ut præirem, quasi diceret: mensura mihi data est, nempe præcurforis officium, ego autem Christus non sum: hanc non possum excedere mensuram, nec Christo me antepone-re, aut æquare. Discipuli testimonium allegarunt, sed quod & quale esset, quia contra eorum erat intentionem, non expresserunt: at Ioannes suis verbis eos conuincit. Vos, inquit, dicitis me testimonium perhibuisse, testimonium autem hoc est, in quo mensuram meam aperui, & Christum ostendi. Tacite discipulos arguit, quasi diceret: iam ex me audieratis illum esse Christum & me esse præcurforem: illum Dominum, me seruum: non igitur erat cur turbaremini, si baptizantem & ab omnibus mihi prælatum vidistis. Reprehendit etiam tacite eos, quod se tentarent ut aliquid diceret: aut faceret contrarium his, quæ testificatus erat, & ipsi nouerant, quasi diceret: Cum vos ipsi sciretis quid ego iam de Christo testatus sim, non erat cur ad me veniretis, sperantes contrarium aliquid dicturum.

Qui

Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi.

Ioannem ægre laturum, quod Christus baptizaret, & plures ad eum concurrerent, quasi id sibi Christus usurpasset, discipuli arbitrati sunt. Ioannes vero id se non ægre ferre, nec aliquid in eo iniquum committi: sed potius quod iustum est, fieri, & se de hoc summopere gaudere, respondet. Vtitur autem similitudine corporalium rerum, quæ talis est: Sponsus, & amicus sponsi non sunt æqualis conditionis: ad sponsum sponsa pertinet: amici autem munus est, honoris gratia in sponalitijs sponsum comitari, ipsum cum sponsa colloquentem audire, & in hoc gaudere: non autem sponsam sibi appetere. Per hæc significat Christum sponsum esse Ecclesiæ, se autem amicum Christi, non sponsum: non ergo ægre ferre debebat, neque iniustum aliquid existimare, quod plures ad Christum venirent: hoc enim erat sponsam suo sponso copulari. Neque ei inuidere oportebat: nam id esset vel sponsam sibi usurpare, immo gaudendum erat, quod Ecclesia, quæ sponsa est, suo sponso vniretur. ad Ioannem pertinebat Christo sponso adstare ministrando, testimonium perhibendo, eum cum sponsa Ecclesia iam colloquentem, & docentem audire, & in hoc gaudere. Ambros. lib. de benedictione Patriarch. cap. 4. hanc vocem sponsi, nuptialem vocem interpretatur, qua nuptiæ celebrantur.

Ioannes ostendit se non ægre ferre, sed potius gaudere, quod omnes ad Christum currant.

Hoc ergo gaudium meum impletum est.

Vnde hæc verba inferantur, pauci considerant, cum illatione tamen dicuntur, *Gaudium ergo meum impletum est*: inferuntur autem partim ex similitudine posita, partim ex verbis discipulorum. Ex similitudine quidem, cum sponsus non sit Ioannes, sed amicus sponsi, sequitur ipsius esse tantum adstare, & vocem audire sponsi, & in eo gaudere. Ex discipulorum autem verbis, quia ipsi retulerunt Christum iam baptizare, omnes ad eum venire, quod idem est ac Christum iam sponsam Ecclesiam conuocare, cum ea colloqui, ipsi vniri. Hoc ergo audiens Ioannes, quia iam ipsi adstiterat ipsum ostendendo, eiq. præcurforis officium ministrando, infert: *Hoc ergo gaudium meum impletum est*, quasi dicat: ad me, ut ad amicum pertinet audire vocem sponsi, ei adstare, & de voce eius ad sponsam suam gaudere. Iam adstiterat de ipso testimonium perhibendo: vos autem mihi ipsum baptizare, ad ipsum omnes venire retulistis, hæc iam vox eius est, qua suam sponsam alloquitur: hoc vnicum supererat, quod expectabam, & quod ipse est, non meum, qui non sum sponsus, sed eius amicus. *Gaudium ergo meum impletum est*, id est, completa sunt ea, de quibus gaudere ad me spectat: tantum igitur abest ut ægre feram ea, quæ referitis, ut hæc sint, de quibus me conuenit gaudere. Vocem sponsi audiuerat etiam Ioannes: nam & miracula, & prædicationem Christi, ex relatione aliorum, etiam antequam in carcerem coniectus esset, cognouit: vnde merito impletum gaudium suum dicit. His verbis insinuat Ioannes suum officium iam cessare, & imminere tempus locum dandi Christo, eiq. cedendi, ut notat Chryostomus homilia 28. quod verbis sequentibus magis exprimitur.

A N N O T A T I O XXXVII.

De duobus sponalitijs a Filio Dei celebratis.

Duplicia celebrata sunt a Dei filio Ana, quam in vnitatem personæ assumpsit, sponalia: priora cum natura humana, vt persona Verbi sponsus, natura humana

A a sponsa

sponsa dicatur, quæ ipsi vnita Verbo inseparabiliter est. Hanc diuinam vnionem nuptias vocauit Gregor. ho. 38. in Euang. Intercessit autem quidam velut paranympus in his sponsalijs, Angelus Gabriel ad B. Virginem, in hoc negotio missus. Has nuptias Euangelista iam nobis celebratas aperuit, dicens: Verbum caro factum est. Posteriora sponsalia sunt, quæ Christus Deus & homo cum Ecclesia iniuit, eam in tantam eucliendo dignitatem, vt sponsa sibi esset: harum nuptiarum Paulus ad Ephes. 5. meminit, non solum celebratas iam, sed etiam a mundi principio prænunciatas docens: Propter hoc, inquit, relinquet homo patrem, & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo & Ecclesia.

Nuptiarum collatio cū vnione Christi & Ecclesie.

Est autem magna quædam analogia ad nuptias & sponsalia corporalia, & terrena. Nam in his vnio corporum, & animorum fit: Ecclesia autē ita vnitur Christo, vt vnum corpus mysticum cum eo faciat, & simus vnusquisque membrum de membro, vt docet Paulus. 1. Cor. 12. Est etiam ligamen magnū animorum, & spirituale fidei & charitatis vinculum. In his rursus fidelitas spōsi & sponsæ magna est: neque enim Christus Ecclesiam, neque Ecclesia Christum vnquam deseret. Est rursus proles numerosissima, quia innumeras gentes Ecclesia peperit Christo.

Præterea est conuiuium, quod in nuptijs fieri solet: tantumq. est in his sponsalijs, vt Christus ipse sit cibus, & sanguis eius sit potus.

Multa alia dici possent, sed hæc sufficiant, quia ad sensum litteralem non sunt valde necessaria. Duo tantum referam, quæ docuit Chryso. hom. 23. in 2. Corint. vnum, in hoc sæculo tempus esse desponsationis: nondum enim est omni ex parte vnio perfecta, qualis erit in futuro sæculo: quod Dominus illa parabola decem virginum Matthei 25. significauit: Exierunt omnes obuiam sponso, & sponsæ, sed quæ paratæ erant, intrauerunt ad nuptias: nempe alterius sæculi, & clausa est ianua. Propterea non tam vir, quam sponsus Ecclesie dicitur Christus.

Alterum longe aliter in hisce nuptijs euenire, quam in terrenis fieri soleat. Nā in terrenis ante futurarū nuptiarum stipulationem virginitas est, post vero non manet: at in sponsione cū Christo contrarium fit: nā antequā anima Christo despondeatur, corrupta est: at Christo copulata virginitatem consequitur spiritus. Fuit hæc sponsio Christi cum Ecclesia multo ante prædicta per prophetas. Osee. 2. Sponsabo te mihi in fide, & iustitia. & Salomonis cantica plena sunt harum nuptiarum promissionis vaticinijs. De hac loquitur Ioannes Baptista, & recte quidem, quia ipse paranympus quidam fuit, sponsum indicans sponsæ.

Illum oportet crescere, me autem minui. Qui de sursum venit, super omnes est.

COMMENTARIVS.

Similitudine sponsi, & amici sponsi, Ioannes nisus est discipulis persuadere, Christum esse se præstantiorem, meritoq. omnes ad eum concurrere, eiusq. baptismum suo præferri: ad se autem vt ad amicum sponsi pertinere de his gaudere, tamquam de coniunctione, & colloquio sponsi & sponsæ: idq. gaudium iam esse impletum. Alia ratione id ipsum persuadet: *Oportet*, inquit, *me minui, & illum crescere*, quasi diceret: hæctenus meum nomen celebrius extitit: hæctenus multi me sponsum, & Christum existimarunt; sed iam tempus est, vt veritas discernatur, vt ego cadam a nomine & opinione, quam populus de me falso concepit, ille autem ascendat ad nomen, quod illi debetur. Rationem huius rei hanc reddit, quia, *Qui de sursum venit, super omnes est*, id est: non mirum, si id ita fiat, quia de sursum venit, id est, Deus est: qui autem Deus, & homo est, super omnes nos, qui de terra sumus, est. Connectuntur verba hæc recte superioribus, quasi dicat: ex quo meum gaudium impletum est, oportet illum crescere. Quamdiu enim non loquebatur sponsæ, non prædicabat,

bat, non baptizabat, occultus erat, & minor videbatur: at postea quàm loqui ad sponsam per opera, & prædicationem incœpit, quod quidem ad meum gaudium, vt ad amicum pertinebat, & quod ego summo desiderio expectabam: crescet nomen eius apud omnes, & qui maior visus sum, minor videbor, vt veritas postulat. His verbis, vt recte annotat Chryso. homilia 28. consolatur discipulos, & eorum animos ad futura disponit: nam multo celebriorem adhuc Christum fore prædicit, in dies nomen eius illustrius, saumq. obscurius futurum. *Minui & crescere*, non ad Christum, nec ad Ioannem proprie pertinet, sed ratione opinionis aliorum: vnde recte dicit, *super omnes est*, non de futuro, sed de præsentis loquitur; quia semper Christus super omnes est, etiā quando minor videbatur: & est argumentum efficax, quasi dicat: super omnes cum sit, iustum est, nomen eius super omnes celebrari.

ANNOTATIO XXXVIII.

Def. nditur Christi diuinitis cōtra Arianos.

Cyrillus lib. 2. cap. 64. recte hunc locum exponit, & discutit cōtra Arianos. Aduerte autem Græcam vocem, *πάντων*, ambiguā esse: nam & generis masculini, & neutrius esse potest, super omnes, & super omnia, Cyril. in neutro genere accipit: vt sit sensus, Super omnia seu super omnes res est: & ita Ariani intelligere etiam videbantur. Ne autem illo verbo, *De sursum venit*, diuinitatē Christi fateri cogentur, respondebant illam particulam, *de sursum*, non exponendā quasi de Patris substantia processerit: sed quod de celo venerit. Cui responsioni Cyrillus aduersatur dicens. Si non aliud illa significaret particula, non recte diceretur super omnia, seu super omnes esse creaturas: nā & Angelus potuit sic de celo descendere, tamen non super omnes esse diceretur: igitur diuinitas vera per talem particulam exprimitur, vt de sursum sit, quia de patris substantia verus Deus procedens, nostram in terra assumpsit naturam. Multis alijs Cyrillus veram

hoc verbo diuinitatem Christi significari comprobat. Et certe si Ioannis propositum consideremus, particula id significat, quod maxime sequens sententia confirmat, nempe *Super omnes est*: quod autem addit Cyrillus, particulam id significare, de celo, id est, de Patris substantia: puto non ex tali particula, nec ex eo quod sequitur recte deduci. Nā etiā si Pater carnem assumpsisset, verum esset dicere, quod de sursum, & super omnes est. Satis igitur fuit hoc verbo diuinitatem Christi significari, qui, *De sursum*, dicitur venisse, quia Deus est, cuius sedes cælum est. Nec adhuc concluditur ex sola particula, nisi ratione verbi adiuncti: non enim super omnes diceretur esse, nisi, qui de sursum venire dicitur, Deus esse significaretur. Euthy. præter hanc alteram adhibet expositionem, *Super omnes est*, id est, nullo indiget, & sic neque meo indiget testimonio, & ea est expositio Chryso. hom. 29. tamen, quæ dicta sunt magis probantur.

Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur: qui de celo venit, super omnes est: & quod vidit, & audiuit, hoc restatur.

COMMENTARIVS.

Christum sibi anteposuerat præcedentibus verbis, his autem doctrinam simul, & personam, & sibi, & omnibus antefert, & est sensus: *Qui principium habet de terra, seu qui de terra factus est, de terra est, id est, non erigitur, nec in maiorem præstantiam extollitur, quàm conueniat ijs, qui de terra sunt, & doctrina eius etiam de terra est: id est, non est altior, quàm ea, quæ de terrenis principijs deduci potest. Nam vnusquisque ex his, quæ percipit, & sibi sunt cognita, sumit cognitionem: at qui de celo venit, id est, qui naturæ*

A a 2 est supe-

Doctrina talis est, qualis magister illius.

est superioris, & diuinæ: ille super omnes est, sicut cælo nihil est altius. Sublimior etiam est doctrina eius, quia quæ vidit, & audiuit, ea testatur, & refert: cum igitur de cælo veniat, cælestia, quæ vidit, & audiuit, narrabit. Duo illa verba priora, etiamsi repetitio quædam videatur, tamen non eundem sensum efficiunt, sed respondent duobus sequentibus: *Qui est de terra*, respondet ei, *Qui de cælo venit*, quod autem repetitur, *De terra est*, respondet ei, *Super omnes est*, ut sit sensus: Qui originem, & naturam habet terrenam, de terra est: id est, non confertur nisi terrenis, & inter ea habet suam præstantiam: at qui de cælo venit, id est, naturæ diuinæ, & cælestis, hic super omnes est, & non inter eos, qui de terra sunt, sed inter, & super omnes habet suam præstantiam. Ioan. 8. hoc idem Dominus dixit: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Doctrina autem, & scientia sequitur naturam, terrenus de terrenis: cælestis & diuinæ naturæ magister, de diuinis loquetur: nam quilibet, quæ sibi cognata sunt cognoscit. Fere similis est sententia verbis superioribus Christi, Nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo. His autem duobus, *Quæ vidit, & audiuit*, insinuat Christum filium Dei a Patre procedentem, qui videre dicitur, quia vere suam, quæ Patris est, essentiam videt: audire autem, quia essentiam & scientiam habet a Patre: propterea sæpe Christus dicit in sequentibus, quæ loquitur, se audisse a Patre, ut inferius explicabimus. Cyrillus lib. 2. cap. 67. hos duos sensus expressos esse dicit, quia scientia visu & auditu efficitur. Hoc tamen in Christo locum non habet, ideo accommodatius est, quod diximus. Christus autem venisse de cælo dicitur, quia naturæ diuinæ est, & carnem sumpsit. Venire enim est carnem sumere. Nec dicitur, de cælo est: sicut dicitur homo de terra esse; sed, *De cælo venit*, ne ex cælorum substantia intelligatur, sicut homo ex terra: sed venit de cælo, quia naturæ diuinæ est, quæ cælum inhabitat. De terra autem esse, est, naturam habere terrenam, & corpoream, qualis est homo, qui terrena loquitur: quia quamuis multa, quæ Dei sunt, proprio intellectu assequatur, terram tamen non excedit, quia ex principijs terrenis tota eius cognitio deducitur, nempe ex motu, mutatione, & alijs, quæ terræ communia sunt. Nec enim sermo est de fide, & cognitione reuelata: quam homo non habet ex se, nisi edoctus ab eo, qui de cælo venit. Per hæc ergo verba Ioannes, & Christum, & doctrinam eius sibi, & omnibus anteponebat, tacite discipulos exhortans, ut se ad eum audiendum, qui cælestia vidit, & testatur, conuertant.

Et testimonium eius nemo accipit.

Cum doctrinam Christi commendauerit tamquam cælestem, & diuinam, incredulos nunc miratus arguit, quasi dicat: de cælo venit, cælestium est oculatus testis: & tamen nemo accipit testimonium eius: nemo credit ei. Verba hæc paucitatem credentium illius temporis significant: Nemo, inquit, credit: credebant quidem tunc iam aliqui, tamen collatione eorum, qui tanto testi credere debuerant, nemo dicitur credidisse. Quod autem aliqui crediderint, statim manifestat. Vnde recte Cyril. lib. 2. c. 68. His, inquit, verbis concutiens quasi caput Baptista, & pedes manibus cædens, incredulitatem hominum magnam admiratur. Hoc idem dixerat Christus Nicodemo superius: Quod scimus loquimur, & quod vidimus, testamur, & testimoniū nr̄m non accipitis. Fuit autem prudens Euangelistæ consilium in hoc, quod post ea, quæ ipse facta narravit, aut post ea, quæ Christum dixisse retulit, adiungit Ioannes testimonium, quasi ea confirmans contra incredulos Iudæos.

Miratur Ioannes quod totac tantis Christi testimonijs fides nō habeatur.

Qui autem accepit eius testimonium, signauit quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur.

Incredulitatem Iudæorum arguens, & credentium paucitatem verbis præcedentibus admirans, quanti referat, ei credidisse nunc docet. *Qui*, inquit, *testimonium accepit*, & ei credidit, *signauit, quia Deus est verax*, id est, ipsa fide, quam habuit, velut sigillo quodam suo, Deum esse veracem confirmauit: sicut cum quis narrat ea, quæ ipse solus vidit si quis dictis eius fidem habeat, ipsa credulitas est signum, & sigillum quoddam, quo qui credit, confirmat se reputare eum veracem: si enim talem non iudicasset, fidem eius dictis non habuisset. Fides ergo, & credulitas audientis, velut sigillum est quo confirmat loquentem esse veracem: sic qui credidit Christo, ipsa fide Deum veracem conseruetur. Adiungit causam, quia, *Quem misit Deus, verba Dei loquitur*, qui igitur ei credit, non meri hominis, sed Dei verbis fidem adhibet. A contrario autem si argumentum deducas, crimen incredulorum comperies: nepe, qui non credit ei, mendacem facit Deum, quia verbis eius non credit: nam quem misit Deus, verba Dei loquitur. Vtrumque Ioannes Euangelista. 1. Epist. cap. 5. exposuit, vbi totus hic explicatur locus: Qui credit, inquit, in filium Dei habet testimonium Dei in se: qui non credit filio, mendacem facit eum, quia non credit in testimonium, quod testificatus est Deus de filio suo.

Fides credentis testatur veracem esse qui loquitur.

A N N O T A T I O XXXVIII.

Quo modo qui Christo credit, fide sua testatur Deum esse veracem.

In declarationem superiorum verborum Aduertere oportet, quod nisi Christus sufficientissimis testimonijs se a Deo missum, filiumque Dei esse, & Dei verba loqui ostendisset, quauis re vera ipse Deus esset, qui ei non credidisset, non propterea Deum mendacem fecisset: at cum miraculis, & diuine patris operibus & scripturarum testimonijs, suam diuinitatem probauerit, & se esse filiū missum a Deo, doctrinamque suam Dei esse confirmauerit, recte sequitur, ut qui ei non credit, Deum mendacem faciat, quia verbis eius, quæ eius fuisse potuit & debuit credere, non habuit fidem. Attende rursus non esse dictum, esse mendacem Deum existimat, aut opinatur, aut dicit, sed facit: quia non tam assensu, quam opere increduli Iudæi Deum mendacem fecerunt. Quia si vnusquisque interrogatus esset: Tu credis Deum esse mendacem? respondisset: nullatenus, immo veracem credo: adiunxisset tamen: sed ego Christum non esse missum a Deo, nec filium Dei, nec verba eius Dei esse verba credo. Talia incredulus diceret, qui licet mente Deum veracem crederet, tamen opere ipso mendacem faceret, dum re ipsa verbis eius non haberet fidem, quæ Dei esse verba & potuit, & debuit intelligere. propterea dictum est mendacem facere Deū. Potuisset quidem Ioannes Baptista hoc quod nos deduximus, expresse dicere: nā audierant Iudæi vocem Patris de cælo, miracula Christus ediderat, doctrinam sparserat suam, tamen quia adhuc non compleuerat Christus sui testimonium perhibere, propterea noluit hoc exprimere. At Ioannes Euangelista id aperte enunciauit, de eo, qui testimonio eius perfecto non credidit, affirmans: mendacem facit Deum, quia non credit: contentus est Baptista de his, qui crediderunt, affirmare, qui credidit Christi verbis, *Signauit, quia Deus verax est*. fides enim credentis sigillum est, confirmans Dei veracitatem. ut hoc etiam argumento discipulos ad credendum Christo inducat. Rationem autem, propter quam qui credit signauit Deum esse veracem, eam dicit esse, quia qui missus est a Deo, verba Dei loquitur: ergo qui ei credit, verbis Dei credit.

Ambrosius in expos. Rom. 3. siue auctor illorum commentariorum, aliter exponit, inquit enim sic: Deus verax est, quia misit Christum, sicut promisit: sic vincit, cum iudicatur, quia dedit, quod daturus negabatur: dum enim non creditur ei, mendax iudicatur. Hæc doctrina vera

Qui

vera est, sed ad sensum præsentē nō facit: quia sermo est de his, qui Christi verbis nō credunt, qui alia etiam de causa præter eam, quam ponit Ambrosius Deum mendacem facere dicuntur.

Cyrellus: Lib. 12. Thesau. cap. 15. ex his verbis Christum Deum esse infert: Qui, inquit, dictis Christi credit, Deum veracem signat, ergo Christus Deus est. Hæc deductio re vera legitima est, ut etiam ipsemet lib. 2. Ioan. c. 69. exponit. Nam missio est diuina processio: missus enim a Deo dictus est Christus, quia de Patre procedens, homo factus est: vnde si a Patre missus est, vnus est cum ipso substantiæ, & sic Pater in eo est, & verba eius, verba Dei sunt.

Hæc omnia vere deducuntur, & sensus verus est, quem misit ille, verba Dei lo-

quitur, quia ipse Deus est, & verba eius verba Dei sunt. Tamen quia proteruus hæreticus respondere posset, ut verba Dei loquatur, sat est missum esse a Deo ad docendum, licet Deus non sit. Moyses enim verba Dei loquebatur, & si quis ei fidem non habuisset, mendacem Deum fecisset, tamen Deus non erat. Propterea hæc verba ut proteruos quoque conuincant, sunt cum superioribus connectenda, quia de cælo est, & quæ vidit, testatur: hæc diuinitatis sunt argumentum: missus ergo est, sed ut Deus & Dei filius, & verba Dei loquitur, non ut Moyses, qui, quæ Deus præcipiebat, loquebatur, sed quia ipse est Deus, qui loquitur. Hic est huius loci sensus, in quo mire Ioannes Christi doctrinā commendat, & quæriti sic momenti, fidem ei habere, manifestat.

Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum.

COMMENTARIVS.

Missio filij donū fuit sine mensura.

Dixerat, quem misit Deus, hoc verbo intelligens filium Dei: nunc causam dicti sui reddit. *Non enim dat Deus spiritum ad mensuram*, ac si dicat: dixi misisse Deum, nempe filium qui de cælo venit, & super omnes est: non enim dat Deus ad mensuram, nec beneficia limitata impertit hominibus, siquidem filium suum qui super omnes est, dedit eis. Spiritum, bona spiritalia significare, quorum auctor est Spiritus sanctus, certum est ex Matt. 6. Quanto, inquit, magis Pater vester dabit Spiritum bonum petentibus se. Quando ergo bona tribuit spiritalia, & ad vitam ac salutem æternā pertinentia, dicitur Spiritum dare. Ad mensuram autem Deus dat Spiritum, quando gratiam, fidem, & alia dona hominibus infundit, quæ finita sunt: at quando filium suum dedit, non ad mensuram dedit. Donum enim hoc infinitum est, de quo dono, sequenti capite dicitur: Si scires donum Dei. Hic est sensus verborum, & connectuntur recte cum superioribus. Dictum enim est de cælo venisse & missum esse a Deo, nempe Dei filium: recte ergo sequitur, quia non ad mensuram Deus dat Spiritum, sed sicut ipse infinitus, & omnem excedens mensuram, est: ita & donum eius infinitum & absque mensura est. Alijs verbis hanc sententiam docuit Paulus, dicens: Deus, qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, conuiuificauit nos Christo. Diuitem in misericordia vocat, quia dedit filium, ut nos viueremus: hoc idem est non dare ad mensuram Spiritum. Obserua, quod etiam obseruandum superius annotauimus, hoc Ioannis testimonium verbis Christi ad Nicodemum esse conforme, & propterea Euangelista, post illam Nicodemi historiam, facit huius mentionem. Est autem iste loquendi modus metaphoricus: dicitur enim, ad mensuram dare, qui velut mensurando finitum aliquid impertit, quod Deus non fecit, qui ex inexhausto suæ diuinitatis thesauro, infinitum nobis donum liberalissime largitus est.

Ephes. 2.

ANNO.

ANNOTATIO XXXX.

Diferre superiorū verborum expositiones.

CYrillus lib. 2. cap. 72. Chrysostronus A hom. 29. Euthymius, & alij multi, hæc verba de Christo, & quidem ratione diuinitatis exponunt, ac si dictū esset: nō dat Deus ipse ad mensuram spiritum filio: dedit enim ei Deus totam Spiritus operationem, dum suammet communicauit substantiam. Aliqui nostro tempore de Christo etiam, sed ratione humanitatis explicant: non enim Christo homini, Deus dedit dona Spiritus cum mensura, ut sanctis hominibus: sed totam plenitudinem donorum, ut nullum ei desit, & in tota perfectione, quantam potuit natura humana capere. Alij non de Christo exponunt, sed absolute dicta putant, quasi dictum sit: non est limitata manus Domini, sed maius, ac maius dare potest: & cōnectunt sic, ut Ioannes reddat rationem, cur Christus sit maior ipso: Non, inquit, mēsurata est diuina potentia: potest enim adhuc maiorem me mittere.

Sed hæc expositiones violentæ videtur,

veram quidem doctrinam continent, sed ad locum præsentem non faciunt, nec est lectio, seu interpretatio Cyrilli, & Chrysostromi cōformis textui: nullus enim textus, habet, dat ei Spiritum, sed absolute, *dat Spiritum*. Propterea duæ priores expositiones non sunt multum probabiles: tertia vero non recte connectitur præcedentibus, nec sequentibus: ideo, quam in cōmentario posui expositionem, legitimam & propriam esse arbitror.

Potest etiam alia expositio adferri. Dixerat generaliter, & sine exceptione, *qui accipit testimonium eius*, tacite indicans verbum Christi commune futurum omnibus Iudæis, & gentibus: ideo huius causam exponens, inquit, *Non enim dat Deus spiritum ad mensuram*, omnibus enim verbum salutis in Christo est propositum, & pro omnibus saluandis missus est. Hanc expositionem adiunxi, quia sequentibus, & antecedentibus recte consonat & connectitur.

Auctor ad- iūgit aliam interpretationem.

Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius.

COMMENTARIVS.

CLarius explicat, quo modo non ad mensuram Deus det spiritum, *Pater*, inquit, *diligit filium, & omnia dedit in manu eius*, id est, in dilecto filio suo posuit omnium hominum salutem. Perpende quantum donum, & quo modo non ad mensuram dat Deus: nam filium suum dilectissimum dedit nobis in Saluatorem, & Redemptorem, non vnus aut alterius, sed omnium. Attende dictum esse, *Pater diligit filium*: tum ut præstantiam & magnitudinem doni magis explicet: dedit enim Pater filium suum, eumque sibi dilectissimum; tum ut ex amore datum esse filium significet, iuxta id, quod Dominus Nicodemo dixit: Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum vnigenitum daret, quo etiam doni excellentia augetur, mensuram ergo omnem excedunt: tum quod Pater filium dederit: tum quod filium, quem sine mensura diligit: tum etiam, quod ex dilectione erga nos: demum quod ad omnium generalem salutem. Hæc phrasia, *Dedit omnia Pater in manu*, significat omnium redemptionem & salutem, & quæ ad hæc spectant, in filio, non ut Deo solum, sed ut Deo & homine Christo, ut talis enim Redemptor est, posita esse. Sic dicitur Ioan. 13. Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus: & Ioan. 17. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam. & Matt. 11. Omnia tradita sunt mihi a Patre meo.

ANNOTATIO XXXXI.

Dux Cyrilli interpretationes ponuntur.

CYrillus lib. 2. capit. 33. dupliciter A superiora verba exponit: vno modo,

ut sit sermo ratione diuinitatis, nempe, Omnia quæ habet Pater, dedit filio, ut *Omnia*

Omnia significant essentialia Patris, quasi dicat: omnia, quæ patris substantiæ sunt, dedit filio. Altero modo, ut ratione humanitatis Christus dicatur accepisse omnia, id est, virtutem, & potestatem super omnem creaturam: ut dominium, quod habet Pater, & ipse filius, qua ratione est Deus, communicauerit sibi, ut homini.

Sed neutra expositio mihi videtur conueniens. Prior defendi non potest: non enim dicitur: Omnia, quæ Pater habet, dedit filio, sic enim possent ad substantialia Patris verba referri: sed dicitur: *Dedit in manu eius*, id est, in potestate eius, substantialia autem Patris, non sunt sub potestate filij, igitur *Omnia*, ad substantialia Patris referri non possunt: sed necesse est, ut referantur ad creaturas, quæ sunt sub diuina potestate: & tunc verum est Patrem dedisse omnem creaturam sub potestate filij, ut Deus est. Nam communicans ei essentiam simul dominium, & potestatem, quam ipse habet, dedit filio. At non hoc ad rem nostram facit: nam

A sermo est de filio in carne, sub cuius potestatem omnia data sunt.

Posterior expositio, vera doctrina est: habuit enim Christus, etiam ut homo, a diuinitate suæ humanitati collatum dominium, & potestatem super omnem creaturam in terra, & in cælo: tamen non hoc est, quod hæc verba prætendunt. Loquitur enim Ioannes de hominibus, & ijs quæ ad eorum salutem pertinent: propter quæ Deus filium suum dedit. Nec obstat illa generalis particula, *Omnia*: nam ex materia subiecta declaranda est. Ioan. 17. etiam dicitur: Ut omne, quod dedit ei, det eis vitam æternam. illud *Omne*, non omnem creaturam significat, sed omnem hominem saluandum. Similiter dedit potestatem omnis carnis. Locutio est de opere redemptionis, quod totum Christo a Patre commissum est. Recentiores verba superiora aliter connectere, & exponere videntur, tamen, quæ data est expositio, legitima censenda est.

Qui credit in filium, habet vitam æternam.

C O M M E N T A R I V S.

Effectum aduentus Christi, quem illis verbis: *Pater dedit ei omnia in manu*, significauerat, his verbis exponit: & respondent hæc verba illis Christi, *Ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam*, ut tota sententia hæc, *Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius: qui credit in filium habet vitam æternam*, consonet illi sententiæ Domini, *Sic Deus dilexit mundum ut filium suum daret, ut omnis, qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam*. Circa litteram attende, qui credit in filium, habere dicitur vitam æternam: non quod statim ac credit, vitam æternam habeat: sed est tempus pro tempore, habebit scilicet vitam æternam suo tempore, quando a sæculo recesserit. Aliqui recurrunt ad gratiam, quæ est vita æterna inchoata, sed non est id necessarium, nisi dicamus habere vitam æternam, quia per gratiam ius habet ad eam possidendam.

Qui incredulus est filio, non videbit vitam.

Non saluat filius nisi credentes in se: Qui ergo non credit non videbit vitam. Recte dicitur, *Non videbit*, ne si dictum esset, non videt, spes videnti dari censeretur: at non videbit, priuat etiam spe futuri. Vnde recte Chrysost. hom. 30. hoc annotans, Id, inquit, verbum posuit, *Non videbit vitam*, ut denotaret perpetuitatem. Quamuis autem intelligi debeat eadem vita æterna, tamen generalior est sermo, *Non videbit vitam*, quia nec in hoc sæculo vitam spiritualem gratiæ, nec in futuro æternam videbit. Est autem Hebraismus, videre,

videre, & experiri, & consequi, quod in bonum, & in malum aliquando accipitur: in bonum sumitur vitam videre pro eo, quod est frui vita æterna 1. Pet. 3. Qui vult vitam, & dies videre bonos, id est, frui diebus bonis: in malum Ioan. 8. Mortem non videbit in æternum, id est, æternam non experietur mortem. Cyrilli lib. 2. contra Iudæos cap. 27. legit eodem modo partem vtramque sic: Qui credit in filium, habet vitam æternam, qui dicto audiens non est in filium, non habet vitam. At Græce sic legimus: *Non videbit vitam, & ea est legitima, & germana lectio*. Forfan id dictum est, ut magis a vita remoueri incredulum Ioannes significaret, qui non solum non habebit, sed nec videbit vitam: plus est habere, quam videre, at nec quod minus est, incredulus assequetur.

Sed ira Dei manet super eum.

Non tantum incredulus vitam non videbit, sed etiam iudicium damnationis subibit, etiam hæc verba *Incredulus filio non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum*; respondent illis Domini, *Qui non credit, iam iudicatus est*, ut etiam Chrysost. hom. 30. annotat. propterea non dicitur, qui non credit eum, iram Dei incurere, quasi ante sub ea non sit, sed manere sub ira & damnatione, sub qua prius erat, quia iam iudicatus est. Christus enim adueniens homines peccato obnoxios, & iræ filios inuenit: qui crediderunt, a peccato & ira, ad vitam æternam liberati sunt, non credentes vero, manent sub peccato, & ira Dei veteri, a quibus non liberantur. non ergo solum uitam non uidebunt, sed manent in suo peccato, & iræ Dei subiecti, quia damnationis lege tenentur, & in ea permanent. Hoc Paulus Ephes. 2. docuit. Erasmus, inquit, natura sicut & ceteri filij iræ, Deus autem, qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo. Ecce eramus omnes filij iræ: eramus mortui peccatis: qui igitur in Christo per viam fidem non uiuificantur, non solum uita priuantur, ne eam consequantur, sed manent sub peccato, & sub ira Dei.

A N N O T A T I O X L I.

Partes diuersis modis loci hunc explicant.

Ambrosius lib. 1. de penitentia c. 11. Agere Cyril. lib. 2. cap. 75. at textus noster *Ira*, inquit, *Dei manet super eum*, quod manet, utique iam coepit, & ex delicto aliquo coepit, quia ante non credidit, ubi ergo quis credit, ira Dei discedit, vita autem accedit. Hæc Ambrosius. Et recte perpendit vim verbi, *manet*, sed in hoc non placet eius expositio: quia non credidisse Christo, existimat esse peccatum, propter quod qui non credit, dicitur manere sub ira: at non sic est: nam antequam fides prædicetur, homo in peccato est, & iræ obnoxiosus, immo ut dicit Paulus: Nascimur filij iræ, & in peccato, antequam igitur accedat peccatum infidelitatis, homo filius est iræ, & peccato infectus, propter quod ira Dei dignus est. Cypria. lib. 2. cont. Iudæos. cap. 37. legit in futuro, manebit, & ita videtur le-

habet in presenti, & rectior est lectio, ut significetur iam etiã in hoc sæculo iram Dei esse contra non credentem. Dicitur autem *manet super eum*, ut significetur peccatorem nec posse, nec vires habere liberandi se ab ira Dei. est enim super eum quasi in loco eminentiori, quo non potest peruenire ad eam repellendam, quia inferior est, quod etiam Chrysost. homil. 30. annotat, dicens: Non dicitur, ira manet in eo, sed super eum, hoc est, nunquam ab eo discedet.

Notanda sunt duo, prius est, totum hoc Ioannis testimonium esse conforme prædicationi Christi factæ ad Nicodemum, proptereaque. Euangelistam narrasse, ut apud incredulos Iudæos, qui Ioanni multum deserebant, Christi doctrinam alta &

B b

profun-

Videte in bono & in malo sumitur in scriptura.

profunda confirmaretur. Alterum est, discipulos Ioannis a suo magistro mysteria fidei altissima audisse, nempe Christi diuinitatem, & incarnationem, redemptionem, fidei in eum necessitatem, fructum aduentus Christi, & fidei in eum: ut his tantis illustrati mysterijs, a nimio amore & sequela sui, illos auerteret, & ad Christum sequendum, & confitendum omnino conuerteret. Hæc in caput tertium dicta sunt.

CAPVT QVARTVM.

V ergo cognouit IESVS, quia audierunt Pharisei, quod IESVS plures discipulos facit, & baptizat, quam Ioannes (quamquam IESVS non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam: oportebat autem eum transire per Samariam. Venit ergo in ciuitatem Samaria, qua dicitur Sichar, iuxta prædium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob. IESVS autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora erat autem quasi sexta. Venit autem mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei IESVS: Da mihi bibere. Discipuli enim eius abierant in ciuitatem, ut cibos emerent. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu Iudæus cum sis, bibere a me potis, quæ sum mulier Samaritana? Non enim contuntur Iudæi Samaritanis. Respondit IESVS, & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi: Da mihi bibere: tu forsitan perisses ab eo, & dedisset tibi aquam uitam. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: unde ergo habes aquam uitam? Numquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Respondit IESVS, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam: ut non sitiam, neque veniam huc haurire. Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei IESVS: Bene dixisti, quia non habeo virum. Quinque enim viros habuisti: & nunc quem habes non est tuus vir. Hoc vere dixisti. Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adorauerunt: & vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, ubi adorare oportet. Dicit ei Iesus: Mulier, crede mihi, quia veniet hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis patrem. Vos adoratis, quod nescitis: nos adoramus, quod scimus: quia salus ex Iudæis est. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate: nam & Pater tales querit, qui adorent eum. Spiritus est Deus: & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Dicit ei mulier: Scio, quia Messias venit, qui dicitur Christus: cum ergo venerit ille, annuntiabit nobis omnia. Dicit ei IESVS: Ego sum qui loquor tecum. Et continuo venerunt discipuli eius: & mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid queris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, & dicit illis hominibus: Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quaecumque feci: numquid ipse est Christus? Excierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum. Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Numquid aliquis attulit ei manducare? Dicit eis Iesus: Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius qui misit me: & perficiam opus eius. Nonne vos dicitis, quod adhuc quattuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones, quia alba sunt iam ad messem. Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam: ut & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. In hoc enim est verbum verum: quia alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi vos metere, quod vos non laborastis: alij laborauerunt, & vos in labores earum introistis. Ex ciuitate

tate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis: quia dixit mihi omnia quaecumque feci. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum, ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt propter sermonem eius. Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus quia hic est uere Saluator mundi. Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilæam. Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheeta in sua patria honorem non habet. Cum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo, & ipsi enim venerant ad diem festum. Venit ergo iterum in Cana Galilæe, ubi fecit aquam uinum. Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Canapharnæum. Hic cum audisset, quia Iesus adueniret a Iudæa in Galilæam, abiit ad eum, & rogabat eum, ut descenderet, & sanaret filium eius: incipiebat enim mori. Dicit ergo Iesus ad eum: Nisi signa & prodigia uideritis, non creditis. Dicit ad eum Regulus: Domine, descende priusquam moriatur filius meus. Dicit ei IESVS: Vade, filius tuus uiuit. Credidit homo sermone, quem dixit ei IESVS, & ibat. Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt dicentes, quia filius eius uiueret. Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus: Filius tuus uiuit. Et credidit ipse & domus eius tota. Hoc iterum secundum signum fecit IESVS, cum uenisset a Iudæa in Galilæam.

Ut ergo cognouit Iesus, quod audierunt Pharisei, quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quam Ioannes (quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæam.

COMMENTARIVS.

Persequitur historiam Euangelista, & posteaquam discipulos Ioannis apud magistrum conquestos esse de baptismo Christi, & quod plures baptizaret narrauit, refert nunc baptismi eius famam etiam ad Phariseos, qui erant Hierosolymis peruenisse. Fama autem rei veritatem superabat: nam Christus non baptizabat, sed discipuli eius. Solent tamē res in ore narrantium augeri, & multiplicari. Delatum autem esse ad Phariseos, Christum per se baptizare, insinuat Ioannis parenthesis: Quamquam ipse non baptizaret, quasi diceret: non est res, uti se habuit relata, ut ergo nouit Dominus iam huius rei notitiam ad Phariseos peruenisse, a Iudæa recessit. Pharisei dicuntur audiuisse, at Dominus cognouisse, quia illi ex nuncijs, & hominum relatione, at Christus sine nuncio, qui omnia etiam antequam fierent nouerat, intellexit. Reliquit Iudæam amputans inuidiam Phariseorum, & temporis opportuno passionem suam reseruans, ut dicit Cyrilus lib. 2. cap. 76. Quamuis enim suæ diuinitatis potentia omnia aduersantia repellere potuisset, tamen se quoque esse hominem, suamque ueram humanitatem in multis demonstrare uoluit, ut nos etiam suo instrueret exemplo, qui aliquando aliorum furori, & indignationi locum dare debemus. Hæc autem inuidia Phariseorum, quod plures baptizaret, quam Ioannes, non erat ex zelo, & amore erga Ioannem, quem etiam odio prosequerantur, & Herodi tradi curauerant, ut pater Matth. 17. sed ex propria laudis amore. Si enim minoris haberi a quo animo ferre non poterant, si ergo Ioannem persequebantur, cum pauciores baptizaret: timendum erat eos multo peiora contra Christum, qui plures baptizabat, & cuius nomen celebrius reddebatur, facturos. Propterea reliquit Iudæam, hoc tamen in sequenti commentario magis explicabitur.

A N N O T A T I O I.

Christus per discipulos, non per se ipsum baptizauit.

D Vbium in illo verbo, *Quamquam Iesus non baptizaret*, occurrit, nam Ioannes ipsum baptizatum prædixisse videtur Matth. 3. Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto. Tertullia. libro de Baptif. ad hoc respondet, dicens: Ecce Dominus venit, & non tinxit: legimus enim. Et tamen is non tingeat; verum discipuli eius: quasi vero ipsum suis manibus non tincturum Ioannes prædicasset. Nō vti que sic intelligendum est, sed simpliciter dictū more communi, sicut est. v. g. Imperator posuit edictum, aut Præfectus fustibus cecidit; nūquid ipse proponit? numquid ipse cecidit? semper is dicitur facere, cui præministratur, ita erit accipiendum verbum Ioannis Baptifæ: ipse vos tinget pro eo, quod est per ipsum vel in ipsum tingemini. Hæc Tertul. & recte respondet, siue enim per hunc, siue per illum ministraretur baptifmus, baptifmus est Christi, & ipse est, qui baptizat, ceteri sunt ministri. Hac ratione utitur Paulus 1. Cor. 3. ad probandum ministrorum differentiam, siue in Sacramento, siue in doctrina ministranda, non inducere varietatem aliquam in suscipiētib; quasi qui baptizatus est, aut credidit per vnum, melior propterea sit eo, qui baptizatur, aut credit per alterū. Sunt enim vnus Christi omnes ministri, fides, & baptifmus eius sunt. Hac etiam ratione vsus est saepe Aug. contra eos, qui hæreticos rebaptizandos existimabant. Si enim Christi baptifmus est, ipse est qui baptizat, siue bonus, siue malus sit minister, baptifmus non viciatur. Christus enim est, qui baptizat, non ergo baptizabat, quia suis manibus proprijs non conferebat baptifmum, tamen vere baptizabat, quia qui baptizabant, ministri eius erant.

Cur Christus noluerit per se ipsum baptizare.

Sed percontabitur non immerito aliquis, cur Christus noluit per se baptizare.

Et abiit iterum in Galilæam.

C O M M E N T A R I V S.

R Elicta Iudæa abiisse iterum dicitur in Galilæam, particula, *Iterum*, secundum hunc in Galilæam regressum esse ex his, quos Ioannes describit, insinuat. Prior enim est, quando cum Philippo post Andream, & Petri vocationem e Iudæa venit in Canam Galilææ. tempore autem Paschatis in Iudæam reuersus, eiecit vendentes de templo, miracula fecit, eumq. Nicodemus Hierosolymis conuenit;

A Cyrillus libro 2. in Ioannem cap. 17. respōdet id factum, vt vel ex hoc meliorem suum esse baptifmum confirmaret, quā erat baptifmus Ioannis. Ioānes enim per seipsum baptizabat, Christus non per se, sed per discipulos, tamen plures ad Christum veniunt. Adde & in hoc Ioannis baptifmus parum efficax ostendebatur, qui non nisi per ipsum Ioannem conferri potuit. His alias adiungere possumus rationes, cum enim in nomine Christi baptifmus conferendus esset, vt per eum nomen Christi celebrē fieret, magis hoc per alios, quam per eundem Christum faciendum videbatur. Rursus, quia si per se baptizaret, minister forsan crederetur baptifmi, vt ceteri: at, vt ipse baptifmi cognosceretur auctor, non per se, sed per alios in eius nomine conferri voluit. Hæc ratio est Augustini tractatu 5. in Ioannē. Chrysostomus homil. 28. aliam dat huius causam; nimirum quia hic baptifmus nō erat proprius Christi, sed Ioannis, non autem erat expediens, vt per se Ioannis baptifmum exhiberet. Sed superius annotatione 27. hanc opinionem reiecit: existimat enim Christi baptifmū illum fuisse eundem, qui Ioannis erat. At maiorem difficultatē auctoritas Gregorij Nazian. nobis ingerit: nam in orat. in sancta lumina, Christum postquam a Ioanne baptizatus est, eundem Ioannem baptizasse affirmare videtur. Aug. autem Epist. 108. adhuc amplius dicit, nempe Apostolos a Christo ipso prius baptizatos, ad alios baptizandos esse missos: & loquitur de hoc baptifmo, de quo dicitur, quod plures baptizabat. Respondeo veramque doctrinā Gregorij & Augustini esse probabilē, nec locus hic obstat. Nā intelligi debet, Christum communiter, & vulgo non baptizasse per se, sed per discipulos.

conuenit: post hæc in alium Iudææ locum migrans baptizabat per discipulos, Ioanne baptizante in AEnon, ibiq. mansit vsque ad Ioannis vincula, quando in carcerem traditus ab Herode in Galilæa fuit: tunc cognoscens ad Pharifæos delatum esse, se plures baptizare, quā Ioannem, in Galilæam iterum abiit, & hic est secundus regressus.

A N N O T A T I O II.

Cur Christus, Ioāne in carcerē coniecto, incesserit.

D E hoc secundo regressu Matth. 4. Mar. 1. Luc. 4. facta est mentio. Hi enim tres Euangelistæ dicunt, cum Ioannes traditus esset, nempe in carcerem coniectus, tunc reuersum esse in Galilæam, quamuis noster Ioannes de Baptifæ vinculis nihil dixerit; sed tantum narrat. Cū cognouisset Dominus Pharifæos audisse eum plures discipulos facere, abiisse in Galilæam, tunc autem iam erat traditus Ioannes, & inuidia Pharifæorum manifestata. Nam non tantum odium Herodis, quod a Ioanne reprehenderetur, causa fuit, vt Ioannes traderetur, sed etiam inuidia Pharifæorum, vt Matth. 17. patet: ac propterea traditus Ioannes dicitur, nempe a Pharifæis Herodi, sine quorum auctoritate non esset ausus tantum virum apprehendere. Ex hoc eorum facto inuidia in Christum acrior detegebatur, cum plures baptizaret, & celebrior iam fieret; propterea recte dictum est superius, cum audierunt Pharifæi, quod plures baptizaret,

At tunc Christum recessisse. nam ex inuidia contra Ioannem, maior contra Christum futura certo timebatur, vt re vera factum fuit. Ista est historię veritas, ex qua liquet ceteros Euangelistas prætermisisse, quæ Ioannes inter priorem, & hunc regressum posteriore in Galilæam narravit: & ab hoc posteriore historiam texiisse. Recte autem Lucas addidit: In virtute Spiritus in Galilæam regressum esse Dominū, quod verbum Ioannes omisit. Reuertebatur enim, vt in Galilæa initium suæ publicæ prædicationis faceret, sicut prædictum erat, quod Mattheus capite 4. significauit, dicens: Secessit in Galilæam, & relicta ciuitate Nazareth venit, & habitauit in ciuitate Capharnaum, in finibus Zabulō, & Nephtalim, vt adimpleretur, quod dictum est per Isaiam prophetam. Quod autem in hoc regressu etiā per Nazareth transferret, & eam reliquerit, paulo inferius in hoc capite Ioannes significat.

Oportebat autem eum transire per Samariam.

C O M M E N T A R I V S.

S Amaria regio est inter Iudæam, & Galilæam sita, vt refert Iosephus lib. 3. de bello. cap. 2. cum igitur Christus in Iudæam profectus, in Galilæam transire destinasset, recte dicitur transeundum ei esse per regionem Samariam. Cyril. lib. 2. cap. 77. & Chrysost. homil. 30. illud verbum, *Oportebat*, considerant: ne enim Iudæi conqueri possent, quod ad gentes docendas iret, qui ad Israel missus esset, *Oportebat*, inquit, quasi diceret: itineris necessitas id postulabat, vt illac iret. Transiens autem conuenienter virtutem suam exeruit, vt Sol quocumque proficiscitur, illuminat.

A N N O T A T I O III.

Quæ fuerit, & vnde dicta Samaria.

S Amaria nomen est Prouinciæ, atque Atani tribum Ephraim, & mediam Manasse continebat: erat partim campestris, partim montuosa. habens aquas supra modum dulces. Aliqui Samariam dictā a filio Chanane;

Chanaam Samar20. Gen. 10. putant. id incertum est. Erat etiam nomen ciuitatis, quam vt habetur 3. Reg. 16. Amri rex Israel edificauit super montem emptum a quodam dicto Somer, nomen autem antiqui Domini imposuit ciuitati Somer, inde Samaria dicta. Regia sedes erat Regū Israel, postquā decem tribus a Iuda recesserūt, & totius prouinciæ caput, ac metropolis. Isa. 7. Caput Ephraim Samaria. Euerfa

A est ab Hircano funditus: sed restituta ab Herode Antipatro, & vocata Sebeste, vt refert Ioseph. li. 15. Antiquit. c. 11. Hier. in Epitaphio Paulæ ibi cōdita ossa Elifsei, Abdæ, & Ioannis Baptistæ affirmat. tempore Christi extabat ciuitas, modo autem nullam ibi habitationem superesse ferūt: hoc in loco non pro ciuitate, sed pro ipsa prouincia sumitur, quando dicitur Christum per Samariam transiisse.

Venit ergo in ciuitatem Samaria, qua dicitur Sichar.

C O M M E N T A R I V S .

E Rat vbrs Samariæ inter alias nominata Sichar, veniens ergo in Galileam per Samariam, ad hanc diuertit vrbe, quæ in via posita erat, vt particula, *Ergo* hanc esse in medio itinere positam insinuet, quasi venientibus e Iudæa in Galileam ista ciuitas media occurreret.

A N N O T A T I O I I I I .

Quæ fuerit ciuitas Sichar, siue Sichar.

S ichar, vt notat Hieronymus in Epitaphio Paulæ, proprio vocabulo Sichen dicta erat: at Christi tempore corruptum erat, & dicebatur Sichar, vulgari autem vocabulo vsus est Euangelista. Sita erat in confinibus Tribus Ephraim prope montes dictos Hebal, & Garazin: qui alio nomine Ios. 20. dicitur mons Ephraim, eratq. monti huic adeo proxima Sichar, vt in monte sita, in eodem loco Iosue dicta sit, a Sebeste seu Samaria vrbe duodecim, ab Hierusalem triginta miliaribus distabat. Fuit hæc ciuitas ab Abimelech Iudic. 9. euerfa, etiam sale super eam disperso. instaurata tamen a Ieroboam. 3. Regum 12. primo rege Israel, & caput regni Israel ab eo constituta: ibi enim habitauit ipse, & quo tempore Alexander venit in Iudæa, erat Metropolis Samaræorum, vt refert Ioseph. lib. 11. Antiquitat. Multa memoranda in hac ciuitate Sichen facta scriptura

A nisset, primum venit Sichen, ibiq. primo altare edificauit Domino, & terræ illius promissionem accepit: vt habetur Gen. 12. & 13. Iacob etiam reuertens ex Mesopotamia cum vxoribus, & filijs in Sichen fixit tabernaculum, & ibi emit partem agri, a filijs Emor. Genes. 33. Ibi Dina corrupta est a filio regis Sichæ, & facta est occisio magna a filijs Iacob. Gen. 34. Sichen constituta asylum, & refugium fugitiuis Ios. 20. Ibi decem tribus propter stultitiā Roboam recesserunt a Iuda, 3. Reg. 12. **B** ossa Ioseph in Sichen sepulta sunt, vt habetur Ios. vltimo. Hieronymus de locis Hebr. eandē dicit Sichen, & Salé. vnde sequitur Melchisedech typum Christi, etiā huius vrbs Regē fuisse. profecto vrbs satis celebris, multo celebrior propter hoc Christi miraculū facta est. Tēporibus Hieronymi vastata erat, & iuxta eā edificata ciuitas dicta Mamertha, & postea Neapolis. Hæc est Sichar, in quam Christus venisse narratur.

In scriptura multa commemorantur facta in ciuitate Sichar.

Iuxta prædium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo: erat autem ibi fons Iacob.

C O M M E N T A R I V S .

H istoria nota est Gen. 33. Iacob reuertens e Mesopotamia venit Sichen, & ibi ab Emor filijs partem agri centum emit agnis: quando autem mortuus est in

est in Egypto, præter duplicem hereditatis sortem, hanc agri partem dedit Ioseph, Gen. 48. & dicebatur prædium Iacob, prope hoc prædium erat sita Sichar. *Erat autem ibi fons Iacob.* nempe prope, aut intra prædium, *Fons Iacob*, quia a Iacob extructus erat, extra Sichen fons hic erat duplici, vt fertur, arcus iactu distans, in eo prædio Ioseph ossa sunt sepulta.

Iesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.

F atigatus Dominus ex itinere, quod pedes confecerat, sedit supra fontem. *Ilud Sic*, Chrysof. hom. 30. exponit non in sella, non in loco honoratori: sed in terra, vt contingit. Alij exponunt, id est, sic fatigatus vt erat. mihi videtur potius causam insinuare, *sedebat*, *Sic*, id est, propterea sedit: videtur enim poni loco dictionis Hebrææ, *כן*, seu, *כן* dicitur autem supra fontem, id est prope fontem, est dictio Hebræa, *על*. Fatigatus ergo erat, & propterea, iuxta fontem sedit: hoc enim est proprium iter agerū, vt cum defessi sunt, sedeant, & refrigerij causa ad fontem quiescant: hoc Dominus noster fecit.

Hora autem erat quasi sexta.

I vdei dies in duodecim horas, & noctes in totidem diuidebant: vnde hora quasi sexta prope meridiem fuisse significat. Aliqui dictionem, *autem*, pro causali interpretantur, vt causam hæc verba contineant, quod fatigatus sederit, nam multo tempore iter fecerat, & æstus solis feruebat. Melius tamen legitur, si sit cōtinuandi dictionis, & historię prosecutio, quasi dicat: & hora quasi sexta, vt causam contineat eorum, quæ sequuntur. mulier enim venit aquam haurire, & discipuli cibos emere, quia hora instabat prandij.

Iudei quomodo horas computarent.

Venit autem mulier de Samaria haurire aquam.

P rudenter Dominus Samaritanam lucraturus ad fidem, opportunitatem captat, quando & necessitas continui potus eam trahit ad fontem, & Christi defatigatio colloquendi præbet occasionem, nemoq. adstat, qui possit impedire colloquium. Felix Samaritanæ necessitas, quæ eam pertrahit ad salutem, & diues paupertas, quæ per se cogit, vt faciat, quod per ministros fieri solet: sed nisi fatigatus Christus sederet expectans, nullam mulieri vtilitatem suus ad fontem adferret aduentus. Temporales necessitates, & indigentia, solent salutis consequendæ dare occasionem, quando diuina misericordia, vt peccatorem conuertat, illis vti disponit. Videtur venisse casu, sed qui omnia dispensat, mentem illius arcano ducebat impulsu, vt tunc veniret, quando fons vitæ Christus ibi esset præsens. Hoc exemplo videmus actiones humanas a Deo dirigi, quæ proponimus agenda ita disponente, vt plerumque aliud agentes, incidamus in ea, quorum nulla erat cogitatio. Rebecca veniebat ad fontem, non vt ibi Abraham inueniret seruum, qui vt ipsam hero suo desponderet venerat: sed vt aquam quibus potandis hauriret, & quamuis casu venisse sit visa, disponente Deo veniebat, & quem nesciebat, in hunc ignara incidit. Gen. 24. venerat Rachel ad fontem, non vt futurum sponsum Iacob inueniret, sed vt paternas oues adquiret, verum Deus suo consilio omnia ordinabat. Gen. 29. Et Purpurissa illa, Act. 16. in facellum, quod iuxta flumen erat, paternæ religionis gratia venerat, de Paulo &

Dei prudentia disponit actus nostros, & dirigit sapientissime.

Io & Barnaba Apostolis prorsus nescia, & tamen salutem disponente Domino per ipsos inuenit: quæ enim salutis nostræ sunt, sæpe nobis inscijs a Domino disponuntur. Recte ergo Cyril. lib. 2. ca. 80. dicit, Dominum fecisse ad modum iacentis retia, vt passeret capiat.

Dicit ei Iesus: Da mihi bibere.

Sitiebatur Dominus, corporales enim nostras induit passiones, & qui sine carne poterat nos saluos facere, voluit tamen propter nos fieri homo, quiq. ne sitiret, impedire, & sitientem se, sine alterius ministerio potuit satiare, propter mulieris salutem; eius auxilio dignatus est indigere. *Da*, inquit, *mihi bibere*, vox est deprecantis, & qui imperare potuit Angelis, vilem adulteram, & infidelem mulierem rogat. adeo enim hominum diligit salutem, vt quod nostra summopere interest, quodq. omnibus modis iubere potest, etiam precibus flagitet.

Discipuli enim eius abierant in ciuitatem, vt cibos emerent.

Si discipuli adfuissent, non per se, sed per eos aquam petijisset, at hi in ciuitatem, quæ prope erat, vt cibos ad manducandum emerent, abierant, ea de causa ipsemet aquam a muliere petit. Verba hæc causam exprimunt, cur mulieri dixit: *Da mihi bibere*. *Discipuli enim abierant*, quasi diceret: causa cur loqueretur cum muliere erat, quia discipuli præsentibus non aderant. Humana causa est, quæ exterius apparebat, tamen diuina, & altior latebat ratio: nam & Dominus ipsos voluit abfuisse discipulos, vt colloquij occasionem acciperet, & per id mulierem traheret ad fidem. Ieiunus autem cum esset, nec vllos cibos sumpsisset, bibere petijt. non re vera vt biberet, qui nec per multum temporis postea bibit, nec oblatos a discipulis cibos accepit, sed vt sermone iam suo, mulieris mentem inciperet illuminare. Attende discipulos abijisse ad emendum, non ad mendicandum.

Dicit ergo ei mulier illa Samaritana.

Expendantur verba singula.

Illa particula, *Ergo*, illationem quandam denotat, & insinuat aliquid præter simplicem responsonem. Nam sæpe dicitur, *Dicit ei mulier, dicit ei Iesus*, & nõ apponitur talis particula: quod argumento est, eã hoc loco aliquid innuere, & ita est. Duo enim indicat, alterũ relationem ad superiora verba, quia mulier nihil Christo dixisset, nisi ille ab ea bibere petijisset, quasi dicat: causa quod mulier ei sit locuta, ea est, quia Christus bibere petijt. alterum relationem ad sequentia: verba enim, quæ sequuntur, quandam insimulationem continent, cuius causa est Christi petitio, vt sit sensus; petijt Christus bibere, & propterea mulier eum reprehendere, & insimulare est ausa. Nec dicitur tantum: *Dicit illa mulier*, sed *illa mulier Samaritana*, quia nisi Samaritana esset, non reprehendisset, ac si clarius dictum esset: mulier illa, quia Samaritana erat, & quia Christus ab ea bibere petijt, verba sequentia, quæ insimulationis sunt, protulit. Hic est legitimus sensus: perpende autem humilitatem, & patientiam Christi, in vnus feminæ pauperculæ salute quærenda.

Quo modo

Quo modo tu Iudæus cum sis, bibere a me potes, quæ sum mulier Samaritana?

Oderant, & contemnebant Iudæi Samaritanos vt idololatrias, qui cum vero Deo idola adorarent, commerciumq. eorum abhorrebant: mulier ergo hoc exprobrat ei, contemptumq. communem suæ gentis in Christum retorquet, dicens: Vos Iudæi, commercium nobiscum refugitis omne, *Quo modo tu, Iudæus cum sis, modo potes bibere a me, quæ sum Samaritana?* intelligebat mulier non esse commercium, si parum aquæ sitienti porrigeret, sed hac occasione obijcit ei Iudæorum aduersum gentem suam communem auersionem: & hic est sensus legitimus.

A N N O T A T I O V.

Superiora verba sunt ne exprobratis an reprehendentis?

Verba esse corrigentis Chrysof. hom. 30. existimat, quasi mulier eum correxerit, quia arbitratur non licuisse Christo, quem Iudæum existimabat, commercium vllum cum Samaritana habere, ac propterea corripientis sunt verba: *Quo modo tu, cum sis Iudæus, a me quæ sum Samaritana, bibere potes*, facisq. quod tibi non licet? Cyrillus lib. 2. cap. 81. verba putat esse dubitantis, quærentisq. causam: Cur cum sit Iudæus, cum Samaritana conuersetur? tamen conformior mihi videtur data expositio: quamuis enim dicitur illa, *Quo modo*, in scriptura vtrumque sensum, & alios etiam admittat, in præsentem tamen potius vox est exprobrantis, vti diximus, & adhuc inferius magis expli-

Acabitur. Mulier autem hæc Christum Iudæum nouit: tum ex loquela, tum ex habitu, vt dicit Chryf. hom. 30. sicut & Petrus ex loquela Galilæus agnitus est Mart. 26. quamuis enim Hebraice omnes loquerentur, tamen sermonis prolatio, nationes etiã eodẽ idiomate vtentes distinguit. Ex habitu, vt dicit etiã Cyril. lib. 2. c. 80. nõ Num. 15. præcepit Deus Iudæis, vt in palliorum angulis fimbrias facerent, & hyacinthinas vittas apponerent, quas cum viderent mandatorum Domini recordarentur. Adde etiam, vt ab alijs distingueretur nationibus. Vt enim animam fide, corpus circumcissione, sic etiam exteriori habitu eos signauit, vt suos. Hac ergo ratione mulier nouit Christum Iudæum esse.

Non enim contumuntur Iudæi Samaritanis.

C O M M E N T A R I V S.

Non sunt verba Euangelistæ, vt aliqui volunt: sed mulieris causam suæ exprobrationis exponentis, quasi diceret: Quo modo tu Iudæus potes a Samaritana? nam vos Iudæi refugitis commercium nostrum, non dignamini nobiscum tractare, & propterea dicit, *Iudæi non contumuntur Samaritanis*, quasi dicat: vos estis qui nos refugitis, nos contemnitis: non autem dixit, non contumuntur Samaritani Iudæis, causam auersionis animi in Iudæos rejiciens. Conti autem non est vox Latina vsitata, idem tamen significat, quod communicare, seu habere commercium.

A N N O T A T I O VI.

Patres dixerunt in modis superiora verba intelligunt.

Chrysofomus hom. 30. hoc propterea *A Samaritanis*, vt peccatum in Christum dictum putat, *Non contumuntur Iudæi* rejiceret: quasi ipsius sit culpa, quod contumuntur

Cc

te retur cum Samaritana. Sed expositio da-
ta rectior est: cuius argumentum, id est,
quod discipuli abierant in ciuitatem, vt
emerent cibos, nec illi vendere, nec isti
emere renuerunt. non enim hoc commer-
cium censebatur, quod neque mulier igno-
rabat: sed voluit Christo Iudæorum arro-
gantiam, qua Samaritanos contemnere vi-
debantur, exprobrare, quamuis Iudæi ze-
lo religionis id facerent: nec exprobra-
tione contenta, etiam aquam petitam ne-
gat. Chrysof. hom. 30. dubium proponit,
qua ratione petierit Christus bibere ab
ea, cum lex non permitteret? Refert solu-
tionem quandam, nempe petiisse, quia ne-
gaturam sciebat. hanc rejicit, ideo, inquit,
minus petere oportebat: qui enim alios
inducit ad præuarcandū, ipse magis pec-
cat. Respondet autem Chrysofomus, quod
iam tunc huiusmodi præuarcari obserua-
tiones nihil referebat. Sed ista solutio non
videtur satisfacere: nam lex adhuc non
cessauerat, si ergo lege id erat prohibitū,
referebat profecto non præuarcari eam.
Cyril. lib. 2. cap. 80. exactius exponit, nem-
pe legem solum prohibuisse tactum im-
mundi: tamen Iudæos superstitiosos mul-
tum extendisse, & dilataffe has prohibito-
nes, & multa miscuisse superstitiose, tale
autem erat hoc: non ergo erat contra le-
gem, & ita re vera est. Si enim contra le-
gem esset aquam bibere datam a Samari-
tana, multo magis esset contra legem ci-
bos ab illis emere. Commercia, & fœdera
prohibuerat Deus cum infidelibus: tamē
non erat commercium, si emerent cibum,
aut acciperent potum, dum iter per eorum
fines facere contingebat. Nam multi inter
infideles tunc negotiorum causa commo-
rabantur, tamen non erat contra le-
gem, si aliquid emerent, aut acciperent
ab eis.

Auctoris
sententia.

Verum quantum ad locum præsentem
spectat, nec de hac extensione, quam Iu-
dæi superstitiose fecerant, sermo est: sed
quia ex odio singulari contra Samarita-
nos abstinebant etiam a multis, in qui-
bus, ab alijs infidelibus, non se separa-
bant. Summopere enim Samaritanos, &
contemnebant, & detestabantur super
alios omnes infideles, propter causas,
quas statim adiungemus: Christus au-
tem, & discipuli, qui hoc odio eos non
prosequerentur, quando maxime sine alio-
rum scandalo fieri poterat, hæc non cura-
bant, vt pote non ex lege, sed ex particu-
lari, & proprio profecta odio, & ob id Do-
minus bibere petiit, at mulier exprobrans,

A hunc contemptum, & horrorem Iudæo-
rum in Samaritanos, hæc respondit.

ANNOTATIO VII.

Samaritanorum origo. ex lib. 4. Reg. c. 17. deducitur. Regio hæc ante captiui-
tatem per Regem Assyriæ factam, a tribu-
bus decem habitabatur. Ieroboam enim
primus Rex decem tribuum in Samaria
sedem collocauit: translatis autem decem
tribubus, ne regio illa incultra periret, mi-
sit Rex Assyriæ gentiles, qui eam colerēt,
& vt dicit Epipha. hær. 8. in fine, diceban-
tur Chutei, & sic vocat eos Iosephus. Cū
autē isti gentiles Deos patrios adorarent,
veri Dei spreto cultu, immisit Deus leones
in eam regionem, a quibus lacerabantur
incolæ: eamq. ob causam Salmanasar Iu-
dæorum sacerdotes misit, qui eos ritum le-
gis Mosaicæ docerent. tamquam id esset
contra lacerantes bestias remedium, ea-
que ratione plaga cessauit. Hinc factū est
Samaritanos illos cultum Iudæorum ad-
misisse, tamen simul suorum Deorum su-
perstitionem retinuisse, vt partim Genti-
les, partim Iudæi fuerint. Seducti sunt po-
stea varijs erroribus a quodam, qui a Iu-
dæis ad ipsos transfugit, vt habet Epiph.
hær. 9. & Hierony. Dialog. contra Lucife-
rianos. Hos etiam decepit postea Simon
Magus Act. 8. Isti simul idola, & Deum
Israel colebant. præterea receperunt tan-
tum quinque libros Moysis, vt dicit Ori-
genes tom. 4. in Ioannem, circumcissione
utebantur, Messiam expectabant, quæ
D Moyses docuit: cum his tamen, & ritus
gentium exercebant: propterea Samarita-
ni, sicuti inter nos hæretici reputabantur
a Iudæis, adeo vt Iudæi in aliquem conui-
cium iactare volentes, Samaritanum ap-
pellare soliti essent, vt notat Hiero. epist.
ad Algas. quæst. 5. & ex scriptura patet: nā
conuicij causa Christum vocarunt Samari-
tanum, eratq. summū inter eos odium.
Eo etiam factū est, vt quando Iudæis per-
missum fuit reedificare templum, nolue-
rint Samaritanos, tamquam Ethnicos ad-
mittere in consortium. Quamuis autē ex
vtraque parte esset mutuum odium, tamē
Iudæi præcipue auerfabantur Samarita-
nos, eosq. despiciebant, vt transgressores
legis, & idololatrias.

Fuerunt autē multæ causæ, cur Iudæi tā-
to Samaritanos odio prosequerentur.
Prima, quia oriundi erant ab Assyrijs,
a quibus durissima seruitute oppressi
fuerant.

Ob quas cau-
sas Iudæi de-
dignabatur
Samarita-
nos.

Secunda

Secunda, quia Samaritani possidebant A
regionem ad Iudæorum hereditatem per-
tinentem.

Tertia, quia Samaritani Deos alienos
colebant, & carimonijs Mosaicis gentiū
ritus miscebant.

Quarta, quia solis quinque libris Moy-
sis receptis, ceteros rejiciebant.

Quinta, quia postquam Iudæi reedifica-
re cœperunt templum, Samaritani non
admissi ab eis ad ædificium, omni vi co-
nati sunt illud opus impedire, vt habetur
lib. 1. Esdr. cap. 4.

Sexta, quia sacrificabāt extra templum
in monte Garisim, vbi etiam ædificauerāt
templum, & sacerdotes instituerant, & sa-
crificia, vt refert Iosephus lib. 11. Anti. c.
7. & 8. vnde extitit inter eos de tēpli præ-
stantia disceptatio: adeo vt delata fuerit
ad regem Aegypti, qui adiudicauit sentē-
tiam Iudæis, vt refert Iosephus li. 13. An-
tiquit. c. 4. quæ contentio etiam tempore
Christi perseuerabat.

Septima, quia erant scandalum quoddā
Iudæis: nam, quicumque ob violationem
legis Mosaicæ, aut propter alia flagitia nō
poterant tuto in Iudæa viuere, transfugie-
bant ad Samaritanos: & hac fiducia auda-
cius legem violabant, vt refert Ioseph. lib.
11. Antiquit.

Octaua, quia modo Iudæos, modo Assy-
rios se esse quisebantur: quādo enim erāt
res Iudæorum prosperæ, Iudæos se esse fa-

tebantur. Vnde vt refert Ioseph. lib. 11.
Antiquit. cap. vltimo, cum viderent Ale-
xandru Magnum beneficentia vt erga Iu-
dæos, se esse Iudæos dixerunt: at e contra-
rio, quādo Antiochus Epiphanes Iudæos
infectabatur, atque eorū legem, & religio-
nē delere conabatur, se Iudæos negarunt,
vt idem Ioseph. lib. 12. Antiquit. perhibet.

His de causis Iudæi summo odio Sama-
ritanos prosequerentur, & tamen, vt di-
uina virtus, & misericordia splēdeat, Chri-
stus adueniens magis istis, quā Iudæis ac-
ceptus fuit. Biduo enim magnam eorum
multitudinē cōuertit, miraculo vnus fe-
minæ Samaritanæ, & solo verbo. Præterea
cum decem leprofos mundasset, vnus gra-
tus inuentus est, & hic erat Samaritanus.
Rursus in illa parabola incidētis in latro-
nes, Samaritanus erat, qui misericordiā fe-
cit cum illo. Primo anno post passionē Do-
mini Philippo prædicante, cōuersa est Sa-
maria, & recepit verbum Dei, tantiq. sunt
æstimari, vt Petrus & Ioannes ad eos con-
firmandos venerint Act. 8. vt, qui longe
erant, prius accesserint ad Christū, quā
qui prope: & qui peiores erant, meliores
multo facti sunt: vt gratia, & Dei virtus co-
gnoscat. Hinc patet verborum sensus,
Non contumetur Iudæi Samaritanis: pro-
pter causas enim prædictas non erat com-
mercium inter eos, sed ista femina plus
æquo rigida, etiam aquæ modicum scien-
ti porrigere, commercium reputabat.

Respondit Iesus, & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit
tibi: Da mihi bibere; tu forsitan petisses ab eo, &
dedisset tibi aquam viuam.

COMMENTARIVS.

Responsonis sensus hic est. Si scires donum Dei, nempe filium proprium da-
tum a Deo, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam
æternam: & est cum articulo, donum illud insigne, & magnificum. Et rursus, si
simul scires, qui sum ego, qui peto a te aquam ad bibendum, nempe me esse Dei
filium, qui veni, vt omnis, qui credit in me, non pereat sed habeat vitam æternā
profecto tu potius a me peteres, & ego non negarem, vt tu negasti mihi, sed da-
rem tibi aquam perfectiorem, nempe aquam viuam. Hæc verba deductionem
quandam, & consecutionem habent; nimirum; si hæc duo intelligeres, tu pete-
res ab eo: & rursus, si peteres ab eo, ille daret tibi aquam viuam: sunt igitur duæ
consecutiones, & vtraque est explicanda. Prior continet duo; Si scires donum
Dei, & simul, Quis est, qui dicit tibi: ex his duobus sequitur; tu peteres ab eo, sic
autem declaratur. Si mulier nouisset donum Dei, suum filium dantis, vt om-
nis, qui credit in eum, non pereat, sed habet vitam; Christum autem non
nouisset, quis esset, non petisset ab eo quidquam. Nam etiam si illud nouisset,
tamen

Duo propo-
nuntur Sa-
maritanæ co-
gnitu neces-
saria vt a-
quam viuam
peteret.

Cc 2 tamen

tamen Christum non cognoscens, sed arbitrans Iudæum esse, non erat cur aquam viam ab eo petijset: e contrario autem, si nouisset Christum esse filium Dei, tamen non nouisset datum a Deo, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam, non esset adhuc causa petere aquam viam: sicut nec in die iudicij mali Christum videntes, & quis esset cognoscentes, petet; at si vtrumque cognouisset, Christum scilicet filium Dei esse, & rursus venisse; ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed vitam habeat æternam, non ut iudicem, sed ut saluatorem: tunc petijset profecto salutem. Ut si quis infirmus cognosceret aliquem esse medicinæ petitum, simul etiam exercere officium medici; profecto peteret sanari ab eo. Attende præterea, si donum Dei hoc cognosceret datum, non ut Iudæus solum, sed ut omnis homo etiam infidelis Gentilis; & Samaritanus, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam: sciret etiam omnem hominem periculo, & damnationi æternæ mortis subiectum, & propterea donum hoc esse a Deo datum; recte sequitur quod peteret sibi salutem a Christo, qui est is, qui datus est, & venit, ut omnis saluetur per ipsum.

Si supradicta nosset Samaritana, peteret & acciperet Spiritum Dei.

Hinc sequitur declaratio posterioris consecutionis; Si petijset, ille daret, quia non venit, ut iudicet mundum, sed ut saluet, non ut mortificet, sed ut viuificet. Aqua viua Spiritum sanctum significat; qui per Christum dandus erat credentibus in eum, quod inferius Ioan. 7. exponitur: Qui credit, inquit, in me flumina aquæ viuæ de ventre eius fluent, hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Breuiter ergo sensus est: Si fide perciperes, me esse Dei filium, qui veni, ut omnes saluem, qui in mortis sunt damnatione, tu peteres a me salutem, & daretur tibi. Illa particula, *Forſitan*, Græce est, *ἄν*, & est affirmatiua, Latine *Vtique*, & habetur in vtroque loco, vti que petijset & vti que daret: at interpres in vno loco uertit, & per modum dubitantis, *Forſitan*, ut liberum arbitrium hominis significaret, quod ita petit, ut possit non petere; & ad exprimendam promptitudinem ex parte Dei dantis, remouit dubitationem. Sed hæc ad textum non pertinent.

Connexio autem huius sententiæ cum præcedentibus est consideranda. Samaritana prætexens Iudæorum in Samaritanos detestationem & auersionem, aquam Christo negauit, cui Christus apposite respondet, Si intelligeres iam non esse istam separationem Iudæorum, & Samaritanorum, & Gentilium: sed unum communem Redemptorem, & Saluatorem, in quo nec est distinctio Iudæi, & Samaritani, & Gentilis, sed omnes in una fide, & religione iam sunt confociati; non prætexeres profecto causam hanc, quod Iudæi non communicant Samaritanis; immo tu ipsa a me, quem Iudæum appellasti, & uere secundum carnem sum, peteres, nec communicare refugeres. Ego autem quia Saluator omnium sum, & neminem excludo siue Iudæum, siue Samaritanum, darem tibi aquam viuam, quam peteres; si me cognosceres: nec facerem sicut tu, quæ negasti propter hanc Iudæorum, & Samaritanorum distinctionem. Hæc nondum percipiebat Samaritana perfecte, tamen uerborum magnitudine alliciebatur ad fidem, & ad maiora de Christo concipienda, quam prius conceperat, quem Iudæum, ut unum ex ceteris, reputauerat. Loquitur autem de se in tertia persona, quia linguæ Hebrææ phrasis est, & habet etiam admixtam modestiam, & grauitatem talis locutio. hic sensus litteralis legitimus est.

A N N O T A T I O VIII.

Patrum interpretationes adducunt.

Quamuis expositionem in commentario explicatam legitimam esse existimem, tamē alias Doctorū illustriū expositiones narrare non prætermittam, si

A forte lectori aliqua earum magis placeat. Aug. tract. 15. in Ioan. hoc donum, Spiritum sanctum interpretatur, ut sit sensus; Si scires Deum tam magnum donum hominibus præparasse,

præparasse, qualis est Spiritus sanctus, & scires me esse, per quem hoc donum communicandum est: tu ab eo petijset, & dedisset tibi illud donum. Hæc expositio est etiam Magni Athan. lib. de incarna. Christi. Cyril. lib. 2. cap. 82. per donum hoc, ipsa dona Spiritus sancti intelligit, ac si dicat; Si scires magnitudinem donorum, quæ præparauit Deus hominibus, & me esse datorem, tu petijset, & dedissem tibi talia dona. Mihi magis probatur nostra expositio: nam, si per donum, aut Spiritum sanctum, aut dona eius exponamus, hic sensus non cohæret recte sequentibus uerbis. nam dicitur: Daret tibi aquam uiuam, quam certe distinctam esse indicat, ab hoc dono Dei, alias enim dixisset: Dedisset tibi donum hoc. non ergo Spiritus sanctus intelligitur per hoc donum, de quo dicitur: *Si scires donum Dei*: neque gratia seu dono ipsius: in vtraque enim expositione aqua uiua & donum hoc, unum & idem significat, cum tamen aliud donum, aliud aqua hæc significare videantur. Sensus ergo est: *Si scires donum Dei*, nempe filium Dei datum a Patre, ut omnis qui credit &c. & simul scires me esse hoc donum, peteres a me: & ego darem tibi aquam uiuam, nempe Spiritum sanctum, per quem vitam haberes. Præterea quamuis Spiritus sanctus sit donum datum hominibus, est tamē donum ex dono: nam nisi datus esset filius, nec datus esset Spiritus sanctus. Dominus ergo potius de dono hoc primo, & radice omnium donorum loquitur infideli mulieri: prior enim est articulus hic, & causa alterius. Confirmo ex illo Ioan. 7. Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ uiuæ; hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Illud, *Qui credit in me*, dicitur nunc, *Si scires donum Dei*, &c. id est, si crederes in me: hoc autem est credere unigenitum datum a Patre, & Christum esse illum unigenitum: statim sequeretur donatio Spiritus sancti, qui est hæc aqua uiua. Aliqui nostræ ætatis auctores per hoc donum exponunt beneficium, quo Dominus afficiebat ipsam Samaritanam, quod ad eam se conuerteret, & eam ad fidem dignaretur attrahere. sed hæc expositio non videtur ad rem facere. Christum autem donum esse nemo dubitat. datus enim gratis est a Patre pro nostra salute. Ioan. 3. Ut filium suum unigenitum daret. Isa. 7. Nobis natus, nobis datus, natus nobis ut homo, datus ut Deus, quando enim filium dedit in carne, nobis donauit. Spiritus sancti autem do-

num est nobis datum ratione gratiæ, & aliorum donorum: tamen particulari quadam ratione dicitur donum, quia a Patre & Filio voluntate, & amore procedit; de qua re non est hic locus proprius tractandi.

ANNO TATIO IX.

Non conuenit inter antiquos Patres in expositione huius aquæ uiuæ. Sunt enim in quattuor sententiis diuisi. Prima est Cyprii. Epist. 63. & Ambr. Ser. 31. hanc aquam uiuam baptismi aquam interpretantium, quæ aqua uirtutem habet animas uitæ restituendi, quam expositionem August. li. 2. contra Crescon. Gramm. cap. 13. & 14. Illud Ioan. 7. Flumina aquæ uiuæ de ventre eius fluent, edisserens, tacitis eius auctoribus, non recipit. Vtitur autem August. argumento hoc: Quia non omnes, qui baptismum recipiunt, uiuificantur: baptismus enim ab aliquibus male accipitur, nec eo uiuificantur; at hanc, quæ Christus promittit, aquam uiuam, nemo accipit, qui non uiuificetur. quidquid fit de argumento, expositio non videtur accommodata huic loco: nam si Samaritana tunc sciuisset donum Dei, & quis esset, qui secum loquebatur, vti que aquam uiuam accepisset, nec tamen baptizata tunc esset. Non nego baptismum esse aquam uiuam: qui uiuificandi vim habet eos, qui ut oportet, eum recipiunt; sed de hoc non est sermo præsens. Secunda expositio est Origen. tom. 13. in Ioan. & Basil. homil. in Psal. 28. & Theodore: in Psal. 1. qui hanc aquam uiuam, sacram doctrinam interpretantur, quæ in Euangelio continetur: quam expositionem eodem argumento posset Augustinus refutare, quid multi sacra doctrina imbuti peccatis mortui sunt. Quo non obstante, verum est in scriptura sacra hæc doctrinam aquam salutis appellari, Eccl. 15. Aqua sapientiæ salutaris potauit eum. At neque hæc expositio accommodata satis huic loco videtur. nam scientiam hanc habenti, promittitur aqua uiua. *Si scires*, inquit, *daret tibi aquam uiuam*, distinguitur ergo aqua hæc a scientia, & cognitione. Tertia expositio est Cyril. lib. 2. in Ioan. cap. 82. & 85. qui gratiam Spiritus sancti, qua animæ uiuificantur, hanc uiuam aquam esse affirmat, quæ expositio, non videtur plene explicare totum contextum, in quo de aqua hac fit sermo, nec magnitudinem promissionis, nec gratiæ uirtutem, & effica-

Quid nonne aqua uiuæ sit intelligendum.

& efficaciam: non tamen in totum rejicienda expositio est, vt paulo inferius declarabitur. Est ergo quarta expositio, Athana. lib. de incarnata. Christi. Basil. hom. in Psal. 45. in illud: Fluminis impetus lætificat. Chrysost. homil. 30. Hieron. in illud Isa. 55. Sitientes venite ad aquas. & August. tract. 15. in Ioan. qui hanc viam aquam ipsum Spiritum sanctum interpretatur, quæ etiam expositio est Ambro. lib. 1. de Spiritu sancto c. 19. & 20.

Auctor refert dubitationem.

In huius difficultatis resolutionem, verba hæc, & sequentia sunt consideranda. Dicitur enim, *Aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*. Aqua ergo sunt duæ; prior quæ viua dicitur, & quam daturum se Christus promittit, & hæc fit in eo, qui accipit, fons. Altera est aqua, quæ ab hac aqua, & fonte emanat, & salit in vitam æternam. Aqua ergo viua, quæ fons fit in accipiente, Spiritus sanctus est; aqua vero, quæ a fonte hoc fluit & emanat, significat gratiam, & dona Spiritus sancti, quæ participatio quædam sunt ipsius, ideoq. aquæ etiam & viuæ dicuntur. Hæc duo distinguit Paulus Rom. 5. Charitas, inquit, Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. *Charitas*, inquit, *diffusa est*, hæc est aqua manans & fluens; *Per Spiritum sanctum, qui datus est*, hic est fons aquæ viuæ. Similiter etiam Ioan. 7. *Flumina aquæ viuæ fluent*, aqua hæc viua, Spiritus sanctus est: subiungitur enim hoc dixit de spiritu, quæ accepturi erant. rursus *Flumina*, hæc sunt gratia, hæc dona Spiritus sancti, & sic Athana. 99. ad Antiochum. q. 113. per flumina, dona interpretatus est Spiritus sancti. simul ergo complectamur tertiam & quartam expositionem, & sensus perfectus erit. Aqua enim hæc viua, Spiritus sanctus est, qui fit in accipientibus fons aquæ, nempe gratiæ, & donorum, ac virtutum mirabilium. Vnde Ambro. lib. 1. de Spiritu sancto cap. 19. & 20. vtramque visus est coniungere: nam modo Spiritum sanctum, modo gratiam interpretatur hanc aquam. Non solum ergo hæc expositio accommodatur hisce verbis, sed perfecte significat magnitudinem promissionis, & huius aquæ excellētiā. datur enim ipse Spiritus sanctus, qui inhabitat, & manet in ipsis credentibus. Rursus etiam conuenit cum multis scripturis, in quibus Spiritus sanctus aquæ effusæ comparatur. Ioel. 2. Effundam de Spiritu meo. Tit. 3. Per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti, quem

A effudit in nos abunde. Item est prior fī militudo, nam vt aqua lauat sordes corporis, tamquam efficiens causa, & munditiem tamquam formam inducit: Sic Spiritus sanctus lauat animas, efficitq. in eis munditiem, quæ eius gratia est. Concludamus ergo aquam hanc viuam, de qua hic in propositis verbis loquitur, esse Spiritum sanctum. Hæc enim vt sequentibus verbis dicitur, fit in accipiētibus, fons gratiæ & donorum, quæ etiam aquæ dicuntur, quia participatio quædam sunt Spiritus sancti, & per ea homo spiritalis efficitur. Duæ ergo sunt aquæ; altera Spiritus sanctus ipse, qui & aqua, & fons aquæ dicitur: altera est gratia & effectus Spiritus sancti, quibus anima munda, decora, & spiritalis efficitur: & vtriusque fit mentio in hoc colloquio. Aqua autem viua promissa in præsentī sententia, ipse est Spiritus sanctus, qui fons & principium est gratiarum omnium. Quare autem aqua, & viua dictus sit, in annotatione sequenti exponitur.

ANNOTATIO X.

Postea quam aquam viuam Spiritum sanctum esse ostendimus, cur aquæ illiq. viuæ comparetur declarandum est. Aquæ confertur propter tres similitudines, quarum prima est: Sicut aqua sordes & maculas corporum eluit; sic Spiritus sanctus sordes animarū, quæ sunt peccata, & multo magis animas maculant & deformant, quàm quæcumque sordes, aut maculæ corpora. De hac lotionē dicitur Isa. 4. Si abluerit Dominus sordes filiarū Sion, & sanguinem Hierusalē lauerit de medio eius, in Spiritu iudicij & ardoris. vbi Basil. & Hieron. hunc spiritum, interpretatur Spiritum sanctū iuxta illud Luc. 3. Baptizabit vos in Spiritu sancto & igne. Ne quis tamen existimet esse perfectā similitudinē, nosse oportet in hac ablutione quattuor differentias esse inter ablutionem, quæ fit aqua, & eam, quæ fit Spiritu sancto.

Prima est, aqua ita lauat corpora, vt sordes, ac maculas tantum auferat; non tamē ipsis corporibus nouam aliquam munditiem imprimat præter eam, quam in se ipsis habebant. Sit exemplum; lauatur vas terreum sordidum, aqua sordes auferit; at vas terreum in suamet terrea munditiæ manet. Non sic Spiritus sanctus lauat animas: postea vero quàm peccata, & ipsorum sordes eluit, manet anima in sua munditiæ

Tres similitudines aquæ cū Spiritu sancto.

Prime similitudinis quattuor sūt dissimilitudines.

munditiæ naturali a peccatis munda, sed vltra hanc imprimi munditiem quandā multo præstantiorem ea, quæ prius erat: nam infundit gratiam, quæ est participatio quædam diuinitatis, per quam vt dicitur. 2. Pet. 1. Efficitur homo diuinæ confors naturæ. Velut si aqua non solum sordes a vase terreo remoueret, sed simul inauraret. hoc significat illis verbis. Psal. 50. Lauabis me, & super niuem dealbabor. Quid est super niuem dealbari? quid enim niue candidius est? vtrique significat supra naturalem munditiem animas accipere a Spiritu sancto candorem multo maiorem, & perfectiorem, ac puriorem niue. Secunda differentia est, aqua quidem lauat corpus, sed non efficit pulchrum, & decorum. Si enim homo deformis est, quantumcumque lauetur, mundari quidē potest, sed non decorari, ac pulcher fieri; at Spiritus sanctus ita lauat animas, vt pulchras ac nitidas efficiat. Sunt quidem animæ in sua substantia pulchræ, & cunctis visibilibus pulchriores; at pulchritudo a Spiritu sancto indita, multo maior est, quàm tota pulchritudo earum naturalis, tantaq. est vt a Deo adamentur. iuxta illud Psal. 4. Concupiuit Rex speciem tuā, quod Hieronymus de spiritali animarum pulchritudine, quæ per gratiam Spiritus sancti fit, exponit. De hac gemina venustate nempe naturali, & quæ a Spiritu sancto confertur, intelligitur illud Cant. 1. Ecce pulchra es amica mea, ecce tu pulchra, bis pulchra dicitur, quia anima in sua substantia pulchra, multo maiore a Spiritu sancto accipit pulchritudinē. Tertia differentia est. Aqua lauat, sed corrumpit, debilitat, destruit, & consumit. Videmus enim vestes, dum abluuntur, mundari quidem, sed consumi. aquæ enim qualitates corruptiæ sunt: at Spiritus sanctus non sic se habet, sed lauat & roborat animas, maioresq. vires accedunt, quo magis lauantur: quod Paulus sentiens Philip. 4. dixit: Omnia possum in eo, qui me confortat. Quarta differentia est, aqua lauat, sed nō manet in corpore loro, sed recedit vna cū sordibus; at Spiritus sanctus lauat animas, & permanet. Ioan. 14. de Spiritu sancto dicitur; Apud vos manebit, & in vobis erit. Est autem mirabilis modus, quo Spiritus sanctus est in his, quos ipse lauat. Non enim est tantum per præsentiam quandam, sicuti Deus dicitur esse in omnibus: sed per quandam veluti vnionem, & assistentiam, quæ in hoc sæculo cognosci perfecte non potest, iuxta quam dicitur habi-

Arare in homine, & hominem templum esse Spiritus sancti. 1. Corin. 6. vt quod magis est, opera hominis ei tribuantur. Matt. 10. Non estis vos, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. & Rom. 8. Spiritus postulat pro nobis, & 1. Thessa. 2. Qui operatur in vobis, qui credidistis. Lauat ergo Spiritus sanctus animas, & in hoc similitudinem habet cum aqua, quæ lauat corpora, sed in ea similitudine prædictæ quattuor differentię obseruantur.

Secunda similitudo, propter quam aqua comparatur, ea est, quia sicut aqua fecundam facit terram, & arbores, easq. facit fructificare: sic Spiritus sanctus facit fecundas animas, vt fructificent, de hisce fructibus Spiritus sancti, habetur Galat. 5. Fructus, inquit, Spiritus est charitas, gaudium, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo &c. Est item similitudo: vt enim aqua multiplices fructus efficit, sic & Spiritus sanctus. 1. Corin. 12. Diuisiones gratiarum sunt, vnus autē Spiritus. Et rursus: Hæc omnia operatur vnus atque idem Spiritus, diuidens singulis. Adhæc vt aqua vna varijs plantis, herbis, ceterisq. inseruit, diuersos fructus, multiplices flores, coloribus, & odoribus, & figuris iuxta cuiusque naturam distinctos efficit; sic Spiritus sanctus miro modo diuersis, & aliquando contrarijs complexionibus, & conditionibus hominum naturalibus se accommodat. Sunt enim homines aliqui vehementes, aliqui temperati, alij solitudini dediti; alij conuersationem hominum amantes, alij seueri, alij placidi, milleq. modis differentes, & tamen omnes iusti, & sancti, eodemq. ducti, & nutriti sunt Spiritu sancto.

Aduerte tamen, in hac similitudine, esse quoque quattuor differentias. Prima est, aqua sic arbores reuiuiscere non facit, nec sterilem terram fecundat; at Spiritus sanctus animas mortuas peccato, vitæ reddit, impartiturq. vitam quandam celestem, & diuinam, perfectiorem ea, qua naturaliter viuunt, de qua vita dicitur Colloss. 3. Vita vestra abscondita est cū Christo in Deo, & Galat. 2. Viuo ego iam non ego, viuio autem in me Christus. Est autē superior & excellentior vita hæc naturali vita, qua viuio anima, cum sit alterius ordinis superioris. Hanc autem vitam Spiritum sanctum efficere docet Dominus. Ioan. 6. Spiritus est, qui viuificat: & in symbolo consistemur, Spiritum sanctū Dominum, & viuificantem. Facit etiam idem Spiritus

Secunda similitudo aquæ cū Spiritu sancto, in quattuor tamen alijs dissimilis.

Spiritus animas fecundas, ferentes copio sum fructum vitæ æternæ. Ioannis. 15. Qui manet in me, hic fert fructum multum. Secunda differentia est. Aqua fecundat terram, & arbores, & cetera ad fructus producendos, ad quos earum virtus naturalis se extendit. Vitem enim vt faciat vvas, ficum vt producat ficus, & sic in singulis: at Spiritus sanctus animam fecundat, vt faciat fructus supra totam suam virtutē naturalē. Nec enim intellectus credere, nec voluntas Deum, vt oportet diligere, nec homo virtutum actus perficere, nec virtus humana opera ea, quæ miracula dicuntur efficere possent, nisi Spiritus sanctus fecundaret. 2. Corinth. 3. Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis. Tertia differentia est. Aqua non mutat fructus arborum; nec enim facit arborem producentem fructus malos & letiferos, ferre bonos & salutiferos; nec si qua est fructuum amarorum, fructus dulces profert. At Spiritus sanctus hanc mirram efficit mutationem; vt qui prius fructificabant morti, vt dicitur Rom. 7. fructificent Deo; & qui prius opera digna æterna pœna faciebant, postea digna æterna vita faciant: & qui prius ambitiosi, avari, superbi, & moribus efferi vivebant; euadant humiles, liberales, mansueti ceterisque virtutibus insignes, mutanturque in alios viros: quam mutationem prædixit Isa. cap. 15. Vitulus, inquit & vitulus paciscuntur simul & catuli leonū requiescent, & leo vt bos comedet paleas. quem locum Eusebi. lib. 7. de demonst. Euang. cap. 9. de gentium moribus efferis, in alios longe contrarios eosque optimos per Euangeliū conuersis exponit. Quam mirabilem mutationem Origen. lib. 2. contra Celsum, affirmat, vnum esse ex potissimis argumentis nostram religionem esse verā & a Spiritu sancto datam probantibus. Quarta differentia est. Aqua fructus edere facit arbores, non solum ijs naturales, sed etiā limitatus, nimirum singulas singulos: ficus enim ficus, & vitis vvas, & cetera hos, aut illos fructus ferūt. At Spiritus sanctus singulas animas innumeros ferre fructus facit. implet enim vnā hominis animam multis donis, virtutibus, & gratijs, ex quibus opera & actus varij, & differentes inter sese, omnes tamen egregij & diuini procedūt. Spiritus sanctus ergo aquæ similitudinem habet in eo, quod fecundat. in hac tamen fecunditate quattuor vti diximus, existunt discrimina.

Tertia tandem similitudo propter quā

De tertia similitudine

A Spiritus sanctus aquæ confertur ea est: quod aqua extinguit sitim; similiter & Spiritus sanctus. hoc tamē paulo inferius explicabitur, vbi secundæ sitis sit expressa mentio a Domino. Hæc autem omnia accommodantur gratiæ a Spiritu sancto emananti: ipsa enim etiam aquæ similitudinem habet, sed secundario, cum per eam Spiritus sanctus efficiat omnia, quæ dicta sunt.

aquæ est Spiritu sancto.

ANNOTATIO XI.

C Vt autem Spiritus sanctus viuā aqua dictus sit, superest exponendum. Sunt autē huius tres causæ. Prima, quia vitam habet in se ipso, qua viuit, immo ipsa vita diuina est: viuit enim cum Patre, & Filio, & omnes tres vna & eadē vita sunt, sicut vna essentia, & substantia. Altera est ab effectu, quia vitæ auctor est: ipse namque viuificat animas nostras, quæ peccato mortuæ erant: ipse etiam viuificabit corpora nostra mortalia. Roma. 8. Viuificabit mortalia corpora nostra, propter spiritum eius inhabitantem in nobis. Hæc duæ causæ sunt, propter quas Spiritus sanctus viuus, & vita dicitur; at non propter quas vitæ aquæ confertur. Nam non omne quod viuit, aquæ viuæ simile est. Idcirco adiungitur tertia causa, quæ sumitur ex August. tract. 15. in Ioan. vbi aquam viuam eam appellari dicit, quæ ita fluit, vt suo sit coniuncta principio a quo ortum habet: aquam autem mortuam vocari quæ diuisa, & interrupta est a suo fonte. iuxta hoc Spiritus sanctus aquæ viuæ recte comparatur, ita enim in animas fidelium descendit, vt a suo principio numquam seiungatur, cum maneat, a Patre & Filio procedens, in vnitatem eiusdem naturæ, & substantiæ numquam diuisus: sicque nobiscum vnitur, vt nihilominus apud Patrem, & Filium perpetuo perseueret.

Spiritus sanctus propter tres causas viuā aqua dicitur.

Possumus etiam gratiam ipsam Spiritus sancti, sicut aquæ, ita & viuæ conferre, nō quod ipsa sit in se viuens, cum non sit substantia per se subsistens; sed quid animæ inhærens; nō quod viuificet quasi auctor, & causa vitæ; sed quia est velut forma ipsa, qua viuitur secundum spiritum. hac ratione Cyrillus lib. 2. cap. 82. gratiam Spiritus viuam appellat, quasi viuificatē. Et quia suo etiam principio est coniuncta, nosque coniunctos efficit. pēdet enim semper a Spiritu sancto, & per eam Spiritus sanctus in nobis inhabitat, & nobiscum vnitur, & nos coniungimur ipsi. 1. Corinth. 6. Membra

Gratia est Spiritus sancti viuæ aquæ comparatur.

Membra vestra templū sunt Spiritus sancti. Non solum nos gratia coniungit Spiritui sancto, qui est bonorum spiritualium & gratuitorum principium, vt dicunt, appropriationis, sed toti Trinitati, quæ est principium efficiens. Ioan. 14. Ad eum ve-

niemus, & mansionē apud eum faciemus & Christo ipsi, Deo, & homini, qui principium est meritorium, qui sua morte, & passionē Patri nos conciliauit, & gratificauit. 1. Cor. 12. Vos estis corpus Christi. Gratia ergo viuæ aquæ similis est.

Dicit ei mulier: Domine neque, in quo haurias, habes, & puteus altus est, vnde ergo habes aquam viuam?

C O M M E N T A R I V S.

Non intellexit verbum Christi mulier: nam aquam viuam, quam Christus promittebat, esse materialem de terra emanantem arbitrabatur, ideo obiecit: Puteus hic profundus est, nec habes, in quo haurias, vnde ergo habes aquam hanc viuam? id est, ex hoc puteo ista aqua esse non potest, quia profundus est, & non habes, quo haurias; alius ergo locus est, vbi hanc aquam te habere oportet, dic vnde haurias, & manifesta hunc locum. Quamuis mulier verbum Christi non intellexerit, tamen affectus eius iam mutabatur, & intellectus illuminabatur, diuinaque virtus paulatim, & suauiter operabatur. Quem enim Iudæum vocauerat, cuique veluti insultauerat, iam Dominum vocat: nec verbum contemnit irridendo, præsertim cum aquam ab ea prius petijisset: aut reiiciendo, vt incredibile: sed dubitando, & ignorando opponit: Vnde habes aquam hanc, quia non video quo modo de hoc puteo tu possis haurire. Non intulit, ergo non habes aquam, sed intulit, *Vnde habes ergo aquam?* & hæc illatio continet duas enunciationes; prior est illatiua, ac si dixisset: Ergo ex alio loco, vel aliunde necesse est te habere aquam hanc: altera est interrogatio quædam, quasi diceret: Quis locus hic est? totum hoc vna connexuit sententia: *Vnde ergo habes aquam?*

Numquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius?

Dvo obiecit mulier verbis Christi aquam viuam promittētis: vnum de loco, vnde eam haberet, quia de illo puteo haurire non poterat, quod præcedentibus verbis fecit; alterum his verbis proponit, & sensus est: Si tu habes aquam hanc viuam, quam promittis, maior es, quàm Iacob: nam hic dedit nobis puteum hunc: nec meliorem aquam habuisse eum credibile est, cum ipsemet de hac biberit, & filij eius, & pecora; si habuisset meliorem, non vti que ipse, & filij biberent de hac aqua: Si tu ergo habes aquam hanc viuam, maior es quàm Iacob. Hæc verba non protulit affirmatiue, quia difficile ei videbatur, quem Iudæum vnum ex ceteris opinata est, præponere Iacob ipsi, nec tamen inficiando protulit, dicens: Tu non es maior; sed vsa est interrogatione. Iam enim lumine diuino tacta, maiorem de Christo incipiebat opinionem concipere, quàm prius habebat. Sed dicit aliquis, vnde infert hæc verba: *Numquid tu maior es?* Respondet: Christus dum dixit, *Tu petijisses, & ille daret tibi aquam viuam*, significauit aquam suam esse, multo perfectiorem, quàm illa erat: nisi enim perfectior esset, non esset dictum; *Tu petijisses*, nam mulier abundantem ex eo puteo aquam habebat, nec erat, cur peteret, nisi aquam illam promissam, multo præstantiorem intelligeret. Propterea facta obiectione de loco, quia hæc aqua nec ex illo, nec ex alio puteo hauriri posse videbatur; alteram erga personam promittentem facit

Samaritana, quam se prouidenter gessit.

D d c i t

cit obiectionem, quia esset tunc maior, quam Iacob: ut sit integer sensus: Nec scio, unde habeas, nec qua ratione habere possis intelligo. Nam si haberes, esses profecto tu maior quam Iacob, quod credibile non uidetur. Non ergo aquam hanc uiuam dare potes. Hac mulier absolute non protulit, sed interrogatione, & dubitatione usa est, quia etsi difficile, tamen non impossibile iudicauit: quod sane iam lumen diuinum efficiebat in eius mente. Attende rursus mulieris prudentiam, quia rem non impossibile iudicabat, spe quadam iam impulsam aquam hanc habendi, Iudaeam se quodam modo profitetur, hac ratione Christum, ut ei aquam daret, inducens. Iacob enim patrem quoque suum uocat, quasi diceret: ego etiam sum Iudaea, ut tu, & ambo communem habemus patrem: & cui exprobrauerat prius, *Tu Iudaeus cum sis*, eum iam reueretur, & se eodem nomine nobilitat. iam enim spem, lumine affecta diuino concipiebat, sed imperfecte, cito in magnam fidem, spem, & charitatem a Christo extollenda. Cyrill. lib. 2. cap. 84. uerba connectit, ut prioribus uerbis existimauerit Christum magicis artibus aquam ex puteo sine hydria extracturum, hanc tamen opinionem posterioribus his uerbis correxerit: tamen sensus hic difficile accommodatur, idcirco expositio allata probabilior est.

Quorsum Samaritana Iacob patrem etiam suum dicat.

Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis, qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum.

Cognouit mulier ex Christi uerbis, aquam ab eo promissam excellentiorem esse ea, quam ipsa ex puteo hauriebat, excellentiam tamen, & praestantiam eius nondum perfecte assequeretur: elementarem enim aquam esse existimabat, & nondum certa omnino erat, Christum aquam, quam promittebat, dare posse. Prosequitur ergo Christus in his duobus mentem illius illustrare. Hoc posterius efficit uerbo assertionis geminato, nempe, *Aqua, quam ego dabo ei, & iterum, Aqua, quam ego dabo ei*, quasi diceret: ne dubites o mulier, me hanc habere, & dare posse aquam, ego dabo, in mea est potestate, mihiq. eam dare incumbit. Prius autem facit, discrimen magnum inter has aquas assignando, quod quidem est triplex. Primum uerba proposita continent, quorum sensus est: Aqua putei huius non extinguit perfecte sitim: nam qui eam bibit, eum sitire iterum necesse est: aqua uero, quam ego dabo, & quam ego promisi tibi, sitim aufert omnem, nam qui eam biberit, non sitiet in aeternum. Perpende Christi artificium, allicit enim mulierem ad credendam, desiderandam, & petendam aquam promissam, per hoc, quod sitim expellit in aeternum, ut mulier, quae quotidiano labore hauriendi aquam putei, propter sitim frequentem, premebatur; spe a tanto onere se liberandi, facilem se ad credendum, & quaerendum, quod promittebatur, exhiberet. Hoc est unum discrimen, quo aqua a Christo promissa praestantia declaratur, quoq. eam non materialem, elementarem esse innuatur. taciteq. Christus se maiorem, quam Iacob significat, mulieriq. consentit dicenti, est maior quam Iacob? Aqua haec sitim in aeternum extinguens, Spiritus sanctus est credentibus in Christum datus, qui omnem sitim & animam, & corporis aufert, ut in annotatione sequenti explicatur.

Christi sapientia luceet in hoc colloquio.

Quo modo uerum sit, quod non sitiet in aeternum, qui bibit ex hac Christi aqua.

ANNOTATIO XII.

Explicatione indiget, quod dicitur, Aquam hanc, nempe Spiritum sanctum, sitim in aeternum extinguere: id enim annotatione decima promissimus in hoc loco tractandum. Aduertendum igitur est, sitim duplicem esse, alteram, quae corporis est, &

est, & aqua materiali sedatur: alteram quae est animae: desideria enim & concupiscentiae, sitis quaedam sunt.

Sitis corporalis.

Si loquamur de siti corporis, est quaedam similitudo aequae naturalis, cum aqua uiua Spiritus sancti, qui etiam, sicut & aqua elementaris, solet corporis extinguere sitim, immo & famem. Legimus enim, & audiimus nonnullos viros hoc spiritu plenos, ita esse in aeternorum contemplatione raptos, ut nec sitim nec famem, immo nec incommoda graua corporis sentirent, & per multos dies ieiuni absque cibo & potu perseverarent, quodq. mirabilius est, fastidire cibum, & potum, sicut fastidire solent, qui saturi, & cibo ac potu repleti sunt. Nec incredibile hoc uideri debet. Si enim circa res temporales, & caducas amor nimius, aut laetitia, aut reliquae uehementes passionis, id efficiunt, ut homo per multum temporis nec sitiat, nec famescat: quanto magis Spiritus sanctus per gratiam suam, id operabitur? Interest tamen, quod eorum qui affectibus hisce famem & sitim non sentiunt, corporeae vires debilitantur, potu, & cibo deficientibus: at Spiritus sanctus roborat, & vires sustentat, ne homo succumbat, sed integer, & fortis perseueret. Exemplo id comprobatur Eliae, qui semel pane & aqua refectus, fortis quadraginta dierum iter ieiunus contempsit. multa exempla virorum insignium huiusmodi habemus. Videre enim licet homines delicatos, infirmos, debiles, vel minima incommoda corporis ferre non valentes, superueniente Spiritu robustos, expeditos, agile, facile quae corpori sunt graua supportantes, euadere. Hoc tamen non semper efficit Spiritus sanctus, sed quando, & quantum, & quibus cum uult. Est ergo similitudo quaedam aquae uiuae cum aqua elementari, etiam quantum ad sitim corporalem. Quamuis autem Spiritus sanctus sitim corporis, & famem ijs, quos replet, auferat, non id ita efficit, ut non amplius sitiant, & famescant. Nam & illi viri, de quibus dictum est iterum eisdem passionibus subduntur, & Elias ipse famem & sitim passus est: & Christus caput nostrum, post ieiunium quadraginta dierum esuriit, cum in hoc saeculo sitis haec a sanctis per Spiritum sanctum non ita remoueat, quin iterum sitiant: quod igitur Dominus promittit, de futuro saeculo intelligere oportet. Sitim enim in aeternum aufert, quia huius uitae modico transacto, resurgent virtute Spiritus sancti illi, quos ipse prius potauerat, omnino incorrupti,

nec in aeternum sitient, nec alijs passionibus, & miserijs subiecti erunt. Hoc non facit aqua elementaris, non enim sitim in aeternum aufert, sed resurgent, qui Spiritum sanctum non biberunt, sitientes in aeternum. Aqua ergo haec, uiua Spiritus sancti, dicitur auferre sitim in aeternum ad modum medicamenti, quod febricitanti porrigitur, ad febrim & sitim expellendam; quod non tunc facit, quando accipitur, sed interuallo temporis facto, ita haec aqua uiua, sitim in aeternum auferre dicitur. Loquitur autem Dominus de siti corporis, ut docte dicit August. tract. 15. in Ioan. & sic est huiusmodi sententia intelligenda praetermissis alijs, quae recentiores imaginantur.

Quantum autem ad sitim animae attinet, etiam Spiritus sanctus virtutem habet eam extinguendi, sed non modo, sed uti diximus de siti corporis, in futuro saeculo; quando nimirum omne desiderium implebitur, quando totus hominis appetitus satiabitur, & fiet illud, quod praedictum est Psal. 116. Satiabor cum apparuerit gloria tua: & quod promissum est a Domino Matth. 5. Quoniam ipsi saturabuntur. In hoc autem saeculo haec sitis non omnino extinguitur, immo quaedam augetur per Spiritum sanctum. Iusti enim & sancti, quo Dei gratia, & Spiritu sancto magis implentur, eo uehementius Deum desiderant, ipsiq. seruire, & inhaerere concupiscunt, iuxta illud Eccles. 24. Qui edunt me, adhuc esurient, & qui bibunt me, adhuc sitient: iustorum enim est sitire, & esurire semper iustitiam. Sitis autem desideriorum & affectuum prauorum, quae superbos, ambitiosos, carnales, auaros, ceterosq. operarios iniquitatis vexat, extinguitur per aquam hanc Spiritus sancti: cuius virtus adeo etiam in hoc saeculo potenter operatur, ut iustis & sanctis, quae prius placebant, & cupiebant, summo opere displiceant, fiantq. molesta, quae dulcia videbantur ante huius aquae potum. Neque tamen haec sitis ita perfecte in hoc saeculo remouetur, quin aliqui motus, & leues affectus prauis insurgant, cum & iusti venialiter peccent. Sitis etiam illa concupiscentiae carnalis, quae militat contra Spiritum, non penitus aufertur: Paulus enim ad Roman. 7. Sentio, inquit, in membris meis legem repugnantem legi mentis. At per aquam hanc sit, ut vel minuatur, vel vires accrescant, quibus facilius feratur, nec valeat iam uictoriam de Spiritu reportare. Dixi autem, minuatur, vel facilius feratur, quia per gratiam

Extinguit haec aqua etiam sitim animae.

gratiam aliquando vere motus hic concu-
piscentiæ minuitur: aliquando etiam non mi-
nuitur, augentur vires, ut facilius feratur:
sicut qui dat vini potum ferenti pondus,
non minuit pondus, sed facilius portatur,
& leuius videtur viribus auctis ex vini po-
tu. Hæc in hoc sæculo fiunt, ubi luctandū,

pugnandum, & laborandum est pro iustitia;
at in futuro omnis sitis depelletur in æ-
ternum, virtute huius aquæ viua hæstet.
illic fatietas sine fastidio, illic quies æter-
na, illic quod nunc dicitur eueniet; *Qui
biberit ex hac aqua nunc, Non sitiet, tunc,
in æternum.*

*Sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis
in vitam æternam.*

COM M E N T A R I V S.

Præcedentem sententiam auget, sensus talis est: Non solum qui biberit ex
aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum; sed etiam hæc aqua fiet in
eo, qui biberit, fons aquæ salientis, id est salire facientis eum in vitam æternam.
Tanta erit huius aquæ uirtus in bibente, ut suo impetu eum impellat, & extollat
in vitam æternam, & ex mortali, & corruptibili, ac terreno; faciat immortalem,
in corruptibilem, & cælestem. Hoc efficit Spiritus sanctus, qui fons est in
credentibus in Christum, tantæ uirtutis, ut eos in cælum perducatur, & a corpore
etiam morte in vitam æternam resurgere faciat. Rom. 8. Suscitabit corpora
uestra mortalia, propter inhabitantem Spiritum in uobis. Hisce uerbis alia duo
discrimina ultra primum, quod in superiori sententia expositum est, inter aquas
hæc narratur. Aqua enim putei non fit fons in eo, qui bibit, nec uitam æternam
conferit; aqua uero Christi fit fons aquæ salientis in uitam æternam. Spiritus
sanctus enim fons fit in nobis aquæ donorum gratiæ, & uirtutum, quibus di-
gnos nos facit uita æterna, & per ea in uitam perducimur.

Adnotanda sunt aliqua: primum particula illa *Sed, Græce, ἀλλὰ* non diuersi-
tatis in hoc loco, sed augmenti est. Solet enim in scriptura in ea accipi significa-
tione. Ioan. 16. Absque Synagogis facient uos, sed uenit hora, ut qui interficit
uos, arbitretur se obsequium præstare Deo, id est, quin potius, seu, immo uenit
hora. & Ioan. 17. Sed quia hæc locutus sum uobis. Sunt multa eiusmodi exem-
pla. Alterum est, duo hic esse; fontem, & aquam fontis: fons est principium, &
hic est Spiritus sanctus: aqua manans, gratia, & dona ipsius sunt. Tertium est
metaphoram esse sumptam ab aqua materiali, hæc enim tantum ascendit, quanta
est altitudo principij a quo emanat: hoc idem reperire est in aqua ista spiri-
tuali, fons enim a quo gratia oritur, Spiritus sanctus est, qui est uita æterna. Ascendit
ergo, & ascendere faciet habentem usque ad uitam æternam, ut sicut a Deo pro-
cedit ita extollat hominem, ut Deo ipso fruatur, cuius fruitio uita æterna est.
Quartum est, aquam, & gratiam Spiritus sancti dici salire in uitam æternam,
quia salire nos facit, dignosq. efficit, ut uitam æternam consequamur, quod ha-
bet ab impetu & uirtute principij, cui nos coniungit, nempe Spiritui sancto, &
toti Trinitati, & Christo.

Quatuor
annotatur
literæ expli-
catione.

A N N O T A T I O XIII.

Quid nomi-
ne fontis
hoc loco in-
telligatur.

Spiritus sanctus uere fons est uitæ æter-
næ, a quo gratia, & dona, & bona om-
nia spiritualia emanant, de quo fonte di-
ctum est. Psal. 35. Apud te est fons uitæ.
Hunc fontem uarie Patres interpretati
sunt, ut refert Ambr. lib. 1. de Spiritu sa-
cto cap. 19. Aliqui enim Patrem ipsum in-
terpretabatur, qui est fons, a quo uita, qui
Filius est, procedit. Alij Filium ipsum es-
se hunc fontem intellexerunt, a quo em-
-

nat uita, qui est Spiritus sanctus: quam ex-
positionem secutus est Athan. lib. de incar-
natione Christi, quamuis Ambrosius ta-
cito nomine, interpretationis huius me-
minerit. Alij tertio loco fontem hunc Spi-
ritum sanctum esse dixerunt, a quo ema-
nat in nos uita gratiæ: & hanc interpreta-
tionem probat ibi Ambro. cap. 20. eaq. ad
rem nostram facit: qui enim in credenti-
bus fit fons aquæ, ipse est, qui dicitur esse
apud Deum, nempe Filium, & Patrem.
Obijciat aliquis cum Spiritus sanctus Deus
sit, quia ratione dici potest, fieri. Respon-
deo non dici absolute fieri in nobis, sed
fieri in nobis fons aquæ, quia nobis sua do-
na communicat, & per gratiam in nobis

est, sicut dicitur Deus factus adiutor no-
ster, non tamen quod factus sit absolute.
Fons ergo est Spiritus sanctus, non rela-
tione ad Patrem & Filium, quia Pater &
Filius non habent uitam a Spiritu sancto:
quin potius Spiritus sanctus accipit uitam
a Patre & Filio: sed fons dicitur relatione
ad nos, quia nobis impartitur aquam hæc
sue gratiæ, & donorum. Possimus etiam
affirmare gratiam animabus infusam, fon-
tem esse; quia ab ea fluunt uirtutes in po-
tentijs, dona, & opera digna Deo. hoc ta-
men in loco non significatur nomine fon-
tis nisi Spiritus sanctus: aqua autem hu-
ius fontis sunt gratia, & cetera omnia, quæ
gratiam infusam consequuntur.

*Dicit ad eum mulier: Domine da mihi hanc aquam, ut non
sitiam, neque ueniam huc haurire.*

COM M E N T A R I V S.

Quamuis mulier nondum aquam hanc promissam perfecte perceperit, mul-
tum tamen diuino illustrata lumine profecerat. nam dictis Christi fidem
habuit, credens fieri posse, Christum aquam dare meliorem illa, quam
ipsa hauriebat, & quam qui biberet, non sitiret in æternum: & quantum ex ver-
bis ipsius superius expositis licet colligere, maiorem Christum, quam Iacob cre-
didit. nam qui aquam hanc uiuam daturus erat, maiorem quam Iacob futurum
ipsam et erat facta. Profecit etiam in affectu: nam hanc sibi dari petit, confisa uer-
bis Christi: Ille daret tibi, si tu petisses: *Da mihi*, inquit, *hanc aquam*, sed ut im-
perfecta intellectu, ita etiam erat imperfecta affectu: utilitate enim temporali in-
ducta, hanc aquam cælestem petit: Ne, inquit, toties huc ueniam haurire. Non
mirum, si imperfectum est desiderium, ubi adhuc imperfecta erat fides.

Dicit ei Iesus: Vade uoca uirum tuum.

Prudentissimus, & sapientissimus medicus Dominus, eam statuens sanare,
causam infirmitatis considerat. capere diuina, & spiritualia mulier non po-
terat, quia graui carnis peccato oppressa, & cæca tenebatur: ut igitur illumine-
tur, ad causam morbi medicus se conuertit, & ut peccatum suum agnoscat & co-
fiteatur, ipsam mulierem illuminandam inducit. Atque hæc est causa, cur Domi-
nus tanta uerborum multitudine, qui simul sanare & illuminare potuit, est usus,
ut nos ipsos, & qualiter alijs mederi, & qui infirmi sunt, qua ratione sanari, & il-
luminari debeant, instrueret, *Vade*, inquit, *uoca uirum tuum*, sciebat non habe-
re uirum, sed adulterum, eam tamen proprium fateri peccatum inducit, & hu-
militate hac confessionis disponit, ut illuminetur. Propterea, ut incipiat saltem
ipsa confiteri, quærit, & infirmitatem eius adiuuans tamquam piensissimus me-
dicus, quod non cogitabat malum, in memoriam reuocat, & loquendi & ape-
riendi occulta dat occasionem. Hæc uerba, & cetera huius colloquij, August. lib.
83. quæstion. 9. 64. Spiritualiter exponit, subtiliter quidem, & docte.

Quorundam
Christus uer-
borum am-
biguis usus
fit in hæc
collocutio-
ne.

Respondit

Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum.

NEgat mulier se virum habere, & id verum erat. Multum valet in animis hominum utilitatis spes: cum enim aquam hanc sibi dari vehementer optaret, ne vllam dilationem pateretur, se virum non habere confessa est: ne abire, & iterum venire cogeretur, & utilitate allecta, verum manifestat.

Dicit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum: quinque enim viros habuisti: & nunc, quem habes, non est tuus vir: hoc vere dixisti.

Persequitur Dominus, quod mulier incœpit, & principium confessionis eius confirmans, quod defuit, & occultum erat, supplet & manifestat: *Dixisti bene*, id est, verum est, quod dixisti, te non habere virum, sed aliud tacuisti: nam viros habuisti quinque & quem nunc habes, tuus non est vir, propterea tu confessa vere es, te non habere virum. Bis repetit Dominus bene dixisti, non habeo virum. Primo quidem confirmans eius dictum: secundo post datam causam, quare bene dixerit, ac si diceret: Vere dicis te non habere virum: nam habuisti quinque, & vnum modo habes, sed hic non est tuus: & hoc recte dixisti, te non habere virum, quia habes quidem, sed non est tuus. Illud, *Quia*, non est casualis dictio, sed declaratiua. bene dixisti te non habere virum, seu quod non habes virum: & bene dicere pro eo dictum est, quod est verum dicere. Magna prudentia, & suauitas Christi hæc est: non arguit, non inuehitur contra eam, non adulteram vocat, sed modestissime eius peccatum manifestat. Adulterij enim occulti significatio, imperfectæ feminæ satis magna erat correctio: nec opus erat acerbiter adiungere verborum, maxime quia hoc reuelabat, non tam vt illius insimularet incontinentiam, quam vt suam ei manifestam faceret dignitatem, & excellentiam, eamq. ad sui fidem alliceret.

A N N O T A T I O XIII.

Nonnulli legunt, quinque, alij: sex viros habuisti. **O**Rigen. in Ioan. tom. 13. refert Heraclionem legisse, sex viros habuisti. ipse vero legit, vt nos legimus, quinque viros habuisti. & similiter Athanasius. quæst. ad Antioc. quæst. 48. & hæc est communis & recepta lectio. Hier. epist. ad Rusticum de viuendi forma, videtur legere sex viros: sic enim, inquit, Quid Samaritana vilis? non solum ipsa credidit, sed post sex viros inuenit Dominum: tamen Hieronymus coniunxit adulterum cum quinque viris; propterea dixit post sex viros inuenisse Dominum. idem etiam Hieron. in epist. ad Gerontium de monogamia sic inquit: Dicemus huic mulieri, quod Dominus Samaritanæ, viginti duos maritos habuisti, & iste, a quo sepeliris, non est tuus. at hæc verba dicebat Hieronymus, applicans cuidam, quæ cum altero & vigesimo viro nuptias celebrauerat, non tamen

A quod vellet ita esse in Euangelio legendum. Lectio ergo tenenda est, *Quinque viros habuisti.*

In sensu etiam varij sunt Doctores: nam Irenæ. li. 3. cap. 19. dicit, præter primum, ceteros non viros fuisse, sed adulteros: tamen re vera hunc sensum litteralis textus pati non potest. nam dicitur: *Quinque viros habuisti, & hic, quem habes, non est tuus,* quasi reliqui quinque fuerint sui. & ita cõmuniter exponunt Doctores, & id probat Athanasius loco citato, dicens: Hæc mulier viros iuxta Samaritanorum legem quinque habuit, mortuiq. iam erant, postea vero scortabatur: nemo siquidem cum ea ut cum uxore legitima cohabitare uolebat. Illa vero cum concupiscentiam suam refrenare non posset, clam apud se habuit, cum quo consuetudinem habebat, & non erat hic manifestus, aut legitimus maritus,

In estu etiã superiorum verborum explicatio nõ conueniunt doctores.

A s, sed eum secũ occulte habebat. Hæc Athan. Siue autem lex Samaritanorum fuerit, vt vltra quinque habere non liceret, siue talis lex non fuerit; hoc certũ est illam quinque matrimonium cõtractũ, virosq. legitimos habuisse quinque, sicut us autem adulter erat. Probabile quidem est, quod Athanasius dicit: si enim habuisset cum pluribus coniungi, forsã adulterum non quæsiuisset. Argumentum tamen est magnæ incontinentiæ in muliere, quæ tot erat copulata viris, & tamen nõ legitimum habebat virum. Consideranda est Christi prudentia: peccata Samaritanæ ad hæc, noluit suos adesse discipulos. Si enim sunt corrigenda occulta peccata, vnde peccant fama, & opinio non lædatur, quando vtrumque simul fieri potest; hoc Dominus præfenti docuit exemplo.

A N N O T A T I O XV.

Hoc loco abusus est Tertull. lib. de Monogamia ad probandum secundas nuptias esse damnosas, & solam monogamiam licere, quia Dominus hunc, quem post quinque habebat, hominem non esse maritum contendit. tamen sententia hæretica est, & in hoc Tertull. a catholica veritate recessit: vnde Hieron. lib. de scripto. Eccle. illum librum contra

Eccliam scriptum esse censet. Locus autem hic non solum pro eo non facit: sed etiam contrarius illi est: nam Dominus dum asserit, hunc non esse virum eius, tamen quinque habuisse, probat non solum secundas, sed etiam quintas nuptias: aliter non solum hic sextus, sed nec quattuor alij viri eius fuissent. Est quoque Basil. in epist. ad Amphilocho. can. 4. vbi videtur quartas, & quintas, & vteriores nuptias damnasse, nec matrimonia cõfuisse, sic intelligendus; esse quidem matrimonia, tamen argumentum esse incontinentiæ contrahentis, nisi aliqua particularis ad sit causa: nam secundum fidem Catholicam non est determinatus numerus nuptiarum. Quod si Patres penitentiam imponebant bigamis, & trigamis, id propter incontinentiam, quam præ se ferebant, factum erat; tamen non separabant eos quasi matrimonia non fuissent. nec locus hic contrarium probat, immo pro veritate facit: nam quintas probat Dominus nuptias. quod si sextus non vir dicitur, vel ob id est, quia vt dicit Athana. prohibitum erat lege Samaritanorum sextas celebrare nuptias, vel quod probabilis est, quia non eas celebrauerat cum hoc sexto. Contingit enim sæpe viduas aliquem habere in adulterum, nolle tamen habere in virum.

Dicit ei mulier: Domine video, quia Propheta es tu.

C O M M E N T A R I V S.

Vera Christum narraffe, simul q. se peccasse fatetur, *Video*, inquit, *quia Propheta es tu*, non dicit simpliciter, *Propheta es tu*, sed, *Video, quia Propheta es tu*, id est, ex ipso effectu, & opere cognosco te esse Prophetam: nam occulta mea vere manifestasti. In eo ergo, quod dicit, *Video te esse Prophetam*, suum adulteriũ fatetur. Illud, *Quia*, est dictio, non causam, sed declarationem denotans. Sæpe enim loco quod, interpretatur, quia. Mulier ista, ei quem secreta, & occultata scire experiebatur, contradicere, suumq. negare peccatum non est ausa: expressis tamen verbis confiteri pudor forsã impediobat; modeste veritatem asserit, dicentis verba confirmans. Vt autem simplicibus verbis parum visum ei est; propterea duo simul effecit & veritatem esse confessam, & veritatis auctorem esse fecit honore. Non solum vera dicis respondit, sed Domine, tu es Propheta, qui vera dixisti, & ex Spiritu diuino locutus es. Magnum salutis est argumentum correctionem acceptare, & veritatem submisit recognoscere: sicut e contrario correctionem contemnere, damnationis est indicium, vt Salomon Eccle. 21. *Quis se, inquit, correctionem vestigium est peccatoris, id est, qui odit, nec vult corrigi, peccato suo vult inhærere. Vides iam mulierem magis atque magis inuisius proficere.*

Patres

Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, ubi adorare oportet.

Contentio erat communis inter Iudæos, & Samaritanos de loco, in quo Deo vero Israel sacrificandum erat: non enim omni in loco sacrificare licebat. Præcepit enim Dominus Deut. 12. dicens: Ad locum, quem elegerit Dominus Deus vester de cunctis tribubus vestris, ut ponat nomen suum ibi, & habitet in eo, venietis, & offeretis in loco illo holocausta, & victimas vestras, decimas, & primitias manuum vestrarum, & vota, atque donaria, primogenita bouum, & ovium. Hoc erat præceptum Domini. Iudæi ergo locum adorationis, id est, sacrificij, templum Hierosolymitanum affirmabant esse: & id verum erat, ubi Salomon, & reges sacrificia Deo accepta obtulerunt, & ubi erant summi Sacerdotes. At Samaritani, ut superius retulimus, ex Iosepho. lib. 11. Antiquit. cap. 7. in monte Garisim, loco totius Samariæ eminentissimo prope Sichar, templum ædificauerunt: in quo Deo Israel sacrificia offerebant, & eum esse locum, quem Dominus elegerat, iuxta illud Deut. 12. Cum Iudæis contendebant, eratq. controuersia continua, & permolesta inter eos, & valde communis, vter locus esset adorationis. Adorationem hoc in loco oblationem, & sacrificium appellat, ut ex loco allegato Deuteron. constat. Mulier ergo hæc Prophetam credens esse Christum, resolutionem huius controuersiæ petit: siue quia desiderio hoc sciendi tenebatur: siue quia scrupulo aliquo agebatur, ne forsan, ubi non oportebat, Deo sacrificium offerret: siue forsan, ut colloquium de sua incontinentia inceptum interromperet, propositis hæc, quæ ad Prophetam sibi pertinere visa sunt. Sæpe enim accidit, quando aliquid non admodum libenter audimus, aliquam solemus excitare diuersam quæstionem, de qua dum fit sermo, quod erat auditui minus gratum, relinquatur. Erat adhuc mulier imperfecta, & propria errata audire, & multum in ea materia morari, ut imperfectis euenire solet, molestum duxit. Samaritanorum etiam partes agens, controuersiam communem, & celebrem proponit, & in proponendo suam auget, & firmat causam, contrariam vero debilitat: hoc enim humanum est artificium, *Patres*, inquit, *nostri adorauerunt in monte hoc*, quasi dicat: nos habemus magnam causam, ut in templo hoc adoremus, quia patres nostri adorauerunt in hoc monte, ubi est nostrum templum. *Et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, ubi adorare oportet*, quasi diceret: vos sola vestra opinione, patrum auctoritate non fulti, dicitis in templo Hierosolymitano adorandum. Patres vocat Abraham, Isaac, & Iacob, primos Iudæorum patres, quasi hoc argumento suas probans partes, & Iudæorum causam deprimens, quod patres suos non imitentur.

ANNOTATIO XVI.

Mons Garisim ob multa celebris.

Chrysof. homil. 31. refert sui temporis traditionem fuisse, illum esse montem, in quo Abraham filium suum Isaac sacrificare erat paratus. Est etiã iste mons, in quo ut patet ex Deuteron. 37. benedictiones datæ sunt seruantibus legem, ut etiam dicit Cyrill. lib. 2. cap. 80. & in quo Iacob rediens cum filijs ex Mesopotamia, Dominum adorauit, ut dicitur Genes. 33. erat enim locus, & mons celebris dictus *Garisim*. Hac ratione suam turatur mulier

causam, nec altius de Christo sentit, quam quod sit merus homo, Propheta tamen. Nam eum ceteris coniungens, *Vos*, inquit, *dicitis*, forsan id fecit, ut hac ratione eum ad respondendum, & difficultatem soluendam induceret, quasi causæ vtrique communi consulturus. Neque enim mihi probatur, quod dicit Cyrill. lib. 2. c. 90. eam Samaritanorum more gloriari, & Iudæorum arrogantiam deprimere voluisse: sed existimo eam sciendi

di causa quæsiuisse, & argumentum pro Aquitur: nam cum Christum non respondisse videret, ad tempus Messæ refert negotium. Ille, inquit, *Edisseret nobis omnia*, fieri potest mulierem credidisse Messiam, quem venturum putabat, Samaritanorum opinioni consensurum.

Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, quia venit hora, quando nec in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem.

COMMENTARIUS.

Multa respondet Dominus ad propositam sibi mulieris interrogationem. Primo omnium sibi fidem haberi a muliere petit, *Crede*, inquit, *mihi*, sine hac enim, ut recte Chrysof. homil. 32. notat, diuina mysteria percipi non possunt. *Crede*, inquit, *mihi*, nec iniustum petit: qui enim occulta manifestauerat, & propheta credebatur, veritatem etiam in his, de quibus interrogabatur, & respondere eum scire, credendum erat, petit etiam sibi credendum, ut quæ dicit, certissima esse, & verissima affirmet. Quando enim aliquid narrantes, mihi credite, dicimus, rem esse veram confirmamus. Rursus quia mulier causam suam patrum auctoritate defendebat, Christus sola suorum dictorum auctoritate, sine alterius testimonio credi volebat, propterea fidem postulat, ac si dicat: Tu me maiorem Iacob propter aquam viuam, quam petis, iudicasti, crede ergo mihi, si credis Iacob & patribus. Hæc tria unico illo uerbo insinuatur, respondet ergo ad interrogationem primo illam contentionem cessaturam, & de medio tollendam: nec enim in illo loco, nec in Hierosolymitano templo adorandus erit Deus. His uerbis quæ de futuro sunt: *Veniet hora*, inquit, *hora*, (quamuis enim Græce uerbum sit præsens, tamen id sæpe etiam pro futuro ponitur, & sic habet uersio communis) prædicat vtrumque cultum, & Samaritanorum & Iudæorum tollendum, & hac ratione cessabit contentio. At ne putaret cultum & adorationem omnino cessaturam, inquit, *Adorabitis Patrem*, ut sit sensus: Veniet hora quando adorabitis Patrem: erit quidem cultus Dei, sed non qualis in hoc uestro, & in illo Iudæorum templo: quia uterque cultus cessabit, & nouus quidam multo perfectior succedet. Hanc perfectionem huius cultus insinuat illud uerbum, *Patrem*, ut enim dicit Cyril. lib. 2. cap. 91. dum Patrem uocat, ad filium erigit considerationem, & ita est: nam in Christiano cultu non absolute Deus adoratur, sed etiam distincte Pater, Filius, Spiritus sanctus, & tres adoramus in una Deitate personas: quod nec Iudæus, nec Samaritanus fecit. Rursus adoramus Christiani Deum, & Patrem, quia sumus in statu adoptionis filiorum, & clamamus Abba pater, & edocti a Christo inuocamus: Pater noster, qui es in cælis. Hæc ergo perfecta adoratio de medio tollit, & Samaritanorum ritum, & Iudæorum cultum.

ANNOTATIO XVII.

Locus est Christus de Samaritanorum & omnium gentium, falsa adoratione.

Attende per Samaritanorum adorationem etiam intelligi gentium omnium idololatriam: hi enim quauis Deum Israel adorarent, tamen idololatras erant, & more idololatrarum uiuebant. cessare ergo debuit & idolatria, & Iudæorum cul-

Atus in Christi Euangelio, ut prophatum est Miche. 1. Omnia idola eius ponam in perditionem. Isa. 2. Eleuabitur Dominus solus, & idola penitus conterentur. De Iudæorum cultu auferendo dicitur, Psal. 39. Sacrificium, & oblationem nolui, aures

Et auctori

autem perfecisti mihi. Tūc dixi: Ecce venio. & Isa. 1. Quid mihi multitudinem victimarum vestrarum? Aduertendum adhuc est, non solum prædictis his verbis Christū significare voluisse vtrumque cultum cessaturum; sed etiam, vti diximus, nouam hanc religionem, & adorationem Euangelicam, & adhuc etiam tertium quoddam, nempe amplitudinem huius religionis, & cultus, vt non in vno loco, & prouincia; sed in toto orbe adoratio, & sacrificium essent Deo exhibenda. Non vt in Iudaismo, & Samaritano illo cultu, qui vno certo concludebatur loco, ac si dictū esset: non iam restringetur in hunc, aut ad illum locum adoratio Dei; sed per totum orbem diffunderetur, & hac ratione cessabit omnis talis contentio. Hunc locum ita exposuit Basil. lib. 2. de baptis. cap. 8. Potestatem, inquit, dedit Dominus adorandi in omni loco, vbi dixit, nec Hierosolymis, neque in monte isto adorabitis Patrem: dilatat, & deducit orationem Dei ab arcto Hierusalem ambitu, in omnem torius orbis locum. Hæc Basilus, explicans locū Pauli: Volo viros in omni loco orare, ex-

Vbique Deo sacrificiū prædicat.

Aponitq. non hoc intelligit de omni loco etiam immundo & indecenti, qui humanis sunt vñibus necessarij, sed de eo, qui ad id deputatus fuerit, Paulumq. id tantum voluisse significare docet, quod Dominus in his verbis significauit, Deum cultum non esse restringendum ad vnam ciuitatem, aut locum determinatum: & hic sensus est horum verborum, quamuis simul etiam alia duo, quæ dicta sunt, eisdem verbis exprimentur. Consonat huic illud Malach. 1. Non est, inquit, mihi voluntas in vobis, dicit Dominus Deus exercituum, & munus non suscipiā de manu vestra: ab ortu enim Solis, vsque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus: & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda: & magnum est nomen meum in gentibus. Hæc tria his verbis prædicantur, Iudæorum sacrificia cessatura, gentiū Idolatriam tollendam, & conuertendam in veri Dei cultum, & oblationem mundam; & hæc non vno in loco coarctanda, sed in totum orbem a solis ortu, vsque ad occasum dilatanda.

Vos adoratis, quod nescitis: nos adoramus, quod scimus.

COMMENTARIVS.

Iudæorum religionē præfert ritibus Samaritanorum.

Secundo respondet Dominus, præfertq. cultum Iudæorum, Samaritanorum ritui: ne enim mulier illa, parem esse vtriusque & Iudæi, & Samaritani causam, cum vtriusque remouendus esset cultus, arbitraretur, adiunxit secundum responsum. Cultus Iudæorum, quem suum vocat, *Nos*, dicens, quia secundum carnem Iudæus erat, multo est præstantior vestro. & causam huius apponit: Iudæus adorat quod scit, Samaritanus autem, quod nescit; id est Iudæorum cultus ex fide vera est, quia vnicum credit esse Deum, sicuti vere est: Samaritanorum autem cultus ex infidelitate, & errore, ac ignorantia est, quia non habet veram de Deo fidem. Quamuis enim Deum Israel, Deum esse credat: tamen cum eo multos recipit Deos; qui autem Deum vnicum non credit, rectam fidem non habet, & Deum ignorare dicitur, quia vere de Deo non sentit. præstat ergo Iudæorum cultus, cultui Samaritanorum, sicut fides infidelitati, & veritas præstat errori. His verbis duo insinuat Dominus, alterum est, Iudæos in contentione illa proposita, veram & rectam causam tueri: in templo enim Hierosolymitano, verus erat cultus: vnde ille locus probandus est, non autem vbi cultus erat falsus. Alterum est, vtrumque quidem cessaturum, tamen non eadem de causa: nam cultus ille Samaritanorum, & Gentium idolatria ablata est, quia mala, & falsa, & impia. at Iudæorum cultus, non vt falsus, non vt malus, qui tunc verus, & sanctus erat, sed vt imperfectus, & vt figura & vmbra, adueniente perfecta veritate, vt paulo inferius dicemus.

Quia

Quia salus ex Iudæis est.

Probat Christus Iudæos veram Dei cognitionem habere; *Quia salus ex Iudæis est*; id est, promissiones salutis per Messiam futuræ Iudæis factæ sunt, & ex ipsis in alios sunt diffundendæ. Christus enim de eis secundum carnem venturus est, qui omnium est Saluator, prædicatores veritatis, & legis Euangelicæ, & complementi prophetiarum annuntiatores per orbem mittendi, ex ipsis sunt. Isa. 1. De Sion exhibit lex, & verbum Dei de Hierusalem. in ipsis igitur vera est Dei cognitio.

ANNOTATIO XVIII.

De qua salute loquitur Dominus.

Cyril. lib. 2. c. 92. salutem hanc Christum exponit. Chryso. homil. 32. Christum & veritatem etiam Euangelicam, & dogmata aliqua, si quæ vera gētes habuerunt, interpretatur: sed legitimus sensus is est, vt & Christum salutis auctorem, & Euangelicam doctrinam, & legem, & promissiones, ex ipsis esse dicamus, quia omnia hæc ipsis sunt prædicta, ipsis sunt promissa, & per eum, qui ex eorum venit carne, impleta. Quod autē se Christus adorantibus coniungat, non est cur Arrianus se contra nos aliquid habere existimet. Si enim vt homo mortuus est, vt homo etiam orauit: ita similiter vti ho-

Amo suammet adorauit diuinitatem. Late hoc Cyril. lib. 2. c. 92. prosequitur. Hoc ex loco Arriani filium minorem Patre probabant, vt refert idem Cyril. & Ambros. lib. 5. de fide cap. 3. sed hic locus aperte ostendit sermonē esse de filio, ratione humanitatis: nam, inquit, *Nos adoramus*, nempe nos Iudæi, at Christus secundum solam carnem Iudæus erat, non secundum diuinitatem. addit Ambros. in sequentibus verbis non esse dictum, adorabimus, sed *Adorabunt*, vt se ab hac adoratione, quatenus Deus est, excludat; quod etiam lib. 5. de fide cap. 3. notat idem Ambrosius.

Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu, & veritate.

COMMENTARIVS.

Tertio respondet Dominus, & exponit qualis sit ista adoratio futura, quæ erit remotis illis montis, & templi Hierosolymitani cultibus. Est autem illa particula, *Sed*, diuersitatis, quasi diceret: Non adorabitis in monte hoc, nec Hierosolymis, sed adoratio erit in Spiritu, & veritate. hic est contextus. Cum autem prius dixerit, *Veniet hora*, tamen nō expresserit, an proxima hæc hora, an distans, & longinqua esset, repetit idem verbum, & adiunxit, *Nunc est*, ac si dicat: Dixi, Veniet hora, nunc autem addo, iam est hæc hora. paulatim enim procedit reuelare mysteria: & prudenter non addidit tunc illud, *Et nunc est*, ne Samaritana audiens montis cultum remouendum, turbaretur nimis, propterea futuro vsus est tempore; at nunc de vera adoratione loquens, addit, *Nunc est*, vtrumque tamen verbum, *Venit*, & illud, & hoc, in Græco præfens est, *Venit*, sed quod sæpe futuri vim habet. Orig. hom. 13. dat causam quandam, cur addatur, *Et nunc est*, & non prius additum fuit, potius tamen ad sensum spiritualem, quàm ad litteralem pertinet. Attende uerbum, *Veri*, inquit, *Adoratores adorabunt*, insinuat multos adhuc adoratores remansuros, qui post Christi aduentum non sic adorabunt, tam ex Iudæis, quàm ex Gentibus: tamen non erunt neque hi, neque illi veri adoratores: sed, ij solum qui in spiritu, & ueritate adorabunt.

E e 2

rabunt Iudæi ergo, qui olim veri adoratores erant, sacrificijs, & oblationibus, & carimonijs a Deo institutis, adhuc in eis perseverantes post Christi aduentu non veri, sed falsi & impij sunt adoratores.

Quid sit in spiritu, & veritate a dora

Supereft explicare, quæ sit hæc adoratio, quæ futura nunc dicitur in Spiritu, & veritate. Si autem contextum obseruamus, duo hæc opponuntur duobus illis, nempe adorationi Samaritanorum, & adorationi iudæorum: nam dicitur *Nec in monte hoc, nec Hierosolymis adorabitur, sed in spiritu & veritate*, quasi hæc duo, duobus illis opponat. ex sensu igitur illorum, explicatio horum dependet. Adoratio in primis Samaritanorum erat in falsitate, & ignorantia: adorabant enim, quod nesciebant, quia de Deo non recte sentiebant. Erit ergo adoratio opposita, quæ est in veritate, quando recte, & vere de Deo sentientes adoramus. Iudæi autem adorantes quod sciebant, in veritate adorabant, & adoratio erat eorum in rebus corporalibus, quæ erant vmbrae, & figuræ futurorum. Omnia enim illa animalium sacrificia, carimonia, & ritus, instituta erant a Deo, & data illis, tamquam futurorum figuræ, & signa; tale fuit templum illud, & omnis cultus illorum exterior. Erit ergo opposita adoratio, quæ non in corporalibus figuris, & vmbri futurorum fit, sed in spiritu, id est, in Spiritu sancti gratia, fide, charitate, & actibus, ac operibus ex his procedentibus: & hæc est adoratio in spiritu, quando non corporeas res, vmbra, & figuras offerimus, nec in his seruimus Deo, sed in actibus virtutum, qui ex Spiritu sancti gratia procedunt. Et hæc est adoratio Euangelica, quod in annotatione sequenti fusius explicabitur. Ista expositio est Ambrosij lib. 3. de Spiritu sancto cap. 12. & Cyril. lib. 2. cap. 93: spiritum enim contra figuras, & veritatem contra falsa dogmata distinguit: & eandem Hilar. tenet lib. 3. Trinit. Ambros. tamen magis eam explicat, & probat.

A N N O T A T I O XVIII.

Contra impugantes Ecclésiæ ritus & carimonias.

Alluntur hoc loco nostra tempestate hæretici, vt & olim falsi sunt. In primis recentiores, quia adorandus Deus in spiritu est, ideo omnes carimonias, & ritus Ecclesiasticos tollunt, & sola conscientie munditia, adorandum Deum existimant: ceterum errant grauiter, non intelligentes quid per Spiritum hoc in loco sit intelligendum. Nam ipsi absolute Spiritum interpretantur, vt a corpore distinguitur, & actum animæ tantum spirituale significat: si autem hæc est adoratio in spiritu, certe quando Paulus ad Ephes. 3. adorabat dicens: Huius rei gratia genua flecto ad Patrem, in spiritu non adorabat: genuum enim flexio corporis est, non animæ: nec etiam adoratio erat in spiritu illa Petri Act. 9. quando submittes quoque genua orauit: nec illa confessio erit in spiritu de qua dicitur Rom. 10. Ore confessio fit ad salutem: nec erat illa manuum impositio, in spiritu sancto Act. 3. vbi dicitur: Imponebant manus super illos, & accipiebant Spiritum sanctum: nec predicatio Pauli erat in spiritu, quia corporeæ res erat.

Non igitur adoratio in spiritu excludit actus corporis: nam 1. Corint. 12. operationes Spiritus varias distinguit Paulus, quæ corporeæ sunt, vt interpretario sermonum, opera virtutum, genera linguarum, gratia sanitarum. & ad Roman. 12. Siue ministerium in ministrando, qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortatione, qui tribuit in simplicitate, & multa alia ibi numerata. 1. Cor. 14. Psallam Spiritu, psallam mente: quæ omnia in spiritu sunt, & fiunt, & multa corporalia opera Paulus exhibuit in Euangelio prædicando, de quibus dicit ad Rom. 1. Testis est mihi Deus, cui serui in spiritu meo in Euangelio. Concludamus ergo non excludi opera externa per adorationem Spiritus, quando ea fiunt, & procedunt ex interiori spiritu, fide, dilectione, & gratia. Eleemosynæ ergo, peregrinatio, ieiunium, & reliqua, quæ ex fide, dilectione, penitentia procedunt, in spiritu fiunt, & in spiritu adoramus, & seruimus Deo, quando hæc sic facimus. Iudæus olim etiam seruiebat in spiritu, quando ex fide, & gratia, & dilectione similia

Quid de antiqua Iudeorum adoratione subtilum sit.

similia faciebat opera: nec hæc adoratio ablata, sed perfecta est in Euangelio, vbi perfectior fides, copiosior gratia, maiora dilectionis argumenta sunt. Sic Prophetæ, & multi iusti adorarunt, & seruierunt tunc Deo. Quandam autem adorationem Iudæus particularem habebat, a Deo illi ad tempus datam, nempe sacrificia quædam animalium, & carimonia quædam exteriores, non quidem data, & instituta, quasi actus exteriores, ex interiori virtute procedentes, sed vt essent signa, & figuræ futurorum mysteriorum: non enim Deus iussit illi populo, vt faceret holocausta, & victimas, & ceteras carimonia, quasi ea fidei, dilectionis, & interiorum virtutum actus essent: quamuis, qui ea fide, & dilectione exhibuissent, recte, & in spiritu facere disti fuissent: sed vt essent figuræ eorum, quæ per Christum futura erant, & in hoc Iudæorum cultus a Gentium cultu differebat. Non enim gentes, illa holocausta & ritus faciebant quasi futurorum signa, sed quia grata Dijs suis existimabant. Iudæus non sic habuit a Deo mandatum: nec enim illa a Deo instituta sunt, quia placerent in se, sed vt figura eorum, quæ ei placebant, quibus aduenientibus illa cessarunt. hæc erat adoratio in figuris corporeis, & materialibus, videlicet in animalibus, in templo illo vnico, in tot carimonijs. hæc omnia abstulit Euangelium, manetq. adoratio in spiritu, non in illis figuris corporeis. Quod si in Euangelio sunt opera exteriora, sunt & carimonie alique, non sunt quasi figuræ, nec ea fiunt, vt in figuris Deum colamus: sed quatenus sunt actus quidam exteriores interioris fidei, dilectionis, ceterarumq. virtutum. Genua ergo flectimus, quia actus est interioris humilitatis: castigamus corpus cum Paulo ieiunij, & flagellis, quia actus sunt penitentia spiritualis. Vt enim pecunia, quæ datur pauperi, exterior res est, tamen ipsius erogatio est in spiritu, quia ex misericordia procedit: sic etiam exteriora sunt multa, erga quæ, opera virtutis interioris exercemus, & ad Spiritum propterea referuntur. Carimonij etiam vitimur, quia actus sunt reuerentia erga Deum, atque etiam ad excitandam mentis deuotionem, & ad rerum spiritualium, quas tractamus, aliquam expressionem ordinantur. Hæc enim omnia ad Spiritum pertinent. Sed de carimonijs plura tractare instituti nostri præsentis non est. Multum ergo errant hæretici non intelligentes, quid sit in spiritu operari, seruire,

adorare, & confundunt Iudaicam in illam adorationem cum ea, quæ est ex Spiritu, non distinguentes vnum ab altero. Quantum ad litteram attinet Hebraismus est, adorare in spiritu: nam solet Hebraus apponere præpositionem effectiuo casui, percutiam in gladio, viuit homo in pane, id est, gladio percutiam, pane viuit: sic adorare in veritate, adorare in spiritu, id est spiritu, & veritate. Hoc autem est, recte, & vere sentientes de Deo ea facere, quæ ex diuina Spiritus sancti gratia, & dilectione procedunt. Neque ab hac adoratione remouentur sacramenta nostra, & sacrificium, sed vmbrae, & figuræ illæ corporeæ, maxime cum nostra sacramenta causæ sint, & instrumenta Spiritus sancti, ad Spiritum hunc, & gratiam conferendam, sacrificium vero nostrum non vmbra, non figuram, sed ipsam in se veritatem habet. Ex hac vera expositione conuincitur etiam aliorum hæresis, quæ non solum nostris temporibus, sed etiam, olim viguit. Malsiliani enim eam habuerunt, vt refert August. in sermone cont. Arrianos, & Donatistas, & meminit idem Aug. Epist. 50. ad Bonifacium. Vsum enim templorum negabant, quia dictum est: *Nec in monte hoc adorabitur, nec Hierosolymis*. Errabant autem isti locum non intelligentes. His enim verbis Dominus significare voluit, ritum illum, & cultum in falsitate, & figuris cessaturum, nec adorationem esse restringendam ad vnum locum determinatum, quale templum, & mons ille erat, sed diffundendum per totum orbem, & quod figuræ illæ finem habituræ essent, & ita est. Nos enim non habemus templa, vt figuram futuri, sicut Iudæi, sed vt locum decentem, & honorificum, in quem conueniat multitudo, & vt oportet, ministeria diuina peragantur: quæ profecto summa cum reuerentia tractanda sunt, & non vbique locorum. Neque etiam habemus templa vt Samaritani, existimantes Deum loco circumscribi, & determinari, qui vbique est, sed vti diximus, vt locum Deo dicatum, in quo reuerenter diuina tractantur mysteria, quæ in spiritu fiunt, quamuis exteriora sint. Cum enim simus homines, loco, & tempore conclusi, indigemus, vt modo nostro Deo seruiamus, locis & temporibus determinatis. Sane si templa non essent, diuine voluntati conformia, non ita acriter Paulus 1. Corin. 11. reprehenderet eos, qui minus decenter in eis operabantur, dicens: Numquid domos non habetis ad

Quid sit in spiritu adorare.

ad manducandum, aut Ecclesiam Dei cō-
temnit? Cessauit ergo templum illud
vnicum & determinatum, figura & vmbra
futurorum, & propterea restrictio illa abla-
ta est: sed non prohibita sunt templa, vt lo-
ca, in quibus diuina mysteria decenter, &
reuerenter tractentur, & propterea multa
in toto orbe sunt, vbi cultus verus Dei est,
& hac ratione etiam post Christi ascen-
sum, Petrus, & Ioannes Acto. 3. ascende-
runt in templum ad horam orationis no-
nam. Exiit, & alia hæresis antiqua circa
eadem verba, de qua sequenti annotatio-
ne differendum est.

ANNO TATIO XX.

Diuerse Pa-
trū exposi-
tiones tradu-
unt.

Quamuis, quæ in commentario expo-
sitio allata est, sit vera, & legitima:
tamen vt rectius intelligatur, &
discutiatur, Patrum antiquorum alias ex-
positiones referre oportet. nam ex eis etiã
quantum hæretici nostri temporis, quos
in præcedenti annotatione impugnaui-
mus, decipiantur, manifestius apparebit.

Primo loco Athanasius epist. ad Sera-
pionem: Quod Spiritus sanctus nõ sit crea-
tura, prope finem, per spiritum, Spiritum
sanctum, per veritatem, filium Dei intel-
ligit: adoratio ergo in Spiritu, & veritate
erit, adorare Patrem in filio, & Filium in
Spiritu sancto, quod est totam Trinitatem
Patrem, Filium, & Spiritum sanctum ado-
rare: vt hæc duo Spiritus, & veritas, sint
ex parte obiecti adorationis, eius scilicet
quod adoratur, sitq. tota Trinitas: cuius
expositionis meminit etiam Ambro. lib. 3.
de Spiritu sancto cap. 12. & probat.
sed difficile est hæc accommodare huic
contextui.

Secundo loco idem Athana. quæst. ad
Antio. quæst. 60. aliter exponit, vbi posi-
ta interrogatione qui sint adoratores in
Spiritu, & veritate? respondet: Hi sunt,
qui in desertis montibus, & qui in spelun-
cis, & cauernis terræ habitabant, qui ci-
tra congregationem Ecclesiæ, per bona ope-
ra Dei, spiritu illuminati, in Spiritu, & ve-
ritate adorant Deum, & Patrem, qui in
cælis est, qui irreprehensibiliter viuunt, &
Deum simul religiose, & reuerenter ado-
rantes, omni pietate, & honestate virtutū
relucent, nec opus habent Ecclesia, aut lo-
co huic rei destinato, sed ipsi semetipfos
templa faciunt, quous loco bonis operi-
bus, & vbique Deum placant. hæc Athan.
Hæc expositio aptior est, quàm præcedens:
non enim Spiritum & veritatem interpre-

Atatur, pro his qui adorantur, Filio & Spi-
ritu sancto, sed pro principio ex parte ado-
rantis, vt ex spiritu & veritate, adoratio
procedat, quod conforme est nostræ expo-
sitioni. Tamen in eo, hæc expositio non pla-
cet, quia non videtur restringenda ad eos
solos, qui in montibus degunt. Apostoli
enim inter homines viuebant, & tamen in
Spiritu, & veritate adorabant, & eos, qui
in templis adorant, etiam in Spiritu & ve-
ritate adorare certum est.

Tertio loco Basil. lib. de Spiritu sancto
cap. 26. tres dat expositiones. Prima est, vt
per spiritum, ipsum Spiritum sanctum intel-
ligamus, qui dicitur & habet rationem
loci, & templi in quo adoramus, & qui in
spiritu adoratur velut in loco sancto adoratur.
Altera est, vt teneat rationem principij,
sitq. in nobis non per substantiam suam,
sed per gratiam, quæ nostram insufficien-
tiam complet, & facit vt idonei simus ad
adorandum, & in hoc cum Ambr. & Cy-
ril. vt paulo post dicemus, conuenit. Tertia
est, vt per spiritum & veritatem, Filium,
& Spiritum sanctum intelligamus, in veri-
tate enim, id est, filio, adoratur Pater, qui
est in filio, vt in imagine sua viuat, & filius
adoratur in spiritu, qui est ei coniunctus,
vt lux cum imagine, vt sit visibilis. De-
nique adoratio Trinitatis est adoratio Pa-
tris in spiritu & veritate, vt Athanasius
dicebat.

Quarto loco Origen. lib. 1. Periarchon
cap. 1. & lib. 6. cont. Celsum, magis ad sen-
sum accedens, veritatem exponit, vt di-
stinguatur a figuris, Spiritum autem, vt di-
stinguatur a corporibus. Adorabant enim
in sacrificijs corporalibus, & figuris, illi:
at nos in spiritu, non in corporalibus illis
sacrificijs, in veritate, non in figuris. Vnde
secundum Orig. nec Iudæus adorabat in
veritate, nec in spiritu: sicut nec Samari-
tanus, quia in corporibus, & figuris adora-
bant. Eadem est expositio Chrysost. hom.
32. & Euthymij, vt adoratio hæc sit in cō-
scientia, candoreq. cordis, non in corpo-
ribus, & figuris: spiritum ergo corpori,
veritatem figuræ opponunt. At cum in
adoratione Iudæum Dominus a Samarita-
no distinxerit, quia vnus nescit, alter scit
quod adoratur, non videtur posse expositio
accommodari, quia nullam distinctionem
facit vtriusque, quæ tamen facienda est.
Nõ enim Iudæus relinquitur nisi propter
figuras: Samaritanus autem propter er-
rorem. Spiritus ergo opponitur corpo-
reus figuris, veritas autem falsis dogma-
tibus.

Propterea

Vera Chri-
sti verborū
interpreta-
tio.

Propterea quinto loco est expositio Cy-
ril. lib. 2. c. 93. Is veritatem intelligit eam,
quæ contra falsa dogmata fidei est: Spiritum
autem, qui contra vmbas, & figu-
ras illas corporales legis: vt idem sit,
Adorare in spiritu, & veritate, ac adorare
in vera fide, & gratia, seu dilectione ex-
clusis erroribus, & figuris corporeis. Hanc
tenet Ambro. loco proxime citato. Per Spi-
ritum enim gratiam Spiritus sancti expo-
nit: & per veritatem, rectam & veram
scientiam, seu cognitionem Dei, nec dis-
crepat ab hac Hilar. lib. 2. Trinit. per ve-
ritatem enim hanc, scientiam: & per spi-
ritum, Spiritus sancti gratiam intelligit.
Nec refert exponere Spiritum sanctum,
aut Spiritus sancti gratiam: licet enim in
Spiritu sancto dicamus aliquid facere, vt
1. Corint. 12. Nemo potest dicere Domi-
nus Iesus, nisi in Spiritu sancto. semper
eius gratia, & donum intelligitur, ratione
cuius dicitur in nobis esse. Hanc expositio-
nem secuti sumus in commentario, vt ve-
ritas contra falsa dogmata, Spiritus con-
tra corporeas figuras illas, & vmbas dicta
esse intelligantur: quæ expositio magis cō-
sonat contextui, & proposito loquentis
Domini, qui & falsitatem Samaritanorum
dogmatum, & Iudæorum vmbas, & figu-
ras a suo cultu futuro repellendas, statuit
significare. Ab hoc cultu igitur, nemo fa-

Acrorum Doctorum opera exteriora, & cæ-
rimonias, ex interiori spiritu proficiscen-
tes excludit, quod nostri hæretici faciunt,
sed omnia opera, etiam exteriora, quæ
ex interiori Spiritu sunt, ad eundem perti-
nere Spiritum sacri Doctores semper sen-
serunt.

Hoc etiam loco sicut, & multis alijs,
abutebantur hæretici Arriani probantes
Spiritus sanctum minorem Patre, quia
in ipso adoramus Patrem, quibus docte re-
spondet Ambro. lib. 3. de Spiritu sancto,
cap. 12. quamuis enim admitteremus de
Spiritu sancto hæc verba intelligenda, vt
esset sensus: In Spiritu sancto adoramus,
nihil haberent Arriani, quod vere obie-
ctarent. nam locuti hæc causam infert,
vt in Spiritu sancto adoratio fiat, id est, per
ipsum: Sicut omnia esse condita in Filio;
non facit eum minorem, quia causam per
quam facta sunt, significamus, iuxta legiti-
mam expositionem solutio aperta est, de ip-
sius enim Spiritus sancti dono intelligenda
sunt verba, quod illis Rom. 1. confirmatur
verbis: Cui seruo in Spiritu meo: si Spi-
ritum sanctum ipsum, & non ipsius donum
intelligeret Paulus, non addidisset, illud,
meo: & tamen hæc verba in eodem di-
cta sunt sensu, in quo illa Pauli. Adorare,
enim, in Spiritu, & seruire Deo in Spi-
ritu, idem sunt.

Nam & Pater tales quærit, qui adorent eum.

C O M M E N T A R I V S.

Cur adoratores veri in spiritu, & veritate adoraturi sint, causam subdit: quia
Pater hos quærit. Illud, *Nam &*, idem est, ac etenim, seu namq. locum ha-
bens vnus causalis dictionis. Cyril. lib. 2. cap. 93. interpretatur sic: quærit adora-
tores tales, id est, isti grati sunt ei. Aliqui exponunt: Tales vult adoratores, id est
ex diuina voluntate id procedit, vt adoratio hæc sit futura in spiritu, & verita-
te: tamen sensus legitimus hic mihi videtur: Pater tales quærit adoratores, id
est, isti tales sunt proportionati, & conuenientes adoratores: nam quod sequitur
causa est, cur Pater hos quærit dicatur, nimirum quia Spiritus Deus est, vt sta-
tim exponemus, sicuti diximus, princeps habet seruos, quales postulat officij di-
gnitas, ita nunc dicitur, tales postulat, seu quærit Pater sui adoratores.

*Spiritus est Deus: & eos, qui adorant eum, in spiritu, &
veritate oportet adorare.*

Cur Pater tales postulet, seu quærat adoratores, ratione adiungit: quia Deus
Spiritus, & incorporeus est, adoratores, igitur non in corporibus, & rebus
materialibus, sed in spiritu, & veritate, quæ etiam spiritualia sunt, oportet
adorare:

Quia Deus
Spiritus est,
in spiritu &
veritate est
adorandus.

adorare : vt fit proportio inter adoratum, & adorationem, & qualis qui adoratur, talis fit etiam adoratio. *Spiritus* hoc in loco, vox communis est Trinitati, naturam, non personam certam significans, vt dicit Athana. lib. de communi essentia Patris, Filij, & Spiritus sancti, estq. constructio hæc: Deus est Spiritus, id quod denotat articulus appositus Deo, & ablatu a Spiritu. Deus enim, quia incorporeus, & immaterialis est, Spiritus dicitur: per hoc significantur actiones & operationes hominis exteriores, nisi ex Spiritu procedant fide, dilectione, gratia, Deo non esse gratam adorationem: at si ex eis procedant, Spiritus adoratio sunt. Non ergo illa antiqua, & corporea sacrificia iam placent, quæ tunc exhibita erant, & placebant, quia figura futurorum erant, hoc iam ablato, & illa cessarunt: placent tamen ieiunia, elemosynæ, peregrinationes, & similia, quæ ex Spiritu Dei gratia, fide, & dilectione procedunt, sic enim spiritua lia sunt in suo principio, & radice seu causa, & quandam cum Deo habent proportionem, qui Spiritus est.

Percontabitur aliquis, ex eo quod Deus Spiritus est, sequitur quod in Spiritu adorandus est: tamen non sequitur, quod in veritate. Respondeo Dominum probare præcipue voluisse hanc adorationem in Spiritu: nam adoratio in veritate nõ indiget probatione. Si enim in adoratione falsitas est, adoratio mala est, & Deo non conueniens, quamuis etiam aliquo modo sequatur: nam qui adoratur Spiritu, cum Spiritus sit Deus, verior est ista adoratio, cum Deum Spiritum confitetur, qui in Spiritu adoratur, & in Spiritu censet adorandum.

Dicit ei mulier: Scio, quia Messias venit, qui dicitur Christus, cum ergo venerit ille, annuntiabit nobis omnia.

Mulier verba Christi non assequens, solutam suam quæstionem non putauit: idcirco ad aduentum Messiae contentionis sententiam refert, *Scio, inquit, quia venit Messias*, id est, Messiam venturum scio: ille cum venerit, omnia nobis declarabit, & omnem remouebit contentionem. Illud *Venit*, quamuis præsens sit, vim tamen futuri habet: illud *Quia*, declarat ionis est, scio quia veniet, aut scio venturum. Nam Samaritani quinque libros Moysis recipientes, Christum venturum credebant: in eis enim libris eius promissio continetur, iuxta illud Ioan. 5. Si crederetis Moysi, crederetis & mihi, etenim ille de me scripsit. Illud autem, *Qui dicitur Christus*, vox est Euangelistæ interpretantis verbû Hebræum. Messias enim apud Hebræos, idem quod apud Græcos Christus significat. Sperabat autem Christum legem, & doctrinam expositurum, vt Doctorem insignem: & in hoc recte sentiebat. quamuis aliter multo docturus esset, quàm ipsa putabat. Habebat Samaritana Christum docentem, & annunciantem, & non agnoscebat, aliquam tamen percipit ex Christi præsentia motionem: nam mota est desiderio aduentus Christi, immo dum dicit: *Annuntiabit nobis*, præsensit etiam quodammodo se eum visuram: & vero non est deceptus intellectus, nec suo desiderio affectus frustratus est.

Dicit ei Iesus: Ego sum, qui loquor tecum.

Quod Iudæis instantè petentibus: Si tu es Christus, dic nobis palam, iuste negauit; mulieri infimæ conditionis, & adulteræ, & Samaritanæ misericorditer concessit. Iuste quidem tunc illis negatum est, quia iam ex operibus mirandis, & ex ipsius verbis sæpe repetitis, id potuerat cognoscere: nec voluntate credendi, sed persequendi quærebant: at hæc nec miracula viderat, nec

nec audierat doctrinam, eum, a quo instrueretur, desiderabat: verum tamen non digna erat tanti reuelatione mysterij, nisi diuina misericordia, qua, quibus vult miseretur, nec hominum expectat merita, præuenisset. *Ego*, inquit, *sum*, Christus, *Qui loquor tecum*. Sed nec ad verbum hoc exterius tam cito illa crederet: nisi in mentem eius omnipotentis virtus intraret, simul enim aures verbo exteriori fecit, & animæ eius mentem; & affectum cælesti lumine, & dono spirituali imbuit, vt quod exterius audiebat, interius perciperet, & crederet.

Et continuo venerunt discipuli eius, & mirabantur, quia cum muliere loquebatur.

Interrupta historia Euangelistæ, vt id, quod post dicta Christi euenit, narret. Cum muliere hæc verba Christo loquente discipuli redeuntes e ciuitate, vbi cibos emerant, superuenerunt. Qui quamuis, quid diceret, non audierunt: tamen eum Samaritanæ loqui percipere, & cognoscere potuerunt: & propterea mirati sunt, quod cum muliere loqueretur. Non mirantur discipuli cum muliere colloqui Christum, quasi aliquid finistrum cogitarent, sed quia insolitum erat Christo loqui cum mulieribus, præter eas, quæ coniunctæ sanguine sibi erant, aut notæ. Nec hæctenus Christum ignotis cum mulieribus, maxime remotis arbitris loquentem viderant, proptereaq. mirati sunt, tamquam nouum quiddam, insolitum, & imperatum.

A N N O T A T I O XXI.

Quid potissimum discipuli mirati fuerunt.

Cyprianus lib. de singularitate clericorum. isto loco vtitur, vt consortium cum mulieribus a clericis vitandum esse probet. Eius verba sunt hæc: Et vt de Apostolis breuiter probem, quantum eis fluxa familiaritas potuit displicere, qui compulsi sunt, & de ipso Domino loquente cum femina dubitare, nisi eos maiestatis notitia probata compesceret, sicut Euangelista refert, dicens: Inter hæc venerunt discipuli eius, & mirabantur, quod cum muliere loqueretur: nemo tamen dixit illi: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea? Hæc Cyprianus, qui nostræ expositioni accedere videtur. Cyril. lib. 2. cap. 97. & Chrysostr. homil. 32. affirmant, miratos esse discipulos humanitatem Saluatoris incredibilem, quod cum tali muliere

loqueretur, quæ Samaritana, & vilis erat: non tamen aliquid finistrum cogitasse. Et hoc posterius verum est: tamen admirationis causa magis ea mihi videtur, quam cum Cypriano attuli. Illa enim Cyrilli & Chrysostr. locum haberet expositio, si cum articulo legeretur. Cum muliere illa: at non sic dicitur, sed, *Cum muliere*, vt sit sensus, miratos fuisse, quod cum ignota, & sola loqueretur muliere. Ex circumstantijs enim loci, & temporis etiam admiratio pensanda est. Est quoque exemplum Saluatoris prudens pro his, quibus ex officio incumbit, vt cum mulieribus colloquantur, ipsarum saluti consulentes, vt in loco publico, & patenti, vt omnis finistræ suspicio tollatur, sermo cum illis habeatur.

Nemo tamen dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea?

C O M M E N T A R I V S.

Proprium est admirantium aliquem effectum, scire velle causam, & rationem eius, & propterea vtuntur interrogationibus: at discipuli admirati quidem sunt cum muliere colloquium, sed causam præ Domini reuerentia non

F f quærunt

quarunt scire: propterea nec interrogant, quid quæris ab ea? aut quid loqueris? Non enim omnis, qui loquitur cum aliquo, aliquid ab eo quærit: propterea dicitur: *Quid quæris, aut quid loqueris?* Neutrum discipuli scire quærun, sed in magistri voluntatem omnia referunt. Recte Cyril. lib. 2. cap. 98. mirari nos debere admonet humanitatem Christi, qui cum muliere loquebatur: discipulorum quoque prudentiam, qui nihil hac de re interrogandum esse, non ignorabant. Hoc loco vtitur Basil. in reg. fusius disputatis cap. 48. contra curiosos: qui quæ ad eos scire non pertinent, sollicitè scire quærun, a qua curiositate discipuli se continuerunt: nihil enim horum scire ad ipsos attinebat.

Hæc loco vtitur Basil. in reg. contra curiosos.

Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem & dicit illis hominibus.

Persequitur interruptam Samaritanæ historiam. Mulier igitur illa audito verbo Domini, & fidem tanti mysterij concipiens, relicta hydria abiit ad suos in ciuitatem, & annunciat, quod factum est, multum mutata ab illa, quæ erat in principio. Quæ enim nec parum aquæ, vt biberet, Christo propinare voluit: iam propter eum & hydriam relinquit, & funem: Et cui toties venire ad fontem, etiã vt sibi aquam hauriret, graue erat: iam redire ad ciuitatem, & iterum ad fontem vbi Christus manserat reuerti, non laborem, sed requiem reputabat. Mirabilis est verbi Domini mente & affectu concepti efficacia, quæ corda saxea emollit, & incredulorum mentes, & peccatorum voluntates, ad se potenter, & cito conuertit. Illa dictio illationis, *Ergo*, significat, quod præcessit, causam esse sequentis sententiæ, ac si diceret: quia audiuit a Christo, quod ipse esset Messias: propterea relicta hydria abiit. Causa autem, propter quam mulier hæc in ciuitatem abiit, ea est, vt ciues suos tanti boni participes faceret, vt & ipsi viderent, & crederent in Christum. Dubium enim non est, quin qui mouit cor eius, vt crederet, simul & ad alios conuocandos impulerit. quod recte Cyrillus lib. 2. c. 99. annotat, dicens: Charitate, quæ virtutum optima est, accensa bonum, quod ei contigit, ceteris quoque cursu præbere studebat: nec mirum, occultius enim Christus secum loquebatur, dicens: *Gratis accepistis, gratis date.* Non ergo imitandus ille seruus, qui talentum obruit, sed multiplicanda sunt, quæ accepimus, quod probe nobilis illa mulier fecit, quæ Samaritanis omnibus, quæ accepit, proposuit. Hæc Cyrillus. Abiit autem cito, ne si moram faceret, Christus recederet: nam videns discipulos venisse de ciuitate, arbitrata est cibos emisse, ibiq. saltem commoraturum tantisper, donec cibum caperet, & forsan hydriam reliquit in usum ipsius, & discipulorum: & ne iusto diutius tanto bono ciues priuaret, si prius domum hydriam reportaret. Temporalia enim contemnens, præponit diuina & cælestia: quæ autem suis ciuibus prædicauit, sequuntur.

Samaritana charitate mota accessit suos ciues.

Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia, quacumque feci, numquid ipse est Christus?

Prudenter Samaritanos suos ad Christi fidem trahere studet: non statim Christum adesse prædicat, vt recte Cyrillus lib. 2. cap. 100. aduertit, ne a suis, quibus mores eius cogniti erant, in insaniam potius esse conuersa putaretur: sed primo miraculum narrat, & sic eos ad fidem disponit. Ne autem fides ei negaretur, si tantum, quod factum erat, narraret, ad experientiam eos inuitat: *Venite, inquit, & videte hominem*, confidebat enim si ad Christum venirent, eum doctrinæ, & potentia suæ verbo illos conuersurum, vti factum est: cumq. crederet ipsa

ipsa Christum esse, eos ad probandum inuitat, an Christus sit. Non enim sibi tantum auctoritatis causa est arrogare, vt doceret, & Christum esse affirmaret: quod non ex incredulitate, sed ex humilitate fuit, qua illos fidem tanti mysterij consequi sua narratione indignam se iudicauit. Nec dicit: *Ite, & videte: sed, Venite*, vt credibilia faciat, quæ affirmat: se etiam cum eis venturam pollicetur simul etiam, quia fidem, & feruorem ex Christi verbis conceptum, non facile remittebat: sed ad eum a quo tanto est affecta beneficio iterum redire gestiebat, oblitaq. fitis & famis, parem magistro vicem reddebat.

Magna Diuina gratie virtus, & efficacia.

Mira virtus gratiæ hæc est, vt indoctam, & incapacem, & peccatricem feminam, tam cito in veritatis Christi conuertat apostolam, & fiat Christi prædicatrix, ad eumq. trahat multos, cui paulo prius, ad bibendum, aquam negauerat. Existimo quamuis Euangelista in generali describat eius prædicationem, tamen mulierem omnia sigillatim narrasse suis ciuibus, nempe qualiter ei dictum sit: *Quinque habuisti viros, & hunc non esse suum.* Nec suo honori pepercit, vt nomen Christi celebraret, sicut Paulus: qui, vt Dei misericordiam magnificaret, antea acta vitæ suæ mala, quæ contra Christum fecit, aperuit, & simul etiam, vt suis prodesset: vno ergo momento, & fidem concepit, & magnos progressus in ea fecit. Euangelistam enim omisisse aliqua certum est: nam mulier suis indicauit locum, vbi erat Christus, & alia multa distinctius, aliter non venissent Samaritani, nisi locum scirent, & spem inueniendi eum conciperent ex his, quæ a muliere audierant. Nec est mentita, dicens: *Dixit mihi omnia, quacumque feci*, sunt enim modi communes loquendi hyperbolici: dixit enim Christus, quæ præcipue in vita fecerat, licet non omnia sigillatim.

Exierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum.

Illam dictio illationis, *Ergo*, vt superius etiam annotauimus, præcedentem sententiam causam esse sequentis insinuat, ac si diceret: propter mulieris dictum exierunt Samaritani, vt venirent ad Christum, fidem dictis eius habentes: nam ipsa dixit: *Venite & videte*, propterea exierunt illi, & veniebant, vt viderent. Qui sua virtute mulierem impulit, vt relicta hydria ad ciues suos inuitandos, & ducendos abiret, etiam illos, vt venirent, & fidem mulieri haberent, commouit.

Et vero digna est omni laude Samaritanorum facilitas, qui vno uilis mulieris dicto tantam fidem tribuerunt, ut relicta omnibus, extra ciuitatem ad uidentum Christum conuolarent, & quem sui non receperunt, alienigenæ & extranei amplecterentur.

Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi manduca.

Reuertitur ad discipulorum historiam: dum Samaritana abiit, suosq. conuocat populares: discipuli ignari eius, quod factum, & quod futurum erat, nempe cito fidelium magnam futuram messem, cibis emptis vesci cupientes, rogant magistrum, vt manducet. In eo, quod rogasse dicuntur (quod amoris fuit vehementis erga Christum) eum manducare nolle cognouerunt: non enim aliter rogassent eum. Cum enim Christus cito venturos Samaritanos prænosceret, quamuis ex itinere fatigatus, nullam tamen corporis rationem habuit, vt populi saluti consulere, distulitq. corporalem suam refectionem, vt locum spirituali populorum pastui relinqueret: magnum prælatis exemplum præbens, & discipulis, qui orbis erant futuri magistri, vt dicit Cyril. lib. 2. c. 105.

Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.

Rogantibus discipulis, ut cibo corporali se reficeret, cur non id tunc faciat, respondet. Est autem causa, quia alius instabat cibus, nempe animarum conuersio, qui antefendus est oblato illi cibo, quē ut sumeret, rogabant. Illum autem cibum discipuli ignorabant: non enim Samaritanos iam iam venientes ad Dominum, & multos ex eis propter mulieris verbum credentes videbant: & propterea rogabant. Illud, *Quem vos nescitis*, causam quandam habet implicitam, ac si dictum esset: quia nescitis, quid proxime futurum est: propterea rogatis me, ut manducem, non rogatur, si quod ego scio iam iam adesse, sciretis. Mihi hæc verba insinuare videntur, Dominum discipulis significasse, ut ipsi manducarent, ipse tamen cibo abstinuit, & propterea illum rogabant, ut manducaret, at ipse respondet: *Ego cibum habeo manducare*, quasi diceret: Vos sine me manducate, ego enim cibum alium expecto. Solus enim Dominus ieiunare; discipulorumque lassitudini, & fami consulens, disciplinæ rigorem in se exercere volebat, quamuis nemo sine ipso escas acceptauit. Quantum animarum conuersionem appetat, & ea delectetur Christus, indicat, dum illam, cibum vocat, cibo corporis præferendum: hunc enim differre, non illum voluit. Vera est doctrina Gregor. in libros Regum lib. 6. c. 3. exponentis dictum illud Samuelis ad Isai patrē Dauid: Mittite, & adducite eum: neque enim discumbemus priusquā ille veniat. Inquit Grego. cum spiritualia instant negotia, exteriora differantur, quia cum magna mentis quiete disponenda sunt.

Quantum
Christus de
lectetur ani-
marum con-
uersione.

Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Numquid aliquis attulit ei manducare?

Nihil ultra cibum corporalem altius discipuli cogitantes, verbum Christi non intellexerunt: sed verba de eo, quem cogitabant, & appetebant cibo, & interpretati sunt, & inter se dicunt: *Numquid attulit ei aliquis manducare?* quasi cibum non caperet, quia iam allato sibi cibo ab aliquo, refectus esset. Valde depressa hæc erat cogitatio: nam si de cibo corporali dictum esse putarunt, saltem an ministerio Angelorum cibus allatus ei esset, sicut cum Helia factum est, interrogare debuerunt: at non hoc inter se quarunt, sed an dum in ciuitatem ipsi abierant, aliquis homo cibum ei attulerit. Erant enim discipuli adhuc rudēs, & spiritualium nondum satis capaces, nec verba adhuc Christi recte perpendunt, qui non dixit, manducaui, sed, *Cibum habeo manducare*, quæ verba non præteritum, sed futurum potius, & iam iam præsens significant, nec manducasse, sed cito manducaturum exprimunt. Hæc etiam verba indicant solum Dominum a cibo abstinere voluisse, discipulos vero ad manducandum inuitasse, aliter ratio ista non procederet: *Numquid attulit aliquis ei manducare?* nam hæc causa soli Christo conueniebat, si enim attulit ei aliquis cibum, solus ipse non indigebat cibo: discipuli vero ieiuni cum essent, cibo reficiendi erant. Tenendum ergo est, Dominum eos ad vescendum induxisse, ipsum tamen abstinere decreuisse. Verba etiam sequentia id ipsum probant, in quibus de proprio cibo loquitur, & causam propter quam edere noluerit, affert. Ipse igitur solus, abstinere statuerat, quamuis sciret discipulos cibum non aliter accepturos, quam si etiam ipse manducaret, aut eum cibo iam esse refectam, eis constaret.

Dicit

Dicit eis Iesus: Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius, qui misit me, ut perficiam opus eius.

Non intelligētibus discipulis cibum hunc, propter quem illum corporalem differerebat, apertis verbis manifestat. *Meus*, inquit, *cibus est, ut faciam voluntatem eius, qui misit me*, & opus eius perficere: hic est cibus, quem me habere dixi, & propter quem a cibo hoc vestro nunc abstinere: cibus hic corporalis communis est, & meus, & vester, & hominum: at hic alius mihi est peculiaris. Græce illud, *Ut perficiam*, notam habet copulandi, ac si diceret: meus cibus est facere voluntatem eius, qui misit me, & perficere opus eius: seu ut faciam voluntatē eius, qui misit me, & perficiam opus eius. sicq. legit Aug. lib. 83. qq. quæst. 64. nempe cum particula copulandi. Idē est sensus, siue hoc, siue illo legas modo: hæc enim duo, facere patris mittentis voluntatem, & opus eius perficere, cibum suum Christus appellat. His verbis non negat se vti cibo corporali debere, sed huic esse cibum spiritualem præferendum: nec venisse in mundum propter cibum corporalem, sed propter hunc, qui est voluntatem facere eius, qui misit eum, & opus eius perficere.

Quid sit fa-
cere volun-
tatē Patris,
& qd opus
eius perfice-
re.

Duo supersunt nunc exponenda: nempe quid sit facere voluntatem eius, qui misit eum, & quod est hoc opus perficiendum. Sciendum ergo salutem hominum, quæ consistit in liberatione a peccato, & morte æterna, & reconciliatione cum Deo, & vitæ æternæ consecutione, esse volitam, & simul factam a Deo: ipse est, qui voluit hominem saluum facere: ipse est, qui id effecit. De voluntate dicitur. 1. Tim. 2. Qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. de salutis effectu. 1. Timoth. 4. Speramus in Deum viuum, qui est Saluator omnium hominum. Plena est scriptura huiusmodi testimonijs. Salus ergo hominum voluntas Dei est, & opus Dei est: voluntas quidem, quia saluare voluit: opus vero quia salutem effecit. nisi autem Deus salutem voluisset, & operatus esset, nemo saluus esset. Nulla enim creatura potuit homini salutem conferre: propterea opus Dei hoc est, & dicitur. Hanc voluntatem, & hoc opus, Deus sic est executus: filium enim suum misit in mundum, ut homo fieret, & homini factio mandauit, & commisit, ut eam voluntatem, & opus hoc impleret, & exqueretur. Quod Christus Dominus fecit, tum per manifestationem veritatis Dei factam hominibus prædicatione, & operibus miraculorum, quibus trahebatur ad fidem, & veram Dei cognitionem: tum per instructionem, quia docuit, quæ facienda ad salutem erant, instituendo legem gratiæ, & sacramentorum: tum demum per redemptionem, quia pro omnium peccatis satisfecit, & hac satisfactione sua, nos liberauit a peccato & morte, & conciliauit Patri, & vitam nobis meruit æternam, quantum est ex se. Deus igitur est causa prima, qui nostram voluit salutem, & eam effecit: Christus ut homo, est, per quem hanc suam impleuit voluntatem, & opus hoc executus est: quod docuit egregie Paulus ad Ephes. 1. Qui prædestinauit nos, inquit, in adoptionem filiorum per Iesum Christum, in ipsum secundum propositum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua glorificauit nos in dilecto filio suo, in quo habemus redemptionem per sanguinem eius. Hæc Paulus. Deus ergo est, qui sua voluntate proposuit saluare: Deus est, qui in adoptionem filiorum prædestinauit: Deus est, qui glorificat & gratificat nos: sed hæc in dilecto filio suo executus est, in eius sanguine nos liberauit, nos redemit, suam veritatem, & viam ad se perueniendi omnibus aperuit.

His suppositis facile est nunc hæc duo verba exponere. Christus voluntatem Patris facere dicitur, quia ea fecit, ad quæ facienda eum misit: nempe ut homines ad Dei cognitionem traheret doctrina, & miraculis, & ut reliqua omnia ad salutem hominis pertinentia exhiberet. propter hæc enim venit, & missus est, & propterea

propterea dicit: *Ut faciam voluntatem eius, qui misit me*, ac si dicat: *ut faciam ea, quæ, qui misit me, vult me facere, & ad quæ facienda me misit. Dicitur etiam perficere opus Patris, quia salutem nostram operatus est, quæ appellatur opus Dei, quia Deus est, qui salutem operatus est, & fecit: at Christus ut homo, est, per quem Deus eam fecit. Præterea quia Deus re vera incepit solus salutem operari, initium enim salutis fuit filium Dei hominem fieri: hoc autem opus solus Deus fecit. Solus Deus est, qui misit filium suum, & carni copulavit: filius autem homo factus salutem incepit perfecit, id est, per ipsum Deus salutem perfecit. Hæc in annotationibus sequentibus copiosius declarabuntur, & exponentur.*

Christus quo modo opus Patris perfecit.

A N N O T A T I O XXII.

Voluntas in scripturis triaria sumpta.

Non eodem modo verba superiora Doctores exponunt, ideoque sciendum est, voluntatem in scriptura multimodis summi, tamen præcipue trifariam. Primo significat ipsam potentiam, & facultatem animæ, qua volumus, aut nolumus. sic dicitur 1. Corin. 7. Qui statuit in corde suo firmius non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis. Secundo modo, significat facultatis ipsius actum, per quem nolle, aut velle dicimur. Rom. 10. Voluntas cordis mei, & obsecratio. Matth. 18. Non est voluntas apud Patrem vestrum, id est, non vult Pater vester. Tertio modo significat id ipsum, quod volumus, seu nolumus, quod obiectum voluntatis appellant: quæ enim volumus, etiam voluntatem appellamus. Matth. 6. Fiat voluntas tua, id est, fiat id, quod vis. & Matth. 11. Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, id est, quæ vult Pater meus: & de hac voluntate hic loquimur. Nam voluntatem, qua Deus vult, & actum, quo vult, nemo potest facere: sunt enim ipse Deus. Christus igitur voluntatem eius, qui eum misit, facere dicitur, quia id facit, & fecit, quod vult is, qui eum misit.

Christus aliter ut Deus, & aliter ut homo Patris voluntatem fecit.

Sciendum rursus Christum posse considerari, & ut Filius Dei est, ratione suæ divinitatis: & ut homo, ratione suæ humanitatis: & utroque modo Patris fecisse, & facere dicitur voluntatem. Sed magna est inter utrumque modum differentia: nam ut Deus est, facit omnia, quæ vult Pater facere, & vult quæcumque Pater vult. Cum enim vna sit utriusque essentia, potentia, & voluntas, & intellectus, quæcumque Pater intelligit, vult, facit, hæc eadem etiam & filius, indivisibiliter, & inseparabiliter intelligit, vult, & facit: quia cum vnica sit voluntas, vnica potentia, vnica essentia;

vnicus utriusque & indivisus est actus. De hac voluntate dicitur Ioan. 8. Quæ placita sunt ei, facio semper: ut exponit Augustinus. 40. Et Ioan. 5. Quæcumque ille facit, hæc similiter & filius facit. De hac voluntate, qua prout Deus est, Christus vult facere, & facit quæcumque Pater vult, & facit, præsentem locum exponit Orig. tom. 15. in Ioan. & eandem expositionem refert Cyrillus. lib. 2. cap. 105. sed re vera hæc expositio verbis accommodari non potest. Nā loquitur Christus de se, ut homo est, cum dicitur, *Cibus meus est, ut faciam voluntatem eius, qui misit me*, & certum est non dici, missum, nisi quia homo factus est: ut homo ergo dicitur voluntatem mittentis facere. Præterea, quia facere voluntatem Patris, non est cibus filij, ut Deus est, sicut nec cibus est Patris facere, quod vult filius, cibus enim perficit comedentem: at facere, quæ vult, non ponit perfectionem in Deo, sed in rebus factis: aliter Deus esset perfectior, quia mundum creavit. Non ergo hic loquitur Christus de se, ut Deus est, sed de se ut homo est: sic enim, & voluit humana voluntate, quæ voluit Pater, & fecit: sed non eodem modo sicut voluit & fecit, ut Deus: ut homo enim habebat voluntatem creatam sicut & animam: humanitas enim ipsius creatura erat in tempore facta. Propterea multa voluit Deus, quæ Christus humana sua voluntate non voluit, nec fecit: nam Deus voluit creare mundum & creavit, at Christus ut homo nec voluit, nec creavit: quia nondum erat humanitas illa facta, quæ postea conformavit se diuinæ voluntati: tamē prius nec voluerat, nec fecerat. Multa etiam voluit & fecit Deus, antequam homo fieret, quæ ut homo, nec voluit tunc, nec fecit.

Cum

De Christo homine intelligendum est quod faciat voluntatem patris.

Cum igitur hic sermo sit de Christo, ut homo est, & hic dicitur facere voluntatem Patris, non debemus intelligere generaliter dictum esse facere voluntatem Patris, quia omnia quæcumque voluit Pater, & fecit, eadem Christus homo voluerit, & fecerit: nam hoc habet, ut Deus est, non autem ut homo. Interpretandum igitur hoc est; Christum facere voluntatem mittentis, quia facit, & fecit, quæ Deus voluit per ipsum facere; sicut homo dicitur facere voluntatem Dei, non quod faciat, quæcumque vult Deus, sed quia facit, quæcumque vult Deus ipsum facere. Voluit autem Pater Christum prædicare, homines illuminare, & ad Deum convertere, vitam in salutem hominum exponere, & alia quæ per Christum ad salutem nostram facta sunt: hæc Christus dum exequitur, voluntatem dicitur Patris facere: & sic Cyrillus & Chrysostomus. hom. 33. & Euthymius exponunt, ut paulo post ostendemus. Recte autem hæc expositio contextui connectitur: nam vnum ex his, quæ Pater voluit Christum facere, & propter quæ misit eum, erat, ut euangelizaret, & veritatem sui aduentus prædicaret. Matth. 4. Alijs, inquit, civitatibus oportet me euangelizare, quia ad hoc missus sum; & dum hoc fecit, voluntatem eius, qui misit eum, fecit. Cum igitur tempus esset hoc exhibendi; quia Samaritani veniebant audituri Euangelium, propterea dicit: *Cibus meus est facere voluntatem eius, qui misit me*, id est prædicare verbum, ad quod missus sum.

A N N O T A T I O XXIII.

Diuerse partem sententia de opere per Christum perficiendo.

Quod autem opus sit hoc perficiendum diuerse Doctores interpretantur. Orig. tom. 15. in Ioan. hoc opus Patris dicit esse hominem, ad quem perficiendum, & saluandum, missus est filius Dei in carnem. Obijcit autem sibi Origenes. Si Christus venit ad perficiendum opus Dei, id est, hominem, ergo Deus fecit opus suum imperfectum, quod perfici postea oportuit per Christum. Respondet suæ objectioni: Deum quidem hominem perfectum fecisse, ipse tamen ad imperfectum sese reduxit suo peccato, & ideo missus est Christus, ut opus hoc peccato imperfectum perficeret. Ista doctrina vera est in hoc, quod asserit Deum hominem fecisse perfectum, non solum naturalibus, sed etiam donis gratuitis

gratiæ, & virtutum; quod Salomon Ecclesi. 7. docuit: Fecit, inquit, Deus hominem rectum. Nec in hoc sequendus est Clemens Alex. lib. 6. Stromat: qui docuit hominem creatum non esse perfectum, sed solum aptum ad perfectionem habendam. quod si de perfectione ultima, quæ est in beatitudine, loqueretur, verum esset. De hoc tamen non est locus amplius differendi; satis sit doctrinam Origenis in hoc veram esse, sed non recte accommodari. Si enim in proprietate verbi permaneamus, non dicendum esset, *ut perficiam opus eius*, sed *ut reficiam, seu reparem opus eius*. Non enim quod primo perfectum erat, & a perfectione decedit, dicitur perfici, sed refici, & reparari: propterea Christus restituisse, reconciliasse, reparasse dicitur in scriptura. Non igitur objectioni suæ ipsemet perfecte satisfacit, Præterea Dominus hoc opus declaravit, nec tamen per illud hominem interpretatus est, ubi vero habemus Christi declarationem, non est cur ad nostros recurramus sensus. Ioan. 17. Ego te clarificavi super terram, opus consummaui, quod dedisti mihi, ut faciam. Profecto si quis hoc loco hominem interpretaretur, violenta esset nimis interpretatio: nec igitur in presentis sententia homo intelligendus est esse hoc opus. Adde objectionem, quam contra se Origenes mouit, non habere multum roboris, non enim sequitur; opus hoc nunc perficitur, ergo ante erat imperfectum: nam, non solum perfici dicitur, quod ex imperfecto fit perfectum, sed quod ex perfecto fit perfectius: & iusti, qui in hoc sæculo perfecti sunt, perficiuntur in dies, & tandem gloria superueniente perficientur. Rursus, quæuis sequeretur esse imperfectum, opus quod perfici dicitur, non est cur reformidemus concedere opus aliquod a Deo vna actione imperfectum produci: alia tamen actione ab eodem perficiendum: nam prima die mundus imperfectus est creatus, sequentibus autem ab eodem Deo est perfectus, quia sic voluit. Angeli etiam creati sunt a Deo, sed non habentes totam perfectionem, quia arbitrij flexibilis erant, postea tamen ab ipso met perfecti, diuina sapientia omnia disponente pro ut vult. Quamuis ergo hominem imperfectum creasset, sine gratia, quod fieri potuit, non erat inconueniens: nam postea eum ipsemet perfecit, semper tamen, quod sit, aliquo modo perfectum est, in eo, quod

quod fit. Hæc dixerim huius occasione obiectionis, ad nostram verò expositionem id facit, per opus hoc non esse hominem intelligendum. Aliqui hoc opus legem antiquam interpretatur, quæ opus Dei est, & hanc Christus impleuit; iuxta illud: Non veni soluere legem, sed adimplere Matth. 5. sed nec hæc expositio verbis hæc accommodari potest: longe enim aliud est perficere legem, ac implere legem. Id perficitur, quod erat, & postea manet; at lex illa non manet, sed abolita est; non ergo perfici dici potest. Aliter Chryso. hom. 33. & Cyril. lib. 2. cap. 105. & Euthymius exponunt; idem enim interpretantur per hæc duo significari, nempe perficere opus, & facere voluntatem patris; hoc autem est hominis salus. Hæc expositio vera quidem est, sed aliquanto confusa, indigetq. explicatione aliqua.

Aduertendum igitur, opus hoc Dei esse hominum salutem, quæ consistit in satisfactione pro omnium peccatis, & conciliatione cum Deo. Hanc quantum est ex se Christus perfecit suis actionibus, & operibus, quæ in carne fecit: quæ opera, dupliciter considerantur. Vno modo in quantum erant iniuncta a Patre Christo homini, nam voluit Pater Christum predicare, miracula facere, pati, mori, & alia omnia, quæ ad salutem ordinata erant, & sic Christus hæc exequens dicebatur facere voluntatem Patris, quia ea faciebat, quæ Pater voluit eum facere. Altero modo in quantum hæc erant effectiua salutis hominum; nam his operibus satisfaciebat, reconciliabat hominem Deo, soluebat pretium nostrorum peccatorum, homines a demone, & mortis vinculo liberabat; & hac ratione per hæc dicebatur perficere salutem, & opus Dei. Eadem ergo sunt actiones, & actus, quibus faciebat Dei voluntatem, & perficiebat opus Dei: tamen non eadem ratione, sed quatenus erant ex voluntate Patris, dicebatur facere voluntatem Patris; quatenus erant efficientes salutem, dicebatur perficere opus Dei. Et quamuis opus hoc sit volitum a Patre, & efficiendo nostram salutem, faciebat id, quod volebat Pater, tamen semper actio ipsa habet has duas considerationes, & ad voluntatem Patris, & ad opus, quod sit per eam: & ratione vnius dicitur per eam voluntatem Patris fieri, ratione alterius dicitur perfici opus Patris. Recte autem vtrumque coniungitur: si enim tantum diceretur voluntatem Patris facere; non significaretur actus eius efficaces fuisse salutis facien-

A de: si diceretur autem tantum, perficere opus eius, non constaret esse id secundum voluntatem Patris. Vtrumque ergo recte coniungitur. Esse autem hæc duo distincta manifestum fiet, si consideremus actiones Apostolorum, & sanctorum Doctorum. Apostoli prædicarunt, annunciarunt mundo veritatem, vitam exposuerunt pro Christo; isti fecerunt voluntatem Dei mittentis; tamen non perfecerunt salutem hominum, nec opus Dei, quia ipsi non fuerunt causa salutis, sed notam fecerunt salutem mundo: at Christus non solum fecit voluntatem Patris, sed per hæc eadem effecit nostram salutem; propterea ipse dicitur vtrumque fecisse; cum & voluntatem Patris fecit, & opus ipsius perfecit, quantum ex se est. Hoc dico, quia si salutem, non omnis homo consequitur, id non est, quod salutis remedium, & salus in se non sit facta; sed quod non applicatur huic vel illi eorum vitio. Vt qui liberavit, & dedit pretium pro omnibus seruis liberandis vnius ciuitatis, libertatem perfecit: quod si quis velit in seruitute manere, id non facit quin liberatio ex se non sit iam facta. Hic est sensus horum verborum.

ANNOTATIO XXIV.

Q Va autem ratione cibum suum hæc Christus appellet, exponendum superest. Duplicem esse cibum, vnum corporis, alterum animæ per quandam similitudinem, & analogiam ad corporis cibum, multa loca scripturæ testantur, & sancti Doctores passim tradunt, nec est cur in hoc confirmando immoremur. Cum igitur cibum spiritualis animæ per similitudinem ad cibum corporis dicatur, hæc similitudo est consideranda. Est autem multiplex; prima sicut cibum corporis delectat appetitum, quando præsens est, & absens excitat desiderium & famem: ita etiam cibum spiritualis, mentem & animam, delectat sumptus, & quando non habetur desideratur. Vt autem cibum corporis vocamus res has corporeas, quæ comeduntur, & digeruntur; sic res sacræ, & diuina mysteria cibi sunt spirituales animæ, quæ consideratione, & affectu velut comeduntur, & intrus assumuntur. Non enim tractamus nunc de cibo animæ respectu naturalium obiectorum, quæ per scientias humanas habentur, cibi quidem, & isti sunt: sed quantum ad locum præsentem spectat, loquimur de rebus ad Spiritum, & salutem spiritualem ordinatis, quæ ani-

Cur Christus Patris voluntatem facere, dicat esse cibum suum.

Quattuor si similitudines inter cibum corporis, & cibum animæ.

Hominiū salutis opus fuit quod Christum perfecit.

nam reficiunt, sicut cibum corpus.

Est igitur prima similitudo in delectatione, & desiderio, de quo Psal. 18. dicitur: Iustitia Domini recta, lætificantes corda. Et: Iudicia Domini vera, dulciora super mel, & fauam. In qua delectatione, & gustu, magnum est vtriusque cibi discrimen, quod annotat Greg. ho. 36. in Euang. Res enim corporales quanto magis comeduntur, tanto maius generant sui fastidium, & satietatem: at res spirituales quo magis eduntur, maius excitant sui desiderium, & appetitum.

Altera similitudo est: cibum corporalis sustentat, & conseruat vitam corporis, cibo enim spreto deficit vita corporalis: ita etiam cibum spiritualis vitam spiritualem conseruat. Iustus enim, si negligenter viuit, nec curat mentem, & affectum spiritualibus reficere cibis non perseuerat: sed cadit in iustitia, tentationibus peccatorum superatus.

Tertia: cibum corporalis vires reficit, confortat, & auget: cibum animæ hoc idem facit respectu virium animæ. Spiritualium enim exercitio anima robustior fit, & fortior, ad perfectius operandum, & ad superanda maiora pericula. Hanc similitudinem ponit Bas. Isa. 1. in illa verba: Ieiunia vestra odiuit anima mea.

Quarta similitudo: cibum corporis ad debitam perducit quantitatem, & staturam: nisi enim pueri cibo vterentur, aut nimis modico, non crescerent, nec ad mensuram staturæ debitæ peruenirent: sic frequentes cibi spirituales, animam perficiunt, & ex imperfecto, euadit homo perfectus. Sunt enim in Spiritu sua certa augmenta, & staturæ: cum sit status incipientium, proficientium & perfectorum. Vt ergo cibum corporis delectat, conseruat, roborat, perficit: ita etiam cibum animæ hæc eadem operatur, & propter hanc similitudinem, & analogiam, cibum vterque vocatur.

At ne occasione similitudinum erronee considerandæ sunt dissimilitudines, quarum prima est: cibum corporis vitam supponit: mortuis enim cibi non profunt, immo nec omnibus viuus: nam vita aliquando in ea dispositione est, vt cibum non solum non proficit, sed aliquando obfit: at cibum animæ non talis est; nam viuus semper prodest, & mortuo vitam dat. Loquor autem de morte animæ, quæ per peccatum fit, quæ hoc cibo reparatur, & renouiscit: nam poenitentia panis quidam est spiritualis, teste David. Psal. 41. Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes

A die, ac nocte: hæc suscitant iacentem animam a morte peccati in vitam gratiæ. Secunda: cibum quidem corporis vitam conseruat, vt diximus, tamen quantumcumque conseruet, non præseruat a morte: siue enim multum, siue parum comedamus, tandem moriendum nobis est: at cibum spiritualis conseruat vitam spiritualem gratiæ, & a morte in æternum præseruat; cum iusti cibum hunc non spernentes durent in gratia, nec eam vquam amittant, etiam si corpore moriantur.

B Tertia: cibum corporis auget, perducitq. ad certam mensuram, tamen non semper: nam postea quam ad certum terminum corpus perduxit, cessat augmentum, & continuatur nutritio, vt quod auctum est conseruetur: at non sic cibum spiritualis se habet, sed in hoc sæculo auget, & nutrit, quia iustus semper fit iustior, nec est status determinatus viatori, in quo proficere non possit. Tanta est amplitudo, & largitas iustitiæ nobis per Christum data, vt sanctus adhuc magis sanctificari, & iustus adhuc magis iustificari, valeat: ita vt status cibi huius, quando nutrit, & non augebit, sit in æterna beatitudine, quando iusti non amplius iustiores fiunt, sed iustitiæ suæ præmio fruuntur. Ex quo quarta dissimilitudo sequitur. Cibi enim corporis cessant in hoc sæculo, nam in altero non est manducare, nec bibere: at cibum spiritualis non cessat, immo tunc perfectissime habetur. De quo cibo dicitur Luca 12. Faciet eos discumbere, & transiens ministrabit illis. Quinta tandem est: quia cibi hi corporales non faciunt vitam æternam, immo multis occasionem dant eam perdendi, & contrahendi mortem æternam: at cibum spiritualis dat, & ducit in vitam æternam. Magna igitur est vtriusque cibi in tanta similitudine differentia, & dissimilitudo, vt ex dictis apparet.

His igitur suppositis, ne frustra dicta esse videantur, oportet explicare, qua ratione hæc duo voluntatem Patris facere, & opus eius perficere cibum, & suum Christus appellet. Non enim omnes similitudines, quæ in nobis locum habent, veras esse in Christo existimandum est. In primis cibum corporalis, & spiritualis dicebatur, conseruare vitam vtramque, quia cibo non sumpto, vita vtraque perit: hæc in Christo similitudo locum non habet. Opera enim Christi non conseruabant gratiam humanitatis eius, quasi gratia non esset, si talia non fierent, non sic certe est, quia

Quomodo Christus duo hæc, cibum, & cibum suum esse dicat.

Quinque dissimilitudines inter vtrumque cibum.

quia gratia animæ Christi procedebat ex vnione ad Verbum, quæ indissolubilis erat diuino decreto, & beneplacito: unde opera non conseruabant gratiam, sed potius gratia, & vita spiritualis conseruabat, & causa erat operum. Vt enim aliàs dicemus, Christus, vt homo, propter vnionem ad Verbum, peccare non poterat. Dicebatur deinde cibus vterque vires tam animæ, quàm corporis roborare, reficere, & augere: hoc in Christo non apparet, qui robustior non fiebat per actus, quos continuo meritorios, & spirituales, implens voluntatem Patris faciebat, qui ab instanti incarnationis vsque ad vltimum mortis fuit gigas viam suam currens, nec cibo vires has spirituales refecit, aut auxit. Rursus cibus vterque dicebatur perficere, & augmentum præbere: at in Christo aliter euenit, cum per opera, gratia ipsius nullum susceperit augmentum; semper æque perfectus, & æque Deo gratus ab instanti incarnationis. Quod si dictus est creuisse scientia, & sapientia, id fuit quantum ad ostensionem: quia quotidie magis ac magis quid intus esset, manifestabat, quod alibi tractandum est. Opera quidè & actus eius merita erant nostræ redemptionis, vt idem multis modis mereretur: tamen perfectioni eius augmentum non attulerunt.

Supereft igitur vna similitudo ex prædictis, nempe delectationem & desiderium asserre, & hoc ita est. Cibus enim suum vocat Patris voluntatem facere, nos saluare, nos redimere: quia sicut appetitus corporis maxime cibum desiderat, & eo ha-

bito delectatur; ita Christus desiderabat diuinam voluntatem complere, nostram salutem operari, & id faciens maxime delectabatur. De quo gustu dixit: Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, & ita Chrysoft. hom. 33. exponit hanc similitudinem. Maximas ergo tenemur illi gratias agere, & ei inferuire, qui cum tam acerbum esset redemptionis opus, nihilominus tanto, tamq. vehementi gustu appetebatur a Christo, vt cibum appellaret, omni corporis sui cibo præferendū.

B Nō negat enim Christus cibum corporis sibi esse sumendum, & esse hanc voluntatem Patris, vt comederet: sed postponendum hunc cibo illi, nec se propter istum, sed propter illum venisse. Habes qua de causa cibum vocet: sed quare suum, adiunxit, percontabitur aliquis? Dico, quia perficere opus Dei, quod est salutem hominū facere, solius fuit Christi: qui solus Redemptor est, propterea dictum est Isa. 63. Torcular calcavi solus. Quæ verba Hieron. ibidem, & Athana. quæst. ad Antioch. q.

C IRO. exponunt: quia nec homo nec angelus sufficiens fuit salutem facere, propterea dictus est solus calcasse torcular. Hoc idem his verbis nunc dicitur: *Meus cibus est perficere opus eius*. Facere autem voluntatem Dei, commune est multis, vt à principio diximus. omnes enim voluntatem Dei facere tenemur; tamen facere voluntatem eius, qui misit eum, solius est Christi, qui solus a Patre missus est; vt faciens eius voluntatem, perficiat humanam salutem: propterea dictum est; *meus cibus est*, &c.

Nonne vos dicitis: Quod adhuc quattuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis: Lenate oculos vestros, & videte regiones, quia alba sunt iam ad messem.

COMMENTARIUS.

C Vidam tacitæ obiectioni respondet. nam posset dici, non esse tunc tempus perficiendi hoc opus Patris mittentis. Si enim tempus adesset, sane quidem cibus corporis esse differendum non diffiteretur, vt operi huic vacaretur; propterea adiunxit Dominus hæc verba, quasi diceret: Cibus meus præcipuus est vacare operi mittentis me: hoc autem est tempus, & adest hora vacandi huic operi: vtiturq. metaphora, conuersionem hominum ad fidem messem appellans, quod etiam alias fecit Luc. 10. Messis quidem multa, operarij vero pauci. & est sensus: Messis hæc mea, quæ opus est Patris, non est sicut messis frugum, nam hæc quattuor mensibus distat: at mea tamen ecce adest: *Lenate enim oculos vestros, & videte regiones, quia alba sunt ad messem.*

Metaphorica

Nonnulla
quæ his ver-
bis subindi-
cantur.

Metaphorica locutione hac significat Samaritanorum iam iam venientium propinquam conuersionem. Habet adhuc ista sententia argumentum quoddam, quo Christus se iure a cibo illo abstinere probat, quasi dicat: Nonne vos dicitis, idest, curam vos geritis de messe materiali, multo tempore prius quàm veniat: nam dicitis: Post quattuor menses veniet. Iure ergo potiori curam geram ego non distantis, sed iam iam imminentis messis spiritualis. Discipuli enim, vt fieri solet, paulo ante dum iam pullulantia semina viderent, dixerant: Post menses quattuor erit messis. Propterea Dominus hoc eorum verbum assumens argumentatur, se æquiori iure non absentes, sed præsentem messem considerare. Quibus etiam verbis eos exhortatur, & inducit ad opus hoc, vt qui considerant de longinquo cibum corporis, considerent etiam proximum cibum animæ; insinuans gentium iam aduentare conuersionem: similiter & populorum, ad quam ipsi erant mittendi. Metaphora autem vitur ista, quia sermo erat de cibo, qui ex futura messe pendet: & si vti diximus, tanta cura de cibo corporis geritur, vt tam distantis messis consideretur; multo magis messis, ex qua cibus est spiritualis, consideranda est, cum sit iam præsens. Illa autem locutio, *Adhuc quattuor menses sunt, & messis venit*, est phrasia Hebræa pro eo, quod Latine dicimus: Post menses quattuor erit messis. Similis phrasia habetur Genes. 40. Tres adhuc dies sunt, & recordabitur Pharaon ministerij tui. Et iterum: Tres adhuc dies sunt, & auferet Pharaon caput tuum. Et Ionæ 3. Adhuc quadraginta dies, & Ninive subuertetur. Hic est sensus horum verborum, & cum præcedentibus connexio.

ANNOTATIO XXV.

M Vlti, ex his verbis tempus, in quo hæc Samaritanorum conuersio facta est, colligentes, asserunt ad finem mensis Martij fuisse: quia post quattuor menses messis fit, quæ secundum hanc computationem in mense Iulio fieri deberet. Tamen in contrarium duo obstant, vnum est: quia in Palæstina regione multo citius, nempe ad finem Maij metitur. Alterum est scripturæ testimonium: nam vt ex Exodi 34. & Leui. 33. deducitur, messis erat inter Pascha, & Pentecostè, quod non fieri mense Iulio, sed Maio comperitum est. ex quo sequitur hanc historiam ad finem Ianuarij potius actam esse, decè

A fere mensibus postquam Dominus eiecit in Hierusalem de templo ementes, & vendentes tempore Paschatis, quando fuit cum Nicodemo factum colloquium, post quod Christus in terram Iudæam baptizare profectus est, & ibi vsque ad hoc tempus commoratus: & hæc sequentibus magis consonant. Cyril. lib. 2. cap. 106. in eunte vere, hoc factum esse dicit: tamen quando initium hoc veris fit, nō expressit. Nō enim idem est initium veris in omnibus regionibus: sed tardius aut citius pro vario regionum situ. Si autem situm Palæstinae consideramus, inuenientur certa esse, quæ dicta sunt.

Et, qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam.

COMMENTARIUS.

Quid inter
Christi ope-
rarios, & re-
liquos mes-
sores inter-
fit.

I Nduxerat verbis præcedentibus discipulorum animos, ad hanc hominum messem considerandam, nunc etiam ad metendum inuitat. Futuri enim erant operarij, & messores mundi. Allicit ergo eos magno, & insolito præmio proposito, quod multum differt a præmio, & mercede messorum temporalium. Nā qui temporalia semina metunt, mercedem accipiunt, & laboris stipendiū, fructus tamen sibi non congregant, sed Domino: operarij enim fructus non

Gg 2 perci-

percipiunt; sed Dominus. Præterea qui congregant fructus, sibi quidem recon-
dunt in horrea, sed ibi non permanent, quia usu consumuntur, nec durat gau-
dium, quod ex illis processit, gaudent quidem dum congregant, dum habent in
horreis, tamen eis consumptis gaudium cessat: at non sic est in messe spiritali,
sed qui merit habet mercedem: quia pro labore præmium habet a Deo. Rursus
præter mercedem sibi ipsi congregat, quia fructus cedunt in magnam utilita-
tem messorum: fructus autem sunt homines conuersi, & salui, opera & labore
prædicantium, & Apostolorum. Cedunt autem in utilitatem ultra mercedem
essentialem, quia non tantum gaudet vllus homo fruge, etiam copiosissima
temporali percepta, quantum gaudent Apostoli, & Prædicatores in æterna
gloria ijs, qui opera sua, & labore conuersi salui sunt. Præterea fructus hic non
reponitur in horreo consumendus, sed in vita æterna, vt gaudium fructus du-
ret etiam in æternum: iure ergo propter hanc messem cibus corporalis differ-
tur. Hæc verba non propter se, sed propter discipulos Dominus protulit. ipse
enim mercede hac non indigebat, qui ab instanti incarnationis erat beatus, &
ex vnione ad Verbum omnis ei gloria debebatur. discipulis hoc conueniebat,
quos tanto præmio ad messem orbis, iam iam aduentantem disponebat, & eo-
rum animos alliciebat. De gaudio metentium collecto fructu argumentum
magnum habemus, ex verbo Domini Luc. 15. Gaudium est in cælo coram An-
gelis super vno peccatore penitentiam agente: igitur maius gaudium de æterna
eius salute erit. Nam si gaudent Angeli, & illi, quorum opera non factus est fru-
ctus, quanto magis gaudebunt, quorum opera labore, & sudore peccatores
conuersi sunt, & salutem sunt adepti. De mercede habemus Dan. 12. Qui ad
iustitiam erudiunt multos, sicut stellæ in perpetuas æternitates fulgebunt.

Vt, & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

Differentiam aliam constituit inter messem spiritualementem, & materialem: in
hac enim sæpe accidit, vt vnus seminet, alius autem metat: & qui semi-
nat, non gaudeat fructu, sed solum, qui metit; moritur enim sæpe seminans,
nec fructu gaudet, sed solus is, qui metit: at in hac messe non ita fit. Est quidem
vnus, qui seminat; alius, qui metit, tamen vterque gaudet eodem fructu. Pa-
triarchæ, & Prophetæ, qui prima fidei principia labore, & sudore iactarunt,
sunt velut seminatores: Apostoli, qui populos per Patriarchas, & Prophetas
dispositos ad Christum conuerterunt, sunt velut messorum: tamen fructu, nem-
pe salute conuersorum, tam hi, quam illi gaudent. Hæc particula, *vt*, non
causam, sed consequentiam significat, quod sæpe in scriptura fit, & postea an-
notabimus, vt sit sensus: Congregat fructum in vitam æternam, ex quo sequi-
tur, vt, & qui seminat, & qui metit, simul fructu gaudeat. si enim fructus con-
sumeretur, gauderet solus metens: at cum maneat in æternam vitam, non so-
lus messor, sed fator etiam fructu tali in æterna vita gaudebunt. Hæc sententia
in sequentibus verbis magis explicabitur: nam quæ sequuntur, ad eam pertinent.

*In hoc enim est verbum verum: quia alius est, qui seminat, alius est, qui metit. Ego
misi vos metere, quod vos non laborastis: alij laborauerunt, &
vos in labores eorum introistis.*

Prouerbiū erat apud Iudæos: Vnus seminat, & alius metit; quo significa-
batur sæpe vnum esse, qui laborat, alterum vero, qui laboris gaudet fructu.
Cum autem Dominus de hac messe locutus fuerit, quæ est in hominum con-
uersione,

uersione, & differentiam a messe materiali constituerit, quod in illa, simul qui
seminat, & qui merit gaudet, & his verbis vnum esse metentem, alium seminan-
tem indicauerit; hoc nunc exponit, & prouerbiū refert, & declarat, & est sen-
sus. Prouerbiū illud: Vnus est, qui seminat, alter, qui metit, in hoc verum est,
quia reuera vnus est, qui metit, alter qui seminat; nempe quantum ad personarū
multitudinem. In eo quod dicit, *In hoc est verum*, significat non in omnibus esse
verum: nam in hoc quod vnus laborat, & alius laboris fructu gaudet, non est ve-
rum: quia, qui seminat, & qui metit messem hanc spiritualementem, simul gaudent. In
materiali messe in vtroque verum est prouerbiū, quo modo autem verum sit
exponit: nam, *Ego misi metere, quod vos non laborastis*, nec seminastis. Patri-
archæ enim, & Prophetæ, qui prima fidei initia plantarunt, & populos ex infide-
litate conuerterunt, fuerunt vt seminatores; at Apostoli missi ad conuersionem,
horum, ad Christum recipiendum, & in eum credendum, vt messorum, qui me-
tunt aliorum semina: iam enim Iudæi ex Prophetarum, & Patriarcharum do-
ctrina, & predicatione credebant in Deum, sperabant in Christum, quæ futu-
ra erant mysteria in figuris, & vmbriis confitebantur, omnia hæc, vt semina, &
germina erant, messis erat in venturo Christo futura, vt in ipsum crederent, &
eum reciperent. Missi sunt Apostoli ad hanc velut messem, propterea dicitur:
Alius est, qui metit, alius qui seminat; & in hoc verum est prouerbiū, quia diffe-
rentes sunt personæ seminantis, & metentis; sed non est in eo verum, quod vnus
laborat, alter fructu gaudet. quia in hac messe vterque fructu gaudet. Et re vera
ita fuit; populus enim dispositus prophetijs, figuris, lege, & alijs, quæ primi illi
iactarunt, & posuerunt, faciliorem habuit viam ad fidem Christi recipiendam:
ex quo fit, vt sæpe Euangelistæ testimonio prophetarum, & legis in confirmatio-
nem eorum, quæ prædicauerunt, sint vsi Ita hunc locum Irenæ. lib. 4. cap. 40. la-
te, & docte exponit, & Gregor. lib. 9. mora. cap. 16.

Notat Aug. sermo. 42. de sanctis hanc messem Iudæos tantum significasse. In
his enim seminatū erat, & conuersio eorum, vt messis fuit: quia iam per Patri-
archas, & Prophetas populus ille dispositus erat: at respectu gentium, Apostoli
seminatores fuerunt, nulla enim fidei dispositio, immo & errorum, ac infideli-
tatis tenebræ, & morum corruptela, ac peruersitas erant; in his laborauerunt, & se-
minauerunt. Et hoc verum est, & ea ratione Irenæ. lib. 4. cap. 41. exponit verbum
illud Paul. 1. Cor. 15. vbi se plus quam omnes laborasse dicit, quia missus est ad
gentes, in quibus nulla dispositio fidei præcessit: sed prorsus legem Dei, & Deū
ignorabant. Missus est seminare simul, & metere, & seminare quidem in terra,
non solum vbi semen Dei iactum non erat, sed quæ pessimis, & contrarijs semi-
nibus, & arbutis plena erat. Attende circa verba præterita hæc, *Misi vos, Introi-
stis*, significare iam inceptam messem per eos, quia iam in Christi nomine bap-
tizerant; tamen perfecta messis Iudæorum completa est, post Domini ascen-
sionem. Recte autem Dominus messem vocat vt vnā, & eandem fidem esse
ostendat Patriarcharum, Prophetarum, & Euangelicam, eundemq. Deum, &
veteris & noui testamenti auctorem, & se esse eundem Christum, quia Pro-
phetis prænunciatus, promissus, & figuratus erat. Non est autem illo modo
probanda doctrina Orige. tom. 13. hunc locum sic exponentis: Angelos cor-
pora hominum formare, & animos introducere, vt fiant homines, & hos dici
labores aliorum, in quos Apostoli introierunt; sed falsa est hæc doctrina, & a
sensu Ioannis aliena.

*Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mu-
lieris testimonium perhibentis: quia dixit miki omnia, quæcumque feci.*

AD historiam Samaritanorum persequendam reuertitur Euangelista, & mul-
tos ex eis credidisse narrat: propter testimonium mulieris affirmantis Chri-
stum

Prouerbiū
vulgari vti-
tur Christus
& illud ex-
ponit.

Apostoli re-
spectu Iu-
dæorum mes-
sorum, gētū
vero etiam
seminato-
res fuerunt.

stum sibi omnia, quæcumque fecisset, aperuisse. Et attende hos credidisse antequam ad Christum accessissent, & credidisse dicuntur, non solum mulierem vera narrasse; sed etiam credidisse in eum, id est crediderunt illum esse verum Christum, & Messiam. Laudanda est profecto horum in credendo promptitudo, & facilitas, qui antequam ad Christum accederent, fidem dederunt, etiam plus credentes, quàm mulier illa prædicabat. hæc enim non affirmavit omnino Christum esse, sed, Venite, & videte, inquit, an Christus sit; at hi sine mora crediderunt ipsum esse, sed magis est miranda, & commendanda Christi virtus, & efficacia, qui antequam videretur, & priusquam suæ doctrinæ verbum diffunderet, eorum corda conuertit: sicut Sol, qui antequam supra orientem ascendat, efficacia sui splendoris mundum incipit illuminare. More Hebræorum repetit eadem verba quæ mulier dicebat, *Dixit mihi omnia, quæcumque feci*; Latine potius diceretur; testimonium perhibentis, Christum dixisse ei omnia, quæcumque fecerat.

Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum, ut ibi maneret, & mansit ibi duos dies, & multo plures crediderunt propter sermonem eius.

Rogatur Dominus a Samaritanis & ibi duos manet dies, & exaudit preces, quarum, ut fierent ipse auctor erat: nisi enim diuina virtute eorum corda mouisset, & pedes claudi ad veniendum, & lingua ad rogandum muta extitisset. Multo plures crediderunt propter verbum, & sermonem eius, nempe Christi, quàm crediderant propter mulieris verbum. Iam enim Soli fulgentissimo appropinquauerant: & quod tam multiplex sermo, & tam multa, ac insolita miracula apud Hebræos non fecerant; simplex verbum in Samaritanis effecit, nullo alio miraculo edito: miracula enim propter infidelitatem fiunt. Vbi ergo tantam fidem solo sermone inuenit, miracula non erant necessaria; in quo eorum fides magis etiam commendatur. Illa particula, *Ergo*, illationem quandam denotat: nam dictum est: Exierunt e ciuitate ad illum: venerunt igitur, quia exierunt.

Et mulieri dicebant, quia iam non propter tuam loquelam credimus, ipsi enim audiuimus, & scimus, quia hic est vere Saluator mundi.

Qui Samaritanorum credentium dixerint hæc verba.

Verba sunt hæc non omnium Samaritanorum credentium, sed eorum, qui antequam accederent, propter verbum mulieris crediderant. Cum autem accessissent, & Christum ipsum audissent, confortati & confirmati in fide dicebant mulieri: Iam non credimus propter verbum tuum, quasi dicerent: prius credimus propter tuum sermonem, sed nunc maius habemus testimonium credendi, quàm tuum, non indigemus minori, ubi adest maius, His verbis significat se, quamuis numquam propter Samaritanam credidissent, propter verbum Christi, quod audierunt, credituros. Quid autem credant exprimunt: Credimus hunc esse verum mundi Saluatorem. Illustris est profecto confessio omnia complectens, *Hic est vere Saluator mundi*. Fortis, & constans fides est, quæ non indiget miraculo, sed probatione relicta, verbo simplici Christi fidem integram præbet. *Audiuimus*, inquit, quia fides ex auditu, *Scimus*, autem, ut fortis, & certam, & omni dubio liberam fidem se dedisse ostendant: vtuntur verbo scientiæ, tamen fides erat; quia, quod credebant, nondum videbant, hominem enim solum videbant, sed mundi Saluatorem credebant. Illud verbum, *Loquelam*, non loquacitatem significat, ut aliquando verbum Græcum *λογος* sonat, sed ponitur pro *λογος*, id est propter sermonem. Bis repetita particula, *Quia*, non causam, sed declarationem infert. posita autem est utrobique loco:

co, quod. In scientijs, & opinionibus humanis saepe accidit, ut alicui veritati assentiamus, moti una, aut altera ratione probabilis; at postea rationibus, & argumentis fortioribus accedentibus, ita roboratur assensus, ut iam non ex priori illa ratione depēdeat: sic etiam multi initium credendi habuerunt ex miraculo aliquo at postea lumine diuino a Deo ita sunt illustrati, ut non iam ex miraculi efficacia eorum fides: sed ex luminis uirtute perseueret, & hæc perfectior, & purior est fides, quæ minus utitur ratione, aut argumento credendi; quod istis Samaritanis concessum est.

Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilaam.

Completis duobus diebus, quibus propter preces Samaritanorum in ciuitate illa prædicans, & conuersionem eorum ad fidem adiuuans, manserat, prosequitur iter inceptum. Nam ex Iudea recesserat, ut in Galilaam veniret, ex itineris autem necessitate, quia Samaria media erat, per eam transierat: profecto igitur negotio, cuius causa commoratus fuerat, & iter inceptum distulerat, viam in Galilaam prosequitur. Quæ autem Christus Samaritanis prædicauerit, & locutus fuerit, Euangelista filet, fructum mansionis eius, & prædicationis in tanta conuersione significasse contentus: nec est cur, quæ ipse tacuit sciens, nos, quæ nescimus, humanis discursibus, amplificemus, aut inquiramus.

Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet.

Quam hæc verba connexionem habeant, ex alijs est Euangelistis explicandum. huius regressus in Galilaam ex Iudea meminit Mattheus cap. 4. & refert relicta ciuitate Nazareth venisse in Capharnaum. Hoc nunc Ioannes subindicauit. *Abiit, inquit, in Galilaam, & quia ciuitatem suam Nazareth relinquit ad eam non diuertens, propterea dicitur: Testimonium perhibuit, quia in patria sua Propheta honorem non habet.* quasi diceret: abiit in Galilaam, & in Nazareth patriam non diuertit, sed in ulteriorem locum transiit; quia in patria sua propheta honorem non habet, id est, propter eorum infidelitatem: sciebat enim eos non credituros ei. Nam prouerbum commune in eis est verificatum, in patria Propheta honorem non habet, quod prouerbum ipsemet Dominus de eisdem pronunciauit; non quod Dominus honorem ex eis quæreret, sed propter fidem, quæ eis erat ad salutem necessaria. Exactior declaratio huius loci ex annotatione sequenti habetur.

A N N O T A T I O XXVI.

Patres diuersis modis hæc interpretantur verba.

Augustinus tract. 116. sic continuat **A**priam patriam significat. Chrysostr. hom. 34. duplex patriæ solū Christi numerat: alterum, in quo carnem sumpsit, & hoc erat Nazareth: alterum, in quo diutius commoratus est, & hoc Capharnaum erat. Dicit ergo Chrysostr. non de Nazareth dictum hoc esse, Nemo Propheta in patria honorem habet, sed de Capharnaum: ad hanc enim Dominus in hoc regressu non diuertit, in Nazareth vero potius receptus esse

esse affirmat honorifice. Cyri. autem lib. A 2. cap. 113. de Nazareth hoc dictum esse asserit: quæ patria Christi, quia ibi nutritus erat, reputabatur. Ad hanc enim Dominus nunc non diuertit, sed alio viam direxit: & re vera hæc expositio probabilior est; nam habemus testimonium Mat. 4. qui post Ioānis vincula regressum huc eundem a Iudæa in Galilæam narrans, dicit reliquisse Nazareth: præterea Lucæ 4. & Matth. 13. legimus de Nazareth dictum esse: Nemo Propheta in patria sua honorem habet. Hoc igitur in loco, eadem Nazareth intelligenda est: tamen est attendendum, quando a Ioanne dicitur Dominus testimonium perhibuisse, Prophetam in patria sua honorem non habere, sic intelligendum esse quod Dominus noluit ire in ciuitatem suam Nazareth: & causam hanc esse a Domino tunc expressam; quia Propheta honorem non habet in patria sua. ac si diceret: propter incredulitatem eorum, quam futuram sciebat, noluit eo diuerrere: & hoc prouerbio ut Dominus tunc pertransiit: postea Dominus iterum hoc prouerbio usus est: nam post hanc historiam aliquanto intercedente tempore iuit Nazareth, nolensq. signa in ea facere, quamuis rogatus, dixit: Ne-

mo in patria Propheta honorem habet, & hæc narrat Luc. 4. & Matth. 13. Est autem caute attendendum, quod quamuis idem sit regressus a Iudæa in Galilæam, cuius meminerunt Mat. 4. Mar. 1. & Luc 4. cum hoc, quem refert Ioannes; tamen historia, quam refert Lucas; & coniunxit cum hoc regressu, fuit postea, & per anticipationem narrauit, nepe qualiter fuit in Nazareth, & ea quæ tunc acciderunt: ut recte annotauit Aug. lib. 2. de consen. Euang. cap. 42. At in hoc regressu non diuertit ad Nazareth, sed eam reliquit, ut dicit Matth. postea vero post aliquod tempus, venit Nazareth, & factum est, quod narrant Lucas, & Marcus, tuncq. dixit ipsismet Nazareth: Propheta in patria sua honorem non habet. At nunc non ipsis Nazareth id dixit, sed de Nazareth id testatus est discipulis suis, quasi reddens causam, quod ad Nazareth non diuerrit. Scio aliquos aliter dicere: sed hæc mihi sententia probabilior visa est; sensus autem litteralis Cillius; *Ipse testimonium perhibuit, quod in patria Propheta honorem non habet*, hic est: Ipse Dominus dicto, & facto suo confirmauit prouerbij illius communis veritatem: Nemo Propheta in patria sua honorem habet.

Cum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent, quæ fecerat Hierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum.

C O M M E N T A R I V S.

Samaritanorum fides commendatur.

Honorifice a Galilæis excipitur: nam ipsi venerunt ad diem festum. Paschæ in Hierusalem, & testes oculati fuerunt, & doctrinæ, & signorum, quæ tunc operatus est, & quo modo e templo eiecit vendentes. propter signa igitur hæc, quæ uiderant tunc, venientem nunc excipiunt cum honore. Multum in hoc Samaritanorum fides commendatur, cum enim nullum vidissent signum, non solum exceperunt, sed in eum crediderunt. At hi propter signa exceperunt eum, tamen an in eum crediderint, non exprimitur: Iudæi vero etiam in multis signis nec crediderunt, nec exceperunt, sed eum persequiebantur. Qui Galilæi sint isti, non describit Ioannes in particulari, sed eos esse dicit, ad quos primo regrediens diuertit.

Venit ergo iterum in Cana Galilæa, ubi fecit aquam uinum.

Illa particula, *Ergo*, si recte percipitur, sententiæ sensum valde illustrat: nam illationem tacitam insinuat, & est sensus: Quia patriam propriam reliquit, nec ad eam diuerrere uoluit, propterea venit in Cana, quæ erat proxima

ma Nazareth, locus enim ad diuertendum illo die commodior non erat, tum quia uicinus, tum quia notus ibi ex miraculo, & ex familiaribus, & consanguineis ibi commorantibus erat. Adiecit autem miraculum, ut ab altera Cana distingueret, quæ longius aberat a patria. Fieri etiam potest non solum propter distinctionem positum esse illud, *Vbi fecit aquam uinum*, sed etiam, ut significaret ibi esse iam fidei iacta femina aliqua, ad quæ augenda, etiam nouo miraculo nunc accedere uoluit.

Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum.

Miraculum describit, quod in Cana Dominus operatus est. *Erat*, inquit, *Regulus* quidam Regulus Capharnaum, cui erat filius, & hic infirmabatur. *Regulus* dicitur, non quasi rex paruus, sed ut Hieron. Isa. 63. exponit, quasi regius, seu de aula regis siue palatinus. Chryso. uero hom. 34. siue quod regio esset genere, siue quod aliqua principatus dignitate fungeretur. Interpres noster legitur uideretur, βασιλικός propterea uertit Regulum: at Hieronymus, & alij legunt βασιλικός; propterea uertunt aulicum palatinum, aut de genere regio, aut ministrum Herodis, siue Cæsaris. Hieronymus loco citato uideretur eum gentilem esse affirmare, sicut erat Centurio, & Chananæa. Immo Chryso. refert aliquos existimantes esse illum Centurionem, de quo Matth. 8. facta est mentio, quamuis id ipse non prober. Alij Iudæum affirmant. Origen. tom. 15. in Ioan. incertum esse asserit, quis iste, & qualis fuerit. Certius tamen arbitror fuisse Iudæum: id ipsum enim indicant Saluatoris uerba, *Nisi signa, & prodigia uideritis, non creditis*: nam uerba sunt Iudæorum infidelitatem, & duritiam exprorbant. Hoc tamen certum est ipsum nobilem, & diuitem fuisse: habebat enim seruos, & familiam numerosam, ut ex uerbis sequentibus patet. Hinc deduci potest, quàm parui momenti sit apud Deum nobilitas, & diuitiæ, quando deest fides, & Dei gratia. Ecce hic regius, & diues, sed modicæ fidei, quis, & qualis fuerit ignoratur.

Hic cum audisset, quia Iesus adueniret a Iudæa in Galilæam abiit ad eum, & rogabat eum, ut descenderet, & sanaret filium eius: incipiebat enim mori.

Cum audiret Regulus Christum uenisse iam in Galilæam, egressus a patria Capharnaum uenit ad eum: & rogat, ut descenderet, & secum ueniret, & filium eius sanaret, erat enim morti proximus. Quantum ad litteram attinet, aduertendum est, uerbum, *Descenderet*: erat enim locus, ubi Christus erat, nempe Cana in situ eminentiori, quàm Capharnaum. Hæc enim magis erat maritima, & propterea inferior, quamuis esset in monte posita. Veniens ergo a Cana in Capharnaum, descendere dicebatur. Illud autem, *Incipiebat mori*, Græce ad uerbum habetur, *Futurus erat mori*: id est, erat iam desperatus a medicis, morti proximus: & est particula, *Enim*, quæ causam insinuat, quasi diceret: Venit ad Christum, & rogabat, ut descenderet ipse ad sanandum: quia iam nulla ars medicinæ illi prodesse poterat, sed erat letalis morbus; hac de causa a Christo petebat illum sanari.

Quantum ad sensum spectat, iam Christus, & ex miraculo factio in Cana, & ex ijs, quæ tempore Paschæ fecerat in Hierusalem, celebris erat, & magna polere uirtute credebatur. Fama igitur aduentus eius facile ad loca uicina diffunde-
de motus, ut Christi audiret.

potuit audire facile, uenisse eum in Cana, quæ non multum distabat, maxima

H h me

me quia necessitas diligentiores facit homines, in inquirendis ijs, a quibus auxilium sperant. Rogabat autem, ut descenderet secum Christus: forsan nobilitas, & diuitiæ eum audacem ad id petendum faciebant, seu quod probabile est, amor vehemens filij, quem in tanto periculo positum videbat. Nam quo vehementius aliquid desideramus, & appetimus, eo confidentiores, & audaciores ad ea, quibus obtinere, & consequi id possumus, efficiuntur. Fidem aliquam hunc habuisse Regulum affirmat Grego ho. 20. in Euang. nec id negari potest. Nisi enim credidisset Christum sanare posse, etiam si filius morti esset proximus, & desperatus, utique ad eum non venisset, nec rogasset, ut descenderet: sed valde parua, & debilis erat, quod ex aliquibus deducitur. Primo, ut dicit Gregorius, quia presentiam eius rogat, quasi absens sanare non posset; Secundo id colligit Chryso. hom. 34. quia veniente Christo in Galilæam accessit. Si enim perfecte credidisset, in tanto filij periculo Iudæam petere non neglexisset; quod si timuerat, ne Christus e Iudæa non venisset, adhuc hoc ex imperfecta fide erat. Tertio colligit idem Chryso. quia ob incredibilem filiorum amorem, non modo, quibus confidunt, medicis, sed & quoslibet compellere parentes solent, ne quid in aduersa filiorum valetudine omittant: & hac de causa ad Christum venit. Alia sunt argumenta imperfectæ huius fidei, quæ ex sequentibus verbisprehenduntur.

Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa, & prodigia videritis, non creditis.

Verba sunt hæc reprehensionis parvæ fidei, & incredulitatis huius Reguli, & illa particula, *Ergo*, superiorem sententiam causam reprehensionis continere denotat, quasi diceret Evangelista: quia accedens ad Christum debilem fidem, & cum multa infidelitate coniunctam ostendit: propterea audire meruit verba hæc a Christo, quæ sequuntur, reprehensionis. *Dixit ergo Iesus ad eum*, ac si clarius dictum esset: parum credidit, ergo dignus reprehensionem audire fuit. Est autem sensus: Vos non creditis, nisi signa, & prodigia videritis, id est, prius vultis videre signa, & prodigia, quam credere. Parum hoc est, non sufficienti vobis multa signa facta ad credendum, sed adhuc signorum, & prodigiorum abundantiam queritis ad credendum. Reprehenditur Regulus, quia audierat multa Christum fecisse, quæ sufficere debuerant, ut crederet Christum perfecte sanare posse, & tamen non credebat, quod non illius solum, sed Iudæorum vitium commune erat: propterea numero vitur plurali, quandam insinuationem ad Samaritanos faciens, qui sine miraculis crediderant.

Sciendum Christi miracula fuisse opera quædam misericordiæ, quibus hominum infirmitatibus subueniebat: simul etiam argumenta fidei, quibus suam diuinitatem probans, eos ad sui fidem conuertere studebat, quod etiam ad opus misericordiæ pertinet: immo eo maius opus, quo maior est infirmitas animæ, maxime infidelitas, quæ corporis. Quamuis autem miracula Christi vtrumque in se complectebantur, tamen sic erat dispositum, ut miracula præcipue propter fidem fierent. Quod si corporibus Christus medebatur, eo tendebat, ut animas sanaret, & ad fidem alliceret: eaq. de causa nunc etiam factum est, ut roganti Regulo filij sanitatem, ipse Dominus ad eius infidelitatem remouendam, & fidem perfectam inducendam prius se conuerteret. Sollicitus erat pater de infirmitate filij, & uenit ad medicum, ignarus se maiorem pati infirmitatem: medicus salutis ita rogantem patrem pro filio exaudit, ut ad eius infirmitatem, quæ maior erat, neque tamen ab ea liberari rogabat, se misericorditer conuerteret. Ad has enim infirmitates sanandas potius uenerat, & ob eas miracula erant faciendæ, & corporum ægritudines tollendæ.

ANNO-

ANNOTATIO XXVII.

Difficilis hoc loco occurrit difficultas: qua scilicet ratione Dominus Regulum hunc reprehendat, quod sine miraculis non credat in eum; cum tamen ipsemet doceat, & fateatur Iudæos non habituros peccatum, non credentes ei, si non fecisset miracula. Ioannis 10. Si non facio, inquit, opera Patris mei, nolite mihi credere. Et Ioan. 15. Si non venissem, & opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Non igitur dignus reprehensione videtur Regulus, si ad credendum, miracula expectet. Præterea, quia per Prophetas Christum miracula facturum multa, prædictum erat, idq. in signum quoddam, ut eum agnoscerent, Deus dedit, quod ex multis locis constat. Estq. insignis locus ille Isa. 35. Deus, inquit, ueniet & saluabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet velut cernuus, claudus, & aperta erit lingua mutorum. Non igitur Iudæi obligati videbantur credere Christum esse, nisi miracula viderent.

Huius difficultatis resolutio necessaria est, verum ut non solum huius loci, sed aliorum multorum intelligentiam habeamus nonnulla oportebit proponere. Primum est: Iudæi, qui certam notitiam habuerunt testimonij Ioannis Baptistæ de Christo perhibiti, tenebantur sub graui peccato credere eum esse Christum, quæ Ioannes ostendebat, & non credentes letale peccatum committebant. Hoc superius in cap. I. annotationibus tractauimus: & facile probatur illo Ioan. 1. Fuit homo missus a Deo, hic venit, ut testimonium perhiberet de lumine. Si a Deo missus est in testimonium, profecto dignus erat fide, & sufficientem a Deo accepit autoritatem, ut ei crederetur, aliter vanum esset eius testimonium.

Secundum est, etiam secluso hoc testimonio, prædicatio Christi sola sine miraculis obligabat Iudæos sub graui peccato ad credendum. hoc ex Ioan. 15. verbis probatur: Si non venissem, & locutus es fuisset, peccatum non haberent, nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Igitur prædicatio, & sermo Christi obligabat eos ad credendum, & non credentes peccabant. Ratio autem huius est: nam Christus verus Deus, & homo,

quando prædicabat, & sermonem suæ doctrinæ diffundebat, non solum exterius aures, & sensus mouebat, sed diuino motu interius corda excitabat, ita ut, qui velent, possent credere: nec eis deerat auxiliū necessarium, nisi libero suo repugnassent arbitrio. Et hæc est vna inter alias causa, quod Dominus Samaritanos sine miraculis conuertit, & discipulos, seu credentes in eum aliquos, ante miracula habuit, ut sermonem, atque prædicationem sufficientem fuisse ad credendum ostenderet: & quod defectus non credendi non ex parte sua, sed ex Iudæorum malitia proueniebat, constaret: qui non solum doctrinam, sed etiam multa, & magna miracula habuerunt.

Tertium est, quod Iudæi audito Ioannis testimonio, aut sermone Christi etiã ante miracula, quæ de ipso prædicta erant non credentes, non excusabantur a peccato, ea de causa, quia nondum Christus illa miracula operatus fuerat. Nam tantam testimonio accepto, expectare debebant, quæ supererant etiam faciendæ, & vt credere debuerunt Ioanni, & Christo ipsi prædicanti, ipsum esse Messiam, simul credere debebant facturum omnia, quæ per Prophetas prædicta erant: quod dicto responderet ad argumentum superius factum. Erant quidem prædicta miracula in scripturis, sed non erant expectanda vt crederent: sed tanto testimonio statim habenda erat fides, & expectanda ea, quæ impleta nondum erant, aliter ad credendum expectanda essent mors, & resurrectio: quia & hæc prædicta erant de vero Messia. Hoc ex ipso facto comprobatur: nam Luc. 3. Iudæorum populus credidit Ioannem esse Messiam, & tamen miraculum non fecerat. Et Acto. 5. duos paulo ante in Messiam receperant, & tamen illi nihil operati fuerant: quo facto ipsimet Iudæi testimonium contra se perhibuerunt, non posse a peccato excusari non credentes, quia nondum miracula, aut nondum omnia, quæ erant prædicta, fecerat.

Quartum sit, quamuis a principio peccant, non credentes in eum post Ioannis testimonium, & post prædicationem Christi; longe tamen maius, & grauius peccatum fuit, postquam Dominus aperitis miraculis doctrinam suam confirmavit

H h 2 non

Christi miracula erant fidei argumenta, & opera misericordiæ.

Quattuor positionibus ostendit peccasse Iudæos qui Christo non credebant, etiam ante eius miracula.

non credere: hæc enim erant argumenta diuina, & Dei sigillum Christum verum ostendentia, & hoc est peccatum infidelitatis toties a Christo redarguræ. In præfenti autem Regulus hic non tam reprehenditur, quod ante signa non crediderit; sed etiam, quod post multa signa iam facta, adhuc non credat, velut prodigia, & noua alia maiora signa expectans, cum quæ facta audierat, illi sufficere debuerint.

Dicit ei Regulus: Domine descende priusquam moriatur filius meus.

COM M E N T A R I V S.

Regulus totus amore erga filium nimio præpeditus verbum fidei non percipit, sed suam fidei debilitatem ostendit: videns enim Christum morandi causam necere, dum eum, & Iudæos infidelitatis arguit, sollicitat, vt cito descendat, ne interim filius eius moriatur: quasi, si moreretur iam amplius a Christo sanari non posset. Hoc enim verba eius insinuant, quod etiam annotat Chry. hom. 34. Nimiis appetitus rerum terrenarum, verbum fidei multum impedire hoc factum Reguli probat.

Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus viuit.

Clementissimus humanæ salutis medicus, oblatum medicamentum videns nihil profecisse, alterum adhibet, & quem reprehensione non sanauit, beneficio conuertit, exemplumq. ijs, qui salutis animarum gerunt curam, præbet, vt multis, ac varijs modis homines alliciant, & quod vna, aut altera via non sunt consecuti, alijs certe rationibus obtinere contendant. *Vade*, inquit, *viuit filius tuus*, non est opus me descendere, vade tu, & vt credas me absentem posse sanare, *Filius tuus viuit*, id est, sanus est. Hoc significat hæc locutio, *Filius tuus viuit*, id est non morietur, vt tu times, sed vita fruitur, & incolumis est. Perpende sapientiam Christi: si descendisset, & sanasset, adhuc Reguli fides infirma mansisset: credidisset enim sua præsentia illum sanasse, neque tamen potuisset absentem sanare. Porro si non sanasset, nec descendisset, quam conceperat fidem, amisisset. Sanat ergo, ne modicam, quam habebat, fidem amittat: non autem descendit, vt fides eius perficiatur, credatq. etiam absentem sanare potuisset; & hac via, & morbo filij, & patris infidelitati medetur.

Quare Christus qui ad Centurionem venit, ad Regulum domum venire noluerit.

Ex hac declaratione facilis est solutio cuiusdam dubitationis, quam Chry. hom. 34. mouet, nempe quare Centurioni Matth. 8. non perenti respondit: Ego veniam, & curabo eum: Regulo autem huic roganti, vt descenderet, non annuit. Respondet, quia ille perfectus erat in fide, & credebatur etiam posse absentem sanare: at hic infirmus erat in fide, & absentem sanare posse non credebatur. Vera solutio est, quam & nos exposuimus, quia hac ratione fidem huius perficiebat, illa autem fidei perfectionem in Centurione exercebat, & vt alijs in exemplum nota esset, faciebat. Greg. ho. 28. in Euan. causam dat moralem: vt scilicet nobis det exemplum in benefaciendo debere considerare Dei imaginem in homine, cui benefacimus, vt propter Deum benefaciamus. Sunt multi, qui nobilitate, aut diuitijs, aut dignitate hominum mouentur, vt pro eis aliqua operentur: at Dominus hæc negligens noluit ire cum eo, ne, quia Regulus erat, id facere videretur.

Credidit homo sermoni, quem dixit ei Iesus, & ibat.

Non in eum credidisse dicitur, quia necdum fidem conceperat, ipsum esse vere Christum, sed credidit sermoni eius, & fidem hanc opere demonstrauit:

strauit: nam non amplius rogans vt descenderet, ibat & reuertebatur Capharnaum. Aduertendum est pro loci huius intelligentia, hunc Regulum credidisse quidem sermoni Christi, quod vera narraret; non tamen, quod ipse causa esset sanitatis, & sanum fecisset tali verbo filium, sed quasi annunciaisset salutem filij, & incolumitatem futuram: vt solemus dicere de infirmo: Erit saluus, non morietur: ita hoc Christi verbum Regulus intellexit. Quem enim hominem sanctum existimabat, dignum fide iudicauit: tamen nondum intellexerat, Christum sua virtute tunc sanasse filium, hoc enim postea intellexit, & cum intelligeret, vere credidit. Ad modum medici Christus Dominus se habuit, qui medicamentum porrigit infirmo, quo non statim, sed tempore suo morbus recedat: tale fuit hoc Christi verbum respectu morbi infidelitatis Reguli, non subito infirmitatem fidei sanauit, sed conuenienti tempore, quando nimirum iam a Christo recesserat; & id prudentissime factum est, ne, vt humanæ gratiæ ei agerentur, miraculum factum esse aliquis existimaret. Propterea voluit Regulo absenti miraculum notum esse.

Quid Regulus de Christo credidit.

Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt, dicentes, quia filius eius viueret.

VT Regulum a solitudine de filij periculo liberarent, & tanti gaudij citius participem facerent, & ne amplius Christum secum descendere procuraret, serui occurrunt ei, antequam ipse Capharnaum peruenisset, & filium bene iam ualere nunciant. Cum enim serui sine mora sanitate filij cognita iter caperent ad eum, antequam Capharnaum accederet, peruenerunt; ut eodem plane tempore, & Regulus e Cæna, & serui e Capharnaum egressi fuerint hero obuiam ituri.

Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit.

Recordatus verbi Domini Regulus, nec plane tunc intelligens, qua ratione filius viuere diceretur: an quod futurus esset incolumis, an quod ipse tunc sanitatem effecisset, ut hoc cognoscat, quærit, qua hora sanitatem filius recuperauerit. Particula illa, *Ergo*, consecutionem indicat, quasi horam quærat, quia Christus ei dixit: Viuit filius tuus, propter hoc enim uerbum sanitatis recuperatæ horam inquisiuit.

Et dixerunt ei: quia heri hora septima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus: Filius tuus viuit.

Horam septimam respondent fuisse, in qua ab infirmitate liberatus est, ex hoc cognouit hanc eandem horam fuisse, in qua Christus dixerat: *Viuit filius tuus*. Hic etiam particula, *Ergo*, consecutionem significat, nempe eandem esse horam, in qua Christus dixit: *Viuit filius*, & in qua filius sanus factus est, ex seruatorum responsione cognouit. Hora septima est a Solis ortu: nam diem, uti diximus, Hebræi in duodecim æquales horas, & noctem in totidem diuidebant: hora ergo septima erat prima hora post meridiem. Græce legimus, cognouit ergo pater, quia in illa hora, in qua dixit ei Iesus: & est Hebraismus pro eo, quod dicimus, cognouit pater, quod in illa hora dixit ei Iesus: interpres sensum considerauit.

Es

Et credidit ipse, & domus eius tota.

Illa particula illationis præcedens, *Cognouit ergo*, non sola verba exposita, sed etiam hæc continet, vt sit sensus: Ex illa seruorum responsione consecutum est, vt cognosceret eandem esse horam sanitatis receptæ, & verbi Christi prolari, & id cognoscens crederet ipse, nec solus ipse, sed simul tota domus. Credidisse intellige in Christum: nam cognouerunt virtute eius sanitatem esse restitutam filio, & ex miraculo crediderunt illi omnes ipsum verum esse Christum. Vide quanti referat fides, & boni mores maiorum: facile enim inferiores sequuntur. Conuerso patre familias tota simul conuersa est eius familia. Non est silentio prætereundum quantum mundi homines decipiantur in iudicio rerum. Quis non credidisset, quando filium Reguli infirmantem vsque ad mortem vidisset, male actum esse cum filio, & cum patre? Quis non eos infelices reputasset? & tamen talis infirmitas magnam attulit domui toti felicitatē. Nam occasione eius, & fidem pater cum tota domo recepit, & filius simul sanitatem. Sæpe Dominus hæc temporalia mala permittit, vt maiora bona accumularet. Voluit autem filium familias, sic dimittere in infirmitate, & iam a medicis desperatum relinquere, vt idcirco ad Christum veniret pater, ab eoq. & quod medici non præstiterant, & quo plus indigebat, consequeretur. Infirmatur ergo filius vsque ad mortem diuino consilio, vt occasio potioris salutis fieret familiaris vniuersæ.

Decipiuntur homines in rebus diiudicandis.

Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cum venisset a Iudæa in Galilæam.

Non hoc secundum Christi miraculum Euangelista esse affirmat, sed hoc esse secundum, quod fecit, cum a Iudæa reuenteretur in Galilæam; duos regressus significans, & in vtroque duo miracula facta. Regrediens a baptismo fecit miraculum conuersionis aquæ in vinum: regrediens modo a festo Paschatis, quando multum in Iudæa immoratus fuerat, hoc miraculum facit secundum. Sunt enim duæ illæ aduertendæ particulæ, *Iterum*, & *Secundum*. *Iterum* ad regressum refertur, *secundum* autem, ad signum, vt sit sensus: Hoc secundum signum fecit Iesus in Galilæa, cū secundo reuenteretur a Iudæa. Ex quo loco sane colligitur hunc secundum esse regressum, vt superius affirmauimus contra aliquos: nisi enim esset secundus, non erat cur Euangelista diceret, *Iterum*, volens autem parem numerum, & miraculorum, & regressuum facere, propterea dixit: *Hoc iterum secundum*. Multa iam miracula fecerat in Hierusalem, nunc autem, quæ regrediens fecit in Galilæa numerantur: quo loco, quod superius annotatione sexta, & vicesima diximus, confirmatur non esse ingressum in Nazareth, illamq. historiam Luc. 4. de Nazareth esse narratam per anticipationem. Nam ibi dicitur: Quanta audiimus facta in Capharnaum, fac, & hic in Patria tua: at in hoc regressu nondum illa facta erant in Capharnaum. Hoc enim est secundum miraculum, non in Cana, sed in Galilæa factum; cum non dicitur, quod fecit in Cana, sed quod fecit absolute, reuertens, nimirum ex Iudæa in Galilæam. Adiunxit autem hoc verbum Euangelista, vt significaret hanc historiam esse gestam ante omnia miracula, quæ ceteri Euangelistæ facta esse in Galilæa describunt.

CAPVT

CAPVT QVINTVM

DOST hæc erat dies festus Iudæorum: & ascendit IESVS Hierosolymam. Est autem Hierosolymis Probatice piscina, qua cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens. In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aque morum. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam, & monebatur aqua. Et qui prior descenderet in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat à quacumque detinebatur infirmitate. Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens, in infirmitate sua. Hunc cū vidisset IESVS iacentē, & cognouisset, quia iam multum tempus haberet, dixit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei languidus: Domine, hominē non habeo, vt cum turbata fuerit aqua mittat me in piscinam. Dum venio enim ego, alius ante me descendit. Dicit ei IESVS: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo. Dicebant ergo Iudæi, illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum & ambula? Is autem qui sanus fuerat effectus, ne sciebat quis esset. IESVS enim declinauit à turba constituta in loco. Postea inuenit eum IESVS in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es: iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Abijt ille homo, & nunciavit Iudæis quia IESVS esset, qui fecit eum sanum. Propterea persequerantur Iudæi IESVM, quia hæc faciebat in sabbato. IESVS autem respondit eis: Pater meus vsque modo operatur, & ego operor. Propterea ergo magis querebant eum Iudæi interficere: quia non solum solvebat sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Respondit itaque IESVS, & dixit eis: Amen amen dico vobis, non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quacumque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit. Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. Sicut enim Pater suscitatur mortuos, & viuificat: sic & Filius quos vult, viuificat. Neque enim pater iudicat quemquam: sed omne iudicium dedit Filio, vt omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum. Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me habet vitam æternam: & in iudicium non venit, sed transiet à morte in vitam. Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei: & qui audierint, viuent. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso: & potestatem dedit ei etiam iudicium facere, quia Filius hominis est. Nolite mirari hoc: quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem filij Dei: & prosedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in reurrectionem iudicij. Non possum ego a meipso facere quidquam. Sicut audio, iudico, & iudicium meum iustum est: quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Si ergo testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Alius est, qui testimonium perhibet de me: & scio quia verum est testimonium eius, quod perhibet de me. Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati. Ego autem non ab homine testimonium accipio; sed hæc dico, vt vos salui sitis. Ille erat lucerna ardens, & lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius. Ego autem habeo testimonium manus Ioanne. Opera enim quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea: ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me: quia Pater misit me: & qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me. Neque vocem eius vquam audistis, neque speciem eius vidistis, & verbum eius non habetis in vobis manens: quia quem misit

misit ille, huic vos non creditis. Scrutamini scripturas: quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: & illa sunt, quæ testimonium perhibent de me: & non vultis venire ad me, ut vitam habeatis. Claritatem ab hominibus non accipio. Sed cognouit vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis. Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me. Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Quo modo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam, quæ à solo Deo est, non queritis? Nolite putare, quia ego accusaturus sum vos apud Patrem: est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit. Si autem illius literis non creditis: quo modo verbis meis creditis?

Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolimam.

COM M E N T A R I V S.

Miraculum in hoc capite describitur, cuius occasione Iudæorum calumniam passus Christus, insignem contra eos habuit sermonem. Primo loco Euangelista tempus, & locum miraculi narrat, *Post hæc*, inquit, quæ in superiori capite dicta sunt, *Dies festus Iudæorum*, id est, Pascha omnium festorum celeberrimum erat, & Dominus, qui in Galilæa tunc erat, ascendit Hierusalem ad hoc festum celebrandum. Tribus enim temporibus in anno ex omni loco Iudæi Hierosolimam ascendebant ad adorandum in templo, & vñ horum erat Pascha. Ascendere dicitur, quia, vti sæpe diximus, e Galilæa in Iudeam ratione situs eminentioris ascensus dicebatur. Tempus igitur, quando, quæ sequuntur, gesta sunt, Pascha erat; locus autem Hierosolyma: quando autem audis, *Post hæc* non intelligas, quasi nihil aliud sit a Christo in Galilæa gestum, præter Reguli miraculum: nam hoc medio tempore, multa fecit Christus, quæ alij narrant Euangelistæ in Galilæa fecisse. Miracula enim edidit, discipulos vocavit, sermonem habuit illum in monte. Post hæc igitur accedente tempore Paschatis, venit Hierusalem. Recte Ioannes hoc caput superiori cōnectit, ut ex collatione Samaritanorum, qui sine miraculo crediderunt, & domus Reguli, quæ vno est opere conuersa, Iudæorum malitia & obstinatio manifestetur; qui multo maiori miraculo, non solum non sunt conuersi, sed potius contra Christum, tamquam contra transgressorem legis inuecti, ut annotavit Cyril. lib. 2. cap. 122. ut inde cognoscas, quàm iusto Dei iudicio sunt a Deo repulsi, & puniti.

A N N O T A T I O I.

Quod festum fuerit cuius meminit Ioannes hæc loco.

Cum multa sint Iudæorū festa de quibus omnibus dicemus ca. 7. nec hoc in loco quod illorum fuerit præscribatur varia est sententia Doctorum de hoc festo Cyril. li. 2. cap. 123. Chry. ho. 35. festum fuisse Pentecostes existimant, quod proximum fuit Paschati illi, quando e templo eiecit Dominus vendentes, ut retulit Ioannes in cap. secundo. Irenæus autem lib. 2. cap. 39. Pascha hoc opinatur fuisse sequens illud, quando eieci sunt vendentes. Et certe, si consideramus omnia, quæ gesta sunt a Christo, postquam eiecit vendentes difficillimum est inuenire, quo modo hoc

festum sit Pentecostes, quod tali Paschati proximum erat. Et, ut omittamus, quæ alij Euangelistæ narrant, perpendamus ea solum, quæ Ioannes describit, & fieri non posse, ut sit festum hoc Pentecostes, facile comperiemus. In primis post eiectos vendentes celebratum est colloquium illum cum Nicodemo; post id egressus est Dominus in Iudæam terram, & baptizabat, & ibi dicitur commoratus, non autem dicitur commotatus, nisi multis ibi mansisset diebus, & constat vsque ad vincula Ioannis eum mansisse; postea Iudæorum furorē declinans, reuertitur in Galilæam, transi-

Aranse per Samariam, & tunc dicitur, quatuor menses sunt, & messis venit. Hoc profecto verum esse non posset, si ista omnia post illud Pascha, & ante Pentecosten acta sunt: nam messis erat ante Pentecosten, & tunc esset tempus messis, non autem quatuor distaret mensibus. Venit postea in Galilæam, & Reguli filium sanavit, omnia hæc post Pascha quo eiecit vendentes facta sunt: at fieri omnino non poterant ante proximum festum Pentecostes. Præterea Dominus e Iudæa propter Phariseorum furorē recessit in Galilæam. probabile est ergo aliquot diebus abesse voluisse, quod si ita esset, ut Cyrill. dicit, decem, aut duodecim dierum spatium solum esset, quod profecto non erat furori illorum locum dare. Tenendum igitur est cum Irenæo fuisse Pascha sequens post illud, quo

sunt vendentes eieci, ut vno anno gesta sint omnia prædicta, & quæ etiam alij Euangelistæ narrant in Galilæa, post hunc regressum a Iudæa in Galilæam facta. Quod si Cyril. & Chryso. festum pentecostes hoc fuisse asseruissent, non illud proximum post Pascha, quo eieci sunt vendentes, sed post aliud sequens Pascha, verisimilior esset eorum sententia. Sed tunc non facile cum alijs Euangelistis concordia fieret. Probabilior est igitur Irenæi sententia, esse hoc festum paschatis, quod Ioannes non explicuit, quia cum locutus fuisset de præcedenti Paschate, & multa narrauerit, & dixerit, quæ non nisi longi temporis spatio fieri poterant, satis se explicuisset arbitratur, si diceret, *Erat dies festus Iudæorum*: maxime quia hoc erat festum omnium celeberrimum, & primum.

Est autem Hierosolymis Probatica piscina, quæ cognominatur Hebraice Bethsaida quinque porticus habens.

COM M E N T A R I V S.

Locum determinatum miraculi ostendit. Multæ piscinæ erant in Hierusalem diuersa nomina sortitæ, ut vna ab altera in sermone discerneretur, vna erat hæc, quæ ad aliarum distinctionem Hebraice appellabatur Bethsaida, seu, ut alij legunt, Bethsaida. Vocat Ioannes hanc piscinam probaticam, id est pecualem, hoc enim dicitur apud Græcos *προβατικη*, quasi pecualis siue ouilis a *προβατον*, quod significat ouem. Piscina autem, non quia pisces habuerit dicitur: nam etiam si non haberent, dicebantur piscinæ, Græcæ *κολυμβηθρα*, quasi natatorius locus. Erant autem circumcirca porticus quinque, propter pauperum, & infirmorum commoditatem, qui gratia sanitatis consequenda illuc se recipiebant. Exactiorem declarationem huius loci ex sequenti annotatione require.

A N N O T A T I O II.

Quid Probatica significat.

Dvo hoc in loco consideranda occurrunt: primum circa vocabulum probatica, alterum circa Bethsaida. Recentiores illud *Probatica* non cum *Piscina* coniungunt, ut lectio nostra habet, sed per se legunt sic: Est Hierosolymis apud probaticam, seu in probatica: Grece enim in datiuo cum præpositione legitur & exponit piscinam hanc fuisse apud probaticum, id est, forum pecuarium, aut domum, seu receptaculum, in quo oves, & pecudes, in sacrificium conseruabatur. At antiquiores non sic legunt, sed in recto, ut probatica piscinæ legatur, sic Cyril. lib. 2. c. 122.

Chryso. hom. 35. Theophila. exponunt, & Hieron. lib. de locis Hebraicis etiam legit in recto. Sensus autem in vtraque lectione idem est. Piscina enim hæc *Probatica* dicitur, quia apud probaticum siue forum siue receptaculum erat: quamuis Hieron. loco citato dicat eam dictam probaticam quia carnes pecudum sacrificandæ ibi lauabantur. Dicit etiam potest *Probatica*, non quia carnes lauabantur, nec quia prope forum, aut receptaculum pecudum erat: sed quia erat ad portam, quæ dicebatur pecudum. Vna enim portarum erat Hierosolymis, per quam solam greges introducebantur,

tur, & dicebatur, porta gregis, seu porta ouis: unde piscina dicta est probatica, quia ad portam ouis sita erat. Siue ergo hoc, siue illo modo legas, aut interpreteris, parum sensus variatur, & parum etiam ad rem præcipuam, quæ narratur, facit.

Quomodo legendum sit Bethsaida.

Alterum est de nomine Hebraico: nam duplex lectio habetur, Bethsaida, & ita Cyr. & Chryf. si vere interpretes traducunt, legunt. at Hieronymus legit Bethsada, Euthymius legit Bethsaida, & simul negat esse legendum Bethsada. recentioribus lectio Hieronymi placet. Varia autem est utriusque vocabuli apud Hebræos significatio; nam Bethsada significat domum effusionis, cõponitur enim a בית quod domum significat, & שן quod effusionis. Hebræi enim domum vocant locum omnem in quo recipitur aliquid. dicta ergo est hæc piscina domus effusionis, seu decursus aquarum, quia aquæ pluuiæ confluunt in eam: siue ut aliqui volunt, quia aquæ templi ad usum sacrificiorum & aliorum per canales e templo in hunc locum effluunt. Bethsaida autem non eodem modo exponitur, quia nec eodem modo, seu non eisdem litteris in Hebræo scribitur. Qui-

ad legunt ביתסדה quod in Chaldæo significat misericordiam, quasi Bethsada, idest, domus misericordie: quia in eo Domini misericordia in sanando exercebatur. Euthymius quantum ex eius translatione apparet (nam vertit domum piscationis) legit cum טסדה a טסד quod significat venationem, inde Bethsada idest, domus venationis, & sic vocabatur patria Petri, & Andreæ. Mihi lectio antiqua Græcorum posse retineri videtur, ut legamus Bethsadam; tamen non est interpretanda vox, ut Euthymius exponit, nempe domus venationis, nec piscationis, nam tunc scriberetur in Hebræo cum טסד esset nomen patriæ Petri, sed scribi debet cum ס Samech, & idem tunc significat cum Bethsada, idest, domum effusionis; nam venit etiam ab טסד quod effusionem significat, tamè amittitur illud ט ut fieri sæpe solet, & propter Græcam pronuntiationem sumitur illud iod, & pronunciamus Bethsada, pro Bethsada. In conuersione enim Hebraicorum nominum priorum litteræ sæpe amittuntur, & alie assumuntur, ut idiomati accommodentur alieno.

In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.

COMMENTARIUS.

V Sum porticum dictarum narrat: erant enim gratia eorum, qui spe recuperandæ sanitatis ad piscinam confluunt: quorum quatuor describit genera. Erant languidi, nempe egroti, qui febribus, aut morbo aliquo laborabant. hi languentes dicuntur: erant cæci, claudi, aridi, id est, qui manum, aut membrum aliquod virtute destitutum habebant; hoc enim significat nomen Græcū εἴηρος id est, aridus, cui membrum non deest, sed virtute est destitutum: & sic Matth. 12 dicitur. Habens manum aridam, id est, virtute destitutam, sic etiam brachium totum, aut crura, aut aliqua pars corporis. arida esse potest: hi aridi dicuntur. Denique omnis infirmitas corporis, seu membrorum defectus, etiam quibus ars, & natura subuenire non poterant, in hac piscina sanabantur, quod diuinæ virtutis folius esse potuit.

Quatuor egrotantium genera referuntur.

Angelus autem Domini secundum tempus descendebat in piscinam, & mouebatur aqua.

Historiam prosequitur. Angelus descendebat certo quodam tempore & aquam mouebat. Græce non habetur, Domini, sed ad declarationem id appositum videtur, aut forsitan erat in textu. & quia apertum erat esse angelum Domini,

mini, ablatum est quasi non esset Euangelista. Siue legatur, siue non, sensus idem est. Similiter Græce non habetur, Autem, sed particula causalis, enim, ut hæc sententia causam reddat superioris. Multitudo magna infirmorum illic erat, quia Angelus descendebat, & aquam mouebat, & sanabatur primo ingrediens. hæc de causa multi concurrebant, quisque spe suæ sanitatis allectus. Illud autem Secundum tempus, idem est, ac certo, & determinato tempore descendebat: non enim erat vis illa sanandi perpetua, sed certo tempore Angelus descendebat, & aqua mota ab eo tunc sanabatur ingrediens. Hoc tempus incertum fuit; cum hora certa futuri motus, ut Chrysof. homil. 35. annotat, non fuerit. an autem semel in anno, an sæpius, incertum est. Non est improbabile id aliquoties in anno factum fuisse; & forsitan festis maxime solemnibus, quando Iudæi undique ad templum concurrebant. Cyril. lib. 2. cap. 125. semel in anno, id est, in festo Pentecostes factum affirmat, quod probabilius iudico: tamè nihil certe statuere possumus. nam de hoc miraculo, & de hac piscina, nullus extat scripturæ locus, præter hunc Ioannis, ex quo solo huius rei cognitio requirenda est.

Non est ac quo tempore descendebat Angelus

Et qui primus descendisset in piscinam, sanus fiebat, a quacumque detinebatur infirmitate.

M Ota ab Angelo aqua, qui primus descendebat, sanabatur a quacumque detinebatur infirmitate: siue cæcus, siue claudus, siue multis simul laboraret infirmitatibus, ex templo ac in aquam piscinæ descendebat, sanus erat, nec tunc alius sanabatur. Vnus enim dumtaxat, isque primus, singulis his temporibus sanitatem consequabatur. Hanc historiam Ioannes præmisit, ut Christi miracula exponeret. Cyril. lib. 2. cap. 125. plures Angelos videtur affirmare descendere solitos, & aquam mouere: tamen intelligendus est non quod ad unam motionem multi descenderent: nam Euangelista singulari utitur, numero: sed loquitur Cyril. de multis motionibus factis, propterea Angelos pluraliter appellat, quia non semper unum, & eundem ad hoc officium missum esse existimat, quamuis etiã hoc incertum sit. Ex Euangelista unum, & eundem esse, qui certis temporibus descendebat, probabilius deducimus.

ANNOTATIO III.

Reijciuntur Anabaptistæ non recipientes historiam hanc

A Nabaptistæ nostri temporis hæretici historiam hanc languidi apud probaticam piscinam non recipiunt, commentum quoddam esse dicentes: tum quia huius piscinæ quinque porticus habentis nulla in veteri testamento fit mentio: tum quia Iosephus Hebraicarum antiquitatum diligens scriptor nihil de ea scribit, nec rem tanta dignam memoria scriptor suorum amator prætermisisset: demum quia 2. Paral. 4. victimæ in conchis ad hoc a Salomone constructis lauabantur in templo, nec opus erat in hac lauari piscinam. Sed argumenta hæc futilia sunt, & nullius roboris ad negandam historiam ab Ecclesia perpetuo receptam, & antiquissimis Doctoribus suis commentarijs, & scriptis illustratam. Quamuis

autem in scriptura veteri nihil de hac piscina aperte dictum sit; non tamè propterea negatum est. Non enim omnium, quæ in Hierusalem facta sunt, scriptura verus meminit. Piscina namque ista a principio quando facta est, non erat adhuc memorabilis, quia nec tunc miraculum incœpit, nec quinque illis porticibus, quæ propter miraculum constructæ sunt, adornata erat. Hoc enim aliquanto post tempore factum esse credibile est, quamuis ignoretur, quâdo miraculum hoc incœperit, & qua ratione. Vetusior, ergo scriptura silentio eam, ut alia multa, propterea prætertransiit. Ridiculum autem est Iosephum præponere Iohanni Euangelistæ, quasi si Iosephus scripsisset, & non Ioannes, verum esset, quia vero Ioannes, & non Iosephus scripsit.

Potum rationes soluantur.

fit, propterea fallum. Quamuis autem Iosephus suorum amator fuerit, inimicum tamen nominis Christiani erat, & ea, quae in fauorem Christianorum cedebant libens dissimulabat: tale hoc est. Si piscinae illud miraculum narraffet, veritas miraculi Christi videbatur ei confirmari; maluit autem Iudaeus infidelis, & perfidus aliquid populi honorificum cum detrimento Christiani nominis occultare, quam dum aliqua ex parte suum magnificat populum, Christi veritatem probare. Nec hoc est solum, multa enim numerata digna tacuit eadem de causa: nec enim Herodis illius facti meminit, quando tot infantes occidit: nec aduentus Magorum, nec complurium aliorum, quae apud eius gentem diuine Christus gessit. Vanum igitur, & futile est argumentum haereticorum. Illud autem de lotione victimarum in piscina, affirmavit Hieronymus de locis Hebraicis, & grauisimi nostri saeculo auctores defendunt, affirmantes bis victimas lauari, prius in piscina, quando multum immundae erant, iterum perfectius in conchis. Sed siue hoc sit, siue non, historia neganda non est. Ad Doctorum enim opinionem pertinet, quod lauantur victimae: at veritas piscinae Euangelij est historia. Si quod sentiam in hac parte licet dicere, probabile mihi est quod aliqui Recentiorum affirmant: nempe victimas non in piscina hac lotas, sed in conchis illis: cum autem esset ingens aquarum copia ex mari illo aeneo, & ex conchis, & innumeris purificationibus intra templum necesse erat aquam hanc aliquibus subterraneis vijs, & aquae ductibus effluere. Et in hunc usum erat haec piscina ad radices montis, in quo templum erat fundatum, si ta: in quam omnis haec aquarum copia per fistulas, & aquae ductus occultos, seu subterraneos, influebat. Quam sententiam Aristaeas vetustissimus auctor tenet in lib. de septuaginta interpretibus: & Hieron. eodem forsitan debet intelligi modo, quando affirmavit victimas lauari in piscina, ea quae de causa aquas rubras apparuisse: non quod eo in loco, sed quod aquis illius piscinae laueretur. Nam postquam in templo lauabantur carnes, aquae omnes in piscinam illam emittebantur.

ANNOTATIO IV.

Vnde piscina virtute sanandi habuit,

Est praeterea considerandum, quae virtute aquae haec sanabant: nam, qui ingrediebatur primus, *Quicumque de-*

Atinebatur infirmitate, saluus fiebat. Chrysof. hom. 35. respondet Angelum descendentem aquae motu sanandi virtutem tribuisse, non quod motus ille sanitatem faceret, erat enim velut signum quoddam descensus Angeli, & uirtutis in aqua iam existentis ad sanandum, vt dicit Cyril. li. 2. cap. 125. Haec responsio vera est: Angeli enim boni non propria sed diuina virtute miracula faciunt, & per eos Dominus saepe ea operatur: & est doctrina Grego. hom. 34. distinguentis Angelorum officia ex scripturis, & affirmantis eos Virtutes appellari, per quos Deus omnipotens miracula operari dignatus est. Angeli mali, seu Daemonia operantur quidem magna, & mirabilia, sed applicando uirtutes naturales, vt docet August. lib. 3. de Trin. cap. 8. & quae non possunt uirtutes creaturarum naturalium attingere circa rerum immutationem non faciunt: at boni Angeli diuina uirtute operantur, & transmutant res supra omnem uirtutem creaturarum naturalium. Angelus igitur hic, diuina uirtute, per aquas illas, tamquam per quoddam diuinae uirtutis instrumentum, sanabat. Vti enim. 4. Reg. 5. aquae Iordanis uirtutem sanandi a lepra per Elisaeum tamquam Dei ministrum acceperunt: ita & aquae uirtutem habebant instrumentalem, per quam Angelus sanabat. Vnde recte Ambro. lib. 1. de Spir. sancto cap. 7. dicit, Angelum hunc per aquas has sanantem, figuram extitisse Spiritus sancti per aquas baptismi animae sanitatem conferentis. & lib. 2. de sacramentis cap. 3. piscinam hanc baptismi conferit: de qua re paulo inferius aliquid dicemus.

Ex his, ut mihi videtur deducitur, non esse recipienda, quae aliqui nostro tempore in hac parte affirmant; nempe uirtute hanc aquae inditam, a ligno iacente in fundo huius piscinae, ex quo postea crux Domini est fabricata; Angelus autem reuerentia ligni huius inductus, descendebat de caelo, & mouebat aquam. Alii non a ligno sed a victimis, & hostijs sacris, quae ibi lauabantur, hanc esse uirtutem asserunt. Sed si hoc utrumque esset, perpetua esset sanandi uirtus, & non certis temporibus. Adde, si hostiae ipsae non habebant talem uirtute, nec aquae in templo, in qua lauabantur profecto nec aquae huius piscinae habuerunt. Denique illud de ligno, est sine ulla auctoritate dictum; immo vanum, ac falsum est dicere, ligno illi, antequam Christus Dominus in eo pedisset, exhibitam esse reuerentiam. Multa contra haec dici possent, sed superuacaneum

Reijcitur historia de ligno quod aquae piscinae uirtutem sanandi praestabat.

caneum censeo, postquam rei ueritas ex Sacris Doctoribus iam est exposita.

ANNOTATIO V.

Quare vnus tantum ex tot agrotis salutem respiciebat.

Inquirendum superest, quare vnus tantum in illa piscina sanabatur? In cuius resolutionem sciendum, diuina miracula fuisse opera potentiae, misericordiae, & sapientiae. Potentiae, quidem, quia uirtute omnem naturalem, & creatam superabant. Misericordiae, quia humanis defectibus per ea subueniebatur. Sanabantur enim infirmi, illuminabantur caeci, & alia huiusmodi per ea fiebant. Sapientiae autem, quia saepe per ea homines instruebantur circa diuina mysteria, & quae futura erant in eis figurabatur. quod docet August. tract. 44. de Verb. Domini. Igitur, quatenus erant opera potentiae, intellectum ad fidem inducebant: quatenus uero erant opera misericordiae affectum hominum ad credendum alliciebant, nam fides etiam ex uoluntate pendet: quatenus uero erant opera sapientiae, hominem in diuinis rebus instruebant. Si miracula fuisset tantum opera potentiae, mirari deberemus, cur vnus solus sanaretur, cum eadem facilitate tota multitudo sanari potuisset. Si tantum essent opera misericordiae, admirationis quoque esset causa, cur tantae misericordiae Deus vnicum ab infirmitate liberaret: at quia erant simul opera sapientiae, non est, cur ita miremur, sed mysterium potius nobis per hoc significatum inquiramus. Erat enim hoc piscinae miraculum, vt bene docuit Ambro. lib. 2. de Sacram. cap. 2. figura aduentus Domini nostri Iesu Christi:

qui sanaturus erat humanam generationem. Ipse est Angelus testamenti descendens, & mouens piscinam aquarum, quia in hunc mundum passurus uenit, & per passionem suam, & mortem humanum genus infirmum sanaturus. Hoc est quod miraculum praefigurabat, & idcirco vnicus sanabatur: nam in vno homine infirmo melius totum humanum genus repraesentatur, quam in multis, ad exprimendam morbi uniuersitatem, & unitatem. Omnes enim peccati morbo laborabant, omnes sub eadem mortis damnatione tenebantur. Hac eadem de causa Luc. 19. in illa parabola de eo qui incidit in latrones, a quibus uulneratus, & spoliatus est, vnus tantum homo, non multi repraesentantur. hac etiam de causa 3. Reg. 17. ad uicum filium uiduae suscitatum mittitur Elias, & 4. Reg. 5. vnum Naama sanatur ab Elisaeo. Haec enim omnia propter figuram fiebant, ad instructionem futurorum: haec igitur causa est, cur vnus solus sanaretur in piscina. Ambro. loco citato alteram assignat causam huius rei: vt in eo ostendatur, quatenus maior futura erat gratia baptismi supra uerum testamentum: in eo enim vnus, in hoc omnes sanatur. Eadem causam Cyril. lib. 2. c. 125. assignat, dicens legem illam veterem, vni soli populo datam, propterea vnus ad hoc significandum sanabatur: sed causa prior legitima est. Ex qua sequitur solutio alterius difficultatis, nempe, quare Christus Dominus vnus solum sanauit; sea autem, est vt hoc factum significaret se esse illum eundem Deum, qui prius sanauerat, & eum, qui tali miraculo praefiguratus erat, & quod humanum genus sanare de caelo ueniebat. Maxime autem humanum genus in hoc paralytico figurabatur, & exprimebatur propterea forsam Dominus hunc sanandum elegit

Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua.

COMMENTARIUS.

Is narratis, quae ad miraculi intelligentiam necessaria videbantur, ipsum miraculum describit, & a persona, cuius gratia gestum est, incipit. Inter alios multos, qui sanitatis recipiende gratia ibi expectabant, vnus erat aegritudine triginta octo annorum laborans, Graece non habetur, *Sua*, sed habes in infirmitate; sed ad sensum parum refert, siue apponatur, siue dematur. Mira profecto huius languidi tolerantiam, qui ut Chrysof. homil. 35. annotat, totum hoc tempus expectabat, & cum incredibilis esset multitudo, & se posteriore relicto esset, expertus, tamen a spe futuri praeteritis non territus est: in quo Iudaeorum dura corda deprehenduntur, qui hominem auxilio destitutum tot per annos, aliquid, qui eum ut in piscinam citius descenderet, iuuaret, non adhibuerunt. Ipsi etiam languidi summa paupertas probatur, qui nec pecuniam, qua hominem in adiutor per breue tempus conducere, haberet. Si enim habuisset credibile non est sanitati eam uoluisse praeferre. Recte in hoc homine totum humanum genus post peccatum figuratur, quod diuturno peccati morbo laborans, neminem, qui ad sanandum adiuuaret, suo pretio potuit comparare, sed infirmus, inops, & pauper tandem iacuerit,

Languidi patientia commendatur.

rit donec sine pretio vllō dato, filius Dei homo factus venit, qui eū sanauit. De qua paupertate & inopia dictum est, Psal. 48. Non dabit Deo placationem suam, & pretium redemptionis animę suę, & laborabit in æternum. Quem locum exponit in hunc sensum Basil. in homil. in eundem Psalmum.

Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognouisset, quia iam multum tempus haberet, dicit ei.

Quem naturę virtus, & humanum auxilium destituerat, in hunc diuina bonitas oculos suę misericordię conuertit, & potentia eius infinita non destituit. Venit Christus, postquam Hierosolymam ascendit, in locum hunc; vidit oculis corporeis, & interioribus suę misericordię iacentem infirmum; cognouit, quem nihil later, tempus infirmitatis esse diuturnum, & ad eum se conuertit sanandum, estq. causalis locutio, vt sit sensus: Quia vidit iacentem sine ope vlla, & infirmitate antiqua laborantem, & virtute destitutum, propterea, *Dicit ei*, Accedit, & loquitur, vt sanet. Sensus est facilis. *Multum tempus haberet*, nempe in infirmitate, quamuis phrasis non sit Latina, sed Gręca parum refert dummodo sensus habeatur.

Vis sanus fieri?

Quare Christus infirmum interrogat, an velit sanus fieri.

Dominus, non quia dubitaret de languidi voluntate, interrogauit, sed, vt eius arbitrium aliquo modo excitaret, & ad recipiendum tantum beneficium disponeret. Dum enim sanitatem in memoriam reducit, desiderium excitat in eius voluntate, & in proprię impotentię, & inopię cognitionem inducit intellectum; quod etiam consecutum est. Nam desiderium, & impotentiam suam statim ad hanc interrogationem confessus est languidus. Hac etiam interrogatione nobis Dominus significat, se arbitrio hominis libero vt in salute conferenda: saluat quidem, & iustificat Dominus homines indigentes, & impotentes, sed volentes, & quia gratia ipsius est etiam velle, propterea hoc ipsum excitat nunc hac sua interrogatione. Non autem petit ab infirmo aliquid supra captum eius; nec enim dixit: Vis vt te sanem? quia nondum de Christo tantam ille habebat opinionem, & notitiam; sed, vis sanari? vt recte Chryso. hom. 33. annotat: vbi aliam causam huius Dominicę interrogationis adfert; nempe interrogasse propter nos, vt ex responsione infirmi, eius tolerantiam cognosceremus, qui tot annis illic perseuerabat. Etiam mihi hæc causa placet, propter nos scilicet dictum id esse, non vero, vt tolerantia infirmi sola cognoscatur; sed vt ex ipsius ore impotentia, & infirmitatis grauitas, & antiquitas ostendatur: & ex hoc resuletur notitia magnitudinis miraculi, & hac ratione magis fides confirmetur. Propter infirmum ergo, & propter nos hac est vsus Dominus interrogatione. Cyril. lib. 2. cap. 124. tres causas affert, cur Dominus interrogauerit, quę cum his, quę dictę sunt magna ex parte conueniunt.

Respondit ei languidus: Domine hominem non habeo, vt, cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum enim venio ego, alius ante me descendit.

Prudenter profecto languidus respondet: nouit enim Dominum non interrogasse an sanari vellet, quod de eius voluntate dubitaret: nam erat notissim-

ma, nec interrogatione tali opus erat; propterea non dicit: Volo Domine: sed ex quo interrogatio illa principio procederet, animaduertit, & in id dirigit responsum. Visa est autem illi interrogatio, ex quadam animi commiseratione procedere, quia Christus illi condoluit. Solemus enim ex animi quibusdam affectibus interrogationes aliquas formare, quę non eo fiunt, vt interrogantes sciamus, cum ea, quę interrogamus sint manifesta; sed potius, vt animi affectus exprimamus, sic Gen. 3. Interrogauit Dominus Adam, Vbi es? & Gen. 4. dixit ad Cain: Vbi est Abel frater tuus? vt indignationem contra eos manifestaret. & Deuter. 32. Vbi sunt Dij eorum, in quibus habebant fiduciam? Est interrogatio exprobrationis cuiusdam. Ioan. 8. Vbi sunt qui te accusabant? Est animi beneuoli, & liberare volentis. Sunt multę huiusmodi interrogationes, quę non fiunt, vt id, quod significatur, responsum habeat, quasi dubium sit, sed alia significant. Non solum interrogationes animum, & affectum loquentis exprimunt, sed insuper aliqua alia denotant, sicut in eisdem patet exemplis positis. Vbi est frater tuus? significat, tu putas te posse a me abscondi, arbitratus es me mortis, & occisionis fratris nescium? at deceptus es. Non solam ergo animi indignationem, sed etiam scientiam facti significant. Similiter: Adam, vbi es? non petit vt explicet, vbi sit, sed vt causam fateatur, propter quam se absconderit: idcirco Adam respondit: Nudus eram, & abscondi me: quę responsio non esset ad rem, si interrogatio illa non significaret aliud, quàm quod in verbis exprimitur. Ita nunc languidus, ex hac Christi interrogatione duo intellexit, vnū est sibi esse dictum, Vis sanus esse? ac si dictum esset, saepe te huc venientem vidi, cur nondum sanus es? quę enim sibi nota sunt, facile is putat alijs esse etiam manifesta. Huic respondet causam exponens, & dicit: *Hominem non habeo*, quasi diceret, causam mihi videris interrogare, cur tanto tempore nondum sanitatem sim consecutus, scito eam esse, quia hominem non habeo, qui mihi sit auxilio, solus enim ad piscinam primus peruenire non valeo. Alterum, quod languidus concepit ex huiusmodi interrogatione, fuit quadam Christi commiseratio, qua sibi ille condolere videbatur, & propterea Dominum verbo honorifico vtens appellat, multisq. verbis miseriam suam exponit, vt Christum, quem merum hominem existimabat, alliciat, & inducat ad auxilium ferendum. Et hoc recte Cyril. annotauit lib. 2. cap. 125. dicens, ex hac interrogatione languidum spem concepisse futurum sibi Christum vtilem, vt in piscinam citius alio descenderet. Est autem aduertendum huic languido vires non omnino defuisse, nam dicit: *Dum ego venio, alius ante me descendit*, ergo sine homine poterat venire, & se mouere: tamen non poterat illo motu citius alijs peruenire, ideo numquam potuit sanitatem consequi. Tale est hominis arbitrium in peccato cuius languidus hic figuram gerit: non est omnino extinctum, aut ita debilitatum, vt nullum bonum, & honestum opus facere sine gratia possit: nam morale aliquod bonum operari potest, etiam post peccatum, quod Orig. tract. 35. in Matth. probat ostendens infideles aliquid boni honesti facere posse viribus arbitrij; tamen non tale, vt possit ad salutem, & liberationem a peccato peruenire, nisi adiuuante, & sanante diuina gratia, de qua re alibi diffusius egimus, nec locus hic maiorem patitur tractationem.

Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula.

Languido suam impotentiam confitenti, & auxilium Christi desideranti, Dominus mirabiliter confert sanitatem, & tribus verbis vitur, *Surge*, inquit, hoc dum sanat, & vires perfectas languido confert: quas vt cognoscat, simul dum sanat, præcipit vt surgat, vt se sanum esse cognoscat. At quia surgendo sanitatis receptę perfectionem cognoscere non poterat, vt tollat grabatum suum

Interrogamus quandoque non vt sciamus, sed vt animi affectus manifestemus.

Languidus duobus responditque ex Christi verbis intellexit.

suum imperat, vt sic quantas vno instanti vires acceperit, experiatur; & gloria sanantis manifesta sit omnibus, per quam hominum fidem, quæ ad salutem erat eis necessaria, conciliet. Hac enim de causa iubet, vt ambulet, & tollens grabatum per ciuitatem incedat, vt ipso facto præco, seu prædicator tanti miraculi fiat, & adhuc virium receptorum illustrius sit argumentum: quæ tantæ erant, vt qui ad piscinam non poterat citius alio infirmo peruenire, & homine indigebat, qui ipsi esset auxilio, iam in momento, ita fortis euaserit, vt ipse alijs auxilio esse posset: & non solum ambulare, sed simul lectum, & grabatum per se ipsum valeret portare. Cetera in annotatione require. Grabatum nomen est Græcum, significans lectum in quo iacent infirmi.

A N N O T A T I O VI.

Christi verba humana, & diuina esse cõstabat.

IN exactiorem sententiæ superioris explanationem aliqua sunt annotanda. Primum est, verba Christi non fuisse humana tantum, sed diuina simul: cum enim Christus homo simul: & Deus esset, ipsius verba erant, & hominis pariter, & Dei. Vt hominis erant, exprimebant mentis ipsius conceptum, id quod nostris verbis, & locutionibus est etiam commune; quæ enim mente concipimus, & quæ fieri volumus, verbo exteriori aperimus: at vt erant Dei verba, non solum hoc, sed etiã virtutem quandam efficiendi, quod significabant, habebant, quando id Christo placebat. Verbo enim significabat, quod fieri volebat, & verbo eodem, vt instrumento efficacissimo eadem faciebat, non quod deo indigeret, qui sola voluntate cuncta poterat facere, sed, vt se esse, qui illa faceret, nobis significaret.

Verba Christi quãtum a nostris differant

Multi, ex hoc sequuntur; primum est, verbum Christi, a verbo nostro differre plurimum: nostrum est expressiuum eorum, quæ in mente habemus, & quæ fieri, seu facere volumus; tamen eorundem non est effectiuum: at Christi simul significatiuum, & simul effectiuum, quando ita volebat, erat. Alterum est, cum nostrum verbum sit tantum significatiuum, non loquimur, nec sermonem dirigimus, nisi ad ea, quæ sunt aliquomodo significationis capacia, nemo enim cum lapidibus, cum aquis, cum insensibilibus loquitur, dum suis vtitur verbis: at cum Christi verbum esset etiam effectiuum, recte loquitur etiã cum insensibilibus, & significationis non capacibus, quia in eis, quod verbo exprimit, verbi virtute operatur, & efficit. Hac ratione ventis, & mari imperauit, & obdierunt ei, & imperauit febri, & recessit. Verbo vsus est significatiuo propter nos, vt eum esse, qui ea faciebat, intelligeremus, tamen verbi efficacia, & potentia propter

A ipsa insensibilia fuit. Tertium est, verbum Christi erga homines, quando ipse vult, non indiget probationibus, quia non solum mentem suam explicat: sed simul audientium mentem illuminandi, & affectum mouendi, inclinandiq. vim, & efficaciam habet: Viuis enim est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior gladio ancipiti. Hac ratione vnico verbo, quando ita id fieri voluit hominum corda, ad se conuertit. Quartum est, homines non recte posse præcipere alijs ea, quæ nequeunt facere: vanum enim est præceptum eius, qui alicui præcipit id, quod facere non potest; at Christus potuit iure præcipere, quæ homines suis viribus facere non potuerunt; nam verbo vires addebat, vt, quod præcipiebat, etiam facile, & suauiter fieri posset. Hac de causa iussit Deus multa homini, quæ post peccatum non potuit sui arbitrij viribus facere, tamen eas dedit vires, & gratiæ robur, vt iugum, & præceptum leue, & suaue fieret.

Hæc applicemus omnia verbis, & sententiæ præsentis. Si tantum ad verborum significationem respiciamus, quid difficilius, immo quid omnino id fieri non posse certius, & manifestius, quàm Paralytico seu languido, qui ad piscinam propinquã accedere vix poterat, præcipere, surge, tolle grabatum tuum, & ambula? potius visus esset illudere infirmo; at, si consideramus diuini verbi efficaciam, non solum difficile, sed potius facile fuit. Dum enim surgere iubet, ipsum omnino sanat, vt surgere, & tollere grabatum, & ambulare facile, & suauiter posset. Simile quid annotauit Gregor. hom. 9. in Ezech. vbi Dominus iussit Prophetæ surgere, qui re vera nõ poterat. Ita enim loquitur Gregorius: Iacenti Prophetæ Deus iussit, vt surgeret, sed omnino surgere nõ posset, nisi in hunc omnipotentis spiritus intrasset. Hoc idem

Paralytico aptatur quæ superius sũt dicta.

nunc dicere nos possumus. Languido Christi iussit, vt surgeret, tolleret grabatum & ambularet, sed hic nec surgere omnino posset, nisi diuina verbi eum virtus perfecte simul sanasset.

Quare Christus toties sibi haberi exigebat.

Alterum hoc loco annotandum est; Christi fidem ad salutem æternam consequendam necessariam tunc etiam fuisse, qua de causa Christus opera sua multum omnibus nota esse studebat: non quærens gloriam suam, nec propriam vtilitatem, sed nostram: quia ipsum nosse, & in eum credere nobis erat necessarium. Sic enim eternus Pater humani generis salutem disposuit. Hac igitur de causa, & infirmo iubet, vt surgat, vt cognita sanitate in auctorem credat sanitatis. Et eadem de causa iubet, vt portans grabatum per mediam incedat ciuitatem; erat enim infirmus maxime omnibus notus propter diuturnam suam infirmitatem, & impotentiam, vt omnibus miraculum notum fieret. Et forsã propterea Dominus hunc sanandum elegit, cuius infirmitas magis cognita, sanitatis

acceptæ illustrius fieret argumentum. Idcirco enim, vt paulo inferius dicemus, Sabbato id factum est, vt omnium oculos, & mentes factum hoc ad se conuerteret, cum omnes in Sabbato nõ licere onus portare, scirent. Factus est ergo languidus velut Apostolus quidam, per vias publicas gloriam Christi tanti miraculi auctoris non verbo, sed facto diuulgans. Irenæus lib. 2. cap. 42. & Aug. tract. 20. dicit, Dominum præcepisse huic infirmo, vt in domum suam abiret. Id potius pertinet ad historiam Paralytici, de quo habetur Matth. 9. quæ ab hac presenti diuersa est: hoc tamen ex discursu probabili humano, non ex lectione Euangelica habetur. Legimus enim tantum dictum *Ambula*, & postea, *Et ambulabat*, quare ibi etiam Irenæus hunc hominem Paralyticum esse existimat, & fieri potuit; tamen ex Euan. non constat. Id etiam affirmat Chryso. ho. 36. & Ambros. lib. 4. de fide. c. 3. & Hilar. lib. 7. de Trinit. qui omnes vocant Paralyticum.

Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat.

C O M M E N T A R I V S.

Verba Christi superiora duo continebant, & efficaciam ad sanandum, & simul præceptum ad operandum, nam iussit languido tria facere. Propterea Euangelista effectum vtrumque verborum describit, *Statim*, inquit, *sanus factus est*, hoc autem est, qua parte verba effectiua erant. Languidus etiam sanus factus obediuit in omnibus, quæ ei sunt præcepta: surrexit, tulit grabatum, & ambulauit. Tam subita mutatio diuinam affuisse virtutem conuincit: propterea Euangelista celeritatem annotat, dicens: *Statim sanus factus est*, nec timuit languidus Iudæorum calumnias, nec se legem transgredi, dum in Sabbato portat onus, arbitratus est tanti auctoris præcepto securus.

Erat autem Sabbatum in die illo. Dicebant ergo Iudæi, illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.

Tempus quando miraculum factum est Euangelista describit: nam ex temporis occasione, quia Sabbatum erat, calumniandi ansam Iudæi acceperunt. Sciebat Dominus futuram calumniam, tamen eam permittit, nec impedire voluit; nam occasio facta est errorem eorum confutandi, veram doctrinam docendi, & miraculum hoc amplius euulgandi; quibus & virtus, & innocentia Christi apud homines illustrior, & manifestior efficeretur. *Dicebant ergo*, hæc particula illationem ex præcedenti sententia adfert. Sabbatum erat, & propterea Iudæi hominem illum insinulabant, dicentes: *Sabbatum est, non licet tibi grabatum*, nec onus vllum tollere. Non absolute dicunt: Non licet tibi grabatum portare; sed causam, cur non liceat, exprimunt: *Sabbatum*, inquit, *est*, &

& propterea non licet tibi hoc, eum transgressionis diuini mandati accusantes, Erat enim magna apud eos Sabbati ex diuino mandato obseruantia.

A N N O T A T I O VII.

Sabbatum
vnde dictū.

L Actantius lib. 7. cap. 14. nomen Sabbati originē ab Hebræo trahere, existimat, nempe a שבע quod septem significat, inde Sabbathum quasi dies septimus dicitur. Sed hoc ex ignorantia Hebræi sermonis dictum videtur: nam שבע quod significat septem, scribitur cum Ain, at Sabbathum cum Taph. Plutarchus in Simposiacis sentire videtur nomen Sabbati a verbo Græco σαβάζω, quod tripudiare more bacchantium significat, trahere originem; eo quod eo die largius ad bibendum Iudæi se inuitarent. Sed vera etymologia est a verbo שבת quod quiescere significat, deriuari, eo quod septima die Deus quieuit, vaca-

Auitq. ab opere creationis mundi, & e die ab omni seruili opere vacare Iudæis præcepit. Quæ quidem etymologia constat Exod. 20. Memento, inquit, vt diem Sabbati sanctifices, sex diebus operaberis, & facies opera tua, septima autem die Sabbathum Domini Dei tui est. Sex enim diebus fecit Deus cælum, & terram, & mare & omnia quæ in eis sunt, & requieuit in die septima: idcirco benedixit diei Sabbati. Hinc constat ficta, & vana esse, quæ dixit Apion, quem refert, & refellit Iosephus lib. 2. contra eundem non longe a principio, dictum esse Sabbathum, eo quod Iudæi ex Aegypto redeuntes inguinum vlcere laborassent, & die septima quieuisent.

Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula.

C O M M E N T A R I V S.

D Octa profecto responsio ista est, qua languidus ille, cur in Sabbato portet onus importunis percuntationibus satisfacit, & est sensus: Ego non sponte, ac propria voluntate motus hoc facio, sed iussus ab eo, qui me sanum fecit, & qui tantam habuit virtutem, vt me tam inueterato, & incurabili morbo laborantem celerrime, & perfecte sanaret, visus mihi est dignus, cui in omnibus obedirem. Vt enim diuina virtute sanauit, credidi diuina etiam virtute hoc præcepisse: & sicut sanitatem, ita & mandatum tamquam a Deo accepi. Vera iste languidus dicebat, & sufficientem causam, si Iudæi saperent, exponebat: erat enim opus, & mandatum diuinum. Et sicuti opus diuinum experiebatur in sanitate recipienda; ita etiam obedire tenebatur mandato diuino in his, quæ ei iniungebantur: recteq. indicauit se non esse Sabbati transgressorem, qui diuinis obediebat mandatis. Et laudandus certe in hoc maxime est languidus, qui nihil timens quamuis seuera valde contra Sabbati transgressores pœna esset sancita, mandantis præcepto acquieuit. Hic mihi sensus videtur litteralis.

A N N O T A T I O VIII.

Interpretationes
aliquot proponuntur.

C Yril. lib. 2. cap. 128. exponit in hunc modum: A quo sanitatem recepi, hoc mihi iniunctum est, potiusq. ei obedire debui, quam Sabbathum seruare: nam ille, nisi Deus esset, hanc sanitatem nõ dedisset. Sed hæc expositio non mihi eo probatur, quia nondum languidus diuinitatis

Christi fidem habebat, nec an Christus is esset, nec nomen eius sciebat. Adde etiã quia per opus, Sabbathum non soluebatur; vt paulo post dicemus. August. tract. 19. sic exponit: A quo tantum accepi beneficium, debui eius seruare præceptum. Sed nec hoc videtur probandum, quia non propter

propter beneficium etiam maximum, diuinum est negligendum præceptum. Mihi data expositio legitima videtur, vt homo hic se hac ratione defendat, vt cum virtute diuina sit opus factum, iure optimo existimauerit eadem virtute sibi tale factum præceptum: non quod Deum esse crediderit, sed quod diuina virtute vtrūque fecerit. Et re vera quod diuina virtute præcipitur, non est contra præceptum: nam diuinum præceptum est, Non occides: at si diuina virtute præciperetur ali-

cui, vt alium occideret, non ageret contra præceptum tale. Eadem ratione quamuis onus portare non liceret Sabbato: tamen, si diuina virtute id præciperetur alicui, contra præceptum non ageret: immo, si non portaret, diuini mandati esset transgressor. Habuit autem languidus iustam causam existimandi, sibi virtute diuina talia mandari: quia per illum mandata sunt, cuius diuinam in sanitate recepta experiebatur virtutem, & potestatem.

Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula?

C O M M E N T A R I V S.

P Articula, Ergo, ex præcedentibus inferri, quæ sequuntur, significat: cum dixisset: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit, propterea Iudæi interrogant: Quis est ille homo, qui hoc dixit, Iudæorum nequitia non potuit occultari, nec intus contineri, sed foras erumpit. Languidus enim non dixit, Ille homo, qui me sanum fecit, sed, Qui me sanum fecit, non ausus est determinare, an homo dicendus esset, qui tanta virtute pollebat, magnum aliquid concipiens, quod certum erat, protulit, dicens: Qui me sanum fecit, at inuidi, & calumnia pleni Iudæi, quod eis non constabat, affirmarunt, dicentes: Quis est ille homo. Adhuc magis malitia dilatur. Sciebant sanitatem mirabiliter eum recepisse; non enim negare poterant, omnibus namque cognitus erat propter tanti temporis longitudinem infirmus ille, qui repente sanus apparebat, quod ipsemet confirmant: non enim dicunt: Nemo te sanum fecit, tu hæc fingis, sed tacentes admittunt vere sanum esse factum, & præ inuidia non interrogant: Quis est ille qui te sanum fecit; sed Quis est ille homo, qui tibi dixit: Tolle grabatum tuum? cum multo magis illud esset inquirendum, quis esset, qui tanta virtute vti potuit, sed non hoc calumniandi ansam, sed illud, Qui dixit: Tolle grabatum, dabat: propterea vnum, non alterum inquirunt: ex quo intentio eorum peruersa manifesta fit. Calumniam quærebant, non Dei honorem, & gloriam: si enim hoc eos mouisset, vtique quis esset, qui sanauit, interrogassent, vt diuinam virtutem, & potentiam in eo recognoscerent.

Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat, quis esset. Iesus enim declinavit a turba constituta in loco.

D Vm dicit Euangelista illum hominem nesciuisse, quis eum fecisset sanum, insinuat, quod interrogantibus responderit, se nescire. Causam autem, cur nescierit, subiunxit Ioannes: nam Christus, cum primum miraculum fecit, a loco illo, in quo erat multitudo, se subduxit: nec tempus concessit, vt agnosci posset: tum ne propter gloriam hominum id fecisse videretur: tum, vt dicit Cyrillus, vt interim Iudæorum furor efferuesceret. Erat autem in loco illo magna multitudo, & infirmorum, & eorum, qui, vt tempus descensus Angeli expectarent, illuc concurrerant.

A N N O T A T I O IX.

Non legis zelo sed odio Christi mouebantur Iudæi, vt interrogarent languidum quis eum sanum fecisset.

Magnum est argumentum, non zelo, sed odio Iudæos motos esse ad inquirendum, quis esset. Si enim zelus eos mouit, cur non contra languidum tamquã Sabbati præuaricatorem inuecti sunt? Cur non eum reprehenderunt male fecisse, dũ illius dictis obediuit? maxime, vt dicit Chrysof. hom. 36. quia languidus erat qui vere videbatur contra legem illam agere, qui onus portabat, non qui iussit; cur non ab incepto auerterunt? Hæc si Iudæi fecissent, Euangelista fidelissimus non tacuisset: at illi solam calumniam in Christum quærebant. Tum enim sanasse hominem non dubitabant, tamen expectarunt: donec pleniorẽ huiusce notitiã essent affecti: in quo adhuc est aliud malitiæ eorum potens argumentum. Si enim legis

Dei zelo inducti essent, cur non diligentiam adhibuerunt, vt inquirerent, quis is esset? cur nõ iniunxerunt languido, vt quis esset, quæreret, & indagaret? siue enim quia tanti miraculi auctor, siue quia legis uiolator erat, inquirere eum oportebat: hanc tamen diligentiam non adhibuerunt. Malebant enim miraculi auctorem, quem Christum opinabantur, occultari, ne ex tanto opere illustris euaderet apud populum, quã transgressionis accusare, cuius eum non sperabant conuincere posse. At Dominus permisit se latere, qui per miraculum fidem populorum augere cupiebat; voluitq. se a calumnia falsa eorum defendere, ne huiusmodi mendacijs deceptus populus, de eo, non ut par erat, sentiret.

Postea inuenit eum Iesus in Templo, & dixit illi.

C O M M E N T A R I V S.

Non casu Dominus inuenit eum, quem nec casu inter multos elegerat ad sanandum: sed ex animi proposito eum conuenit, vt, & ipsius spirituali consulat salutem, cuius corporis sanitatem apud piscinam contulerat, animæ salutem in templo præstaret. Rursus vt per eum se auctorem miraculi esse Iudæi a parte cognoscerent, & nominis eius notitia reuelaretur. Laudandus est languidus, qui tanto beneficio accepto, ad Dei templum confugerat. Non enim dubitauit a Deo hoc totum prouenisse, & forsitan ab ipso Deo petebat, vt quis esset, qui eum sanum fecerat, manifestaret. Sed qui eum inuenit in templo, diuina sua virtute ad templum, in quo inueniretur, attraxit. voluit autem Christus in templo manifestare se esse, qui sanum illum fecerat; vt ostenderet non dæmonis virtute sed Dei veri, cuius erat illud templum, se fecisse miraculum; nec se solum auctorem miraculi manifestat, sed simul salutis consultorem. Dixit enim illi, quod in sequenti sententia explicatur.

Ecce sanus factus es.

Optimi medici est a contracto morbo infirmum liberare, & simul ne iterum incidat, præseruare. Hoc Dominus mirabili doctrina exhibet, sanitatem enim præstita documentum præseruandi tradit. Primo loco beneficium acceptum in memoriam reducit. Ecce, inquit, sanus factus es. Illa particula, Ecce, multa in dicit, primo quidem magnitudinem beneficii. Ecce, quasi diceret: a tam diuturno, & desperato morbo, quo laborabas, sanus factus es. Secundo mirum modum, quo sanatus est, quasi diceret: ecce modo inexpectato, & inaudito, ac insolito sanitatem consecutus es. Tertio continuam memoriam beneficii, quasi dicit: Ecce sanus factus es, id est, attende, & memoria perpetua conserua, ne umquam excidat te sanum factum esse. Quarto cautelã, quasi dicit: Ecce sanus factus es, aduerte te sanum factum, sed sic, vt iterum possis ægrotare, & sanitatem amittere. Propterea esto

Christus vno hoc verbo multa iam sano subindicat quibus in posterum recepta uentur sanitatem.

cautus,

cautus. nec dicit: Ego te sanum feci, vt notat Chrysof. ho. 37. ne exprobrare beneficium videretur. sed tacite insinuat, Ecce factus es sanus, non tu sanitatem fecisti, nec procurasti, nec merito tuo consecutus es; tu scis, tu uidisti, a quo eam acceperis. Hæc omnia proponit, quia horum consideratio documentum est, quod valde prodest ad sanitatem tuendam, & disponit ad secundum documentum, quod sequitur.

Iam noli peccare.

Alterum documentum sanitatis tuendæ tradit, dum causam morbi præcedentis aperit, ac si diceret: infirmitas tua grauis, & vetus fuit ex peccato: hoc enim causa fuit, infirmitatis, a qua liberatus es, cognita ergo causa, facilius est præseruatio. Cane, inquit, ne iterum pecces, ne peccatum redeat ad te; ad quod multum prodest documentum primum, si in memoria semper retinueris, quare ratione factus sis sanus; & a quanta miseria, quam propter peccatum contraxisti, sis liberatus. Duo his verbis insinuatur; in eo enim quod dicitur, Iam noli peccare, significatur hunc hominem non solum peccasse; sed peccatum continuasse, in eoq. perseverasse, propterea, & infirmitatem contraxit, & tam diu in eam durauit. Illa particula Iam, hoc exprimit, quasi dictum esset: hucusque peccasti, iam, id est, deinceps, postquam sanus factus es, muta vitam, ne amplius peccare uelis. Alterum, quod hic insinuatur est liberatum esse etiam a peccato animæ, languidum, sicut prius fuerat a morbo corporis, Iam noli peccare, quasi dicat: liber es a peccato, in quo hactenus fuisti, noli iterum relabi, & in id, in quo fuisti huc usque recidere. Et aduerte nouo se miraculo Christum manifestantem, nam occultissimam causam infirmitatis huius hominis reuelat, quem & a culpa liberat, quod sane maius fuit, quàm a morbo corporis sanasse.

Christus hoc uerbo significat languidum hactenus in peccato durasse, & modo ab illo liberum eius gratia euasisset.

Ne deterius tibi aliquid contingat.

Tertium documentum præseruationis est: Si iterum peccaueris, si peccatum repetieris; scito non priorem morbum, sed multo peiorem, te contracturum. Si igitur primum documentum sanitatis tuendæ non prodest, nempe recordatio accepti beneficii tanti, hoc cape: illud amoris, hoc timoris est. Attende uerbum, Tibi contingat, licet non statim uenerit, tamen quando minus expectaueris, quando magis tibi tutus uideberis, ueniet peius hoc, & deterius, quàm prius. Hoc etiam annotauit ex hoc loco Basil. lib. mor. reg. 1. cap. 1. solet Deus in suis peccatis perseverantes punire, dum minus timent. quod Matt. 24. dicitur. Sicut, inquit, in diebus Noe, ita erit aduentus filij hominis: sicut erant in diebus ante diluuium comedentes, & bibentes, & nuptiis tradentes usque ad eum diem, in quo intrauit Noe in arcam, & nõ cognouerunt, donec uenit diluuium. Hæc sunt, quæ Dominus huic languido in sui manifestatione dixit: quia uero sunt uerba fecundissima, & doctrinæ plena, in sequenti annotatione sunt fusius explicanda.

A N N O T A T I O X.

Peccatum causa fuit ob quam languidus iste tam diu ægrotauit.

Multa sunt in expositis uerbis consideranda, quorum primum illud est infirmitas perseverauit & protracta est, documentum infirmitatis huius languidi peccatum nec uenit ille medicus, & qui causam cognoscere

gnoscere, & simul eam potuit remouere: A hoc enim insinuatur illis verbis: Iam noli peccare, quasi diceret: Quia peccasti, & haec in peccato perstisti, morbus hic a te contractus, durauit: ablata est causa, ablati est morbus: ne igitur repetas causam, ne in peiora incidas. In veritatis huius explicationem aduertendum est, corporis infirmitates, quamuis non sepe ex peccatis proueniunt, sed ex alijs causis; tamen certum est, saepe etiam ex peccatis procedere, quod haec verba probant. Causas alias, propter quas infirmitates veniant, in alium locum differimus tractandas; in praesenti autem solum considerabimus, quae ex peccatis sunt. Si igitur scripturas, & sacros Doctores diligenter inspiciamus, inueniemus tripliciter infirmitatem ex peccato, seu ratione peccati prouenire.

Infirmitates trifariam ex peccatis proueniunt

Primo modo infirmitas est ex peccato nimirum, quando naturalis causa infirmitatis est actio aliqua, quae vere est peccatum, sicut qui ex nimia potatione, ex frequenti ebrietate morbum contrahit; hic morbus ex peccato dicitur esse, quia causa morbi est actio quaedam, quae vere est peccatum: sicut etiam quando ex incontinentia incidit aliquis in morbos, quales solet tale vitium inducere. De hac egri tudine habemus exemplum. 2. Reg. 13. in Ammon, qui pra nimio amore erga sororem vitioso, & inordinato in aegritudinem incidit; & de huiusce infirmitatibus meminit Basil. in regul. fufius disputatis cap. 55. & Chrysof. hom. 37. in hoc locum. Altero modo infirmitas est ex peccato, quando non quidem est ex actione aliqua, quae naturaliter morbum inducat sed est propter peccatum quia nimirum aliquod commisit peccatum homo, propter quod Deus infirmitate corporis illum castigat. Exemplum est Num. 12. Maria soror Moysis propter murmurationem lepra percussa est. Murmuratio non facit lepram, sicut ebrietate morbum, sed propter illam a Deo lepra immissa est. sic etiam 1. Cor. 11. Inter vos, inquit, multi infirmi, & dormiunt multi. haec infirmitates, & multorum funera non ex peccato, sed propter peccatum erant.

Tertio modo fieri potest, vt simul sit infirmitas ex peccato, & propter peccatum, quando Deus infirmitate punit illud peccatum, ex quo infirmitas effecta est: non enim sepe mala poenae sunt ex dei vindicta & ira. Quando igitur propter peccatum infirmitas est, siue sit ex peccato, siue non, di-

mus proprie infirmitatem esse ex peccato, seu peccatum causam esse infirmitatis.

Quod autem Deus propter peccatum immittat infirmitates corporis quadrupliciter contingit. Vno modo propter correctionem, & emendationem peccantis vt infirmitate correctus ad Deum conuertatur, & respiciat. Psalm. 15. Multiplicatae sunt infirmitates eorum, postea accelerauerunt. 1. Cor. 11. Dum iudicamur a Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur. Altero modo in purgationem, saepe enim remissa culpa manet reatus poenae temporalis, manent, & reliquiae peccati. Deus ergo infligit poenas, & afflictiones corporis ad purgationem perfectam. talem fuisse Lazari illius pauperis infirmitatem. Luc. 16. probat Chrysof. hom. 1. ad populum Antiochenum: purgatus enim est in hoc saeculo, vt purus inueniretur in altero. Hac ratione Iustinus quaest. genti. resp. 79. Iosiam iustum Regem, quia non obediuit voci prophetae 2. Paralip. 30. vulneratum dicit in bello, & obijisse, vt in hoc saeculo purgaretur. Quod dicimus enim de poenis peccatorum remissorum, dicimus etiam de leuibus, & venialibus peccatis, quae saepe a Deo purgantur, hisce infirmitatibus.

Tertio modo sunt in cautela peccati, ne homo incidat in ipsum. sunt enim quandoque corporis morbi velut medicina a peccatis praeseruant, & hoc sine a Deo interdum infliguntur. talis fuit infirmitas Ezechiae, qui Isa. 38. dicitur infirmatus vsque ad mortem. vbi causam Hieronymus, annotauit, ne post incredibiles triumphos eleuaretur, & peccaret. Talem fuisse Pauli infirmitatem, quando 2. Cor. 12. dicit: Datus est mihi stimulus carnis meae, ne magnitudo reuelationum extolleret me, docet Hieronymus in epist. ad Eustochium de cust. Virginitat. & Chrysof. hom. 6. de laudibus Pauli; exponentes stimulum illum fuisse carnis infirmitatem, & Basil. in regul. fufius dispu. cap. 55. dicit hanc aegrotationem Pauli medicinam fuisse a peccato praeseruantem. Quarto modo sunt poena punitiua peccati: solet enim Deus aliquando incipere in hoc mundo punire peccata corporis infirmitatibus & cotinuae in altero saeculo aeternis poenis, vt docet Greg. libro 15. mor. capit. 29. Quamuis incipiat autem Deus hoc in saeculo punire, & vlcersi; tamen misericordia est, quia dum incipit in hoc saeculo, peccatorem monet, vt, antequam ulterius, procedat, conuertatur;

Quadrifariam contingit ut Deus propter peccata infirmitates immittat.

at non conuerso poena est iam, & vindicta. Talem fuisse inauditum, & horrendum illum morbum Herodis infantum occisoris docet Euseb. lib. 1. Histor. cap. 8. Similis etiam fuit morbus Antiochi 2. Mach. 9. & Ioram 2. Paralip. 21. Et nunc insanabilibus, & grauibus morbis aliquos Deum punire probabile est. His omnibus modis infirmitas est propter peccatum, siue ex peccato, siue non ex peccato sit: nempe in correctionem, purgationem, cautela, & vltionem. Huius languidi infirmitatem propter peccatum fuisse certum est, non quidem in cautela futuri, nec in purgationem, sed in correctionem, vt a peccato emendaretur, & in quandam punitiorem temporalem: quia quamdiu culpa durauit, protrahitur poena; an tamen ex peccato fuerit contracta nimirum ex aliqua actione vitiosa, ebrietate, aut alio simili vitio, incertum est. Non mirum ergo si triginta octo anni in infirmitate elapsi erant, nec si a medicis sanitatem non obtinuit. Quis enim de manu corripientis Dei liberare, & eripere potuit, causa correctionis durante? Propterea in tantam redactus est paupertatem, vt non haberet, quod homini erogaret in pretium auxiliij, quo in piscinam mitteretur, nec ab vllo misericordiam consequeretur qui id ministraret: quia, quando Deus decreuit castigare, media omnia, quibus possit homo euadere, efficacia non sunt.

Diuturna languidi infirmitas non fuit satisfactoria.

Alterum in his verbis considerandum est, hanc totam triginta octo annorum afflictionem, & infirmitatem non fuisse satisfactoriam culpa ab ipso languido commissa. Quamdiu homo in peccato manet, etiam si omnes mundi poenas patiat, non satisfacet pro culpa; necesse ei est ex diuina gratia, & misericordia culpam remitti. Christus solus est, qui pro omnium culpis poenam passus est satisfactoria: propterea

vt recte annotauit Chrysof. hom. 37. non dictum est ei: Ecce iam satisfecisti pro peccatis tuis, ecce iam dignus es, qui sanitatem recipias: sed, Ecce sanus factus es, non ex te, nec propter te, sed ab alio, & propter alium: non merito, & satisfactione tua, sed alterius gratia.

Tertium in his verbis considerandum est, dum dicitur: *Noli amplius peccare, ne deterius aliquid tibi contingat*, insinuari, si peccatum repetierit, tale tunc peccatum grauius futurum. Non enim aliter deterius contingeret: grauior enim poena, culpa grauiori debetur, quod & Basil. in lib. moral. reg. 11. cap. 2. ex hoc loco annotauit, & ita est reuera. Est enim certa doctrina, peccatum sequens ceteris paribus esse grauius, propter maiorem ingrati animi erga Deum significationem. Post peccatum enim expectat Deus ad poenitentiam ex magna misericordia. Quando ergo iterum peccat idem repetendo, aut simile committendo peccatum, grauior est culpa, quo qui peccat Dei misericordia ad poenitentiam expectantis, & inuitantis magis abutitur, & multo grauius est, si praecedentis peccati obtinuerat remissionem, & iterum peccet: & adhuc grauius, si admonitus, & correctus a Deo respuit: nam & ipsa correctio Dei est beneficium. Si ergo languidus peccatum repetisset, grauiusimum fuisset, quia a Deo expectatus, correctus, sanatus, remissionem consecutus, & admonitus ne iterum peccaret, nihilominus peccatum commisset. Propterea grauiori multo dignus erat poena, vt recte dictum sit, *Noli peccare, ne deterius contingat tibi*, quasi diceret: quia culpa tunc grauior multo erit, & ad maiorem iram, & vindictam, Dei iustitiam contra te prouocabis. Multa alia in his verbis considerari possent, sed dicta ad explicationem satis esse videntur.

Iteratum peccatum grauius sit.

Abijt ille homo, & nunciavit Iudaeis, quia Iesus esset, qui fecit eum sanum.

COMMENTARIUS.

Cognouit languidus suae sanitatis auctorem, & eum Iudaeis prius, quis esset, qui eum sanum fecerat quaerentibus, manifestat; non malo animo, nec sinistra voluntate, vt merito Cyril. lib. 2. cap. 131. & Chryf. ho. 37. & Aug. tract. 17. dixerunt. Non enim credibile est tanto beneficio a Christo affectum animam, & corpore sanatum, tam mira admonitione edoctum, tanto timore terrefactum,

refactum, tam graue peccatum sine mora, contra tam magnificum benefactorem nemine urgente commississe. Cyril. dicit hoc motum proposito abiisse, vt medicum ostenderet, si quis forte illorum, sanitate indignisset. Chrysof. vero, vt tamquam gratus, auctorem beneficij profiteretur. Quod autem non pessimo consilio id fecerit, Euangelista insinuat, dicens: *Nunciavit Iudæis, quia Iesus esset, qui fecit eum sanum.* Non autem dixit. Qui iussit me onus portare, vt bene Chrysof. hom. 37. notat: hoc enim quærebant Iudæi accusantes. at hic annunciat, qui fecit eum sanum, vt auctor fanitatis tantus non lateat. Hoc enim ex Christi Domini inspiratione fecit; vt & miraculo tanto fides conciliaretur, & occasio miræ doctrinæ euulgandæ daretur.

Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in Sabbato.

M Alis, & peruersis animis, etiam bona fiunt malorum occasio, quod enim rectissimo consilio fecit languidus, quod re vera eis ad fidem in Christum potuit prodesse, in persequendi occasionem, & causam, Iudæorum peruersitas conuertit. Et cum amare, venerari, credereq. deberent, quia sanum hominem fecerat, persecuti sunt, quia in Sabbato sanum fecit: plusq. potuit temporis circumstantia ad persequendum, quam tantum opus ad sequendum Christum eos inducere sua iniquitate, & malitia excæcatis, quæ eos ad calumniandum Saluatorem impellebat. Illud autem, *Hæc*, in plurali numero dictum insinuat, non ad hoc factum solum, sed etiam ad alia referri: nam in Sabbato multa similia fecit Dominus. Verbum est Euangelistæ generale. Iudæi, inquit, persequebantur Dominum, quia ista nempe hoc, & alia miracula in Sabbato faciebat. Insinuat enim Euangelista ante hoc miraculum alia etiam facta fuisse a Christo in Sabbato; quæ ab alijs Euangelistis narrantur, & talibus ad persecutionem Iudæi inflammari sunt.

A N N O T A T I O XI.

Iudæi, & heretici Christo impuniti, quod miracula in Sabbato faciens, illud soluunt.

L Oci huius intelligentia postulat, vt aliqua breuiter de Sabbati obseruantia consideremus; & an Christus Sabbati præceptum fuerit transgressus, vt Iudæi falso sunt calumniati, & cur ea opera in Sabbato fecerit, explanemus. Sunt igitur aliqua aduertenda: primum illud est, Iudæos, & postea hæreticos in eo, quod miracula Christus Sabbato fecerit, fuisse scandalizatos, eumq. legem violare iudicauerunt. De Iudæis ex Euangelio id constat. Luc. 13. Archisynagogus ille indignatus dixit: Sex dies sunt, in quibus oportet operari, in his ergo venite, & curamini, nõ in die Sabbati. Ioan. 9. Non est hic homo a Deo qui Sabbatum non custodit: & hoc ipso loco idem habemus. De hæreticis refert Tertul. lib. 4. contra Marcionem, Marcionistas Patræ Christi, esse alium a Deo veteris testamenti, hoc argumento inter alia probasse, quia Christus Sabbatum non seruauit.

A Alterum aduertendum est, diem septimum, qui Sabbatum, id est, requies dicitur, multis de causis a Iudæis obseruari, & sanctificari Deum voluisse, quarum aliquot a sacris Doctoribus annotatas adiungo.

Vna est Athanas. orat. in illud; Omnia tradita sunt mihi a Patre meo, vt Iudæi memores essent creationis, quia sex diebus creauit Deus vniuersa, & septimo vacauit, & per hanc frequentem memoriam in veri Dei fide, & cognitione conseruarentur, & perseuerarent. Hæc causa deducitur ex Exo. 20. Memento, inquit, vt diæ Sabbati sanctifices, sex diebus operaberis, & facies opera tua, septimo autem die Sabbatum Domini Dei tui est. Sex enim diebus fecit Dominus cælum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt; idcirco benedixit Dominus diei Sabbati, & sanctificauit eum.

Secunda causa est Cyril. lib. 4. in Ioan. cap.

Quare Sabbatum tam celebre fuerit apud Iudæos.

cap. 51. & Ambr. Epist. 72. ad Irenæ. vt esset figura æternæ quietis; hæc enim est perfectum Sabbatum, ab omni labore liberum: exponuntq. hi Doctores omnia illa, a quibus in Sabbato hoc abstinentum erat, ea significare, figuramq. eorum esse, quæ in æterna gloria sunt. Sequitur autem requies illa huius sæculi labores, sicut Sabbatum reliquos dies, quibus operatus est Deus.

Tertia est August. lib. 4. super Genes. ad litteram cap. 10. vt esset figura quietis illius, quæ aliquando futura erat Christi in sepulchro: nam integro die Sabbati Christi corpus fuit in Sepulchro. Primus, & tertius integri nõ fuerunt, sed per synecdochen quandam computantur.

Quarta est Greg. Nise. lib. con. Iudæos cap. de Sabbato, quia illi Iudæi erant valde negotiationibus dediti temporalibus, & lucris, in quibus fiunt innumeræ fraudes. Voluit igitur Deus diem eligere, in quo ab omnibus his vacarent, & minorem peccandi occasionem haberent, Deoq. & ipsius legi liberius attenderent, & hunc elegit, in quo ipse vacasse dicitur.

Quinta causa desumitur ex Deut. 5. vt illius tam insignis beneficij, quo populus ab Ægyptiaca liberatus est seruitute, memor semper esset. Dicitur enim ibi, Memento quod seruiers in Ægypto, & eduxerit te Dominus Deus tuus in manu forti, & brachio extenso; idcirco præcepit tibi, vt obseruares diem Sabbati. Hæc, & alia ex scripturis, & doctoribus sacris deducuntur, quæ ad præsens institutum sufficiunt: ex quibus constat præceptum Sabbati, ex parte morale, ex parte cærimoniale esse. Quæ ratione enim, vt Deo vacaret, vt memores tâtorum beneficiorum essent, institutum erat, ad mores pertinebat. Quæ ratione vero dies septima potius, quam secunda, aut tertia, aut alia instituta est, hoc potius ad figuram, & cærimoniam quandam pertinebat.

Quatuor de causis cessauit Sabbatum Iudæorum. Tertium in hoc loco aduertendum est, Sabbatum illud Iudæorum quantum ad cærimoniale, & diei septimæ obseruantiam Christo adueniente per Euangelium cessasse, & translatum esse in diem octauum, qui Dominicus dies dicitur, in quo Christus Dominus, & Redemptor noster resurrexit: quam cessationem multo ante Prophetæ prædixerant, & inter alia testimonia illud est Isai. 1. Neomeniam, & Sabbatum, & alias festiuitates non feram. Quo in loco Hierony. Sabbati, & veteris illius legis cessationem prædictam annotat:

A de qua re sunt etiam alia multa testimonia. Huius autem cessationis multas causas doctores sacri afferunt.

Prima est Athanasij orat. in illud: Omnia tradita sunt mihi a Patre meo. In cuius declarationem sciendum est duo insignia, & maxima opera Deum erga humanum genus exhibuisse, creationis nempe, & recreationis. Creationis, quia creauit vniuersa, & homini subiecit cuncta sensibilia: Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Recreationis, quia hominem per peccatum depressum, & in summam miseriam, & æternam mortis seruitutem redactum reparauit, liberauit, & saluum fecit per redemptionis gratiam: & quem suo verbo creauit, eodem verbo carne sumpta recreauit. Ex quo fit, vt duæ sint velut humani generis ætates; vna creationis, quæ a mundi incœpit principio, & velut terminata est in Christo: altera incœpit in Christo Domino duratura vsque ad sæculi consummationem. Ad illam ætatem celebratio illius beneficij pertinebat: **C**at Euangelium celebrat recreationem, in quo initium accepit. Propterea diem sanctificat Dominicum abiecto Sabbato; non quod pereat memoria illius beneficij, sed quod significet iam illam ætatem completam, & nouam multo perfectiorem aduenisse. Hæc est ratio, & causa ab Athanasio allata, & confirmat doctrinam illo Psal. 21. Annuntiabitur Domino generatio ventura; annuntiabunt cæli iustitiam eius populo, quem fecit Dominus. Illi ergo creatorẽ in Sabbato, at nos Redemptorem iam in die Dominica profitemur.

D Addit secundo loco Athanasius subtilem considerationem, nempe in obseruantia eiusdem Sabbati significatam esse cessationem ipsius: iubebat enim ab opere cessare insinuans eam habituram finem, & aliam obseruantiam venturam. Et propterea Euangelium non retinuit Sabbati obseruantiam: quia Euangelium non cessabit. Non enim sicuti legi successit Euangelium, ita Euangelio succedet alia lex, aut aliud Euangelium, vt docte annotauit Cyril. lib. 10. in Ioan. cap. 25. sed status iste mutabitur in æternum statum gloriæ. Hæc igitur est alia causa, & secunda ordine ex eodem Athanasio, cur Sabbatum cessauerit, & ab Euangelio non sit continuatum: quia scilicet in eo cessatio eiusdem legis, & ipsiusmet Sabbati significatur aduentu noui Euangelij, quod in Euangelio locum non habet.

Tertia causa est, quia cum illud Sabbatum

tum esset figura mortis Christi, & quietis in sepulchro, adueniente veritate cessare debuit, sicut, & circumcisio, & alia, ob eandem causam non continuatur cum die Dominica eius obseruantia: quia Sabbatum seruare, est Christum nondum mortuum profiteri, Dominicam autem diem sanctificare, est eius resurrectionem venerari: hæc vero duo repugnant. Hæc causa est Gregor. lib. 11. Epist. 3. vbi contra quosdam inuehitur, qui cum die Dominica, Sabbatum seruabant, dicitq. eos Antichristum imitari, qui simulans se mori, & resurgere, Dominicum diem faciet seruari, & vt Iudæos attrahat, simul Sabbatum retinebit.

Quarta causa est, quia illud Sabbatum erat etiam in memoriam ab Aegyptiaca seruitute liberationis, qui fuit illi populo particularis, & totius humanæ redemptionis figura. Cum igitur iam nõ sit illius populi distinctio, sed vna Ecclesia, in qua non est distinctio Iudæi, & Græci: non est cur particulare illius populi beneficiũ celebraretur. Hoc enim est profiteri adhuc non esse vnam Ecclesiam, in qua Gentium, & Iudæorum non sit distinctio: item non esse lapidem angularem vtraque facientem vnum, & maceriem diuisionis dissoluentem. Dies igitur Dominicus celebratur, in quo facta est vniuersalis gentium, & Iudæorum liberatio, cuius illa Aegyptiaca erat figura, & in qua celebratur creatio, quæ secum habet memoriam creationis coniunctam. His de causis Sabbatum cessauit in Euangelio, omiſſis alijs multis, quæ dici adhuc in hac parte possent.

Quæ opera in Sabbato erant prohibita.

Quartum hoc loco aduertendum est, per præceptum obseruantie Sabbati, vt aparet Exod. 20. 3. 1. & Deutero. 5. non omnia opera exteriora fuisse prohibita, sed seruilia, qualia sunt artium mechanicarum, & negotiationes, vt dicit Irenæus lib. 4. cap. 19. & quæ ad ministerium, & seruitutem pertinent per seruos, & ancillas fieri solita, quæ omnia seruilia dicuntur: non tamen omnia exteriora hæc opera in Sabbato cessasse manifeste patet.

Quattuor enim genera operum non cessabant, nec prohibita erant. Primo quidem opera diuina virtute facta in Sabbato fiebant: quod probat Epiph. hæref. 66. in catalogo dogmatum Manichæi ex Iosue 6. Præcepit ibi Dominus, vt septem diebus muros Hierico circumambularent, & septimo muri corruerunt. Aper- tum est Sabbatum vnum esse dierum, in

A quo circum muros ambularunt, nec tamen obseruatiam Sabbati sunt transgressi: Præterea 4. Reg. 4. Eliseus mortuum suscitauit ipsum tangendo, ipsi septies incumbendo, nec legem est transgressus in tactu mortui. Et Tertull. lib. 4. cont. Marc. id in Sabbato factum dicit, nec violauit Sabbatum, quia opus erat diuina virtute factum.

Secundo loco non erant prohibita opera exteriora, quæ in cultum, & religionem Dei fiebant, quod Epiph. probat Exod. 25. 27. candelabrum enim septem habebat lucernas, & singulis diebus in templo accendebantur, oportebat ergo in Sabbato accendi, nec tamen soluebatur: & re vera extra templum, nec lucernam licebat accendere in Sabbato. Ministri etiam alia opera in templo faciebant, quibus non violabatur Sabbatum, quia in cultum Dei erant: quod Mat. 12. dicit Dominus. Non legistis, quia sacerdotes Sabbatum violant, & sine crimine sunt? occidebant enim animalia ad sacrificium, & alia ministeria exercebant.

Tertio loco opera, quæ ad sanitatem corporis necessaria sunt, non erant prohibita, qualia quæ medicinæ sunt, & quæ ad vitam necessaria, vt Tertullia. lib. 4. contra. Marci. & Irenæus lib. 4. cap. 19. docent, non solum quæ ad ipsos homines, sed etiam quæ ad iumenta eorum pertinebant. quod Dominus Luc. 6. quando manum aridam sanauit, ostendit, dicens: Si licet Sabbatis benefacere, an male? & Luc. 13. Vnusquisque vestrum Sabbato non soluit bouem suum, & asinum a præsepio, & ducit ad aquam? per hoc excusauit Dominus discipulos vellentes spicas ad manducandum in Sabbatis, quia non habebant, quo vescerentur. & confirmauit exemplo Dauid, qui panes propositionis in necessitate manducauit, quibus vesci solis licebat sacerdotibus. Cum enim ista præcepta fuerint diuina quidem, sed positiua, non erant seruanda contra præcepta naturalia, quæ de causa 1. Machab. 2. decreuerunt Iudæi contra inuasores etiam in Sabbato bellare in sui defensionem, quam rationem Tertul. lib. 4. cont. Marc. & Iren. lib. 4. cap. 20. annotarunt.

Quarto loco, quæ ad animam pertinebant, vt dicit Tertul. loco citato, etiam si corporalia erant, nõ prohibebantur in Sabbato: qualis erat circumcisio, quæ etiã fiebat in Sabbato, vt habetur Ioan. 7. & ad hoc etiam referuntur sacrificia, & victimæ pro populo: nam animalia ducebantur ad templum,

templum, & portabantur necessaria ad oblationes, & victimas. Liqueo ergo illam Sabbati obseruantiam, non remouisse omnia opera exteriora, & corporalia, etiam si aliquod ministerium habere viderentur.

Ex dictis constat Christum Sabbatum nõ soluisse.

His igitur expositis, facile est duas propositas difficultates soluere. Vna erat, an Dominus Sabbatum seruauerit? & dicendum est, seruasse quidem, nec per omnia illa miracula, quæ in Sabbatis operatus est, vniquam soluisse. In hac assertionem catholici conueniunt, & quidem multis id rationibus confirmatur. Primo, quia non erant seruilia opera, sed diuina virtute facta. Si Iosue, & Eliseus Sabbatum non sunt transgressi, quia opera illa diuina facta fuerunt virtute, multo minus Christus Dominus Sabbatum soluit, cuius opera multo diuiniore erant. Secundo erant opera religionis ad cultum Dei maxime pertinentia: erant enim argumenta diuinitatis, & veritatis fidei, & ad manifestandam Dei promissionem, & hominum fidem conciliandam. Ioan. 11. Infirmetas hæc non est ad mortem, sed vt glorificetur filius Dei per eam. Ioan. 9. Vt manifestetur opera Dei in illo. Tertio erant opera sanitatis, & medicinæ. Si autem licebat medico in Sabbato manũ abscindere propter sanitatem; cur non licuit Christo sanam facere? Et si opera mechanica licita erant propter sanitatem eandem, qualia opera Pharmacopœ, & Chirurgi faciunt, cur non Christo licuit verbo, modico luto & salua sanitatem mirabiliter operari? Quarto erant opera ad salutem animæ ordinata, efficaciora quàm victimæ, & holocausta illa. Ioan. 17. Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum Deum, & quæ missi, Opera autem hæc erant, per quæ hæc cognitio parabatur. Nulla ergo ratione opera hæc erant prohibita, immo multis modis ab illa prohibitione excepta. In hac autem parte non est recipienda doctrina Iustini, quæstion. Gentil. resp. 28. qui hac via respondet, Christum legem non fuisse transgressum, quia iam in Christi baptismo lex illa abrogata erat; nemo autem legis transgressor dicitur, quando iam lex vim non habet. Sed doctrina hæc

contra communem Doctorem sententiam est, qui non tunc, sed post passionem, & resurrectionem cessasse legem asserunt: de qua re alibi est dicendum. Vera responsio est, quam iã explicuimus videlicet, quod etiam si lex tunc in sua viguisset obseruatia, opera tamen illa Christi non erant cõtra legem propter quattuor illas causas allegatas. Ex his facile est locum Ioannis præsentem exponere. Languido enim hic non violauit Sabbatum, dum onus portauit, vt recte Epiphanius loco citato dicit; erat enim maxime ad cultum Dei perti- nens opus, nam per id diuina virtus maxime elucebat. Si enim distulisset, & die sequenti post Sabbatum onus portasset, non visus esset in momento tantas vires post tam diuturnum morbum recepisse; vt ergo notum esset breuissimo momento, non solum sanum factum esse, sed tantum roboris accepisse, propterea statim grabatum portare iussus est. Si autem Sabbatum non esset, non tam omnium in se oculos conuertisset, nec opus Dei manifestum foret. Erat ergo ad Dei cultum, & virtutis eius manifestationem, vt statim, & Sabbato id fieret. Et in hoc conuincuntur malitiæ illi accusatores: nam admittentes sanum illum factum fuisse, quia omnibus notissima infirmitas erat, diuina virtute factum negare non poterant; nec igitur inficiari debuerunt illud esse opus ad Dei gloriam, & cultum, & consequenter non erat prohibitum in Sabbato. Falso ergo, & malitiose dixerunt: Non licet tibi tollere grabatum, cum sciissent diuinæ virtutis opus illud esse.

Altera difficultas etiam soluitur, cur Dominus Sabbato ea voluerit opera facere, cum potuisset alijs diebus. Ex eisdem dictis responsio elicitur, nempe, vt in hoc Christus sua opera esse diuina monstraret, per quæ Sabbatum non soluebatur. Rursus, vt dicit Irenæus loco citato, vt errorem eorum confunderet, docens talia opera non esse prohibita: præterea, vt animos hominum ad considerationem magis intenderet: sed hæc in expositione sequentium perfectius explanabuntur.

Cur Christus in sab- bato opera illa faciebat que poterat in alijs diebus præstare.

Iesus autem respondit eis: Pater meus vsque modo operatur: & ego operor.

COM M E N T A R I V S.

His verbis Iudæos a languido, quis eum sanum fecisset, admonitos, ad Christum venisse; eumque quod Sabbatum violasset, insinulasse, Euangelista LI 2 insinuat.

insinuat. Quibus Dominus respondit rationem afferens, cur Sabbatum non violauerit, & est sensus: Sicut Pater meus operatur etiam in Sabbato, ita etiam ego operor. Ille non soluit, nec violat Sabbatum, nec ego. Deum Patrem operari dicit, *Vsque modo*, id est, etiam in Sabbato propter conferuationem, & gubernationem mundi, rerumq. productiones: conseruat enim, gubernat mundum, ipsius opera sunt generationes, & rerum productiones etiam in Sabbato. Et sic exponunt hanc operationem Cyril. lib. 2. cap. 133. & Greg. Nazianz. orat. 4. theolo. & Chrysof. hom. 37. Nonnulla his verbis indicantur; vnum est, quod annotat Cyril. loco citato, nempe hoc Christum dixisse in Sabbato, quod ex illo verbo probat, *Vsque modo*, seu vsque nunc operatur Pater, quod aliter non haberet vim, & efficaciam, nisi illud, *modo*, significaret Sabbatum. Ex quo patet eadem die peracta esse hæc omnia, & miraculum, & inuentionem languidi in templo, & simul hanc Iudæorum accusationem. Alterum est, quod notat Chrysof. hom. 37. his verbis significari æqualitatem quandam dignitatis cum Patre, aliter non procederet similitudo argumenti. Si Pater operatur, & ego operor, nisi æqualis esset vterque. Tertium est, verba hæc efficaciam accusationis Iudæorum totam destruere: nam accusatio eorum tota nititur in mandato Exodi, vbi Dominus Sabbatum obseruari iussit: quia Deus sex diebus creauit omnia, septimo quieuit; propterea ab operibus quiescendum est in Sabbato. Ad hoc Christus tacite respondens dicit, Deum non simpliciter quieuisse: nam nunc etiam operatur; in mundo enim multa operatur. Quiescere igitur dictus est, non quod ab omni opere vacauerit, nunc enim in Sabbato multa operatur, nec Sabbatum suum violat. *Ita*, inquit, *Ego operor*, qui etiam Deus sum, nec propterea Sabbatum violare sum dicendus. Cetera lege in annotatione.

A N N O T A T I O XII.

Verborum
sensus ma-
gis exami-
natur.

Cyrillus lib. 2. cap. 133. hanc sententiam aliter exponit, vt sit sensus casualis: nempe, quia Pater meus operatur, ego etiam operor, seu propterea operor: nõ ergo est, cur me accusetis, sicut nec Patrem accusare potestis. Cum enim Pater per me operetur, si Pater operatur, etiam ego operor. Est autem vera doctrina, cum enim sit vnus, & eiusdem substantiæ, & potentiæ Pater, & Filius: si Pater operatur, Filius etiam operabitur: nam eadem est operatio vtriusque, sicut eadem essentia, & potentia: nec enim Pater sine Filio potest operari. Opera autem hæc Christi miraculosa erant, ratione suæ diuinitatis, in qua vnum est cum Patre; propterea operante Patre, operatur Filius, & est expositio conueniens. Hanc videtur fecutus Athan. serm. de Deipara, annotas indiuisam Patris, & Filij operationem in his verbis significari, & serm. 3. cont. Arrian. annotat illo verbo, *Vsque nunc*, seu, *Vsque modo*, significari filium æternaliter in patre esse: nam vsque nunc indicat semper cum eo esse. Ceterum quamuis id verum sit, tamen verba hæc solū hoc probant; Filiū a principio, quo Pater operari

incœpit, cum eo etiam operari vsque nunc; vti enim Pater a principio operari incœpit, & vsque modo non cessat, sic & Filius: si enim dictum esset, Pater vsque nunc est, & ego sum, tunc æternam coexistentiam significasset; at hoc in loco de operatione exteriori sermo est. Siue ergo in casuali sensu, siue secundum similitudinem verba exponas, idem est fere sensus, eadem doctrina. Accommodatior tamen est expositio commentarij, quæ non ex causa; sed ex similitudine procedit.

Aduertendum autem est in hoc loco, sæpe Christum accusatum transgressionis huius varie respondisse: nam aliquando se defendit, quia erant opera pietatis, quæ in Sabbato non erant prohibita. Luc. 14. Cuius, inquit, vestrum bos, aut asinus in puteum cadet, & non continuo extrahet illum in die etiam Sabbati? & tamen non per hoc efficitur transgressor: multo ergo minus, qui homines liberat. Aliquando, quia erant opera necessitatis cuiusdam. Matth. 12. vbi allegauit illud de Dauid, qui comedit panes propositionis: sic discipuli ex necessitate vellebant spicas in Sabbato. Aliquando, quia

Christus, de
Sabbati tras-
gressionem ac-
cusatus, di-
uersis mo-
dis respon-
dit.

erant

erant in cultum, & religionem Dei. Matth. 12. de sacerdotibus, qui in templo soluunt Sabbatum. Hæc omnes erant humanæ responsiones, quibus hominem defendebat, & Iudæorum errorem confutabat circa intelligentiam illius præcepti. At hoc in loco præcipuam defensionem exponit ratione suæ diuinitatis, cuius opera non violant Sabbatū. Ceteri ergo Euangelistæ rationes humanitatis describunt;

at noster Ioannes quod diuinitatis eius est. Obijcit aliquis his verbis Christum defendere quidem opus suum, quo sanauit in sabbato; at illi accusabant, quod onus portaret languidus ex mandato Christi. Respondeo ad vnum opus omnia pertinere: nam quod illud oneris tulerit, erat effectus operis Christi, qui per sanitatem receptam illud in eo operabatur, vnde ad diuinam referebatur virtutem.

Propterea ergo magis querebant eum Iudæi interficere: quia non solum soluebat Sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.

C O M M E N T A R I V S.

Verba sunt Euangelistæ narrantis, quid ex hac Christi sententia, & defensione consecutum sit, nempe audientes Iudæos responsionem, non solum a persecutione non cessasse, sed potius nouam ansam, & quidem arctius persecuti Christum accepisse: nam ultra Sabbati præuaricationem opponebant, quod se æqualem Deo faceret, & patrem haberet Deum, non quocumque modo, sed ipsi æqualem. Verba hæc significant Iudæos eum occidere propter sabbati violationem quæsiuisse, at noua hac oblata causa multo magis, vt id perpetrarent, inflammatos esse. Dum enim dicitur, *Propterea magis querebant interficere*, significare videtur etiam prius quæsiuisse interficere. Illa autem particula *ergo*, infert ex præcedenti sententia, illationem, quam iterum verbis expressioribus significat, dicēs, *Quia patrem suum dicebat Deum*, & ne quis arbitraretur patrem suum dixisse Deum, quasi ipse adoptionis filius fuerit, adiunxit; dixisse Deum se habere patrem sibi æqualem.

A N N O T A T I O XIII.

Christus a-
peris ver-
bis fateretur
se Dei Fi-
lium & pa-
tri æquale
esse.

Nvllam sane Iudæi habent excusationem, quod Christus non sit aperte locutus. Ecce ipsi quærunt interficere, quia fatentur eum affirmasse, se Patrem habere Deum sibi æqualem: & profecto verum est. Nam illa verba, vti iam diximus, *Pater vsque nunc operatur, & ego operor*, non aliud significat. Illatio enim hæc, Si Deus operatur, & non propterea soluit Sabbatum, ita ego; nullius esset efficaciz, nisi æqualitate supposita. Cumq. veritas cognita eos a persecutione retrahere debuisset: ardentius propter eorum malitiã, & peruersum animum sunt inflammati. Vtuntur sacri doctores hoc fortissimo testimonio contra Arrianos, qui minorem Patre Filium affirmarunt, & aduertunt,

hæc verba non esse nomine Iudæorum relata, sed esse Euangelistæ asserentis, quia Christus patrem suum dicebat Deum sibi æqualem; idcirco Iudæos quæsiuisse eum interficere: ergo vere id dicebat Christus. Ita annotarunt Hilar. lib. 7. de Trinit. & Ambro. lib. de fide cap. 4. Iudæi autem hoc dictum vere intellexerunt in illis verbis: *Pater meus operatur vsque modo, & ego operor*. vnde recte Aug. tract. 177. dicit, interfectores Christi intellexisse, Arrianos autem nullatenus. Duplex ergo est testimonium contra Arrianos; & verbum Christi, & verbum Euangelistæ narrantis causam, propter quam illi persecuti sunt Christum, suæ cum æterno Patre æqualitatis significationem fuisse.

Respon-

Respondit itaque Iesus, & dixit eis: Amen amen dico vobis, non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit, Patrem facientem.

COM M E N T A R I V S.

Particula, itaque, sequentis cum precedenti sententia connexionem indicat, videns enim Christus Iudaeos indignatos, & eum interficere volentes propter eius factum, & dictum, nimirum quia Sabbatum solvere illis videbatur, & quod Patrem suum dicebat Deum, respondit; & prius facti, scilicet Sabbati solutionis reddidit rationem, calumniamque repellit hac proposita sententia. Cuius sensus est, Amen amen dico vobis, id est rem certissimam, & verissimam assevero, & vobis annuncio: nihil facio quod non facit Pater meus, & ab eo accipio & habeo, quidquid ego Filius facio: qui ergo me transgressionis accusat, eiusdem transgressionis Patrem insinuat. Aduerte, Filium a se nihil facere, nisi quod viderit Patrem facientem non aliud significare, quam quidquid Filius facit, non solum facere, sed simul etiam Patrem facere, & a Patre habere illud ipsum, quod facit: vna enim est operatio Patris, & Filij, Filius tamen eam habet a Patre; creat enim Pater, creat Filius simul, vna est vtriusque creatio; Filius tamen habet a Patre, quod creat. idem est in ceteris actionibus. Ne autem putaret aliquis Filium esse velut instrumentum Patris, addit, Nisi quod viderit Patrem facientem: operatur cum Patre, & a Patre, videns tamen & sciens, quod operatur, sicut & Pater; ita enim ad calumniam de Sabbato respondet, vt diuinitatis suae simul doctrinam non deferat. immo ut Hila. lib. 7. Trinit. docet, hisce verbis confirmat, & auget, dicens: Non solum quod facio facit Pater, sed non possum aliud facere, quam quod Pater facit, ab eoque accipio, quod facio. exactiorem explanationem in annotationibus habes.

A N N O T A T I O X I V.

Quid sit a semetipso aliquid facere aut dicere.

Duae in his verbis difficultates occurrunt: nempe & sensus eorum, & cum superioribus connexio. Quatum ad sensum attinet, sciendum est a semetipso aliquid facere, aut dicere in scriptura idem significare, ac auctoritate & potestate propria, non ex alterius instinctu, suggestione, aut virtute illud facere, aut dicere. Ita Ioan. 11. sumitur, quando de Caipha dicitur: Non a semetipso hoc dixit; nam ex Spiritus sancti instinctu, & suggestione locutus erat, similiter & Ioan. 18. A semetipso hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? & Ioan. 15. Sicut palme non potest fructum facere a semetipso, id est, non potest propria virtute fructum producere. Filius ergo Dei non a se facit, quia virtute Patris facit, non solum hoc, sed nihil facit nisi quod videt Patrem facientem: quia non solus facit, quae facit, sed simul cum Patre. duo enim haec hisce verbis significatur. Filius Dei igitur non a semetipso, neque solus, ut Deus est, operatur, quia omnia, quae facit potentia, & virtute

te quam a Patre ab aeterno accepit, operatur, & una cum ipso Patre operatur; quia vna est vtriusque operatio Patris, & Filij individua; sicut una est virtus, & potentia. Hoc igitur est, quod nunc dicitur, Filius non potest a se facere quicquam. Non est autem haec impotentia, sed summa potentia: sicut non posse mori, non posse corrumpi, & annihilari, omnipotentia est: quia nihil est, quod possit ei nocere. ita similiter non posse a se facere quidquam, non est impotentia, sed summa potentia: quia id non aliud est, quam eandem, & vnam habere potentiam cum Patre, vt nihil fieri possit ab vno, quod pariter non sit ab altero. Et sic a Patre procedere, & accipere, vt totam eius virtutem, & omnipotentiam habeat, per quam sit ei aequalis, & inseparabilis: quod doctè Ambro. sermo. 20. in Psalm. 118. vers. 4. annotauit, dicens: Non possum ego a me ipso facere quidquam. Nonnulli haeretici solebant hinc facere quaestiones, quasi infirmus esset Filius, qui a se nihil faceret; quasi secundum diu-

diuinitatem quoque subditus, & paterno subiectus imperio: nec aduertunt; quod hoc quoque magis potestatis diuinatae comprobatur, quo putant inter Patrem, & Filium esse distantiam potestatis: Nihil a se facit Filius, quia per vnitatem operationis nec filius sine Patre facit, neque sine Filio Pater, haec Ambrosius. Quare autem dictum sit; Non potest facere ex semetipso, Filius quicquam, statim exponit. Nisi, inquit, Quod viderit Patrem facientem. Illa particula, Nisi, non est exceptiua tunc enim sensus esset omnino falsus. Non potest facere a se quicquam, nisi quod viderit patrem facientem, id est, hoc quod viderit Patrem facientem, potest a se ipso facere. non sic est intelligendum hoc, sed particula haec sensum facit, ac si legeremus particulam aduersatiuam. Sed huius enim loco saepe ponitur; ac si dictum esset: Non potest facere a se quicquam, sed quod viderit Patrem facientem; id est, facit seper, quod videt Patrem facientem.

Superiorum verborum sensus ex dictis deducitur.

Haec verba significant duo illa propter quae non a semetipso facit; duo enim verba sunt, Viderit, & facientem, quae continent duas enunciationes; facit enim, quod Pater facit; in quo solitudo excluditur. Non enim, sine Patre facit Filius, & facit, quod videt facientem: quia ab eo accipit virtutem faciendi. Nam quando dicimus, facio quod video aliquid facere, significat quandam communicationem faciendi ab eo, quem facere videmus. Quia igitur Filius facit illud idem, quod Pater, sed virtutem faciendi accipit a Patre propterea dicitur facere, quod videt Patrem facere, & hoc est non a semetipso facere. Et ne aliam patris actionem, aliam Filij intelligas, dicitur, quod videt Patrem facientem, non autem quod videt fecisse. Et rursus dicitur, Quod, vt vnū idemque intelligas, opus fieri simul a Patre, & Filio. Aliquid etiam particulare indicat, in eo, quod dicitur, Nisi viderit nam in ea ratione dictum est, quia ipse est verbum, & scientia cognoscens omnia quae sunt Patris: & propterea non dixit, non potest facere, nisi quod Pater facit, sed quod viderit Patrem facere. Facit ergo omnia, quae viderit, Patrem facere, quia facit omnia, ut verbum, omnia Patris videns, & per quod omnia Pater facit. Hic est sensus horum verborum.

Qualiter proxima verba praecedentibus conueniantur.

Connexio autem haec est. Accusauerunt Iudaei Christum, quod Sabbatum non seruaret, defenderat se verbis illis; Pater meus usque modo operatur, & ego operor. aequalitatem cum Patre significans; inde

noua accusatio exorta est, quod se aequalē Deo faceret, propter verba illa, Pater meus operatur, & ego operor: his accusationibus respondet, quantum enim ex Euangelistae verbis deduci potest, Iudaei aliqua verba protulerunt, ad quae respondisse dicit Christum, quod si non verbo, saltem corde in Christum inuecti sunt. Propter haec duo ad calumniam Sabbati primo respondet, quamuis in ipsa responsione etiam insinuet aequalitatem cum Deo Patre; tamen non ita expresse, sicut in sequentibus verbis. nam quamuis nihil se facere posse dixerit, nisi quod viderit Patrem facientem; non idcirco sequi videbatur, se esse aequalē: quia ad aequalitatem necesse erat non tantum hoc, sed etiam omnia, quae Pater facit, videre, & facere. Hoc verbis sequentibus efficit, quamuis re vera hisce verbis aequalitas etiam, & processio Filij a Patre in vnitatem essentiae, & potentiae significantur.

A N N O T A T I O X V.

Cyrillus lib. 2. cap. 135. & Chryso. hom. 37. ratione humanitatis superiorem sententiam interpretantur. consentiunt recentiorum aliqui, idque confirmant: tum quia si de diuinitate interpretemur, erit nimis subtilis interpretatio, quod etiam Cyrillus dicit: tum quia si Christus de diuinitate locutus esset, Iudaei non intellexissent. Haec expositio non videtur satis accommodata, nec argumenta vllius sunt ponderis. Quamuis enim Christus ut homo nihil faceret, nisi quod sciret Patrem velle, in hunc enim sensum isti verba praesentia exponunt, is tamen sensus non conuenit cum verbis propositis. Dicendum enim erat, Filius non facit, nisi quod videt Patrem volentem, at dicitur, Nisi quod viderit Patrem facientem, quo significatur, non sola conformitas operationis Christi cum Dei Patris voluntate; sed vnitatem etiam operationis, vt quod facit Filius simul etiam faciat Pater. quod non est nisi ratione diuinitatis: non enim orabat Pater, non ambulabat, non denique ieiunabat; quamuis haec omnia Christus faceret, videns, & sciens Patrem ea velle. Miracula vero, & opera diuinatae virtutis, quae faciebat Filius, haec vere faciebat Pater, quia vna est vtriusque virtus, sicut vna essentia, de his dictum est nihil facit Filius, nisi quod viderit Patrem facientem. Adde non esse dictum, nihil facit, sed, Nihil potest facere, ad significandum necessitatem vnus, & indi-

Superior sententia humanitatis, ne an diuinitatis ratione sit intelligenda.

individue operationis procedētis ex vna, & indiviua virtute, & essentia. Quod si subtilis est interpretatio, altitudo materiz id postulabat: loquebatur enim Christus de sua diuinitate: iam enim inceperat de ea loqui, idq. Iudæi intellexerant. Si autem hæc non perceperunt, multa alia etiam dixit Christus, quæ nec illi intellexerunt, at non propterea dicta non sunt. Non enim propter Iudæos tantum, sed etiam propter nos loquebatur Christus. Adde graues, & multos doctores antiquos, ipsum etiam Cyrillum, de diuinitate interpretatos esse, vt paulo inferius dicemus.

Qua ratione de Christo Deo verborum sensus constet.

Quamquam alij nostri sæculi, de diuinitate nobiscum interpretantur: illud autem: *Non potest a se facere quicquam*, sic exponunt, non potest solus facere quicquam. Quæ expositio vera non est: nam si id significaret: *Non a se posse facere*; Pater etiam diceretur, non a se posse facere, quia etiam non solus facit, sed cum Filio: at nemo sane doctus id concederet. Pater enim a se operatur, sicuti a se est: Filius a Patre operatur, sicuti a Patre etiam est. Pater enim Deus est, Filius autem Deus idem, sed de Deo, quia essentiam, & virtutem, qua est, & operatur cum Patre, habet a Patre. Concludo ergo, Filium dici non posse quicquam facere a se, nisi quod viderit Patrem facientem, non propter concordiam voluntatis humanæ ad diuinam, vt Cyril. & Chrysostr. interpretantur: sed per vnitatem operationis procedentis ab vnitatem substantiæ, & virtutis: & propter processione Filij a Patre. Sic ergo calumniam Sabbati Christus repellit, vt diximus in commentario, vt simul diuinitatem suam confirmet, quam verbis paulo ante prolatis significauerat, dicens: *Pater meus vsque modo operatur: & ego operor*: immo id ipsum declarat docēs, sic operari cū patre, vt a patre id accipiat, quamuis æqualitatem cum Patre expressus ostendat sequenti sententia. Hæc est legitima expositio, ex qua sequitur recte Greg. Nazian. orat. 4. Theolog. ex his verbis collegisse, eandem esse Patris, & Filij auctoritatem; vere etiam ex eisdem verbis Basil. in Apologia de sua discessione, quæ est epist. 141. intulisse, eandem esse naturam, & substantiã vtriusque: doctē etiã Hilar. lib. 7. & 8. de Trinit. & Aug. tract. 20. ex eisdem verbis processione Filij a patre docuisse. & tandem Ambro. lib. 4. de fid. cap. 3. errorem Arrianorum ex eisdem conuicisse. Arriani enim dicebant:

A Si Filius non facit, nisi quod videt Patrem facientem, ergo minor est Patre, quia discit ab eo. Hoc idem refert Greg. Nazian. orat. 4. Theol. at ex eisdem verbis confutantur. Non enim dicitur Filius similia facere ijs, quæ facit Pater, sed illud idem, quod facit Pater. Non enim vnum mundum fecit Pater, & hunc videns, alium fecit filius: sed vnum, & eundem fecit Pater, & fecit Filius. Non ergo hoc est discere facere, sed vna cum patre a patre procedendo facere.

Quorundam recentiorū lectio rejicitur.

Multi alia in hæc verba annotat Ambrosius. Hoc tamen nos annoramus, vt non esse probandam lectionem aliquorum recentiorum doceamus legentium: Non potest facere filius, nisi viderit patrem facientem: quæ lectio meo iudicio Arriana est. Omnes Græci, & Latini doctores sacri legunt, vt vere est legendum: *Nisi quod viderit patrem facientem*. Illo etiam verbo, *Viderit*, insinuat filium Verbum esse patris, omnia patris cognoscens, & non casu, sed ex eadem scientia cum patre operans. Ex his colligimus, verba hæc non humilitatis, vt Cyrill. & Chrysostr. locis citatis exponunt, sed maiestatis, & diuinitatis, sicut & superiora esse. Nam Filium Patri consubstantialem, vnius & eiusdem potentia, & virtutis ab eo procedentem exprimunt. Est autem consideranda egregia doctrina Athanasij ser. 4. cont. Arrianos, vbi docet, cur Christus his locutionibus in sua exprimenda diuinitate sit vsus. Non possum facere a me ipso quicquam. Et: Omnia tradita sunt mihi a patre; & quæcumque sunt istius generis sententiæ. Ne quis, inquit, videns filium habere omnia, quæ pater habet, ex indifcreta similitudine eorum, quæ habentur, Sabeliano more deceptus, impie sentiat, existimetq. Filium Patrem esse: ea de causa hoc verbum prolatum est: *Datum est mihi, Accepi, Traditum est, & alia huiusmodi, nulla alia de causa, quam vt ostenderet se Patrem non esse, sed patris Verbū, & æternum Filium, qui quidem ob similitudinē Patris, quæcumque Pater habet, perpetuo habet; verum quia Filius est, ideo ex Patre perpetuo habet, quæcumque habet.*

Quod autem hæ voces: *Datum est; Traditum, & alia similia, nō diminuant Deitatem Filij, sed potius ostendant eum plane Filium: potes vel ex ipsīs verbis intelligere. Si enim omnia illi tradita sunt, primum quidem aliis diuersusq. est ab his omnibus, quæ accepit: cum enim omnium sit heres, intelligendum est solum illum esse*

esse Patris Filium, suumq. proprium ratione substantiæ. Hæc, & alia Athana. his etiam verbis idem probare possumus.

A Si enim hæc minuerent Deitatem, non dictum esset, quod sequitur: *Quæcumque Pater facit, hæc & Filius similiter facit.*

Quæcumque enim ille facit, hæc & filius similiter facit.

COMMENTARIUS.

Postquam accusationem transgressionis Sabbati repressit uerbis præcedentibus, posterius aggreditur, & dicti sui reddit causam. Aequalitatem cum patre ex operibus comprobans, dixerat, *Pater meus vsque modo operatur: & ego operor*, hoc confirmat, & declarat: confirmat quid dicens, omnia quæ facit Pater, similiter facit & filius: si igitur Pater operatur, etiam filius operatur: & si Pater operatur in Sabbato, & usque modo, etiam filius. Declarat autem, quia prius non dictum erat expresse, omnia quæ facit Pater, facit filius; at modo dicitur generaliter omnia cum Patre facere. Præterea prius non expresserat modum, potuissetq. aliquis dicere, sicut & Arriani dixerunt, Pater vt causa principalis, filius vt minister, operatur: at hoc remouens dicit, *similiter facit*, id est eadem potentia, eadem virtute, & maiestate operatur Filius, qua Pater. hoc enim aduerbium *Similiter*, non tantum copulam, sed etiam æqualitatem significat, vt eadem virtute, & maiestate operentur. Nec huic obstat, quod pater a se, Filius a patre habet potentiam, & essentiam: nam eadem est in vtroque: propterea sicut idem est Deus, ita eadem dignitate, & auctoritate operantur. In quo etiam conuincuntur Arriani. nam non dicitur, quæcumque operatur Pater, similia operatur filius, sed hæc similiter operatur filius, vt notat Aug. tract. 18. eadem enim operatio idem opus est vtriusque. Conuincuntur hac etiam generalitate, *Quæcumque facit Pater, facit similiter & Filius*. Nam si filius a patre esset factus, iam non quæcumque facit Pater, faceret filius, cum idem seipsum facere non possit. Aperte igitur Arrianorum ignorantia ostenditur, qui his verbis utebantur contra nostram Catholicam veritatem, dicentes filium facere omnia, quæ Pater facit, sicut ministrum; vt refert Athan. in disputatione cum Arrio in concil. Nic. cum manifeste dictum sit, omnia similiter facit: & vniuersalitas illa, & particula, *Similiter*, conuincunt ministrum, & creaturam non esse; sed verum Deum vnius potentia cū Patre. Pro exactiori superiorum & etiam sequentium sententiarum intelligetia aduertendum est, Christum perfectam diuinitatem & æqualitatem cum patre, ideo tam apertis, & multiplicatis verbis ostendere, ne propter carnem assumptam aliquid de eius maiestate perdidisse alicui uideretur: quod ita non est. Sic enim homo factus est, vt eandem essentiam, & æqualem virtutem habeat cum Patre, a quo procedit. Aduerte filiū omnia operari, quæ Pater operatur, tamē non omnia filius operatur per carnem: de qua materia legenda est annotatio vigesima.

Declarat Christus, eandem potentia & maiestate, qua Pater facit, se etiam facere omnia

Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit.

D Vo hæcenus in hac responsione posteriori Dominus dixit: vnum est filium non facere nisi ea, quæ videt Patrem facientem: alterum est, omnia quæ facit pater, filium etiam facere. Hoc secundum primo non videbatur connecti: nam ex eo quod filius non potest facere, nisi quod viderit patrem facientem, solum sequitur, non facere, nisi quæ pater facit: omnia autem facere, quæ facit pater, non deducitur. Diceret enim aliquis, Patrem non ei ostendere omnia, quæ facit, sed aliqua. Propterea Dominus hæc verba subiungit, & causam reddit, cur dictum sit: *Omnia quæ facit Pater, Filius similiter facit, & hæc causam insinuat particula,*

M m

tacula,

Concludit, Christus se omnia facere quæ Pater facit.

ticula, *Enim Pater*, inquit, *diligit filium, & omnia, quæ facit ei demonstrat*, & nihil celat eum ex omnibus, quæ facit: propterea filius omnia facit, quæ Pater. Verbis apertioribus idem declaro. Dixi vobis me nihil facere, nisi quod video patrem facere: & dixi omnia, quæ facit pater, me etiam facere; nemo existimet me non omnia facere, quæ Pater facit, quasi non omnia quæ pater facit, videam: nō enim sic est: nam pater diligit filium, & ideo nihil ei occultat, sed omnia demonstrat, quæ ipse facit: & sic filius omnia facit, quæ pater facit. Hic est sensus, & connexio cum superioribus. Dicitur autem pater demonstrare filio omnia quæ facit, quia cognitionem, quam habet filius, pater dat: communicat enim pater filio scientiam cū essentia; & hoc est demonstrare: sicut filiū discere, seu videre facientē patrē, est accipere cognitionē a patre. Ita explicant August. tract. 21. & Cyril. lib. 2. cap. 137. Huius demonstrationis vniuersalis Dominus argumentum sumit ex amore: nō quod amor causa sit, cur pater demonstrat filio omnia quæ facit: nam naturæ diuinæ est patrem generare filium, & omnia ei nota facere, sicut naturale est etiam ipsi patri cognoscere omnia: nec habet pater omnia cognoscere, quia diligit se: sed est argumentū ab humano modo sumptum, respectu hominū illorū, qui se amāt. Hi enim mutuo sibi omnia cōmunicant, nihil sibi occultant, & cum re vera Pater summe diligit filium, vtitur hoc argumento vt signo, & probatione propter nos, non autem quod causa sit, cur omnia demonstrat. Est ergo amor hic non causa rei, sed causa cognitionis nostræ: nā per hunc probat rudibus, & incapacibus, patrem omnia demonstrare filio. Quod autem pater diligit filium, nō indigebat probatione: nam ex terminis ipsis nota videtur: inter patrem enim, & filium naturalis amor est. Maiorem huius sententiæ explanationem ex sequenti annotatione require. Ideo autem vtitur hoc argumento dilectionis paternæ, ne propter carnem assumptam aliquis existimaret minus diligi a patre, ideoque non omnia ei manifestare, quæ ipse Pater facit.

A N N O T A T I O X V I.

De connexionē horū verborum cum superioribus.

Cyrillus lib. 2. capit. 136. aliter conuenit verba superius exposita. Illud enim, *Pater diligit filium*, eo referendum censet, vt Dominus probet se nō esse sabbati transgressorem, sitq. hoc nouum aliud argumentum. Si enim transgressor esset legis paternæ, non vtique diligeretur a Patre, quoniam pater non diligeret filium legem patris contemnentem: cum autem Pater diligit filium, argumentum est se non esse legis paternæ transgressorem. Sed hæc expositio, & connexio contextui vix accommodari potest: nam causam continent hæc verba eorum, quæ proxime dicta erant a Domino, nempe, *Nihil facit filius, nisi quod videt patrem facientem. & omnia, quæ pater facit, filius facit*. His continuo causa annectitur; *Pater enim diligit filium*. Non ergo hæc ad transgressionem pertinent, nisi remote: quia ex eis etiam consequitur non esse Sabbati transgressorem. Tamen immediatus, & proximus sensus is non est, sed qui ad immediate præcedentia refertur. Hanc autē Cyrilli connexionem non esse legitimam

etiam verbum sequens probat. *Omnia demonstrat ei*. quorum nullam connexionē Cyril. adfert, sed tantum verba exponit, & expositio vera est, tamen non applicatur contextui: propterea quæ in commentario diximus, legitima esse Censui. Ceteri expositores parum de connexionē horum verborum dixerunt. Et sane aduertendum est, quod supra etiam diximus, hæc omnia dici de Christo Deo, & homine, sed ratione diuinitatis, ne propter carnē diuinitas illius aliquid minus habere videatur.

Aliqua occurrunt dubbia, & difficultates in hac superiori sententia, quæ facilem habet solutionem, si vnum hoc aduertamus; nempe æternitatem omne tempus comprehendere. Quod enim æternum est, fuit, est, & erit, & excedit omne tempus, ante, & post: unde fit, vt quæ æterna sunt, omnibus differentijs temporum explicemus prout ratio locutionis postulat. Nam in præsentibus rebus æternū exprimimus tempore præsentis, in futuris autem futuro, in præteritis præterito: Cum tamen

Æternitas cunctas temporis differentias simul comprehendit.

tamen actus æternus sit supra omne tempus. Sic solemus dicere Deus cognoscit nostras cogitationes, & de præteritis hominibus loquimur, cognouit eorum cogitationes: & de futuris, cognoscat eorum cogitationes. Nō est hæc differentia in Deo, qui ab æterno, & semper, & simul omnia cognoscit; sed cum illa æterna cognitio non sit transiens, sed manēs, & toto tempore, & vltra existens, pro rerum indigentia de quibus loquimur, varijs temporum differentijs exprimitur: hoc tamen semper intelligentes: vt quando dicimus cognoscere, non negemus cognouisse: quando dicimus cogniturum, non negemus ab æterno iam nouisse: quando dicimus nouisse, nō negemus etiam cognoscere. Præterea ad exprimendam permanentiam æternam actus diuini, qui non transit, solemus vt tempore præsentis. Dicimus enim: Pater generat filium, non quod modo generet, & ante non; sed quod perpetua sit, & perfecta semper filij generatio. Pater diligit filium, non quod ante non dilexerit, sed quia ab æterno perpetuo diligit. Hæc duo sunt valde annotanda pro sequentibus, & pro præsentibus verbis. Dicitur nunc *Pater demonstrat filio quæ facit*, non quod ab æterno non demonstrauerit, antequam fierent omnia: sed quia actus ille semper est, nunquam transit, nec trāssibit. Rursus dicitur, *demonstrat ei*, quia loquitur de præsentibus, *omnia quæ facit*, propterea accommodat verbum præsens, *demonstrat*. Et sicut de ipso patre dicimus, co-

gnoscit, quæ facit, ita etiam demonstrat filio: non quod tunc tantum cognoscat Pater, & non ante. Sic etiam demonstrat, nō quod non ante demonstrauerit, sed nunc etiam, & ante: at quia de re loquitur præsentis, verba accommodat secundū tempus. Cessat ergo dubitatio Aug. tract. 19. quando inquit, demonstrat, an quando facta sunt, an antequam fiant? Respondeo enim sicut Pater cognoscit, quæ facit, quando fiunt, quando facta sunt, antequam fiant, & semper: sic etiam filio demonstrat semper, & incessanter, quia ab æterno est demonstratio, quando essentiam communicauit. Ad hanc autem perpetuitatem significandā, vtitur tempore præsentis, quod magis est perpetuitatis, & æternitatis expressiuum. Eadem ratione soluitur dubium de primo verbo, *Diligit filium*, plus enim in hoc exprimitur, quam si dictum esset, dilexit, aut diligit: æterna enim & continua dilectio explicatur potius præsentis verbo. Eadem ratione soluitur dubium circa præcedentem sententiam; *Non potest filius facere, nisi quod videt patrem facientem: Videt*, futuri est, vt iam vidit ab æterno filius, quæ facienda erant a patre; sed accommodat verbum æternitatis rebus, de quibus loquitur; quidquid faciet pater, videbit filius: quidquid fecit, vidit: quidquid facit, videt: tamē actus est vnus, & hic æternus. Hac doctrina soluuntur difficultates, quæ in verbis sequentibus aliquos molestant, vbi res eadem magis explanabitur.

Ex dictis nonnullæ soluantur dubitationes.

Et maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini.

C O M M E N T A R I V S.

Hæc in confirmationem, & quandam probationē dicta sunt: ne enim aliquis opponeret sic; Hactenus non sumus experti te facere omnia, quæ pater facit, cum opera Dei multo sint maiora, quàm quæ hactenus tu fecisti; propterea adiungis, *Maiora his demonstrabit, & non tantum similia ijs, quæ facta sūt, sed multo maiora, ita vt vos in admirationē rapiant*. Quæ autem sint hæc maiora statim explicat, nepe miracula magna magis potentia diuinæ expressiua. Plus enim mortuū suscitare, quàm paralyticū sanare fuit, vt post dicemus. Illa particula, *vt*, non causam, sed cōsecutionē indicat: quoniā hæc opera facta nō sunt eo fine, vt in admirationē illos induceret, sed vt ad fidē traheret. Est igitur cōsecutio, erūt tāta opera, vt vos in admirationē inducāt: estq. exaggeratio, erūt opera tan insignia, vt incredulos, & persecutores nolētes admirari faciāt: quo etiā verbo incredulitatem eorum perseverantiam prædicat. His etiam verbis calumniam Sabbati repellit: non enim diligeret Pater filium, nec maiora opera demonstraret, si transgressor esset legis eius: at non sic est, nam demonstrabit ei maiora.

Futurum tēpus præteritū ut præsens nō excludit

Dubium tamen occurrit, qua ratione dictum sit, *Demonstrabit opera*, futurum enim videtur præsentem ignorantiam indicare. At non ita est, & facile ex-

annotatione præcedenti respondemus: actum æternum varijs exprimi temporum differentijs, prout rebus, de quibus agitur, accommodatur. Et quia de futuris operibus sermo est, vitur futuro, *Demonstrabit*, non quod ante, & ab æterno non demonstrauerit, sed quod semper, ante, nunc, & in futurum perpetua sit cognitio. Non est hoc nouum in scriptura. Nam Ioan. 16. dicitur de Spiritu sancto: Quæcumque audiet, loquetur, & de meo accipiet, & certum est ab æterno audisse, & accepisse; ita nunc dicitur, *Demonstrabit*. Non ergo est, cur exponamus hæc verba de Christo homine, vt exposuit Aug. tract. 21. hanc vocem veritus: nam difficultas nulla est, vt apparet. Et rursus de Christo etiam homine non potest intelligi: nam a principio incarnationis omnia ei demonstrauit Pater, quæ futura erant, propterea Augustinus recurrit ad corpus mysticum Christi, ratione cuius dicta censet hæc verba, sed violenta est expositio. Nos eundem sermonem continuamus de Christo, qua ratione Filius Dei erat, sicut dictum est; & nobiscum de diuinitate Cyril. lib. 2. cap. 138. exponit.

Sicut enim Pater suscitatur mortuos, & viuificat: sic & Filius, quos vult, viuificat.

Quæ sint hæc maiora, quæ Pater demonstrabit Filio, exponit, causam reddens, cur dictum sit, maiora demonstrabit: *Nam sicut Pater mortuos suscitatur, & viuificat: sic etiam Filius, quos vult, viuificat.* Et attende quam caute Dominus loquatur: ne propter futurum illud, *demonstrabit*, aliquam imperfectionem vllus suspicaretur in probatione, vitur verbo præsentis significante perpetuitatem, *Sicut Pater suscitatur, & viuificat*, id est, potestatem habet viuificandi: *Sic & Filius*. Probat Christus se omnia facere, quæ Pater facit, & patrem omnia, quæ facit, demonstrare Filio, per opera Dei maiora. Si enim facit, & ostendit Filio, quæ maiora sunt, & quæ propria sunt Dei; consequens est demonstrare omnia. Vnum autem opus est mortuos suscitare, & viuificare, hoc facit Pater, hoc idem facit Filius. Et aduerte similitudinem: *Sicut pater mortuos viuificat*, non vnum, aut alterum, sed qui viuificantur, omnes ab ipso viuificantur: *Sic & Filius*. Et ne intelligeremus suscitasse, seu viuificasse filium mortuos, sicut & prophetæ aliquando suscitauerunt, propterea addit, *Quos vult*, quandoquidem solius Dei est, viuificare quos vult, & propterea sicut Pater, ita & ipse viuificat. Recte igitur Chryso. hom. 37. notat hoc verbum: *Quos vult*, æqualem potestatem filij cum patre significare. Propria enim virtute, & voluntate facit, sicut, & Pater. Et vitur verbo præsentis, quæ locutio indefinita est, omne tempus respiciens, vt idem notat Chryso. quandocumque Pater suscitatur, aut viuificat, etiam similiter Filius vna cum patre suscitatur, & viuificat. Non mirum ergo si dictum est, Maiora demonstrabit: nam maiora faciet Pater, maiora etiam faciet Filius, qui vna cum patre semper operatur, etiam in carne existens.

ANNOTATIO XVII.

Viuificare quadrifaria sumptu in scriptura.

Atrendenda est autem verborum geminatio suscitatur, & viuificat. Viuificandi enim verbum in scriptura quattuor habet significata. Primo quidem, viuificare est vitam dare ijs, qui prius eam non habuerunt. Iob. 33. Spiritus, inquit, Dei fecit me, spiraculum Omnipotentis

viuificauit me. Secundo viuificare est eos, qui prius viuebant, & mortui sunt, ad vitam reuocare. Rom. 4. Qui viuificat mortuos, & vocat ea, quæ non sunt. Siue vt iterum moriantur, sicut viuificatus est Lazarus, siue vt iterum non moriantur, sicut viuificabuntur omnes in die iudicij, siue resur-

resurgant ad gloriam, siue ad penam. Est A ergo generalis significatio, vt viuificare sit vitam post mortem impartiri. Tertio viuificare est de morte naturali ad vitam gloriosam, & beatam suscitare. Rom. 8. Viuificabit mortalia corpora vestra propter inhabitatam Spiritum eius in vobis. Ad hanc vitam non resurgent omnes, sed iusti, & sancti, in quibus est Spiritus Dei. Quarto viuificare est, de morte spiritali peccati ad vitam gratiæ reuocare. Gala. 3. Si data esset lex, quæ posset viuificare. Cui hæc ita sint, & Deus viuificet omnibus modis expositis, in præsentis tamen sententia, accipitur secundo modo. Sic omnes in ultimo die viuificandi sunt. Sic ante illum diem diuina virtute multi a mortuis reuocati sunt.

Quorum addidit Dominus, viuificat, cum prius dixerit suscitatur.

Obijciat aliquis, videri superfluum verbum hoc *Viuificat*, cum enim dictum esset, suscitatur mortuos, non erat cur adderetur, *Viuificat*, qui enim suscitatur, viuificantur. Respondeo in scriptura frequentissime verbum suscitatur hoc idem significare, quod reuocari de morte ad vitam, tamen non est hæc significatio perpetua. Nam aliquando dicuntur mortui suscitari, etiam si ad vitam in corpore non reuocentur. 1. Reg. 28. dixit Samuel: Quare inquietasti me, vt suscitarer? Et iterum: Dixit Mulier: Quem suscitabo tibi? Et iterum: Suscita mihi Samuelem. Non ergo superuacaneum est verbum additum, sed vt expressius significaretur virtus Patris, qui sic mortuos suscitatur, vt etiam viuificet. Nec repetitum est verbum suscitandi, quando dictum est, sic & Filius quos vult, scilicet mortuos, viuificat: quia viuificare mortuos, idem significat, quod suscitare, & viuificare.

ANNOTATIO XVIII.

Cur de solo filio dicatur, quos vult viuificare.

Interrogabit nõ immerito aliquis; cur Filius dictus est viuificare, quos vult, non autem Pater, cum etiam Pater quos vult viuificet? aut cur adiectum est verbum hoc, *Quos vult*, cum dicendum videretur, sicut Pater suscitatur mortuos, & viuificat, sic & Filius suscitatur mortuos, & viuificat? Vltra ea quæ diximus in commentario, duas huius rei causas adiungimus. Pro prioris explicatione sunt aliqua adnotanda.

Primo, hæc sententia, *Viuificat quos vult*, insinuat potestatem generalē omnes mortuos suscitandi; nemo enim dici potest suscitatur mortuos, quos vult, nisi is, qui

potestatem habet suscitandi omnes. Vnde fit, vt hoc verbum significet potestatem æqualem filij cum Patre, vt in commentario adnotauimus.

Secundo, hæc eadem sententia indicat restrictionem quandam respectu actus viuificandi: qui enim dicitur viuificare quos vult, quamuis potestatem habeat omnes suscitandi, eam non in omnes exercere significatur, sed in aliquos, quos pro suo arbitrio elegit viuificandos. Rom. 10. Cui vult miseretur, & quem vult indurat.

Tertio, Christus potestatem habebat omnes mortuos suscitandi eandem cum Patre, & omnes suscitabit, & viuificabit cum Patre in die ultimo, quando veniet iudicare. 1. Corin. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes viuificabuntur. In hoc tamen sæculo non est vsus ea potestate in omnes, sed in aliquos, quos voluit suscitatur in diuinitatis, & potentia suæ ostensionem.

His tribus suppositis ad id, quod interrogatum est, respondeo, de patre dictum esse absolute, *Suscitatur, & viuificat mortuos*, quia potestatem habet omnes suscitandi; at de Christo adiectum est, *Quos vult*, quia vltra potestatem generalem, quam habet, vt Deus cum Patre, in hoc sæculo existens in carne, & per carnem aliquos suscitatur, quos ipse voluit; & suscitandos elegit in diuinitatis propria argumentum, & manifestationem: hoc enim est vnum ex operibus, de quibus paulo ante dixerat. *Pater maiora ei demonstrabit, vt vos miremini*, mortuorum namque viuificatio magnam Iudæis excitauit admirationem. Non ergo hæc sententia est tantum intelligenda de extremo iudicio, quando omnes suscitandi sunt, & viuificandi per Christum, & vult Aug. tract. 21. non enim dicendum erat, *Quos, vult viuificat*, sed absolute *Viuificat*: sed etiam de ea, quæ facta est per eum in hoc sæculo, de qua dictum est Ioan. 11. Infirmas hæc non est ad mortem, sed vt glorificetur Filius Dei per eam. Quamuis recte etiam deducitur: si quos voluit, suscitatur, posse mortuos omnes suscitatur, vt dictum est supra. Senus ergo sententiæ huius Euangelicæ est; Filius viuificat, quia eandem habet cum Patre potestatem; *Quos, autem, vult, viuificat*, quia in aliquos a se electos potestate hac vtetur per carnem suam suscitatur. Hæc est prior causa, cur Filius sit dictus, quos vult viuificare. Posterior est, vt significetur Filius non solum per voluntatem diuinam, quam habet eandem cum Patre; sed

sed etiam per voluntatem humanam mortuos posse viuificare. Christus enim, qui est Filius Dei in carne existens, potestate diuinitatis, quos volebat, vt Deus cum Patre, & quos volebat, vt homo suscitabat, & viuificabat: ideo dictus est viuifica-

re quos vult, quia propriam habebat voluntatem vltra eam, quam habebat vt Deus communem cum Patre, & secundū eam etiam voluntatem poterat vt diuina potentia ad suscitandū, quos volebat, & in die vltimo vtetur ad viuificandū omnes.

Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio.

COM M E N T A R I V S.

HOc est alterum opus, quod Pater demonstrabit Filio in carne existenti vltra mortuorum viuificationem, nempe iudicium generale omnium hominum: Filius enim in carne iudicabit omnes homines. Est enim Christus Dei Filius & homo constitutus iudex a Patre viuorum, & mortuorum, exercebitque hoc iudicium in humanitate, & per humanitatem suam: quia visibiliter, vt homo feret sententiam in omnes bonos, & malos. Quod iudicium proprium est Christo, qui solus est homo; non Patri qui naturam humanam non suscepit: ideo que dicitur neminem iudicaturus per se, sed per Filium in carne. Illud, *Omne*, refertur ad personas, nempe dedit omne iudicium, id est, omnium iudicium: ita enim esse intelligendum indicat, quod præcessit, *Non iudicat quemquam*, id est, neminem iudicat, quia omnium iudicium dedit Filio. Hic est sensus huius sententiæ. Connexionem autem particula causalis *Enim*, ostendit, causam enim hæc sententiæ præcedentis continet: nimirum quia omne iudiciū Pater dedit Filio, inde est vt Filius quos vult viuificet, & potestatem habeat mortuos suscitandi. Ratio enim iudicij postulat, eos qui iudicandi sunt ad se trahe-re, & vocare. Cum ergo Filius in carne, & per carnem iudicaturus sit omnes, consequitur eum posse per carnem mortuos, quos vult viuificare, habereque potestatem suscitandi omnes iudicandos. Verum hæc in annotationibus exactius explanantur.

A N N O T A T I O XIX.

Quomodo verum sit, quod Pater dedit filio omne iudicium.

DVæ occurrunt graues difficultates. **A**rendat: idq. duobus inter alia argumentis efficit. Primo quidem, quia dictum est. *Pater non iudicat quemquam*, non ergo de iudicio ratione diuinitatis intelligere id possumus. Nam Pater etiam iudicat omnes cum Filio: est enim commune toti Trinitati iudicium. Secundo, quia dictum est dedisse Filio iudicium hoc, non ergo vt Deo, quia sic habebat iam hanc potestatem. Hæc sunt ex Auguf. Tertio loco est sententiā Cyril. lib. 2. cap. 140. qui cum Augustino ratione humanitatis interpretatur; tamen in hoc differt, quod Augustinus de potestate interpretatur, quæ humanitati est data distincta a potestate diuina, quæ habet communem cum Patre: at Cyrillus non sic, sed de potestate diuina, quam humanitas accepit per vnionem diuinitatis; quamuis Augustinus nõ ita distincte hæc potesta-

Prima est, qua ratione sit intelligendum, Patrem dedisse Filio omne iudicium. Sunt enim sacri Doctores dissentientes: quidam primo loco, de potestate iudicandi, quam Pater ab æterno Filio cū essentia dedit, hæc verba interpretantur: quam interpretationem secuti sunt Hilar. lib. 7. Trini. Ambro. lib. 2. de fide cap. 4. Chryso. hom. 38. Alij secundo loco, de potestate data humanitati Christi, quam vt homo accepit a Patre, quia factus est iudex omnium, intelligendam censent: in hac sententia sunt Cypria. lib. 2. con. Iudeos cap. 28. & lib. 3. ad Quiri. cap. 33. & Augustinus tract. 21. in Ioan. adeoq. hæc sententia ab Augustino probatur, vt lib. 1. Trini. cap. 13. non solum eam amplectatur, sed priorem sustineri non posse con-

potestatem vltra diuinam in Christo fateatur. Secundum Cyrillum ergo humanitas accipiens diuinitatem, accepit etiam potestatem iudicandi, & per eam iudicaturus est Christus homo viuus, & mortuos. Conuenit ergo Cyrillus cum prima sententia, quia de potestate diuina, & ratione diuinitatis hæc verba intelligit: cū secunda autem, quia acceptam hanc potestatem dicit a Christo ratione humanitatis. Hæc sunt, quæ Patres senserunt.

Duplex iudicandi potestas in Christo.

Pro huius difficultatis explanatione aduerte, Christum duplicem habere potestatem iudicandi: vnā vt Deus est, & ratione diuinitatis suæ; alteram, vt homo est. Si de priori loquamur, sicut Christus vnā, & eandem habuit cum Patre essentiam, ita vnā & eandem potestatem iudicis. Deus enim ratione diuinitatis suæ iudex est omnium supremus, & ipsius est absolute iudicare omnes. Hoc tamen iudicium, quod commune est Patri, & Filio, & Spiritui sancto, quamuis vnum & idem sit, quia ab vna potestate procedit; tamen aliter per Filium, aliter per Patrem, & Spiritum sanctū exercetur. Filius enim quia humanam naturam sibi soli vnitam habet, hoc iudicium exercet per eam, tamquam per instrumentum coniunctum. Pater vero, & Spiritus sanctus idem exercēt iudicium per humanitatem, sed tamquā per instrumentum separatum, quia humanitas non est illis vnita. Vna ergo est potestas Patris, Filij, & Spiritus sancti, vnā etiam iudicium, & actus iudicandi per humanitatem: sed hoc iudicium exercetur a Filio per humanitatem, tãquam per sibi vnitam, & in qua subsistit: a Patre vero, & Spiritu sancto per eandem, sed tamquam per eam, quæ ipsis non est vnita: sicut etiã quando suscitabat mortuos Christus vt Deus, simul cum Patre, & Spiritu sancto, vnica quidem erat potestas, vnica operatio, & per humanitatem exercita: tamen a Filio aliter, quam a Patre, & Spiritu sancto, propter vnionem humanitatis solam cum Filio. Si igitur de hac loquamur potestate, & iudicio, Pater dedit Filio vt Deo potestatem ab æterno, quando genuit: dedit vt homini potestatem hanc in tempore, quando vnuit diuinitatem humanitati. Hoc tamen est discriminis quod solus Pater dedit Filio vt Deo potestatem hanc, quia solus genuit eum: at non solus dedit potestatem humanitati, quia non solus ipse, sed tota Trinitas vnuit diuinitatem humanitati: tribuitur tamen Patri, quia ipse est primum principium.

A Si de hac potestate, & iudicio interpretemur sententiam propositam cum prima, & tertia sententia superioribus: tunc dicimus patre dictū esse non iudicare quemquam, non quod non habeat potestatem eandem cum Filio, vel quod non iudicet cum Filio: sed quod potestas per humanitatem, quæ soli filio vnita est, exercenda est: nam Filius in carne, & per carnem sibi vnitam iudicat, Pater vero extra carnem, & per carnem non sibi copulatam. Hæc de potestate, quam Christus vt Deus habuit, dicta sunt.

A Alteram habuit iudicandi potestatem, vt homo, quam August. docere videtur, & scholastici Doctores vere docent. Sicut enim humanitas Christi præter scientiam diuinam, quam habuit ex deitate sibi vnita, accepit scientiam infusam, qua vt homo sciebat: sic præter potestatem iudicandi communem cum Patre, habuit potestatem propriam humanitati collatam, quæ vtique non habuisset, nisi Deus esset: hæc autem est secundaria, & velut subalternata diuinæ potestati, & per hanc iudicabit, & exercebit iudicium: non quod sint distincta iudicia, sed vnum, quod respectu potestatis humanæ Christi, est eius proprium, respectu potestatis diuinæ est commune cum Patre, quantum ad substantiã actus ipsius. Quantum ad modum vero, quia per carnem coniunctam sibi iudicat, est etiam proprium Christi. Augustinus ergo de hac potestate locum hunc intelligere videtur, & est sententia probabilis, ita tamen, vt sententiæ Patrum citatæ nõ sint improbables censendæ. Nam, & contextui accommodantur, nec repugnant doctrinæ Augustini: immo simul sunt hæc duæ potestates; nec argumenta Augustini adeo sunt efficacia, vt solui non possint. Ad primum enim respondeo, Patrem dictum non iudicare quemquam, non quod non iudicet, sed quod non exerceat iudicium per seipsum, sed per humanitatem non sibi copulatam: Filius autem iudicat per seipsum, nimirum per humanitatem sibi vnitam, sed eadem potestate diuina. Ad secundum dico, sicut Pater dat Filio essentiam, & Filius accipit, nec propterea Filius accipit, quod non habebat, nec minor est Patre: ita etiam dat potestatem, & filius eam accipit vna cum essentia. Idem dicendum est de operatione: Filius enim vt Deus accipit operationem, & iudicium a Patre, sicut etiam quod dicitur creare habet a Patre. Denique ita oportet intelligere Filium accepisse iudicium a Patre,

De Iudicaria Christi potestate, vt homo est.

vt nulla ratione iudex esset, nisi etiã Deus esset, iudicabitq. vt Deus, & homo simul, siue id faciat per potestatem solam diuinam, siue simul per potestatem creatam. Hęc est vera doctrina, & accommodata verbis propositis.

ANNOTATIO XX.

Cur non dicitur, Pater non viuificat, sicut dicitur, non iudicat quemquam.

Altera non minus grauis difficultas circa eandem sententiam occurrit, nempe, cur sicut dictum est; *Pater non iudicat quemquam*, non etiam dicitur, *Pater non viuificat quemquam*? Nam sicut iudicabit omnes per Christum, ita per eundem suscitabit, & viuificabit omnes. Quod si non dictum est, non suscitatur quemquam, sed Pater suscitatur, sic & Filius; cur etiam non sic dictum est: Sicut Pater iudicat, sic Filius; aut sic: Pater omne iudicium dedit Filio: absque eo, quod diceretur, Pater non iudicat quemquam. Quod igitur est discrimen hoc inter viuificationem mortuorum, & iudicium futurum hominum?

Nō omnia quę Christus in carne operatur, facit per mediã carnem.

Aduertenda est doctrina, quę pro responsione, & intelligentia multorum, quę dicta sunt, & inferius dicentur, proderit. Quidquid facit Pater, facit etiam Filius existens in carne: sed non omne id efficit per carnem seu per humanitatem. Filius quidem in carne est eiusdem substantiæ cum Patre: non enim est in seipso mutatus, vel diminutus per carnis assumptionem. Si ergo eiusdem substantiæ est cum Patre, eiusdem erit virtutis, & potentiæ, & omnia quę facit Pater, simul etiam facit Filius: non tamen omnia hæc facit Filius per carnem. Creat enim Pater animas modo hominum, & Filius in carne simul cum Patre creat: sed non per humanitatem tamquam per instrumentum, sed sola diuinitate sua. Concurrunt modo Pater cum omnibus causis inferioribus tamquam causa prima eas conseruans, eis cooperans: concurrunt Filius in carne existens etiam ad idem opus, tamen non per carnem ea facit, sed per solam diuinitatis potentiam. Non ergo omnia quę facit Filius in carne, facit per ipsam carnem. Et vno verbo dicam, Filius in carne habet omnipotentiam Patris, non tamen omnia opera huius potentiæ per carnem exercet. Attende rursus, mortuorum viuificatio-

anem, & iudicium hominum generale, Filium facturum in carne, & per carnem: ea enim vtetur, vt instrumento ad viuificandum, & iudicandum. Est autem inter vtramque operationem discrimen: quauis enim Filius Dei in vltimo die omnes mortuos viuificabit in carne, & per carnem: tamen non omnes absolute, quotquot viuificati sunt, per ipsum in carne, aut per carnem viuificati sunt. Antequam enim carnem acciperet, multi sunt suscitati, & viuificati per potentiam diuinitatis, quos viuificauit filius vna cum Patre, sed non in carne, nec per carnem, quam nondum susceperat. Modo etiam ante diem iudicij post eius aduentum sunt multi suscitati per Apostolos, & viros sanctos multos, quos filius in carne suscitauit vna cum Patre per potentiam deitatis: tamen non per carnem, quia non est vsus carne, vt instrumento eos suscitandi. Quos vero ipse in hoc sæculo suscitauit, hos in carne, & per carnem suscitauit. Propter hoc ergo non est dictum,

Pater non suscitatur quemquam, quia Pater suscitatur, & suscitauit multos vna cum Filio, etiam nondum in carne existente; & postquam est in carne, suscitatur simul cum ipso, & non per carnem: in die vero vltimo iudicij, omnes suscitatur Filius in carne, & per carnem vt diximus. Iudicium vero hominum die extremo totum facit Filius in carne, & per carnem: quia hæcenus neminem sic Deus iudicauit etiam ante carnem assumptam, nec etiam iudicabit vsque ad illud tempus. **D**omne enim iudicium reseruatum est Filio in carne, & per carnem. Hac igitur de causa dictum est, *Pater non iudicat quemquam*, quotquot enim sunt, fuerunt, & erunt, subesse debent iudicio visibili Filij in carne, & per carnem; neque ante illum diem, vllus sic est iudicatus. Ideo Pater non iudicat quemquam. Denique, vt breui sermone totam concludamus responsionem, Filius habet potentiam viuificandi, & potentiam iudicandi paternam: & hanc quidem exercebit per carnem sibi vnitam, illam vero non, sed partim ante carnem, partim in carne, partim per carnem ante vltimum diem. Ideoque dictum est, *Pater non iudicat quemquam*, non autem dictum est, *Pater non suscitatur quemquam*.

Ed paternam: & hanc quidem exercebit per carnem sibi vnitam, illam vero non, sed partim ante carnem, partim in carne, partim per carnem ante vltimum diem. Ideoque dictum est, *Pater non iudicat quemquam*, non autem dictum est, *Pater non suscitatur quemquam*.

Vt omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.

COMMENTARIVS.

Sententia hæc refertur ad duas præcedentes, nempe viuificationem mortuorum, & iudicium generale hominum: quæ Pater dedit, & demonstrat Filio. Causa autem finalis adducitur, & ea est; vt filius Dei latens in natura illa agnoscat, & agnitus ab omnibus honorificetur, sicut Pater honoratur: nempe honorificetur vt Deus, adoretur vt Deus. Quauis enim in natura sit humana, non desijt esse Deus Patri æqualis, & consubstantialis; tamen non est ab omnibus cognitus, ideo nec honorificatus. propterea habuit seu exercuit aliqua diuinitatis opera per carnem; vt diuinitas ibi latens manifestaretur, crederetur, & honorificaretur. Opus autem, quo ab omnibus cognoscendus, & honorificandus est, præter viuificationem mortuorum, maxime hoc iudicium futurum est, quando nimirum omnis caro ad eum veniet, & ipsi incuruabitur omne genus: quando mali, & qui infideles extiterunt, etiam nolentes credent, & contremiscent, & diuinitatem eius confitebuntur: propterea ergo datum est ei omne iudicium in carne. Potest etiam exponi de honore exhibendo etiam ante iudicium, vt sit sensus secundum Chryso. hom. 38. Dedit omne iudicium filio, vt omnes saltem metu futuri iudicij per Christum, ipsum honorificent tamquam Deum: quos enim beneficia non alliciunt, timor pænæ attrahit; potius dicamus totum hoc verbo completi.

ANNOTATIO XXI.

Contra Sabellianos hæreticos:

Abutebantur hoc loco Sabelliani, qui Patrem a Filio non distinguentes in vnam confundebant vtriusque personam. Dicebant ex hoc loco id colligi: Si honorificandus est filius sicut pater, ergo filius est pater. Respondet docte Chryso. hom. 38. potius distinctio ex his verbis colligitur. Si honorificandus est filius, sicut honorificatur pater, igitur filius non est pater: honorare enim filium honore patris, quasi ipse sit pater, hoc est, confundere patrem, & filium, non autem honorificare filium, sicut honorificatur pater.

Contra Arianos:

Peruertebat etiam locum hunc Arriani referente Cyril. lib. 2. cap. 141. illud, *Sicut*, asserabant non esse aduerbiū æqualitatis, sed similitudinis. Nam Matth. 5. dicitur: Estote, misericordes, sicut pater vester misericors est, vbi non æqualitas,

sed similitudo notatur. Respondet Cyril. recte docens, quando aduerbium hoc inter ea quæ sunt diuersi generis ponitur, tunc similitudinem non æqualitatem significare, sicuti dicimus: Argentum splendet, sicut Sol: at quando inter ea, quæ sunt eiusdem generis, tunc æqualitatem denotare, sicuti dicimus: Venerandus est Paulus, sicuti Ioannes, id est, æquali est veneratione honorandus. Pater igitur, & filius cum eiusdem sint generis, quando dicimus filium venerandum sicut patrem, adorationis æqualitatem significamus. Nec ergo aduerbium hoc idemtatē personarum contra Sabellium, nec similitudinem adorationis, sed æqualitatem, & idemtatē, & honoris & adorationis indicat, cum vnica adoratione totam Trinitatem adoremus.

Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.

COMMENTARIVS.

Non solum pater filium honorificari vult, sicut ipse honorificatur: sed eius honorem ita necessarium, & debitum constituit, vt qui filium non honorificet,

Nn

honorificet,

norificet, nec etiam patrem honorificet. Si autem non honorare filium Dei in carne, est Patrem non honorare: & negare, honorem Filio, est negare honorem Patri: sequitur, vt qui contumelia afficit filium, afficiat etiam contumelia Patrem. Perpende quanti criminis Christus Iudæos reos faciat, qui eum transgressorem legis reputabant. Aduerte in illis verbis, *Qui misit illum*, tacita causa redditur, cur, qui nō honorat Filium, non honorat Patrem, nempe quia ipse misit illum. Missio duo innuit: vnum est processio a Patre: alterum est carnis assumptio. Non enim Filius Patrem mittere dicitur, quia a Filio non procedit Pater: sed Pater Filium, quia ab ipso Patre procedit. Nec satis est processio hæc æterna, sed præterea est terminus exterior nempe carnis assumptio. Idem est ergo dicere, *Qui misit illum*, ac si dictum esset: quia sic homo factus est, vt a Patre procedat ipsi consubstantialis, propterea in carne adorandus est adoratione æquali, quia æqualis a Patre procedit.

Aliter honorificandus filius missus, quam prophete etiam missi a Deo.

Ex hac doctrina soluitur dubitatio: Deus misit prophetas; non tamen honorificandi erant prophetæ, sicut Deus, sed vt legati a Deo: & qui non honorificabat vt legatos, nec Deum honorificabat: at non satis est sic honorificare Christum, sed additur, sicut Patrem: & qui sic non honorificat, nec Patrem honorificat, quia missus est, non vt prophetæ missi sunt, sed vt procedens filius a Patre. Propterea enim dictum est, *Non honorificat Patrem, qui misit illum*, & non dicitur: Non honorificat Deum, qui misit illum. Attende rursus dictum esse, *Qui misit illum*, quia antequam mitteretur, ignotus erat: non ergo mirum, si non honorificatus est, vt filius Dei: at quando missus est, iam manifestatus est: propterea honorificandus est in carne tamquam Dei filius, ipsi patri æqualis, & consubstantialis.

Amen amen dico vobis, qui verbum meum audit, & credit ei, qui misit me, habet vitam æternam.

Prosequitur Dominus eandem materiam de viuificatione, & iudicio: cum enim ipse sit qui viuificandi habet potestatem, & ipse sit iudicaturus omnes, ostendit, quale iudicium subibunt honorificantes eum, & credentes, dicens hos vitam æternam habituros. Sermo hic est æterna vita, in qua resurgent iusti. Nec obstat, quod verbo præsentis temporis vtitur, *Habet vitam æternam*, sæpe enim tempus pro tempore ponitur: sicut etiam superius dicitur, Suscitatur mortuos, & tamen de præsentis non suscitatur: sed est sensus, ipsius est suscitare mortuos: sic dicitur credens habere vitam æternam, quia ius habet, & ipse est, qui viuificandus est.

Duo in his verbis notanda.

Sunt autem duo in verbis annotanda. Vnum est, nouam sententiam a Domino proferri de necessitate, & efficacia credendi in eum: qui enim credunt, viuificandi sunt in hoc iudicio, propterea noua vtitur asseueratione, *Amen amen dico vobis*. Alterum est, fidem in eum duobus expositam esse verbis: vnum est: *Qui audit verbum meum*, hoc commune erat credulis, & incredulis, & necessarium ad fidem, quia fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi: secundum distinguens credentes ab incredulis, *Et credit ei qui misit me*, non dicitur, qui credit in me. Non propter rationem Chrysostr. homil. 38. & Euthym. quia si sic locutus esset, gloriari videretur quæ ratio solida non est: nā Ioan. 7. dicitur. *Qui credit in me, flumina aquæ viuæ de ventre eius fluent: sed quia hæc locutio explicat magis qualis sit futura fides hæc, credentium: nā qui credit ei, qui misit Christum, credit in mittentem, & in missum, & in hoc significatur Trinitatis mysterium: credit etiam Christum esse missum, in quo incarnationis mysterium indicatur: & his articulis fides Christi maxime definitur,*

tur, nimirum vt credamus eum esse Dei Filium, patri consubstantialem, & hominem propter nos factum. Nec excluditur ab hac fide dilectio, & opera ipsius; sed Christus de fundamento ipso, quod tunc nondum iactum erat, agebat; hoc autem fides est in eum. Si autem dilectio exclusa esset, non diceret idem Ioannes 1. Cano. 3. Translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus.

Et in iudicium non venit, sed transit de morte ad vitam.

Causam, cur credens vitam æternam sit habiturus, reddit: hæc enim particula: *Et*, sæpe apud Hebræos vim causalis obtinet, quia, inquit: *Non venit in iudicium*, id est, non iudicatur secundum ea, quæ commisit: nam per fidem in Christum vitam remittuntur ei commissa sed *de morte* corporis, in qua est, *transit ad vitam*, beatam. Non credentes autem veniunt in iudicium, quia pro peccatis damnationi iam sunt deputati, nec per fidem Christi liberati sunt, quia ea caruerunt. Hi de morte corporis transeunt in mortem æternæ damnationis: quamuis enim ad vitam corporalem resurgant, potius vita talis mors est. In Græco, *Venit*, est præsentis temporis, *Transit*, præteriti, sed vim habet vtumque futuri. Cum enim Hebræus sermo non habeat præsens, sed præteritum, & hoc sæpe pro futuro, & præsentis vsurpetur: facile tempus pro tempore in Græca locutione secundum phrasim Hebræam sumitur. Chrysostr. hom. 38. & Cyril. lib. 2. cap. 142. hanc expositionem sequuntur.

A N N O T A T I O XXII.

Nonnullæ Patrum expositiones.

August. tract. 22. aliter hæc exponit *transit de morte in vitam*. Et quamuis, sit verbum præteriti, idem est sensus: nam transisse de morte ad vitam dicitur, quia deputatus est iam, vt de morte corporis trāseat ad æternam vitam, quamuis nondum sit mortuus. Et idem est sensus Ioannis in illis verbis allegatis: Translati sumus de morte ad vitam; quia status credentium is est, vt de morte ad vitam æternam sint suscitandi: nam iste totus contextus de morte corporis est, & de resurrectione a tali morte. Nec est, quod admit tamus amphibologiam in eodem contextu.

Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent.

C O M M E N T A R I V S.

Confirmat eum, qui audit, & credit verbum eius in vitam transire posse a morte, explicando se tantæ virtutis esse, vt voce possit mortuos suscitare: & ne rebus futuris, & distantibus videatur præsentia probare, inquit: *Amen amen dico vobis venit hora, & nunc est*, id est, citissime, & hoc tempore fiet, vt mortui audiant vocem filij Dei, & audientes viuent. Hoc dicit propter mortuos, quos voce sua erat suscitaturus: propterea non vniuersaliter loquitur, omnes mortui, sed mortui audient: & non dicitur, qui credent, sed, *Qui audierint*. Est Hebraismus, id est, ad quos peruenerit virtus vocis filij Dei, perueniet autem, ad

quos ipse voluerit, illiq. uiuent: ita hunc locum exponit Chryso. hom. 38. & Euthy. Qui ergo tantam potestatem habet, non mirum si dicat, & faciat ut qui credunt, transeant de morte ad vitam. Et attende dici vocem filij Dei, quia vox non ut meri hominis, sed ut Dei filij, tantam habebat efficaciam. Dicit autem tempus venisse iam, & adesse: quia prædicatio verbi incœpta erat per ipsum, & continuanda per Apostolos.

A N N O T A T I O X X I I I.

Cyrollustris proponit superioris sententiæ expositiones.

CYRIL. lib. 2. cap. 143. tres refert superioris sententiæ expositiones. Vna est, ut de mortuis morte peccati intelligamus, qui prædicatione verbi Christi ad gratiæ vitam reuocati sunt. Quæ sententia est August. lib. 20. ciui. cap. 6. & serm. 64. de verb. Domini. & trac. 22. Altera est, quam nos cum Chryso. & Euthy. secuti sumus; ut verba hæc de mortuis iam iam per Christum excitandis, ad vitamq. reuocandis exponantur. Has duas ipse Cyril. dicit, exquisitas non esse, propterea adfert tertiam, quæ talis est: ut priora verba, *Mortui audient vocem filij Dei*, procedant de ultimo iudicio, quâdo omnes resurgēt boni, & mali: posteriora autem, *Qui audierint, uiuent*: de his, quibus verbum prædicadum erat. Qui enim crediderint, uiuent, quia vitam æternam habebunt.

At ista expositio, quam exquisitam Cyrollustris arbitratur, meo iudicio graues difficultates patitur. Primo quidem, quia dicitur. *Venit hora, & nunc est quando mortui audient vocem filij Dei*: si de ultimo iudicio sermo esset, non adderetur, *Nunc est*; non enim solet Dominus talem particulam adiungere, nisi quando de rebus proximis loquitur. Præterea quia paulo inferius agens de iudicio ultimo, non vsus est tali particula. *Hora venit, & nunc est*, ut re vera distingueret hanc sententiam ab illa; hæc enim de proximis rebus, illa de distātibz est. Deinde quia locutio esset nimis impropria, & violenta, *Mortui audient*

vocem filij Dei, & qui audierint, uiuent, si referamus ad distinctas voces, & ad distincta subiecta, ut refert Cyril. nam priorem sententiam ad mortuos, & vocem ultimi iudicij refert; posteriorem vero, ad uiuentes in peccato, & audientes verbum fidei, cum tamen locutio de eisdem loquatur mortuis, & de eadem voce.

Propterea probabilior est Chryso. expolitio, qui ad eosdem mortuos, & ad eandem vocem refert; qui audierunt enim mortui vocem Christi, surrexerunt, dicti autem sunt audisse vocem, quia virtus vocis Christi ad eos peruenit operandō resurrectionē. Voce enim, ut diuinitatis instrumēto vsus est, quando & Lazarum, & alios suscitauit mortuos. Hanc secuti sumus, & ea legitima videtur; cum tertia violenta sit, & magis spiritalis, quàm literalis. Nam si de credentibus esset sermo, nō dictum esset: *Audient mortui, & qui audierint, uiuent*, cum paulo ante dictum sit, nō satis esse audire, sed simul credere: at quia de his, qui vocis efficacia suscitati sunt, loquebatur, propterea dicitur: *Qui audierint*. Præterea, quia dicitur, *Audierint vocem filij Dei*, ut suam propriam vocem significaret, qua suscitauit mortuos, non autem verbum prædicationis Apostolorum: nam de mortuis agitur corporaliter, & de suscitandis. Nō ergo ad mortem spiritualem, & vitam hæc referenda sunt: variaretur enim sententia, & a scopo intento esset recessus.

Alia Chryso. expolitio quæ sequitur. Auctor.

Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso.

C O M M E N T A R I V S.

Causam adfert, quare, qui audierint vocem Filij, uiuent, cum mortui sint. Et sensus est: Quia, *Sicut Pater habet vitam in semetipso*, & propterea mortuos suscitauit, *Ita etiam dedit Filio vitam habere in semetipso*, propterea poterit etiam mortuos suscitare. Habere vitam in semetipso est, non participatam vitam habere, nec dependentem vitam ab alio, ut Cyril. lib. 2. cap. 144. & Aug. tract. 22. exponunt, sicut sol lumen dicitur habere in se respectu eorum, quæ illuminantur ab eo; & ignis calorem in se collatione eorum, quæ ab eo calefiunt: causa ergo prima vitæ, quæ alijs dat vitam, & ipsa non recipit vitam ab alia vita pen-

ta dependentem, dicitur habere vitam in semetipso; talis est Pater, talis est Filius, qui eandem vitam habet, quam pater.

Ex his bene inferitur filium habere eandem vitam cum Patre.

Recte Chryso. hom. 38. ex hoc loco concludit contra Arrianos necesse esse, fateri filium eiusdem esse vitæ cum Patre, nec aliam habere differentiam, quàm quod vnus est Pater, alter filius; tamen omnia præter hæc esse eadem in vtroque. Si enim alia vita esset filij, tunc depēdēs esset, & participata a vita Patris, iamq. non haberet vitam in semetipso, sicut habet Pater. His verbis probat non solum se ad vitam mortuos reuocare posse, ut Lazarum & alios, sed ad æternam vitam, sicut, & Pater potest: quia habet vitam in semetipso. Et his verbis confirmat illā sententiam, qua perhibuit credentes in se transiuros de morte in æternā vitam.

Non idem est vitam in semetipso & a semetipso habere.

Attende autem longe aliud esse habere vitam in semetipso, & habere vitam a semetipso. Filius habet vitam in semetipso, sed non habet a semetipso, sed a patre, quod his verbis insinuat. Si enim, *Pater dat filio habere vitam in semetipso*, ergo filius habet a Patre hanc vitam: habet ergo in semetipso. Creaturæ nec in semetipsis nec a semetipsis habent: non a se, quia ab alio vitam receperunt: non in semetipsis, quia ab alio pendet. Sicut enim lumen a sole in corporibus receptum pendet a sole ipso: sic omnis vita, & esse creatum pendet a suprema causa, quæ Deus est; Deus a nemine dependet: unde vita eius, quæ vna est, & prima nullo alio eget, propterea in semetipso Deus est, & uiuit.

A N N O T A T I O X X I V.

Diuersæ Patrum explanationes proponuntur.

DISCORDES videntur antiqui Doctores in huius expositione sententiæ, & re vera sunt: sed non est tanta discordia quantam aliqui existimant. Aug. tract. 22. & Chryso. hom. 38. hæc verba Christo ut Deo conuenire putant. Cyrillus, autem lib. 2. cap. 144. ut homini, & ratione humanitatis assumptæ. Sed qua ratione hæc dicantur attente est cōsiderandū. Nō enim negat Cyril. Christi, ut Deū esse vitā in semetipso habere, hoc enim nemo Catholicus inficias ibit, nec in hoc discordat ab August. sed dicit, hæc verba, *Pater dedit filio habere vitā in semetipso*, cōuenire Christo ratione humanitatis, quia humanitas est, quæ recepit diuinitatē filij vitā habentis in semetipso. Christus ergo, ut homo, dicitur habere vitam in semetipso, quia habet sibi vnitum filium uiuentem in semetipso: & hac ratione pater dedit homini vitam habere in semetipso: quia dedit Filium suum, ut vniretur humanitati. Propterea Cyril. dicit Patrem in incarnatione dedisse Christo homini, ut vitam in semetipso haberet. hæc est vera Cyrilli sententia. At August. aliter sentit, nempe ratione diuinitatis suæ filium dici a Patre habere vitam in semetipso, quā Pater dedit, quando ab æterno genuit; non ergo est differentia inter Doctores hos, vitam hanc esse diuinitatis: sed qua

ratione Pater dicatur dedisse filio: & vtraque expositio est vera doctrina, & verbis aptari conuenienter potest; tamen secuti sumus Augustini, & Chryso. expositionem. Fatemur quidem Christum Deum, & hominem esse, qui loquitur hæc omnia, sed modo aliqua profert ratione humanitatis, modo aliqua ratione diuinitatis, quia Deus simul, & homo est. Qua ratione Deus est, inquit, se habere vitam in semetipso, sicut habet Pater: & hanc datam ei esse a Patre, nam ut Deus est, ab æterno vitam habet a Patre. Ut homo ergo, & ut Deus accepit a Patre habere vitam in semetipso: ut homo, per vnionem ad Verbum in tempore: ut Deus, per naturalem generationem ab æterno. vtroque igitur modo exponere possumus, & vtrumque sensum verba admittunt. at locutio magis propria est, si procedat, ut Deus est; quia sic a solo Patre vitam habet: ut autem homo est, non a solo Patre, sed a tota Trinitate: nam Tota Trinitas humanitati communicauit, & vnuit filij personam. Cum igitur verba de Patre procedant, *Dedit, inquit, Pater filio habere vitam*, in eo sensu exponi debent, qui soli conuenit Patri: quandoquidem exponi in eo sensu recte, & apte verba possunt.

Et

Et potestatem dedit ei iudicium facere.

C O M M E N T A R I V S.

SI diligenter superiora verba consideremus, duæ sunt assertiones in confirmationem eius veritatis: Qui audit verbum meum, & credit ei, habet vitam æternam, vna assertio est, in iudicium non venit: altera, transit a morte ad vitam. Ut hanc secundam assertionem exponeret, & confirmaret, adiunxit, quæ hæcenus dicta sunt: quibus ostendit, se posse viuificare, & a morte ad vitam reuocare. His vero verbis præsentibus priorem assertionem confirmat, quod in iudicium non venit. Ut totus horum verborum sensus breuibus expositis verbis hic sit: Credentes in me non venient in iudicium condemnationis, sed a morte in vitam reuocabuntur æternam. possum autem hæc ego facere: nam potestatem habeo viuificandi, quia vitam habeo in memetipso, sicut pater: & potestatem habeo iudicandi, quia ego sum ante cuius tribunal, omnes sunt iudicandi. Hic est contextus legitimus.

Attende, si iudicandi nuda potestas consideretur, a patre ab æterno vt Deus, eam accepit. Vnam enim cum Patre, & Spiritu sancto potestatem habet supremam iudicandi, & per eam iudicabit de factis viuos, & mortuos: at non de hac in præsentem sermo est, sed de potestate iudicandi visibiliter, & corporaliter humanitati comunicata. nam Christus vt iudex visibiliter apparebit, & viuos, & mortuos iudicabit: propterea non sola nuda, & absoluta potestas Dei hoc loco consideratur, sed vt per humanitatem exercenda est, vt sit sensus: Dedit potestatem iudicandi, nempe, vt per humanitatem suam iudicium sensibile exerceret, & in humanitate sua fieret iudex omnium. De hac materia diffusius egimus supra in annotatione 19. Hoc loco iudicium generaliter sumitur, quo & mali damnantur, & boni probantur, in ultimo illo die.

Quia filius hominis est.

Connectuntur verba hæc immediate præcedentibus. *Dedit ei potestatem iudicium facere quia filius hominis est.* causam enim continent, cur Deus iudicem constituerit. *Quia* inquit, *filius hominis est*, quasi dicat, homines voluit Deus per hominem iudicare, & sicut per hominem saluauit hominem, ita etiam per hominem eundem iudicabit. Sicut enim diuina misericordia multum commendatur in hoc, quod per hominem homines saluauit, & non solum salutem, sed etiã honorem deperditum recuperauit, maxime enim honorificum naturæ humanæ fuit, vt in ea victor dæmon vinceretur, sic iustitia Dei valde iustificatur in eo quod homo iudicat hominem, & non quicumque, sed ille idem, qui vitam exposuit pro homine, ut cõdemnatio malorum omnino iusta appareat. Quis enim iustissimam sententiam negabit eam, quam contra peccatores is proferet, qui in cruce suum sanguinem pro eorum salute fudit? vt ergo Deus est, vitam habet in semetipso, & supremam potestatem cum patre, quam per humanitatem exercet, quia filius hominis est, accepta etiam potestate humana, vltra diuinam. Sic enim visibili iudicio omnes iudicabit.

A N N O T A T I O XXV.

Diuersæ doctorum traduntur expositiones.

Verba præcedentia varie a doctoribus A est eorum expositio. Primo loco Chryso- connectuntur; & communiter varia sost. hom. 38. cum sequentibus coniungitur,

git, Quia filius hominis est, nolite mirari, vt A fit sensus; Nolite mirari cum me hominẽ videatis, & audiatis, me vitam in me ipso, & potestatem habere iudicandi. Multũ mouit Chrysostrum ad hanc sententiam a superiori seperandam, hæresis Pauli Samosatensis, Christum merum hominem affirmantis: ne ergo occasionem arriperet confirmandi hæresim suam, si audisset; **Dedit, potestatem iudicium facere, quia filius hominis est, sic enim ipse Paulus legebat, propterea hæc verba Chrysostrum separauit, & sequentibus coniunxit. B** Sed hoc certe non est magni momenti: nam nihil aliud haberet ille ex his, præter quã, quod homo Christus esset, & hoc verum est: at esse simul Deum multa alia verba conuincunt; immo etiam hæc eadem. Nam, si homo hic, Deus non esset, potestatem iudicandi non acciperet: nam potestas hæc Dei est, & accepisse dicitur, vt homo, quia per humanitatem exercenda sensibiliter est. Secũdo loco Cyril. li. 2. c. 144. in alio extremo est. cõnectit enim cum superioribus, sed non solum cum immediate præcedentibus, sed cum anteriori etiam sententia nempe, *Dedit vitam habere in semetipso, & dedit potestatem iudicium facere, quia filius hominis est:* nam vt homo per vnionẽ vtrumque accepit, & vitam hanc, & potestatem, vt in annotatione præcedenti declarauimus, & uti diximus, est expositio probabilis. Tertio loco August. tract. 22. cum superioribus copulat, sed cum immediate præcedentibus, *Dedit potestatem iudicium facere, quia filius hominis est;* & hoc secuti sumus in commentario, & legitimus hic videtur sensus: nam iudicium hoc per humanitatem exercendum erat, & ut homo, iudex viuorum, & mortuorum est. propterea causa est, quã iudicium facere datum ei est, quia hominis filius est; at vitam in semetipso habet, non quia homo est, propterea recte Aug. cum immediate præcedentibus, connectit: idem tamen Christus, est, qui vitam habet, & potestatem habet, & potestatem iudicandi habet illud Deus, hoc particulari modo, ratione exercitij sensibilis, vt homo.

Hoc loco aduerte hanc potestatem, quam, quia homo est, Christus sibi esse datam dicit, secundum Cyrillum non esse aliam, quã eam, quæ ei ab æterno est a patre: sed data homini dicitur, quando cõiunctio cum humanitate facta est. quo modo autem data sit, sequens verbum explicat. *Dedit inquit, potestatem iudicium facere, id est, dedit, ut iudicet visibiliter, & sensibiliter mundum, vnde potestas æterna est; sed temporaliter in vnione data est ad iudicandum.* Recentiores de potestate comunicata humanitati Christi, quæ est alia a diuina, & tamen subordinata, intelligunt, & vera est doctrina: sed locus hic etiam de ipsamet potestate diuina, quam Christus per humanitatem exercet, intelligitur conuenienter. Potestas enim humanitati inhærens, velut instrumentum quoddam est diuinæ, & æternæ potestatis. legenda sunt, quæ scripsimus in annotatione 19. superiori.

Qualiter hæc potestas Christo data dicatur.

Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient uocem filij Dei: & procedent, qui bona fecerunt in resurrectionem uitæ: qui vero mala egerunt in resurrectionem iudicij.

C O M M E N T A R I V S.

Dixerat iudicij potestatem sibi datam a patre; at quia audientium cordibus verbum hoc incredibile visum est, vel forsã, dum hæc audirent, gestu aliquo exteriori, vt incredibile, refutarunt, adiunxit, *Nolite mirari hoc*, id est, ne vobis hoc incredibile videatur: quia non solum hæc mihi data est potestas, sed veniet profecto tempus, quando iudicium hoc fiet; nam omnes mortui audient uocem filij Dei, & procedent, seu prodibunt ex sepulchris, & resurgent, sed non eodem modo omnes. Qui enim bona egerunt, resurgent in vitam æternam, qui vero mala, resurgent in damnationem. Hic est sensus horum verborum; illud enim procedere in resurrectionem commune est omnibus mortuis, sicut, & commune est audire uocem Filij Dei. Hieron. Epist. ad Pamachi. contra errores Ioannis

nis Hierosolymitani. Audient, inquit, auribus, & procedent pedibus, at resurrectione vitæ bonis, resurrectione damnationis, & æternæ mortis propria est malis. Hoc loco vita nō pro vita sumitur, quæ morti corporali contraria est; hac enim ratione omnes resurgunt in uitam, nam nemo resurgit, nisi iterum uiuat: Sed sumitur pro vita beata, & gloriosa; vita namque damnatorum mors potius est, vt recte August. lib. 6. ciui. cap. 12. dicit, quod etiam superius annotauimus. Dicit autem, *Audient vocem filij Dei*, quia diuina virtute suscitandi sunt mortui, & hæc vox est illa, de qua i. Thessal. 4. ipse Dominus in iussu, & in uoce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo; & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Ita hanc vocem exponit Cyrillus lib. 2. cap. 145. quamuis enim sit Archangeli, est tamen ex iussu, & præcepto Dei, & diuinæ eius potentie instrumentum. Ex his patet, quod supra dictum est, credentes scilicet non venire in iudicium, sed de morte in vitam transire. Qui autem dicantur credentes, qui non damnantur, sed vitam habent æternam, exponit nunc Dominus; nimirum non qui solam habent fidem, vt hæretici commentantur; sed qui bona egerunt, qui fidei, charitatis opera coniunxerunt. Et non addidit: Venit hora & nunc est, sicut prius dixerat: quia hæc resurrectio non erat breui futura.

A N N O T A T I O XXVI.

Cum dicit Christus, Nolite mirari quod opus referatur.

Cyrillus lib. 2. cap. 145. verbū *Nolite mirari hoc*, refert ad miraculum languidi, vt sit sensus: Nolite mirari me languidum hunc sanasse, quia multo adhuc maiora sum facturus. Sed non videtur hoc aptari posse conuenienter: non enim illi mirabantur tale factum, sed potius accusabant, & arguebant; & præterea quia multæ sententiæ intercesserunt iam in verbis Christi. Rectius Aug. tract. 22. ad præcedentia immediate refert de potestate iudicij sibi data, & forsan aptior erit expositio, si ad vtrumque referatur, nempe ad potestatem iudicij, & ad potestatem viuificandi mortuos, & reuocandi in æternam vitam: hæc enim duo continuo contextu dicta sunt, & quæ sequuntur, ad hæc duo referuntur Nam. *Audient, inquit, vocem filij Dei, & procedent in resurrectionem*, hæc est potestas suscitandi: *qui bona egerunt*, ad vitam, *qui vero mala*, ad damnationem, hæc est potestas iudicij. His etiam verbis declarat, qua ratione illud superius verbū sit intelligendum, *Quos vult viuificat*: si enim de vita æterna exponamus, *quos vult viuificat*, vult eos viuificare, qui bona egerunt: si vero exponamus de viuificatione illa miraculosa; non pro meritis eorū, sed pro sua absoluta suscitabit voluntate.

A N N O T A T I O XXVII.

Infantes cōparebūt ne in iudicio.

Aduertenda est generalis sententia: *Omnes qui in monumentis sunt*, pro-

adibunt in resurrectione, infantes enim, & præmature etiam in maternis vteris mortui, surgent, vt Iustinus quæstion. Gentil. resp. 13. & Aug. lib. 22. Ciui. cap. 13. asserunt, & est cōmunis Catholicorum sententia. & probat August. illo 1. Corinth. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificantur. Surgent autē, vt Iustinus dicit, ratione præditi, seu rationis vsum habentes: & secundum August. in ea corporis magnitudine, quam, si vixissent, habituri essent; an tamen in iudicio apparebunt, non ita vt prius, certum est. Gregor. Nyss. in orat. de infantibus præmature abreptis disputat, & inclinare in eam sententiam videtur, vt in iudicio non sint comparaturi; tamen Aug. lib. 5. hypogno. Et Epist. 107 ad Vitalem, & alijs in locis tenet, ad iudicium venturos esse, & propter peccatum, quod ab Adam cōtraxerunt, damnationis sententiam subituros, & ea est vera sententia. In hoc tamen non est probandum August. lib. 5. con. Iulian. cap. 8. quod sentit eos torquendos, cuius contrarium tenet Greg. Nazianz. in Orat. in sct. Baptif. & Gregor. Nyssen. loco citato, ea que est cōmunissima sententia. Hæc enim pœna ijs infligenda est, qui mala opera egerunt. Quod si dicas, cur Dominus nihil de ijs in verbis præsentibus locutus est: nam distinxit eos, qui mala egerunt & qui bona fecerunt; dico id esse factum, quia de ijs, qui credituri erant in eum,

au

ant fidem eius non recepturi, loquebatur, quos iudicio damnationis terrere, & beneficio resu rrectionis vitæ allicere intendebat: tamen omnes generali sententia conclusit, qui in monumentis sunt, suscitandos. Mortuos corporaliter significat illo verbo, *Qui in monumentis sunt*, ne de morte animæ, quæ per peccatum est, intelligeremus, quamuis re vera non omnes mortui sunt in monumentis, sed ab eo, quod frequentius est, generalem vsurpat locutionem. Hæc diffuse tractare non est instituti nostri, quamuis aliqua alia de resurrectione in cap. 11. adferemus. Vnum tamen hic non est prætermitten-

dum, cur Dominus de hæc iudicio futuro faciat mentionem: quando se Dei filium esse, & verum Christū manifestat? Respondet id merito factum esse; nam Iudæi multum errabant, aduentum vnum Christi, & hunc gloriosum tamquam regis, & iudicis expectantes, ideoque in humilitatem eius præsentem impingebant: propterea Dominus admonet se iterum venturum, & facturum iudicium hoc, nec modo esse tempus iudicandi: tamen horam hanc certissime venturam. Latius hæc explicauimus capite primo, Ioannis Baptistæ testimonium secundum exponentes, propterea nunc satis sit attigisse.

Cur Christus futuri iudicij meminuit, quando se filium Dei esse manifestat.

Non possum ego a me ipso facere quidquam, sicut audio, iudico.

C O M M E N T A R I V S.

Dixerat sibi iudicium datum, & re vera iudicatum omnes secundum opera illorum, & hoc quia filius hominis est. His verbis tacitæ obiectioni respondet: possit enim aliquis obijcere, iudicium hoc, & discretio esse non potest: quo modo enim homo omnium opera hominum noscere, & discernere poterit, vt proferat certum iudicium? Respondet, *Ego a me ipso non possum facere quidquam*, id est, non vt homo tantum facio, quæ facio; sed, vt filius Dei, vnus cum patre naturæ; non humana scientia, aut potentia sola vtor, sed simul diuina, *Sicut audio, iudico*. Christus audiebat vt Deus, quia scientiam habebat a patre, eandem cum patris scientia: audiebat vt homo, qui scientiam humanam habebat a diuinitate communicatam; iudicabat ergo, sicut audiebat, & non a seipso solo; non ergo ignorare aliquid poterat, quo iudicium minus rectum ferretur.

A N N O T A T I O XXVIII.

Superior sententia de Christo Deo, & homine vera est.

Verba hæc, & secundum diuinam, & secundum humanam naturam in Christo vera sunt. ipse enim, ut Dei Filius est, nihil a semetipso facit, sed sicut audit, iudicat; quia omnia, quæ facit, omneque iudicium a Patre habet, a quo ab æterno essentiam, & sapientiam accepit. Audire enim, est a Patre scientiam accipere. Nō aliam, sed eandem omnino, quæ patris est. Et hæc sententia in hoc sensu est eadem cū superiori. Nō potest Filius facere a semetipso quidquā nisi quod uiderit patre factentem: in quo sensu exponitur ab Ambro. Ser. 20. in Psal. 118. versic. 4. & Aug. tract. 22. Chrysoft. hom. 38. & Cyril. lib. 2. cap. 146. Potest etiam intelligi de ipso Christo ut homo est, ipse enim nihil a se facere potest, quia quidquid fecit Christus, non solus homo facit, sed simul Deus, & quæ

scit, audit, quia scientia eius humana a diuina procedit, & ipsi est conformis, & in hoc sensu exponit etiam Cyrillus loco citato. Hiero. lib. 2. aduersus Pelagianos dicit Ecclesiam hæc verba intelligere dicta a Christo ratione humanitatis assumptæ, & est accommodata expositio. Nā verba hæc connexa sunt immediate præcedentibus, in quibus quia hominis Filius est, se iudicium habere; & iudicaturum dixerat: in quo iudicio nunc dicit se non a semetipso operaturum, sed, quæ audit, iudicaturum. Loquitur ergo de se, vt homo etiam est, sicut & vt homo, etiam iudicaturus est.

Resolutio huius difficultatis hæc mihi videtur, vt simul vtramque expositionem coniungamus: Christus enim potestate diuina, & humana, & scientia diuina, & hu-

Auctor difficultatem ex sua sententia resoluit.

O o mana

mana iudicabat, & vtraque erat a Patre. A Cyril. autem quamvis interpretetur de Christo vt homine etiam, tamen alterum sequitur sensum, & alteram connexionis rationem. Sensus eius, & connexio est, vt se legis obseruatorem ostendat contra Iudæorum superiorem calumniã, Ego inquit, sicut audio, iudico, id est secundum sensum verum legis iudico, & A me ipso non facio quidquam, nihil ei contrariũ facio: nã Christus licere pietatis opera in sabbato facere, nec esse hoc contra legem, sed secundũ legem iudicabat, & hoc verũ erat iudiciũ, vt paulo inferius dicitur, sicut igitur audiebat in lege, iudicabat. Iste sensus, & connexio violenta mihi videntur: nec enim cohærent sententiã, ut ordo verborum postulat, & verborũ significatio multum distrahitur. Ipsemet Cyrillus etiam exponit verba ratione diuinitatis, & aliter connectit: in quo Chrysof. consẽ

tit, sed cum iam superius, sensum hũc explicauerimus, & ab his verbis presentibus alienum ostenderimus, non est, quod in conexione recitanda immoremur. Aliquũ illa verba, sicut audio, iudico, in hunc sensum interpretantur, quasi dicatur; non ad libitum, & indiscrete, sed pro meritis causã profero iudicium, ideo iustum est. Sed hæc expositio non facit ad sensum, nec ad propositum presens: nam hæc verba respondent precedentibus, A me ipso non facio quidquam: sicut audio, iudico, quasi dictum sit: non facio a me, quia sicut audio, iudico id est, non ex mea scientia sola, sed ex diuina accipio omnia, vt iudicẽ: neque hæc verba reddunt causam, cur iudicium sit iustum: nam hoc sequitur postea, vbi altera causa adfertur iustitiã, sed respondent taciã obiectioni, vt in commentario expositum est, vt ostendat nihil se posse latere, & ex hac parte iudicium non impediri.

Et iudicium meum iustum est: quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me.

COMMENTARIUS.

Alteri tacitã respondet obiectioni, cum dici possit; Si, vt homo iudicaturus est omnes, iudicium rectum non est; nam humana voluntas non potest ita iustitiam, & æquitatem in tot hominum causis, quamuis omnia homo cognosceret, amplecti. Exclufa igitur obiectione priori scientiã, quia falli non potest, excludit hanc etiam obiectionem iniquitatis, & dicit iudicium meum etiam iustum erit; nam non quero voluntatem meam, id est, non facio secundũ humanam solam voluntatem, sed secundum diuinam, in qua iustitia esse non potest. Hæc phrasıs, *Nõ quero voluntatem meam, sed eius, qui misit me*, significat se operari secundum humanam voluntatem, ita tamen, vt diuinã sit conformis: & quã faciebat non ea ratione facere, quia vt homo volebat, seu vt humanã suã voluntati satisfaceret; sed propter diuinam voluntatem, & beneplacitum. Non quod haberet voluntatem aliquam a diuina discordem, cui nolebat satisfacere: sed quod omnia quã volebat, & faciebat, ideo volebat, & faciebat, quia erant secundum diuinam voluntatem. Loquitur ut homo, & de humana voluntate, & actibus eius; vt homo autem voluntatis, actus, & opera, beneplacito diuino conformabat; & sic volebat, & operabatur vt homo, vti cognoscebat se vt Deum vel le. Ad patrem autem refert, vt se non solum Dei filium, sed vnam cum Patre, & eandem habere, vt Deus est, voluntatem ostendat.

Si ergo testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum.

Præclara diuinitatis suã mysteria Christus Iudæis aperuerat, vt in superiorũ expositione verborum videre licet: nunc propter eorum incredulitatem suã doctrinã veritatem testimonijs nititur confirmare: & quia illos paratam in mente

mente obiectionem habere cernebat, nempe: Tu de te ipso loqueris, nullam sententiã testem, aut argumentum adfers, non credimus tibi, nec verum reputamus, quod tu loqueris: præuenit Christus vel hoc ipso etiam se Deum ostendens, qui mentes occultas cernebat, & dicit, *Si ego perhibeo testimoniũ de me ipso, nec aliud adfero, quam humanam dicẽtis auctoritatem, Testimonium meum non est verum.* Intelligenda est sic sententiã, quasi diceret, si ego solus de me perhibeo testimonium, testimonium meum non est verum. ille de se ipso testimoniũ solus perhibet, qui dicta sua non aliquo argumento, nec probatione confirmat. Qui enim de se loquitur, & argumentis efficacibus, quã dicit probat, non de semetipso testimonium solus perhibet; argumenta enim, & ratio simul testimonium perhibent: similiter qui secum aliquem testem producit, non de se ipso solus testatur. Dicitur autem testimonium, quod de semetipso aliquis solus perhibet, non esse verum, non quod in se verum esse non possit, sed quod fide dignũ non sit, nec acceptandum, vt verum. Et sic Athanas. exponit hoc verbum in orat. contra gregales Sabellij: *verum* enim, fide dignum exponit. Attende Christum loqui vt hominem: testimonium autem perhibere solum de se, non esse aliud quã humana tantum dicta proferre, & non aliquo argumento confirmare, quã sola humana auctoritate loquentis. Erit ergo sensus huius sententiã, Si ego de me ipso testimonium perhibeo, nec alio argumento, aut testimonio, quã affirmãui, probo, quã his verbis exterioribus, quã protuli, aut rationibus solis humanis, solaq. auctoritate mea exteriori, quã apparet; testimonium meum non est legitimum, nec dignum fide, nec verum reputandum, quamuis re vera verum sit; at non sic est, quia non solus ego de me testor, sed diuinis argumentis vtor, operibus nempe, & signis diuinitatis. Hic est sensus: nec est contrarium illud Ioan. 8. Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verũ est; nam loquebatur, vt Deus, qui non humanis verbis, sed diuinis factis de se testabatur. Hæc in annotatione magis explicantur.

ANNOTATIO XXIX.

Dinere Pa-
tri expositio-
nes superio-
ris senten-
tiã.

CYril. lib. 2. cap. 147. hanc superiorem A sententiã nempe, *Testimonium meum nõ est verum*, sic exponit, vt dicta sit per quandam conuentionem, vt aliquando solet fieri, ac si diceret: Sit Sane, vt vos dicitis, si non alia profero testimonia. Verba Cyrilli sunt hæc: Scio vos dicturos: Tu de te ipso testimonium perhibes, & ideo testimonium tuum verum non est, nec moleste fero hæc verba, quippe quã per ignorantiam funditis: neque volo propter testimonium meum vos mihi credere, alius est, qui de me testimonium perhibet. Hæc Cyrillus. Chrysofomus B porro hom. 39. & Euthy. aliter interpretantur, vt sit sensus: *Non est verum*, id est vobis non reputatur verum: videbat enim mentes eorum dicentes, & obijcentes, Testimonium de te ipso perhibes, testimonium tuum nõ est verum propterea præuenit eos, & quod mente conceperat, aperuit. Non ergo dicit nõ esse verum, sed quod illi in sua mente habebant, ostendit. Sed hæc expositiones nõ omnem tollunt dif-

ficulatẽ: nam quã Chrysofomi est, verbis accommodari non potest. Non enim dicit, quia de me ipso testimonium perhibeo, propterea testimonium meum non est verum, tunc enim posset exponi: non reputatur a vobis verum: sed dicitur, *Si perhibeo de me ipso testimonium, testimonium meum non est verum*, quod minus conueniẽter exponitur, non reputatur verum. Adde hæc verba, quamuis occasione forsan internã cogitationis, & obiectionis illorum dicta sint; tamẽ Christus est, qui suo nomine ea profert, & asseuerat. Cyrilli autem expositio aptior uidetur, tamen adhuc patitur difficultatem. Tertia expositio est. Athan. in orat. contra gregales Sabellij: & Ambrosij libro 5. de fide cap. 5. Hi exponunt more humano loqui Christum, & vt homo est, cuius testimonium solum, non est fide dignum, nec idoneum, vt recipiatur. Et hæc est vera expositio, & legitima, sed explicatione indiget.

Aduerte igitur opera Christi esse & diuina & humana: cum enim homo esset, &

In Christi operibus, & vera humanitas, & vera diuinitas clucebāt

Deus, quædam humana, quædam diuina opera exercebat. Sicut autē humana opera erant argumentum, & probatio naturæ humanæ, & eum esse verum hominem; ita & diuina opera erant argumenta, eum esse verum Deum. quādo igitur in illa humana natura opera diuinitatis faciebat, diuinitas quæ erat in eo, perhibebat testimonium de homine, quod erat verus Deus: quando autem ille de se loquebatur verbis dumtaxat humanis, dicens se esse Deū & Dei filium, tunc de se perhibebat testimonium: quia humanis verbis solis testabatur de se. At quando simul operabatur, vt Deus, iam non solus homo reddebat testimonium, sed Deus in illo, & per illum operās. Hoc est ergo quod dicit: Si ego vt homo, de me ipso tantum testimonium perhibeo, id est, non vtor ad meam diuinitatem probandam alijs argumentis & probationibus, quām verbis, & operationibus humanis; testimonium meum non est fide dignum, nec verum reputandum: at non sic est quia alius etiam reddit testimonium. Vtor enim operibus diuinis, & diuinitas, quæ in me est, mirādis signis de hoc homine, qui apparet, testatur esse Deum. Iam ergo non solus ego vt homo, verbis testimonium perhibeo, sed etiam Deus in me manens suis operibus id testatur; propte-

rea testimonium meum, & verba, quæ de me loquor, omni fide digna, & verissima sunt, quia Deus operibus suis, & ego homo verbis meis, testimonium perhibemus. In hoc sensu dictum est illud Ioannis. 8. Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum est. Ista est expositio ad mentem Athanasij, & Ambro. & ea est legitima, & conformis illi sententiæ. Ioan. 10. Si non facio opera patris mei, nolite mihi credere: Si autem facio, si non vultis mihi credere, operibus credite; id est, si non alia argumenta habeo diuinitatis meæ, quām vobis prædico, nisi humana verba; nolite credere; tunc enim testimonium solus de me perhibeo: at si facio opera Dei, iā non solus testor ego de me, sed Deus ipse, qui in me est. Si exponamus Cū Cyrillo, hæc verba sunt prolata per modum permittētis. *Non est verum*, id est, sit sane vt vos dicitis, testimonium meum non esse fide dignum; at rectius per modum asserentis dicta sunt, vt more hominum loquatur, quorum testimonium, cum de se loquuntur si de dignum non est, quando nullo alio nititur argumento quā loquentis asseritione. Adhuc hoc in sequenti sententiā magis explicabitur.

Alius est, qui testimonium perhibuit de me.

COMMENTARIUS.

Cum dixisset: Si solus de me testimonium perhibeo, testimonium verum non est, adiungit alium etiam esse, qui testimonium perhibet de ipso, hic alius est pater. In cuius explicationem sciendum, Christum in vnitae suæ personæ duas habere naturas, diuinam, & humanam, duoq. operationum genera, vnum secundum diuinam, alterum secundum humanam, sed magnum est vtriusque discrimen: Nam sicut natura diuina non sibi erat propria, sed cū patre cōmunis, quæ secundū eam operabatur; non Christi solius, sed patris simul opera erant. Quando enim mortuos suscitabat, infirmos sanabat, aliaq. huiusmodi edebat miracula, quia secundum naturam diuinam primario ea efficiebat, erant, & sua, & patris simul opera: tamen quia natura humana sibi propria erat, quia non personæ patris, sed suæ tantum erat vnita, quæ secundum eam faciebat, sua erant opera propria, vt quando incedebat, fatigabatur, sitiebat, orabat, similiaq. opera hominis exercebat: opera hæc hominis, non erant testimonium diuinitatis suæ, sed illa priora, quæ erant diuinitatis. Quæ quoniam & sibi, vt Deus erat, & patri erant cōmunia; hinc factum est, vt ea modo patri, modo sibi ratione suæ personæ attribueret: aliquādo enim patre dicebat de eo testimonium facere, & operari quæ faciebat: aliquādo vero ipsemet ratione diuinæ suæ personæ propter naturā eadē cū patre dicebat de se, vt homine, ferre testimonium, & operari mira illa opera, vt eandē se habere cū patre naturā, & nō solum hominem esse ostenderet. Ex hac doctrina sententiā præsens

manifesta est. Cum enim vt homo dixisset: Si ego tantum testimonium perhibeo de me, testimonium meum non est verum. Addit alium etiam esse, qui simul testimonium ferret, nempe patrem ipsum: quia ratione diuinæ naturæ edebat miracula, diuinitatis testimonium perhibentia. Cum autem sibi potuisset etiam adscribere hæc opera, & testimonium, tamen patri tribuit, vt alium testem esse confirmet: nam pater distincta erat persona, & sic sunt duo testes, nempe ipse cum patre. *Alius* ergo patrem significat: cum quo ipse etiam vt Deus de homine testimonium perhibet. Et sic non solus ipse, sed vna cum patre testimonium perhibuit. Hic est sensus huius sententiæ.

ANNOTATIO XXX.

De quo sit intelligenda hæc Saluatoris sententia.

Chrysof. hom. 37. & Euthym. hunc alium esse Ioānem Baptistam interpretantur: sed nō videtur legitima interpretatio; non enim Christus sibi præponeret Ioannem Baptistam. Cum enim dixisset, *Si ego*, vt homo, testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum non est, non adieciisset, *Alius est*, qui testificatur, nempe Ioannes Baptista: diuinitatis ergo testimonium esse oportet, quod profert. Præterea non sibi coniungeret Baptistam dicendo, *Alius*, nempe a me te-

stimonium perhibet, sed Patre ipsum, qui alius dicitur: maxime quia quæ sequuntur non cohærent huic sensui, sed magis contradicunt. Nam testimonium Ioannis adfert potius ad hominem argumentando, quia ipsi eo vsi erant. Rectius Athan. lib. 2. de vnitate Deitate Trinitatis, per aliū Patrem interpretatur, adnotatq. dictum esse alium Patrem propter distinctionem personalem filij. Eandem interpretationem complectitur Cyrillus lib. 2. cap. 147. His consensu in commentario.

Et scio, quia verum est testimonium eius, quod perhibet de me.

COMMENTARIUS.

Sensus est. Alius est, qui mecum testificatur de me: *Et scio, quia verum est testimonium eius*, id est, ego etiam testificor, & illius probo testimonium, vt non ego solus, sed duo sumus. Idem est sensus cum illis Ioan. 8. Si ego iudico, iudicium meum verum est, quia non sum solus, sed ego, & qui misit me Pater: & non ex opinione, sed ex scientia testor.

Vos misistis ad Ioannem: & testimonium perhibuit veritati.

Antequam hoc testimonium, quod alius de ipso perhibet, producat: sententiam suam eorundem Iudæorum facto comprobat, ac si dicat: Vosmet mihi testimonium quodam modo accumulastis: Nam, *Misistis ad Ioannem*, vt eius testimonium inquireretis, ille autem *Perhibuit testimonium veritati*, id est, respondit veritatem, nempe negando se esse Christum, & me eum ipsum esse confitendo. Attende verborum energiam, vt Chry. hom. 39. aduertit, *Vos*, inquit, *misistis*, id est, vos iudicatis Ioannem dignum fide, & idoneum testem. Adde etiam: a vobis ipsis inducti estis ire, non ego misi vos ad eum, sed vos ipsi ire seu mittere voluistis. Ille autem, quem vos elegistis, verum testimonium perhibuit, dicendo: Non sum ego Christus, medius vestrum stat, quem vos nescitis, ipse est: non igitur est, cur iudicetis me solum testimonium de me proferre, nec cur illud repellatis.

Ego

Ego autem testimonium ab homine non accipio, sed hæc dico, vt vos salui sitis.

NE hoc testimonium putarent esse, propter quod dictum erat, *Alius est, qui testimonium perhibet de me*, propterea dicit, *Ego autem non accipio ab homine testimonium*, id est, non hæc narro, quasi velim Ioannis testimonio meam tueri sententiam; non indigeo vllius hominis testimonio: quod si hæc de Ioanne dixi, id propter vos ipsos facio, vt salui sitis, id est, vt vestrismet factis doctrinam meam confirmem, & impellam vos ad veritatem cognoscendam, & recipiendam, per quam salutem consequamini: nam quem vos voluntate vestra elegistis, vt de Christo perhiberet testimonium, ille ipse testatus est veritatem, nempe me esse Christum. Non hoc expresse dicit Dominus, sed tacite: nam sciebant Iudæi, de quo Ioannes testimonium perhibuerat. Et hoc verbo amplius significauit, quam si diceret, testimonium perhibuit de me: dicens enim testimonium perhibuit veritati, insinuat non solum testimonium perhibuisse de ipso, sed adhuc verum fuisse testimonium eius, seq. verum esse Christum.

Tam de sequentibus quæ de præcedentibus intelligit, cum ait, Hæc dico.

Attende autem hæc verba, *Hæc dico*, non solum referri ad superiora, nempe ne putetis hæc de Ioanne me narraße, quod velim vti eius testimonio, sed etiam ad inferiora, & sequentia, quibus commendat Ioannem: præmittit tamen se non hæc dicere, quod eius caperet testimonium. Superius capite primo explicuimus Ioannis testimonium non fuisse Christo necessarium, sed a Deo missum esse propter Iudæorum incredulitatem, & imbecillitatem: sufficientissima enim testimonia Christus habuit præter ipsius, propterea dicit superius, *Vos misistis*, quasi diceret: Ego non remisisti vos ad Ioannem, & nunc dicit: *Ego non accipio testimonium ab homine*, quo verbo insinuat tacite se esse Deum, dum generaliter testimonio hominis indigere se negat. Nec hoc est contra ea, quæ inferius dicuntur de Apóstolis, qui testimonium reddiderunt de Christo iam ad cælos ascendente: nam præsens sermo est de testimonio Christi præsentis, & suam doctrinam confirmantis: Præterea Apóstoli testimoniū reddiderunt per miracula, quæ non hominis, sed Dei erant testimonia: at Ioannes nullum signum tale fecit. Hoc satis probat verba illa: *Alius est, qui testimonium perhibet*, non de Ioanne intelligenda, quod adhuc in sequentibus magis confirmatur.

Ille erat lucerna ardens, & lucens.

HÆc, vti diximus in superiorum explicatione, connectuntur cum ijs verbis, *Hæc dico, vt salui sitis*. Laudat enim Ioannem, & arguit Iudæos licet hæc omnia non propter se, vt ipsius testimonio se tueri velit, dicit: sed propter ipsos Iudæos, vt ipsorum dictis, & factis conuicti, veritatem salutis recipient. Laudat ergo Ioannem, & idoneum testimonium fuisse confirmat. Ne autem dum dixit, *Vos misistis ad Ioannem*, aliquis arbitraretur Dominum dicere, Ioannem testem dignum fide non absolute fuisse, sed respectu eorum, qui talem putabant: propterea adiunxit non ex opinione Iudæorum tantum, sed vere fuisse Ioannem testem dignum omni fide. Ille, inquit, *Erat lucerna ardens, & lucens*, ac si diceret: Recte quidem fecistis in eo, quod Ioannem vobis testem elegistis. *Erat enim lucerna ardens, & lucens*: id est, omnia habens, quæ ad sibi aliorum fidem comparandam necessaria sunt. Eratq. testis omni dignus fide, omniq. exceptione superior.

Expendit auctor verba hæc que de Ioanne dicuntur.

Notanda sunt verba: in hoc enim, quod dicitur, *Erat lucerna*, insinuat mandatum, seu missam esse Ioannem. Lucerna enim instrumentum quoddam est, quo vtimur, vt luceat alijs: sic Ioannes venit, vt veritatem alijs, tamquam Dei minister

minister indicaret. Lucerna etiam vt dicit Cyril. lib. 3. cap. 1. ab alio lumen accipit, accenditur enim lucerna: sic Ioannes a Christo lumen recepit. Idem notat Ambro. serm. 14. in Psal. 118. versic. 1. Lucerna præterea, vt dicit Euthym. sole adueniente cessat: sic Ioannes Christo iam prædicante, suo testimonio finem imposuit. Est autem cum articulo, lucerna illa, vt recte dicit Cyril. vt ad prophetiam reuocaret Iudæos. Psal. 131. Parauit lucernam Christo meo. Ioannes erat lucerna hæc. August. etiam traët. 23. hanc sic interpretatur prophetiam: dicitur, *Ardens & lucens*, ardens in se, quia veritatem sciebat, cui erat testimonium perhibiturus; lucens, quia alijs veritatis huius erat idoneus, & fide dignus prædicator: lucet enim qui veritatem alijs sufficienter demonstrat. Potest enim aliquis scire veritatem; sed alijs non satis vt oportet, eam demonstrat; nec argumenta habet sufficientia ad persuadendum: talis lucerna ardens est, sed non lucens. Non sic Ioannes, sed Christum nouit, ac manifestauit: & fide dignus Christi fuit index ac testis, lumenq. tale ac tantum emisit; vt potuerint Iudæi videre si voluissent. Greg. hom. 11. in Ezechi. sic exponit. *Erat lucerna ardens*, per cæleste desiderium, *Lucens*, per verbum: illud ergo ad vitam, hoc ad doctrinam refert Gregorius, & id recte dicitur, & tam hoc, quam illud Ioannes habuit. Artit in se per sanctimoniam morum, & scientiam; luxit alijs per manifestationem doctrinæ, & mirum exemplum vitæ. Hæc sunt, quæ dignum fide efficiunt testimonium,

Vos autem voluistis exultare ad horam in luce eius.

Confirmat lucernam hanc illuxisse, & lumen veritatis emisisse. *Voluistis, inquit, Exultare in luce eius*: nam a principio dignum fide iudicastis, & vt hominem a Deo missum recepistis: lucebat ergo ille; sed *Ad horam*, & breui tempore id fecistis. Quo verbo arguit, & insinuat Iudæos, quod Ioanni non crediderint. Ille ardebat, & lucebat, & vos lumen recepistis eius: sed cito vestra inconstantia eum repulistis. Misistis ad eum, vt ad fide dignum testem, vt inquireretis de Christo; at postquam respondit, eius testimonium spreuistis.

A N N O T A T I O X X X I.

Superiorem sententiam diuersis modis Patres exponunt.

CYRILLUS lib. 3. cap. 1. superiora verba Caliter exponit: nam ad baptismum refert, dicens: Mirati Ioannem in principio lucem eius hoc modo accendistis, sed postea nec ipsi ab eo baptizati, & baptizari ceteros prohibentes, ad hoc vsque insanix delapsi estis, vt Dei nuncium increparetis; misistis enim ad eum, qui dicerent: Quid ergo baptizas? Hæc Cyrillus. Sed expositio prior, quam sequitur Chryf. hom. 39. est conuenientior: nam de testimonio, quod de Christo perhibuit, sermo

A hic est. Ex his verbis Domini liquet dignos reprehensione fuisse Iudæos, quod Ioannis testimonio non crediderint, eosq. peccasse grauiter, dum tantæ luci non adhibuerunt fidem. Cyrillus hæc verba affirmat insinuare Ioannem in figura legis contentum; vt enim illud verbum, erat ille *Lucerna*, reuocat ad Prophetiam Psal. 131. ita & hoc verbū, *Ardens & lucens*, reuocat ad figurā Leuit. 14. Lucerna enim in tabernaculo lucēs Ioannē significabat. Ipse Cyril. diffuse figuram hanc explicat.

Ego autem habeo testimonium maius Ioanne.

C O M M E N T A R I V S.

CVt se testimonio Ioannis ex parte sua non indigere, nec eum in testem producere dixerit, causam exponit; quia, *Habeo*, inquit, *testimonium maius Ioanne*,

Ioanne, id est maioris auctoritatis, quam sit Ioannis testimonium. Et hæc verba connectuntur illis: Vos misistis ad Ioannem; ac si dictum esset, vos uti testimonio Ioannis voluistis, Ego autem non produco testimonium hoc, habeo enim testimonium maius. Quod autem dicitur, *Maius Ioanne*, intelligendum est, maius testimonio Ioannis: nam testimonium testimonio, non personam personæ comparat.

Opera enim, quæ dedit mihi Pater, ut perficiam ea, ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me.

EXponit, quod sit testimonium maius testimonio Ioannis, & verborum hic est sensus: *Opera quæ ego facio, ipsa perhibent de me testimonium*, Intellige maius, quam sit Ioannis testimonium, & ne opera, quæ, ut homo faciebat, existimaret aliquis ea esse testimonium, dicit: *Quæ mihi Pater dedit, ut ea perficiam*, id est, Ea opera dico de me testimonium perhibere maius Ioannis testimonio, quæ facio ut Deus, quæ operor per potentiam diuinam a Patre acceptam. Cuius autem rei testimonium hæc opera perhibent? nimirum, me esse a Patre missum. Verba sunt consideranda, *Opera, inquit, quæ dedit mihi Pater, ut perficiam ea*, hæc sunt opera diuinitatis, quæ virtute, & potentia faciebat, quæ a Patre sibi data est. Perficienda dicit, loquens ut homo, cui Pater iniunxit, ut ea opera faceret: & simul potentiam dedit, per quam faceret: nempe per diuinitatem unitam illi humanitati. At ne quis existimaret se tantum ex commissione aliqua hæc opera facere, adiunxit, *Opera quæ ego facio*, id est, non tantum accepi a Patre opera, sed simul ego opera hæc facio, quia Deus sum: non quod alia sint opera, quæ dedit pater, alia quæ ipse facit, sunt enim eadem, sed quod a Patre accepit ut homo, propter vnionem & ipsemet facit: quia ut Deus eandem cum Patre diuinitatem, & naturam habet. Percontaberis, quis est, qui perhibet hoc testimonium? & quis est de quo perhibetur? opera enim testimonium ipsum sunt. Respondeo, ipsemet Christus, ut Deus est, perhibet de se, ut homine testimonium, per opera quæ facit supra hominem, nempe miracula, quæ sunt opera Dei, ac si dicat: si nihil appareret in me nisi humanum, esset qui de me testaretur homo, at cum opera per hanc humanitatem faciam, quæ Dei sunt, testimonium reddo, me esse Deum, qui in hac lateo humanitate: & quia hæc, quæ facio, ut Deus, communia sunt etiam Patri. Pater vna cum filio reddunt testimonium, ut non vnus, sed duo sint testimonium ferentes, sed de vno, nempe de filio homine facto. Quod autem testantur id est, esse scilicet filium Dei a Patre missum, qui in illa est humanitate, nec merum esse hominem, qui apparet, sed simul filium Dei.

A N N O T A T I O XXXII.

Quare nõ dicit opera sua testari, quod æqualis sit Patri, sed quod ab eo missus sit.

CHrysof. hom. 39. potuisset, inquit, dicere Christus, testimonium perhibent de me, quod æqualis sim Patri, at noluit: sed minus expressit, quia misit me Pater, quia hoc prophetarum erat: & quia, si hoc semel esset admissum, consequeretur etiam admittendum eum esse æqualem Patri. Dices, qua ratione opera hæc, erant maius testimonium Ioannis testimonio? Si enim Ioannes a Deo missus est, &

opera etiam a Deo procedunt, æqualis auctoritatis esse videntur. Dico si constitisset, & manifestum esset Ioannem a Deo missum, & testimonium eius a Deo esse, utique æqualis esset auctoritatis: nam difficultas credendi ex eo procedit, quia obsecrum est, an a Deo, quæ dicuntur & proponuntur, procedant. Si enim nobis, & omnibus constaret Deum esse, qui per homines docet, quæ fidei sunt; omnes crederent,

derent, quia Deum mentiri non posse certum est: miracula autem fiunt, ut quæ dicuntur, esse Dei credantur. Illud ergo, quod magis probat virtutem diuinam, maius testimonium, & efficacius est. Ioannes ergo a Deo missus erat: tamen non ita

A certum erat hominibus eum esse a Deo, uti erant opera mira, quæ fecit Christus: Propterea maius fuit testimonium ex his operibus sumptum, quam testimonium Ioannis, tantam certitudinem, quod a Deo esset, non habentis.

Et, qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me.

C O M M E N T A R I V S.

Dixit alium esse, qui de eo testimonium perhibet: Et his expositis, quæ occasione Ioannis dicta sunt, quis sit hic alius, qui testimonium perhibet, explicat. *Pater, inquit, qui misit me, testimonium perhibuit de me*. Hoc testimonium est illud in Baptismo redditum, quando vox de cælo audita est Patris dicentis: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Et attendenda est particula, *Et*, quæ dictio est accumulans, ac si diceret: etiam Pater perhibuit testimonium de me. accumulatur autem hoc Patris testimonium, nõ Ioannis testimonio, sed testimonio, quod ipsemet Christus ut Deus, de se reddebat, ut homine per opera diuinitatis ut sit sensus: Operibus meis, quæ Patris diuinitate facio, testimonium perhibeo de me, qui homo foris appareo, quod sim filius a Patre missus: & Pater etiam meus testimonium perhibuit iam de me, quando sua voce hoc idem declarauit, me esse suum filium.

A N N O T A T I O XXXIII.

De quo Patris testimonio Christus loquitur.

Verba hæc graues Doctores superioribus connectunt, & non de Patris testimonio apud Iordanem exhibitio, sed de testimonio Patris per eadem opera, quæ Christus faciebat exponunt, ut sit hic sensus: *Opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me*: & simul etiam Pater, qui misit me, testimonium perhibet mecum per eadem opera, ut simul sit Pater mecum testis de me, sicut etiam mecum operatur. Hanc connexionem, & expositionem adferunt. Hilar. lib. 9. Trini. August. tract. 23. & videtur etiam idem sentire Cyrillus lib. 3. cap. 2. at illud verbum, *perhibuit*, duriuscule accommodatur: dicendum enim erat: Pater testimonium perhibet de me, sicut dictum est: *Opera quæ facio, testimonium perhibent*. Chrysof. homil. 39. & Euthym. de testimonio Pa-

tris apud Iordanem, quando Christus baptizatus est, interpretantur: hoc enim fuit proprium Patris testimonium. Et hanc interpretationem sumus in commentario secuti, tum quia planior est, & verbis accommodatur; tum quia sequentibus optime connectitur, in quorum expositione hæc interpretatio magis confirmabitur. Aliqui hoc tempore de testimonio per Prophetas & Scripturas ceteras veteres exhibitio exponunt: scriptura enim illa tota testimonium Christi est, quam si attendissent Iudæi illi, profecto instructi fuissent, ut Christum agnoscerent. Non est improbabilis expositio, tamen difficultatem patitur hanc: nam hoc testimonium non magis est Patris, quam Filij, & Spiritus sancti ipsius, qui locutus est per Prophetas. Media igitur expositio legitima visa est.

Neque vocem eius vquam audistis, neque speciem eius vidistis, & verbum eius non habetis in vobis manens, quia, quem misit ille, huic vos non creditis.

C O M M E N T A R I V S.

NOtandus est huius loci sensus, in cuius gratiam sciendum ex Deutero. 18. & Exod. 20. populum Iudæorum quando ei in deserto legem Deus dedit

præ timore, & terrore sonitus, & lampadum ignis procul stetit, nec ausum esse ad Deum accedere, ob idq. petijisse mediatorum aliquem, quem se audire polliciti sunt; quorum verba, cum referret Moyses Domino, respondit se acceptare pactum, & vocem populi, promisitq. se locuturum per mediatorem quendam: ea lege, vt si eum non audirent, vitionem de eis fumeret. Moysis verba sunt hæc: Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies, vt petisti in Oreb, quando concio congregata est, atque dixisti: Vltra non audiam vocem Domini Dei mei, & ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar. Et ait Dominus mihi. Bene omnia sunt locuti: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, similem tui, & ponam verba mea in ore eius, loqueturq. ad eos omnia, quæ præcepero illi: qui autem verba eius, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam. Hoc fuit pactum inter Deum, & illum populum. Hic Propheta suscitandus, per quem Deus verbum locuturus erat populo, Christus erat, quem audire populus recepit sub pœna diuinæ vltionis, ne Deus eis loqueretur amplius sub specie illa horribili lampadum, & tonitruum, & buccinæ. Ex hac historia totus pendet huius loci sensus, & connexio. Cum Patrem testimonium reddidisse de eo dixisset, arguit eos vt immemores, & contemptores pacti, quod pepigerunt cum Deo in monte Oreb, & dicit: Vos, *Eius vocem non audistis, nec speciem eius vidistis*. Alludit ad verba, quæ tunc populus dixit, nempe, vocem eius non audiam, & ignem hunc non videbo. Sensus ergo est, obtinistis, quæ per patres vestros olim præ timore petijstis: non enim vocem horribilem Patris audistis, neque speciem terribilem eius vidistis, verbū tamen & pactum eius, ad quod vos obligastis, non seruat. Acceptastis quidem pactum eius nempe vos audituros, quem ille miserit Prophetam de gente vestra: at verbum & pactum eius non manet in vobis, quia quod pepigitis, implere non vultis: ecce enim ego sum, quem ille misit, & vos non mihi creditis, nec auditis me sicut promisistis. Quibus verbis aperte se esse Messiam Christus significat, & diuinam vitionem propter eorum incredulitatem ex Dei pacto, tacite comminatur. Hic est legitimus sensus, a quo reliquæ expositiones multum recesserunt, cui sensui maxime consentit, quod sequitur: *Scrutamini scripturas* &c. hæc enim sententia ad veterem illam historiam pertinet.

A N N O T A T I O XXXIV.

Patrem di
uersa expli
cationes.

Sententia superior varie exponitur a Doctoribus propter eius obscuritatem. Hilar. lib. 9. de Trini. hanc sententiam ad totam superiorem refert; nempe, Propterea vocem eius non audistis, nec speciem vidistis, nec verbum eius manet in vobis, quia mihi non creditis. Quasi dictum sit: Si mihi crederetis, vocem Patris audiretis, & speciem videretis: qui enim videt me, videt & Patrem: similiter, qui audit me, audit & Patrem: & verbum patris in eo manet. Chrysof. homil. 39. & Cyrillus lib. 3. cap. 3. exponunt, velle Dominum probare, & confundere Iudeos se de cognitione Dei gloriantes, quod Patrem vere non cognoscant: & sic interpretantur: *Vocem eius non audistis, nec speciem vidistis*, quia Deus spiritalis est,

et nec vocem aut speciem habet propriam, sicut habet homo, per quam cognoscatur: nam vox illa, aut species, quam audierunt, & viderunt Prophetæ, propria non erant Dei, sed signa quædam: & propterea dicitur: *Vocem eius non audistis vniquam*. Mihi, quamuis ita sit vere, Deum non habuisse vocem, aut speciem, potius videtur Dominum noluisse negare, quæ in scripturis recepta erant: nouam enim calumniæ occasionem daret. In scriptura autem vox, & facies, seu species Dei leguntur, quamuis propriæ non sint, & sic Deus visus, & auditus dicitur sæpe. Athana. sermo 4. contra Arrianos verbum refert ad Christum, qui est Verbum patris, & dicit recte coniungi cum specie, & forma Dei, quia ipse est imago, & cha-

& character verus Patris: tunc ad sensum litteralem hæc sic accommodantur. Vos vocem Dei non audistis, nec formam vidistis: & cum superesset vobis modus vnus, vt in me qui sum Verbum patris, & imago eius substantiæ, quiq. videt me, videt Patrem, crederetis; hunc modum contemnitis, & non creditis mihi: propterea Patris cognitionem non habetis, & diuinam notitia priuati estis. Augus. contra Adimantum cap. 9. exponit, vocem, *Non audistis*, quia non credidistis, quando dictum est Ioan. 17. Et clarificauit, & iterum clarificabo. *Neque speciem vidistis*, quia Pater speciem non habet:

At tamen hoc non potest accommodari, quia quando hæc loquebatur, nondum erat prolata illa vox Patris. Aliqui ad vocem in baptismo referunt, quam isti existentes in Hierusalem non audierant, quod Hila. lib. 9. Trini. insinuat, sed nec hoc facile aptatur verbis: nam dicitur, *Non audistis vniquam*, quod aduerbium, non ad vnam vocem, sed generaliter ad omnes refertur. Hæc sunt, quæ sentiunt Doctores: iudicium lectoribus relinquo. Mihi legitima videtur expositio in commentario posita. Speciem Deivocat eam, in qua apparebat: & vocem, verba, quæ sentiebantur, vt Exo. 10. & Deut. 18. constat.

Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me: & non vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

C O M M E N T A R I V S.

Testimonio operum, & paterno accumulatur etiam scripturas sacras. Vos, inquit, scrutamini, & inquiritis scripturas, quia putatis in obseruantia earum vitam positam æternam: & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me, & tamen vos non vultis venire ad me, vt hanc vitam habeatis. Malitiam eorum arguit, significans eos proprio scripturarū studio conuictos esse de veritate Christi, præ malitia tamen nolle eum recipere, nec in ipsum credere, quauis per Christum vita hæc æterna consequenda esset. Ex hoc loco constat Iudeos scripturas de Christo inquisisse, quamuis animo calumniandi, earumq. lectione conuictos de veritate Christi (non enim testimonijs tot, ac tantis, quod respondere possent, inuenire poterant) non volebant adhuc obstinati credere in eum, nec ipsum confiteri, etsi scirent in Christo vero, & promisso positam vitam hanc æternam, quam ex scripturarum obseruantia se habituros esse arbitrabantur. Hoc significat illud verbum, *Et non vultis venire ad me*, quasi causa sit voluntatis malitia, non autem quod scripturarum testimonia non indicauerint veritatem eis. Scripturæ dicuntur testimonium perhibere de Christo, non solum quia promissus est in scripturis Christus, sed quia ex signis, & circumstantijs multis in scriptura expressis, agnoscere poterant Iudæi illum esse Christum promissum. Hoc est, quod dicitur, *Testimonium perhibent de me*, & dum generali vtitur scripturarum vocabulo, & legem, & Prophetas significat: tota enim scriptura plena est testimonijs Christi.

A N N O T A T I O XXXV.

Diuersa ex
positiones
superiorū
verborum.

Sententia hæc duplicem habet sensum quæ est in fine voluminis operum. Et Basilii. lib. de bap. cap. 4. & Euthym. & est communis interpretatio. Cyril. vero lib. 3. cap. 4. quamuis assensuram esse tritam, & communem expositionem, tamen non sequitur, sed exponit verbum per modum

A hom. 40. in mo. Athana. in quadam epist. quæ est in fine voluminis operum. Et Basilii. lib. de bap. cap. 4. & Euthym. & est communis interpretatio. Cyril. vero lib. 3. cap. 4. quamuis assensuram esse tritam, & communem expositionem, tamen non sequitur, sed exponit verbum per modum

indicandi, id est, inquiritis, & legitis scripturas, & cum illa testimonium perhibeant vobis de me, non vultis credere, quantumvis existimetis vitam æternam positam in earum obseruantia, & per Christum hanc vitam obtinendam.

Hæc expositio verbis ita accommodatur, vt prior vix possit aptari. Nam si per modum exhortandi dicta essent hæc verba, dicendum potius erat, Inquirite scripturas, in quibus putatis vitam habere, & venietis ad me, vt vitam habeatis; cum autem dicitur, *Non vultis venire ad me*, indicatur illos scrutari iam scripturas, & cum testimonium perhibeant de Christo nolle tamen eos ad ipsum venire, a quo vitam æternam haberent, si venirent. Illud, *Vt finem*, non solam consequentiam significat, vt sit sensus: *Non vultis venire ad me*, tamquam ad Mesiam, vt per me

vitam hanc consequamini. Non est solus Cyrillus in hac interpretatione; cum & Irenæus lib. 4. c. 23. hoc verbum. *Scrutamini* non per exhortandi, sed indicandi modum interpretetur. Hunc enim locum citans in capitis illius principio, & loca veteris scripturæ aliquot enarrans, subiunxit hæc verba: Inquirant hi, qui omnia scrutari dicuntur, id tempus, in quo deficit princeps. His verbis Irenæus significat verba Ioannis, modo indicandi esse prolata, sicuti etiam Cyril. legit. Euthym. censet illam particulam, *Et, Et illa testimonium perhibent*, & c. abundare: nam legenda est sententia quantum ad sensum sine tali particula. immo Irenæus lib. 4. cap. 23. legit hanc sententiam sine tali particula. At non video, cur abundet, nec cur omittenda sit; sensus enim lucidior est cum tali particula.

Claritatem ab hominibus non accipio: sed cognoui vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.

COMMENTARIUS.

NE verba illa, *Non vultis venire ad me, vt vitam habeatis*, ex ambitione, & humanæ alicuius gloriæ appetentia prolata esse existimarent, vt forsitan iam illi corde conceperant: hanc falsam Dominus remouet suspicionem, & causam cur dicta sint, veram exponit: *Non*, inquit, *claritatem ab hominibus accipio*, id est, humanam gloriam nihil facio, humanas laudes, & honores propter me ipsum non curo, nec eas accepto, vnde quæ dixi, *Non vultis ad me venire*, non quia a vobis magni fieri & laudari cupiam dixi: sed quia noui vos non habere vitam, quæ est dilectio Dei, & vt hanc acciperetis. Propter vestram ergo vilitatem locutus sum hæc, non autem propter me: ego enim hominibus non indigeo, sed propter salutem ipsorum eos quero. Verbum, *Claritatem*, apud Græcos *δοξα* est, modo interpres vertit gloriam, modo claritatem: paulo enim inferius vertit gloriam, tamen idem est semper vocabulum Græcum, & eadem significatio.

ANNOTATIO XXXVI.

Varijs modis exponitur superior sententia.

Priorem partem sententiæ Chryso. ho. 40. & Cyril. lib. 3. cap. 5. exponunt, & connectunt, sicut in commentario dictum est, & est legitimus sensus, & connexio: posterior partem non connectunt quidem eodem modo, nec exponunt. Chryso. enim & Euthymius hæc verba dicta censerent, vt argueret, & reprehenderet eos, qui zelo Dei, & tamquam Deum diligentes, Christum persequi videri volebant: contra quos dicit: Noui vos, quod dilectionem Dei non habeatis, nec ex eius amore me persequami-

ni; cum Deus tot testimonij me ab se missum esse confirmauerit. Erit ergo sensus hic; non hæc dixi, vt quæram hominum gloriam, sed vt vos arguam, quod quæ facitis, non ex dilectione Dei faciat. Non sic Cyril. exponit, sed sensus secundum eum iste est; Non hæc dixi propter humanam gloriam, sed vt cognoscatis dilectionem Dei non esse in vobis, qua priuati, quo modo poteritis ad me, qui filius sum Dei venire? Facilior sensus, & connexio nobis videtur, quæ in commentario explicuimus.

Ego

Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.

COMMENTARIUS.

Eos dilectionem Dei non habere, nec propter Dei amorem opera sua facere. His verbis satis declarat Dominus, *Ego veni in nomine patris mei, & non me accepistis*, nec credidistis mihi. Venire in nomine Patris, non est tantum missum esse a Patre, sed ita missum, vt testimonia efficacissima, & argumenta sufficientissima suæ missionis haberet. *Veni*, inquit, *in nomine Patris, & non accepistis*, non quia non ego fecerim omnia ea, ex quibus me a Patre missum cognosceretis, sed quia noluitis: ergo vos non habetis dilectionem Patris, nec ex Dei amore facitis, quæ facitis. Præterea si alius venerit, vt re vera veniet, in nomine suo, non a Deo missus, sed a sua propria malitia inductus, eum recipietis. Si autem amor Dei in vobis esset, non deberetis hunc recipere. Si igitur, quem misit Deus, non recipitis, quem non misit, recipitis; non est dilectio Dei in vobis.

Attende, cum Dominus ad defectum dilectionis Dei illos quod eum non receperint, reducit, insinuat non ex ignorantia probabili ea facere, sed ex errore grauissimo, & inexcusabili, aut ex icientia: nam Christum vel nouerunt, aut vnde facile noscere possent, habuerunt: illum autem, quem recepturi erant, non esse a Deo, similiter habituri erant, vnde assequi possent. Noluit autem Dominus expresse dicere alium venturum, sed tacite, sicut, inquit, *alius venerit*, quibus verbis comminatur pœnam Iudeis, in spiritum erroris tradendos esse, vt tamquam Christum recipiant eum, qui vere Antichristus erit, quia verum non receperunt.

ANNOTATIO XXXVII.

Quid sit in nomine Patris venisse.

Dvo hoc loco consideranda occurrunt. Vnum est circa illud verbum, *In nomine Patris mei*, Athanasius enim de vnitate Deitatis Trinitatis lib. 2. & 5. exponit hoc verbum, sic vt Christus dictus sit in nomine Patris venisse, quia Deus erat sicut, & Pater, nomenque Dei vti que commune. Erit ergo sensus, *Veni in nomine Patris mei*, non solum missus, sed ita missus, vt Deus essem, nomen idem cum patre commune habens: quod ex operibus communibus cum Patre, demonstrauit, nam eadē operatus est, quæ & Pater. Et hac ratione, intelligitur illud Psal. 117. *Benedictus qui venit in nomine Domini*. & inde vrget Athanasius, Arrianos, Si venit in nomine Patris, ergo habuit nomen commune cum Patre, non illud proprium, nempe vt pater esset, sic enim confusio personarum fieret: sed id nomen, quia Pater Deus est. Si ergo nomen habet idem quod Pater, ergo & essentiam, & naturam. Et re vera hic est sensus legitimus. Venit enim, *In nomine Patris*, quod non tantum missum esse a Deo vt Prophetæ missi sunt, significat; sed etiam vt Prophetæ missi sunt, significat; sed eandem habentem, & nomen cum Patre, si-

cut & opera eadem. Propterea non dicitur missus sum a Deo, sed *Veni in nomine Patris*, quod nemo Prophetarum etiam eorum, qui a Deo missi sunt, de se protulit nec affirmavit. nec Arriani proterui hinc euadebant, quando dicebant, quia Patris auctoritate, & a Deo missus erat, id esse dictum; non tamen quod Deus esset idem cum Patre, quia responsio non soluit argumenti efficaciam. Plus enim est in nomine Patris venisse, maxime adiunctis etiā, quæ præcesserunt, Omnia, quæ facit Pater, facit, & filius, venit enim cum eadem virtute, & potentia patris. Eodem modo cum Athanasius exponit Hilar. lib. 9. de Trinitate. Ambrosius autem 2. Thessal. 2. hæc verba considerans, dicit: Venire in nomine Patris est se ipsum profiteri filium Dei: & inde deducit Antichristum non se filium Dei prædicaturum, sed Deum: quia in nomine suo dicitur venturus. quasi hoc verbum, *In nomine suo veniet*. Significet, quod non ab alio missus veniat, se tamquam Deus in se a nemine procedens, se ipsum enim esse Deum mentietur: idcirco in nomine suo veniet. Sed non existimo hunc esse huius verbi sensum, sed, *In nomine suo veniet*, quia re ve-

re vera nullam habebit diuinam virtutem A sed sua malitia finget se a Deo missum, vt Dei filium, sicut falsi Prophete in suo nomine veniebant, quia re vera a Deo non mittebantur. Et hoc est quod dicitur nunc, *Si quis veniet in nomine suo*, id est, re vera non a Deo missus, nec Dei habens potestatem, sed sua se fingens propria nequitia talem, recipietis illum.

Recentioris sententia de illo alio, qui venit in nomine suo.

Alterum verbum est, *Si alius venerit*. recentiores de quibusdam, qui pauco post tempore a Christi ascensione finxerunt se Christum, & deceperunt turbas, hoc dictum exponit. de vno enim Aegyptio refert Iosephus lib. 2. de bello Iudaico, cap. 12. qui

triginta millia Iudeorum decepit: & de Simone Mago habetur Act. 8. qui multos decepit: tamen communis sanctorum interpretatio est de Antichristo, qui vere vltimis diebus se Christum predicabit multosque decipiet, & huic multitudo Iudeorum datura est fidem, Deo iusto suo iudicio propter eorum perfidiam permittente. Ita exponunt Irenaeus, lib. 5. capit. 25. Hieronymus ad Algasia, quaestio. 11. Ambrosius lib. 1. de Spiritu sancto capit. 14. Hilarius lib. 9. de Trinitate, & lib. de unitate Patris, & Filij. Cyrillus lib. 3. capit. 6. & Chrysostomus hom. 40. & iste est legitimus sensus.

Quo modo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam, quae a solo Deo est, non quaeritis?

COMMENTARIUS.

Causam infidelitatis eorum aperit, eisque, tamquam sapientissimus, & clementissimus medicus eam manifestat, cum quadam simulatione, vt si forte causa cognita, & aperta, respiscant, & ad medicum confugiant. Simile mihi hoc videtur ac si infirmus graui, & diuturna aegritudine laborans multis, & efficacibus remedijs sanitatis acceptis, tamen adhuc a mala quadam consuetudine, quae causa morbi est, nolens recedere; in medicum culpam reijciat, & dicat: Nihilum haecenus remedium efficax adhibuisti, iam enim sanus essem si adhibuisses; contra quem medicus iuste, & miserater insurgat dicens: Quo modo tu potes sanari, qui a praua hac consuetudine, a qua morbum contraxisti, non recedis? Ita nunc Dominus, quia incredulitatis causam Iudaei in corde suo in Christum reuocabant, quasi non crederent, quia se nondum Christum esse verum probauerat, nec unde id credere possent, ostenderat; propterea in eos inuehitur, postquam iam testimonia suae veritatis narrauit, & eos arguit, dicens: *Quos modo credere potestis qui gloriam propriam quaeritis, non Dei?* non ego sum in causa, qui efficacissima credendi iam adhibui argumenta, sed vos qui ab ambitione vestra, quae cecitatis vestrae causa est, non abstinete. Hic est sensus, & connexio verborum.

Quid sit gloria ab inuicem quaerere

Adhuc tamen sunt verba explicanda. Gloriam ab inuicem accipere, est nomen sanctitatis & doctrinae ac virtutis ab hominibus quaerere: non tam studiosum & doctum, & virtute praeditum esse, quam talem ab hominibus reputari; qui autem plus studet vere virtutem, & doctrinam amplecti, quam ab hominibus talis videri, hic gloriam quae a Deo est quaerit: nam apud Deum gloriam habet, qui talis est; non autem qui talis tantum reputatur. Pluris ergo isti faciebant tales ab inuicem haberi, quam tales apud Deum esse; ideo dicti sunt accipere gloriam ab hominibus, & non quaerere gloriam, quae est a Deo. Qui vere virtutem, & legis obseruantiam, & iustitiam habet, iste testimonium, & nomen suum habet ab ipso Deo, & propterea dicitur gloria haec a Deo esse; quia Deus est, qui praecalam habet cognitionem de homine, quando vere iustus, est, & qui auctor est vere virtutis, & iustitiae, cui non incumbentes, non quaerunt gloriam, quae a Deo est vno verbo sensus est. Hi plus apparere tales hominibus volebant, quam vere, & coram Deo esse.

Ex ambitione creditur Iudaeorum oratio.

Sciendum est Iudaeos videri voluisse sapientes, ac prudentes, & legis obseruatores apud alios: nimium autem opinionis suae minui reputabant, si a Christof

sto discerent, & eius discipuli fierent, quem litteras numquam didicisse credebant: minus legis obseruatores ab alijs haberi timebant, si Christum sequerentur, qui legis rigorem seruare non videbatur. Elegerunt ergo potius non credere nec eum confiteri; idcirco ambitio excacauit eos, & magno fuit impedimento, ne crederent, & ad Christum venirent. Passiones enim animi uitiose, & affectus inordinati saepe excecant, & detinent mentem, ne veritatem cognoscat, atque etiam ne cognitam exterius profiteatur. Hilari. lib. 9. de Trinitate aliter hanc legit sententiam, nempe, *Quo modo potestis credere, qui honorem ab hominibus accipitis, & honorem eius, qui solus Deus est, non quaeritis?* & tunc sensus est; eos plaris fecisse gloriam, & honorem proprium apud homines, quam honorem Dei ueri: id est, plus ipsos ab alijs honorari, quam honorare Deum uerum.

ANNOTATIO XXXVIII.

Qua ratione ambitio quae in voluntate refidet fidem intellectus impediatur.

Ubitare non immerito aliquis posset A inducit intellectum, vt illis assentiat, non autem istis. Haec omnia sunt ex Philosophia supra, nec est cur diffusius haec tractemus, sed proposito nostro applicanda sunt. Veritates fidei nostrae non sunt prioris generis: non enim sunt per se manifestae, nec demonstrationibus, aut probationibus necessarijs fides procedit: quod Basil. hom. in Plal. 115. docuit, dicens: Fides non per rationales methodos, nec per Geometricas necessitates animum ad assensum trahit; sed per actionem virtutis. haec Basil. Sicut ergo posterioris generis; non quod probationibus vllis innitatur fides, sed quod non ita eius veritates pateant intellectui, vt nisi voluntas adiuet, solus ipse valeat assentiri. habet quidem fides probationes pro his, qui nondum credunt; tamen neque haec necessariae sunt, sicut demonstrationes scientiarum: nec qui credunt, propter eas credunt sed propter lumen fidei a Deo infusum intellectum inclinante ad assensum, ita vt non sufficiat, nisi voluntas concurrat simul, vt velit homo credere. Nec etiam probationes non credenti sufficiunt: nisi adhuc intellectus illuminetur, & voluntas etiam accedat, quod non facit, nisi etiam adiuta a Deo. hac ratione fit, vt fides sit meritoria, quia libertate non priuatur, cui dum credit, hominis voluntas innititur, iuxta illud 2. Cori. 10. Captiuantes intellectum in obsequium fidei. Captiuat voluntas intellectum, quia inducit, vt credat ea, quorum non habet necessariam probationem si igitur ita est, uti re vera est, vitia voluntatis, & animi affectus multum possunt contra fidem: nam voluntatem auertunt ab effectu pio captiuante intellectum; idcirco quando vitia, & passiones contrariae sunt ijs quae fidei sunt, impediunt ad recipiendam fidem, & impellunt ad receptam deserendam; quod exemplis simul, & auctoritate sanctorum illustrabimus.

Veritates fidei quomodo a voluntate iuuantur.

Grego.

Corrupti mo- Grego. Nys. Orat. 3. de resurrectione, A
res impedi- Qui sibi, inquit, conscij sunt turpissima-
unt fidem, rum, & foedissimarum actionum, quibus
& iam rece- graues poenas meriti sunt, odio iudicij tol-
pta expellit lunt resurrectionem, & pro eo quod cupi-
unt & optant, varias cogitationes sibi
fingunt. Hæc Grego. Vides hos nolentes
credere corporum resurrectionem, viue-
bant enim pessime timentesq. iudicij se-
ueritatem in resurrectione, idcirco indu-
sti sunt, ut potius non crederent resurre-
ctionem, ut a timore se liberarent, & licè
ter vitijs indulgerent. Aug. lib. 2. 1. Ciui. c.
18. nonnullos dicit eternitatem poenarum
inferni negasse, vt suis perditis moribus
hanc pollicerentur impunitatem. Ambr.
lib. 1. de poenit. cap. 15. Nouarianū amif-
si Episcopatus dolore ab Ecclesia discessif-
se refert. Chryso. hom. 7. in Ioan. Paulum
Samosatensem amore feminæ cuiusdam
a fide apostatasse dicit; quod permultis no-
stri temporis hereticis euenit. Vitij enim
carnis tracti, a fide Catholica recesserunt,
vt sibi licere carnis indulgentiam, quam
concupiebant, persuaderent, quam Ca-
tholica fides damnabat. Grego. lib. 20. Mo-
ra. cap. 12. Auaritiam aliquos retinere di-
cit, ne ad fidem conuertantur. quod hodie
etiam experimur. Malunt enim multi in
suis hæresibus hæere, quàm dum ad veri-
tatem Catholicam reuertuntur, Ecclesia-
rum bona temporalia, quæ inique rapue-
runt, restituere. Vitia enim detinent intel-
lectum in errore sibi conformi, & à contra-
ria auertunt veritate. Hoc etiã, fuit, quod
olim idololatrias homines fecit, & in ido-
latria retinuit; quod Athan. in orat.
cõtra idololatrias docuit. & Grego. Naziã.
in orat. ad Nemesium, cuius hæc sunt ver-
ba: Stulti idolorum cultores, qui hoc vi-
tij vestris subsidium excogitastis, vt fla-
griosos, mendaces, sicarios, versutos, &
flexuosos, periuros, raptos, cinēdos, adul-
teros, pēdicones vobis deos fingeretis; nec

eo contenti, vitij etiam ipsis sacra in-
stituitis, alios nimirum atque alios a-
lij, alijq. sceleribus flagitijsq. nobi-
les, & præpotentes diuinis honoribus affi-
cientes; ex quo illud efficitur, vt non so-
lum impunitum maneat quoduis crimen,
sed etiam laudabile, atque honestum ha-
beatur uelut Deo, qui id coluit, gratum &
iucundum. Hæc Grego. quorum magna
pars in nostri temporis hæreticis vera ef-
se cernitur, quod maxime dolendum est.
B Sexcenta sunt huiusmodi testimonia, sed
pro distortorum declaratione, & confirmatio-
ne hæc sufficiant.

Facile est ex his soluere propositam dif-
ficulratem, est quidem intellectus credere,
sed cum lumen fidei non adeo veritates
credendas manifestet, & earum probatio-
nes non ita sint necessariæ, vt intellectum
conuincant, sicut a scientiis demonstra-
tionibus conuincitur, fit, vt voluntatis actus,
ipsum inquam, electio sit ad fidem neces-
saria, quam nec ipsa voluntas habet sine
auxilio gratiæ. Vitia ergo, & passiones
exorbitantis voluntatis, auerunt, & impe-
diunt intellectum a veritate. Videbatur
istis Iudæis, si Christum admitterent, fore
vt eo in pretio nõ haberetur, in quo prius
habebantur: non etiam eam doctrinæ, &
sanctitatis opinionem conseruatuos, quã
sibi apud vulgus comparauerant; & quam
uis vere decepti hoc essent, tamen ita sibi
persuaserat. propterea noluerunt fidem ha-
bere Christo, malentes sibi persuadere
Christum non esse, ne sibi id persuasi, quæ
cupiebant, amitterent. Ambitio ergo eorū,
& vana gloria detinuit intellectum, ne tã-
tę doctrinę, tantis Christi probationibus
assensum præberet. Fecit hoc idem auari-
tia, ne scilicet lucra, quæ ex oblationibus
adueniebant ipsis, amitterent, vt in parabo-
la vineę Mat. 2. 1. ostenditur, tamen hoc in
loco ambitionis mentio facta est.

Ex dictis ad
interrogata
respondet.

*Nolite putare, quia ego accusaturus sum vos apud Patrem, est qui accusat
vos Moyses, in quo vos speratis.*

COMMENTARIUS.

Absulit Christus hætenus Iudæis defensionem vnã, qua se tuebantur, ne
ipsi crederent, & vt ipsum persequerentur, nempe zelum Dei, & dilectionē
eius: ostenditq. dilectionem Dei non esse in eis, ne ad hanc eos posse confuge-
re, sed potius ambitionem, & humanæ gloriæ cupiditatem causam esse, quam di-
uinæ dilectioni anteferebant. nunc alteram remouet defensionem, conuertitq.
in

in ipsos: tuebantur enim se Moyse, quasi eius præcepta, & verba obseruarent,
eaq. causa Christo contradicerent. Contra hanc eorum defensionem dicit Do-
minus: ne putetis me accusaturum vos apud patrem, quasi mihi soli increduli,
fueritis: nam Moyses ipse, quo vos tuemini, in quo speratis, ipse vos accusat
iam tamquam eos, qui etiam ipsi fitis increduli, & infideles: non ergo est, quod
vos Moyse tueamini. Phrasis est frequens, non quod accusaturus non sit: sed
quod non solus sed cum Moyse. Mar. 9. Quicumque me susceperit, non me su-
scipit, sed eum, qui misit me: id est, non me solum suscipit, sed etiam eum, qui
misit me. Et Matth. 10. Non vos estis, qui loquimini, sed spiritus patris vestri,
qui loquitur in vobis. Et 1. Corint. 15. Abundantius omnibus laboraui, non
ego, sed gratia Dei mecum: id est, non soli vos estis, qui loquimini: non ego so-
lus laboraui. sed gratia simul. Et habet verbū præfens energiam, *Accusat*, quasi iã
ipse vos accusat. Accusare Moysen non est aliud, quam peccatum Iudæorum,
quod incredulitate contra Moysen commiserunt, eos dignos damnatione co-
ram Dei iudicio facere. Hac etiam ratione Christus accusabit malos, quia pec-
cata contra fidem, & legem Christi, eos dignos damnatione facient; non autem
dicuntur accusare, quasi peccata ad iudicem deferant, vt solet in humanis fieri
accusationibus.

*Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me
enim ille scripsit.*

CVt Moyses eos accuset, explicat, quia Moyse non habebant fidem: & simul
hoc exponit, & probat, quasi dicat: Moyse non creditis, quod eo argumē-
to probo, quia si ei crederetis, mihi etiam fidem adhiberetis: nam ille de me
scripsit. Si igitur mihi non creditis, de quo ille scripsit, & verbis eius increduli
estis, & hac ratione vos accusat Moyses. Illud, *Forsitan*, Græcis est frequens par-
ticula expletiva, & vim potius affirmandi habet, vt alias diximus; propterea
multi antiqui Doctores sine tali particula hanc legunt sententiam, nempe Ire-
næus lib. 4. cap. 3. & Cyprianus lib. 1. contra Iudæos cap. 18. & August. hom. 45.
de Verbis Domini.

ANNOTATIO XXXIX.

Expenditur
sensus supe-
riorum ver-
borum.

Moyse scripsisse dicitur non obiter A
& præter propositum, sed magno cõ-
filio & ex suscepti operis præcipuo institu-
to. August. li. 16. con Faust. c. 22. dicit om-
nia propter Christū Moysē scripsisse, pro-
pterea q. nõ esse dictū: Et de me ille scrip-
sit, sed, *De me ille scripsit*, nihil enim scrip-
sit, quod non ratione Christi scriptum sit.
Multa de Christo Moyses scripsit in Pen-
tateuco, tamē locus vnus, quem sacri Do-
ctores interpretantur a Christo esse nunc
intellectum, est ille Deuter. Prophetam su-
scitabo eis de medio fratrum suorum, ita
Cypria. lib. 1. con. Iudæ. cap. 18. Ambro.
ad Coloss. 1. & August. li. 16. contra Faust.
cap. 22. & Cyril. lib. 3. cap. 9. affirmant.
Quem locum diffuse Cyrillus discutit, ta-
men ita hoc intellige, vt simul etiam alia

omnia non pretermittantur. Irenæ. lib. 4.
cap. 3. exponit, *Si crederetis*, inquit, *illi,
& mihi crederetis*, quia inquit, sermones
illius mei sunt. Sed magis ad sensum est,
si exponamus, sicut ipsemet Dominus ex-
posuit, quia de Christo scripsit. Sunt qui-
dem sermones Moyse, sermones Dei, & fi-
lij Dei, qui per eum loquebatur; sed sunt
etiam sermones de verbo & Christo, quia
de eo dicti sunt, & hoc est, quod nunc di-
citur. Nam verba illa, *De me enim scripsit*
causam explicant, cur si crederent illi, cre-
derent etiam Christo. Non autem satis
erat sermones fuisse Dei, & Christi tam-
quam loquentis per Moysen; nisi etiam
sermones tractarent de eodem Christo, vt
per eos credere Iudæi in Christum pos-
sent.

Q9

si

Si autem illius litteris non creditis, quo modo verbis meis credetis?

COMMENTARIUS.

CONcludit causam incredulitatis, erga Christum, quia Moyfi non credebāt Si, inquit, Moyfi scriptis non creditis, nec meis verbis credetis. Argumentum est a maiori negatiue, non absolute; sed secundum opinionem illorum. Illi enim plaris faciebant Moysem, quā Christum, si ergo Moyfi quem tanti faciebant, & tamen scriptis eius tam antiquis, & tanta veneratione habitis, fidem non habebant; nec Christo, nec verbis eius nouis, quem parui faciebant, fidem habere poterant. Moyfi, & scriptis permanentibus & antiquis, verba noua, quæ transeunt, & se, qui minoris habebatur, opponit.

ANNOTATIO XL.

Iudæorum
defectiones
euerit Do-
minus.

Attende egregium Domini in hoc colloquio artificium: aufert enim duas eorum defensiones, vtriusque ueras causas infidelitatis eorum annectendo. Nā defendere se poterant zelo, & dilectione Dei, huic opposuit: Dilectionem Dei non habetis in vobis: non est ergo hæc causa, cur non credatis mihi, sed potius causa, est ambitio vestra cōtra Dei dilectionem. Iterum defendere se poterant legis Mosaicæ obseruantia: ceterum opponit dicens, Moysem accusaturum eos: nō ergo B est hæc causa, sed potius contraria, quia Moyfi non crederent. Eorum igitur ambitio, & incredulitas verbis Moyfi eiusque scripturæ, causa erant, cur Christo non crederent. Et vltima respondent principio. Accusabant vt legis Mosaicæ transgresso-

rem, quod Sabbatum non custodiret; concludit autem Dominus eos esse transgressores, & incredulos legi, & Moyfi. hic est sensus. Sed dubium est, quo modo hi Iudæi Moyfi scriptis non credidisse dicantur. Respondeo non esse hoc intelligendum, quasi cognoscerent Christum esse illum eundem, de quo Moyfes locutus erat, & non reciperent, eo quod putarent Moysem non vera locutum; sed dicuntur non credere Moyfi, quia potuerunt facile ex illius scriptis illum verum esse Christum cognoscere, & noluerunt attendere odio contra Christum, & malitia impediti. Hac ratione igitur dicuntur non credidisse Moyfi. Ignorantia enim nimis crafca, immo affectata a peccato infidelitatis non separatur.

CAPVT SEXTVM.

OST hac abiit Iesus trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis, & sequebatur eum multitudo magna: quia videbant signa quæ faciebat super his, qui infirmabantur. Sabijt ergo in montem Iesus: & ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem proximum Pascha, dies festus Iudæorum. Cum subleuasset ergo oculos IESVS & vidisset, quia multitudo maxima venit ad eum, dicit ad Philippum. Vnde ememus panes, vt manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum. Ipse enim sciebat, quid esset facturum. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum quid accipiat. Dicit et vnus ex discipulis eius Andreas frater Simonis Petri: Est puer vnus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos? Dicit ergo IESVS: Facite homines discumbere. Erat autem secum multum in loco. Discubuerunt ergo viri numero quasi quinque milia.

Accipit

Accipit ergo IESVS panes, & cum gratias egisset, distribuit discumbentibus: similiter, & ex piscibus quantum volebant. Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superauerunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, quæ superauerunt his, qui manducauerant. Illi ergo homines, cum vidissent, quod IESVS fecerat signum, dicebant: Quia hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum. IESVS ergo cum cognouisset, quia venturi essent vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus. Vt autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare. Et cum ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum: & tenebra iam facta erant: & non venerat ad eos IESVS. Mare autem, vento magno flante, exurgebat. Cum remigassent ergo, quasi stadia viginti quinque, aut triginta, vident Iesum ambulantem super mare, & proximum naui fieri: & timuerunt. Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere. Voluerunt ergo accipere eum in nauim: & statim nauis fuit ad terram, in quam ibant. Altera die turba, quæ stabat trans mare, vidit quia nauticula alia non erat ibi nisi vna, & quia non introisset cum discipulis suis IESVS in nauim, sed soli discipuli eius abissent: alia vero supernenerunt naues a Tyberia de iuxta locum, vbi manducauerant panem, gratias agentes Deo. Cum ergo vidisset turba, quia IESVS non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in nauticulas, & venerunt Capharnaum, quærentes Iesum. Et cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti? Respondit eis IESVS, & dixit: Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis. Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem filius hominis dabit vobis. Hunc enim pater signauit Deus. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus, vt operemur opera Dei? Respondit IESVS & dixit eis: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum, quem misit. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, vt videamus, & credamus tibi? Quid operaris? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de calo dedit eis manducare. Dixit ergo eis IESVS: Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de calo, sed Pater meus dat vobis panem de calo uerum. Panis enim uerus Dei est, qui de calo descendit, & dat vitam mundum. Dixerunt ergo ad eum: Domine semper da nobis panem hunc. Dixit autem eis IESVS: Ego sum panis vite: qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet vniquam. Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis. Omne quod dat mihi pater, ad me ueniet: & eum qui venit ad me, non eieciam foras: quia descendi de calo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me. Hac est enim voluntas eius, qui misit me Patris; vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die. Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me: vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis uiuus, qui de calo descendit, & dicebant: Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem, & matrem? Quo modo ergo dicit hic: Quia de calo descendit? Respondit ergo IESVS & dixit eis: Nolite murmurare inuicem: nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Est scriptum in prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audiuit a Patre, & didicit, venit ad me. Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a Deo, hic vidit Patrem. Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam. Ego sum panis vite. Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de calo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. Ego sum panis uiuus, qui de calo descendit, & si quis manducauerit ex hoc pane, uiuet in æternum: & panis, quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita.

Q9 2

Lingabant

Litigabant ergo Iudaei ad inuicem, dicentes: Quo modo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Dixit ergo eis IESVS: Amen amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Sicut misit me viuens Pater, & ego vivo propter Patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me. Hic est panis, qui de caelo descendit. Non sicut manducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, viuet in aeternum. Hac dixit in synagoga docens in Capharnaum. Multi ergo audientes ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? Sciens autem IESVS apud semetipsum, quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis: Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem, vbi erat prius? Spiritus est, qui vivificat: caro non prodest quicquam. Verba qua ego locutus sum vobis, Spiritus & vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt. Sciebat enim ab initio IESVS, qui essent non credentes, & quis traditurus esset eum. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo. Ex hoc, multi discipulorum eius abierunt retro: & iam non cum illo ambulabant. Dixit ergo IESVS ad duodecim: Numquid & vos vultis abire? Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba vita aeterna habes: & nos credimus, & cognovimus, quia tu es Christus Filius Dei. Respondit eis IESVS, Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus est? Dicebat autem Iudam Simonis Iscariotem: hic enim erat traditurus eum, cum esset vnus ex duodecim.

Post hac abiit Iesus trans mare Galilae, quod est Tyberiadis.

COMMENTARIUS.

Describit Ioannes miraculum Christi, & sermonem miraculi occasione habitum. Miraculum alij Euangelistae narrarunt, sermonem vero omiserunt: eaq. ratione a Ioanne narrandus suscipitur, cuius praecipuum institutum est verba ipsius Christi describere, quae ceteri Euangelistae siluerunt. Quod si miraculum ab alijs narratum, quod moris eius non est, repetit, id propter sermonem factum est, vt dicit Chryf. hom. 41. occasione enim miraculi sermonem hunc insignem habuit Dominus. Adde etiam hoc miraculum, ipsius sermonis sensum valde illustrare, vt in sequentibus constabit: quamquam etiam in eo narrandum, quae alij omiserunt, enunciat. Tempora ergo distinguens, inquit, Post hac, quae in cap. superiori facta sunt, Abiit Iesus trans mare Galilae, quod alio nomine dicitur, mare Tyberiadis.

Quando, Post hac dicitur, non oportet intelligere, quae in hoc capite narrantur continuo esse facta post languidi sanationem: nam haec vt iam diximus, in Hierusalem fuit facta tempore Paschatis, aut secundum Cyrillum tempore Pentecostes: at hoc miraculum, vt Ioannes paulo post docet, gestum est prope sequens Pascha. Multi ergo intercesserunt menses inter miraculum superius, & hoc, quod modo refertur: quo tempore multa miracula fecit Dominus in Galilaea: sermonemq. habuit illum celebrem in monte: duodecim elegit Apostolos: Ioannes occisus est: fama miraculorum Christi ad Herodem peruenit: denique ea omnia gesta sunt, quae narrat Euangelista vsque ad miraculum quinque panum, cuius Matth. cap. 14. Marc. cap. 6. Lucas cap. 9. meminere, quae noster Euangelista, vt pote diligenter ab alijs relata praetermisit, verba, &

Quando & quo haec facta sunt.

ba, & sermones Christi praecipue memoriae tradere, conatus. Sic ergo intelligenda sunt particulae, Post hac. Abiisse autem dicit Ioannes, sed qua occasione abierit, silet: at alij Euangelistae expresserunt. Nam Matth. 14. dicitur, occiso Ioanne Baptista, audisse Herodem famam Iesu, & dixisse pueris suis: Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit a mortuis. Cum autem hoc audisset Dominus, secessit cum discipulis suis in desertum locum Bethsaida, quod Ioannes nunc dicit, Abiit trans mare Galilae. Quamuis autem Matthaeus post praedicta verba describat occisionem Ioannis, non narrat eam, quasi tunc, sed iam multo ante factam: sicut etiam alij Euangelistae. Quando ergo dicit Dominum audisse haec & secessisse, referendum est, vt tunc secesserit, quando nouit Herodem miraculorum eius habuisse notitiam, & quaesuisse videre eum. Nisi dicamus, quod quamuis mors Ioannis multo ante acciderit, quam fama miraculorum Christi ad Herodem peruenisset, tamen vtrumque simul relatum est Christo, nempe & Ioan. occisum, & Herodem famam Christi audisse, vt sentit Euthym. Matth. 14. & Beda Marc. 6. & Luc. 9. Abiit ergo saeuitiae tyranni cedens, hominem se in hoc verum demonstrans. Marcus c. 6. aliam etiam expressit causam, nempe, vt pusillum cum discipulis quiesceret. Venientibus enim discipulis ex praedicatione, & narrantibus, quae egerant, dixit: Venite in desertum locum, & quiescite pusillum: erant enim, qui veniebant, & redibant multi, & nec spatium manducandi habebant. haec Marcus. Mare Galilae est, quod alio nomine dicitur Tyberiadis, a ciuitate celebri ad littus eius adiacente, quod etiam alio nomine dicitur lacus Genezareth. Cetera in annotatione require.

ANNOTATIO I.

Christus bis panes multiplicauit, vt turbas faceret.

Miraculum hoc quando factum fuerit.

Is Dominus miraculum multiplicationis panum fecit. Primo quidem, quando Ioannes narrat, & hoc idem descripserunt Matthaeus cap. 14. Marcus cap. 6. Lucas cap. 9. Ita docent Aug. tract. 24. Chrysof. ho. 41. & est consensus communis. Secundo quando ex septem panibus & paucis pisciculis turbas refecit, & hoc postioris gestum est, cuius solus Matthaeus cap. 15. & Marcus cap. 8. meminere. Ad prius ergo reuertamur, quod nunc describitur. Aug. lib. 2. de consen. Euang. cap. 45. & Chrysof. hom. 59. in Matth. & Hieronymus Matth. 14. hoc miraculum post caedem Ioannis ab Herode factum putant. Nam Matth. 14. dicitur, Postquam occisus est Ioannes, accedentes discipuli eius tulerunt corpus eius, & sepelierunt, & venientes nunciauerunt Iesu: quod cum audisset Iesus, secessit in nauicula in desertum locum, Tamen haec sententia habet magnam difficultatem: nam cum confet ex Ioanne miraculum hoc prope Pascha celebratum, consequeretur, morrem Ioannis factam esse illo tempore, cuius contrarium Ecclesia celebrat: nam mensis Augusti decollatio Ioannis peragitur. Quod si attente Marcum cap. 6. & Lucam cap. 9. legimus, non est difficile inueni-

re, non eo tempore Dominum abiisse in locum, vbi hoc fecit miraculum: nam narrat Dominum Apostolos ad praedicandum misisse, & eodem tempore Herodem famam Iesu audientem dixisse: Ioannes Baptista surrexit a mortuis: & cum haec narrasset, statim tractat, & describit Ioannis caedem. Apertum est autem non narrasse, vt id temporis factam: nam prius dixerat Herodes, Ioannem surrexisse a mortuis: ergo antequam Herodes hoc protulisset, iam erat Ioannes occisus. Narrat ergo historiam caedis velut ex occasione quadam, non quod tunc facta esset; continuans autem historiam dicit, reuersos esse Apostolos, & narraffe omnia, quae egerant, & docuerant: Tunc ait Dominus: Venite seorsum in desertum locum. Ex his manifestum profecto est, hoc miraculum factum post missionem Apostolorum, & Apostolos missos fuisse etiam post Ioannis occisionem, antequam ad Herodem fama Christi perueniret. Hoc autem medio tempore, dum Apostoli mittuntur, Herodes audiuit Christi famam: reuersis igitur Apostolis, & renunciato ad Christum, quod Herodes dixerat de illo, abiit cum discipulis in desertum. Ex Marco igitur, & Luca aperte deducemus historiam occisionis

occisionis Ioannis narratam, non ut factam: nam prius Herodem de Christo pronunciaſſe referunt: Surrexit Ioannes a mortuis. Erat ergo iam occiſus Ioannes: ſed verborum illorum occasione hiftoriã multo ante geſtam narrat. Quãdo ergo dicit Matthæus, diſcipulos Ioannis, poſtquã ſepelierunt eum, veniſſe, & nunciaſſe Ieſu, & cum id audiſſet Ieſus, ſeceſſiſſe in locum deſertum, intelligere oportet, cum Euthymio, uti diximus in commentario, non tunc veniſſe, cum primum ſepelierũt; ſed poſt aliquod tempus, & ſimul Chriſto & occiſionem, & verba Herodis multo poſt eadem de Chriſto prolata renunciaſſe. Dicit etiam poteſt verbum illud Matthæi (quod cum audiſſet) referendum eſſe ad hiftoriam præcipue inſtitutam: nempe cum audiſſet, quæ Herodes dixerat, audiſſe famam eius, non autem ad ea, quæ narrarunt diſcipuli de morte Ioannis: ex Marco enim, & Luca, & Eccleſiæ traditione in feſti celebritate, habemus non continuo poſt Ioannis occiſionem hoc miraculum fuiſſe.

ANNO TATIO II.

Quomodo concordet ſint Euangeliſtæ circa hæc Domini profectionem.

Cum Ioannes noſter Chriſtum trans mare Galilææ abiſſe dicat, ubi peractum eſſe miraculum hoc narrat, difficultas ex alijs oritur Euangeliſtis: nam Matthæus cap. 14. & Marcus cap. 6. in deſertũ locum abiſſe dicunt. Nec hoc tantam facit difficultatem, quantam Lucæ testimoniũ, qui cap. 9. refert abiſſe in locum deſertum, qui eſt Bethſaida: at Bethſaida eſt citra mare, ſeu lacum, venientibus e Iudæa ſita. Qua igitur ratione dicitur Chriſtus abiſſe trans mare, ubi celebratum eſt miraculum iſtud? Immo inter Marcum, & Lucam videtur quædam repugnantia: nam ſecundum Lucam dicitur abiſſe in locum deſertum Bethſaidę, ubi miraculum fecit: at ſecundum Marcũ completo miraculo coegit diſcipulos, ut aſcenderent nauiculam, & præcederent eum trans fretum ad Bethſaidam.

Quod ſit & quale mare Galilææ.

Pro huius difficultatis reſolutione, ſunt nonnulla conſideranda. Primum eſt mare Galilæę eſſe lacum quendam iuxta regionem Galilæę, per quam tranſit Iordanis fluvius, qui terræ ſanctæ orientalis eſt terminus, habetq. ſecundum Iosephum lib. 3. de bello Iudaico. c. 18. centum ſtadiorũ longitudinem, quadraginta latitudinem: quamvis Aegęſippus lib. 3. cap. 26. longitudinem cętum quadraginta ſtadiorum eſſe

Affermet: octo autem ſtadia milliaria Italicum conſiciunt. Dicitur autem mare iuxta Hebræorum morem, qui congregationes aquarum ſive falſæ, ſive dulces ſint, vocant mare: quod annotavit Hiero. in traditione. Hebræ. in Genef. in principio. & ex Gen. 1. habetur, Cõgregationes, inquit, aquarum appellavit maria. Nomina diuerſa habet a locis prope ripam ſitis; dicitur enim mare Galilææ, quia iuxta regionem hanc lacus iſte eſt: Tyberiadis verò, a ciuitate celebri in principio eius ſita. hæc olim, ut dicit Hiero. Ezechi. 47. dicta eſt Chinereth, ſive Chineroth, quæ Iosue 19. vocatur Chenareth, vnde enim mare Chinereth dicitur, Num. 34. & Iosue 11. ſed deſtructam, Herodes in honorem Tyberij Cæſaris reparauit, & nomen impoſuit Tyberiadis. Dicitur etiam ſtagnum Genezareth, ſive Geneſar, a terra quadam continente ſic appellata, quæ ad littus eius adiacet, cuius regionis latitudo eſt viginti ſtadiorum, & longitudo triginta ſecundum Iosephum loco allegato: in qua regione ipſe Iosephus Capharnaũ ſitam aſſerit: nam a fontis nomine ciuitas ſic eſt appellata. Ex quo ſit ut Chinereth non ſit idem, quod Geneſar, ſeu Genezareth, cum hoc ſit regionis nomen, illud autem ciuitatis, ut ex Hieronymo diximus. Niſi etiam dicere velimus Tyberiadem nõ eſſe eandem, quæ olim dicebatur Chinereth, eſſeq. nomen regionis idem cum Geneſar, ſeu nomen eſſe vr̄bis, & regionis citra lacum ad littus Galilææ.

Alterum annotandum eſt, Bethſaidam, quæ erat Apoſtolorum patria, ſitam eſſe inter Tyberiadem, & Capharnaum: erat autem Capharnaum in fine lacus ad ripam citra ipſum lacum venientibus a Iudæa, & Galilæa. Non enim neceſſarium his erat tranſfretare, ut venirent Capharnaum, ſed ad ripam regionis Galilææ ſita erat. In lacus autem principio erat Tyberias ex oppoſita parte, ita tamen, ut propter curuitatem, & ſinum quendam lacus, iter breuius, & commodior eſſet nauigatio, ſed non neceſſaria: nam aſcendendo per ripam iter terreſtre conſici poterat ad Tyberiadem venientibus ex Iudæa, & Galilæa, quamvis Iordanis fluvius per pontem tranſiri debuert. Inter Tyberiadem ergo & Capharnaum, in ſinu & curuitate hac erat Bethſaida ciuitas Apoſtolorũ, non multum a Capharnaum diſtans. Aliqui recentiorum alteram Bethſaidam ex aduerſa parte lacus dicunt, hancq. eſſe, quã Philippus Tetrarcha in vr̄bis ſpecie ampliavit,

Bethſaida ſita.

ampliavit, nomenq. Iuliadis a Iulia ſilia Cæſaris nuncupavit, ut refert Iosephus lib. 18. Antiqui. cap. 3. & eius meminit Pli-nius lib. 5. cap. 17. & hac diſtinctione Euangeliſtarum loca in cõcordiam adducunt, ut Lucas de Bethſaida vltra lacum meminerit, in cuius deſertum abiit Ieſus, & miraculum fecit, & huius deſerti mentione faciant Matthæus, & Lucas; at miraculo factõ iterum tranſfretate in Bethſaidam dicatur, nempe eam, quæ Apoſtolorum patria erat. Sed quia apud antiquos, & graues auctores non inuenitur hæc diſtinctio Bethſaidę, nõ probo hanc reſponſionem: & quamvis eſſet vera diſtinctio, non ſatisfacit propoſitis difficultatibus. Aliter reſpondent nonnulli noſtro ſeculo: ſed vera, & legitima reſponſio hæc eſt, quam peritus locorum facile acceptabit.

Vera difficultatis reſolutio.

Anquam igitur perueniatur Tyberiadem, eſt Capharnaum: proficiſcentibus autem erat ad ripam Bethſaida Apoſtolorum patria, & ſuperius verſus Tyberiadem antequam ad eam, & ad pontem Iordanis perueniretur, erat locus deſertus Bethſaidę. Huc Dominus nauigauit. Nam quamvis pedes venire potuiſſet, tamẽ commodior erat, & breuior via nauigio propter curuitatem, & ſinum ſtagni, & aſcendit ad locum deſertum relicta Bethſaida, cuius locus ille erat inter Bethſaidam, & Tyberiadem ſitus, & ibi miraculum perfectum eſt: eoq. peracto inſit diſcipulos

A tranſfretare verſus Bethſaidam ipſam, ipſe autem in eo loco manſit. Poterat quidem iter conſici pedibus, ſed propter ſinum, uti diximus, erat facilior via per aquam. Et hac ratione concordia multorum habetur: nam Apoſtoli facile relicto Domino abierunt. Exiſtimarunt enim peditem venire voluiſſe, quia non multum diſtabat: turba etiam ſequi eum pedibus potuit, quia via patebat & terra, & aqua: & hinc patet intelligentia huius loci. Quando enim Ioannes dixit: *Abijt trans mare*, illa dictio, *Trans*, non ſignificat ripam oppoſitam ſtagno, ſed ripam ex eadem parte: tamen ſinu interiacente ſtagni, ad quem per aquam tranſitus facilis erat. Patet etiam intelligentia Luc. 9. non enim dicitur, in deſertum qui eſt Bethſaida, ſed qui eſt Bethſaidæ. Ad eam enim ciuitatem pertinebat, ſicut loca vr̄bium circumuicina: nec erat ex oppoſita parte ripæ ſupra Tyberiadem; hac enim ratione turbæ ſequi pedibus non poſſent, longumq. eſſet iter, adeo ut vix, quæ Euangeliſtæ dicunt, fieri poſſent. Patet etiam ratio, quare Ioannes dicat nunc mare Galilæę, quod eſt Tyberiadis; nempe ut inſinuet locum miraculi, qui fuit ſupra Bethſaidam patriam Apoſtolorum in deſerto loco verſus Tyberiadem, in quem nauicula peruenit Chriſtus, propter ſinum, & veluti dorſum lacus, quod tranſfretate dicitur.

Et ſequebatur eum multitudo magna, quia videbant ſigna, quæ faciebat ſuper his, qui infirmabantur.

COM MENTARI V S.

Narraturus Euangeliſta miraculum, quo magna hominũ multitudo quinque panibus ſatiata eſt: qua ratione hæc multitudo, & vnde conuenerit præmittit; ne ſi nulla mentio fieret, vnde hæc tanta multitudo in deſerto comparuerit, aliquis hæſitaret. Simul etiam cauſam adiungit, quæ tantam multitudinem in deſertum locum, Chriſtum ſequi permouerit. *Videbant, enim, ſigna, quæ faciebat ſuper iſs, qui infirmabantur*, hac de cauſa ex oppidis circumuicinis multi ad eum conſuebant, pars ut ſanaretur a ſuis infirmitatibus, pars ut infirmos, & ægrotos ipſos deferret; pars etiam, ut credi facile poteſt, ut viderent mira opera Chriſti. Vtilitate enim corporis magis, quàm animæ iſta multitudo concurrebat; quod Euangeliſta non diſſimulauit, cauſam multitudinis congregatæ exprimens.

Chriſti miracula, tribus de cauſis, in utilitatem, & beneſiciũ hominum facta.

ANNO TATIO III.

Atende omnia miracula Chriſti in A bis depellendis fere geſta eſſe: quod optimo conſilio factũ eſt, cuius tres poſſumus, aſſignare

assignare causas: vna est ratione fidei conciliandę, vti enim in 38. annotatione præcedentis capituli diximus, fides non solum ex intellectu, sed ex voluntate etiam pendet, cum enim necessarias non habeat demonstrationes, opus est voluntatis affectu intellectum inclinantis ad assensum. In fidei ergo prædicatione necesse est, & intellectum illustrare docendo, & voluntatem afficere inducendõ: multum autem ad hoc prodest vtilitas propria addiscentis, & audientis: facile enim persuademus ijs, quos beneuolos habemus, beneuoli autem beneficijs sunt. Hac igitur ratione Dominus noster beneficijs, quorum ea magna sunt quę ad vitam, & sanitatem conducunt, attrahebat eorum affectum, vt verbum doctrinę facilius intellectui imprimeret. Altera huius causa est, vt finem sui aduentus sensibilibus effectibus

A ostenderet: venerat enim e celo animarum morbos, & mortem peccati expellere: idcirco sanandis corporum egritudinibus, & mortuis suscitandis id significauit: vt medicus animorum tam insignis & nouus corporum medicus esse cognoscere-tur. Præterea corpora etiam suo tamen tempore, nempe vltima resurrectione perfecturus erat: velut ergo quoddam signum eius, quod futurum erat, hæc miracula præmisit. Tertia causa est, vt principium aduentus sui, etiam mundo manifestaret: non enim ex iustitia, sed ex summa misericordia venerat redimere, propterea eam misericordiam his exterioribus operibus explicabat. At Iudæi effectum misericordię considerantes, nec oculos mentis ad potèriam sanantis, vt diuinitatem eius crederent, attollentes, hac vtilitate sola exteriori permoti, ipsum sequebantur.

Subijt ergo in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis.

COM M E N T A R I V S.

O Mittit Euangelista, quod alij narrant. Matth. 14. & Mar. 6. ascenderunt in nauiculam ipse cum discipulis, & abierunt in locum desertum seorsum, & viderunt eos abeuntes, & cognouerunt multi, & pedestres de omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, & præuenerunt eos. Ex annotatione secunda facile intelligitur, qua ratione potuerit illa multitudo pedestris concurrere ad locum, in quem Iesus transfretauerat: nam transfretatio erat non totius latitudinis lacus, sed sinus cuiusdam. Illi ergo pedites peruenierunt, immo præuenerunt; nauicula enim non multum itineris cõficiēbat, quia forsan nec ventus secundus erat, nec multum remigando laborabant, vnde illi potuerunt præuenire, si non omnes, saltem magna pars. Dominus autem e nauicula egressus montem cum discipulis ascendit, adhuc multitudine confluenta. Notanda est illa particula illatiua, *Ergo*, insinuat Ioannes causam, cur montem ascenderit. Cum enim multa turba præuenisset eum, essetq. in loco vbi e naui descendit, & adhuc multi confluerent: vt paululum cum discipulis quiesceret, & reliquam turbam venientem expectaret, sanaturus ægrotos, & eos omnes cibaturus; montem hac de causa solus cum discipulis ascendit. Ex hoc loco etiam probari potest Dominum non transfretasse in oppositam stagni ripam: sic enim non potuissent illi qui ipsum sequebantur, quando nauim ascendit, maxime cum multi infirmi essent, illo eodem die peruenire ad locum, in quem Dominus transfretauit. Poterant quidem pedestres eum sequi, & ad Tyberiadem peruenire, vbi per pontem Iordanis transitus patebat; sed non tam breui spatio temporis id fieret, præsertim tanta multitudine existente, & vti diximus, infirmis multis, quibus non ita cito transcurrere facile erat: locus igitur erat citra Tyberiadem.

Erat autem proximum Pascha, dies festus Iudæorum.

T Empus describit miraculi edendi, nempe prope Pascha Iudæorum, festum celeberrimum. Vides ex hoc loco Ioannem annum fere integrum silentio præterijisse:

præterijisse: nam historia de languido tempore Paschatis gesta fuit, vt diximus, modo autem sequens Pascha proximum esse dicitur. Hoc anno multa gesta sunt a Christo, quæ alij narrantur Euangeliste: est autem hoc Pascha tertij anni prædicationis Christi, hoc enim miraculum gestum est instante iam anno tertio, & est hoc Pascha secundum a celebratione nuptiarum. Vnde probabile est, quod August. serm. 1. de Epiphania dixit, hoc miraculum panum esse celebratum eodem die, quo nuptiæ, sed non eodem anno. Cyril. lib. 3. cap. 11. existimat hoc festum esse tabernaculorū dictum Scenophegia, quod mense Septembri celebrabatur. Sed huic opinioni duo obstant; Vnum est verbum Euangelistę expressum; dicit enim Pascha fuisse proximum, quod nulla ratione illi festo valet accommodari. Cyrillus quidem non legit Pascha, propterea verisimile est eam asseruisse sententiam: tamen omnes alij Doctores, & Gręci, & Latini codices id legunt; qua lætione admissa, sententia Cyrilli sustineri non potest. Alterum est, quia cum ipse historiam languidi tempore Pentecostes gestam asseruerit, immo etiam si Paschate fuisset facta, tam breue tempus erat ad festum tabernaculorum, vt non possent ea esse gesta, quæ alij narrant Euangelistę.

Hoc miraculum eodem die quo miraculū nuptiarū, non tamen eodem anno factum creditur.

Cum subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset, quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum.

M Vltæ prætermittit Ioannes, quæ alij Euangelistę referunt. Primo Matthæus, & Marcus dicunt exijisse, id est, e montis secreto ad turbas videndas prodijisse. Secundo addunt tactum esse misericordię affectu. Tertio causam Marcus assignat, quia erant velut oves non habentes pastorem. Quarto dicit Lucas illū excepisse eos placide, & humaniter obuiam processisse. Quinto Marcus refert, cœpisse eos docere multa. Sexto addit Lucas de regno Dei. Septimo Matthæus, & Lucas addunt ægrotos, & qui curatione indigebant, sanasse. Octauo secundum Matthæum, & Marcum: Erat hora tarda, & dies inclinabat, accesseruntq. discipuli dicentes: Dimitte illos, vt euntes in vicos, & villas proximas emant cibos sibi: quos manducant. Nono secundum Matthæum, & Marcum, dicit Iesus: Date illis vos manducare. Decimo secundum Marcum respondent: Euntes emamus panes ducentis denarijs, & dabimus eis. Vndecimo, quod Ioannes nunc refert: *Cum subleuasset oculos, & vidisset* maximam multitudinem, ad Philippum conuersus ipsum interrogat: iam enim docuerat, iam miracula ediderat, infirmos sanauerat: nunc animum ad corporalem refectionem illorum applicans, oculos subleuat, vt multitudinem cibandam maximam videat, non solis corporeis oculis, sed etiam interioribus ad miserendum. Illa particula, *Ergo*, insinuat causam præcedentem ab alijs narratam Euangelistis: tractat enim iam cum discipulis de cibo præbendo, responderant discipuli maximam esse multitudinem, vt ducentorum denariorum pretio cibus illis, vel pro singulis modicus comparari non posset: iamq. vt inquirerent, quot panes ibi essent, iusserat: hac de causa subleuat oculos, multitudinem contemplans, vt ei prouideat. Et nota verba, *Multitudo maxima venit ad eum*, dignum censuit ijs consulere, qui ad illum venerant. Quamuis enim propria traxerit eos vtilitas, tamen animo beneuolo ad eum conuenerant: nec tam illorum merito, quàm benignitate, & misericordia sua propria inducebatur ad subueniendum.

Series rei gestę ex Euangelistis collecta.

Vnde ememus panes, vt manducent hi?

A D Philippum conuersus interrogat, qua ratione comparari pecunię possint ad cibos emendos pro multitudine cibanda. Hic est sensus, *Vnde ememus,*

Rr ememus,

Hinc colligitur Dominum vltra fluuiū non transfretasse.

Cur potius
Philippum
quam cere-
ros interro-
gant.

Quid hoc
miraculo
stauerit
docere.

Satisfacit
propositæ
dubitatio-
ni.

ememus, id est, qua via pecunias, seu pretium inueniemus, quo cibos emamus? Percontabitur aliquis, quare ad Philippum potius, quam ad alios conuersus est, vt hoc interroget? Pro cuius intelligentia sciendum, Dominum, vt paulo ante ex alijs Euangelistis retulimus, cum alijs etiam discipulis hoc idem tractasse: nam dixit: Date vos illis manducare. Rursus iussit, vt quot panes haberent, inquirerent, quod totum optimo est factum consilio. Erant enim discipuli solliciti de victu, & vestitu, cum pauperes essent, nec haberent vnde sibi id compararent, nisi ex eleemosynis: & plus nimio huic curæ indulgebant, minusq. Christi prouidentia, & potentia, quam par erat, confidebant. Proponit igitur Dominus hoc miraculo præter alia eos abstrahere ab hac sollicitudine nimia, & inducere, vt se committerent diuinæ eius prouidentia, & virtuti; sollicitudo enim hæc ex modica eorum fide procedebat. Vt igitur hoc perficeret, iubet eos inquirere, quot panes habeant, & vt ipsi dent manducare: vt hac ratione cognoscentes se nihil habere, non solum, quod pro tanta multitudine, sed nec etiam quod sibi ipsis fatiandis sufficeret, & postea experientes diuinam eius virtutem, ipsius postea fidant prouidentia, & nimiam sollicitudinem deponant. Hoc ita esse indicant verba Matt. c. 16. Quid, inquit, cogitatis inter vos modicæ fidei, quia panes non habetis? nondum intelligitis neque recordamini quinque panum, quinque millium hominum, & quot cophinos sumpstis? Ex his facile est respondere, cur nunc ad Philippum conuertatur post discipulos, quibus iam de hoc locutus erat. Puto id esse factum, vel quia tunc non aderat cum illis, vel quia Philippus inter omnes plus hac sollicitudine premebatur, vel vtraque simul de causa. Plus autem sollicitum esse Philippum id indicat, quando enim interrogatur, *Vnde ememus panes*, respondit ducentos denarios non sufficere, vt modicum quis accipiat. Alij vero responderant ducentis denarijs emi cibos posse: quod argumento est Philippum maiori sollicitudine premi circa victum, magisq. esse timidum. Hæc igitur est causa, ad quam reducere possumus, quod Cyril. & Chryso. respondent. Chryso. enim hom. 41. id factum dicit, quia nouerat Dominus, qua doctrina magis discipuli indigerent; erat autem tunc temporis Philippus imbecillis fidei, ideo vt eum instruat, interrogat. Cyril. lib. 3. cap. 13. idem fere respondet, Philippum sæpe quæsiuisse, & interrogasse, sed non fuisse ita acutum, vt altiora posset penetrare; propterea ei dictum est postea Ioan. 14. Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me. Aliam possumus huius etiam excogitare causam, nempe Philippum fuisse in hisce, quæ ad victum comparandum pertinebant, peritiorum & intelligentiorum. Cuius rei argumento illud est, eum iudicasse non sufficere ducentos denarios ad comparandum cibum turbæ tantæ, sicut ceteri discipuli existimarunt. Dominus autem interrogare hunc voluit, vt subsidium humanum vndique deesse omnibus illis constaret, quando quidem nec qui intelligentior erat inter eos inuenire potuit.

Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat, quid esset factururus.

NE ex ignorantia aliqua interrogasse videretur, Euangelista causam interrogationis exposuit, vt, inquit, eum tentaret: nam ipse quid factururus esset, sciebat: decreuerat enim miraculum edere, quale paulo post edidit. Tentat Christus Philippum, vt omne humanum remedium deesse cognoscens, virtutem Christi diligentius aduertat: ipsiusq. diuinæ prouidentia exemplum attentius consideret: & discat cum alijs omni sollicitudine rerum temporalium deposita, Christo confidere.

ANNO-

A N N O T A T I O I I I I.

Tentare qd
fit, & quo-
modo fiat.

Tentare aliquem, proprie loquendo non aliud est, quam periculum facere, siue scientia, siue virtutis, siue alicuius alterius, quod in illo latet. Fit aliquando hæc tentatio, aut propter eum, qui tentat, nempe quia ex tentatione experientiam capit illius, quod in tæto ignorabat: aut propter eum, qui tentatur: quod dupliciter fit. Vno modo, vt is in malum aliquod, & peccatum inducatur: qua ratione demon tentat homines, non vt ipse experientiam accipiat, parum enim hoc curat, sed vt in peccatum impellat: hoc modo Deus neminem tentat, vt dicitur Iacobi. 1. Altero modo, vt is, qui tentatur, ad bonum aliquod promoueatur, sic Deus tentat, vt vel homo suam imbecillitatē cognoscat, & diuinam virtutem inquirat, vel vt ipse

A virtus exerceatur, & adhuc perfectior fiat; aut vt alij etiam illius exemplo, instruantur. Sic Deus Iob tentauit & Abraham, vt exerceat, & alijs notam faceret eorum virtutem, tantoq. exemplo proficerent: de qua re alio in loco diffusius est tractandū. Tentat nunc Philippum Dominus, non vt ipse discat, aut experientiam accipiat virtutis Philippi; sciebat enim cordium scrutator eum in fide, & fiducia esse debilem, nouerat quid esset responsurus; sed propter ipsum Philippum interrogat, non vt fidem eius notam alijs faciat; sed vt & ipsum humanum remedium deesse aduertere faciat, & sic discat Christo se rotum committere, & sollicitudinem superuacaneam temporalis victus deponere, tanti facti edoctus experientia.

Respondit ei Philippus. Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum quid accipiat.

C O M M E N T A R I V S.

Alij discipuli secundum Marcum responderant: Euntes emamus panes ducentis denarijs, & dabimus eis: at Philippus vti de victu magis sollicitus respondit, non sufficere ducentos denarios pro panibus, etiam si vnusquisque modicum quid accipiat. Summam hanc denariorum viginti nostros scutos aureos paulo plus minusve conficiunt. Philippus Christi virtutis immemor, sola humana subsidia considerauit, non ad diuinam potentiam conuersus est, sicuti conuersa est beatissima Christi mater vino in nuptijs deficiente.

Dicit ei vnus ex discipulis eius Andreas frater Simonis Petri. Est puer vnus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces. Sed hæc quid sunt inter tantos?

An tequam Philippum interrogasset, dixerat discipulis: Quot panes habetis, ite, & videte; vt narrat Marcus. Facta diligentia aliqua, nuenerant hunc puerum in turba illa habentem panes quinque, & duos pisces; siue puer hic esset vnus de turba, qui pro aliorum commoditate hæc deferebat; siue esset pro discipulorum vsu: quamuis verisimilius sit, vnum fuisse de turba, qui aliorum cibos conferuabat, inuentus est a discipulis puer hic. Responsione autem Philippi facta, vnus ex discipulis Andreas frater Petri responsum Domino retulit. Omissit Euangelista noster, quod Marcus Dominum discipulis dixisse narrauit, & solū, quod responderunt, describit. Misit autē Christus discipulos, vt viderent, quot panes haberent, vt eos cognoscere faceret, omne humanum deficere subsidiū; nihil enim inuenerunt apud se: apud eos vero, qui de turba erant, puerum repererunt habentem quinque panes hordeaceos, & duos pisces. Sed Andreas humana considerans, addidit, *Sed hæc quid sunt inter tantos?* quasi dicat: omne humanum deficit subsidium: nam & hoc tam modicum est, vt multitudini collatū, quasi

R r 2

quasi nihil esset, reputari debeat. *Inter tantos*, dicit, quod alias inter tot, siue inter tam multos dicimus, sed & illa phrasis Latina est, & probata.

Dicit ergo Iesus: Facite homines discumbere. Erat autem fenum multum in loco. Discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia.

O Misit Euangelista, quod narrat Matthæus; audito enim Andreae responso, dixit: Afferte mihi eos huc. Cum igitur allati essent panes illi quinque, & duo pisces, iussit homines discumbere. Illa particula, *Ergo*, hoc insinuat, nempe allati sunt panes, & pisces. Iussit ergo, ut facerent discumbere, *Erat autem in loco fenum multum*, propterea quod aptus locus erat ad discumbendum. Secundum autem Marcum præcepit illis, ut accumbere facerent omnes secundum contubernia super viride fenum, & discubuerunt in partes per centenos, & quinquagenos. Numerus secundum Matthæum erat quinque millia virorum exceptis mulieribus, & paruulis. Illa secunda particula, *Ergo*, illationem facit ex præcedentibus, ut sit sensus; propterea discubuerunt, quia discipuli iussi a Domino illos discumbere fecerunt, & loci commoditas erat propter fenum multum. Ioannes quasi quinque millia, virorum esse dicit. Lucas fere quinque millia, at Matthæus, & Marcus absolute quinque millia, sed in hoc nulla est repugnantia. Nam in Græco textu etiam hos duos Euangelistas particulam minuentem apposuisse legimus, ut numerum non omnino fuisse completum significarent, sed parum aliquid deesse, & quamuis talis particula non esset apposta, adhuc nulla est contradictio. Nam & in scriptura, & in communi loquendi modo, numerum absolutum ponimus, etiam si aliquid desit, maxime in magnis suppurationibus, qua de causa interpres Latinus talem particulam omisit.

Concordes sunt Euangelista in numero contubernium.

Accipit ergo Iesus panes, & cum gratias egisset, distribuit discumbentibus, similiter & ex piscibus quantum volebant.

Discumbentibus iam hominibus accepit Dominus manibus suis panes, præmissa que ad Patrem actione gratiarum, diuidere incæpit, & per Apostolos distribuere discumbentibus, & ex piscibus itidem, *Quantum volebant*, id est, usque ad perfectam refectionem, ut nihil amplius desiderarent. Non enim modicum singulis datum est, sed plene, & perfecte singuli cibati sunt. Secundum Matthæum, & Marcum, & Lucam, accepit quinque panes, & duos pisces, & aspiciens in cælum benedixit, & fregit, & dedit discipulis panes, discipuli autem turbis: & manducauerunt omnes, & saturati sunt. Ne enim modicum singulis, aut non omnibus datum arbitraretur aliquis: propterea omnes Euangelistæ adijciunt: Manducauerunt omnes quantum volebant, & saturati sunt.

Sex Dominus circa hos panes, & pisces fecit: accepit eos primo in manus suas, ut se miraculi, & multiplicationis auctorem ostenderet. Secundo, apexit in cælum, ut se de cælo esse, & a Patre cælesti potestatem talem habere significaret. Gratias tertio egit in quantum homo, pro diuino beneplacito, quo tantum miraculum in hominum salutem, & spiritualem, & corporalem facere decreuit: nostrum enim bonum Christus reputabat sibi proprium, idcirco pro nobis gratias agit. Quarto benedixit secundum Lucam panibus illis, & piscibus, virtute multiplicationis imprecando, & impartiendo. Quinto fregit, & tali fractione multiplicauit. Tandem sexto dedit discipulis, ut discumbentibus diuiderent. Hæc autem non sine magno consilio Euangelistæ annotarunt: voluerunt enim ea, quæ Christus in Eucharistia, pane sacratissimo fecit, præsignare, ut inferius dicemus.

Notat Auctor sex que a Domino circa panes, & pisces facta sunt.

ANNO-

A N N O T A T I O V.

Non nihil textus diffidens in lectione.

Pro maiori superiorum declaratione aliqua sunt annotanda. Primum est Græcos textus habere, *Cum gratias egisset, distribuit discipulis; discipuli vero accumbentibus.* & ita Cyrillus & Euthymius legunt. Rufinus etiam illud, *Volebant*. aliqui textus habent in singulari, ut ad Christum referatur, qui pro sua voluntate distribuit: hæc tamen sensum non mutant. Nam etiam si per discipulos distribueret, ipse dici potest distribuisse, & quantum voluit distribuit: voluit autem illos, quantum voluerunt, manducare. Basil. autem in lib. Mora. regula. 3. cap. 1. legit Distribuit discumbentibus, & quantum volebant.

Noluit panes de nouo creare, ut magis manifestaretur miraculum.

Alterum est noluisse Christum panes de nouo creare, sed præexistentes multiplicare, ut hoc miraculum sua virtute factum esse magis innotesceret. Si enim creati fuissent ad eius preces, Deum illos panes misisse dixissent turbæ, sicut oratione Helix pluit; & sicut in deserto missæ sunt coturnices: at dum ipse manibus suis panes accipit, & multiplicat, in eo esse virtutem tantam nemo dubitare poterat. Quæ etiam ratione in nuptijs noluit vinum creare, sed aquam conuertere in vinum. Factum est etiam hoc ad mysterij significationem: ut enim inferius dicemus, omnia hæc propter doctrinam de sacratissimo Eucharistie pane facta sunt, in qua non nouus pa-

nis creatur, sed panis iam factus assumitur, qui diuina virtute in Christi substantiam, seu corpus conuertitur.

Tertium est, voluisse Dominum panes non proprios, sed eos, qui apud vnum de turba inuenti sunt multiplicare, ut tota virtus ipsi, non panibus aut artificio alicui latenti humano, aut dæmoniaco tribueretur.

Quartum est, diuina virtute multiplicatos esse panes hos, & pisces, siue conuersa materia adiacente aeris in substantiam panis, & piscis, ut dicit Euthymius; siue omnipotentia Dei ad fractionem panis non vis partibus substantiæ creatis. Hæc autem multiplicatio primo facta est in manibus Christi, ut dicit Aug. tract. 24. Secundo addit Chryso. hom. 54. etiam in manibus Apostolorum. Tertio addit Hilari. lib. 3. Trini. in manibus discumbentium. Ambrosio. in Lucam vtrumque coniunxit, in manibus, & Apostolorum, & discumbentium. Veritas est, & in Christimanibus & Apostolorum, & discumbentium; virtute tamen vna Christi operante factam esse multiplicationem: tum ut tantæ multitudini opportuna ministratio fieret: tum ut virtutem diuinam singuli cognoscerent, & non cibis pretio conquisitis, sed diuina potentia multiplicatis cibatos se esse experirentur.

Quomodo Panum multiplicatio sit facta.

Ut autem impleri sunt, dixit discipulis suis: Colligite, quæ superauerunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinque panibus hordeaceis, quæ superauerunt is, qui manducauerant.

C O M M E N T A R I V S.

Quare colligit veluit tot cophinos ex fragmentis que superfluere.

Colligere iubet Dominus Apostolos, quæ abundarunt fragmenta, ut miraculi virtus, & magnitudo notior sit, & manifestior, quo ex tanta inopia, tam magna, & abundans facta est copia: & ut ipsi magis in fide, & fiducia confirmarentur, ut notat Chryso. hom. 41. & probat ex Matth. 16. & Mar. 8. vbi Dominus eos arguit, reducens in memoriam hoc miraculum. Propterea, inquit, duodecim cophini sunt iuxta numerum Apostolorum, quos iam duodecim esse constat, ex fine huius capituli: vbi dicitur Dominus ad duodecim dixisse: Numquid vultis abire? Voluit etiam Dominus ut dicit Cyril. lib. 3. cap. 18. misericordie virtutem commendare: qui enim largitur, semper abundat, auaro autem & nihil danti, semper deest. Collegerunt autem Apostoli post distributionem duodecim cophinos: forsitan etiam voluit Dominus hoc facto Moyse superiorè ostendere. hic enim non proprijs manibus manna porrigebat, sed de cælo Angelorum

rum opere factum descendebat, & nihil poterat in alterum diem asseruari; at Christus suis manibus panes multiplicauit, & distribuendos dedit: & vt asseruari posse significaret, fragmenta in cophinos duodecim colligi iussit. Et verisimile est hæc fragmenta collecta, non esse omnia ea, quæ ex refectione superfuerunt; multa enim ipsos comedentes sibi reseruasse in cibum futurum, siue in testimonium tanti miraculi, vt fieri solet probabile est. Ex ijs ergo, quæ relicta sunt, collecta fragmenta impleuerunt duodecim cophinos; quod Euangelista in sinuauit dicens: *Quæ superauerant ijs, qui manducauerant*, id est, quæ reliquerunt manducantes. comederunt enim multa, & multa sibi reseruauerunt: tanta tamen eorum erat copia, vt impleti sint nihilominus duodecim cophini. Lactantius lib. 4. c. 15. testimonium Sibyllæ adfert hoc miraculum prædicentis. Multa in spiritali sensu dici possent cum Cyril. & Augustino, & alijs; sed non est instituti nostri in his multum immorari. Illud autem, *Fragmentorum*, coniungitur verbo, *Impleuerunt*, vt sit sensus: Impleuerunt fragmentis duodecim cophinos.

A N N O T A T I O VI.

De cophinis.

Cophinus Græcum est nomen, genus A quoddam cistæ significans, in vsu erat apud Iudæos, vt Marialis Iudæum cistiferum vocat, idq. ex Iuuenali. 3. & 6. Satyra constat. Latine corbis ex viminibus contextus, quo res aridæ facile continebantur: in qua significatione in præsentia accipi probabile est. In tanta enim multitudo multos huiusmodi cophinos extitisse, quibus aliqua sibi necessaria portabant credendum est. Est etiam cophinus mensuræ genus, quo arida mensurabantur, tres congios capiens; singuli autem congij decem librarum plus parumque minus mensura sunt: vnde cophinus triginta libras capiebat. Apud aliquos etiam, quamuis raro, liquidorum mensura reperitur; at hoc in loco non mensuræ, sed cistæ, aut canistri genus quoddam est. Nec est probabile, quod aliqui dicunt non fuisse ibi cophinos aliquos, sed verba hunc habere sensum, superfuisse nempe quantum duodecim cophini capere possent. Sed id verba Euangelica non admittunt: nam impleuisse duodecim cophinos Apostoli dicuntur. Re vera ergo erant cophini, non quidem mensuræ, sed cistæ, aut canistra, vt dictum est, quorum capacitas id temporis nota erat.

Illi ergo homines cum vidissent, quod Iesus fecerat signum, dicebant, quia hic est vere propheta, qui venturus est in mundum.

C O M M E N T A R I V S.

Beneficentia vis.

Quanta sit beneficentiæ virtus, hoc miraculum probat: non tam enim miraculi potentia, quam qualitas, quia cibus erat, tam beneuolos fecit populos, & eorum oculos ita illuminauit; vt Christum illum esse Prophetam, qui in mundum venturus erat, confiterentur, regemque sibi præficere decernerent. Recte ergo docuit Greg. 1. parte pastor. ca. 7. dicens: Egentis animum prædicantis sermo non penetrat, si hunc apud eius animum misericordiæ manus non commendat. Propterea Euangelista sapienter illam apposuit particulam illatiuam, *Ergo*, vt doceat, quia cibati fuerunt tam large, & mirabiliter. Idcirco confessi sunt Christum Prophetam esse, non qualemcunque; sed magnum illum, qui in mundum venturus erat. Hic locus satis aperte probat eos sperasse aliquem insignem prophetam venturum ante Messiam, quod superius discussimus, quando

do de testimonio Ioannis cap. 1. tractauimus. Est autem Græce cum articulo propheta, vt singularis, & insignis ille significaretur, qui a Iudæis expectabatur.

Iesus ergo eum cognouisset, quia venturi essent, vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.

Tantum Christo hoc miraculum populorum illorum conciliauit beneuolentiam, & opinionem, vt non solum regnum ei offerre, sed nolentem, & repugnantem etiam regem facere aggressi essent, nisi Dominus omnium præsciis, antequam id tentarent, in montem solus secederet. Non dicit Euangelista cognouisse Christum, quod turbæ decreturæ, & volituræ, sed quod venturæ erant, quia id animo conceperunt, & facere statuerunt: antequam autem venirent, fugit Dominus. Secundum Euthymium, postquam dimissæ fuerunt turbæ & tanti virtutem miraculi considerarunt, decreuerunt reuerti, & facere regem. Nouit Christus priusquam turbæ id cogitassent, sed qui pro hominum salutemori veniebat, regnum visibile huius mundi spreuit: si enim regnare, vt reges mundi huius voluisset, non horum populorum operam expectasset, nec Iudæorum tantum sed totius orbis imperium iure sibi debitum nulla hominum requisi ope consecutus esset. Cedens ergo multitudinis futuræ concitationi, solus in montem, vnde cibaturus populos descenderat, passu veloci tamquam fugiens recessit: ad diuinæ contemplationis montem docens eos velociter ascendere debere, qui mundi honores, & pompas vitare pro Dei amore cupiunt. Omisit Euangelista noster aliqua, quæ alij narrarunt: nam secundum Matthæum, & Marcum, Cum cognouisset, quod venturi essent, vt facerent regem, statim cogit, seu compulit discipulos ascendere in nauiculam, & præcedere eum trans fretum. Addit Marcus ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret turbas: dimissis autem turbis, fugit in montem solus. Matt. & Marc. addunt orare, Abijt, inquiunt solus in montem orare. nondum enim turbæ eum regem facere decreuerant: propterea qui futura nouerat, eorum præuenit cogitationes. Duæ ergo causæ sunt abeundi in montem, vna vt oret, & hanc Matthæus, & Marcus narrarunt: altera, ne rex fieret, a turbis, & hoc dicit Ioannes, qui propterea eum refert fugisse. Alij vero tantum abijtse dixerunt: qui enim fugit, etiam abijt. Dicitur autem dimisisse turbas, quia signo aliquo, vt fieri solet, eis, ut recederent, seu velle se abire, & alio recipere significauit.

Vi autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare, & cum ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum.

Prius, vt ex Matthæo, & Marco patet, compulit discipulos intrare in nauim, postea montem solus ascendit. Ioannes vero quod posterius factum est, narravit prius per quandam præoccupationem, vt dicit Aug. lib. 2. de consen. Euā. cap. 47. Attende non esse idem, *Vi sero factum est*, & id quod Matthæus dicit. *Vespere facto*, & Marcus, *Cum iam hora multa fieret*. hæc enim quæ Matthæus, & Marcus asserunt, antequam miraculum fieret, gesta sunt: significantque iam diem inclinasse, quando accesserunt discipuli, & cibati sunt turbæ; at conuiuio peracto factum est, quod Ioannes refert, dicens, *Vi sero factum est*, iam enim erat noctis crepusculum. Intrans ergo nauim iter Capharnaum versus direxerunt, transfretantes a parte altera stagni, quæ propter sinum, & dorsum lacus oppositum, sinus quadam ratione dici potest, vt explicuimus paulo ante in annotatione

ne secunda. Græca autem significatio, est magis propria: est enim imperfectum tempus, *veniebant, Capharnaum*, Nec est contrarium quod dicit Marcus, nempe iussisse Dominum vt transfretarent Bethsaidam. nam inter locum, vbi celebratum est miraculum, & Capharnaum media erat Bethsaida, & Dominus vere præcepit, vt appellerent Bethsaidam, donec turbas ipse dimitteret, discipuliq. illuc iter direxerunt; tamen Dominus postea apparuit in aqua, vt dicitur paulo, post, antequam Bethsaidam attingerent: tandem Capharnaum sic Domino volente peruenerunt. Et hoc est, quod Euangelista noster narrat.

Et tenebrae iam facta erant, & non venerat ad eos Iesus. Mare autem, vento magno flante, exurgebat.

Iam tenebras esse noctis, & nondum Christum apparuisse dicit: interim autem vento magno lacus intumescerebat. Matthæus, & Marcus addunt, nauiculam iactatam fluctibus in medio mari, fuisseq. ventum contrarium eis: & secundum Marcum ipse solus erat in terra videns eos laborantes in remigando: iam enim Dominus de monte descenderat ad littus. Dominus etiam si ad tempus suos deserere videatur, dum tribulationes, & persecutiones non impedit; tamen re vera nec ad momentum deserit; sed continuo fauet, & iuuat, vt vincat. Laborabant Apostoli vento contrario remigantes, mare intumescerebat, sed Christus ad littus eos videbat remigantes, & ne perirent, aut deficerent, præsto erat: vt tamen eos probaret, & virtutem eius in liberatione experti, in fide & dilectione proficerent, venire differebat.

Cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinque, aut triginta, vident Iesum ambulanti supra mare, & proximum nauis fieri, & timuerunt.

Post multum in remigando laborem, vento contrario flante, & media nocte transacta, nam secundum Matthæum, & Marcum erat quarta vigilia, vident Iesum ambulanti supra aquas, & proximum fieri nauiculæ; non tamen eum subito agnouerunt, immo Phantasma, id est, dæmoniacam quandam ad terrendum visionem, secundum Marcum reputauerunt: idcirco timuerunt, & secundum Matthæum, & Marcum exclamauerunt. Videor mihi videre Dominum hoc cum suis discipulis facientem, quod solent matres suauissimæ cum filijs paruulis facere, quos vt ad se venire compellant, & arctiori amoris vinculo sibi copulent, terriculamenta aliqua illis procurant, vt paruuli perterrefacti ad matres ipsas extentis brachijs confugiant. Christus igitur omnium matrum erga discipulos amorem exuperans, tarda hora noctis venit, & Phantasma dignatus est apparere discipulis, vt sic terrore compulsi fide, & dilectione ad ipsum exclament, ad ipsum confugiant, & ipsi copulentur.

A N N O T A T I O VII.

Cur non est certitudine proferat quor stadia remigassent.

Quod Matthæus, & Marcus dixerunt A nauiculam esse in medio mari, Ioannes dixit remigasse viginti quinque, aut triginta stadia. Nec mirum est tot stadia remigasse, & adhuc in medio stagno esse: nam vento compellente, vt fieri solet, non recta semper nauigatur, & a terra solent nautæ nauim remouere, ne allisa alicui saxo frangatur. Tota autem latitudo stagni, vt superius diximus, a recta mensu-

ra constituitur, est quadraginta stadiorum. Sed percontabitur aliquis cur Euangelista, qui ex Spiritus sancti instinctu, & reuelatione loquitur non certam distantiam signauit, sed sub quadam disunctione loquens, incertum reliquit, an viginti quinque, an triginta potius stadia discipuli confecerint; certum enim est non esse pauciora viginti quinque, nec plura triginta: an autem hoc vel illud, non determinauit. Non quod Spiritui sancto incertum id esset, qui omnia nouit vt Deus, sed quia aliqua more humano suos loqui vult, maxime quando parum ad rem pertinet, & intentioni præcipue nullum sit detrimentum. Hoc tamen non absque diuino consilio factum est; tum ne mysterium aliquod arbitraremur postum in numero stadiorum, si determinatus poneretur; tum quia in hac disunctione veritas magis describebatur nam in spatio illo, quod est a viginti quinque stadijs, vsque ad triginta, hæc omnia peracta sunt. Videt ambulanti, sit proximus, & alia facta sunt, quæ narrat Euangelista: propterea

A Ioannes vtrumque terminum descripsit, vt omnia concluderet, quæ acta sunt. Dici etiam posset triginta stadia remigasse, tamen si via seu iter consideretur, viginti quinque fuisse: nam vento virgente quinque stadia ab itineris rectitudine diuerterant.

Sciendum rursus non esse sine controuerfia, an hoc miraculum seu hæc historia eadem sit cum illa, quam narrant Matthæus, & Marcus. Chrysoftom. enim hom. 42. eandem esse negat. at Augustinus lib. 2. de consensu Euang. capit. 47. & Euthymius, eandem esse affirmant. Et quidem sunt multa dissimilia, quæ non omnino improbabilem faciunt Chrysoftomi sententiam; tamen argumenta efficaciora probant eandem esse historiam, quamuis Ioannes multa omiserit quæ alij narrarunt: omnia tamen, quæ omissa sunt, accommodantur eidem narrationi, propterea probabilius est eandem esse hanc, & illam. Huius rei exquisitiorem discussionem ad illa remittimus Euangelistarum loca.

An hæc historia eadem sit cum illa quam Matthæus, & Marcus referunt.

Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere.

C O M M E N T A R I V S.

Secundum Matthæum, & Marcum primo dixit: Confidite, ego sum, nolite timere, fiduciam petit, vt spem salutis concipiant, optimumq. spei salutis concipiendæ subiunxit argumentum, *Ego sum* a quo nihil mali vobis timendum est, & qui possum ab omni liberare periculo; fiducia ergo in me expellat timorem conceptum, *Nolite timere*, Verba non tantum significantia, sed etiam effectiua fuerunt: nam & fiduciam induxerunt, & timorem expulerunt adeo, vt Petrus ausus sit etiam se aquis intumescens committere, vt alij narrant Euangelista. Aduertendum est autem, Dominum petere illorum expulso timore fiduciam in ipsum, quia tempestas nondum cessauerat, nec voluit Dominus statim fluctus quiescere, vt in ipsum iam agnitum, fidem, & fiduciam conciperent, & exercerent, & vt locum daret tantæ fidei, & fiduciæ Petri, qui iussus a Domino fluctibus se peditem commisit.

Voluerunt ergo accipere eum in nauim, & statim nauis fuit ad terram, in quam ibant.

Post verba præcedentia historia Petri celebrata est, quam alij Euangelista narrant; postea accessit Dominus ad nauiculam, & discipuli, *Voluerunt accipere eum in nauim*, id est cupide susceperunt; vt enim cognitum, & phantasma prius existimantes eum, auersabantur, ita cognita eius voce cupido animo susceperunt. Solet enim verbum hoc *Voluerunt*, apud Græcos hanc habere significationem,

& sic concordat cum alijs Euangelistis : nam ingressus est in nauim secundum Matthaum, & Marcum. Illa particula, Ergo, illationem significat, vt sit sensus: Cum iam cognouissent, voluerunt accipere, quem tamen prius nondum agnatum auerfabantur, & statim nauis appulit ad terram, in quam ibant.

A N N O T A T I O VIII.

Alia proponitur explicatio.

Possumus etiam aliter exponere, scilicet A cet quando Dominus illa protulit verba, discipuli voluerunt accipere in nauim, nitentes nauiculam accommodare, vt intraret, sicuti fieri solet, tamen non intrauit & tunc quod dicitur de Petro factum est. Postea vero ingressus est nauiculam, & tunc factum est, quod dicit Ioannes, Statim, id est, breuissime, & temporis momento cessauit ventus, & iter, quod supererat, quantum longum esset, confectum est. Iuxta hanc expositionem interpretari possumus dictum esse, voluerunt accipere, quia tunc non acceperunt in nauim. Græcum enim vocabulum vtramque admittit expositionem: posteriorē secutus est Chrysostomus hom. 42. nam arbitratus est non intrasse nauim aliamque esse hanc historiam, tamen reuera postea intrauit, modo autem distulit, vt fieret, quod cum Petro legimus factum postea vero intrauit, & sequitur, quod Ioannes dicit, Statim nauis fuit ad terram, nam supponit, quod alij narrant Euangelistæ.

Concordia Euangelistarum ostenditur.

Aduerte terram hanc, in quam ibant, vt superioribus, & inferioribus verbis, dicit Ioannes, Capharnaum esse. Nec est contrarium, quod dicit Matthæus, Appulit in terram Genesar, & Marcus in terram Genesareth: nam, vti in principio capituli ex Iosepho diximus, Genesar, seu Genesareth regio quedam parua est, in qua sita est Capharnaum. Ioannes ergo singularem locum descripsit, ad quem appulit; ceteri vero communem. Nec etiam est contrarium, quod supra dictum est ex Marco nempe iussisse Dominum, vt præcederent ad Bethsaidam: non enim significat vt illuc appellerent, sed vt iter caperent Capharnaum, seu versus Bethsaidam, quæ erat media non multum ab ea nauim remouetes; at tempestas eos recedere fecerat. Alia narrant Euangelistæ, quæ omisit Ioannes, & nos prætermittimus, quia non eos interpretari suscepimus in præsentia, sed solum Ioannem.

A N N O T A T I O IX.

Vides hic quattuor simul Christi miracula. Venit primo Christus ambulans super mare. Iussu Domini incedit Petrus super aquas, quod vt virtute non propria aut alterius, sed sua factum esse Christus probaret, cum mergi cœpisset eum manu sustinet. Tertio ventus sine mora sedatur. Quarto momento temporis multum itineris, quod supererat, conficitur. In his multa ad sensum spiritualem spectantia Doctores pie, & vere considerant, tamen hoc considerandum mihi visum est, quod ad doctrinam proximè a Christo tradendam facit. Dominus enim ante mirabilem doctrinam de carne sua sub specie panis in Eucharistia porrigenda omnia hæc de panibus, & de discipulorum timore, suaque, per aquas transmeatione operatus est: non solum vt diuinam suam potestatem significaret, sed vt ea, quæ futura erant in hac mirabili Eucharistie institutione præsignaret. Modica quinque panum quantitate maximam faciebat multitudinem, vt in Eucharistia carnis sue efficaciam ostenderet, quæ vna pro mundi totius cibo sufficiens futura erat; quia post institutionem tanti sacramenti, & post tantum beneficii collationem futurum erat, vt mortem passurus esset, & in ea morte discipuli maxime conturbandi; tamen conturbatio breui duratura, & in gaudium resurrectionis conuertenda erat. Hæc etiam Dominus præfigurauit: solus enim manet, discipulis in nauiculam conscendentibus, quia paulo post sacramenti institutionem relictus est a suis: Abierunt, inquit, omnes, & reliquerunt. Solus intumescente mari videtur, quia solus passus est mortem, in qua phantasma apparet, cum non sit: quia cum sceleratis reputatus est, qui vere innocens erat. Discipuli in nauicula sunt, quia non erat illa hora eorum passionis, timent tamen in Christi passione.

Miracula Christi quattuor.

Venit

Venit Petrus ad Iesum, sed dubitans: A submergi incipit, manu tamen Saluatoris libertatur: quia ipsum sequens negat, & cadit, sed ne pereat virtute Christi sustinetur. cito cognoscitur a discipulis nec iam phantasma videtur, quia cito surgens eos conuenit, & consolatur. Nauicula statim ad portum appellit, & ventus cessat; quia iam Christus resurgens non amplius mo-

ritur, non est passibilis, non iam fluctibus persecutionum in se agitur. Multa dici possent in hac explicatione, sed satis esse, quæ dicta sunt, iudicamus, ut causam intelligamus, propter quam Dominus hæc voluit simul miracula conficere, & lætitiâ conuiuij timori, tempestatisque periculis miscere.

Altera die turba, quæ stabat trans mare, vidit quia nauicula alia non erat ibi nisi vna, & quia non introisset cum discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius abiissent. Alia vero superuenerunt naues a Tyberide iuxta locum, vbi manducauerant panem, gratias agentes Deo.

C O M M E N T A R I V S.

Narrat, quæ turba illa fecit, postquam Dominus nocte illa transfretauit cum discipulis Capharnaum. Altera, ergo, Die, ab illa qua saturati sunt, id est, post noctem, in qua Christus per mare ambulans ad discipulos peruenit, turba redijt ad locum eundem Christum querens. Quando enim discipuli transfretarunt, viderat turba vnam fuisse nauiculam, & discipulos ingressos; Christum autem solum mansisse, & in montem abiisse, propterea ergo turba venit existimans ibi Christum inuentum iri; at non inuenerunt quia, ambulans supra aquas erat sequens discipulos, donec ingressus nauim cum illis peruenit Capharnaum: a Tyberide autem nauiculæ superuenerunt illo die iuxta locum, in quo celebratum est miraculum. Hæc omnia narrat Euangelista, vt præmittat causam; cur turba venit querens Christum Capharnaum: manserat enim ibi prope locum vbi gestum erat miraculum illa nocte. Mane autem facto ad eundem locum redijt, quia vidit die superiori discipulos abiisse, & Iesum mansisse, nec tunc alia nauis erat, qua Christus transfretare potuisset; Quando vero die sequenti venerat turba, naues superuenerunt a Tyberide. Hic est sensus. Illud enim, Vidit quia nauicula, non est referendum, ad alteram diem sed ad superiorem, vt sit sensus: Altera die turba venit; viderat autem die superiori, quando discipuli recesserunt, non esse nisi vnam nauiculam, & in eam ingressos solos discipulos manente Christo; propterea abitrati sunt altera die eum inuenire eo in loco posse. Tunc autem quando venit turba naues a Tyberide superuenerunt ad locum, vbi manducauerant agentes gratias Deo, id est, vbi manducauerunt, & gratias pro tam mirabili beneficio accepto, Deo egerunt. Græcus textus habet, gratias agente Domino; id est, postquam gratias egit Dominus ac si dicat: vbi manducauerant a Christo cibati; qui cum egisset gratias, panes distribuit. & sic Euthymius interpretatur. Appositum est autem hoc verbum, vt distingueret miraculosam manducationem a communibus. Perpende, quam diligenter turbæ vestigia Christi obseruabant: considerabant enim solos discipulos transfretasse, & solum Christum mansisse, & cum nulla nauicula superesset nocte illa, inde conijciebant Dominum in eo loco adhuc esse, nec enim cogitauerunt de eo, quod mirabiliter factum est. Narrat autem Ioannes alias superuenerunt naues, ne contrarius videatur sibi, qui nullam aliam nauiculam cum dixisset, postea turbam in nauiculas ascendisse narret: hæc enim ad diuersa tempora sunt referenda.

Prosequitur magis declarare superiora verba.

IN Græco textu legimus, gratias agente Domino, id est vbi cibari sunt illo mirabili cibo, quem Christus agens gratias Deo, distribuit, hoc enim apponitur ad distinctionem ceterarum manducationum. Nauiculæ superuenisse dicuntur a Tyberiadem, vt Capharnaum nauigarent, quod eo etiam probatur: nam turba ascendit in nauiculas & venit Capharnaum; ergo ille nauiculæ transfretabant Capharnaum. Si autem hoc ita est, vti videtur, locus vbi miraculum factum est, non erat in opposita ripa ad Bethsaidam, seu Capharnaum: esset enim supra Tyberiadem; sed in loco citra Tyberiadem nêpe inter eam, & Bethsaidam; nam dicuntur naues superuenisse ad locum, vbi gestum est miraculum. At si gestum esset in ripa omnino opposita, non superuenissent illuc nauiculæ: nam non erat via illa transfretandi Capharnaum, sed potius diuertendi. Nauiculæ ergo eutes Capharnaum, & peruenientes ad locum miraculi, indicant miraculum factum infra Tyberiadem, nempe inter eam, & Bethsaidam, vt iam diximus: propter sinum enim, & stagni dorsum transfretasse dictum est.

Cum ergo vidisset turba, quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in nauiculas & venerunt Capharnaum, quaerentes Iesum.

C O M M E N T A R I V S.

Videns turba non adesse Dominum, nec discipulos quamuis non inuenissent rationem, & modum, quo discedere potuissent, experientia tamen videnti eum non adesse, & cum simul oblata esset commoditas nauicularum proficiscentium Capharnaum, hac de causa ascenderunt in eas, *Et venerunt Capharnaum quaerentes Iesum.* Inducti autem sunt, vt Capharnaum Dominum reuersum esse crederent; tum quia illuc die proxima transfretantes discipulos viderant; tum quia frequentissime Dominus illuc se recipiebat. Facile autem existimarunt fieri potuisse aliquam nauiculam nocte superuenisse, & in ea transfretasse aut peditem nemine eorum cognoscente, iter terrestris confecisse.

Et cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi quando huc venisti?

Mirantur turbæ eum inuentum trans mare; nesciebant enim quo tempore venerit, quia nocte illa non videbatur illis venire potuisse, quia nauim non viderant, in noctis principio, & maxime quia maris tempestatem senserant: Nec etiam iter terrestris confecisse poterat ipsis ignorantibus: nam multitudine tanta existente; iter necesse erat plenum fuisse hominibus, maxima noctis parte: die autem sequenti id fieri non poterat, quia ipsi summo mane venerunt, petunt ergo mirabundi, *Quando huc venisti?* cum potius debuissent petere quo modo venisti vt potentiam eius cognoscerent, at hi adhuc rudes nihil nisi humanum cogitant. Et notat Chryso. hom. 42. inconstantiam, & mutabilitatem turbæ. Volebant paulo ante Regem eum facere, miris acclamationibus confitebantur eum esse verum Prophetam, qui in mundum venturus erat; iam refrixerant, & non vt regem faciant, quaerunt, sed vt iterum manducent. Habent autem verba, vt dicit Euthy. adulationem quandam, quasi dicerent: *Magister quando venisti huc? nos te perpetuo obseruauimus, te sequi quaerimus, miramur, ergo quando veneris: cum difficile fuerit nobis ignorantibus huc te venisse.* Assentabantur isti, vt iterum mensa eis apponeretur, qualis superior.

Respon-

Respondit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico vobis, quaeritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducauistis ex panibus, & saturati estis.

Mentem eorum detegit, & arguit, vt cibum potiolem animæ præbeat, & altiolem ac vtiliolem mensam apponat. Quaeritis me non propter signa, & miracula, quæ meam potentiam ostendunt, sed propter cibum, quia saturati estis, & iterum saturari vultis: si me propter signa quaereretis, tunc vt me cognosceretis & in me crederetis, essetis me secuti: at non propter signa, vt me cognoscatis, sed propter cibos venitis, vt iterum saturemini. Recte exponit Aug. tract. 25. non quaeritis me propter me, sed propter vos. Quia his verbis occultæ cordium eorum reuelabat, vsus est asseueratione, vt ostenderet se non ex coniecturis humanis, sed ex certa scientia eos nosse. *Amen amen dico vobis*, vt in his etiam verbis suam diuinitatem ostendat. Reprehendit etiam eos, quia debuissent potius quaerere propter signa, vt crederent in eum, non propter signa, vt manducarent. Cum enim discipulus est rudis & crassus, obiurgatorius est etiam stimulus adhibendus, vt notat Chryso. hom. 43. adiungens etiam eos arguisse, vt se eorum laudes, & vanam gloriam spernere, nihilq. aliud, quam eorum salutem quaerere significaret: leniter tamen arguit eos tamquam adhuc incapaces, nec in reprehensione perstat, sed statim doctrinam adiungit, vt animam pascat.

Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam.

Cibum alium ostendit meliolem, & præstantiolem, ac vtiliolem cibo, quem ipsi quaerebant. Hic enim cibus quamuis miraculosus, tamen perit, corrumpitur, dum comeditur, & ad vitam hanc tantum mortalem, & tandem corrumpendam prodest: at cibus est alius, qui non perit, sed prodest ad vitam æternam, eamq. efficit. *Operamini*, ergo hunc cibum, id est, studium, & curam impendite huic cibo acquirendo, qui non corrumpitur, vt ille, sed in æternam manet vitam. Non negat Dominus etiam curam impendendam, & laborandum pro cibo corporali; sed non hanc solam, nec præcipuam, nec æqualem esse debere curam: sed eam, quæ pro cibo est spiritali, quod turbæ istæ non faciebant. Est enim phrasæ Hebrææ sæpe vsitata, vt particula negatiua solitudinem excludat. 1. Reg. 10. Non te spreuerunt, sed me: id est, non te solum. Ioan. 12. Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me: id est, non solum in me credit. Ita nunc, *Operamini non cibum*, id est, non solum cibum corporis, sed præcipue cibum vite æternæ. Occasionem autem capit Dominus de cibo spiritali tractandi a cibo corporali, vt notat Aug. tract. 25. quod etiam cum Samaritana fecit ex aqua illa materiali, aquam vitam & spiritualem docendi sumens occasionem, vt sic audientes facilius, & efficacius discant. Attende autem non esse sensum, *Operamini cibum*, id est, facite cibum hunc, sed laborate, & studete huic cibo acquirendo. Nam statim dicit. *Quem filius hominis dabit vobis*, vt aliud sit opus, quod ipsi debent adhibere, aliud cibus ipse: & hoc est considerandum pro recta intelligentia sequentium.

A N N O T A T I O X I.

Contra hæreticos negantes laborandum esse pro victu comparando.

Hac superiori sententia abusi sunt hæretici. Chryso. hom. 43. refert aliquos occasione huius sententiæ otiositate. A vacare negantes esse laborandum pro victu corporis acquirendo. hos Theophylact. nomine suo appellat, nempe Messallianos,

fallianos, & videntur hi esse quos Aug. de A hæsib. cap. 57. vocat Psallianos. Sed si horum Doctorum testimonia consideramus, non videntur isti eadem affirmasse. Nam Messalliani, vt ex Chrysoftomo & Theophylacto apparet, generaliter locuti sunt non esse laborandum pro victu corporis acquirendo; at Psalliani, vt refert Aug. negabant monachos debere vitæ sustentandæ causa laborare, nec eis licere, sed vacadum operibus, quæ monachi profitentur: longe autem ab illa hæc assertio differt, quamuis vtraque sit hæretica. Basiliius in reg. breui. reg. 207. introducit B monachos dubitantes circa hunc locum Ioannis, in quo Dominus significare non esse operandum pro corporis victu videtur. Et respondet laborandum esse proprijs manibus, vt habeat vnde tribuat patienti necessitatem, vt dicitur ad Ephe. 4. Hiero. epist. ad Rusticum, hunc habere morem refert monachos Aegyptios, vt laborent manibus, non tam propter victus necessaria, quam propter salutem animæ, ne monachus otians valetur. Scripsit autē

August. libellum de opere monachorum. Sed veritas catholica est licere Christianis, etiam ipsis monachis manibus laborare, etiam victus causa. ad Ephe. 4. Qui furatur, iam non furetur, magis autem laboret manibus, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti: id est, laboret, vt non solum sibi, sed etiam alijs subueniat. 1. Thesal. 4. Operamini manibus vestris, sicut præcepimus vobis. Paulus etiam Apostolus, qui erat in statu perfectiori, quam sint Monachi, labore manuum suarum sibi victum comparauit, vt patet ex Act. 18. & 20. & 1. Corint. 4. Licet ergo etiam Monachis idem opus; nec locus hic id prohibet, in quo solum præcipit Dominus, vt curam præcipuam in cibo acquirendo animæ collocemus. Non tamen propterea cura, & labor corporis est omnino relinquendus; nam & hoc esset, cibum animæ etiam relinquere: verba enim hæc, vt diximus in commentario, non negant cibo corporis acquirendo etiam operam dandam, sed non soli, neque præcipue.

Quem filius hominis dabit vobis.

COM M E N T A R I V S.

TAcitæ obiectioni respondet: posset turba obijcere, quærimus a te cibum hunc, qui perit, quia nouimus te potuisse eum nobis dare: at cibum hunc æternæ vitæ non quærimus, quia nescimus talem cibum te posse nobis præbere. Hanc obiectionem remouens, & simul ad quærendum hunc cibum ab ipso inuitans dicit: *Quem, æternæ vitæ cibum, Filius hominis dabit vobis*, id est, ego etiã hunc æternæ vitæ cibum dare possum: immo dabo, & paratus sum volentibus vobis dare, sicut potui dare, & dedi vobis priorem cibum. Ne enim, quia dictum est, *Operamini*, errarent arbitrantes se posse cibum hunc conficere, dicit: Ego dabo; aliud enim est opus, seu opera, quæ exiguntur, alius cibus, qui promittitur. Suam in hoc diuinitatem ostendit, nisi enim Deus esset, cibum vitæ æternæ dare non posset. Dicit aliquis, cur sic locutus est, *Filius hominis dabit*, cum cibum vitæ æternæ non præstet, nisi in quantum est filius Dei? Respondeo voluisse significare se suam carnem, secundum quam erat Filius hominis, daturum in cibum vitæ æternæ, ac si diceret: carnem meam in cibum vitæ æternæ dabo vobis.

Hunc enim Pater signauit Deus.

Cibum hunc dare potest quia Deus est.

CAusam reddit non solum cur Filius hominis (se enim hoc nomine appellat) cibum hunc dare possit, paratusq. sit dare, sed etiam cur caro ista, secundum quam erat Filius hominis, cibus possit esse vitæ æternæ: ea autem est; quia, *Hunc Pater signauit Deus*, id est, huic homini Pater, velut sigillum diuinitatem

nitatem impressit, & vniuit: propterea adiecit Euangelista ultimo loco, *Deus*, vt sigillum hunc esse Patris diuinitatem, quæ in filio est, & humanitati vnita est, significaret, quod non significabatur, si tantum dictum esset, *Pater signauit*, aut, *Pater Deus signauit*: sed diuisit vtrumque, vt id perfectius exprimeret, ac si diceret Pater signauit, diuinitate sua. Non mirum ergo, si hic homo cibum dare vitæ æternæ, & simul cibus vitæ æternæ esse potest: nam simul est Deus, & vnitum habet diuinitatem humanitati. Quod Act. 10. dicitur: Vniuit Deus eum Spiritu sancto: dicitur nunc, Deus Pater signauit eum. Hæc vnctio, & sigillatio est diuinitatis vnio, & coniunctio illi humanitati facta, per quam ille homo Christus est cibus efficax vitæ æternæ: quia per hanc homo ille sigillatus dicitur, cum sit homo, & Deus. Et est optima causa, cur dare valeat vitæ æternæ cibum, quod Dei proprium est: & cur caro illa sigillata diuinitate, sit etiam cibus vitæ æternæ. Hic est sensus legitimus huius integræ sententiæ, per quam docet Christus se dare posse cibum efficacem vitæ æternæ, ad quem inuitat omnes.

A N N O T A T I O X I I.

Diuersæ alie expositiones proponuntur.

ALiter alij verba superiora exponunt. A Chrysoft. hom. 43. duas adfert expositiones. Prior est, vt sit hic sensus. *Hunc enim Pater signauit Deus*, id est, hunc misit in salutem totius mundi. Sed hæc expositio non recte accommodatur: nam illud, *Hunc*, demonstrat filium hominis, qui Christus est ratione humanitatis. Hic autem non est missus, sed filius Dei missus dicitur. Altera expositio est, vt idem sit sensus cum illo verbo superiori Ioanis 3. *Signauit*, quia Deus verus est, id est declarauit, & testatus est: ita nunc dicitur Pater signasse, quia declarauit, & testimonio suo confirmauit hunc esse verum Deum. Vtramque expositionem sequitur Euthymius: sed nec ista expositio est exquisita. Nō enim, cur vitam æternam dare Christus possit, ea est proxima causa, quia Pater eum declarauit, & testatus est Deum esse; sed quia re vera est Deus. Propterea perfectior explicatio est Aug. tract. 25. quam secuti sumus in commentario. *Pater signauit hunc* hominem, quia diuinitatem illi humanitati, velut impressit per vnionem, qua homo ille Deus est; quamuis Aug. aliter connectat verba. Et recte quidem sigillatio, & signatio dicitur, quia filius, qui imago, & character Patris est, illi est vnitus, & coniunctus humanitati: propterea dicitur humanitas habere sigillum, & characterem Patris. Addidit autem, *Signauit Deus*, vt hanc sigillationem, & signationem diuinitatis esse significaret, ac si diceret: *Pater signauit*, sua diuinitate, seu characterem suæ diuinitatis, qui filius est. Hanc etiam expositionem probat Hil. lib. 8. de Trin. docte annotans, sigillum imprimi in materia diuersa, quæ

A N N O T A T I O X I I I.

PErcontabitur aliquis, quis est iste cibus vitæ æternæ, de quo dicitur, *Operamini cibum, qui permanet*, & quem ego dabo vobis? Recte ad hoc Cyrillus lib. 3. cap. 28. & August. tract. 25. respondent esse eundem cibum, de quo loquitur Dominus paulo inferius, quando dicit: Ego sum panis viuus, & caro mea vere est cibus. Ipsi autem Doctores, nempe Cyrillus cap. 36. & Augustinus tractatu 26. talia verba exponunt de Christi carne nobis in sacramento Eucharistiæ, exhibita. Hic igitur est cibus, cui acquirendo est studium impendendum. Verba etiam adiuncta consonant: hunc enim nempe filium hominis signauit Pater, qui Deus est. Non erat cur hanc humanitatem sigillatam diceret diuinitate: nisi quia humanitatem, & carnem hanc cibum vitæ æternæ futurum dicebat: quem effectum caro non faceret, nisi diuinitati esset coniuncta, & vnita. Fidem autem hunc cibum non esse, verba quæ sequuntur probant: Hæc

Qui cibus sit iste de quo Dominus loquitur.

est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. Distinguit opus a cibo; distincta enim sunt illa duo, *Operamini cibum*, nempe, opera, & cibus. Illud ad Iudæos pertinebat, nempe operari: & cibus ad Christum datorem. Fides igitur a cibo distincta, ut verbis sequentibus exponemus, in quorū atque adeo in totius huius textus expositione, multo magis hæc veritas demonstrabitur, & confirmabitur.

Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus, ut operemur opera Dei?

COMMENTARIUS.

Partícula, *Ergo*, insinuat propter verba Christi superiora, Iudæos respondisse, quæ sequuntur. Cupidi enim cibi huius vitæ æternæ, & audientes exhortationem Christi, ut incumberent cibo huic acquirendo, petunt: Quæ sunt ista opera, quibus cibum hunc consequemur? Et attende eos appellasse, *Opera Dei*, ut significarent se interrogare de operibus hisce, quæ ad cibum hunc habendum necessaria sunt. Cum enim audissent cibum esse vitæ æternæ, & Deum signasse Christum, ut cibum hunc daret: recte opera Dei appellant ea, quæ oportebat operari cibo huic consequendo. Merito autem a Christo discere quærunt opera huius cibi, quem eiusdem cibi datorem audierant: nec negarunt dare posse eum cibum, qui tam mirabili virtute dedisse cibum corporalem experti erant: nec se consecuturos desperarunt ab eo, quem iam erga se ipsos liberalissimum fenerant. Solum opera hæc scire volunt, quia eis dictum erat, *Operamini cibum qui permanet*, hic est legitimus sensus.

ANNOTATIO XIII.

Traduntur
aliæ inter-
pretationes.

CYril. lib. 3. c. 30. verba hæc ex arrogantia quadam processisse affirmat: quasi enim omnia scirent, & nihil sibi discendum superesset ita interrogarunt, ut sit sensus: Satis nobis præcepta Moysis sūt, non minus scimus, quam oporteat scire eos, qui Dei opus facere volunt, quid igitur nouū, & inauditum docere nos potes, quod in scriptura non sit? Hæc Cyril. sed non videtur accommodari posse hæc expositio contextui: nam cum tanto beneficio a Christo affecti adhuc sperarent nouum cibum, eumque vitæ æternæ, credibile non est arrogantia vsos, maxime, quia erant homines de turba, & non quales erant illi Pharisei, & legis doctores, quorum erat de lege præsumere. Præterea quia Christus non eos arguit, sed potius docendo respondit: deinde quia verba talem sensum non faciunt. Si enim ex arrogantia locutio esset, alijs verbis visessent, non his, quibus significarent se hoc opus scire cupere. Rectius Chryf. ho. 44. & Euthy. exponunt hos interrogasse quidem tamquam discipulos, & ostendisse se desiderare scire; tamen non animo faciendi ea opera, sed ut sic ad cibi prioris suppedita-

tionem eum iterum attraherent: sintque verba quasi ex gula profecta. Recte Doctores hi sentiunt circa sensum verborum, sed non video, qua ratione intentionem istorum Iudæorum damnare possint, quasi ex gula interrogent, & fictione vtantur; cum nullū verbum Evangelistæ id significet, immo contrariū contextus insinuet. Iam enim de gula a Domino reprehensi erant, quando eo animo venerant, ut iterum saturarentur: nec est, cur perseuerare eos dicamus adhuc in ea auuiditate, cum cibus præstantior de nouo sit promissus. Potius ergo huius cibi desiderio interrogasse credendum est, quorū interrogationi Dominus non ita nude respondisset, si animos eorum, non solum gula, sed fictione & dolo plenos vidisset. Fateor quidem eos cibum hunc materialem, & corporalem etiam existimasse, & quodam appetitu sensibili, & carnali motos interrogasse; animo tamen faciendi, & operandi ea, quibus cibum hunc consequi possent, quod ex sequentibus apparet. Verior ergo est expositio August. tract. 25. affirmantis hos, qua ratione implere possent, quod præcipiebatur, interrogasse. Cui expositio-

Immerito
damnatur
horum in-
tentio qui
Dominum
interrogat.

expositioni nostræ magis accedit, quam A esse legitimam totus contextus, & verba probant.

Quæ appel-
lentur ope-
ra Dei.

Veruntamen quare appellent, *Opera Dei*, Euthymij expositio non placet, quam etiam recentiores sequuntur. *Opera Dei*, scilicet dici, quæ sunt Deo accepta, ut sit sensus: quid faciemus, ut operemur opera Deo accepta, & secundum voluntatem eius? Nec etiam probanda est expositio illorum, qui exponunt, *Opera Dei*, quæ Deo auctore fiunt: etenim quamuis verū sit opera Dei esse Deo accepta, & ipso auctore fieri, tamen non est iste sensus. Cuius argumento id est, quia non consonat hæc interrogatio sic exposita verbis Christi: non enim dixit Christus operamini opera Deo accepta, & grata, sic enim non erat cur illi interrogarent, quia sciebant ex lege; sed operamini opera, quibus cibū vitæ æternæ consequamini. Hæc isti quærunt, dicentes: Quid faciemus, ut opere-

mur hæc opera? Appellant ergo, *Dei*, quia cibum vitæ æternæ per ea se acquisituros sperabant. Et quia audierant, *Hunc Pater signauit Deus*, intellexerant enim ex hoc ad Deum hoc opus pertinere: & sic omnia consonant, nempe & verba Christi præcedentia, & sequentia, simul etiam interrogatio eorum. Quantum ad verba attinet, Græce potius verbum est presentis, quid facimus? sed æquiuale futuro, quid faciemus? nam tunc nondum sciebant opera ut facerent. Verum est solere aliquando has interrogationes fieri tempore presentis, ad significandum promptitudinem faciendi: Quid facimus? id est doce hæc opera, ecce facere sumus parati. Matth. 13. Vis imus, & colligimus ea? Lucæ 9. Vis, dicimus, ignis descendat, & consumat eos? id est, statim ac volueris, prompti sumus exequi. Ita nunc: Quid facimus? sed hoc sensum non mutat.

Respondit Iesus, & dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille.

COMMENTARIUS.

Docet eos Dominus, hoc opus Dei esse, ut credant in eum, quem misit Deus: & vitur verbo eodem, quo vsi erant, appellans opus Dei, ut ad interrogationem se respondere ostendat. De se loquitur in tertia persona, nec opera legis postulat, sed fidem, quæ est primum fundamentum Euangelij, qua a lege illa distinguitur. Verbis his non solum docet, quod opus Dei sit, sed simul etiam explicat rationem efficacem, ut fiat opus: credere enim in eum, qui a Deo missus est, iustum est & necessarium. Ista autem locutio credere in eum, qui missus est a Deo, significat credere Christum esse verum Messiam, & filium Dei missum in salutem mundi: turbæ enim etiam in ea significatione intelligebant verba Christi petentis, ut crederent in eum, tamquam Messiam & filium Dei: est autem hoc opus necessarium, ut cibum carnis suæ accipiant, quicumque accepturi sunt. Et si contextum totum perpendas, uti paulo ante dicebam, inuenies opus a cibo distingui: nam turba audiuit duo, nempe cibum vitæ æternæ, & opus ab eis exhibendum, ut cibo fruenterent: opus hoc scire petunt, ut cibum accipiant, quod Dominus docet dicens esse fidem in eum. Superest ergo cibus distinctus a fide in eum credentibus ministrandus, hic vero non est alius, nisi caro Deifera ipsius in sacramento ministranda, nec fidē cibum esse nec Christum ut fide creditum. nam fides in Christum opus reputatur, post quod cibus vitæ succedit. Et hæc est legitima expositio, ceteræ sunt violentæ. Cyrillus lib. 3. cap. 31. superiora verba ex arrogantia dicta exponens, accommodat hanc Christi responsionem interrogationi eo animo prolata. Sed uti superius diximus, hanc intentionem, & arrogantiam nulla verba Euangelij probant: sine probatione autem non est cur in malum conuertamus, quod in bonum sensum trahi potest, maxime quando sensus verbis, & contextui respondet, & consonat.

A N N O T A T I O X V.

Fides aliquando inter opera numeratur.

PAulus semper opera a fide distinguit, ut fides non inter opera computetur: legis enim obseruantia opera vocat. Huic non obstat fidem modo quodam opus dici large, quia fides factum est: unde Aug. lib. 5. de prædestin. sanct. cap. 7. hanc difficultatem proponens de Paulo distinguente opera a fide, & Christo fidem inter opera computante, respondet fidem, & opera sic distingui, ut regnum Iuda, & Israel. Nam Israel etiam Iuda dicitur, quia omnes Israelitæ sunt, ac si dicat: opus commune est, & fidei, & alijs, quæ communiter opera vocantur: sed distinguitur fides ab operibus, quia fides est prima origo, & principium ceterorum. Sed de hac materia fidei, & operum non est locus iste dis-

serendi; sufficiat pro huius sententiæ expositione Dominum appellasse fidem opus Dei, ut accommodaret se turbæ petenti, quæ essent opera Dei, ut cibum hunc habere possent. *Hoc*, inquit, *Est opus Dei*, id est, quod petitis opus Dei, hoc est. Verum etiam est, si sermone generali utamur, esse opus Dei cum & gratia, & gloria opera sint Dei, quia ab ipso efficiuntur, & donantur: at quando opera a fide distinguimus, legis obseruantiam, & mandatorum impletionem nuncupamus opera. Petit autem Dominus fidem, non quod opera excludat, sed quod opera nihil ad cibum obtinendum faciant, nisi fides hæc, quæ fundamentum est, adsit.

Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, ut videamus, & credamus tibi?

C O M M E N T A R I V S.

PER illam particulam, *Ergo*, significare vult Euangelista, propterea verba sequentia dicta fuisse, quia verba Christi audierunt, *ut credatis in eum, quem misit ille*. Responsionis igitur Iudæorum sensus est: Si tibi credere debemus, ergo fac signum, quod videamus, & videntes credamus tibi: illa enim illatiua particula talem insinuat sensum. At, ut negent aliquod signum hæcenus fuisse datum tanta fide dignum, propterea utuntur interrogatione, *Quod tu signum facis?* quasi dicerent, hæcenus nullum fecisti. Duo igitur his verbis significantur: ratione interrogationis negant signum hæcenus factum: ratione illationis inducunt, ut faciat signum, si credi sibi velit. Attende, non negare hos Christum dedisse signum, iam enim experti erant: sed negant sufficere ad tantam fidem concipiendam, ut credant eum esse Messiam, & Dei filium. Et hic est legitimus sensus, & quæ sequuntur, huic consonant.

A N N O T A T I O X V I.

Confirmatur sensus superioris sententiæ.

CHryso. hom. 44. & Euthym. perseuerant in sua expositione, ut hi ex gula moueantur, ut iterum cibum extorqueant. Cyril. etiam arrogantiam horum prosequens in alium diuertit sensum: sed ni fallor sensus expositus est legitimus, & reliqui accommodari vix possunt. Non enim negant signum datum a Christo; non etiam quærunt cibos corporales his verbis, sed ad verba Christi respondent petentis, ut credant eum esse filium Dei missum a Patre, & verum Mes-

siam. Signum autem ad tantam fidem conciliandam datum negant, & dari sibi, ut credant, petunt. Et Euangelista, si attente consideretur, hunc sensum insinuauit, quando dixit: *Dixerunt ergo*, per particulam hanc motos esse significans ad hæc dicenda, non alio, quam eo, quod Christus fidem tantam postulabat. Attende autem verbum. *Ut videamus*, audierant multa signa Christi, sed ipsi non ex auditu, sed ex visu signum quærunt, & tale, ac tatum, ut credant, & tantam fidem concipiant.

Quid

Quid operaris? patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de calo dedit eis manducare.

C O M M E N T A R I V S.

PROsequuntur eundem sensum: nempe signum tantæ fidei dignum non esse a Christo datum, & interrogatio hæc, *Quid operaris?* est quasi parui facientium signum Christi collatum tantæ fidei. *Quid*, inquiunt, *tu operaris?* quasi dicant, opus tuum, quod fecisti, non est tanti momenti, ut tantam fidem poscules: nam maius opus tuo, quod nobiscum fecisti, acceperunt nostri patres in deserto (intelligunt isti Moysem, ut ex responsione Christi patet) & tamen Moyse non tantam sibi fidem poposcit, nec patres nostri crediderunt in eum, ut tu postulas a nobis. Allegant verba Psal. 77. Panem celi dedit eis manducare; & hoc exemplo vtuntur, non ut prædicti Doctores dicunt propter gulam, nec propter legis arrogantiam: sed ut opus proferant simile ei, quod Christus fecerat, quasi dicant: tu quia dedisti nobis manducare in deserto, petis, ut credamus in te, hoc profecto non est signum dignum tanta fide: nam maius fecit Moyse in deserto, qui tot annis cibo de calo, non isto terreno paut patres nostros, & tamen nostri patres tanto signo accepto non propterea crediderunt in Moysem. Iste est sensus.

A N N O T A T I O X V I I.

Manna cur dictum.

CIRCA vocem Manna, quod apud Hebræos est *מַן* aduertendum est, aliquos recentiorum Hebræi sermonis peritos exponere, ut idem sit, quod donum, a verbo *מָן* quod significat distribuere, donare, præparare, quasi sit cibum Dei munere datus. Sed hæc nominis ratio, & Etymologia est contra scripturam. Exod. 16. Filij Israel videntes cibum illum adinuicem dixerunt, *מָן מָן* ignorabant enim, quid esset: si significasset donum, esset sensus, donum hoc, tunc autem ratio subiecta non haberet locum: *ignorabant enim, quid esset*, nec etiam verba præcedentia, *dixerunt adinuicem*, recte accommodarentur. Colligitur ergo ex ipsa scriptura esse vocem admirantis, & interrogantis quid hoc? & ita verterit Septuaginta, & Hieronymus. Nec obiectio recentiorum alicuius est roboris: dicunt enim *מָן* non significare apud Hebræos, quid, sed *מָן* mah, dico id esse falsum: cū apud Hebræos utrūque significet *Quid*, & Psal. 60. legimus, Misericordiam eius, & veritatem quis requirit? legimus Man, & ita verterit Septuaginta auctoritas sufficere debet, qui Hebræi sermonis peritiam natiuam habebant: non enim ita vertissent nisi apud

A Hebræos id significaret. Accedat etiam auctoritas Iosephi, qui lib. 3. de antiquit. cap. 1. expresse dicit, Man in nostra vernacula lingua, est vox percontatiua. Non video, qua ratione non sit vel solus hic auctor in reddenda sui sermonis interpretatione omnibus his nostris linguarum peritis præponendus, ut omittam Septuaginta, & Hieronymum, quorum sententia potius est præferenda. Non est ergo, cur ad solutiones aliorum recurramus. Aliqui enim respondent esse vocem Chaldæam: Man enim apud Chaldæos significat quid ut patet Dan. 3. Quis Deus poterit vos liberare. At hoc non satisfacit: tunc enim lingua Hebræorum erat purissima. Alij esse illud, nun, adiectum euphoniæ causa afferunt, sed hoc sine vlllo fundamento dicitur. Verius cum Septuag. Iosepho, & Hiero. dicimus etiam apud Hebræos significare, *Quid*: & scriptura ipsa, uti diximus, ipsam vocis indicat interpretationem. Recte autem ab admiratione, & ignorance cibo illi nomen imponitur: erat enim figura cibi nostri sacratissimi, qui est mysterium omni admiratione dignum, & omne superas humanum ingenium, & recte respondet Euangelica lectio. Audito enim hoc mirabili cibo ceperunt Iudæi mirari, & adinuicem dicere: Quo modo potest hic dare car-

T t 2 nem

nem suam ad manducandum? & si fidem A cere potuissent: Quid hoc? quemadmodum adhibuissent, merito admirati, verius di- patres eorum de cibo illo dixerunt.

Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de celo.

COMMENTARIUS.

Præposuerant Iudæi cibum Moysi, & Moysen ipsum Christo, & eius cibo: Dominus veritatem docens, & aperiens deprimit primo totum illud, quod ipsi magnificentes protulerant, & secundo seipsum multo superiorem, & cibum suum excellentiorem ostendit. Primo igitur, quia illi cibum Moysi præposue- rant extollentes, quod de celo esset, propterea hoc Dominus negat, dicens non dedisse Moysen panem de celo: Moyses, inquit, non dedit vobis panem de celo, nam ille cibus de celo dictus est, quia de regione aeris, seu de nubibus descen- debat, sicut dicuntur volucres cæli: non tamen, quod de celo ipso, vbi Deus habitare dicitur, descenderit: non igitur Moyses dedit vobis panem de celo, vt putatis. Responso hæc Domini indicat Iudæos significasse, seu intendisse in suis verbis, Moysen dedisse eis panem de celo, propterea respondit Dominus, Non Moyses dedit vobis panem de celo: propter verba enim illorum hæc dicta esse, indicat illa particula Ergo, Dicit ergo eis Iesus.

Panis Moysi non fuit de celo.

Sed Pater meus dat vobis panem de celo verum.

Depresso facto Moysis suum opus extollit, Pater, inquit, meus, non sic, sed dat panem verum vobis de celo, dat panem verum, & de celo ipso: vbi Deus habitat: maius igitur est opus, quod ego faciam, quam quod Moyses fecit. Non dixit, Ego do vobis, Sed Pater meus, vt se in hoc filium Dei ostenderet eandem habentem cum patre potentiam. Nam dum dicit, Pater meus dat, non excludit se a dando: prius enim dixerat, quem filius hominis dabit vobis: quod Iudæi etiam perceperunt: nam post hæc dixerunt da nobis hunc panem, intelligebant ergo his verbis non negare illum dare hunc cibum posse. Rursus dicit, dat vobis, vt significet paratum esse dare illis, & iam iam daturum: sicut etiam superius dicitur: Venit hora, & nunc est, quando nec in monte hoc, nec Hierosolymis adorabitis patrem. Et venit hora, & nunc est, quando mortui audient filij Dei vocem, ita & nunc maxime, quia iam aderat Christus ipse, qui in panem dan- dus erat fidelibus. Dicit autem, Panem de celo verum, id est, vere cælestem: re- fertur enim ad illam vocem, De celo, vt dicatur ergo verus panis de celo, quia non de aere, non de elementari regione, sed de ipso celo, vt sit vere cælestis: non vt manna de nubibus. Est autem Christus ipse, qui panis iste est de celo, vt dicitur Ioan. 3. Filius hominis, qui est in celo. Perpende autem quanto arti- ficio Dominus hos attrahit: ciborum enim, & vtilitatis propriæ cupidos esse sciebat, propterea spe cibi & panis tanti allicit, & ea ratione sermonem ad ipsos conuertit, dicens: Moyses non dedit vobis, Pater meus dat vobis. Erant enim imbecilles adhuc, & tales promissionibus potius, quam rationibus attrahuntur, quod & cum Samaritana factum legimus. Cetera in annotatione require.

Pater cum filio dat ve- rum cibum de celo.

ANNOTATIO XVIII.

Superiora verba Cyril. lib. 3. cap. 33. in hunc sensum exponit, nempe Dominum reprehendere Iudæorum temeritatē, quia Dei opus homini tribuebant: nam cum A Deus auctor fuerit cibi illius, quem Pa- tres in deserto manducarunt, ipsi faciebāt auctorem Moysen: propterea dicit eos arguens. Non Moyses dedit vobis panem.

Sed

Sed expositio hæc non videtur accommo- A dari posse. Sic enim dicendum fuisset, non Moyses dedit vobis panem de celo, sed Pa- ter, aut Deus dedit vobis illum panem; at non sic dicitur, sed ad alium refert pa- nem. Sed Pater, inquit, dat vobis panem de celo, non ergo id est, quod Dominus negare intendebat. Nec erat, cur id negaret, aut reprehenderet: sciebant enim Iudæi non virtute sua Moysen illud manna fecisse, nec esse auctore miraculi, sed Deum ipsum, sicut & aliorum miraculorum, quæ in Aegypto fecerat: existimabāt enim Deū per Moysen edidisse miracula sicut per alios Prophetas. Maiora quidem miracū- la arbitrabantur Deum edere per maio- res Prophetas, & hac de causa præponebāt Moysen, non tamen vt primum auctorem miraculi. Præterea, si id Christus intēdis- set, dixisset potius: Moyses non dedit vo- bis manna: at ego do vobis panem de cæ- lo, vt se Moysi præponeret in hoc, quod Moyses non dedit, ipse vero dat. Rectius Euthymius interpretatur negationem hæc factam in eo, quod Moyses non dedit pa-

nem de celo, sed de aeris regione, & ter- renum, seu materialem cibum; at Chri- stus, & Pater dat de celo vero. Et ita Aug. tract. 25. etiam exponit, quod nos secuti sumus in commentario.

Quare autē adiunctum sit illud, Verum, Cur additū est verum, Cyril. lib. 3. c. 34. & Aug. loco allegato duas adferunt causas: vna est dici panem verum, id est, non figuram, vt distinguat a Manna, quod huius panis erat figura, quæ etiam dat Chry. ho. 44. Altera causa Cy- rilli, & Aug. est, dici Panem verum, quia dat vitā. Causa vtraque accommodata est, sed ad sensum mihi magis facere videtur, quam in commentario ad duximus, vt dica- tur panis de celo verus, id est, vere cele- stis, non vt manna, quod non erat vere de celo, sed de loco elementari, & naturæ cor- ruptibilis. Christus autem in sacramento mirabili nobis datus, vere cælestis est pa- nis. Quando autem audis de celo, non lo- cum tantum existimes signari, sed simul etiam naturam, diuinam, & supermun- danam. Verbis sequentibus, quis hic pa- nis sit, exactius explanabitur.

Panis enim verus est, qui de celo descendit, & dat vitam mundo.

COMMENTARIUS.

Probat ex effectu panem esse de celo vere, seu cælestem, & diuinum; quia hic panis de celo descendit, & vitam dat mundo. Græce legitur Panis Dei est, id est, vere cælestis, non elementaris, quia de celo descendit, & quia Vitam dat mundo, non Iudæis tantum, vt manna illud, sed mundo: & dat vitam, non vt manna, quod nemini dedit vitam, sed erat cibus iam viuentium: at panis hic vitam dat. Et considera vim verbi, De celo descendit, manna non descendit, sed mittebatur, erat enim inanimatū quoddā: at hic panis descendit ipse de celo, qui non solū sit de celo datus, sed ipse descenderit, in quo diuinitas insinuat. Sunt igitur duo argumenta, quibus probat esse panē Dei, seu verū, cælestē, & diuinū; quia descendit de ipso celo, & quia vitā dat mundo: quæ nō essent, nisi panis hic cælestis esset. Hanc vitam, æternam intellige: de ea enim sermo est: vt ex præce- dentibus, & sequentibus constat. Panis ergo tria habet super manna, & quod ve- re cælestis, & quod descendit de celo, & quod dat vitam, eamq. æternam.

Ab effectu panis de celo esse probatur.

Panis quæ Christus promissit in tribus excel- lit manna.

Dixerunt ergo ad eum: Domine semper da nobis panem hunc.

Allecti spe tanti panis quandam concipiunt fidem, & sibi hunc dari petunt panem, non vt semel, sed vt semper eū habeant. Illa particula Ergo, insinuat eos motos esse, vt hunc peterent panem: tum ex excellentia ipsius, tum ex prom- ptitudine, quam Christus significauit, dicens: Dat vobis Pater. Nam vt superius diximus, quando dictum est, Pater dat vobis, intellexerūt patrem dare per ipsum Christum medium: propterea ipsum rogant, ut panē hunc donet. Et est cum ar- ticulo Da nobis illum panem hunc, id est, illum de celo uerum. Appellat autem eū Dominū, vt sic ad dandū inducant. Huic simile Samaritana fecit, quæ audita excellentia illius aquæ uiuæ, dixit: Domine da mihi hanc aquam. Fides aliqua in his Iudæis lucet: crediderunt enim panē hunc dare Christū posse; tamen imper- fecta erat: nondū enim spiritalia capiebant, sed de cibo corporali cogitabant, existimantes aliquē cibum futurū, quo vitā corporum sustentaret, multo perfe- ctiores.

Iudæi Sam- maritanæ similes.

ctiorem, & excellentiorem, quā fuit illud Manna, & in hoc recta est Cyril. lib. 3. c. 3. 5. expositio. propterea dicunt, *Semper da*, non enim arbitrabantur unicum, & eundē panē omnem famē ablatūrū, sed frequenter sicut manna multiplicandū.

Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vite. Qui venit ad me, non esuriat; & qui credit in me, non sitiet in aeternum.

Tria his verbis docet Christus.

Potentibus panem hunc ostendit, & modum habendi docet, simulq. videntibus offert, hæc enim tria his verbis efficit. *Ego*, inquit, *sum panis vite*: panem agnoscite. *Qui venit ad me, & qui credit in me, non esuriat, non sitiet*: modum habetis consequendi, & habendi panem, nempe si ad me veniatis, si in me credatis. Simul etiā, *Quia ad me venit*, id est, qui credit, habet panem hūc: ne mihi denegatur, si crediderit; paratus enim sum me ipsum dare in escam & potum omni ad me venienti, & credenti. Panis vitæ dicitur, non solum quia vivificat, & dat vitam, & hanc æternam; sed etiam, quia vitam habet in se: est enim panis vivus, & vivificans. Attende panis huius perfectionem, potus namque, & esca simul est, ut nullo alio ad refectioem indigeat, qui hunc panem habet. Illud autem *In aeternum*, ad vtrumque est referendum verbum, non esuriat in aeternum, nec sitiet in aeternum. Maiorem autem hæc verba exprimunt perfectionem, quā si tantum diceretur panis vitæ æternæ: nam declarant ita esse panē vitæ æternæ, ut tollat omnem famem & sitim; non ut cibus corporis, qui vitam mortalem sustentat quidē aliquo tempore, sed non tollit famem & sitim: nāque qui semel comedit, & bibit, iterum esuriem, & sitim patitur. At panis hic vitam æternam confert, & omnem simul famem, & sitim in aeternum tollit.

Panis Eucharistici quanta sit perfectio.

Est autem advertendum hoc verbum *Non esuriat, nec sitiet in aeternum*, dictum esse a Domino, ut responderet verbo illorum, *semper da nobis*. existimabant illi futurum hunc panem qualis panis est materialis, qui semel comestus, non tollit famem pro toto vitæ tempore, propterea iterum iterumque recipitur; at Dominus avertit eos ab hac opinione docēs hunc panē non esse talem: qui enim manducat semel, nec esuriat, nec sitiet in aeternum. Similis est illa sententia, dicta Samaritanæ, qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum. Duo autem petit Dominus, ut hunc panem accipere valeant; nempe ut veniant ad eum, & ut credant in eum. Per aduentum, confessionem exteriorē, intelligit, ad quam opera referuntur: per fidem autem, interiorē mentis assensum, & affectum iuxta illud Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam ore autem confessio fit ad salutem. Prius ponit quod facilius est, posterius quod difficilius: vtrumque tamen necessarium. Neque intelligas ex hac diuisione, qui venit tantum, non esuriat; & qui solum credit, non sitiet, quasi qui venit, & non credit, non sit habiturus famem: vtrumque enim est necessarium, nec ista diuidi possunt; sed distinctio fit hæc verborum, ut effectus distincti panis huius, & ut etiam non vnum esse, quod Dominus requirit, significetur. Eadem verba Dominus repetit, *Ego sum panis vivus*, & tunc exactius discutientur: modo autē id annotandum superest, nō in hac vita verbum hoc impleri, *Non esuriat*, neque *Sitiet*, sed in æterna vita; quam panis hic Christi dat, & efficit: sicuti superius ca. 4. exposuimus dum de Samaritana loqueremur.

Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis.

Duabus Idzorum responsionibus Christus satisfecit.

Duo responderant Iudæi dicenti Domino, Hoc est opus Dei, ut credatis in Deum &c. Vnum quod tu facis signum, ut videamus, & credamus tibi? Alterum patres nostri manducaverunt manna in deserto, quo verbo, Christi miraculum deprimebant. Dominus ad hæc duo respondet. Ad primum quidem, *Vidistis*. inquit, *Me, & non creditis*, quasi diceret: multa signa mea habuistis; dere, & agnoscere Christum esse potuistis, & tamen non creditis;

non

non ergo verum est quod dicitis, Quod signum facis, ut videamus, & credamus tibi: quasi vero si videretis signa, crederetis; iam vidistis & tamen non creditis. Signa hæc, quibus hi Iudæi agnoscere potuerunt, sunt non tantum miraculum panum; sed etiam quia tunc multos infirmos verbo curauit, quod Moyses non fecit. Ad secundum respondit, Panem a se promissum, præferendo Manna dato per Moysen, simul etiam se esse panem hunc declarando. Vidēs autē eos etiam post tam mirabilem doctrinam in sua infidelitate persistere, eandem repetit sententiam, non ut eos iterum confundat, sed ut secretiorem doctrinam tradat, & fidei causam in altius reuocet principium. Non enim signa tantum, aut prædicatio sola exterior inducere hominem ad credendum valent: nisi ad sit virtus Patris. Est enim fides donum, & opus Dei summis precibus ab eo petendum. Sensus ergo est, Dixi vobis prius vos etiam signa habuistis, quibus me vidistis, & agnoscere potuistis, & tamen non creditis. Scitote omne quod dat mihi Pater ad me venit, & nemo potest venire ad me nisi Pater meus traxerit eum. Signa ergo non sufficiunt, ut vos putatis: est enim credere donum datum a Patre, & illi credent, quos mihi Pater dedit, & traxerit: necesse est ergo a Patre petere, ut credatis. Hic est sensus. Est enim connexa hæc sententia, cum sequenti, & occasione sequentis doctrinæ repetita est. Vna tantum difficultas occurrit in hac expositione: nam Euangelista non retulit Christum prius respondisse Iudæis hæc verba, *Vidistis me, & non creditis*, quo modo ergo nunc, inquit, Christus, *Dixi vobis* quasi prius idem dixerit. Respondeo Ioannem breuitatis studio sum non retulisse prius hæc verba, quia repetenda erant a Christo, satisque erat illi repetitionem narrare. Exemplum habemus, Ioan. 11. Martha dicit Mariæ, Magister adest, & vocat te, & tamen Euangelista non narrauerat Christum dixisse Marthæ, ut vocaret Mariam; cum autem refert Martham vocasse Mariam ex Christi præcepto, simul significauit Christum prius præcepisse. Est etiam in eodem capite exemplum alterum expressius, dicit enim Dominus Marthæ: Nōne dixi tibi, quia si credideris, videbis gloriam Dei? & tamen Euangelista non narrauerat prius, quod Dominus se iam dixisse asserit. Ita nunc factum est.

ANNOTATIO XIX.

Superiorem sententiam vere connexa verborum explanauimus, & exposuimus. Aliqui nostro tempore exponunt illud, *Dixi vobis*, ad præcedentem sententiam referentes; dixi vobis me esse panem vitæ, sed tunc ratio subiuncta non accommodatur, quia vidistis me, & non creditis. Si enim videntes non crediderunt, multo minus crederent, etiam si diceret. Alij respondēt esse dictū in illis verbis. Quaritis me nō quia vidistis signa: & hoc quidē vere dicitur, tamē qua ratione verba hæc coniectantur, nō exponūt. Quæ in cōmētario diuimus, ea esse legitima, & quātū ad sensum, & quantum ad connexionē existimamus.

Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet.

COMMENTARIUS.

Connexa hæc est superiori sententiæ, fidei causam in altius reuocans principium supra signa, & supra verba exteriora, nempe virtutem, & operam Patris uti,

vti diximus in expositione proxima sententia. Quos ergo tanti cibi promissione non adduxit, terrore, & minis attrahere studet, ostendendo eos omnes venturos ad se, & credituros, quos Pater ei dedit. Qui ergo non venerint, nec crediderint non sunt ei a Patre dati: nec enim quisquam a Patre dabitur, qui non venturus sit. Illud, *Omne*, in neutro genere exactius vniuersitate significat, quam in masculino. ponitur etiam vt significet omnem sexus, status, conditionis, & nationis differentiam, *Omne*, siue masculus, siue femina, siue diues, siue pauper, Iudaeus, Gentilis &c. insinuat etiam his verbis Dominus fidem, qua ad Christum venit, esse Donum Dei, nec solis humanis viribus acquiri posse, quod paulo inferius dicitur: Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum; vt nemo existimet sine Dei auxilio id posse efficere. Insinuat etiam his verbis multos credituros in Christum, ne Iudaei putarent neminem crediturum, ac si dicat: quamuis vos non credetis, scitote innumeros ad me venturos. Quibus etiam verbis, vt recte Cyril. lib. 3. cap. 39. annotat, Gentium conuersionem significat, imo, & Iudaeorum in fide iacturam praedicat, & comminatur.

A N N O T A T I O XX.

Dubium ex superioribus verbis soluitur.

Chrystost. hom. 44. & Euthymius mouent hoc loco dubitationem. Si omnis, inquit, quem dat Pater venit ad Christum, & nemo alius; quibus ergo non dat Pater, vt veniat, in culpa non erunt, cum non veniant, quia datum non est eis a Patre: nemo enim alius venire potest, nisi quem traxerit Pater. Chrysof. respondet duo. Alterum est, non tolli his verbis arbitrium hominis: liberum enim est venire, & non venire; propterea qui non veniunt, in culpa sunt. Alterum vero est, per haec verba id solum velle Dominum docere, nemine humana virtute, & conatu credere posse, & venire ad Christum, nisi caelesti virtute iuuetur: necessarius tamen est humanus conatus, & actus arbitrij simul cum caelesti virtute. Ista Chrysof. doctrina vera est, si non aliud lateat, quam quod his verbis exprimitur. Arbitrium enim humanum non tollitur, quamuis sine gratiae auxilio ad credendum in Christum, non sufficiat. Ceterum non satisfacit responsio difficultati; eadem enim, quae prius, restat difficultas. Si nemo venit, nisi cui Pater dat; qui ergo non venit, in culpa non erit, quia non habet, nec accipit id, sine quo venire non potest. Euthymius expressius respondet, & re vera, ea est responsio & doctrina, quam Chrysof. intendebat. Dicit igitur, Deum dare vt credant ijs, qui aliqua praeparatione se faciunt dignos, vt eis hoc a Patre detur, ijs vero non dat, qui se indignos exhibent; non igitur a culpa liberantur, qui non veniunt; quia si eis non datum est, id propter eorum culpam non est datum, cum possent se di-

gnos facere vt eis daretur: quod ergo datur vel non datur a Patre, e libero humano pendet arbitrio. quod quamuis sine auxilio gratiae non possit venire, potest per se ipsum dignum se facere, vt ei detur, vt veniat. Eadem est doctrina Cyril. lib. 3. c. 39. eos enim, qui se faciles praebent ad credendum, dignos vocat fide, & vt eis detur, vt credant, & lib. 4. cap. 6. filium Dei dignis hominibus reuelatum iri dicit. Est autem haec doctrina non istorum tantum, sed aliorum doctorum maxime Graecorum, qui libero arbitrio humano multum tribuebant, nondum Pelagianam tunc haeresi grassante, maxime Chrysof. temporibus. Augustinus autem multis in locis multo aliter sentit, & docet: nempe non solum a Deo dari hominibus, vt credere possint, sed etiam vt velint credere, & credant, & ipse est, qui dignos facit, & praeparat, & facultatem dat credendi: nec humanum arbitrium sine diuino auxilio potest se praeparare, & dignum facere, vt a Deo accipiat fidem. Videndus est Aug. lib. 1. de praedest. Saet. c. 7. & 6. vt omittamus sexcenta loca, vbi hoc discutit, & affirmat.

Hac posita doctrina dubitatio proposita fit difficilior; nam si Deus etiam praeparat arbitrium hominis, vt velit, & credat; qui ergo non volunt nec credunt, non videntur esse in culpa. Pro solutione huius difficultatis, & simul pro sententiae huius Euangelicae quam exponimus, declaratione, aliquot sunt responsiones adhibendae, eo supposito, me non intendere materiam hanc a proprijs fundamentis discutere, & omnia, quae tractari possent in medium proponere

Libertatem hominis arbitrium a Deo disponitur ad credendum.

proponere, sed ea solum, quae satis esse visa sunt ad verba Domini explananda, & difficultatem oppositam tollendam.

Prima igitur responsio est. Ista duae enunciationes valde differunt, Omne quod dat mihi Pater ad me venit: & omne, quod venit ad me, id mihi dat Pater. haec posterior significat omnem venientem ad Christum datum esse a Patre: at illa prior significat eos, qui dati sunt a Patre, venturos ad Christum. Haec autem duo longe esse diuersa patet. qui enim dicit, omnis, qui venit datus est a Patre, non propterea significat omnem datum a Patre venire, at qui dicit, quodcumque dat mihi Pater, ad me venit, significat neminem esse ex his, qui a Patre dati sunt, qui non veniat. Ex quo patet non esse probandum, quod docet Chrysof. nempse his verbis Dominum tantum significare voluisse, neminem venire posse ad Christum, nisi gratiae auxilio adiutum. hoc quidem verum est, tamen non solum id Dominus significare voluit, alias dicendum sic fuisset: Omne, quod venit ad me, datum est mihi a Patre: at non sic, sed aliter dictum est, *Omne, quod dat mihi Pater, veniet ad me*, quia non solum qui venit datus est a Patre, sed si a Patre datus est, certissime veniet: quia a Patre habet vt venire possit, & simul vt de facto veniat.

Secunda responsio est, haec enunciatio: Omne, quod dat mihi Pater ad me veniet non tollit, quin alij etiam veniant, qui non sunt a Patre dati, sed solum significat omnes datos a Patre venturos ad Christum: si enim alij etiam venient non dati a Patre; dummodo veniant omnes, qui a Patre dati sunt, vera est enunciatio, Omne, quod dat mihi Pater ad me venit: at quia re vera nemo alius est qui veniat, nisi is, qui a Patre datus est, propterea Dominus paulo inferius addidit: Nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum, vt non solum omnes, quos Pater dat, veniant; sed etiam nemo veniat, qui non sit a Patre datus. Haec enim duae veritates mutuo se iuuant, & sententiam complent. Si enim tantum dictum esset: Nemo venire potest, nisi datus a Patre, non significaretur venturos omnes, qui a Patre dati sunt: si autem hoc, etiam solum dictum esset, Omne, quod dat Pater veniet, non significaretur neminem venire alium, qui a Patre non sit: dum vtrumque asseritur, perfecte ostendit Dominus neminem venire, nisi qui a Patre datus est, & omnem, qui a Patre datus est, efficaciter, & infallibiliter venturum. Et proposita a

principio dubitatio ex vtraque hac simul enunciatione procedit. Si enim qui venit, datus est a Patre, & qui non datus est a Patre, non venit, qua ratione qui non venit in culpa esse potest?

Tertia responsio est, non est eadem ratio eorum, quibus datum est, vt veniant: & eorum, quibus non est datum. Nam qui bus datum est, ut veniant ex gratia habent & dono Dei, non ex aliqua dignitate arbitrij aut praeparatione, humano conatu solo, effecta: iam enim non esset donum, & gratia, si dignitas in humano praecessisset arbitrio, quae non esset, ex eodem Dei dono. At quibus non datur, vtique non sine culpa eorum non datur, & propterea quod non detur, ipsis imputatur, quia sine culpa non sunt. Et in hoc doctores citati Graeci non probantur, quia parem vtrorumque fecerunt rationem, arbitrij conatui dantes, & quod se dignum fide faciat, & quod se fidem recipiendi efficiat indignum, quod re vera non est. fecit quidem se indignum, vt a Deo reciperet fidem, sed non contra se effecit dignum, vt acciperet. Sicut si duodecim homicidij rei coram Principe iudicandi trahantur, sex eorum vitam condanaret, alij eandem mimine, quibus dat, ex gratia dat, quibus negat, eorum culpa existente negat. Haec est doctrina ad mentem Augustini, & quam existimo in hac parte veram.

Quarta responsio; non igitur dubitatio proposita difficultatem habet. Admitto enim neminem venire, nisi a patre sit datus, non inde tamen sequitur in culpa non esse, si non veniat: nam non sine culpa, & demerito eius factum est, vt ei non detur a Patre, nec propterea sequitur, vt quibus datum est, merito eorum datum sit, sed sola dantis aeterni Patris gratia, & dono. Nec idcirco arbitrium tollitur humanum: qui enim venit libero arbitrio venit, non quidem solo, sed auxilio a Patre dato, iuuante, qui autem non venit, solo suo arbitrio venire renuit. Sequitur etiam contra nostrae tempestatis haereticos verba Ioannis interpretantes in eum sensum, vt per haec verba Dominus causam, cur non veniat, in aeternam praedestinationem reuocet: sed decipiuntur. Praedestinatio causa non est, cur non veniant, nempe quia praedestinati non sunt, sed culpa eorum, & vitium, sine quo in aeterna praedestinatione reiecti non sunt. Quare autem Dominus hac forma loquendi vsus sit, & de sensu literali, in commentario expositum est, nec est cur re-

Discrimen eorum qui ad Christum veniunt.

praedestinatio non est in causa cur multi ad Christum non veniant.

petamus. Cetera omnia, quæ de hac A strum sunt, nec ad expositionem præsentem materia dici possent, præter institutum no- tem necessaria.

Et eum, qui venit ad me, non eijciam foras.

C O M M E N T A R I V S.

CONformem patri voluntatem suam profiteretur. Pater mihi dat eos, qui ad me veniunt, nemoq. horum deerit: ego etiam singulos venientes non eijcio foras, id est, accipio in meam gratiam, salutem eis confero, redemptionis fructum communico. Loquitur in singulari, ut nec vnum ex ijs, qui veniunt se excludere significet. August. tract. 25. & Cyril. lib. 3. cap. 40. exponunt, hoc, *Foras*, de damnatione, quæ opposita est æternæ salutis, de quo dicitur Matth. 13. Malos foras miserunt. & Matth. 25. Intra in gaudium Domini tui, quod recte dicitur, cum & verba sequentia id declarent, & sæpe in lectione Euangelica exclusio a cælesti regno, & æterna vita dicatur foras emissio, & tenebræ exteriores. Ad hoc cetera pertinent, quæ in hoc sæculo saluandis communicantur: generaliter enim omnia ea bona, quæ fidelibus dantur, significat, dum, dicit, *Non eijciam foras*, quia mihi vnietur per gratiam, admitteretur in meam tutelam: participabit meum cibum; erit de domo mea non solum in æterna gloria, sed etiam in Ecclesia hac militanti. Aliqui textus habent verbum præsentis, *Non eijcio*: tamen Cyril. Chryso. Aug. exponunt de futuro; & ita re vera est legendum: non solum enim de præsentibus, sed generaliter de futuris est sermo, sicut dictum est supra. Omne quod dat mihi pater, ad me veniet, & hunc non eijciam foras.

Quia descendi de celo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me.

Rationem. & causam assignat, cur non sit venientes ad se missos a Patre eiekturus. *Quia*, inquit, *Descendi de celo, ut voluntatem Patris faciam*, cum igitur voluntas patris sit, ut venientes ad me recipiam, & foras non eijciam; hoc faciam. Quando dicit, *Non ut faciam voluntatem meam descendi*, loquitur, ut homo nec hoc dicit, quasi contrariam voluntatem habeat ut homo a voluntate Patris: est enim conformis, & vult etiam quæcumque Pater vult, sed tali vtitur verbo, quia prior est voluntas Patris, & causa cur ipse velit. Nam quoniam Pater vult, propterea vult Christus ut homo, tamen vult idem quod pater; sicut qui vult omnia quæ sunt prius ab alio volita, dicere potest, non facio voluntatem meam, sed alterius, non quod nolit ea, sed quod propterea vult, quia alter vult. In quo Christus ad diuinam voluntatem, & beneplacitum refert hominum salutem tanquam ad primam, & supremam causam, a qua omne bonum procedit, & cui ipse, ut homo, suam etiam subijcit voluntatem.

Hac est enim voluntas eius, qui misit me Patris, ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die.

Dixerat se descendisse, ut voluntatem patris faceret, modo quæ ea sit, exponit. Hæc autem est, ut neminem ex his, quos mihi dedit, perdam; sed in die nouissimo resuscitem eos, ac si diceret: hæc est voluntas patris mei, ut neminem eorum, qui veniunt ad me quosq. dedit mihi, perdam, seu foras eijciam. Non de quacumque resurrectione sermo est, sed ea, quæ est ad gloriam, ut paulo post explicat.

Diuina voluntas hominum salutis causa.

explicat. Est autem Hebræa phrasis frequens. *Omne, quod dedit mihi Pater, non perdam ex eo*, id est, nihil seu neminem ex datis a Patre perdam. Hac sententia exponit, quod superius non expresserat, quando dixit, *Omne, quod dat mihi Pater ad me veniet, & qui venit, non eijciam foras*. Quanti enim sit momenti ad eum venire, & ab ipso non eijci, istis & sequentibus explicat. circa litteram aduerte ali quos legere, *Hæc est autem*: sic Aug. tract. 25. & Chryso. hom. 44. & ita habent exemplaria Græca; at Cyril. lib. 4. cap. 1. legit, *Hæc est enim*; & vtraque lectio conueniens est. Si enim legamus: hæc est autem, explicatio est voluntatis paternæ: si legamus: hæc est enim, causa est, cur non sit foras eijciendus, qui venit ad Christum: & continuatur cum superiori sententia, quæ etiam eandem continet causam. Sed quia non completa est, in his completur, & perficitur, dum explicatur, cur non sit eijciendus.

Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me, ut omnis, qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.

Hanc patris voluntatem declarat explicando, qui sint ij, qui a Patre dati sunt, quid etiam sit non perdere ex eo. Prius enim solum dixerat, voluntatem patris esse, ut neminem eorum, qui dati sunt perdat, sed omnes resuscitet; explicat nunc, qui sint hi dati, & qua ratione non sunt perdati. Voluntas igitur patris est, ut omnis, qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: dati ergo a Patre sunt credentes in filium: dare autem vitam æternam, est non perdere. Causam adiungit cur habeat vitam æternam, quia ego resuscitabo eum etiam si mortuus fuerit. Particula *Et* vim habet causæ. Nota qua ratione modo Christus ut homo, modo ut Deus loquitur: ut homo descendit, non ut faciat voluntatem suam; ut Deus, ipse est, qui resuscitat in nouissimo die omnes a Patre datos. Illud, *Omnis qui videt*, de corporali visione dicitur propter eos, qui tunc Christum præsentem sensibilibiter videbant, & eius doctrinam audiebant, quibus si credant, vita æterna promittitur: ut sit sensus, *Omnis qui quamuis videt me hominem, tamen credit in me, confitendo meam diuinitatem habebit vitam æternam, & ego eum resuscitabo in nouissimo die, ut vita possit eterna frui*. Suscitabit etiam Christus incredulos, non ad vitam beatam, sed ad damnationem, de qua nunc resurrectione non loquitur: huius autem meminit quia dixerat, se esse panem vitæ æternæ, ne forsitan arbitrarentur non esse morituros credentes in eum, & panem hunc manducantes, aut dum se morituros arbitrantur sententiæ veritatem non reciperent: propterea exposuit, morituros quidem corpore credentes, & panem hunc accipientes, sed huius panis virtute ad vitam æternam reuocandos. Attende etiam non sola patris voluntate homines saluandos, quasi quos dederit Pater, hi salutem consecuturi sint, quia dati sunt: sed necesse est si mul venire, & credere in Christum; quod non est sine arbitrio humano, quamuis id per se venire non possit, nisi adsit etiam gratia, & auxilium Dei Patris, propter Christum eius filium datum. Et hac ratione, qui non credunt, a culpa non liberantur: qui enim non credit, non vult credere, quamuis qui credit non valeat per se solum credere.

Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis viuus, qui de celo descendi.

Dictis Christi mira, & vtilia docentis non solum fidem Iudæi audientes non habuerunt, sed etiam murmurarunt contra eum, eo quod dixisset, *Ego sum panis*

V u 2 panis

panis viuus, qui de celo descendit. Aduerte Christum non hæc duo coniūxisse, nempe, *Ego sum panis viuus, qui de celo descendit, sed prius dixisse, Est panis viuus, qui de celo descendit, & ego sum panis viuus,* postea vero addidit; *Descendit de celo,* ceterū Iudæi sensum considerantes, & vtrumque copulantes, murmurarunt contra verba Christi, ac si dixisset, *Ego sum panis viuus qui de celo descendit.*

Et dicebant nonne hic est filius Ioseph, cuius nouimus patrem, & matrem? quomodo ergo dicit hic, quia de celo descendit.

Hæc est eorum murmuratio, & detractio contra Christi dignitatem: offendebantur eius humanitate, Deum non credebant interius, quem exterius hominem videbant, & natum sicut alios arbitrabantur, sed culpa non carent. Si enim filius est Ioseph, cuius patrem, & matrem nouerant, quo modo tantam multitudinem saturare potuit quinque panibus? quo modo tot eorum infirmos tanta facilitate sanare? hæc non ex patre, & matre, quos putabant se nouisse habebat. aliud igitur latere necesse erat, altiore originem, & naturam fortiebat & non aliam, quàm eam, cuius est sanare ægros, vitæ restituere mortuos, & mundum sustentare. Propterea enim hæc fecit Christus, vt se aliam habere naturam ostenderet præter eam, quæ exterius apparebat.

Respondit ergo Iesus, & dixit illis. Nolite murmurare in inuicem: nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me traxerit eum.

Veritatem dictorum suorum confirmat Christus, eorumque murmuraciones, quamuis tacitas arguit, vt & in hoc nihil se latere posse ostendat. Et est sensus: Nolite murmurare, quasi rem aliquam falsam, & incredibilem ego pronunciauerim, si enim nõ capitis verba, hæc nõ ideo vera nõ sunt: sed quòd nõ habetis in vobis lumen illud diuinũ, quod necessarium est, ad veniendum ad me, & ad credendum verbis meis. Nemo venit ad me, nisi a Patre tractus, & a Patre illustratus, at vos cũ nõ sitis tales, non capitis verba mea, quæ verissima sunt. Est simile sicut si rustici ad audiendũ concionantẽ de rebus, & mysterijs altissimis, ad quæ capienda necesse erat prius multa in scholis didicisse, accessissent: illi autem hac præparatione carentes non intelligerent, ac propterea inter se de veritate illorũ dubitarent: sane concionator ille dicere posset, Ne murmuretis: nemo enim meam doctrinam intelligit, nisi qui satis diu est in scholis versatus; non est doctrinæ meæ falsitas, & incredibilitas, sed vestra ignorantia causa, quod non capiat nec assensum præbeat. Ita nunc dicit Dominus, *Nolite murmurare,* nemo enim mihi credit, nemo mea verba capit, nisi qui a Patre tractus est, qui ab eo illustratus est: vos autem culpa vestra lumen hoc non habetis. His verbis insinuat eos debere potius lumen a Deo petere, quàm murmurare. Potuisset Dominus dicere: nolite murmurare, vos enim non venitis ad me, nec verba mea capitis, quia mali, & duri, & proterui estis; noluit tamen sic loqui, sed paternæ tractionis meminisse: tum vt suam doctrinam cælestem, & diuinam commendaret, tum ne fidem in eum hominis arbitrio soli tribuere videretur, quasi homo per se sufficeret: tum etiam, vt eos sic terreret, quasi distitutos paterno, & diuino lumine: denique vt doctrinam suã non falsam, nec contra Deum, sed ueram & secundum diuinam uoluntatem significaret.

Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.

Secundo argumento ueritatem dictorum confirmat, & eorum murmuracionem arguit. Et est sensus, nolite murmurare, & meam doctrinam iudicare falsam

falsam: tum quia vos non habetis lumen diuinum a Patre communicatum, sine quo ad me venire, & meam doctrinam capere non potestis; tum etiam quia ego sum, qui credentes in me suscitabo in die nouissimo: qui autem talem ac tantam potestatem habet, profecto non est de terra, & filius hominis tantum, sed simul etiam de celo descendit. Rursus si suscitaturus sum credentes in me, vitæ panis sum: non enim suscitatur mortuos, nisi qui vitam dare potest æternam. Quibus verbis & terret, & allicit, & se Patri æqualem ostendit: ne enim, cum dictum esset, nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum, existimarent illum esse patre minorem, propterea, *Ego,* inquit, *suscitabo eum,* quod non est minoris potestatis, quàm trahere, immo eiusdem.

A N N O T A T I O XXI.

Manichæorum de libero arb. hæc res confutatur.

Manichæi, vt refert Chryso. hom. A 45. & id ipsum insinuat Aug. tract. 26. hoc loco abutebantur, vt liberum hominis negarent arbitrium, quasi id trahi dicatur, quod vi, & violentia venire cogitur. Sed stulta est argumentatio hæc; tum quia & verbum non semper violentiam aliquam significat: tum quia & apud auctores prophanos, trahi sæpe idem significat, quod inclinatione vehementi in aliquam rem duci. Trahi enim multi appetitu gloriæ, alij appetitu scientiæ dicuntur: & vt August. poeram allegat, Trahit suam quemque voluptas: non tamen vi trahuntur, aut necessitate aliqua. Tum etiam scriptura, infinitis pene locis huic vi, & necessitati aduersatur, dum sæpe inuitat peccatores, vt veniant ad fidem, & ad diuinæ legis obseruantiam: si autem vi, aut necessitate traherentur, non esset, quod venire inuitarentur, & admonerentur. Vtitur autem scriptura hoc verbo, vt efficaciam diuinæ vocationis explicet, quæ homines suis vitijs maxime immerfos, & diuturno tẽpore in eis enutritos, nihil nisi carnale sapientes, & appetentes, temporis momento conuertit: vt omnibus, quæ summo opere, & diu dilexerunt, relictis, Christum sequantur. Hæc efficax, & solius diuinæ dexteræ mutatio, tractio dicitur: non quòd vi, & necessitate ad Deum trahantur, sic enim minus efficax esset motio: sed quòd ab his, quæ sola & vehementissime diligebantur, & propter quæ omnia prius con-
C
temnebantur, volens, & libens homo ad omnino contraria repente conuertatur: quod experientia compertum est frequentissime. Dum homines inimici crucis Christi, persecutores, carnales, iam diu vitijs dediti, vno verbo in spirituales viros omnia præterita damnantes, & abominantes, diuinæ lucis radio conuersi sunt. Quo

Cur Deus trahere homines in scripturis dicitur.

argumento vtitur Orige. lib. 2. con. Celsum in fine ad probandam Christi diuinitatem ex gentium conuersione, cuius verba sunt: At ego nescio, an homo aufus vniuersum orbem ad sui cultum, suamque doctrinam attrahere, potuisset sine Deo tantum successum habere, superareque omnia suæ doctrinæ obstacula, etiam Reges, Imperatoresque. Senatum ipsum Romanum, & omnes omnium populorum principes. Quo modo enim homo natus, & nullius præstantioris naturæ particeps tantam ad se conuertere multitudinem, & quod magis mirum est, non sapietum tantum modo, verum etiam affectibus magis, quàm rationi obsequentium: ita vt mox vice versa fiant e brutis prudentes? Sed quoniã potentia Dei Christus erat, & Patris sui sapientia: ideo talia fecit, & facit nunc quoque. Hæc Orig. Ex qua doctrina elicere possumus causam aliam, cur verbo trahendi Euangelista sit vsus, nempe vt in ea tractione etiam vis, & violentia magna illata, & inferenda significaretur: sed non hominis arbitrio, vt Manichæi impie arbitrabantur, sed vitijs erroribus conuersudinibus, & moribus prauissimis, demonibus, nominis Christi inimicis, & persecutoribus: vis est his illata, & diuina potetia superatis, erepti sunt homines, vt ad Christũ sponte, & libetẽ venirent: de qua violẽtia dictum est Matr. 11. Regnũ celorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Propterea etiam Ioan. 12. dictum est: Si exaltatus fuero, omnia trahã ad me ipsum.

Sed percontaberis, quare tractio hæc tribuitur Patri, cum Filius, & Spiritus sanctus etiam trahant, vnicaque sit tractio, & communis personis tribus? de filio enim dictum est Ioan. 12. Omnia traham ad me ipsum, Aug. lib. 1. de prædesti. Sanct. c. 8. hoc proponit, & respondet tribus Patri propter

propter originem, quia ab ipso filius, & a Patre, & Filio Spiritus sanctus procedit. Tamen hæc responsio totam difficultatem non tollit: nam, ut diximus, etiam filio tribuitur: non igitur causa est origo, sed particularis est ratio propter quam hoc in loco Patri datur tractio: hæc autem mihi videtur ea esse, quam in commentario explicuimus: Cyril. lib. 3. cap. 39. ea ratione factum affirmat, ut diuinæ opus naturæ esse ostendatur credere, & venire ad Christum: quod sic declaro: magis enim exprimitur opus esse diuinæ naturæ, quando Patri tri-

buitur: nam cum ipse Christus homo sit & Deus, non ita facile declaratur, quid sit, quod facit ut Deus, quid vero ut homo, quam cum patri tribuitur, quando tale non est id de quo est sermo, ut manifestum sit Dei esse proprium: Ut igitur diuinum opus significaret esse venire ad se, & per hoc doctrinæ suæ veritatem confirmaret: propterea hoc in loco id tribuit Patri: contra murmurantes enim, & incredulos id exprimere necessarium videbatur. Alij difficultates, quæ ex hac sententia exoriuntur, in præcedenti annotatione sunt declaratæ.

Est scriptum in prophetis: Erunt omnes docibiles Dei.

C O M M E N T A R I V S.

Confirmat Dominus sententiam superiorem, nempe neminem venire ad se, nisi tractum a patre: confirmatio est ex testimonio prophetico, quia ita est a Prophetis prædictum, futurum tempus in quo Deus docturus esset, & illuminaturus homines; ut Deus doctor, & magister, homines autem discipuli eius futuri essent, quod quidem in fide reuelata per Christum impletum est, *Erunt*, inquit, *omnes docibiles*, id est docti, & eruditi a Deo. Testimonium est Isa. 54. Ponam vniuersos filios tuos, doctos a Domino. in Hebræo, לְמוֹדֵי יְהוָה est participium passiuum, seu potius nomen verbale passiuæ voci in regimine. id est, discipulos Domini, siue doctos Dei, & ibi Hieronymus hunc locum Ioannis adducit, tamquam illius prophetiæ complementum. Adfert etiam prophetiam Hieremiæ. 31. Dabo legem meam in mentibus eorum, & super cor eorum scribam eam, & nequaquam docebunt singuli proximos suos & fratres suos, Cognosce Dominum: sed omnes scient me a minimo usque ad maximum. Multa sunt huiusmodi testimonia prophetarum, quibus Deum docturum homines prædictum est. Qua ratione hæc sententia sit intelligenda, verbis sequentibus exponitur: allegat autem Dominus testimonium prophetæ cuius apud illos maior erat auctoritas.

A N N O T A T I O XXII.

Docibills & actiue, & passiuè in scriptura inueniunt.

Aduerte Latinum verbum *docibiles* in hoc loco positum esse in passiuæ significatione quasi ab eo doctos & eruditos: at in alio loco in actiuæ significatione sumitur, nempe 2. Timo. 2. Seruum Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem: docibilem vocat docentem alios, quod 1. Timo. 3. verterat, Oportet Episcopum hospitem, doctorem: est enim vocabulum Græcum in utroque loco idem διδασκάλος. At in hoc loco Ioannis aliud est Græcum vocabulum διδασκῶν, quod passiuam habet significationem, iuxta Hebraicum verbū

אִשְׁרָיִם Aduertendum rursus, testimonium hoc a Domino allegatum ad verbum esse in Isaia uti dictum est. Sensem verum, nempe docendos homines a Deo multi Prophetæ tradiderunt. Propterea Dominus vsus est plurali numero. *Scriptum est in prophetis*: quamuis etiam propter vnicum testimonium dici potuit, *In prophetis*, quia est in vno prophetarum, more loquendi Hebræo: vel quia omnes prophetæ in vnum librum, qui dicebatur Prophetarum collecti erant. Quæret aliquis quare dictum sit, omnes docendos, & illuminandos esse, cum non omnes

Cur dictū est. In prophetis scriptum est.

omnes illuminatos videamus? Respondendum est, sicut & respondimus in illa primi capituli sententia: Illuminatio omnem hominem venientem in hunc

mundum; omnibus enim doctrinam, & lumen paratus est Dominus communicare, nisi vitia eorum impedimento sint.

Omnis, qui audiuit a Patre, & didicit, venit ad me.

C O M M E N T A R I V S.

Testimonium allatum suo accommodat proposito, cum enim dictum esset neminem venire ad Christum, nisi a patre tractum, & allegasset prophetiam dicentem fore: ut homines a Deo docerentur, deducit dicens. Omnis talis, qui doctus fuerit a Patre, venit ad me, ac si dicat: hæc verba prophetiæ de his dicta sunt; qui ad me venturi sunt, & in me credituri, nemo igitur venit ad me nisi doctus a patre. Attende audire, & discere significationem exprimere vnus verbi, nempe doceri a patre. Doceri enim est audire, & discere: audit is, qui per reuelationem mysteria fidei apprehendit: discit autem, qui his, quæ audit assensum præbet. Non semper omnis, qui audit discit: at omnis, qui discit audit: qui vero audiuit, & didicit, edoctus est a Patre, & hic venit credendo: non enim aliud est audire, & discere, quam credere: credere autem in Christum est venire ad eum. Quamuis etiam venire comprehendat confessionem fidei, & obedientiam mandatorum Christi: at in hoc loco magis propter fidem positum est, de qua præcipuus est hic sermo, cetera tamen non excluduntur. Sunt autem hæc a Deo audire, & discere: ipse enim est, cuius gratia reuelantur diuina mysteria: ipse etiam est, cuius gratia, & auxilio liberum hominis arbitrium, & simul gratiæ adiutorium comprehenduntur. Quod docte Augustinus lib. 1. de gratia Christi, contra Pelagianos, & Celestinos cap. 14. explicat, dicens: Omnis qui didicit, venit: quisquis non venit, profecto non didicit: quis autem non videat, & venire quemquam, & non venire arbitrio voluntatis, sed hoc arbitrium potest esse solum, si non venit: non potest autem nisi adiutum esse, si venit: & sic adiutum, ut non solum quod faciendum sit, sciat, sed quod scierit, etiam faciat. Ac per hoc, quando Deus docet, non per legis litteram, sed per spiritus gratiam ita docet, ut quod quisque didicerit, non tantum cognoscendo uideat, sed etiam uolendo appetat, agendoque perficiat. Hæc Augustinus.

Doceri quod sit.

A N N O T A T I O XXIII.

Nulla institutio nisi Deus interior docuit, sufficit.

Aduerte, per hæc & præcedentia verba non tolli prædicationem externam hominum in Ecclesia: nam ad Rom. 10. Fides ex auditu, & auditus ex prædicatione Apostolorum, & eorum qui missi sunt: nec tollitur magisterium Ecclesiæ, quæ est columna, & firmamentum veritatis. 1. Timo. 3. sed docet Dominus his verbis omne exterius magisterium non sufficere ad credendum, nisi interius Deus illuminet, & moueat cor ad credendum; iuxta illud 1. Cor. 3. Neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. Eph. 1. Deus, qui est pater Domini

nostri Iesu Christi, gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ, & reuelationis, in agnitionem eius, illuminatos oculos cordis vestri. Docet etiam his verbis, quamuis exterior sit prædicatione, & magisterium, tamen verbum, & doctrinam non esse hominum, sed Dei ipsius, qui per ministros suos loquitur. 1. Thessalo. 2. Gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed sicuti est vere verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis. Perpède duo, verbum esse Dei, quod per prædicatores, annun-

annunciatur, & in ipsis audientibus A confirmavit Christus superiorem sententiam. Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum. Deum operari fidem, hac utraque de causa fideles didicisse, & audisse a Deo dicimur. His igitur verbis explicuit, &

Non quia patrem viderit quisquam, nisi is, qui est a Deo, hic vidit patrem.

COMMENTARIUS.

Visus excludit fidem.

NE quis arbitraretur ita patrem audiri, sicut discipuli magistros homines audiunt, qui ipsos videntes eorundem verba percipiunt; adjicit dicens, non ita intelligendum esse, qui a Patre audiuit, & didicit, venire: quasi aliquis viderit patrem, ut ab ipso audierit; aut visurus sit, ut audiat. nemo enim talis est, nisi Filius solus, qui est a Patre, hic est, qui videt, & videt patrem. Quibus verbis significat omnes ex auditu docendos, non ex visu: si enim visus esset, fides non esset: nam quod credimus, non videmus. Significat etiã se solum esse eum, qui novit ex visu patrem, & cuius auditui oportet nos obtemperare. His etiam verbaliter aliud insinuat, nec etiam Prophetas vidisse, quamvis docti fuerint a Patre: nam mentionem eorum fecerat, testimonium eorum allegando: at nec hi viderunt, idcirco ipse est omnibus Prophetis superior. Similis est illa sententia Ioan. 1. Deum nemo vidit unquam: ubi multa de hac re diximus pagina 61. & sequentibus. Illud, qui est a Patre: significat, qui natus est a Patre. Spiritus sanctus non excluditur, ut illic scripsimus: sed non exprimitur, quia audientes capaces adhuc non erant tantæ doctrinæ, qui nec ipsum Filium nouerant.

Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

Dobiecit eis defectum luminis, & doctrinæ paternæ, ipsorum culpa, sine quibus nemo venit ad Christum: altero se esse, qui suscitabit in nouissimo die credentes, edocuit: quod non fieret nisi vitæ panis esset. Primum horum explicuit, & confirmavit prophetiæ testimonio, & eius declaratione, nunc secundum confirmat. Ego resuscitabo eum in nouissimo die: & dicit. *Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam.* Assertionem utitur geminata loco argumenti: cuius enim tot ac tanta viderant signa, debuit profecto eius verbum tanta assertionem prolatum, magnum eis esse veritatis argumentum. Repetit autem Dominus sæpe hanc sententiam, se scilicet esse panem vitæ, & credentes in eum habere vitam æternam, ut vel ipsa frequens repetitio eos moueat ad fidem, ut & factis, & dictis, & ipsa dictorum repetitione tantam confirmet veritatem, nullumq. veritatem annunciandi relinquantur argumentum. *Qui credit ergo in me vitam æternam habet,* non quod tunc quando credit habeat in re, sed in nouissimo die. Quando vero credit, habere dicitur, quia ius ad rem habet: fides enim viuua fidelis, est velut pignus, & ius quoddam ad vitam æternam.

Fides viuua est velut pignus vitæ æternæ.

Ego sum panis vitæ.

Causam annectit, cur credentes in eum habebunt vitam æternam, quia, *Ego, inquit, sum panis vitæ, qui credentibus in me, panem vitæ, qui sum ego, ministro, eosq. me ipso cibo. Panis vitæ, dicitur non solum, quia viuuit in se,*

in se, quod nullus alius cibus habet: sed quia causa est vitæ, & panis est viuificans. Dicitur enim Christus modo panis viuus, modo panis vitæ: viuus, quia in se vitam habet: vitæ, quia alios viuere facit.

Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt: hic est panis de celo descendens, ut, si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.

Explicat cuius, & qualis vitæ panis sit, eum præferens manna dato patribus, quod non præstitit vitam immortalem: nam mortui sunt, quotquot illud in deserto manducauerunt: at qui panem Christi manducauerit, non morietur. Et attende quod, *Patres vestri*, dicit, non nostri: quamuis enim secundum carnem descendebat ab eis, tamen quia tunc secundum suam loquebatur diuinitatem, ab eis se separat, dicens: *Patres vestri*, quasi dicat: alium ego patrem habeo, qui ipse Deus est vestrorum patrum, & omnium Dominus. Et est cum articulo, *Ego sum panis ille*. Obijciat aliquis, cum etiam, qui hunc panem Christi manducant, moriantur, sicut & illi, qui manna manducauerunt: non videtur, quæ sit differentia huius panis & manna. Respondeo; qui manducat hunc Christi panem mori quidem corpore, tamen virtute eius in vitam postea suscitari æternam, & immortalem, & huius vitæ gratia datur: non enim panis hic ad vitam hanc corruptibilem sustentandam confertur, sed ad immortalem, & æternam ac beatam, & eam efficit post hanc corruptibilem: at manna illud, datum erat dumtaxat ad vitam hanc corruptibilem tuendam, neque tamen eam ita tueri potuit, ut a morte præseruarentur: mortui enim sunt illi, nec virtutem habet eos suscitandi, & ad vitam reuocandi. Est ergo differentia, quod manna a morte non liberat, quia mortui sunt illi, nec virtute manna suscitabuntur: at qui manducant panem Christi, liberantur a morte, quia etiam si moriantur manducantes, virtute eius panis suscitabuntur ad æternam, & beatam vitam. Recte ergo Cyril. lib. 4. cap. 10. dicit illud manna nullam perpetuæ vitæ dedisse virtutem, at panis hic Christi æternæ vitæ relinquit in manducante virtutem: ut quamuis moriatur, uirtute tamen Christi manducati, & in eo per gratiam, & spiritum manentem, suscitandus sit in æternam uitam. Et hic est sensus.

Vescensibus Sanctissima Eucharistia, vita promittitur æternæ.

ANNOTATIO XXIII.

AVgust. trac. 26. multo aliter superiora verba exponit: vide ns enim etiam eos, qui Eucharistiam, & panem Christi manducant, mori, ut etiam illi, qui manna manducauerunt in deserto, affirmat verba hæc sic intelligenda, & connectenda, ut Dominus murmurantes velit terrere, & reprehendere exemplo patrum. Patres autem vestros dicit, non omnes, qui manducauerunt manna, sed murmuratores contra Deum, qui ita manducauerunt manna, ut fide non apprehenderint, quod per manna significabatur, hi mortui sunt: id est, perierunt a Deo morte puniti, & castigati: at qui manducauerunt cum fide eius, quod significabatur, nec murmurarunt in Dominum, non perierunt. Non ergo Dominus hoc in loco cõparare vult

A manna pani suo vitæ, sed reprehendere eorum murmuraciones, & terrere eos exemplo patrum, quos illorum appellat, quia similes ipsis erant in infidelitate, & murmuracione. At expositio hæc violenta videtur: quantum enim ex verbis, & contextu licet colligere, comparatio sit panis huius Christi ad manna, ut ex hoc ostendat, qua ratione panis vitæ dicatur.

Aliqui nostro sæculo collationem hanc admittentes & ex alia parte æqualem esse mortem omnibus manducantibus corporalem videtes, sic explicant: Manna vitam, ad quam institutum est a Domino, non effecit perpetuam: nam cum pro sustentando corpore datum fuerit, a morte non liberauit: at panis Christi est ad vitam animæ, qui est in gratia, & spiritu

Xx insti tutus,

institutus, & hanc a morte præseruat; durat enim vita gratiæ etiam in altero sæculo. Hæc expositio non recentiorum tantum, sed Euthymij etiam est: & quidem vera est doctrina, tamen expositio violenta. Nam de vita æterna loquitur Christus, & hanc probare intendit, de qua dicitur: *Ego resuscitabo eum in nouissimo die*, hoc autem, & animæ, & corporis est, & eam panis hic tribuit, & efficit eo modo, quem in commentario exposuimus. Et illa est expositio legitima. Recte autem Chrysostomus homil. 45. verba Domini ponderat: *Patres*, inquit,

Auctoris expositio.

A vestri manducauerunt manna in deserto. Ille enim panis paruo tempore durauit, dum in deserto vixerunt, in terra autem promissionis non acceperunt manna. Bona est consideratio, sed his adiungendum est, si manna efficaciam habuisset vitæ æternæ, vtique in terra promissionis datum etiam esset: non enim peioris conditionis fuerunt hi, quibus potior fors terræ obtigerat, cum præcipue ibi cultus diuinus perfectior extiterit. Manna igitur illud non huius erat efficaciam, sed pro sola corporis necessitate subleuanda, quæ maior fuit in deserto.

Ego sum panis viuus, qui de celo descendi: si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.

COMMENTARIUS.

Christus quo modo est panis viuus.

Confirmat se esse hunc panem, & probat, quod dictum est, panem hunc datum esse, ut qui manducat non moriatur. Causa autem hæc est: quia *Ego sum panis viuus, qui de celo descendi*, profecto causa hæc est optima, & efficacissima. *Ego*, inquit, *sum panis viuus*, id est uitam habens in me: non ergo mirum, si uiuere facio manducantes me: qui enim panis est viuus, panis etiam uitæ est; id est, dans uitam. Secundo, *sum viuus panis*, non quocumque communi modo, sed *qui descendi de celo*, id est, uiuo uita cælesti & diuina, quæ æterna est. Si ergo panis sum, manducantem pasco; si viuus sum, uitam præsto; si uiuo uitam immortalem, & æternam, ac cælestem, uiuere alios facio simili uita: & ideo, si quis manducat hunc panem, uiuet in æternum. Recte ergo dictum est prius ut si quis ex ipso manducet, non moriatur; intellige in æternum. Hic est sensus?

Et panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi uita.

Panem hunc magis explicat: hæc enim se esse panem docuit, modo uero carnem suam, hunc panem quem se daturum promittit, esse aperit: & in hoc passionem suam pro mundi salute futuram prædicat. Et est sensus: *Panis, quem ego dabo, est caro mea*, quam ego daturus sum pro uita, & mundi salute. Illud enim, *Pro mundi uita*, coniungitur cum carne: id est, caro quæ pro mundi uita in mortem danda est, hæc ipsa panis est, *quem ego dabo*. Hunc sensum confirmant Græci codices, qui sic habent. *Panis, quem ego dabo caro mea est, quam ego dabo pro mundi uita*. Ita etiam legit Cyrill. libro 4. cap. 12. quamuis Chryso. hom. 45. & Aug. tract. 26. legant, ut nos habemus. Idem tamen sensus est. Non sine magno mysterio passionis suæ meminit, hunc promittens panem: non enim caro eius in cibum & panem datur, nisi post suam mortem, & passionem, & ut memoria quædam passionis eius: quamuis paulo ante passionem, sacramentum hoc sit institutum. Et perpende, *Ego dabo pro mundi uita*, carnem, quia sponte mortuus est, oblat, quia uoluit. Rursus, si caro hæc panis est iam non de fide sola uerba possumus intelligere: nam fides in totum Christum est, totus Christus manducatur fide: quæ est ista manducatio carnis, & corporis, nisi ea, qua realiter caro eius in sacramento sumitur, quod carnem solam ex vi sacramenti continet?

ANNOTATIO XXV.

Christus duobus modis cib⁹ est.

Vobis modis Christum cibum esse, A pturæ, & ueritati est conforme: dupliciter enim Christum participamus; vno modo secun-

secundum uirtutem, cuius nobis effectus communicatur. Hac ratione, qui credunt in eum fide perfecta & uiua, ipsum manducant, & eis est cibus; quia uirtus eius in eis operatur infundendo gratiam, remittendo peccata, & dona impartiendo Spiritus, siue quantum ad principium, siue quantum ad augmentum; vt in his, qui de nouo ad ipsum a peccato conuertuntur, & in his, qui iam conuersi ab eodem perfectionem Spiritus, augmentumque suscipiunt. His omnibus per metaphoram, & similitudinem, cibus & potus Christus dicitur; quia animam reficit, confortat, & recreat, sicut cibus, & potus materialis corpora: mortuis autem spiritualiter per peccatum dat uitam, quod corporales cibi non faciunt. Altero modo cibus est Christus, non secundum uirtutem tantum, sed etiam realiter; quia ipsemet miro, & ineffabili modo sub panis, & uini speciebus nobis secundum suam datur, & communicatur substantiam: quam manducationem sacramentalem sacri Doctores vocant, in qua Christus panis dicitur, quia non solum animam secundum suam uirtutem reficit, sed etiam secundum suam substantiam nobis communicatur sub ueri panis speciebus contentam. Spiritualis manducationis meminit Paulus 1. Cor. 8. Eandem spiritualem escam manducauerunt, & eundem potum spiritualem biberunt. de reali & sacramentali dicitur 1. Cor. 11. Accipite, & manducate, Hoc est corpus meum. Quas duas manducationes non ita intelligere debemus, quasi inuicem separatae profint. Illa enim spiritualis necessaria semper est, & prodest, quamuis non ad sit sacramentalis; at hæc utilis non est, nisi ad sit simul spiritualis, quæ est per fidem in Christum. Non ergo Christus in cibum secundum suam substantiam se nobis communicat, quasi sine fide, & dilectione velit nos talem suscipere cibum, sed uult nos fide, & affectu, & puritate disponi, vt simul & mente, & corpore cibum hunc manducemus. Propterea Paulus 1. Cor. 11. præcipit, vt probet se ipsum homo, & sic de hoc pane edat: qui enim non probatur suscipit, non ad utilitatem, sed nocuum sibi suscipit.

Manducatio sacramentalis.

Vtraque manducatio simul esse potest.

De quo Christi corporis est agat hic Euagelista.

Hac igitur ueritate supposita, percontari posset aliquis uerba Ioannis, quæ frequentissima sunt de hoc pane, tam quæ exposuimus, quam quæ exponemus, utro sint exponenda sensu, an spirituali illo, an etiam sacramentali, maxime cum non

desint, qui exponant, & exponenda contendant spiritualiter tantum. Quibus non assentior: immo maxime miror Catholicos quosdam viros in eam incidisse opinionem contra communem ueterum Patrum sententiam, & contra argumenta ueritatis fortissima, & contra tam manifestam uerborum Euangelicæ huius lectionis seriem: quod vt sit perspicuum, sunt aliqua prius præmittenda.

Contra sacramentarios hæreticos pro reali corporis Christi esu.

Vnum est hæreticos Christi præsentiam realem in sacramento negantes, non habere ex hoc loco aliquid, quod eorum errori faueat: quamuis Catholicis aliqui hæc uerba spiritualiter de fide exponant: immo etiam si Ioannes uere de sacramento hoc nullum in isto capite habuisset uerbum; non ideo sequitur, per scripturam non confirmari Christum in sacramento esse: cum habeamus trium Euangelistarum, & Pauli expressa testimonia, in quibus suum corpus Dominum, & sanguinem realiter communicasse sub speciebus panis, & uini apertum est: dum accepto pane dixit: Accipite, & manducate, Hoc est corpus meum: accepto uino, Bibite, Hic est sanguis meus, quæ uerba uniuersalis Ecclesia, & omnes sacri Doctores iam inde ab Apostolorum tempore de hac reali manducatione intellexerunt. Quod ergo hæc uerba Ioannis aliqui spiritualiter intelligenda censeant, nullum debet turbare Catholicum: quia illi ipsi, qui sic exponunt, constantissime Christi ueritatē in Eucharistia cōstitentur, & uerba Christi in cena de reali præsentia, & Christi ueritate intelligenda affirmant. Facile esset innumeram testimoniorum asserere multitudinem, si id institutum præsens postularet.

Alterum est sacros Doctores cognoscentes manducationem hanc sacramentalem coniungendam esse cum spirituali, vt utiliter har, tuncq. Christum realiter in sacramento sumptum proficere ad salutem, quando fides est perfecta sumentis, uerba hæc de spiritali manducatione exposuerunt. Non quod negarent realem manducationem in sacramento, sed quod eam spiritali coniungendam docerent: aut etiam quia nouerunt Christum posse etiam spiritaliter manducari, & prodesse, etiam si realiter non manducetur in sacramento. Huius argumento est illosmet Doctores, qui spiritaliter uero in loco exposuerunt, alijs in locis expressè eadem uerba sacramentaliter intelligenda censuisse: non quod sibi essent con-

trarij, sed quod vtrumque simul intelligentes pro occasione eorum, quæ tractabant, diuino se muniebant testimonio, quod modo, dum eorum testimonia producentur, notum fiet. Errant ergo grauius, qui istorum testimonia ita proferrunt, quasi ipsi sacramentalem manducationem a sensu verborum Ioannis excluderint: cum potius eam adiungendam cum spirituali manducatione docuerint, & sic vnam incluserint, vt alteram non excluderint. Hac ratione intelligenda sunt verba eorum aliquando affirmantium, panem hunc esse cibum metis: nolunt enim negare realem Christi manducationem, sed docere eam institutam esse, vt mentem reficiat, quamuis corpore sumatur: & hoc est valde attendendum pro veritatis recta intelligentia.

Tertium est Dominum in hoc suo miro sermone intendisse ita manducationem sacramentalem, & realem docere, vt eos ad spirituales induceret, sine qua realis hæc non prodest, sed obest: erant enim increduli, quibus cum loquebatur. Idcirco dum ad cibum hunc inuitat, simul ad fidem exhortatur, vt credant in eum: sic habituri ipsum vitæ cibum, non sola fide, sed re ipsa. Prima igitur verba superius exposita adiunctam habent spirituales manducationem per fidem, vt credant: at hæc posteriora realem manducationem expressius, & manifestius continent, quando dicitur, *Panis, quem ego dabo, caro mea est*: prius etiam hanc eandem significauit manducationem, sed minus distincte, dum fidem in se ipsum ab eis postulabat: at hæc iam vltima distincte, & adeo aperte vt ipsi intellexerint realem carnis eius manducationem, sed mysterium ignorantes, & nimis crasse sentientes, ad modum carnis communis manducandam arbitrantes, dixerunt: Quo modo potest hic carnem suam dare ad manducandum?

His igitur suppositis, ad sacrorum Doctorum testimonia, & rationes, seu argumenta, quibus veritas hæc confirmatur, accedamus, non quod omnia testimonia in medium proferre velim, sed nonnulla ex primis, & præcipuis Ecclesie patribus, ex quibus, quid illis temporibus in Ecclesia sentiebatur, iudicari potest.

Est igitur, vt a Latinis incipiamus, primum testimonium Tertul. lib. de orat. exponens enim illud verbum. Panem

Tertullianus.

nostrum quotidianum da nobis hodie, inquit, spiritualiter potius intelligamus, Christus enim panis noster est, quia vita Christus, & vita panis: Ego, inquit, sum panis vitæ. & paulo supra: Panis est sermo Dei viui, qui descendit de cælis: tum quia & corpus eius in pane censetur. Hoc est corpus meum. Itaque petendo panem quotidianum, perpetuitatem postulamus in Christo, & indiuiduitatem a corpore eius. Hæc Tertul. perpende carnem Christi, & carnem Verbi, quod appellat sermonem Dei viui, esse illum panem, de quo dicitur: Hoc est corpus meum, & verba Ioannis cum verbis Matthei de Eucharistia coniungit, & hunc panem in oratione peti docet.

Accedat secundum testimonium Hilari. lib. 8. de Trinit. cuius etiam inferius fiet mentio, exponit enim verba illa: Qui carnem meam edit, & sanguinem meum bibit, in me manet, & ego in eo, de hac manducatione reali in Eucharistia: & quandam explicat vniõnem, secundum quam corporaliter in nobis est Christus, appellatq. naturalem, de qua inferius dicemus. Verba Hilarij causa prolixitatis vitandæ prætermittimus, quæ sunt expressa.

Tertium testimonium est Cypriani, qui in expositione orationis Dominicæ explicans illud: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, sic dicit: Panis vitæ Christus est, & panis hic omnium non est, sed noster est: & quo modo dicimus, Pater noster, quia intelligentium, & credentium pater est, sic & panem nostrum vocamus, quia Christus noster, qui corpus eius contingimus, panis est. Hunc autem panem dari nobis quotidie postulamus, ne qui in Christo sumus, & Eucharistiam quotidie ad cibum salutis accipimus, intercedente aliquo grauiore delicto, dum abstinentes & non communicantes a cælesti pane prohibemur, a Christi corpore separemur, ipso prædicante, & monente: Ego sum panis vitæ, qui de cælo descendi: si quis ederit de meo pane, viuet in æternum. Panis autem, quem ego dederò, caro mea est, pro sæculi vita. Quando ergo dicit in æternum viuere, si quis ederit de eius pane, vt manifestum est eos viuere, qui corpus eius attingunt, & Eucharistiam iure communicationis accipiunt: ita contra timendum est, & orandum, ne dum quis absentus separetur a Christi corpore, procul remaneat

Hilarius.

Cyprianus.

remaneat a salute, comminante ipso, & A hunc esse sensum ipse Augustinus verbis, quibus nemo contradicere valet, confirmat paulo inferius exponens: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet*, inquit sic: Qui non manet in Christo, & in quo non manet Christus, proculdubio nec manducat spiritualiter carnem eius, nec bibit eius sanguinem, licet carnaliter, & visibiliter premat dentibus sacramentum corporis, & sanguinis Christi: sed magis tantæ rei sacramentum ad iudicium sibi manducat, & bibit: quia immundus præsumpsit ad Christi accedere sacramenta, quæ aliquis non digne sumit, nisi qui mundus est. Hæc Augustinus. Quis ergo, vel proteruus neget Augustinum hæc Ioannis verba de sacramento exposuisse, vbi Christi caro realiter sumitur, & sanguis eius bibitur? idq. solum docere voluisse, quando dixit, fide esse manducandum hunc panem, non esse parandos dentes, & ventrem, nempe fidem esse necessariam, & mentis puritatem, quibus cibus hic sumi debet, vt proficit, & digne manducetur: sine quibus non prodest, sed obest. Quod etiam Dominus ipse docuit, Iudæos ad fidem exhortans, qua cibus hic sumi debet, non tamen excluditur cibi efus realis: & vere iniuriam facit Augustino, qui aliter eum allegat, cum ipse expresse hanc veritatem sentiat, & doceat. Sunt etiam multa testimonia Augustini alijs in locis eandem confirmantia veritatem, quorum vnum atque alterum proponam breuitati studens. Serm. 46. de verb. Domini, exponens verba: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem*, &c. sic inquit: Qui iam manducant carnem Domini, & bibunt sanguinem eius, cogitent quid manducent, & quid bibant, ne sicut Apostolus dixit, iudicium sibi manducent, & bibant: qui autem nondum manducant, & nondum bibunt, ad tales epulas inuitati festinent. Aperta est hæc mens Augustini Catechumenos exhortantis, vt ad baptismum properent, vt possint carnem hanc manducare, & sanguinem bibere: baptizatos, vero quibus licet manducare & bibere, vt studeant digne manducare, & bibere: quod fit, si spiritualiter simul cum fide, & puritate manducet. Huic accedat testimonium aliud irrefragabile ipsius, lib. 21. Ciui. cap. 25. vbi verba: *Ego sum panis viuus, & hic est panis qui de cælo descendit, & qui manducat*

Augustinus

Quantum est Augustini, quo se muniant aduersarij. tract. 25. in Ioannem. Hoc est, inquit, manducare cibum, non qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, vt quid paras dentem, & ventrem? crede, & manducasti. Sed vt scias quantum isti in testimonio Augustini errent, putantes ipsum excludere a verborum istorum sensu, realem manducationem, audi eundem paulo inferius tract. 76. explicantem verba illa, *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt*, vbi exhortans, ne nos hunc panem vitæ sine fide, & innocentia manducemus, inquit: Videte fratres, panem cælestem spiritualiter manducate, innocentiam ad altare apportate, peccata, & si sint quoridiana, vel non sunt mortifera antequam ad altare accedatis, attendite quod dicatis: Dimitte nobis debita nostra. Hæc Augustinus. Vide aperte Augustinum, manducationem spirituales eam appellare, qua cum fide, & puritate Christus in sacramento sumitur. Quando ergo dicit, quid paras dentem & ventrem? id solum significare voluit, hanc manducationem, qua Christus in sacramento sumitur, non esse sicut est ciborum communium efus: sed cum fide, & mentis innocentia sumi debere, aliter non prodesse panem hunc.

Paulo etiam inferius explicans illud, *Vt, si quis ex eo manducauerit, non morietur*, inquit: Quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibile sacramentum: qui manducat intus, non qui manducat foris: qui manducat in corde, non qui premit dente. Hæc Augustinus. Comparat manducantem tantum sacramentum sine fide & affectu, ei, qui cum tali dispositione accipit, & hunc percipere effectum sacramenti, non illum docet: tamen vterque sacramentum accipit, & realiter Christum suscipit. Et

B

C

D

E

meam carnem, & bibit meum sanguinem, de hoc sacramento; sine controuersia vlla exponit; vt certum sit Augustinum in hac sententia fuisse perpetuum. & lib. 3. de consen. Euang. cap. 1. dicit Ioannem inter ceteros Euangelistas pretermisisse scribere de hoc sacramento, in nocte illa cenæ, quia in hoc capite late scripserat. Sed nõ est prætereundum recentiorum aliquos, nõ recte intellexisse verba quædam ipsius in tra. 26. Ioan. inquit enim hunc cibum & potum intelligi vult societate corporis & membrorum suorum, quod est sancta Ecclesia in prædestinatis, & vocatis, & iustificatis, & glorificatis sanctis, & fidelibus eius. Hæc verba sic intellexerunt aliqui, vt velit August. dicere potum, & cibum esse corpus Ecclesiæ; & hac ratione abusi sunt loco isto hæretici nostri temporis aliqui. Sed subsistere non potest talis intelligentia, cum sit contra ipsa verba Augustini, quæ sequuntur. His autem verbis id significat Augustinus quod verissimum est in hoc cibo significari corpus Ecclesiæ, quia vt ipse paulo inferius dicit, in rebus sit, in quibus multa in vnum conueniunt, vt ex multis granis panis, & multis vis vinum; tamen non est corpus hoc cibus, sed ipsa caro Christi, quæ in talibus speciebus rerum continetur. vt sensus sit iste. Caro Christi cibus nobis fit sub speciebus significantibus corpus Ecclesiæ, vt cibum hunc Ecclesiæ esse cognoscamus. Huc sensum verba sequentia ipsius declarant: sic enim habet: Quorum, inquit, primum iam factum est, id est, prædestinatio: secundum, & tertium factum est, & fiet, id est, vocatio, & iustificatio: quartum vero nunc in spe est, id est, glorificatio: huius rei sacramentum, id est vnitatis corporis, & sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis interuallis dierum in dominica mensa præparatur, & de mensa dominica sumitur quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitium. hæc Aug. & post pauca: Dominus noster Iesus Christus corpus, & sanguinem suum in rebus commendauit quæ ad vnum aliquod rediguntur ex multis. hæc Aug. Est ergo corpus, & sanguis Christi in illis speciebus: sed hæc species continent mysterium, quia Ecclesiam representant. Et hæc est aperta Augustini sententia.

Ambrosius. Quintum testimonium est Ambro. lib. 6. de sacramentis cap. 1. vbi verba, *Nisi quis manducauerit carnem meam, & biberit sanguinem, &c.* & illa, *Ego sum panis viuus qui de celo descendi,* de hoc sacramen-

to, & de hac manducatione exponit cuius testimonium paulo inferius adferemus quando explicabimus verbum illud, *Ego sum panis*, qui de celo descendit: nunc autem audi eius verba, *Nisi quis manducauerit carnem meam, & biberit sanguinem meum non manebit in me, nec habebit vitam æternam.* forte dicas, quo modo vera? qui similitudinẽ video, nõ video sanguinis veritatem? primo omnium dixi tibi de sermone Christi, qui operatur vt possit mutare & conuertere generalia instituta naturæ. deinde vbi non tulerunt sermonem Christi discipuli eius, sed audientes quod carnem suam daret ad manducandum, & sanguinem suum daret bibendum, recedebant. solus tamen Petrus, dixit: Verba vitæ æternæ habes, & ego a te quo recedam? nõ igitur plures hoc dicerent, veluti quidam esset horror cruoris, sed maneret gratia redemptoris, ideo in similitudinem quidem accipis sacramentum, sed veræ naturæ gratiam, virtutemque consideras. Hæc Ambro. Vide multa digna consideratione, primo verba hæc de sacramento intelligi, secundo conuersionem, panis & vini virtute Christi factam, tertio carnis naturam sumi, sed ne horror sit cruoris, sub alienis speciebus accipi, quarto virtutem eius carnis etiam in alienis speciebus sumptæ. est igitur, & Ambrosij aperta sententia.

Sextum testimonium est Hiero. in epist. ad Hedibiam, quæst. 2. sic habet: Nos audiamus panem, quem fregit Dominus, deditque discipulis suis esse corpus Domini saluatoris ipso dicente ad eos: Accipite, & comedite, Hoc est corpus meum; & calicem illum esse de quo locutus est: Bibite ex hoc omnes, Hic est sanguis meus noui testamenti qui pro multis effundetur. Iste est calix, de quo in Propheta legitur, Calicem salutaris accipiam. & alibi. Calix meus inebrians quam præclarus est. Si ergo panis qui de celo descendit, est corpus Christi, & vinum, quod discipulis dedit, est sanguis illius, Iudaicas fabulas repellamus. & post pauca, nec Moyses dedit vobis panem verum, sed Dominus Iesus, Ipse cõiuua, & conuiuium; ipse comedens, & qui comeditur: illius bibimus sanguinem, & sine ipso potare non possumus, & quotidie in sacrificijs eius de genimine vitis vere rubentia musa calcamus. hæc & alia Hierony. Vides eum verba hæc Ioannis interserentem verbis Euangelistarum qui de cena Domini locuti sunt, quos certum est de sacramentali manducatione tracta-

Hieronymus.

tractare. Nec aliter Ioanem exponit Hieronymus, quàm Mattheum, & alios Euangelistas referentes verba Domini, Hoc est corpus meum, accipite, & manducate; bibite, Hic est sanguis meus.

Athanasius

Vt autem ad Græcorum sententiam conuertamur, multa etiam eorum testimonia adferri possent, tamẽ ex præcipuis aliquot proponam. Primum est Athan. lib. de incarnatione Christi, qui sic, inquit: Docuit nos, vt posceremus in precibus nostris panem nostrum, *ἐπιούσιον*, da nobis hodie, hoc est futurum, cuius primitias habemus, quia in communionem corporis Domini admisi sumus, quem admodum ipse dixit, Panis quẽ ego dabo, pro mundi vita est. hæc Athanasius. Perpende panem Eucharistiæ esse primitias cælestis panis, & de illo verbo Ioannis interpretatur. Sed est aliud etiam expressum eius testimonium in expositione illius dicti Matth. 12 quicumque dixerit verbum in filium hominis &c. sic habet: De esu corporis disputans, ac propterea multos scandalizatos cõspiciens ita locutus est: Hocce in vos scandalizat? quid si igitur filium hominis spectaueritis ascendentem, vbi prius erat. Spiritus est, qui viuificat, caro non prodest quidquam. verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus sunt, & vita. hic enim de vtroque carne, & spiritu locutus est, & spiritum a carne discriminavit; vt non solum in eo, quod oculis apparebat, sed naturam quoque inuisibilem credentes disceremus ea, quæ loqueretur, non carnalia esse sed spiritualia. Quot enim hominibus corpus eius sufficeret ad cibum, vt vniuersi mundi alimonia fieret? sed propterea ascensionis suæ in cælum mentionem fecit, vt eos a corporali intellectu abstraheret: ac deinde carnem suam, de qua locutus erat cibum e supernis cælestem, & spiritualem alimoniam, & ab ipso donandam intelligeret. Quæ enim locutus sum, vobis inquit, spiritus, & vita sunt; quod perinde est, ac si diceret; corpus meum, quod ostenditur, & datur pro mundo in cibum datur; vt spiritualiter vnique tribuatur, & fiat singulis tutamen, præseruatioque ad resurrectionem vitæ æternæ. hæc Athanas. Aduerte totum contextum hunc Ioannis de hoc pane exponentem, & hanc manducationem spirituales vocantem; quamuis vere caro Christi sumatur, quia non ad modum aliorum ciborum sumitur, sed virtute spiritus, & diuinitatis, quæ illi est vnita carni.

Secundum testimonium est Basil. in libro mora. regu. 21. ca. 1. & 2. his verbis, *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis,* probat necessariam esse Eucharistiæ sumptionem: & his etiã verbis adiunctis alijs, quæ post hæc sequuntur. connectit verba Pauli, vt homo se ipsum probet & sic de hoc cibo edat. Copulat etiam verba Saluatoris, Hoc est corpus meum, Hoc facite in meam commemorationem, & cetera verba cenæ; quibus aperte significat eandem materiam continere, & de eodem cibo tractare, qui est Christus, sub panis, & vini speciebus contentus. Hinc colligitur, qua ratione sit ipse intelligendus, qui in Apologia pro sua discessione, quæ est epist. 141. sensum alium adhibuit dicens: Carnem, ac sanguinem, totam suam mysticam in carne conuersionem vocauit; doctrinamque illam, quæ ex vita ipsius actuali, & naturali, & theologica constat, manifestauit, per quam nutritur anima, & ad rerum cælestium contemplationem interea exercetur, & imbuitur, & hoc est fortasse, quod in dicto Christi innuitur. Hæc Basil. & sumptum est hoc ex Orig. hom. 7. in Leuit. sed sensus est spiritualis, nec per hunc excluditur literalis. Simul enim vterque stat, nec sibi contrarius est Basilus, sed valde consonus. Et sic sunt intelligendi, si qui similes sensus a patribus afferuntur: non enim negant verum & litteralem hunc sensum, sicut etiam in aliorum locorum scripturâ sepe Doctores sacri faciunt, qui litteralem sensum non semper persequuntur, sed spiritualibus vtuntur expositionibus, vel ita aliquos adhibent sensus, vt alios non remoueant. Quod etiam pro Origene dicimus; sic enim citato loco exposuit, vt sensum hunc de Eucharistia non iret inficias quod argumento eo etiam probatur, quia ipsemet homil. 7. in Nume. talẽ sensum adhibuit, dicens, Antea in ænigmate fuit baptismus in nube, & in mari; nunc autem in specie regeneratio est in aqua, & spiritu sancto: tunc in ænigmate erat manna cibus, nunc autem in specie caro verbi Dei est verus cibus: sicut & ipse dixit, quia caro mea vere est cibus: & sanguis meus vere est potus. hoc Orig. nihil potuit dici expressius, vt videant isti, qua ratione Doctores sint intelligendi; qui enim in vno loco vnum sensum spirituales secutus erat, in altero litteralem sequitur; estque tertium hoc Origenis testimonium, hanc expositionem communem confirmantis.

Huic

Basilus.

Origenes.

Clemens Alexandri-
nus.

Huic accedit quartum, & simile testi-
monium Clementis Alexan. lib. 1. Pæda-
gogi. c. 6. qui cum aliquos verborum Ioa-
nis sensus adferat, huius etiam meminit
dicens: Verbum est omnia infanti, & Pa-
ter, & mater, & pædagogus, & altor, Co-
medite, inquit, meam carnem, & bibite
meum sanguinem; hæc apposita & conue-
nientia alimenta nobis suppeditat Domi-
nus, & carnem præbet, & effundit sangui-
nem, & ad incrementum nihil deest infân-
tulis. O admirabile mysterium, veteres, &
carnalem nos iubet exuere corruptionē,
quemadmodū & vetus nutrimentum a-
lterius noui Christi dietę effectos partici-
pes: illum si fieri possit, recipientes, in no-
bis ipsis, reponere & saluatorem intra pe-
ctus comprehendere, vt carnis nostrę af-
fectiones integras, perfectasq. reddamus.
Hæc Cleme. expresse verba Ioa. de hoc
cibo sacramentali interpretans; post quę
verba ad alios sensus spirituales, se con-
uertens subiunxit: At non vis sic intellige-
re, sed fortasse cōmunius. hoc quoque mo-
do audi, Carnem nobis allegorice sanctus
significat Spiritus. & cetera, quę sequitur

Damascenus & alij.

Quintum est testimonium Damasc. lib. C
4. de fide c. 14. hæc verba eadem de Chri-
sto in sacramento exponit: cui adiungim-
us Chryso. hom. 45. & Cyril. lib. 4. cap.
14. & lib. 10. cap. 13. ubi probat non pos-
se intelligi de sola manducatione per fidē
& Euthy. qui cum verba priora de man-
ducatione, quę per fidem fit, exposuerint,
cum iam ad verba hæc ventum est, *Panis
quem ego dabo caro mea est*, de Christo, ip-
so, in sacramento in cibum dato exponit:
nec aliter sententias has, quę sequuntur,
quām de mystica benedictione, & miracu-
loso hoc cibo interpretantur. Hanc eandē
expositionem sequuntur Leo serm. 6. de ie-
iunio septimi mensis: & Innocent. 3. lib. E
4. de Sacram. altaris, quibus multa alia
etiam testimonia adiungi possent, sed ex
his facile est vnique intelligere Patrū
sacrorum hanc fuisse communem inter-
pretationem. Qua de causa Sacrum Tridé-
tinum Concilium sess. 13. multis his sen-
tentijs vsum est in eodem sensu, ipso facto
talem expositionem comprobans, & mul-
to ante Conci. Ephesinum in Epist. Syno-
dali ad Nestorium, verba illa, Nisi mandu-
caueritis carnem filij hominis &c. de sa-
cramentali manducatione intellexit, quę
omnia sufficientissimum sunt argumen-
tum hunc sensum confirmans.

Sed accedant rationes, & argumenta
efficacia ex ipsomet Ioannis contextu

A sumpta. Ante omnia, annotanda est regula
Aug. lib. 3. de doctri. Christiana c. 16. ad
discernēdas locutiones scripturę proprias
a metaphoricis: Quando enim nihil flagi-
tiosum præcipitur, sed potius vetatur, &
quod ad vtilitatem pertinet, iubetur, locu-
tio propria est, non metaphorica; sed
Dominus dum suam carnem manducan-
dam dicit, nihil flagitiosum, sed quod v-
tilissimum est, præcipit: propria igitur est
locutio. Aug. autem ibi figuratam hanc ap-
pellat, in eo, quod non sensibilibus caro
māducanda est more ferino: hoc enim fla-
gitium esset, rāmen realiter accipiendū est.
Et re vera regula sensū litteralem cogno-
scēdi optima, & necessaria est; vt quādo ni-
hil contra fidē, nec contra mores bonos se-
quitur verba in propria significatione su-
mātur; at in presenti re ita est; non solum
enim nihil cōtra mores nihil cōtra fidē est
si realem manducationem exponamus, im-
mo ex Euangelio, & ex Paulo habemus
huic esum carnis Christi realem. Verba
ergo tam expressa, non minus quām illa
ex Euangelio, & Paulo, non ad metapho-
ram sunt trahenda, sicut nec illa.

Quomodo
inter nos
dū est quā
descriptur
ra propri-
ra figura-
te loquitur

C Accedamus iam ad Ioannem. Primo
quidem nouum cibum, & māducationem
his verbis magnificat, & promittit: at mā-
ducatio per fidem noua non erat; nam, &
Iudæi multo ante per fidem Christum mā-
ducarunt, dicente Paulo. 1. Cor. 8. Ean-
dem escam manducauerunt, & eundem po-
tum spiritualem biberunt. noua ergo est
esca, quam nemo Patrum in deserto mor-
tuus, nec eorum, qui ante tempus illud fue-
runt, manducauit. Secundo credentibus
in se promittit se daturū hūc cibū. Prius
igitur est credere in Christum, & postea
cibū hunc accipere: quo argumento vti su-
mus superius, dū explicarem verba illa,
Quem filius hominis dabit vobis. & est at-
tendenda argumenti huius efficacia: nam
dictum est, qui credit in me, habet vitam
æternam; & vltra hoc cibus hic, seu panis
illi promittitur. Tertio, quia hunc panem
præfert Mannę: hoc enim manducanti-
bus non præstat vitam æternam, ille autē
panis est vitę, ergo conuenire debent mā-
na, & panis iste in manducatione: nam
vtrumque ore corporis manducabatur: dif-
ferentia enim non constituit nisi inter
ea, quę conueniunt, & similia sunt. Quar-
to, si de fide sola sermo est, seu de manu-
catione, quę per fidem fit, vt quid tot ac-
tam multiplicatis sententijs vtitur, in qui-
bus de pane, & potu, & carne sua, & sangui-
ne manducādo & bibendo sermo est; cum
satis

Rationibus
o cto eadē
veritas con-
firmatur.

fatis, superq. fuissent verba, quibus vt cre-
derent in se, exhortabatur, & credentibus
vitā promittebat æternam? Quinto quia
si de manducatione per fidem sermo esset,
nulla esset causa, cur caro sepe cibus di-
cta sit: nam fides non in carnem, sed in to-
tum Christum est, & diuinitas, & tota hu-
manitas, fidei est obiectum, & fide percipi-
tur, & manducatur. Singulari igitur mo-
do caro cibus dicitur, nimirum quia in
cibum verum, & realem datur. Sexto quia
tunc esset sermo totus metaphoricus, si de
fidei manducatione sermo iste esset; at Do-
minus cum tanto scandalo auditorum, &
discipulorum non esset vsus continuata
metaphora, nisi quia reuera de cibo reali,
& vero loquebatur. Septimo, cum Iudæi ci-
bum realem carnem Christi futuram in-
telligerent, nec modum, quo id fieri posset
comprehenderent, propterea q. scanda-
lizarentur, Dominus non remouit scanda-
lum, aperiendo se de fide in se loqui; sed
potius confirmauit potentiam carnis suę,
dicens: Si videritis filium hominis ascen-
dentem, vbi erat prius, quasi se posse mo-
do ineffabili, & supra naturam illud effice-
re; non erat necessaria hæc responsio, si de
fide sermo esset. Octauo quando sunt ver-

A ba expressa, & quę remouent omnem me-
taphoram, locutio proprie est exponenda;
at Caro, inquit, mea vere est cibus, san-
guis meus vere est potus, qua ergo ratio-
ne aliquis dicere potest carnem esse cibū
metaphoricum, cum dicatur verus cibus?
Addē non esse vllam rationem, nec argu-
mentum alicuius roboris, quo se tueri va-
leant, qui hanc intelligētiam excludunt,
nec auctoritatem vllam alicuius momen-
ti. Gratis ergo, & temere tam receptus
antiquus, & probatus sensus relinquatur.
Alia argumenta idem probantia sunt:
sed in expositione verborum sequentium
ea melius explicabuntur. Hæc est causa,
cur Dominus diuini huius cibi doctrinā
traditurus, miraculo insigni turbam dispo-
suit, vt qui quinque panibus innumeram
potuit satiari multitudinem, non minori
quām quę ante erat, quantitate panis re-
manente; crederetur posse miro modo car-
ne sua omnes credentes cibare, ea non
consumpta. Hæc etiam de causa memi-
nit manna, quod figura fuit huius sacra-
tissimi cibi, vt quantum figuratum figurę
præstaret, exponeret. Cetera in his quę se-
quuntur, dicemus.

*Liugabant ergo Iudæi adinnicem, dicentes: Quo modo potest hic nobis
carnem suam dare ad manducandum?*

C O M M E N T A R I V S.

I Ntellexerant Iudæi verbum Christi de reali carnis suę manducatione loquen-
tis, sed carnalem eam arbitrati, sicut, & communium ciborum inter se
altercantur, & contendunt, quomodo fieri possit, vt caro Christi sit cibus ho-
minum futura. Contentio, & altercatio mutuam verborum pugnam affirman-
tium, & contradicentium significat; quamuis ergo carnali modo intelligerent,
inter eos tamen altercatio erat, alijs id fieri posse negantibus, alijs forsā miracu-
lo præcedenti permotis affirmantibus, vtrisque tamen rei mysterium ignoran-
tibus, & non credentibus. Vox istorum, *Quomodo*, incredulitatis est, sicut & illa
superior Nicodemi: Quomodo possunt hæc fieri? sed maiori hi digni sunt re-
prehensione, qui paulo ante, miraculum tam insignē viderant. Si enim antequā
factum esset, eis dixisset Christus his quinque panibus vos estis saturandi omnes
& plus supererit, quām præcessit; profecto illi eadem incredulitate respondissent:
Quomodo potest hic quinque panibus tantam cibare multitudinem? id tamen
viderunt & experti sunt; sed miseri audientes verbū hoc Christi, oblitū sunt tāti
operis, & miraculi; nec in memoriam reduxerunt quomodo quinque panibus
omnes fuerunt saturati; nec attenderunt, quis esset hic. Si enim, quis ille esset,
vt debuerunt, nouissent, non dubitassent hunc posse carnem suam dare ad man-
ducandum: sed dum. *Hic* dicunt, meri hominis cōmunem habuisse opinionem
ostendunt. Stultum est proprio ingenio diuinam mensurare potentiam; si enim

Y y

in

Iudeorum
stultitia.

inter homines ipsos videmus, vt recte Cyril. lib. 4. c. 13; dicit, hominem aliquando vnum opera ea facere, quæ alijs prius incredibilia videbantur, quia scientia aut arte aliqua pollet, quæ alijs est ignota, quanto maiora operabitur Deus, cuius scientia, & potentia infinita est? Stulti igitur fuerunt Iudæi, qui suo iudicio eius potentiam metiebantur; quam incredibilia eis, operatam esse, iam noverant. Illa particula *Ergo*, causam altercationis fuisse verba Christi dicentis carnem suam in cibum dandam, indicat: nec ante altercati erant, quando dixerat se esse panem vitæ; eis dandum: quia nondum sensum perceperant, nempe realem cibum Christi corpus futurum: sunt enim verba hæc multo expressiora.

Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

Illa particula *Ergo*, totam sententiam explicat sequentem: causam enim indicat, cur hæc verba Dominus respondit. Dicebant illi, *Quo modo potest carnem suam nobis dare hic ad manducandum?* nec id fieri posse credebant; propterea ergo Dominus sententiam eandem confirmat, terrorem incutiendo, quasi diceret: Vobis dixi carnem meam me daturum in panem, & non creditis; ego dico vobis iterum, & augeo sententiam; *Nisi manducaueritis meam carnem, & biberitis meum sanguinem* vos non habituros in vobis vitam. Perpendite quantum vobis ista vestra incredulitas noceat: vos enim æterna priuabit vita, nisi fidem præbueritis meis dictis, & cibum hunc manducaueritis. Consonat hoc verbum, *Non habebitis vitam in vobis*: illi, *Pro sæculi vita*, non igitur Dominus realem cibum corpus suum futurum esse negat, sed necessarium ad vitam æternam consequendam docet: quamuis modum mirabilem manducandi illis incapacibus, & rudibus non explicet. Simili locutione vsus est Dominus cum Nicodemo, Ioannis. 3. Cum enim dixisset, Opòrter nasci denuo, & Nicodemus incredulus respondisset: Quo modo potest homo nasci cum sit senex? Dominus sententiam suam auxit. Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei. Quærit Dominus, & postulat a nobis fidem mysteriorum, non scientiam, & intelligentiam; propterea non explicat nunc modum, vt intelligant, sed rem comminatione æternæ mortis confirmat, vt timore trahat ad fidem. Hæc verba in sequentibus annotationibus accurate explanabuntur.

A N N O T A T I O XXVI.

Contra hæreticos qui ex his Domini verbis vtraique speciem inferunt.

Hic locus difficilis est: hæretici enim eo se muniunt, vt Eucharistiam in sub vtraque specie iure diuino sumendam defendant: nonnulli autem Catholici nostro tempore, vt argumenti hæreticorum efficaciam euadant, totum Ioannis hunc contextum de manducatione spirituali, quæ per fidem fit, exponunt; quasi propter hæreticorum sophismata, & fallaces sententias, sensus legitimus scripturæ sit

relinquendus. Tota patrum antiquitas de sacramentali manducatione verba intelligenda cognouit, & censuit: illorum tamen animos, hæreticorum tale argumentum non mouit, vt Eucharistiam sub vtraque specie necessario sumendam, saltem in dubium propter hæc verba reuocarent: quod profecto, argumentum hæreticorum, vanum esse demonstrat. Si enim efficax esset, quomodo tot antiqui Patres, hæc verba de

de Eucharistia exponentes, tali dubitationi non obuiarunt, qui in scrutandis omnibus fuerunt diligentissimi? Primo igitur loco sensum verum huius sententiæ aperiamus, ex quo nihil hæreticos, ex his verbis pro se adferre posse apparebit; postea de re ipsa nonnulla dicemus.

Sensus verborum Christi.

Quantum igitur ad sensum pertinet, primo loco valde est aduertendum, non dictum esse a Domino manducandam esse eius carnem, & bibendum sanguinem, vt sub duplici specie sacramentali panis, & vini, se sumi debere significaret: sed vt tria nobis magni momenti per hæc verba indicarentur; Primum est mysterium mortis, & passionis suæ, ex qua cibus hic habet efficaciam, & cuius est memoriale, ac si dictum esset: Nisi manducaueritis me, qui sanguinem meum sum pro vobis effusus, & carnem meam morti traditurus, non habebitis vitam in vobis. Non ergo distinctio verborum, actus distinctos denotat, sed vnum, quod Christus post passionem, & mortem suam sumendus est. hic vnus actus cibus & potus dicitur, quia in eo is sumitur, qui morte carnis & sanguinis sui effusione vitam nobis est consecutus. Si cut in manducatione spirituali, qui fide viuæ Christi mortem, & passionem credit vno actu mentis perfecto, simul dicitur manducare, & bibere: pari ratione, qui sub vna specie Christum sumit, actu exteriori sacramentaliter manducat & bibit quia eum accipit qui sanguine, & morte sua nobis vitam, & salutem effecit: Hoc primum docuit Amb. lib. 4. de fide cap. 5. dicēs, ideo his verbis carnis, & sanguinis meminisse, vt suæ sacramentum passionis ostenderet.

Alterum, quod his verbis significatur, est, ita Christum siue sub vna, siue sub altera sumatur specie, esse accipiendum in sacramento; vt mente, & fide interiori mortem eius, & passionem recolamus. Is ergo manducat, & bibit, qui quamuis, sub vna specie Christum sumat, mente tamen interiori passionem eius, & mortem simul fide & affectu complectitur: est enim hoc mysterium memoria passionis eius, quæ quamuis in duplici representatur specie in sacrificio Missæ, tamē in participatione satis est, si vna pars accipiantur. Qui enim olim de sacrificio participabant, non totum sed partem aliquam capiebant: ita nunc fit in his, qui communicant, & maiori ratione: quia in parte

quæ totus Christus continetur. Hoc secundum est Augustini lib. 3. de doctr. Christ. c. 16. cuius hæc sunt verba: Nisi manducaueritis, inquit, carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis, facinus vel flagitium videtur iubere. Figura est ergo præcipiēs passioni Domini esse communicandum, & suauiter atque vtiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro eius crucifixa, & vulnerata sit. Hæc Aug. Quæ verba aliqui nō intelligentes exiltimarūt, Augustinum cēdere huiusmodi sententiam, de spirituali manducatione, quæ per fidem fit, esse intelligendam: at non ita est, immo dicit, esse communicandum passioni eius, id est Sacramento passionis eius vtendum, quod est Eucharistia; sed vt vtiliter fiat mente, & affectu passio carnis, & sanguinis effusio sunt intus recolendæ. Dicit autem figuram in verbis esse, quia caro, & sanguis non in propria specie, sed in aliena sumuntur, & in memoriam passionis eius. quādo enim dicitur: Facinus videtur, intelligitur de sumptione carnis, & sanguinis in propria specie. Potius Augustinus egregie nobis exponit, cur manducare, & bibere dictum sit, vt nos nempe, qui panem hunc comedimus, in mortem eius, & passionem intus feramur per viam fidem, cuius representationes exterius gerimus; tunc enim ad vitam, hunc cibum vere sumimus.

Tertium, quod his verbis significatur, est perfecta refectio cibi huius, quæ in cibo, & potu consistit. Vt enim Christus se esse cibum perfectum ostenderet, nomine manducandi, & bibendi vsus est, & manducationem carni, potum sanguini accommodauit, non enim aliter hæc distingi poterant. Non ergo significare voluit se sub vtraque specie sumendum necessario, sed se esse cibum perfectum, & completum, ad vitam necessariam. Hac de causa Marth. 5. dictum est: Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, id est, qui toto, & perfecto desiderio, & affectu bene operantur, & mandatorum operibus incumbunt. Hic est vnus sensus verus, & legitimus, horum verborum.

Secundo loco aduertendum particulam, *Ergo*, sensum disunctionis habere, Nisi manducaueritis carnem, vel biberitis sanguinem, non habebitis vitam, & tunc ad distinctas species sacramentales referuntur verba; nec infertur necessitas communicandi sub vtraque specie. Hunc sensum multa confirmant: Primum intentio Sal-

Et disjunctionis est hoc loco particula.

uatoris : solum enim id prætendit, se vere nobis realiter in refectionem communicandum, & hoc Iudæi capere non poterant; quod autem sub specie potus, aut sub specie cibi, id non est præcipuum propositum. Alterum est Ecclesiæ totius a temporibus Apostolorum consuetudo, ut enim paulo post dicemus, sub vna specie, communio in Ecclesia semper fuit, ab Ecclesiæ primordijs, probata. Igitur ipsa, cū sit optimus interpret scripturæ, probat verba hæc esse distinctiue intelligenda. Tertium est ipsemet Christus, qui verbis sequentibus, & antecedentibus dixit: Qui manducat hunc panem, viuet in æternum; non ergo necessarius est potus sub speciebus vini, sed in panis esu vita est etiam posita. Quartum est ipse Paulus. 1. Cor. 11. qui cum dixisset prius sic: Quotiescumque manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis, postea vsus est disunctione: Quicumque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne; in Græco disunctiua dicitur. Quintum, frequens phrasid scripturæ, in qua, particula hæc talem habet apud Hebræos significationem. Ioannes autem, Hebraïsmis abundat, ut sermonibus Christi quantum fieri potest, se accommodet. Ex multis testimonijs aliquot exépli gratia producam. Exo. 21. et Matth. 15. Qui percussit patrem, & matrem, morte moriatur, sic enim in Hebræo legitur; at sensum recipiens interpret vertit disunctiue. Similiter ibidem: Qui maledixerit patri, & matri, morte moriatur. Iob. 31. Si declinauit gressus meus de via, & si secutus est oculus meus cor meum, & si in manibus meis adhæsit macula, si deceptum est cor meum super muliere, & si ad ostium amici mei insidiatus sum: Multa huiusmodi sequuntur quæ certum est sensum facere disunctum, ut si vel vnum horum faciat, pœnam patiat. Simile est Ezech. 18. in montibus comederit, & uxorem proximi sui polluerit, & egenum, & pauperem oppresserit, & rapinam rapuerit, & pignus non reddiderit &c. morte morietur. Clarum est, vel propter vnum horum morte puniendum æterna peccatore. Simile illud Psal. 129. De quo non implebit manum suam, qui metet: & sinum, qui manipulos colliget. Sunt sexcenta huiusmodi testimonia. Ita nunc factum est, unde hanc responsionem connecte-

re possumus cum præcedenti, ut vna sit responsio, vnaq. expositio, verba esse sub disunctione intelligenda: at Dominum recto, & optimo consilio vsus fuisse hac disunctione, nempe ut tria illa superius prædicta nobis indicaret. Hac ratione huius loci integer, & perfectus habetur sensus, nec est necessarium ad recentiorum responsiones, confugere, quamuis etiam sint laudandæ: dicunt enim cibum esse, & potum in vna specie, quia ibi totus est Christus, sicut frustum panis vino intinctum potus, & cibus est: sicut lac, & ius simul cibus sunt, & potus. Ut ergo integer Christus significetur, dicitur manducandus, & bibendus. Sed hæc responsio aduersariorum patet calumnijs negantium, sanguinem bibi, quando cum corpore sumitur sub panis specie: quod & inter Catholicos Innocentius libr. 4. de Sacra. altaris, capit. primo docuit, dicens; Sanguinem non bibi, quando sub specie panis sumitur Christus: nec corpus sub specie vini manducari. Alij respondent hoc esse præceptum toti Ecclesiæ, non autem singulis, & hac ratione, Sacerdotibus necessaria est sub vtraque specie sumptio. Alij alias adferunt responsiones, sed existimo, id quod diximus, verum exponere sensum, veramq. esse responsionem.

ANNOTATIO XXVII.

Facilius nunc est, quæ de communione sub vtraque specie sunt tractanda, & discutere & determinare. Nostri enim temporis heretici iure diuino communionem sub vtraque specie præceptam pertinaciter affirmant, eoq. ritu, ut tali vtuntur: ut autem, quæ in hac parte Catholico sentienda sunt, perfecte quidem, tamen ultra institutum nostrum, qui Ioannis Euangelium exponendum suscepimus, non admodum diuagantes proponamus, aliquot assertiones ordinate explicabo. Prima est, antiqua consuetudo a temporibus Apostolorum fuit in Ecclesia sub vtraque specie communicandi: in hac assertionem nulla est controuersia. Constat hæc vetus consuetudo ex Paulo 1. Cor. 10. & 11. Multi, inquit, vnum corpus sumus, qui de vno pane, & vno calice participamus. Et: Probet se ipsum homo, & sic de hoc pane edat, & calice bibat. Constat

De communione sub vtraque specie, quæ catholicis tenenda.

Vetus consuetudo communicandi sub vtraque specie.

etiã ex Diony. de cælest. Hier. c. 3. par. 3. de Sacerdote enim populo cõmunionem ministrante dicit: Panem indiuiduum in frustra concidens, & singularem calicem omnibus impertiens, vnitatem signanter multiplicat. Cypri. sermo. de lapsis huius etiam consuetudinis testis est. Ambr. etiã ut refert lib. 9. Histor. trip. cap. 30. Theodosio ad communionem accedenti respondit: Quo modo huiusmodi manibus recipies sanctum Domini corpus? Qua temeritate sacrati sanguinis poculum ore tuo suscipies? In re tam manifesta, & indubitata non est, cur plura congeramus testimonia. Hanc assertionem probat Concilium Constantien. sess. 13. Secunda assertio non minus antiqua Ecclesiæ consuetudo est, etiam sub vna sola specie communicandi. In Ecclesia enim modo sub vna, modo sub vtraque etiam a temporibus Apostolorum ritus inoleuit. Hæc assertio scripturarũ testimonio etiã comprobatur. Lucæ 24. post resurrectione duobus discipulis in castellum Emmaus profectis Dominus apparet, panem accepisse, & benedixisse, fregisse, & porrexisse illis dicitur, qui in fractione panis, eorũ oculis illuminatis, eum cognouerunt. Aug. lib. 3. de consen. Euang. cap. 15. & Auctor imperfecti in Marth. ho. 17. & Theophyl. eo loci de communione Eucharistiæ exponunt. Et quamuis alij aliter interpretentur, negari hoc non potest, hos graues, & antiquos Doctores cõmunionem sub vna specie non esse contra Domini præceptũ sensisse, alias sub vna communicasse specie hos discipulos interpretati non fuissent. Adde esse sententiam hanc Aug. omnium verissimam: nam & ex effectu, quia illuminati oculi sunt illorum in hoc pane, & ex ipsis Christi actionibus, similibus his, quas in cœna exercuit, hic panis Eucharistiæ esse probatur. Præterea. Act. 2. Erant, inquit, perseuerantes in doctrina Apostolorum, & communicatione fractionis panis, & orationibus. Nemo ratione vtens negare hoc loco potest panem hunc esse Eucharistiæ: si enim cibus esset communis vtique cum doctrina, & orationibus medio loco non iungeretur, & tamen calicis non fit mentio. Præterea 1. Corint. 11. Quicumque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis, & sanguinis Domini. Disunctionis sermo hic est, quia panis solus, aut calix sumi poterat. Si enim simul semper acceptus, aut accipiendus esset, non erat cur disunctione vtteretur; vix enim, aut

numquam accidere potest casus, quando panis digne, & calix indigne, aut e cõtrario accipiatur. Præterea 1. Cor. 10. Multi vnum corpus sumus, qui de vno pane participamus. Illud autem, quod in nonnullis Latinis codicibus additum est, & de vno calice, non est in Græcis codicibus; & Ambro. non id legit nec exponit. Ex his igitur locis scripturæ, constat consuetudo hæc sub vna communicandi specie. Constat etiam ex antiquis concilijs. cano. 14. Concil. Nicæ. vbi habetur, Diaconum nõ debere ministrare corpus Domini præsentibus Episcopis, aut Sacerdotibus, in absentia vero proferat, & edat. Vides de corpore fieri solo mentionem, non de calice: non enim calix asseruabatur. Præterea in Concil. Rhemen. de quo habetur de consecr. d. 2. cap. Peruenit, reprehenditur abusus laicorum corpus Domini infirmis deferentiũ. Cõcil. etiam Tolet. 11. c. 11. instituit infirmis præ siccitate corpus Domini accipere non valentibus, solum sanguinem ministrandum. Præterea Carthagin. 4. quod refertur 26. q. 6. cap. Is qui, phreneticis in mortis articulo Eucharistia infundi eorum ori præcipitur, quod verbum sanguinem dandum significat solum. Sunt multa huiusmodi antiquitatis testimonia: sed sanctorum Patrum accedit auctoritas, quæ huius rei est manifestũ testimonium, & argumentum irrefragabile. Ignatius in Epist. ad Ephes. solius panis meminit, dicens: Frangite panem qui est medicamentum mortalitatis, antidotum non moriendi, sed viuendi per Iesum Christum. Cypria. in sermo. de lapsis exactus est in hoc docendo: nam meminit communionem tripliciter sumi solitam, & sub vtraque, & sub sola panis, & sub sola vini specie: quod & exemplis, & historijs admirabilibus illustrat. Ambr. etiam in orat. funebri Satyri fratris sui, refert semel mare ingressum sibi in orario, quod ad collum gerebat, sacram Eucharistiam reportasse, ut communicare posset. Hoc nõ fieret, nisi sub panis sola specie communicandi ritus probatus esset. Aug. Epist. 180. ad Honorat. de Eucharistia agēs solius meminit panis. Leo etiã Serm. 4. in quadrag. prohibuit sub vna specie communicare, ut paulo post dicemus, propter errorem quorundam. Ergo erat talis cõsuetudo. Greg. lib. 3. Dialog. cap. 3. refert Agapitum redeuntem in Græciam muto corpus Domini ministrasse, statimq. locutum. Sunt multa huiusmodi testimonia, sed breuitati nostræ hæc sufficiant.

Tertio

Fuit aliquādo communitio sub vtraque specie propter hæreticos in græcepto.

Tertia assertio, Olim propter insurgentes hæreses prohibita fuit sub vna specie communicatio, & iniunctum Catholicis, vt sub vtraque communicarent. Hæc satis comprobatur ex Leone Serm. proxime citato, in quo statuit, vt sub vtraque communicatio daretur propter Manichæos, qui veritatem corporis Christi negantes non communicabant in vini specie, ne verum sanguinem confiterentur. Præcepit ergo Leo ad veritatis fidei confirmationem sub vtraque communicare fideles: ne facto simili error illorum probari videretur aut occulari posset. Quam quidem prohibitionem Gelasius non multo posterior confirmare visus est in Epist. ad Maioricū, & Ioānem. Et multis post annis hæc in Ecclesia dura vit consuetudo: tamen Leonis prohibitio, veterem communicandi sub vna specie consuetudinem fuisse, probat.

Non est iuris diuini communicatio sub vtraque.

Quarta assertio: De iure diuino non est sub vtraque specie communicatio. Sequitur ista ex præcedentibus: si enim a temporibus Apostolorum communicatio modo sub vna, modo sub vtraque specie data est in Ecclesia, de iure ergo diuino sub vtraque communicatio esse non potest; non enim Apostoli id permisissent, nec tot sacri Doctores probassent. Recte ergo sacrum Concil. Triden. sess. 13. eos vt hæreticos damnauit, qui iure diuino communionem sub vtraque præceptam, & necessariam affirmant. Diuino quidem iure communicatio præcepta est, an sub vna vero, an sub vtraque, quibus personis, & temporibus, & ritibus sit ministranda, reliquit Christus sponsæ suæ Ecclesiæ, pro rerum varijs statibus, & euentibus determinandum. Sicut & ieiunium, & confessionem præcepit, non tamen hæc determinauit, & merito: adhuc enim suæ Ecclesiæ curam gerit Christus, eamq. gubernat: ideo non erat cur omnia antequam ad Patrem ascenderet, determinaret. Hæc assertio, quamuis Catholico probatio necessaria non sit, confirmatur. Primo quidem testimonio, quo vitur Concil. Triden. ex hoc Ioannis contextu: sæpe dicitur: *Qui manducet hunc panem, vivet in æternum, & hic est panis vite*, si ergo manducantes panem viuunt, sub solo pane communicatio fieri potest: ea enim de causa Dominus de solo pane locutus est, vt sub vna specie communicari posse doceret. Secundo, species panis & vini non est, quæ dat vitam, sed quod sub ea continetur, sed totus Christus sub vna specie continetur, non ergo erit minor efficacia sub vna, quam sub vtraque. Tertio: ex fi-

guris Eucharistiæ compluribus, quæ vna speciem indicant, vt patet in manna, quo vsus est Dominus in exemplum: in panibus propitiationis: in pane Gedeonis: in alijs multis. Quarto loco accedat efficax argumentum: quia aduersarij non habent vllam probationem, qua iure diuino hoc esse præceptum ostendant; statuere autem aliquid iuris esse diuini sine efficaci probatione, & maxime contra vniuersalem Ecclesiam, vanum, & valde temerarium est. Hoc ostendo sic: hoc enim diuinum ius aut ex verbis Christi deducunt, aut ex facto Christi, quia communicauit discipulos sub vtraque specie: aut ex ipsa institutione, quia sub duplici specie instituit Sacramentum: aut ex aliqua vrgenti ratione ex scriptura deducta, non enim superest alia via probandi, nam Ecclesiæ ritus antiquus eorum contrarius est errori: at si singulas has consideremus partes, nihil, quod eis faueat, sed potius quod contradicat, & aduersetur, inueniemus. In primis quatum ad verbum Domini, non extat verbum aliquod, quod hanc ad rem faciat, nisi hoc Ioan. 6. *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem*: illudq. Matth. 26. *Bibite ex eo omnes*. At illud Ioannis in commentario satis explicuimus longe alium facere sensum, quam eum, quem isti existimant, nec opus est vt ea quæ dicta ibi sunt, repetamus. Illud autem Matth. 26. ad discipulos solos dirigi, docet Marcus. 14. dicens: *Et biberunt ex eo omnes*, non igitur generale fuit præceptum verbum illud, *Omnes*, etiam futuros obligans, sed Apostolos, quos voluit sub vtraque specie communicare, eos sanctissimo Sacerdotio dignatus, quos sub vtraque communicare specie debere, nemo negat catholicus. Aliud Domini verbum non reperitur, quo talis communionis necessitas ostendatur. Secundo factum ipsum Christi non est argumentum huius præcepti, quod docet Aug. Epist. 118. de hoc eodem Christi facto loquens: nam si tale factum esset præceptum, sequeretur esse iure diuino necessarium, vt in azymo fieret consecratio. Sequeretur etiam prius lauari pedes communicantium oportere: nam & ipse prius lauit. Sequeretur etiam nocte, & post cenam esse communicandum, quia ita Christus fecit, & tamen vniuersalis Ecclesia non hæc seruat: nam & ieiunis dat communionem, vt August. etiam probat eodem loco: nec lauantur pedes communicantium, nec damnat Greg. in fermentato consecrantes, multoq. tempore

Efficax contra aduersarios argumentandi ratio.

tempore in fermentato tota Ecclesia consecrauit. Non igitur ex Christi facto efficax sumi potest argumentum, vt ad omnia, quæ Christus fecit, obligemur. Adde post resurrectionem Christum, vnam speciem dedisse discipulis, vt superius ex Luc. 24. collegimus. Tertio Christi institutio non obstat: est enim doctrina catholica hoc mysterium esse Sacramentum quoddam, quod in oblatione consistit: & esse simul Sacramentum, quod participatur, & communicatur. Vt igitur Sacramentum est, consecratur in duabus speciebus, vt in hac diuisione passio Christi representetur: & hoc faciendum Dominus Apostolis præcepit, & ijs omnibus, qui Sacerdotij munus erant obituri: & hæc est diuina institutio. Vt autem Sacramentum est, non in communione sub vtraque specie consistit, sed in parte aliqua oblationis, sicut in veteribus sacrificijs, non totum quod Deo offerebatur, participandum offerentibus dabatur: non igitur ex hac institutione communicatio sub vtraque specie probatur. Scio horum aliqua hæreticos negare, nec sacrificium hoc recipere: sed nobis satis sit veritatem Catholicam proponere, & defendere: si enim omnia hæc discutere nitere, ab instituto proposito nimium recederemus. Quarto, ratio nulla tuetur aduersarios, quæ ex scriptura sumatur: illa enim. 1. Cor. 10. *Multi vnum corpus sumus*, qui de vno pane edimus, & de vno calice participamus, potius pro nostra est veritate: nec enim legitur in Græcis codicibus de vno calice, & quamuis legeretur, non inferretur communicatio sub vtraque, immo contrarium potius. Si enim, qui vnā particulam sacrificij participabat, de toto sacrificio participasse dicebatur: ita qui vel vnus speciei partem capit, de toto sacrificio, quod in pane, & calice consistit, participat. Cetera omnia de sacrificio, & de Eucharistia diffuse tractauimus in his, quæ de Eucharistia scripsimus: & typis Deo propitio mandabimus.

Quibus rationibus inducitur Ecclesia communicatio sub vna specie sanxerit.

Quinta assertio: optimo iure Ecclesia sub panis specie communionem fidelibus præcepit, calicemq. prohibuit: potuisse vero id Ecclesiam statuere, ex his, quæ dicta sunt, certum est. Si enim non est iure diuino necessaria, Ecclesia potuit, qua ratione communicandum sit, determinare: at recto & sancto consilio multis de causis id fecit, quarum nonnullas in medium libet adferre. Vna est propter sanctissimi huius Sacramenti reuerentem, & decentem cultum: cum enim infinita pene mul-

titudo populorum, ad hoc accedat percipiendum Sacramentum, inter quos variæ, & multiplicis conditionis, ætatis, & sexus sunt homines, sanguis sine effusionis manifesto, & frequenti periculo, ministrari non potuit: id quod etiam ipsa experientia nunc apud eos docet, qui specie vtraque vruntur in communione. Secunda causa fuit fidelium omnium in hoc Sacramento percipiendo vniuersitas: multi enim sunt & seming, & viri, & aulescentes a vino abhorrentes, quibus sine euomendi periculo non potest ministrari: his necessarium erat, aut abstinere, aut sub vna specie communicare. Cur abstinendum esset, causa non suberat: non enim tanto remedio priuandi erant, cuius esse participes poterant. Ne ergo varietas in hac comunione esset, statuit modum communem omnibus. Tertia propter errores vitandos: vt enim Leo Manichæorum causa statuit sub vtraque communionem, ita postea subortæ sunt hæreses affirmantium non posse sub vna specie ministrari. Ne igitur Catholica veritas obscuraretur, statutum est vt sub vna specie fieret communicatio. Quarta propter afferuationem Eucharistiæ, & delationem ad infirmos: species enim vini non ita facile conseruari, & deferri possunt. Denique vt perfectius omnes intelligant, rustici & idiotæ perfectæ; & integre Christum esse etiã sub vna specie. Hæc in præsentia sufficient: cetera enim alijs in locis exactius tractanda relinquinus.

ANNOTATIO XXVIII.

Altera circa hæc eadem verba non prætereunda silentio difficultas occurrit, breuiter tamen pro instituto explicanda, an hæc sententia comprehendat infantes. Ad quam respondendum est, primo olim etiam paruulis Eucharistiam esse ministratam, quod satis ex Cypriano Serm. de lapsis constat; vbi hanc illius temporis consuetudinem narrat, & exempla memoranda describit: cuius testimonium citat Aug. Epist. 23. ad Bonifa. nec in hoc est vlla controuersia. Respondetur secundo istam sententiam etiam paruulos comprehendere: verba enim generalia sunt & necessitatem omnibus, & singulis imponunt, & ita tenet, & docet Aug. lib. 1. de peccat. mer. cap. 20. & sequentibus. Respondetur tertio paruulis non esse necessariam actualem huius sacramenti communionem, sed vt hæc sententia in ipsis verificetur,

An infantes communicare teneantur.

verificetur, satis est si modo aliquo hoc mysterium & sacramentum participant; id docet August. loco proxime citato, cuius doctrina hæc est: Paruulos per baptismum susceptum etiam huius sacramenti Eucharistiae fieri participes, quod hac ratione fit: nam per baptismum sunt de corpore mystico Ecclesiae, ad unitatemq. Christi fidelium pertinent. Hoc autem sacramentum huius unitatis corporis signum est, & ideo hoc sacramentum modo aliquo participant: nempe quantum ad rem significatam, & dici possunt carnem Christi manducare, & bibere sanguinem eius. Vera enim caro, & verus sanguis Christi in hoc sacramento unionis realiter continetur: qui ergo ad rem significatam pertinet, per illud idem sacramentum, quo vnus efficitur, nempe baptismum, efficaciam sacramenti Eucharistiae etiam participat, & sic eos Domini sententia complectitur. Hæc est vera Augustini sententia, quam eandem habet Innocent. 1. in Epist. ad Concil. Mileuit. quæ est inter Augustini epistol. 92. C quamuis non tot verbis sit expressa. Hinc error Bohemorum manifestus est, paruulis utramque speciem actualis communionis ministrantium, tamquam eis ad salutem necessariam: cum re vera non ita sit, quia per baptismum huius sacramenti partici-

pes sunt facti, nec actualem communionem necessario Christus ab eis postulauit: qui actu voluntatis proprio nondum mouetur. Satis fuit illis baptismus per quem ipsi incorporantur: quia baptismi sacramentum, quod ianua est sacramentorum virtute Eucharistiam continet, & ipso recepto, virtute Eucharistia recipitur. Respondetur quarto, adultis maior incumbit necessitas, quibus aut mäducatio realis, aut certe in voto necessaria est: dico in voto, quando susceptionis actualis facultas non suppetit. Nec mirum, si vnum sacramentum non eodem modo omnibus est necessarium: nam & baptismus hoc idem habet: cum enim vnus, & idem sit, eademq. sententia Domini Ioan. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei: tamen paruulis necessaria est realis baptismi susceptione: adultis vero si facultas deest, sufficit baptismi suscipiendi votum. Respondetur quinto, potuit Ecclesia actualem paruulis negare susceptionem, vt pote eis iure diuino ad salutem non necessariam: & propter reuerentiam, & decentiam tanti sacramenti, recto consilio negauit. Et hæc de presenti difficultate sint satis: ad sensum enim Euangelicæ sententiæ hæc videntur sufficere.

Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.

COMMENTARIUS.

Post sententiam negantem, qua Iudæos terrore perculit, nempe, Nisi manducaueritis, & biberitis, carnem, & sanguinem, non habebitis vitam in vobis; sententiam affirmantem adiicit, vt beneficij tanti spe alliciat ad fidem: duri enim, & proterui prius sunt timore tractandi. *Qui manducauerit, inquit, meam carnem, & biberit meum sanguinem, habet vitam æternam:* non igitur solum prodest caro, & sanguis Christi suscipientibus, ne pereant; sed simul vt vitam consequantur æternam. Causam adiungit, quia, *Ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Illa particula *Et*, vim causalem habet, vt sæpe apud Hebræos fit; vitam ergo æternam Christum suscipientes habent, quia quamuis moriantur ad tempus, ipse eos in nouissimo ad æternam vitam suscitabit. Vim, & efficaciam diuinitatis suæ in hoc verbo manifestat. Dei enim est mortuos suscitare, & maxime ad æternam vitam.

Caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus.

Tota ista sententia cum sequenti causam reddit, cur, qui manducat & bibit carnem & sanguinem eius, habet vitam æternam, ab eodem Christo suscitandus.

scitandus. Est autem ista sententia cum sequenti connexa, nec vna sine altera integram facit probationem: qua autem ratione connectatur, in sequenti explicabitur commentario. Probat ergo primo loco verbum illud superioris sententiæ; *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, reddens causam cur dicta sit manducanda caro, & bibendus sanguis eius: quia, inquit, Caro mea vere est cibus, & sanguis meus, vere est potus, ac si dicat; dixi manducandam carnem meam, quia caro mea vere est cibus; dixi bibendum meum sanguinem, quia sanguis meus vere est potus: hoc non aliud significat, quam carnem, & sanguinem adaptanda, diuina potentia, esse; vt sint cibus, & potus. Quod factum est, quando in nocte cenæ Sacramentum mirabile instituit, in quo carnem propriam sub speciebus panis, & sanguinem sub speciebus vini constituit, vt realiter manducari, & bibi possint; & ore sumpta cibus animarum fiant. Dicit autem: *Vere est cibus, vere est potus, vt recte dicit Euthymius, quia non parabolice, nec ænigmatice, sed vere, & realiter caro, & sanguis Christi manducatur, & bibitur.* Rursus eadem de causa non dicit, ego sum cibus, sed distincte; *Caro mea cibus est, sanguis meus potus est;* vt in hoc futuram suam passionem, & mortem insinuet, in qua sanguis erat a carne separandus, vt notauimus supra ex Ambro. lib. 4. de fide cap. 5. cuius passionis cibus hic, & potus futurum erat memoriale viuum, & admirandum. Si de spiritali manducatione tantum sermo esset, non erat cur ista verba ita distincte, & affirmata proferrentur: illud enim geminatum veritatis aduerbium, tropum & metaphoram excludit omnem. Eodem modo exponit Ambrosius. lib. 6. de Sacra. c. 1. cuius verba recitabo, quia veritatem Christi in Sacramento, & conuersionem panis egregie confitetur. Quo modo, inquit, vera? qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem? Primo omnium dixi tibi de sermone Christi, qui operatur, vt possit mutare & conuertere generalia instituta naturæ: deinde vbi non tolerant sermonem eius discipuli, sed audientes, quod carnem suam daret manducandam, & sanguinem suum daret bibendum, recedebant. Ne igitur plures hoc dicerent, veluti quidam esset horror cruoris, sed maneret gratia redemptoris, ideo in similitudine accipis sacramentum, sed vere naturæ gratiam, virtutemq. consequeris. Hæc Ambrosius. Cyrillus lib. 4. c. 16. veritatem hanc contra figuram exponit, vt non sit sicut Manna.*

Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo.

Postquam probauit suam carnem manducandam, & sanguinem bibendum, quia vere potus, & vere cibus sunt: persequitur probationem eiusdem illius sententiæ, & intendit alteram partem probare, nimirum: Qui manducat & bibit, habet vitam æternam, quia ego resuscitabo eum; & ad probationem proponit, seu potius tacita quadam illatione deducit, hanc sententiam, *Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum in me manet, & ego in eo;* id est vnitur mecum, & ego cum illo. Sequitur hæc sententia ex præcedenti: si enim caro mea cibus est, & sanguis potus; qui eam sumit, & accipit intra se, unionem quadam habet mecum: ex ratione enim cibi, & potus hanc mutuam deducit permanentiam. Sed latet eximius in his verbis sensus, qui explicabitur, si discrimen latum huius cibi a cõmuni obseruemus. Qui enim cibum, & potum communem accipit, dicitur quidem cibum, & potum intra se habere, tamen non manet ipse in cibo, & potu; immo nec cibus, & potus in eo manent: nam cõrumpuntur, & cõuertuntur in substantiam eius, qui manducat, & bibit. At Christi cibus non talis est, primo quidem manet in manducante, quia non transit

Cibi communis: & Christi corporis discrimina.

caro Christi in substantiam manducantis, sed permanet. Secundo non accipit vitam a manducante, sicut accipiunt cibi communes, sed ipse potius dat vitam animæ manducantis. Qua ratione Ambro. lib. 6. de sacra. cap. 1. panem viuum dici affirmat: propterea manet in manducante, quia ipsi ita vnitur, vt non corrumpatur: & manducans manet in eo, quia vitam accipit ab ipso cibo, & ab ipso Christo, cuius caro. cibus, & sanguis potus est. Vnio igitur quædam est, quia cibus, & potus est, tamen magnum est, & latum discrimen: cibus enim est manens, & continens ipsum manducantem. Præterea attendenda sunt verba. Non dicitur manet in carne mea, & caro mea manet in ipso, sed ego in ipso & ipse in me; denotans ipsum suppositum diuinum, & personam, ac si dicat: qui carnem meam manducat, quandam vnionem habet cum ea, & ratione carnis meæ in me manet, & ego, qui Deus sum, in eo maneo: qui enim carnem, & sanguinem bibit, habet in se Deum ipsum carni, & sanguini vnitum. Quibus verbis significare intendit efficaciam huius cibi, vt in sequenti sententia explicabitur. Quid ergo non efficiet cibus, & potus hic, si vt par est, accipiatur, cui est vnitus Dei filius, & cui est coniuncta diuinitas & omnipotentia Dei? Ex his deducit postea, qui manducat, vt debet, habere vitam æternam.

A N N O T A T I O XXIX.

Hilar. lib. 8. de Trini. hanc vnionem naturalé appellat, quia realiter caro, & sanguis Christi nobiscum vnitur & coniungitur. Cyr. etiã lib. 10. in Ioã. c. 13. naturalem Christi participationem dicit, per quam efficiuntur membra Christi iuxta illud. 1. Cor. 6. Membra vestra membra sunt Christi, docetq. fide, & dilectione cõiungi Christo, sed non carni eius, nisi per hanc manducationem, secundum quã nos in eo, & ipse manet in nobis vere, & realiter, & propter hanc vnionem Christum vitam, nos palmitem dici affirmat. Cuius aliquot verba recitabo, multis alijs ad rem hanc pertinentibus omisis. An, inquit, fortassis putat ignotam nobis mysticã benedictionis virtutem, quæ cum in nobis fiat, nonne corporaliter quoque facit cõmunicatione carnis Christi, Christum in nobis habitare? Cur enim membra fidelium membra Christi sunt? Nescitis, inquit, quia membra vestra membra sunt Christi? Membra igitur Christi, membra meretricis faciam? absit: Saluator etiam dicit. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem in me manet, & ego in eo.* Vnde considerandum est, non habitudine solum, quæ per charitatem intelligitur, Christum in nobis esse verum & participatione naturali: nam quemadmodum, si quis igne liquefactam ceram alij ceræ similiter liquefactæ ita miscuerit, vt vnum quid ex utrisque fa-

Christus est in nobis etiam participatione naturali.

Actum videatur: sic communicatione corporis, & sanguinis Christi, ipse in nobis est, & nos in ipso. Non poterat enim aliter corruptibilis hæc natura corporis ad incorruptibilitatem, & vitam traduci, nisi naturalis vitæ corpus ei coniungeretur. Non credis mihi hoc dicenti: Christo, te obsecro, fidem præbe. *Amen amen dico vobis nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Auditis aperte clamantem non habituros vitam, nisi sanguinem eius biberimus, & carnem manducauerimus. In vobis autem ipsis dicit, idest, in corpore vestro: vita autem iure, ipsa vitæ caro intelligi potest: hæc enim nos in nouissimo die suscitabit. Hæc, & alia Cyril. Perpende qualem vnionem hic doctor confiteatur, & qua ratione hæc verba Ioannis, & hanc permanentiam nostram cum Christo exponat. Quamquã Doctores hi non sic sunt intelligendi, vt velint ex Christo sumpto, & sumente vnum ens fieri naturale: indigna enim est illis doctrina hæc, sed hoc dicere voluerunt: Præter vnionem, quæ ratione charitatis, & fidei fit: adesse etiam intra nos ipsos vere, & realiter Christum ipsum qui causa est eiusdem fidei, charitatis, & gratiæ.

Sicut

Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me.

C O M M E N T A R I V S.

Concludit probationem totam, & est sensus: Sicut ego vt homo, quia misus sum a viuente Patre, idest, habeo diuinitatem Patris viuentis humanitati meæ vnitam, & viuo propter ipsum, humanitas enim mea accipit vitam ab ipsa diuinitate, & a Patre ipso; ita qui me manducat, accipiet vitam a me, quia mihi vnitur, & in me manet. Aduerte: Christus erat & Deus, & homo: quatenus Deus viuebat propter Patrem, quia essentiam, & cum ea vitam habebat a Patre: vt homo etiam viuebat propter Patrem, nam vitam vt homo accipiebat. Quia enim ille homo Deus erat, & Dei filius, propter vnionem diuinitatis vitam uiuebat gratiæ, gloriæ, & naturalem; hanc enim omnem diuinitas humanitati communicauit. Solet autem tribuere Christus, quæ diuinitatis suæ sunt, ipsi Patri, & propterea dixit, se ut hominem, uiuere propter Patrem: & de hac loquitur in presenti. Illud autem *Misit*, incarnationis mysterium significat, Sicut ego homo factus a patre uiuente, idem est ac si dicat: sicut ego qui sum, filius Dei, eandem uitam habens cum Patre, factus tamen homo, meæ humanitati propter unionem, ut Deus do vitam: ita ei, qui me manducat, quia mihi vnitur, & coniungitur per carnem meam, dabo uitam. Sermo est, non de uita gratiæ, & gloriæ sola; sed etiam de æterna, quæ est per resurrectionem, & qui dem est omnium causa, tamẽ precipue de æterna est sermo, quæ in resurrectione gloriosa corporum datur. Non est autem unitas similis omnino: non enim vnitur manducans hypostaticè Christo, sicut humanitas propria Verbo, at non ex qualitate unionis, sed ex unione sola colligit effectum eundem; nec dicit, *Viuet propter carnem, sed, Propter me*, nempe Dei filium, cui per carnem vnitur, & accipit in se Christum, ut in eo manere dicatur. Similis est discursus Pauli ad Rom. 8. Si Spiritus inquit, eius, qui suscitauit Iesum a mortuis habitat in uobis, qui suscitauit Iesum Christum a mortuis, uiuificabit mortalia corpora uestra propter inhabitantem spiritum eius in uobis. Diuinitatem uocat Spiritum: Si diuinitas, inquit, quæ erat in Christo suscitauit eum, ut hominem, quia unita erat, & inhabitat in eo: ita etiam suscitabit uos, si inhabitat in uobis, nempe per gratiam: non enim eadem est inhabitatio, sed idem inhabitans, & ideo idem erit effectus uitæ, & resurrectionis æternæ. Tota ergo, & integra probatio ex duabus præcedentibus sententijs conficitur ad probandam illam, *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum.* Probatio hæc est, *Caro mea cibus est, sanguis meus potus est*, igitur manducari, & bibi potest: & rursus, *Qui manducat, & bibit, manebit in me, & ego in eo, quia caro mea est, & sanguis meus est*, & qui ea recipit, mihi vnitur: sicut igitur mea humanitas uiuit propter unionem ad diuinitatem Patris, quæ etiam mea est, quia ipsa diuinitas est uita ipsa; ita & qui per carnem meam vnietur mihi, ut oportet recipiendo cibum, & effectum, nempe gratiam, hoc enim est digne manducare, uiuificabitur, & suscitabitur a me in æternam vitam. Hic est sensus totius huius sententiæ, qui magis in sequenti annotatione explicatur.

A N N O T A T I O XXX.

Arriani hæc sophisma soluitur.

Arriani hoc vt ebantur loco in sui erroris defensionem, vt auctor est Ambro. lib. 4. de fide c. 5. & Basilius lib. 4. con.

Eunomium, & in Apologia de sua discessionem, quæ est Epist. 141. argumentabantur enim: Si uiuit propter Patrem, ergo minor

Z z 2 est

est Patre, a quo vitam accipit. Dupliciter Sacri Doctores ad hanc vanam argumentationem respondēt: vno modo verba hec esse ratione humanitatis intelligenda: Christus enim vt homo, viuit propter Patrem: quia a diuinitate, quæ sua, & Patris est, vitam habet. Ita Basī. respondet, & Ambro. & Aug. etiam tract. 26. qui hec verba de vita humanitatis censent intelligenda. At Cyril. lib. 4. cap. 18. & Hilar. lib. 8. Trini. & Chryso. homil. 46. qui verba de Christo etiam vt filio Dei exponūt, aliter respondent: nempe filium dictum esse viuere propter Patrem, non quod vitam accipiat, quam ante non habebat: non quod aliam vitam habeat ab illa, quæ est Patris: sed quia eandem habet per æternam natiuitatem a Patre. Et sicut essentiam, ita & vitam a Patre accipit eandem, vt vna vita viuant, sicut vna essentia sunt. Illud autem propter, non finem significat, sed principium: vt idem sit, viuit propter Patrem, id est, viuit per Patrem: ita enim legit Hila. seu viuit a Patre. Probat hanc responsionem Ambro. & Aug. quantum ad doctrinam: vera enim est doctrina filium Dei vitam habere a Patre, & viuere per Patrem, seu a Patre: tamen quantum ad Ioannis sensum potius de Christo, vt homo est, verba intelligenda censent: & ita mihi videtur, quod & Basilius constanter affirmat. Quod magis verum esse apparebit, si expositiones alias in medium proposuerimus, non enim eodem modo exponūt Doctores.

Verba Domini varie a patribus exponuntur.

Ambrosi. loco iam allegato horum verborum connexionem duplicem enarrat, vt sint duæ comparationes, vna in prioribus verbis, Sicut misit me viuens Pater, ita & ego viuo propter Patrem: altera in posterioribus: Qui manducat me, ita viuet etiam propter me. Altera connexio, vt sit vnica comparatio sic: Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem: ita & qui manducat me, viuet propter me. Hanc posteriore probat, tamen vtramque ita intelligit, vt ratione humanitatis procedat. si enim sint duæ comparationes, tunc prioris sensus iste est: Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, id est, sicut a Patre descendi, & missus sum homo factus: ita etiam propter Patrem, vt homo viuo. Posterioris autem talis erit sensus, qui manducat filium hominis, viuet etiam propter filium hominis. Si autē sit vnica comparatio, tunc sensus est: sicut Pater viuificat Christum hominem, ita & Christus habens eandem

A diuinitatem patris, viuificabit manducantes se. Has expositiones adfert Ambro. posteriore Aug. tract. 26. sequi videtur: sic enim exponit: Sicut quod ego viuo propter Patrem facit exinanitio mea, ita etiam, quod viuat propter me facit participatio, qua manducat me: interpretatur enim etiam de Christi vita, vt homo est. Tertiam adfert Amb. expositionem, similiter & Aug. vt priora verba de Christo ratione diuinitatis intelligantur, quam, vt diximus, secuti sunt Hilar. Cyril. & Chryso. Hanc Cyrillus magis explicat, & talis est: Quamuis me Pater misit, & homo factus sum, viuo tamen propter patrem: id est, genitoris naturam ad vnguem conseruo: sic qui carnis meæ manducatione me recipiet, viuet profecto totus ad me reformatus, qui viuificare possum, quoniam ex viuo Patre sum. Hæc Cyril. Sed non video, qua ratione hic sensus verbis accommodari facile possit, quod leuor iudicandum relinquo. Facilior sensus, & veritati litteræ accommodatior est, vt vna sit comparatio, & in hoc probo Cyrillum, Chryso. & alios Doctores: tamen sic exponenda est: Sicut ego, vt homo, quia missus sum a Patre viuente, id est filius sum Dei eiusdem vitæ & diuinitatis cum ipso, vitam vt homo accipio a diuinitate, seu a Patre, seu a me, vt Deo (idem enim hæc significant) propter vnionem: ita, qui me manducat propter vnionem, quia in me manet & ego in eo, suscitabitur, & viuet propter me. Manet enim, qui Christum manducat in eo, ratione gratiæ ex manducatione acceptæ, per quam dicitur Deus inhabitare, & manere in homine: & quamuis moriatur homo, sicut etiam Christus mortuus est, Deus, qui in eo inhabitat, suscitabit eum ad æternam vitam. Non quod vt diximus, sit vnionis æqualitas: robur enim argumenti consistit in idemitate inhabitantis Dei, qui est idē, & eiusdem potentia. Respondent autem sibi inuicem sententiæ: illi enim verbo, *Misit me viuens pater*, respondet illud, *Qui manducat me*. Nam sicut Christus ex missione a patre habet vnionem cum diuinitate patris viuentis: sic ex manducatione habet manducans vnionem, & permanentiam quandam cum Deo. Illi autem, *Viuo propter patrem*, respondet, *Viuet propter me*, vt enim Christus vt homo a diuinitate, cui vnitur, accipit vitam, sic homo manducans ab eadem filij diuinitate communicata in carne, habet vitam æternam.

Hic

Hic est panis, qui de celo descendit. Non sicut manducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, viuet in æternum.

COM M E N T A R I V S.

Concludit Dominus repetitq. sententiam primam, cuius occasione multa dicta sunt. *Hic est panis, qui de celo descendit*, qui viuere facit in æternum, & non sicut manna quod non potuit præbere vitam æternam. Nam mortui sunt omnes, quotquot illud manducarunt, nec virtute illius vnquam ad vitam resurgunt æternam, vt Aug. recte explicuit libro de vili. pœnitent. ca. 1. dicens. Manducauerunt manna, & mortui sunt, id est, manna quod manducauerunt, nõ eos a morte potuit liberare. Modo seipsum, modo carnem suam vocat panem: non enim caro a sua persona vnquam separata est: propterea vbi caro est, ibi & ipse Christus filius Dei est, qui ratione suæ carnis nobis est panis vitæ factus: quatenus sub speciebus panis nobis seipsum in carne sua cibum præbet. Vnius autem speciei meminit, quia in altera specie totus est, & si manducetur vitana dat. Explicuius superius qua ratiõ hæc sint verba intelligenda. Sed dubitationem mouet Ambrosius, & recte soluit lib. 6. de sacram. cap. 1. Ego, inquit, sum panis, qui de celo descendit, sed caro non descendit de celo, sed in terris assumpta est de Virgine; quomodo ergo panis descendit de celo? quia idem Dominus noster Iesus Christus consors est diuinitatis & corporis. Hæc Ambrosi. quamuis ergo caro, & humanitas de celo non descenderit, is tamen, qui vnitus est carni, de celo est: propterea dicitur descendisse panis de celo.

Seipsum Christus, & carnē suā, panem vocat.

De transubstantiatione contra hæreticos nostræ ætatis.

A N N O T A T I O XXXI.

Hæretici nostri temporis, qui veritatem Christi in sacramento constantur, panis substantiam nihilominus manere post cōsecrationem affirmant: eo inter alia decepti argumento, quod panis etiam post cōsecrationem dicitur. Argumentum autem hoc nullius esse efficacis aperte conuincitur, & veritas Catholica manet firma: quæ panis substantiam post cōsecrationem non manere, sed totam in Christi corpus conuersam, & transubstantiatam docet. Nec hoc in præsentī tractare intendimus, sed argumentum aduersariorum, quod ex panis nomine sumitur, multipliciter etiam scripturæ testimonijs soluimus.

A sed vinum, tamen aqua dicitur, vt quale vinum esset significaretur: Ita post cōsecrationem panis dicitur, non quod ibi sit panis substantia, sed Christus, in quem panis est mutata substantia.

Secundo scriptura solet appellare rem nomine eius, quod apparet exterius, quauis vere talis substantia non sit. Gen. 18. Tres viri apparuisse dicuntur, cum tamen Angeli essent: & Tob. 12. Dicitur est vir Raphael; & Acto. 1. Astiterunt duo viri: quia viri speciem habebant, sed re vera angeli erant. Cum igitur Christus sub speciebus panis appareat, panis dicitur: quamuis panis ibi substantia non sit.

Tertio, quod nutrit, panis dicitur, quauis substantia panis non sit, Psal. 77. Panē cæli dedit eis: & tamen manna, panis substantia non erat. Eccles. 15. Cibauit illum pane vitæ, & intellectus. Cum ergo Christus sit cibus optimus animæ in sacramento, panis dicitur. Adde ex Augu. Epist. 23. ad Bonifacium, species ipsæ panis, dicuntur etiam panis vt continens pro contentio accipiatur, vt solet fieri sepe in locutionibus communibus. Argumentum igitur horum, nullius est roboris.

Hic

Hæc dixit in Synagoga docens in Capharnaum.

C O M M E N T A R I V S.

Locum in quo mirabilem habuit Christus concionem describit, non occultum aliquem, sed publicum, iuxta illud Ioan. 18. Palam locutus sum mundo. Ego semper docui in Synagoga, & templo, quo omnes Iudæi conueniunt: in occulto locutus sum nihil. Erant multæ Synagogæ in oppidis Iudæorum, quo Iudæi conueniebant ad orandum, & ad lectiones scripturæ audiendas. Matth. 4. Docens in Synagoga eorum. Matth. 6. Qui amant in Synagoga eorum, & in plateis stantes orare. Templum vnum erat, & id in Hierusalem, in quo solo sacrificare licebat, & simul ea facere, quæ in Synagogis efficiebantur. In Synagoga igitur ciuitatis præcipuæ, & celebris Galilææ dictæ Capharnaû, hic Christi sermo est habitus: qui enim pro salute omnium veniebat, loca publica, & celebria ad docendum eligebat.

Multis ergo audientes ex discipulis eius dixerunt: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire?

Veritas ad salutem necessaria non est dissimulanda propter incredulorum scandalum exemplo Domini. Durum vocant sermonem, quem ad credendum difficilem existimabant, similitudine, & metaphora sumpta a cibo, qui præ duritia mandari non potest; & quod propriæ erat culpæ: nam eorum incredulitate, & vitio dentes ad mandandum etiam mollia ineptos habebant, in cibum ipsum reiiciunt, vt recte annotat Cyril. lib. 4. c. 21. Vitium etiam suum aliorum iudicio defendunt: *Quis inquit, audire eum potest?* ac si dicant, non nobis solis durus est, & ad credendum difficilis, sed omnibus: nemo enim audire eum potest. Tertul. lib. de carnis resurrect. *Durum*, exponit intolerabilem. Chryso. hom. 46. difficilem intellectu. Vtrumque videtur coniungendum: etenim ad intelligendum difficilis, & ad exequendum arduus, vt ipsi apprehendebant, videbatur.

Duo, auditores Christi offendebar.

Pro exactiori intelligentia aduertendum est duo esse, quæ horum aures offendebar: alterum est, carnem Christi manducati dare posse æternam vitam, esse supra manna datum Patribus; & in cibum mundi sufficientem futuram. Alterum est carnem Christi manducandam, & sanguinem bibendum sensibilibiter, sicut & caro animalium manducatur; ita enim verbum intelligebant, & hoc horrorem incutiebat: sicut etiam si quis nobis carnes humanas mandendas, & edendas proponeret, horrorem, & nauseam, vel solo sermone faceret. Et propter hoc dictum est ab his, *Quis potest eum audire?* Hæc fieri non posse videbantur, & de his dictum est, *Durus est hic sermo*, id est credibilis non est, nec ad intelligendum idoneus, nec ad audiendum suauis. Hic est sensus verborum, in quo istorum error comprehenditur, & superbia: nam quæ intelligebant, proprio iudicio metiebantur, nec a tanto magistro discere cupientes, qua ratione intelligenda, & facienda hæc essent, interrogarunt. A tantæ enim virtutis, ac potestatis auctore, quantum Christum erant experti, nihil falsum nihil abhorrens proficisci posse scire debebant; ideo a crimine non excusabantur.

Sciens

Sciens autem Iesus apud semetipsum, quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis: Hoc vos scandalizat?

Nouum diuinitatis suæ profert argumentum; nemine referente tacitas discipulorum cogitationes, & murmuraciones mutuas reuelat, & arguit, vt vel in hoc eius potentiam cognoscant, & fieri posse, quæ dicebantur, ac mysterium in eius verbis credant. Hoc appellat Ioannes scire *Apud semetipsum?* id est, propria scientia cognoscere, nemine referente. *Dixit autem eis: Hoc vos scandalizat?* ac si dicat: maiora audietis, & videbitis, parum hoc est, vt tam cito scandalizemini. Simile est illud Ioan. 1. Quia dixi, vidi te sub ficu, credis: maius his videbis. Dominus non retractat, quæ dixit; sed maiora adhuc promittit, vt magnitudine ipsa ad credendum alliciat: qui enim vera loquitur, quamuis audientes repugnantes videat; confirmare, & augere ea solet. Scandalizati autem isti dicuntur, quia in hoc Christi sermone offenderunt, & a Christi sequela, & disciplina retrocesserunt, seu retrocedere iam animo inceperunt: scandalum enim offendiculum est, in quod impingit aliquis, & cadit. Non verbum eos scandalizabat; sed ipsi suo vitio in ipso scandalizabantur & offendebar: erat enim scandalum non actiuum, sed passiuum, quod vocant.

Si ergo videritis filium hominis ascendentem, vbi erat prius?

Respondet Dominus ad illud primum, in quo isti scandalizabantur, nempe, quomodo fieri potest, vt caro Christi vitam æternam dare possit; quomodo cibus toti mundo sufficeret: hec enim fieri non posse videbantur. Dicit igitur Dominus scandalum illorum reprehendens, quasi maiora adhuc supersunt, *Si ergo videritis filium hominis ascendentem, vbi erat prius.* Hæc sunt per reticentiam, & aposiopesis quandam dicta, quæ est quando ex affectu aliquo reticetur in verbis aliquid, quod est in mente: quod in præsentia facit Dominus. Nam supplere oportet, vt dicit Cyril. lib. 4. cap. 22. *Si videritis filium hominis ascendentem, vbi erat prius*, quid dicetis? ac si dicat: Vos scandalizamini, quia dixi me daturum carnem meam in cibum vitæ æternæ, visusque sum vobis id facere non posse, nec carnem meam id efficere valere: quid igitur dicturi estis, cum videritis hunc filium hominis ascendentem, vbi erat prius? id est cum meam diuinitatem cognoueritis, & hanc carnem diuinitati unitam esse intellexeritis, vtique tunc non me aliquid, quod fieri nequeat, dixisse cognoscetis; maius enim est carnem meam unitam esse diuinitati, quam cibum esse vitæ æternæ: immo, cum unita sit diuinitati, non mirum est si cibus esse possit toti mundo, & cibus quidem vitæ æternæ. Ex suo ad cælos ascensu, vbi prius erat, suam ostendit diuinitatem, carnemque illam unitam diuinitati, vt credant eam effectricem esse æternæ & cælestis vitæ, quippe quæ unita est diuinitati, & ad cælos ascensura erat. Qui enim potuit carnem efficere suam deiferam, & cælestem, vt quæ terrena erat ad cælos ascenderet; potuit etiam efficere, vt cibus esset cælestis, & vitæ æternæ. Aperte se Deum profiteretur carni unitum, & in cælis existentem, vt se omnia facere posse ostendat. Illa autem particula *Ergo*, emphasim quædam habet, & scandalum eorum vehementer arguit. Sensus enim est: Vos in hoc quod dixi scandalizati estis, ergo quando me ascendentem vbi eram prius, & me Deum esse, & carnem meam unitam diuinitati intelligetis, scandalizabimini ne? profecto non, sed potius confundemini, & admirabimini. Athanas. enim illud dictum Matth. Quicumque dixerit verbum &c. hoc verbum explicans dicit; propterea ascensionis suæ Dominum meminisse, vt eos a corporali intellectu

abstra-

abstraheret : ac deinde carnem suam , de qua locutus erat , cibum e supernis celestem , & spiritualement alimoniam , & ab ipso donandam intelligerent. Cyril. lib.4.c.22. addit: Dicit se ascensurum illò, vbi prius erat, vt audientes intelligant de cælo quoque ipsum descendisse, & sic non vt homini, sed vt Deo viuificam carnem suam esse facilius credant.

A N N O T A T I O XXXII.

Chryso. hom. 46. hæc verba connectit A cum illis, *Descendi de cælo*: de quo isti murmurauerant, vt sit sensus: Quid ergo dicetis, si videretis filium hominis ascendentem, vbi erat prius & vnde descenderat? murmurabitis tunc? profecto non erit locus murmurandi. Sed dura expositio videtur: illa enim multum a præsentia sententia distat, quæ ad proxima refertur nempe ad scandalum; quia dixerat, *Caro mea vere est cibus & sanguis meus vere est potus*, tunc enim illi dixerunt: *Durus est hic sermo*, ad quod Dominus respondit: *Hoc vos scandalizat?* & persequens adiunxit: *Si ergo videritis filium hominis, &c.* Verba igitur hæc referuntur ad scandalum, de carne, & sanguine in cibum & potum vitæ dandis. Et ita refert Cyril. lib.4. cap. 22. cuius expositio hæc est, vt Dominus scandalum horum discipulorum tollere velit ea ratione, quia caro illa ex vnione ad diuinitatem extollenda erat in eam proprietatem, vt in cælos ascenderet; cū esset nature terrestris. Non ergo mirum, si effici etiam possit cibus vitæ ab eadem diuinitate, sitq. sensus: Si ergo videritis filium hominis ascendere, vbi prius erat C quid dicetis? scandalizabimini tunc? profecto non, sed potius diuinitatis potentiã cognoscetis. Hanc expositionem secuti sumus in commentario. Dicitur autem idẽ Christus ascendere ratione humanitatis, vbi erat prius ratione diuinitatis; idem enim est suppositum seu persona, & propterea idem est, qui erat in cælo, & qui ascendit, sed ratione diuersarum naturarum.

Alia expositio mihi occurrit huius sententia, quam in commentario non sum persecutus; quod a communi expositione recedere noluerim, cum sit valde probabilis: quamquam & hæc alicui fortasse non improbabatur, vt his verbis Dominus, istorum arguat scandalum,

Altera autem
scoti expo
sitiõ.

ostendens eos viam sibi ipsis præcludere & se ineptos facere mysterijs diuinis percipiendis, & audiendis. Et est sensus: Hoc vos scandalizat; quia dixi meam carnem manducandam, & sanguinem bibendum: Si ergo videretis, vt re vera videbitis, & scietis, me ascendentem in cælum, tunc magis scandalizabimini, in hoc ipso, quod dixi. Si enim, cum me præsentem videtis, & mortalem, non creditis cibum & potum, carnem, & sanguinem meum esse posse: quando non videbitis præsentem, sed in cælum ascendere, vitam immortalem victurum intellexeritis, profecto hoc minus crederetis, dicentes: Quomodo caro, quæ est in cælis, & immortalis, cibus nobis erit, & sanguis eius potus? & tamen necessarium est vobis ista credere. Dominus ergo inducit eos, vt incipiant credere, quæ nunc dicuntur. Si enim, quæ ventura sunt, expectant, nec præsentibus habent fidem, magis sibi credendi viam obstruunt. propterea Dominus eos instruit ostendens id fieri posse, quia spiritus, & diuinitas carni illi vnita est, quæ viuificat per carnem, non ipsa sola caro, vt in sequenti sententia dicemus. Hæc expositio magis accommodatur verbis: nam illa particula *Ergo*, quæ illatiua est, insinuat maius futurum scandalum, nisi præsens tollat, & nisi nunc credant & re vera impletum videmus verbũ Domini. Nostri enim temporibus sunt, qui scandalum hoc sibi faciunt, dicentes: Quomodo, qui est in cælo, potest esse sub panis speciebus in terra? Quomodo immortalis potest manducari? & mentis suæ cæcitate, & superbia negant veritatem diuinam, non intelligentes, quod tanto tempore prius Dominus his incredulis Iudæis obiecit, & prædixit. Hæc est expositio, quæ non improbabili mihi visa est.

Spiritus

Spiritus est, qui viuificat, caro non prodest quicquam.

C O M M E N T A R I V S.

Altera scan
dali partem
Christus re
mouet.

R Espondet Dominus ad illud secundum, in quo isti scandalizabantur, *Car-* nem sensibilibiter ad modum ferarum manducandam esse intelligentes. Et connectitur hæc præcedenti sententiæ: dixit enim se ascensurum in carne, vbi erat prius, significans se Deum esse, carnemq. suam vnitam habere diuinitatem; persequitur: Spiritus est, qui hanc vitam tribuit, non caro sola. Caro ex se non prodest ad hanc vitam æternam dandam; at Spiritus, & diuinitas, cui caro hæc vnita est, ipsa est cuius ratione caro est effectrix vita. Spiritum appellat diuinitatem carni vnitam, seu carnẽ vnitã diuinitati: carnem autem solam per se vocat carnem, qualem isti intelligebant, hæc autem non prodest ad æternam vitam, sed vnita diuinitati prodest ad vitam: nam, *Spiritus est, qui viuificat*, per eam. Quibus verbis remouet illud secundum, in quo scandalum isti patiebantur: nã carnem Christi puram, vt ceterorum hominum arbitantes, non solum vitam non posse dare credebant, sed sensibilibiter & carnaliter manducandam putabãt. Quod Dominus etiam his verbis reiecit: si enim caro ipsa non propter se, sed propter vnitam diuinitatem futura est cibus vitam efficiens, non ergo carnalis modus, & sensibilis est cogitandus; sed qui carni diuinitati copulatae conueniat, qualis est is, quem Dominus postea instituit: ita enim vera nobis caro datur, vt tamen non carnaliter, & sensibilibiter, sicut cibi communes, manducetur.

A N N O T A T I O XXXIII.

Verba Chri
sti proxima
rectissimè
cõnitioni
Sacramenta
li, & nõ so
lũ spirituali
eueniunt.

E X his verbis argumentum sumunt, qui A ad spiritualement manducationem, quæ per fidem est, verba Ioannis trahunt: exponunt enim spiritum viuificare, quia verba sunt hæc spiritualiter intelligenda: et de manducatione secundum spiritum interpretantur. Sed quantum hi a recto sensu, & sanctorum Doctorum doctrina aberrant, aperte ostendi potest. In primis demus illis secundum sensum spiritualement hæc esse intelligenda, inde tamen non sequitur de manducatione, quæ per fidem est, verba hæc procedere: nam manducatio qua Christus in sacramento accipitur, non carnalis, sed spiritualis censenda est. Interrogo enim ego hos, B qui Catholici sunt, & multos etiam hæreticos, qui veritatem Christi in sacramento non negant, quando Christus Matt. 28. dedit Apostolis corpus suum manducandum, dicens: Accipite, & comedite, Hoc est corpus meum; eratne illa manducatio carnalis, an spiritualis? utique carnalem respondere nemo audebit: erat ergo spiritualis: & tamen non sola fide Christus manducabatur, sed vere, & realiter, tamen in sacramento, & insensibili-

ter. Non ergo sequitur, Spiritus est qui viuificat, verba mea spiritus sunt, ergo manducatio hæc est spiritualis, quasi sola fide fiat. Rectius Chryso. hom. 46. exponit quidem spiritualiter verba esse intelligenda: tamen non propterea de manducatione, quæ per fidem est, sed de ipsa reali, quæ in sacramento fit, verba hæc interpretatur, & in hoc recte sentit. Eius tamen expositio non videtur legitima; sic enim exponit, vt per carnem intelligenda sit auditio carnalis; per spiritum, auditio spiritualis, sitq. sensus; *Caro non prodest quicquam*, id est, auditio carnalis, quæ secundum carnem fit, & proprio iudicio metitur omnia, non prodest; sed quæ secundum spiritum fit, qua non vt sonant materialiter verba, nec secundum propriũ iudiciũ carnale sentiuntur, sed secundum spiritũ, quo diuina mysteria noscuntur. Hæc est auditio spiritualis, quando quis secundum Deum audit, & sapit, & hæc viuificat; non auditio carnalis, cum quis carnaliter sapit. Sensus ergo erit idem cum illo. 2. Corint. 3. Spiritus viuificat, littera occidit. At magis propria est, & accommodatior expositio, quam sequitur Cyril.

A a a

lib.

lib. 4. cap. 23. & 24. nempe caro, si sola est, non prodest ad vitam; at quia Spiritus, & diuinitatis est caro, ipsiq. coniuncta, prodest, & efficax est ad vitam; diuinitas enim, per ipsam dat vitam. Hæc eandem sequitur Aug. tract. 27. etiam explicat exemplo illius. 1. Corint. 8. Scientia inflat, charitas ædificat. Cuius sensus est, quod sola scientia, nisi charitati sit vnita, inflat: si addit charitas, non inflat sed potius per eam multa bona operatur charitas. Sic caro, si sola addit, nihil prodest; at vt est diuinitatis organum, prodest ad vitam: per eam enim spiritus diuinus operatur: isti autem increduli solam carnem carnaliter comedendam considerabant. Hæc Aug. nec propter hoc verbu manducationem hanc realem & veram carnis in sacramento excludit, sed potius eam verbis applicat. idem docet lib. 10. Ciui. c. 24. Eandem ante hos doctores explicuit Athanasius libro de incarnatione Christi. Cuius verba hæc sunt: In communionem corporis Domini admissi sumus, quemadmodum ipse Dixit: Panis quem ego dabo, pro mundi vita est. Spiritus enim viuificans est caro Domini, quoniam ex Spiritu viuificante est concepta; quod enim ex Spiritu nascitur, Spiritus est. Hæc Athanas. Eadem verba habet Damas. lib. 4. de fide cap. 14. & idem Athanas. in illud dictum Matt. Quicumque dixerit verbum &c. eodem est interpretatus modo. Ante hos etiam Tertul. lib. de resurre. carnis, eandem adhibuit expositionem, quamuis

subobscuræ, vt nisi aduertat lector, in contrarium videatur sensum exponere.

Abutebatnr hoc loco heretici, quos arguebat, affirmantes nõ esse suscitanda carnem in resurrectione; dicebant autem, caro non prodest quicquam. Respondet Tertul. nihil hæc verba ad rem illorum facere, exponit autem sic, dicens: Sermonẽ constituens viuificantem, quia spiritus, & vita sermo, eundem etiam carnem suã dixit, & quia sermo caro erat factus: proinde in causam vitæ appetendus, & deuorandus auditu, & ruminandus intellectu, & fide digerendus. Hæc Tertul. Perpende verba. quia verbum caro factum erat, vita non carni, sed verba tribuenda erat, vt causæ. Cumq. verbum in carne causa sit vitæ, non caro; non carnalis sensus, & mæducatio intelligenda est, vt illi intellexerunt, sed quæ fit fide, & intellectu, id est, nõ corporis cibus, sed animæ est. Et ita re vera est: nam licet realiter caro Christi accipiatur, cibus est animæ, & fide ac mentis effectu suscipi debet, non carnali appetitu, vt caro communis accipitur. & hic est verus Tertulliani sensus. Et certe elegans expositio Tertul. est quare cibus hic non carnali modo, sed spiritali, & mente fit accipiendus: quia etiam si caro realiter accipiatur, non ipsa est, quæ per se viuificat, sed propter vnitum Verbum, quod spiritus est, & spiritaliter est manducandum. Ex his igitur Doctoribus, verus Christi verborum sensus elicatur.

Hæresis ex Christi verbis extorta.

Verba, quæ ego locutus sum vobis, Spiritus sunt, & vita.

COMMENTARIVS.

Persequitur causam scandali accepti remouere, docens non carnali modo esse intelligenda verba superius prolata de carnis suæ manducatione, quasi caro sit manducanda sensibiliter, vt carnes communes, & quasi sic comesta caro, ipsa vitam præstet æternam. Sensus verborum hic est, *Verba quæ locutus sum*, non de re carnali, sed spiritali & viuifica sunt. Carnem suam, vt recte Cyril. li. 4. cap. 24. annotat, spiritum vocat propter vnitam diuinitatem: verba autem dicit Spiritum, & vitam ratione materiæ, de qua tractant, vt non de carnali aliqua re, vt illi intelligebant, sed de carne spiritali, & viuifica, & modo spiritali accipienda dicta intelligantur. Attende spiritalem hanc intelligentiam, & manducationem non excludere, vt sæpe diximus, realem manducationem in sacramento; sed carnalem illum modum, quo cibi communes accipiuntur, & quem isti existimabãt. Quod sacri Doctores communi sententia aduerterunt: & Aug. doctè in illud Psal. 98. Adorate scabellum pedum eius obseruauit, dicēs,

Durum

Estus spiritalis nõ sacramentalẽ sed corporale excludit.

Durum illis visum est, quod ait: Nisi manducaueritis carnem meam, non habebitis vitam æternam; acceperunt illud stulte, carnaliter illud cogitauerunt, & putauerunt, quod præcisurus esset Dominus particulas quasdam de corpore suo, & daturus illis, & dixerunt: Durus est sermo. Ipsi erant duri, non sermo: etenim si duri non essent, sed mites essent, dicerent sibi, non sine causa dicit hoc, nisi quia est ibi aliquod latens sacramentum. Manerent cum eo lenes, non duri: & discerent ab illo, quod illis discedentibus, qui remanserunt, didicerunt: Nam cum remansissent cum illo discipuli duodecim illis recedentibus, suggererunt illi tamquam dolentes illorum mortem. quod scandalizati sunt in verbo eius, & recesserunt. Ille autem instruxit eos, & ait illis: Spiritus est, qui viuificat, caro autem nihil prodest. Verba, quæ locutus sum vobis, spiritus sunt, & vita. Spiritualiter intelligite, quod locutus sum, non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis, & bibituri illum sanguinem, quem faturi sunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendauit, spiritaliter intellectu viuificabit vos, & si necesse est illud visibiliter celebrari; oportet tamen inuisibiliter intelligi. Hæc Augustinus. Perpende Augustinum, spiritalium intellectu ponere in eo, quod etiam si caro ministratur, & visibiliter Sacramentum sub speciebus visibilibus celebretur: tamen intellectu percipiendum est, quod latet; nec caro in partes diuisa manducanda est, sed tota inuisibiliter. Dominus autem his verbis illam stultam manducationem illorum remouit, non autem realem manducationem in sacramento. In hoc tamen non placet sententia Augustini, quod dicit hæc verba, & superiora: *Spiritus est qui viuificat*, dicta fuisse solis duodecim, post ceterorum discipulorum recessum: quando quidem ex verbis potius contrarium deducitur. Illud enim verbum, *Hoc vos scandalizat* continuari videtur cum his quæ sequuntur; quod certum est illis scandalizatis fuisse dictum: post quæ Euangelista narrat illos recessisse. Ad duodecim autem post eorum recessum id solum dictum legimus: Numquid vultis, & vos abire? quod autem August. dicit, dolentes duodecim Christo suggestisse, quod illi abierint, Euangelista non narrat. Sic igitur res facta videtur, nempe sermone completo turba recessit, aliquanto uero tempore discipuli manserunt cum Apostolis, quibus dictu est a Domino, quod narrat Ioannes: eo autem audito, etiam illi abierunt, manentibus duodecim. Et contextus hoc indicare uidetur, & communiter expositores uerba exposita illis etiam incredulis dicta esse censent: quod etiam in sequentibus magis confirmabitur.

Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt.

Particula illa aduerfatiua *Sed*, sensum declarat, & connexionem: ac si dicat, murmurationis, & recessionis istorum ego non sum causa, nec mea uerba, quæ sunt Spiritus, & vita, sed eorum incredulitas: quia credere nolunt. Verbum *Non credunt*, non præsentem fidem solam negat, sed permanentem infidelitatem indicat, ut uerba sequentia probant; quasi diceret: Non sunt de numero eorum, qui credituri sunt, nec de ouibus meis, vitio suo. Causam enim murmurationis, & defectionis discipulorum in eorum reijcit infidelitatem, & a se repellit: quippe qui nihil dixerit, propter quod hi murmurare aut deficere debuerint: Si enim aliquid difficile dictum erat a magistro, humiliter eos querere, & discere oportebat. Dum dicit, *Sunt quidam ex vobis*, constat adhuc esse presentes eos, qui recesserunt postea, ut supra dicebam.

Aaa 2 Sciebat

Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credentes, & quis traditurus esset eum.

Hæc per quandam parenthesis ab Euangelista sunt dicta, reddente rationem, cur dixerit Christus: Sunt quidam ex vobis, qui non credunt: sciebat enim ab initio qui credituri erant in eum, & quis esset traditurus eum. Quia igitur sciebat, qui essent credituri, qui vero non, propterea dixit, quosdam esse non credentes. Ab initio incarnationis suæ ut homo, & ab æterno ut Deus hæc sciebat. Et attende hæc verba Euangelistæ non solum causam reddere, cur dixerit quosdam esse, qui non credunt: sed etiam causam reddere sequentium, in quibus prædicit etiam vnum ex duodecim diabolum esse. Propterea Euangelista hoc verbum interposuit, ac si diceret: Non mirum si omnia hæc Christus dicit, quia ab initio sciuit ea. Hoc argumento probatur, illud *Non credunt*, non tantum significare incredulitatem præsentem, sed etiam futuram: nempe non credunt, id est, non sunt de numero qui credituri sunt in me. Illud *Non credunt*, refertur ad discipulos desciscentes: illud *Traditurus eum*, refertur ad vnum ex duodecim, de quo inferius loquitur Christus. Nam hæc parenthesis ad superiora, & inferiora etiam refertur.

Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo.

Continuat Euangelista verba Christi, quæ coniuncta sunt superioribus: at Euangelista per parenthesis narrationem interrupserat, post quam ad continuanda verba Christi reuertitur, & ideo non dicit: Dixit Iesus, sed *Dicebat*, quasi persequens eandem sententiam. Verba ergo Christi sunt hæc, *Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt: propterea dixi vobis: quia nemo potest venire ad me, nisi datum fuerit ei a Patre meo.* Repetit verba sua Dominus, quæ paulo ante dixerat, etiam prius quam isti obmurmurarent, & desciscerent: & dicit se propterea dixisse prius. *Nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre*, quia nempe sciebat multos futuros, qui a Patre dati non sunt, & hos non esse venturos, non quod causa sit Pater, eorum incredulitatis, quia eos non dedit, sed ipsorum malitia, & culpa, ut doctè annotat Cypria. Epist. 55. seu lib. 1. Epist. 3. qua culpa existente, Pater eos non dat, & ea visa nec dedit. Sapienter autem Christus repetit verbum, ut eo confirmet credentes, cum audiunt, quod credant esse secundum Dei patris voluntatem, & beneplacitum, qui vero non credunt, Dei voluntati contrarios esse, nec partem habere cum Deo, tamquam eos qui a Deo electi non sint. Allegat autem dictum præcedens, ne tamquam ignarum futurorum, hos illum admisisse aliquis arbitraretur. Hanc sententiam superioribus explicuimus.

Ex hoc multi discipulorum abierunt retro, & iam non cum illo ambulabant.

Hæc audientes discipuli illi, qui murmurarunt, a Christo descisierunt, nec eum secuti sunt, ut ante solebant. Non omnes discipulos fuisse indicat Euangelista, sed multos. Aduerte, quamuis Christus ab initio hæc sciret, eos tamen ad disciplinam suam admisit, ne quis vel patrem, vel ipsum in causa fuisset, cur isti non crederent, existimaret.

ANNO-

Quinam discipulorum abierunt retro.

Discipulos hos, qui recesserunt non esse de numero duodecim, res est aperta: nam post eorum recessum, Dominus ad duodecim est conuersus, dicens: Numquid & vos vultis abire? qui autem fuerint, certo determinari non potest. Augustinus in Psal. 98. eos de numero septuaginta discipulorum fuisse est arbitratus. Scandalizari, inquit, sunt discipuli eius septuaginta fere, & dixerunt: Durus est hic sermo. Epiphani. lib. 1. Tom. 1. cap. ultimo. idem dicit affirmans Lucam inter eos fuisse, & postea a Paulo conuersum. Idem lib. 2. Tom. 2. cap. 51. affirmat etiam inter eos fuisse Marcum postea a Petro conuersum. Euthymius de numero illorum septuaginta hos etiam esse censet. Non est improbabilis hæc grauium Doctorum sententia: nam duodecim solos remansisse ex ipso Ioannis contextu constat: ad hos enim tantum Dominus est conuersus, quos non sine causa Euangelista duodecim expressit: tum ut eorum nemo scandalizatus significaretur: tum ut aliquos recessisse indicaret. Nec mirum si hi

A defecerunt: nam & fratres Christi increduli existerunt, & inuidia sunt eum profecti, qui tamè postea conuersi insignes fuerunt viri: sic fieri potuit, ut & ij tunc increduli, postea conuersi veri euaserint discipuli Christi. Alijs non improbable videtur, ut putent hos de numero fuisse eorum, qui frequentius Christum sequebantur, non tamen de numero septuaginta, qui numquam recesserunt: & mihi ista opinio visa est probabilior, quia verbis Euangelistæ accommodatior est, ut in commentario exposuimus. Verba enim illa: *Sciebat ab initio Iesus, qui essent credentes, & quis esset eum traditurus*, indicant eos non fuisse de numero credentium. At per credentes certum est non intelligi, qui de præsentia credebant, nam & Iudas tunc forte credebatur: sed eos, qui perseveraturi erant in fide. Rursus verba adiuncta in confirmationem, *Nemo potest venire ad me, nisi datum ei sit a Patre meo*, id ipsum indicant: non enim a Patre datos illos esse significare voluit Dominus.

Dixit ergo Iesus ad duodecim: Numquid & vos vultis abire?

C O M M E N T A R I V S.

NE Apostoli dum alios desciscentes vident, in superbiam aliquam laborerentur, quod ipsi in fide permanerent, aut humanam gratiam aliquam a Christo captarent, quasi eius utilitati deseruirent, eos Christus in humilitate continet, & in doctrina instruit. *Numquid*, inquit, *Et vos vultis abire* sicut illi abierunt? quasi diceret: Ego vestra opera non indigeo, nec propter me discipulos quero, sed propter eosmet: non meam rem, sed vestram agitis, dum mihi adhæretis & fidem habetis. Et ut notat Chryso. ho. 46. non dicit, *abire*, ne eos contemnere videatur: sed interrogat, ut eos in libertate relinquat, ne pudore aliquo permanere cogantur. Hac interrogatione, ut notat Cyrill. lib. 4. cap. 27. ad rectæ fidei confessionem duodecim suos prouocat: immo, ut magis adhæreant, & firmiores sint, inducit: dum quantum sit ab eo recedere detrimentum cogitare & cognoscere ipsos facit. In Græco articulus est, *Dixit ad duodecim illos*, nempe electos Apostolos, & a reliquo discipulorum cœtu separatos: propterea enim duodecim dicit Euangelista, ne vllum eorum de numero fuisse deserentium Christum aliquis suspicatus esset. Particula *Ergo*, illationem indicat, quia illi abierunt, propterea dixit Dominus ad duodecim. Cypri. lib. 1. epist. 3. quæ est in nouo volumine Epist. 55. his verbis Domini, libertatem arbitrij rectè probat.

Respondit

Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine ad quem ibimus?
verba vite aeterna habes.

Insignis Petri
erga Christi
amorem
& confessionem.

Respondet Petrus, & responsio eius ad duo refertur: alterum est verbum Christi eis dictum, *Vultis abire*: ad quod respondet non solum se abire nolle, sed nec habere, ad quem se conuertat alium. Magnus profecto amor Petri, & eximia confessio: amor quidem, dum neminem se dicit habere, quem Christo praeponat, & propter quem deserat ipsum: confessio, dum neminem etiam alium esse, per quem vita aeterna sit consequenda, fatetur, ac si dicat: Nullus est alius, a quo sit speranda vita aeterna, nec qui ratione eam assequendi docere valeat, praeter te. Alterum est causa, propter quam abeundum erat: illi enim abierant, quia visus est eis sermo Christi durus, & qui audiri, & sustineri non possit, ad hoc referens responsum suum, dicit: *Verba habes vita aeterna*, ac si dicat: illi abierunt quia verba tua eis sunt intolerabilia, & dura visa: at nobis non sic visa sunt, sed verba vitae aeternae. Nec igitur habemus, quem tibi praepo-
namus, & ad quem confugiamus: nec verba tua dura nobis videntur, sed vitae aeternae; non ergo est cur a te recedamus, & abeamus. Particula *Ergo*, verba haec a Petro propter Christi verbum proxime narratum dicta esse significat. Nomine ceterorum duodecim Petrus respondet, vt docent Cyril. lib. 4. ca. 28. & Chryso-
st. hom. 46. & ipsa verba id indicant, *Ibimus*, inquit, & postea adiunxit, *Credimus, & agnominimus*. Cum enim in se ralem sentiret affectum, facile reliquos condiscipulos eundem habere sibi persuasit. Verba vitae aeternae habere Christum dicit, repetens verbum ipsius Christi: Verba quae ego locutus sum, spiritus, & vita sunt. Est autem sensus, verba doces, quae obseruata vitam aeternam praestant, & quibus fidem habere ad aeternam vitam consequendam necessarium est.

Et nos credimus, & cognominimus, quia tu es Christus filius Dei.

Persequitur suam confessionem Petrus, non solum tu verba vitae habes, sed, *Nos credimus, & cognominimus, quia tu es Christus filius Dei*, vt qualis es tu, talia sint verba tua. *Credimus*, propter fidem, quam habemus verbis tuis. *Cognominimus*, propter opera mira, quae operatus es, quibus te Dei esse filium demonstras: hoc enim ista duo verba significant. Primum enim ad assensum ex auctoritate loquentis, secundum ad cognitionem propter miracula refertur: vt modis omnibus se certos esse eum esse filium Dei ostendat. Haec verba refert Petrus ad illud Christi: Sunt ex vobis, qui non credunt; propterea respondet, nos non hi sumus, credimus enim, & cognouimus te filium esse Dei, non vt illi dicebant: Nonne hic est filius Ioseph? Illud *Quia*, non causam, sed declarationem indicat; nouimus, quod tu es, seu te esse filium Dei. In Graeco cum gemino articulo verba leguntur: *Tu es ille Christus, ille filius Dei*, vt verum Christum, & filium Dei ab alijs, qui aliqua ratione Christi & filij Dei appellati sunt, differre significet, vt notat Cyril. lib. 4. cap. 29. interpretans Petrum confessum esse Christum verum Dei filium.

ANNOTATIO XXXV.]

Credimus, & cognoscimus differunt.

Cyrillus ibidem inter haec verba, credere, & cognoscere, differentiam constituit: vt credere, simplicem fidem; cognoscere fidem ex ratione aliqua sumptam dicat. Quod nos in commentario diximus

ad miracula referendum: qui enim ex miraculo credit, cognoscere dicitur. Adde etiam cognoscere, certitudinem quandam assensus, & intelligentiam insinuare: quod etiam Augustinus tract. 26. annotat dicens positum

positum esse prius credere, quam cognoscere, quia res fidei prius creduntur, quam cognoscantur, & intelligantur. Allegat autem Cyrillus illud Isa. 28. Nisi credideritis non intelligetis. Ex his sequitur, vt cognoscere certiore, & maiorem intelligentiam, quam credere adferat. Est autem praeterea sciendum in Graecis codicibus legi in praeterito, Credidimus: & ita legit August. tract. 26. at in Latinis in praesenti legitur, & ita Cyprianus legit Epist. 55. & 69. & ita videtur legendum: nam fidem praesentem Petrus professus est. Credibile

A enim est, etiam eos qui recesserunt prius credidisse. Sciendum rursus ex Chryso-
st. hom. 46. & Cyrillo lib. 4. cap. 29. Petrum Christum confessum esse filium Dei naturalem, non adoptionis. Chryso-
stomus autem addit non fuisse laudatum a Christo, vt factum est Matt. 16. causam non adfert: factum tamen id esse existimo, quia his verbis potius Dominus discipulos in humilitate continere intendebat: ne alijs recedentibus, ipsi tamquam perseuerantes superbirent. Laus igitur instituto praesentis utilis non erat.

Cur Christus hoc loco Petri confessio nem non laudauerit.

Respondit eis Iesus: Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus est?

COMMENTARIUS.

Quia Petrus ad illud Christi, *Sunt ex vobis qui non credunt*; nomine omnium duodecim responderat, *Nos credimus*: propterea Dominus haec addit verba, ostendens verba sua etiam in ipsis duodecim vera esse, & propter ipsos etiam esse dicta, quasi diceret: Dixi ex vobis esse, qui non credunt: tu autem Petre ab hac incredulitate omnes hoc duodenario contentos numero excipis, quasi meum verbum non habeat in vobis locum. Sed deciperis, nam: *Nonne vos ego duodecim elegi, & tamen vnus ex vobis diabolus est?* quasi dicat: Etiam ex vobis est, qui retrocedat, & desciscat: nam a me duodecim electi estis, & tamen vnus deficiet, & recedet de vobis. Haec verba multum continent Apostolos in disciplina, & humilitate, diligentioresque faciunt periculo proposito cadendi, vt dicit Cyrillus lib. 4. cap. 30. eum vnum inter eos de numero non credentium, & eorum, qui a Patre non sunt, ostendit. Dum enim determinate, quis sit, non exposuit, se posse deficere singuli existimare potuerunt. Adde ex Chryso-
st. hom. 46. propter ipsum Iudam hoc etiam esse dictum, cuius malitiam praedicit quidem, tamen non quis is sit indicat: hoc ne impudentius contenderet, illud, ne maiori licentia peccaret. Diabolum vocat, quia minister erat ipsius, per quem Christum diabolus impugnabat, & pugnaturus erat. His verbis suam quoque diuinitatem ostendit, qui occulta, & ventura nouit. Libertas arbitrij etiam ex hoc loco constat: electus enim a Christo sua libertate & vitio corrumpitur.

ANNOTATIO XXXVI.]

Diabolus triplicem exercet calumniam.

Diabolus nomen Graecum est idem significans, quod Latine calumniator, seu delator, per quandam autem Antoniniam, Angelus malus de caelo lapsus, qui contra Deum, & nos inimicitias gerit, diabolus dictus est. Hic triplicem calumniam, seu delationem operatus est, & adhuc operatur: prima est, qua Deum apud homines calumniatus est: altera, qua homines apud Deum: tertia, qua etiam homines. Primo loco, in principio mundi Deum apud homines calumniatus est, a

Aqua omnium prima calumnia. Iustin. in Orat. paraenet. ad Gentes, dicit diabolum esse appellatum: idem etiam affirmat Tertul. lib. 2. contra Marcionem, vbi tres illius calumnias contra Deum apud homines primos numerat: Deo enim, vt homines illos contra eum prouocaret, prohibitionis imposuit mendacium, Cur, inquit, praecipit vobis Deus, ne de omni ligno paradisi comederetis? quasi Deus omne lignum prohibuerit, quod tamen falsum erat. Imposuit rursus inuidiam, quasi Deus ex in-

Deum mire apud homines calumniatus est.

ex inuidia quadam prohibuerit esum. Scit enim Deus, quod in quacumque die comederitis, eritis sicut Dij scientes bonum, & malum. Imposuit postremo mendaciū, quasi Deus meritus fuerit, dicens: In quacumque hora comederitis morte moriemini. Nequaquam, inquit, moriemini. Sic calumniatus est, & detraxit Deo apud hominē in principio: propterea merito diabolus dictus est. Nō his contentus, calumniatus est etiam postea Deum, vt dicit Chrys. ho. 2. in 2. ad Cor. apud gentes, dū eis curam, & prouidentiam rerum inferiorum nō habere Deum aliquam mentitus, multa vitia illis persuasit. Calumniatus est etiam apud Iob: Ignis, inquit, de cælo descendit, & occidit oues, & c. voluit enim causam malorū in Deū iactare, vt sic Iob contra eū irritaret. Recte ergo calumniator dicitur, qui Deū calūniari tentauit, & tētat.

Secundo calumniatur homines apud Deū, vt eum contra eos prouocet: cuius calumnia meminit Chryso. hom. 3. de patientia Iob, exemplo probans ipsius Iob, cui imposuit apud Deū, quod propter bona temporalia, & mercedem illi inferuierit. Numquid, inquit, gratis colit Deū Iob? Idē docet Chryso. ho. 2. in 2. ad Corint. vbi hanc duplicem refert calumnam, contra Deum, & contra hominem.

Tertio loco homines apud homines calumniatur, vt eos iniūcem sēuire faciat. Innumera habemus exempla, sic Christianos, a principio apud gentes calumniatus est, imponens illis infinita scelera, & crimina, vt Gentes in eos insurgere impelleret: de quibus calumnijs tractat Tert. in Apologet. His igitur de causis per excellentiā quandā dictus est, diabolus.

Euthymius refert aliquos dicentes hoc in loco non accipi tamquam proprium nomen, vt significet illum, quem Antonomastice diabolus appellamus, sed vt appellatiuum commune nomen significans insidiatorem, vt sit sensus: Vnus ex vobis mihi, & factis, ac verbis meis insidiatur. At ipse in eam inclinat sententiam, vt sit nomen proprium, Iudæ tamen accommodatum: ministri enim, & mali homines, quia instrumenta sunt, & operarij diaboli, eodē nomine nominantur. Et ita etiam sentit Cyril. lib. 4. cap. 30. & Greg. lib. 13. mora. c. 17. vt dictus Iudas sit diabolus, quia operarius, & minister diaboli, per quem diabolus ipse in Christum insurrexit, & occidere procurauit, & ita dictum est. Cui consonat illud Ioan. 13. Cum iam misisset diabolus in cor, vt traderet eum

A Iudas, & post buccellam introiuit in eū Satanas: nec in scriptura aliter sumi solet ab Euangelistis, & Apostolis. Vnde nec audiendi sunt recētorum aliqui, qui vertendum censuerunt, vnus ex vobis calumniator seu insidiator est: rectius & verius legimus: diabolus est. Non solum autem diabolus dicitur in hoc loco, quia minister futurus ipsius erat, sed quia eum etiam in hoc imitatus est: vt enim dicit Basil. hom. Quod Deus non sit auctor malorum, & Aug. lib. 11. super Gen. ad litter. cap. 26. Deus creauit Angelum bonum & rectum: at ipse vitio suo diabolus se fecit, & calumniatorem: ita etiam Iudas electus a Domino bonus factus est, & iustus, tamen ad diaboli partes suo arbitrio, & malitia se conuertit. Non enim dicendū est Iudam, quando electus est, malum fuisse, vt aliqui sentiunt, existimantes Aug. tract. 27. id affirmare, qui re vera nihil tale dicit, sed electum esse, cum cognitus esset malus futurus. At ipsum tunc bonum fuisse docet Cyril. lib. 4. cap. 30. & Hiero. lib. 3. con. Pelagianos hunc locum Ioannis tractans. Idem affirmat & Terul. lib. de anima cap. 4. adiungens eum bonum perseuerasse vsque ad loculorum officium, immo verba hęc Domini id ipsum indicant, *Elegi, inquit, ego vos duodecim, quasi dicat: Ego vos feci duodecim meos discipulos, & me sequentes, & credentes: at vnus ex vobis non ex me, sed ex se retrocedet, & diabolus est.* Aduertē etiam, vt ex sequentibus patet, hoc nomen dicere propter id, quod factum erat, nempe, quia eum traditurū nauerat: quod Iudam tunc, quando hoc Christum proulit, nec cogitasse, credendum est. Quamuis enim tunc malus erat, & fur: tamen de tradendo Christo adhuc nihil ei in mentem venerat, & propter hoc præcipue dicitur, *diabolus est.* Quamuis enim presentis sit temporis, futuri habet significationem: nam sequitur: Sciebat enim, quis traditurus esset eum. Hęc electio, de qua Dominus loquitur, est illa, qua ex numero magno discipulorum, duodecim in

B
C
D
E
F
Apostolos electi sunt: cuius meminit sanctus Lucas cap. 6. Vocauit, inquit, discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominauit. Statimq. nomina eorum recēset, inter eos autem Iudas est, vnde eum Apostolum fuisse, certa res est: postea peccato suo morte punitus ab Apostolatu cecidit, & eius locū Matthias occupauit, vt numerus duodenarius sacratu Apostolorū integer perseueraret.

Dicebat

Dicebat autem de Iuda Simonis Ischariote, hic enim erat traditurus eum, cum esset vnus ex duodecim.

COMMENTARIVS.

Evangeliſta exprimit eum, quem Dominus suis verbis insinuabat: iam factum enim euenerat, quando hæc narrabat Ioannes. Et nota causam, *Hic enim traditurus erat*, quasi diceret, quia eum traditurus tunc erat, propterea dixit, *Vnus ex vobis diabolus est.* Non ergo propter malitiam tunc Iudæ presentem: sed propter futurum traditionis scelus, dictus a Christo diabolus est. Hic erat vnus ex duodecim Apostolis, propterea vera fuit Christi prædictio. Ioannes hæc narrat, vt diuinitatem Christi etiam in hoc commendat, qui futura sciebat. Addidit autem, *Ischariote*, vt eum ab alio Apostolo, qui etiam Iudas vocabatur, discerneret. Sentiebat Iudas tunc suam lætam conscientiam, quia furabatur, quæ in Eleemofynas ministrabantur: verbo tamen Christi, quod propter se dictum facile potuit ex suo facto cognoscere, non est commotus, neque emendatus: adeo malitia, & maxime auaritia cor hominis obdurat, & insensibile facit, & excæcat.

CAPVT SEPTIMUM.

OST hac autem ambulabat Iesus in Galilaam. Non enim volebat in Iudæam ambulare, quia querebant eum Iudæi interficere. Erat autem in proximo dies festus Iudæorum, Scenophegia. Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua, quæ facis. Nemo quippe in occulto quidquam facit, & querit ipse in palam esse: si hæc facis, manifesta te ipsum mundo. Neque enim fratres eius credebant in eum. Dixit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum aduenit: tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt. Vos ascendite ad diem festum hunc. Ego autem non ascendam ad diem festum istum: quia meum tempus nondum impletum est. Hac cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non manifeste, sed quasi in occulto. Iudæi ergo querebant eum in die festo, & dicebant: Vbi est ille? Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant: Quia bonus est. Alij autem dicebant: Non, sed seducit turbas. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum. Iam autem die festo mediante, ascendit Iesus in templum, & docebat. Et mirabantur Iudæi, dicentes: Quo modo hic litteras scit, cum non didicerit? Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina, non est mea, sed eius qui misit me. Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscat de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego a meipso loquar. Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam querit: qui autem querit gloriam eius, qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est. Nonne Moyses dedit vobis legem: & nemo ex vobis facit legem? Quid me queritis interficere? Respondit turba, & dixit: Daemonium habes: quis te querit interficere? Respondit Iesus, & dixit eis: Vnum opus feci, & omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem: non quia ex Moyse est, sed ex patribus: & in Sabbato circumciditis hominem. Si circumcisionem accepit homo in Sabbato, vt non soluatur lex Moysi: mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in Sabbato? Nolite iudicare secundum faciem sed iustum iudicium indicate. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis: Nonne hic est

B b b

quena

Calumniatur homines apud Deum.

Calumniatur denique homines apud homines.

Iudas cur sit appellatus diabolus.

Iudas cum a Christo electus est, bonus erat.

quem querunt interficere? Et ecce, palam loquitur, & nihil ei dicunt. Numquid vere cognouerunt principes, quia hic est Christus? Sed hunc scimus unde sit: Christus autem cum venerit, nemo scit unde sit. Clamabat ergo Iesus in templo docens, & dicens: Et me scitis, & unde sum scitis: & a meipso non veni, sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis. Ego scio eum: & si dixerit, quia nescio eum, ero similis vobis mendax: sed scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit. Querebant ergo eum apprehendere: & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. De turba autem multi crediderunt in eum: & dicebant, Christus cum venerit, numquid plura signa faciet, quam quae hic facit? Audierunt Pharisei turbam murmurantem de illo haec, & miserunt principes & Pharisei ministros, ut apprehenderent eum. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum: & vado ad eum, qui misit me. Queretis me, & non inuenietis: & ubi ego sum, vos non potestis venire. Dixerunt ergo Iudaei ad semetipsos: Quo hic iurus est, quia non inueniemus eum? Numquid in dispersionem gentium iurus est, & docturus gentes? Quis est hic sermo, quem dixit: Queretis me, & non inuenietis: & ubi sum ego, vos non potestis venire? In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat, dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viva. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Ex illa ergo turba cum audissent hos sermones eius, dicebant: Hic est vere propheta. Alij dicebant: Hic est Christus. Quidam autem dicebant: Numquid a Galilaea venit Christus? Nonne scriptura dicit, quia ex semine Dauid, & de Bethlehém castello, ubi erat Dauid, venit Christus? Dissensio itaque facta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum: sed nemo misit super eum manus. Venerunt ergo ministri ad Pontifices, & Phariseos. Et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri: Numquam sic locutus est homo, sicut hic homo. Responderunt ergo eis Pharisei: Numquid & vos seducti estis? Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariseis? Sed turba haec, quae non nouit legem, maledicti sunt. Dixit Nicodemus ad eos (ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis:) Numquid lex nostra indicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? Responderunt, & dixerunt ei: Numquid & in Galilea es? Scrutare scripturas, & vide, quia a Galilea propheta non surgit. Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.

Post hac autem ambulabat Iesus in Galileam. Non enim volebat in Iudaeam ambulare, quia querebant eum Iudaei interficere.

COM M E N T A R I V S.

Multa Christi verba, & sententias, quibus suam demonstrat diuinitatem caput hoc continet; superiori autem in hunc modum connectitur. Post hac, inquit, quae Dominus operatus est miracula; & post altissimum sermonem de eius carne, & sanguine in cibum, & potum vitae aeternae dandis, in Capharnaum publice habitum, Christus Dominus *Ambulabat in Galileam*, id est, per loca, & oppida Galilaeae: nec in Iudaeam abire, seu redire volebat propter Iudaeorum odium, quia eum occidere querebant. Recto consilio causam, cur in Iudaeam non iret, Euangelista expressit: ne enim aliquis obrectator objiceret, quod lucem fugiens Iudaeam declinavit propter Phariseos; & scribas in lege peritos; in Galilaea

Cur in Iudaea Christus moratus non est,

Galilaea morari inter imperitos eligens, causam adiecit Ioannes, quia inter Iudaeos tutus non erat: querebant enim eum interficere. Dominus autem tempus a Patre praefinitum passionis & mortis expectans, illorum furori locum dabat; eorum ergo perfidia & rabies in causa erat, cur Dominus inter Galilaeos moram faceret. Poterat Dominus, si sua uti voluisset potestate, eorum reprimere furor, ut aliquando fecit: tamen quia formam serui accepit, voluit etiam se hominem demonstrare, ac diuinam cohibere potentiam, ut nobis daret exemplum, quibus persecutiones interdum licet subterfugere. Vt enim August. tract. 28. dicit: Qui potestatem habuit omnes superandi persecutiones, voluit declinare propter suos fideles, quibus talis non inest potestas, ut doceat aliquando esse declinandas: quia in media pericula temere non est irrumpendum: Aduerte tamen ita Dominum declinasse pericula, ut hoc intermedio tempore a suo cursu non deflecteret: nam & miracula operatus est multa, & suae veritatis doctrinam aperuit. Vitae enim incolumitas, ut Deo inseruiamus, quaerenda est: & sic pericula sunt cauenda, ut Dei gloriam fugiendo non prodamus, & propter vitam viuendi causam perdamus. Querebant autem Iudaei interficere eum propter illud opus paralytici apud piscinam fanati: de quo cap. 5. dictum est.

A N N O T A T I O I.

Quae Dominus in Galilaea gesserit alij Euangelistae recentiat.

Sunt aliqua annotanda. Primum est hoc tempore, quo Dominus in Galilaea propter Iudaeorum saeuitiam dicitur commoratus, multa fecisse, quae ceteri narrant Euangelistae, nempe Matthaeus cap. 15. 16. 17. 18. vsque ad principium decimi noni. & Marcus cap. 7. 8. 9. Post illa omnia hoc medio tempore facta, & a Ioanne praetermissa, gestum est, quod Euangelista noster in hoc capite narrat. Non igitur vacauit Dominus, nec a sui officij cursu, vel larum ynguem deflexit, quamuis in Iudaeam non venerit.

Diuerfi legendi modi.

Alterum annotandum est circa litteram: triplex enim lectio inuenitur: Prima, ut in ablatiuo legamus, in Galilaea; & in Iudaea: & huic respondent Graeca exemplaria, quae nunc habentur, quasi dictum sit: Conuersabatur in Galilaea, non enim volebat commorari in Iudaea. Altera lectio est, ut vtrumque in accusatiuo legamus, & hanc lectionem habent Latini codices. August. tract. 28. ita legit: immo Cyril. lib. 4. cap. 31. Chryso. hom. 47. ita legisse videntur, si fidelis est interpret. Et re vera haec mihi vera lectio videtur: verbum enim ambulare est motum significans, ut sit sensus: Ambulabat in Galilaeam, id est, per Galilaeam: non enim vno in loco consistebat, sed a loco in locum proficiscebatur, quod recte dicimus in Galilaeam ambulare, Nec in Iudaeam ambulare volebat: id est, per loca illius prouinciae. In hunc sensum superius c. 3. legimus venisse in terram Iudaeam, id est,

iter fecit per Iudaeam, de vno in alterum locum permeando: & vera, & antiqua Graeca exemplaria ita legisse probabile est. Tertia lectio, ut primum sit in ablatiuo, secundum in accusatiuo: Ambulabat in Galilaea, nec volebat in Iudaeam ambulare. Haec etiam lectio minus probatur: media videtur magis legitima, quamuis sine vno, siue altero modo legamus, sensus idem sit.

Tertium annotandum est, verum non esse, quod aliqui sine vlla auctoritate fingunt, Christum iuisse in Iudaeam, & rediisse in Galilaeam, propterea quod nunc dictum esse: *Ambulabat in Galilaeam*. Putant enim tempore huius paschatis ascendisse in Hierusalem; & nunc venisse in Galilaeam: sed ex Euangelio nihil tale habemus, & an eo paschate, quod fuit tertij anni praedicationis eius, Dominus ascenderit, incertum omnino est. Non ergo interpretari licet ambulasse in Galilaeam: quasi post concionem illam capitis sexti venerit in Iudaeam, & nunc reuersus dicatur. Sed probabilius est post concionem illam immediate ambulasse in Galilaeam, id est, per regionem illius loca, nec voluisse venire in Iudaeam. Immo mihi vnum videtur valde probabile, Euangelistam causam assignare voluisse, cur in Iudaeam non venerit, cum Pascha esset, quando omnes ascendere tenebantur, quasi diceret: non venit in Iudaeam in Paschatis festo, quia Iudaei eum occidere querebant. Non enim in Iudaeam

venisse hoc paschate, etiam indicat verbum illud, Post hac, nempe post ea, quæ gesta prius in sexto capite narrantur.

Quartum est annotandum, aliquos loco illius, Nolebat ambulare in Iudæa, legere: Non poterat ambulare in Iudæa: & ita Euthymius exponit, & Chryf. ho. 49. Dicitur autem est non posse ambulare

A in Iudæam, quia tutus ibi non erat: non quod potestatem non haberet, si ea vti voluisset: sed quod, si ut homo tantum, & non ut Deus ageret, ibi tuto commorari non posset propter inimicorum insidias, quas ut homo solum humano more procedens, non posset declinare. Communis lectio est: Nolebat ambulare.

Erat autem in proximo dies festus Iudæorum Scenophegia.

COMMENTARIUS.

Tempus describit, ut causam cur Hierusalem venerit, & ad ascendendum in Iudæam a fratribus sit inuitatus, significet: hoc enim tempore ex omni parte Iudæi Hierosolymam confluebant ad adorandum in templo. Scenophegia festum erat Tabernaculorum, ut in annotatione exactius declaratur.

ANNOTATIO II.

De festis Iudæorum.

Non inutile, neque a nostro instituto alienum existimo: Si dierum festorum, qui apud Hebræos in honore habebantur, breuem aliquam, & dilucidam fecero mentionem. Multa enim loca apud Ioannem, ceterosq. Euangelistas hac facili, & compendiosa enarratione facilius intelligentur.

In primis festa omnia communi vocabulo Sabbata in scriptura appellantur. Leui. 19. Sabbata mea custodire. Solemnitas eorum a vespera diei præcedentis in vesperam sequentis perdurabat, ut constat Leuit. 23. celebritas autem, & cultus festorum sita erant in oratione, sacrificiorum oblatione, cessatione ab operibus seruilibus, & animarum afflictione. Non quod omnia hæc in singulorum celebritate, sed quod aliqua saltem exigenter, & fieri deberent.

Diuisio festorum.

Festiuorum ergo apud Hebræos celebratarum, quædam erant ex diuino præcepto, quædam ex humano instituto indicatæ. Illarum quædam erant hebdomadaria, ut sabbata; quædam mensuræ, ut Neomeniæ; quædam annuæ, & hæc fuerunt sex. Prima dicebatur Pascha, seu Phase. Secunda Pentecoste. Tertia festum Tubarum. Quarta festum expiationis. Quinta

Scenophegia, seu festum tabernaculorum. Sexta, collectæ, seu Cœsus. Hæc vero nempe a Iudæis instituta erant annuæ, & hæc præcipue, nimirum festum Iudith, festum Mardochei, festum Encaniorum, festum pridie Mardochei, festum a Simone Machabæo institutum, & festum ignis. de horum singulis ordinate quantum ex scriptura consequi licet dicemus.

De sabbato.

Primum festum, quod septeno quoque die celebrabatur, erat Sabbatum. De cuius etymologia, institutionis causis, obseruantie qualitate, & cessatione diximus superiori cap. 5. Quibus nunc adiungimus, quattuor huic festo singularia, quorum primum est: Non solum ab omni opere seruili vacandum tunc esse iuxta Domini præceptum Exo. 20. quod alijs

Quattuor erant propria Sabbati celebritati.

alijs festis commune erat, sed etiã (quod sabbato proprium fuit) abstinendum a cibis coquendis, & condiendis, ut præceptum est Exod. 16. adeo, ut nec ignem accendere liceret, ut constat Exod. 35. Hæc enim pridie Sabbati fiebant: idcirco hic dies dicebatur parasceues quasi præparatorius, ad cuius vesperam incipiebat Sabbati festum, quando iam omnia parata esse oportebat.

Non licebat Sabbato iter facere.

Secundum est non licuisse iter facere Sabbato Exod. 16. Nullus, inquit, egredietur de tabernaculo suo die septimo, sed Sabbatizabit populus die septimo. Ad hoc alludens Dominus Matth. 24. dicebat Iudæis: Orate, ne fuga vestra fiat hieme, aut Sabbato. Quod teste Origene lib. 2. de princip. cap. 4. Iudæi nonnulli superstitionose, & ridicule obseruabant, cum tamen non ita stricte esset prohibitum, quin liceret breue quoddam spatium extra vrbes peragere. Quod ex act. 1. deducimus, vbi montem Oliueti a Hierusalem distare habemus iter sabbati, idest quantum die Sabbati conficere licebat: hoc autem spatium vnus erat milliarij Italici. Hinc est ut constat ex Iosu. 3. Arcam Domini antecessisse totum populum per duo milia cubitorum, quæ vnus milliarij spatium conficiunt. Quod factum Origene dicit, refertq. Oecumen. Act. 1. ut quando Sabbato quiescendum esset, possent Iudæi ex suis tabernaculis orandi causa in tabernaculum Arcæ venire.

Iuge sacrificium geminatum in Sabbato.

Tertium est, iuge sacrificium quod singulis diebus offerebatur, Sabbato duplum fiebat, ut habemus Num. 28. Præcepit enim Deus Exod. 29. & Num. 28. singulis diebus duos agnos in holocaustum offerri vnum mane, alterum vespere: quod idcirco iuge sacrificium appellatum est. Vespertini autem concrematio, tota nocte perdurabat, ut legimus Leui. 6. Philo libro de victimis, causam huius institutionis existimat esse ad significanda perpetua beneficia, quæ toto tempore die, ac nocte a Deo accipimus. Quod verum quidem puto: tamen aliud adiungendum est, nempe hoc iuge sacrificium figuram fuisse nostri Euangelici sacrificij, quod quotidie in missa offert Ecclesia. Hoc Christus semel in cruce visibiliter, & cruentur quasi sacrificium matutinum obtulit, quando seipsū agnum immaculatum Patri acceptissimum holocaustum exhibuit: nobis autem sub speciebus panis & vini modo in cruce iugiter vsque ad sæculi consummationem offerendum quasi sacrificium vesper

Sacrificium Missæ.

tinum reliquit: huius enim sæculi tempus comparamus cum Petro. 2. epist. ca. 1. Donec dies illucescat, & oriatur Lucifer in cordibus nostris. Quamuis autem idem sit agnus, caro nempe & sanguis Christi, modus tamen oblationis noster diuersus est ab eo, quo obtulit Christus. Hanc significationem, & figuram ex Danie. 12. deducimus, qui de ultimo sæculi tempore loquens iuge sacrificium cessaturum prædixit: quo verbo nostrum Missæ sacrificium, ut sacri doctores sentiunt, præsignauit. sacrificium igitur iuge, figura nostri, Sabbato, ut diximus, geminabatur.

Quartum est, panes propositionis, quos perpetuo Deus in templo super mensam asseruari iubebat, Exo. 25. Sabbato mutabantur, recentēsque collocabantur, ut legimus Leui. 24. Hæc plena sunt diuinis mysterijs, quia omnia in figura continebant illis: ab eorum autem explicatione super sedemus, ne longe ab instituto diuagemur. Illud tamen vnum non prætermittam, nimirum Sabbatum inter cetera maxime præsignasse statum beatitudinis eternæ, in qua completa erit vocis huius significatio. Sabbatum enim quietem significat, quæ in patria illa vera, & perfecta est. ita docet Augustinus lib. 22. Ciuit. cap. 30.

Panes propositionis recentēs apponebantur in Sabbato.

Quattuor ergo illa, quæ propria Sabbato diximus, ea, quæ in beatitudine sunt, maxime repræsentabāt. Primo quidē Sabbatho cibi non præparabantur, sed præparatis vesceretur. Quod suo facto Deus confirmauit: nam Manna non pluebat Sabbatho, sed die præcedenti quantum pro Sabbatho etiam opus erat colligebatur, Exo. 16. Sic in cælesti gloria fiet: nam fruemur bonorum operum fructu, quæ in hoc sæculo velut in die parasceues sunt: non enim operum, sed præmij locus ille est. Quod Dominus Ioã. 4. significauit, dicens: Congregat fructum in vitam æternam. Secundo non licebat tunc extra vrbes iter facere, nisi modicum, quod pro nihilo reputatur. Quo significatur beatissima, & sempiterna illa mansio: non enim nunc habemus ciuitatem permanentem, sed futuram inquirimus; ad quam postquam peruenerimus, non iam vniquam ab ea discedemus. Tertio iuge sacrificium geminabatur in Sabbato. Iustus quidem in hoc sæculo redemptionem habet solius animæ corpus vero corruptioni adhuc subiectum est Rom. 7. Mente seruius legi Dei, carne autem legi peccati. illic vero vtriusque est perfecta redemptio. Rom. 8. Geminus

Sabbatum figura beatorum statuum.

expectantes redemptionem corporis nostri. Quod Isaias cap. 40. significauit, dicens: *Recepit de manu Domini duplicia.* Quarto, Sabbato renouabantur panes propositionis, & recentes in mensa apponebantur; quia in gloria fiet copiosa, & plena renouatio, reiecta omni vetustate, quam per peccatum contraximus. Tunc implebitur illud Psal. 102. *Renouabitur ut Aquile iuuentus tua.* & illud Apoca. 21. *Ecce noua facio omnia.* Vere ergo Sabbatum figura erat beatitudinis, quam speramus.

Sabbati obseruantia causa.

Fuit autem Sabbatum maxime obseruantia apud Iudeos; tum quia eo facto recolebant beneficium creationis, quod erat inter ea, quae a Deo populo illi collata sunt, quaeque ipsi per reliqua festa celebrabant, primum & maximum: tum quia eodem festo, Dei veram, sempiternamque diuinitatem, omnia idola damnantes, profitebantur. Quoniam signum exterius praecipuum, quo verus Deus discernitur, & quo eius sempiterna virtus declaratur, est omnium rerum creatio: qui igitur Deum creatorem veneratur, & recolat eundem verum, & solum Deum confiteretur. Haec causa est, cur toties vetus testamentum Deum creatorem reperit; Psal. 95. *Benedicti vos a Domino, qui fecit caelum, & terram.* Psal. 123. *Adiutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit caelum, & terram.* Sunt quam plurima huiusmodi testimonia. Recte ergo dixit Philo lib. de victimis, in principio, Sabbati obseruantiam fuisse in aeternitatis Dei honorem. Qui enim Deum creatorem confiteretur omnium, eundem aeternum affirmat. Haec de Sabbato.

De Neomenia.

Neomenia Graecum nomen est: idem significans, quod Latine nouilunium. Iudaei enim menses; & annos secundum lunae motum computabant: prima ergo dies Lunae menstruae; erat prima mensis, & Nouilunium, seu Neomenia appellabatur; tuncque festum celebrabatur, quod a noua luna Neomenia etiam dicebatur; ab Hebraeis autem vocabatur *שבת* quod significat nouum, quasi sit initium. & nouus mensis. Nos Calaedas appellamus Graeco vocabulo, quod vocalionem significat, quia prima die mensis Pontifex apud gentes vocato populo, quot dies nona a calendis distaret, pronuntiabat. Huius festi institutio, & Sacrificia in eo offerenda recensentur Num. 28. vtebantur Iudaei eo die

tubis, vt legimus Num. 10. meminit huius festiuitatis Iosephus lib. 3. Antiqui. ca. 10. Nec in eo Hebraei tenebantur cessare ab operibus feruilibus.

Causa celebrata Neomenia.

Celebrabant autem Iudaei festum hoc in memoriam perpetuae diuinae gubernationis, quasi gratias Deo agentes pro continuis beneficijs ab eius manu prouidas; & omnium gubernatrice procedentibus: simul etiam deprecantes, & efflagitantes, ne in futuro ea destituerentur. Idcirco hoc festum celebrabatur in Nouilunio, quod vtrumque continet tempus, cum sit praeteriti finis, & futuri initium. Quod etiam in figura illis contingebat: vt enim dicit August. lib. 19. con. Faust. cap. 10. nouilunij festum indicabat nouitatem spiritus, & Euangelij per Christum legi imposto, sine, & idololatria expulsa, efficiendam: de qua dictum est Gala 6. *In Christo neque circumcisio aliquid valet, neque praepitium sed noua creatura.* & Tit. 3. *Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti.*

Verumtamen non absque mysterio festum hoc non in plenilunio, quando lunae virtus magis viget, sed eius defectione celebratum. Deus praecipit. Cuius rei ratio ex quadam doctrina Gregor. Nazian. orat. 2. de Paschate, maxime elucidatur: erat quippe populus ille in idololatriam nimium procliuus, utpote ab idololatria abstractus, & idololatriis circumdatus: idcirco dedit illi Deus sacrificia, & carimonias, quae sic Deo vero populum coniungebant, vt quaedam etiam similitudinem, & vicinitatem cum ijs, quae idololatriam agebant, haberent. Hac enim ratione suauis & dulci manu ab illis gentium ritibus ablatibatur; suo post tempore ab ijs etiam omnibus ablatandus. concessit igitur multa similia ritibus gentium, sed in veri Dei cultum persecta, & commutata. vnde doctus, & acute dicit Gregorius legem illam velut maceriem quandam inter Deum, & idola fuisse. Ex ijs causam propositam difficultatis facile est intelligere: erant Hebraei propensius ad sacrificandum lunae cum gentibus, quam caeli reginam appellabant, vt constat Ierem. 14. *Prophetamque audire detrectabat ea Sacrificia prohibentem: concessit igitur Deus, vt luna tempore sacrificarent, sicut & gentes, sed non vt gentes ipsi lunae Sacrificium offerrent, sed vero Deo lunae, & caeli auctori: utque hoc significaret non in plenilunio, quando gentes sacrificare consueuerant, sed in lunae defectione ne lunae virtuti quasi diuinitatem haberentis,*

Quare ad plenilunio sed in nouilunio festum agebatur.

eis, sed ipsi vero Deo, beneficia, quae acceperant; & quae sperabant, adscriberent. Haec de Neomenia.

De Phase, & Azymis.

Quamuis Pascha cum azymorum festo tamquam vnum coniungamus, duae tamen erant celebritates, vt constat Leui. 23. *Mense, inquit, primo quarta decima die mensis ad vesperam Phase Domini est, & die decima quinta solemnitas est azymorum:* a priori autem nempe phase, seu Paschate posterior festiuitas Pascha etiam dicebatur. De Phase agit copiose Exo. 12. volens enim Deus de Aegypto Hebraeos educere, & de manu Pharaonis eripere; ius sit decima quarta mensis Martij, qui apud illos ab eo tempore Domini praepito primo anni mensis esse cepit, vt in qualibet domo agnus immolaretur, cuius sanguine postes, & superliminaria ostiorum vngerentur; vt Angelus illa nocte ad interficienda Aegyptiorum primogenita venturus, pertranfiret, & illas relinqueret domos agni sanguine tinctas. Idcirco hoc festum dicebatur phase, id est transitus, quia Angelus percutionis transibat per domos Hebraeorum, primitiis eorum parcens. In tanti beneficij memoriam praecipit Dominus Iudaeis, quotannis festum celebrare, & decima quarta die mensis Martij ad vesperam agnum per singulas familias immolare, eosque non crudo, nec aqua cocto, sed igne asse vestigi quibusdam adhibitis carimonijs, quae loco allegato praescribuntur. Fuit autem praecipitum Deuter. 16. in Hierusalem tantum, non autem alibi phase immolare. Dicitur etiam Pascha quod nomen idem significat, quod Phase, sed hoc Hebraicum, illud vero Chaldaicum est, vt testatur Philo lib. 3. de vita Moysis. De hoc tamē fufus dicemus cap. 13. vbi de Paschate tractandi occasio maior datur.

De Azymis

Azymorum festum simul cum festo Agni incipiebat, nempe ad vesperam decimae quartae mensis Martij, & per septem dies perdurabat, quorum primus qui erat decimus quintus, & vltimus erant feriati: in quibus nullum feruile opus facere licebat, omnibus tamen septem a decima quarta luna, vescendum erat azymis, nec fermentatum panem edere licebat, vt constat Exo. 12. & Leui. 23. & Deut. 16. ideoque festum hoc afflictionis dicebatur, quia nimirum panis azymus afflictionis est, vt pote nec gutturi nec satirati corporum conuen-

niens cuius ratio, & explicatio habetur. Deuter. 16. *Septem, inquit, diebus comedetis absque fermento panem afflictionis: quoniam in praeuro egressus es de Aegypto, vt memineris dies egressionis tuae.* de hoc tractant Iosephus lib. 3. antiqui. cap. 10. & Philo lib. de sacrificijs Abel, & Cain. Institutum est autem azymorum festum Exo. 12. Leui. 23. & Deuter. 16. in memoriam illius facti, quando in exitu de Aegypto, praeparauerant massam, vt panes coquerent pro via: superueniente autem primogenitorum occisione, adeo eos vigeabant Aegyptij ad egrediendum, vt fermentandi tempus non concederent: secum autem massam portantem infermentatam, igne coquentes comedebant.

De Pentecoste.

Pentecostes festum quinquagesimo die a festo Paschae celebrabatur, idque nomen Graecum significat nani *πεντηκοστή* idem est, quod Latine quinquagesima. est autem in feminino genere, quia suppletur *ἡμέρα*, id est dies, quasi quinquagesima dies. A quo autem die Paschae inciperentur dies hi quinquaginta numerari, habemus Leui. 23. & Deuter. 16. Sic enim legimus, *Numerabitur ab altero die Sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarum septem hebdomadas plenas usque ad alteram diem expletionis hebdomadae septimae, id est quinquaginta dies, & sic offeretis sacrificium notum Domino.* A secundo ergo die azymorum, quod etiam affirmat Iosephus lib. 3. Antiqui. cap. 10. quando manipulus segetum offerebatur, & cuius festiuitas incipiebat a vespere primi diei, numerabantur dies hi quinquaginta: quorum quinquagesimus erat festum Pentecostes, quod etiam festum hebdomadarum appellatum est. Num. 18. Deuter. 16. & 2. Machab. 12. Offerebant autem singulae familiae eo die duos panes noui tritici, quod tunc meti incipiebat, primitias Deo vt legitur Leui. 23 & Deuter. 16. ideoque festum etiam primitiarum dicebatur. Ter quidem in anno primitiae offerebantur Deo, Primospicarum, & segetum die secunda azymorum. Secundo panum ex nouis granis; in die Pentecostes: Tertio frugum mense Septembri: praecipuae erant, quae in hoc festo Pentecostes, offerebantur, ideo appellabatur; festum primitiarum. Fiebant etiam tunc Sacrificia, quae praescribuntur Leui. 23: de quibus latius tractat Iosephus libro 3. Antiqui. capit. 10.

Quae

Causa institutionis Pentecostes.

Quæ autem huius festi causa fuerit, nõ facile patet. Quidam ex recentioribus institutum existimant in memoriam legis, quam Hebræi accepisse dicunt die quinquagesima ab exitu de Aegypto, Deo eam tradente Moyfi in monte Synai. In qua sententia duo sunt consideranda: vnũ est legem datam esse quinquagesima die ab exitu de Aegypto: alterum est festum Pentecostes institutum in huius rei memoriam. Prius quidem habet graues Patres antiquos fautores: nam Cyprian. ser. de Spiritu sancto. Hiero. ad Fabiol. mans. 12. August. quest. ex nouo testam. cap. 95. & epist. 119. cap. 16. Leo serm. 1. de Pentecost. & Chrysof. serm. 2. de eodem festo id affirmarunt. Augustinus autem in questio. citatis id ex scriptura deducit: nam die tertia mensis tertij, nempe Maij datam dicit legem Exod. 19. Populus autem egressus est decima quinta die: mensis primi, scilicet Martij Exod. 12. ab hac autem die vsque ad illam, quinquaginta dies intercedunt inclusiue. Quæ quidem computatio patitur difficultatem: nam Augustinus rationem habuit mensum solarium; Iudæi vero & scriptura non hos, sed lunares computat, quos constat minores esse solaribus: vnde ab exitu de Aegypto, qui fuit decima quinta lunæ mensis Martij vsque ad tertiam diem lunæ Maij, non sunt quinquaginta dies, sed quadraginta septem. Præterea Augustinus a decima quinta die, quando sunt egressi de Aegypto, computat dies Pentecostes, cum computandi sint a decima sexta, quæ erat secunda Azymorum, vti diximus, & ex scriptura ostendimus.

Quo modo lex data dicitur die quinquagesima.

Quamobrem quidã alij diem illum tertium Exo. 19. quando lex data est, interpretantur, non quidẽ tertium diem mensis, sed tertium ab eo, quando locutus est Moyfes populo, sicq. erat sextus dies lunæ mensis Maij: tunc autem a die egressus exclusiue, dies quinquaginta numerantur. Quod si ita computes, tunc erit festũ Pentecostes, seu hebdomadarum eodem die, quo data est lex: nam a secunda Azymorum inclusiue, seu a decima quinta die exclusiue, quod idem est, vsque ad sextam diem inclusiue Maij, sunt quinquaginta dies mensum lunarium, quando data est lex, & quando celebrabatur Pentecostes festum. Hoc ergo modo locum habet doctrina Patrum quinquagesima die ab exitu de Aegypto datam esse legem, & tunc celebratum esse festum Pentecostes, & verum est illud prius dictum.

Posterius vero, nempe in memoriam beneficij legis acceptæ hoc festum esse institutum, ex scriptura nullo pacto deducitur: nam Leuit. 23. & Deutero. 16. huius festi perfecta continetur institutio, & traditio: nec tamen vlla fit legis mentio, quod profecto non parum probabilitatis efficit hanc non fuisse causam. Non enim res tanti momenti prætermissa fuisset a scriptura, si eam causam Deus festi huius esse voluisset: hæc enim verba sola legimus Deuter. 16. *Celebrabis festum hebdomadarum Domino Deo tuo, oblationem spontaneam manus tuæ, quam offeres iuxta benedictionem Domini Dei tui*: quibus verbis non alia causa festi exprimitur, quam quædam gratiarum actio pro frugum, seu segetum vbertate a Deo accepta: quod Iosephus lib. 3. Antiq. cap. 10. sensit dicens. *Aequum rati Deum, huius vbertatis auctorem per gratitudinem honorari hordei primitias offerunt in hunc modum*. Post quæ verba minutissime, quæ in hoc festo agebantur, describit. Philo etiam lib. de decalogo, non longe a fine, non dissimilia verba habet. Inter sacros autem doctores Chrysof. hom. 4. in Acta. in eadem sententia esse videtur, sic enim dicit: Quæ est hæc Pentecoste? cum falx mittenda esset in messem, cum fructus essent colligendi: vides typum? vide iam veritatem: cum falx sermonis iam esset adhibenda, cum colligendæ fruges, tunc spiritus ille velut acuta falx aduolauit. Hæc Chrysof. Quæ omnia probabile efficiunt, causam institutionis non illam fuisse, nempe propter legem quinquagesima die datam. Doctores autem antiqui id solum affirmasse videntur, nempe legem datam die quinquagesima a Paschate, idq. figuram fuisse aduentus Spiritus sancti, ac Euangelij promulgationis, non tamen dixerunt festum illud Iudæorum fuisse institutum in memoriam legis acceptæ: longe enim differunt, dicere datam esse legem in die Pentecostes, idq. in figuram aduentus Spiritus sancti, & Euangelij promulgationis, & dicere institutum esse festum in memoriam legis. Illud affirmarunt sacri doctores communiter, non autem hoc.

De festo tubarum.

Festum tubarũ prima die septimi mensis, qui dicitur September, agebatur, eratq. solemne, ab omniq. seruili opere abstinendum erat. Sic habetur. Leu. 23. & Num. 19. vbi appellabatur festum vociferationis,

Causa institutionis festi tubarũ.

rationis, & clãgoris quia clangebatur tubis. Quo autem genere tubarũ tunc vteretur Iudæi, non est expressum in illis locis, est tamen locus Psalmi 80. *Buccinate in Neomenia, tuba, in insigni die solemnitatis vestra*. qui intelligendus videtur de hoc festo: non enim erat Neomenia dies sollemnis, nisi hæc quæ erat prima dies mensis Septembris: quæ quia coniuncta erat cum festo tubarũ solemni, diãta est insigniter, solemnis. Vti enim supra diximus, ceteræ Neomeniæ erant quidem festi dies tamen non solemnes, nec ab opere seruili cessare oportebat. Neomenia igitur solemnis erat illa, in qua festum hoc celebrabatur. quod si hunc locum Psalmi sic exponamus, tunc quo tubarum genere vterentur Hebræi, deducimus, nempe buccina, seu tuba cornea, hoc namque significat vox Hebræa, שופר sopher, ceteræ enim tubæ, quibus in alijs festis vtebantur, dictæ erant חצצרות chatsoferoth quibus clãgebatur in communibus Neomenijs, vt habetur Num. 10. quod etiam ex Iudæorum traditione constat, qui in hoc festo tubis corneis buccinare solent.

fil. & Theodor. in illum locum Psalm. 80. *Buccinate in Neomenia, tuba*. quæ talis est, institutum esse hoc festum in memoriam diuinę contestationis factæ in monte Syna, quando legẽ dedit populo per Moysẽ: tunc enim Deo loquẽte populus audire sibi videbatur ibi sonitum buccinæ, seu tubæ corneæ, vt habetur Exod. 19. hanc sententiam confirmat quod dictum est supra de Pentecoste, nimirum eam non esse institutam in memoriã legis datæ. hæc omnia probabilia sunt, nec certi aliquid statui potest.

De festo Expiationis.

Hoc festum erat celeberrimum, & maximæ venerationis apud Iudæos. Quod Domini præcepto decima die mensis Septembris agebatur, vt constat Leu. 16. & 23. quando non solum ab omni seruili opere vacandum erat, sed oportebat, vnumquemque animam suam, ieiunijs, alijsq. pœnitentię operibus affligere. Huic festo singulare erat, quod tunc summus Sacerdos ingrediebatur Sancta sanctorum, nec præter hunc diẽ licebat illi ingredi, vt habetur Leu. 16. & ad Hebr. 9. quando ipse orabat, & pro se, & pro populo, offerebatq. tam pro suis, quam pro populi peccatis. Multa carimoniæ, & mirandæ significationis hoc die fiebat, quas legere facile quisque potest Leu. 16. in hoc enim passio, & mors Christi, per quam expiati, & mundati a peccatis sumus, maxime representabatur. huius festi institutionis causam ipsa scriptura docet Leu. 16. *Erit, inquit, vobis legitimum sempiternum, vt oretis pro filijs Israel. & pro cunctis peccatis eorum semel in anno*. Aliqui recentiores existimant institutum esse in memoriam expiationis, & veniæ, quam populus misericorditer obtinuit de peccato, quod adorando vitulum in deserto comisit. Hæc causa nõ nititur firmo fundamento: immo videtur scripturæ sensui parũ cõsona, sic enim non esset expiatio, sed gratiarũ actio. Quod si expiatio aliqua esset, potius pro præteritis, & alienis populi peccatis fieret, cũ tamen vere pro peccatis proprijs sacerdotis, & populi tunc existentis celebraretur: vera ergo causa est, quam ex scriptura proposui.

Causa institutionis solemnitatis expiationis

De scenophegia.

Scenophegia vnũ erat ex celeberrimis Iudæorum festis, quod decima quinta mensis Septembris celebrabatur, septem-
Ccc que die.

que diebus perdurabat, quorum primus A erat celeberrimus, & sanctissimus, & in eo ab omni seruili opere vacandum erat, cuius festi, carimoniarum, ac Sacrificiorum, quæ singulis ex illis septem diebus fiebant, mentio habetur Leui. 23. & Num. 29. & apud Iosephum lib. 3. Antiquit. cap. 10. His septem diebus extra domos, & loca tecta, Iudæi in tabernaculis ex ramis arborum in vijs, seu plateis in hunc finem extructis habitabant, in memoriam illius temporis, quando educti de Ægypto per desertum in tentorijs, & tabernaculis degebant. Hac de causa hoc festum in hebræo dictum est,

חג הסוכות idè festum tabernaculorū Græcè autè σκηνותία a tabernaculis figendis: nam σκηνή idem significat quod scena, ymbraculum siue tabernaculum, & σκηνή figo, quasi extructio tabernaculi, & est in Græco in singulari numero generis feminini. Nec est legendum scenophegia cum aspiratione, vt aliqui legunt tradentes deriuatione a verbo φάγω idest comedo, quia in tabernaculis comedebat. huic tamè etymologiæ vox Hebraica obstat. Euthymius hoc festum institutum esse affirmat in memoriam diei, quo primum Moyses diuinum fixit tentorium quod a Beseleel ædificatum est Exo. 40. Scriptura vero sacra aliter docet, cum Leuit. 23. dicatur, *Vt discant posteri vestri, quomodo in tabernaculis fecerim habitare filios Israel, cum educerem eos de Ægypto.*

Hoc est festum, cuius Euangelista noster meminit, quando dicit proximum fuisse festum scenophegiæ, cū hæc, quæ narrat de Christo, gesta sunt: ab illo ergo tempore, quando acciderunt in capite proximo narrata, ad hoc, cum factum est, quod nunc describere incipit, quinque fere menses intercesserunt, nempe a Paschate ad festum scenophegiæ. Quæ enim hoc medio tempore Dominus fecit, quæ multa, & magna fuere, Ioannes prætermisit vt pote a ceteris Euangelistis narrata: cum maxime intentus sit ijs describendis, quæ ad Christi diuinitatem probandam magis faciunt, quæq. ceteri non narrarunt.

De collectis.

Post septem dierum festum, quod tabernaculorum dicebatur, erat octauus celeberrimus, in quo ab omni etiam opere seruili vacandum erat: egressi namque die septimo de tabernaculis, & in domos proprias reuersi de hoc octauo conue-

niebāt per familias suas, & quādam pecuniæ partē pro vniuersiusque arbitrio pro sumptibus, & expensis templi offerebāt; idcirco hoc festum dicebatur collectæ, seu cœtus, de quo legitur Leui. 23. & Nu. 29. Hoc festum cū esset proximum tabernaculorum festo ad idem refertur: vt nimirum festum scenophegiæ octo diebus celebraretur, septem primis in tabernaculis habitabatur, octauo vero fiebant collectæ: & hoc cōsonum est verbis Ioannis, quæ sequuntur: In nouissimo, inquit, dierum, quod inferius explicabitur.

Quibus festis Hebrai ascendebant in templum.

Inter has festiuitates diuino præcepto institutas, tres erant, in quibus omnes masculini sexus ex qualibet parte terræ promissionis in templum, quod erat Hierosolymis ad adorandum & sacrificandum ascendere tenebantur, nēpe tempore Paschatis, Pentecostes, & scenophegiæ, vt legitur Exo. 23. & 34. Cū enim extra templum sacrificium offerre nō liceret, ne populus dispersus multo tempore Sacrificio priuatus ad idola, in quæ pronus erat, conuerteretur; præcepit illi Deus ter in anno in templum conuenire, vbi erat Sacrificium, & legis explicatio, & Summum sacerdotium. Sic namque sub vera religione, & Dei cultu legisq. obseruantia facilius continebatur. Quamuis autem multi excusarentur propter infirmitatem, paupertatē, viæ longitudinē, aliasve rationabiles causas, pro vt ratio naturalis dicat, ab hoc triplici aduentu: tamen semel saltem in anno omnes qui poterāt, ascendebant vniuersæque idq. in Paschate, quod erat omnium festorum celeberrimum, & sanctissimum, vt colligitur ex A&. 2. tunc enim Phasē celebrabatur in memoriam liberationis de Ægyptiaca seruitute. Elegit autē Deus cetera duo festa, in quibus etiam voluit omnes ascendere in templum; tum quia erāt celeberrima; tum quia primitiæ, & collectæ offerebantur, quæ in vsus, & sumptus templi erant necessaria.

De Encenijs.

Hoc festum, & quæ proxime explicabimus, non ex diuino præcepto, sed ex humano instituto agebatur. Erat autem festum enceniorum in memoriam restorationis altaris, quod cum esset a gen-

Quare in his tribus temporibus ascendebat.

a gentibus prophanatum, reædificatum est a Iuda Machabeo quando hoc festum incepit, & institutum fuit vt a posteris solēnter celebraretur. Sicut habetur. 1. Mach. 4. encenia enim innouationem, & dedicationem significant; agebatur autem prope finem mensis Nouembris. Quia vero de die, quæ ad hanc festiuitatem pertinet cap. 10. Ioānis copiose dicendum est, nunc supersedeo. Hoc loco ea tantum quæ ad solemnitatem eius spectabant explicabo. Quibus igitur carimonijs, & qua solemnitate, hoc festum sanctificabatur, scriptura subindicat: nam libro 2. Machab. cap. 10. sic de hoc festo scriptum est: *Qua die templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationem fieri vicecima quinta mensis, qui fuit Casleu. Et cum latitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum recordantes, quod ante modicum temporis diem solemnem tabernaculorum in montibus, & speluncis more bestiarum egerant: propter quod thyrsos, & ramos virides, & palmas præferbant ei, qui prosperauit mundare locum suum. Et decreuerunt communi præcepto, & decreto vniuersæ genti Iudaorum omnibus annis agere dies istos.* Ex his verbis deducimus festum hoc celebratum esse in modum, & similitudinem quandam festi scenophegiæ, quæ similitudo in eo sita erat; tum quia octo diebus perdurabat: tum etiam quia sicut scenophegia erat in memoriam tabernaculorum, in quibus patres per desertum habitauerunt, ita hoc festum agebatur cum quadam recordatione temporis, quando exules a patria in montibus habitabant, & in eis festa sua celebrabāt. Qua de causa quamuis non habitarent in tabernaculis, sicut in scenophegia facere solebant, tamen thyrsos, & ramos virides illis diebus præferbant, Deo gratias agentes: quod dignatus fuerit templū restituere, ipsumque mundare, in quo postea festa sua celebrare, & sacrificia offerre. Ex hoc loco facile est alterū intelligere, qui legitur libro. 2. Macha. c. 1. vbi Hebræi habitantes Hierusalem Hebræis Ægypti incolis in hæc verba scribunt: *Facturi igitur quinta & vicecima die mensis Casleu purificationem templi; necessariū duimus significare vobis, vt & vos quoque agatis scenophegia.* Sensus est hic, vt & vos agatis purificationem, quasi seu in modum scenophegiæ: est enim phrasis Hebræa: solent namque Hebræi frequenter suppressere particulam similitudinis caph. Inter multa autem exempla illud est Isa. 66. *Qui immolat bouem, quasi*

A qui interficiat virum. Qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem. Qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat. Qui recordatur thuris, quasi qui benedicit idolo. In his quattuor sententijs, quæ si similitudinē significāt, in Hebræo deest particula similitudinis expressa, sed est supplēda in Latino, & Græco sermone: ita etiā in hoc loco factū est. Hinc est quod in quibusdam codicibus Græcis legitur *ωσ*, quæ est particula similitudinis, quasi dicitū esset, facite purificationem, sicut scenophegiam. Aliter enim sensus nō videtur satis accomodatus: nā Hebræi Hierosolymitani non inducebāt Ægyptios ad celebrandam scenophegiam, quam iam hi celebrauerant, & cuius celebrationis tempus iam transierat: sed ad agendam purificationem in modum scenophegiæ, vt supra declarauimus. Hæc de solēnitate Enceniorum dicta sunt. Iosephus lib. 12. Antiquit. c. 11. affirmat suo tempore hoc festum appellatū luminum festum, quia vt ipse credit, ex insperato tanta eis illuxit festiuitas.

De festo Iudith.

Decretum est ab Hebræis diem illū, quando Iudith Holofernem occidit, & populum ab obsidione liberauit, inter festos, & sacros adnumerari: sic enim legitur Iudith. 16. *Dies victoriæ huius festiuitatis ab Hebræis in numero sanctorum dierum accipitur, & colitur a Iudæis ex illo tempore, vsque in presentem diem.* Quibus ceremonijs vtentur, incertum est, licet tamen coniectari, eisdem aut multum similibus, ceremonijs celebratum esse festum a posteris, quibus primi Patres a principio celebrarunt: de quibus legendus est locus proxime allegatus.

De festo Mardochei.

Infigne beneficium acciperunt Iudæi tempore Assueri regis: cum enim calumnijs Aman cuncti Hebræi, qui sub illius dominio degebāt, morti essent adiudicati, Mardochei patrui reginæ Esther, eiusdemq. Esther opere, & consilio, ac intercessione, factum est, vt a tam graui periculo populus Hebræorum diuinitus liberaretur, malo in aduersarios conuerso, & persecutoribus occisis, vt scriptū est in lib. Esther. Qua propter institutum est. sole mne festum magna cum lætitia, & gratiarum actione a posteris celebrandum

Causa institutionis scenophegiæ.

Exponuntur verba Euangelistæ propheciæ.

dum decima quarta die mensis Adar, qui est Februarij : appellaturq. festum Mardochei, vt constat ex lib. 2. Machab. cap. vltimo.

De festo pridie Mardochei diei.

PRidie festi Mardochei, nempe decima tertia die mensis Adar, seu Februarij aliud festum agebatur in memoriam & gratiarum actionem pro quadam victoria diuinitus concessa. lib. 1. Machab. cap. 7. & lib. 2. cap. vlt. vbi refertur victoria illa insignis, quam Iudas Machabeus contra Nicanorem regis Syrię duce, qui infinito pene militum numero ciuitatem inuaserat, ope diuina obtinuit. Duce enim, copiosaq. militum multitudine interfectis, mirabiliter patriam liberauit. Quapropter publico consilio, & mandato festum quotannis celebrandum institutum fuit, quod Syriaca voce idem significante, quod Latine, pridie Mardochei diei, appellatum est, vt legitur. libro 2. Machab. cap. vltimo, non tantum quia pridie illius festi, nempe decima tertia Adar, seu

A mensis Februarij celebrabatur: sed etiam, vt existimo, quia non minus fuit hoc beneficium, quam illud, quod tempore Mardochei acceptum est, quando ab imminente, & generali interfectione totus populus diuina ope fuerat ereptus. Meminit huius festiuitatis Iosephus lib. 12. Antiquit. cap. 17.

De festo a Simone instituto, & festo ignis.

Libro 1. Machab. cap. 13. Simon Machabeus, postquam ab arce Sion hostes, qui eam possederant, potenti manu expulit, eamq. purificauit: festum instituit vicesima tertia die Aprilis, qui mensis erat secundus, quotannis celebrandū. Ultra hæc refert etiam scriptura festum sacri ignis, quem post Babylonicam captiuitatem in aquam crassam mirabiliter conuersum inuenerunt, vt habetur lib. 2. Machab. c. 1. quę omnia facile est cuique in locis scripturę allegatis perlegere: in præsentia ea numerasse sufficiat. Ad nostrum enim institutum hæc, & alia pluribus verbis prosequi, non facit.

Dixerunt autem ad eum fratres eius.

COMMENTARIVS.

Consanguinei secundum carnem Christi, Fratres, dicti sunt. Hi ascensuri Hierusalem celebrandę solemnitatis causa, Christum etiam ad veniendum inuitant.

ANNOTATIO III.

Qui hoc loco fratres Domini vocantur, non fuerunt de numero duodecim.

Qui sint hi fratres in cap. 2. annotatione octaua, & decima ostendimus: porro vnum hic aduertendum superest, horum neminem fuisse de duodecim numero, idq. & locus præsens Ioannis, & alia etiam scripturę testimonia probant. De his enim fratribus, verbis sequētibus dicitur: *Non credebant in eum fratres eius*, at de duodecim paulo superius dictū est: *Nos credimus, & cognouimus, quia tu es filius Dei*. Igitur hi fratres nõ erant de numero duodecim, quia non credentes de credētium numero esse non possunt. Confirmatur hoc idem ex Matth. 12. Ecce, inquit, mater tua, & fratres tui foris stant querentes te, & extendēs manus in discipulos ait: Ecce mater mea & fratres mei. Erant ergo fratres hi extra numerum

A Apostolorum, qui semper Dominum sequebantur, non autem illi. Pręterea Acto. 1. ibi Apostoli nominantur, & inter eos Iacobus Alphęi, Simon, & Iudas, adijcitur: hi erant omnes perseuerantes vnanimiter in oratione cum mulieribus, & Maria matre Iesu, & fratribus eius. Erant ergo hi fratres alij ab Apostolis, nec de numero erat vllus eorum. Ita tenet Hier. ad Galat. 1. de Iacobo fratre Domini, qui vnus erat ex fratribus, quem a numero duodecim excludit, affirmans alios etiam præter duodecim esse dictos Apostolos. Et hanc eandem sententiam tueri videtur Aug. tract. 28. & Chrys. ho. 47. & iuxta doctrinam Hieronymi intelligendus est Cyrillus lib. 4. cap. 32. vbi aliquos ex his fratribus fuisse postea Apostolos affirmat: non

non quidem de numero duodecim, sed de numero illorum, qui etiam dicti sunt Apostoli. Nam satis indicat Cyrillus non fuisse hos fratres de numero duodecim, dum dicit fuisse postea Apostolos, quasi

tunc non fuerint: at duodecim tunc Apostoli erant. Est igitur Cyrillus in eadem sententia cum Hieronymo, & Augustino, & Chrystomo, fratres hos non fuisse de numero duodecim.

Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua, quę facis.

COMMENTARIVS.

ERat hoc festum tabernaculorum vnum ex tribus, quando tota Iudæorum multitudo in Hierusalem in templo adoratura conueniebat. Exhortantur igitur fratres Dominum, vt ascendant in Hierusalem, & ibi etiam opera insignia, & miraculosa edat; causam autem exponunt, nempe *Vt discipuli tui videant, quę facis opera*. Et attende particulam *Et*, & verbum *quę facis*: non enim exhortantur, vt faciat opera miraculorum quandoquidem ea iam in Galilæa operabatur; sed monent, vt sicut in Galilæa faciebat, faceret etiam in Hierusalem, vbi erant quoque discipuli eius, idest studiosi & eius doctrinę sectatores; vt exponit Chrys. hom. 47. vt etiam isti videant opera talia. Est ergo sensus: Tu mira operaris in Galilæa, ascende in Iudæam, & similia opera etiam illic fac, vt discipuli quos ibi habes, videant opera hæc mira, sicut vident Galilæi, & discipuli quos in hac regione habes. Hęc fratres dicebant eo animo, vt certiores fierent, an is vere esset Christus: in Hierusalem enim erant Pharisei legis doctores, & periti scripturarum, ac principes Iudæorum, qui rectum & legitimum iudicium huius rei facere posse videbantur.

ANNOTATIO IIII.

Cur Dominus a fratribus Hierosolymam fuit inuitatus.

Quo animo, quaque intentione fratres hi ad hunc ascensum in Iudæam inuitauerint Christum, varie doctores exponunt. Primo loco Euthymius dicit hos fratres finxisse quidem bona suadere, tamquam cognatos, & familiares, finem tamen eorum paruum esse ab inuidia procedentem: conabantur siquidem eum in Iudæam pellicere, vt ab illis occideretur, qui eum interficere querebant: causam vero prætexebant, quod oporteret discipulos quoque eius, qui ibi erant siue turbas, quę illum in Iudæa sequebantur, inueniri signa quę ipse ederet. Hęc Euthymius. Sed tam deprauatā in his fratribus voluntatem affirmare argumenta nulla conuincunt, propterea id parum verisimile duco.

retur, ne loca celeberrima frequentaret: ideoq. dicunt: *Transi in Iudæam*, vbi templum, vbi sacerdotes, vbi legis doctores sunt: si cupis gloriam captare hominum, ne timidus in hac priuata regione commoreris. At dices quid hos mouit, vt Christum sic insimularent? Chrys. responsum indicat, quia suspicionem, inquit, habebant, an vere opera hæc Christus faceret. Existimo significare velle Chrysostomum dubios esse fratres, an opera illa Christi, essent opera diuina virtute facta: proptereaq. eum exhortari, vt in Iudæam veniat, vbi recte ea discerni posse credebant. Ex incredulitate igitur mouebantur isti fratres, non ex inuidia, secundum Chrysostomum. Probabilior est hæc expositio, quam præcedens: tamen non satisfacere videtur: nam verba non indicant dubitationem, aut suspicionem de operibus Christi.

Secundo loco Chrys. hom. 47. hæc, & sequentia dicta esse per quandam insimulationem affirmat, quasi eum timiditatis, & ambitionis insimularent, qui gloriam hominum ex vna parte ambiret, ex altera timiditate quadam retineri vide-

Tertio loco Aug. tract. 28. affirmat hos ambitione quadam motos inducere & exhortari Christum ad hæc mundi gloriam querens

querendam, quasi ipsius gloria in eos etiā tamquam fratres, & proximos secundum carnem redundaret: & videtur Cyril. lib. 4. cap. 32. idem sentire: fratres enim hos, Christum ad vanam mundi gloriam, & ambitionem exhortatos esse, dicit: in locis autem celeberrimis maior gloria ex similibus operibus poterat ab hominibus comparari: & id temporis maxime quando tanta multitudo illuc vndique cōuenerat. In hac igitur sententia Augustini, & Cyrilli, fratres de Christi operibus non dubitabant, nec suspensionem habebant, an vere ea faceret. Probabilis est expositio: sed aliquid difficultatis superest: nam in ea non recte accommodatur causa ab Euangelista adiuncta: *Non enim credebant in eum fratres eius.*

Auctoris sententia. Propterea mihi legitima expositio ea videtur, quam in commentario expressi,

A quam magis libet explicare. Fratres hi videbant opera Christi mira, nec ea negare poterāt, ipsum tamen esse Mesiā, & Christum verum nō credebant. Exhortati sunt ergo eum, vt in Iudæam ascenderet, vbi sciebant esse peritissimos legis, qui rectū de his iudicium proferre scirent, vt ibi an sit verus Christus discerneretur: in Galilæa enim erant rustici, & ignari homines, quibus legis iudicium non incumberebat. Hac de causa Christo persuadere conati sunt, vt ascenderet illuc: prætulerunt autem causam, vt & discipuli, quos ibi habebat, videant opera ipsius, & addunt alia, quæ sequuntur. Non ergo ambitio, nec inuidia eos mouit, sed incredulitas: non quod de operibus dubitaret, sed quod, an Christus esset, incerti essent, desiderabantq. certiores de hac re fieri. Et huic expositioni consonant recte, quæ sequuntur.

Nemo quippe in occulto quid quam facit, & querit in palam esse.

COMMENTARIUS.

Persequitur exponere causam a fratribus allatam, cur in Iudæam ascendere debeat, illicq. sua opera facere: qui enim querit celebris esse, in loco celebri operatur, quasi dicerent: Tu quæris te omnibus manifestum facere, & ab omnibus prædicari ex operibus miris; ne igitur in obscura Galilæa regione lateas: sed abi in Iudæam, illicq. opera hæc fac, quibus tibi eximiam laudem comparare possis: ille enim est celeberrimus locus: illuc tota Iudæorum vndique multitudo confluit, hoc maxime solemnibus temporibus. Nemo enim in occulto opera facit, per quæ manifestandus & celebrandus est: immo vult omnibus fieri manifestus, & celebris.

ANNOTATIO V.

Palam esse quid hoc loco significet.

Duo sunt hic aduertenda. Alterum A est illud *Palam*, nomen esse in Græco vim aduerbij habens *παρρησια* significans, quod apud Latinos libertas loquendi, sumiturq. passiuè hoc in loco, vt is sit parrisiā, de quo publice, & palam loqui, ipsumq. celebrare licet, quod inferius repetitur: Nemo tamen de eo palam loquebatur, id est, libere, & publice. Et iterum: Ecce palam loquitur, id est, libere, & impune loquitur. Recte igitur connectitur hæc sententiā cum superiori: Ito, inquiunt, in Iudæam, & ibi fac opera, quæ hic facis, vt videant discipuli, quos illic habes, opera hæc, & libere, ac impune te celebrent, omniumq. voces tibi conciliet. Si enim vis ab omnibus celebrari, fac opera tua

omnibus manifesta. Ista est communis expositio, recteq. vertit interpres in palam esse: nam quod palam fit & dicitur, libere fit & dicitur. Non igitur est ad rem expositio, quam recentiorum aliqui proferunt, vt sit sensus: Si vis liberari a persecutionibus Iudæorum, vade in Iudæam, & opera hæc exerce: nam *παρρησια* apud Græcos non quamcumque libertatem, sed in dicendo, loquendo, reprehendendove significat.

B Alterum est, Chrysostomum hom. 47. his verbis a fratribus insinulatum esse ambitionis, & timiditatis, Christum affirmare, quasi quæreret celebris fieri, & ex altera parte in occulto moraretur: hoc timiditatis, illud ambitionis est. Cyril. lib.

Quo animo verba superiora Christo a fratribus dicta sunt.

lib. 4. cap. 32. illos ad vanam gloriam exhortatos esse Christum asserit, quasi verose hęc signa faceret, vt humanam laudē captaret, & probabilis est expositio. Sed mihi magis placet, quod in cōmentario dixi, & adhuc explicatius repeto, nō quidē eos in vanā gloriā Christū inducere voluisse, nec Christū propter vanā gloriā illa signa facere arbitratos esse: sed quod verū est in hac parte sensisse, & protulisse. Christus enim ab hominibus nosci & credi volebat, quia id ad eorum salutē necessarium erat, vt tamquā verus Christus reciperetur, idq. fratres sciebāt. Nō enim ignorabant Christum suis signis se esse Mesiā ostendere, & vt talem recipi voluissent: neque hoc ambitioni tribuebant, sed quod ipse existimaret eam cognitionem esse necessariam hominibus. Dicunt ergo fra-

Atres: Si tu quæris ab hominibus recipi, & coli tamquam Christus & Mesiā, fac tua opera loco & tempore celebri, vt omnibus nota sint, ita enim futurum est vt Mesiā habeatis. Non enim semper qui opera facit, & ab alijs notus esse cupit, ambitiosus est: maxime cum in bonum finem optaret ab alijs cognosci. Non ergo ambitionis Christum insinulabant, sed quod ille intendebat, vere ea ratione commodius fieri posse iudicabant, si in Iudæam abiret. In hoc tamen isti fratres arguendi sunt, quod Christum sui officij admonere voluerint eumq. taxare, quasi non prudenter faceret, qui cum ab omnibus cognosci cuperet, non se in locum celebrem conferret: quod factū est, quia tūc in eū, vt paulo post dicit Euangelista, nō credebāt. Hęc mihi probabilior visa est expositio.

Si hac facis, manifesta te ipsum mundo.

COMMENTARIUS.

Perseuerant inducentes Christum, vt in Iudæam abeat; tum vt discipuli eius etiam hæc videant opera: tum quoniam qui se omnibus manifestare cupit, loci celebritatem querit: tum denique his verbis, *Si facis hæc*, id est, cum tanta opera facias, non est æquum, vt pauci ea cognoscant, mundo te ipsum debes notificare, non Galilæis dumtaxat, vt per opera talia mundus, id est omnes Iudæi te cognoscant.

ANNOTATIO VI.

Chrysof. hom. 47. & Euthymius hæc verba dubie exponunt: *Si hac facis*, si vere habes virtutem talia faciendi, mundo te manifesta: suspicabantur enim miracula illa phantastice fieri. Quæ expositio difficultatem habet: nam tot infirmorum sanitates restitutæ, & alia huiusmodi quæ sensibus proprijs, & longo tempore permanere omnes experiebantur, phantastice esse facta credi non permittebant. Potius suspicari potuissent, an diuina virtute, vel dæmonis artificio ea facta fuissent: quamuis nec hoc eos suspicatos esse ratio vlla probet. Rectius ergo Cyr. lib. 4. c. 32. & Aug. tract. 28. affirmatē dicta hæc esse

verba exponunt: *Si hac facis*, id est, cum tanta facias opera, manifesta te omnibus: tot enim, & tanta facta, vt omnibus nota fiant, postulant. Hęc secuti sumus in cōmentario expositionem: solet enim hæc particula *Si*, in hac vsurpari significatione. Ioan. 14. Si diligitis me, mandata mea seruate. Non dubitabat Christus de dilectione Apostolorum erga se, sed sensus est affirmatiuus cum quadam illatione, ac si diceret: cum me diligatis mandata mea vos oportet seruare, hoc enim postulat dilectio erga me. Ioan. 18. Si ergo me quæritis, sinite hos abire: id est, cum me solum quæritis, hos abire permitte.

Neque enim fratres eius credebant in eum.

COMMENTARIUS.

Causam, cur hæc omnia fratres dixerint, eam esse dicit, quia non credebant in eum. Signa vera esse non dubitabant, tamen eum esse Dei filium, & verū Mesiā.

Messiam in lege promissum nondum credebant. In Iudæam ergo eum remittebant, quo tota Iudæorum multitudo conuentura erat, ubi periti & doctores legis erant, ut ibi, quis esset, decerneretur; quod eis in Galilæa fieri non debere, nec posse videbatur. Quia igitur non credebant eum esse Christum, propterea hæc fratres eius dicebant. An omnes fratres eius, nempe quattuor illi, quorum capite secundo mentionem fecimus, an eorum aliqui hæc dixerint, certum non est: eos tamen omnes hæc dixisse probabile est.

A N N O T A T I O VII.

Car fratres Christi dicatur in eum non credentes.

Quare Euangelista eos non credidisse narrauerit, non omnes eodem modo exponunt. Cyril. lib. 4. cap. 32. dicit, ne tam friuola, & deiecta verba credentes dicere viderentur, eo ab Euangelista dictum esse: *Neque enim credebant in eum*: id est, ideo tam friuola, & deiecta dixerunt, eum ad vanam gloriam prouocantes, quia non credebant in eum: si enim credidissent, eum utique nouissent, nec sic ei locuti fuissent. Chryso. hom. 47. aliter respondet: nempe dictum esse non illos credidisse propter duo: prius est quia nimia, & aspera, & intempestiua quadam confidentia locuti sunt: alterum, quia an quæ faceret, Dominus vere faceret, in dubium reuocabant: quæ duo si credidissent, utique non fecissent. Mihi visa est potius alio referenda hæc incredulitas: nempe non credebant esse Christum, propterea ut in Iudæam iret ubi id discernendum eis videbatur, inuitabant: cum & ipsi id scire cupuerint. Quamobrem increduli quidem erant, quia unde scire possent, iam habebant: tamen non adeo increduli, ut id fieri posse omnino negarent: sed dubij eum ad locum certiore remittebant. Hac igitur de causa dictum est: *Non credebant in eum fratres*: respexit enim Euangelista causam impellentem eos, ut hæc dicerent, nempe incredulitatem: ex qua procedebat tanta loquendi audacia, & indiscreta confidentia.

Dixit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum aduenit, tempus autem vestrum semper est paratum.

C O M M E N T A R I V S.

Tempora hæc ad ascensum in Hierusalem referuntur. estque sensus: Nondum est tempus commodum, ut ego proficiscar in Hierusalem, vobis omne tempus commodum est, & aptum, ut quando libuerit illuc ire possitis. Hoc dicit Dominus, quia Iudæi vitæ ipsius tendebant insidias, eumque interficere quærebant, propterea more humano loquens, inquit: *Nondum aduenit tempus meum*, id est mihi aptum, & commodum non est: vobis quibus nihil imminet illic periculi, quodcumque tempus est opportunum, & libere illuc ascendere potestis. Hæc respondet Dominus, quia fratres in Hierusalem ascendere eum inuitabant, & exhortabantur; verum Dominus se excusauit, propterea Euangelista apposuit particulam *Ergo*, causam ut responsionis indicaret eam esse, quia tunc fratres proficisci Hierosolymam eum hortabantur. Perpende humilitatem Saluatoris; potuisset expresse eos arguere dicens, vos impudenter me officij mei admonetis, quasi quæ mihi facienda expediunt, ignorem: potuisset etiam eis responsum negare quasi incredulis, & audacibus; non tamen hæc facit, sed causam cur tunc quando inuitabatur, non ascenderit, reddit, quia *Nondum aduenit tempus meum*. Iisdem tamen verbis fratres tacite arguit, quasi diceret; scio quid mihi faciendum sit, nec vestro indigeo consilio. Non ascendo nunc, quia nondum est meum tempus. Tempus vocat suum, quando cum minori periculo, humano more loquendo, ascendere poterat: id autem fuit quando iam

Saluatoris humilitas.

do iam furor Iudæorum deferbuerat; qui primis festi diebus eum aude expetebant, ut in sequentibus patebit.

A N N O T A T I O VIII.

Diuersæ partium expositiones.

Variæ verba superiora exponunt Doctores. Primo loco Cyril. lib. 4. cap. 33. hæc tempora ad manifestationem refert, ut sit sensus: *Nondum aduenit tempus meum*, quando me sum gentibus, & mundo toti manifestaturus: omnia facio secundum Patris ordinem. Gentibus sum manifestandus, postquam a Iudæis repellar: hoc tempus nondum aduenit: at vestrum, quando ad meliora proficere possitis, semper est paratum: quia nunc etiam vos potestis proficere, & ad melius reuocari. Hæc Dominus dicit, quia illi eum ad manifestandum se mundo exhortabantur. Ad hanc exhortationem refert Cyrillus responsionem istam. Secundo loco August. tract. 28. de tempore glorificationis Christi exponit: Nondum, inquit, est tempus glorificationis meæ: prius enim oportet me humiliari, & mori, & per hanc humilitatem ad gloriam meam ascendere. Tempus autem gloriæ vestræ in hoc mundo est: ideo semper est paratum. Refert August. hanc responsionem ad id, in quod fratres inducebant, nempe: ut gloriam quæreret. Tertio loco Euthymius ad tempus passionis refert in hunc modum: Tempus, quo conuenit, ut ego in Iudæam vadam occidendus, ad quod vos laboratis, nondum est: quid me urgetis ante tempus? Tempus autem, quo vos in Iudæam abeat, semper est in promptu: mihi impedimento est tempus, quod nondum adest: vobis autem nihil est impedimento, cum iam vna cum Iudæis sentiatis. Hæc Euthymius. Quam expositionem adhibet Chryso. hom. 47. sed sub dubio: hanc tamen superius exclusimus, dum ostendimus fratres hæc peruersa animi intentione non hæc esse locutos. Quarto loco idem Chryso. exponit: Qui estis vos, qui mihi consulitis, & me docetis? tempus meum nondum aduenit. Quibus verbis insinuat expositionem, quam nos in commentario sumus amplexi, ut ad id hæc verba referantur, quod discipuli eum ascendere tunc Hierusalem occasione festi exhortabantur. Quorum intentione relicta, Christus ad verba respondet, nondum esse sibi aptum tempus, sicut erat tempus illorum: indicans pericula grauissima quæ illic eum manebant, non autem eos: humano enim more loquitur: qui quatenus Deus erat, nullum periculum formidabat.

Non potest mundus odisse vos, me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt.

C O M M E N T A R I V S.

Causam cur tempus suum nondum aduenit, & illorum sit paratum, exponit: quia vos mundus non odit, *Me autem odit*, propterea vos sine periculo versari vbi que & semper potestis, ego autem minime. Causam autem odij explicat: quia opera eius mala reprehendo; mundus ergo reprehensionem nolens admittere, reprehensorem occidere quærit. Tacite causam, cur non odio eos habet mundus, insinuat: quia ipsi non reprehendunt, nec testimonium perhibent de mundo, quod mala sunt opera eius. Mundum vocat malos homines, quibus mundus plenus erat, sed præcipue Iudæos; quos fratres etiam nomine mundi significarunt. *Manifesta te mundo*. Dicit ergo se Iudæis exosum, quia eorum mala opera corrigebat: quam correctionem, cum fratres non adhibuerint; a tali odio liberi erant, libereque cum eis conuersari semper poterant. Dicit autem, *Non potest vos mundus odisse*, non quod omnino impossibile sit, sed ut Grego. Nazian. orat. 4. Theolo. exponit, quia in consentaneum est, ut similes sibi similes odio prosequantur in eo, in quo similes sunt. Solet aliquando similis sibi similibus ut dicitur, figulus figulo inuidere, sed non in eo, in quo

D d d simili-

similitudo consistit, est inuidia, nec id est odij ratio. His verbis Dominus suam innocentiam indicat, qui propter iustam causam persecutionem iniuste patitur. Similiter Iudæorum malitiam ostendit, qui innocentem odio habeant; & simul fratrum incredulitatem taxat, quod in eadem sint incredulitate, in qua & illi; eaq. de causa odio non sint habiti, ac proinde secure ubique degere valeant.

A N N O T A T I O IX.

CYRILLUS lib. 4. cap. 34. hæc verba sicut & nos exponit: quamquam non ut causam præcedentis sententiæ, sed ut novam aliam responsionem interpretatur. At accommodatior est expositio, ut hæc verba sint causa, cur tempus suum nondum aduenisse, illorū autem esse paratum Dominus dixerit: & sic Chrysostomus hom. 47. & Euthym. exponunt, & connectunt. Tamen in hoc non mihi probantur, quod in eum interpretantur modum: *Mundus non potest odisse vos*, quia idem sentitis, & ad idem tenditis cum ipso, nempe, ut ego occidar: iam enim sapius diximus nullam rationem esse, ex qua talis fratrum intentio constet. Rectius dicimus eos non odio habitos a mundo, nempe Iudæis, quia non credebant, ut & ipsi, in Christum, nec vita seu opera mala eorum ab his reprehensa erant: sed omnes humana sapiebant, humana quærebant. Nec est ista sententia Saluatoris contraria ijs, quæ expe-

rimur, & quæ scriptura testatur: inter malos enim sæpe sunt odia, iurgia, & persecutiones mutæ, nec etiam omnibus malis licebat ire tunc libere, & secure in Iudæam: sed sententia Domini est secundum materiam præsentem restringenda: Vos non habetis impedimentum eundi, sicut ego habeo: non enim vos quærent Iudæi interficere, sicut me: quia vos mala opera eorum non arguitis, sicut ego facio & feci: & vos in eadem estis incredulitate erga me, in qua illi. Similis enim in eo, in quo similis est, uti diximus in commentario, alteri non aduersatur, nisi ex causa aliqua dissimili. Et nota causam vnam, cur Iudæi quærebant interficere, non quia sabbato curabat, quamuis id prætexerent: sed quia eius correctionem sustinere nolebāt, iuxta illud Sapient. 2. Contrarius est operibus nostris, & impropereat nobis peccata legis &c.

Causa propter quam Iudæi occidere quærebant.

Vos ascendite ad diem festum hunc: ego enim non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est.

C O M M E N T A R I V S.

NE ex verbis dictis fratres hi, ab ascensu in Hierusalem ad festum peragendum retraherentur, neve Christum omnino non ascensurum conciperent, utrumque remouet *Ascendite vos*, inquit, *ad diem festum hunc*, celebrandum; ne prætermittatis mei causa vel vlla alia ascendere, cum vestrum tempus semper sit paratum, at ego nondum ascendam; id est, nunc vobiscum non ascendo, quia tempus adhuc meum, quando me ire oportet, nondum est impletum; quo tamen impleto, ascendam. Non negat Dominus se omnino non ascensurum, sed tunc cum eis non iturum, at expectaturum temporis sui opportunitatem, qua superueniente etiam erat venturus. Exhortatur fratres, ut legis cærimonias, & festa obseruent; nondum enim legis tunc obseruantia cessauerat; ne autem scandalizarentur, quod ipse nollet ire non absolute negavit, sed nondum sibi esse opportunum dixit; insinuans se etiam ad diem festum venturum. Per diem festum, totum celebritatis tempus significat, quod octo diebus durabat: inferius enim dicitur, die festo mediante ascendisse in templum, & tamen quarto die ascendit, ut ibi dicemus.

ANNO-

A N N O T A T I O X.

Quomodo verum est Christum non ascendisse ad festum variæ auctorum sententia.

Difficultas est, qua ratione dictum sit, *Ego non ascendam*, seu *Non ascendo*: sic enim aliqui legunt, cum tamen legamus Christum ascendisse. Porphyrius ut refert Hieronymus lib. 2. cont. Pelagianos propter hæc verba Christum incōstantiæ, & mutationis arguebat, quod cum dixerit se non iturum, postea mutato proposito iuerit.

Primo igitur loco aliqui ea de causa verba hæc de textu tollunt sed temere, & falso: essent enim etiam tollenda, quæ sequuntur: *Tempus meum nondum est impletum*, & tamen omnes antiqui expositores tam illa, quam ista legunt & exponunt, & codices omnes Latini, & Græci ea habent.

Secundo loco alij tollunt pronomen, *Istum*, ut legamus: *Ego non ascendam ad diem festum*, quasi Dominus non dixerit se ad illum diem festum non ascensurum, sed ad aliquem non ascensurum. Quod præterquam temere etiam & falso asseritur, vanum, & ridiculum est: nam Dominus de eodem festo loquebatur, ad quod fratres exhortabarur. Præterea, quia si dematur pronomen, & legamus: *Non ascendam ad diem festum*, significat se nec ad illum, nec ad vllum alium ascensurum: nam negatio sit generalior ablata pronominis restrictione. Vanum igitur plane est hæc verba abradere, cum verus textus habeat: *Non ascendam ad diem festum istum*.

Aliter igitur tertio loco respondet Cyrillus lib. 4. c. 35. legit enim verba negatiue, sicut Latine sonant: *Non ascendam*, & interpretatur: *Non ascendam ad celebrandum diem hunc festum*, volens iam significare solemnitatem, & legis abrogationem. Quamuis enim permitteret fratribus ut celebrarent, ipse tamen se nolle iam ea seruare indicabat: quod si postea ascendit, non id celebrandi causa factum est, sed ut doceret. Vera igitur est Saluatoris enuntiatio, *Non ascendam ad diem festum istum*, nec contraria facta, quia postea ascendit. Propterea forsan dictum est, non ascendam ad diem hunc festum, vos ascendite: & non dictum est absolute non ascendam. Quæ Cyrilli expositio patitur difficultatem: Nam verbis sequentibus, *Quia tempus meum nondum est impletum*, hæc causa non aptatur huic, quod celebrare nolit diem festum. Deinde fratres maximum scandalum passi fuissent, si eum legis celebritatem tantam contemnere in-

tellexissent. Vna enim ex causis, propter quas Dominus legem illam seruare voluit: ea fuit, ne in ipso Iudæi grauius scandalizarentur, quod legem Dei contemnere visus esset. Præterea quia dicitur inferius ascendisse ad diem festum.

Quarto loco August. tract. 21. aliam responsionem sequi videtur: nempe, *Non ascendam ad diem festum hunc*: gloriam meam quærens, ad quam fratres exhortabantur: *Quia nondum est tempus impletum*, quando meam gloriam sum adepturus: sed huic expositioni obstat verbum præcedens: *Vos ascendite ad diem festum, ego non ascendam*, negat se ascensurum ad diem festum, ad quem fratres ascendere exhortatur, & tamen non eos inducit ad vanam gloriam. Adde quod superius hæc expositionem reiecit. Aliam idem August. adhibet expositionem explicans illa verba: *Vbi est ille?* nempe non ascendam ad primum, vel secundum diem festum, ad quem vos me inuitatis: quarta vero die ascendit: sed quia hoc non existimo ita fuisse factum, ut inferius dicemus, istam expositionem non probo.

Quinto loco aliqui nostro tempore sic exponunt: *Non ascendo ad diem festum*, id est, nondum deliberavi, nec statui quid facere in hac parte debeam, an ascensurus sim, nec ne. Sed ista expositio suis digna est auctoribus, qui sicut in alijs multis a fide Catholica recesserunt, ita & in hoc errant. Nouerat enim Christus etiam a primo incarnationis sue exordio omnia, quæ suis temporibus facturus erat: propterea sæpe dicebat, nondum venit hora, nondum tempus: quia tempus, in quo prius disposuerat & sciuerat faciendum, nondum aduenerat.

Sexto igitur loco est expositio legitima & vera Chrysostomi hom. 47. & Euthym. illud, *Non*, absolutam negationem non esse, sed limitatam, & restrictam, affirmationis aliquid habentem, quod Latine dicimus, *Nondum*, est enim Græce οὐπω, quæ vox est eadem in illis sequentibus: *Nondum tempus meum est impletum*, & tamen interpres vertit: *Nondum*. Inferius etiam, *Nemo iniicit in illum manus*, quia nondum venerat hora eius. Et iterum: *Nondum erat spiritus datus*, quia Iesus nondum erat glorificatus. Et superius c. 2. *Nondum venit hora mea*, & cap. 20. *Nondum ascendi ad Patrem meum*. In his

D d d 2 omnibus

omnibus & alijs eadem est dictio Græca. Sensus igitur est: Vos ascendite, ego nondum ascendo, seu non ascendam nunc vobiscum: ascendam tamen postea: & huic sensui accommodatur verbum sequens: *Quia tempus meum nondum est*

impletum, nempe modo impletum non est, implebitur tamen postea, & tunc ascendam. Tempus suum appellat, ut in superiori sententia quando minori periculo; humano loquens more, poterat comparere.

Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa; ut autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non manifeste, sed quasi in occulto.

C O M M E N T A R I V S.

Quanto tempore manserit in Galilæa, postquam ascenderunt fratres eius, incertum est: sicut etiam quando fratres ascenderint, postquam hæc locutus est Dominus. id vnum constat mansisse Dominum in Galilæa, donec fratres iter caperent Hierusalem: postquam vero ipsi profecti fuerunt, Christum ascendisse; an vno, an pluribus diebus post illorum profectionem, ignoratur; ascendit tamen, non in manifesto uti solebat, magno comitatu, & omnibus notus; at nunc ascendit non omnino occultus: venit enim cum discipulis, *Sed quasi in occulto*, quia non omnibus se manifestabat, in publicum, ut solebat, prodiens. Hæc non ad viam tantum, sed etiam ad locum, quo ibat pertinent: in Hierusalem enim non manifestus, sed occultus, paucis notus, illis primis diebus mansit. Attende Dominum venisse Hierusalem, ita ut primo die festivitatis adfuerit; sed occultus & non manifestus; tamen quarta die, ut inferius dicitur, in templum publice docturus ascendit. Nec obstat, quod cum fratres profecti essent; venisse dictus sit; nam solebant Iudæi citius venire in Hierusalem vno, aut pluribus diebus ante festum, ut fieri solet etiam apud nos, quando ad celebrandam insignem solemnitate multi in locum aliquem concurrunt: & hac ratione fieri potuit, ut quamvis fratres prius profecti sint, Christus tamen peruenire Hierusalem potuerit adeo tempestive, ut etiam primo solemnitatis die interfuerit. Hoc significavit Evangelista dicens, ascendisse Christum ad diem festum *In occulto*, ut distinguat ab illo alio ascensu ad docendum in templum publico, qui factus est cum ibi esset: quod paulo inferius exactius discutietur. Recto consilio latuit Christus tum, ut Iudæorum furori aliquantulum cederet, qui tunc maximus erat, quando expectabatur venturus & docturus, nempe primis diebus: tum ut sui excitaret desiderium: denique ut suam potentiam ostenderet, qui Iudæis ipsum illis diebus inquirentibus, & contra eum murmurantibus apparuit, & tamen nihil ei nocere potuerunt. Si enim a principio apparuisset, Iudæorum furor non fuisset alijs notus: ideoque postea miratæ turbæ dicebant: Ecce palam loquitur, & nemo in eum manus mittit.

Quare Dominus late se voluerit.

Iudæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant: Vbi est ille?

Particula *Ergo*, causam, & illationem indicat, nempe, quia in occulto ascendit, nec se omnibus manifestum primis diebus exhibuit, propterea quærentes, *Dicebant: Vbi est ille?* vox est requirentium, & inuenire cupientium: ea de causa Evangelista duplici verbo est usus, *Quærebant, & dicebant*, ut significaret Iudæos inquisivisse eum, ut inuenirent, vbi esset: qui enim inquirent, ut inueniant, solent interrogare multos, vbi est hoc? Vocem hanc eorum esse, qui eum insequiebantur, & interficere quærebant, affirmant Chryf. hom. 48. & Cyr. lib. 4. c. 37. ille ex summo odio affirmat sic locutos esse, *Vbi est ille?* quasi nominare non sustinentes: hic vero asserit id ex arrogantia magna esse factum, quasi eum contemnentem: & hanc sententiam verbum illud Evangelistæ probat.

Iudæi

Iudæi, inquit, vocat enim Iudæos, non omnes, qui erant ex Israel, sed qui de Iudæa, & qui erant in Hierusalem, de quibus paulo post dicitur; propter metum Iudæorum: hi enim erant primi, & qui Christum maxime persequebantur. Vox ergo ista erat principum Iudæorum, & Phariseorum, qui Iudæi dicti sunt, ut a Galilæis distinguerentur. Dicit tamen probabiliter potest, cum vox hæc a multis sit prolata, *Vbi est ille?* a quibusdam bono animo, ab alijs malo esse profectam: nam sequitur quosdam de turba eum bonum, quosdam malum esse dixisse: quidam ergo ex contemptu, quidam ex veneratione dicebant, *Vbi est ille?* nam vox *Ille*, utrumque sensum facere solet; omnes requirebant, non tamen eodem affectu, eademque interrogatio non ex vno processit animo, accommodatior tamen est expositio prior.

Et murmur multum erat in turba de eo; quidam enim dicebant, quia bonus est: alij autem dicebant non, sed seducit turbas: nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum.

Dum Iudæi inquirerent, & nemo inueniret Christum turba mutuo contemdebant in partes contrarias diuisa. Quidam enim partes Christi, quidam contrarias agebant: hi ut bonum defendebant, illi ut seductorem accusabant; nemo tamen audebat loqui publice, & libere, *Propter metum Iudæorum*, id est, principum, & primorum, qui erant Hierosolymis, & maxime insequiebantur Christum. Dum autem dicitur, nemo libere loquebatur, tam hi, qui contra Christum quam qui pro Christo erant, comprehenduntur: quantum enim ex verbis colligere licet, prohibuerant Iudæi omnem de Christo sermonem, & contentionem, ut eius memoria omnino ab omnium mentibus deleteretur: propterea nemo, audebat publice, & libere loqui. Illud *Palam*, est in Græco eadem illa dictio quæ superius exposita est in illis verbis: *Quærit in palam esse*. Chrystomus homil. 48. illud verbum, *Seducit turbas*, vocem esse dicit principum Iudæorum; at rectius ad turbas refertur: inter quas erat contentio & murmur, dum quidam pro Christo, quidam contra Christum sentiebant, & occulte inter se loquebantur.

Iam autem die festo mediante ascendit Iesus in templum, & docebat.

Cum solemnitas octo dierum spatio celebraretur, die quarta, quæ medium tempus est, Christus ascendit in templum, ut Euthymius refert. Et attendendum est non dici ascendisse Hierusalem, sed in templum: ille enim ascensus fuit prior, hic posterior: ille occultus, hic publicus; ille ad diem festum, hic ad docendum. Omnia hæc Evangelista descripsit: priorem enim ascensum factum esse narravit, postquam fratres e Galilæa profecti sunt, isque occultus fuit: posterior autem est ascensus in templum, & de hoc nunc Evangelista loquitur. Nec placet, quod Augusti. tract. 28. dicit, exponere enim videtur hunc ascensum de Galilæa in Hierusalem, quasi die quarta venerit ad festum; sed iam hic ascensus narratus est ab Evangelista superius: & hic fuit prima die festi, nempe venit Hierusalem, tamen occultus mansit, nec docuit publice usque ad quartam diem, quod his verbis dicitur.

Et

Et mirabantur Iudæi, dicentes: Quomodo hic litteras scit cum non didicerit?

Quid docuerit Christus, Euangelista prætermisit: doctrinam tamen insignē fuisse insinuat, dum Iudæos, qui ipsum insequerentur, & ut occiderent, querebant, in admirationem conuersos esse narrat, dicentes, *Quomodo litteras scit, cum non didicerit?* Cæci Iudæi, non quid dicat, & doceat considerant, ut veritatem assequantur, sed quomodo docere possit. Et vero consideratio ista, si uti fieri debuit facta fuisset, eos ad credendum inducere sufficiens erat; magnum enim veritatis, nempe Christum a Deo esse, argumentum erat, sine disciplina vlla, tantam, & tam mirabilem proferre doctrinam; laudabilis tunc esset admiratio; at dum in sua persistunt infidelitate, & inutile faciunt quod in maximam debuit utilitatem conuerti, arguendi & insimulandi sunt maxime. *Litteras*, scientiam sacræ scripturæ appellant, & eam, quæ diuinorum est mysteriorum; hæc enim Græce Grammatica vocatur, Latine litteræ. 2. Tim. 3. Quia ab infantia sacras litteras nosti. Act. 4. Comperto, quod homines essent sine litteris. Quidam hæc admirationem eorum esse existimant, qui Christi sermonem susceperunt, & in pretio habuerunt: at verius est illorum fuisse, qui increduli erant, & hæc proferebant, non ut laudarent; sed ut potius dæmoni tribuerent; aut saltem, an a Deo esset, in dubium reuocarent. Nam paulo inferius isti dixerunt: Dæmonium habes. Et rursus his dixit Dominus: Cognoscetis an mea doctrina a Deo sit, quasi id dubitassent, & ita Chrysof. hom. 48. & Cyril. lib. 4. cap. 41. sentire videntur. Hi Iudæi doctrinam negare non poterant, aut laudare fugientes: quomodo eam habuerit, mirantur: & in dubium reuocant, an ex Deo sit, quam omne humanum ingenium excedere agnoscebant.

Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me.

Eorum quamuis occultas voces sentiens Dominus, ut vel in hoc suam diuinitatem ostenderet, ipsorum admirationi respondit, & vnde has litteras, & doctrinam acceperit, exposuit. *Doctrina*, inquit, *mea*, quam habeo, & quam audistis, *mea non est*; id est, a me non est, sed ab eo, *qui me misit*: significat hanc doctrinam esse Dei patris, ab ipso enim eam accepit, non ergo est, cur admiremini dicentes, *Quomodo scit, cum non didicerit?* quia a Deo Patre hæc mea doctrina est; non a dæmone, ut suspicamini. Doctrinam affirmat suam quia eam habebat: non suam, quia non eam a se habebat, sed a Patre. Cetera in annotatione require.

A N N O T A T I O X I.

Utrique Christi nature verba superiora obueniunt.

Superiora verba vera sunt, de Christo A ut filius Dei est, & etiam ut homo est. Ut enim Deus est, habebat eandem omnino scientiam, & doctrinam, quam Pater habet; ut enim vna est essentia, ita & vna est vtriusque scientia, & doctrina: hoc tamen discriminis est, quod Pater a nemine, filius eam a Patre habet: & propterea verum est, quod dicit, *Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me.* Dicit suam &

non suam: sed non modo eodem interpretanda sunt hæc: sua enim erat, quia vere eam scientiam, & doctrinam habebat, & habet; non sua autem, quia sic eam habet, ut a Patre accipiat. Ut homo autem est, scientiam habet, & doctrinam, non eandem cum patre: sicut enim natura est diuersa, ita, & doctrina, & scientia tali nature inhærens diuersa est: diuersam dico scientiam & doctrinam, in se ipsa. Est enim acci-

Accidens, & habitus infusus, ex parte vero eorum, quæ sciebat & docebat, eadem est cum scientia Patris propter identitatem eorum, quæ scit, & docet Christus: quæ enim scit, & docet Christus ut homo, sunt eadem cum his, quæ scit, & docenda vult pater. Hæc igitur doctrina, quæ Christi hominis est, suam dicit, quia ipsi inest: non suam autem, quia a diuinitate, quæ vnita est, procedit & emanat. Propterea vere dicitur, *Mea doctrina*, quam ut homo habeo *non est mea*, sed Patris, quia ab eo accepta est, & ab eo mihi data, & communicata. Tribuit Christus Patri, quæ diuinitatis sunt, cum posset dicere; doctrina, quam ut homo habeo, a me ipso, qui Deus & filius Dei sum, est: at Patri tribuit & recte, ut notat Chrysof. hom. 48. ne ingenitus, neue Deo contrarius, neue se extollere videretur; ut modestiam seruans neminem se iactare debere doceret, & ut auditorum imbecillitati confuleret. Cum igitur hæc

sententia duos admittat sensus veros, & qui ad rem facere possent, sacri Doctores modo vnum, modo alterum, aut hi vnum, alij alterum, aut hi vnum, hi alterum sequuntur. Ambro. lib. 2. de fide cap. 4. & li. 5. cap. 3. de Christo ut homine hanc sententiam exponit. similiter August. lib. 1. de Trini. cap. 12. idem Aug. lib. 2. ca. 2. de diuina scientia, quam habet ut Deus, interpretatur: affirmant tamen utroque modo intelligi posse. & tract. 27. in Ioan. etiam de diuina scientia exponit: sicut & Cyril. lib. 4. cap. 42. & Chrysof. hom. 48. Vtrius modo exponas, sententia eadem est, & in utroque sensu suam scientiam diuinam seq. Deum, seu Dei filium esse his verbis Christus significat: simulq. facto comprobatur, quæ occulte dicebantur reuelando. Ad contextum autem præsentem magis facit si de scientia, aquam habuit, ut homo, interpretemur, quæ quidem erat a Deo.

Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina vtrum ex Deo sit, an ego a me ipso loquar.

C O M M E N T A R I V S.

Causam, cur illi non cognosceret talē doctrinam, cuius esset, tacite & miro artificio detegit, *Si quis*, inquit, *voluntatem eius*, qui me misit, id est, Dei Patris, *facere voluerit*, is facile cognoscet a quo mea sit doctrina: nempe an a Deo, an a me ipso: id est, a me excogitata, aut inuenta, aut quæ sita, Deoq. contraria. A se ipso uocat, quod opponitur a Deo esse, ut recte exponit Chrysof. hom. 48. ac si dicat: cognoscet an mea doctrina sit Dei, an vero ipsi contraria. Recte ergo sequitur illos nolle facere Dei voluntatem, quando quidem non cognoscebant, a quo esset doctrina Christi. Tacite ergo arguit Dominus, & causam; cur non credant, nec intelligant eius doctrinam indicat; quod Chrysof. hom. 48. & Cyril. lib. 4. cap. 43. aduertunt. Ac si diceret: deponite iram, inuidiam odium, quæ contra me, & contra Dei voluntatem concepistis, & tunc intelligetis meam doctrinam, a quo sit: hæc vos impediunt a recta, & vera intelligentia: qui enim Dei voluntatem querit facere, & quæ ei aduersantur omnino fugere, cognoscit meam doctrinam esse Dei, & non humanum inuentum contrarium ipsi, ut vos putatis. Attende, eum qui vult Dei facere voluntatem, dici cognoscere Christi doctrinam, quia dispositus est, nec impedimentum habet cognoscendi; tamen lumen diuinum necessarium est, quo id assequatur: sicut qui diceret, qui oculos sanos habet & apertos, videt, quæ ei obiecta sunt, non tamen propterea negatur lumen exterius, sine quo non fit visio.

A N N O T A T I O X I I.

Augustinus tract. 29. verba hæc aliter exponit, ut is voluntatem Patris dicatur facere, qui in Christum credit, iuxta illud Ioan. 6. Hoc est opus Dei, ut cre-

credatis in eum, quē misit ille. Erit ergo A
sensus; qui credit in me, cognoscat de do-
ctrina mea, an a Deo sit; iuxta illud Isa. 7.
Nisi credideritis, non intelligetis. Fidei
enim mysteria hoc habent, ut prius credā-
tur, quam cognoscatur. Similis sensus est

illorum verborum, ut superius annotaui-
mus. cap. 3. Qui diligit veritatem, venit
ad lucem, & qui mala agit, odit lucem.
Hæc expositio est vlade probabilis; tamen
accommodatior est illa Cyrilli & Chryf-
quam in commentario sumus secuti.

Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quarit.

COM M E N T A R I V S.

Non est contentus Dominus causam, cur doctrinam eius Iudæi non cogno-
scant aperire, & simul modum cognoscendi tradere, quæ in superiori sen-
tentia fecit, sed probat doctrinam suam Dei esse, ut ex probatione etiam ipsi id
intelligent. Est autem probatio hæc, *Qui a semetipso loquitur*, id est, qui doctri-
nam propriam & a Deo alienam & separatam loquitur; his honorem propriū
quærit, ut ab auditoribus in pretio habeatur, ab illisq. gloriam, & laudem
consequatur; at ex aduerso, qui non quærit proprium honorem, nec gloriam,
sed Dei, profecto a se ipso non loquitur, sed a Deo. Hoc argumentum probat,
verba superiora intelligenda esse de scientia humana Christi, quæ a Deo erat:
nam his verbis solum intendit se esse a Deo missum, & quæ secundum eius sunt
voluntatem docere, ab eoq. doctrinam accepisse, & id hoc argumentum con-
firmat. Christus autem ut homo non ex sua prædicatione, & doctrina, quærebat
humanam gloriam & honorem, sed Dei Patris: ad cuius voluntatem obseruan-
dam homines exhortabatur, & cuius honori in omnibus consulebat; non igitur
doctrina eius aliena erat a Deo.

*Qui autem querit gloriam eius, qui misit eum, hic verax est, &
iniustitia in eo non est.*

Alteram partem argumenti proponit: est enim argumentum ab opposi-
to consequentis ad oppositum antecedentis, ut Dialectici dicunt; ac si
dictum esset, homo est, ergo animal est, at non est animal, ergo nec homo.
Ita nunc, A semetipso loquitur, ergo proprium commodum, & honorem
quærit; at non quærit proprium honorem, igitur non a semetipso loquitur,
sed ab eo, cuius honorem quærit. Hoc nunc dicit, cum enim superius vnam
proposuisset partem, qui a semetipso loquitur, quærit propriam gloriam; in-
fert a contrario, *Qui autem querit gloriam eius, qui misit eum*, non autem pro-
priam, *Hic*, profecto, *est verax, & non est iniustitia in eo*. Non intulit Domi-
nus hic a Deo est, sed verax est, & iustus, seu non est iniustitia in eo, ut doctrinā
& opera sua defendat. Hæc enim duo calumniabantur Iudæi; doctrinam qui-
dem, quia seducebat turbas: opera, quia Sabbatum non custodiebat. Contra
vtramque calumniam intulit, qui gloriam Dei, a quo missus est, non autem pro-
priam quærit, hic verax est, quia doctrina eius vera est: mendacijs enim non
glorificatur Deus, iniustitia etiam in eo non est, quia opera eius iusta sunt;
non enim a transgressoribus honorificatur Deus. Pende quam prudenter,
& apposite hæc Dominus intulit: nam inter illos multi contra doctrinam dixe-
rant, seducit turbas: alij quærebant eum interficere prætextu violationis Sab-
bati, propter Paralytici illius miraculum Ioan. 5. ut paulo inferius explicabitur.
Propterea Dominus hæc duo inferre voluit, verax est, & in eo iniustitia non est,
simul

Iudæi Chri-
sti doctrinā
& opera ca-
lumniaban-
tur.

simul etiam ut occasionem haberet, ex hoc verbo Iudæorum peruersum, &
iniquum animum reprehendendi, quo propter opus mirabile ac plane Diuina
virtute Sabbato perfectum, vitæ ipsius insidiabantur. Hic est horum verbo-
rum legitimus sensus. Tacite, ut Cyrillus lib. 4. capit. 44. dicit, Phariseos illos ar-
guit, qui propriam quærentes gloriam, mendaces & iniusti erant. Mendaces,
quia hominum traditiones diuinæ legi contrarias docebant: iniusti, quia diuina
mandata transgrediebantur. Matth. 15. Cur transgredimini mandata Dei pro-
pter traditiones vestras? Erant etiam mendaces & iniusti contra Christum: men-
daces, in dissuadendo populo, ne in Christum crederet: iniusti, in morte inno-
centissimo Christo machinanda. Hæc autem omnia acciderunt, quia non Dei,
sed propriam gloriam quærebant, proprijs commodis consulentes.

*Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem?
quid me queritis interficere?*

Verba hæc sic superioribus connectuntur. Cum se veracem, & iustum in do-
ctrina, & operibus dixisset, arguit nunc Iudæos iniustitiæ & transgressio-
nis, in eo, quod eum quærant interficere: & est sensus, nonne legem habetis,
quam vobis dedit Moyses, cur nemo ex vobis seruat eam? Si enim seruaretis, nō
quæreretis me interficere: nam in fontem & innocentem interficere lex prohi-
bet. Si verbum illud vltimum præponatur, clarior efficitur sensus, sic: Iniustitia
in me non est, quid me quæritis interficere? nonne Moyses legem dedit, cur
eam seruare non vultis? sicut si quis iniuste inter nos ab alijs iniurias patiatur,
persecutoribus dicat: Nonne Deus prohibet iniuria proximum afficere? nonne
legi Dei subiecti estis, cur nō seruatis cur nō facitis, quæ Deus præcipit? ita nunc
dicitur. Illa enim verba, *Et nemo ex vobis facit legem?* interrogatiue habentur, &
faciunt sensum, cur non seruatis legem Moysis, cur ei contrauenitis, dum me
innocentem, veracem, & iustum occidere quæritis? Et recte Dominus eos
arguit, quod contra legem Moysis agant, dum ipsum occidere quærant: tum
ut ostendat se non esse contrarium Moysi, ut ipsi opponebant: tum ut eos po-
tius Moysi contrarios declaret, & crimen in ipsosmet retorqueat, quod illi impo-
nere studebant. Ad incredulos & persecutores hæc verba Dominus dirigit, pro-
pterea dixit, *Nemo facit legem.*

A N N O T A T I O X I I I.

Variis supe-
riorum ver-
borum sen-
sus.

Superiorem sententiam obscuram esse
nemo ibit incicias: quæ quidem varie
exponitur, & connectitur a diuersis. Pri-
mo Chrysof. hom. 48. dicit in duobus
Christum a Iudæis esse reprehensum; &
in doctrina, quod se Patri æqualem face-
ret; & in operibus, quod Sabbatum vio-
laret. Verbis prioribus ad doctrinæ calum-
niam respondit, docens suam doctrinam
a Deo esse, idq. probauit: ad alterum
nunc se conuertit, & eos maioris arguit
transgressionis, estq. sensus: Vos me legis
transgressionis accusatis; at maioris estis
transgressionis rei. Dedit enim vobis Moy-

ses legem, & non seruatis eam, quam non
leuiter, sed grauitate transgredimini; quæ-
ritis enim me interficere; quasi diceret:
Ego si solui legem, hominem liberaui, in-
firmo sanitatem restitui, vos autem solui-
tis, innocenti mortem parando. Ista est
Chrysofomi expositio, & similis est Cy-
rilli. lib. 4. cap. 46.

Secundo loco Augustinus tract. 30. ali-
ter exponit, ut sit sensus: Vobis Moyses de-
dit legem, & non seruatis; si enim serua-
retis; in ipsa me agnosceretis, & non oc-
cidere quæreretis. Quamuis sensus iste
alius sit a superiori, tamen connectio ea-
dem

Ecc dem

dem videtur, ut Dominus ad calumniam his verbis respondeat, qua tamquam legis transgressorem occidere querebant. Quamquam sic etiam connecti potest, ut Dominus ad eos, qui interficere eum studebant, se couertens arguat; ostendens eos id tentare, quia legem Moysis non seruabant. Tertio loco aliqui recentiorum hæc verba connectunt, & exponunt sic, ut probet Dominus, quæ paulo superius dixerat, qui facit voluntatem Patris cognoscat de mea doctrina an a Deo sit: quibus verbis insinuauit illos non facere voluntatem Patris. Id nunc ostendit dicens; Nonne vobis Moyses dedit legem, & tamen eanemo seruat: quod vel eo patet, quia me interficere, queritis; non ergo mirum si non cognoscatis doctrinam meam, a quo sit, quia legem & Dei voluntatem non facitis. Quarto, alij aliter exponunt, & sic coniungunt, Moyses dedit vobis legem, & ei non paratis, non tamé propterea succensetis Moysi, qui talia vobis mandauit; nam ille, quæ iussit Deus, fecit: cur ergo me queritis interficere, quia quæ vobis displicent & minus grata sunt dico? nam & ego non a

me ipso hæc, sed a Deo accepi, & patris mandata annuncio. Quinro item alij nostro tempore aliter interpretantur, ut Dominus his verbis eos arguat, quod non zelo legis ipsum interficere quarent; ut sit sensus: Moyses vobis legem dedit, & non seruatis, sed contemnitis eam: quid ergo me zelo legis occidere queritis? Non enim zelus illius, sed aliud vos mouet; si enim zelus esset, legem seruare studeritis. Sexto denique alij sic explicant; non mirum si meam doctrinam non recipiatis, quando quidem legem Moysis, quem vos mihi præferitis, contemnitis, & transgredimini: quod eo maxime patet, quia me queritis interficere. Hæc sunt expositiones doctorum. Longum esset, & inutile, si contra singulas agere tentarem; quamuis contra aliquas id efficaciter fieri posset. Mihi ea legitima videtur, quam in commentario adhibui: cum enim se veracem, & iustum esse ostendisset, eos arguit & in ipsos inuehitur, qui mortem illi machinabantur, nullam legis Moysis & Dei rationem habentes, cuius zelum ipsi falso prætexebant.

Respondit turba, & dixit: Daemonium habes, quis te querit interficere?

COMMENTARIUS.

Non ad turbam Dominus dirigebat verba superius dicta, sed ad Phariseos, & Iudæorum primos, qui id facinus conceperant, & exequi procurabant, turba vero sceleris tanti ignara, arbitrans sibi hoc peccatum imponi, in Christum inuehitur acerbè, & iniuria afficiens a se facinus tale repellit. *Daemonium habes. & Quis te querit interficere?* ac si dicant; Dæmonio te instigat, ut hæc dicas: nam nemo nostrum te querit interficere. Dæmonio hoc tribuunt, quia ipse est mendacia & falsa testimonia & calumnias imponere, & propterea in eum, quod dæmonis spiritu ducatur, conuictum iactant.

ANNOTATIO XIII.

Cyril. lib. 4. cap. 47. dicit vocem hæc esse eorum, qui interficere querebant: scientes enim crimina sibi illata, ad negationem refugerunt. Vnde negatio hæc malignitatis fuit, impietatemq. impietati addunt, quasi mendacem eum appellantes. Hæc Cyrillus. Idem Chryf. hom. 48. quod si obijcias, quia hi de turba erant,

respondet omnes eum interficere quæsiuiffe, quia dictum est: Nemo ex vobis facit legem? Sed profecto difficile est creditu omnes etiam de turba Christum interficere voluisse, immo contrarium Evangelica lectio habet: nam inter eos erant, qui dicebant, Bonus est. Existimo igitur, eos, qui ita responderunt, non fuisse de

nume-

numero eorum, qui occidere querebant: A erat enim turba humilis, cuius non erat legis transgressiones vindicare. Illi Pharisei, & Principes erant huius criminis rei, proptereaq. turba ita acerbè, & asperè respondit, quia se talis sceleris immunem sentiebat: nec Dominus eam huius accusare intendebat, sed Phariseos legisdoctores, & Iudæorum principes. Dices, cur non igitur ad eos distinctum, & singularem habuit sermonem? Respondeo ex quadam egregia doctrina Grego. libro 13. Mora. capit. 3. cuius hæc sunt verba. Nisi prædicator sustineat, quando proferre congrue correptionem possit; auget in eo malum, quod insequitur: sæpe enim contingit, ut talis sit,

Quomodo prædicator aliquem publice arguere possit.

qui nulla increpationis verba sustineat. Quid igitur in huius culpa prædicatori agendum est, nisi ut in sermone admonitionis, quem pro communi salute omnium auditorum facit, tales culpas ad medium deducat, quales eum perpetrasse considerat, qui & præsto est, & de se solo adhuc argui non potest, ne deterior fiat; & cum generaliter contra culpam inuectio intenditur, correptionis verbum libenter ad mentem ducitur, quia potens prauus ignorat, quod sibi hoc specialiter dicatur. Hæc Gregorius ex quibus, quare Dominus generali reprehensione in suos sit inuectus persecutores, facile patet.

Respondit Iesus, & dixit eis: Vnum opus feci, & omnes miramini.

COMMENTARIUS.

Inconstantis & ingrata turbæ conuictum spernens Dominus, ijs, qui vere occidere eum querebant, respondet, causam eos nullam interficiendi habere demonstrans. Est autem aduertendum a tempore illo, quando Dominus paralyticum sanauit, grabatumq. tollere Sabbato iussit, Iudæos Christum interficere decreuisse, ut in eo capite declaratum est. Nec cessauit hæc istorum iniqua, & impia intentio; sed magis ac magis in eis augebatur, eratq. perpetua memoria huius facti: quamuis quando hæc loquebatur Dominus, iam sesquiannus ab illo facto intercesserit: nam gestum fuit Paschatis tempore, & ut alij dicunt, Pentecostes. Tamen post illud Pascha, aliud est celebratum, cuius Ioannes non meminit, & post hoc agebatur festum Tabernaculorum, quando hæc loquitur Dominus, qui annus erat tertius suæ prædicationis: sequenti enim proximo Paschate occisus est. Dominus igitur hoc factum nunc repetit, quia in eorum memoria præsentissimum erat, & propter id mortem ei parabant. Repetit autem, ut eos contra legem agere, nullamq. causam ipsum interficiendi habere coram toto populo demonstraret, suamq. innocentiam significet. Verbis igitur propositis causam, quam occidendi prætexebant, proponit; estq. sensus: dixi vos inique, & contra legem me occidere quærere, hanc vobis iniustitiam ostendo, *Vnum opus*, inquit, *Feci*, nempe Paralyticum sanavi Sabbato, & propter hoc, *Omnes miramini*, id est, perturbati estis, & tumultuamini, quasi Sabbatum, & legem sim transgressus. In sequentibus ostendit hanc causam non esse iustam. Et attende, *Vnum*, inquit, *Opus feci*, quasi diceret; non habetis quicquam aliud contra me, nisi hoc vnum: rursus vno opere turbati estis omnes; id est plurimi. Admiratio hæc non est in bonam partem, sed in malam, quia tumultuabantur, & perturbabantur contra Christum, ut exponit recte Chryostomus hom. 48.

Ecc 2 Propterea

Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moyse est, sed ex Patribus, & in Sabbato circumciditis hominem.

C O M M E N T A R I V S.

Videnti argumento probat se non esse transgressorem legis Mosaicae de Sabbato custodiendo, eo quod hominem Sabbato curauerit. Supponit autem vnum, in quo rota argumenti vis consistit, nempe Moysen dedisse Iudaeis circumcisionem; propterea quia a Patribus erat praecipua, non quasi ipse primus esset institutor, vnde principaliter ad legem Moyse non pertinebat. Ante ipsam enim circumcisio fuit, & tamquam iam institutam ipsis restituit, erat enim intermissa in deserto: praecipuum vero Sabbati proprium erat Moysi, ipse enim primus tale praecipuum imposuit, quod ante non seruabatur. Est ergo sensus, Vos vtrimini circumcisione non tamquam a Moyse instituta, sed a Patribus; non enim erat proprium opus legis, sed Patrum, & propterea ille vobis dedit eam; & tamen in Sabbato, quod Moyses praecipit circumciditis, nec legem Moysi vos transgredi putatis, quia quod fecerunt Patres, facitis. Concludit verbis sequentibus; si igitur circumciditis hominem in sabbato, nec ex hoc sequitur transgressio legis Mosaicae, quia a Patribus fuit illa circumcisio, cur mihi succensetis, quasi ego legem Mosaicam sim transgressus, quod hominem totum saluum fecerim, cum sit hoc opus multo maius, quam circumcisio? Et attende, quo modo ad ipsos referat factam. Vos circumciditis in Sabbato, non solum quia ipsi circumcidebant, sed quia ipsi declarauerat esse in Sabbato circumcidendum: nec enim Moyses id expresse docuit. Immo dum Sabbatum praecipit, nec expressit circumcisionem in eo debere fieri, videri alicui possit, quando circumcisio exercenda occurrebat Sabbato, potius esse transferendam. At non sic faciebant, & recte: praeferebant enim circumcisionem Sabbato, & declarabant non esse tale opus contrarium Sabbati obseruantiae, quia erat opus Patrum.

A N N O T A T I O X V.

Recentiorum complures, verba, Non quia ex Moyse est, sed ex patribus, per quandam parenthesim, & velut verbi correctionem dicta censent: ne aliquis opponeret, Moysen non fuisse primum circumcisionis auctorem: non tamen, quod illa verba ad argumentum aliquid faciunt: nam sententiae sensum hunc esse putant. Moyses dedit vobis circumcisionem, & circumciditis in Sabbato, nec propterea legem transgredimini. Patitur autem haec interpretatio permultas difficultates, ratione illius dictionis, Propterea, quia tali expositioni aptari non posse videtur, vt paulo inferius explicabitur. Idcirco meo quidem iudicio isti sensum non assequuntur. Rectius & verius Cyril. lib. 4. cap. 49. & Chryst. hom. 48. & Euthym. haec verba ad argumentum pertinere arbitrantur, quamuis non eodem modo exponant. Vis enim argumenti in hoc consistit, per circumcisionem, quae non est propria Moy-

sis, sed Patrum, factam in Sabbato, non est legis Mosaicae transgressio, ergo neque erit per opus Christi miraculosum, quod maius est, quam circumcisio. Distinguit enim Dominus circumcisionem a lege Moyse, & Sabbatum ad Moysen, & circumcisionem ad Patres refert: vt si per opus illud Patrum non sit transgressio legis Moyse, nec per hoc opus mirum sanationis, vt in commentario exposuimus, fiat. Et tunc recte accommodatur particula Propterea, vt ex sequenti annotatione constabit. Si autem illorum expositiones sequamur, nec particulam hanc, nec vim argumenti consistare, facile intelliget, qui attente verba considerauerit.

A N N O T A T I O X V I.

Mirum est, quantam expositoribus illa particula, Propterea, ingerat difficultatem: tam his, qui verba illa, Non quia

Vox Propterea vatic explicatur.

quia ex Moyse, sed ex patribus, per correctionem quandam dicta censent: quam illis, qui ad vim argumenti facere existimant, praecipue tamen prioribus. Varie igitur exponitur. Euthymius enim super uacaneam censet, & vulgari modo positam, & nihil ad sensum facere. Haec responsio non est probanda: non enim in sacra scriptura leuiter illa particula ponitur, maxime cum haec sit de numero earum, quae multum in oratione valent, sensusque ac sententias variare solent. Theophylactus superioribus connectit, vt sit sensus: Omnes miramini, propterea, seu propter hoc opus quod feci: nam Graece legi potest re latiae, idem enim est ac Latine, propter quod, quod & vnus dictionis, & duarum vim habet, & tunc sensus est: Vnum opus feci, & omnes miramini propter hoc. Mihi Chry. ho. 48. idem videtur sentire: at quia codices omnes & Latini, & Graeci cum sequentibus connectunt & communissime exponunt Doctores, non placet ab hac communi lectione discedere. Tertio igitur loco recentiorum aliqui illud, Propterea, sic connectunt cum sequentibus, vt non sit causa significatiuum, sed velut attentionem excitans sequentium, ac si dictum esset: Vnum opus feci, & omnes miramini propterea Moyses dedit, id est propterea attendite, & aduertite quae dicam. Sed hi nec cum sequentibus, nec cum praecedentibus connectunt, & necesse est verbum aliquod supplere, quod iam non est verba exponere, sed multiplicare, nec talis dictionis in scriptura vniquam sic posita reperitur. Quarto alij totam sequentem hanc sententiam cum superiori coniungunt, vt sit sensus: Vnum opus feci, & vos miramini; propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, vt circumcisio facta in Sab-

bato faciat, ne vos miremini, nec me legis transgressorem existimetis. Violenta est, & non vera haec expositio: nam non fuit haec causa, cur Moyses dedit circumcisionem. Quod si dicant, Propterea, non causam, sed euentum indicare, quasi ex eo quod Moyses dedit circumcisionem, & fit in Sabbato, id consequatur, vt probetur Christus non esse legis transgressor, certe violentum est. Nam particula quae euentum indicat, connectitur cum ipsa re, quae euenit, non cum eo, a quo euentus fit. Quinto loco alij particulam ornatus causa positam affirmant, vt Latine, verum enim vero, & fauet his quod notat Rabbi Dauid, nempe particula *ἰσχυ* cui respondet propterea seu *ἰσχυ*. Graece *διὰ τοῦτο* aliquando idem significare, quod profecto, vere, sane, maxime quando in principio sententiae ponitur: at in toto nouo Testamento talis particula in ea significatione non reperitur. Sexto alij vice particulam tamen, seu attamen hanc positam dicunt. Omnes hi nostrae aetatis auctores eo mouentur maxime, quia illa verba media, Non quia ex Moyse, sed ex Patribus, per quandam parenthesim, & velut per correctionem dicta putant, non autem, quod ad vim argumenti faciant, sed superius ostendimus maxime id ad argumentum facere. Quare septimo loco Cyril. lib. 4. cap. 49. omnium optime hanc particulam exponit, cum sequentibus connectens, & causa reddenda appositam interpretans, vt sit sensus: Idcirco, seu ea de causa dedit vobis Moyses, circumcisionem, non quia erat ex se, sed quia erat ex Patribus: & tamen vos in Sabbato circumciditis, quauis illa sit Patrum, Sabbatum autem sit Moysi. Huc nos in commentario sensum alexi sumus, & verisimum legitimumque reputamus.

Si circumcisionem accipit homo in Sabbato, vt non soluat lex Moyse, mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in Sabbato?

C O M M E N T A R I V S.

Ad praecedentem sententiam haec pertinent: concludit enim ex superiori sententia argumentum: Si homo accipit circumcisionem patrum, in Sabbato, & non hinc sequitur, vt soluat lex Moyse praecipientis obseruantiam Sabbati, non debetis mihi succensere, nec me transgressorem Sabbati iudicare, Si totum hominem sanum feci in Sabbato: maius enim opus est haec curatio, quam Patrum circumcisio; & si circumcidentes Sabbato non existimatis vos transgredi legem Moyse, profecto nec me debetis iudicare eam esse transgressum. Circumcisione distinguit a lege Moyse, tamquam ea sit Patrum: ad legem enim Moyse id pertinet,

tinet, quod ipse primus instituit, qualis erat Sabbati obseruantia. Quod si quis Iudæis obiecerit, circumcissionem fuisse institutam a Deo, & propterea obseruari debere ab eis etiam in Sabbato, obiectio friuola esset; nam etiam Sabbati obseruantia a Deo erat. Si ergo Deus non sibi fuit aduersarius, dum per patres circumcissionem octauo die, & per Moysen Sabbati obseruantiam præcepit, quia in ea obseruantia non erant prohibita diuina opera, sed humana & seruilia; ita etiam de opere Christi iudicandum erat, quod non minus, immo magis erat Dei opus, quam circumcisio. Illud autem, quod dicitur, *totum hominem sanum feci*, opponit circumcissioni, quæ non totum hominem sanabat: immo si ipsa sola circumcisio consideretur, corpus lædebat, quamuis animam sanauerit virtute fidei venturi tunc Christi. Si autem consideretur medicamentum, quod vulnere sanando tunc adhibebatur, quod etiam opus quoddam erat; nec totum corpus sanabat, sed particulam quandam: at Christus Paralyticum totum sanum fecit; & quantum ad totum corpus, quod morbo graui vexabatur, vt nec incedere ad piscinam libere valeret, & quantum ad animam simul quia eum liberauerat a peccato: propterea enim dixit illi: Ecce iam sanus factus es, noli amplius peccare. Cetera in annotatione require.

A N N O T A T I O X V I I .

Expositio-
nes Docto-
rum.

Chrystostomus hom. 48. illa verba, *Vt non soluantur lex Moysi*, exponit in sensu causali, nempe circumciditis hominē, ne lex Moysi soluantur, scilicet præceptum circumcissionis. Et communiter hanc Rectoriores expositionem sequuntur. Sed recte Cyrillus lib. 4. cap. 50. eam rejicit: nō enim ipsi circumcidebant, vt lex Moysi non solueretur, immo contrarium potius fieri videbatur: nam circumcisio non erat lex Moysi sed Patrum, Sabbatum autem erat Moysi. Sane si illi non circumcidissent Sabbato, dicendum erat, non circumcidunt, vt non soluantur lex Moysi: dum autem dicitur, *Circumciditis vt non soluantur lex Moysi*, indicat esse sensum, vt non soluantur Sabbatum, quod erat singulare institutum Moysi, non autem Patrum. Propterea ipse Cyrillus, censet verba hæc sequentibus coniungenda, vt sit sensus: Circumciditis hominem in Sabbato, cur igitur mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci, *Vt non soluantur lex Moysi*, id est, succensetis mihi, vt legem Moysi defendatis de Sabbato, quasi zelo illius vos mihi indignemini? Mihi ista connexio non placet, quia aliquantulum violenta videtur, sed superioribus verba coniungenda existimo cum Chryso- & alijs, sed non in eo sensu, quem hi doctores sequuntur, nempe vt illa particula, *Vt*, causam reddat, sed vt sit nota consecutio- nis posita loco *Ita vt*, quasi dictum esset, circumcissionem accipit homo in Sabbato, ita vt non soluantur propter eam lex

Particula
loco ita vt
posita.

Moyfi, scilicet de Sabbati obseruantia. In hac etiam significatione accipitur superius Ioan. 5. Maiora, inquit, demonstrabit opera, vt vos miremini, id est, ita vt vos miremini, ibi eadem est particula Græca *ita*. est etiam locus. 2. Corint. 1. Quæ cogito secundum carnem cogito, vt sit apud me **E S T**, & **N O N**? id est non secundum carnem cogito, ita vt apud me sit est, & non. Sunt alia etiam exempla. Sensus ergo est: circumciditis hominem, & non inde sequitur, vt soluat legem Moyfi de Sabbato, nec vos legis existimatis transgressores eo quod circumcissionem Patrum in Sabbato accipitis.

Illud etiam adnotandum est Chryso- stomum, & Euthymium illud: *Totum hominem sanum feci*, sic exponere, vt totus sanus factus dictus sit, quia & anima, & corpore sanatus est: nam & a peccato liber, & a morbo corporis ereptus simul fuit. Existimo dictum esse totum hominem sanatum esse, ne sanitas in parte corporis versari putaretur, sicut circumcisio, non tamen est Chryso- stomi improbabilis explicatio: nam poterant opponere Iudæi circumcissionem fieri Sabbato, quia erat pro salute animæ, quamuis cum corporis læsione esset. Christus ergo se non animam solam, sed corpus etiam sanasse respondet: circumcisio enim vnā partem sanabat, alteram lædebat, & vulnerabat: at Christi opus integrum hominem saluū fecit. Cur igitur illa circumcisio Sabbatū non soluit, opus autem Christi soluit? Cyril.

Cyril. lib. 4. cap. 50. exponit id dictum esse respectu medicinæ, quam adhibebant, vt a vulnere circumcissionis sanarent, vt sit sensus: Vos Sabbato medicinam adhibetis, vt vnā corporis particulam sanetis, ego autem totum sanauī hominem. Et id quidem verum est: tamen Dominus non sumit argumentum ex medicina, quæ adhibebatur vulnere sanando, sed ex circumcissione ipsa, quæ erat opus quoddam

A ex suo genere seruire, & tamen exercebatur Sabbato: & in hoc est præcipua vis argumenti. Potest etiam nomine circumcissionis totum comprehendi, quod in ea adhibenda efficiebatur: nempe abscisio, & medicamentum, præcipuum tamen opus circumcisio erat: hoc enim est de quo dicitur, *Moyse dedit vobis circumcissionem*, non quia ex Moyse, sed ex Patribus.

Nolite iudicare secundum faciem, sed rectum iudicium iudicate.

C O M M E N T A R I V S .

Excludit Dominus vanam argumenti responsionem, quam Iudæi adhibere poterant dicentes: Circumcisio est Patrum, & a Moyse etiam confirmata: propterea Sabbato circumcidimus, nec transgressionem legis existimamus Patrum auctoritate suffulti. Id Dominus per præoccupationem diluit: *Nolite iudicare secundum faciem*, id est, in acceptione personarum: *Sed iustum iudicium iudicate*, id est; considerate opera ipsa, quæ Sabbato fiunt. Circumciditur homo ex vna parte, ex altera vero homo triginta octo annos habens in graui infirmitate breui temporis momento ita sanatur, vt grabatum valeat per vias portare: quis neget diuinius, mirabilius, potentius esse hoc opus? Si ergo licuit vobis illud in Sabbato exercere, cur hoc mihi non licuerit? vos ad personas recurritis, scilicet, circumcisio Patrum est, opus hoc tuum est, quem nos multo Patribus inferiorem existimamus: hoc iam est iudicium in personarum acceptione accipere: nam opera sunt, per quæ fit transgressio, si aliqua est, non personæ ipsæ. Aduerte illud: *Secundum faciem*, in Græco est secundum aspectum, seu visionem. Idem est sensus: facies enim est, quæ videtur, propterea iudicare secundum faciem & visionem, idem est. Exactionem huius sententiæ declarationem in annotatione require.

A N N O T A T I O X V I I I .

Secundum
faciem iudi-
care quod si-
gnificet.

Cyril lib. 4. c. 51. Chryso- stom. 48. & Euthy. Secundum faciem iudicare exponunt, vt idem sit, quod iudicium præferre in acceptione personarum, nempe quando id consideratur in causa, quod ad causæ iustitiam non pertinet. Et hæc est legitima explicatio, non ea, quam recentiorum aliqui adhibent, vt id sit iudicare secundum visionem, seu faciem, id est, superficialiter, & non re omnino & intime considerata, & perspecta, sed ad rem præsentem hæc non facit, quod ex antithetico facile colligitur. Alias dicendum fuisset, Nolite iudicare secundum faciem, sed mature, & exacte omnia perpendite: at nō sic dicitur: *Sed iustum iudicium iudicate*, quod verbum præcedens declarat intelligendam de personarum acceptione: huius

Anima opponitur iustum iudicium. Propterea vt recte Cyril. docet, proprijs verbis legis Dominus vtitur, vt legis auctoritate inducat ad tale iustum iudicium. Sunt autem verba legis Deut. 1. Quod iustum est, iudicate: ita paruū audietis vt magnum: nec accipietis cuiusque personam. Præterea quia si is esset sensus, euadere poterant Iudæi dicentes, illam circumcissionem esse Patrum, & Moysi: at hoc opus sanationis non esse patrum: propterea Dominus ad iudicium remota personarum acceptione ex lege ipsa diuina exhortatur. In quo autem ista acceptio personarum consistat, & quo modo sit applicanda verbis, adhuc declaratione indiget. Chry. Cyril. Euthy. & Aug. tract. 30. sic expli- cant, vt sit comparatio inter Moysen, & Christum,

Christum, sitq. sensus: Si vos a transgressionē Sabbati liberatis, qui Sabbato circumciditis: me autem condemnatis, qui Sabbato sanavi, quia Moysen plurimi, me autem nihili facitis, iudicium vestrum in acceptione personarum est. At hæc explicatio mihi non videtur verbis accommodari posse: non enim Moyses est, qui dicitur esse circumcidere, sed ipsi circumcidebant Iudæi, quibus cum loquebatur: & ipsi erant, qui se legis Mosaicæ propter circumcissionem transgressores non esse censebant.

Verus Christi verborum sensus.

Verus igitur sensus hic est, Lex Moysis præcipit, ut Sabbatum seruetur: Patres octauo die circumcidendum infantē præcipiunt, quod & Moyses confirmavit, fieri autem potest, ut dies octauus sit Sabbatum, tunc si circumcisio non fiat, Patrum institutio non seruetur: si verò fiat, lex Moysis violari videtur. In hac ambiguitate vos Iudæi declaratis, & recte factum est, esse die octauo circumcidendum, nec per hoc solum legē Moysis, nec enim opus Patrum credi debet prohibitum fuisse a Moysē: cur ergo creditis opus hoc, quod multo maius est, esse prohibitum? Si enim dicatis, illud erat Patrum, hoc tuum est, quem vulgarem hominem existimamus, & reputamus: iam profecto accipitis personam: nam cum agitur de opere ipso, vos ad personas recurritis, & excellentiā personarum opponitis, relicta ea, quæ est

Operum: est enim hoc meum multo perfectius, & potentius. Hic est sensus. Possit vna obiectio fieri: quod circumcisio fuit ex diuino mandato: nam præcepit Deus, ut octauo die circumcisio fieret: at hoc opus tuum non est ex diuino præcepto. Ut obiectionem hanc refellamus, sciendum est Deum non præcepisse Sabbato circumcissionē fieri debere, præcepit quidem octauo die puerum circumcidendum; Sabbatum autem accidere sepe octauo die poterat: cum ergo ex alia parte præceperit Sabbati obseruantiam, & vtriusque præcepti Deus auctor fuerit, profecto erat ambiguum, vtrum esset implendum. At Iudæi diuinam mentem declarantes censuerunt relicto Sabbato debere fieri circumcissionem, nec esse contra Sabbati obseruantiam. Prætulere enim Patrum institutionem tamquam antiquiorem, & maioribus datam, ab eisq. obseruatam. Cum ergo nunc in Christo opus nouum, & omnem humanam viderent superantem virtutem, quod non nisi diuinum esse poterat: debuerant etiam iudicare multo minus hoc esse in Sabbato prohibitum. Nam ut circumcisio a Deo instituta fuit, ita hoc opus a diuina virtute processerat, quale illi Patres numquam fecerant: illud ergo præferre propter Patres fuit maxima personarum acceptio. Et hic est legitimus, ni fallor, sensus totius argumenti.

Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis: Nonne hic est, quem querunt interficere? ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt.

COMMENTARIUS.

Quidam de turba ex vna parte scientes Iudæorum maiores querere Christum, ut eum ad supplicium traderent: ex altera vero parte videntes illum non solum palam, & libere loquentem, sed etiam eosdem principes, quod eum occidere quererent iniustitiæ accusantem, mirati sunt, quæ ratione factum sit, ut cum paulo ante ad mortem inquireretur, nunc libere loquatur, & reprehensione in eos vtatur, seq. defendat: & nemo non solum in eum manum mittat, sed ne verbo contradicat. Ut enim notat Euthymius, aderant multi ex his, qui eum interficere querebant. Particula *Ergo*, causam huius admirationis indicat, ac si dicat: quia viderunt, & audierunt Christum libere loquentem, & arguentem, propterea mirati hæc dixerunt. Euangelista hos non de Galilæis, nec de ijs, qui ex locis extra Hierusalem venerant, sed de Iudæis ipsis, qui Hierusalem habitabant fuisse narrat: ea de causa, ut quomodo scire potuerint Christum ad mortē queri, insinuet. Cum enim continue in vrbe habitarent, facile intelligere potuerunt, quod principes iam multo tempore patrare parabant: similiter etiam, ut in hoc duritiem, & incredulitatem Iudæorum, qui de Iuda erant, ostenderet. Hi enim omnium maxime

maxime increduli, & infensi contra Christum fuerunt, qui ad fidem promptiores, & ad Christum recipiendum paratiores esse debuerunt: de eorum enim tribu secundum carnem Christus futurus erat.

ANNOTATIO XIX.

Græci codices habent, quidam de Hierosolymis, seu Hierosolymitanis, & ita Chryl. hom. 49. & Euthy. legunt. Latini codices habent de Hierosolymis. Parum hoc refert: id enim est omnino sensus. Chryl. hos reputat fuisse de numero eorum, qui in Christi necem principibus consenserant: proptereaq. Euangelistam mentionem fecisse Hierosolymitarum, ut eos miserabiliores fuisse ceteris significaret. Sed non video, quæ ratione id probetur: cum enim essent de turba, quamuis de numero eorum, qui increduli erant, non videtur quo modo neci Christi consenserint: nondum enim principes de nece Christi cum turba aliquid tractauerant. Nisi velit Chrysolomus dicere, eos neci consensisse, quia Principum de Christo occidendo propositum, approbant: sicut solent homines de vulgo probare, aut reprobare suis priuatis iudicijs facta Principum. Et hoc est probabile: tamen ipsi non erant, qui querebant Christum interficere. Hinc patet verba illa, *Damonium habes, quis te querit interficere?* non fuisse omnium de turba, sed multorum simplicium, qui tale facinus ignorabant: nisi forte dicamus eos sciuisse, & dissimulare voluisse: hæc enim omnia probabiliter dici possunt.

Numquid vere cognouerunt principes, quia hic est Christus?

COMMENTARIUS.

Commune est omnibus insoliti, & insperati euentus, causam inquirere: hoc turbæ accidit nunc videre, nempe Christum paulo ante diligenter ad necem quæsitum, & contra quem adeo Principes conspirauerant, ut nemo e turba libere de eo loqui ausus esset; modo libere loqui, & in ipso met principes inuehi, neminemq. illorum vel verbo se opponere ausum esse: mutationis ergo insolite, & insperate causam inquireunt. Erat autem vera huius causa diuinitatis Christi virtus, ac potentia, qua aduersarios ita reprimebat, quando ei placitum erat, ut obmutescere faceret: sed isti hanc non cognoscentes, nec inuenientes, causam sibi aliam excogitant. *Numquid*, inquiunt, *Cognouerunt iam Principes*, hunc esse Christum, depositeruntq. odium conceptum, quo eum prius non cognoscentes prosequerantur? Perpende duo in his verbis, vnum est, quanta fuerit rabies Principum contra Christum, & quanta ipsius Christi virtus, qua eos repressit, ut isti Iudæi huius effectus talem excogitauerint causam; ac si dicerent, maxima diligentia; & rabie iste ad necem querebatur; & nunc tam libere loquitur, & reprehendit, aduersarijs obmutescens, cuius causa alia profecto esse non videtur; nisi quia nouerunt iam hunc esse verum Messiam, & Christum. Et addunt illud aduerbium *Vere*, ut insinuent eos tractasse, & in controuersiam vertisse an esset Christus; at iam veritatem resolutam nouisse, & affectos esse. Alterum est, istos de turba, qui hoc proferebant, deceptos valde fuisse: putabant enim Principes odio habere Christum, & ipsum ad necem querere zelo veri Christi, quia nempe se Christum faciebat, cum non esset. Si autem zelus talis fuisset, vtique rectam causam sibi proposuissent: si enim iam nouerant verum esse Christum, sequebatur profecto ut odium deponerent, & ad necem non quærent, sed potius ipsi se submitterent. At non hunc zelum Principes habebant, fingebant quidem, ut turbas deciperent, sed aliter se res habebat: maxime enim prosequerantur eum, quia nouerant esse Christum, quod Dominus Matt. 21. illa insigni parabola docuit: Hic est heres, venite occidamus eum. Qua

de re cap. 11. inferius exactius tractabimus. Hæc ad sensum horum verborum explanandum satis sint.

Sed hunc scimus unde sit: Christus autem, cum venerit, nemo scit, unde sit.

Incredulitas, & malitia istorum non finit eos in hac causa inuenta quiescere, & permanere. Effectus mirus, quem experiebantur, hanc causam indicare videbatur: at incredulitas & odium contra Christum repellit, & contra inuentam causam, obiectionem inuenit. *Christus, cum venerit, nemo scit unde sit: scimus autem, unde iste sit, ergo iste Christus esse non potest.* Iam rem eo perductam esse fatentur, ut si nescirent, unde iste esset, Christum esse reciperent, & consentirent. Ignorantiam miseri homines ad Christum recipiendum quærunt. Nescire oportet, inquiunt, unde sit, ut verus sit Christus. Magnam confessionem veritatis vis elicuit ab istis: nihil enim contra vitam & mores: nihil contra doctrinam opponunt, quia omnia Christo conueniebant: nihil in illo inuenerant, quod Christum dedeceret, hoc solum inuenerunt, quia sciunt, unde sit; si nescirent, omnia recte se haberent. Attende hac obiectione eos inuentam causam repulisse; nempe quod principes Christum agnouerint, ac si dicerent: cum hic non sit Christus, quia scimus unde sit, non est verisimile, causam hanc, quam excogitauimus, veram esse; nempe nouisse vere principes hunc esse Christum. Isti scire se, unde sit Christus dicunt, quia ex quibus parentibus sit ortus, & progeniem eius scire se putabant, sicuti in c. 6. dictum est: Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem, & matrem? Particula enim *Unde*, non locum, sed originem significat. Existimabant autem neminem, quando Christus veniret cogniturum eius parentes, sed repente ignotis progenitoribus mundo appariturum. Unde hoc sibi falso persuaserint, incertum est: forsan ex locis scripturæ male intellectis: quale est illud Isa. 53. Generationem eius, quis enarrabit? & Michea. 5. Egressiones eius a diebus æternitatis. Sciebant quidem venturum de progenie Dauid, & de loco Bethlehem; tamen in particulari ex quibus parentibus, ignoratum iri credebant. Nec est contra, hoc quod Ioan. 9. dicunt: Hunc nescimus, unde sit: horum verborum enim alius est sensus, nempe nescimus, an a Deo missus sit. Nec est contradictio, quamuis Chryso. hom. 49. eos sibi contradicere existimauerit, tamquam futore ebrios, & insanos. Adde verba illa esse Phariseorum, hæc autem vulgi imperiti, & scripturarum ignari.

Clamabat ergo Iesus in templo docens, & dicens.

Non sine magna causa Christus clamat: cum enim videret illos omnia, quæ Christus facturus erat, de ipso confiteri, hoc vno autem impediri, quia scirent unde esset; propterea clamat, quasi victoriam ex eis reportans. Et quare clamet, illatua particula ostendit *Ergo*, nempe propter dicta eorum, qui nihil aliud opponunt, præter scientiam: quia sciunt, unde sit, & noscunt parentes, & progeniem eius. Clamore autem hoc docet se etiam hoc habere, quod requirunt, nempe se nescire eum, unde sit: ut nulla re deficiente Christum negare eum esse non valerent: propterea dicitur, *docens, & dicens.* Audiamus, quid dicat.

Et

Et me scitis, & unde sim scitis, & a me ipso non veni, sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis. Ego scio eum, & si dixerò quia nescio eum, ero similis vobis mendax: sed scio eum, quia ab ipso sum & ipse me misit.

Veram suam originem docens, ostendit Christus eos nescire, quis sit, & unde sit ipse: & repetit eorum verbum, ut contradicat, & falsum esse demonstret. Et est sensus: *Et me, & unde sim, scitis*, id est, affirmatis vos scire me, & unde sim, quia parentes meos scire vos putatis, & tamen ego *A me ipso non veni sed misit me, qui verus est*; id est, Deus implens quæ promiserat; & hunc vos nescitis. Ac si clarioribus verbis dicat: Ego non sum merus homo, qualem me esse arbitramini, sed filius Dei missus a Patre propter promissiones implendas, quas fecit Patribus vestris, & hunc, *vos nescitis*, id est nescitis esse patrem meum. Non est ergo verum, quod putatis, nempe vos me, & a quo sim, scire, qui filium Ioseph me esse existimatis; at ego, *scio eum*, quia ego sum ab ipso, id est, genitus ab eo, & verus filius eius, & missus in carnem homo factus, quia, *Si dixerò, me nescire eum, Ero mendax*, sicut & vos estis mendaces, dum dicitis scire me, & unde sim. Perpende, qualiter Dominus ostendit eos nescire, unde sit, nec etiam cognoscere quis ipse sit: quia originem habet caelestem, & a Patre est, quem nemo vidit præter ipsum filium: & qui affirmant se Patrem eius scire, mentiuntur; sicut ipse mentiretur, si negaret se scire eum. Mira doctrina, qua Christus suam diuinitatem, & originem aperit, in se promissiones patribus promissas docet, proprijs ipsorum verbis eisdem conuincit. Hic est verus, & legitimus sensus. Græce non habentur illa verba, *Ego scio eum, & si dixerò, quia nescio eum, ero similis vobis mendax*, nec antiqui Latini codices habent, nec Chryso. nec August. exponunt: forsan relicta, quia in Octauo capite repetuntur; sensui tamen præsentī accommodata sunt.

A N N O T A T I O XX.

Multiplex interpretatio Doctorum.

Varie superiora verba Doctores exponunt. Primo loco Chryso. hom. 49. verba hæc: *Et me scitis, & unde sim scitis*, Christi esse dicit affirmantis, illos vere scire eum esse Christum, & a Deo missum: quod si postea dicitur: *Nescitis*, id est, quia operibus, & verbis negabant: & hac ratione tollitur contradictio, quando alijs in locis dicitur, neque me scitis. Tamen expositio hæc difficile veritati accommodatur, sunt enim verba turbæ dicentis: Nescimus unde sit: quæ turba tunc non cognoscebat verum esse Christum. Secundo loco Iustin. Mar. in explanationibus quæst. Gen. quæst. 140. notat ignoracionem voluntariam interdum scientiam dici, & allegat hunc locum exponens dictum esse, *Me scitis, & unde sim, scitis*, id est, scire potestis ex tot signis, & doctrinis a me dictis, & factis: quod si alio in loco nescire hi dicuntur, id est quia vere ignorabant, licet eorum vicio ignoratio tribueretur. Doctrina hæc vera est, non tamen facile accommodatur. Tertio loco August. tract. 31. hæc verba Christi esse dicit affirmantis eos scire, & ipsum, & unde sit ipse; sed ex parte, nempe quantum ad humanam naturam: at ignorare ex altera parte, quantum ad diuinam, quam eis explicat. Recentiores alias adferunt expositiones, sed non videntur aptari contextui ita facile posse. Isti enim Iudæi nec quantum ad humanam naturam Christum nouerant: nam filium Ioseph esse putabant, quod falsum erat, & principium erroris ipsorum. Non ergo Dominus eos scire affirmat, quasi quantum ad naturam humanam eum cognoscerent, in qua veram originem non sciebant: & propterea docet se non habere alium Patrem, præter Deum, a quo est, & a quo missus est. Verba ergo illa, *Me scitis, & unde sim scitis*, sunt per quandam ironiam dicta, quasi eos multum aberrare significaret, dum dicunt: Hunc unde sit scimus, per hoc progeniem eius indicare

Fff 2 volentes:

volentes. Statim autem veram suam progeniem aperit; isti enim progeniem a Patribus describebant, & propterea filium Ioseph appellabant. Dominus ergo se a Deo esse, & Patrem habere Deum docet. Illud autem *Nescitis, & ego scio eum*, significat illos nescire Deum esse Patrem Christi: qui enim nescit unum esse Patrem

alterius, dicitur nescire illum, licet personam cognoscat: & consequenter nescire originem, si illum nescit esse Patrem. Illis verbis, *Ab ipso sum, & ipse me misit*, utramque naturam suam, & originem aperit æternam. Ab ipso sum, ut Deus & Dei filius: & ipse me misit, quia homo factus sum ab eo missus.

Querebant ergo eum apprehendere, & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius.

COMMENTARIUS.

N Querunt Christum affirmasse filium se esse Dei, & verum Messiam, ea de causa, quibus exosus erat, apprehendere eum querebant, sicut Ioan. 5. dictum est. Propterea magis querebant eum interficere, quia Patrem suum dicebat Deum, æqualem se ei faciens. Non igitur accusare poterunt Christum, quod eis locutus non fuerit, & quis ipse fuerit, disertis verbis non docuerit. Hoc notat illa particula *Ergo*, quasi dicat Evangelista, quia dixit se esse a Deo Patre & scire Deum, quem ipsi nesciebant, propterea querebant eum apprehendere, & unde debuerunt conuerti a malitia, & cæcitate ad fidem, & amorem: inde argumentum obdurationis, & multiplicandi sceleris sumunt. At diuina virtute repressi sunt conatus eorum: non quod mori timeret, aut nollet: sed quod in tempus a Deo constitutum mortem differret: *Nondum*, enim, *Venerat hora* mortis, & passionis eius. Illa particula, *Et nemo misit*, loco aduersatiuæ posita est, ut sit sensus: quamuis quærent eum apprehendere, tamen nemo misit in eum manus.

De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant.

T Am mira doctrina Christi non sine auditorum fructu omnino fuit, nam multi de turba crediderunt in eum, nempe esse verum Christum, & Messiam a Deo missum: tantoq. affectu crediderunt, ut fidem in mente conceptam; occultare non valerent, sed in confessionem oris prorumperent, & dicerent, quæ sequuntur. Vno ergo verbo Christi, & hi conuertuntur, & illi obduran tur: sed quod conuertantur, virtus est verbi: quod obdurentur, vitium est audientium. Sicut & eodem lumine, & sani vident, & lippi cæcutiunt: sed quod illi videant virtus est luminis; quod isti cæcutiant, vitium est oculorum. Sed non est æqualis ratio culpæ: nam lippus sine culpa est, quia vitium est naturæ; at obdurati in maximo sunt scelere & damnatione, quia vitium est voluntatis.

Christus, cum venerit, numquid plura signa faciet, quam quæ hic facit?

A Signis, & miraculis multis, quæ Christus ediderat, argumentum sumunt, ad credendum hunc esse Christum, & sensus est: Christus, quem speramus venturum, non faciet plura signa, quam hic facit. Ipse igitur verus est Christus: nam Christus non habebit maius argumentum probandi se esse Christum, quam hic habet. hic est sensus. Attende Evangelistam non referre hæc verba, quasi

quasi prolata ab ipsis postquam crediderunt: non enim dicerent, *Christus cum venerit*, iam enim venisse credebant: sed relata tunc tamquam argumentum, quo moti sunt ad credendum: ac si dictum esset, multi crediderunt, quia dicebant: *Christus cum venerit*, non faciet plura signa, ergo hic est Christus, quod si postquam crediderunt, hæc pronunciarunt, tunc interpretabimur in hunc sensum nempe esse modum quandam loquendi ex quadam suppositione, & conditione: scilicet, si quando Christus venturus esset, non faceret veniens plura signa; vel Christus, quem nos venturum professi sumus, non faciet plura signa, quam hic. hunc sensum Chrysoft. hom. 49. & Euthymius sequuntur.

Audierunt Pharisei, turbam murmurantem de illo hæc: & miserunt principes, & Pharisei ministros, ut apprehenderent Iesum.

H Afce voces quamuis submissas, & velut inter se solos loquentium, audierunt Pharisei, qui timore, ne turba crederet in eum, attentissime omnia obseruabant: quæ autem audierunt ad principes scilicet Sacerdotum (sic enim Græce habetur) retulerunt, & eorum auctoritate, quæ prima erat, accedente, tam hi, quam illi ministros mittunt, ut Iesum capiant. Non enim ausi ipsi sunt venire, ne turba in eos insurgeret; nec eum apprehendere differre volebant, ne si dimitteretur, tota turba in eum crederet; liberumq. postea illis non esset facere, quod cogitauerant, & quæsierant. Qui ergo tenebantur turbam dirigere, & illustrare, ut veritatem cognosceret; remouent, & deterrent a veritate sequenda; ut verum sit, quod Dominus illis obiecit, Matth. 23. *Væ vobis Scribæ, & Pharisei, qui clauditis regnum cælorum ante homines: vos enim non intratis, nec introeuntes finitis intrare.*

Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado ad eum, qui misit me.

M inistris eum apprehendere venientibus dicit Dominus, *Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado* ad Patrem. Hebraismus est, ac si dicat; post modicum tempus, quo vobiscum permanebo, vadam ad eum, qui me misit; nondum est tempus me comprehendendi, cito veniet tempus hoc. Similis phrasus est Ionæ 3. *Adhuc tres dies, & Niniue subuertetur.* Et est præsens loco futuri temporis, vadam ad eum, qui me misit. Consideranda sunt verba, *Vado*, inquit, id est mihi liberum est mori, pono animam meam, quando, & quia volo. Rursus mors mea non est, qualem vos putatis; *Vado ad eum qui me misit*, hominem meum me esse ut ceteros creditis, non sic est; vadam ad eum, qui me misit: quia Dei filius sum, & sic moriar, ut cito resurgam, & humanitatem meam ad dexteram Patris mei collocem: vobiscum autem sum hoc medio tempore inter vos agens ut doceam, vestram salutem operer, ad eamq. acceptandam vos exhorter. *Modicum tempus* vocat, quia proximo Paschate erat passurus. Illa particula, *Ergo*, indicat, quia eum comprehendere veniebant, Dominum hæc protulisse. Quibus verbis non solum illos docuit, sed furorem eorum repressit adeo, ut relicto eo compuncti ad eos, a quibus missi erant, redierint.

Quæretis me & non inuenietis.

P rophetica & simul comminatoria hæc verba sunt, quibus prædicit, & comminatur quod Iudæis incredulis, eiusq. doctrinam contemnentibus post ipsius

ipſius ad Patris, reditum euenturū erat. *Quæretis*, inquit, me, id eſt verum Chriſtum vobis promiſſum inquiretis, *Non* tamen *inuenietis*, id eſt, ad ipſius agnitionem non peruenietis: me enim reiecto, qui verus ſum Chriſtus, omnis qui aliū quærit, non inuenit. Fiet ergo, vt loco veri Chriſti in pſeudochriſtos incidatis: ſtudijq. & laboris veſtri in quærendo non ſolum nullus ſit fructus, ſed etiam damnus, nimirum error. me enim repudiato, poteritis quærare Chriſtum, ſed non inuenire. Hoc Iudæis poſt Chriſti aſcenſionem accidit, ſurrexerunt enim pſeudochriſti, de quibus Matth. 24. dicitur, Si quis vobis dixerit: Ecce hic eſt Chriſtus, aut ecce illic, nolite credere: Surgent enim pſeudochriſti. Quo in loco Hieronymus adnotat captiuitatis Hieroſolymitanæ tempore tres nomen Chriſti ſibi uſurpaſſe, eosq. veriſimile eſt incredulorum Iudæorum diuiſas inuicem partes ad ſe traxiſſe. Modo etiam Iudæi inquirent, & adhuc inquirent Chriſtum; non tamen quamdiu ſic quæſierint, inuenient. Spreta enim veri Chriſti prædicatione, Chriſtus verus inueniri non poteſt. Hæc verba dicta quidē ſunt miniſtris Iudæorum, ſed in eis omnes increduli Iudæi comprehenduntur, qui quotidie querunt Chriſtum in lege, & Prophetis, quorum iam vera eſt illis ablata intelligentia, nec ad veri, agnitionem Chriſti perueniūt, impleturq. quod dictum eſt: *Quæretis me, & non inuenietis*. Chriſtus dicit Iudæos quæſiſſuros eum, quia dum quærent Chriſtum, reiſa quærent illum, qui verus eſt Chriſtus, quamuis eum negent eſſe Chriſtum.

Vanus Iudæorum in Chriſto inquiredo labor.

A N N O T A T I O X X I .

Varie expoſitiones doctorum.

Varie hunc locum, & antiqui, & recentiores Doctores exponunt. Primo loco Chryſoſt. hom. 49. ſic interpretatur: Deſiderabitis me habere præſentem, & nō habebitis: quod impletum maxime eſſe dicit, quando in Hieroſolymitana captiuitate deſiderarunt in ſuis afflictionibus eū habere liberatorem, & auxiliatorem, nec habuerunt. Huic conſentit Euthymius. Hæc expoſitio doctrinam veram continet ſcripturis & Patribus conformem, nimirum peccatores, qui non reſpiciunt, frequenter non exaudiri a Deo in ſuis calamitatibus clamantes. Id docet Hiero. in illud Hierem. 11. Clamabunt ad me, & non exaudiam. id ipſum affirmat Baſil. in reſpon. breui. reſp. 261. probatq. illo Iſa. 1. Cum extenderitis manus veſtras, auertam faciem meam: cum multiplicaueritis orationes, non exaudiam. Grego. etiam lib 19. mora. cap. 15. Confirmatq. illo Proverb. 1. Ego quoque in interitu veſtro ridebo. Neque ſolum hoc eſt, quin potius, etiamſi reſpiciant per poenitentiam, non ſemper Deus exaudit, quantum ad poenas temporales: ita factum legimus cum Dauid. 2. Reg. 12. remiſiſſis enim adulterio & homicidio, non obtinuit etiam poenitens ſibi condonari puerum natum. 2. etiā Reg. 24. quando numerauit populū etiam dolens de peccato punitus eſt. Potuit ergo

Qui peccatores in calamitatibus non exaudiuntur.

ſieri hos Iudæos, qui increduli fuerunt, morte plexos eſſe a Deo, nec exauditos etiam ſi clamarent, & quærerent Chriſtū: ſicq. factum eſt, vt quærerent, & nō inuenirent, etiam ſi poenituerit eos peccati, & incredulitatis ſux. Doctrina ergo cui nritur Chryſoſt. vera eſt, eius tamen expoſitio non mihi videtur ſatis accommodata; nam vel loquitur de fidelibus, aut de incredulis Iudæis: ſi de fidelibus, obſtat quod refert Eufebius lib. 2. hiſtor. cap. 5. nempe diuina prouidentia credentes Iudæos ante bellum a Iudæa fuiſſe extractos ne cum incredulis perirent: ſi autem loquitur de incredulis, nō eſt probabile eos Chriſtum deſideraſſe, quem inſtino odio proſequebatur. nec tamquam Chriſtum, ſed potius vt ſeductorem, & hominē, iuſte damnatum habebant. Hæc igitur expoſitio non videtur legitima.

Secundo loco Auguſtinus. traſt. 3 1. impletum hoc eſſe dicit Act. 2. quando Petro prædicante multi compuncti ſunt, eoſq. tanti facinoris, nempe Chriſti morti interſuiſſe, poenituit, dixerūtq. Viri fratres, quid faciemus? Ecce hi quæſierunt Chriſtum, at non inueniunt, quia veniā deſperarunt. Si ex loco citato Act. 2. aliquos eorum, qui compuncti corde ſunt, quoſq. patrati ſceleris poenituit, deſperaſſe, poſſet Auguſtinus probare, probabilior eius expoſitio

poſitio videretur; tamen ex eo loco non id deducitur, nec veriſimile eſt compunctos & poenitētes deſperaſſe, maxime cum in eam compunctionem vix ſine fide venire potuerint, Petrusq. ipſe remedium facile & efficax ſtatim proponeret: Poenitentiam, inquit, agite & baptizetur vnusquisque veſtrum in remiſſionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus ſancti. Non igitur hæc expoſitio accommodata videtur. Veriſſima quidem eſt doctrina Auguſtini, Chriſti mortem efficaciē eſſe ad delenda peccata cruciſigentium eum, immo multos etiam conuerſos, & veniam obtinuiſſe non dubito; tamen aliquos eorum, qui compuncti ſunt corde, Petro prædicante, deſperaſſe, non cenſeo probabile.

Mortis Chriſti efficaciam

Tertio loco aliqui noſtræ ætatis auctores ſequentes Rupertum ſic exponunt: Quæretis me in ſepulchro detinere, & reſurgentem comprehendere, tamen non inuenietis; quia neutrum poteritis efficere. Hæc expoſitio minorem habet probabilitatem: Iudæi enim numquam quæſierunt Chriſtum poſt ipſius reſurrectionem comprehendere: tum quia non crediderunt reſurrexiſſe, & ſi qui crediderunt, non id tētarunt ſcientes id eſſe vaniſſimum: tum maxime quia loquitur Chriſtus de eo, quod poſt ſuam ad Patrem aſcenſionem futurum erat, nec amplius poſt mortem eum in loco aliquo quæſierunt, ſicut fecerant, quando viuis inter eos conuerſabatur.

Quarto loco alij aliter exponunt, vt hic Domini ſermo ad pios dirigatur, qui poſt eius aſcenſionē credentes in eum quæſierunt, & deſiderauerunt eum videre, & prædicantem audire in terris, ſicut ante fecerat, quando ipſi non credebant ei: non tamen inueniunt, quia id non ſunt affectu. Hæc expoſitio eſt omnium improbabiliſſima; dato enim, quod aliqui tale habuerint deſiderium, de quibus forſan illud dicitur. Luc. 17. Veniet dies, quando deſideretis videre vnum diem filij homi-

nis, & non videbitis. hoc tamen in loco lūge diuerſus eſt ſenſus, loquitur enim nunc Chriſtus cum incredulis, & miniſtris perſecutorum eius, quos deterrere oportebat ſicut etiam paulo poſt idem fecit cum ipſis Iudæis, quando Ioan. 8. dixit: Quæretis me, & in peccato veſtro moriemini. Propterea, ſubiunxit: Vbi ego ſum, vos non poteſtis venire. Quod ſi Apoſtoliſ dicit: Quæretis me, non apoſtuit alterum, nempe non inuenietis, aut in peccato veſtro moriemini, ſicut dixerat, quando Iudæis locutus fuerat; ideo aliter ſunt verba dicta Apoſtoli� interpretanda, vt fecimus infra cap. 13. Videtur igitur expoſitio adducta in commētario omnium accommodatiſſima.

Aduerte ergo hanc Iudæorum inquisitionem eſſe valde reprehēſibilem, quia cū infidelitate & ex infidelitate eſt; ideo non meretur inuenire: Chriſtū enim in lege & Prophetis prædictū & promiſſum fatetur, negant tamen veniſſe, propterea venturū expectantes querunt: fruſtra autē venturus expectatur, qui iā venit. Ante eius quidē aduentum vere expectabatur, & quærebatur, Malach. 3. Veniet ad templū ſuum Dominator, quem vos quæritis, & Angelus teſtamenti, quem vos vultis: at modo non ſic, idcirco quærent, & non inueniūt. Contra euenit gentibus: hæ enim nullam Chriſti notitiam habentes non quæſierūt, diuina tamen gratia & miſericordia Euāgelium eſt illis reuelatum, & in dies reuelatur, & impletur, quod dicitur Rom. 10. & Iſa. 65. Inuentus ſum a non quærentibus me: palā apparui ijs, qui me non interrogebant. Si autem aliqui Iudæi depoſita animi obſtinatione contra Chriſtum, ſtuderēt veritati, eamq. audire non detrectarent, vtique bene quærerent, & inuenirēt, quod multi facient vltimis diebus, quando implebitur, quod dictum eſt Oſea. 3. Reuertentur filij Iſrael, & quærent Dominum Deum ſuum, & Dauid Regem ſuum in nouiſſimo dierum.

Et vbi ego ſum, vos non poteſtis venire.

C O M M E N T A R I V S .

Adiungit tertiam comminationem: ſenſus eſt, cum poſt meum ad Patris reditum, vos adhuc ſitis in veſtra incredulitate manſuri, nec me vnquam inuenturi, quia ad mei agnitionem, & fidem non eſtis peruenturi; proſecto hoc etiam eueniet vobis, vt a regno meo excludamini, nec mea ſitis diuinitate fruenturi:

turi: *Vbi ergo Ego sum*, id est ad cælum, vbi vt Deus semper sum, & vbi meorum est regnum, vbi mecum sunt regnaturi: *Vos non potestis venire*: illuc enim nemo sine fide in me intrare potest. Christus vt Deus erat in cælo, & illuc tendebat tunc vt homo propterea paulo ante dixerat: *Vado ad eum*, qui misit me. Et Ioan. 8. *Quo ego vado*, vos non potestis venire. Vt igitur se Deum & hominem ostenderet, vtroque loquendi modo vsus est.

A N N O T A T I O XXII.

Verbum
Sum, diu-
initatem in-
dicat.

EVthymius præsens verbum *Sum*, loco A futuri positum arbitratur, ac si dictum esset, vbi ero vos nõ potestis venire. at August. tract. 3 r. rectius sentiens interpretatur tamquam præsens, vt se Deum significaret, qui iam, & semper erat, quo ut homo ibat, hocq. secuti sumus in commẽtario. Si enim loco futuri positum esset. nõ dictum esset, vbi ero sed quo vado, sicuti Ioan. 8. & 13. dixerat. Aug. tract. 3 r. in Ioan. illud non potestis venire ad præsens tẽpus refert, quando increduli erant, ac si diceret, non potestis modo venire, cum sitis increduli, postea venturi estis, quando, eredetis. Accommodatius tamen Chryso. hom. 49. etiam futurum interpretatur: erant enim isti increduli futuri, de quibus prædictum erat: *Quæretis, & non inuenietis*. Et quamuis hic sermo dirigeretur etiã ad eos, qui postea crediderunt, adhuc futurum complectitur, Non potestis venire, nec poteritis, quamdiu increduli fueritis. Ioan. 6. *Nemo potest venire ad me Ioã. 15. Sine me nihil potestis facere*. Nõ pro præfenti, sed pro omni tẽpore posita sunt, hæc verba. Recẽtiores suã sequẽtes expositiõnem verborum præcedẽtium, sic interpretantur, nõ potestis venire viribus proprijs, mea tamen gratia poteritis. Violẽta mihi videtur expositio, nec accommodatur ad ductã interpretationi præcedentium verborum, quam legitimam esse ostendimus.

Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inuenimus eum? numquid in dispersionem Gentium iturus est, & docturus Gentes? Quis est hic sermo, quem dixit: Quæretis me, & non inuenietis, & vbi sum ego, vos non potestis venire?

C O M M E N T A R I V S.

Verba Christi prophetica erant, nec ministri sensum, sed nudum corticem perceperunt, ideo intelligentiam indagantes, sensum excogitant, inter se, dubitantes an id significare Christum voluerit, nempe se ad Gentes docendas iturum, quẽ cum sint per totum orbem dispersã & diuisã, si Christus ad eas diuerneret, a Iudæis etiam quæsitus, inuentus non esset. At quia in hac intelligentia eorum animus non quiescebat, repetunt verba dubitantes iterum, *Quis est sermo*, id est; quid hic sermo significat? *Quæretis me, & non inuenietis, &c.* Gentes, quia dispersã vndique erant, per orbem, appellant; *Gentium dispersionem*: est enim Hebraismus, ac si dicerent; in Gentes dispersas. Quo vocabulo etiam significant, Christum habiturũ in Gentes dispersas; nec habiturum inter eas locum firmum, & stabilem, sed modo ad has, modo ad illas diuersurum; sic enim quamuis quærent numquam inuenire possent. Hi sensum verborum Christi non perceperunt, tamen comminatoria esse intellexerunt.

In

In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat, dicens.

Quare Do-
minus cla-
mare vo-
luerit.

Dies erat octauus, in quo festum collectarum agebatur, eratq. dies celeberrimus, sicut primus: nec erat dies septimus, vt Theophylactus existimauit, sed octauus, vt habetur Leui. 23. Propterea autem, quia celebrior erat intermedijs diebus, dicitur magnus, sicut dies octauus festi apud nos, celebrior est diebus, qui intra octauam celebrãtur. Clamat ergo Dominus in templo, vt cordibus auditorum, qui iam iam discessuri in propria loca erant, verba tenacius infigat. Clamat etiam, vt se libere, & intrepide loqui, & docere significet, quod veritatis est magnum argumentum. Clamat rursus, vt surditatem, & duritiẽm Iudæorum in credendo reprehendat. Clamat demum quia hoc erat vltimum festum ex his, quã in hoc sæculo celebrauit, quando Iudæorum multitudo conuenire tenebatur Hierusalem: nam Paschate proxime venturo passus est. Eos igitur clamore hoc valde admonet suã salutis, ne opportunitate tanta neglecta pereant. Vnde Ambro. serm. 19. in Psalm. 118. vers. 1. ideo nunc clamasse dicit, quia homines ad magna, nempe regnum cælorum vocabat.

Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.

Hominibus commune est bonum, quo perficiantur, & in quo quiescant, desiderare: nemo enim in hoc sæculo ita est omnibus numeris perfectus, qui non adhuc impleri, & perfici possit, & cui multa non desint, hinc omnes desiderant, & appetunt, quod omni ex parte fatiet: quamuis multi errent in electione eius, quod tale est, vt satiari valeat. Inuitat Christus igitur omnes sitientes, id est, eos omnes, qui summum bonum, & suam perfectionẽ desiderant, & quærunt, vt veniant ad eum per fidem: promittens hanc eis perfectionem, & hoc bonum quo omnis extinguitur sitis. *Siquis*, inquit, *Sitit veniat ad me*, per fidem viam, *Et bibat*, & accipiat aquas, quas ego dabo; hæ enim sunt, quã omnem perfectionem adferunt, & omnem sitim extinguunt. Alijs verbis hoc idem Dominus Matth. 11. significauit: laboris enim & oneris nomine hoc humanum desiderium explicuit, quia sudorum, & laborum multorum est causa. Venite, inquit, ad me omnes, qui laboratis & onerari estis, & ego reficiam vos. Isaias multo ante ad hoc idem exhortatus est, cap. 55. Omnes sitientes venite ad aquas. Hæ enim sunt, quas Dominus hoc loco promittit. Chryso. hom. 50. & Euthymius, & alij antiqui Patres de siti doctrinã hæc exponunt verba, sed rectius, & accommodatius interpretabimur de doctrina, & de quouis bono gratiã, & generaliter de bono spiritali & beatitudine, quã fatiat omni ex parte: quã quidem in hoc sæculo communicatur, sed in futuro completur.

Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent, aqua viua.

Quare sitientes ad se venire inuitet, exponit: nam, *Qui credit*, inquit, *In me*, magnam copiam, & abundantiam aquarum habebit, adeo vt, *Flumina, aqua viua, de eius ventre fluent*, ac si dicat: non erit sicut, qui corporaliter sitiens ad aquas accedit materiales: hic enim aquã partem accipit, & ebibit, de fonte: at qui in me credit, fiet in eo fons, a quo flumina aquã viuã fluent præ abundantia, & copia fontis. Quo verbo significat credentes accepturos tale bonum

G g g num

num ac tantum, vt non ipsis tantum sufficiat, sed in alios etiam deriuetur. Ventre cor, & interiora hominis significare docet Chryso. hom. 50. & ita est: datur enim interior Spiritus sanctus, qui fons est viuus, a quo innumera, & perfectissima dona, & virtutes, velut flumina multa procedunt; quæ in corpus, & in omnes inferiores potentias, & actus, & operationes extenduntur, & vsque ad proximos, & alios multis modis deriuantur & dilatantur. Iusti enim alij multipliciter profunt, Gregor. lib. 15. mora. cap. 15. *Flumina*, inquit, *Fluent aqua vna de ventre eius*. Riuius ergo sunt fluminis, dona Spiritus sancti. Riuius est fluminis, Charitas: riuius est fluminis, Fides: riuius est fluminis, Spes. Hæc Grego. testimonium autem scripturæ allegat propter Iudæos, qui scripturam profitebantur, & vt se esse eum, qui in scripturis erat promissus, significaret.

A N N O T A T I O XXIII.

Vbi nã in scriptura verba Christi reperiantur.

Laborabant Doctores enixe hoc testimonium in scriptura quæretes: sunt autem varæ eorum sententiæ. Primo loco Chryso. hom. 50. non inueniens tale in scriptura testimonium, dicit verbum hoc, *Sicut dicit scriptura*, non esse sequentibus coniungendum, quasi in scriptura esset prædictum, *Flumina de ventre eius fluent aqua viuæ*, sed esse annectendum superioribus sic: *Qui credit in me, sicut dicit scriptura; docet enim ei esse credendum, non signis & miraculis solis, sed scripturarum testimonio; quia ipse est, quem scripturæ testantur.* Hoc idem Euthymius dicit, scriptura autem multipliciter testata est de Christo, & in ipsum credendum esse præmonuit. Idem docuit Theophyla. Sed expositio ista violenta est, & incongrua: idcirco aliorum sententia est, verba esse sequentibus copulanda, vt sit sensus: scripturam dixisse, flumina aquæ viuæ emanatura, de ventre credentium in Christum: & si sic exponamus, tunc est difficultas, vbi sit tale scripturæ testimonium. Secundo igitur loco Hieronymus, in prologo Pentateuchi sequentibus copulans arguit Septuaginta interpretum versionem, quod in ea non habeatur tale testimonium, quod tamen in Hebræo, & in sua versione legitur. Hoc autem dicit esse in prouerbis, locum tamen particularem non exprimit. Recentiores locum hunc Prouer. 5. esse dicunt, vbi sic habetur: *Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide, sed, cū hæc verba sint in versione Septuaginta & non in sola Hieronymi, non videtur hic locus, quem Hieronymus præterdit.* Tertio loco Cyprianus. lib. 1. Epist. 3. & in nouo volumine 63. testimonia Isa. 43. *Dedi in deserto aquas, & flumina in in-*

Auio, vt darem potum populo meo, electo meo, affirmat impletum esse, cum dixit: *Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aqua viuæ*. Quarto loco aliqui recentiorum non fixum, & determinatum locum a Domino allegari affirmant: multa autem sunt veteris scripturæ testimonia hanc abundantiam, & copiam aquarum spiritualium prædicentia, præsertim Isa. 41. 42. 43. 44. Ezech. 36 & Ioe. 2. Quinto loco Orig. hom. 12. in Num. hunc locum Ioannis accommodat illi sententiæ Prouerb. 5. *Bibe aquam de cisterna tua, & fluuenta putei tui.* Insinuat ergo hunc locum esse a Domino significatum, quando dicit: *Sicut scriptura dicit.*

Mihi certe sententia Origenis omnium videtur probabilissima, & verissima; nempe locum hunc prouerb. 5. a Domino significari hisce verbis. In cuius declarationem attende, secundum Hebraicam lectionem sic haberi: *Bibe aquam de cisterna tua, & fluuenta de medio putei tui.* In Hebræo fluuenta legimus כוֹלִים a verbo כָּלַו quod est fluere, vnde nomen flueta. Fluuenta autem putei appellat Euangelista flumina aquæ viuæ: idem enim fluuenta, & flumina aquæ viuæ significant, quæ fluunt ex fonte: hæc enim aqua viuæ est, quæ ex fonte fluit, & deriuatur. Dominus autem in hunc modum allegat locum scripturæ, ac si dictum esset: qui credit in me, illa fluuenta de medio putei proprii emanantia, quæ scriptura dicit bibenda, fluent de ventre, eius seu venter eius, erit puteus ille, de cuius medio fluuenta illa fluent bibenda. Allegat enim scripturam simul interpretando, & accommodando credentibus in eum. Non ergo debet intelligi locus hic, quasi velit, scripturam dice-

Origenis sc̄tētia approbatur.

dicere, qui credit, fluent flumina de ventre eius; sed sic, qui in me credit, de ventre eius fluent illa fluuenta, quæ scriptura dicit bibenda de medio putei proprii. Recte autem Hieronymus dicit in Septuaginta non haberi locum hunc; nam ipsi verterunt: *Bibe aquam de tuis vasis, & de puteis tui fontis.* Ex quibus verbis non habetur sensus Domini. Nec obstat ibi de matrimonio sermonem esse: nam sub eo cortice sensus litteralis præcipuus continetur, quem Christus adfert, & accommodauit credentibus in se. Hic mihi videtur legitimus sensus.

Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.

C O M M E N T A R I V S.

Verba sunt Euangelistæ exponentis Christi sententiam, quam interpretatur de Spiritu sancto, qui communicandus erat ijs, qui in ipsum erant credituri, & credebant. Hic est fons aquæ viuæ, cordibus credentium infundendus, & maxime Apostolorum, a quo flumina copiosa aquæ viuæ redundarent, qui & ipsosmet credentes irrigarent & exterius effluentia mundum vniuersum vitæ doctrina repleant, & ariditatem sterilem humore fecundissimo fouerent. Hic est Spiritus sanctus, qui flumen dicitur: a quo tota hæc Dei ciuitas, quæ est Ecclesia, donis, virtutibus, & gratijs repletur, de quo Dauid Psalm. 45. *Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei: vt exponit Basil hom. in eundem Psalmum.* & attende sensum Euangelistæ: credentibus enim erat datus Spiritus sanctus: nemo enim in gratia Dei est, nisi in eo Spiritus sanctus sit: tamen loquitur, de illa abundantia, & effluentia, quæ post Christi ascensionem communicanda erat, vt verbis sequentibus exponit.

Nondum enim erat Spiritus datus: quia Iesus nondum erat glorificatus.

Ad huc Euangelista verba Saluatoris exponit; & cur, cum de Spiritu loqueretur, vsus sit futuro *Fluent flumina* declarat, quia, inquit, nondum erat hic Spiritus datus donec Iesus glorificaretur resurrectione, & ascensione sua. Tunc erat credentibus hic spiritus dandus, propterea futuro vsus est Dominus, *Fluent aquæ viuæ.* & propterea dictum est, quem accepturi erant credentes. quia tunc nondum acceperant, quando hæc a Christo dicebantur. Cetera in annotatione require.

A N N O T A T I O XXIII.

Annotanda sunt aliqua in superiori sententia. primum est quantum ad verba; in Græcis enim codicibus nunc habetur: *Nondum erat Spiritus Sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus,* & ita legit Euthymius. At communis lectio habet, vt nos legimus & sic Chryso. hom. 50 legit, & Aug. lib. 2. con. Cresconi. cap. 14. immo & tract. 32. in Ioan. quamuis aliqui eum falso in priorem citent lectionem, decepti quibusdam verbis, nempe, *Nondum enim non erat Spiritus Dei, qui erat apud Deum, sed nondum erat in eis qui crediderant in Iesum.* Nam hæc verba dicit exponendo Euangelistam: qui non dicit, non esse Spiritum, sed non esse datum. longeque differunt dicere, non esse, & non esse datū, & hic est verus sensus

Ggg 2 Augusti-

Augustini. Et paulo superius dicit: Nondum erat datus Spiritus: quem Spiritum nisi Sanctum? Vides legisse *Nondum erat Spiritus datus*, & non *Spiritus sanctus*. Idē dicit Hierony. Epist. ad Hedib. quæst. 9. qui eandem sequitur lectionem. Mendosa est igitur lectio illa, & legendum est: Nondum erat Spiritus datus: quod si illo legeretur modo, adhuc sensus idem esset, vt non esse diceretur, quia datus credentibus non esset.

Glorificatus quid significet.

Secundo annotandum est, quantum ad sensum illius verbi, *Glorificatus*, Chry. loco citato, hanc glorificationem exponit mortem ipsius Christi, vt sit sensus: quia nondum Christus mortem subierat, nec reconciliatio humani generis facta erat, propterea nondum erat datus Spiritus, qui donum est: nam donum amicis datur, & reconciliatis. Et ita dicit Euthymius. Hieron. etiam Epist. ad Hedib. q. 9. hanc glorificationem mortem interpretatur: & cur glorificatio dicta sit, rationem explicat. tunc enim mirabilia suę potētis exercuit: sol obscuratus est: terra tremuit: sepulchra aperta sunt: tunc triumphauit de inimicis. Glorificatio igitur, inquit, est patibulū triumphātis. August. vero tract. 32. resurrectionem eius, & præcipue ascensionem intelligendam censet, post eam enim Spiritus sanctus datus est. Non negat mortem esse glorificationem quandam, similiter & resurrectionem: tamen hoc in loco ascensionem in celos glorificationem appellat: quod ex ipso effectu satis probatur. Post ascensionem enim misit die Pentecostes hunc Spiritum, qui cordibus fidelium diffusus, fluuios mi-

rae suæ virtutis effudit. Annotandum est tertio ex Hiero. loco citato. Ante huiusmodi glorificationem datum esse Spiritum sanctum: nam remissio peccatorum facta fuit multis, & Spiritus sanctus fuisse dicitur in Simeone, & in Prophetis, immo post resurrectionem dedit Spiritum sanctum discipulis, vt peccata remitterent: tamen plenitudo Spiritus sancti data est post ascensionem, quando visibiliter descendit, & dona sua communicauit quantum ad effusionem, & abundantiam. Tunc namque donum linguarum, operationes virtutum, gratiæ sanitatum: tunc scientia, fortitudo, & gratiæ omnes datæ sunt. Et hæc est donatio, quam faciendam dicit credentibus: quod si nunc non habet singuli omnia hæc, sunt tamen in Ecclesia ipsa, cuius fideles sunt membra. Et quamuis non omnia singulis dentur, omnibus tamen iustis datur Spiritus sanctus, vt ex ipso flumina fluant, licet non sint in singulis æqualia.

Adnotandum est quarto hoc nō ad necessitatem, quasi aliter fieri non posset, referendum esse: sed, vt dicit Augu. tract. 32. ad diuinum beneplacitum, quo ita voluit & decreuit, vt non daretur Spiritus, nisi postquam esset Christus glorificatus. Hic idem est sensus illorum verborum Ioan. 16. Expedi vobis vt ego vadam. Si enim non abiero, Spiritus sanctus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos. Ac si dicat, quādo glorificatus fuero ascensione mea, mittam vobis Spiritum sanctum, fontem aquæ viuæ, qui in vobis existens, emittet aquæ huius, copiosa fluenta.

Auctoritas sententia.

Ex illa ergo turba, cum audissent hos sermones eius, dicebant: Hic est vere Propheta. Alij dicebant: Hic est Christus. Quidam autem dicebant: Numquid a Galilæa venit Christus? nonne scriptura dicit, quia ex semine David, & de Bethlehem castello, vbi erat David, venit Christus? Dissensio itaque facta est in turba propter eum.

COMMENTARIUS.

Quid ex Christi doctrina consecutum sit, narrat Euangelista. Variæ turbæ opiniones extiterunt: quidam eum esse Prophetam dicebant, non qualemcumque, sed illum quem venturum sperabant, de quo diximus cap. 1. ibi: (*Es tu propheta.*) Et in Græco habetur articulus *Hic est vere Propheta ille*, & sic legit Euthymius. Alij maiora sentiebant. *Hic est Christus*. Huic confessioni, quæ vera erat, alij opponebant scripturam: quia Christus de semine David, & de Bethlehem venturus erat; at Christū Galilæum putabant, ignorantes eum natum fuisse in Bethlehem. De semine autem non dubitabant; quia sciebant esse

de fa-

de familia David, sed de loco; propterea enim scripturā citant, vtumque complectentem; vt de David, & de Bethlehem dicatur; vt probent non satis fuisse, quod ille esset de David, quia deesse credebant locum natiuitatis. Bethlehem dicunt castellum David, vt distinguant ab altera Bethlehem, quæ erat in Galilæa: Facta igitur est rixa, & dissensio inter eos, qui de turba erant, singulis suas defendentibus partes. Diuina elucescebat veritas in crassissimis & densissimis tenebris, & caligine eam adumbrante, donec ab ea luce vincerentur, & euanescerent.

Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum, sed nemo misit super eum manus.

ET hi de turba erant, sed omnium pessimi, de numero illorum, quos superius reuulimus, dicentes cōtra Christum: Seducit turbas. Hi apprehendere voluerunt, tanto in Christum odio flagrabant, vt sine auctoritate vlla a maioribus accepta, sibi id vsurpare tentarent: sed virtute Christi tempus statutum expectantis, eorum impius & insanus repressus est conatus.

Venerunt ergo ministri ad Pontifices, & Phariseos, & dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum?

Ministri missi fuerant ante diem hunc nouissimum festiuitatis, eisq. locutus est Dominus, quæ iam explicuimus. *Adhuc modicum tempus vobis sumus*, &c. tamen nihil illo die tentarunt facere, miris Domini verbis allecti. Expectarunt autem sequentem diem hunc, quando adhuc mirabilem Domini doctrinam perceperunt: responsum autem iam differre non valentes, ad eos, a quibus sunt missi, re omnino infecta, & intentata reuertuntur. Videntes autem Pontifices & Pharisei eos venientes, nec quod in mandatis habuerant executos esse, dicunt eis: *Qua de causa non adduxistis illum?* Pontifices appellat eos, qui summo Sacerdotio functi erant; non enim iam ad vitam secundum legem, sed in singulos annos dabatur pro Præsidentum voluntate: hi superius dicti sunt principes nempe Sacerdotum, nunc autem Pontifices appellantur. Particula *Ergo*, causam indicat, cur venerint. Venerunt ergo ad eos, qui miserunt, quia ministri erant: venerunt autem non vt deferrent, & accusarent illum, sed vt responsum suis heris redderent.

Responderunt ministri: Numquam sic locutus est homo, sicut hic homo.

Causam, cur non adduxerint ministri exponunt: nec impotentiam allegant dicentes, quia non potuimus; nec turbæ timorem, quia non sumus ausi; sed innocentiam ipsius, & doctrinæ virtutem. *Numquam sic*, inquit, *locutus est homo, sicut hic* locutus est. Illud, *Sic*, & doctrinam commendat, & modum ac virtutem, ac si dicerent; mirabilia loquitur, & tanta virtute, & energia animos allicit audientium; qualia, & quanta virtute nemo hominum locutus est. Verbi Christi perpende virtutem, quæ non tantum ministrorum furorē repressit, sed animos eorum ita etiam effecit constantes, vt omni postposito timore ad Pontifices, & Phariseos reuertentes nullam excusationem prætexerent; sed libere veritatem annuntiarent, quos adhuc nulla miracula traxerant. Magnum profecto cæcitatē, & inuidiæ illorum, qui eos miserant, fuit hoc argumentum.

Respon-

Responderunt ergo eis Pharisei: Numquid & vos seducti estis?

NOuerunt Pharisei ex responsione ministros, si non omnino ad Christum conuersos, tamen valde propensos; & propterea in eos inuehantur. Hoc indicat illa particula *Ergo*, nempe, quia propensi in Christum, ex responsione visi sunt, propterea a Phariseis reprehensi sunt. Dixerunt ergo Pharisei, qui zelum religionis maiorem prætexebant, quam ceteri, *Numquid & vos seducti estis?* id est, numquid etiam vos sicut multi de turba, hunc creditis esse Christum; & erratis, atque ab illo seducti, & decepti estis? Verbis hisce Christum seductorem esse conuiciantur.

*Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariseis?
Sed turba hæc, quæ non nouit legem.*

A Propensione illa, & credulitate in Christum ministros remouere Pharisei hoc argumento tentant: quia nemo ex primoribus Iudæorum, nec ex Phariseis, qui legis obseruantiam profitentur, credidit in Christum, sed turba legis ignara. Quasi dicerent: si Christus esset, Pharisei docti, & periti legis, & Iudæorum nobiles, qui iudicio & intellectu pollent, eum recepissent: nam ex lege ipsa Christus agnoscendus est. Et recte argumentabantur, si isti legem obseruassent, & non odio, inuidia, auaritia, ac ambitione obcæcati essent: a quibus vitijs turba magis libera, lumen veritatis facilius suscepit. Aliqui etiam ex his crediderant, sed quia occulti erant, propterea dicitur, neminem ex principibus, & Phariseis credidisse: ignorabant enim eos Pharisei. Sententiam iustæ suæ damnationis nolentes Pharisei pronunciant: qui cum scientiam legis profiterentur, & duces essent ignorantium, non viderunt, nec videre vulerunt: paruulis, & ignaris ipsis videntibus, & credentibus. Et impletum est verbum Domini Matth. 11. Abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.

Maledicti sunt.

Turbam credentem maledictum incurrisse declarant, quod Deus contra legem non obseruantes infixit. Hoc etiam argumento ministros a credendo deterrent, ne & ipsi maledicti sint: cum re vera ipsi potius omni essent maledictione repleti, qui nec legem obseruarunt, nec eos, qui obseruare studebant, permiserunt, & contra legis auctorem insurrexerunt. Sic cæco illi Ioan. 9. in sua confessione perseveranti maledixerunt. Est autem maledicere, mala alicui imprecari: maledictum autem declarare, est manifestare aliquem esse subiectum pœnis, & malis quæ Deus contra transgressores legis comminatus est. Hoc in loco non maledicunt, sed maledictam turbam a Deo esse declarant; sunt enim verba indicantis, non deprecantis, quod formidabilius est.

Dixit Nicodemus ad eos (ille, qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis): Numquid lex nostra indicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat?

Inter tot Christi persecutores aderat defensor vnus, occultus tamen. Dicit autem Euangelista hunc fuisse Nicodemum, qui venerat nocte ad Iesum, tum vt per-

vt personam manifestet: tum etiam vt occultum fuisse discipulum insinuet. Vnum ex illis Phariseis esse narrat, quia non omnes Pharisei increduli erant in Christum, vt isti prius falso dixerant. Verbum autem defensionis generale est. Lex nostra non damnat aliquem prius, quam audiat ipsum pro se loquentem, & diligenter cognoscat ore & confessione propria, quid fecerit: vos Christum non audistis, nec ab eo cognouistis, quid doceat, quid faciat: non igitur damnandus est non auditus. Tacite eos legem transgredi indicat. Dices, quo modo isti iudicabant Christum? dico, quia mortis reum, tamquam seductorem pronuntiabant, & eos, qui eum confitebantur, maledictos esse a lege declarabant. Iterum percontaberis, vbi in lege habetur neminem damnandum inauditum? Respondeo expresse id in lege non contineri, tamen legem vocat, legis obseruantiam, & praxim: erat enim Iudæorum praxis, vt sententiam non pronuntiarent in aliquem, nisi diligentia facta, an vere reus esset, & contra legem deliquerit, in quo ipsius confessio requirebatur, nisi contumax esset: non quod necessaria fuisset, nam conuictus testibus iudicabatur: & hanc praxim ex naturæ lege sumpserunt, & obseruabant, sicut, & hodie vbique obseruatur in iudicijs. Propterea dicit legem non iudicare quemquam inauditum, id est, nemo legis nostræ sententiam patitur, nisi prius audiat: nec iudex reos non auditos damnat.

Responderunt, & dixerunt ei: Numquid & tu Galilæus es?

Non veritatis zelo, sed humano affectui Nicodemi sententiam imputarunt, & quod sano, & æquo animo dictum erat, in malam interpretati sunt partem. Et dicunt: *Numquid tu Galilæus es?* Christum Galilæum appellabant: volentes autem taxare Nicodemum, quod humano affectu, non ratione ductus Christo faueret, dicunt: Es tu forsan Galilæus, quia Galilæis tamquam tuis, faues? Non hæc dicunt, quod Nicodemum Galilæum esse arbitrati essent, sed ex quodam animi furore conuictum iactant, quod Galilæo auxilium præstaret tamquam Galilæus, passione animi non veritate ductus. Non autem appellant Galilæum, quasi Christi discipulum, sicut Iulianus Christianos Galilæos appellabat: sed Galilæum dicunt, quia Galilæi partes ageret. Græce, non, *Galilæus*, sed *ex Galilæa*, legitur, & hoc magis hanc nostram confirmat expositionem.

Scrutare scripturas, & vide, quia a Galilæa propheta non surgit.

Defendunt se Pharisei, & cur non sit necessarium eum audire, respondent. Et sensus idem est, ac si dicerent: Res est manifesta, & indubia, non est opus ipsum audire, certum enim est non esse Prophetam. *Scrutare enim Scripturas*, & inuenies a Galilæa Prophetam non surgere: id est, nec Prophetam extitisse vllum; nec secundum scripturas vllum extare debere de Galilæa. Certum ergo est, cum hic Galilæus sit, prophetam non esse: omnes igitur, qui eum recipiunt vt prophetam, maledicti sunt: & ipse qui se Prophetam facit damnabilis est, nec vlla est opus discussione. Si isti prophetam esse posse de Galilæa negabant, multo magis negabant Christum. Cetera ex annotatione require. Nicodemus hos legis transgressionis tacite arguit: ipsi vero ignorantia legis, & scripturarum eum insimulant.

IN Græcis codicibus non habetur *Scr-
pturas*, sed tantum *Scrutare*, nec Chry-
sost. nec Euthy. vel Theophylac. legunt.
legit tamen August. & Nonnus, & codi-
ces Latini, & sensus idem est. Aduerte
in aliquibus codicibus Græcis haberi, *Non
surrexit* in præterito: & ita legit Euthy-
mius: at nostri codices in præterito: & si
sensum respiciamus, idem est. Nam illi
significare voluerunt nullum Prophetam
ex Galilæa surrexisse, nec etiam suscitand-
um: aliter verba eorum nullius roboris
essent. Si enim non surrexit, surgere in
posterum poterat: voluerunt ergo negare
futurum prophetam vniquam de Galilæa,
& ita præteritum illud interpretand-
um est, quæ sensum Latine verbum præ-
sentis temporis exprimit. Quod aliquan-
do omne tempus complectitur, sicut quã-
do dicimus: Auaritia excæcat mentem,
non solum præsens, sed quodcumque si-
gnificamus tempus. In hoc autem fal-
sum protulerunt: nusquam enim in scri-
ptura reperitur non futurum prophetam
de Galilæa, quamuis nullus fuisse lega-
tur. Nec argumentum valet, hoc scriptu-
ra non dicit futurum: ergo non erit: non
enim omnia quæ futura sunt, scriptura
prædixit. Verbum autem surgendi, de
insignibus viris solet in scriptura vsur-

A pari. Matth. 11. Non surrexit maior Ioan-
ne. Luc. 7. Propheta magnus surrexit in
nobis. Deut. 13. Si surrexerit in medio
tui propheta. Perpende autem quanto
miseri Iudæi odio Christum proleque-
bantur, vt cum tot, ac tanta miracula
ediderit, quanta nemo edidit Prophetarum,
nec nomen simplicis prophetæ ei
tribuebant: quod Euangelista significans
prophetam sine articulo posuit. Recen-
tiorum aliqui annotant hos Iudæos fal-
sa protulisse, quia prophetæ aliqui Galilæi
extiterunt, vt Tobias, Eliseus,
& Delbora: tamen hæc obiectio efficax
non est: nam Tobias in Hebræorum
canone non est: Delboram autem fuisse
Galilæam, scriptura non exprimit, im-
mo ex Iudi. 4. contrarium deducitur:
Elisæum autem fuisse ex Abelmeola ostē-
dit scriptura. 3. Reg. 19. at hæc Ciuitas
non ad Galilæam, sed ad Samariam per-
tinebat. Erat enim in monte Aulone sita
in finibus mediæ tribus Manassæ, vt con-
stat ex terræ sanctæ descriptione. Vnde
in hac parte nihil contra scripturam isti
Iudæi locuti sunt: in hoc tamen sunt
grauiter decepti. Nam Christus natus est
in Iudæa, quamuis nutritus esset in Ga-
lilæa, de quo mysterio cap. 1. prope finem
egimus.

Surgere viri
insignes in
scriptura di-
cuntur.

Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.

C O M M E N T A R I V S .

Multum potest verbum iustitiæ, & veritatis; etiam ab vno inter multos
malos prolatum. Ecce breuis Nicodemi sermo totum dissoluit consilium
impiorum: & quamuis non effecit vt mutarent, tamen obtinuit, vt differrent
sententiam: re enim infecta, vnusquisque in domum recessit propriam. Hæc
verba cum sequentibus in capitulo octauo vsque ad illa, Ego sum lux mundi,
Chrysof. non interpretatur, sedmittenda censet. Similiter & Euthy. vnde sta-
tim post verbum illud. *A Galilæa Propheta non surgit*, sequitur, *Iterum locutus
est Iesus: Ego sum lux mundi*, &c. id tamen quam recte faciant in sequenti ca-
pite annotatione altera tractabitur.

CAPVT.

IESVS autem perrexit in montem Oliueti: & diluculo iterum
venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens
docebat eos. Adducunt autem Scribae, & Pharisei mulierem in
adulterio deprehensam: & statuerunt eam in medio, & dixe-
runt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio.
In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare. Tu
ergo quid dicis? Hoc autem dicebant, tentantes eum, vt possent
accusare eum. IESVS autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cum
ergo perseverarent interrogantes eum, erexit se & dixit eis: Qui sine peccato est ve-
strum, primus in illam lapidem mittat. Et iterum se inclinans scribebat in terra.
Audientes autem hæc; vnus post vnum exiit, incipientes a senioribus, & reman-
sit solus Iesus, & mulier in medio stans. Erigens autem se Iesus dixit ei: Mulier
vbi sunt qui te accusabant? nemo te condemnauit. Quæ dixit: Nemo Domine. Di-
xit autem Iesus: Nec ego te condemnabo. Vade & iam amplius noli peccare. Iterum
ergo locutus est eis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi: qui sequitur me non ambulat
in tenebris, sed habebit lumen vite. Dixerunt ergo Pharisei: Tu de te ipso testimo-
nium perhibes: testimonium tuum non est verum. Respondit Iesus, & dixit eis: E-
st ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum; quia scio vnde
veni, & quo vado. Vos autem nescitis vnde venio, aut quo vado. Vos secundum
carnem iudicatis: ego non iudico quemquam: & si iudico ego, iudicium meum ve-
rum est: quia solus non sum, sed ego, & qui misit me Pater. Et in lege vestra
scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum, qui testi-
monium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me Pater.
Dicebant ergo ei: Vbi est Pater tuus? Respondit IESVS: Neque me scitis, ne-
que Patrem meum: si me sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis. Hæc ver-
ba locutus est IESVS in Gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendit
eum, quia necdum venerat hora eius. Dixit ergo iterum eis IESVS: Ego va-
do & queretis me, & in peccato vestro moriemini: Quo ego vado vos non pote-
stis venire. Dicebant ergo Iudæi: Numquid interficiet semetipsum, quia dicit: Quo
ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de
supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo. Dixi ergo
vobis, quia moriemini in peccatis vestris. Si enim non credideritis, quia ego sum,
moriemini in peccato vestro. Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit eis IESVS:
Principium, qui & loquor vobis. Multa habeo de vobis loqui, & iudicare: sed
qui me misit verax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo. Et non
cognouerunt, quia patrem eius dicebat Deum. Dixit ergo eis IESVS: Cum
exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum, & a me ipso facio
nihil: sed sicut docuit me Pater, hæc loquor. Et qui me misit mecum est, & non
reliquit me solum: quia ego quæ placita sunt ei, facio semper. Hæc illo loquente,
multi crediderunt in eum. Dicebat ergo IESVS ad eos, qui crediderunt ei, Iu-
dæos: Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis: & cognoscetis ve-
ritatem, & veritas liberabit vos. Responderunt ei: Semen Abraha sumus, & ne-
mini seruimus vnquam. Quo modo tu dicis: Liberi eritis? Respondit eis IESVS,
Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Seruus
autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum. Si ergo vos filius
liberauerit, vere liberi eritis. Scio, quia filij Abraha estis, sed queritis me interfice-
re, quia sermo meus non capit in vobis. Ego quod vidi apud Patrem loquor: & vos
quæ vidistis apud patrem vestrum facitis. Responderunt & dixerunt ei: Pater no-
ster Abraham est. Dicit ei IESVS, Si filij Abraha estis, opera Abraha facite.
Nunc autem queritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum,
quam audiui a Deo: hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris vestri.
Hhh Dixerunt

Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati: unum patrem habemus Deum. Dixit ergo eis IESVS: Si Deus pater vester esset, diligeretis vique me: ego enim ex Deo processi, & veni: neque enim a me ipso veni: sed ille me misit. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum: Vos ex patre diabolo, estis: & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio & in veritate non stetit: quia non est veritas in eo. Cum loquitur mendaciam ex proprijs loquitur, quia mendax est, & pater eius. Ego autem, quia veritatem dico, non creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare non creditis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Responderunt ergo Iudaei, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos: Quia Samaritanus es tu, & demonium habes? Respondit IESVS: Ego demonium non habeo: sed honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me. Ego autem non quero gloriam meam: est qui querat & iudicet. Amen, amen dico vobis: si quis sermonem meum servauerit, mortem non videbit in aeternum. Dixerunt ergo Iudaei: nunc cognovimus quia demonium habes. Abraham mortuus est, & propheta, & tu dicis: Si quis sermonem meum servauerit, non gustabit mortem in aeternum. Numquid tu maior es Patre nostro Abraham? qui mortuus est, & Propheta mortui sunt: quem teipsum facis? Respondit IESVS. Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est Pater meus, qui glorificat me: quem vos dicitis: Quia Deus vester est, & non cognovistis eum: ego autem novi eum. Et si dixerit, quia non scio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, & sermonem eius seruo. Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum: vidit, & gavisus est. Dixerunt ergo Iudaei ad eum: Quinquaginta annos nondum habes & Abraham vidisti? Dixit eis IESVS: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum. Tulerunt ergo lapides, ut iacerent in eum. IESVS autem abscondit se, & exiit de templo.

Iesus autem perrexit in Montem Oliueti: & diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos.

COMMENTARIUS.

A Beunte vnoquoque in suam domum, ut dictum est in fine capitis praecedentis (erat enim iam diei terminus) Dominus propria carens domo, & a nemine inuitatus, in Montem Oliueti egressus est: ibi autem pernoctans, diluculo venit iterum in templum, hominum salutem esuriens: cumq. populus doctrina eius mire allectus, ad eum veniret: Sedens eos docebat. Modo Christus stans, modo sedens docet: nam superius magno festiuitatis die, stabat Iesus & clamabat: modo autem sedens docet. Quando enim aliquid vehementer, & insolita voce proferendum erat, stabat: ut modo solet inter nos fieri.

ANNOTATIO I.

Mons Oliueti a multitudine oliuae. At tatis partem, ad cuius terminos inter ipsum sic appellatus est. Graece mons Oliuarum dicitur: prope Hierusalē erat, distans Sabbati iter: id est, quantum Iudaeis in Sabbato licebat ambulare, seu viam facere, quod erat spatium duorum miliarium Italicorum, seu sexdecim stadiorum. Situs erat ad Orientalem Ciuitatis partem, ad cuius terminos inter ipsum, & Ciuitatem erat torrens Cedron, ad latus autem Bethania domus Marthae, & Mariae collocata erat. Hunc in Montem Dominus saepe veniebat: tum ut oraret; tum propter domum Marthae & Mariae, quae cum hospitio excipiebant. Euthymius hunc populum venientem illos esse

esse dicit, qui cum aut Prophetam, aut Christum esse credebant. Hos Dominus recipit, & docet. Fieri etiam potuit, multos ex aduersarijs etiam concurrisse. Populi diligentia siue ad bonum, siue ad malum est consideranda: venit enim diluculo Christum venientem obferuans.

ANNOTATIO II.

Euthymius a verbis illis vltimis capituli praecedentis inclusiue, *Abijt unusquisque in domum suam*, vsque ad illa exclusiue, *Iterum ergo locutus est eis Iesus: Ego sum lux mundi*: dicit in exaetioribus exemplaribus, aut non inueniri, aut obelo confossa esse, eoq. illegitima videri: & huius esse argumentum, quod nullus ea sit interpretatus. Huic assentiri videtur Chrysoft. hom. 51. & Theophyl. qui in suis commentarijs haec omnia omiserunt. Hoc argumento permoti Anabaptistae inter alia multa, quae temere a sanctis scripturis, hanc etiam reiecerunt de adultera historiam. Viderur Eusebij testimonium huic fauere: qui lib.3. Histor. cap. 39. loquens de Papias Ioannis ipsius audire, haec subiunxit verba: Papias historiam quaedam subiungit de muliere adultera, quae accusata est a Iudaeis apud Dominum: habetur autem in Evangelio, quod dicitur secundum Hebraeos, scripta haec parabola. Quae verba ostendunt non solum Papias temporibus, sed multo post non fuisse in Ioannis Evangelio hanc historiam: sed in Evangelio quodam apocrypho, secundum Hebraeos. Non desunt etiam nunc Catholici, qui eandem secuti sententiam, apocrypham censent historiam: alij autem cautius loquentes, affirmant additam fuisse Ioannis Evangelio, sed postea receptam ab Ecclesia factam canonicam: haec tamen contentio nostro iam tempore inter Catholicos cessauit. Concilium enim Tridentinum libros omnes Canonicos, & inter eos Ioannem cum ceteris Euangelistis enumerans, habet haec verba: Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia Catholica legi consueuerunt, & in veteri vulgata Latina editione habentur, pro sacris, & canonicis non susceperit, anathema sit. Liber igitur Ioannis integer, prout in consueta editione Latina habetur, sacer est & canonicus. Igitur haec historia canonica esse censenda: nec hoc solum sequitur, sed esse partem historiae

Euangelicae Ioannis. Nam Ecclesia Euangelium hoc Ioannis cum hac historia tanquam Euangelij parte proponit, & recipit: Nec hoc etiam sine antiquitatis testimonio affirmamus: nam antiqui Patres ita legerunt, & probarunt: Ambro. epist. 76. ad Studium, totam hanc historiam interpretatur, affirmans esse ex Evangelio secundum Ioannem: immo eam etiam celebrem historiam vocat. Celebris, inquit, quaestio, & semper decantata solutio. Idem in Epist. 58. ad eundem. Hieronymus etiam lib.2. contra Pelag. habet haec verba: In Evangelio secundum Ioannem in multis & Graecis, & Latinis codicibus, inuenitur de adultera muliere, quae accusata est apud Dominum, &c. vbi Hieronymus totam historiam narrat, & vitur eo testimonio contra Pelagianos, affirmantes aliquos esse posse sine peccato. Quod si Hieronymus asserit, in multis esse codicibus, insinuans in aliquibus non esse: non id facit, quod in dubium vertat esse Ioannis historiam. Sed ne aliquis de ea dubitet, dum eam in aliquibus non reperit legi: propterea dicit, in multis tam Graecis, quam Latinis reperiri: ut certum sit veram esse, & legitimam. Et vitur hoc testimonio, tanquam legitimo. Aug. etiam tract. 33. eam exponit, sicut & ceteras partes Euangelij, nec in dubium vllum reuocat. Similiter Sedulius antiquior ipso lib.4. de opere Paschali hanc veribus tanquam Euangelicam historiam decantat. Chryso. etiam, qui visus est non exposuisse, postea hom. 60. in Ioannem habet haec verba: Quod autem non discendi gratia interrogat, multis in locis perspicuum est: ut cum rogarunt, an liceret censum dare Caesari: an lapidanda esset adultera: & cum de ea, quae septem viros habuisse deprehensa erat, percontati sunt. Vides Chrysostomum inter exempla ex Evangelio sumpta, hoc numerasse, ut probabile sit Chrysostomi hanc commentarij partem ablatam esse ab aliquo, qui apocrypham eam credebat historiam. Idem sentit Grego. lib.1. Moral. cap.6. Illud autem quod de Eusebio narratur: in primis in Eusebio talia verba ut citata sunt, non leguntur Graece, sed in hunc sensum: In lucem protulit & aliam historiam de muliere accusata apud Dominum de multis peccatis, quam continet Euangelium secundum Hebraeos. Haec sunt verba Eusebij de Papias loquentis. Alia igitur erat illa Historia Papias ab hac Ioannis: nam vnus peccati haec adultera accusata est. Adde non esse efficax argumentum haec

historia est in Euangelio secundum Hebraeos, ergo est apocrypha: nam multa in Euangelis apocryphis narrantur, quae communia etiam sunt canonicis Euangelis ab

Ecclesia receptis, & haec historia unum horum esse potuit. Non igitur de huius veritate historici & quod sit Canonica, & quod a Ioane narrata, dubitare licet Catholico.

Adducunt autem Scribae, & Pharisei mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio, & dicunt ei.

C O M M E N T A R I V S.

Scribae legis peritiam, Pharisei legis & religionis obseruantiam, profitebantur. Vtrique simul veniunt, vt illi scientiam, hi Christi religionem tentent: vna enim haec causa vtrumque complectebatur. Turbae veniunt, vt discant: Scribae & Pharisei; vt decipiant: illae docentur, & illuminantur: hi confusi, & pudore affecti recedunt.

Magister haec mulier modo deprehensa est in adulterio, in lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare, tu ergo quid dicis?

Magistri nomine eum ad respondendum inuitant, quasi Magistri muneris sit respondere difficultatibus, quae circa legem & scripturam occurrunt. Quid Moyses de adulteris statuerit, proponunt: quid autem ipse sentiat faciendum inquirunt. At non immerito aliquis percontabitur, cum ipsum fateantur Moysen huiusmodi adulteram lapidare praecipisse, quare petunt: *Tu quid dicis?* Si enim id facerent, vt Christus aliquid contra legem Moysis diceret vnde arguere eum possent, potius tacere, quid Moyses dixerit, debuerant: sic enim facilius aliquid contra legem ipsius dici posse sperarent. Respondeo, hos eo esse motos, quia iam Christum legem Moysis declarantem viderant: nam opera sua, quibus infirmis mire medebatur, Sabbato fieri posse non minus, quam circumcisionem, nec per haec legem illam solui dicebat. Sperabant etiam in hoc casu aliquid circa hanc legem dicturum; maxime, quia de saluanda femina aut occidenda agebatur. vnde ipsi etiam calumniandi ansam arriperent; & hoc indicant illa verba, *Tu ergo*. Est enim tacita quaedam illatio; ac si dicerent; tu legem Moysis declaras & limitas; tu Christus esse diceris: cum ergo haec facias, in hoc casu quid sentias, doce & manifesta. Graece *Modo deprehendimus*, id est, in ipso facto deprehensa est.

A N N O T A T I O I I I.

Quali poena olim apud Iudaeos adulteri plectuntur.

Legem hanc de adulteris interficendis Leui. 20. & Deut. 22. legimus: tamen mortis genus nempe lapidationem Iudaei ex quadam consequentia, simul etiam traditione obseruabant: expressum enim non est hoc mortis genus. Sed Deuter. 22. vbi Dominus adulterum, & adulteram interfici iubet, adiunxit: Si puellam virginem desponderit vir, & inuenerit ea

aliquis in ciuitate, & concubuerit cum ea, educes vtrumque ad portam ciuitatis illius, & lapidibus obruentur. Propterea Iudaei hoc etiam mortis genus ad adulteram etiam referebant. Ita etiam Iudaeos obseruasse, & ex traditione legem interpretatos esse, patet ex Daniele cap. 13. vbi Susanna tamquam adultera, lapidanda educebatur.

Hoc

Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent accusare eum.

C O M M E N T A R I V S.

Inxerant discendi gratia se interrogare, & sententiam eius petere, at non sic erat; tentandi enim gratia veniebant, sperantes aliquid dicturum, quod rigorem legis temperaret, vnde accusare tamquam transgressorem possent. Quid autem his persuaserit, vt aliquid tale responsurum Dominum sperarent, in praecedenti commentario diximus: nempe quia iam in his, quae ad sanitates hominum procurandas, & exercendas pertinebant eum legem Sabbati declarasse viderant eumque nouam adferre doctrinam nouerant: sperabant aliquid etiam noui in hoc casu, vbi de vita adulterae agebatur, dicturum & docturum.

A N N O T A T I O I V.

Quo animo Iudaei adulteram ad Christum adduxerint.

Vg. tra. 33. & Euthymius hos dicunt ad tentandum eo esse motos, quia Christum multum misericordem, & clementem sciebant, inde huic adulterae partitum cogitabant: quae causa non videtur probabilis, sola enim misericordia, & compassio, non eos induxisset ad tentandum, quia sciebant esse etiam iustum, & nihil responsurum contra iustitiam. Sicut & modo, quamuis homo sit misericors si vere misericors est, non committet, quod iniustum est: misericordia enim cum iustitia simul esse debet, nec a misericorde & clemente, iniustitia expectanda est. Adde hos a Christo non postulasse iudicium, vt parceret aut damnaret; sed quid sentiret circa hanc legis obseruantiam, potius expectabant aliquid, quod legis rigorem, aut obseruantiam temperaret, dicturum: & hoc, quia iam nouerant legem

etiam in alijs casibus temperasse, & ijs maxime, quae ad sanitatem & salutem pertinent humanam, & simul quia nouam doctrinam adferebat, & se Christum praedicabat. Gregorius lib. 1. Moral. cap. 6. dicit eos tentasse, vt aut immanuetudinis, si damnaret, aut iniustitiae, si dimitteret, arguerent. Sed non video, qua ratione hoc accommodari possit: isti enim tentabant, vt accusarent contra legem, & vt legis transgressorem, morti traderent; at immanuetudo haec non erat tale crimen, immo nec erat immanuetudo censenda, si legem seruandam respondisset. Non ergo hoc isti intendere videbantur. Ambrosius Epi. 58. & 76. dicit tetasse, vt si absolueret, legem soluisse videretur; si damnaret, propositum suum mutaret aduentus. sed eadem ratione ista responsio non videtur locum habere, potius ergo dicendum est, vt exposuimus.

Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terram.

C O M M E N T A R I V S.

Dominus non verbis, sed facto ipso eos non zelo legis, nec ad interrogandum, nec ad iudicium legis, in adulteram exequendum motos esse, respondet. dum enim, *Inclinans se digito scribebat in terra*, illos legis esse transgressores, & cor eorum a Deo recessisse significat, alludens ad illud Hier. 17. Recedentes a te in terra scribebuntur. hoc ergo factum idem est, ac si verbis dixisset: Vos accusatis mulierem deprehensam in adulterio, qui profecto maiora scelera commissistis: vos zelum legis & Dei praetexitis, qui grauius contra legem & Deum, quam haec

hæc mulier, peccatis. Cum autem factum non intelligerent, verbis postea expressit, ut statim sequitur. Cetera ex annotatione require.

ANNOTATIO V.

Cur Dominus scribere voluerit.

Cur Dominus scriberet, varie explicant Doctores. Quantum igitur ad primum, nempe causam cur scriberet, August. lib. 4. de consen. Euang. cap. 10. tres adfert causas. Prima est, ut significaret illos in terra scribendos, non in celo, sicut discipulis dixerat Luca 11. Nomina vestra scripta sunt in celis. Secunda, ut ostenderet, se in terra miracula facere: quia cum Deus esset se humiliavit, ut homo fieret: miracula enim quædam signa sunt, quæ in terra fiunt. Tertia, ut indicaret iam adesse tempus, ut in terra, quæ fructum daret, non in lapide sterili sicut ante, lex eius conscriberetur. Hæc causam dat tract. 33. adiungens etiam significare voluisse se eundem illum esse, qui legem digito scriberat in tabulis, non autem sic novam scribendam sed in terra fructifera. Hæc sunt causæ ex Augustino.

Ambrosius Epist. 76. ad Studium, duas adfert causas: prior est, Scribebat, inquit, in terra digito, quo scriberat legem. peccatores in terra scribuntur, iusti in celo. His verbis Ambrosius indicat causam, cur scriberet, ut eos nempe peccatores & transgressores significaret. Simile indicat causam in Epist. 58. Altera causa est, Scripsit, inquit, ut gemino testamento Iudæos scias esse damnatos. Euthymius dicit scripsisse, ut se nolle attendere indicaret, tamquam qui eorum cognosceret machinationem; dicitq. eos, qui indigna, & importuna rogantibus respondere nolunt, solitos esse scribere in terra. Hæc Euthymius. sed hanc consuetudinem nullibi me legere memini. Aliqui nostri sæculi scriptores Dominum scripsisse dicunt, ut ad se iudicium hoc non pertinere monstraret: sed non video, cur hoc scripturae fieri debuisset. Alij quia verecundabatur ex adulteræ præsentia, sed hæc non est probanda; nam solus postea cum ea locutus est, & eam absoluit; nec cum peccatoribus conuersari, ut eos lucraretur, dedignatus est Christus, qui etiam

passus est pedes suos a muliere peccatrice vngi.

Mihi ea causa videtur, quam explicui in commentario, nempe ut eos esse legis transgressores indicaret, alludens ad locum Hieremiæ, & simul eos, non Deum ante oculos habere, sed terrena, & propriam sequi voluntatem, ac si diceret; quæ terrena sunt, cogitatis, nec Deum ante oculos in vestris iudicijs, & operibus habetis; quamuis id fingatis, & prætexatis. hæc est causa scribendi.

Sed quid scriberet, Doctores varie exponunt. Hiero. libro 2. con. Pelagia. habet hæc verba: Accusabant scribæ, & Pharisei iuxta legem adulteram lapidare cupientes; at Iesus inclinans se digito scribebat in terra, eorum videlicet, quia accusabant, & omnium peccata mortaliū, secundum quod scriptum est in propheta: Recedentes a te, in terra scribentur. Hæc Hieronymus. quibus etiam verbis; nostra expositio, de causa cur scriberet insinuat. Ambro. Epist. 56. quid, inquit, scribebat, nisi illud propheticum Hierem. 22. Terra terra scribe hos viros abdicatos, quod Iechonia lectum est In Epist. autem. 79. etiã alia scripsisse narrat, nempe festucam, quæ in oculo fratris tui est, vides; trabem vero, quæ in oculo tuo est, non vides. Nihil tamen certi, quid scriberet, statui potest. Litteras scripsisse etiam significantes, probabile est; & quæ ad eorum arguenda peccata pertinebant

aut sententiam aliquam, quæ contra peccatores esset: Hinc fauet, quod in aliquibus textibus Græcis habetur, hoc: Digito scribebat in terra, μη αποσπορεύμεν; id est, non fingens, quia vere scribebat & significabat aliqua. Quidquid de hoc sit, id certe negari non potest, nempe illos non propter ea, quæ scripta erant, aufugisse; sed propter verbum dictum eis: nam Evangelista subiunxit: Audientes hæc, vnus post alium abiit. quod probat, non propter scripturam, quæ non auditur, sed propter verbum recessisse.

Quid scriberet in terra Dominus.

Sine peccato significat duo.

Gregorius lib. 1. Moral. cap. 6. & August. tract. 33. ad mansuetudinem referunt hoc & clementiam quam voluit seruire. Mihi magis ad sensum accedere videtur, ut ad potentiam referamus: voluit enim se supra legem esse ostendere: nam liberare adulteram a legis pœna, misericordiam quidem est, sed plus habet potestatis. illud, Sine peccato, Græce vnus est nomen ἀναμάρτητος latine Sine peccato, sicut censet Hieronim. lib. 2. contra Pelagia. seu a peccato immunis. Quod dupliciter intelligitur, aut qui sine peccato nunc est, aut qui ita purus est, ut nequeat peccare. & hæc est propria significatio apud Græcos quasi Latine impeccabilis, & qui peccatis non est obnoxius. Et sic Hier. videtur exponere, & Euthymius. Tamen hoc

loco existimo priori modo sumi. Volebat enim Dominus eos confundere, qui cum sceleribus & iniquitatibus pleni essent, zelum legis contra feminam vnus peccati causa prætexebant: indecens enim est, ut legis transgressor iudicet alium transgressorem, maxime leuiorem. Esse autem obnoxium peccato, dummodo merus homo sit, non habet hanc indecentiam, & incongruitatem. Iusti enim omnes obnoxij, sunt peccato. Inuenitur etiam apud Græcos hoc nomen in ea significatione, ut significet purum, & qui de præsentia peccatum non habet: si enim in ea significatione sumeretur, ut significaret impeccabilem, nemo hominum iuste alium iudicaret, quod Dominus his verbis significare noluit.

Et iterum se inclinans, scribebat in terram.

COMMENTARIUS.

At verecundiæ, & confusio locum, ut accusatores abeundi spatium habeant, dum vnusquisq. propriam respicit conscientiam. hæc enim de causa iterum se inclinât ut annotat Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos, & Aug. tract. 33. Probabile est etiam id factum esse secundo, ut causam, quam supra in cômétario attulimus, verbis iam expositam, & a Iudæis ob id perceptam confirmaret.

Audientes autem hæc, vnus post vnus exhibant incipientes a senioribus, & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans.

Hicce auditis verbis recesserunt singuli incipientes a senioribus vsque ad vltimos, nec vnus remansit præter Dominum, & mulierem in medio stantem vbi

Cum ergo perseverarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.

COMMENTARIUS.

Factum Christi non intelligentes, & studio tentandi solliciti interrogare perseverabant; at Dominus factum suum verbis exprimit, & ita prudenter respondet, ut & legem non offendant, & potentiam, quam supra legem habebat, mulierem absolvendo exercent. Si enim diceret absoluendam, contra legem illis visus esset agere: si diceret damnandam, nihil supra hominem se habere significaret: vtrumque igitur sapienter coniunxit. Qui, inquit, est vestrum sine peccato, lapidem primus in eum mittat. Non vetat expresse mittere lapidem, & ideo non habent aduersarij, quod accusent: sed eum, qui sine peccato est, incipere iubet, & nemo audet lapidare. Absolvitur mulier, & lex non læditur Moysis.

ANNOTATIO VI.

Gregorius lib. 1. Moral. cap. 6. & August. tract. 33. ad mansuetudinem referunt hoc & clementiam quam voluit seruire. Mihi magis ad sensum accedere videtur, ut ad potentiam referamus: voluit enim se supra legem esse ostendere: nam liberare adulteram a legis pœna, misericordiam quidem est, sed plus habet potestatis. illud, Sine peccato, Græce vnus est nomen ἀναμάρτητος latine Sine peccato, sicut censet Hieronim. lib. 2. contra Pelagia. seu a peccato immunis. Quod dupliciter intelligitur, aut qui sine peccato nunc est, aut qui ita purus est, ut nequeat peccare. & hæc est propria significatio apud Græcos quasi Latine impeccabilis, & qui peccatis non est obnoxius. Et sic Hier. videtur exponere, & Euthymius. Tamen hoc

loco existimo priori modo sumi. Volebat enim Dominus eos confundere, qui cum sceleribus & iniquitatibus pleni essent, zelum legis contra feminam vnus peccati causa prætexebant: indecens enim est, ut legis transgressor iudicet alium transgressorem, maxime leuiorem. Esse autem obnoxium peccato, dummodo merus homo sit, non habet hanc indecentiam, & incongruitatem. Iusti enim omnes obnoxij, sunt peccato. Inuenitur etiam apud Græcos hoc nomen in ea significatione, ut significet purum, & qui de præsentia peccatum non habet: si enim in ea significatione sumeretur, ut significaret impeccabilem, nemo hominum iuste alium iudicaret, quod Dominus his verbis significare noluit.

Et iterum se inclinans, scribebat in terram.

COMMENTARIUS.

At verecundiæ, & confusio locum, ut accusatores abeundi spatium habeant, dum vnusquisq. propriam respicit conscientiam. hæc enim de causa iterum se inclinât ut annotat Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos, & Aug. tract. 33. Probabile est etiam id factum esse secundo, ut causam, quam supra in cômétario attulimus, verbis iam expositam, & a Iudæis ob id perceptam confirmaret.

Audientes autem hæc, vnus post vnus exhibant incipientes a senioribus, & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans.

Hicce auditis verbis recesserunt singuli incipientes a senioribus vsque ad vltimos, nec vnus remansit præter Dominum, & mulierem in medio stantem vbi

vbi prius posita erat. In nonnullis Græcis codicibus habetur, *Redarguit a conscientia propria.* Hanc fugam non verbum tantum exterius, sed virtus diuina Christi ipsorum excitans conscientias, & timorem, ac pudorem incutiens, operata est. Ambrosius epist. 8. cur seniores primi exierint causam exponit. Vel quod ipsi, inquit, plura haberent crimina, qui diu vixerant; vel quia priores vim intellexerunt sententiæ quasi prudentiores, & cœperunt sua peccata deslere, qui alieni criminis venerant accusatores.

Erigens autem se Iesus dixit ei: Mulier vbi sunt, qui te accusabant? nemo te condemnauit?

Recedentibus accusatoribus, erigit se Dominus & petit; non quia ignoret, sed vt modum, quo eam liberam pronuntiet, ostendat. Liberatur enim non quia non peccauerat, sed quia accusator deerat, vt recte annotauit Ambrosius epist. 76. vt nullam inde Iudæi accusandi Christum haberent occasionem; immo in eos potius accusatio posset retorqueri, qui priores liberam dimiserant. Dicit ergo: *Vbi sunt, qui te accusabant.* id est, ecce nemo te accusat, nemo te condemnat.

Qua dixit: nemo Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemnabo, vade, & iam amplius noli peccare.

Respondente muliere, neminem adesse accusatorem, neminem qui damnet: dicit Dominus prudenter. *Nec ego te condemnabo.* non dicit, ego te absoluo ne illi contra legem fecisse arguere possent: sed rem eandem alijs exprimit verbis, *Nec ego te condemnabo,* non vt illi, qui propria remordente conscientia, iudicium ferre non sustinuerunt; sed diuina mea misericordia, & simul potentia quam supra legem exerceo, nec legis Mosaicæ præceptis istis adstringor. At ne hæc indulgentia tibi sit licentia peccandi, vade quidem libera a pœna, sed deinceps a peccato abstine, & pœnam mortis in vitæ tuæ emendationem, mea potestate commuto. Dum dicit *Noli,* volûtatis illius arbitrium indicat. Aduerte quâuis Christus his vsus verbis, *Nec ego te condemnabo,* tamen vere absoluit, & id incauit dicens, *Vade,* quod diuina potestate fecit, non enim liberum erat Iudæis dispensare in pœnis, a lege Moysis statutis. Dominus autem dispensat; at ne occasionem arripere Iudæi accusandi, ex verbis; propterea sic locutus est, vt simul absolueret, & nullam accusandi daret occasionem; ostenderetq. suam potentiam & nihil inde contra legem dicere videretur. Leo. ferm. 11. de passione Domini; Volens, inquit, per omnia demonstrare, non venisse vt iudicet, sed vt saluet mundum, dixit: *Nec ego te condemnabo.*

Iterum ergo locutus est eis Iesus dicens: Ego sum lux mundi.

Iudæorum tentatione peracta Dominus doctrinam suam persequitur: parit autem *Ergo,* causam & illationem indicat, nimirum cum post miram, illam doctrinam: Si quis stitit veniat ad me, quam die præcedenti docuerat, & turbas ita commouerat, vt alij Prophetam, alij Christum esse proclamauerint: Pharisei autem, & scribæ, & principes Sacerdotum id negauerint, dicens esse Galilæum, nec a Galilæa Prophetam surgere; propterea in hac varietate, & dissensione, quis sit, aperte docet dicens: *Ego sum lux mundi,* nō Iudææ, non Galilææ,

Galilææ, non Palestinæ, sed mundi totius, quibus verbis significat omnes, quotquot ipsum non confitentur, esse in errore, & ignorantia: doctrinam autem suam veram esse lucem Dei. In capite primo hanc exposuimus sententiam, ibi: Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem, erat Christus & est, vt Deus, lux: tamen hoc in loco de se, vt in carne, est, loquitur: in quam, doctrina sua mundum illuminaturus, venit: lux tamen mundi non esset in carne, nisi Deus esset in seipso.

Qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

Doctorem se ostendit, dicens: *Ego sum lux mundi,* nunc & ad doctrinam exhortatur: *Qui sequitur,* inquit, *me, non ambulat in tenebris:* & fructum proponit, quo allicit: *Habebit lumen vitæ,* sensus igitur est hic: qui me non sequuntur, in tenebris ambulant, nescientes æternæ vitæ viam, quia alia non est lux præter me: solus is, qui me sequitur ambulat in luce, & lumen habet vitæ, quo cognoscat viam, quæ ad æternam conducit vitam. Ignorantia Christi, tenebræ sunt mortis, quia in æternam mortis damnationem conducunt: ipsius cognitio, & fides, & sequela, ad vitam perducit æternam. Dum enim dicit: *Qui sequitur me non ambulat in tenebris,* insinuat omnes non sequentes in tenebris ambulare: quantumque enim homo bona moralia operetur, si deest lumen fidei, in tenebris ambulat: qui autem sequitur Christum bene operando in fide, in lumine ambulat, & in via est æternæ vitæ. Cyprianus lib. de zelo, & liuore, hæc exponens verba, inquit: *Qui me secutus fuerit, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ: sequitur autem Christum, qui præceptis eius insistit: qui per magisterij eius viam graditur: qui vestigia eius, atque itinera sectatur, qui id, quod Christus, & fecit, & docuit, imitatur.* Hæc Cyprianus.

Qui nam
Christum
sequuntur.

Dixerunt ergo ei Pharisei: Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum.

Multa signa fecerat Dominus apud Iudæos: scripturæ enim testimonijs eos conuicerat in seipsis illi diuinam experiebantur virtutem: dum omnes suos contra illum conatus irritos, vanosq. effectos cernebant: ministros proprios testimonium reddentes intrepide, numquam sic locutum esse hominem, audierant: se in adulteræ iudicio omnino confusos, & conuictos nouerant, & tamen impudenter obijciunt: *Tu de teipso testimonium perhibes,* ideo, *Testimonium tuum non est verum,* id est idoneum ad veritatem confirmandam, quasi paralyticus ille natura insanabilis, non fuerit testimonium efficax diuinitatis Christi probandæ. Tanta erat horum nequitia, vt in media lucē cæcutirent. Illa particula, *Ergo,* indicat propter verba illa superiora hos ista dixisse: quia nempe se mundi lucem esse prædicabat, propterea Pharisei hæc obijciunt. Hi erant, qui religionis obseruantiam profitebantur: ideo ipsi religionem zelantes, hæc dicunt.

Respondit Iesus, & dixit eis: Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum, quia scio, vnde veni, & quo vado: vos autem nescitis, vnde venio, & quo vado.

Hic obiectioni respondet Dominus duo. Alterum est, obiectioni factæ cōtraria opponit: *Etsi ego,* inquit, *testimonium perhibeo de meipso, verum est*

testimonium meum, id est, quamvis verum sit me testimonium perhibere de me ipso, tamen verum est testimonium meum. Alterum est probatio huius assertionis: probat enim testimonium suum verum esse, & probatio hæc est: *Quia ego scio vnde veni, & quo vado*, id est, ego testimonium perhibeo ex scientia, non ex ignorantia, non ex opinione, nec ex auditu: certa & experta loquor. Attende hæc verba: *Scio vnde veni, & quo vado*, idem significare, ac si diceret: principium, & rationem mei aduentus scio, & quia hæc scio, propterea dico me lucem esse mundi. Scio enim me esse Dei filium, qui carnem sumpsi, vt hominibus viam salutis facerem, eosque docerem: si enim talis non essem, non lux mundi essem; at sum talis: & quia scio me talem, propterea testifcor, & verum est meum testimonium, quia ex scientia loquor: at vos nescitis hæc, nec quis sum, nec mei aduentus institutum, & rationem, propterea meum non accipitis testimonium. Verba hæc similia sunt illis: Spiritus ubi vult spirat, & uocem eius audis, tamen nescis vnde veniat, aut quo vadat: id est, spiritum ignoras, & operum suorum institutum, & rationem nescis. Modus enim locutionis est, quo significat se scire quis ipse sit, & sui aduentus rationem: illos autem vtrumque ignorare. Attende testimonium dici verum dupliciter, vno modo quantum ad veritatem rei, quia ita est vt dicitur: altero modo, quantum ad qualitatem, vt sit idoneum & dignum fide, & hac ratione non omnem quod verum est, idoneum est. Christus igitur dicit, testimonium suum esse verum, quantum ad vtrumque ex parte sua, quia ex scientia est, & quia filius Dei est omni dignus fide: tamen defectus est ex parte eorum; quia nesciunt vnde veniat, aut quo vadat: & ea de causa non admittunt eius testimonium: quia de se testificant non credunt, nisi adsint testimonia: propterea ergo Dominus persequitur probare, & adferre testimonia.

Vos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quemquam, & si ego iudico, iudicium meum verum est.

Persequitur probare suum testimonium esse verum, & idoneum, & differentiam inter se, & eos ponit. *Vos*, inquit, *Secundum carnem iudicatis*, id est, secundum sensus, & ea, quæ apparent exterius: ex his enim exterioribus homo sumit argumentum, & iudicium, quo discernit vnum ab altero: & quis sit vnusquisque dignoscit. 1. Reg. 16. Non iuxta intuitum hominis ego iudico: homo enim videt ea quæ apparent: Dominus autem intuetur cor. Isa. 11. Non secundum visionem oculorum iudicabit: neque secundum auditum aurium arguet: hæc hominis sunt, & hoc est secundum carnem iudicare. Vos igitur secundum carnem iudicatis, supplendum est, ideo vestrum testimonium non semper est verum, nec idoneum: ob id etiam non accipitis testimonium vnus: at ego non iudico, nec ista iudicia exercere veni, sed homines saluare, & a peccato liberare: quod si iudico, nempe, dum me ipsum profero testimonium, me esse Christum, & lucem mundi, meum testimonium est verum, & idoneum: non vt vestrum, quia non carnaliter iudico, sed secundum naturam diuinam, in qua solus non sum, sed ego, & Pater. Hæc ad verba sequentia pertinent, hic tamen est sensus.

A N N O T A T I O VII.

Evthymius & Chrysostomus hom. 51. *Non iudico quemquam*, exponunt, & connectunt multo aliter, nempe sic: Ego non damno vllum, quia non veni iudicare mundum, & connexio hæc est: vos carnaliter, & crasso modo iudicatis, secundum ea quæ sensibus apparent. At quia poterat dicere Iudæi, cur ergo non arguis nos, & dānas, quod sic iudicemus? huic tacite obiectioni responderet, quia non iudicare, nec damnare nunc veni. Sed dura est expositio, & connexio: non enim tacite obiectioni respondendum est, nisi sit probabilis, & verisimilis: at improbable erat Iudæos

Iudæos id obijcere voluisse, cur nos non damnas? cum nihil tale cogitarint. Adde quod non vitio dat, quod secundum carnem iudicent, sed differentiam ponit inter hominum iudicium & suum. Illi enim secundum sensuum cognitionem iudicant, cognitionis originem a sensibus sumentes, at ipse non sic, sed secundum diuinam naturam, & cognitionem: nec iudicium hoc sumitur pro damnatione, sed generaliter pro iudicio etiam discretionis: quo vnum, ab alio discernimus, & vnum bonum, alium non talem iudicamus, siue bene, siue male, siue rationabiliter, siue temere id fiat. Humana ergo iudicia secundum carnem sunt, quia ex sensibus sumuntur, tamquam ex origine: & loquimur de iudicijs practicis, quæ circa res humanas, & personas sunt: Christus autem dicitur neminem iudicare, quia non venit, vt in homines hæc iudicia faceret, & vnum ab alio discerneret, & quis esset declararet: omnes enim erant peccatores, venit autem, vt omnes saluaret: ipse si se discernit, dum hi salutem accipiunt, hi repellunt.

Sensus igitur & connexio accommodatior est, vt in commentario diximus: Vos iudicatis secundum carnem, at ego non iudico homines, nec personas: quia non veni, ad hoc. quod si me ipsum iudico testimonium præbendo me esse lucem, id non secundum carnem iudico, sed secundum diuinam naturam, & meum est testimonium verum, & omni dignum fide. Tertul. lib. de Trin. illud: *Vos secundum carnem iudicatis*, coniungit superioribus; & interpretatur sic: Vos non aliam in me naturam, & natiuitatem cognoscitis, quam quæ secundum carnem est, ideo nescitis vnde venio, aut quo vado: & iuxta hanc expositionem possumus quæ sequuntur sic interpretari: ego non veni iudicare vos, neque iudico, tamen si iudicarem, meum iudicium esset verum, & idoneum: non vt vestrum. Non est improbabilis interpretatio hæc, accommodatior tamen videtur, quam adhibui in commentario.

Quia solus non sum, sed ego, & qui misit me, Pater.

C O M M E N T A R I V S.

Rationem, & causam, cur eius iudicium sit verum, exponit. Quia, quando iudico, non est vnus iudicium, sed duorum, nempe patris, & meum: & etiam secundum vestram legem duorum testimonium verum est. Hoc dicit Dominus propter Iudæos, vt ex lege conuincat etiam suum testimonium verum, & idoneum esse. Deinde, vt ostendat se esse Deum, eiusdem substantiam cum Patre, ac si diceret: meum testimonium verum est, quia secundum naturam iudico, in qua ego, & Pater vnum sumus. Rursus, vt ostendat se patris habere testimonium. Denique, vt occasionem accipiat de sua diuinitate testandi, dum meminit patris. Tamen vis rationis, & probationis in se hæc est. Iudicium meum verum est: quia secundum naturam iudico diuinam: in hac autem non solus sum, sed simul pater: & in hoc etiam verum, & idoneum est testimonium, cum sit duorum.

Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est, ego sum, qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater.

Confirmat propter illos sententiam testimonio scripturæ Deuter. 17. & 19. In ore duorum, vel trium stet omne verbum. Ecce duo sumus, ego & Pater: & tam ego, quam pater, de meipso testimonium perhibemus. Obijciat aliquis: illud Deuteron. intelligitur de duobus testibus, non computato eo de quo redditur testimonium: Si enim ego testor rem aliquam de me, mihi necesse est duos alios adferre testes. Respondeo ita esse, propterea intelligenda sunt ista sic. Christus enim erat & homo, & Deus: ratione diuinitatis, per opera ipsius diuinitatis propria reddebat testimonium de se homine,

probando sub illa humanitate Deum latere: si enim opera sola humana fecisset, tunc non computaretur in testimonium, & hac ratione dictum est cap. 5. Si testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum: id est, si ut homo solus, & humanis operibus de me testor, testimonium meum idoneum non est: at quia operibus alijs diuinis testabatur de se, ideo in testem computatur: non quod duæ sint personæ: vna enim est in duplici natura: sed quod de se homine ipsemet, ut Deus, testificetur: & hoc est, quod nunc dicit. Vnde Tertul. lib. de Trinit. hoc verbum: *Testimonium meum verum est*. Christo tribuit ratione diuinitatis: quia igitur, ut Deus loquebatur, dicit: *In lege vestra scriptum est: Quod ut magis innotescat, sit exemplum: si quis aliquid affirmet de se, nec alio probet, quam auctoritate dicentis, de se testimonium perhibet: at quando ratione, & argumento vitur, iam ipsa ratio in testimonium computatur, & sumet dicti testimonium per rationem probat: multo ergo magis per naturam diuinam reddebat Christus testimonium de se homine, quod in eo lateret Deus. Hic locus contra Sabellium personarum distinctionem conuincit: Cetera ex cap. 5. require, vbi de hoc testimonio, & quo modo Pater testificatus fuerit, egimus, vbi Ambros. lib. 5. de fide cap. 5. allegauimus hæc verba exponentem de Christo, ratione diuinitatis de se testimonium perhibentis.*

Dicebant ergo ei: Vbi est Pater tuus?

Ficta & malitiosa interrogatio hæc est. Sciebant enim eum Deum appellare Patrem: iam enim Ioan. 5. audierant, & propterea interficere studebant, quia Patrem suum dicebat Deum, æqualem se ipsi faciens. Ut igitur iterum id ipsum exprimat, se fingit carnaliter, & sensualiter hæc omnia intelligere, quasi patrem aliquem carnalem allegaret, qui simul cum eo testimonium perhiberet: ideo vbi sit petunt, quasi ipsum audire vellent: sicut quando cæco non credentes, natum esse sine visu, patrem eius adduci ad se fecerunt. Petunt ergo: *Vbi est Pater tuus?* illa particula, *Ergo*, indicat sequelam: quasi diceret: quia non se solum: sed simul patrem suum secum testimonium de se perhibere asseruit. Propterea petunt, vbi sit pater eius, testimonium ipsius audire velle fingentes: ut hac occasione ad expressam confessionem inducant.

Respondit Iesus: Neque me scitis, neque Patrem meum: si me sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis.

Prudenter respondet Dominus: suam enim diuinitatem, & verum Patrem indicat, veritatemque rei sic aperit, ut omnes intelligant: & tamen ex verbis calumniandi occasionem nemo possit accipere: *Neque, inquit, me scitis, neque Patrem meum.* Sensus est: oportebat vos prius scire me, ut me agnito, Patrem meum, quem mei testem vobis obtuli, nosse possitis: at vos nescitis me, nec ergo scitis Patrem meum: vnde non est, cur interrogetis, vbi est Pater: nõ enim eum agnosceris, nisi prius me noscatis. Attende, cum dicit: *Neque me scitis*, aliam se naturam habere ab ea, quam illi foris videbant, & sciebant, fatetur: quã ipsi nesciebant, non videntes, nec credentes eum esse Deum. Dum autem dicit, *Neque Patrem meum*, significat se secundum hanc naturam, quam nesciebant, & non credebant, habere patrem: cum ergo nescirent eum esse Deum, nesciebant etiam patrem eius. Non contentus est negatiua locutione, sed vsus est affirmatiua: *Si me sciretis, & Patrem meum utique sciretis*, id est: si me quis firmo sciretis credendo, utique me esse Dei filium, & me Deum habere Patrem crederetis

deretis: neque opus esset vobis interrogare: *Vbi est Pater tuus?* me enim agnito, Pater simul agnoscitur. Aduerte illud, *Forsitan*, non esse dubitantis, sed dictio est affirmatiua, aut orationis expletiva, ut supra adnotauimus.

Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo, & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius.

Gazophylacium idem significat, quod Latine thesauri custodia: arca erat, in qua dona populi in vsu templi oblata referuabantur: & porticus, seu atrium, in quo arca erat, eo nomine etiam appellabatur: ut autem ex Luc. 21. constat, erat in atrio maiori, quo feminis ingredi licebat: nam & vidua illa minuta misit in Gazophylacium. Hoc in loco pro arca illa, quæ erat iuxta Altare, ut constat 4. Reg. 12. sumitur, ut sit sensus. Hæc locutus est Dominus, dum doceret in templo in Gazophylacio, id est, iuxta Gazophylacium, & arcam donariorum, quæ erat in atrio maiori. Potest etiam accipi pro ipso atrio. Hoc autem dictum est, ut & frequentiam hominum Euangelista significet, & Christi in prædicando libertatem: similiter etiam, & facilitatem Iudæorum ad comprehendendum eum. Facile enim in eo loco apprehendere poterant, sed nemo misit in eum manus, diuina impediens virtute: *Quia necdum venerat hora eius*: his verbis significat Euangelista Iudæos intellexisse Christum Patrem suum Deum esse dicentem, seq. lucem mundi, tamquam Dei Filium affirmantem. Et cum occasionem apprehendendi, quam desiderabant, & ex verbis Christi, & ex loci commoditate haberent, nemo tamen illorum apprehendere est ausus: non quia nolent, cum id vehementer cupierint, sed quia Christus noluit, horam suam expectans.

Dixit ergo iterum eis Iesus.

Cum videret Dominus Iudæos intellexisse, quæ docebat, & tamen adhuc nolite credere, immo illos feruentiori contra eum inuidia ardere: repetit in eos verba comminatoria, quæ capite septimo contra eorumdem ministros pronunciauerat. Notandæ sunt duæ particule. Vna est, *Ergo*, hæc significat causam, propter quam Christus sententiam sequentem protulit, ac si diceret Euangelista: cum Iudæi doctrinam intellectam negligenter, maioriq. eum comprehendendi cupiditate flagrarent, idcirco Christus, quæ sequuntur, adiunxit, nimirum: *Ego vado, quæretis me, &c.* Altera particula est, *Iterum*, hæc refertur ad eandem sententiam semel capite septimo pronunciatam, quam Dominus nunc repetit.

Ego vado.

Hoc est vnum ex ijs, quæ capite septimo dicta sunt. Sensus est, Vanus est conatus vester, quo me comprehendere quæritis: nihil enim in me efficere potestis, nisi quod volo, & quando volo. Ecce ego vado ad Patrem per mortem, & resurrectionem meam. Sum quidem proximus morti, & recessui ad Patrem, sed quia ego volo, efficietis iamiam, quod desideratis, sed me volente, & permittente. Christus mortem suam hoc verbo frequenter significatum ut suam mortem voluntariam, & non ut ceterorum hominum esse indicet: ut cum passus sit, non Iudæorum potestati, sed diuinæ dispensationi ad-

Gazophylacium quid sit.

scriba-

scribatur: ipsi enim iam pridem occidissent, si potuissent: potuerunt autem, quando id eis Christus permittit: tum ut suam resurrectionem breui futuram ostendar, quia per mortem & resurrectionem ascendit ad Patrem, cumque utrumque cito futurum esset, idcirco dicit, *Ego vado*.

Quæretis me.

Hoc etiam verbum dixerat ministris Iudæorum, quo significat post suam in cælos ascensionem Iudæos in sua permanuros incredulitate. Futurum enim erat, ut negato, & repulso vero Christo, quem præsentem habuerunt: quærent, & expectarent adhuc venturum, indeq. semper in errore versarentur: nam quære & expectare venturum, qui iam venerat, nihil aliud est, quàm errare, & in falsos Christos loco veri Christi incidere.

A N N O T A T I O V I I I .

August. tract. 38. Verbum superius in hunc interpretatur sensum, nempe Iudæos post Christi ascensionem quæsiisse eum non in eius persona, sed mystice in membris ipsius: quæsierunt enim discipulos, persequentes eos. Sic Paulus ante suam conversionem inquirebat fideles Christi, ut vinetos perduceret in Hierusalem: hoc ipsum increduli Iudæi fecerunt. Chrysost. & Euthymius eodem modo exponendum hoc verbum cæsent, sicut expositum fuit ab eis capite septimo: nimirum Iudæos incredulos quæsiisse Christum, quando tempore captiuitatis in magnis illis tribulationibus, & afflictionibus recordati sunt Christi, & eum auxiliatorem, & defensorem habere desiderarunt. Prior expositio Augustini non videtur satis accommodata: nã

A præcedentia, & sequentia verba, *Ego vado*, & quo ego vado vos non potestis venire, non de mystico corpore, sed de ipso vero Christo procedunt: consequens est, ut eadem ratione hoc verbum illis conexu procedat. Posterior expositio non omnino etiã conueniens est, propter ea, quæ diximus capite septimo, quibus hoc ipsum adiungimus, quod Hieronym. adnotat in illud Psal. 108. In generatione vna deleatur nomen eius, nimirum omnes, qui Christum crucifixerunt id temporis, quando Romani venerunt, fuisse iã mortuos. Christus autem, quamuis incredulos Iudæos omnes comprehenderet hoc suos sermone, præcipue tamen in eos inuehebatur, quibuscum tunc loquebatur. Cetera in capite septimo inuenies.

Et in peccato vestro moriemini.

C O M M E N T A R I V S .

ME repudiato, & negato, qui verus sum Christus: non solum errabundi me quæretis, sed quod peius est, *In peccato vestro moriemini*: nemo enim peccatorum suorum remissionem habere potest, nisi in me credat: qui igitur in me non credunt, morientur in suo peccato, non eo solo, quod committunt, quia in me non credunt: sed etiam in ijs omnibus, quæ ultra hanc incredulitatem perpetrarunt, cum nullius peccati venia sine fide in me obtineri possit.

ANNO-

A N N O T A T I O I X .

In, duplici modo in scriptura sumitur.

Aduertendum est præpositionem illã, *In*, duobus modis in scriptura accipi: primo causaliter, Isa. 43. *Seruire me fecistis in peccatis vestris*, id est, propter peccata vestra. Thren. 4. *Christus Dominus captus est in peccatis nostris*, id est, propter peccata nostra. Altero modo, ut dicunt, concomitanter Ioan. 9. *In peccatis natus es totus*, id est natus est cum peccatis, seu in statu peccati, & habens peccata. Ps. 50. *In peccatis cõcepit me mater mea*.

Mori in peccatis accidit dupliciter.

Luxta hæc mori in peccato duobus modis contingit: Altero quidẽ, ut idem sit in peccato mori, quasi propter peccatum mori, seu morte plecti. Altero modo, in peccato mori, id est in statu peccati, seu peccato non deleta morte præueniri. Hæc duo aliquando separantur: contingit enim hominem mori propter peccatum, sed non in peccato: & econtrario mori in peccato, & non propter peccatum. Ille propter peccatum, non tamen in peccato moritur, qui ob culpam aliquam præcedentem a Deo, aut ab hominibus occiditur, cuius quidẽ culpæ eum pœnitet, & a Deo remissionem habet: tales apud homines multi occiduntur propter scelera commissa: qui quidem per confessionem, & contritionem veniam a Deo obtinuerunt: hi propter peccatum, sed non in peccato moriuntur. Hoc etiam apud Deum fit: non enim semper remittit Deus totam pœnam, etiam si culpæ veniã det in hoc sæculo. Exẽplum habemus in Iosia illo Rege iusto. 2. Paralip. 35. *Quem occidi Deus permittit in bello*, quia voci Prophetæ non obedierat, ut refert Iustin. respon. qq. gen. respon. 79. huiusmodi fuerunt multi ex illis, quorum meminit Paulus. 1. Cor. 11. *Ideo inter vos imbecilles, & infirmi, & dormiunt multi*. Alij in peccato, & non propter peccatum moriuntur: qui enim naturali morte diẽ claudunt, peccatorum pœnitentia non facta, in peccato moriuntur, non autẽ propter peccatum: longe peius est mori in peccato, quam propter peccatum, quamuis enim uterque moriatur: ille tamen de morte transit in æternam mortem: hic autem de morte in æternam vitam, etsi tormentis, & morte turpissima mori contingat. Sunt alij tertio loco, qui & in peccato, & propter peccatum moriuntur, tales fuerunt illi populi Sodomorum a Deo puniti, & illi, qui in deserto occisi sunt ab Angelo: tales hodie etiã multi esse possunt, siue a Deo,

siue ab hominibus occidantur, qui mortem subeunt propter peccata, quorum eorum nulla tangit pœnitentia. In ijs errauit Orig. hom. 1. in Ezech. dicens eos, qui in hoc sæculo a Deo sunt puniti & occisi, etiam sine vlla facta pœnitentia, non puniri in altero sæculo, quia Deus non castigat bis in idipsum: hunc errorem nomine auctoris tacito refellit Grego. lib. 15. mora. cap. 29. vbi doctẽ dicit hos non castigari bis, sed vnã esse pœnam, quæ incipit in hoc sæculo per mortem temporalem, & continuatur in altero per æternã.

His igitur suppositis, ut ad nostram sententiæ expositionem deueniamus, aduertendum est aliquos particulam, *In*, exponere causaliter, in hunc sensum: *In peccato vestro moriemini*, id est, propter vestrum peccatum morte estis puniendi: sic interpretatur Euthymius. Augustinus vero tract. 38. exponit concomitanter, nempe cum vestro peccato moriemini, nulla ob tenta remissione, aut venia. Vtrumque autem verum est, cum multi Iudæorum occisi sint a Romanis tempore captiuitatis: de quibus prædictum erat. Isa. 65. *Numerabo vos in gladio, omnes cæde corruetis, quia vocaui, & non respondistis: locutus sum, & non audistis.* & Luc. 19. *Ad terram prosternent te, & filios tuos, qui sunt in te, eo quod non cognoueris tempus visitationis tue: quod tamen hoc in loco præcipue intendit Dominus, est, in peccato, id est nulla abtenta peccati remissione illos morituros, nisi crediderint: hoc enim longe peius est, quam mori propter peccatum: maxime cõ Dominus generaliter contra incredulos Iudæos loquatur, quorum non omnes occisi sunt propter peccatum: omnes tamen in peccato mortui sunt, ex quo factum est, ut omnes illi damnarentur. Huic sententiæ sic expositæ respondet, quod sequitur: *Quo ego vado vos non potestis venire: venire autem ad locum, quo Christus vadit, non prohibet mori propter peccatum tantum: sed mori in peccato, & cum peccato, idcirco hanc Augustini expositionem tamquam accommodatiorem, & veriorẽ in cominentario secuti sumus.**

A N N O T A T I O X .

Circa eandem sententiam aduertenda sunt aliqua: Primum est positum esse lingu-

lingulare pro plurali, nēpe, *Peccato*, pro *peccatis*, id quod verba paulo inferius sequētia, in quibus Christus hanc sententiā interpretatur, ostēdunt. Vtitur enim plurali dicens: Dixi vobis; *Quia moriemini in peccatis vestris*. Ratio etiam id ipsum confirmat: nam increduli Iudæi non habuerunt remissionem non tantum infidelitatis, quā contraxerūt non credentes Christo: sed nec etiam aliorū peccatorum, quæ contra legem, & mores commiserūt. Vbi enim fides Christi non est, nullius peccati culpa remittitur: in peccato ergo infidelitatis; & in ceteris omnibus criminibus mortui sunt sine fide.

Alterum est in capite septimo Dominū vsū esse alio verbo, dixit enim: *Quæretis me, & non inuenietis, nunc autem dicit: Quæretis me, & in peccato vestro moriemini*. Quantum ad rem ipsam, idem vtrumque est: qui enim non inuenit Christum per fidem, necesse est in peccato mori: quantum autem ad verba, terribilius est hoc: *In peccato vestro moriemini*: explicat enim, quā graue sit malum, quā-
 tumq; nocuentum adferat in Christum non credere, nec ipsum inuenire: nam qui non inuenit per fidem, in peccato morietur.

Infidelitas
Iudæorum
gravior q̄
gentium.

Tertium est commune esse Iudæis, & gentibus fidem Christi non habentibus mori in peccato: nemo enim est sine peccato, antequam credat. Cumq; sine fide non sit remissio peccati: reliquum est, qui sine fide est, in peccato mori. Act. 4. Non

est aliud nomen sub cælo datum hominibus, in quo salui fiant, præter nomen, & fidem Christi. Est tamen discrimen inter Iudæos & gentiles: illi enim ultra peccata cetera hoc addunt, quod in Christum non credunt, nec crediderunt, quem audierunt prædicantem, & viderunt miracula operantem, quem etiam nunc vident toto orbe acceptum, eiusq; Euangelium diuulgatum: de quo peccato illud est Ioannis 15. Si non venissem, & opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Gentes autem, quibus Christus non prædicauit, nec hodie eius Euangelium est publicatum, habent quidem peccata contra legem naturæ, quorum remissionem non obrinebunt sine fide: hoc tamen quod non credunt in Christum, non est illis peccatum, quia credere non possunt in eum, quem non audierunt. Rom. 10. Quo modo autem audient sine prædicante? quia fides ex auditu est. Si tamen gentibus aliquibus Euangelium prædicatur, vt oportet, & non credunt: hæc profecto reæ erunt peccati huius infidelitatis, quod non credunt: de quibus Paulus 2. Corinth. 2. dicit: Bonus odor Christi sumus Deo in ijs, qui salui sunt, & in ijs, qui pereunt: alij quidem odor mortis in mortem, alij odor vitæ in vitam. Hi ergo, quibuscum locutus est Christus, nec crediderunt: in peccato infidelitatis, & in ceteris peccatis, quæcumque ultra infidelitatē, siue ante, siue post habuerunt, mortui sunt.

Quo ego vado, vos non potestis venire.

COM M E N T A R I V S.

Pergit repetere verba dicta in capite septimo: & cum dixisset eos in peccato suo morituros, simul etiam mortem propriam indicauit: dissimilitudinem ponit inter se, & illos. Ego quidem vado, quia moriturus sum, & a vobis occidendus: sed vos moriemini etiam. At non putetis vos posse venire, *Quo ego vado*: longe dissimilis est terminus meus, ad quē vado, ab eo qui vos expectat: non enim potestis venire, nec venietis, quo ego iam vado, seu cito iturus sum. Ac si diceret: ea via, quam nunc sequimini me persequendo, & infidelitatem continuando non potestis venire, quo ego vado. Cur mortem suam hoc verbo explicet, superius expositum est in præcedenti commentario.

Dicebant ergo Iudæi: Numquid interficiet semetipsum, quia dicit: Quo ego vado, vos non potestis venire?

Ministri Iudæorum in capite superiori hæc verba Christi audientes, & non intelligentes, sic interpretati sunt: Numquid, inquit, abiturus est, in

in dispersionem gentium, quia dicit, quo ego vado, vos non potestis venire? At principes, qui eos miserunt, longe alium sensum conceperunt, dicunt enim: *Numquid interficiet seipsum?* Sic enim euadet manus nostras, nec poterimus eum inuenire, nec a loco, quo vadit, extrahere, vt mortem, quam intendimus ei inferamus. Hac sinistra interpretatione Iudæi, non solum quod animo conceperant, & in votis habebant, nempe Christi mortem, indicauerunt; sed etiam studium, quo eum comprehendere quærebant, significauerunt. Tanto enim desiderio eum occidendi flagrabant, vt non aliter eorum manus Christum euadere posse crederent, quàm per mortem sibi illatam a seipso: etiam si in dispersionem gentium abiret, adhuc ibi se eum comprehensuros esse sperabant.

A N N O T A T I O X I.

Obicit Aug. tract. 38. istis, quia poterant etiam ipsi se ipsos interficere. Christus autem non dixit: vos non venietis, sed venire non potestis. Respondet eorum interpretationem stultam fuisse. Et re vera ita fuit: tamen non secundum eum sensum, quem intendit Augustinus. Sciabant enim se posse seipos interficere, at

non intendebant talem sensum: sed significare id volebant, si se ipsum interficeret, eos amplius non posse eum quærere & inuenire, vt occiderent, & mortē, quam quærebāt, inferrent. Cogitare autem de Christo, non posse aliter manus eorum euadere, nisi se interficeret, idq; Christum significare voluisse, stultissimum fuit.

Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum.

COM M E N T A R I V S.

Verba hæc non esse responsionem Domini ad Iudæorum impiam suspicionem indicat Euangelista illo verbo, *Et dicebat*. Solet enim Ioannes, quando verba sequentia responsionem, aut illationem præcedentium indicant, dicere; *Dixit ergo eis*. at quando sermonis continuatio sunt, particula tali non vtitur, propterea igitur dicit nunc, *Et dicebat eis*, quia verba sequentia non referuntur ad Iudæorum verba proxima; non enim digna erant responsione: sed continuantur cū verbis Domini, ac si nō essent interposita illa Iudæorū. Vnus igitur cōtinuus est sermo Christi ex præcedentibus, & his sequentibus; quamuis Iudæi inter se loquentes interruperint. Hoc quidem verum est propter Iudæorum sinistram intelligentiam hæc verba esse a Domino adiuncta, non vt respondeat ipsorum dictis inceptis, sed vt quod pronunciauerat contra eos, explanet. Dominus igitur apertioribus verbis exponit illud, *Quo ego vado, vos non potestis venire*, a quo occasionem sinistrae, & impie interpretationis Iudæi acceperant. Vos, inquit, *De deorsum estis, ego de supernis sum*, id est, vos estis terreni, & de numero eorum, qui in terra loco inferiori sunt; at ego sum de supernis, personæ & naturæ diuinæ, cuius sedes, & habitatio cælum, & supremus locus est. Qui in terra, & terreni sunt, cælum ascendere non possunt: ego autem cum caelestis sim, & diuinæ naturæ, tamquam in proprium locum ascendere valeo, & ascendam. Ita Tertu. lib. de Trini. hæc verba exponit, & legit sic, *Vos de inferioribus estis, ego de sursum sum* & diuinitatem Christi his verbis probat. Propterea ergo dictum est: *Quo ego vado, vos non potestis venire*. Christus de supernis dicitur propter personam, & propter diuinam naturam vnitam suæ humanitati. est enim vnica persona vtramque habens naturam, ideo dicitur de supernis. Recte enim Tertu. ibidem annotat dicens: Idcirco nunc Christus in vnā partem solius diuinitatis incubuit, quoniam cæcitas Iudaica solam in Christo partem carnis aspexit; & ideo in præsentī loco, corpori fragilitate, qua de mundo est,

do est, silentio præterita, de sua sola diuinitate locutus est, quæ de mundo non est; vt in quantum illi inclinauerant, vt hominem illum tantummodo crederent; in tantum illos Christus ad diuinitatem suam considerandam traheret. Hæc Tertul. hac igitur ratione Christus de sursum est, homo autem terrenus, & de deorsum: quia in terra suam habet originem: persona enim in terra generatur, & vnus est de terrestribus: quorum virtus, & potentia naturalis non valet eos in cælum erigere. Quod si iusti facti ascendunt, id est, propter Spiritum sanctum in eis existentem, qui eos trahit in cælum, quem cum isti non haberent, sed in sua naturali virtute relictæ essent, cælum nulla ratione ascendere poterant.

A N N O T A T I O XII.

EVthymius exponit dici hos Iudæos de deorsum, quia terrena sapiebant & secundum carnem sentiebant, non secundum Spiritum. Fateor ita esse: tamen non hoc Dominus solum, sed aliud etiam intendit, nempe esse naturæ inferioris, & corporeæ, quorum locus proprius est terra, nec eis vlla est naturalis facultas ascendendi in cælum: insinuans nihil eos cæleste habere in se, sed in terrena sua natura relictos, ideo non posse ascendere in locum cælestium. Simile fere illud est, Ioan. 3. Qui est de terra, de terra

A est, & de terra loquitur. His verbis naturam ipsam significat. Quod si iusti ascendunt, id est, propterea quod in eis virtus est cælestis, & Spiritus inhabitat in eis, ratione cuius cælestes homines dicuntur, sicut & Christus: qui quamuis naturam humanam haberet, propter vniionem tamen ad verbum, dicebatur de supernis: quia persona, in qua erat, de supernis erat. Circa litteram aduerte legendum esse *De deorsum estis*, & antiqui codices ita legunt, & lectio hæc Græco verbo conformis est.

Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo.

C O M M E N T A R I V S.

Non ad eundem sensum hæc verba pertinent, ad quem præcedentia, sed ad alium, & ex vtroque simul constat explanatio illius: *Quo ego vado, vos non potestis venire*: igitur in priori sententia naturam voluit exprimere, quæ terrena est, nec valet cælum ascendere: in hac autem exprimit qualitatem: & de mundo dicuntur: quia, quæ mundi huius sunt, sapiunt, quærunt, & ambiunt, spretis his, quæ ad Deum pertinent. In hac enim significatione sumitur apud Ioan. 15. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum est diligeret: quia vero de mundo non estis, propterea odit vos mundus. Atque ita hæc verba & præcedentia cum illis Ioan. 3. conueniunt: De terra est, & de terra loquitur. Illud enim: *Vos de deorsum estis*: idem est, quod de terra esse. Hoc vero, *De mundo estis*, idem est, quod de terra loqui: quia & natura, & affectu, mundi huius erant: propterea quo Christus ibat, ipsi venire nullo modo poterant. Et hic videtur legitimus sensus.

Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris. si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro.

EX proximis verbis deducit, & declarat, quod superius dixerat, nempe: *In peccato vestro moriemini*. Sensusq. est, cum de mundo sitis, *Moriemini in peccatis*

peccatis vestris: qui enim de mundo sunt, peccatores sunt, nisi in me credideritis, & mutaueritis vos ipsos: qui enim non credit, *Quia ego sum*, id est me esse Dei Filium, verumq. Christum in lege & Prophetis promissum, in peccatis suis morietur. Dominus absolute dixerat, *Moriemini in peccatis vestris*, nunc adiunxit, *Si non credideritis, quia ego sum*; tum vt explicet causam, cur in peccato morientur, nimirum quia in ipsum non credunt; tum vt liberum eorum arbitrium significet, nempe ipsos sibi esse causam, quod in peccato morientur, quia non credunt; posseq. efficere, vt in peccato non moriantur, si credant.

A N N O T A T I O XIII.

AVgust. tract. 38. verba superiora: *In peccato vestro moriemini*, ad reprobus & obstinatos refert. Hæc autem *Nisi credideritis, moriemini in peccatis*, ad eos qui conuertendi erant. Huic obstat, quod Dominus subiunxit: *Dixi vobis*, quasi illud idem, quod dixerat repetens, & declarans. Voluit enim significare ita illos in suis peccatis morituros, quod ipse non esset causa, sed illimet propter voluntariam suam incredulitatem: simulq. docet eos, qui crediderint, in peccato non morituros esse.

Hominis liberi arbitrii a præscientia Dei non cogitur.

Aduerte igitur, quæ ab hominis pendet arbitrio, & prius quàm fiant, prædicta sunt, non ideo sunt quia prædicta fuerunt: quin potius, quia futura erant, idcirco prædicta sunt. Quia enim Petrus voluntate sua ter negaturus erat Christum, idcirco prædixit Christus trinam eius negationem: quod si negaturus non fuisset, numquam id prædictum esset. Præscientia enim non determinat, quod futurum est, sed ostendit quod fiet: quod autem futurum est, certissimum est, non quod præscientia imponat necessitatem, sed quod in scientia sua Deus non fallitur. Hæc Dominus verbis superioribus, & præsentibus significat: quia enim falli non potest, quodq. futurum erat, nouit, ideo dixit, moriemini in peccato vestro. At quia ipse non erat causa infidelitatis eorum, sed ipsi suo arbitrio veritatem repellebant, propterea

A subiunxit: *Nisi credideritis, in peccato vestro moriemini*, ac si diceret: dixi vos morituros in peccato, quia scio vos non credituros: quod autem non sitis credituri, vos estis in causa, nec per me, sed per vos ipsos stat, & stabit, quominus credatis. Quod autem modo in plurali peccata dicat, postea in singulari nihil refert: numerus enim pro numero sumitur: & in Græco textu vtroque est in plurali, *Dixi vobis, quia moriemini in peccatis vestris: si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccatis vestris*. Et ita Chrysostomus, & Euthymius legunt. Et inter Latinos Aug. tract. 38. & Cypria. lib. 1. con. Iudæ. cap. 5. & ita est legendum. Quo argumento superius probauimus illud prius dictum: *In peccato vestro moriemini* positum esse pro plurali numero: nullam enim peccatorum remissionem non credentes consequentur, sed in suis morientur peccatis: quod si credant, omnium, etiam infidelitatis præcedentis, remissio promittitur. Quod autem dicitur *Ego sum*, aliqui suppleendum putant, nempe, Christus promissus: alij dictum putant, tamquam diuinitatis expressiuum, vt sit sensus: *Quia ego sum*, id est, me esse Deum, & Filium Dei, cui proprie competit dicere *Ego sum*. Vtrumque accommodatur sententiæ: tamen multo magis posterior sensus. Verbum enim diuinitatis est, vt ex sequentibus apparet.

Dicebant ergo ei: Tu quis es?

C O M M E N T A R I V S.

AC si nihil vquam audissent; cum toties dixisset se esse a Patre missum, se Dei Filium, se eum, qui in Prophetis, & lege prædictus est; se lucem mundi: impudenter occasione illius verbi, *Nisi credideritis quia ego sum*; cum non

expresserit, quis esset; interrogant, *Tu quis es?* ac si dicerent, *Dicis oportere credere te esse: expone, quis sis in particulari.* Non enim diuinitatem in verbo illo expressam agnouerunt, quæ vere significabatur. Petenti enim Moyse a Deo, quis esset Exod. 3. dictum erat: *Ego sum qui sum.* Est enim proprium Dei sine ulla circumscriptio, aut limitatione dicere, *Ego sum*, quippe qui omnem eorum, quæ sunt, & esse possunt perfectionem in se eminenter habeat, nulliq. temporum mutationi subiaceat.

Dixit eis Iesus: Principium qui & loquor vobis.

Dominus interrogationi respondet verbi prædicti significationem magis exprimens. *Principium*, inquit, sum. nomen *Principium* positum est per modum aduerbij, hoc enim Græca vox indicat, quasi diceret; a principio ego sum, qui nullo concludor tempore; qui omnia præcedo; apud quem non est fuisse, & fore, sed semper esse. *Qui & loquor vobis*, id est, qui etiam hoc ipsum vobis annuncio, & prædico: quando dixi *Ego sum*. Non ergo Iudæis interrogantibus responsionem negat, nec alia ab ijs quæ dixerat, profert: sed id ipsum repetit clariori sermone. Qui enim a principio est, semper est, solusq. dicere absolute potest *Ego sum*; nec hoc etiam Iudæi intellexerunt. Aduerte ibi *A principio*, suppleendum esse verbum *Sum*, non solum quia interrogatus erat, *Quis es*, verbumq. interrogationis solet in responsione suppleri: sed etiam quia Hebraismus est. Frequenter enim verbum substantiuum in Hebræo sermone non exprimitur, quod in sine annotationis expositum, magisq. confirmatum inuenies.

ANNO TATIO XIV.

Multum laborant expositores nostri A temporis, in huius sententiæ interpretatione: præcipua autem causa est, quia Græca verba non respondent Latine versioni. Nam in Græco illud, *Principium*, habetur in accusandi casu *τὴν ἀρχὴν*, præterea illud *Qui*, Græce habetur *ὅτι*, quod est relatiuum neutrius generis: si diuidatur sic, *ὅτι*, aut est coniunctio causalis, siue declaratiua, idem significans quod Latine *Quia*, seu *Quod*, si non sit diuisa, nempe, *ὅτι*. Vnde alij legunt B *Quod*, alij, *Quia*, nec referri potest Græce ad principium, quod est feminini generis. Sequentes igitur Græcum codicem, hanc sententiam varie exponunt.

Primo loco Chrysostomus homil. 52. Theophy. & Euthymius, illud, *Principium*, seu, *τὴν ἀρχὴν*, tamquam aduerbium, idem significans, quod Latine, sane, aut omnino, sumunt: & orationem defectiuam esse censent, vt sit sensus: Sane indigni estis audire, quod vobis loquor: seu superuacaneū est, quod vobis loquor, cum sitis indigni sermone meo. Hæc est prima expositio, quam profecto neminem auditurum credo, cui nimis dura, & violenta non videatur.

Secundo loco Nonnus Græcus auctor exponit loco aduerbij, primo, seu prius,

seu ab initio. Coniungit autem cum sequentibus sic: sum quod ab initio, seu prius vobis dixi, & sæpius inculcaui. Illud ergo *Principium*, loco aduerbij, in primis, seu ab initio positum est. Sic enim septuaginta loco aduerbij *Prius*, usurparunt. Gen. 13. Quod legimus nos in loco altaris, quod fecerat ille prius, pro prius dicunt, *τὴν ἀρχὴν*. Similiter Gen. 43. vbi legimus propter pecuniam, quæ retulimus prius. Huic expositioni recentiorū alij consentiunt, nempe sum id, quod a principio vobis loquor: nam semper a prædicationis initio, quis sum manifestauit. Huic expositioni Nonni & aliorum obstat, quia numquam in tota scriptura reperire est locū, in quo similē traiectionē legamus, nēpe a principio quod loquor, loco eius, quod loquor a principio: est enim inusitatissima locutio. Adde etiam huiusmodi responsionē iuxta eum sensum videri extra rem factam, videbaturq. Dominus subterfugere docere, quis esset.

Tertio loco alij nostra ætate loco aduerbij positum affirmant, tamen sine ulla traiectione interpretantur: censent enim significare orationis exordium, loco eius, quod dicimus, primo, seu ante omnia. Cōiungunt autem sententiam hanc cum sequenti suppletes verbum, in hunc sensum.

sum. Ante omnia, quia & loquor vobis: A supple, & non creditis: propterea multa habeo de vobis dicere, & iudicare. Non ergo respondet Dominus ad interrogationem, vt qui indigni sint responsione, sed eos seuerè puniendos dicit, cum tot habuerit apud ipsos sermones, & tamen non credant. At neque hæc locutio vsitata est in scriptura, nisi quando multa dicenda sequuntur. Adde nō connecti responsionē interrogationi: nam iuxta hanc interpretationē nihil respōdet Christus, ad id, quod interrogabatur, quis esset. Adde etiam hoc supplementum potius esse sententiam B facere, quam interpretari.

Quarto loco alij aliter exponunt: vt Dominus non respondeat, sed confirmet, quod dictum est: *Si non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccatis vestris.* Et est sensus, omnino sic est, vt loquor vobis, quia moriemini in peccatis vestris. Hæc expositio eandem habet difficultatem cū præcedenti. Vltius etiam sensus hic nō potest accommodari verbis, vt consideranti facile est intueri. Hæc igitur sunt expositiones, ex quibus apparet communem sententiam esse, illud *Principium*, loco aduerbij exponendum, quamuis aliqui loco (sane, aut omnino,) alij loco (primo, seu, in primis) ponant. Similiter illud *Qui*, aliqui exponūt relatiue (quod;) alij loco causalis dictionis (quia:) alij loco dictionis declaratiue (quorum:) alij rursus sententiam a sequentibus diuidūt: alij coniungunt. Et eorum, qui diuidunt alij supplenda verba censent: alij nullum suppleunt: & iudicio meo nulla eorum expositionum legitima videtur, nec verbis Euangelij accommodatur, vt paulo post dicemus: sunt enim duræ, aut sensum non aptum facientes. Omitto libens alias recentiorum expositiones, quia eiusdem farinae sunt.

Quinto igitur loco est expositio Ambr. quam multis in locis perpetuo sequitur, & cōtra hæreticos ea vitur, præcipue autem lib. 3. de fide cap. 4. vbi legit, *Principium, qui & loquor vobis:* & lib. 5. cap. 5. vbi legit: *Ego sum principium, quod & loquor vobis.* Et lib. 1. Exam. cap. 2. & 4. vbi legit: *Initium, quod & loquor vobis.* eodem modo legit, *Initium, quod & loquor vobis.* libr. de Tobia c. 19. Hic Doctor insignis exponit Christum respondisse se esse principium, & initium rerum omnium, quia Deus erat: quod principium loquebatur etiam cum illis per humanitatem assumptam. In eadem expositione est etiam per-

petuus Augustinus in multis locis lib. 10. Cui. cap. 24. & lib. 11. cap. 32. dicens Christum respondisse, se esse Principium, & lib. 5. de Trini. cap. 13. vbi legit *Principium, qui & loquor vobis*, & dicit Christum interrogatum, quis esset, respondisse, se esse Principium, qui & loquebatur. & lib. 1. con. aduersariū legis, & Prophetarum cap. 3. & multis alijs in locis: & tandem trac. 38. hæc verba exponens. Quo in loco tacite obiectioni respondet: nam in Græco nouit, *Principium* esse in accusandi casu, propterea q. non recte cōiungi sic: quis es tu? ego sum Principium. Ideo aliter connectit, nempe, vt cum dictum sit: Nisi credideritis, quod ego sum, moriemini, respondeat interrogationi tacite huic: quem te esse credemus? & responsio est Principium: id est credite me esse Principium. Sed hæc grammaticalis constructio dura est: nam nō dictum est, si nō credideritis me esse, sed, quia ego sum: nec illi petierunt, quem credemus te esse? sed, quis es tu? Non igitur recta est constructio: credite me esse Principium, sed oportebat dicere, Ego sum principium.

C Quidquid autem sit de hac constructione, expositio eadem est cum Ambrosij expositione: quam sequuntur Beda, Rupertus, & Bernar. libr. 5. de consideratione, & multi nostro sæculo. Cui expositioni fauet, primo quidem auctoritas Latine versionis antiquissimæ, quam a tot sæculis Ecclesia secuta est, quod ex Ambro. & August. satis patet. Secundo auctoritas Hieronymi, qui vt ex proæmio ipsius in Euangelia liquet, versionem Latinā Euangeliorum diligentissime correxit, & emendauit ad veritatem codicum Græcorum puriorum: & tamen hunc locum tam insignem reliquit intactum. Tertio ipse contextus verborum: quod, si verba consideremus, manifestum fiet. Post hanc enim totam sententiam dicit Euangelista, his verbis Christum dixisse, se Patrem habere Deum, Iudæos vero non id ex verbis his intellexisse: necesse igitur est, vt in hac sententia, & sequenti eum sensum afferamus, in quo Christus se Patrem habere Deum affirmet. Hunc non video in vlla aliarum expositione, præter hanc. Si enim dicas in illis verbis, qui misit me, verax est, id dici, non satisfacit responsio: nam non sequitur, quia missus est, Patrem habere Deum, licet re vera id ita sit: Ioannes autem loquitur de verborum significatione, quia verba ipsa se exprimunt. Sæpiissime autem dicebat se missum.

missum, tamen non propterea ex verbis A Iudæi unquam deduxerunt significare se Patrem habere Deum. Quod si iterum dicas id significari, dum dicit se esse id quod ab initio dixit: ab initio autem affirmauerat, se Patrem habere Deum; nec hoc satisfacit: nam Ioannes in his verbis, se Patrem habere Deum dixisse, docet; at dum dicit, Sum id quod dixi, cum dixerit se Christum; se lucem mundi; se panem viuum; se filium hominis, non est cur hoc determinate intelligatur. Necesse igitur est verbis istis id determinate contineri, quod in hac expositione recte habetur: dum enim dicit, se esse Principium, suam diuinitatem manifestat, quia Deus est: dū dicit, missum se esse, ostendit se esse Deū de Deo, Deū procedentem de Deo, qui est Dei filius de Patre.

Quod si dicas Spiritus sanctus etiam est Principium, & procedit, dico Spiritum sanctum esse quidem principium creaturarum vna cum tota Trinitate; at non est principium notionale, quia non de Spiritu sancto procedit alia persona, sicut a Filio procedit Spiritus sanctus. Principium ergo æternum, & intra Deum, solus est Pater, & Filius: Principium autem de Deo procedens, solus est Filius. Adde etiam, si subtiliter, vere tamen, & non extra rem, consideremus, in illo verbo, *Qui & loquor vobis*, significari esse Principium, tamquam filium: nam dicitur, *Qui etiam loquor vobis*, quid est, *Etiam loquor*, nisi, qui cum sum Verbum, quo ab æterno locutus est Pater, homo factus, etiam loquor vobis? D Filius enim est verbum, quo loquitur Pater, ipsum etiam verbum loquitur nobis. Hoc igitur argumentum, ex verborum contextu sumptum, probat expositionem hanc, & repellit eos, qui ita exponunt, vt Dominus ad interrogata non respondeat. Quinto id confirmat violenta, & extorta connexio, & interpretatio, quæ reperitur in prædictis expositionibus; aut enim suppleunt verba proprio capite; aut peruertunt locutionem; aut eam reddunt incongruam.

Aliqui recentiores parum considerate obijciunt huic expositioni, nempe Christum non esse principium, quia procedit a Patre, & habet principium. Sed vanitatem, & falsitatem huius objectionis ipsemet Ioan. conuincit, qui Apocal. 3. de Christo loquens, dicit: Hæc dicit amen, testis fidelis, & verus, qui est principium creaturæ Dei; vbi hoc idem ver-

bum habetur, *ap. xii.*

Alterum eidem expositioni magis aduersatur nempe Græca exemplaria, in quibus, *Principium* in accusandi casu legitur, & illud *Qui* non referri ad principium. Aliqui vt hanc oppositionem euadant, & Latinam tueantur lectionem textum Græcum corruptum esse censent, id quod mihi nulla ratione probatur. Vt enim omittam Chryso. Euthymium Theophylactum, Nonnum, ceterosque antiquos Græcos ita legentes, Augustini, auctoritas id conuincit: nam fatetur Græce legi in accusandi casu, nec est verisimile Ambrosium aut Hieronymum alia exemplaria habuisse. Nec momenti alicuius est, quod Ambrosius & Hieronymus verterunt *Principium qui & loquor*: nam Augustinus etiam si legisset in Græco accusandi casum, vertit *Principium qui & loquor*, sensum potius contemplan, quam verba, id quod Ambrosius Hieronymus & antiqui interpretes fecerunt. Non igitur quia Ambrosius & ceteri legerunt, *Principium qui & loquor vobis*, argumentum est alia exemplaria habuisse, quam quæ nunc sunt, sed sensum interpretatos esse. quod etiam constat, quia modo, *Qui*, modo *Quod*, legerunt: eadem igitur exemplaria Græca habuerunt cum Chryso. & ceteris. Propter hæc omnia in eam veni expositionem, quam in commentario proposui, sic enim & lectioni Græcæ, & versioni Latinæ, remotis omnibus detractionibus & locutionum impropriatibus satisfacere mihi visus sum. Græca enim lectio seruata sermonis proprietate idem significat, ac si Latine diceremus, *A principio quod & loquor vobis*. Illud autem *A principio*, non coniungitur sequentibus, sed per se sensum facit, nempe a principio sum ego: est enim phrasis Hebræa, Psalm. 92. A sæculo tu es. in Hebræo deest verbum Es, & dicitur: Ab æterno tu, id est semper tu es: ita nunc dictum est, a principio ego; id est semper sum ego, nec mutor, sed idem perseuero. Hoc autem est explicatio illius verbi prædicti: *Ego sum*: ideo enim absolute est, quia semper est, nec mutationem futuri, & præteriti habet. Statim adiungit, *Quod & loquor vobis*, id est quod quidem etiam vobis loquor, & annuncio: dixi enim iam *Ego sum*. Hic sensus idem fere est cum eo, quem versio Latina facit, & quem Ambrosius, & Augustinus, secuti sunt, quamuis verba non sint eadem; non enim tam verba, quam sensum conside-

rarunt

rarunt. Est autem Hebraismus, nomen pro aduerbio ponere Psalmus. 78. Loquar propositiones ab initio, in Hebræo pro illo (ab initio) habetur, *וְאֵת* sine præpositione. & Psal. 118. ini-

initio, cognoui de testimonijs tuis, habetur idē nomē *וְאֵת* sine præpositione loco aduerbij positū. Apud Græcos & Latinos etiam aliquando nomen pro aduerbio ponitur. & ita factum est in hoc loco.

Multa habeo de vobis loqui, & iudicare.

COMMENTARIVS.

Persequitur suam enarrare diuinitatem: cum autem dixisset, *Loquor vobis*, nempe quæ ad salutem pertinent docendo; nequis nihil aliud loquendum, aut faciendum superesse existimaret, adiunxit: *Habeo multa, de vobis loqui & iudicare*, id est, quamuis me modo loquentem docendo, & instruendo audiat, & vestra peccata dissimulantem videatis; scitote me habere multa de vobis loqui; id est, multa vestra peccata aliquando loquar, manifestabo, & iudicabo, nō enim tantum doctor & saluator sum; sum etiam iudex, & ad me pertinet iudicare vos. Terret eos Christus, ne impunitam existimēt suam incredulitatem futuram. *De vobis loqui*, id est contra vos loqui, ac cur modo non iudicet, nec contra eos insurgat, causam adnectit in sequenti sententia.

Sed, qui me misit verax est; & ego, qua audiui ab eo, hæc loquor in mundo.

Causam, cur modo non loquatur de eis hæc multa, & cur eos non iudicet, exponit. Et est sensus, *Qui misit me verax est*, ac si dicat, Deus verax est, quæ promittit, facit: promissit autem me prius, vt mundum saluem, non vt iudicem, missurum: cum ergo verax sit, oportet me non iudicare, nec damnare, nec accusare modo, sed saluare; vt quod promissit Pater, impleatur, sitque verax in sermonibus suis. Hæc est causa, cur modo non loquor, nec iudico multa, quæ de vobis habeo. At dicere poterat aliquis, quo modo verax est, qui te misit, si non iudicas? respondet, quia ego non alia loquor, nisi quæ audiui ab eo, & quæ mihi ipse dixit. Si igitur loquerer ego de vobis hæc multa, & iudicarem, hæc profecto a Patre audissem, & ipse dixisset: si autem ipse dixisset, iam verax non esset, quia non faceret, quod promissit. Cum igitur verax sit, non est, cur modo vos accusem, & iudicem: si enim hæc facerem, Pater in suis dictis, & promissionibus verax non esset. hic est sensus. Attende illa verba, *Quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo*, insinuat se audisse antequam veniret in mundum: si enim ratione humanitatis loqueretur, diceret, quæ audio ab eo, loquor in mundo, aut quæ audiui loquor. At hæc locutio, *Quæ audiui loquor in mundo*, indicat eum audisse prius quam veniret in mundum. fateor in rigore verborum posse etiam accommodari Christo ratione humanitatis: audiuit enim vt homo a Patre quæ loquebatur, iuxta illud Ioan. 12. mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar; tamen hoc in loco, in quo Christus de sua diuinitate tractabat, vt ex præcedentibus, & sequentibus constat, ad diuinitatem referenda potius sunt. erit igitur sensus, *Quæ audiui a patre vt Deus, hæc homo factus, loquor in mundo.*

Et non cognouerunt, quia patrem suum dicebat Deum.

Verba sunt Euangelistæ narrantis Christum verbis superioribus significasse se patrem habere Deum, Iudæos vero non intellexisse: hoc autem Ioannes

Ioannes annotat vt significet Christum respondisse vere ad interrogata, non tamen ita expresse & clare, ne Iudæorum furorem vehementius inflammaret; ex quo, vt superius diximus, falsam esse illorum expositionem constat, qui negabant in præcedenti sententia Dominum ad interrogationem, quis esset respondisse. In codice Græco non habetur *Deum*, nec *eius*, sed *non cognoscebant, quia Patrem eis dicebat*. Existimo legendum etiam *Deum*. Illud *eius*, corruptio est litteræ: nam legendum est, *Quia patrem eis dicebat Deum*.

Dixit ergo eis Iesus: Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum.

Quia ex his prolatis iam verbis non cognouerunt quis esset; cum tamen id ipsum esset eis significatum, prænuntiat Christus se ab eis crucifigendum, & tunc eos cognituros quis esset. Quando, inquit, in cruce me vt hominem exaltaueritis, *Tunc cognoscetis, quia ego sum*, id est, me esse filium Dei: humanitate enim mea per vos morti tradita, tunc velut referabitur diuinitas mea. Et ita factum est, a morte enim Iudæi incœperunt cognoscere filium Dei fuisse, quem crucifixerant, ex signis mirabilibus, quæ in morte operatus est. Tunc multi reuertebantur percutientes pectora sua. Luc. 23. Et Centurio, & qui cum ipso erant timuerunt valde dicentes, Vere filius Dei erat. Similiter ex resurrectione, & aduentu Spiritus Sancti, & Apostolorum prædicatione, infinita Iudæorum multitudo cognouit Christum, & filium Dei eum fuisse: quod Act. 2. patet, quando prædicante Petro compuncti corde, dicebant, Quid faciemus viri fratres? Fuit autem tanta virtus signorum, vt & increduli etiam, vt dicit Euthymius, agnoscerent, quamuis propter duritiam suam confiteri noluerint. Nam Matth. 28. quando Custodes venerunt in ciuitatem, & renuntiauerunt principibus Sacerdotum vniuersa, quæ acciderant; congregati cum senioribus consilio accepto, pecunias militibus dederunt, dicentes: Dicite, discipuli nocte venerunt, & furati sunt nobis dormientibus. Profecto qui tanta mortuus operatus est, homo merus esse non poterat. Mortem crucis exaltationem vocat, quia in altum erigebatur, qui crucifixus erat.

Et a meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater hoc loquor.

Pergit explicare quæ post ipsius exaltationem reuelanda erant. Cognoscetis inquit, a me nihil esse factum; sed quæ docuit me Pater, hæc locutum fuisse. Præcedens sententia ad personam refertur, nempe cognoscetis quia ego sum: id est me Christum esse vobis promissum. Hæc autem ad doctrinam, & explanationem cognitionem personæ pertinet, nimirum, cognoscetis nihil me locutum esse, quod non sit a Patre, & sic manifestabor esse filius Dei, & doctrinam meam constabit esse a Deo. Quomodo filius audiat a Patre, & Pater doceat, superius cap. 5. exposuimus. Vt homo, audit, quia scientia humanitati infusa est a Deo: vt Deus autem, quia vna cum essentia accepit ab æterno scientiam. Verba hæc igitur ad doctrinam magis referuntur; sicut Ioan. 7. dicitur; Cognoscet de doctrina mea, vttrum ex Deo sit. Priora autem verba ad personam, vt sit sensus: Tunc cognoscetis, & me, & doctrinam meam.

Et qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum.

Ne filium a Patre diuisum, & ita missum, vt a mittente sit separatus, aliquis exultimaret, propterea adiunxit, se na missum a Patre, vt semper sit cum Patre;

Patre: ita operari, vt filium, vt simul Pater cum eo operetur: ac si claris verbis dictum esset: Sum filius Dei, vnius & eiusdem substantiæ, & potentiæ cum ipso: cuius vna est indiuisa essentia, potentia, & operatio: ne igitur, quia me hominem videtis, Patre minorem factum putetis, aut diuinitatis detrimentum passum cogitetis: Pater mecum est, mecum operatur. Rursus ne imaginemini diuinitatem diminutam in humanitate: sum enim ita homo, vt sim integre & perfecte Deus vnus cum Patre. Hic est sensus: explicat enim his verbis, quod dixerat se missum a Patre, & se audisse a Patre, ne inde aliquis diuinitatis minorem conciperet opinionem: & sic Chrysostronus hom. 52. & Euthymius exponere videntur.

Quia ego, quæ placita sunt ei, facio semper.

Ex effectu probat se solum non esse relictum: quia *Quæ placita patri sunt, facit semper*. Idem est sensus ac illorum Ioan. 5. *Quæcumque Pater facit, hæc similiter facit, & filius: nihil ergo facio, quod non sit patri placitum, & quod simul non operetur, propterea solus non sum*. Loquitur igitur ratione diuinitatis suæ, vt exponit Aug. tract. 40. Alij ratione humanitatis exponunt: quia nihil facit, vt homo, quod non sit operatio diuinitatis: quæ communis est Patri, & Filio. Euthymius vtrumque probat sensum: tamen mihi magis videtur sensus legitimus Augustini, nempe loqui Christum ratione diuinitatis, qui cum sit filius Dei, semper dicitur facere quod vult & facit Pater: non solum quando in humanitate est, sed antequam eam sumeret. Semper enim facit, & fecit, quod Patri placitum est, & simul facit. Dicit autem: *Facio, quod placitum est Patri, & non dixit, quod facit Pater: vt ostendat, non solum operationis vnitatem, sed etiam voluntatis, vt talibus verbis Iudæos doceret, se nihil committere accusatione dignum: sed omnia esse secundum Deum, non vt illi calumniabantur*.

Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

Virtus diuina Christi hoc argumento comprobatur. Altissima loquitur, nouis signis non comprobatur, nec argumentis confirmatur: & tamen corda Iudæorum, quos voluit, conuertit, & ad fidem pertrahit. Hæc igitur eo loquente, non propter signa, non propter argumenta: sed simpliciter docente, & tam ardua, & profunda tradente: *Multi crediderunt*, non vnus, aut alter. Hoc profecto non esset, nisi diuina eius virtus credentium corda excitasset, & traxisset.

Dicebat ergo Iesus ad eos, qui crediderunt ei Iudæos: si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.

Iudæos in se credentes Dominus confirmat promissionibus: in tanta enim contradictione, & persecutione nominis sui, noui fideles confirmatione indigebant. Si, inquit, permanseritis in ea fide, quam sermone meo nunc concepistis: *Eritis vere discipuli mei*. Hoc dicit propter eos, qui crediderant, sed cito recesserant, de quibus Ioan. 6. Multi ex discipulis eius abierunt. Hi imperfecte dicti sunt discipuli: vt enim qui vnam, aut alteram docentis lectionem audit, nec postea gymnasium frequentat, discipuli nomen non habet, sic is, qui

ad modicum tempus habet fidem Christo, & eam postea negat, & recedit. Ille igitur est verus discipulus, qui permanet in doctrina, non hic, qui cito recedit: ob id dictum est: Si permanferitis, vere discipuli mei eritis.

Et cognoscetis veritatem.

Posset percontari aliquis, quam vtilitatem cōsequentur hi discipuli? Ad hoc Dominus secundam adfert promissionem: *Cognoscetis veritatem*: Veritatem non quamcumque sed cælestem & diuinam, in qua hominum est salus: hæc ipse est Christus. Ioan. 14. Ego sum via veritas, & vita: qui non solum veritas dicitur, quia ipse est Doctor cælestis doctrinæ, sed quia ipse est, quem vmbra, & figuræ illæ legis significabant: ipse est in quo, & per quem omnes Dei promissiones Patribus olim factæ implentur. Si ergo vos permanferitis in fide sermonis mei, tamquam veri discipuli docebimini, & cognoscetis me, qui sum cælestis doctrinæ doctor: cognoscetis in me, & per me omnia, quæ figuræ, & vmbra legis vestrae significant, & eum in quo sunt omnes Dei promissiones. Cetera ex annotatione require.

A N N O T A T I O XI.

Fides, & cognitio credere, & cognoscere differunt.

A Ambro. serm. 10. vers. 3. in Psal. 118. re-
ste in his verbis annotat fidem a cognitione, seu credere, & cognoscere distingui: nam credenti, promittitur cognitio: Si enim inquit manseritis in meo sermone credentes, cognoscetis veritatem. Idem etiã annotat Cypria. lib. de bono patientiæ: sed aliter explicat hanc cognitionem, quam Ambrosius. Hic enim perfectam intelligentiam diuinorum mysteriorum Christi interpretatur, qualis est hominum perfectorum, quorum non lac, sed solidus est cibus: nec enim omnis credens, nec statim ac credit, hanc habet cognitionem. Ille autem cognitionem patrie exponit, vt credenti, & perseueranti promittatur cognitio, vt quod videt in ænigmate & speculo, videat facie ad faciem: tunc enim perfecte, & ex integro agno-
B Agro cognoscitur veritas, qui Christus est, quando & eius diuinitas, & humanitas aperte conspiciuntur. Mihi vtraque simul expositio coniungenda videtur: vt credentibus illis vtraque promittatur cognitio: nam illi Iudæi tunc simplicem habebant fidem, nempe esse eum Christum, & missum a Deo: at post mortem, & resurrectionem multo explicatiore, & ampliore per Spiritum sanctum, & Apostolorum prædicationem assecuti sunt. Veritas igitur opponitur erroribus & ignorantijs contra Deum: opponitur etiam figuris, & vmbra legis: credunt ergo qui confusam quandam & generalē habent fidem: at qui perfectius diuina penetrant mysteria cognoscunt, & multo perfectius illi, qui sunt in patria: & tam illam, quam istam Christus suis donat credentibus.

Et veritas liberabit vos.

C O M M E N T A R I V S.

Tertia promissio credentibus promissa est liberatio. Non, inquit, inutilis vobis erit ista veritas cognita, & quæ cognoscenda promittitur: nam a seruitute vos in libertatem vindicabit. Non hæc liberatio a periculis est, sed a seruitute: quamuis enim, qui a periculo eripitur, similiter & qui a statu seruitutis extrahitur, liberari dicatur: tamen in hoc loco libertas posterior significatur: hoc enim Græcum verbum indicat, *ἐκ δεσπότου*, quo notat Chrysostomus homil. 53. voluisse etiam Dominum Iudæorum frangere superbiam, dum eos seruos esse insinuat. Hæc vero libertas est, qua credentes a statu seruorum, in statum adoptionis filiorum liberantur: de qua ad Gala. 4. tractat Paulus: quæ libertas

tres

tres complectitur libertates: nempe a legis veteris, peccati, & corruptionis seruitute. Propterea Euangelium lex perfectæ libertatis dicitur Iaco. 1. nam in veteri erat libertas a peccato non quidem virtute legis, sed fide venturi tunc Christi: non tamen erat libertas filiorum, nec libertas corruptionis. At vere in Christum credens, a seruitute triplici liberatur: nempe a seruitute peccati, legis illius, & corruptionis, quorum explicationem in annotatione require. Recte autem dicitur: *Veritas liberavit vos*. Christus enim est, qui liberat: ideo dictus veritas, quia vmbra remouet legis, eius figuras terminat, & promissiones implet, ideoque ab eius seruitute liberat.

A N N O T A T I O XII.

Liberare qd significet & de triplici seruitute a qua Christus suos liberat credentes.

A Vgust. serm. 48. de verb. Domi. recte A
annotauit verbum Latinum liberandi esse ambiguum: nam liberatur homo a periculis, & a seruitute. Apud Græcos autem non hæc ambiguitas est: vno enim verbo liberatio prior, altero posterior exprimitur: hoc autem in loco a seruitute liberatio significatur, per quam homo, qui credit, seruus esse desinit, & in statum liberorū extollitur. hoc idē tradit tract. 41. in Ioan. & vera est doctrina. At quæ sit ista seruitus, non eodem modo exponitur: in scriptura enim multiplicis seruitutis fit mentio, & quantum ad præsens spectat, triplex est. Prima est seruitus illa legis, vt enim ad Gala. 4. Paulus docet, qui sub lege erant, in statu seruorū viuebant. Duo, inquit, sunt testamenta: Vnum in monte Sinai, in seruitute generans. Altera est seruitus peccati: qui enim in peccato est, seruus est dæmonis, seruus est peccati: vt non possit quidquid boni vult facere, sed necesse est eum lege peccati teneri, nisi per gratiã liberetur. De hac dicitur ad Ro. 6. Gratias autem Christo, quod serui fuistis peccati. Tertia est corruptionis, qua in hoc sæculo miserijs, & laboribus, & pœnis ratione corporis sunt etiã iusti subiecti: de qua dicitur Rom. 8. Creatura liberabitur a seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Ab hac triplici seruitute Christus, qui veritas est, suos liberat credentes. De prima liberatione dicitur Gala. 4. Non sumus ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberavit: de statu enim seruorū, in adoptionem filiorum liberatur iusti per Euāgelium. De secunda ad Rom. 6. Liberati a peccato, serui facti estis iustitiæ. De tertia Rom. 8. Liberabitur a seruitute corruptionis. Duæ in hoc sæculo, tertia in altero tantum fit.
His igitur suppositis Aug. locis citatis, Chryso. hom. 53. & Euthymius, de libertate a peccato, hunc locū exponunt. Athanas. autem in sermo. 3. contra Arium, & Cypri. in lib. de bono patientiæ, de libertate corruptionis, quæ fit in gloria, interpretantur. At re vera libertas, de qua hic agitur, est filiorū adoptionis, in qua omnes tres comprehenduntur. Libertas enim illa a peccato erat in lege veteri, & dabatur credentibus tunc in Christum: at libertas nunc promittitur generaliter danda credentibus. Igitur non sola est a peccato libertas, sed perfecta, vti diximus in commentario, suis temporibus danda. de qua 2. Cor. 3. Vbi spiritus Domini, ibi libertas: nempe perfecta; nam in filijs adoptionis datur libertas peccati, & legis illius. & in hoc sæculo spes libertatis corruptionis: si enim filij, & heredes per Christum: propterea dicitur: *Si manseritis in sermone meo*.

Responderunt ei: Semen Abraæ sumus, & nemini seruiuimus vquam, quo modo tu dicis, liberi eritis?

C O M M E N T A R I V S.

Intellexerunt Iudæi seruos se a Christo appellari, & de libertate a seruitute loqui: propterea respondent se esse liberos, quia filij Abraæ sunt, neque vlli vquam seruiuerunt. Illud autem: *Quo modo tu dicis liberi eritis?* est cum quadam indignatione prolatum: quasi ægre tulerint libertatē promissam tamquam

quam seruis. Non est autem hæc responsio credentium, sed incredulorum, & persecutorum Christi, vt ex responsione sequenti constat: quamuis Aug. trac. 41. vocem illorum credentium fuisse affirmet: id quod etiam prius sensit Origen. tom. 22. in Ioan. Abraam allegant primum progenitorem, qui liber fuit, non seruus, & magnus vir ac propheta, plurimiq. suis habitus temporibus. Hæc autem verba: *Nemini seruiimus vniqua*, non ad eorum patres, sed ad proprias referunt personas: nam & Christus cum illismet loquebatur, non cum patribus: sciebat enim, & erat omnibus notum & in confesso, patres in Aegypto seruiisse: similiter & in Babylone: at ipsi nemini tunc seruebant. Quamuis enim sub Romanis essent, tamen non erant illorum serui: nec in hoc mentiti sunt, vt Chrysof. hom. 53. & Euthymius affirmant. Et quamuis non sint mentiti, tamen non intellexerunt Christum: existimabant enim de humana, & ciuili seruitute eum loqui: quam seruitutem Christus suo aduentu non abstulit, vt docuit Paulus 1. Corinth. 7. Vocatus, inquit, es seruus? non sit tibi curæ: pertinet enim hæc ad seruitutem corruptionis, cuius libertas dabitur quidem, sed non in hoc sæculo.

Respondit eis Iesus: Amen dico vobis, quia omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati.

POterat Dominus opponere, & seruitutem legis, & seruitutem corruptionis: tamen omnium pessimam obiecit, nempe seruitutem peccati: illas autem dissimulauit, quia credentes in eum nondum ab eis liberati erant. Hæc autem obiectio multum eos deprimebat, eorumq. superbiam, & malitiam confundebat: qui se semen Abraæ, & liberos iactabant, & contra Christum mala cogitabant. Vt igitur eos seruitutis conuincat, generalem statuit assertionem, *Omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati*: ac si dicat: nihil vos iuuat esse semen Abraæ: omnes enim, quicumque, & qualiscumque, siue nobilis, siue diues, siue princeps, siue subditus, qui peccatum facit, seruus est, non hominis, sed peccati, quod peius est: & quanto homo superior est peccato, tanto seruitus humana hæc, quam vos non admittitis, est minor seruitute peccati: nam humilior est, & vilior seruum esse peccati. Attende hæc, & sequentia verba esse syllogismum Domini, efficaciter probantem esse eos seruos, & talis est, *Omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati*: vos facitis peccatum: ergo serui estis peccati. Primam partem probat: *Seruus non manet in domo*: illam autem mediam partem, nempe, vos facitis peccatum, confirmat: quia *Quæritis me interficere sine causa*, vt in sequentibus declarabitur. Attende per peccatum, arbitrium hominis seruum manere peccati, & dæmonis: quia non habet potestatem, nec vires, vt resistat peccato, & dæmoni: nisi enim diuinum gratiæ adsit auxilium, in eo est statu, vt nequeat a peccato commisso sua se purgare virtute: nec valeat omne in posterum cauere peccatum: nec omnem dæmonis vincere tentationem, sed succumbere necesse est nouis peccatis. Hoc Paulus Rom. 6. appellat dominari peccatum in homine, & regnare in corpore: Non, inquit, regnet peccatum in vestro mortali corpore. Et iterum: Peccatum vobis non dominabitur: de qua libertate Augustinus meminit. lib. 24. Ciui. cap. 11. & multis alijs in locis. Aduerte Christum his verbis significasse legem illam neminem liberasse a peccato: qui enim libertatem a peccato tunc consequuebantur, eam virtute fidei venturi Christi obtinebant: eo igitur iam adueniente non credentes in eum, non hoc priuilegio fidei gaudent, sed sunt sub sola lege, qua cessante, & abolita, necesse est eos esse omnes sub peccato.

Seruus

Seruus autem non manet in domo in æternum, filius manet in æternum.

His verbis Dominus confirmare videtur assertionem præcedentem. Qui facit peccatum, seruum esse: & confirmatio hæc est, serui est non manere in domo Domini in æternum: at filij semper manent: cum igitur peccator non maneat in domo Dei in æternum, quia quamuis ad tempus sit de populo Dei, & de eius Ecclesia, tamen mittendus est in tenebras exteriores damnationis, & inferni: filius autem semper manet in domo, quia semper ad populum Dei, & Ecclesiam pertinet, & post sæculum hoc in cælestem recipiendus est domum. Ergo, qui peccatum facit, seruus est. Totius huius discursus primam partem exprimit Dominus, in qua totum reliquum concluditur, & ex quadam analogia, & proportionem ad seruos ciuiles sumitur argumentum, & maxime apud Iudæos, apud quos post septem annos, & anno etiam Iubilari, omnes serui liberabantur, & a domibus dominorum mittebantur, vt habetur Exod. 21. Deuter. 15. apud nationes autem alias serui venduntur, & de domo in domum transeunt, & quamuis non vendantur, saltem vendi, & domo a dominis priuari possunt. At filij proprias retinent semper domos: nam hereditas eorum est, non autem seruorum: ita & iustorum hereditas Dei est. Attende in Ecclesia Dei peccatores, quamuis exterius dominantur, sunt tamen tamquam serui: at iusti, vt filij apud Deum. Quod Gregorius docet eleganter exponens illud Eccl. 10. Vidi seruos in equis, & principes quasi seruos ambulantes super terram, lib. 3. 1. Moral. cap. 10. hunc Ioannis locum adducens.

Si ergo filius vos liberauerit, vere liberi eritis.

Concludit, quod superius dixerat, nempe liberandos esse, qui credunt in eum. Cum igitur, inquit, serui sitis, tunc profecto liberamini, & in libertatem vindicamini, quando filius vos liberauerit: filius enim Dominus est, & Domini est liberos facere seruos: ac si dicat, ne vos miremini, si dixi vos liberandos, quia serui estis: nec si dixi, veritas liberabit vos, quia veritas hæc, filius & Dominus est, cuius est libertatem dare. Se sub tertia persona filium appellat Dei, qui potens est a seruitute etiam peccati liberare. Attende autem quamuis his verbis, & præcedentibus de seruitute peccati agat: etiam de seruitute legis loquitur: exprimit autem seruitutem peccati propter illos, vt eos deprimat, & conuincat: tacite vero etiam insinuat a seruitute legis liberandos, in libertatem adoptionis filiorum, quam dat verus, & naturalis filius Dei, & hoc est, quod dicit, *Vere liberi eritis, si vos filius liberauerit*: id est, Eritis filij adoptionis Dei, facti per me, qui sum filius verus, & naturalis: filius enim facit filios, quamuis non in eadem aequalitate, & forma, quod Paulus ad Galat. 4. docuit, dicens: Misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. Nota misit filium suum, vt filios faceret adoptionis, & a lege liberaret, & quasi seruos redimeret: hoc est quod nunc dicit, quamuis propter illos de seruitute sola, & libertate peccati expresse sit locutus. Vere autem annotat Chrysof. hom. 53. dici filium, vt distinguat a seruo: qualis fuit Moyses legislator, qui liberos facere non potuit, cum seruus esset: at Christus filius, filios & liberos facit. Dicit, *Vere liberi*, seu perfecte: quia ista libertas humana, & ciuilis debilis est, & imperfecta, quæ potest admittere secum seruitutem peccati. Recte igitur his verbis Athana. ferm. 3. cont. Arianos probat

probat Christum esse filium Dei naturalem, non creaturam, cum ipsius sit a seruitute liberatus.

Scio, quia filij Abraae estis: sed queritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.

SVpererat illa assertio media probanda, nempe vos facitis peccatum: hanc nunc confirmat: estq. sensus, Parum vos iuuat esse semen Abraae: scio quidem vos esse illius semen, tamen *Queritis me interficere* sine culpa: nam nulla alia de causa id facere vultis, nisi quia meum sermonem non potestis recipere. Hoc autem graue est peccatum: haec magna est iniquitas: non ergo vos dixi seruos, quia filij sitis seruorum: scio enim quia estis filij Abraae: sed propter iniquitatem, quam perficere paratis, & queritis. Hoc autem Abraam non fecit, nec in hoc filij, aut semen eius estis: neque haec libertas impedit, quo minus serui sitis propter peccatum. Attende illud, *Sermo meus non capit in vobis*, id est, non habet locum in vobis. Est metaphora vasis iam pleni, quod liquorem amplius capere nequeat: aut ita stricti, & angusti, vt copiam superinfusam non recipiat: ita in his ob eorum plenitudinem, quia occupati, & pleni erant malitia & peccatis: propter intellectus angustias ratione incredulitatis eorum, sermo Christi purus, sanctus, ac diuinus, locum non habebat. Chrysof. hom. 53. annotat non esse dictum: Non capitis sermonem meum, sed *Mens sermo non capit in vobis*, vt indicaret sermonis, & doctrinae ipsius magnitudinem. Vana autem est, & impia interpretatio Heracleonis Manichaei, vt refert Origen. tom. 21. in Ioannem, dicentis, non capere sermonem in eis, quia natura erat inhabiles, & incapaces. Decipitur haereticus valde: nam vitium erat malitiae, non naturae, aliter non essent reprehensione digni.

Ego, quod vidi apud Patrem, loquor: & vos, quae vidistis apud Patrem vestrum, facitis.

Causam, cur eum Iudaei interficere quaerent, doctrinam suam esse dixerat, quia non capit in eis. Ne igitur aliquis in doctrinam, non in Iudaeos culpam referret, idcirco his verbis eam defendit, & illos arguit, causamq. esse docet, cur in eis non capiat sermo: *Ego*, inquit, *Quae apud Patrem vidi, loquor*, id est doctrina, & sermo meus est caelestis, & diuinus: nam ea loquor, quae apud Deum vidi. His verbis suam ostendit diuinitatem, qui filius Dei est, apud Patrem semper existens, & in essentia vna cum Patre omnia videns, quaecumque, vt homo loquitur: non ergo est vitium in doctrina mea: at vos, *Quae apud vestrum Patrem vidistis*, haec facitis, propterea, non capit in vobis sermo, hic, *meus*. Dominus patrem istorum diabolum intelligit, eos autem, quae faciunt, vidisse apud diabolum dicit: quia, quae faciebant, diaboli instinctu interiori faciebant, iuxta illud Ioan. 13. Cum iam diabolus misisset in cor, vt traderet eum Iudas. Vbi attendendum est, non eadem ratione Christum dici videre apud Patrem, quae loquitur, & hos videre apud diabolum, quae faciebant. Christus enim in diuina essentia, & vt Deus, & vt homo videbat omnia, quae docebat, & ex diuina etiam Patris voluntate ea loquebatur: at isti non in demonis essentia videbant, nec enim erant filij daemonis, sicut Christus erat alius Dei: sed dicti sunt vidisse apud diabolum, tum propter exemplum, quia sciebant diabolum innocentes inique persequi, tum quia, quae faciebant, eius instinctu & instigatione faciebant: nec hoc tantum, sed simul etiam cognoscebant se male facere, & inique persequi Christum, & consequenter

quenter illud esse diaboli opus scire potuerunt. Multa enim fieri possunt diaboli instinctu, quae tamen non vt talia cognoscuntur: at isti vtrumque habebant: idcirco dicti sunt facere, quae apud illum videbant. Et perpende Christi innocentiam, & istorum malitiam. Christus, quae apud patrem Deum videbat loquebatur: at illi, quae apud daemone videbant faciebant: nam & opere ipso quaerebant interficere. Perpende rursus horum culpam: vnde enim gratias summas agere debuerant, quia quae apud Deum videbat notificabat, inde eum interficere procurabant.

Responderunt, & dixerunt ei: Pater noster Abraam est.

EXistimantes Christum aliquos patres eis voluisse obijcere, quos iniquos fuisse, & peccasse, negare non poterant, se suo primo patre defendunt, qui innocens, & castus fuit, & omnium illorum communis pater. *Abraam*, inquit, *Pater noster est*: non exprobres, nec obijcias nobis alios patres, hic est primus & communis pater omnium nostrum, iste sicut liber, ita & iustus, Deoq. gratissimus fuit. Attende verba Euangelistae, non satis ei fuit dicere: *Responderunt*, sed adiunxit: *Et dixerunt ei*: sunt enim in hoc Euangelista multum particulae, & singula verba consideranda. Respondisse eos dicit, quia propter verba Christi ad eos dicta, ipsi haec protulerunt: at dixisse etiam, adiecit, vt eos his verbis suam iniustitiam, & nequitiam occultare, iustitiam vero, & innocentiam praese ferre voluissent, indicaret: quod Christus cognoscens eorum responsionem refutat, & aperte malitiam, & nequitiam eorum detegit.

Dicit eis Iesus: Si filij Abraae estis, opera Abraae facite. Nunc autem queritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui a Deo: hoc Abraam non fecit.

ILLorummet verbis eos redarguit: *Si*, inquit, *filij estis Abraae*, ipsum imitmini, filiorum enim est patres imitari: at non sic facitis: nam vos *Queritis me interficere*, hominem innocentem, & benefactorem vestrum, quia, quae audiui a Deo, vobis aperui: tale opus non fecit Abraam: non igitur est, quod vos Abraae innocentia, & iustitia tueamini, quia contraria sunt opera vestra operibus illius. Attende sermonem esse causalem: *Interficere hominem, qui veritatem locutus sum*: id est, quia veritatem locutus sum, nec qualemcumque veritatem, sed *Quam audiui a Deo*. Attende rursus ex consequentia verborum aperte deduci patrem suum Deum appellare: nam praecedentibus verbis dixit se loqui, quae vidit apud Patrem, nunc autem, quae audiuit a Deo: ergo pater eius Deus est. Videre, & audire dicitur: tum quia vt homo scientiam communicatam habebat a diuinitate: tum quia vt Deus ab aeterno omnia accipit a Patre. Non negat eos esse filios Abraae natura, sed imitatione, quae carentes, necesse est alium habere Patrem ex imitatione, vt statim ostendit.

Vos facitis opera patris vestri.

ALIum Patrem habere, cuius opera imitantur, dicit: nam Abraam non fecit, quae isti faciebant. Quis hic sit pater, nondum explicat, & prudenter: si enim

si enim statim aperuisset, non ita eos capaces habuisset rationis: at dum prius eos ab Abraam auellit, quia ipsum non imitantur, & inde colligit alium eorum esse Patrem, quem imitantur: fortius, & euidentius diabolus eorum esse Patrem concludit.

Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati, vnum Patrem habemus Deum.

NOuerunt Iudæi ex his Christi verbis, non de patre secundum carnalem generationem, sed de spiritali patre eum loqui: & sicut dum Patrem secundum carnem intellexerunt, se Abraæ excellentia defenderunt & iactarunt: ita & nunc spiritalem Patrem intelligentes, Deum se Patrem habere gloriantur, & dicunt: *Nos non sumus ex fornicatione*: id est, idololatræ, & Deos falsos sequentes: sed verum Deum adoramus, & hunc Patrem imitationis, & spiritus habemus: non igitur habes, quod nobis objicias, neque secundum carnem, neque secundum spiritum. Frequentissime scriptura idolatriam fornicationem appellat: & quando Synagoga Iudæorum idola colebat, fornicari dicebatur, tuncq. idolatrantes filij fornicationis erant: nam mater eorum Synagoga fornicabatur. Ierem. 3. Tu autem fornicata es cum amatoribus multis. *Osee. 2. Quoniam fornicata est mater tua. Ezech. 16. Reuelata est ignominia tua, in fornicationibus tuis. Sunt huiusmodi sexcenta loca: de hac autem fornicatione Iudæos locutos esse, indicant verba sequentia, quæ ab hac se fornicatione defendentes dicunt. Hæc enim posterior est antithetum prioris sententiæ, vnum nempe Patrem habemus Deum: id est, vnum Deum Patrem habemus, non multos Deos colimus. Attende istos fateri se Patrem habere Deum, non qualem Christum se habere affirmasse dicebant: nam Christum asserentem Patrem naturalem, & æqualem habere Deum accusabant: at ipsi Patrem cultu, veneratione, & imitatione Deum appellant.*

A N N O T A T I O XIII.

Origenis expositio violenta.

ORigen. tom. 22. in Ioan. hæc verba: *Nos ex fornicatione non sumus*: de carnali fornicatione exponit: simulq. dicit, esse per iniuriam quamdam contra Christum dicta: quasi diceret: Nos potius habemus patrem Deum, quam tu, qui te iactas patrem habere solum Deum, & ex virgine natum, cum sis ex stupro genitus: at nos patrem habemus vere Deum, qui non negamus patres habere carnales, a quibus non ex fornicatione geniti sumus. Euthy. quamuis nomen non citet, huius meminit

A expositionis, & interpretatur de fornicatione carnali: quod autem sint per iniuriam illata, refert solum: at nec probat, nec reprobatur. Sed re vera est violata expositio, & verbis non facile accommodatur; nam verba illa, *Deum habemus patrem*, nullam habent connexionem, si de fornicatione carnali exponamus, sicuti in commentario dictum est. Reliquum autem de iniuria illata, verba non indicant, nec consentiunt testimonia Euangelica, ex quibus constat Iudæos sepe filium Ioseph Christum appellasse.

Dixit ergo eis Iesus: Si Deus Pater vester esset: diligeretis vique me: ego enim ex Deo processi, & veni.

C O M M E N T A R I V S.

Cum se Patrem habere Deum iactarent, quasi ipsum imitarentur, & diligerent, eos etiam excludit ab hac gloriatione Christus. Et est sensus, *Si Deus Pater*

Pater vester esset, ut dicitis, me diligeretis: nam ego filius eius sum. Qui autem diligit patrem, diligit etiam filium, at cum filium odio habeatis, & persequamini profecto vos nec patrem habetis Deum, neque eum diligitis. Negat Christus eos habere Deum patrem, non quod non crederent in Deum, sed quod non diligerent, nec imitari studerent: hoc enim est habere Deum, patrem. Dicit autem se a Deo processisse, & venisse, ut docte, & vere Aug. tract. 42. exponit, quia ut Deus a patre est per æternam generationem, hoc enim est procedere: & homo factus est in tempore per carnis assumptionem, & hoc est venire. His enim verbis, se verum Dei filium naturalem profiteretur, simul & hominem.

A N N O T A T I O XIII.

Origenes obicitur.

ORigen. tom. 22. Ex Deo processit, & veni, totum ad incarnationem refert, ut exinanitio Christi, sit egressio & aduentus eius. Non hac expositione contentus, impugnat eos, qui filij generationem æternam hoc verbo significari dicunt; sunt autem argumenta eius homine tam docto indigna. Si enim, inquit, filius Dei a patre processisset, & egressus esse diceretur, ut Deus est, tunc Pater priuaret se substantia illa, quam dedit filio; & rursus corporeus, & diuisibilis esset. Quibus vnico verbo respondemus, processisse filium a patre, non quod alia substantia, sed quod alia sit ab eo persona; nec est diuisio in substantia, sed distinctio in personis. Egressus autem hunc æternum, & processio-nem, esse filij generationem, & dici scriptura docet. Mich. 5. Egressus eius a diebus æternitatis. Et Ecclesiast. 24. Ex ore altissimi prodium primogenita ante omnem creaturam. Ecce prodium ante omnem creaturam filius. Doctus ergo August. tract. 24. non solum id docet, sed sic exponit hunc locum; aliter enim satis erat dicere, Ex Deo veni: ut autem vtrumque exprimeretur, vtroque est usus vocabulo; *Ex Deo Processi, & veni*, uti exposuimus in commentario. Et hac ratione utitur Hilarius libro sexto de Trinitate ad probandum, primum verbum, *Processi*, de æterna generatione esse exponendum.

Neque enim a me ipso veni, sed ipse me misit.

C O M M E N T A R I V S.

HEbraismus est, quod affirmando protulit, idem ad maiorem veritatis expressionem, negando confirmat: *Neque enim a me ipso veni, sed ille me misit*, non a se ipso venit, sed missus a Patre, quia ita homo factus est, ut a Deo procederet. Quibus etiam verbis expressus docet, legationem suam esse, secundum patris voluntatem, ut qui ei contradicunt, Deo Patri contradicere, non autem eum ut patrem imitari concludat.

Quare loquelam meam non cognoscitis, quia non potestis audire sermonem meum.

Inuehitur in eos, quod non cognoscant, se esse Dei filium a patre missum, cum habuerint multa argumenta cognoscendi. Et est sensus, Vos, qui *Non potestis*, seu non vultis, *Meum sermonem audire*, sed ipsi maxime aduersamini, cur non agnoscitis meam locutionem esse filij Dei a Patre missi? Sunt autem aliqua ad intelligentiam huius sententiæ animaduertenda. Primum est interrogationem hanc habere magnam energiam: quasi diceret, nullum vobis est argumentum, quo hanc meam locutionem esse filij Dei negare possit. Sunt autem multa

M m m & suffi-

& sufficientissima, vt negare non valeatis, & tamen adhuc non potestis meum audire sermonem. Alterum est hoc verbum *Non potestis*, non significare impotentiam absolute, sed voluntatem obduratam, & auersantem; quando enim aliquid facere abhorremus, & vehementer renuimus, dicimus non possum hoc facere: ita hi auersabantur maxime, & summo odio persequebantur doctrinam Christi, ideo dicit: *Non potestis audire sermonem meum*. Tertium est, sermo ad totam Christi doctrinam refertur, quam isti non poterant audire, at loquela & locutio ad hanc singularem sententiam, quae a Deo processisse, & venisse dixit; vt sit sensus, cur non agnoscitis hunc meam vocem, *Ame ipso non veni, sed ille me misit*, vos qui tanto odio meam doctrinam impugnatis; si enim agnosceretis vocem esse filij ipsius Dei, vtique non odio haberetis, sed audire possentis sermonem meum. Quartum est, totam hanc esse vnam integramque sententiam, *Quare loquelam meam non agnoscitis, quia non potestis audire sermonem meum?* & interrogatio est vltimo loco ponenda, vt sit sensus: vos, qui non potestis audire sermonem meum, quare non agnoscitis meam locutionem, cuius sit, cum habueritis, vnde facillime id agnosceretis. Illa enim particula: *Quia* Graece *ὅτι* non causam indicat, sed loco, *Cum*, posita est. similis enim est phrasus Ioan. 2. Quod signum ostendis nobis, quia ista facis, id est, cum haec tanta facis, signo aliquo comproba tuam potestatem, seu cur non signo te posse ea facere ostendis?

A N N O T A T I O X V.

EVthymius aliter exponit haec verba: A nam priorem partem legit sub interrogatione, *Quare loquelam meam non agnoscitis?* posteriorem vero tamquam causam, cur illi non agnoscant loquelam eius, nempe, vos non agnoscitis loquelam meam, *Quia non potestis audire sermonem meum*, hanc expositionem ante ipsum secutus videtur Orige, tom. 22. in Ioan. & simul ponit differentiam inter audire, & B agnoscere; vt audire sit ea, quae dicuntur intelligere, agnoscere autem intellectus assentiri. eritque sensus; cur locutioni meae non assentimini? causa est quod non intelligitis, nec percipitis sermones meos. In primis mihi magis placet lectio & expositio quam adhibuimus in commentario, vt vnica sit sententia tota sub interrogatione: sensus enim sic accommodatior est. Istam autem Origenis explica-

tionem non puto in praesenti locum habere, nec enim verum est Iudaeos sermonem Christi non intellexisse: nam perceperunt Christum docere se esse Dei filium, patri aequalem, vt patet Ioan. 5. tamen credere noluerunt. Audire ergo non posse dicuntur, quia non solum noluerunt credere, quae dicebar, sed summopere doctrinam auersabantur totam. Reprehenduntur autem, quod non agnoscant locutionem, id est, cuius sit locutio, & doctrina, sicut, si aliquis alterum rogaret aliquid faciendum, rogansque esset persona insignis, qui cum preces non exaudiri suas sentiret, diceret; cur non agnoscis vocem meam, qui preces meas spernis, nec exaudis? quasi diceret, exaudires & faceres rogata, si vocem meam agnosceres nempe personam rogantem scires. Talem, puto esse horum verborum sensum.

Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere.

C O M M E N T A R I V S.

EXcluit ab illis patrem Abraham, & patrem Deum; nunc quem imitentur patrem, explicat, & eo fortius confirmat, quo nec Abraham, nec Deum eos imitari, comprobauit: simul etiam causam, cur non audiant sermonem eius exponit, *Vos, inquit, ex patre diabolo estis*, non Abraham, non Deum sed diabolum patrem vestrum habetis; quod inde patet, quia studia, & mores eius imitari quaeritis, hoc

hoc est desideria eius facere, & est Hebraismus. Saepe enim, vt annotauimus, particula copulatiua ponitur loco causalis; ac si diceret; ex diabolo patre estis, quia studia & mores eius imitami. Estque argumentum ab effectu: daemones enim instinctu moueri, & agitari illos inde patet, quia opera illorum similia sunt eius operibus. Aug. lib. con. Adiman. cap. 4. hunc locum exponens, tripliciter in scriptura filios dici docet, natura, doctrina, imitatione. lib. autem 1. retract. capit. 22. se corrigens, addit alios duos, scilicet filios gehennae, & adoptionis. hoc in loco Ioannes de filijs imitatione loquitur, & de filijs ex quadam instigatione, & motione. Aug. autem dicit filios diaboli dictos, vel quia ab eo iniquitatem didicerunt, vel quia ipsum sunt imitati. Adde etiam, quia ipso impellente operabantur.

Filij in scriptura varie vocantur.

Ille homicida erit ab initio.

Mos, & studia diaboli describit, vt inde eos talia facientes, eum habere, & imitari patrem manifestet. *Ille, inquit, homicida fuit a principio*, nempe a saeculi exordio homicidia concupiuit, homicidia procurauit. Nemo aequale homicidium committere vquam potest, ac ille perpetravit, qui omnes homines morti subiecit: inuidia enim diaboli mors introiuit in orbem terrarum: nec hoc contentus Cain in necem Abel iusti excitauit, & infinita postea homicidia ipsius instigatione perpetrata sunt, & quotidie perpetrantur; vt non aliud sitire, quam humanum sanguinem videatur. Hic mos, hoc est studium diaboli, quod isti imitantur, necem Christo iusto meditantes; non loquor de nece animarum, quae sit per peccatum, quamuis enim etiam diabolus sit homicida animarum, tamen ad sensum praesentem non hoc facit, sed sermo est de homicidio corporum, quod isti Christo inferre parabant, & in eo diaboli erant imitatores.

Et in veritate non stetit.

Hoc est alterum diaboli studium, in veritate non stetit. Veritatem appellat, quae alio nomine veracitas dicitur, qua quod verum est, loquimur, & opponitur mendacio: in hac Deus creauit diabolum, sicut cum alijs virtutibus omnibus, sed non permanfit in ea; nam ad mendacium se conuertit; & primos homines mendacio deceptit, dicens: Nequaquam moriemini, cum tamen aliter sentiret, & aliter res ipsa se haberet: Multas alias accepit a Deo diabolus virtutes, in quibus non permanfit; proprio arbitrio ad malum se conuertens: at Dominus huius meminit, quia Iudaei in eo diabolum, sicut in homicidio imitabantur; quod probandum, & ostendendum Dominus suscepit, vt patrem habere eos diabolum conuincat.

A N N O T A T I O X V I.

Veritatis nomine quid intelligatur.

SVperiore sententiam non eodem modo doctores exponunt propter illud, *Veritate*, Chrysof. hom. 54. veritatem exponit vitae rectitudinem, quae omnem virtutem complectitur: sic enim aliquando in scriptura vsurpatur: diciturque est daemō

non stetit in veritate, quia in ea iustitia & sanctitate, in qua creatus est, non permanfit. Hanc expositionem sequitur Leo. sermo. 10. de quadrag. Secundo loco Euthymius conuenire videtur in interpretatione veritatis, tamen aliter sententiam

M m m 2 expo-

exponit: nempe, *Non stetit in veritate*, A quia non quiescit in via virtutis, sed quoniam bonam odit conversationem: quod non ad diabolum refertur respectu sui, sed relationem etiam ad homines, quorum vitam studiosam insectatur. Tertio loco August. lib. contra Adiman. cap. 4. veritatem, legem exponit: nec enim Diabolus in lege sibi data stetit, nec etiam Iudæi. Quarto loco alij veritatem, fidelitatem interpretantur, dictusque est dæmon non stetit in veritate, quia non fuit fidelis Deo, nec B eam præstitit, quam illi debuit obedientiam. Hæc expositionem insinuat Cyprianus libro de orat. dominica in principio, explicans Pater noster. Quinto loco, Origenes tom. 24. in Ioan. hanc veritatem exponit eam, quæ opponitur falsitati: & diabolum dicit in veritate non stetit, quia deceptus est in falsis dogmatibus: Vocat Orige. dogmata iudicia practica intellectus, quæ sequitur, & acceptat voluntas ad operandum: propter quæ, qui male operatur, dicitur ignorans, & errans: qui vero bene, prudens censetur, & verus. C

Nulla harum expositionum contextui ita facile & proprie accommodatur, sicut ea, quam in commentario adduximus: ut veritas hæc mendacio opponatur, dictusque sit in veritate non stetit, quia cum a Deo verax in dictis, & factis sit creatus (virtutem enim talem infusam habuit) parum in ea perseveravit. Nam cum pri-

mum a gratia cecidit, ad mendacia & dolos se conuertit: quæ etiam modo & per se, & per homines nefarios exercet: sequentia enim verba hanc probant interpretationem, similiter & contextus ratio. Nam Dominus non omnem diaboli malitiam; sed eam partem, quam isti imitabantur in ijs, quæ contra ipsum Christum perpetrabant, describere intendit. Nec hanc expositionem sine gravi proferimus auctore; eam enim secutus est Irenæ. lib. 5. c. 22. & cap. 23. utroque enim loco ita est hanc sententiam interpretatus, ut non stetit in veritate dictus sit, quia mendax est, & mendacium loquitur. Recte autem August. lib. 11. Ciui. cap. 13. 14. 15. aduertit illud verbum *Non stetit*, id enim indicat diabolum in veritate fuisse factum, tamen non perseverasse: si enim nunquam in veritate fuisset, non esset dictus non stetit, seu non permanisse: idcirco hoc loco vitur, contra Manichæos, affirmantes diabolum natura esse malum, & semper fuisse malum, deceptos illo loco 1. Ioan. 3. Ab initio diabolum peccat: quæ tamen verba non significant, ut ibi Augustinus docet, creatum esse in peccato, sed ab initio, quo peccatum, incepit, ipsum peccare: seu quia fere ab exordio mundi peccat: parum enim in rectitudine duravit. Eum autem in rectitudine ante fuisse creatum, verba præsentia probant.

Quia non est veritas in eo.

COMMENTARIUS.

Diabolum in veritate non permanisse ex ipso effectu probat, *Quia veritas in eo non est*, id est meritum, & mendacia infinita profert. quod illis Iudæis satis ex ipsa notum erat scriptura; in qua inter alia nomina hoc sortitur, ut sit spiritus mendax. Recte Aug. lib. 11. Ciui. cap. 14. annotat, nempe hoc argumentum, & probationem esse ab effectu. Quod si aliquis velit etiam causam verba hæc continere, tunc sensus erit; causa quod non steterit in veritate ea est, quia quam veritatem accepit, in ea iam non est. sicut si diceret, in sanitate homo non permanet, quia sanitas in eo non est, quam tamen habuit ante; at prior sensus est accommodator, & verior.

Cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mendax est, & pater eius.

Hæc verba sensum eum confirmant, in quo verba illa, *In veritate non stetit*, interpretati sumus: nam hæc præcedentem sententiam explicant, & augent. Et

Et est sensus; quia dictum est non esse in eo veritatem, seu ipsum mentiri, & mendacia disseminare; exponit, quam proprium sit, & quam coniunctum mendacium diabolo, postquam in veritate non stetit; quando enim mentitur ex proprijs mentitur. quid autem sit ex proprijs mentiri, ex causa subiuncta a Domino declaratur. Sunt autem duo; vnum, quia mendax est, id est, cum loquitur mendacia, loquitur, qualis ipse est; ut talis sit sermo, qualis est, qui loquitur. ipse est mendax; mentiri ergo illi est consentaneum. sicut enim scriptoris est scribere, & doctoris docere, ita mendacis mentiri. Quibus verbis significat Dominus officium eius esse mentiri, & hanc consuetudinem habere; ut enim non est scriptor, nec doctor. qui vnum, aut alterum actum facit, sed qui ex habitu, & frequenti consuetudine id facit, & tunc ex proprijs facit, sic dæmon se habet ad mendacia. propterea recta ratio subiungitur, *Quia mendax est*: non enim dicitur mendax, nisi qui habitum talem habet ac consuetudinem. Altera causa est, cur dictus sit ex proprijs loqui, cum mentitur, quæ in sequenti explicatur verbo *Et pater eius*. non sufficit primum, & mendax sit; nam multi inter homines ex consuetudine mentiuntur, & mendaces sunt; tamen non dicuntur ex proprijs loqui; sed adhuc alterum habet dæmon, quia & mendax est, & simul pater mendacij; id est, primus inuentor, & auctor mendacij: propterea ipsius proprium dicitur mendacium. Ita Aug. tract. 42. & Chryf. hom. 53. exponunt. homo enim, cum mentitur, alieno vitur inuento; at dæmon proprio. Ideo ipse cum mentitur ex proprijs loquitur, quia mendax est, propter consuetudinem & officium: pater propter inuentionem, & primam causam mendacij. Cur autem Dominus in hac dæmonis exaggeranda malitia mentienti sit immoratus, in sequenti intelliges commentario.

Mentiri est diaboli officium.

ANNOTATIO XVII.

Hæretici loco Ioannis abutentes reijciuntur.

Liqui olim hæretici suos tuebantur Avanos errores verbo hoc Ioannis, *Diabolum mendax est, & pater eius*. Relatiuū enim *Eius*, ad diabolum referebant, ut esset sensus: diabolum, & pater ipsius diaboli mendax est: diabolumque patrem habere affirmarunt. Epipha. hæresi. 38. hanc hæresim Caianis tribuit, qui diabolum patrem Iudæorum, & hunc alium habere patrem: & iterum hunc alium assererant, & his verbis utebantur Ioannis. Aug. tract. 42. hanc eandem hæresim tribuit Manichæis: hi enim diabolum habere patrem, nempe malum ipsum, docebant, & his eisdem utebantur verbis. Hierony. Isai. 14. eandem hæresim tribuit alijs quibusdam dicentibus, draconem, qui mari domina-

tur, & dicitur Leuiatam, esse patrem diaboli, adfertque hæc Ioannis verba. Sed omnes hi decipiuntur: nam relatiuū *Eius*, refertur ad mendacium, de quo dicitur: *Cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mendax est, & pater eius*, nempe mendacij. In quo non recte sentit Nonnus, qui ad diabolum retulit. In scriptura autem primus inuentor dicitur Pater. Gen. 4. Genuit Adam Iabel, qui fuit Pater habitantium in tentorijs, & nomen fratris eius Iubal, ipse fuit pater canentium cythara, & organo. Sic dæmon pater mendacij dicitur: non autem quod patrem habeat, aut genealogiam, qui a solo Deo creatus est & quidem bonus; ipse vero suo arbitrio in malum declinavit.

Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi.

COMMENTARIUS.

Sensus est: diabolum mendacij patrem imitamini, mendacis illius credentes, & mendacia eius sequentes; ideo vos mihi non creditis, quia ego veritatem dico, quam vos non vultis, quia patrem mendacij sequimini: diabolum enim Christum non esse Dei filium, nec Messiam, nec a Deo missum, nec vera eius

eius esse miracula, eis suggerebat, quæ erant manifesta mendacia; ipsi eius suggestiones sequebantur. Christo autem contraria, quæ vera erant, docenti, fidem non habebant; eadem dicentes, quæ dæmon suggerebat, & cum ipso mentientes. His verbis eos mendaces esse confirmat, & diabolum imitari etiã in hoc, sicut in homicidio, de quo iam dictum est, quæritis me interficere. In vtroque ergo mores dæmonis, & studia eius sequebantur. Ecce, cur Dominus ita immoratus est mendacio dæmonis amplificando, nempe, vt veritatem suam commendaret, & se diabolo aduersarium esse ostenderet. est enim veritas mendacio contraria. Illa particula *Si*, Græce est *quia*; & ita interpretanda est.

A N N O T A T I O X V I I I .

Varia lectio.

IN Græcis codicibus, & Latinis antiquissimis non legitur *Si*, sed *quia*. Et ita legunt & exponunt Origen. tom. 25. Chryl. hom. 13. & Euthy. & Aug. tract. 43. vt sit causa, cur non credant ei, quia veritatem loquitur. Obijciat aliquis, quæ ratione fieri potest, vt aliquis non credat alicui; quia veritatem loquitur: nam si cognoscit veritatem dicere, liberum non est ei interius negare; & opposito cõsentire: si autem non cognoscit, iam non videtur non credere, quia veritatem ille loquitur. Respondeo in multis isti sciebant Christum vera dicere: nã in suis met conscientijs experiebantur peccata, quorum illos insimulabat, & propter hanc veritatem cognitam, odio eum ita prosequabantur, vt esse Dei filium non crederent: odiũ enim & inuidia excæcant intellectum, vnde verè dicitur. Quia veritatem dico,

Iudæi Christi in multis verũ dicere agnoscebant.

A non creditis, nempe, quia vos reprehedo, & arguo, & dignos reprehensione vos esse cognoscitis: propterea doctrinæ meæ fidem non adhibetis. Rursus illud ipsum, quod non credebant, idè non credebant: quia verum erat, sed ipsi affectata ignorantia nesciebant. Qui enim suis vitijs, & affectibus inharere cupiunt, quorum malitia non ita aperta est, timentes, ne si veritas inquiratur, talia opera damnatione digna sint inuenienda, nolunt quærere veritatem, sed crassa ignorantia contenti, sua desideria exequuntur. Hi fugiunt doctores, & prædicatores propter veritatem: tales erant isti. Erat enim Christus contrarius operibus illorum: non ergo crederunt illi, ne si crederent, veritate compellerentur damnare, quæ faciebant. Superius cap. 3. plura de hac re diximus.

Quis ex vobis arguet me de peccato?

C O M M E N T A R I V S .

Tribus de causis doceri non creditur.

IN eos culpam reiecerat, quod non crederent, hoc prosequitur Dominus explicare, & confirmare. Aduerte autem tribus de causis fidem non haberi alicui dicenti: aut propter vitam eius parum honestam, quia indignus efficitur, vt ei credatur: aut propter doctrinam, quia falsa est vel improbabilis: aut propter nequitiam, & culpam ipsorum auditorum, non credentium. Dominus igitur remouet duas causas primas, & inde infert tertiam. de prima dicit: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* dixi vos non credere; at ne reiiciatis causam huius incredulitatis in me, vos ipsos compello; mei iudicium vobis ipsis relinquo; conuincite me de peccato. Scio vos me legis transgressorem appellare, huius transgressionis, alteriusve cuiusvis criminis, aut peccati me conuincite; non verbis & calumnijs agite, sed factis, & veritate: profecto nemo id vquam facere poterit; igitur non est in me causa vlla, cur mihi non credatis. Verbum arguere, non significat reprehendere in hoc loco, sed argumento & ratione, conuincere, & probare. Sic Ioan. 16. dicitur: Arguet mundum de peccato: ad Tit. 1. Potens sit eos, qui contradicunt arguere. Sic etiam apud prophanos auctores

auctores sumitur, vt videre est in Aristotelis libris de Elenchis. Verbum enim Græcum id significat. Magna hæc est Christi innocentia, quæ iudicium, & examen non vnus, aut alterius, sed omnium operum suorum, in manu persecutorum constituit: at potuerunt aduersarij per iniurias, & contumelias peccatum per calumniam imponere: sed eorum nemo probare, nec cum peccati conuincere voluit; adeo vera, & manifesta erat Christi puritas, & innocentia.

A N N O T A T I O X I X .

Christus propter duo peccare nõ potuit.

ADuertendum, Christum non solum non peccasse, sed nec peccare potuisse: erat enim impeccabilis, duplici ex capite: Priore quia Deus erat, peccare enim naturæ non est, sed personæ: cum igitur illa personæ esset diuina, & ille homo Deus verus esset, peccare nulla ratione poterat: hanc causam impeccabilitatis Christi tradiderunt Athanas. libr. de incarnatione Christi, & corporali eius aduentu, prope finem. Similiter Cyrillus lib. 10. in Ioan. cap. 40. Damascenus lib. 3. de fide cap. 21. & Ansel. lib. 2. cur Deus homo, cap. 10. & 16. Altero ex capite etiam peccare non poterat, nempe quia anima beata erat, & Deum videbat: Beati autem etiam si meri sint homines peccare non possunt, vt docet Augustinus lib. 22. Ciui. cap. 30. Christum autem Deum vidisse ab instanti incarnationis, & animam eius diuinam essentiam aperite intuitam esse, do-

cent idem August. lib. 4. de cõsen. Euang. c. 10. & Alcuinus lib. 2. de Trini. cap. 11. Christus igitur etiam vt homo, tum propter vnionem ad verbũ: tum propter animæ visionem diuinam non poterat peccare: vna enim harum causarum satis erat: ipse autem vtramque est complexus. Sed attendendum est, his verbis non tantum significari in Christo non esse peccatum, sed etiam nec esse aliquid, vnde merito argui posset peccati: nam multi carent aliquo peccato in rei veritate, tamen habent aliquid, vnde apparenter argui, & insimulari ab hominibus possint: quod cognoscens Paulus, admonerat Episcopum, debere esse irreprehensibilem, non habentis vnde argui, vel probabiliter possit. Talis erat vita Christi, omni ex parte peccati expertis, & ita innocens, & exemplaris, vt nõ esset, quod vel probabiliter ei posset a tot aduersarijs, & persecutoribus opponi.

Si veritatem dico vobis: quare vos non creditis mihi.

C O M M E N T A R I V S .

Riecta prima causa, quam Iudæi, cur ei non crederent, prætexere possent: reiicit secunda, nempe ex parte doctrinæ. *Veritatem*, inquit, *dico vobis*, ac si diceret: non etiam potestis causam vestræ incredulitatis in meam reiicere doctrinam; veritatem enim dico vobis. Si igitur nec in me peccatum est, nec vos inuenire potestis, nec in me doctrina falsitas, sed in me innocentia, & in doctrina veritas est, *Cur non creditis mihi?* idèst; quæ causa est, vt non credatis. Infert veram causam in sequentibus. Attende illud, *Quare non creditis mihi*, ita intelligendum, vt ad vtrumque referatur, nempe nemo ex vobis potest arguere me de peccato & veritatem dico, cur ergo mihi, cuius vita inculpabilis, & doctrina vera est non creditis? Insinuat his uerbis nec ipsum, nec doctrinam eius causam esse posse, cur non credant. Attende rursus illud *Veritatem dico vobis*, non solum significare simplicem ueritatis enunciationem: nam non omne uerum est probabile, & credibile, sed ueritatis enunciationem cum ipsius ueritatis demonstratione: ut sit sensus; dico ueritatem, multis signis, & argumentis efficacissimis ostendens eam, vt quicumque uoluerit, eam agnoscat, & intelligat esse ueritatem Dei. Hoc est enim ueritatem dicere, & docere. Hoc sequenti uerbo significat.

Quis

Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

Infert causam incredulitatis illorum eam esse, quia cum ex Deo ipsi non sint, verba eius, quæ verba Dei sunt, non audiunt; & præmittit probationem conclusioni. sensus enim est; propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Nam *Qui ex Deo est, verba Dei audit*, non igitur Christus, non doctrina eius, sed ipsorum malitia causa est, quod non credant, quia ex Deo non sunt. Illos appellat ex Deo esse, qui Dei instinctu aguntur, & ipsius voluntatem facere student, iuxta illud. Rom. 8. Qui Spiritu Dei aguntur, hi filij Dei sunt. quod ipse Ioannes explicuit. 1. Canon. 3. Qui ex Deo natus est, non peccat, quia semen Dei manet in illo. Et iterum: *Qui peccat ex diabolo est*; id est diabolus imitatur, eius instinctu & exemplo mouetur, & ducitur. Ex Deo non esse, idem est, ac ex diabolo esse: nam hæc verba sunt consona illis: Vos ex patre diabolo estis. Audire dicit non solum propter auditum exteriorem, sed propter fidem doctrinæ, & mandatorum eius obedientiam: hoc enim est perfecte audire verba Dei: causa ergo incredulitatis eorum est malitia, & nequitia ipsorum. Sap. 2. Excæcauit eos malitia eorum: secundum quam filij diaboli, & eum habere patrem dicuntur. Contra vero, qui ipsum audiunt, ex Deo sunt, quia ipsius inspiratione, & gratia mouentur, & eo auctore verbum recipiunt. His verbis Dominus Iudæorum verbum confutat dicentium: Nos patrem vnum habemus Deum: probat autem eos potius patrē habere diabolum. Cetera ex annotatione require.

Audire verba Dei quid sit.

A N N O T A T I O XX.

Diuerfa patrum expositio.

Avgust. tract. 42. & Grego. hom. 18. **A** in Euāgelia hæc verba de prædestinationis, & reprobis interpretantur, vt illi ex Deo, hi non ex Deo sint dicti: tamen hæc expositio accommodari vix potest sententiæ huius veritati. Nam Dominus causam propriam, cur illi verbis suis fidem præsentem non adhibuerint, docere præterdit: huius autem causa non erat, quia reprobi erant: sicut nec cōtra, causa credendi erat, quod prædestinati essent. Nam multi inter illos erant, aut esse p̄terant non credentes, & a Christo his verbis reprehensi, qui tamen postea crediderunt, & salutem sunt consecuti: contra vero aliqui tunc credebant, quos probabile est recessisse postea, nam Ioan. 6. credentes discipulos defecisse nouimus. Non igitur propria causa in reprobationem, aut prædestinationem referenda est, sed in præsentem Dei gratiam, & spiritum: nam & reprobi multi aliquo tēpore filij Dei, & ex Deo sunt: sicut prædestinati, aliquo tempore filij sunt diaboli, & ipsum patrem habent, & sic Origen. tom. 25. hunc locum exponit: quem nos in commentario secuti sumus. Qui enim Dei spiritu aguntur, hi credunt: qui vero malo spiritu mouentur, & ipsum sequuntur, hi non credunt: quod si mutantur, & nouum acceptent Dei spiritum, credent. In quo decepti sunt illi, quos citat Origen. dicentes esse diuersarū naturarū homines, vt hi ex Deo, illi nō ex Deo sint, sed errāt. Vnius omnes sunt naturæ, & omnes Dei sunt, & ex Deo quantū ad creationē: ad varias autem voluntatis electiones hæc pertinet distinctio.

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & demonium habes?

C O M M E N T A R I V S.

Reprehensione Christi commoti Iudæi, quia eos patrem diabolus, non Deum habere dixerat; similiter Christi innocentiam agerrime ferentes, quia protulerat, *Quis vestrum arguet me de peccato*, respondent. propterea Euangelista

Euangelista apposuit particulam, *Ergo*, vt duo præcedentia causam, cur sic responderint, esse significaret, & responsio contumeliosa quædā est. calumnia. Et est sensus: Hisce tuis verbis confirmamus, quæ alias tibi obieimus: *Quia demonium habes, & Samaritanus es*: de his te sæpe arguimus, & hæc iterum tibi propter hæc, quæ dixisti, obieimus. Sunt aliqua attendenda in horum verborum declarationem. Primum est, quod notat Origen. to. 26. & Chrysol. hom. 54. hos Iudæos frequenter inter se loquentes Christum Samaritanum, & demonium habentem appellasse: quamuis Euangelista huius nullam ante fecerit mentionem, præter illud, quando cap. 7. Turba dixit demonium habes. Alterum illam particulam *Nonne*, quandam tacitam habere illationem, quasi dicerent: Ex his tuis verbis deducimus, eo confirmamus id, quod ante nos de te sæpe diximus, te esse Samaritanum, & demonium habere. Tertium est, & hoc ad veram verborum intelligentiam pertinet: hæc non esse solum per modum iniuriæ, & contumeliæ cuiusdam illata, vt solemus in aliquos contumelias iactare, quas non quod ita sentiamus, nec quod affirmemus proferimus, sed vt iniuria quadam alterum afficiamus: at illi Iudæi afficere quidem iniuria Christum voluerunt: tamen re vera hæc duo opposuerunt per modum affirmationis, se ita sentire significantes, & eum insimulantes. Hoc ipsa verba indicant: *Nonne bene dicimus nos*. hoc idem verbum Christi probat: si enim simplex contumelia esset, vtique non respondisset, attamen respondit, & repulit a se obiecta, quia eum horum duorum arguere tentarunt: & in hac parte vera est sententia Origen. duo hæc crimina Iudæos obieisse Christo, affirmantis. Quartum est eos dixisse Christum demonium habere: tum propter sublimitatem doctrinæ, quia supra humanum capitulum loqui videbatur, vt Origen. exponit, ad hoc pertinere, quod Greg. Nazian. orat. 1. contra Iulian. dicit illos appellasse Christum demoniacum, seu demonium habentem, quasi arreptitium & demone agitatum: tū, vt idemmet Origen. dicit: propter opera mirabilia, quæ faciebat, quæ virtuti demonis illi tribuebant: tum etiam, vt dicit Euthymius, quia diuinum sibi honorem usurpare videbatur, dum se Deum dicebat, quod demones faciunt: denique quia hisce verbis, quæ in præsentem locutus est, occulta eorum facta, & quæ inter se tractabant, reuelasse videbatur: propterea dicunt hisce verbis, se in sua priori opinione confirmatos, quod demonium habeat. Et hæc ratio est, propter quam nunc demonium habere confirmant. Rursus Samaritanum appellant, non natione: sciebant enim esse de Nazareth: sed moribus, & hoc, vt dicit Origen. quia videbatur illis dogmata, & legem adulterare, dum docebat non esse cōtra Sabbati obseruantiam illa facere, quæ faciebat: dum multas seniorum traditiones contemnebat: dum aliqua, quæ illis contra legem illam videbantur, loquebatur: propterea Samaritanum vocant. Et est integer sensus. Tu dicis *Quis arguet me de peccato?* tu dicis nos diabolus habere patrem, non Deum: quod te quærimus interficere: at nos in nostra opinione magis per hæc confirmamur: *Quia Samaritanus es*, qui nos veri Dei cultum habentes, dicis filios diaboli: & demonium habes, qui tibi occulta aperit: quo modo ergo dicis: *Quis arguet me de peccato?* Hic est verus, & legitimus sensus. At isti miseri Iudæi, cum tam grauiam opponant crimina, nullo argumento probant, sed eo solo: *Nos bene dicimus*, in quo manifestissime consentitur se probare non posse, & vel nolentes verbum Christi verum esse fatentur: *Quis arguet me de peccato?* id est, nemo vestrum conuincet me alicuius peccati.

Respondit Iesus: Ego demonium non habeo, sed honorifico Patrem meum.

Cum vane, & sine fundamento vilo, furore potius correpti, quā ratione ducti, Christo Iudæi crimina hæc duo opposuerint, simplicibus verbis ea refellit, Nnn Domi-

Dominus, *Ego*, inquit, *dæmonium non habeo*, falsum mihi, & mendacium imponitis. Rursus non tantum non habeo dæmonium: *Sed etiam honorifico Patrem meum*, nihil docendo, nihil faciendo, quod non sit in eius honorē, gloriā, & secundum eius voluntatē. Non ergo sum Samaritanus: Samaritanus enim non honorificat Deum, qui idola colit, qui falsa dogmata profitetur, at ego nihil tale facio, sed Deum verum, qui Pater meus est, honoro. Samaritanus igitur non sum. Percōtabitur aliquis, cur non respondit, non sum. Samaritanus, sicut dixit non habeo dæmonium? Respondeo id sapiētissime factum esse, illi enim re ipsa dæmonium habere opponebant: propterea respondit: *Dæmonium non habeo*: at esse Samaritanum, re ipsa non obijciebant, sed moribus, & studijs esse Samaritanum, propterea non respondit: Samaritanus non sum; sic enim non repellebat calumniam: nam illi interpretati fuissent, non esse Samaritanū natione; esse tamen studijs, & moribus. Propterea Christus re ipsam considerans, respondit: *Honorifico Patrem meum*, quod Samaritanus moribus non facit. Non autē dicit: *Dæmonium non habeo, & honorifico Patrem*, sed dixit: *Sed honorifico Patrem*, quia hoc eodem verbo etiam declarat, se dæmonium non habere: qui enim dæmonium habet, Patrem non honorificat. Hoc igitur verbo, & confirmat se dæmonium non habere, & simul se Samaritanum esse refellit. Rursus etiam non dixit, honorifico Deum, non solum, ut se esse Dei filium ostendat, sed quantum a ritu, & cultu Samaritanorum absit, significet. Illi enim deos alios colebant, cum vero Deo: at Christus habens verum Deum Patrem, quo modo alios, qui falsi erant, contra proprium patrem potuit colere? aut qua ratione illorum cultum aduersarium patri suo recipere? Hic est sensus: cetera ex annotatione require.

Cur non respondit Dominus se non esse Samaritanum.

A N N O T A T I O XXI.

Negare non possum, multos, & graues Doctores in ea fuisse sententia, ut Dominus, cum duo illi essent obiecta, & quod Samaritanus esset, & dæmonium haberet, ad vnum tantum respondisse, alterum tacendo concessisse. Ita habent Aug. tract. 43. & Gregorius hom. 18. in Euāg. Hierony. epist. ad Asellam in fine secundi tomī, & ante eos Origenes tom. 26. qui tres rationes adfert, cur Dominus id negare noluerit. Prima est, ut se illum verū Samaritanum ostenderet, qui in parabola Luc. 10. significatus est, qui alligauit vulnera iacentis in via. Secunda, ut etiam se esse ostenderet, qui omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret ijs, qui sine lege erāt, tamquam sine lege esset. Tertia quia Samaritanus custodem in lingua Hebræa sonat, & se esse verum custodem significare voluit. Hanc tertiam rationem citati Doctores cum Origene assignant. Omnia hæc spiritaliter dicuntur: non autem sensum ipsum litteralem exponunt. Si enim Christus Iudæis concessisset esse Samaritanū, cum ista omnes rationes, & explica-

tiones sint analogicæ, visus esset eorū significationi consentire, quod nullatenus cōueniēs erat. Præterea, quia hæc nō sunt Christo per solā iniuriam, & contumeliam dicta, ut Chryl. hom. 54. & Greg. & Hiero. sentire videntur; tunc enim nō erat responsio vlla adhibenda alia, nisi: *Vos inhonorastis me*, quod postea subiungitur: sed sunt Christo opposita tamquam crimina, de quibus eum Iudæi insimulabant. Idcirco conuenientissimū fuit vtrumque a se repellere: nec in hoc Origen. sibi est consolus, qui cum illud concessisset, nempe hæc duo esse tamquā crimina obiecta, in explicatione responsionis locutus est secundum expositionem contrariam: nisi forte non ex propria, sed aliorum mente, ut videtur, hoc posterius dixerit. Hi autē Doctores mihi in eam sententiam venisse visi sunt, quia non expresse negatum est Samaritanum esse, sicut negatum est dæmonium habere: quod tamen qua ratione sit factum, & quā consona, & legitima sit expositio nostra, ex ipso commentario superiori apparet.

Et

Et vos inhonorastis me, ego autem non quero gloriam meam.

C O M M E N T A R I V S.

Quia duo illa crimina tamquam vera opponebantur, cum quadam tamen contumelia & iniuria: postquam Dominus ea repulit a se negando & veritatem probando, adiunxit: Vos me iniuria, & contumelia afficitis, ac si diceret: Immerito, & inique me inhonoratis, & iniuriam, ac contumeliam mihi infertis, cum ego Patrem honorificem: at ego non curo quia non veni ut gloriam meam quærerem, & ab hominibus honorarer. Veni enim ministrare, & animam meam ponere, contumelias, & iniurias pati: non autem repellere, & vindicare. Hoc dicit Dominus, ne illi imbecillitati, & infirmitati tribuerent, quod tantæ iniuriæ vindictam non faceret, idq. adscribat mysterio sui aduentus, qui non venit ut iudicaret, sed ut saluaret.

A N N O T A T I O XXII.

Aliqui codices Græci, & Latini in præsentī legunt, *Inhonoratis*. sensus idem est. Chryl. hom. 54. verba, *Non quero gloriam meam*. refert ad id, quod dictū est illos non habere Deum patrem: tamen accommodatior est sēsus, si verba hæc ad id, quod proxime dictum est, referantur, *Inhonorastis me*. Quædam enim erat accusatio contra illos, quod iniuria eum affecissent; idcirco ne aliquam vindictam, aut gloriæ, & honoris restaurationem, quasi humanam gloriam, & honores ambiret, affectasse videretur, aut ne eum talia pati, quia se vindicare non posset, existimaret: propterea dictū est tale verbum, *Non quero gloriam meam*: loquitur enim ut homo.

Est, qui querat, & iudicet.

C O M M E N T A R I V S.

His verbis, & vanos eorum conatus, & non impunitos futuros Christus ostendit, ac si dictum esset: Ego gloriam meam non quero, ne autem putetis vestris contumelijs, & falsis accusatiōibus vos gloriam meam impedire posse, aut vos etiam impunitos fore existimetis, quia ego vindicare me non curo: scitote esse, qui quærat gloriam, & simul, qui iudicet. Deus nempe pater me glorificabit, meum nomen innumeris gentibus, & populis, venerandum, & colendum olim manifestans: & idem iudicabit damnando, & vindicando omnes eos, qui me spreuerint, & contumelia affecerint. Alludit ad locum Deutero. 18. Ponam verba mea in ore eius, & quicumque non audierit, quæ loquetur in nomine meo, ego vltor existam. Non est autem hoc verbum contrarium illi Ioan. 5. Pater non iudicat quemquam: nam hoc verbum est de iudicio inuisibili, quo semper iudicat Deus malos, & bonos: at illud Ioan. 5. est de iudicio sensibili, quo Christus homo in die vltimo sedebit, veniens e cælo iudicaturus viuos, & mortuos. Merito autem patri dat hoc iudicium: *Est, qui iudicet*. Non enim expectauit Deus vltimum illum diem, ut improbos Iudæos iudicaret: nam etiam hoc in sæculo paulo post Christi ascensionem seuerere eos per Romanos puniuit: & in altero æterna morte damnauit. Gentes autem, & eos, qui ex Iudæis crediderunt, & in hoc & in altero sæculo quamplurimis cumulauit honoribus, & beneficijs. Remisso igitur ad patrem hoc iudicio, ipse iniuriæ immemor ad doctrinam se conuertit.

N n n 2

Amen

Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum serauerit, mortem non videbit in aeternum.

Timore, & spe eos & terret, & allicit ad fidem sibi habendam. Si quis, inquit, *Meum serauerit sermonem, mortem in aeternum non videbit*, id est: aeternam mortem non experietur. Damnationem enim, mortem aeternam appellat: quamuis enim omnes resurgent, qui ad poenam suscitantur, mortem subire dicuntur. Haec verba spe alliciunt: At si a contrario sensu argumentum ex verbis sumas, qui igitur non serauerit, mortem aeternam experietur: timore & terrore percussit, vt credant. Haec sententia cum praecedentibus recte connectitur: cum enim esse veram suam doctrinam dixerit, & ex veritate Iudaeos arguerit incredulitatis: *Si veritatem*, inquit, *dico vobis, quare non creditis mihi?* & interruptus fuerit sermo Domini Iudaeorum oppositione: ea iam explora, sermonem suum coniuat, vtilitatem suae doctrinae proponens, quae a morte liberat aeterna. Adde hanc sententiam etiam illorum conatibus, qui interficere Christum querebant, obuiare: quam enim vane interficere querebant eum, cuius sermo, & doctrina tantae est virtutis, vt a morte praeseruet aeterna? Quo modo hoc intelligatur cap. 6. exposuimus, vbi de pane illo, caelesti similis est enuntiata sententia.

Dixerunt ergo Iudaei: Nunc cognouimus, quia daemone habes.

Propter tale verbum Christi, confirmari se in sua opinione respondent, nempe eum daemone habere. Non his verbis negant se ante id cognouisse: saepe enim id affirmauerant: sed indicant illud idem esse sufficiens argumentum id affirmandi, etiam si nullum aliud praecessisset. Solemus enim dicere, nunc noui te amicum, nunc intelligo te virum doctum, id est, vel ex hoc solo nosco te amicum, te virum doctum: sic *Nunc cognouimus quia daemone habes*, id est, vel hoc solo satis ostendis te daemone habere, etiam si nihil aliud dixisses, vel fecisses. Similis est locutio Gen. 22. Nunc cognoui, quia timeas Deum: id est, vel hoc solo ostendis te Deum timere, vt si ego alias non nouissem, hoc solo cognoscerem: hic est enim huius loci sensus. Percontabitur aliquis, cur haec Christi verba isti daemone tribuebant? Respondeo id factum: quia omnibus prophetis, & Patribus anteponere se videbatur, quos cum illi homines Dei fuisse crederent, Christum autem inferiorem multo reputarent, alienum a Deo talem putabant sermonem: similiter alienum ab omni homine, cum homo non possit mortem impedire, propterea daemone tribuebant, qui in Dei iniuriam plura iactat, quam potest: quod enim dictum supra naturam audiebant, Deo nolentes tribuere, daemone dabant.

A N N O T A T I O XXIII.

Dvo occurrunt annotanda: alterum est A Euthymium illud verbum, *Nunc cognouimus* interpretari, nunc magis cognouimus: sic enim solemus dicere, quando in concepta opinione magis confirmamur: Simile videtur illud Ioan. 16. Nunc cognouimus, quod scis omnia: & est accommodata explicatio, quae tamen in commenta-

rio posita est, magis mihi probatur, quia exprimit Iudaeorum loquelam immodestam: vel enim ex hoc solo cognoscere se potuisse quod daemone haberet, iactarunt. Alterum est quod ratione haec verba Christi, *Si quis sermonem meum serauerit &c.* daemone isti tribuebant: ad quod respondet Origen. tom. 27. id dici, quia omne peccatum

peccatum daemone tribuebant; at hoc non satisfacit, quamuis enim, qui peccat daemone instigatione peccet, non tamen propterea dicitur daemone habere: singulare ergo aliquid hoc verbum significat. Euthymius aliter respondit, nempe id esse dictum, quia se maiorem Deo quodammodo faciebat: nam sermo Dei non liberauit Prophetas a morte, at ne hoc probabiliter dicitur: nam tunc intulissent contra eum,

es tu maior Deo? at non dixerunt, nisi, es tu maior Abraam? nec valet responso Euthymij, non id dictum, ne Deo comparare eum aliquo modo videretur: nam Christus dicebat, verba sua esse Dei, ideo nullo modo se Deo praeferebat: neque enim negare poterat Iudaei Deum, si vellet, posse a morte praeseruari, at quod in comentario diximus, accommodatius nobis visum est.

Abraam mortuus est, & Propheta, & tu dicis: Si quis sermonem meum serauerit, non gustabit mortem in aeternum?

C O M M E N T A R I V S.

Impugnant dictum Christi, & probant esse a daemone, non a Deo, quia Abraam, & prophetae omnes mortui sunt, qui tamen omnes erant a Deo: quomodo igitur eritis a Deo, qui dicit, sermonem suum a morte liberatum in aeternum: quandoquidem omnes illi, qui a Deo erant, mortui sunt? vti diximus, non intellexerunt verbum Christi, quod de aeterna damnatione erat: quia, sermonem Christi seruantes, nec viderunt, nec gustarunt.

Numquid tu maior es patre nostro Abraam, qui mortuus est, & propheta mortui sunt?

Secundo argumento idem dictum impugnant, si tuus sermo a morte in aeternum liberat seruantes eum, esses maior Abraam, & Prophetis, qui omnes mortui sunt: at tu non es maior illis: igitur non est verum hoc quod dicis, sed ex daemone loqueris, & eius verbum hoc est. Non haec asserendo, sed interrogando pronuntiant: est enim maior in interrogatione energia, vt Christo iactantiam, & superbiam imponant: quasi non esset improbabile eum se prophetis, & Abraam praelaturum: ita enim solemus loqui hominibus, qui omnia audent: Vis, te regem facere? quasi dictum esset: non sine causa de tua superbia praesumimus, te ipsum regem te facere velle: similiter in ea interrogatione ex parte sua indicant se certissimos esse, eum multo inferiorem esse, quam Abraam, & Prophetas: ac si dicerent: es tu maior, quam Abraam? quod longe a nostra opinione de te abest, & quod nobis certissimum est, te non esse. Hic est verborum sensus: Abraam patrem vocant, hac se cognatione iactantes.

Quem te ipsum facis?

Locutio communis est, qua vt dicit Chrysost. hom. 54. superbia, & iactantie Christum insimulant, qui multo maiora de se loqueretur, & iactaret, quam ipse esset: si autem fidem eam isti affecti essent, qualem habere, & potuerunt & debuerunt, magna admiratione, & veneratione, animiq. deuotione dicerent: *Quem te ipsum facis?* cum esses, & sis Deus immensus, nullius indigens, quo modo te ipsum hominem, & quidem nostrae miseriae participem te fecisti? at non sic increduli verbum hoc protulerunt, sed iactantia, & superbia eum accusant. Et hoc est tertium argumentum eorum, quo dictum Christi impugnant, quasi ex superbia, & iactantia daemone dictum.

Respon-

Respondit Iesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.

AD obiecta Iudæorum Christus respondet, incipiens ab ultimo, quo eum superbiæ, & iactantiæ infimulabant, verbumq. eius ex vana gloria dictum esse affirmabant. Et responsio est, nullam iactantiam, nec vanam gloriam, dictis suis inesse. Et est sensus: Si ego, vt homo me glorificarem, profecto parū aut nihil gloriæ consequi possem: quæ enim homo facere potest sua virtute, pauca sunt: at quæ ego facio, non sunt hominis meri, sed Dei, qualia sunt innumera signa quæ feci: non ergo me glorifico, nec iacto, qui non vt homo, sed vt Deus facio, & operor. In maiorem declarationem aduerte. Isti opponebant iactantiam Christo, tamquam mero homini, qui se suis verbis solet iactare: at Christus iactantiam a se repellit, dicens: Si ego, vt homo, id est, ex operibus hominis folius, gloriam quærerem, profecto parui esset momenti: at non ex humanis operibus mea gloria est, sed ex diuinis, quæ feci & facio, non ergo iactantiæ potestis tribuere verba, sicut nec opera, quæ non hominis, sed Dei, cui iactantia non inest, sunt. Perfectus huius sententiæ sensus ex sequenti sententia pendet. Chryso. hom. 54. exponere aliter videtur, sicut exposuit illud: Si testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Sed legitima interpretatio est, quam proposuimus: & eadem ratione supra exposuimus illud: Testimonium meum non est verum.

Est Pater meus, qui glorificat me.

QUæ ipse facit, vt Deus, patri solet tribuere, vt se filium esse Dei declaret, sensus est: Non ego vt homo, & humanis operibus me glorifico, & declaro me esse Dei filium, & Christum verum, sed pater me glorificat, id est, diuinitatis operibus, quæ nemo faceret, nisi Deus: non ergo ambitionis, aut iactantiæ humanæ me infimulare potestis. Glorificare se, appellat declarare, manifestare se esse Dei filium, & Christum verum, qualis re vera erat: id si operibus humanis solis faceret, gloria eius nihil esset, quia id consequi homo humana potestate non posset. At non sic Christus se glorificabat, sed vt Deus, qui vna cum patre operibus diuinitatis, seipsum, quis esset, ita manifestabat, vt non nisi maxime increduli negare possent. Dicit ergo: Si hæc facio, & dico, non est, quod humanæ ambitioni tribuatis, cum sint opera, quæ Deus in me facit.

Quem vos dicitis, quia Deus vester est, & non cognouistis eum.

Respondet ad alia duo argumenta, quæ ex eo sumpta erant, quia maiorem se faciebat, quam Abraam, & Prophetas, & dicebant: Quem te ipsum facis? Respondet autem primo, quis sit, explicando quem appellarit Patrem suum. Et est sensus: Dixi Patrem meum glorificare me: scitote autem hunc meum Patrem esse eum, quem vos dicitis esse Deum vestrum, & re vera non cognoscitis eum. His verbis, se esse Dei filium naturalem significat: quæ enim patrem suum appellat, illorum esse Deum dicit, distinguens inter se & illos, quia ipse erat filius, illi autem serui: & quia se iactabant patrem habere Deum eos deprimunt. *Vos*, inquit, *dicitis*, Deum esse vestrum, & re vera non cognoscitis eum, id est, re vera vester non est. Cognitionem hoc loco appellat non eam, quæ solum actum dicit intellectus, sed quæ simul actum habet voluntatis, qua homo affectu, & imitatione in Deum fertur, quam mali, & iniqui homines

mines non habent, vt i. Reg. 2. dicitur: filij Heli, filij Belial nescientes Deū. Et qui dicit se nosse Deum & mandata eius non seruat, mendax est. Est enim hoc verbum: *Non cognouistis*, Deum, antithetum illius: dicitis Deum vestrum esse: at vos non cognouistis, id est, non est vester Deus. Ipsi autem Deum suum dicebant, non propter solam cognitionem, sed propter affectum, cultum, & imitationem, quia in eum credebant, eius mandata seruabant: sic enim nostrum & vestrum scriptura Deum appellat, vt paulo superius: Si Deus vester esset, diligeretis me. & Matth. 5. Vt sitis filij patris vestri. Ose. i. Ego non ero vester, & vos non populus meus.

Ego autem noui eum. Et si dixerō, quia non scio eum, ero similis vobis mendax: sed scio eum, & sermonem eius seruo.

SE ab illis distinguit. Vos, inquit, non nouistis eum, at *Ego noui*, & *si dixerō* me non nosse: *Ero mendax*, sicut vos estis mendaces, dum dicitis vos eum nosse. Statim exponit, quare se nosse dicat, quia *Scio eum*, rectam, & veram habens ipsius cognitionem, & mandata eius seruo & facio, quæ mihi locutus est. Hinc sequitur eos non nosse, quia mandata eius non faciebant. Nam duo hæc simul necessaria sunt, vt aliquis nosse Deum dicatur. Eos igitur mendaces vocat, quia se Deum nosse, & habere Deū pro patre affirmabant, cū tamen mandata eius non seruarent. Mendacij huius Ioannes etiā i. Cano. 2. *mentitur*: *Qui* inquit, dicit se nosse Deum, & mandata eius non seruat, hic mendax est. Christus vt homo, sermonem Patris seruabat: quo verbo non solum se vt Deum, sed etiam vt hominem, patri conformem habere voluntatem significat, & omnem ambitionem, & iactantiam a se repellit: modo enim vt Deus, modo vt homo loquitur, vt se vnum esse, qui simul Deus sit, & homo, ostendat: ne vnam naturam alteram minuere, aut veritatem eius tollere demonstraret. Mendaces eos appellat, non motu vindictæ, sed zelo diuinæ gloriæ, qui diuinitatem eius dæmonio tribuebant: Deiq. gloriam in iactantiam, & ambitionem, conuertebant, & superbe Deum patrum iactabant. Simul etiam, vt hoc verbo maiestatem suam aliqua ex parte ostendat. Erant autem isti mendaces, quia suum Patrem Deum appellabant: hoc enim erat nosse Deum, cum re vera mandata eius non seruarent, sine quorum obseruantia nemo absolute dici debet nosse Deū. Erant etiam in multis alij mendaces, nempe, dum Christum dæmonium habere, & Samaritanum esse dicebant, aliaq. crimina imponebant, quorum multa etiam contra suas proprias proferebant conscientias.

Vt Deum quis nosse dicatur, duo requiruntur.

A N N O T A T I O XXIV.

Eunomius hæreticus refutatur.

His verbis abutebatur Eunomius, vt **A**pria significatione vsurpat, in qua significat falsum, quando aliter dicimus, quam res se habeat, ac aliter, quam in corde sentimus. qua ratione isti mendaces erant: quia non solum Deum non cognoscebant, nec Patrem eum habebant, sed simul etiā id ipsum sciebant: nā se mandata eius non seruare, non ignorabant. Mentiebatur, ergo dicentes, se patre habere Deū, & eū nosse, aliter loquentes, quam res se haberet, & aliter etiam, quam in corde sentirēt.

Abraam

Abraam pater vester exultavit, ut videret diem meum, & vidit, & gauisus est.

C O M M E N T A R I V S.

Respondet ad obiectionem de Abraam, quo se Patre iactabant dicentes, es tu maior patre nostro Abraam? & priusquam diuinitatem suam verbis expressis doceat, se non aduersarium Abraam, sed valde concordem ostendit: & adeo ab Abraamo ipso magnifacum, & dilectum, vt summo desiderio Abraam concupierit videre, & nosse diem eius. *Pater*, inquit, *vester Abraam*, quem mihi obijcitis, summo affectu desideravit, & gestiuit videre *Diem meum, vidit, & gauisus est*. Eos alienos ab Abraam patre suo conuincit, qui non eo sunt die gauisi, sed eum maxime persequebantur. Dies hic incarnationis est, quando Verbum Dei filius, homo factus est. Nouerat ex diuina reuelatione Abraam, Dei filium carnem sumpturum de sua progenie, at summopere desiderabat scire tempus & diem, quando hoc futurum erat, id Deus ei aperuit, & tunc gauisus dicitur. Exultatio autem hæc est summum gaudium, & desiderium, quod præ magnitudine intra animum contineri non potest, sed quibusdam corporis motibus, & gesticulationibus exprimitur. Merito autem Abraam gestiuit, & animo ac corpore desiderium concepit, quia de corpore, & carne eius filius Dei sumpturus erat carnem, quem ille tunc fide constantissima complectebatur, & vehementissima dilectione persequebatur.

A N N O T A T I O XXV.

Diem hunc non omnes eodẽ modo exponunt. Chrysost. hom. 54. diem passionis Christi interpretatur. Hier. Dan. 3. & Grego. homil. 18. in Euangel. intelligunt illum diem, quando mysteriũ Trinitatis reuelatum ei est. Gen. 18. vbi tres vidit, & vnũ adorauit. Aug. autẽ tract. 43. diem incarnationis exponit, qui ei est per reuelationem manifestatus, nempe tempus determinatum aduentus eius. Hanc

etiam interpretationem adhibet Iren. li. 4. capite 15. adiungens cap. 16. his verbis significari & Abraam, & omnes Prophetas, qui reuelationem aduentus eius habuerunt, ab ipsomet verbo venturo in carnẽ accepisse. Hanc in commentario secuti sumus interpretationẽ, & accommodatior videtur: aduentus enim eius in carnẽ, principiu est omnis gratiẽ diuinẽ hominibus collatẽ, & dies est exultationis totius vniuersi.

Dixerunt ergo Iudæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraam vidisti?

C O M M E N T A R I V S.

Irridentes verbum Christi opponunt: *Nondum habes quinquaginta annos, & vidisti Abraam*, qui tot retro sæculis fuit. Huius annorum numeri meminere, non quod Christus quinquaginta esset annorum, qui trigessimũ tertium non excedebat, sed vt significarent, quantum intercederet temporis inter eum, & Abraam, quando, etiamsi haberet ætatem multo maiorem ea, quam agebat, Abraamum vidisse non poterat. Numerum ergo hunc exponunt, vt ætati Christi adiungentes annos, adhuc eius verbum fallum fuisse conuincant. Nec fideliter verbum Christi referunt: non enim dixit, se Abraam vidisse, sed

sed Abraamum vidisse diem eius; at ipsi hoc fieri non posse existimantes, nisi & ipse Abraamum vidisset, quia hoc ad calumniandum accommodatius erat, id assumunt, sed decepti fuerunt. Nam multa videri possunt, antequam fiant, & sint: Abraam enim vidit reuelatione Dei filium in carne assumenda, at nondum tunc erat Dei filius homo, Christus vero admittens eorum obiectionem respondet, præcipuo eorum errori mederi volens, quo merum hominem illum existimabant.

A N N O T A T I O XXVI.

Christus nõ erat prope quinquagenarius, vt sentit Irenæus.

Irenæus lib. 2. cap. 39. & 40. ex hoc loco colligit Christum post quadragesimum ætatis suæ annum prædicare cœpisse, & prope annum quinquagesimum esse passum; non enim dicitur, nondum habes quinquaginta annos, nisi ei, qui quinquagesimo anno proximus est. Seniores Asiæ hæc a Ioanne ipso audisse doctrinam referunt, intelligens Papiam ipsius Ioannis discipulum. Sed argumentum Irenæi non est efficax, potius enim locus hic contrarium probat. Nam numerus hic positus est tamquam excedens, & superans ætatem Christi, ac si dicerent quātumcumque tibi annos accumules, Abraam non vidisti: ita enim solemus loqui. Eius autem sententia ab omnibus rejicitur, tamquam quæ Euangelistarum historiẽ nulla ratione accommodari valeat: nec multum est curandum de auctoritate Papiæ, de quo refert Euseb. lib. 3. histor. cap. 39. Papiam ex verbis Ioannis non satis intellectis aliqua tradidisse, quæ alijs errandi fuerunt occasio, & inter eos numerat Irenæum. Chrysost. ho. 54. legit: Nondum habes quadragesima annos, & Euthymius reliqua exemplaria ita habere refert, & probat; tamen communis & vera lectio habet *Quinquaginta*.

Quantum autem ad Christi ætatem attingit, aliqui in extremo quodam sunt, affirmantes in trigesimo anno, qui fuit decimus quintus imperij Tiberij, esse passum. Ita habet Tertul. lib. con. Iudæos, & Africanus, lib. 5. temporum, quorum meminit Hiero. Danielis 9. idem etiam secutus est Lactan. Firmianus lib. de vera sapientia cap. 10. At nec ista sententia accommodatur historiæ Euangelistarum: eo enim anno Ioannes prædicare inceptit. Communis sententia & vera est, Christum passum. anno trigesimo tertio suæ ætatis, nempe completo trigesimo secundo, & iam trigesimo tertio inchoato principio decimi octauum imperij Tiberij: nam inter secundum & quadragesimum annum imperij Augusti, quando natus est, & decimum octauum Tiberij nondum expletum, quando mortuus est, triginta tres non impleti numerantur secundum veriorem, & probabiliorẽ supputationem. Ita docuit Ignatius epist. ad Trallianos, & Epiphani. here. 78. & alij, quos ipse Irenæus. lib. 2. cap. 39. refert, quos quam plurimi etiã nostro sæculo sequuntur: quamuis non sit improbabile, anno trigesimo tertio impleto, & inchoato quarto, passum esse. Sed de hac re alibi latius tractabitur.

Dixit eis Iesus: Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.

C O M M E N T A R I V S.

Suam diuinitatem palam docet, *Antequam*, inquit, *Abraham fieret ego sum*. Verbum hoc, vt notat Chryso. hom. 54. diuinitatem exprimit, *Ego sum*. August. tract. 43. notat de Abraham dictum, esse, *Fieret*, quasi Abraham sit factus. Sed in verbo Grego hoc non habet locum: nam ambiguum est, potuitq. verti, *Antequam Abraham esset, ego sum*; quãuis verã sit, si Abraham aliquando nõ fuit, inferri, ergo factus est. Ex eodem verbo, quia Exod. 3. Deus dixit ego sum, qui sum, nouerunt Iudæi illum non tantum se Abraham anteponere tẽpore, sed Deum se esse proferre, Verbum hoc *Sum*, maxime Deo proprium est, tum propter amplitudinem

Sum Deo maxime cõueniens,

O o o signi-

significationis: Deus enim omnem entis rationem, & perfectionem in se habet, creaturæ autem determinatam quandam: ideo sunt homo, leo corpus, viuens aut quid aliud, at absolute, & vniuersaliter non dicuntur, *Sunt*; quia maxima pars ipsius esse non est in eis. Deus est, qui absolute est; tum propter simplicitatem, omnis enim creatura compositionem habet; at Deus simplicissima est natura: verbum autem hoc est simplex, cetera verba composita, & resolubilia. Si enim dicas, ille amat, si resoluas, compositionem inuenies, nempe, ille est amans: tum demum propter eternitatem, quæ inuariabilis est; quod fuit enim, non est: quod erit, nondum est; at quod est, non habet mutationem, & dum præsens est, inuariabile est. Sic Deus non mutatur, semperq. est. His de causis Deo proprium est dicere, *Ego sum*. De hac re in Theologicis multa scripsimus.

Tulerunt ergo lapides, vt iacerent in eum: Iesus autem abscondit se & exiuit de templo.

Visus est illis Christus blasphemiam protulisse, idcirco vt blasphemum lapidare eum tentabant: at Dominus sua se abscondit diuina virtute, & exiuit de templo. vbi hæc facta sunt, tempus a se suæ passionis statutum expectans. Recte Aug. tract. 43. annotat similes ad similes se conuertisse: ad lapides se conuertunt, quorum corda erant duriora & infensibilia lapidibus. De pœna in blasphemum habes Leui. 24. quam pœnam ipsi Iudæi potius incurrerat, qui in Christum Deum blasphemauerant. At rei ac nocentes pœnam qua digni erant; parant, & tentant inferre innocenti, immo ipsi Deo. Abscondere se dictus est, quia se illis reddidit inuisibilem, diuina virtute: vt interpretatur Euthymius.

A N N O T A T I O X X V I I .

Illud verbum *Exiuit de templo*, nec August. nec Chry. nec Euthym. legunt, ex quo liquet eos in exemplaribus Latinis, & Græcis, id nõ reperisse. At Nõnus non solum hæc verba, sed alia etiã legit, nimirum *Exiuit de templo, & transiens per mediũ eorũ*. Sic præterijt: hæc vltima nostri codices nec Græci, nec Latini habent, sed solum, *Exiuit de templo*, & sic nos interpretati sumus. Ad rei veritatem parum refert, siue legas, siue non; certum enim est exiisse de templo, & euasisse e manibus illorum.

C A P V T N O N V M .

T præteriens IESVS vidit hominem cecum a natiuitate: & interrogauerunt eum discipuli eius: Rabbi, quis peccauit, hic aut parentes eius, vt cæcus nasceretur? Respondit IESVS: Neque hic peccauit, neque parentes eius: sed vt manifestentur opera Dei in illo. Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est: Venit nox, quando nemo potest operari: quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. Hac cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex spũto: & linxit lutum super oculos eius, & dixit ei: Vade, lava in natatoria Siloe (quod interpretatur missus). Abijt ergo, & lauit, & venit videns. Itaque vicini, & qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est, qui sedebat & mendicabat? Alij dicebant: Quia hic est. Alij autem: Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero dicebat: Quia ego sum. Dicebant ergo

ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit: Ille homo, qui dicitur IESVS, lutum fecit, & unxit oculos meos, & dixit mihi: Vade a natatoria Siloe, & lava. Et abijt, & lauit, & vidi. Et dixerunt ei, Vbi est ille? Ait: Nescio. Adducunt eum ad Phariseos, qui cæcus fuerat. Erat autem sabbatum, quando lutum fecit IESVS, & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum Pharisei, quomodo vidisset: Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, & lauit, & video. Dicebant ergo ex Phariseis quidam: Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit. Alij autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos. Dicunt ergo cæco iterum: Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit: Quia propheta est. Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cæcus fuisset, & vidisset: donec vocauerunt parentes eius qui viderat: & interrogauerunt eos dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicitis, quia cæcus natus est? Quomodo ergo nunc videt? Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia est filius noster, & quia cæcus natus est: quomodo autem nunc videat, nescimus: aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus. Ipsum interrogate: atatem habet, ipse de se loquatur. Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. Propterea parentes eius dixerunt: Quia atatem habet, ipsum interrogate. Vocauerunt ergo rursum hominem, qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est: Dixit ergo eis ille: Sæ peccator est, nescio: vnum scio, quia cæcus cum essem, modo video. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis: Dixi vobis iam, & audistis: quid iterum vultis audire? Numquid & vos vultis discipuli eius fieri? Male dixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis, nos autem Moyse discipuli sumus. Nos scimus quia Moyse locutus est Deus; hunc autem nescimus vnde sit. Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos. Scimus autem quia peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit. A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quicquam. Responderunt, & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. Audiuit IESVS, quia eiecerunt eum foras: & cum inuenisset eum dixit ei: Tu credis in filium Dei? Respondit ille & dixit: Quis est Domine vt credam in eum? Et dixit ei IESVS: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est. At ille ait: Credo Domine. Et procidens adorauit eum. Et dixit ei IESVS: In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant. Et audierunt quidam ex Phariseis qui cum ipso erant, & dixerunt ei: Numquid & nos cæci sumus? Dixit eis IESVS: Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero dicitis: Quia videmus. Peccatum ergo vestrum manet.

Et præteriens Iesus vidit hominem cecum a natiuitate.

C O M M E N T A R I V S .

Egressus e templo miraculum a sæculo non auditum edit, vt sermonem pau- lo ante suæ diuinitatis habitum confirmaret, & ora persequentium confundens, opere ipso se non vana, & mendacia dixisse, comprobaret. Hoc autem factum, statim ac e templo egressus est, fecisse, ipse Euangelista, illa particula. Et indicauit: continuat enim præcedentibus sequentia; ac si dicat: Egressus de templo, & præteriens per viam, vidit hominem cecum a natiuitate. id. etiã affirmant Chrysoft. hom. 55. Theophylact. & Euthym. Illud autem, quod Euangelista dicit, vidisse cæcum Chrysoft. hom. 55. recte interpretantur, nempe diligentius in eum oculos cõuertisse: ita ut singulare quid in eo cogitare uisus esset: hocq.

hocq. occasionem dedit discipulis, vt quod sequitur interrogarent. Circumstantia autem *A nauitate*, posita est ad miraculi magnitudinem explicandam.

Et interrogauerunt eum discipuli eius: Rabbi, quis peccauit hic, aut parentes eius, vt cæcus nasceretur?

Hanc cæcitatem pœnam peccati alicuius esse rati discipuli, neque scientes, an propter peccatum proprium, an propter alienum, nimirum parentum, esset inflicta, Dominum vt omnium gnarum, interrogant, vt rius peccati cæcitas ista pœna fuerit, an proprij, an parentum. Vitium est commune hominum in aliorum calamitatibus Dei Iudicium agnoscere, & peccatorum pœnas censere, quod & amici Iob fecerunt. Exactiorem intelligentiam ex annotatione require.

A N N O T A T I O I.

Quorundã
expositio re
ijciatur.

Chryso. hom. 55. Theophylactus, & Euthymius hæc verba non esse interrogantium, sed dubitatum discipulorum tradunt: vt sit hic sensus cum audissent discipuli paralyticum illum propter peccatum, morbũ cõtraxisse, ei enim dictum est: Noli amplius peccare, videntes autem cæcum hunc a natiuitate, & ob id peccato cæcitatem tribui non posse, dubitantes dicunt paralyticum illum morbum propter peccatum cõtraxisse docuisti, at quid de cæco hoc dicis? Non enim peccato hæc cæcitas tribui potest: nam ipse antequam nasceretur peccare non potuit, propter peccatum autem parentum filij non puniuntur: quid igitur respondes de huius cæcitate, quæ a natiuitate est, & peccato tribui non potest? Sed hæc expositio violenta nimis videtur, & contraria verbis Euangeliæ, qui dicit discipulos interrogasse Christum. Præterea exprimitur ipsa interrogatio, rursus adhibetur responso: certe si dubitatio esset, his verbis non essent vsi discipuli, quæ apertam interrogationem indicant. Adde ex verbis dictis ad Paralyticum non sequebatur, omnem infirmitatem esse propter peccatum. Si enim Christus id dixisset, tunc hoc a discipulis obijci ei poterat: at non id Christus, sed illum hominem dütaxat, propter peccatum inñrmatum fuisse affirmauerat.

Recta igitur & verbis consona expositio est, vt sit interrogatio facta a discipulis. Ita exponunt Auguit. tra. 44. & Hieron. epist. ad Castrucium. & Cyrillus lib. 1. Ioannis cap. 9. & Ambros. epist. 75. ad Bellicium. Procedit autem interrogatio, partim ex scientia, partim ex ignorantia: ex scientia quidem propter duo, prius est,

Alteravetior
inter-
pretatio.

A Deum propter peccata sæpe infirmitates corporales immittere, quod cap. 5. ostendimus: alterum est, non solum propter propria, sed etiam propter parentum peccata Deum castigare temporalibus calamitatibus filios. 2. Regum. 12. propter adulteriũ Dauid, infans occisus est a Deo. Gen. 19. propter Sodomitarũ vitia & scelera, etiam filij infantes arserunt. & Num. 16. propter peccatum Dathan, & Abiron, terra etiam filios deuorauit. Cum enim filij sint pars quædam parentum, in ipsis hi puniuntur, quod docent Augustinus lib. 6. quæstionum. Ver. testamenti cap. 8. & Gregorius lib. 15. moral. cap. 31. De qua re alibi diffusius tractabitur, satis nobis nunc sint scripturæ exempla. In his duobus discipuli recte sentiebant, & ex sciẽtia interrogatio procedebat: at ex alia parte ignorantia erat. Existimabant enim, nõ infligi has pœnas, nisi propter peccata, ac propterea querunt vtro peccato iste puniatur proprio, an alieno: nam puniri eum pro peccato arbitrati sunt, vt Hieronymus & Ambr. recte exponunt, additq. Ambrosius dicens, Stolidi interrogatio, quæ calamitates corporum, meritis adscribit peccatorum. Forsan isti discipuli existimauerunt perpetuas calamitates, qualẽ istam videbãt, esse pœnas peccatorum: nam iustos, in probationẽ ad tẽpus pati, ex scriptura apertũ erat, historiam enim Iob nõ ignorabãt.

Non sunt tamen silentio prætereunda argumenta, & obiectiones Chrysoptomi, & ceterorum, qui hæc verba interrogationem continere negant: nam ex responsione verus sensus verborum Euangelicæ efficitur manifestus. Duplex autem est argumentum Chrysoptomi. Alterum quia si

Chrysoptomi
argumentũ
ta soluitur

verba essent interrogationis, stulta esset A interrogatio: an hic peccauit, vt cæcus nasceretur? quia ante natiuitatem peccare non potuit. Alterũ argumentum est, quia altera pars, an parentes peccauerint, esset etiam absurda: nam propter alterius peccatum nemo punitur, vt patet Ezechiel. cap. 18. Filius non portabit iniquitatem patris. Propterea Chrysoptomus censet nõ esse hæc verba interrogationis, sed dubitationis in hunc sensum, cum hæc cæcitas nec peccato huius, nec parẽtũ adscribi possit, quid dicemus in hoc casu? at neutrũ argumẽtũ procedit, nec efficac est.

Ad primum variæ responsiones adferri possunt. In primis Cyrillus lib. 1. Ioan. cap. 9. refert quorundam hæresim, quæ animas corpora præcessisse, & ante ea peccata commisisse, propter quæ in similia corpora male affecta detrusa sunt affirmarunt, & in hoc errore discipulos fuisse asserit, & propterea interrogasse, an hic peccauit, quia cæcus natus est? nempe ante corpus. Sed non est verisimile, vt recte dicit Theophylactus, discipulos Domini qui veram tunc in Christum fidem habebant, tali esse deceptos errore, nec Dominus eos vera doctrina priuasset. Fuit quidem hæc hæresis multorũ, vt refert Hieronymus epist. ad Demetriad. de virginitate seruanda, ibi dicit eos vsos esse hoc loco Ioãnis ad suum errorem confirmandum: tamen discipulos Christi tunc ea fuisse infectos, nulla ratio probat.

Aliqui recentiorum secundo loco respondent, Iudæos animarum transmigrationem credidisse, & hac ratione potuerunt discipuli interrogare, an hic peccauerit, nempe an huius anima in alio corpore aliquod commisit peccatum, propter quod in tale corpus visu priuatum detrusa sit? Sed nec hoc de discipulis Domini, iam a Christo multo tempore instructis, (erat enim iam proximum mortis Christi tempus) credendum est. Adde, quæ diximus superius cap. 1. Iudæos tunc huius transmigrationsis errorẽ habuisse, esse falsum, nec vlla ratione probari. Tertio loco posset aliquis affirmare discipulos in eo fuisse errore, in quo aliquos extitisse refert Aug. lib. 1. de peccat. meri. cap. 16. nempe infantes peccata actualia habere, sicut & adultos, eorumq. animas vsu rationis esse praditas, vt peccare possint. At neque hæc responsio probabilis est: non enim

presumere de discipulis Domini sine vrgente ratione similes vanitates, & errores debemus.

Omissis igitur his responsionibus, vera, & legitima responsio hæc est. Sciebant discipuli, infantes in peccato esse conceptos, nec esse vllum etiam in minima constitutum ætate, qui non sit peccator, & peccato affectus: nam Psalm. 50. legerant, & audierant sæpe: In iniquitatibus conceptus sum, & in peccato concepit me mater mea. Et Iob. 9. Non est mundus, nec infans vnus diei. Et scripturæ sæpe clamant, omnes esse peccatores, & neminem iustificari posse apud Deum: a quibus sententijs neminem excipiebant, sicut re vera, nemo excipiendus est, quantum est ex humanæ generationis, & potestatis ratione. Et quamuis ipsi forsan nesciebant, quid esset hoc peccatum infantium, sciebant tamen eum peccasse, & in peccato conceptum, & natum: propterea querunt, an propter eius peccatum sit cæcus natus. Nam in vtero existens peccator erat, & vere in Adam peccauit, & peccatum conceptus contraxit. Et non fuit stulta interrogatio, quamuis non intelligerent forsan perfectẽ peccatum hoc paruulorum: nam in rei veritate sæpe Deus propter hoc peccatum infantes pœnis corporalibus affligit, vt eos declaret esse peccatores: quod recte docuit August. lib. 22. Ciuit. cap. 22. Et hac ratione soluitur argumentum Chrysopt. primum.

Alterum autem argumentum facile soluitur ex his, quæ paulo ante diximus ex scripturis, in quibus etiam infantes, propter parentum peccata punitos esse constat, quia in eis parentes puniuntur. Nec illud Ezechielis testimonium contrarium est huic veritati: quando enim filij affliguntur propter patres, habent etiam ipsi, vnde iuste puniri possint, vt non sine peccato proprio puniantur. Peccatum autem infantum, quamuis originale, iuste quacunque pœna puniri potest. Et hoc est quod dicit Ezechiel, neminem puniri, nisi qui proprium habeat peccatũ: quamuis non semper propter illud, sed propter parentum peccatum puniatur. Sed exactiorem, ac longiorem hæc doctrina postulat tractationem, quam alio in loco Deo iuuante trademus. Ex his sensus legitimus propositorum verborum patet.

Responsio

Respondit Iesus: Neque hic peccauit, neque parentes eius.

C O M M E N T A R I V S.

Responso Domini duo continet, alterum est, tacita quaedam instructio discipulorum suorum; alterum est declaratio, vel causa, propter quam iste natus est cæcus; prius verbis propositis exprimitur. Errabant discipuli existimantes, huius cæcitatæ causam non esse aliam, quàm peccatum: sed cum nescirent vtrum esset, an proprium cæci nati, an vero parentum, interrogarunt Dominum. At Christus respondit esse falsum eorum fundamentum: neutrum enim peccatum causa fuit, vt hic cæcus nasceretur: instruens eos, non semper huiusmodi calamitates pœnas esse peccatorum. Dicit igitur: *Neque hic peccauit, neque parentes eius.* Restrungenda sunt verba responsionis per interrogationem, nempe. *Neque hic peccauit, neque parentes, vt cæcus nasceretur,* non quòd peccata non haberent, sed quòd non propter eorum peccata natus sit iste cæcus. Peccauit igitur hic, peccauerunt etiam parentes, sed non propterea natus est cæcus.

A N N O T A T I O I I.

Cyrillus lib. i. Ioan. c. 9. absolute exponit hæc verba: *Neque hic peccauit, neque parentes eius,* nempe ante corpora. Prosequitur enim expositionem suam, quã in præcedenti annotatione retulimus, tamen rectius August. tract. 44. & Chryf. hom. 55. & Euthym. limitant secundum interrogationem esse factam responsionem, nempe *Non peccauit hic, neque parentes, vt cæcus nasceretur.* Ratio etiam probat hanc expositionem: nam non necesse erat parentes ante corpora peccasse, nam propter peccata in corporibus commissa potuit fieri, vt natus esset cæcus: non ergo de peccatis ante corpus commissis loquitur. Sensus igitur est, quem in commentario attulimus. Neque etiam in his verbis continetur, quod dicunt Chrysof. & Euthym. nempe non puniri homines propter patres: sed specialis, & determinatus est sermo hic, nempe hanc cæcitatem non esse propter peccatum cæci nati, nec parentum eius. Inde tamen non sequitur, ergo non est pœna vlla illata propter peccata parentum: hoc enim nec recte, nec vere sequitur, sed hanc discutere materiam, vti diximus, alterius est instituti.

Sed vt manifestentur opera Dei in illo.

C O M M E N T A R I V S.

Hoc est posterius, nempe causam cur hic cæcus sit natus, reddit: ea autem est, vt opera diuinitatis meæ in ea cæcitate expellenda declarentur, & mundo manifestentur. ac si diceret clarius; vt me Deum esse, in eo sanando ostendam; quia tale opus faciam, quod a solo Deo esse potest. Similis est illa sententia Ioan. 11. Infirmus hæc non est ad mortem, sed vt glorificetur filius Dei per eam. Multa fuerunt opera, & miracula Christi, quæ ludæi impij dæmonis virtuti adscribebant; at hoc opus tantum fuit, vt coacti sint dicere, nisi hic homo esset a Deo, non posset hæc signa facere: nouerunt ergo esse opus solius virtutis & potentia Dei, quamuis in sua incredulitate pertinaces non cognouerint Christum esse ipsum Deum. Igitur hæc cæcitas huic cæco a natiuitate est inflata, non in pœnam peccati eius, aut parentum, sed vt in eo illuminando declarem meam diuinitatem, & cognoscat Deus, vt vere sum. Cetera in annotatione require.

ANNO-

A N N O T A T I O I I I.

Vt, quid in scriptura significare soleat.

Particulam *Vt,* aliquando causam, aliquando consecutionem dicere, res est in scriptura manifesta. Ioan. 9. In iudicium veni in hunc mundum, vt & qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant. Non causam, sed consecutionem hæc verba habent: nempe ex meo aduentu factum, seu consecutum est, vt aliqui excæcati sint: at non veni ea de causa, vt cæci fierent, sed vt viderent. Ioan. 17. Veni, vt vitam habeant, & abundantius habeant, causam significat. Sunt sexcenta huiusmodi testimonia. Theophyl. ergo hoc in loco particulam consecutionis, nõ causam esse censet, vt sit sensus: ex huius cæcitate consecutum est, vt in eo opera Dei, fierent manifesta. Sed hæc expositio accommodari nõ potest: nam Apostoli causam, cur cæcus natus esset, quærebant, & hanc Dominus, non peccatum, sed suæ diuinitatis manifestationem esse, respondet. Meminit Chryf. ho. 55. & Euthy. vtriusque huius interpretationis, & in eam inclinant partem, vt sit particula causæ: & ea est vera interpretatio. Finalis enim causa, propter quam *Vt,* hanc permisit & voluit a natiuitate cæcitatem, ea fuit, vt in ea sananda diuina virtus eius ostenderetur: opus enim tam mirum non potuit esse nisi Dei. Recte autem annotat Chryf. non Patrem, sed se ipsum appellare Deum, quasi diceret, vt meam diuinitatem, meq. esse non merum hominem, sed simul Deum, mundo per tale opus manifestem.

A N N O T A T I O I I I I.

Cæco nullâ iniuriam illatâ esse certum est, quod ita sit genitus.

Cvm igitur non peccatum, sed deitatis manifestatio causa sit huius cæcitatæ, dubitabit aliquis, qua iniustitia id fieri possit, vt tanta pœna alicui infligatur, & non propter peccatum. Hanc dubitationem Chrysof. homil. 55. & Euthymius mouent, quid autem respondeant, vltimo loco dicemus. Multa autem respondere possumus, quibus nulla hunc cæcum iniuria affectum, si propter Christi manifestationem id passus est, ostendamus. Dico igitur primo, quamuis nõ sit propter eius proprium, aut parentum peccatum hæc cæcitas: non tamen fuit sine eius peccato, propter quod iuste Deus multo maiora mala potuisset infligere, & quidem iuste. Est enim doctrina Catholica aduer-

tenda, vel propter originale peccatum, quod in Adam peccantes contraximus, iuste pœnas quascumque temporales exigere ab omnibus posse Deum: nunc etiam infantes multos morte, alijsq. calamitatibus affici, vt docet August. lib. 22. Ciui. cap. 22. quod igitur non puniat omnes, nec pluribus afficiat calamitatibus, misericordia est beneficium, non iustitiæ debitum. Cum igitur huic cæcitatem immisit propter diuinam gloriam, non est factum sine iniustitia, cum maiora potuisset infligere propter peccatum eius, & parentum. Vt autem aliquid iuste fiat, satis est, si sine iniustitia, quamuis non propter iniustitiam, fiat: sicut qui multos habet debitores, a quibus misericorditer debita non exigit, si contingat aliquando pro his, quæ ad suum pertinent honorem, partem debiti ab vno exigere, iniuste non facit, quia maiora ille debebat: hæc est vna responsio.

Dico secundo, quamuis nullum esset peccatum, nulla tamen iniustitia in hoc facto esset. Pro cuius explicatione attendendum est, quando Deus alicui cæcitatem, aut infirmitatem aliquam immittit, non sic debere nos hoc intelligere, quasi auferat ei aliquid, quod suum erat, ipsiq. debebatur, sed quod nolit ea donare, sicut donauit alia: omnia enim, quæ habemus bona, dona Dei sunt gratis, & liberaliter data. Quando ergo alicui non dat visum, aut sanitatem, aut longam vitam, non aufert debita, sed non donat, quæ donare potuit. Hæc non est iniustitia, sed donationis suæ terminus. Sicut si Princeps gratis alicui donaret redditus, honores & officia, nollet tamē donare domos, & villas, sicut alijs donauit: nõ est iniustitia, sed nolle liberalius cum eo agere: ita nobiscū facit Deus, cuius dona sunt, quæcumque habemus. Quamuis ergo peccatum non esset, iniuria non esset: sicut nec iniuria afficit animalia bruta, quibus similia mala insunt, & tamen non peccarunt.

Dico tertio, quamuis non esset peccatum, & debitum esset, non idcirco iniustitia esset, immo maxima iniustitia. Si enim pro bono publico homines vitæ, & bonorum iacturam patiuntur, & Principes pro conseruatione communi subditos suos periculis certis vitæ exponunt, multosq. labores, & calamitates subire faciunt, & id iuste: multo potiori iure in hoc casu iusta est.

Iuste quæ feridicimus.

est

est cæcitas, quam passus est iste, non solum pro cõmuni bono, id est, pro fide in Christum concilianda, in qua salus hominum est, sed etiam pro Dei honore & gloria, ut Deus ipse glorificetur ab hominibus. Non solum ergo iniustitia non est, sed si fieri posset, ut isti ante cæcitatem diceretur: Ecce cæcitas hæc futura est pro gloria Dei, & pro manifestatione vetæ fidei, tenebatur ille ex iniustitia acceptare: nã plus est vita, quam visus, & maius malum mors, quam cæcitas: & tamen martyres pro fide, & Dei gloria, obligabantur mortem subire.

Quarto tandem respondeo, etiamsi nihil horum, quæ dicta sunt, interueniret, adhuc iniustitia non esset, nec iniuria vlla: quia per hanc cæcitatem consecutus est multo maius bonum, nempe visum mentis per fidem, & vitam animæ. Si enim medicus vulnerat corpus propter sanitatem corporis, quid mirum si Deus id

faciat propter animæ sanitatem? Collyrium enim ad tempus visum aufert, ut perfectiorem efficiat. Deus autem visum etiam ad tempus huic abstulit, non solum, ut visum restitueret eudem, sed cum magno fenore: nam fidem mentis oculis huius hominis infudit, & gratiam, quæ vita est animæ. Hanc vltimam responsionem Chrysof. & Euthymius citati superius afferunt. Vide quot ex capitibus omnis iniuria, & iniustitia ab hoc facto excluditur. Recta ergo & iusta causa cæcitatatis est Dei manifestatio, in qua & Dei honor, & hominum salus consistit: non quod aliter non potuerit manifestari, sed quia id ita voluit. Summa igitur misericordia vsus est Dominus cum hoc cæco, qui per breuem cæcitatem tatum a Christo consecutus est beneficium: & qui prius iudicabatur infelix, profecto maxime felicem, & beatum in Domino esse cognouimus.

Me oportet operari opera eius, qui misit me donec dies est. Venit nox, quando nemo potest operari; quamdiu sum in mundo, lux sum mundi.

COMMENTARIUS.

Acitam causam subiungit, cur hæc opera Dei sint manifestanda; quia, inquit, oportet, dum inter homines sum visibilis, & cum eis conuersor, opera Patris mei operari. hæc autem sunt miracula & signa, per quæ diuinitas mea est declaranda, ac si clarius dicat: habeo opera Patris mei multa, quæ faciam: hæc autem, donec inter homines ago vitam, facienda sunt. Venit enim, & instat nox mortis meæ, quando non erit opportunitas hæc faciendi: donec ergo inter eos viuo, tempus est opportunum, propterea hoc nunc opus Patris agrediar. Addit rationem quare, *Donec dies est*, id est præsens, & visibilis est, hæc opera debeat facere; quia *Quamdiu in mundo sum, lux sum mundi*, id est, dum inter homines viuo, lux sum eorum, docens ea, quæ ad salutem æternam eorum pertinent. Si igitur lux veni in mundum, ut illuminarem, & docerem, dum sum in mundo opportunum est tempus faciendi opera hæc, per quæ homines instruuntur, & cognoscunt veritatem salutis. Metaphorica est locutio sumpta a tempore opportuno operandi: in die enim homines operari solent, nocte cessant, & vacant ab opere; sic tempus presentis suæ in hoc sæculo, diem appellat, quia opportunum erat tempus docendi, & opera, ac signa visibiliter faciendi: at post mortem ascensurus est in cælos, nec visibiliter amplius cum hominibus conuersaturus: propterea nec per se iam docebit homines, nec miracula hæc edet sicut ante. Non quod per Apostolos suos non hæc operetur, semper, & per prædicatores, sed quod per se visibiliter non amplius hæc sit facturus; hoc enim iniunctum est ei a Patre, ut per se ipsum hæc faceret, sicuti fecit: ad hæc autem facienda opportunum tempus erat, dum dies, & præsens inter nos erat. Duo verba sunt attendenda, *Oportet, & non potest*. Illud non necessitatem dicit, sed præceptum, quod ut homo a Patre accepit, hæc operandi, & statutum ac firmam voluntatem Patris, ut hæc fierent. Hoc autem non dicit impotentiam, sed negat opportunitatem. *Non potest operari*, id est, non est opportu-

opportunū iã tempus operandi; vitur enim verbo quo solemus uti quãdo inter nos dicimus, nocte nemo potest operari. Opera autem hæc miraculosa, modo patri, modo sibi tribuit, quia vna est vtriusque potentia; at quia hoc in loco loquebatur, ut homo, dum dicit, *Me oportet, & donec dies est*, propterea ad patrem refert opera hæc, ut opera esse diuinitatis significet.

ANNOTATIO V.

Diei & noctis nomine quid significetur.

Superiorem sententiam nõ eodem modo omnes interpretantur; communis expositio est, ut diem appeller totum tempus huius sæculi, in quo homines credere possunt; noctem autem sæculi alterius tempus, quando non erit occasio conuertendi se ad Deum, & credendi. Istaque duo *Dies, & Nox*, non ex parte Christi, sed ex parte hominum, sunt accipienda. eritque sensus: Me oportet operari opera Patris, donec dies est, & tempus credendi in me: venit nox mortis, & alterius sæculi, quando iam nõ poterunt amplius homines in me credere. Quamdiu ergo sum in mundo, nempe vsque ad sæculi consummationem, sum lux mundi, & oportet me operari, ut homines in me credant.

Hæc expositio est Chryso. hom. 55. & Euthym. & Aug. tract. 44. at mihi dura videtur, & non ad rem intentam facere. Verba enim illa, *Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi*, presentiam eius sensibilem, qua cum hominibus conuersabatur eos docens & instruens, significant. Quamuis enim semper sit in mundo, & lux illuminans: tamen id virtute, & potestate facit, non autem sensibilibiter præsens, ut doctor per seipsum instruens. De qua presentia dicit: *Quamdiu sum in mundo*, quia non erat sic futurus semper. Præterea illud, *Nemo potest operari*, connectitur illi, *Me oportet operari*, & de operibus miraculorum intelligitur: sicque continuatur cum operari debeam, tempus mihi opportunum eligo: in nocte enim non est operandi opportunitas.

Aliqui recentiorum restringunt hæc vocabula, non ad tempus huius sæculi, & alterius, sed ad tempus horum Iudæorum, ut diem appeller, dum nõdum sunt excæ-

cati: noctem autem quando excæcati sunt: ut sit sensus, oportet me hæc opera, & signa facere *Donec dies est*, id est, antequam isti Iudæi sint excæcati: *Venit nox*, excæcationis eorum, & tunc non hæc facienda sunt. Sed non video probabilitatem huius expositionis, nec veritatem: nam tunc excæcati erant, & tamen, Christus operabatur: & etiam post resurrectionem excæcati manserunt, & adhuc per Apostolos miracula hæc operabatur Christus.

Rectius igitur, & accommodatius exponemus, ut Christus loquatur de his, quæ per seipsum operaturus erat, & quæ a Patre inter homines factururus accepit. Præsentiam autem huius tempus per metaphoram diem appellat, absentiam autem noctem: & sicut Sol illuminat, quando præsens est, quando absens non iam per seipsum ut ante, sed per Lunam, quæ lumen habet a Sole, & data est in potestatem noctis: sic Christus donec inter nos fuit, per se docuit & opere: at absens per Lunam, quæ est Ecclesia ab ipso illuminata, in qua Apostoli, Martyres, & reliqui fideles sunt, & fuerunt. Et hæc expositio recte accommodatur: nam instabat iam nox hæc absentis, & mortis eius: cumque a Patre haberet in mandatis ut lux esset mundi per doctrinam, & opera, cæcum hunc præsentem illuminare voluit, dum adhuc inter nos agebat, & opportunitas erat, ut per hoc opus officium lucis exerceret. Hæc enim sententia tota est a Domino prolata in confirmationem illius sententiæ, opera Dei in hoc cæco esse manifestanda: quasi iam instaret tempus noctis, & passionis, adhuc tamen pars diei superesset, in qua tamquam lux, operibus hisce illustraret menses hominũ.

Hæc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex spuato, & limiuit lutum super oculos eius.

COMMENTARIUS.

Instructis discipulis, menteque illuminatis, tamquam vera lux, & mentes & corpora illustrans; ad miraculum & opus Dei operandum se conuertit: &

luto ex sputo suo, & puluere terræ confecto, linit oculos cæci nati. Tres sunt hæ operationes: Vna expuere: altera lutum conficere, tanquam materiam, ex qua oculi formandi erant: tertia oculis hominis illius lutum apponere. Oculos appellat illam imperfectam oculorum partem, quæ erat in concavitare, in qua oculi esse solent: non enim sensorium perfectum, & integrum erat. Exactiorem declarationem in annotatione inuenies.

A N N O T A T I O VI.

Cur hunc cæcum Dominus solo verbo non illuminauerit.

Potuisse Dominus verbo, cæco visum restituere, sicut & cum illo fecit Luc. 18. qui interrogatus a Domino: Quid tibi vis faciam? & respondens, Domine vt videam, vnico verbo illustratus est, Respicere, & statim vidit. At non sic hunc illuminare voluit: fuerunt enim vt dicit August. tract. 44. miracula Christi & facta, & verba: facta quidem, quia per ea aliqua fiebant; verba autem, quia per eadem facta mysteria multa significabantur. Tale hoc fuit opus, factum quidem, quia cæco visum dedit: verbum, quia per tale factum multa nobis tradere, & ostendere disposuit Christus. Quorum primum illud est, eos, qui opera eius dæmoni tribuebant, conuincere, talia opera solius esse diuinæ virtutis: quod dupliciter hoc facto probauit. Primo quidem, effectu ipso: cæcum enim a natiuitate, qualis iste erat, nulla virtus naturalis potuit sanare: idcirco nec dæmon, qui non aliter opera sua mirabilia facit, quam applicando virtutes naturales creaturarum, vt docet Aug. lib. 3. Trin. cap. 8. Cum igitur nulla virtus naturalis sit, quæ potentiam visum restituat, ergo nec dæmon id potuit facere. Ita docuit Athan. in illud Mat. 12. Qui peccauerit in Spiritum sanctum &c. docens hunc potetia priuatum visum, nulla ratione a dæmone potuisse illuminari. Altero modo id etiam probauit in modo sanandi, dum contraria adhibet medicamenta. Quamuis enim daremus, dæmonem alicui cæco visum restituere, id tamen faceret applicatio virtutem aliquam accommodatam visioni, at non per contrarias virtutes: hoc autem facit Christus, qui luto ad excæcandum potius apto visum restituit: per hoc significare volens, nempe se diuina virtute operari. Et hæc causam huius rei adfert Chrysost. hom. 4. in 1. Epist. Corinth. Secundo id factum est, vt hoc facto se esse eundem, qui a principio totum hominem de limo terræ, nunc partem quandam etiam limo quodam terra reparat: vt dum eadem materia vtitur ad par-

tem reparandam, credatur ille esse, qui de eadem materia totum fecit. Sicut si magnus quidam artifex statuam insignem faceret, & vt ille ipse auctor statuę crederetur, relinqueret vnā partem imperfectā, quam omnibus perficiendam proponeret: vt dum nemo inueniretur, qui id valeret efficere, ipse superueniens & perficiens, ipsa perfectione, se fuisse totius auctorem probaret. Sic fecit Christus in huius hominis creatione: reliquit oculos imperfectos, quos nulla ars, nulla vis naturalis potuit perficere, etiam si ad multos annos imperfecta expectauerit: superuenit tandem idem artifex, & perficit, eadem materia vtens, qua a principio erat vsus: hacq. perfectione se totius hominis auctorem manifestat. Hæc ratione huius mysterij adducunt Ambros. Epist. 75. ad Bellicium. & Chryso. ho. 56. in Ioan. & ante eos Irenæus, lib. 5. cap. 15. Sed non est hoc vnū silentio prætereundum: nā posset aliquis obijcere his sacris Doctoribus: Deus ex solo puluere terræ fecit hominem: quid est, quod nunc addit pulueri saluam, & lutum facit? Sciendum illud Gen. 2. Fecit Dominus hominem de limo terræ, Hieronymum sic vertisse limum terræ. Grego. autem lib. 9. Moral. cap. 28. & Aug. lib. 2. de Gen. contra Manichæ. c. 7. explicant hunc limum, de quo homo formatus est, fuisse lutum, nempe terram aquæ commixtam. At huic repugnat vocabulum Hebræum פֶּלֶא quod puluerem significat, quod repletur. Gen. 3. Puluis es: & in puluerem reuerteris: & inde verbū פֶּלֶא id est, puluerem spargo. Et sic Septuaginta verterunt, accipiens puluerem, κοίαν, & sic interpretantur Basil. hom. 11. in Gen. & Chryso. ibidem ho. 12. & aduertit causam esse, vt per hoc induceretur homo in humilitatē: est enim ex puluere terræ factus, qui est pars inutilior terræ, & fragilior. In quo nō est audiendus Philo. qui lib. de officio mundi tradidit, ex præcipuis terræ partibus, hominem esse factum, vt dignitas eius cōmenderetur. Sed fallitur: non

Cur pulueri saluam addere voluerit.

Vnde sumenda sit hominis dignitas.

non enim in vili materia eius dignitas cōmendatur, sed in anima ad imaginē Dei facta. Gregorius autem, & Augustinus citati, etiam si videantur cōtrarium dicere: at re vera nō dicunt, immo de puluere factum esse docent: & luto cōparant in hoc, quod sicut lutum ex aqua, & terra fit, ita homo ex anima & corpore: & ea ratione dicitur ex limo factus. Tamē si materiam ex qua fit homo quæramus ab eis, respondebunt ex sola terra: anima enim non fit ex materia, sed totus homo dicitur vt lutum, quia ex materia, seu corpore & anima conficitur, sicut lutum ex aqua & terra. Apud Hebræos autem lutum dicitur מֶלֶךְ. Si igitur vera hæc est doctrina, tunc consideratione indiget, cur nunc Christus non sola terra, sed simul salua commixta vsus est. Respondeo cum August. tract. 44. mysterium diuinæ incarnationis

A hoc facto significatum esse, vt per hoc instruat hominem quidem sola terra factum, at non sola terra reparatum, sed salua commixta. Saliua e capite descendens, filium Dei significat a Patre procedentem: hic naturæ humanæ vnitus, medicina factus est, vt homo cæcus mortis tenebris lumen vitæ reciperet. Et hoc est tertium, cur Dominus vsus sit luto, vt qua ratione totus homo sit sanatus, & humanum genus vitæ lumen recepit, ostenderet. Quarto loco Ambros. lib. 3. de Sacram. cap. 2. addit in hoc facto etiam significari, si volumus mentis oculos nostræ sanari, debere lutum super eos ponere, nempe considerare nostram miseriam, fragilitatem, imperfectiones, & peccata: a cognitione enim sui incipit. Christiana perfectio. Sed hæc iam ad spirituales sensus spectant.

Et dixit ei: Vade, & laua in natatoria Siloe (quod interpretatur missus.)

C O M M E N T A R I V S.

Postquam linit oculos cæci luto, ad natatoriam Siloe mittit laundum: non enim priusquam lauaretur, visum restituit. Euangelista autem nomen, Siloe, interpretatur, apud Hebræos enim, missum significat. Dices, quo modo nouit cæcus hic Christum esse, qui lineabat oculos eius, qui ei hæc præcipiebat? Respondeo vel ex turba, vel ex discipulis intellexisse Christum adesse, & ad eum accessisse, locutumq. esse, quamuis Euangelista non narrauerit: multa enim omitunt Euangelistę, quæ præcipua sunt describere contenti. Latent in his verbis multa, quæ in annotatione tractantur.

A N N O T A T I O VII.

Siloe quid.

Vnt aliqua in superioris sententię declarationem annotanda. Primo, Hieronymum Isa. 8. de Siloe sic dicere, Siloe fons est ad radices montis Sion, qui non iugibus aquis, sed incertis horis, diebusq. ebullit, & per terrarum concaua, & antra saxi durissimi cum magno sonitu venit. Hæc Hieronymus qui Siloem eundem esse fontem, qui dictus est Gichon גִּיחֹן videtur sentire. Tamen, quantum existimo, potius Siloe, nomen est piscinæ & receptaculi, in quod aquæ fontis Gichon recipiebantur, vt Gichon sit nomen fontis, vnde aqua procedebat in Natatoriam, seu piscinam, Siloe autem non fontis, sed ipsius piscinæ, & natatorię sit nomen. Fons autem Gichon est, ad quem Salomon in regem vnctus est. 3. Reg. 1. & quem Ezechias obturari fecit, ne inimici, & hostes eorum inde haberent. 2. Paralip. 32. dictus sic a verbo

גָּחַח significante erumpere, aut irrumperere, quasi aquæ impetu quodam inde erumperent. Est etiam nomē vnus fluuij, qui e paradiso egrediebatur. Genes. 3. ex hoc igitur fonte aqua leniter fluens in Siloem descendebat, quæ erat natatoria, seu piscina, ex qua postea aqua in hortos deriuabatur, inde dicta est piscina hæc שִׁלּוֹה a verbo שָׁלַח mitto, id est missus, vel quia aqua mittebatur, & descendebat e fonte Gichon in eam, vel quia aquæ in hortos deriuabantur: figurā gerens Christi, qui a Patre procedens, silentio & sine strepitu, id est, inuisibili processione & immutabiliter, homo factus est, & ex eo omnis gratiarum riuus in fideles deriuatur. Et propterea Euangelista Hebraico nomine retento, adhibuit interpretationem, vt Christū per Siloe significari indicaret, & eius virtute, nō autē aquæ illius cæcum illuminatum doceret: Ppp 2 vt

vt notat Chrysoſtomus hom. 56. Irenæ. A lib. 4. cap. 19. aſſerit in diebus Sabbatorū multos curari ſolitos in Siloa. Silon, inquit, multos in diebus Sabbatorum curauit, & propter hoc aſidebant ei multi in die Sabbatorum. hæc Irenæ. Forſan exiſtimauit eſſe Siloam piſcinam illam probaticam, at re vera non eſt: hæc enim in ciuitate, illa extra erat. Nec probat Irenæus in Siloa ante miracula facta: nec veriſimile eſt, ſi ita fuiſſet, Chriſtum miſſurū cæcū ad eam, ſic enim non ipſi, ſed piſcinæ virtus miraculi tribueretur, vnde nec diuinitas eius agnoſci poſſet. Non igitur hæc eſt probanda ſententia.

Cur Dominus cæcum oculis luto delinitis ad natatoriam miserit, vt visum recipiat.

Secundo annorandum eſt, cur Dominus miſerit hunc cæcum, oculis luto delinitis ad natatoriam hanc, vt viſum reciperet; diſtabat enim per miliare ab vrbe. Ad hoc reſpōdet Chryſoſtomus hom. 56. id factū, vt miraculum Chriſti diuulgaretur. Homo enim cæcus mediā ciuitate, luto oculis impoſito, incedens, omnium pertranſeuntium oculos ad ſe couertebat: quos veniens, & reuertens cum viſu teſtes oculatos tanti facti habebat: non enim aquæ virtuti id tribui poterat: Hoc verum quidem eſt, ſed adhuc maius aliquid ſignificatum exiſtimo.

Baptismus per aquam Siloe significatus.

Ambro. igitur Epiſt. 76. & lib. 3. de ſacramentis cap. 2. dicit aquas Siloe baptiſmum ſignificaret, ad quem ſanandus mittitur, luto ſuper oculos impoſito. Lutum autem exponit Ambro. epiſt. 76. doctrinā Euangelicam, quam qui recipit per fidem, neceſſe eſt, ſi illuminari vult, aquas recipiat baptiſmi. In lib. 3. de Sacram. exponit peccatum, cognito enim peccato per Chriſti doctrinam, ad baptiſmi aquas accedit, vt remiſſionem conſequatur. Vt ergo myſterium aquarum baptiſmi ſignificaret, mittitur hic, ſecundum Ambroſium, ad Siloem. Auguſt. etiam tract. 44. Cathecumenum per inunctum, & per Siloe baptiſmum exponit. Hæc recte, & vere mihi dici videntur.

Auctoris expositio.

At cauſam propriam huius facti eam eſſe exiſtimo nempe Dominum voluiſſe ſignificare, quid ſuo hoc aduentu, Iudæis eum non recipientibus, futurum erat: nimirum multo amplius excæcandos, quam prius. Si enim cæcus hic ad natatoriam non veniſſet, non ſolum viſum non recepiffet, ſed oculi in peiori ſtatu quam ante erant, luto deliniti manſiſſent. Talis fuit aduentus Domini hiſ, qui eum non receperunt, nec venerunt ad Siloe, ideſt Chriſtum miſſum a Deo: obdurati enim magis

& cæcitati obſcurati euaserūt, quod paulo poſt Dominus explicuit. Veni in iudicium vt, qui vident, cæci ſiant: ideſt, qui ſibi videre videbantur, nec receperunt, cæci facti ſunt. Quam cæcitatē Iſa. 6. prædictā legimus, Excæca cor populi huius. Quo loco ad hoc probandū viſus eſt Paulus, Rom. 11. lutum ergo & terraimpoſita oculis mētis eorum fuit aduentus Chriſti, eorum vitio & culpa, quia ad Siloe noluerunt ire, id eſt, ipſum recipere: at recipientibus eum illuſtrati ſunt oculi luto doctrinæ, & aduentus ſui. Idcirco enim Euangelista Siloe, interpretatur, vt Chriſti figuram gerere indicet. Non ſolum autem excæcationem incredulorum ſignificauit Dominus, ſed ruina, & vaſtationem etiam temporalem per Romanos futuram inſinuauit, tacite interpretans verbum illud Iſa. 8. Pro eo, inquit quod populus iſte abiicit aquas Siloe, quæ vadunt cum ſilentio, & aſſumpſit magis Raſin, & filiū Romeliæ, propter hoc ecce Dominus adducet ſuper eos aquas fluminis fortes, & multas Regē Aſſyriorum &c. Cortex litteræ eſt, quia populus decem tribuum abiicit Regem Iuda noluitq. eſſe ſub eo, qui per aquas Siloe ſignificatur: quia Salomon in Siloe, ſeu Gichon, vnctus eſt, & maluit, Reges alienos, propterea traditus eſt in captiuitatem Aſſyrijs. At ſenſus præcipuus eſt, quia abiicit populus Chriſtū miſſum a Patre, traditus eſt in vaſtationem, & ruina, & captiuitatem Romanis. Ita Baſil. & Cyril. ibi hunc Iſaiæ locum exponunt. & Eufeb. lib. 7. de demonſtr. Euang. cap. 2. Hoc eſt quod Dominus voluit nunc inſinuare, in luto, & Siloe ipſos excæcandos magis, atque etiam puniendos, quia eum aduenientem, & velut ſaliam terræ coniunctam, hominem factum non receperunt.

Tertio annotandum eſt, quanta fuerit huius hominis in hoc facto obedientia, & fides: obedientia quidem, dum paſſus eſt oculos luto deliniri, dum per mediā ciuitatem luto delinitus incedit: dum longum ſpatium, viæ peragit, adhuc cæcus: nihil reſpondit, nec obmurmurauit, nec cur ſic facis, nec cur aliter non me ſanas, dixit, ſed prompte, quæ Chriſtus fecit, & inſiſit accepit, & executus eſt: magna proſecto obedientia. Faciliora inſiſit Helifæus Naman, vt ſanaretur a lepra & obedire noluit, donec a ſeruis ſuis maxime rogaretur 4. Reg. 5. Fides vero, quia cum nondum Chriſtum Dei filium eſſe, nec Meſſiā, crederet, lutum ſibi impoſitum, & aquas cō-

Cæci obedientia, & fides.

munes ad viſum recipiendum profutura ſibi exiſtimauit, cum potius hæc viſi uoceant, & inutilia ſaltem ex ſua natura

ſint. At virtus Chriſti ipſus cor excitabat, & adhæc exequenda promptum exhibebat.

Abijt ergo & lauit, & venit videns.

COMMENTARIVS.

Præcepto Domini obtemperans; abiijt ad natatoriam Siloe, & lauit oculos, viſuq. ſtatim recepto, reuerſus eſt in ciuitatem. Breuitate verborum, & promptiſſimam hominis obedientiam, & efficaciſſimam Chriſti virtutem in ſanando, Euangelista ſignificauit; vt enim ille ſine excuſatione obediuit, ita & Chriſtus obedientem ſine morā illuminauit, & Euangelista breuiſſima oratione narrauit.

Itaque vicini, & qui viderant eum prius, quia mendiculus erat, dicebant: Nonne hic est, qui sedebat, & mendicabat? Alij dicebant; quia hic est. Alij, nequaquam; sed similis est ei.

Cum iam ætatis eſſet perfectæ homo hic, quādo viſum recepit: ſimul, & mendiculus complures eum annos mendicaſſe, multiſq. notum eſſe certum eſt; tantæ tamen rei nouitas præ admiratione multos dubitare fecit, an ipſemet eſſet, quibuſdam non eundem, ſed ſimilem, vt euenire ſolet, alijs eundem ſe affirmantibus. Illud *Quia mendiculus erat*, ponitur vt cauſa ſequentium, nempe quia dicebant; *Nonne hic eſt, qui ſedebat, & mendicabat?* Vicinos, & familiares, eundem eſſe affirmante, eos autem, quibus minus ante notus erat negaſſe probabile eſt.

Ille vero dicebat, quia ego sum.

Hebraiſmus eſt; repetitur vox ipſiusmet cæci, ac ſi dictum eſſet, ille vero dicebat, ſe eundem eſſe, qui prius cæcus ſedebat, & mendicabat. Simile eſt illud Ioan. 18. Dixi vobis, quia ego ſum. Non patitur homo illuſtratus tantum latere beneficium, tamq. inſigne Dei opus occultari, & hoc etiam præter viſum receptum, nouum eſt Dei beneficium, vt tantæ fiat veritatis prædicator.

Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi?

Cum ſe eſſe eum, qui cæcus prius erat conſiteretur, conſecutum eſt, vt quererent, quomodo illi eſſent oculi aperti. Effectū mirabilem, & inſolitorū cauſas, & productionum modos velle ſcire naturale eſt; maxime huius rei cauſarum naturalium omnem ordinem excedentis. Nec dicunt, quomodo viſum recepiffi? Sed *Quomodo oculi ſunt tibi aperti?* quia non huic potentia ſenſitiua, ſeu viſiua ſola, ſed etiam ſenſorium, & instrumentū videndi reſtitutum eſt. Sunt enim cæci, quibus organum videndi integrum eſt, potentia tamen viſiua propter aliquam organi intemperiem, aut impedita eſt, aut deſtructa; at iſti cæco etiam organum ipſum deerat: hoc enim luto reſtauratum eſt. Vnde Cypri. lib. de bono patientiæ, dicit Chriſtum luto formaſſe oculos, quod miraculi magnitudinem maxime commendat. Idcirco dicunt, *Quomodo tibi aperti ſunt oculi?* ſolent enim palpebræ eſſe concluſæ, quando ſenſoria deſunt.

Reſpon-

Respondit: Ille homo, qui dicitur Iesus, lutum fecit, & vixit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoriam Siloe, & lana. Et abij, & laui, & video.

Breuissimis, & compendiosis verbis totam narrat historiam; plusquam interrogaretur respondit. Nam modum illi quærebant, at ipse, & modum, & auctorem tanti operis manifestat: quod & animi grati, & nouam illorum interrogationem impedire volentis, fuit. Nisi enim reuelasset auctorem, secundam sine dubio audisset illorum interrogationem. Cum vero auctoris perfectam nondum haberet notitiam, hominem appellat Christum, nihil altius de eo sentiens, quod meram hominis excederet naturam; quamuis diuinam in miraculo virtutem agnosceret. Quia autem Christus tunc celeberrimi nominis erat, idcirco dicit, *Ille homo, qui dicitur Iesus*, quod certe, vti diximus, ex aliorum vocibus audiuit, sicut & ille cæcus, qui a turba prætereunte nouit, quod Iesus esset, qui trāsiret. Lutum fecisse refert, quia sensit; at ex salua factum tacet, quia nesciebat nec sensu id perceperat, vt Chrysof. hom. 56. perhibuit.

Et dixerunt ei: Vbi est ille? Ait, nescio.

Quia Iudæorum infaniam, & furorem paulo ante declinauerat Dominus, inuisibilis eis factus, idcirco requirunt: *Vbi est ille?* non animo recto, vt audirent, & crederent; sed vt deferrent, & accusarent, quod sequens factum indicat. nam cæcum ad Phariseos ducunt; at homo Christi verbo obediens statim ac iussus est ire in Siloe natatoriam, a Christo discessit, nec vbi esset, scire poterat. Ideo interrogatus, vbi esset, nescire se respondet.

Adducunt ad Phariseos eum, qui cæcus fuerat. Erat autem Sabbatum, quando lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius.

Adducunt cæcum ad Phariseos, vt diligentius interrogaretur, quia eis videbatur, aut saltem dubij erant, an Sabbatum violasset Dominus. Propterea adiunxit Euangelista, *Sabbatum fuisse quando lutum fecit, & aperuit oculos cæci; vt ea de causa a Iudæis adductum esse cæcum ad Phariseos indicet. Et ita Chrysof. homil. 56. & Euthym. horum prauum animum exponunt.*

Iterum ergo interrogabant eum Pharisei, quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, & laui, & video.

Causam interrogationis particula *Ergo*, indicat: nempe, quia Sabbatum erat, quando lutum fecit, quod in præcedenti sententia dictum est. In quo perueritas eorum manifestatur. Non eos magnitudo tanti miraculi induxit ad interrogandum, sed malitia prætextu Sabbati ad accusandum, & calumniandum. Non refert omnia, quæ cæcus respondit, Euangelista: sed breuitatis causa aliqua recenset, quia iam prius totam, & integram responsionem descripserat. Probabile est respondisse, lutum fecit, & posuit super oculos meos, & dixit mihi &c. nisi velimus dicere cæcum, cum præsentiret, se accusandi gratia ad Phariseos adductum, vel eos animo calumniandi interrogare, non respondiisse, Lutum fecit; sed *Lutum posuit mihi*: quia illud ex coniectura sciebat, hoc autem sensu percipiebat. Certum relicto incerto prudenter respondet, ne ei, a quo beneficio tanto affectus erat, ex indiscreta responsione aliquo modo noceat, eumque lædat.

Dice-

Dicebat ergo ex Phariseis quidam: Non est hic homo a Deo, qui Sabbatum non custodit.

Non omnium Phariseorum hæc erat sententia. Attende autem insipientiam, & malitiam istorum: dux enim erant in hoc casu illationes, & consecutiones; vna est, visum cæco a natiuitate restituit, ergo hic a Deo est: altera, in Sabbato parum luti confecit ad sanandum, ergo non est a Deo. Quis est tam iudicij expertus, qui non videat priorem consecutionem esse fortiorem multo & potentior rem, quam posteriorem? Nam ex tanto facto multo verius concludebatur, esse a Deo, quam quia parum luti confecit, non esse a Deo: quod etiam non ad tantum opus faciendum confecisset, non propterea sequebatur esse contra Sabbati obseruantiam, cum sit miminæ cōsiderationis ex salua parum luti conficere. Et esto, fuisset in maiori quantitate, licebat medicis propter sanitatem incertam, & dubiam tuendam medicamētā etiam Sabbato conficere. At malitia exacerbabat eos, vt relicta via certiori, & veriori veritatis, ad vanas rationes, & pueriles se conuerterent. Illa particula *Ergo*, illationem indicat sequentium, nempe ex eo, quia audierunt lutum posuisse super oculos hominis illius Sabbato; ideo intulerunt, *Non est hic homo a Deo.*

Alij autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? & schisma erat inter eos.

MAgis hi sapiebant, qui in partem contrariam opponebant sic: Si Sabbatum transgredereur, & peccaret in hoc opere, non faceret tantum signum, quantum hoc est. non enim audebant, nec poterant hi negare auctorem huius operis esse a Deo missum, & virtute diuina id efficere, licet id imperfecte senserint; quia hæc dubitantes, & admirantes proferebant, quod sine vlla hæsitacione, & constanter affirmare debuerant. His ergo, non a Deo esse propter Sabbati prætextam violationem; alijs propter miraculum a Deo esse contendentibus; dissensio, & schisma factum est inter eos. *Schisma* appellat dissensiones, & opiniones inter se differentes: quo vocabulo vsus est. i. Corin. 11. Paulus, Audio, inquit, inter vos scissuras esse. Hic locus exactius exponetur in annotatione nona, vbi explicabitur illud: *Peccatores Deus non exaudit.*

Dicunt ergo cæco iterum: Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos. Ille autem dixit: quia Propheta est.

Cum inter se dissentirent; illi qui pro Christo sentiebant, ambiguitatis iudicem cæcum ipsum constituunt, sperantes eum, qui Christi virtutem erat expertus, illis patrocinaturum. Esse autem vocem hanc eorum, qui Christum a Deo esse affirmabant, Chrysof. hom. 57. probat: quia non dicunt; quid dicis de eo, qui Sabbatum soluit? sed de eo, qui oculos tibi aperuit. Præterea qui contra Christum sentiebant, non ad eum, qui beneficio erat affectus se conuerterunt, quem bene de benefactore sensurum, & locuturum arbitrati sunt. Idē sentit Euthymius. Particula *Ergo*, causam, & illationem indicat, nempe quia dissentiebant, idcirco ad cæcum ipsum se conuertunt, vtri parti faueret, scire cupientes. Cæcus autem Prophetam esse dicit, quo verbo a Deo esse, & diuina virtute miraculum editum confitetur. Quamuis autem nondum perfectam tunc fecerit confessionem; fuit tamen vera, & recta licet sine articulo *Propheta* ponatur.

No 37

Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cæcus fuisset, & vidisset, donec vocauerunt parentes eius, qui viderat.

Contra Christum sentientes, vt dicit Euthymius, non crediderunt cæcum natum fuisse hominem illum. Et notanda est particula *Ergo*: nam ex superioribus deducit sequentia, vt sit sensus; illi qui a Deo esse Christum negabant, audientes cæcum illi fauere parti a Deo esse dicentium, cum non haberent aliud refugium, negarunt factum: nam eo admissio, non supererat, quo se tuerentur, sed a Deo esse factum consentire cogebantur. At quo magis veritatem oppugnabant, eo veritas magis confirmabatur: vt enim dicit Chrysostr. hom. 57. huiusmodi est veritatis natura, vt vnde magis oppugnatur, inde magis confirmetur: & quo magis obtegatur, eo clarior euadat. Parentes hominis aduocant, vt ab eis veritatem inquirant: quo facto se ipsos condemnant. Si enim veritas constabat, vana erat parentum aduocatio: si autem incerta erat, cur sententiam protulerunt dicentes: Non est hic homo a Deo, qui Sabbatum non custodit. Præterea, quod valde annotandum est: si iudicauerunt Sabbati esse transgressorem, quia lutum fecit: cur non crediderunt illum hominem cæcum fuisse, cum potius id credere deberent, vt causam accusandi haberent, quod lutum fecerit. At senserunt te vera plus posse miraculum ad confirmandum esse a Deo, quam lutum illud ad probandum, a Deo non esse: ideo miraculum occultare voluerunt. Varia est profecto, cæca, & inconstans malitia.

Veritatis
vis & natu-
ra.

Et interrogauerunt eos dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicitis, quia cæcus natus est? quomodo ergo nunc videt?

Hebraismus est, ac si clarioribus verbis dicamus; *Hic est filius vester? & si est vester filius, est ne Cæcus natus? & si cæcus natus est, Quomodo igitur nunc videt?* tres enim sunt hæc interrogationes, vt ex responsione parentum manifestum est. Forsan sperabant Iudæi parentes timore percussos aliquid contra veritatem dicturos, quo miraculum obscuraretur. Tu autem attende, quomodo Iudæi, etiam nolentes, diuinæ veritati inseruiunt, nam & testes veritatis conuocant: testimonium enim parentes pro veritate perhibent.

Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus, quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est: quomodo autem nunc videat, nescimus, aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus: ipsum interrogate; atatem habet, ipse de se loquatur.

Ad tres interrogationes factas parentes respondent. Fatentur in primis esse filium suum, & natum cæcum: at quomodo videat, ignorare: & adhuc adijciunt, nescire se quis eius oculos aperuerit. Timore autem Iudæorum inquisitionem in ipsum filium conuertunt, ætatem legitimam, vt in iudicio inquiri possit, habere affirmantes, quo verbo eius confessionem legitimam fore testificantur: quod etiam Iudæorum animos magnopere confundit.

Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim conspirauerant Iudæi, vt, si quis eum confiteretur esse Christum, extra Synagogam fieret: propterea parentes eius dixerunt, quia atatem habet, ipsum interrogate.

Verba hæc sunt Euangelistæ explicantis parentes timore Iudæorum dixisse se nescire, quo modo, aut quis aperuerit oculos eius, inquisitionemq. in filium

filium conuertisse. Vnde autem timor hic esset, etiam enarrat: quia iam conspirauerant, id est, communi consensu decretum statuerant, vt quicumque confiteretur Christum esse, excommunicatus extra Synagogam eijceretur. Ne autem ex timore omnia, quæ parentes dixerunt, processisse crederemus, repetit Euangelista ea tantum, quæ ex timore responderunt, nempe: *Ipsam interrogate, atatem habet*: respondeat, quis, & quo modo aperuit oculos eius. Innuat Euangelista, parentes sciuisse, & intellexisse, at præ timore respondere noluisse. Dices si respondissent Iesum aperuisse oculos, & luto id fecisse, non propterea sequebatur eos Christum confiteri: non igitur erat cur timerent. Respondeo, si nihil aliud dixissent, certe non extra Synagogam eieci essent: tamen timuerunt, ne si tantum opus Christo tribuerent, aliquam saltem suspicionem Christum confitendi in illorum animos inducerent. Quando enim aliquid valde timemus, etiam, quæ proxima sunt, vel aliquam habere propinquitatem cum illo videntur, refugimus.

Vocauerunt ergo rursum hominem, qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos scimus, quia hic homo peccator est.

Testimonio parentum conuicti sunt, vt crederent cæcum natum esse, nec amplius dubitarunt de facto: vocant ergo iterum hominem, non iam vt inquirant, sed vt auertant a Christi veritate, & eius fide, & dicunt: *Da gloriam Deo*, id est, fatere veritatem, quam nos testificamur: nempe esse hunc hominem scelestum, & peccatorem. *Da gloriam Deo*, formula est, quæ vtebantur olim Iudæi, quando ab aliquo veritatis confessio exigebatur, vt apparet Ios. 7. *Da*, inquit, gloriam Deo, & confitere, & indica mihi: significantes Deum maxime in veritate manifestanda glorificari. Ita nunc hi dicunt. Veritas autem, quam ab eo exigunt, ea est vt dicat, & pronuntiet, quod ipsi sentiunt. *Nos*, inquit, *scimus, quia homo hic est impius & peccator*: confitere hoc tu, & da gloriam Deo, & nostro testimonio crede, nos enim scimus talem esse. Dæmoniaca profecto hæc est superbia: quasi fide dignius sit ipsorum falsum testimonium, quam testimonium Dei tanto miraculo Christum approbantis. Deus enim testatur opere suo Christum esse a Deo, at ipsi testimonio diuino se opponunt. *Nos*, inquit, *scimus, quia hic homo peccator est*, & hoc confiteri cæcū volunt, dicentes: *Da gloriam Deo*, quod, vt Aug. tract. 44. dicit, erat maxime contra Dei gloriam. Absente autem Christo, vt notat Chrysostr. hom. 57. dicunt hæc: *Nos scimus, quia hic homo peccator est*, at cum audierunt a Christo: *Quis ex vobis arguet me de peccato? nihil probare poterunt*. Proprium hoc est detractorum vitium, vt contra absentes loquantur, ne forte ab innocentibus, si adsint, redargui possint.

Detraheretium confitendo.

A N N O T A T I O VIII.

Da gloriam Deo, quid significat.

Chrysostr. hom. 57. verbum hoc, *Da gloriam Deo*, in hunc modum exponit. Recognosce hoc opus mirabile a Deo acceptum, non ab hoc homine: nam nos scimus esse eum peccatorem. Quam expositionem etiam sequitur Gregor. lib. 2. in lib. 1. Reg. cap. 2. & Euthymius: nec est insolita hæc forma loquendi in scriptura etiam in eo sensu. Nam 1. Reg. 6. illi Sacerdotes, & Diuini Philistinorum dixe-

runt: *Dabitur Deo Israel gloria*: id est, recognosce Deum Israel huius vestrae afflictionis, & poenæ auctorem. Et placet multis hæc expositio: at non videtur mihi satis accommoda contextui verborum. Primo, quia responsio cæci non consonat huic sensui: superuacanea enim videtur pars illa: *Cum cæcus essem, modo video*. nec erat ad rem. Secundo, quia non ausi fuissent Iudæi hi opus Deo tribuere, ne eo

dato, Christum a Deo esse, conuincerentur. Nam opus factum esse a Christo, negare non poterant. Nihil igitur de miraculo dicunt, sed sicuti prius dixerunt: *Non est a Deo, qui Sabbatum non custodit*, ita nunc: *Da gloriam Deo*, & confiteri verum, nempe hunc esse peccatorem, cuius rei nos tibi testimonium perhibemus. Non nego probabilem esse expositionem Chrysolomi, sed quam secuti sumus in commentario, visa est accommodatior.

Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio: unum scio, quia cæcus cum essem, modo video.

C O M M E N T A R I V S.

Quod illi malitiose tacuerant, cæcus exprimit. Illi peccatorem esse affirmant, & ut talem confiteretur, a cæco petierunt: ipse responderet, De eo, quod dicitis esse peccatorem, nescio: hoc tamen scio fecisse opus mirabile, quia me cæcum natum illuminauit: hoc expertus sum, hoc testificor, illud *Nescio*. Non dubitando se nescire, dicit, nam ut paulo post apparet, esse a Deo sciebat: sed illud iudicium, ad se pertinere negat. Idem enim est, quod dicit: *Nescio*, ac si dicat, nec affirmo, nec nego: hoc enim ad me non pertinet, quod autem meum est testificari, hoc manifesto, nempe *Cum essem cæcus*, me videre. Refutat eorum peritionem, ut fateatur eum esse peccatorem, dicens, ad se hoc non pertinere: id affirmare, vel negare: nec de hoc se esse interrogandum, sed de facto, quod ipse palam fateatur. Attende verba hæc, *Cæcus cum essem, modo video*, sic interpretanda, ut ex sequentibus verbis constat, nimirum: *Cæcus cum essem*, mihi visum restituit, aut fecit me videre: quasi diceret, nescio an sit peccator, scio tamen eum hoc mihi beneficium contulisse. Si sensus præcedentis sententiæ: *Da gloriam Deo*, esset, Recognosce hoc miraculum esse a Deo, & hoc opus non ab hoc homine, non esset hæc responsio accommodata.

Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos?

Nota particulam *Ergo*, cum ille peccatorem confiteri nolle, quin potius miraculum repeteret, tacite auctorem commendans: idcirco miraculum calumniari conati sunt, cum alia via eum in suam sententiam inducere nequerent. *Dixerunt ergo*, iam non interrogant de re, quam calumniari non poterant, quia visum cæco a natiuitate dare, diuinum erat: sed de modo, ut respondente, lutum fecisse, & posuisse super oculos, quod Sabbatum non custodierit, insimulent. Incredibilis est horum malitia: tantum opus Dei, tam leuiter calumniaria offuscare volebant. Tentarunt primo negare factum, quia diuinum agnoscebant: id non valentes, testium multitudine, conuicti, factum calumniantur ex modo, quia lutum fecit: cum modus hic faciendi multo illustrius, & mirabilius efficeret, & redderet miraculum.

Respondit eis: Dixi vobis iam, & audistis: quid iterum vultis audire?

Pertæsus homo vanas Phariseorum interrogationes, respondit: *Dixi iam vobis, & audistis: quid*, seu qua de causa *iterum audire vultis*? si quod dixi semel non audissetis, merito iterum quæreretis: at, cum audieritis meam responsionem, non est cur amplius audire quæritis. In Græco textu habetur: *Dixi*

Dixi vobis iam, nec audistis, & ita legunt, & exponunt Chrysoft. hom. 57. & Euthymius interpretantes sic: *Dixi vobis, nec audistis*, id est, nec credidistis. At re vera legitima lectio est nostra, *Et audistis*: hæc enim ratio & causa est, cur secundo non deberent interrogare, quia iam semel audierant. Adde, in eadem significatione sumendum est verbum: *Quid iterum audire vultis*? tum quia esset in verbo ambiguitas nimis proxima, ut in vno loco credere, in altero audire significaret: tum quia illud aduerbium *Iterum*, seu secundo, indicat in eadem significatione sumi verbum audiendi: si enim prius non audierant, non diceretur, quid secundo audire vultis? legendum est ergo: *Dixi vobis iam, & audistis*, ac percepistis dictum meum: *Quid est; quod, secundo audire vultis*?

Numquid & vos vultis discipuli eius fieri?

Prudenter iudicio meo se gerit cæcus hic: nouit enim eos summo odio prosequi Christum, factaq. eius calumniari: dissimulat ergo se id intelligere, & eorum frequentes interrogationes calumniandi causa factas, bene interpretari ostendens, dicit: *Numquid*, forsan tam auide hæc iterum audire quæritis, quia etiam, *Vos discipuli eius fieri vultis*? Miro artificio eos pupugit, quasi diceret, cum tantus sit homo hic, qui oculos cæci nati aperire potuit, vosq. sitis homines religionem maxime profitentes, profecto nõ aliud mihi vestra isthæc tam exquisita diligentia de vobis pollicetur, nisi vos omnia hæc inuestigare, quia *Discipuli eius fieri vultis*, & propterea omnia prius diligenter inquiritis, ne aliquid temere facere videamini. Tacita est, & acris reprehensio eorum, qui persequebantur, quem ut magistrum debuerant sequi. Chryso. hom. 57. & Euthymius illam particulam *Et, numquid & vos*, indicare asserunt, cæcum hunc se discipulum Christi confiteri, ac si diceret, Numquid etiam vos, sicut ego volo vultis eius fieri discipuli? id credo verum esse, sed simul etiam addendum videtur, non se solum, sed alios multos significare voluisse, qui Christum sequebantur, & profitebantur.

Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis, nos Moysi discipuli sumus.

Non potuerunt superbi homines ferre, an discipuli Christi fieri vellēt, interrogari: cæcum conuicti sunt, & contumelijs affecerunt. Cõuicti autem fuit: *Tu sis illius discipulus, nos autem Moysi sumus discipuli*. Verbum *maledixerunt* apud Græcos potius sonat cõuictum, quàm imprecationem mali, vnde illud: *Tu discipulus sis*, per cõuictum est dictum, idq. indicat cæcum in præcedenti sententia significasse se velle esse discipulum Christi, idcirco cõuictantes ei, id ipsum, ut conuictum, & contumeliam impropertant. Sane cecitas eorum cõuincitur: quod enim erat maximi honoris, tamquam conuictum inferunt. Vnde recte Gregorius. lib. 23. Moral. cap. 1. annotans sæpe bonum dici male, hoc vtitur exemplo: bonum isti protulerunt, nempe discipulum esse Christi: sed male, quia nõ studio benefaciendi, aut honorandi, sed conuicti dixerunt, quod fuit malitiæ, & ignorantia simul. Basilius reg. breuior. resp. 24. Conuictum, inquit, seu maledictum est omne verbum, quod eo animo profertur, ut ex eo contumelia, seu ignominia alter afficiatur, licet verbum ipsum per se non videatur contumeliosum: atque hoc manifestum est ex Euangelio: *Maledixerunt ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis*. Hæc Basilius: si tamen rem consideramus, tale sit semper super nos maledictum, ut Augustinus tractatu quadragesimo dicit.

Nos scimus, quia Moyſi locutus eſt Deus, hunc autem nescimus, unde ſit.

C Vr se Moyſi diſcipulos iactent, & Chriſtum auerſentur, cauſam adiſciunt, quia ſciunt Moyſi locutum Deum eſſe, & a Deo illum eſſe miſſum: at unde ſit Chriſtus, id eſt, an a Deo ſit miſſus nesciunt. Profecto maiora, & efficaciora ſigna habuerant, vt intelligerent, & ſcirent Chriſtum eſſe a Deo, quam vt ſcirent Moyſi locutum eſſe Deum: & tamen impij, & increduli illud ſcire, hoc ſe nescire, dicunt. Nec fuit tam cauta impietas, quin ſibi ipſi noceret: nam ſi nescitis unde ſit, id eſt, an a Deo ſit, nec ne, quare tam aſſeueranter profertis, a Deo non eſt, homo peccator eſt?

Reſpondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile eſt, quia vos nescitis unde ſit, & aperuit meos oculos.

Modeſte eorum ignorantiam affectatam, aut diſſimulatam arguit, quia diſixerunt: *Nescimus unde ſit.* Et eſt ſenſus, valde miror quo modo vos ignoretis unde ſit homo, cum ex tanto miraculo facile cognofci poſſit, unde ſit. Illud *Mirabile*, modeſte quidem, ſed efficaciter dictum eſt: & continet ſententiam integram, ac ſi diceret: vix credi poteſt vos ignorare, unde hic homo ſit: eſt enim ignorantia nimis indigna vobis, qui tantam ſcientiam profitemini: aperire enim oculos cæci nati, opus eſt clare indicans, a quo ſit homo, qui eos aperuit. Illud *In hoc*, Græce *εἰ γὰρ* particula eſt, loco certe, aut ſane. Illud *Et aperuit*, poſitum eſt pro cauſali, quia aperuit oculos, ideo mirabile eſt vos nescire.

Scimus autem, quia peccatores Deus non audit: ſed, ſiquis Dei cultor eſt, & voluntatem eius facit, hunc exaudit.

C Vr mirabile ſit, eos ex tanto opere id ignorare, exponit. Nam trita, inquit, eſt ſententia, quæ ego, qui ſum vulgaris homo, & idiota, & omnes mei ſimiles ſcimus: nempe Deum non exaudire peccatores, ſed eos, qui colunt eum, & voluntatem eius faciunt. Si igitur iſte exauditus eſt a Deo, cum tantum opus non niſi a Deo proficiſci potuerit, profecto peccator non eſt, ſed cultor Dei, & voluntatem eius facit. Nota duas partes hominis iuſti, & qui eſt a Deo: vna eſt, quod ſit cultor Dei quantum ad fidem, & religionem: altera eſt, vt impleat diuina mandata. Fides, & charitas operans faciunt hominem iuſtum, & a Deo. In Græco vtroque loco vbi legimus: *Audit, & exaudit:* idem eſt verbum.

A ſæculo non eſt auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati: niſi eſſet hic a Deo, non poterat facere quidquam.

Probat exauditum eſſe a Deo ex opere, quod a ſæculo nemo fecit, quod indicat opus eſſe Dei, & non qualecumque, ſed quale nemo Prophetarum, qui a Deo ſunt miſſi, fecit: oculos enim cæci nati nemo vquam aperuit. Cõcludit ex hoc eſſe a Deo. Si enim a Deo non eſſet, non poſſet quidquam facere ex miris ſignis, quæ facit, nedum oculos cæci nati aperire. Facile in hoc cæco agnoſces

ſces Spiritum Domini: nec enim tanta in idiota potuit eſſe ſapientia, qua Doctores conuinceret: & illis dicentibus, non ſcimus, contradiceret, nos, inquit, ſcimus: nec tam intrepidus animus libere inter perſecutores Chriſtum conſiteretur, & defenderet, cum ab omnibus etiam parentibus eſſet dereliſtus: niſi in eum ille intraſſet Spiritus, de quo dicitur Mat. 10. Non eſtis vos, qui loquimini, ſed Spiritus patri veſtri. Hoc ſpiritu afflatus, & confortatus, iam non dicit, nescio an peccator ſit, ſed palam a Deo eum eſſe conſitetur.

A N N O T A T I O IX.

Difficultas
gravis de in
tellectu eius
ſententiæ:
Peccatores
Deus non
exaudit.

Grauis eſt difficultas circa intellectu illius ſententiæ, *Peccatores Deus non exaudit:* ſi enim generaliter exponatur, vt nec in miraculis faciendis, nec in alijs quibuſcumque impetrâdis peccatores rogantes audiantur a Deo, apparebat facile eius falſitas: nam peccatores a Deo exaudiuntur in multis. quod Baſil. lib. de conſtitut. Monast. cap. 2. docet, & probat illa parabola Lucæ 11. Amen dico vobis etiã ſi non dabit illi ſurgens, eo quod amicus eſt, propter importunitatem ſurget, & dabit illi quotquot habet neceſſarios. Hoc idem docet Aug. lib. 2. contra epiſt. Parmen. cap. 8. & probat illo Lu. 18. de publicano peccatore petente remiſſionẽ, & obtinente. Nec ſolum ſpiritualia, ſed etiã temporalia petentes exaudiuntur ſæpe peccatores: oratio enim eſt aliquãdo impetratoria, etiã ſi meritoria non ſit, & multis ſcripturæ testimonijs id notum eſt. Nã Ionæ 1. illi idololatræ petierunt liberari a Deo, a tempeſtate illa, & obtinuerunt. Quod ſi ſententiam hanc non generaliter interpretemur, ſed reſtringamus ad miracula, & opera huiusmodi, de quibus cæcus hic loqui videbatur, nempe Deum ad peccatorum petitionem non facere miracula, nec opera huiusmodi, quale fuit cæcũ natum illuminare; etiam ſententia hæc falſitatis redarguetur. Nam certũ eſt per malos quoque & peccatores Deum miracula facere. Matt. 7. Multi, inquit, dicent in illa die: Domine nõne in nomine tuo prophetauimus, dæmonia eiecimus, virtutes multas fecimus? quibus dicitur: Nescio vos. Quo loco vtitur Iuſtinus explic. quæ. Gent. reſp. 5. ad hoc idem confirmandum. Eandem doctrinam tradunt Auguſtinus lib. 83. quæſt. quæſt. 79. & Greg. lib. 9. epiſt. 58. immo etiam hæreticos miracula facere docet idẽ Greg. lib. 20. Mor. cap. 9. ex quibus omnibus deducitur difficile eſſe huiusmodi ſententiam cæci tueri.

Theophylactus hanc interpretãdam cẽſet non generaliter, ſed particulariter de

operibus miraculorum, quæ Deus non facit orationibus, & petitionibus peccatorum. Sed hanc reſponſionẽ poſterior obiectio impugnat: peccatores enim etiam miracula edere certum eſt. Auguſt. autem lib. 2. contra epiſt. Parme. cap. 8. & tracta. 44. in Ioan. & ante eũ Origen. hom. 5. in Iſai. dicunt hanc ſententiã eſſe falſam, & ab homine nondũ per fidem illuminato pronuntiatam, & opponunt contra eam priorem obiectionem factam ſuperius: nã hanc ſententiam generaliter dictam accipiunt. Alij eam non generaliter exponũt, ſed cum Theophylacto de miraculorum operibus, veram eſſe affirmant hac ratione & ſenſu: Deum non facere miracula per peccatores in confirmationẽ innocentie ipſorum: tunc enim eſſet mendacij, & falſitatis reddere testimonium, quod Deus non facit. Chriſtus autẽ non vicumque miracula edebat, ſed confirmandum per ea ſe eſſe a Deo, ſeq. voluntatem eius facere, & hoc modo certum eſt, niſi talis eſſet, non potuiſſe quidquam ſimile facere. Si autem hanc ſententiam ſic exponamus, vera eſt, & accommodari contextui recte poteſt: cæcum enim de his operibus loqui verba ipſius ſequentia probant: *Niſi hic eſſet a Deo, non poſſet facere quidquam*, nempe quidquam ſimile quale fecerat. Rurſus cæcum in eo ſenſu protuliſſe ſententiam hanc, nempe non poſſe Chriſtum facere quidquã in ſuã confirmationem innocentie, id probat quod omnibus notum erat, Chriſtum miraculis illis confirmare, ſe eſſe verum Chriſtum, & filium Dei a patre miſſum: ſi autem peccator eſſet, & non verus Chriſtus, nec talis qualem ſe profitebatur, non poſſet talia facere. Superius cap. 3. diſſuſius egimus de his Chriſti miraculis, quæ ad huius reſponſionis explanationem multum faciunt: hæc tertia reſponſio probabilis eſt, & olim eam ſum ſecutus.

Nunc autem non improbabiler alio modo reſpondendũ mihi videtur: in cuius expoſitione

Iuſti viri
quæ ſunt
partes.

Deus etiam
per pecca-
tores mira-
cula opera-
tur.

Auctoris
expoſitio.

expli-

explicationem præsupponenda est doctrina vera, quam docet Aug. lib. 83. quæstio. q. 79. malos quidem, & peccatores miracula virtute diuina facere, sed non aliquo proprio opere, sed signo iustitiæ, vt signo crucis, nomine Iesu, aut aliquo simili, quo fides vera declaratur: vt per id probetur veritas illius, cuius signum est illud, in quo miraculum fit. Cum enim in nomine Iesu miraculum fit, fides illius, cuius nomine fit, comprobatur. Hoc probat August. illo Mar. 9. Magister vidimus quendam in nomine tuo eijcientem dæmonia, qui non sequitur nos, & prohibuimus eum. Iesus autem ait: Nolite prohibere eum. Ille igitur illo nomine miracula edens, Christi fidem confirmabat: ex illo enim signo declarabat, propter quem opus illud, & per quem fieret, nēpe Christum. Hac ratione infideles, & hæretici miracula edere possunt & ediderunt, sed signo aliquo sanctæ Ecclesiæ, & Christi: vt nō ipsi, sed is, cuius signum est, miraculo illo probaretur. At peccator nullus sua simplici oratione, & petitione obtinuit a Deo miraculum: nec tale vquam audiimus, vidimus, aut legimus: sed solos iustos & Dei amicos impetrasse talia scimus. Hoc igitur est, quod nunc cæcus noster dicit: *Deus non exaudit peccatores*, vt eorum voluntate, & petitione signa faciat, sed iustos & sibi amicos, & gratos. Hoc affirmabat cæcus, quia in tota scriptura veteri nusquam legitur Deus

ad orationem, & petitionem peccatoris edidisse miraculum. Idcirco dixit: *A seculo non est auditum*, & verum dixit. Cū autem certissimū esset Christum solo suo verbo, nō aliquo signo adhibito, nec nomine inuocato, sed factis quibusdā proprijs, vt tactu, salua sua, voce, imperio, oratione miracula fecisse: recte deduxit eum non esse peccatorem. Supponebat autē miracula esse vera miracula, & diuina virtute facta: cæcum enim natum illuminare solius Dei erat, similiter & mortuos suscitare, quorū iam Christus aliquos suscitauerat. Nisi igitur a Deo esset missus, & secundum voluntatem eius faceret, & iustus esset, talia opera non fecisset. Ex hac doctrina superius posita non solū sequitur huius sententiæ interpretatio, sed sophisma Donatistarū detegitur, qui vtebatur his verbis: *Deus peccatores non exaudit*, vt probaret sacramentum baptismi collatum ab hæreticis non valere, & esse reiterandum referente Aug. lib. 5. con. Donat. cap. 20. sed respondet Aug. Baptismum secundum formam Ecclesiæ consuetā, non esse opus hæreticorum, sed Christi: nec id esse exaudire peccatores, quia nihil ipsi conferunt ex suo. Si enim ipsi suo merito, aut oratione effectū Baptismi operaturi essent, vtique nihil facerent: at non id ita fit, sed Baptismo Christi simile est, sicut quādo mali nomine Iesu, aut signo crucis, quæ sua non sunt, miracula edunt.

Responderunt, & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, & tu doces nos?

COMMENTARIUS.

Tam manifestam, & conuincentem redargutionem ferre nō valentes, nec habentes quid responderent, ad conuitia furore perciti se conuertunt, superbiam suam aperientes. *Tu*, inquit, *natus es totus in peccatis, & nos doces?* Natum totum in peccatis dicunt, quia non solum quantum ad animam natum in peccato existimabant, iuxta illud Psal. 50. In peccato peperit me mater mea, id enim commune erat multis: sed quia percussum cæcitate corporis natum propter peccatum putabant. Peccatum ergo culpa quidem animam, pœna vero corpus infecerat: propterea totum in peccato natum appellarunt, quasi ipsi etiam non essent toti in peccatis nati, qui in anima peccati maculam habebant, & corpus multis miserijs subiectum propter peccatum sortiti erant: sicut & omnes nascuntur homines. Est autem vanum, & superbum argumentum, quia cæcus natus erat, etiam si propter peccatum esset, Idcirco non posse veritatem nouisse, quam ipsi ignorabant. Quia vero nō simplex responsio, sed simul conuictum fuit, propterea dicitur, *Responderunt, & dixerunt.*

Et

Et eiecerunt eum foras.

Non sunt contenti solis conuitijs, sed cognoscentes cæcum illum Christum confiteri, in suam iam peruersam, & erroneam sententiam eum pertrahere posse desperantes, e Synagoga eijciunt eum, excommunicant, & a consortio Iudæorum, qui tunc fideles habebantur, separant. Felix cæcus, qui primus pro nomine Iesu contumeliam passus, & absque Synagogis factus est: quod Ioan. 15. Apostolis futurum Dominus prædixit. Cæcus autem, qui nec verbis ipsorum a veritate auerti potuit, nec etiam huius timore pœnæ motus est; maluit eijci e Synagoga, quàm ab eius confessione, qui tanto eum beneficio profectus erat, recedere.

Audiuit Iesus, quia eiecerunt eum foras: & cum inuenisset eum, dixit ei.

Non destituit Dominus, qui propter confessionem eius conuitia, & contumelias passus erat, & adhuc pœnam eiectionis sustinebat, sed eum excipit. *Audiuit*, ergo Dominus, quia non sola diuina scientia id nouit, qua nemine referente omnia scit: sed etiam, quia manifestum fuit omnibus huiusmodi factū, adeo vt fama ad aures exteriores Christi peruenerit, eumque non casu reperit, sed consilio, & misericordia quæsitum inuenit; & quod ei ad perfectam deerat fidē, magnificentissime donauit.

Tu credis in filium Dei? Respondit ille, & dixit: Quis est Domine, vt credam in eum.

Non tam ad intellectum, quam ad voluntatem refertur interrogatio: vt sit sensus: Vis tu in filium Dei credere? semper enim Deus hominum arbitrio in eorum salute, & fide concilianda utitur. Ille paratum se exhibet, si modo sciat. Doceri petit: *Quis est*, inquit, *Domine*, filius Dei? eum si mihi demonstraeris credere in eum paratus sum. Dum Christus interrogat hominem exterius, virtute sua, vt agnoscere possit, & velit Dei filium, seq. paratum ad credendum exhibeat, operatur interius. Est autem cum articulo: *Tu credis in ipsum filium Dei*, vt de filio vero & naturali se loqui manifestaret. Aliquando in scriptura verbum actionis ad voluntatem refertur Ioan. 10. Propter quod opus me lapidatis? id est, vultis me lapidare, & Ioan. 13. Tu mihi lauas pedes? id est, vis lauare: ita nunc, *Tu credis*, id est vis, & paratus es credere.

Et dixit ei Iesus: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est.

Quod petit cæcus, concedit Christus, ostenditque quis sit filius Dei, & diuino utitur artificio. *Vidisti*, inquit, *eum*, non dicit. Ego aperui tibi oculos, nec ego sum, sed modeste & efficaciter opus factum ei proponit. *Vidisti*, inquit, *eum*, quasi diceret: qui cæcus natus es, iam vidisti eum, a quo illuminatus es: ex tuo ipso visu recepto facile cognosces, quis sit filius Dei, nempe ipsemet, a quo visum recepisti, & qui tecum loquitur. Seipsum in tertia persona indicat, non tam propter modestiam, quàm vt in illa carne, quæ videbatur, diuinitatem filij Dei latere doceret: quasi non id tantum esset, quod exterius videbatur, sed id quod per se latebat, & per illud quod exterius apparebat, videbatur, & loquebatur.

At

At ille ait . Credo Domine : & procidens , adoravit eum .

Efficacia verbi Christi illuminatus interiorius credit , & exteriori verbo fidem profiteretur . Credo , inquit , Domine , nempe te esse Dei filium verum : nec verbo contentus , ipso facto , & cultu , vt Dei filium reueretur , & colit : *Procidens* , enim , *adoravit eum* . Illuminatus perfecte corpore , & multo perfectius mente , non vt prophetam , sed vt Christum , & Dei filium verum recipit , & veneratur .

Et dixit ei Iesus : In iudicium ego in hunc mundum veni , vt qui non vident , videant , & qui vident , cæci fiant .

Græca non habent , *Ei* , sed , *Dixit Iesus* , vt sermo non ad solum cæcum , sed ad præsentem , qui multi aderant , dirigatur . Siue ergo ei , siue multis hoc dictum sit : certum est de multis etiam , qui tunc aderant hæc esse dicta . Adorante igitur homine illo , eius Dominus fidem contemplans , profert hanc sententiam , cuius est sensus : Meo in mundum aduentu vnium hoc consecutum est , iudiciū nempe , & discretio multorum in partes contrarias , vt illi , qui non videbant , & simplices , ac ignorantem erant , visum mentis receperint credentes : qui vero videbant , quia scientiam scripturarum , & legis profitebantur , cæci facti sint per incredulitatem . Hoc propter cæcum illum dixit , cui datum est , cum idiota & simplex homo esset , in Dei filium credere , & eum agnoscere : cuius etiam multi similes fuerunt : at illi legis Doctores , & Pharisei sapientes , & scripturas tota die scrutantes , visum mentis , quem habebant , perdiderunt , & incredulitate excæcati sunt . Particula *Vt* , non causam , sed consecutionem indicat : cum non propterea venerit , vt aliquis excæcetur , sed culpa eorum ex aduentu hoc est consecutum . Similis est sententia illa Luc. 2 . Hic positus est in ruinam , & resurrectionem multorum in Israel . Dicitur hoc in confusionem , & terrorem Phariseorum & legis doctorum , qui legis scientiam profitentes , aduentum Christum non agnouerunt , pleni doctrina cum essent : at rustici , & ignorantem agnouerunt , & receperunt .

A N N O T A T I O X .

Expositio-
nes duæ il-
lius senten-
tiæ : In iudi-
cium ego in
hunc mun-
dum veni .

Evthymius duas huius sententiæ refert expositiones : vna est , vt *Iudicium* hoc in loco sumatur pro supplicio , & condemnatione , sitq. sensus : Ex meo aduentu consecutum est supplicium , & damnatio aliquorum , nempe quod illi qui vident , & sibi sapere videntur , cæci facti sunt culpa sua , & vitio : at illi , qui non videbant , visum acceperunt per fidem . Ista interpretatio est Chryso. hom. 58 . tamē non facile accommodatur verbis : tunc enim iudicium non complectretur , nisi eos , qui cum videret , cæci facti sunt , qui soli damnationem hæc cæcitatatis receperunt . Cum autem verbum hoc sit generale , complectens vtramque partem , vt iudicium sit vtriusque comune , & his qui excæcati sunt , & ijs etiam , qui viderunt : idcirco adhibet alterā interpre-

tationē , quæ accommodatior est , vt hoc iudiciū sit discretionis vnium ab altero . In aduentu autē Christi est hæc discretio hominū maxime facta , vt hi excæcarentur : hi vero lumē reciperēt . Hanc expositionē secuti sumus in cōmētario , & ea est Aug. trac. 44 . Sed dices : A quo est hoc iudicium , & discretio facta ? Respondeo , a Deo , iustitiā suam cum illis , misericordiam autem cum his exercente . Iuste enim superbos Phariseos excæcari permisit , & misericorditer paruulos illuminavit : iuxta illud Mat. 11 . Confiteor tibi pater Domine cæli , & terræ , quia abscondisti hæc a sapientibus , & prudentibus , & reuelasti ea paruulis . quā sententiam huic præsentī accommodat Augustinus in quæstionibus noui , & veteris Testamenti capite septuagesimo tertio .

Et

Et audierunt quidam ex Phariseis , qui cum ipso erant , & dixerunt : Numquid & nos cæci sumus ?

C O M M E N T A R I V S .

Non dixit tantum Euangelista audisse quosdam ex Phariseis , sed adiunxit , *Qui cum ipso erant* , vt hac adiunctione ex ore proprio Christi , eos audisse tunc cum proferebatur sententia , significaret . Nisi enim hoc adiunctum , esset , aliquis existimare posset , eos audisse , quia ab alijs relata talia verba perceperunt , sicut audisse dictus est Dominus , eos e Synagoga cæcum eiecisse . Aliqui igitur ex Phariseis , qui tunc aderant , talem sententiam audientes dixerunt Christo , *Numquid & nos cæci sumus ?* deridentes hæc opponunt , & est sensus . Ecce nos videmus nunc ; iuxta tuam autem hanc sententiam oportebat nos esse cæcos , quia ante etiam vidimus , nec cæci fuimus sicut iste , vt tunc videremus . Sententiam Christi de visu : & cæcitate spiritali , ipsi de corporali interpretati sunt per irrisionem & cotemptum . Illud , *Et sumus , & nos* , copulant cum illo cæco , ac si dicerent : fuimus nos etiam cæci sicut iste , cum nunc videamus . Tu enim dicis cæcos viuros , & videntes , cæcos tuo aduentu futuros .

A N N O T A T I O X I .

Duplex ex-
positio di-
cti Phari-
sæorum .

Dvplex expositio huius sententiæ esse A potest . Vna est , vt Pharisei intellexerint verbum Domini , quod erat de spiritali cæcitate , & visu , & talē sensum percipientes , in eodem responderint . *Numquid & nos sumus cæci* mente qui ante videbamus ? Altera est expositio , vt non intelligentes , aut se non intelligere fingentes verbum Christi de visione corporali ,

& cæcitate interpretentur , & respondeant per quandam irrisionem : Ecce nos videmus , qui prius videbamus , & cæci numquam fuimus . Chryso. hom. 58 . & Euthym. in hoc inclinare videntur : nam eos de corporali cæcitate , & visione intellexisse exponit . Vtraque est probabilis expositio , accommodatior tamen posterior .

Dixit eis Iesus . Si cæci essetis , non haberetis peccatum : nunc vero dicitis , quia videmus : peccatum ergo vestrum manet .

C O M M E N T A R I V S .

Dominus eleganti artificio verba irrisionis illorum in sermonem conuertit sermone . Et est sensus , *Si fuissetis cæci* , ea cæcitate , qua ego intelligo nunc , id est , ignorantem , & idiotæ , ac simplices , *Non haberetis peccatum* , nempe infidelitatis : at vos dicitis videre , id est , esse de numero videntium , idcirco cæci estis , id est , infideles , peccatumq. infidelitatis vestrum manet . Illi dicebant , se videre corporaliter , tamen Dominus applicat verbum visioni mentis , quia re vera existimabant se doctores , & sapientes , & propterea excæcati sunt , quia potuerunt cognoscere veritatem , & noluerunt . Illud autem , *Si cæci essetis* , intelligendum est de numero eorum , de quibus dictum est : Veni , vt qui non vident , videant , tales enim visum receperunt ; non autem de numero eorum , qui cum vidissent cæci facti sunt ; hi enim peccatum habent . Dicit autem , *peccatum vestrum manet* , non tantum propter peccata cetera , ultra infidelitatem quorum remissionem non obtinuerunt , infidelis enim in sua infidelitate nullius peccati obtinet remissionem , ideo eius peccata manent : sed etiam propter ipsum peccatum infidelitatis , & excæcationis culpa eorum contractum , in quo adhuc perseuerabant . Illud *Quia* , non causam , sed declarationem significat , vt sit sensus : Dicitis vos videre , ergo peccatum vestrum infidelitatis manet : quod si fuissetis cæci , non illud haberetis , aut propter fidem quam recepissetis sicut cæcus hic , aut propter ignorantiam probabilem , excusationem haberetis .

R r r C A P V T

C A P V T D E C I M V M.

AMEN amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emisserit, ante eas vadit: & oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo: quia non nouerant vocem alienorum. Hoc prouerbiū dixit eis IESVS. Illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum IESVS: Amen amen dico vobis, quia ego sum ostium ouium. Omnes quotquot venerunt, fures sunt, & latrones: sed non audierunt eos oues. Ego sum ostium, per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet. Fur non venit, nisi ut furetur, & mactet, & perdat. Ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues proprie, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit, & lupus rapit, & dispergit oues. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus. Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & cognoscunt me mea. Sicut nouit me Pater, & ego agnosco patrem: & animam meam pono pro ouibus meis. Et alias oues habeo, quae non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient. Et fiet vnum ouile, & vnus pastor. Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me: sed ego pono eam a meipso. Et potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatū accepi a Patre meo. Dissensio iterum facta est inter Iudaeos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Daemonium habet, & insanit: quid eum auditis? Alij dicebant: Haec verba non sunt demonium habentis, numquid daemonium potest caecorum oculos aperire? Facta sunt autem Encania in Hierosolymis: & hiems erat. Et ambulabat IESVS in templo, in porticu Salomonis. Circumdederunt ergo eum Iudaei: & dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? si tu es Christus dic nobis palam. Respondit eis IESVS: Loquor vobis, & non creditis. Opera qua ego facio in nomine patris mei, haec testimonium perhibent de me: sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis. Oues mea, vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me: & ego vitam aeternam do eis, & non peribunt in aeternum: & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi manus omnibus est, & nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego & Pater vnus sumus. Sustulerunt lapides Iudaei ut lapidarent eum. Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo: propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ei Iudaei: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: & quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis IESVS, Nonne scriptum est in lege vestra, quia Ego dixi dii estis. Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura: quem Pater sanctificauit, & misit in mundum; vos dicitis: Quia blasphemias: quia dixi filius Dei sum? Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite: ut cognoscatis, & credatis, quia pater in me est, & ego in Patre. Querebant ergo eum apprehendere: & exiit de manibus eorum. Et abiit iterum trans Iordanem in eum locum, vbi erat Ioannes baptizans primum, & mansit illic. Et multi venerunt ad eum, & dicebant: Quia Ioannes quidem signum fecit nullum. Omnia autem quaecumque dixit Ioannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.

Amen

Amen amen dico vobis.

C O M M E N T A R I V S.

Verba ista esse superioribus connexa, & ad vnam, eandemque verborum continuationem pertinere, nemo est qui dubitet; qua ratione autem coniungenda sint, & quid Dominus per ea significare voluerit, non aequae facile intelligitur, cum tamen sententiae totius sensus inde maxime pendeat. Est igitur attendendum Pharisaeos illo facto impio, quo caecum a Christo illuminatum propter eius confessionem eiecerunt, duo mundo significasse. Vnum est, eos Christum non verum Messiam, sed Pseudo prophetam, ac seductorem reputare, & talem ab omnibus esse habendum iudicare, quales tunc proximis diebus aliquos experti erant seditiosos, & seductores, de quibus Act. 5. & apud Iosephum lib. 20. de Antiq. cap. 4. & 5. facta est mentio. Alterum est; quod ex priori consequebatur, omnes eos qui ipsum confitebantur, & in eum credebant, esse seductos, & errantes quales apud nos sunt haeretici, aut apostatae a fide; idcirco eos a Synagoga veluti a fidelium numero separatos eiciebant. Dominus ergo causam hanc, tamquam rem magni momenti suscipiens, has imposturas tamquam veritati diuinae contrarias, repellere decreuit. Et qui vel parua data occasione solet multa in audientium utilitatem docere; tanta nunc proposito loquendi opportunitate, silentio rem praeferre noluit, cum vita hominum aeterna sit, vt cognoscant verum Deum, & quem misit Iesum Christum. Primo igitur eorum caecitatem redarguit, quod non videant, nec agnoscant veritatem, quam idiotae, & humiles erant affecti. Contra eorum autem impositiones, duas contrarias statuit veritates certissimas. Vna est, se non solum seductorem, & Pseudo prophetam non esse, sed potius eos omnes esse seductores, & pseudopphetas, qui per ipsum non intrant, tamquam verum ostium ouilis; illos vero esse veros, & legitimos pastores, & prophetas, qui per ipsum intrant. Altera est eos, qui in eum credunt, ipsumque recipiunt, non solum non esse extra numerum fidelium, immo neminem esse de ouili Dei, nec inter oues, & fideles computandum, qui in eum non credit, nec per ipsum intrat. Parabola igitur de fure, & pastore, & ostio priorem veritatem harum docet, quod valde est attendendum: eo enim tendit, vt ostendat se esse velut ostium ouilis, per quod non intrantes, fures sunt, & latrones, qui vero intrant, pastores sunt. Nec haec parabola assumpta est, vt Dominus se esse pastorem significet; hoc enim postea ipse adiunxit, ne ostium solum esse crederetur, quasi non esset etiam pastor; nunc autem ostium se esse declarat, per quod intraturi sunt, qui pastores in ouili sunt Dei, & qui non intrant, latrones sunt. Et hoc ea ratione factum est, quia illi Iudaei tamquam Pseudopphetam habebant eum & proclamabant: in quo etiam insinuat, nisi ipsi in eum crediderint, & non credentes, & potestatem in oues Christi exercere voluerint; futuros etiam latrones & fures, non pastores. Cum autem quae dicenda erant magni sint momenti, vtitur asseueratione in arduis docendis familiariter dicens: Amen amen dico vobis.

Quomodo
Parabola
haec super-
rioribus sit
conecta-
da.

Parabola
scopus ex-
ponitur.

A N N O T A T I O I.

Comunis
sensus rej-
citur.

Chryst. hom. 58. Euthym. & Theophyla A
ctus quos multi sequuntur, sic conne-
ctunt, & exponunt hanc parabolam, vt
Christus se esse verum pastorem per eam

significet; idq. ea occasione, quasi obie-
ctioni tacitae Pharisaeorum respondeat:
Cum enim eos dixisset caecos, & qui non
viderent: poterant respondere, nos tibi

R r r 2 non

non credimus, quia seductor es, non verus Christus, & pastor: idcirco Dominus se esse verum pastorem hac parabola docet. Sed hæc communis expositio non probanda videtur. Primo quia non propter ea, quæ obijcere poterant Pharisei verbis illis, *Vt qui videant, cæci fiant*, hæc Dominus docet: sed propter principale negotium, quo eijcientes a Synagoga, credentes in eum, factio ipso Christum seductorem declarabant, omnesque credentes in eum, seductos, & veluti hæreticos iudicabant. Hic enim cæcus fuit primus, in quæ non verbis solum, sed etiam opere ipso propter Christum inuecti sunt. Idcirco Dominus protulit ea verba nempe eos esse

esse cæcos: & rursus adiunxit doctrinam contra imposturas eorum, non verbo tantum prolatis, sed ratione etiam confirmatas. Secundo, quia in hac parabola id solum Dominus voluit ostendere, se non esse seductorem: sed eos potius, qui ouibus præ esse volunt, & ipsum non recipiunt, nec in eum credunt, esse seductores, fures, & latrones: quod si adiunxit se esse pastorem, id non ad scopum parabolæ pertinet. Tertio, quod si is esset scopus, concludenda erat parabola sic: Ego sum pastor; at non est talis conclusio, sed Ego sum ostium. Hæc omnia in prosecutione expositionis multo magis declarabuntur, & confirmabuntur.

Qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium.

C O M M E N T A R I V S.

Parabolam proponit: Qui in ouile, inquit, ouium per ostium intrat, pastor est; qui vero aliunde ascendit, fur est, & latro. Ostium igitur ouilis discernit pastores a furibus, & latronibus. Fures, quia latere, & secure rapere quærunt, ostium fugiunt, ne in eos pastores insurgant, & deprehendantur: latrones aditum, & ingressum facilem per ostium non sperantes ab ostio diuertunt: vtrique ergo viam sibi facientes, septa aut maceriem transiliunt; ideo ascendere aliunde dicuntur. At pastor ingressum facilem habens nec latere quærens, cum nihil timeat, non ascendit aliunde, sed intrat per ostium. Fures, ut docet Hiero. Osæ 7. insidiantur, & occulta fraude decipiunt; latrones audacter aliena diripiunt. Adde fures rebus; latrones etiam vitæ insidiari. Hæreticos furibus Ecclesiæ, Tyrannos latronibus comparare possumus. Fur arte, latro potentia nocent. Et attende verba, *Qui intrat per ostium pastor est ouium*, intellige de ijs, qui intrant propter oues ipsas: de his enim est sermo, nam oues etiam præter pastorem intrant per ostium.

Quo differant fur & latro.

Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas.

Conditiones pastoris prosequitur, ut a fure, & latrone adhuc magis discernatur: simul etiam quia aliquibus harum usus est postea, ut se esse uerum pastorem, & Christum manifestet. Nam primus, & princeps pastorum Christus, aliqua habet communia cum pastoribus suis, quos ut ministros, & vicarios in ouili constituit. Primo igitur accedenti ad ostium, pastori aperit ostiarius: non autem furibus, aut latronibus. Secundo ingredientis pastoris vocem oues discernunt, & pastorem agnoscunt, ex consuetudine, & frequentia vocis: hoc enim significat: *Vocem eius audiunt*, id est, eum ex voce discernunt. Tertio proprijs nominibus oues vocat. Quarto educit eas ad pascua. Hæc sic intellige; ingreditur pastor ouile, ut ad pascua educat oues, nominatim eas vocat, & ipsæ pastoris voces agnoscunt obediunt,

Pastoris proprietates.

diunt, & veniunt ipsum sequentes. Est igitur prima conditio pastoris, ingressus per ostium: secunda, ostiarius aperit: tertia, ab ouibus ex voce agnoscitur: quarta nominatim vocat eas: quinta, ex ouili ad pascua educit.

A N N O T A T I O I I.

Ostij, & ostiarii nomine quis intelligendus.

Q Vid per ostium, & ostiarium hoc in loco intelligendum sit, tractant Doctores. Chrysostr. homil. 58. Ostium diuinas scripturas legis, & Prophetarum interpretatur: cum per has ingressus sit Christus. Præmissæ sunt enim scripturæ, in quibus, quæ futura erant in Christo, & per Christum prædicerentur: ut adueniens Christus per ea agnosceretur, quæ prædicta sunt: hoc igitur est ostium. Ostiarius autem dicit esse Moysen, cui leges diuinæ concredita sunt. Idem Euthymius cum alijs sentit. At August. tract. 45. Christum ipsum ostium, Spiritum Sanctum autem dicit esse ostiarium, tract. 46. quam expositionem amplectuntur aliqui: hi enim omnes parabolam de pastore vero, qui Christus est, exponunt. Ista tamen expositio maxime Chrysostr. non videtur accommodari posse. Cum enim Christus se esse ostium interpretatur, non video qua ratione aliud præter Christum alicui exponere liceat: quod si aliud ostium ab hoc discernas, erit profecto in verbis Christi confusio, dum vnū ostium in primis, alterum in proximis verbis intelligit, cum non explicuerit, quod sit illud primum.

Christus est ostium.

Ipsè ergo est ostium, quatenus per ipsum fidem ingressus patet in ouile Ecclesiæ pastoribus, & ouibus, & per ipsum discernuntur latrones, & fures a veris pastoribus Ecclesiæ, & semper discreti sunt etiam ante aduentum eius: nam qui creditur nunc venisse, prius venturus credebatur. Hoc igitur est, quod statuit docere, se esse ostium hoc, adeoque a veritate abesse calumniam Phariseorum eum seductorem dicentium: ut ij sint potius seductores, qui non ipsum recipiunt, ij vero veri pastores, & Prophetæ, qui eum consententur, & confessi sunt. Adde scripturas non esse ostium Christi, sed ipsum Christum esse earum ostium, quod constat

A ex Prouerb. Beatus vir, qui audit me, & vigilat ad fores meas quotidie, & obseruat ad postes ostij mei. Ostium hoc Christus est, per quem ad Deum ingredimur. Fores, & postes ostij huius, scripturæ sunt: ad quarum studium & obseruationem Spiritus sanctus exhortans dicit: Beatus ille, qui intentus est postibus & foribus ostij mei: id est, vigilat & considerat scripturas, ut dum videt impleri, quæ prædicta sunt in eis, sciat & discernat tempus aduentus Christi: sicut qui intentus est foribus, & postibus ostij clausi, quando motum, aut strepitum percipit, iam aperiri ianuam agnoscit. Christus ergo ostium ipsum est, clausum scripturarum legis, & Prophetarum, velut foribus, & postibus.

Præterea Moyses nō aperit ostium scripturarum credentibus in Christum, sed potius Spiritus sanctus ipse. Nec solis scripturis Moysis continebatur Christus, sed etiam prophetarum: non igitur ipse est ostiarius. Ostium igitur Christus est, non sui quia de se non loquitur in parabola, ut velit significare, se esse pastorem: solum enim docere conatur se non esse seductorem, sed eum, per quem in ouile Ecclesiæ ingrediendum est: & qui per eum intrat, verum esse pastorem, qui vero aliunde furem, & latronem. Veri igitur pastores, & prælati per Christum intrant, his Spiritus sanctus aperit ianuam: quia fides ipsa, per quam ingreditur, donum est Spiritus sancti: potestatem veram eis impertit, ut quæ faciunt rata sint. Oues etiam vocem agnoscunt, quia verus pastor doctrinam antiquam, & iam in Ecclesia receptam docet, & per legitimam potestatem & veram doctrinam pascit, & ad pascua educit oues: &, si ut debet officium exercet, nominatim vocat: quæ postea omnia exactius declarabuntur.

Spiritus sanctus Ostiarius est.

Et cum

Et cum proprias oves emisit, ante eas vadit, & oves illum sequuntur, quia sciunt vocem eius. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum.

COMMENTARIUS.

Sexta conditio boni pastoris, est ante eductas, & emissas oves vadit, eas ducens, & viam dirigens ad pastum, & oves sequuntur eum ante euntem, quia vocem agnoscunt. Nam pastor sonos & voces emittit, oves vocans, quas agnoscences, ipsum præeuntem, & ducentem sequuntur. Alienum autem non solum non sequuntur, sed potius fugiunt, quia vocem eius non agnoscunt; non enim assuetæ sunt vocibus alienorum. Possimus hæc verba in duas conditiones distinguere, veri pastoris, vt sit sexta, oves præire, septima autem oves sequi. Possimus etiam vnam, & eandem conditionem, ex vtraque perfectam facere: & erit sexta.

Alia Pastoris proprietas.

ANNOTATIO III.

Pastoris est sequi, & etiã antecedere greges.

Attende pastores, & sequi, & antecedere solere oves, seu greges. Quando enim educuntur ex ouilibus, aut in aliquem locum transferuntur, præcedit dux viæ pastor, dirigens ad pastum, vel locum in quem ducuntur: & hic est pastor notus ouibus, vt vocem eius audientes ipsum sequantur. Alij etiam sequuntur oves, ne aliqua ovis defessa maneat, aut aliqua de causa recedat a grege: indigent enim oves & greges, non ductore solum, sed & custode. Hinc est, quod in scriptura aliquando vnum, aliquando alterum legimus. Psal. 77. De post ferantes accipit eum. Et 2. Reg. 7. Ego te tuli de pascuis, sequentem greges. Est enim vilis officium sequi, & solet esse seruorum, atque famulorum. Psalm. vero 79. dicitur: Qui regis Israel intende, qui deducis velut ouem Ioseph. Verbum deducis אָנַחַן Septuaginta verterunt ὀδηγέω, a verbo ὀδηγέω, quod significat duco, seu dux sum, inde ὀδηγός, id est dux, qui præcedit, & viam demonstrat. Et Ierem. 17. Ego au-

tem non sum turbatus te pastore sequens. Ecce pastor præcedit. De hoc igitur pastore dicitur. Ante eas vadit. Hinc sequitur obiectionem Chryl. hom. 58. non esse validam: inquit, enim solere pastores sequi, non præcedere. Nec responsio eius videtur satis accommodata, dum ait pastores quidem sequi nõ præcedere: sed vt Christus se omnium ad veritatem inueniendam ducem ostendat, contrarium pastoribus morem seruat. Quæ responsio non videtur legitima: nam ex similitudinibus pastoris materialis, se verum pastorem esse ostendit. Oportet ergo materialem pastorem oves præcedere: nisi enim præiret potius se non esse verum pastorem probaret. Recentiores nescio quæ in hac parte sine auctoritate docent: veritas ex scriptura, & experiẽtia ipsa satis patet. Sunt enim qui præeunt, & sunt qui sequuntur. Illi vt dirigant, hi vt custodiãt. Dirigere est proprium eorum, qui noti sunt ouibus: non enim sequuntur, nisi cuius vocem, aut habitũ ex frequenti sensatione cognoscunt.

Pastor ouis custos, & ductor dicitur.

Hoc prouerbum dixit eis Iesus. Illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis.

COMMENTARIUS.

Non intellexerunt Pharisei, quid Dominus in parabola superiori significare voluerit: quamuis enim verborum uerticem perciperent, tamen sensum præteritum non sunt assecuti. Habet enim parabola seu similitudo, præter communem verborum intelligentiam, latentem quandam significationem, quæ ex collatione, seu similitudine intelligentiæ prioris accipitur. Hanc non percepe-

perceperunt increduli illi homines. Et recte hoc est a Domino factum, vt se esse cæcos, & non percipere, quæ dicebantur, vel ipsa experientia discerent: & quod verbo non credebant, opere ipso probarent.

ANNOTATIO IV.

Prouerbiũ quid significet.

Prouerbiũ hoc loco Græce dicitur, ἰσοψηφία: est autem dictum commune, quod per hominũ ora passim circumfertur, quod alio nomine Adagium vocatur. Hoc autem loco, non in hac sumitur significatione, sed vt idem sit quod parabola. Græce παραβολή, quasi comparatio & similitudo: frequenter enim vnum pro altero vsurpatur, & prouerbiũ parabola, & parabola prouerbiũ dicitur in scriptura. Apud Hebræos autem est מָשָׁל Prouerbiũ igitur, parabolam significat in hoc loco: cuius cum alter sit sensus, præter eum, qui ex communi uocum significatione concipitur, explicatione indiget, aut diligenti studio, vt intelligatur,

opus est. Verbum autem Hebræum commune est, & prouerbio, seu adagio, & parabola: nam Ezech. 18. pro adagio sumitur. Quid est quod parabolam uertitis in prouerbiũ? In Hebræo est uerbum cum nomine, vt solent sæpe Hebræi facere, ac si barbare diceremus, quid est, quod prouerbiũ prouerbiatis? non enim Latinũ uerbum habemus, sed nomen: id est, frequenter hoc prouerbiũ profertis. At Psal. 18. Inclinabo in parabolam, aurem meam. In Hebræo idem est nomen & parabola accipitur. Explicare autẽ differentiam inter parabolam, prouerbiũ & exemplum, & diffinire singula, non est nostri hoc loco instituti.

Dixit ergo iterum eis Iesus: Amen amen dico uobis, quia ego sum ostium ouium.

COMMENTARIUS.

Cum intelligerent allegoriam sententiæ præcedentis, dignatus est Dominus explicare: & hoc illa particula Ergo, indicat, ac si diceret: cum non assecuti essent Pharisei sensum, propterea Dominus hæc iterum, & secundo loco adiunxit, vt quæ non erant intellecta, exponeret. Aseueranter igitur se ostium ouium esse dicit: vt enim per ostium aditus, & ingressus patet in ouile: sic per Christum, & fidem in ipsum ingrediendum est in Ecclesiam Dei, & in regnum cæleste. Qui enim de Christo non recte sentit, ab ouili hoc excluditur, nec ei patet ingressus. Quibus uerbis significat illos Phariseos esse extra Dei, & Christi Ecclesiam: quamuis sibi maxime præcipuum locũ in Synagoga tenere uiderentur: cæcum autem illum ab eis reiectum, non esse uere exclusum ab ouili Dei. Hic enim per ostium uerum intrauit, illi autem ostium hoc per quod oportebat ingredi respuerunt. Hinc patet causa, cur Dominus se ostium esse dixerit: quamuis enim pastor sit, vt inferius docebit: tamen quia parabola hæc eo tendebat, vt Phariseos ostenderet de ouili Dei non futuros, nisi in Christum crederent: decipiq. ualde, putantes de Synagoga merito eiectum cæcum, quia in eũ crediderat, cum ipsi potius extra Synagogam ueram essent: propterea dixit, Ego sum ostium. Si enim pastorem se diceret, non uideretur excludere eos ab ouili, sicut manifeste excludit, quando ostium se esse dicit: qui enim non intrant per ostium, fures sunt. Et attende non simpliciter ostium se esse dixisse, sed Ostium ouium: vt ueritatem etiam secundam superius narratam doceret, nempe non ostium tantum pastorum, sed etiam ouium esse: vt nec inter oves quidem Dei sit, qui per ipsum non intrauerit: & rursus omnes intrantes esse oves, siue pastores sint, siue tantum oves. Hæc uerba satis probant ostium illud, de quo superius mentio facta est, non esse scripturas, sed ipsum Christum. Nec eam sententiam esse pronuntiatam propter Christum, sed propter alios ministros, & pastores, qui ueri non sunt, nisi per eum ingrediantur: vt ex eo Phariseos

Quo modo Christus ostium.

Quare Christus ostium dicitur ouium.

Pharisæos argueret, qui se veros pastores, & prælatos existimabant: cum tamen Christum, qui ostium est, reiecerint, cæcumq. illum excluderint, qui vere per ostium intrauerat. Esse autem hæc verba explicationem præcedentis parabolæ præter contextum ipsum, indicat illa particula *Ergo*, quæ eo posita est, vt significet Dominum hanc posteriorem addidisse sententiam: quia Iudæi non intellexerant priorem. Si autem non esset hæc explicatio prioris, non recte, nec accomodate ista connecterentur. Ostium igitur Christus est, per quod oues, & pastores oportet in Ecclesiam Dei ingredi.

Omnes, quotquot venerunt fures sunt, & latrones.

Prosequitur parabolæ explicationem contra pastores falsos: quos Latrones conuincit esse, quia se ostium ouilis, & ouium faciebant, & eas a vero Christo auertebant, sibi pastoris officium vsurpantes. Restringenda est autem sententia hæc generalis per præcedentem, vt sit sensus: Omnes qui venerunt se pastores ouium dicentes, aut Christum se esse iactantes, quia per ostium verum non intrarunt, fures fuisse, & latrones. cum non aliud sit ostium præter Christum, & qui per eum non intrant, oues non sunt, multo minus pastores. Hoc dicit propter nonnullos, qui ante eius aduentum, se tamquam Christum, & Messiam populo annuntiarunt, vel quod proprium Christi erat, sibi vsurparunt: quales fuerunt Theodas, & Iudas, de quibus habetur Act. 5. & si qui sunt alij. Hi enim deceperunt multos Iudæorum, eis persuadentes, se esse promissum Christum, aut quod Christi erat profitentes. Hi sunt fures, & latrones: at Christus est verum ostium, & qui per ipsum non intrat, de ouili non est. In Græco habetur, quotquot venerunt ante me, & ita Chry. Euthy. & ceteri Græci legunt.

Christus de eis loquitur, qui se veros pastores mentiebantur.

A N N O T A T I O V.

Contra Manichæos, hoc Ioannis loco abutentes.

Manichæi Prophetas contemnentes & damnantes, hoc loco abutebantur quia quotquot ante Christum venerunt, fures & latrones fuerunt, vt auctor est Aug. lib. 5. contra aduersarium legis, & prophetarum, cap. 4. Sed verbum sequens, vt recte Chrysost. hom. 58. dicit, hanc hæresim conuincit: nam sequitur, oues non audierunt eos, quod in laudem ouium dictum esse nemo negabit: at oues audierunt Prophetas, & si non audissent, essent maxime reprehendendæ: non igitur sententia hæc propter eos dicta est.

Quos dicat fures & latrones.

Qua vero ratione Prophetæ ab hac sententia excludantur, nõ eodem modo omnes exponunt. Aug. loco citato dicit excludi illo verbo, *Venerunt*: veri enim prophetæ non venerunt, sed missi sunt: Pseudo prophetæ autem a se ipsis venerunt, iuxta illud Ierem. 23. Non mittebam Prophetas, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Hæc ergo sententia secundum mentem Aug. omnes generaliter falsos prophetas cõcludit. Idem dicit Hiero. Osæ. 7. & ante eos eandem explicationem adfert Clem. Alex. lib. 1.

A Stromat. vt venire dicantur, quia non missi, sed a se ipsis venerunt: nec tantum Pseudo prophetas comprehendit in ista sententia, sed & illos Philosophos, qui dogmata erronea, & falsa tradiderunt, se hominum magistrorum & doctores facientes. Sed hæc expositio non firmo innititur fundamento: nam venire etiam dicuntur, qui missi sunt. Ioan. 1. dicitur de Ioanne, Hic venit, vt testimonium perhiberet de lumine, qui tamen paulo ante dicitur a Deo missus. Præterea non esse sic limitandam sententiam, probant sequentia verba, cum dicitur: *Quotquot venerunt, fures sunt: ego veni, vt vitam habeant*. Si propterea quia venerunt, dicitur fures, non erat dicendum: *Ego veni*, sed ego sum missus, quã obiectione sensit Aug. tract. 45. & aliter limitauit.

Aliqui nostro sæculo limitant hæc sententiam sic, *Quotquot venerunt, se Christum seu Messiam esse annunciantes, fures fuerunt*: sed nimis esset tunc restricta hæc sententia, nec cõstat aliquos tales præcessisse, qui se Christum iactassent, & mentiti essent. Iudam enim, & Theodam Christum se professos esse non legimus.

Accom-

Expositio textui conuenientior.

Accommodatior erit expositio, si non a Christo erat proprium, modo aliquo vsurpabant: quales illi duo fuerunt, de quibus A. 5. legimus: hi enim omnes non per ostium intrabant, quod vere est Christus.

Sed non audierunt eos oues.

C O M M E N T A R I V S.

Illos fures, & latrones fuisse, signo quodam probat veri, & falsi pastoris, quia oues eos non audierunt. Prædicauerunt quidem, & annuntiarunt se esse Christum, & Messiam aut se eas habere virtutes, quæ Christi futuri erant: sed oues vocem eorum, tãquam alienorum, non audierunt, nec eos secuti sunt. Quamuis enim aliqui eos receperunt, vt habetur Act. 5. tamen omnes cum ipsis perierunt: electi autem, & fideles veri non audierunt eos, nec voci ipsorum auscultarunt: si autem veri fuissent pastores, oues vocem eorum audissent.

A N N O T A T I O VI.

Quo modo veni sit fures & latrones ab ouibus nõ fuisse auditos.

Avg. tract. 45. magnam difficultatem monet, qua ratione dictum sit: *Oues non audisse Pseudo Prophetas, fures, & latrones illos*, cum certum sit multos ex electis aliquo tempore deceptos extitisse. Sicut multi sunt reprobi, qui aliquo tempore veritatem sequuntur: modo autem multi sunt electi, qui inter infideles, aut inter peccatores adhuc viuunt pessime: multi etiam hæresibus sunt obcæcati, qui tamen conuertendi sunt ad veritatem. Sicut e contrario non desunt, qui nunc bene viuunt, male postea victuri, & malo sine vitam finituri. Ergo oues vocem latronum audire potuerunt, & sequi. Recitat Aug. quorundam responsonem: nempe tunc non esse oues, quando fures audiunt, & sequuntur. Huic opponit Aug. illud Ezech. 34. Errantem ouem non reuocastis: ouis igitur erat,

etiam quando errabat. Idcirco alteram ipse adhibet responsonem: oues non audisse eos, quia non in ea voce audienda perseuerarunt. Quãuis enim aliqui electi ad tempus falsos Doctores, & Pseudo Prophetas audiant: respiciunt & recedunt ab eis, ad suum verum reuertuntur pastorem. Hæc Aug.

Possumus etiam aliter respondere, vt non de electis tantum, & prædestinatis hæc exponamus: nam oues fideles omnes sunt, siue reprobi, siue electi, & ad ouile tam hi, quam illi pertinent: oues igitur non eos audisse dicuntur, quia illi, qui populum a lege, & Prophetis auertebant, paucos sui erroris defensores, & discipulos habuerunt, breuiq. omnes perierunt: at verum Christum nõ pauci, sed innumeri populi ex Iudæis, & Gentibus erant audituri, nec nomen eius vmquam cessaturum.

Ego sum ostium: per me, si quis introierit, saluabitur.

C O M M E N T A R I V S.

Iterum repetit se esse ostium: prius enim esse ostium dixerat ratione pastorum, vt parabolam explicaret & alios omnes, qui Pseudochristi exiterunt, reijceret. nunc iterum repetit se ostium esse: vt probet esse ostium respectu ouium, sicut & pastorum, omnium qui in ouile intrant. *Qui per me, inquit, introierit vitam* habebit, & *saluabitur*, & sumitur similitudo ab ostio ouilis. Sicut enim oues in ouile per ostium intrantes, ibi conseruantur, & tutæ, ac securæ manent a lupis vitæ earum insidiatibus: sic qui in Ecclesiam per Christum intrant, vitam habent, & ab hostium potestate liberantur, extra quam Ecclesiam

Sff siam

fiam salus, spiritualisq. vita non est. Argumentum veri ostij est, quando per ipsum in ouile verum salutis intratur. Illi fures ostia fuerunt, non ouilis, sed macelli: perierunt enim omnes illi, qui illos sunt secuti, vt pater Act. 5. Ad hoc enim alludit Dominus dicens: *Per me si quis introierit, saluabitur.* quasi ostiū sit non macelli, sed ouilis, vbi non maclantur, sed saluantur oues.

Et ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet.

Non solū, qui per Christum ingreditur in ouile Ecclesiæ, salutē & vitam cōsequitur: sed in omnibus suis actionibus, & operibus, siue occultis siue manifestis dirigitur, & prosperatur, iuxta illud: *Omnia, quæcumque faciet, prosperabuntur.* & est metaphora ab ouibus, quæ siue ingrediantur, siue egrediantur, quocumque se conuertunt, inueniunt pascua. Tanta est fecunditas, & vbertas ouilis Christi, quæ est sancta Ecclesia. Phrasis est Hebræa egressum, & ingressum appellare omnia negotia, & opera hominis. sic. 2. Reg. 3. Ioab dixit ad Dauid: Ignoras Abner filium Ner, quoniam ad hoc venit ad te, vt deciperet te, & sciret exitum tuum, & introitum tuum? id est omnia opera tua, siue quæ in secreto, siue quæ in manifesto agis. & 3. Reg. 3. Ego sum puer paruulus ignorans in ingressum, & exitum meum? id est neiciens, quæ me oportet facere, siue in his quæ ad me, siue in his, quæ ad regni administrationē pertinent. & Ps. 120. Dominus custodiat introitum tuum, & exitū tuū: id est, in omnibus operibus tuis, siue quæ ad te, siue quæ ad alios spectant, siue publica, siue secreta protegat, & conseruet te. Sic etiam nunc dicitur, vbi que inueniet pascua diuinæ doctrinæ, & gratiæ, iuxta illud Psal. 22. Dominus regit me, nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocauit. & Ezech. 34. In pascuis vberimis pascam eas, & in montibus excelsis Israel erunt pascua eorum. quæ verba Hieronymus de militante, & triumphante Ecclesia exponit.

Ingressus & exitus nomine quid scriptura significet.

A N N O T A T I O VII.

Ingradi, & egredi multifaria exponitur.

Avgust. tract. 45. duplicem superioris sententiæ adfert interpretationem. Vna est, vt per exitum opera exteriora, per ingressum, opera interiora intelligantur: in vtrisque enim a Deo oues Christi pascuntur. Et conformis est hæc expositio illi, quam Chaldaica paraphras adhibet illis verbis Psalmi, Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuū: introitum, inquit, id est, legis studium: exitum, id est, negotiationem. Similem fere expositionē adfert Basil. lib. de Spir. sancto. cap. 8. Altera est, vt per introitum intelligamus ingressum per viam fidem in Ecclesiam militantem, vbi pascua salutis sunt: per egressum, mortem temporalem, per quam fit transitus in Ecclesiam triumphatē, & regnum celeste, vbi sunt perfecta pascua, & perennia. Et cōforme est illud Hieron. super Ezech. 34. quod in

commentario adduximus. Sunt istæ interpretationes quantum ad doctrinam veræ, & quantum ad sensum probabiles: nec in re diuersæ sunt ab ea, quam in cōmentario posuimus, præter id, quod phrasia illa est Hebræa, significans veluti generalitatem quandam operationum, & actionum. Euthy. exponit: *Egredietur, & ingredietur,* id est, ad omnem mundi locum, vt significetur Ecclesiæ dilatatio. Aliqui recentiorum exponunt: *Egredietur, & ingredietur,* id est, libere, & secure conuersabitur, iuxta illud 1. Reg. 13. De Dauid, qui ingrediebatur, & egrediebatur in conspectu populi: id est, familiariter, & libere cōuersabatur. Et Act. 1. In omni tempore, quo intrauit, & exiuit inter nos Iesus: id est, nobiscum est familiariter conuersatus. Quæuis hæc omnia vera sint, mihi tamē magis probatur, quod in cōmentario dixi.

Fur

Fur non venit, nisi vt furetur, & maclat, & perdat: ego veni, vt vitam habeant, & abundantius habeant.

C O M M E N T A R I V S.

SE esse verum ostium ouium, non autem illos, qui ante eum venerunt, probat: quia illi in ruinam, & destructionem ouium venerunt, perierunt enim, qui eos secuti sunt. Alludit vero ad illud Act. 5. At ipse venit *Vitam habeant, & abundantius habeant,* nempe vitam habeant gratiæ in hoc sæculo, & abundantius in futuro æternam consequantur. Viuit enim iustus in hoc sæculo vita gratiæ, perfectiorem postea etiam per Christū consecuturus vitam, beatam nempe, in gloria. sic Aug. tract. 45. & Chry. ho. 58. exponunt: adhuc in hoc sæculo vita gratiæ datur, & abundantius datur, quia iustus in gratia augetur, & magis, ac magis crescit. 1. Thes. 4. Sic & ambuletis vt abundetis magis. Rursus *Vitam habeant,* id est liberentur a malis. *Et abundantius habeant,* id est, fruantur bonis. Venit enim, vt, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic exponit Olimpiodo. in Eccle. cap. 2. Rursus *Vitam habeant,* quam per fidem in me venturum habebant. *Et abundantius habeant:* nam maior, & copiosior est Euangelij, quam quæ in lege dabatur gratia. Omnia hæc vera sunt, & per Christum data, & ad huius sententiæ veritatem pertinent.

Quid sit vitam habere & abundantius habere.

Ego sum pastor bonus.

NE ostium solum Christum esse aliquis existimaret, quasi alius esset pastor, qui per eum intraturus esset, adiunxit se esse etiam pastorem, & quidem bonum, non quemcumque, sed illum verum, & principem pastorem. Et nota artificium Spiritus Sancti: si enim pastorem solum diceret, non excludebat alios a ratione pastoris, qui per ipsum non intrant: si ostium solum prædicaret, alium esse pastorem & Christum suspicari aliquis posset, ideo vtrumque coniunxit: illud tamen ex parabola instituto, hoc vero ex data occasione. & hic est legitimus sensus huius totius contextus. Pastorem autem bonum se dicit, vt non solum a latronibus, & furibus se sepatet, & distinguat: sed ab alijs, qui curam veri pastoris non habent, & mercenarij dicuntur: & ab ijs etiam qui boni sunt, per ipsum tamen intrant in ouile ouium. Est autem articulus Græcus appositus duplex, nempe Ego sum ille pastor, ille bonus: vt hoc significet Dominus se esse illum verum pastorem promissum in prophetis. Suscitabo super ea pastorem vnum, qui pascat ea, seruum meum Dauid ipse pascet ea, & ipse erit eis in pastorem: quæ verba de Dauidis persona intelligi nequeunt qui tunc mortuus erat, sed de Christo, qui ex eius semine erat venturus, vt sacri Doctores, & Hebræi ipsi intellexerunt. Ad hoc alludens dicit: Ego sum pastor ille bonus insignis & pastorum omnium princeps: promissus olim venturus, de quo. 1. Pet. 5. Cum apparuerit princeps pastorum. & 1. Pet. 2. Eratis sicut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem, & Episcopum animarum vestrarum. Lege quæ in annotatione consequuntur.

A N N O T A T I O VIII.

Quattuor Pastorum species in scriptura reperiuntur.

Qui alijs præstunt, & eorum curam gerunt in scriptura dicuntur pastores per quandam metaphoram, & similitudinem.

Anem pastorum, qui ouium custodiæ incumbunt. Horum autem pastorum quattuor genera in eadē scriptura reperiuntur. Primum

ss 2

num est eorum, qui cum nullam habeant legitimam potestatem, & auctoritatem supra alios, eam sibi ipsi usurpant, intruduntque, se in officia gubernandi, regendi, & docendi, quae ad ipsos non spectant, & ad quae vocati vere non sunt. De his dictum est Zach. 11. Ecce ego suscitabo pastorem, qui derelicta non visitabit: nec dispersum queret. Horum sub alio nomine meminit Ierem. cap. 14. Falso, inquit, vaticinati sunt Prophetae: non misi eos: non praecipi eis: non locutus sum ad illos. & Mat. 7. Attendite vobis a falsis Prophetis. Contra hos dictum est Heb. 5. Nemo assumit sibi honorem, nisi qui vocatur a Deo, tamquam Aaron.

Secundum genus pastorum est, qui legitimam habent potestatem, & auctoritatem, eam tamen non administrant, ut oportet: quos Basil. ora. pro Sancto Mamante vnico verbo describit, nempe qui non ouibus, sed sibi prodesse cupiunt. & Aug. tract. 46. in Ioan. Qui ob honorem, inquit, aut lucrum temporale alijs praesunt: de huiusmodi Ezech. dictum est: Vae pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos, nonne greges a pastoribus pascentur? Lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat, occidebatis, gregem autem meum non pascebatis: quod infirmum fuit, non consolidastis: & quod aegrotum non sanastis: quod contractum est, non alligastis: & quod abiectum erat non reduxistis, & quod perierat, non quaesistis: & cum auctoritate imperabatis eis, & cum potentia. Hi pastores veri sunt, quia legitimam habent potestatem, non ut primi, qui non veri, sed falsi sunt pastores. Quaquam autem veri sint, mercenarij tamen dicuntur: tales erant illi Principes Sacerdotum, Scribae, & Pharisaei, de quibus dictum est, Mat. 23. Super cathedram Moyse sederunt Scribae, & Pharisaei: quaecumque dixerint vobis, seruate, & facite, secundum vero opera eorum nolite facere. quasi diceret: quia veri sunt pastores, & potestatem habent, obedite eis: quia vero mercenarij sunt, eorum opera nolite imitari. Malos enim Principes & Praelatos, habentes potestatem legitimam honorare, eisque obedire, sed non illos imitari debemus.

Tertium genus pastorum est eorum, qui & legitimam habent potestatem, & eam ut par est, & ut expedit, administrant, non sibi, sed gregi prodesse cupientes: hi pastores boni sunt, de quibus scriptum est Iere. 3. Dabo vobis pastores iuxta cor meum. Horum omnium pastorum mentionem facit Dominus in hoc sermone, primos appel-

Quales Pastores fuerint Scribae & Pharisaei.

Quos Christus fures, mercenarios, & quos Pastores appellat

lat fures, & latrones, non ingrediētes per ostium: secundos vocat mercenarios, qui vident lupum venientē, & dimitunt oves, & fugiunt: tertios dicit bonos esse pastores, qui animam ponunt pro ouibus suis.

Ultra haec tria pastorum genera reperitur in scriptura aliud quartum, sub quo vnicus est pastor, nempe Messias, seu Christus in lege, & prophetis promissus venturus: de quo dictum est Ezech. 34. Suscitabo super eos pastorem vnum. & Za. 13. Fraemea suscitare super pastorem meum. & ibidem: Percute pastorem, & dispergetur oves. Alia testimonia in commentario produximus.

His igitur notatis, attendendum est, pro vera intelligentia huius contextus, Christum se bonum pastorem appellare, & tale esse confirmare: non tantum ut a furibus, & latronibus, & mercenarijs seipsum discernat, sed etiam ut a bonis pastoribus distinguat, ostendatque se esse bonum pastorem, non quemcumque, sed illum vnicum promissum in lege, & praedictum per prophetas, nempe verum Christum & Messiam: quem inter alia cognomina, hoc ipsum etiam habiturum, praedictum erat. Hoc est ergo, quod nunc dicit: *Ego sum pastor bonus*, ille nempe vnicus pastor per Prophetas praenunciatus. Hunc esse sensum legitimum huius contextus multa probant. Primum est causa, ob quam Christus totum hunc habuit sermonem: ea enim fuit, quia Iudaei eiecerant e Synagoga caecum illum, eo quod Christum constitebatur, quasi iudicantes, & declarantes Christum esse pseudo prophetam, & falsum Christum. Propter hoc Dominus caecum defendens probat potius eos esse extra veram Synagogam, & Ecclesiam: hoc autem confirmat, dum se ostium ouium, & se esse verum pastorem dicit: quae ad rem non facerent, nisi de pastore illo promisso, & vnico loqueretur. Vtitur enim his nominibus, ouilis, ostij, & pastoris, occasione eiectionis e Synagoga, a qua velut ab ouili, excluderunt caecum.

Alterum est verbum illud: *Quotquot ante me venerunt, fures sunt, & latrones*, quod haud dubie intelligendum est de ijs, qui falso nomen Christi, aut aliquid, quod Christi futurum erat, sibi usurparunt. Cum igitur ab his se fecernens dicit: *Ego sum pastor bonus*, non quemcumque bonum pastorem, sed illum vnicum significat, cuius officium falso sibi tribuerunt fures, & latrones. Tertium est, quod inferius sequitur: *Alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere*, quis non intel-

Christi scopus est ostendere se bonum illum Pastorem, & Messiam esse.

intelligit hoc esse peculiare pastori illi, A nempe Christo? Quartum est, quod Dominus ad probandum se esse bonum pastorem, adducit. *Cognosco oves meas, & cognoscunt me mea, sicut ego cognosco patrem &c.* hoc nemo hominum dicere vere potuit, nec poterit, praeter illum vnicum pastorem Christum. Igitur sententia haec: *Ego sum pastor bonus*, in eum est interpretanda sensum, ut significet Christum esse bonum pastorem illum vnicum, quem venturum prophetae praedixerant: talis enim a Iudaeis legis, & scriptura-

rum peritis, futurus credebatur, & expectabatur: eaq. de causa, ut in commentario adnotauimus, cum duplici articulo Graece legitur: *Ego sum ille pastor, ille bonus*. Hinc est quod Dominus bis hanc sententiam repetit: *Ego sum pastor bonus*: prius quidem ut se a furibus, latronibus, & mercenarijs fecernat: posterius vero, ut se etiam a bonis quibuscumque pastoribus longe differre doceat, utpote qui sit vnicus, & princeps omnium pastorum: hoc enim nomine appellatus est a Petro 1. epist. c. 5.

Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis.

C O M M E N T A R I V S.

PROBaturus se esse bonum pastorem primo se a mercenario fecernit: & ut id efficiat, vniam differentiam inter vtrumque constituit, nempe bonum pastorem, vitam omnibus periculis exponere in ouium defensionem, tutelam, & salutem: hoc autem mercenarius non facit, ut in sequenti sententia exponitur. *Animam*, hoc loco vitam corporalem intelligit, quod saepe in scriptura fit. Matt. 2. Defuncti sunt enim, qui querebant animam pueri. Ioan. 13. Animam meam pro te ponam.

A N N O T A T I O IX.

Quo modo comedatur Pastor animam pro ouibus ponens, cum hoc non liceat.

POffet aliquis obijcere circa hanc sententiam nempe metaphoram pastoris, mercenarij, & ouium non accommodari conuenienter praesenti instituto. Pastor enim non ponit animam suam pro ouibus: nam plurius facit homo vitam temporalem quam oves omnes, quas possidet. Iob 2. Pelle pro pelle, & cuncta quae habet homo, dabit pro anima sua: & quod magis vrget si animam ponat pro ouibus, pro quarum conseruatione mori non recusat, non recte facit, nec laudandus est: vita enim temporalis maius bonum, & praestantius est, quam pecunia, & res temporales, non ergo virtutis ordo seruetur, si pro eo quod minus est, maius exponitur. Vnde sicut pro honore, ita & pro rebus temporalibus vitiosum est vitam commutare temporalem: qui igitur pro hisce ouibus dat animam suam, bonus non est pastor. Aliqui hoc victi argumento de solis pastoribus spiritualibus, nempe qui per similitudinem pastores dicuntur, hanc sententiam intelligendam censent: quorum opinioni, & expositioni contextus obstat. Nam Dominus metaphoram prosequitur in tota

sententia: *Mercenarius*, inquit, *videt lupum venientem, & fugit, & dimittit oves, & lupus rapit, & dispergit: bonus*, autem *pastor, & cuius sunt oves animam dat, & vite periculo se exponit pro ouium defensione.* Non ergo negari potest, haec omnia sumpta ex metaphora, & id mihi probabilius videtur.

Quod autem in contrarium allatum est, facile soluitur: duo enim respondeo. Vnum est non dici pastorem bonum, eo quod bene & recte secundum virtutem agat: sed quia, quod officij sui est, accurate perficiat. Exemplum habemus Luc. 16. in Villico illo iniquitatis, qui prudenter egisse dicitur, cum iniue & iniuste sit operatus donando, quae Domini erant: ita & bonus pastor dicitur, quia ouibus maxime consulit. Saepe enim in scriptura rebus male gestis bonae significatur, ut docet Greg. lib. 3. Moral. cap. 16. Bonus ergo Praelatus pastori confertur, qui animam ponit pro ouibus, etiam si hic non in hoc laudandus sit, quasi recte egerit. sicuti nec recte egit Villicus, quem nihilominus iusti quodam modo imitari iubentur.

Difficultatis solutio.

Alterum

Licet quādoque pro temporalibus vitam exponere.

Alterum est, quod magis ad rem facit: non semper esse vitiosum vitam dare, & periculo vitæ temporalis se exponere pro ouibus, & rebus temporalibus defendendis. Quando enim temporalia ad honestū finem ordinantur, & diriguntur, licet eas desiderare, acquirere, conseruare, & pro eorum defensione vitæ periculo se offerre: neque id est maius pro minori, sed potius pro maiori exponere. Nam temporalia ad honestum finem ordinata, rationem boni honesti habent: hac de causa licet ea defendere cum periculo vitæ etiam probabili, eaq. recuperare cum eodem periculo, debitis circūstantijs adhibitis. De hac tamen re non est locus hic plura dicendi, dicta autem ista sunt, vt ostendamus bonū esse posse pastorem, etiam secundum virtutem, qui pro ouibus vitam exponit temporalem: & id satis est ad metaphoram

conseruandam, quæ maxime ad contextū facit. Non est autem quærenda similitudo in omnibus: id enim vitiosum, & præter loquentis institutum est. Cogemur enim dicere, quæ falsa sunt: cum pastor ouium materialium, non diligat eas amore beneuolentiæ, sed vtili, & propter seipsum. Prælati vero non debent diligere subditos eo amore solo, sed præcipue propter vtilitatem, & bonum eorundem subditorū. Non est ergo metaphora sic extendenda, vt ad dissimilia trahatur, sed ea tantū complectitur, quæ sermone exprimuntur.

Hoc vltimo adnotandum est, animam dare pro aliquo non semper esse mori pro eo, sed aliquando etiam significat vitæ periculo se exponere: quod satis constat Act. 15. vbi de Paulo, & Barnaba, qui tunc viuebant, dicitur: Qui animas suas traderunt pro nomine Domini nostri.

Animā ponere, non semper mori significat.

Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propria, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit, & lupus rapit, & dispergit oues.

COMMENTARIUS.

Non sic se habet mercenarius: sed vitam propriam ab omnibus liberam periculis conseruat, etiam cum detrimento ouium. Nam dum lupum venientem videt, non expectat, sed fugit, & dimittit oues in periculo: lupus enim venit nemine resistente, & oues rapit & dispergit: aliquas earum rapit, & mactat: ceteras autem, quas rapere non potest, dispergit, quia timore, & terrore omnibus percussis, vnaquæque in suum locum fugit, fuga salutem quærens. Non sic facit verus & proprius pastor: sed lupo occurrit, ac vitæ subiens periculum resistit, & oues defendit. Quod egregius ille pastor Dauid, de cuius semine pastor hic bonus secundum carnem natus est, faciebat: qui. 1. Re. 17. dixit ad Saul: Pascebat seruus tuus patris sui gregem, & veniebat leo, vel vrsus, & tollebat arietem de medio gregis, & persequerbar eos, & percutiebam, e-ruebamq. de ore eorum, & illi consurgebant aduersum me: & apprehendebam mentum eorum, & suffocabam, interficiebamq. eos. Hoc profecto non mercenarij, sed veri pastoris erat. Mercenarium describit Dominus: Qui non est pastor, cuius non sunt oues propria, hæc duo ad idem pertinent: posterius enim est explicatio prioris, idcirco sine aliqua copulatione posita sunt: Qui non est pastor, nempe: Cuius oues propria non sunt.

Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus.

Utr mercenarius fugiat causam adiungit: quia ipse mercedem solam quærit, proinde quando pereunt oues, ipsi non pereunt, sed Domino, cuius sunt: siue ergo viuant, siue pereant, nec lucrum, nec damnum ei referunt, quia solam mercedem ex custodia ouium habet. Propterea fugit, & vitæ propriæ consequitur.

fulit. Hoc significat ista phrasis: Non pertinet ad eum de ouibus, id est, non pereunt in damnum ipsius, nec viuunt in lucrum. Mar. 4. Non ad te pertinet, quia perimus? id est, non tua res agitur. Aliqui vertunt, & oues non sunt illi curæ: seu, non est cura illi de ouibus: & sic Græce habetur, & sic interpres vertit. Luc. 10. Non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me solam ministrare? Quamuis autem sic legamus, ad eundem sensum refertur: nam mercenarij etiam curam gerunt de ouibus, sed dicuntur non esse illis curæ, quia non ipsi, sed dominis pereunt.

A N N O T A T I O X.

Mercenarium nomine Pharisæos significare.

Aduertenda sunt aliqua in exactiore superioris sententiæ declarationem. Vnum est, per hos mercenarios Dominum significasse illos Pharisæos, & primos Iudæorum, curam plebis gerentes: qui auaritiæ, & ambitioni dediti erant decimantes mentam & ciminum, & primos accubitus quærentes: hi non ouium vtilitati, sed propriæ studebant. Ita exponit Aug. tract. 46. & Basil. in orat. de S. Mamante. Esse etiam similes in Ecclesia Evangelica improbable non est, de quibus ad Phil. 2. dicitur: Quæ sua sunt quærent, non quæ Iesu Christi. Tria ergo genera hominum distinguit: quosdam, quos fures & latrones, quosdam, quos mercenarios appellat: illi Pseudo Prophetæ, qui cum auctoritatem non habeant, eam sibi vsurpant: hi prælati veri, sed debito modo suum officium non administrantes, sunt. A quibus se primo loco fecernit, dum se esse asserit pastorem bonum illum, qui animam ponit, pro ouibus, quia eius propriæ sunt: postea a bonis etiam pastoribus se esse diuersum docet, quos tertio loco significat.

Prælati Mercenarij non sunt, quia oues non eorum, sed Christi sunt.

Secundo est aduertendum: hinc dubitationem suboriri: Si enim mercenarius est, cuius oues propriæ non sunt, omnes nostri Prælati, & pastores mercenarij sunt, quia oues ipsorum non sunt: non enim sunt fideles oues huius, aut illius prælati, sed Christi, cuius est Ecclesia. Vnde Ioan. 20. dictum est Petro: Pasce oues meas: non tuas. Et Matth. 16. Aedificabo Ecclesiam meam: non tuam. & 1. Cor. 3. Sic nos existimet homo, vt ministros, & dispensatores. Quid ergo? dicemusne Apostolos, & successores omnes eorum mercenarios? Respondeo: qui propriæ vtilitati temporali studet, & officium suscipit non propter oues præcipue, sed propter honorem, aut lucrum, aut bonum aliquod proprium, mercenarius est, qui facile imminente periculo, & cessante lucro dimittit oues,

quia non habet iam, quod in eis pascendis sibi proposuerat. Ceterum qui vtilitatem ouium in officio præcipue quærit, & commoda propria temporalia postponit, non mercenarius, sed proprius est pastor: quia & si vere oues eius non sint, ita eas tamen tractat, ac si suæ essent. Et propterea vicarij, ac ministri Christi dicuntur, vices eius gerentes: quia sicut Christus tamquam vere suas gubernat, ita vicarii eodem affectu in eas feruntur, quo is, cuius sunt vicarii. Charitas enim qua diligitur Deus facit, vt quæ Dei, & Christi sunt, velut propria reputentur: inde fit, vt hi vitam, & sanguinem pro ouibus fundant. Exemplum est in illo Dauid, quod in commentario attulimus, pascebat gregem, non suum, sed patris: at quia patris erat, adeo suum reputabat, vt in vrsus, & Leonem rapientes etiam ouem vnam insurgeret, & de ipsorum ore eriperet: talis Petrus, talis Paulus, tales Apostoli, & multi postea eorum successores: tales etiam diuina gratia habet nunc Ecclesia nostra multos.

Tertio aduertendum est: Gaudētium hæreticum, vt refert Aug. lib. 2. contra epist. eiusdē cap. 8. hoc loco fuisse abusum, ad probandum non esse vlla ratione concessum in persecutione fugere: quia Mercenarius fugit, & dimittit oues. Nec intelligebat iste hæreticus aliquando fugiente pastore, non dimitti oues, nec lupum rapere, aut dispergere. Fugit Paulus per murum dimissus, tamen non propterea lupus fideles disperdit, aut rapuit. Aliquando enim quæritur solus pastor, non oues: & tunc si pastor fugiat, in periculo non manent oues. Aliquando etiam, si non solus quærat, fugit corpore, sed non animo, nec cura, nec prouidentia, vt August. dicit: addent aliquos corpore non fugientes, fugere & dimittere oues, vt qui iustitiam deserunt timore, vel affectu, quamuis corpore adsint, vere fugiunt, & mercenarii

Gaudētium ad suam heresim verbis Evangelij abutitur.

narii sunt. De hac tamen materia non est nostri instituti plura differere. Sunt enim casus, quando, & Prælati licet fugere corpore, nec tamen, vere fugiunt, nec mercenarij sunt: nobis exemplum Pauli, & doctrina Christi nunc sufficiat. Mat. 10. Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate. fugite in aliam, de qua re extant multæ doctrinæ sanctorum, & præcipue Apologia Athanasij de fuga sua.

Luporum nomine, qui sint intelligendi.

Quarto est aduertendum, per lupum non solos hæreticos, tyrannos, & nominis Christi persecutores intelligi, sed quoscunque, qui fideles a iustitia auertere co-

nantur, qui timorem aliquem sua potentia Prælati incutere solent. Sed non satis est pastoribus, si non fugiant lupos, quando terrentes inuadunt: sed adhuc cauere debent, ne cum lupis amicitias incant, in ouium detrimentum. Quod recte annotauit Anacletus Papa in epist. 1. Turpe profecto est pastoribus, lupos habere amicos in suarum ouium damnum: hi enim & si corpore non fugiant, & dimittant oues, corde tamen, & animo, quod peius est, longe fugiunt, & in grauiori periculo relinquunt oues, quando lupus, & tutus, & securus inuadit.

Ego sum Pastor bonus.

COMMENTARIVS.

Repetit se bonum pastorem, vt postquam a mercenarijs, & furibus distinctum se esse probauit, ab alijs omnibus etiam bonis pastoribus secernatur: seq. esse illum vnicum, & verum pastorem promissum ostendat: ea enim de causa hoc verbum repetitur.

Et cognosco oues meas.

Quattuor argumentis a signo sumptis, se esse verum & bonum illum Pastorem probat: quorum primum est: *Et cognosco oues meas.* in his sententijs particula *Et*, loco *quia*, posita est: est enim Hebræa phrasis, vt superius annotauimus. Nota vna ex ijs, quæ supra numeratæ sunt, quibus pastor a latrone, & fure secernitur, hæc est. Est igitur pastoris veri, suas oues cognoscere: nemo tamen cognitionem habere potest, quam Christus vnicus ille pastor habet suorum electorum. Pastores enim oues suas non cognoscunt distincte, nisi aliquo signo exteriori notentur, quo vti solent, vt eas agnoscant, & inter alias, quæ suæ non sunt, distinguant: at mirabilis noster pastor Christus hoc habet proprium, tamquam verus, & proprius pastor, qui nouit oues suas, etiam nullo signo distinctas. Multi enim sunt, & fuerunt inter infideles, & peccatores, qui oues sunt Christi, nullum in se, quo ab alijs dæmonis ouibus secernantur signum habentes: & tamen nouit eas Christus, & ad se trahit. 2. Tim. 2. Cognouit Dominus, qui sunt eius. Cognoscere enim oues, quando errant inter oues diaboli, cum nullum in se signum distinctionis habent, immo quod magis est, etiam antequam fiant, & generentur; hoc proprium est huius vnici pastoris. De hac cognitione distincta, & perfecta loquitur Dominus, vt ex verbis sequentibus constat, qua non tantum exteriora ouium, sed etiam intima cordis perspicit, & quid vnique expediat, intelligit. Est autem aduertendum, quamuis generaliter oues Christi sunt credentes in eum: tamen particulariter hic loquitur de electis, & prædestinatis, qui oues in æternum sunt futurae. Illas nouit, sed particulari modo has, quia & intellectu, & affectu in ipsas fertur, quæ nunquam sunt auellendæ ab eo, licet ad tempus errent: & hoc significat verbum sequens. Hæc est prima conditio, & nota pastoris boni.

Christus oues suas quomodo cognoscat.

Et

Et cognoscunt me meæ.

Alterum argumentum est a secundo signo, oues etiam meæ me cognoscunt. Electi, & prædestinati Dei infallibiliter cognoscunt etiam pastorem Christum: quia licet ad tempus errent, tamen tandem suū verū agnoscent pastore, & cognoscent, sicut etiam cognitæ sunt. Hoc Paulus 2. Tim. 2. declarat dicens: Ex quibus est Himenæus, & Philetus, qui a veritate exciderunt dicentes resurrectionem esse iam factam, & subuerterunt quorundam fidem: sed firmum fundamentum Dei stat habens signaculum hoc. Cognouit Dominus, qui sunt eius. ac si diceret: multi exciderunt a fide, sed quos elegit Deus, & prædestinavit, tandem excidere non possunt, nec vllus contra eos præualebit, quia eos nouit Dominus, & nemo de eius manu eripiet. Rom. 11. Non repulit Dominus plebem suam, quam præsciuit. Act. 13. Crediderunt, quotquot præordinati erant ad vitam æternam. Oues ergo Christi cognoscunt ipsum, hæc nota vnici illius pastoris est: nemo enim hominum etiam eorum, qui boni pastores sunt, hoc habet. Fieri enim potest, vt oues non cognoscant eum. non enim necessarium est hunc vel illum cognoscere, ad salutem, & vitam æternam: cognoscere autem Christum necessarium est, & vt oues eum agnoscant. Necessæ quidem est agnoscere prælatos, & pastores in Ecclesia, tamen qui hunc non agnouit, quia forsitan tunc errabat, agnoscat alium successorem: at Christum necesse est agnoscere. Est autem hæc nota effectus prioris, propterea enim oues cognoscunt me, quia ego cognosco eas.

Vnius Christi proprii est ab omnibus suis cognosci.

Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem.

Quales sint cognitiones præcedentes explicat Christus, & est talis sensus: *Cognosco oues meas*, sicut cognouit me Pater, *Et cognoscunt me meæ*, sicut ego noui patrem, loquiturque vt homo. Est autem similitudo proportionis, non æqualitatis: non enim dictio *Sicut*, semper æqualitatem indicat, vt aperte probat illud Domini apud Matth. 5. Estote perfecti, sicut pater vester perfectus est. Consideremus igitur quo modo Pater nouit Christum: sic enim proportionis similitudine Christus nouit suos. Pater igitur sic nouit filium, si loquamur, vt Deus est, quia intelligendo, & cognoscendo totam suam ei donauit, & communicauit substantiam, & vitam: vt homo autem est, sic Christus homo a Patre cognitus est, vt non fuerit sterilis, & inutilis cognitio, sed simul affectiua, & factiua; quia eam humanitatem summis donis, & perfectionibus, vitaque spirituali affecit. Sic & Christus nouit suos, non sterili cognitione, & speculatiua, qua etiam inimicos nouit: sed affectu, & efficientia, quia pluribus beneficijs, & virtutibus insignibus ac donis, suos repleuit & replet electos, eosque viuificat. *Sicut igitur nouit me Pater*, sic ego oues meas. Consideremus rursus, quo modo filius nouit patrem. Vt enim Deus est, recognoscit, quod accepit a Patre, & redamat ipsum, non tamen vitam, aut aliquid ei communicat: quia Pater a filio non accipit quicquam in se. Vt homo autem Christus nouit Patrem, eius voluntatē in omnibus implendo, ipsius honori in omnibus consulendo, nomen eius celebrando, sic etiam oues, & electi cognoscunt Christum amando, reuerēdo, obediēdo, colendo, & celebrando: at nihil ei vitæ, aut perfectionis addunt, nihil in se accipit ab eis Christus: Luc. 17. Postquam feceritis hæc, dicite: Serui inutiles sumus. His igitur propositis verbis declarat Christus, non qualemcumque se esse pastorem, sed Messiam, & verum Christum Dei filium: nemo enim alius sic cognoscit, aut cognosceretur ab ouibus. Quis enim oues viuificat, vti Christus? quis seipsum dat ouibus. quis eas, vt ita dicam, deificat, & confortes diuinæ naturæ facit, sicut ipse? Rursus est alia similitudo,

Reciproca Christi, & ouium suarum cognitio expenditur.

T t t

Sicut

Sicut nouit me Pater, & ego noui Patrem, vt nec a Patris cognitione, & affectu diuellatur filius, nec Pater etiam ab ipsius filij cognitione, & affectu: ita erit firma, & certa hæc cognitio inter me, & oues, quæ in æternum manebit.

A N N O T A T I O X I.

Interpretatio Chryso-
stomi & Euthymij reij-
ciunt.

Chryso-
stomus hom. 59. & Euthymius
multo aliter hanc sententiam expo-
nunt, & connectunt. Non enim referunt
hanc similitudinem ad cognitiones præ-
cedentes, sed vt sit noua sententia: qua
Christus, vt Deus æqualem se habere cog-
nitionem cum Patre asserit, sitq. sensus:
Sicut nouit me Pater, ita ego æqualiter
cognosco patrem. Hoc autem dicitur, ne
cum præcesserit: *Ego cognosco oues meas,*
& *cognoscunt me mea*, aliquis existimet,
æqualem habere oues cognitionem cum
ipso: propterea adiunxit se æqualem ha-
bere cognitionem cum Patre, ad quam
oues non possunt peruenire. Sed accom-
modatior multo est allata expositio in
commentario: non enim verisimilis erat

A hæc dubitatio, nec ex verbis illis aliquis
eam equalitatem concipere potuit. Potius
dicendum est, cum præcedentia illa verba
adhuc non exprimeret eam cognitionem
qua a mercenarijs, aut ab alijs pastoribus
bonis discerneretur: propterea adiun-
ctam esse hanc sententiam, vt se verum
Christum, & principem pastorum decla-
raret ex propria quadam cognitione, &
hæc videtur legitima expositio, & conso-
nat, quod paulo post sequitur: *Ego cogno-
sco eas, & sequuntur me, & vitam æternam
do eis*, quasi hæc duo posteriora sint effe-
ctus huius cognitionis. Simile etiam illud
est Ioan. 6. Sicut misit me viuens Pater, &
ego viuo propter patrem, & qui manducat
me, viuet propter me.

Et animam meam pono pro ouibus meis.

C O M M E N T A R I V S.

Hoc est tertium argumentum a signo discernente mercenarios a bonis, & proprijs pastoribus: & multo magis fures, & latrones, qui non solum vitam propriam non exponunt pro ouibus, sed potius ipsarum vitæ insidiantur. Christus autem verus, & proprius pastor vitam suam pro ouibus exposuit: hoc enim loco anima vitam temporalem significat. Tamen aduertendum est etiam hoc signo ab omnibus pastoribus etiam bonis, Christum secerni: quia non quouis modo Christus animam posuit pro ouibus, sed eo, quo nemo alius posuit, nec ponere potuit, vt hoc argumentum esse verum Christum, & principem pastorum probet: quod in quattuor maxime apparet. Primo quidem Apostoli, & Martyres vitam exposuerunt pro ouibus Christi: sed eorum mors ouibus in redemptionem & remissionem peccatorum non profuit: sola enim mors Christi peccatum delere potuit, gratiam restituere, & cælum aperire. Ipse ergo est, qui maxime pro ouium vtilitate animam posuit, ratione effectus, quia maxime profuit. Secundo & hoc est valde perpendendum, homo vitam pro alio exponere potest, & exposuerunt multi: sed hi, qui exposuerunt, erant morituri, etiam si pro alijs eam non exposuissent, potius dicendi sunt mortem pro alijs cito subijisse, & vitam diminuissse. At Christus nõ sic: ex vnione enim ad verbum, caro illa immortalis futura erat, & ei impassibilitas, & immortalitas debebatur: at pro nobis, & ouium salute, se passibilem, & mortalem facit, dispensatiue impediendo, ne eius gloria ad carnem se extenderet. Se ergo mortalem, & patibilem pro ouibus fecit: idcirco ipse solus est, qui pro eis vitam vere exposuit: id Paulus insinuat dicens 2. Corint. 8. Propter vos egens factus est, cum esset diues. Tertio homines potius pro se moriuntur, quam pro alijs, quia plus sibi profunt, quam illis. Mors enim Martyrum plus eis profuit, quia gratiæ, & gloriæ

Quo modo
vni Christo
singulare
fuerit, ani-
mã pro ou-
ibus ponere.
Collatio
morts Chri-
sti, & Mar-
tyrum.

& gloriæ pondus illis contulit: nobis autem ad exemplum, & satisfactionem pro temporalibus pœnis profuit, maius tamen est gratiæ, & gloriæ bonum, quod sibi per mortem conciliarunt. Vnde Aristoteles gentilis docuit: qui pro amico moritur, plus amare se, quam amicum, quia sibi bonum honestum comparat: amico autem vitam temporalem, pro cuius defensione vitam exponit. At Christus non sic: mors Christi nobis plus profuit, quia ad remissionem peccatorum, ad gratiæ consecutionem, ad æternam vitam necessaria fuit: horum nihil sibi per mortem comparauit, ex vnione enim omnia sibi debita erant, nec pro se mori ei erat opus. Quod Isa. 7. dicitur: Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis. Quarto denique quia nullius vita in totum alteri profuit: multum tempus vitæ intercedit inutile alijs, etiam in his, qui mortem subierunt pro altero: non enim tota vita Apostolorum nobis profuit, sed illa pars vitæ, quam pro nostra vtilitate expendunt. At Christus ab instanti suæ incarnationis nobis profuit: nam & tunc nostram redemptionem sua dilectione meruit. Ipse igitur est, qui proprie, & perfecte animam suam posuit pro ouibus suis: de quo solo prædictum est Isa. 53. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum.

Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere.

Quartum argumentum est a quarto signo boni pastoris, & proprii: hoc est, errantes oues quærere & reducere. Quod per Ezechi. 34. Dominus ostendit, malos pastores arguens: Quod abiectum, inquit, erat, non reduxistis: & quod perierat, non quæstistis. Habebat Dominus multas oues errantes inter gentes, quæ non erant de ouili Synagogæ: has per suos Apostolos quæstuit, reduxitq. ad ouile suum. His verbis vocationem gentium significat, vti Sacri Doctores explicant. Basil. hom. 28. in Psal. 28. in principio. Grego. hom. 14. in Euang. similiter & August. tract. 47. & Chrysof. homil. 59. Adduxisse Christus dicitur, quia per Apostolos ab eo missos, eas oues reduxit, & conuocauit. *Oportet*, inquit, *me adducere*. Illud *Oportet*, Patris præceptum, & mandatum significat: habuit enim Christus homo Patris mandatum conuocandi, & reducendi Gentium nationes ad ouile Dei, pro quibus etiam mortuus est.

A N N O T A T I O X I I.

Quib' olim
conuenerit
ecclesia gen-
tium cū Sy-
nagoga Iu-
dæorum.

Nemo dubitat hoc ouile, fuisse Synagogam Iudæorum, in qua erant tunc cultus, & religio Dei: sed difficultas est, quia dum dicit: *Oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili*, insinuat aliud esse ouile, ad quod illæ pertinebant oues. Quod igitur hoc erat? Aduertendum est, ante aduentum Domini nostri, Ecclesiam sanctam in duos populos fuisse diuisam: in Synagogam, quæ erat Ecclesia Iudæorum: & in Ecclesiam gentium, quæ erat conuocatio iustorum, & fidelium, qui de Iudæorum semine non erant. Quæuis enim inter gētes maxima ex parte Ecclesia perierat, quia idololatria, & veri Dei ignorantia vbique regnabat: tamen non in totum periit: non enim deerant

A aliqui, quamuis rari, & pauci, in quibus veri Dei fides, & mandatorum naturalium obseruantia vigeret. Iob enim, qui fuit ab Abrahamo quintus, fidelis, & rectus erat, & huiusmodi alij, tunc & postea inuenti sunt. Hi ad Ecclesiam gentium pertinebant, quamuis, vti dixi, maximam partem ouium errasse, extra veram illam Ecclesiam notum sit. Istæ duæ Ecclesie, & populi, in tribus conueniebant, in multis autem differant. Conueniebant, primo in fidei necessitate: nemo enim sine fide, siue ex altero populo, remissionem peccati, & gratiam consequi potuit, sine vera fide Dei supernaturali. ad Heb. 11. Sine fide impossibile est placere Deo. Verum quidem est,

Ttt 2 non

non fuisse in omnibus æqualem fidei explicationem necessariam: quidam enim fidem distinctiorem, quidam obscuriorem habebant: de qua re non est opportuna nunc tractatio. Hoc satis sit, fidem omnibus ad salutem fuisse necessariam: quod ab exordio mundi semper fuit vt August. Epist. 99. recte docet. Cōueniebant sc̄cundo quia tenebantur obseruare mandata naturalia, quæ in Decalogo continentur. Necessarium enim fuit semper omnibus præcepta naturalia implere ad iustitiam, & reus erat peccati, qui transgrediebatur. Cōueniebant tertio in cultu, & religione: semper enim Ecclesia gentium habuit cultum exterioriorem aliquem, quo Deum coluit, vt conitit ex Iob, qui Deo sacrificabat: & ex patribus illis qui præcesserunt, ante quam Iudæorum populus separaretur. Quamuis cultus Iudæorum fuerit in multis ab illo diuersus, in his tribus utrumque populis, & vtrumque ouile conueniebat: at in multis erat discrimen. Primo quidem in fide: nam gentes solum obligabantur credere in vnum Deum Saluatorem, & diligentiam se remuneratorem, vt patet ad Heb. 11. at populus Iudæorum obligabatur credere distincte venturum Christum, & Messiam de femine suo: hunc credebant, & sperabant. Fuit autem ex privilegio etiam aliquibus ex gentibus reuelatum hoc mysteriū de venturo Christo, vt ex historijs constat. Secundo erat discrimen in præceptis ceremonialibus, & iudicialibus, quæ Deus illi Iudæorum populo imposuit, & seruare tenebatur: inter quæ vnum fuit de circumcissione. Hæc autem fideles ex gentibus non tenebantur implere: quamuis enim gentes ad Iudaismum trāsire tunc poterant, & circumcidi,

Discrimen inter gentiū Ecclesiam, & Synagogā Hebræorum.

A si vellent: tamen non obligabantur. Fide enim, & obseruantia mandatorum naturalium, Dei virtute, & gratia, sine qua fieri nō poterat, exhibita, saluabantur etiam sine circumcissione, & ceremonijs illis. Tertio in antiquitate: Ecclesia enim gentium a principio mūdi incepit, & vna processit vsque ad Abraam, in quo Iudaismus per circumcissionem incepit, remanente Ecclesia diuisa. Quarto in religionis amplitudine, & perfectione: in Ecclesia enim gentium abundauit error, & Dei ignoratio, vt vix fidelis inuentus fuerit postquā diuisus est ab ea populus Iudæorum: at in Synagoga abundauit fides, religio, Dei cultus, vt vere dictum sit Psal. 76. Notus in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius. Multis etiam fuit beneficijs diuinis populus hic cumulatus super gentes. Pl. 147. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua nō manifestauit eis. Propterea tunc Ecclesia gentium sterilis mulieris similitudinem obtinebat, Synagoga vero fecundæ, quæ vices post Christi aduentum in contrarium sunt commutata, vt prædictum est Isa. 54. Lætare sterilis, quæ non paris, canta laudem, & hymnum, quæ nō parturiebas: quia multi filij desertæ magis, quam eius, quæ habebat virum. Ea de causa gētium Ecclesia dicta est tunc deserta, & in ea habitare dracones, & struthiones, & locus inaquosus, & multa alia propter raritatem summam fidelium, & inopiam diuini cultus. Hoc est ouile alterum a Synagoga, ad quod tunc pertinebant oues hæ adducendæ: quamuis maxima pars earum erraret, etiam a suo ouili proprio, donec a Christo reuocarentur, & adducerentur in ouile, non illud antiquū, sed nouum, vt statim dicit Dominus.

Et vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.

COM M E N T A R I V S.

Pradicantium, & Apostolorum voces, quos ad Gentium oues conuocandas misit hoc loco significat. Audient, inquit, oues hæ tam errantes, quam si quæ intra ouile illud fuerint, vocem Christi, per Apostolos clamantis, non solum auditu aurium, sed cordium: quia fide, & dilectione, & obedientia, conuertentur ad pastorem suum verum, & fiet vnum ouile ex vtroque. Nam ex Synagoga Iudæorum, & gentium Ecclesia, vna vniuersalis, & catholica fiet Ecclesia, extra quam non est salus: vbi iam non est distinctio Iudæi, & Græci, sed vnū est ouile, vnus populus, vna fides, vnica religio, eadem sacramēta, vnum sacrificiū. Et sicut vnum erit ouile, erit etiam vnus pastor, vnum caput religionis, & vnicus supremus gubernator. Hoc nō solū ad Christum Dominū refertur, sed ad suos vicarios,

Vnus Pastoris nomine, non solus Christus sed etiam eius Vicarij intelliguntur.

Ezech. 37.

rios, quos in ouili visibili militantis huius Ecclesiæ habet. Vnus enim est pastor Petrus post Christi ascensionem, vnicus etiam pastor successor Petri Romani Episcopi, qui vices Christi in terris gerens, vnus ouilis pastoris munere fungitur, sub quo inferiores militantes multi; non toti ouili, vt illesed singuli singulis ouilibus partibus præfidentes. Et perpende artificium. Ecclesia vna a principio per milia aliquot annorum vsque ad Abraham processit, diuisus est postea in eo populus, vt duo essent ouilia: per Christum autem sublata diuisione, ad vnitatem reducta est Ecclesia, in qua in æternum manebit. Hæc conuocatio, & vnio prædicta est per Ezech. Assumam, inquit, filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt: & congregabo eos vndique, & adducam eos ad humum suam, & faciam eos in gentem vnā in terra in montibus Israel, & rex vnus erit omnibus imperans, & non erunt vltra duæ gentes, nec diuidentur amplius in duo regna. &c. quæ verba Theodoretus ibi verbis Domini, quæ nunc explicamus, applicat. Et quamuis Hieronymus exponat de populis Iudæ, & Israel, qui in Roboam diuisi sunt, & post captiuitatem coniuncti: tamen accommodatior est, & verior explicatio Theodoreti; tum quia decem tribus numquam fuerunt restitutæ, vnde dici non possunt congregatæ in vnum: & quamuis ita factum esset, id figura fuit huius mysterij in Christo, & per Christum perficiendi.

Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam vt iterum sumam eam.

Obedienti tacite responderet, vt rem magis explicet, & declaret. Dixerat enim duo; nempe se ponere animam suam pro ouibus suis; & rursus habere alias oues, oportereq. eas adducere, & vocem eius audire, futurumq. vnum ouile, & vnum pastorem. Obijceret aliquis, quomodo si animam tuam pones, poteris postea adducere oues has, vt vocem tuam audiant ac eris vnus pastor vnus ouilis? Respondet, quia ita Pater voluit me ponere animam, vt rursus eam assumerem: ita mori me decreuit, vt cito resurgerem, & hac ratione dicta mea constant, nec inter se pugnant: Ponam enim animam, & verum erit, me pro ouibus animam ponere: iterum sumam illam, & resurgam, & sic adducam, & congregabo oues meas, & audient vocem meam, & erit vnum ouile, & vnus pastor: Quod autem dicit, *Propterea diligit me Pater quia ego pono animam meam, vt iterum sumam eam*, eundem sensum facit, ac si diceret, in hoc Patri placeo, ac eius voluntatem facio, seu propter hoc Pater sibi in me complacet, quod pono animam, & rursus assumo, quod morior, & resurgo: non quod hæc sola causa sit, propter quam Pater diligit filium & in eo sibi complacet, cum multæ aliæ, & antiquiores sint; sed quod hoc Patri placet in Christo: diligere enim appellat complacere in ipso. Hic est sensus, & connexio huius sententiæ.

A N N O T A T I O X I I I.

Superioris sententiæ quattuor interpretatiōnes rejiciuntur.

Elaborabant expositores in hac interpretanda, & connectenda sententiā. In primis Chrysof. hom. 59. verba hæc ex humilitate esse dicta a Christo homine censet, vt sit sensus: Pater dilexit me propter oues, vt nempe meam vitam exponerem pro eis: non quod alijs rationibus non sit a Patre Christus dilectus. Hoc autem dicit Dominus, ac si alijs verbis diceret: Vos me seductorem, & legis transgressorem iudicatis: at ego etiam nihil inueniam in vobis, propter quod vos diligam, hoc tamen titulo diligo, quia Pater dilexit vos, ita, vt me animam pro vobis velle ponere. Secundo loco Enthym. sic exponit: Dilexit me Pater propterea, quia

quia animam meam pono, id est, hæc causa est propter quam etiam me Pater diligit, licet complures aliæ non desint. Tertio aliqui nostris temporibus aliter exponunt: propterea me dilexit Pater, quia animam pono, id est, ex voluntate, & dilectione Patris est, quod animam meam pono pro ouibus. Sed hæc expositiones videntur violentæ: nam non dictum est, propterea dilexit me Pater, quia pono animam pro ouibus: sed quia pono animam, ut iterum sumam eam. Quod enim aliqui interpretandum censent, particulam *Et*, tamquam notam consecutionis, & separatam sententiam facere, ut sit sensus: Dilexit me Pater, quia pono animam, & & rursus adiungatur, ut sumam eam, id est, consequitur, ut sumam eam; est manifesta euerio verborum, & sententiæ: nihil enim de ouibus meminit hic. Et rursus totum hoc, scilicet, *Pono animam, ut sumam*, est, propter quod dicitur, *Pater dilexit me*. Alij recentiorum quarto loco hanc veritatem sentientes, sic interpretantur, ac si dictum esset: Ego pono animam meam, & propterea dilexit me Pater, quantum ad effectum hunc, ut resurgam, quasi gloria resurrectionis sit ex merito passionis. Hoc tamen est etiam ordinem verborum ad libitum disponere & scripturas ad proprios interpretantium sensus trahere. Adde hanc phrasim, diligit me Pater, ut sumam iterum animam; in eo sensu, quem hi interpretantur, non

A reperiri in scriptura, adeo ut quamuis ordo non inuertetur, expositio non esset probanda: nullam præterea connexionem accommodatam expositiones hæc adferre videntur. Propterea mihi expositio, & connexio in commentario posita legitima videtur, nempe idcirco Pater sibi in me complacet, seu hoc in me Patri placet, quod ita animam meam pono ut rursus eam sumam. Et magno consilio non absolute dixit, Pono animam meam, sed ad Patris dilectionem, & quod illi ita complacitum fuerit rerulit, ut mortem suam non ex odio Patris, aut culpa propria, sed secundum eius voluntatem esse significaret. Quamuis autem Pater in Christo homine propter unionem sibi summe complacuerit. Matth. 17. Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit: non obstat tamè quominus sint multæ aliæ causæ complacendi, ut hoc complacere ordinè ad multas habeat causas, quemadmodum & meritum Christi se habuit. Meruit quidem Christus redemptionem hominum, vel sola unione quia homo ille Deus erat, vel vno actu bono, vel vna gutta sanguinis: tamen multis ritulis vnum, & idem meruit, singulis per se efficacissimis, ita etiam quod complacuerit Patri in Christo homine se habuit. Complacuit enim Patri in Christo, etiam in hoc quod mortem subijt & ita animam posuit, ut rursus eam assumeret. Et ex his intelligentia sententiæ superioris facilis est.

Auctoris
e xplicatio.

Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a me ipso. Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam.

COM M E N T A R I V S.

Explicat sententiam præcedentem: & quia duo in ea continebantur, horum vnum modo exponit, alterum verbis sequentibus. Primum erat *Pono animam meam, ut iterum sumam*: docet se non mori, ut ceteros homines, qui necessitate naturæ moriuntur, nec in potestate eorum est animam in corpore detinere; sed expellitur etiam ipsis nolentibus: rursus animam expulsam a corpore, non possunt reuocare, nec in corpus reducere. At Christus non sic: nemo animam illius a corpore separare ualebat, nisi ipse separaret, & post separationem ipse potestatem habuit iterum coniungendi eam corpori. Nam diuina persona unitam sibi habebat animam, & corpus; quando autem voluit, inuicem separauit: & quando placuit, inuicem ea coniunxit; a se tamen numquam remouit, ad modum hominis habentis enssem in vagina, qui quando vult exerit enssem; tamen quia vna manu vaginam, altera enssem tenet, potest quando voluerit iterum mittere in vaginam. Ita quodammodo Christus fecit; habuit semper Dei filius humanitatem sibi unitam, tamen per mortem animam a corpore veluti enssem a vagina separauit; vtraque tamen parte unita suæ diuinæ personæ

Explicat
Christi
mortem &
resurrectionem.

personæ manente, per resurrectionem iterum animam corpori copulauit. Quod non faceret, nisi Deus esset, qui semper manebat, & perseuerabat idem, animam, & corpus inter se separata, sibi habens unita; sicut manet homo idem, enssem distinctum, & vaginam habens. Merus autem homo se suscitare non posset, quia per mortem iam desinit esse hominis persona, quæ ante erat, propterea ab alio suscitandus est; at Christus seipsum suscitauit. Fuit igitur Christi mors hoc modo voluntaria, non solum quia voluntate acceptauit mori, hac enim ratione mors martyrum etiam voluntaria erat, mori enim pro Christo elegerunt, tamen mortis vulnere inflicto non erat liberum Martyri animam in corpore detinere: quod tamen poterat Christus: propterea dicit, Nemo tollit a me, ego a me ipso pono. Nec a crimine mortis Christi propter hoc interfectores liberantur: nam causam efficacem mortis, quantum in se est, ipsi dederunt, ut nisi ille homo Deus esset, mori esset ei necessarium. Hæc voluntariam mortem significauit Isai. cap. 53. Oblatus, inquit, est, quia ipse voluit. Hæc est explicatio illius verbi, *Pono, animam ut iterum sumam*, quæ nõ tam explicatio est, quam etiam probatio quædam simul, ut ostendat etiam si moriatur, & animam ponat, posse tamen rursus eam sumere. Hoc loco videtur Ambro. lib. de bono mortis cap. 10. ad probandam animæ immortalitatem, vbi multa de hoc docet.

Christi
mors aliter
quam mar
tyrū mors
dicitur vo
luntaria.

Hoc mandatum accepi a patre meo.

Alterum verbum superioris sententiæ exponit, nempe, cur dictum sit, Propterea dilexit me pater. Causa est: quia hoc mandauit mihi Pater, ut ponerem quidem animam sed tamen iterum eam sumerem: & idcirco hoc illi in me placet, quia secundum eius voluntatem, & mandatum est. Christus enim, ut homo tamquam inferior, & obediens Patri, eius præcepta seruauit.

A N N O T A T I O X I I I I.

An Christus
præceptum
moriendi
habuerit a
Patre.

Multis in locis Euangelij Ioannis hæc A occurrit difficultas; an Christus præceptum, & mandatum Patris habuerit de ijs, quæ ad hominum salutem facturus erat, & maxime de morte subeunda: eam nec in loco iudicauimus discutiendam, qui primus est, ad quem cætera occurrētia loca postea referemus. Chryf. hom. 49. negat omnino Christum vllū habuisse præceptum, aut mandatum Patris: sed omnia libere, & sponte sola charitate fecisse. In qua sententia semper persistit: nam hom. 68. & 75. in hoc Euangelium, idem repetit: quibus in locis non est contentus eam affirmare, sed adhuc argumentis confirmare nititur, quæ paulo inferius recitabimus. Explicat autem implere mandatum aut præceptum non esse aliud, quàm voluntatem Patris respectu voluntatis humanæ Christi: Christum autem implere mandatum Patris idem esse, ac concordiam voluntatis suæ humanæ cum voluntate Patris, ut idcirco velit cum Patre; sed propter audientium infirmitatem, humilibus dicit vsum esse verbis. Non solus est

Chryso. in hac sententia, sed quod valde miror etiam Basilius lib. de Spiritu Sancto cap. 8. vbi negat Christum habuisse præceptum, & verba Ioannis exponit esse intelligenda sic: Voluntatis actum, quem Pater ab æterno communicat cum essentia filio, dictum esse mandatum aut præceptum: nam quæ vult Pater, filio comunicauit. Conuenit igitur cum Chryf. in hoc quod negat Christum habuisse præceptum tamè in explicatione differt. Chryf. enim concordiam voluntatis Christi humanæ cū voluntate Patris, vocat implere mandatum Patris; at Basilius etiam ad diuinitatem refert, ut traditio voluntatis paternæ, ab æterno filio exhibita, sit hoc mandatum. Cum Chrysof. sentit Euthy. Aliter Cyrillus sentit lib. 10. in Ioā. cap. 20. vbi affirmat Christum ut homo erat, habuisse præceptum Patris, & impleffe eius mandatum. similiter & Au. tract. 82. in Ioā. idē dicit. Ambro. lib. 5. de fide cap. 5. Clemens autē Ale. lib. 4. Stromat in altero extremo est; negat enim mortem Christi ex Patris voluntate fuisse, sed ex permissione quod

quod multum distat a præcepto, & mandato. Hæc tria antiqui Patres in hac difficultate scripta reliquerunt; at quia secunda sententia Cyrilli, & Augustini certa est, & vera, eam explicare, & confirmare conabor.

Christus ut homo præceptum habuit faciendi quæ ad salutem hominum erant necessaria.
Sit igitur prima responsio; Christus ut homo, habuit Patris, seu diuinitatis præceptum, & mandatum ea omnia faciendi, quæ ad salutem hominum operabatur, nempe prædicandi, miracula faciendi, sicuti prædicauit, & fecit, nihilq. horum faciebat, aut dicebat, nisi ex præscripto, & mandato Patris. Hanc primam responsionem multis, & efficacibus rationibus comprobabo. Primum quidem argumentum sumitur ex scripturarum testimonio, Deutero. 18. ubi de Christo venturo secundum omnes catholicos Doctores Deus sic loquitur: Ponam verba mea in ore eius, & loquetur, quæ præcepero ei. Ioan. 12. Qui misit me Pater, ipse mandatum mihi dedit, quid dicam, & quid loquar. Ioan. 14. Sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Ioan. 15. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, sicut & ego præcepta Patris mei seruauit, & maneo in eius dilectione. Perpende parem facere rationem præcepti Patris respectu sui, ac præceptorum suorum respectu discipulorum: quia utraque erant præcepta. Sunt huiusmodi alia etiam testimonia. Cuiusmodi igitur verba sunt scripturæ expressa, nec aliquid absurdum sequatur, si seruemus propriam eorum significationem, non video, qua ratione ad improprias significationes recurrendum sit. Nec valet responsio Chrysostomi dicentis, verba esse humilitatis propter infirmitatem audientium. Nam propter humilitatem non est veritas relinquenda, quæ maxime ex verborum significatione sumitur. Si enim sunt verba humilitatis, ergo admittit Chrysostomus verba significare verum, & proprium præceptum, infirmitati autem audientium potius contrarium id erat. Nam cum audissent, eum esse filium Dei, & verum Deum potius scandalizati essent in verbo præcepti & mandati. Non igitur ea de causa ita locutus est Dominus, sed quia veritas erat. Accedat his locus Pauli rem hanc conuincens ad Philipp. 2. Factus obediens usque ad mortem. Christus obediens fuit, & ex obedientia est mortuus, ergo habuit mandatum: non enim esse potest obedientia, neque ullus potest vlla ratione obedire, nisi ad sit mandatum, & præceptum; & qui tollit mandatum, seu præceptum Christo, tollit eius obedientiam, quod in

Probatur ex scripturis.

A solutione argumentorum, manifestius fiet. Secundum argumentum sumitur ex multis, propter quæ conuenientissimum fuit hoc præceptum dari Christo quorum aliqua sumuntur ex parte Dei, aliqua ex parte Christi, aliqua ex parte Iudæorum, aliqua ex parte nostra. Ex parte quidem Dei valde conueniens fuit; tum, quia sic voluntas saluandi hominem magis significatur nobis, ut non satis illi fuerit Filio, quem sciebat etiam, ut hominem esse suæ voluntati summe conformem, significare, quod faciendum erat; sed adhuc præcipere dispulerit: tum ut in hoc significaretur, quantum homo subditus sit, & Deo subijci teatur, cum humanitas verbo vnita, ita sit Deo subiecta, ut præceptum acceperit, & mandatum. Ex parte autem Christi fuit etiam conuenientissimum; tum, quia sicut Adam ex inobedientia Dei præceptum transgrediendo, totam destruxit naturam humanam; ita Christus obedientia sua Patris præceptum seruando, totam reparauit. Et in eo maxime obedientia Christi erga patrem ostenditur, quod præceptum arduum mortis seruauit: & Adam inobedientia vituperatur, qui leue præceptum, & facile non custodiuit. Quam collationem Paulus ad Rom. 5. tradidit, nempe obedientiæ vnus ad inobedientiam alterius: tum etiam quia Christus ea ratione maxime humilitatem exercebat si formam serui accipiens mandatum, & præceptum quoque acceptaret ut homo. Ex parte autem Iudæorum fuit etiam conueniens: hac enim ratione os eorum obturabatur, qui Christum præuaricatorem diuinæ legis appellabant: at Christus in eo, in quo maxime transgressionis accusabatur, Dei mandatum & præceptum seruabat, eaq. ratione se etiam Dominus aliquando defendebat, quod voluntatem Patris faceret. Ex parte etiam nostra id fuit conueniens: ut in eo cognoscamus quanti sit faciendum Dei præceptum, & quanto honore amplectendum. Spreuit præceptum Dei homo primus, honorificauit homo secundus exemplum nobis dans, ut nos etiam honoremus debitam exhibentes obseruantiam, suoque exemplo docuit, qualiter nos præcepta, quæ daturus erat, obseruare deberemus, sicut etiam ipse Patris seruauit mandata. Ex his omnibus veritas primæ responsionis comprobatur.

B Altera responsio est, Christo non est impositum præceptum a Patre, sicut nobis. Explico hominibus præcepta dantur, malis quidem propter coercionem, iustis, & bonis propter directionem & instructionem, Christus nec coercionem, nec directionem indigebat, etiam ut homo: cuius intellectus plenus erat omni scientia, & cuius voluntas erat conformissima diuinæ voluntati, nec declinare a rectitudine, nec ab eo, quod Deus volebat, poterat. Præterea hominibus dantur præcepta propter exercitium, & perfectionem virtutis, & meriti personæ facientis. Maius enim est meritum ceteris paribus in actione, quæ ex obedientia, & mandato fit. At Christus non ea ratione mandatum habuit, cuius perfectio, & sanctitas non habebat augmentum; qui ab instanti incarnationis fuit summe Deo gratus, nec quicquam sibi de nouo meruit, aut gratiæ acquisiuit. Non igitur præceptum habuit his de causis, sed propter alia, quæ in secundo argumento pro prima responsione attulimus. Quibus, & hoc addimus, opera Christi, si conferantur ad personam operantem, esse æqualis meriti, & quidem infiniti, quia qui ea operabatur, Deus erat, & homo, infinite gratus Patri propter unionem. At si inter se comparantur, vnum esse maioris meriti, quam alterum comperimus: plus enim fuit fundere sanguinem suum, quam ieiunare. Hac igitur ratione opera Christi perfectiora erant, quæ obedientiæ, & maioris humilitatis erant: & idcirco ex præcepto operabatur, non propter se, qui sibi nihil meruit, quantum ad animæ perfectionem, sed nobis, pro quibus meruit redemptionem: non vno modo tantum, aut vno merito, sed multis modis, & multis meritis, ut ubi abundauit delictum, supra modum abundaret gratia Saluatoris, & eius meritum, & iustitia.

Probatur ratione sumpta ex parte Dei Christi, & hominum.

Qua ratione maiora Christi opera, maioris essent perfectionis, & meriti.

Christus habuit præceptum moriendi.

Aliter Christo quam reliquis hominibus præceptum impositum fuit.

A na est noua, nec vlla ratione negari potest. Nam Martyres ex præcepto tenebantur mortem subire pro fide: at interfectores contra præceptum Dei agebant occidendo, cum Deus præcipiat: Non occides. At si occidere aliqui tentent contra iustitiam, ut ab ea nos auertant, tunc Deus præcipit, ut potius mortem subeamus, quam a iusto, & quod est a Deo præceptum, recedamus. Quarta responsio est: hoc præceptum, & diuinum mandatum tunc perfecte innotuit Christo homini, quando humanitas illa vnita fuit verbo: sicuti enim omnium scientiam infudit, ita tunc hanc ordinationem manifestauit, tum per scientiam infusam, tum etiam per visionem in verbo. Immo tunc Christus homo acceptauit Patris mandatum, & conformissimam in omnibus quæ facienda disponebantur, exhibuit voluntatem: quod maxime meriti pro nobis fuit, & summi erga Patrem, & erga nos amoris. Superest, ut nonnulla argumenta contra hanc doctrinam facta soluamus: ex quo rum solutione res hæc lucidior fiet. Primum argumentum est Chryso. hom. 59. argumentatur enim ex verbis presentibus. A me ipso pono animam meam: ergo non ex mandato Patris. Hoc Argumentum non videtur efficax, moriendi enim mandatum est acceptandi mortem illatam a persecutoribus, quod Christus ut homo fecit: ponere autem a se animam, est habere potestatem separandi eam a corpore. Ut igitur, homo acceptauit, & obediuit Patris mandato, quod exequeretur per potestatem diuinam, nec hæc pugnant inter se. Sicut rogatus ut homo, voluit ad preces aliquorum per diuinam potentiam miracula facere: sic iussus a patre, ut homo voluit data mortis causa a persecutoribus animam a corpore separare, nec impedire inimicorum gladium.

B Alterum argumentum facit idem Chrysost. eodem loco: Christus est pastor bonus: ergo ex se operatur, nec indiget hortatore. Hoc argumentum firmum non est: non enim præceptum habuit Christus, quia hortatore indiguerit, quia nec instructione, nec directione, nec incitamento opus ei erat: sed accepit mandatum propter ea, quæ diximus in secunda responsione. Tertium argumentum est eiusdem hom. 68. Qui mandatum, inquit, accipit, non est sui dominus: at Christus viuificabat, quos volebat: ergo non ex mandato operabatur. Hoc argumentum, habet aliquid veritatis

Soluntur difficultates quæ in contrariis adducuntur.

C Tercium argumentum est eiusdem hom. 68. Qui mandatum, inquit, accipit, non est sui dominus: at Christus viuificabat, quos volebat: ergo non ex mandato operabatur. Hoc argumentum, habet aliquid veritatis

D Alterum argumentum facit idem Chrysost. eodem loco: Christus est pastor bonus: ergo ex se operatur, nec indiget hortatore. Hoc argumentum firmum non est: non enim præceptum habuit Christus, quia hortatore indiguerit, quia nec instructione, nec directione, nec incitamento opus ei erat: sed accepit mandatum propter ea, quæ diximus in secunda responsione. Tertium argumentum est eiusdem hom. 68. Qui mandatum, inquit, accipit, non est sui dominus: at Christus viuificabat, quos volebat: ergo non ex mandato operabatur. Hoc argumentum, habet aliquid veritatis

E Alterum argumentum facit idem Chrysost. eodem loco: Christus est pastor bonus: ergo ex se operatur, nec indiget hortatore. Hoc argumentum firmum non est: non enim præceptum habuit Christus, quia hortatore indiguerit, quia nec instructione, nec directione, nec incitamento opus ei erat: sed accepit mandatum propter ea, quæ diximus in secunda responsione. Tertium argumentum est eiusdem hom. 68. Qui mandatum, inquit, accipit, non est sui dominus: at Christus viuificabat, quos volebat: ergo non ex mandato operabatur. Hoc argumentum, habet aliquid veritatis

F Alterum argumentum facit idem Chrysost. eodem loco: Christus est pastor bonus: ergo ex se operatur, nec indiget hortatore. Hoc argumentum firmum non est: non enim præceptum habuit Christus, quia hortatore indiguerit, quia nec instructione, nec directione, nec incitamento opus ei erat: sed accepit mandatum propter ea, quæ diximus in secunda responsione. Tertium argumentum est eiusdem hom. 68. Qui mandatum, inquit, accipit, non est sui dominus: at Christus viuificabat, quos volebat: ergo non ex mandato operabatur. Hoc argumentum, habet aliquid veritatis

V u u minus

minus cōsonum. Si enim intelligat Chryso-
stomus Christum viuificasse quos vole-
bat, etiam si non esset secundum volunta-
tē Patris, hoc est falsum: sæpe enim Chri-
stus dicit: Non veni, vt faciam voluntatem
meam, sed eius qui misit me. Si hæc verba
vera sūt, vti sunt, inferat modo Chryso-
stomus, ergo non erat sui Dominus. Simile
est illud Matth. 20. Sedere ad dextrā, vel
sinistram non est meum dare vobis, sed
quibus paratum est a Patre meo. Dicendū
igitur, Christum vt hominem habuisse vo-
luntatem conformem diuinæ voluntatis
præcepto, nec propter ea desinit esse sui
Dominus, id est, liberi arbitrij: quia spon-
te, & non coacte se Deo conformabat: vti
etiam beati, qui domini suæ voluntatis di-
cuntur, nec tamen diuinæ voluntati, ac
præcepto contrauenire possunt.

Quartum argumentum est eiusdē hom.
75. quia Christus legislator erat: ergo
non tenebatur lege. Hoc etiam non est fir-
mum: nam Christus aliqua præcepta cō-
didit, quæ nobis dedit: at ipse, vt homo,
alia a Patre, quo vt homo minor erat, ha-
buit præcepta: sicut & modo princeps nō
tenetur legibus suis, at tenetur legibus su-
perioris se. Oportet ergo inter præcepta di-
stinguere, habuit ipse præcepta Patris, præ-
dicandi, operandi, moriendi particularia:

Ipse autem alia nobis dedit, quod Ioan.
15. docuit, Si præcepta mea seruaueritis,
sicut ego seruauī præcepta patris mei.

Quintum argumentum adiungere pos-
sumus, quia Christus peccare non potuit;
ergo præceptum non habuit. Sed hoc de-
bile est: præcepta enim pro his fiunt etiā,
qui non possunt peccare. Nam Deus præ-
cipit multa Angelis suis sanctis, quæ ex
mandato faciunt, nec peccare possunt ne-
que vero est de ratione præcepti peccatum
vel non peccatum: sed quod ex superioris
potestate procedat, & ex inferioris obe-
dientia acceptetur. Concludo hanc dispu-
tationem hoc argumento: vel potuit ha-
bere præceptum Christus, vel non. Si quis
neget habere potuisse, facile falsitatis con-
uincetur: cum enim Christus, vt homo,
sit minor Patre, subditus Patri, obediens
Patri, negari nulla ratione potest, Patrem
potuisse præcipere. Si igitur id fieri potuit,
non video quibus verbis expressioribus
scriptura id esse factum significare potue-
rit, quam ijs, quæ sepiissime habentur, &
in principio adduximus. Rationes autem
istæ allatæ in contrarium probant potius
fieri non potuisse, idcirco etiā ex hac parte
efficaces non sunt. Hæc diffuse aliqua-
tum discussa sunt, vt multis locis exponē-
dis hac vna annotatione satisfaceremus.

Præceptum
reperitur et-
iam in ijs,
qui peccare
nō possunt.

*Dissensio iterum facta est inter Iudeos propter sermones hos. Dicebant
autem multi ex ipsis: Daemonium habet, & insanit:
quid eum auditis?*

COM M E N T A R I V S.

ITerum dissensio facta est inter Iudæos, qualis illa, cuius capite nono facta est
mentio: Et schisma, inquit, erat inter eos. Hæc dissensio ex verbis miraq. do-
ctrina Christi, illa vero ex mirabili facto, quo cæcum natum illuminauit, orta
est. Quidam autem in tantum incredulitatis, & blasphemiar prolapsi sunt, vt,
quod ad lumen erat institutum, eorum vitio magis eos excæcarent; & quod ad
diuinam virtutem recognoscendam efficax erat, in eam obscurandam conuer-
terint. Dæmonio enim verbum diuinum tribuunt, asserentes eum dæmonium
habere, quod eum insanire faceret, & dicere quæ dicebat. Hic est enim sen-
sus: *Daemonium habet, & insanit*, id est dæmonium habet, quo arreptus
insanit: & sermones non ex propria mente, sed ex diaboli agitatione ef-
fundit: qua blasphemia ceteros ab audiendo arcebat, *Quid*, inquit, ..
Auditis eum, qui verba dæmonis ipsum insanire facientis, loquitur? quæ stul-
tus non capit, per insaniam dicta putat. Erat autem multorum hæc impia vox,
vt notat Euangelista.

Alij

*Alij dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis: numquid dæ-
monium potest cacorum oculos aperire?*

Altera Iudæorum pars Christi causam defendebat argumento optimo du-
cta. Cuius opera dæmonio non possunt adscribi, profecto nec verba; at hic
cæcum natum illuminauit, quod dæmonium non potest facere: ergo verba eius
non sunt verba dæmonium habentis, nec loquitur virtute dæmonis, qui virtu-
te dæmonis non operatur. Christus Dominus iniurias illorum contemnens, &
vtilitatem, fidemue horum desperans, discessit, eos in sua contentione re-
linquens.

Facta sunt autem Encania in Hierosolymis, & hiems erat.

Non continuo hæc, quæ modo narrantur, facta sunt, sed aliquot interces-
serunt dies. Quæ enim in capite nono, & huius decimi superiori parte ge-
sta describuntur, acta sunt paulo post festum Tabernaculorum, seu Scenophe-
giæ, vt ex capite septimo, & octauo constat: at hoc in fine mensis Nouembris,
quando festum Encaniorum, id est renouationis celebrabatur. Hoc enim Græ-
cum vocabulum est, idem significans, quod apud Latinos renouatio, seu innoua-
tio. Die enim vigesima quinta Nouembris, qui apud Iudæos erat mensis nonus
peragebatur illud festum, quando tempore Machabæorum altare a Gentibus
prophanatum destructum est, & nouum ædificatum: constitutumq. est, vt sin-
gulis annis festum hoc venturis temporibus celebraretur. Quæ quidem ex 1. Ma-
chab. cap. 4. nota sunt: & ex Iosepho lib. 12. Antiqu. cap. 11. ea ratione Euan-
gelista addidit, *Et hiems, erat* iam enim initium hiemis instabat: nam post quattuor,
vel quinque dies erat initium Decembris, vbi hiems incipit. Sunt autem hi men-
ses apud Iudæos lunares, cetera ex annotatione require.

A N N O T A T I O XV.

Encaniorū
festum tri-
plex.

TRiplex fuit apud Iudæos Encaniorū A
festum: Primum, quando a Salomone
fuit primo templum ædificatum. Secun-
dum, quādo destructum a Babylonijs post
captiuitatem fuit reædificatum. Tertium,
quando altare solum, quod prophanatum
erat a Gentibus, sublatum fuit, & nouum
erectum tempore Machabæorum. Pri-
mum celebrabatur septimo mense qui est
September, vt constat. ex 3. Reg. 8. Secun-
dum tertia die mensis Februarij, qui erat
apud Hebræos duodecimus, & vocabatur, B
Adar, vt aperte constat ex 1. Esdr. 6. & inde
deprehenditur mendosus locus apud Iose-
phum lib. 11. Antiqu. ca. 4. vbi dicit fuisse
vigesima tertia mensis vndecimi qui di-
citur Adar. Duplex autem est mendum,
vitio præli adscribendum; vnum quia mē-
sem vndecimum dicit ab Hebræis appel-
latum Adar; cum certa & indubitata res
sit ex scriptura Esther. 3. & 8. Adar esse vl-

timum, & duodecimum, qui apud nos
est Februarius. Alterum, quia dicit die
vigesima tertia fuisse festum celebratum;
cum tamen scriptura. 1. Esdr. 6. tradat die
tertia id fuisse gestum. Tertium autem
fuit vigesima quinta Nouembris, qui est
mensis nonus, vt constat ex 1. Machab.

Cum igitur hæc tria sint Encaniorum
festa, dubium est, quod istorum fuerit præ-
fens festum. Nonnus Græcus auctor pri-
mū esse affirmat; Chrysostomus autē hom.
60. Theophyl. & Euthymius secundū fuisse
sentiunt. Alcuinus autem in homilia
huius lectionis, & Beda, tertium: quos
in commentario sumus secuti. In primis
illud primum non fuisse, certa res est: nā
id celebratum est septimo mense paulo
post festum Tabernaculorum: at hoc præ-
fens tempore hiberno, vt Euangelista de-
cet: non igitur illud esse potest, quod erat
in primo mense autumnii. De secundo, &
Vuu 2 tertio

Quod illo-
rum fuerit,
cuius Ioan-
nis hoc lo-
co memi-
nit.

tertio est difficultas: nam utrumque ad hiemem pertinere videtur: secundum enim erat ad finem fere hiemis tertia Februarij; tertium autem ad initium, scilicet sub finem Nouembris. & loquor iuxta computationem mensum Iudæorum. Nam vigesima quinta mensis lunaris, non est vigesima quinta mensis solaris: tamen Decembris lunaris, non plus distabat a vigesima quinta Nouembris lunaris, quam distat Decembris solaris, a vigesima quinta Nouembris etiam solaris. Diuidebant enim etiam ipsi in quattuor tempora annum Lunarem, & tres menses singulis temporibus dabant. Ex his patet non esse efficax argumentum, quo Recentiorum aliqui probant non posse hoc festum, de quo hic agitur, esse secundum, quia hoc affirmant fuisse tempore veris: tamen non ita se res habet. Nam ex scriptura liquet, fuisse tertia Februarij qui mensis ad hiemem pertinet; quamuis sit prope ver. Nec est etiam firmum, quod alij asserunt, nempe ea de causa non posse esse tertium, quia id celebratum est in Nouembri, qui ad autumnum pertinet: cum iam fuerit finis mensis, & terminus vnus potest ad principium alterius referri. Et ita solemnus communiter loqui, immo potius hiemem dicimus adesse, quando incipit, quam quando desinit. Adde, festum per octo dies celebratum esse, potuitque ad hiemem pertinere, quæ incipit mense Decembris.

Auctoris sententia.

Mihi probabilior est visa Alcuini, & Bedæ sententia, vt hoc festum sit tertium: & id mihi duo maxime persuadent. Vnum est, quia quæ gesta narrantur ab hoc tempore vsque ad Passionem Domini, non possunt accommodari tempori, quod intercedit, a secundo festo vsque ad Pascha: nam a tertia die Februarij vsque ad Pascha, quod erat decima quarta Martij, pauci dies intercedunt: cum tamen ab hoc festo vsque ad Pascha, quando passus est Dominus, vt ex historia Ioannis, & aliorum Euangelistarum patet, multa facta sunt, quæ tantarum paucitate facta fuisse, non est probabile. Post hoc enim festum Dominus se-

A celsit in Galileam ad locum, vbi Ioannes baptizabat, & ibi dicitur mansisse: nec mansisse diceretur, vbi multa gesta sunt, quæ ceteri narrant Euangelistæ. Postea venit Bethaniam, & Lazarum quatuor duanum suscitauit; postea abiit in locum dictum Efron, & ibi morabatur cum discipulis: morari non diceretur, nisi per multos ibi dies esset. Rursus ante sex dies Paschæ iterum venit Bethaniam; hæc omnia profecto plures indicant dies, quam sint, qui intercedunt inter secundum in nouationis festum, & Pascha. Alterum mihi persuadet, quia non inuenitur in scriptura singulis annis agi festa Encæniorum præter tertium, quod perpetuo celebrandum institutum est, vt patet. 1. Machab. 4. quod si celebrata sunt, est valde verisimile tempore Christi non celebrari vllum præter tertium. Quod si illa aliquando peracta sunt per singulos annos, quod ex scriptura non habetur, illud festum primum vsque ad captiuitatem celebratum esse videtur: at post captiuitatem loco illius successit festum reedificationis. Cum enim iam primum templum fuisset destructum, non videtur, cur festum celebraretur aliud præter restorationis, cui successisse tertium, probabile est, quod tempore Christi obseruari ex Iosepho libro 11. Antiqu. cap. 4. etiam constat. Hæc sunt, quæ mihi visa sunt probabiliora.

Est autem circa illud verbum *Hiems erat*, notanda regula Gregorij libro. 2. Moral. capit. 2. aliquando in scriptura circumstantias temporum, & locorum, & alias etiam describi, in significationem, & ostensionem aliquam, & ea ratione hæc descripta est. *Hiems*, inquit, *erat*, vt frigidas Iudæorum mentes igne charitatis destitutas significaret; quamuis ad literam positum esse videatur, tamquam causas sequentis verbi, *Deambulabat*, quia cum hiems esset, frigus erat: solent autem homines, cum frigent, deambulare.

Quorsum hiemis meminert.

Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis.

COM M E N T A R I V S.

Quamuis a Babylonij illud templum fuerit funditus euersum, tamen reedificatum, & restauratum est postea, & in memoriam veterem idem Salo-

Salomonis nomen porticus hæc retinuit. Hanc porticum eam esse aliqui existimant, cuius fit mentio 3. Reg. 6. viginti cubitorum longitudinem, & decem latitudinem habentis: sed cum hæc porticus, quæ alio nomine dicitur vestibulum, interior fuerit in atrio Sacerdotum, non videtur verisimile Salomonem in eam intrasse, & ibi orasse, aut populi voces audisse, vt isti Doctores dicunt. Verisimilius est fuisse eam porticum, cuius meminit Ioseph. lib. 6. de bello Iudaico sexto capite. collis enim partem orientalem, vbi ædificatum erat templum, muro Salomon circumcinxit, & planitiem aggere muniuit, & in planitie porticum extruxit. Hæc erat prope atrium virorum, quod proximum fuit atrio Sacerdotum. In hac igitur porticu ambulabat Christus intra templum.

Quæ Porticus fuerit ista.

Circumdederunt ergo eum Iudæi: & dicebant ei.

Inambulatem circumdant, vt stare faciant, & commodius alloquantur eum. Hoc enim illa particula *Ergo*, indicat, quasi diceret: quia ambulabat, circumdederunt eum, vt nulla ex parte Christus diuerteret, sed sistens auditum sermonibus eorum præberet; nos quid dicant audiamus.

Quousque animam nostram tollis?

Ingunt desiderium vehemens agnoscendi eum, cum tamen dolose accedat. *Quousque*, inquit, *animam nostram tollis?* id est, quamdiu nos suspensos, & incertos trahis? nimium te nobis manifestare differs, idcirco anxios & suspensos tenes, & discrucias. In his verbis duo mendacia proferunt. Vnum est eos esse anxios, & suspensos præ desiderio agnoscendi, an sit Christus: in quo mentiebantur. Si enim anxij & suspensi fuissent, non dixissent toties, demonium habet: a Deo non est: a Galilæa non surgit. Hæc non sunt animi dubij, & suspensi, & anxij: sed increduli & obstinati. Alterum est Christum esse causam huius dubitationis, & anxietatis eorum, quia nondum, quis sit, aperuit. *Quousque*, inquit, *tollis?* tu tollis: tu es in causa: & hoc etiam mendacium erat: nam Christus iam sufficientissime aperuerat, quis ipse esset, vt statim eis responderet. Non mirum est, si animus dolosus, & fraudulentus in mendacia prorumpat.

Si tu es Christus, dic nobis palam.

Non vnum, sed tria mendacia fraudulenta hæc verba continent: vnum est, *Dic*, inquit, *nobis palam*, quasi dicerent: hæcenus non es palam, & libere, aperteque locutus, te esse Christum: hoc vero mendacium superiora capita manifestant, quibus satis aperte indicauit. Alterum est, *Dic palam*: quasi dicerent: si dixeris palam, credemus tibi, nec amplius suspensio animo erimus: hoc etiam esse mendacium, vel quod paulo post secutum est, probat. Tertium est, si hæcenus non credidimus, id fuit in causa, quod tu non es locutus palam: iam enim credidissimus tibi si locutus fuisses. Hæc tria mendacia verbis istis significari, facile est vnique intelligere. Præter mendacia autem fraudem recte explicuit Alcuinus. Existimabant enim Iudæi Christum futurum Regem temporalem, in folio David sessurum visibiliter in hoc sæculo, vt superius diximus: quærebant igitur, vt se Christum confiteretur, vt calumniandi statim

Verba hæc Iudæorum, mendacij, & fraudis plena.

statim causam arriperent, quod se Regem faceret, & ad Cæsarem deferrent: qui enim se Regem facit, contradicit Cæsari. At Dominus fraudes eorum intelligens, & declinans, ita se aperte Christum fatebatur eis, ut ex verbo non haberent, quod deferrent. Idcirco frequentius se esse Dei filium, & a Patre missum, & in scripturis promissum dicebat: quæ aperta erat confessio quod esset Christus, idq. Iudæi intelligebant. At nomen dissimulabat, quia illi non ut intelligerent, sed ut accusarent, quærebant. Hac ergo fraude modo dicunt, *Si tu es Christus, dic nobis palam.* Attende autem non ea de causa sola, quia fraudulenter interrogabant, Christum noluisse id expresse respondere, sed ne tamquam legis transgressorem eum punitum esse Iudæi postea iactarent: idcirco operibus, quæ accusari non poterant, potius quam verbis respondebat, & loquebatur. Hanc causam reddit Chrysostomus hom. 77. in Ioan. cur Dominus non loquebatur de se magna, & sublimia frequenter.

Quare interrogatus Christus operibus responderebat.

Respondit eis Iesus: loquor vobis, & non creditis.

Irabili artificio, vno verbo se esse Christum, confitetur, & fraudem illorū declinat, & simul mendacia ipsorum reuincit. *Loquor*, inquit, *vobis*, ac si diceret: ego nihil aliud facio, quam loqui & manifestare quod petitis. In Græco est de præterito, dixi iam vobis. Ecce fatetur se esse Christum, & tamen verbo non exprimit: dixi & tamen non creditis. Et perpende quomodo conuincit eos mendacij, dixi, & vos non creditis: non igitur verum est, quod insinuat, me non esse locutum palam: nec est verum, si locutus fuissim, vos credidissetis: nam dixi, & tamen non credidistis, nec modo creditis. Nec est verum a me vos teneri suspensos, & anxios: nam iam ante hunc sermonem locutus sum aperte, & palam. Vnico igitur verbo, & veritatem aperit, & omnia eorum repellit mendacia, simulq. eorum laqueum declinat.

Iudæi contumaciter mendacij.

Opera, quæ ego facio in nomine Patris mei: hæc testimonium perhibent de me.

Adhuc eos magis conuincit: ipsi enim petebant, ut diceret, & verbo solo manifestaret, ut crederent, hætenusq. esse locutum negabant. Adiungit ergo Dominus: non solum verbo manifestavi, quis essem, sed operibus: nam *Opera, quæ ego facio in nomine Patris mei*, id est, virtute diuinitatis ostendendo me esse Dei filium, illa perhibent testimonium me esse verum Christum filium Dei. Quomodo igitur dicitis, me non esse locutum palam? quomodo peritis verbum, ut credatis? quandoquidem & sermonibus, & miris operibus manifestavi me vobis, & tamen adhuc non creditis. Christus dicit se in nomine Patris opera fecisse, quia faciebat opera virtute diuinitatis, in confirmationem huius veritatis, se esse Dei filium a Patre missum: hoc enim significat in nomine Patris opera facere.

Sed vos non creditis: quia non estis ex ouibus meis. Oues mea vocem meam audiunt.

Um causam suæ incredulitatis imprudenter Iudæi in Christum rejicerent, postquam eos mendacij conuincit, causam veram eorum incredulitatis aperit. Et est sensus: non est, cur vos in me causam incredulitatis rejiciatis, quasi non fuerim locutus: nam verbo & opere abunde me manifestavi. Non sum ego causa,

causa, sed vos ipsi, & nequitia vestra, quia non estis de numero ouium mearū: nam *Oues mea vocem meam audiunt*, mihi fidem habent, & voci obediunt. Si tales vos essetis, utique crederetis, at non creditis, *Quia ex ouibus meis non estis*: hæc est causa istius incredulitatis vestræ, non ego, nec taciturnitas mea, quam falso mihi imponitis. Attende duo, vnum est, in scriptura aliquando audire vocem, significare auditum exteriorum, & interiorum apprehensionem, quæ, quid dicatur, percipitur: & hoc bonis, & malis commune est. Psal. 94. Si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Alterum est ultra prædicta, etiam assensum, & obedientiam voci præstare. Isa. 64. Omnes eade corructis, quia locutus sum, & non audistis. hoc posteriori modo in hoc loco accipitur. Alterum annotandum est, dum dicit, *Vocem meam audiunt*, significare ipsum prius loqui, prius conuertere se ad oues. Si enim non se conuertisset pastor ad oues, numquam oues secuta essent pastorem, nec eum adesse, nouissent: gratia est, quæ præuenit homines.

Audire vocem, quid significet.

A N N O T A T I O XVI.

Christus, nomine ouium suarum quos intelligat.

AVg. trac. 48. has oues, de quarum numero istos incredulos Christus esse negat, interpretatur electos, & eos, qui æternam salutem consecuturi sunt, quos prædestinatos appellamus. De quibus dicitur Act. 13. Crediderunt, quotquot prædestinati erant ad vitam æternam. Et 2. Tim. 2. Omnia sustineo propter electos. Erit igitur superiorum verborum sensus: non creditis, quia non estis de numero eorum, qui æternam salutem consecuturi, qui electi, & oues meæ sunt.

BAduersum hanc expositionem aliquæ difficultates occurrunt. Vna est, quia tunc ratio, quam Christus adfert, adæquata non videtur: Vos inquit, non creditis, quia non estis de meis electis: nam etiam si electi non essent, credere poterunt: multi enim crediderunt, & credunt in Christum, qui tamen electi non sunt, nec saluabuntur, sed cadent, & peribunt. Non igitur ea causa propria est, cur non credant, quia electi non sunt: credebat enim tunc Iudas, & electus non erat. Altera est, quia non videtur causa vera: nam poterant esse oues & electi, & simul non credere tunc, quando Dominus hæc verba proferebat: multi enim erant in Christum credituri, & electi inter eos, qui tamen in Christum prædicantem non crediderunt, quod ipsemet Augustinus tract. 92. In Ioan. docet. Quo modo igitur dici potest, *Vos non creditis quia non estis de ouibus meis, & oues mea vocem meam audiunt*, cum oues, & multi electi tunc non crederent? Tertia est, quia si causa, cur non credebant, erat, quia electi & prædestinati non erant, iam non fuisse in eorum potestate credere vi-

Theophylacti sententia impiatur.

C Mihi Augustini sententia verbis Domini accommodatior videtur. Sunt autem pro obiectis difficultatibus aliqua aduertenda. Vnum est, non esse hanc Domini sententiam generalem ad omnes tunc non credentes, sed ad illos Pharisaos obstinatos, obcæcatos, & similes, quorum Dominus damnationem præuidebat: & sic soluitur secunda difficultas. Alterum anno-

Auctoris sententia explicatur.

tanduna

tandum est illud verbum *Vos non creditis*, hoc satis est. Nam multis, quia reprobi non solum, & simplicem incredulitatem significare: sed maxime culpabilem, quia abundantissima habuerant, & efficacissima media, ut cōverti potuissent, ut sit sensus: Tot profecto habuistis remedia, tot, ac tanta argumenta, quibus credere potuissetis, ut iam credidissetis, si de numero electorum, mearumque, ouium fuissetis: numquam enim oues futuræ in tantam obstinationem prolapsæ sunt. Et quamvis reprobatio causa non sit adæquata, quia etiã reprobi multi credunt: est tamen causa, &

hoc satis est. Nam multis, quia reprobi sunt, etiam ad tempus credere non datur, quales hi erant, quibus cum loquitur Dominus, & hac ratione soluitur prima difficultas. Tertium est annotandum: Deum neminem excludere a numero ouium, & electorum Christi, nisi culpa ipsius hominis. Quãdo igitur dicit: *Vos non estis de ouibus meis*, culpa, & malitia eorum significatur, propter quam Deus reprobauit eos: & hac ratione soluitur tertia obiectio: & sententia Augustini omni ex parte vera, & legitima permanet.

Et ego cognosco eas, & sequuntur me.

COMMENTARIVS.

Dixerat eos non esse de ouibus suis, & probauit ab vno effectu, *Oues*, enim, *mea audiunt vocem meam*. Addit alterum argumentum, ne quis enim obijceret forsan, hi oues tuæ sunt, sed tibi ignotæ. Addit, non sic est, *Ego cognosco eas*: nemo est inter meas oues, quem non cognoscam. Est autem cognitio hæc non solum mentis, sed affectus: quod tertium argumentum probat, *Et sequuntur me*, obediens verbis, & mandatis meis, vnde constat, eos oues non esse: effectus est enim hic præcedentis cognitionis. Idcirco oues Christum sequuntur, quia ab ipso cognoscuntur, ipsius cognitio, ouium est tractio: verbum enim *Cognosco*, non solum cognitionem intellectus, sed etiam affectum, & dilectionem significat hoc in loco. Amos. 3. Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ.

Et ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum.

Libenter quacumque data occasione Christus multa loquitur in audientium, & nostram vtilitatem: ut homines ad sui sequelam attrahat, & eos qui audire & sequi renuunt, deterreat. Quid oues eius eum sequentes assequantur, & quo in periculo non credentes versentur, aperit. Ne quis ergo de numero ouium Christi esse parum referre existimaret: adiunxit, ouibus his meis, qui me sequuntur *Vitam æternam ego do*. Magna est hæc potentia, & Dei propria, vitam dare æternam, & magnum est præmium ouibus Christi. Quod si hec non allicit, terreat quod sequitur: Si oues non sunt, in æternum peribunt. Nemo dicat, ouis non sum, solum mihi æterna vita negabitur, tamen nullum malum inde mihi impendet: decipitur profecto, in æternum peribit, morte æterna mulcabitur. Ea est causa, cur cum Dominus dixisset: *Vitam æternam do eis*, addidit: *Et non peribunt in æternum*: ut significaret, oues liberari ab æterna morte, & vitam æternam habere: contra vero, qui oues non sunt, non solum vitam æternam non assequi: sed in mortem æternam detrudi. Verbum præsentis temporis certum sine rei significat: non quod statim det, sed quod tempore promisso certissime dabit: & rursus ita iam esse constitutum, & determinatum. Solemus enim dicere: Iste vir mercenarius, & his, qui ei inseruiant, dat singulis mensibus decem aureos, non quod tunc det, sed quia constituit dare, & præstituto tempore certissime, & sine mora det.

Et

Et non rapiet eas quisquam de manu mea.

Aliud subiungit, quod cum ouibus facit. Nemo, inquit, rapiet oues meas de manu mea. Procurabant Iudæi auertere homines, ne in Christum crederent: conati sunt Tyranni, credentes a fide Christi tormentis auertere: tentat dæmon innumeris artibus idem efficere: sed de Christi manu, & potestate nemo oues tollet, nec impediet, quominus ad vitam æternam perueniant, & ad ipsum conuertantur.

ANNOTATIO XVII.

Superiorū
verborū sē-
sus expen-
ditur.

Chryso. hom. 60. & Euthymi. hunc locum ita exponunt, ut nemo oues Christi rapere posse dicatur: quia nemo impedire valebit, quin oues, quæ Christi sunt futuræ, ad ipsum conuertantur, & eum sequantur. Quod occasione ea dictū est, quia illi Pharisei, ne in Christum crederent, populos detertere conabantur. Alcuinus & ante eum Basil. lib. 1. contra Eunomiū aliter interpretatur, ut sit sermo de ijs, qui semel ad Christum sunt conuersi, & vere oues eius sunt permansuræ: hos nemo rapiet de manu eius, quia nulli tentationi in extremo vitæ succumbent, sed victores euadent. Forsan Alcuinus ita est interpretatus, quia existimauit non posse dici rapi oues de manu Christi, nisi quæ iam semel sunt in eius potestate. Alij de gloriæ statu hæc intelligūt, ut continuentur superiori-

Abus: *Vitam æternam do eis, non peribunt in æternum*, quia non potest vllus de manu mea rapere, nec a statu vitæ æternæ remouere. Mihi omnia hæc simul in hac significari sententia videntur, ut dictum sit: Nemo rapiet de manu mea, quia nec impedire poterit, quominus pastoris vocem oues hæc audiant, ipsiq. sequantur: nec a sequela auertere in perpetuum, nec vitam æterna priuare valebit. Nec verbum illud: *Rapiet de manu mea*, obstat, quia oues etiam antequam ad Christum conuertantur, ad manum eius pertinent, & de potestate eius sunt: quamvis tunc a vero pastore ad tempus errent. *Nemo*, ergo *Rapiet*, quia non sibi eas semper adscribet, nec adiudicabit: quia ad suum pastorem tandem venient, & sub eo perpetuo vitam agent.

Pater meus, quod dedit mihi, maius omnibus est.

COMMENTARIVS.

Probat duplici argumento, neminem posse rapere de manu oues eius. Prius est: Pater dedit mihi vnum, quod est maius omnibus, nemo ergo præualere poterit contra me, nec de manu mea rapere, cum ego habeam in me, quod est fortius, & maius, non solum ijs, qui rapere conabuntur, sed omnibus. Loquitur ut homo, & sic Patrem dedisse ei id, quod maius est omnibus, dicit: quia diuinitatem illius humanitati coniunxit, & fecit, ut homo ille Deus esset. Huius loci, & sequentis maiorem explicationem annotatio continet.

Et nemo potest rapere de manu Patris: Ego & Pater vnum sumus.

Alterum argumentum est: *Nemo potest de manu Patris rapere*, cum Deus sit: igitur nec de mea manu rapere poterit, quia *Ego, & Pater vnum sumus*, vnius essentia, & potestatis. Si igitur nemo de manu Patris rapere potest, nec

XXX de

de mea poterit. Expressis verbis, se Dei filium Patri consubstantialem significavit. Hanc secundam adiunxit rationem, ut prior manifestior esset: nam posset aliquis existimare, accepisse a Patre maius omnibus, nempe contradictoriis, & persecutoribus, tamen non absolute maius omni re creata: aut quod si maius omnibus quæ modo sunt, tamen non quæ fieri possunt. Præterea non exprimebatur hoc maius omnibus, ita esse datum, ut a Patre non esset diuisum: propterea rationem hanc verbis sequentibus addidit, se a Patre accepisse maius omnibus: id nempe, quod supra totum, quod creari potest, est, ita accepisse, ut indiuisum maneat in Patre, & filio: quia vnica est diuinitas, & essentia vtriusque, secundum quam Pater, & Filius vnum sunt. Nemo ergo de manu Christi rapiet oues: quia ut homo est habet a Patre diuinitatem, cui est vnica humanitas: ut Deus, est vnum cum Patre.

A N N O T A T I O XVIII.

Lectio Græcorum.

Sententia hæc in Græcis codicibus non sic habetur, sed genere mutato: *Pater, qui dedit mihi, maior omnibus est.* & ita Chryso. Theophy. & Euthymi. exponunt, & legunt. Et tunc sensus videtur facilis, est enim argumentum tale: Pater, qui dedit mihi oues has, maior est omnibus: igitur nemo de Patris manu rapere potest: sed ego, & Pater vnum sumus, vnus nempe potentia, & essentia: igitur nec de mea manu potest vllus rapere. Latini tamē Patres aliter legunt, sicuti nos in commentario legimus & exposuimus. Ita Hilari. lib. 7. de Trini. Tertul. lib. aduersus Praxeam. & Ambro. lib. 3. de Spiritu sancto cap. 18. & Hiero. Ezech. 18. & Aug. tra. 48. ita etiam legit Concil. Lateran. 2. vnde desumpta decretalis illa Firmiter de summa Trinitate & Fide Catholica. & hi omnes Patres locum hunc constanter Arriani opposuerunt. Cum autem idem sensus sit, siue vno, siue altero modo legamus, legendum existimo sicut Ecclesia Latina iam a tot sæculis prælegit.

A N N O T A T I O XIX.

Attende illa verba: *Ego & Pater vnum sumus*, esse intelligenda de vnitate virtutis, & potentia: de hac enim sermo est: ut sit sensus, nemo de manu, & potestate Patris potest eripere: ergo nec de mea, quia vnus, & eiusdem sumus manens, virtutis ac potentia. Ita exponit Basil. lib. 1. con. Eunomi. & sic exponendum ex contextu probat. Eodem modo interpretatur Ambrosius lib. 3. de Spiritu Sancto. cap. 18. & lib. 1. de fide cap. 1. & Chrysostomus ho. 60. vbi annotat inferri optime: Si vnus sunt potentia, & virtutis,

Christi Patri consubstantialem esse, ex hoc loco Ioan. ostenditur.

esse etiam vnus & eiusdem substantia ac essentia: eaq. ratione Patres opposuerunt hæreticis Arrianis hoc testimonium, ut probarent Patris, & Filij consubstantialitatem, quo sæpe vsus est Athana. serm. 4. contra Arrianos, & in alijs multis locis. Notat etiam Ambro. lib. 3. de Spiritu Sancto cap. 18. non solum substantia vnitatem, sed distinctionem etiam personarum significari contra Sabellianos: *sumus*, enim, personarum pluralitatem indicat: sicut & *vnum*, substantia, & virtutis vnitatem. Idem Hiero. Isa. 6. Vnum, inquit, ad naturam: sumus, ad diuersitatem personarum refertur. Conabantur autem hæretici Arriani vim huius testimonij infringere, vana & falsa responsione dicentes, Patrem, & filium vnum dici per concordiam voluntatis, sicuti dictum est Ioannis. 17. Ut sint vnum, sicut & nos vnum sumus, quam responsionem refert, & refellit docte, & efficaciter August. lib. 2. con. Maximin. cap. 12. & lib. 3. cap. 22. ostendens non esse dictum, ut sint vnum nobiscum, sed vnum inter se, sicut & nos vnum sumus: quia aliter nos vnum nobiscum sumus, aliter Pater, & filius. Nec est comparatio æqualitatis, sed similitudinis: sicut Matthæi. 5. Estote perfecti, sicut Pater vester perfectus est: probatq. ea quæ diuersa sunt generis, vnum inter se non dici.

Sed his omnis, contextus iste hanc falsam repellit interpretationem, ut recte annotat Basil. lib. 1. con. Eunomium: nam de manu Patris neminem rapere oues posse probauerat, quia maior est omnibus: inde infert, ergo nec de mea rapiet: & illationem confirmans dicit: quia *Ego, & Pater vnum sumus*: nempe in eo, quod præcessit, scilicet virtute, manu, potentia,

etiam Iudæi intellexerunt, quando visus est eis. Christus blasphemasse. & ne huic Iudæorum intelligentia soli inhæreamus, consulamus, quæ Christus respondit illis opponentibus: Homo cum sis, facis te ipsum Deum. Eorum enim intelligentiam non correxit, sed potius confirmavit, & comprobavit, dicens: ut credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre. Quæ verba Athana. loco citato dicta esse affirmat propter verbum illud: *Ego & Pater vnum sumus*. Præterea adiecit: quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphematis. Igitur vere

illis verbis significauerat Christum se esse filium eiusdem naturæ, & potentia cum Patre, adeo ut apprehendere iterum eum Iudæi tentauerint. Antecedentia igitur & sequentia manifeste probant, illam interpretationem esse impiam, & mendacem, quam nec Arriani sustinere, aut defendere potuerunt. quo magis miramur aliquorum nostro sæculo inconsiderationem, immo temeritatē suscitare tentantiū falsam hanc interpretationē, a tot sacris Doctoribus explosam, & ipsa cōtextus ratione conuictā: qui non ratione ducti, sed ut magis aliquid singulare inter Catholicos dicere videantur, hæc temere produūt.

Sustulerunt ergo lapides Iudæi, ut lapidarent eum.

C O M M E N T A R I V S.

SE Dei filium Patri æqualem, verumq. Deum esse, Christus visus est Iudæis affirmasse, nec in hoc sunt decepti: at cum hominem merum putarent, tantam blasphemum iudicantes, lapidare eum voluerunt. Particula *Ergo*, causam lapidandi indicat eam esse, nempe propter præcedens verbum, *Ego & Pater vnum sumus*, quo diuinitatem veram eandemq. cum Patre habere significat.

Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis?

Eorum animos furore turbatos sedat, & pacat, simulq. veritatem dictam confirmat. & est sensus: Multis bonis operibus vos cumulauit, sanatis multis vestris ac varijs infirmis, & mortuis suscitatis, quæ omnia opera ex meo Patre sunt, id est, virtute Patris sunt facta, & simul me esse filium eius ostendunt: *Propter quod opus eorum me lapidare vultis?* Ac si clarius diceret, operibus multis bonis in vos collatis, me esse filium Dei affirmo, non minus factis, quam verbis loquor: quod enim sermone assero, operibus etiam testificor, ut necesse sit vobis lapidare volentibus, propter opus bonum me lapidare: *Propter quod ergo opus bonum, & beneficium horum Me lapidatis?* Ostendere bona idem significat, ac afficere beneficijs, seu benefacere. Nam ostendere, siue bonum siue malum apud Hebræos idem significat, ac facere, siue bonum, siue malum. Ps. 4. Quis ostendet nobis bona. Psal. 70. Quantas ostendisti mihi tribulationes. & Psal. 59. Ostendisti populo tuo dura. Perpende mirum Saluatoris artificium: iratus enim homo non considerat, quæ bona accepit, sed quod malum ei illatum est: idcirco contra conferentem quantumuis benefactorem inuehitur. Ira ergo medicamentum est, irato ante oculos bona accepta proponere: propterea Dominus, ut eorum temperet furorem, ante ipsorum oculos repræsentat, quæ bona eis contulerat: ut iterum aliquanto pacatioribus factis, quod in furorem eos, & iram impulerat, confirmet, & verum esse manifestet: ac non irascendum eis, sed potius credendum esse demonstrat.

Bona, aut mala ostendere, apud Hebræos significat benefacere, aut malefacere.

Responderunt ei Iudæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: & quia tu, homo cum sis, facis te ipsum Deum.

Respondentes Iudæi fatentur se bona opera a Christo accepisse, negant tamen se pro vilo bonorum illorum opere eum lapidare: sed propter blasphemiam hanc, nempe, quia, cum sit homo, affirmat se Deum esse, vero Deo æqualem, & veri Dei consubstantialem filium. Miseri isti Iudæi, hominem esse impedimento quominus Deus esset, reputabant: quasi vtrumque simul esse non posset, nempe Deus & homo. Recte Athana. in Epist. contra omnes hæreses hunc locum edisserens, sic inquit: Obmurmurarent Iudæi, cur, homo cum sis, facis te ipsum Deum? stulti, & animo obcæcati, quippe oporteret eos invertere sermonem in hunc modum: tu cum esses Deus, homo factus es: nam & opera Deum esse declarabant. Hæc Athanasius. Particula Et, & quia tu, homo cum sis, declaratiua est, loco, id est, quia homo cum sis, facis te Deum.

Respondit eis Iesus: Nonne scriptum est in lege vestra: Ego dixi, Dii estis?

Blasphemiam notam sibi iniustam Dominus repellit, & infirmitati illorum se accommodans argumento utitur a lege eorum sumpto. Est autem argumenti locus a minori, quod Dialectici appellant. Si quod minus inesse videbatur, inest, inerit etiam id, quod magis videtur. Tale autem est: si scriptura homines communes appellat Deos, quia sermo Dei ad eos factus est, nec vlla est blasphemia tales dicere Deos: multo profecto minus erit blasphemia, & multo verius sine vlla blasphemia is diceretur Deus, quem non sermo Dei sanctificauit, sed quem Deus misit in mundum. Huius argumenti partem verba proposita continent, nempe testimonium legis, in quo homines appellantur Dii. & est Psal. 82. Attende autem Christum loqui ut Deum, & Dominum legis, ipsiusque datorem: propterea enim dicit: In lege vestra scriptum est, id est in lege vobis tamquam seruis imposita: non mihi, qui filius sum, & Dominus. In sequenti sententia hæc perfecte explanabuntur.

ANNOTATIO XX.

Legis nomine, quandoque tantum libri Moyse, quandoque etiam tota scriptura significatur.

Legem appellat totam scripturam veterem: aliquando enim lex restricte sumitur, ut solos quinque libros Moyse significet, in qua significatione dictum est Luc. 24. Oportet impleri omnia, quæ scripta sunt in lege, & Psalmis, & Prophetis: aliquando latius usurpatur, ut lex comprehendat etiam Prophetas, & Psalmos, & totum vetus instrumentum Ioan. 15. Ut sermo eorum impleatur, qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. Hoc loco, Psalmi sub lege comprehenduntur. & 1. Cor. 14. In lege scriptum est: Quoniam in alijs linguis, & labijs loquar: hoc autem est apud Isa. 58. Ita etiam

feri solet, ut aliquando sub Prophetis etiam Psalmi comprehendantur: nam & hi Prophetæ sunt. Matth. 11. Lex & Prophetæ usque ad Ioannem. & cap. 22. In his duobus pendet Lex & Prophetæ. Aliquando Psalmi a Prophetis, & lege separantur. Luc. 24. In lege, Prophetis, & Psalmis. In presenti loco, lex generaliter sumitur, ut omnem veterem scripturam significet: ideo testimonium, quod est ex Psalmo, in lege scriptum esse dicitur.

Sed superest explicatio testimonij allegati, qui sunt hi, qui Dii esse dicti sunt. Recentiorum aliqui existimant Iudices Deos esse dictos: sed expositioni huic non fauet,

Dii qui dicantur in scriptura.

fauet, quod postea infertur: Si dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est: non ergo iudices sunt hi, qui dicuntur Dii, sed ii, quibus Deus legem suam dedit, & doctrinam suam manifestauit, quales erant filii Israel, quos præ omnibus nationibus Deus erudiuit, & eis legem, & disciplinam dedit. Sermo enim haberi ad aliquem dicitur, quando Deus ei loquitur, & verbum suum aperit. Nec videtur verum, quod aliqui dicunt, sermonem dictum esse haberi ad Iudices, quia in officio, & munere sunt constituti a Deo: talis enim loquendi phrasis in scriptura non reperitur: sed sermo Dei

habetur, quando alicui Deus loquitur, siue per se, siue per alios. Forfan, qui hæc dixerunt, considerarunt verba prima Psalmi: Deus stetit in Synagoga Deorum, Deus autem Deos diiudicat. Vbi per Deos iudices significantur: tamen postea David ad omnes filios Israel verbum extēdit, dicens: Ego dixi Dii estis & filii excelsi omnes. pronuntians statum Euangelicum, in quo adoptionis filiatio perfecta promissa est. Et sic Augustinus hunc locum de filiis Israel vere, & docte interpretatur in commentario super eundem Psalmum.

Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura: quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphematis, quia dixi: Filius Dei sum?

COMMENTARIUS.

Colligit modo & componit argumentationem: Si scriptura, inquit, appellat Deos homines eos, ad quos sermo Dei factus est, id est, ea de causa, quia lex & doctrina Dei data est eis: Nec scriptura solui potest, id est, mendax, aut irrita esse non potest, ut Hil. lib. 4. de Trinitate exponit. Si igitur hoc verum est, falsum aut irritum esse non potest: quo modo vos dicitis, me blasphemare dicentem: Filius Dei sum, qui innumeris partibus illos excedo? nam me Pater sanctificauit, & misit in mundum. Profecto non hæc est blasphemia, sicuti nec illa, quam scriptura profert. Hebraismus est: Vos dicitis quia blasphematis, &c. id est vos dicitis me blasphemare: Quia dixi filius Dei sum. Hæc est argumentatio, cuius sensus est iste: Qui vere filius, & Deus est, profecto non blasphematis dicens, Filius Dei sum: si non est blasphemia appellare Deos, aut Dei filios, eos qui sermonem Dei receperunt, Pater dicitur filium sanctificasse, quia sanctitatem, qua ipse sanctus est, filio communicauit. Dicitur autem misisse in mundum, quia quem ab æterno sanctificauit, carne induit, ut sit filius Dei, & simul homo.

ANNOTATIO XXI.

Patrem sanctificare Christum quid significet.

Sanctificandi verbum non eodem modo a sacris Doctoribus exponitur: aliqui enim ratione diuinitatis, aliqui ratione humanitatis Christum sanctificatum esse afferunt. Priorem expositionem sequitur, August. tract. 48. cuius explicatio hæc est. Christus ut Deus est, sanctificatus dicitur, non participatione, sed origine, quia eandem sanctitatem habet, quam Pater, sed ab eo acceptam. & Pater eum sanctificat, ipsi ab æterno essentiam, & diuinitatem communicando. & tunc sensus est: Quem non sermo Dei, sed Pater ipse sanctificauit, suam ei ab æterno diuinitatem, ac

sanctitatem communicando, misitque in mundum carne assumpta factum hominem, hic profecto non blasphematis se filium Dei esse affirmans. Idem est igitur dicere, sanctificauit Pater, atque a Patre procedit & eandem ab eo accepit sanctitatem, non ab vlla creatura sanctificatus, sed a Patre, & ipsius Patris diuinitate. Missus autem in mundum dicitur, id est, homo factus est. Sensus ergo verbis clarioribus est: qui sanctus sum per essentiam a Patre procedens, & habens sanctitatem, cum ipso communem, & homo simul factus sum, & in hunc mundum veni per carnem, non blasphematis

blasphemo, quando, etiam si homo sim, A dico: Filius Dei sum. Ita August. exponit, quem secuti sumus.

Explicant
alij Chri-
stum san-
ctificatum,
ratione hu-
manitatis.

Huic tamen expositioni vnum obstat, nempe verbi improprietas: nam sanctificari eorum esse videtur, qui non ex propria natura sanctitatem habent, sed aliunde accipiunt. Idcirco aliter exponit Athana. lib. de incarnat. Christi in principio. & Hilari. lib. 7. Trini. & Chrysostomus hom. 60. hanc sanctificationem Christo, vt homo est, tribuentes. Christus autem vt homo, sanctificatus dicitur a Patre per diuinitatem vnitam humanitati in persona filii: sanctificatus est enim Christus homo, non vt ceteri homines, sed ipsa diuinitate, vt sit homo, & Deus. Quæ expositio satis est accommodata: hoc tamen difficultatis habet, quia verba indicant sanctificationem antequam mitteretur in mundum. Dicitur enim: *quem Pater sanctificauit, & misit in mundum*: quasi prior esset sanctificatio, quam missio in mundum, quod non potest intelligi nisi de

sanctificatione ratione diuinitatis. Sicut etiam missus dicitur non quidem vt homo, sed vt Deus, cuius missionis terminus fuit esse hominem factum. Propter hæc, expositioni Augustini libentius consentio. Nec est admodum durum, Patrem dici sanctificare filium, vt Deum, & filium sanctificari: quia per generationem accipit sanctitatem a Patre: nam dicitur discere a Patre, & Pater dicitur demonstrare filio: quæ verba remota imperfectione, accommodantur diuinis personis, propter originem. Idem in hoc verbo dici potest. Attendendum autem est, quando dicitur: Sanctificauit, & misit in mundum, insinuari missum esse in mundum ad sanctificandum: ex quo licet eius diuinitatem colligere. Non enim alios sanctificat, nisi qui per se sanctus est: quæ enim ex participatione sunt, ab eo pendent, quod per se tale est. Nisi igitur Deus esset Christus, qui per se sanctus est, alios sanctificare non posset, quod insinuat Augustinus tract. 48. in Ioannem.

Si non facio opera Patris mei: Nolite credere mihi.

C O M M E N T A R I V S.

Quia autem dicere poterant illi: Vnde scimus, seu quo probas te esse a Patre sanctificatum, & missum, adiungit dicens, se non verbis tantum, sed etiam ipsis operibus id ostendere. Et est sensus: *Si non facio opera Patris mei*, id est, quæ ostendunt me esse Dei Filium, & Patrem habere Deum, qualem verbis profiteor: *Nolite credere mihi*, id est, aliquam excusationem haberetis, mihi non credendi. Est enim phrasis hæc loquendi communis, ad ostendam abundantiam probationum, vt nequeat aduersarius vlla ex parte se tueri, aut euadere.

Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite: vt cognoscatis, & credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre.

Alteram ratiocinationis partem exponit: Si autem facio opera Patris, & vos mihi verbis asserenti, non vultis habere fidem, saltem credite operibus: si sermo meus non vobis persuadet, persuadeant opera, vt cognoscatis ex eis, quis sim, & tunc credatis, me esse vnum cum Patre, vnus naturæ & essentiæ, ratione cuius, Pater in me, & ego in Patre sum. Verba hæc eundem sensum habent cum illis: Ego, & Pater vnum sumus: vt recte Athana. ser. 4. contra Arrianos docuit: & in illorum probationem, & explicationem dicta sunt a Domino: propter vnitatem enim naturæ, & substantiæ vtriusque, Pater in Filio, & Filius in Patre dicitur. Particula *Et si*, vna est: etiam si mihi non credatis, credite operibus id est, etiam si propter mea dicta mihi non credatis, propter opera tamen Patris, quæ facio vt Deus, credite.

Quare-

Quarebant ergo eum apprehendere, & exiit de manibus eorum.

Quia repetijt se esse verum Dei filium, Iudæi rursus eum apprehendere, & lapidare quærebant. Hanc enim illationem, & causam particula *Ergo*, indicat. At Dominus sua virtute diuina euasit de manibus eorum: nemoque eum potuit detinere. Quando signum, & miraculum magnum faciebat, ad tempus propter populi laudem, & plausum fugiebat: quando vero magnum aliquid de se loquebatur, secedebat propter Iudæorum furorem, & rabiem, vt ex sua absentia cessaret, aut temperaretur, vt Euthymius dicit. In Græco codice est particula rursus seu iterum, nempe, quærebant ergo iterum apprehendere, iam enim antequam hoc proferret idipsum quæsierant, eum lapidare volentes.

Et abiit iterum trans Iordanem in eum locum, vbi erat Ioannes baptizans primum, & mansit illic.

Ioannes baptizare incepit in Bethabara, seu Bethania, vt in cap. 1. narratur, est, postea recessit in Ænon iuxta Salim, vt constat ex cap. 3. modo Dominus furori Iudæorum cedens in Bethabaram abiit: vbi prius Ioannes baptizabat. Aliqui illud *Primum*, seu prius exponunt, priusquam in carcerem coniectus esset: tamen verus sensus est, vbi primum baptizare incepit, prope desertum: in quem locum Dominus nunc recessit, vt aliquos ad se conuerteret Ioannis memoria dispositos: eaq. ratione Euangelista dum locum describit, Ioannis baptismi meminit: quam recedendi causam sequentia verba confirmant. Est autem Dominus aliquot diebus ibi commoratus, donec ascendit ad Lazarum resuscitandum.

Et multi venerunt ad eum, & dicebant, quia Ioannes quidem signum fecit nullum.

Dum illic mansit, veniebant multi ad eum, qui & ipsius & miraculorum eius notitiam habebant. Dicebant autem: Ioannes nullum miraculum fecit. Hoc maxime illos impellebat, vt ad Christum venirent, & conuerterentur: Ioannes enim cum tantus esset, non fecit miraculum, hic autem multa, & magna edidit: certe igitur hic maior est Ioanne. Ecce quo inducebantur, vt crederent. Et recte memoria Ioannis ad fidem profuit: nam ex collatione vtriusque veritas discernebatur.

Omnia autem, quacumque dixit Ioannes de hoc, vera erant.

Ecce alterum argumentum credendi, nempe quia quæ Ioannes prædixit, de Christo, verificata erant: igitur hic est Christus. Nam si vera fuerunt cetera, quæ prædixit, etiam hoc verum esse oportebat. Profecto isti recto, & sincero iudicio agebantur: ex comparatione enim Ioannis & ex complemento multorum prædictorum, optime deducebant esse Christum verum. Prædixit autem Ioannes Christum fortiorem futurum propter magna miracula edenda: & ita euenisse experiebantur. Ex complemento horum deducebant verum esse, quod dixerat, ipsum esse Christum. Testimonium ergo Ioannis etiam post

post obitum eius profuit, & sic viuus ac mortuus Christum prædicauit, ipsiq. fideles conciliauit. Id tamen totum non sufficeret, nisi Christus sua diuina virtute horum corda mouisset: quia neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus.

A N N O T A T I O XXII.

CHrysoft. hom. 60. exponit hanc sententiam sic: Omnia, quæ de illo dixit, vera erant: vt sit approbatio Ioannis testimonii, nempe Ioannes nullum signum fecit, tamen non propterea eius testimonium indignum est fide, quia ce-

tera quæ prædixit, vera fuerunt. Tamen accommodatior est expositio, vt sint duæ rationes, & argumenta, quibus isti ad credendum in Christum inducti sunt. & sic exponit Euthy. eamq. expositionem in commentario secuti sumus.

Et multi crediderunt in eum.

C O M M E N T A R I V S.

His argumentis persuasi, & diuinæ virtutis auxilio illustrati, & tacti, multi crediderunt in eum: Iudæis interim in sua cæcitate, & malitia obduratis, vt, qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant. In Græco legitur, & multi ibi crediderunt in eum, quam particulam versio Latina non habet.

C A P V T V N D E C I M V M.

BERAT autem quidam languens Lazarus a Bethania, de castello Maria, & Martha sororum eius. Maria autem erat, quæ unxit Dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus infirmabatur. Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes: Domine, ecce quem amas, infirmatur. Audiens autem Iesus, dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam, & Lazarum. Vt ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus. Deinde post hæc dicit discipulis suis: Eamus in Iudæam iterum. Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc? Respondit Iesus: Nonne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit: quia lucem huius mundi videt. Si autem ambulauerit in nocte, offendit: quia lux non est in eo. Hæc ait. Et post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit: sed vado, vt a somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, saluus erit. Dixit autem Iesus de morte eius: illi autem putauerunt, quia de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est: & gaudeo propter vos, vt credatis, quoniam non eram ibi. Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus, & nos, vt moriamur cum eo. Venit itaque Iesus: & inuenit eum quattuor dies iam in monumento habentem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolimam, quasi stadiis quindecim. Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham, & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo vt audiuit, quia Iesus venit, occurrit illi: Maria autem domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus: sed & nunc scio, quia quacumque

poposceris a Deo, dabit tibi Deus. Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus. Dicit ei Martha: Scio, quia resurget in resurrectione in nouissimo die. Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio, & vita. Qui credit in me etiam si mortuus fuerit viuet: & omnis qui viuit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc? Ait illi: Vtique Domine ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti. Et cum hæc dixisset, abiit, & vocauit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, & vocat te. Illa vt audiuit, surgit cito, & venit ad eum: nondum enim venerat Iesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco, vbi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cum vidissent Mariam quia cito surrexit, & exiit, secuti sunt eam, dicentes: Quia vadit ad monumentum, vt ploret ibi. Maria ergo cum venisset vbi erat Iesus, videns eum cecidit ad pedes eius, & dicit ei: Domine si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum, & dixit: Vbi posuistis eum? Dicunt ei: Domine veni, & vide. Et lacrymans est Iesus. Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quo modo amabat eum? Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere, vt hic non moreretur? Iesus ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei. Ait Iesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius, qui mortuus fuerat: Domine iam fuerat: quattuordecim enim. Dicit ei Iesus: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem. Iesus autem eleuatis sursum oculis dixit: Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam, quia semper me audis: sed propter populum, qui circumstat, dixi: vt credant quia tu me misisti. Hæc cum dixisset, voce magna clamauit: Lazare veni foras. Et statim prodijt qui fuerat mortuus, ligatus pedes & manus in struis, & facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Iesus: Soluite eum, & sinite abire. Multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Phariseos, & dixerunt eis quæ fecit Iesus. Collegerunt ergo Pontifices & Pharisei concilium, & dicebant: Quid facimus? quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic: omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent nostrum locum, & gentem. Vnus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit nobis, vt vnus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat. Hoc autem a semetipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius, prophetauit, quod Iesus moriturus erat pro gente: & non tantum pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum. Ab illo ergo die cogitauerunt, vt interficerent eum. Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudæos, sed abiit in regionem iuxta desertum in ciuitatem, quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum discipulis suis. Proximum autem erat Pascha Iudæorum: & ascenderunt multi Hierosolimam de regione, ante Pascha, vt sanctificarent seipsos. Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur adinuicem, in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diem festum? Dixerunt autem Pontifices, & Pharisei mandatum, vt si quis cognouerit, vbi sit, indicet, vt apprehendant eum.

Erat autem quidam languens Lazarus a Bethania de castello Maria: & Martha sororum eius.

C O M M E N T A R I V S.

Historiam illius insignis miraculi quando Lazarum resuscitauit, quando & impij Iudæi Christum interficere animum obfirmarunt, textit Euangelista: incipitq. personas & loca describere. Quo igitur tempore erat Dominus trans Iordanem,

Iordanem, vt in fine superioris capituli narratum est, Erat quidam languore laborans Lazarus nomine de Bethania, quæ erat castellum & vicus Mariæ, & Marthæ sororum eiusdem Lazari. Bethania, vt supra diximus, erat prope Hierusalem ad radices montis Oliueti, per milliaria fere duo Italica ab vrbe distans, in quo sorores hæc cum fratre habitabant: an autem castellum de earum dominio fuerit, an vero dictum sit earum, quia in eo natæ sunt, incertum est. Illud *De castello* est per appositionem dictum, Erat de Bethania, castello nempe Mariæ, & Marthæ.

Maria autem erat, quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur.

Cur Ioannes tot sororis Lazari circumstantias referat.

Non sine causa Euangelista, quæ hæc sit Maria, hoc nomine describit, quod pedes vnxit Iesu, & capillis suis terfit. Nec hoc ea sola de causa factum est, vt discernatur ab alijs, quæ eodem vocabantur nomine: multæ enim dictæ sunt Mariæ in Euangelio: si enim nihil aliud quam inter eas discernere veller, satis erat dicere sororem esse Lazari, & Marthæ. Nec propter id tantum factum est, vt eam esse declararet, quæ postea in conuiuio post Lazarum resuscitatum in Bethania vnxit, & terfit eius pedes: nam ex ipsamet historia ab ipso Euangelista narranda id constabat. Non enim solet Euangelista ante narrare, quæ gestum sit. cum enim capit. 7. de Nicodemo loqueretur, dixit eum esse, qui nocte venerat ad Iesum: nam id iam cap. 3. descripserat: at in capite tertio non dixit eum fuisse, qui defenderat Christum in concilio quodam contra Iudeos, quia tunc narratum id nondum erat. Quando autem hæc facta sunt, quæ narrat Ioannes, nondum Maria vnixerat pedes in illo conuiuio, in quo Lazarus vnus erat de discumbentibus. Solent quidem Euangelistæ vti anticipatione: sed non quando ipsimet narraturi sunt, quæ per anticipationem dicuntur. Vera igitur causa, propter quam Euangelista hæc dicit, ea est, vt ostendat eam esse Mariam, quæ, quando ista facta sunt, iam vnixerat pedes Domini, in domo Simonis: cuius historiam meminit Lucas cap. 7. ac si diceret Ioannes: hæc Maria soror Lazari illa eadem est, quæ antequam hoc gestum esset, quod modo narro, vnixerat pedes Domini, & capillis terferat in domo Simonis, & cui Dominus peccata remiserat. Quibus verbis inducit Ioannes lectorem ad Lucæ Euangelium, vbi historia latius est descripta: & id factum est, vt eadem Maria hæc esse significaretur, cuius frater infirmabatur, & quæ vnixerat iam Dominum.

A N N O T A T I O I.

An eadem sit Maria cuius meminit Ioannes, & meminerunt alij Euangelistæ.

Magna apud veteres Patres, & recentiores nonnullos est controuersia, an eadem sit mulier quæ Luc. 7. dicitur peccatrix, vnxitq. & terfit pedes Domini: & illa, quæ similiter vnxit, cuius meminerunt Matthæus 26. & Marc. 14. cum hac, quam Ioannes isto capite, & sequenti duodecimo describit. Quidam enim tres: quidam duas: quidam vnã, & eandem esse contendunt. Orig. tract. 35. in Matth. tres esse probare nititur: idem affirmant Chryso. hom. 61. in Ioan. & Nicepho. lib. 1. Histo. cap. 27. cum alijs multis. Alij duas tantum contendunt, vnã, cuius Ioannes meminit: alteram, de qua alij

Euangelistæ mentionem fecerunt, quæ Magdalene appellatur. Quibus fauet locus Clemen. Rom. lib. 3. Constituit. Erant, inquit, nobiscum mater Domini, & sorores eius, præterea Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Martha, & Maria sorores Lazari. Huius sententiæ est Hier. Matth. 26. & idem Chryso. homil. 81. in Matth. cum alijs multis. Alij eandem esse sentiunt, cuius distinctas historias diuersi Euangelistæ, & diuersis in locis describere: hanc tuetur Aug. lib. 2. de consen. Euang. cap. 78. & 79. Innocen. lib. 2. de sacram. altaris cap. 56. Grego. hom. 33. in Euangeli. cum alijs etiam multis.

Exactio-

Ecclesiasticum officium vnã tantum recipit Mariam Magdalenam.

Exactiorem huius rei discussionem in A loco Lucæ remittimus: sufficiat nobis nunc Ecclesiæ auctoritas, quæ vnã, & eandem mulierem fuisse declarat, vt constat ex Romano officio, quod in Ecclesia Latina recitatur, in quo eandem esse Mariam Magdalenam, & Lazari sororem, & mulierem peccatricem legimus. Non est

ergo quod iam hoc in dubium reuocemus, quamuis argumenta secundæ opinionis probabilem valde illam videantur facere: nec est res hæc, quæ ad fidei, aut morum perfectionem multum faciat: eaquæ de causa Euangelistæ historiam narrasse contenti, parum curarunt expressam huius rei facere mentionem.

Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes.

C O M M E N T A R I V S.

Causam, cur miserint nuncium sorores ad Christum, particula *Ergo*, indicat: nempe cum frater infirmaretur: idcirco sorores, quibus frater curæ erat, miserunt ad eum, qui sanare poterat. Distabat locus, vbi tunc erat Dominus, nempe Bethabara a Bethania Lazari, iter duorum fere dierum, quantum Christum conficere solitum esse probabile est.

Domine: ecce, quem amas, infirmatur.

Hoc est nuncium a fororibus missum ad Christum. *Domine*, honoris causa dicitur: honore namque præuenimus, quos rogamus. *Ecce infirmatur*: Vox est significantis & notum facientis, quod ignorasse eum arbitrabantur: *Quem amas*, causa est impetrandi: cum enim subuenire possis, & ames, subuenturum te speramus. Cetera ex annotatione require.

A N N O T A T I O II.

Nonnullæ referuntur rationes quæ possent Christum ad misericordiam inclinare.

Breue quidem, sed sapiens, & prudens nuncium hoc est: quod ex multis licet conispicere. Primo quidem, quia cum multas causas haberent, quibus animum Christi ad sanitatem præstandam inducere possent, potissimam elegerunt. Vna earum, quas adferre poterant, erant ipsarum preces, nempe infirmatur Lazarus: rogamus, vt eum sanes: preces autem amicorum multum valent ad impetrandum ab amicis, tam pro se, quam pro alijs, etiam apud Christum. Luc. 4. Socrus Simonis tenebatur magnis febribus, & rogauerunt pro ea, & imperauit febrim, & dimisit illam.

Alterâ causa est ipsamet consanguinitas etiam sine precibus: Deus enim, & homines solent multa facere pro his, quos coniunctos sciunt amicis, quos diligunt. 3. Reg. 11. propter David pepercit Deus Salomoni, ne regnum eo viuentis diuideretur. & Gen. 18. propter decem iustos, Sodomitis omnibus parcere paratus erat. Sufficiens igitur causa nunc erat Lazaro

obtinendi sanitatem, eum esse fratrem earum, quas Dominus diligebat, vnde potuissent dicere: Domine frater noster infirmatur.

Tertia causa erat ipsius infirmi erga Christum amor: petere enim solemus pro ijs, qui indigent, & impetrandi causa est, si ij quibus petimus, beneuolus sint animo, & grato erga eum, a quo impetrandum est, vt enim inquit Ambros. lib. 2. de offic. cap. 7. amor vnus inducit alterum ad redamandum. Et Aug. lib. de catechizand. rudibus. cap. 4. Rudis, inquit, est animus, qui dilectionem, quam nolit impendere, nolit rependere. Poterant ergo dicere, Domine, ecce qui te amat, infirmatur. Ita Luc. 7. factum est: Dignus est, vt hoc ei præstes: diligit enim gentem nostram.

Quarta causa est ipsius subuenientis amor: hæc est omnium potissima. Quando enim, qui subuenturus est, amat eum, qui indiget, etiam si nulla ceterarum adit causa, sufficit: quando vero deest, ceteræ vix animos eorum, a quibus beneficia

Vere solius Christi amoris meminerunt.

Y y 2 speran.

sperantur, mouent. Efficacior est enim amor subuenientis, vt benefaciat, quam amor indigentis, vt benefiat ei: ad hoc enim preces, & cetera tendunt, vt voluntatem subuenientis inclinent erga eum, cui subueniendum est. Prudenter ergo, & sapienter hanc causam exprimunt: *Ecce quem amas infirmatur.*

Legationis prudentia exponitur.

Secundo, in hoc nuncio sapientia, & prudentia cernitur: huic enim causæ potissimæ preces suas non admiscerunt: ipsa enim erat per se efficacissima: solam ergo indigentiam, & infirmitatem exponunt. Vnde recte Augus. tract. 49. dixit: Amanti fat est nunciasse. Tertio quia non orant

vt veniat: vt enim Grego. lib. 6. Moral. c. 17. dicit. amor etiam mentes pigras ad opus excitat, nec calcaribus indiget. Eadem de causa, nec rogant vt sanent: amantis electioni omnia prudenter committunt. Non tamen tantum fidei erat in hoc nuncio, quantum inerat prudentiæ humanæ: nam tamquam ad merum hominem mittunt nuncium, eum certiore facientes, quasi nescium infirmitatis, *Ecce*, inquit, *infirmatur*, vox est significantis, & scire facientis; quasi dicerent: scito infirmari, quem amas. Credebant autem posse sanare, si vellet. Hæc fidei imperfectio, in sequentibus apparebit.

Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam.

COMMENTARIUS.

Non vnum, sed duos, vel plures missos esse verbum illud insinuat, *Audiens dixit eis*. est autem responsum Christi breue, sed plenum diuina sapientia: nam instructionem, & consolationem continet. Instruit quidem, tum significando infirmitatem sibi esse iam notam, nec eam vt ipsæ sorores, & nuncij putabant, ignorabat: quod satis Dominus indicat, dum causas infirmitatis aperit. Tum etiam docendo se esse filium Dei, non merum hominem, vt arbitrabantur: quod ostendit in verbo illo, *Vt glorificetur filius Dei per eam*. Consolatur etiam primo sanitatem promittendo, *Non est ad mortem hæc infirmitas*, id est, non morietur ex hac infirmitate, sicut solent homines mori ex infirmitatibus, non amplius in hoc seculo victuri: at Lazarus non sic infirmitatem habuit, quia etiam si mortuus est, tamen cito ad vitam eandem est reuocatus. Vnde Augus. tract. 49. recte dicit: *Infirmus non est ad mortem*, quando nec ipsa mors fuit ad mortem. Habet enim mors duo, vnum est, animam a corpore separare, & compositum dissoluere, alterum est vitæ huius seculi finem imponere. Infirmitas Lazari ad mortem fuit, quia anima eius a corpore separata est: ad mortem autem non fuit, quia terminus vitæ huius non fuit: nam iterum est etiam corpori coniuncta, & reuixit in hoc seculo, sicut ante vivebat. Consolatur secundo, & simul instruit aperiendo causam, & finem infirmitatis: *Est pro gloria Dei*, id est idcirco hæc infirmitas permessa est, vt ea Deus glorificetur, & dum Lazarus ad vitam reuocatur, Dei virtus, ac diuinitas in sanante, & suscitante cognoscatur, vt in eum homines credant. Quod autem additur: *Vt glorificetur filius Dei per eam*, explicatio est præcedentis verbi *Pro gloria Dei*, & ita factum est. Nullum enim exitit miraculum Christi quale hoc in quo ita se esse Dei filium ostenderet, & tot credentes sibi conciliaret: vt vere per hanc infirmitatem filius Dei glorificatus dicatur. Magnum hoc est consolationis argumentum ipsis sororibus scilicet fratris sui Lazari infirmitatem in maximam gloriam Dei cessuram: & in hunc finem esse a Deo permissam.

Explicatur quomodo Lazari infirmitas ad mortem non fuerit, quia ipse mortuus sit.

ANNOTATIO III.

Diuerse lectiones superiorum Verborum.

In lectione huius sententiæ, & expositione, aliqua ex parte varij sunt Doctores. Ambros. lib. 4. de fide cap. 6. sic legit. *Pro gloria Dei, vt glorificetur filius eius per*

eum, & refert vtrumque relatiuum ad Patrem, vt glorificetur filius eius, scilicet Dei, per eum, scilicet, per Patrem. Et in hoc sensu locum hunc objiciebant Arriani

Arriani Catholicis, vt probarent minorem esse filium Patre, cum per Patrem glorificari dicitur: quorum obiectio vana est. Eodem enim argumento probarêt Patrem minorem esse filio: nam Ioan. 17. dictum est, Pater clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te. Hilar. lib. 9. Trinit. eodem modo legit, *Pro gloria Dei, vt filius Dei, glorificetur per eum*: sed relatiuum refert ad Lazarum, vt filius Dei glorificetur per Lazarum, id est occasio fiat illi diuinitatem suam, & se esse Dei filium manifestandi. Aug. autem tract. 49. solum legit, *Pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei*: B non autem legit, *Per eum*, neque, *per eam*. Chrysostomus hom. 61. legit *Per eam*, referendo ad infirmitatem, & ita tunc legitur, & est accommodatio lectio: sibi enim inuicem respondent hæc verba: *Infirmus hæc non est ad mortem, sed vt per eam glorificetur Dei filius.*

Diuerse partium explanationes.

Sciendum est rursus Doctores non eodem modo exponere hæc duo, *Pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam*, aliqui exponunt, vt vna pars sit alterius declaratio, illudque Dei, refertur ad filium: cum enim dictum sit, *pro gloria Dei*, explicat, vt filius Dei glorificetur per eam. Sic Aug. tract. 49. exponere videtur, & tunc aperte Christus se esse Deum cõfiteretur. Huic fauet expositioni, quia nõ est in ista sententia aliqua particula distinguens: nõ enim dictum est, *pro gloria Dei, & vt glorificetur filius Dei per eam*. Alij secundo loco etiam vnam partem alterius expositionem interpretantur: sed priorem partem ad Patrem, posteriorem ad filium referunt, nempe *pro gloria Dei Patris*: hæc autem est vt glorificetur Filius per eam, gloria enim filij, Patris gloria est. Ita Hilar. lib. 9. D Tri. Ambros. lib. 4. de fide cap. 6. & Chrysost. hom. 61. exponunt, & huic fauet illud Ioan. 14. vt glorificetur Pater in filio: glorificatio enim filij est glorificatio Patris qui misit eum. Alij tertio hanc partem exponunt de filij passione, vt glorificetur filius Dei per eam: quia hoc miraculum in causa fuit, vt Iudæi mortem Christi omnino inferre decernerent: diuidunt enim

hæc quasi dictum esset cum particula, *Et*, pro gloria Dei, & vt glorificetur filius Dei. & tunc sensus est: Hæc infirmitas est pro gloria Dei; id est, vt suam in ea diuinitatem Deus ostendat: & vt filius Dei per eam morte, & cruce glorificetur.

Auctoris explicatio.

Mihi accommodatio videtur expositio vt de glorificatione ea sit sermo, quæ per miracula facta est, qua Christus suam manifestauit diuinitatem mundo. Quod maxime in hoc miraculo factum est, de quo dicitur: *Torus mundus abijt post eum*. Si dimittimus sic, omnes credent in eum. Et rursus posterior pars sit prioris explicatio, ne intelligeretur infirmitas ita dici pro Dei gloria sicut omnia, que sunt, in Dei gloriam tendunt. Hoc enim pro Dei gloria erat vt modo quodam singulari, scilicet vt Christus ostenderet se esse Dei filium per eam. Non nego ceteras expositiones etiam esse probabiles.

Sciendum est præterea Chrysost. hom. 61. & Euthym. particulam *Vt*, exponere consecutiue, vt sit sensus: Infirmitas non est ad mortem, sed consequetur ex ea gloria Dei: non enim causam, sed quod euenturum erat significat. At verius est contrarium, causam enim finalem indicat: est enim in hunc finem, infirmitas hæc illata, & mors subsequuta: non vt moreretur sicut ceteri, quorum vltimus vitæ finis aduenit, sed vt glorificareretur, & notus fieret Dei filius per eam: de causa enim huius infirmitatis Dominus Agebat. Quæuis enim respectu causarum naturalium hæc glorificatio sit consecuta, tamen si ad diuinam prouidentiam conferatur, in glorificationem Dei erat infirmitas ordinata. Quod docte tradit Gregor. Nyss. lib. de creatione hominis c. 26. dicens expectasse Christum alios duos dies vt mortuus quatruiduanus esset, & in eo tantum miraculum operaretur. Diuina enim prouidentia effectus inferiores in superiores fines, & causas ordinat, vt idem Gregor. lib. 8. de Philosophia cap. 8. docet. Deus enim vsus est naturalibus causis, mortem & infirmitatem inducentibus, tamquam ministrantibus diuinæ suæ dispositioni, in eum finem, vt glorificaretur Dei filius.

Diligebat autem Iesus Mariam & sororem eius Mariam, & Lazarum.

COMMENTARIUS.

Quorsu Evangelista meminerit amoris Christi erga hos fratres.

Evangelista hanc dilectionem Christi erga sorores, & Lazarum exponit: primo ne quod non statim ad sanandum ierit, sed duobus expectarit diebus vltimus adscriberet voluntati, quasi noluerit: sed mysterio, vt maius miraculum, & illu-

& illustrius fieret: tum, vt verum esse quod sorores dixerunt, confirmaret; Ecce quem amas: amabat enim Lazarum, & sorores eius. Tum etiam, vt amorem hunc & dilectionem, qua eas Christus prosequeretur, notam relinqueret fidelibus. Deum quia ex nouitia dilectionis huius aliqua, quæ narranda sunt, efficiuntur manifestiora. Qualis autem hæc fuerit dilectio, in annotatione inuenies.

A N N O T A T I O I V.

Dilectio Christi erga homines quadruplex.

Quattuor dilectionis genera considerare licet in Christo. Vna dilectio est, qua ab æterno dilexit homines, eadē dilectione cum Patre: hæc enim causa fuit vt homo fieret pro nostra salute.

Alterā est humana, qua vt homo diligebat, sed naturalis. Dilectio autē & amor naturalis est, qui alicui vinculo naturali innititur: vt quando amamus alios, vel quia sanguine cōiunctos, vel quia familiares, vel quia benefactores, vel simili vinculo naturali nobis colligatos habemus. Hic amor non defuit Christo vt homini, in quo vera natura erat humana.

Tertia dilectio est etiam humana sed moralis: quæ innititur virtuti, & bonis moribus, ac honestis: qua virtuti deditos, & probos diligimus propter honestatem: quam etiam Christus, vt homo eadem de causa habuit.

Quarta est Spiritualis, qua diligimus propter Deum, ita vt ratio amādi sit Deus ipse, qui finis est super naturalis noster: & hæc est dilectio charitatis.

Nō omnes hæc dilectio nes ab initio fuerunt in Christo.

Hæ tres Christo inerant vt homini, prima, vt Deo. Hæc prima erat æterna; sicut & Deus est æternus: reliquæ tres temporales, quia homo in tempore factus est. Sed adhuc antiquior vna altera: illa enim, quæ charitatis est, fuit ab instanti incarnationis quādo adeo nos dilexit charitate, vt mortem pro nostra sa-

lute libentissime acceptaret: ceteræ vero dilectiones non omnes fuerunt ab instanti incarnationis, sed temporaneæ, saltem quā tum ad actus, sicut & apud nos. Naturali enim quadam dilectione: acquisita profectus est aliquos, qui sibi familiares fuerunt, vel a quibus aliquod temporale recepit beneficium: erat enim mortaliū omnium gratissimus.

Lazarum ergo, & sorores his omnibus modis diligebat, nempe vt Deus, & vt homo, vt Deum dilexisse res aperta est, non solum dilectione illa, qua sic dilexit peccatores, vt pro eis homo fieret, sed qua diligit iustos, & Patri gratos: tales enim erant hi. Diligebat etiā vt homo naturali amore, quia familiares erant, & hospitio solite eum recipere. Morali autem dilectione propter honestatē, quia studiosi erant valde: charitatē etiā amabat propter Deū ipsum, sicut & alios homines, quos charitate diligebat. Euangelista autem particularem amorem, & dilectionem significare voluit, nempe naturalem, & honestam seu moralem: qua vt familiares, & amicos, & studiosos, tamquam homo diligebat. Christus enim omnia nostra sūpsit præter peccatum, & quæ ad peccatum tendunt, qualis est ignorantia, & carnis contra Spiritum pugna, & aliqua huiusmodi: at dilectiones hæc nihil habent cum peccato cōmune, nec coniunctum.

Christus, quadruplici hac dilectione hos fratres dilexit.

Vt ergo audiuit, quia infirmabatur: tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus.

C O M M E N T A R I V S.

Mansit duobus diebus, postquam nuncium accepit: vt diximus ex Grego. Nyssē. lib. de creatione hominis cap. 26. vt mortuum quatruiduanū suscitaret. Cū enim infirmitas hæc esset pro Dei gloria, eo est perducta a diuina providentia, vt miraculum gestum illustrius fieret, & per illud sanantis virtus maxime nota euaderet. Hi duo dies computandi videntur eo numerato, in quo perlatum est nuncium, quando etiam Lazarus est mortuus: post quos proficiscens die quarto peruenit Bethaniam, & suscitauit quatruiduanum.

ANNO-

A N N O T A T I O V.

Hi duo dies quomodo computandi.

CHrysof. hom. 61. & Euthymi. existimant ab illo die, quo nuncius venit, alios duos expectasse, & quarto venisse, mortuum autem Lazarum fuisse eodē die quo nuncius venit. Id autem ideo dicunt, quia Christum existimant quindecim stadijs tunc a Bethania distasse, quæ vno die conficiuntur: nam octo stadia vnum miliare conficiunt Italicum. Sed hoc nō videtur dici posse: erat enim quando nunciū accepit trans Iordanem, vt Aug. tract. 15. affirmat, & ex historia constat: verbum etiā Christi id indicat, *Eamus*, inquit, *in Iudæam*, erat ergo tunc extra fines Iudææ. Et ratio id ipsum cōfirmat, Iudæorū enim persecutiones deuotans locum distantem eligere debuit: vno ergo die non potuit, tantum itineris confici. Existimo probabilius quod nuncio accepto, expectauerit duos dies, illum nempe quo nuncium accepit, quando Lazarus mortuus est, & sequentem: tertio autem dixit discipulis La-

zarum mortuum esse, eodemq. tertio profectus est in Iudæam, ac peruenit quarto die mortis & sepulturæ Lazari, quo die eum etiam suscitauit. Aliqui Lazarum, nō eodem die mortuum & sepultum dicunt, idq. probant, quia quattuor dies habentem in monumento Christum inuenit. Nec verisimile existimant, eodem die, quo mortuus est fuisse sepultum. Quod mihi non probatur: nam Martha fœtorem corporis obijciens quatruiduanum esse dixit, ad fœtorem autem a morte ipsa dies numerantur. Nec est inconueniens eodem die mortuum, & sepultū esse: id enim sæpe, fit maxime quando in principio diei moritur infirmus. Hæc probabiliora videntur, quamuis parum referat hoc, dummodo sciamus Dominum quarto die Lazarū suscitasse, & duos expectasse, vbi nuncium accepit. A quo autē termino cōputādi sint ex locorum distantia pēdet: existimo probabiliora esse, quæ diximus in cōmentario.

Deinde post hæc dicit discipulis suis: Eamus in Iudæam iterum.

C O M M E N T A R I V S.

Transactis diebus duobus, discipulos, vt iterum veniāt secum in Iudæam, inuitat: erat enim Bethania in Iudæa. Sciebat Dominus timiditatem eorum, ideo, id prædicit, & vt eorum ignauiam tacite arguat; & ne re imperata turbarentur postea, quando in Iudæam peruenissent.

Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quarebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc?

Consulebant quidem Christo, sed magis sibi: quod sæpe inter nos accidit, vt sub specie charitatis erga proximum res nostras agamus. Particula *Nunc*, significat paulo ante: nam in festo Encæniorum proxime elapso, Iudæi lapidare Christum voluerunt, vt ex capite decimo constat.

Respondit Iesus: Nonne duodecim sunt horæ diei? si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt: si autem ambulauerit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.

Dominus metaphora quadam timiditati eorum medetur, ostendens nondum esse suæ mortis, & passionis tempus, & idcirco adhuc non esse timoris causā. Metaphora autem hæc est: dies duodecim horas habet: & qui ambulat in vna harum, etiam si vltima sit, quia adhuc lux est, & nondum tenebræ superuenerūt, secure ambulare potest sine offensionis periculo: nam in quæ impingi solet, manifesta sunt & declinare facile vnusquisque potest. At quādo nox aduenit, minus secure homo ambulat: cum enim deficiente lumine offendicula non videantur, facile impingit. Duodecim horis diei tempus vitæ suæ Dominus significat, quādo nemo ei nocere, nec eum comprehendere potuit: quia quæ disposuerat secū-

Quid per horas diei & noctis, Christus significet.

dū diuinū beneplacitum, omnia erat complexurus noctem vero tempus passionis appellat, de quo dixit: Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarū. Erat quidem iā vicina nox, quia imminēbat passionis tempus; tamen adhuc hora erat diei, quando nemo ei nocere poterat, nec in eum manus iniicere. Hoc est ergo, quod dicit quasi clarius respondisset sic: Dixistis nunc, me interficere Iudæos quæsiuisse, scitote, sicut non vnam, aut alteram horā, sed duodecim habet dies, nec idcirco quia decem, aut vndecim transierunt propterea dies est completa, vt non liceat secure ambulare: ita etiam superest mihi tempus, quamuis paruum, in quo licet secure, & sine periculo ire in Iudæam, & vos etiam liberē mecum potestis venire. Nam vestrum periculum, & securitas ex meo periculo, & securitate pendet: hic est sensus. Similis est sentētia apud Luc. admonentibus enim quibusdā, vt fugeret ab Herode quærēte eum interficere, respōdit: Dicite vulpi illi; ecce eijcio dæmonia, & sanitates perficio hodie, & cras, & tertia die consumor: veruntamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare. ac si dicat, nemo potest me ante tempus a me decretum, & statutum interficere, aut impedire; quamuis faciam quæ facturus sum, & hoc tempus nondum aduenit, adhuc cras, & hodie dæmonia eijcio, id est, adhuc tempus est operandi opera Patris, nondum mortis meæ tempus aduenit. Per has duodecim horas, hoc idem nunc significauit. Duodecim autem horas diem habere, dicit more Hebræorū, qui dies semper in duodecim æquales partes, & in totidem noctes diuidebant.

Luc. 13.

A N N O T A T I O VI.

Diei & noctis meta-phora quatuor diuersis modis exponitur.

Superiorem sentētiā varie Doctores A exponunt. Primo Chrysoft. hom. 61. duas affert expositiones. Prior est vt per diem, virtutem, & innocentiam; per noctem malitiam significet, sitq. sensus: qui in virtutis via ambulat, in periculum non incidit, nec offendit: sed is, qui in malitia, & scelere est. Hæc tamen expositio non videtur accommodata; mali enim bonos persequuntur, & qui in rectitudine ambulant, in magna incidunt temporalia pericula, & aliquando maiora, quam mali, & iniqui: & rursus, quia si id verum esset, nec Christus vniquam in hoc periculum incidisset, cuius innocentia maxima erat, & tamen a persecutoribus est comprehensus, & interfectus. Apostoli enim de his periculis temporalibus loquebantur. Altera expositio est vt per diem Christum ipsum intelligamus, qui lux & dies est. Et sicut, qui ambulat in die, non impingit; sic nec qui cum Christo ambulat, in vllum offendere poterat periculum: virtus enim & potentia illius custodiebat eum. Hanc videtur secutus Ambrosius libro de mysterio passionis Christi capit. 5. Sed nec hæc expositio accommodatur verbis istis. Has etiam duas expositiones refert Euth. Tertia expositio est August. tract. 49. vt per diem Christum, per duodecim horas

duodecim Apostolos intelligamus, qui Christum sequebantur, sicut horæ diem. Et tunc est sensus, vt Dominus his verbis eorum deprimat præsumptionem, qui ei consilium dare volebant eorum, quæ facturus erat. ac si dicat: nonne horæ diem sequuntur, non autem dies horas? Ita vos me sequi debetis, & non dare mihi consilium. Addit Aug. Iudam non in hoc numero esse, sed eum, quem loco ipsius collocandum sciebat Dominus. Tamen videtur violenta hæc expositio: sensum quidem connectit, tamen verba accommodate non interpretatur.

Aliqui recentiorum quarto loco exponunt, vt sint verba prouerbialiter dicta, ad significandam mutationem facilem hominum, temporis enim variatione mutantur. ac si dictum esset: duodecim horæ sunt diei, & non semper homo persistit in eadem voluntate, sed quod mane cogitat, vespere mutat. Quod si nihil aliud esset præter hoc, Nonne duodecim sunt horæ diei? tateor quod facile hæc expositio textui accommodari potest; tamen verba sequentia dure huic sensui applicantur. Idcirco commentarij expositio mihi omnium artificiosa, & quantum ad verborum sensum, & quantum ad sententiæ connexionem, visa est.

Recentiorum interpretatio.

Hæc

Hæc ait. Et post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed vado, vt a somno excitem eum.

C O M M E N T A R I V S.

Perit causam, cur in Iudæam iret: nam se illuc ire velle, nullumq. periculum imminere verbis præcedentibus significauit: causam autem verbis metaphorice prius exponit. Lazarus, inquit, amicus noster dormit; vado, autem vt a somno excitem eum. Somnum vocat mortem illam breuem: tum quia suscitandus cito erat: tum etiam vt facilitatem indicet, qua mortuos suscitatur: tamen enim illi facile erat mortuos a morte, quam alijs, dormientes a somno excitare. Amicum communem appellat: Amicus, inquit, noster, meus nempe, & vester, vt animos eorum, amici communis causa, faciles ad viam reddat: sunt enim pro amicorū salute spernenda pericula. Est etiam perfecta misericordia, quando non tantum venientibus ad nos subuenimus, sed etiam ijs, qui venire nequeunt, benefacturi accedimus.

Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si Dormit saluus erit.

Adhuc timentes sibi, Domino in Iudæam reditum dissuadebant, & dicunt: Si dormit, non indiget amplius medicina: saluus erit: somnus enim salutis recuperandæ signum & causa est. Ex hoc loco constat discipulos audisse nuncium de Lazari infirmitate, quamuis hæcenus Euangelista non expresserit: his autem verbis eos infirmitatis conscios fuisse insinuat. Particula illa Ergo, illationem indicat ex verbo præcedenti, nempe quia dormire eum audierunt, dixerunt hoc, quod sequitur: Si dormit, saluus erit. Est autem hominum non admodum expertorum regula hæc: si dormit, sanus erit infirmus. Fallax nimium est: somnus enim aliquando mortis est indicium: nisi velit aliquis dicere, illos intellexisse a nuncio, morbi & infirmitatis qualitatem, quod Euangelista prætermisit: morbi autem qualitate intellecta, & cognita, protulisse hæc verba. Sunt enim infirmitates, in quibus somnus recuperandæ salutis maximū est indicium: sed non existimo tunc discipulos adeo fuisse medicinæ peritos, vt id discernere possent, sed secuti sunt dictum commune.

Dixerat autem Iesus de morte eius. Illi autem putauerunt quia de dormitione somni diceret.

Declarat Euangelista verbum Christi, quod tunc discipuli non perceperunt: Dominus enim mortem somnum appellauerat, at illi hunc somnum dormitionem esse conceperant. Percontabitur aliquis: quo modo id concipere potuerunt, cum Christus diceret: Vado vt a somno excitē: improbable enim valde erat tantum itineris, & cum periculo velle Dominum conficere, vt a somno quodam communi, eum excitaret? Respondeo has discipulorum sententias esse considerandas, tamquam hominum imperfectorum, & qui nondū Christi fidem, & notitiam, vt par erat, assecuti erant; quod timiditas ipsorum, & difficultas redeundi cum Christo in Iudæam satis indicant. Ex hac imperfectione factum est, vt existimarent Christum protulisse hanc sententiam in eum sensum. Lazarus dormit, quasi somnus esset illi noxius, a quo tamquam a re noxia, & contra sanitatem eum liberari opus esset: ideoque se opponunt, dicentes

Discipuli adhuc rudes nondū magistri verba calabant.

Z z z tes

tes non esse fomnum noxium, sed vtilem, & sanitatis indicium. Non enim mirum est, eos, qui Christum admonere periculi voluerunt, quasi nescius, aut impotens esset, dicentes: Nunc te quærebant lapidare, & iterum vadis illuc: etiã in hoc admonere voluisse, fomnum non noxium, sed vtilem esse Lazaro. Dominus enim ea de causã hac vsus est. verborum metaphora, cum sciisset discipulos non intellecturos, vt nobis eorum imperfectio, & ruditas constaret: tanto enim virtus in ipsis perficiendis illustrior est mundo. Chrysoft. ho. 61. & Euthymius huic percontationi respondens discipulos putasse Christum in ænigmatē locutum esse: sed responsio hæc non videretur satisfacere, nec accom-

Tunc ergo Iesus dixit eis: Lazarus mortuus est.

CUm non intellexissent discipuli verbum, aperte, & sine vlla verborum metaphora rem Dominus narrat: *Mortuus, inquit, est Lazarus.* Particula *Ergo*, illationem ex præcedentibus indicat, nempe quia non intellexerunt sensum verborum præcedentium: idcirco verbis claris idem exprimit, vt intelligant.

Et gaudeo propter vos: vt credatis, quoniam non eram ibi.

Coniungendum est vltimum verbum primo: Gaudeo me ibi non adfuisse, & hoc propter vos, vt credatis. Si enim adfuissem, aut sanassem eum, occasio tanti miraculi sublata fuisset, fidesq. vestra minus promoueretur: aut si non sanassem, vestra periclitata esset fides: nam me non potuisse sanare arbitrati fuissetis. Gaudeo igitur me non adfuisse, & hoc vestri causã, quia non solum nihil fides vestra detrimenti passa est, sed maxime augebitur: quando mirabile videbitis opus, quale numquam factum est, nempe quatríduanum, & foetentem mortuum verbo ad vitam reuocatum. Gaudere licet in malis, quæ hominibus a Deo immittuntur, non propter eorum malum: sed propter eorum profundem, aut aliorum spiritualem salutem, aut profectum, quando per ea ad Deum conuertuntur, vel in melius proficiunt.

Gaudere licet quando in malo proximi.

Sed eamus ad eum.

Christus inuit mortuos sicut nos agros.

Quamuis tamen mortuus sit: *Eamus ad eum.* Homines solent infirmos amicos visitare, mortuos destituere: nihil enim visitatione sua eis præstare valent. At Christus etiam mortuos visitat, sicut & viuos: tam facile enim est ei mortuis vitam, quam infirmis sanitatem conferre. His verbis insinuat Christus velle se reuocare eum ad vitam, velut a fomno aliquis excitatur ad vigiliã: id enim significat verbum hoc: *Eamus ad eum.*

Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus & nos, & moriamur cum illo.

CUm verbis suis a reditu in Iudæam Christum abducere discipuli non possent, sed eum animo redeundi obfirmato viderent, vnus ex eis reliquos ad sequen-

sequendum exhortatur dicens: *Eamus & nos, & moriamur cum illo:* sentiebat enim illos omnes adhuc trepidantes, & animo non omnino ad sequendum firmo. Particula *Ergo*, illationem indicat, quæ fit partim ex verbo Christi: *Eamus ad eum*, partim quia ægre ferentes, & tardos condiscipulos videns hæc protulit: *Eamus & nos.* Verba sunt dilectionis erga Christum, & fortitudinis, quia a periculo, quod animo conceperat, non retardabatur, quominus sequeretur magistrum. Sed tamen fides imperfecta erat: nondum enim virtutē, & potentiam Christi, qua a cunctis periculis, quos volebat, liberare poterat, agnoscebat: nec verbo Christi omnimode habuerat fidem: *Qui ambulat in luce non offendit:* quod in Græco codice notius est, nam legitur: *Eamus, vt moriamur cum illo,* quasi sibi persuasisset moriendum esse in reditu ad Iudæam. Thomas Didymus dicitur est a Græcis, quod apud Latinos Gemellus, seu qui simul cum fratre nascitur: idem autem apud Hebræos significat Thomas, vt in cap. 20. declarabitur.

Verba Thomas a dilectione, & fortitudine orta.

Venit itaque Iesus, & inuenit eum quattuor dies iam in monumento habentem.

Quo die mortuus est Lazarus, eodem in monumento positus videtur. Erat autem dies a morte, & monumento quartus, quo Dominus Bethaniam peruenit, & quo etiam eum a mortuis suscitauit.

Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam quasi stadijs quindecim. Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham, & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo.

Milliaribus duobus Italicis vno stadio minus, distabat Bethania, vbi hæc gesta sunt, a Hierusalem. Huius parvæ distantie idcirco euangelista meminit, vt facile Iudæos ad consolandas sorores e Hierusalem venire potuisse ostenderet. Charitatis opus est mæstos consolari: & quoniam nobiles erant sorores hæ, ideo multi Iudæorum ad eas conuenerant.

Martha ergo, vt audiuit, quia Iesus venit, occurrit illi: Maria autem domi sedebat.

CVra domus, & rei familiaris Marthæ incumberebat, idcirco prior aduentus Domini nuncium audire potuit: nam Maria sedebat, consolationes aduentantium excipiens. Prius autem Martha audiuit, quam vidit: celeberrimi enim hominis aduentum fama tacere non potuit: sed gressus eius præueniens, ad aures Marthæ peruolauit: nam quæ læta sunt, prænunciare vnusquisque fatigit.

Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.

Particula *Ergo*, tacitam indicat illationem, nempe quia ipsa prior venit. Maria autem domi mansit, idcirco ipsa Dominum prior alloquitur. Attendendum

Martha verba ex fide, spe, & animi tristitia orta sunt.

dum autem est verba hæc Martha ex triplici capite orta fuisse. Vnum est fides: credit enim si adfuisset Dominus, fratris mortem impedire potuisse, & ab infirmitate liberare. Sed erat imperfecta hæc fides, nondum enim sciebat, absentem etiam sanare potuisse, quæ si credidisset, utique dixisset sic: Domine, si voluisses, frater meus non fuisset mortuus. Alterum caput est, spes, & fiducia quædam: fidebat enim, & certa erat de clementia Christi, quod si adfuisset, sanitatis beneficium fratri non denegasset. Neque tamen hæc spes, & fiducia erat perfecta virtus: aliquando enim est maioris clementiæ diuinæ, sanitatem corporalem negare, quam concedere. Idcirco hæc temporalia non sunt absolute petenda, nec desideranda: nisi quando ad maiorem Dei gloriam, & ad salutem spiritualem conducunt. Martha autem solam clementiam considerauit Domini: tamen, quod desiderabat, non admodum perpendit, & decepta est: cum multo vilius, & conducibilius fuerit mori Lazarum, cum per talē mortem filius Dei glorificandus esset: si autem præsens fuisset Christus, quod maioris gloriæ diuinæ est, fecisset. Tertium caput est dolor, & animi tristitia de morte fratris: conquerebatur enim de absentia Christi, quasi ea fuisset causa illius. Erat autem etiam imperfectio in hoc: si enim sciuisset Dominum etiam absentem nihil ignorasse, & omnia potuisse, noluisse tamen sanare, quia non expediebat; non adeo doluisset. Laudanda tamen est modestia Martha, vt dicit Chrysostr. hom. 61. non enim euulatibus, & clamoribus est vsa, vt aliquæ in his casibus facere solent: sed temperate, & modeste dolorem animi; qui iustus erat, de morte fratris expressit. Nec enim sciebat, quid diuina prouidentia in illa morte statuerat, quod si sciuisset, omni ex parte diuinæ voluntati suam conformasset.

Compendanda Martha modestia.

Sed & nunc scio, quia quacumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus.

Adiungit Martha priori sententiæ sequentem. Si adfuisset, mortuus non fuisset frater meus: sed non propterea diffidō te posse iuuare, immo certum Deum tibi daturum, quacumque ab eo poposceris, adeo vt nunc etiam possis fratrem a morte reuocare, si a Deo poposceris. Maior est fides hæc, quā præcedens: plus enim erat confiteri Christum posse suscitare mortuum, quam sanare infirmum, & facere ne moreretur. Tamen adhuc est imperfecta fides, quia Christum non confitetur Deum, sed purum hominem. Nec propria id virtute facere posse, sed petitione, & oratione, qua, si a Deo peteret, impetraret, vt notat Chrysostr. hom. 61. Si enim perfectam fidem habuisset, dicere oportebat: scio, quacumque tu volueris, facies. Modestam petitionem verba hæc continent: non enim expresse rogat, vt a Deo poscat, sed potentiam eius confitetur: amanti autem satis est posse, & nosse. Iam autem sciebat esse mortuum, ideo solam potentiam confitetur: ab amante vero sciente, & potente superuacaneum iudicauit aliquid petere. Sensus igitur est: Domine, potes, si vis, me iuuare: quia, quæ vis a Deo, habes, si petas.

Proficiebat in fide Martha.

Dixit illi Iesus: Resurget frater tuus.

Verba sunt consolatis, & docētis.

Simul & consolatur, & docet vnico verbo. Promissio resurrectionis consolatio est: at dum absolute dicit: *Resurget frater tuus*, non autem dicit, poscā a Deo, se habere potestatem significat: suamque diuinitatem exprimit, vt nō necesse habeat poscere, & orare Deum, cum ipse sit Deus. Hoc autem instructio- nis est, & doctrinæ.

Dixit

Dixit ei Martha: Scio, quia resurget in nouissimo die.

Existimauit Martha verbum Christi esse communem quandam consolationem, qua homines solent in similibus casibus maestos consolari, resurrectionem futuram in memoriam reuocantes, maxime quia tunc erat Saducæorum secta, negantium resurrectionem, vt patet Matth. 22. creditque Martha, Christum velle eam consolari certitudine resurrectionis fraternæ: quasi Christus diceret: Scito certam, & veram esse mortuorum resurrectionem: ideoque hilari animo esto, & tristitiam depone, quia resurget frater. Argumentum consolationis in similibus casibus, resurrectionem esse, docet Paulus 1. Thessalo. 4. Nolumus, inquit, vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contristemini, sicut & gentes, quæ spem non habent. In hunc sensum verbum Christi Martha est interpretata adhuc rudis, & imperfectæ fidei, idcirco respondit: Scio resurgeturum in die ultimo, neque adhæreo sectæ illorum, qui futuram negant resurrectionem: quare nec indigeo hac instructione.

Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio, & vita.

Aptis verbis Dominus eam instituit, & imperfectam fidem eius corrigit, adocetque se non indigere poscere quidquam a Deo, sed se esse Deum, qui mortuos suscitare, & vitæ pristinæ restituere possit. His igitur verbis, quis sit ipse, aperit: sequentibus autem ad veram, & perfectam hanc fidem exhortatur: *Ego*, inquit, *sum resurrectio, & vita*: id est, ego ipse sum, qui suscitare, & viuificare possum, & suscito, ac viuifico eos, quos volo, & qui suscitabo, & ad vitam reuocabo omnes, qui suscitandi, & viuificandi sunt: non opus est mihi poscere a Deo, qui sum ipsemet Deus. Hebraismus est sensum causalem efficiens: *Resurrectio, & vita*: id est causa resurrectionis, & vitæ, & effector earum in vniuersum: qui omnem resurrectionem, & vitam efficio. Hoc articuli Græci significant: *Ego sum ipsa resurrectio, & ipsa vita.*

Ostendit Christus se Deum esse, qui vitam omnibus viuificabit.

A N N O T A T I O VII.

Vita, quomodo hic accipiatur.

Primo loco considerandum est, vitam in hac sententiā nō accipi pro vita, que contra mortem distinguitur, & communis est bonis, ac malis: & ad quam credentes, & non credentes sunt suscitandi, de qua dictum est. 1. Corin. 15. Sicut in Adā omnes moriuntur, sic in Christo omnes viuificabuntur. Tunc enim superuacaneum esset addere: *Ego sum vita*: nam si resurrectionis fons, & causa est, utique est causa vitæ. Nemo enim resurgit a mortuis, nisi reuocatus ad vitam: nec sine vita constat resurrectio: de hac enim resurrectione loquebatur, de qua dixerat: Resurget frater tuus. Vita ergo in hoc loco, accipitur pro vita beata, & felici, ad quam resurgent credentes in Christum: de qua dicitur Ioan. 5. Qui bona fecerunt, procedent in resurrectionem vitæ. & ita accipi ver-

ba sequentia probant: Omnis, qui credit in me, viuet, etiam si mortuus fuerit. Si generaliter vita acciperetur, nō esset promissio credentium: nam credentes & non credentes omnes viuent. Est igitur resurrectio communis credentibus, & non credentibus, bonis, & malis: vita autem propria credentibus, fide viuæ, & perfectæ. Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur, vt Paulus. 1. Cor. 15. dicit. Sensus igitur verborum est: Ego sum causa generalis resurrectionis, qui mortuos omnes ad vitam reuocabo, & adhuc sum causa vitæ, & felicitatis his, qui immutandi sunt. Vti enim docet Aug. lib. 6. de Ciui. cap. 12. damnatorum vita, quæ in cruciatibus est, morti potius comparatur, idcirco mors æterna in scriptura appellatur: beatorum vero felix, & bea-

ta resurrectio, vita æterna dicitur.

Christus
causa est, vt
etiã mali,
& impij re-
surgant in
corpore.

Secundo annotandũ est, Christum Do-
minum omnibus esse causam resurrectio-
nis, siue bonis, siue malis: sua enim mor-
te mortem omnium superauit, & ex gra-
tia Christi factum est, & fiet, vt omnes
resurgant, tam boni, quam mali. Ita doc-
cet Tertul. lib. de resurrect. carnis, & pro-
bat illo verbo. I. Cor. 15. Sicut in Adã om-
nes moriuntur, ita & in Christo omnes
uiuificabuntur. idem etiam docet Cyril.
lib. 4. in Ioan. ca. 5. 1. & confirmari potest
illo Rom. 5. Sicut per vnus delictũ in om-
nes homines in condemnationem: sic per
vnus iustitiam in omnes homines in iusti-
ficationem vitæ. & illo etiam. I. Cor. 15.
Per hominem mors, & per hominem re-
surrectio mortuorum. Quod igitur mali
resurgant, gratia, & meritum, & virtus
est Christi: ideo nunc dicitur: *Ego sum
resurrectio.*

Quid vili-
tatis præ-
ter malis
resurrectio.

Percontaberis, quid vtilitatis adfert
resurrectio malis, vt ex Christi dicatur
gratia, & merito procedere? Respondeo
in magnum cedere detrimentum & gra-
uiorem pœnam illis, sed hoc culpa eorum
fit: nam ea vita perpetua data est, vt per-
fecte in anima, & corpore felices essent,
quod si male vixerunt, ipsi, quod opti-
mum erat, in suam verterunt perniciem.
Simile quid inquit Iustin. lib. explicat.
Gen. quæst. 3. de fide. Quam, inquit, vti-
litate malis affert habuisse fidem? Re-
spondet, multum detrimenti, quia maiori
afficietur pœna. 2. Pet. 2. Melius erat il-
lis non cognouisse viam iustitiæ, quam
post cognitionem retrorsum conuerti ab
eo, quod illis traditum est, sancto man-
dato. & tamen fides donum Dei est, ex
gratia Christi procedens. Medicina utilis
est ad sanitatem, at si quis sumpto medi-
camento, quæ necessaria sunt, non curat,
nocet vehementer.

Christus
resurrectio-
nis causa
quadruplex

Tertio annotandum est, Christum esse
causam resurrectionis nostræ secundum
quadruplex causæ genus. Primo quidem
est causa prima, & suprema effectrix re-
surrectionis: & hoc habet, vt Deus est.
Ipse enim prima causa est suscitandi, & re-
uocandi mortuos ad vitam. I. Reg. 2. Do-
minus mortificat & viuificat: deducit ad
inferos & reducit. Secundo est causa meri-
toria, qui suo merito, & iustitia omnium
hominum liberationem a morte obtinuit,
& hoc habet, vt homo. Vt enim Adam suo
demerito, & inobediẽtia omnes nos mor-
ti addixit: ita secundus Adam Christus
homo sua iustitia a morte reuocauit ad vi-

A tam. I. Corin. 15. Per hominem mors, &
per hominem resurrectio mortuorum. &
Rom. 5. idem docet Paulus obedientiam
Christi, & iustitiam opponendo inobediẽ-
tiæ Adæ. Tertio est causa instrumentalis,
& hoc habet, vt homo: erat enim illa hu-
manitas instrumentũ, & organum quod-
dam diuinitatis, per quod miracula ede-
bat. Quod Athana. ser. 4. con. Arrianos
docet: Per carnem, inquit, cæcum illu-
minauit, & Lazarum resuscitauit: eadem
ratione per carnem in die, nouissimo sus-
citabit omnes. Quarto est causa etiam, vt
homo exemplaris: ad exemplar enim ip-
sius caro iustorum surget gloriosa, & im-
patibilis. De hoc exemplari dictũ est Phi-
lip. 3. Reformabit corpus humilitatis no-
stræ, configuratum corpori claritatis suæ,
quod etiam Ambro. I. Corin. 15. docet di-
cens: Prior resurrexit, vt esset forma cre-
dentibus sibi. Vere igitur dictum est: *Ego
sum resurrectio, & vita, vt Deus, & vt ho-
mo, modo iam exposito.*

Quarto annotandum est, verbo hoc re-
surrectionis duas hæreses a sacris Docto-
ribus conuinci. Vna est eorum, qui re-
surrectionem futuram quidem, in anima
tamen sola, affirmabant, negantes corpo-
rum resurrectionem. Huius hæresis me-
minit Photius lib. de septẽ Synodis cap. 5.
Irenæus autem lib. 1. cap. 23. tribuit eam
Basiliidi hæretico. Tertul. lib. 5. con. Mar-
cion. tribuit etiam Marcioni. Hi hære-
tici, vt refert Epiphani. hæres. 64. dece-
pti sunt illo verbo Matth. 22. In resurre-
ctione erunt sicut Angeli Dei. At hæc hæ-
resis, vt Photius, & Epiphanius doctæ con-
siderarunt, vel solo hoc verbo resurrectio-
nis conuincitur. Non enim dicitur surge-
re, nisi quod cecidit, nec ad vitam redi-
re, nisi quod mortuum est. At homo com-
positus ex corpore & anima, mortuus est
& cecidit: igitur is est, qui surget: anima
enim immortalis est, nec moritur. Vnde
Hieronymus in epist. con. Mineri. & Alexan.
Resurgere, inquit, dicitur, qui prius mori-
endo cecidit. Tertullia. etiam Lazari
exemplo eandem hæresim refutat: non
enim est dictus Lazarus surgere, nisi quia
assumpto corpore ad vitam reuocatus est.
Multa sunt testimonia scripturæ pro hac
veritate Catholica, Iob. 19. In nouissimo
die de terra surrecturus sum, & rursus cir-
cumdabor pelle mea, & in carne mea vi-
debo Deum saluatorem meum. Luc. 21.
Capillus de capite vestro nõ peribit. Phi-
lip. 3. Reformabit corpus humilitatis no-
stræ. Sed hæc omittamus, cum non sit no-
stri

stri instituti hæc diffusius tractare: satis est
verbum Domini annotasse. Locus autem
ille Matthæi ab hæreticis allegatus, lon-
ge alium habet sensum: vt enim dicit Epi-
ph. secundum subiectam materiam com-
paratio illa procedit: In resurrectione,
inquit, neque nubent, neque nubentur,
sed erunt sicut Angeli, nimirum in eo,
quod nullis vacabunt, nec incumbent nu-
ptijs.

Secunda hæ-
resis contra
resurrectio-
nem conui-
nitur.

Altera hæresis eodem conuincitur ver-
bo, & exemplo; Eutyches enim, vt refert
Gregorius lib. 4. Moral. cap. 29. affirma-
bat futuram integrã resurrectionem, sed
corpus assumendum spirituale, non car-

neum, & osseum: quem errorem Hiero-
episto. ad Pammachium, & Oceanum,
inter Origenis errores numerat. Sed hoc
eodem verbo refutatur: non enim resur-
geret homo, nisi eadem substantia, quæ
cecidit surgeret, & qui mortuus est, vitæ
redderetur. Adde loca allegata contra
priorem hæresim: nam Iob pelle sua ite-
rum se circumdatum iri confitetur, & oca-
lis suis Christum se conspecturum sperat.
Luc. 24. Corpus suum Dominus palpandũ
obtulit, dicens. Palpate, & videte, quia
spiritus carnem, & ossa non habet, sicut
me videtis habere. Hæc pro loci præsen-
tis declaratione sufficiant.

*Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet: & omnis, qui viuit,
& credit in me, non morietur in æternum.*

C O M M E N T A R I V S.

Idem hanc perfectam adstruc explicat, & dicit: Omnis *Qui credit in me etiam
si mortuus fuerit, viuet* iterum. Si autem adhuc inter viuos est, non morie-
tur in æternum: quia quamuis temporaliter mortem subibit, ad vitam reuoca-
bitur æternam. Non hic, vt diximus de ea vita loquitur, ad quam omnes etiam
mali surgent, sed vita, quæ vere vita est: illa nimirum beata, & felix. Illud au-
tem *Qui viuit*, idem significat ac qui nondum est mortuus: vt sit generalis sen-
tentia: omnes credentes in me, siue mortui sint, siue adhuc viuant in sæculo, nõ
morientur in æternum, sed ad tempus, restituendi tamen postea in æternam,
& gloriosam vitam. Quibus verbis ad fidem allicit tanta facta promissione.
Per fidem autem, non nudam fidem intellectus, sed perfectam, quæ est
cum obedientia mandatorum eius, & charitate, intelligere oportet, vt alias
ostendimus. Nec satis est credere ipsum Christum esse Messiam, nisi simul
credamus ipsum esse Dei filium, & verum Deum omnis resurrectionis, &
vitæ causam primam, vt probat Hilarius lib. 6. Trinitatis, vbi locum etiam
hunc adducit.

*Credis hoc? At illi. Vtique Domine. Ego credidi, quia tu es Christus
filius Dei veri, qui in hunc mundum venisti.*

Ad fidem hanc exhortatur Dominus Martham: *Credis*, inquit, *hoc? non*
quod ignoret, sed vt ad fidem hanc perfectam pronocet. Martha autem,
mysterium tantum non assequens, ad fidem, quam de ipso conceperat, recur-
rit, dicens: *Ego Domine credidi, quia tu es Christus ille filius Dei*, qui ventu-
rus erat in hunc mundum, & qui expectabatur promissus nobis. Existimauit
Martha, se credidisse omnia, quæ Christus dicebat, dum credidit ipsum esse
verum Messiam promissum. Et vere credebat, sed implicite: fidem igitur ad-
hibet dictis Christi, sed implicitam, & generalem. Sicut si rusticus aliquas fi-
dei propositiones, quas non assequitur, interrogatus, respondeat, credo san-
ctam Ecclesiam: ita nunc Martha, ego credidi Domine, te esse verum Chri-
stum, & omnia, quæ dicis vera esse: at non distincte ea percipiebat, nec Chri-
stum

stum filium Dei appellat intelligens esse filium Dei Patri consubstantialem, qui carne assumpta homo factus est, sicut nos credimus, & confitemur: sed filium Dei supra omnes prophetas, & iustos, non discernens, nec assequens qualis esset filius Dei. Iudæi enim Messiam filium Dei futurum etiam expectabant, at non omnes huius mysterij distinctam habebant notitiam. In Græco codice sic legimus: Tu es Christus ille filius Dei, qui venturus erat. Parum distat hoc in sensu a nostra lectione. Idem enim est dicere: Tu es Christus filius Dei, qui iam venisti, cum ante esses promissus, & expectatus.

ANNOTATIO VIII.

Martha nō intellexit perfecte verba Christi.

AVgustinus tract. 49. existimat Martham intellexisse verba, & respondisse se ea omnia, quæ de resurrectione sunt dicta credidisse, quando credidit Christum esse verum Dei filium. Propterea enim quia filius erat Dei, est resurrectio & vita, credentesque in eum non moriuntur in æternum. Hilar. lib. 6. Trini. Hæc uerba, *Tu es filius Dei*, sic exponit, nempe ipsam credidisse verum esse Dei filium, sicut & nos credimus. Chrysof. autem homil. 61. & Euthym. non assecutam esse uerba Christi, sed magnificum quid concepisse, & unum interrogatā, aliud respondisse asserunt. Si autem legamus uerbum in præterito, ut etiam Græcus codex habet: *Ego credidi*, profecto uerū non erat, eam credidisse, fuisse uerū Dei filium, quale nos credimus, & qualis uere est. Ut enim ex uerbis superius expositis constat, merū reputabat hominem. Si uero legeremus: *Ego credo*, ut aliqui legunt, affirmantes Græcum uerbum talem posse admittere interpretationem: facilius id dici posset, nempe tunc quando hæc loquebatur, cre-

Adidisse esse uerum Dei filium, essetque sensus: *Utique Domine credo, te esse resurrectionem & uitam, quia credo esse Dei filium: tamen sequentia non indicant talē fidem Martham tunc concepisse. Existimo igitur expositionem probabiliorē eam esse, quæ in commentario posita est: interrogata enim de tali fide, implicite omnia ea confitetur, nondum assecuta sensum distinctū, & explicitum, sed affirmasse omnia sibi uisa est, dum retulit fidem: quia credidit eum esse uerū Messiam. Idcirco non respondit Martha aliud ab eo, quod interrogabatur a Christo, ut putat. Chrysof. etiam si de resurrectione & uita nihil dixerit, de qua Christus interrogabat. Respondit tamen aliter: quia, quod distincte interrogabatur, ipsa implicite confitetur. Hac etiam ratione filium Dei confessa est, nesciens tamen, nec distinguens, qualis esset filius Dei: erat enim adhuc imperfecta fides. Dominus autem uerba hæc doctrinæ protulit: quæ etiam si tunc non perciperentur, postea tamen intelligenda erant, & prædicanda.*

Et, cum hæc dixisset, abiit, & uocauit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, & uocat te.

COMMENTARIUS.

Verba Marthæ significant Christum ei, ut Mariam sororem uocaret, iussisse: id enim retulit, dicens, *Magister adest & uocat te*, & ea est causa, cur abiit relicto Christo eo in loco, in quo ei occurrerat. Breuitati enim Euangelista studens, miro artificio utitur, ut & breuis, & simul in scribendo plenus sit: multa insinuat & conuenienter omnia disponit. Erat autem Maria non sola, sed multis comitata Iudæis eam consolantibus, ea de causa Martha silentio, eam aduocat ut solam sciat se a magistro uocari: hoc enim nomine solebant Christum appellare.

Ille

Martha uero audiuit, surgit cito, & uenit ad eum: nondum enim uenerat Iesus in castellum, sed erat adhuc in illo loco, ubi occurrerat ei Martha.

AMoris magnitudo, quo Dominum Maria prosequabatur, nullas admisit moras. *Surgit, & cito uenit ad eum*: uenit autem, quia nondum Christus intrauerat castellum, sed manebat in loco, ubi cum Martha collocutus erat expectans Mariam. Non est autem ingressus, quia ad locum monumenti Lazari refuscitaturus uenire decreuerat. Erat autem ille locus inde uicinius, quam si in castellum intrasset: rursus enim iterum egrediendum illi erat: & quia ea de causa multi Iudæi conuenerunt, ut ex sequentibus patet, quo miraculum manifestius, & illustrius factum est.

Iudæi ergo, qui erant cum ea in domo & consolabantur eam, cum uidissent Mariam, quia cito surrexit, & exiit, secuti sunt eam, dicens: Quia uadit ad monumentum, ut ploret ibi.

Nesciebant Iudæi Christum adesse, & uocasse Mariam, ideo repentinos eius passus & ita celeres, ut nec uerbum ullum præsentibus dixerit, non alteri causæ tribuerunt, quam quod dolore tacta nimio, ad monumentum, ut ibi ploreret profecta esset, idcirco secuti sunt eam. Mansio igitur Christi extra castellum multos conuocauit Iudæos, coram quibus gestum est miraculum.

Maria ergo cum uenisset, ubi erat Iesus, uidens eum, cecidit ad pedes eius, & dicit ei: Domine, si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus.

Agnoscebat pedes Maria, quos uixerat, & lacrymis rigans suorum obtinuerat remissionem peccatorum. Ad pedes hosce dolore oppressa prosternitur, & uerba, quæ soror protulerat, enunciat. Quibus enim communis erat causa mortis, & non dissimilis fides, communia etiam fuerunt uerba.

Iesus ergo ut uidit eam plorantem, & Iudæos, qui uenerant cum ea plorantes, infremuit spiritum, & turbauit se ipsum.

Videns Dominus Mariam, & Iudæos plorantes, omnibus omnia factus, & dolentibus condolens, ac patientibus clementissime compatiens, *Infremuit spiritum*, id est, fremitum edidit intra se, non in aliquem circumstantium conuersus. Rursus etiam se ipsum turbat, excitauit enim in parte sensitua affectus, & propassiones corporeas, quibus motus, & turbatus interius usque ad exteriorem uultus commotionem prorupit. Illud indignantis, hoc condolentis, & compatiens fuit. Indignabatur enim contra infidelitatem Iudaicam, propter quam Lazarus mortuus, & sororibus his sanctis afflictionis causa data est: nam mors hæc acciderat, ut filius Dei manifestaretur: quæ manifestatio necessaria non erat si Iudæi tot iam signis & miraculis, conuersi fuissent. Nec Lazarus mortuus esset, si illi iam credidissent. Compatiebatur autem præsentium dolori, & lacrymis. Plura in annotatione require. Notanda tamen est particula *Ergo*, indicans, idcirco Dominum esse indignatum, & commotum, quia uidit Mariam, & circumstantes etiam commotos, & lacrymantes.

Quæ sint
turbatio, &
fremitus
Christi.

Quis hic Christi fremitus, quæ turbatio fuerit, varie exponunt Doctores. Primo loco Chryf. hom. 62. & Euthy. exponunt fremitum esse cohibitionem quandam, qua affectum commiserationis repræsentat, ne ulterius proruperet, & in lacrymas se effundens vocem lacrymantium emitteret. Solemus autem, quando huiusmodi motus, & affectus reprimimus, toruum, & austerum vultum facere. *Infremuit, ergo, spiritu*; id est, affectum commiserationis repræsentat, & cohibuit vultu, & intuitu austero, & toruo: spiritum enim affectum hunc interpretantur. Sed hæc expositio mihi probabilis non videtur propter duo. Vnum est, quia illorum est cohibere, & reprimere huiusmodi affectus, qui eos inuoluntarie patiuntur, ipsique non letibus insurgunt, & propterea conantur quoquo modo eorum impetum reprimere; at Christus non sic hos patiebatur affectus animi, sed voluntarie eos, quando, quomodo & quantum volebat, assumebat, ut paulo post dicemus: non ergo erat, cur eos cohiberet, & vultu toruo reprimeret. Alterum est, quia quando infremuit, nondum commiserationis affectum assumpserat: non enim dixit Euangelista: turbauit se ipsum, & infremuit, sed prius infremuit, & postea turbauit se.

Secundo loco Theophylactus eandem cohibitionem interpretatur; hoc tamen a Chryf. differens, quod per spiritum, non affectum ipsum humanum, sed diuinitatem interpretatur, per quam cohibuit huiusmodi in humanitate affectum. Meminit Euthymius huius expositionis, sed eisdem argumentis refelli potest, quibus & prior. Adde etiam, si diuinitate repræsentasset affectum hunc, non diceretur infremuisse: nam humanitatis fremere est, non diuinitatis.

Tertio loco Eusebius Emisenus in quadam sua homilia de hac lectione sic exponere videtur, ut idem sit infremuisse, quod ingemuisse: ut nos doceret super peccantes gemere debere. De quibus gemitibus dicitur Rom. 8. Postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. At hæc expositio verbi proprietatem seruare non videtur; verbum enim Græcè *ὀνειδισατο* non gemitum, sed potius comminationem quadam significat, quod Latine vertitur fremere. Gemitus autem, & fremitus, quantum in aliquo conueniant; nempe quia sonitus, & voces in articulare sunt, & tracto, ac emisso spiritu, & anhelitu fiunt: tamen gemitus doloris signum, & tristitiæ est, & suauiter emittitur: at fremitus est indignantis indicium, & cum

quadam austeritate vultus profertur, seu potius erupit. & sic Mar. 14. dicitur: Fremebant in eam, nepe indignatione commoti, quod liquoré tantæ æstimationis effuderit.

Mihi igitur legitima expositio ea visa est, ut spiritus hoc in loco sumatur, sicut Ioan. 13. Turbatus est spiritus; id est, intra se ipsum infremuit, non in circumstantes, sicut illi dicuntur in Magdalenâ infremuisse, quia in eam signo indignationis expresso se conuerterunt. Non sic Christus fecit, ideoque infremuisse spiritu dicitur, ut significetur in se ipso emisisse fremitum, non in aliquem circumstantium. Interius ergo, & intra se infremuit, quamuis exterius sonitum ediderit frementis.

Fuit autem hæc indignatio contra eum, qui causam huius mortis inuexit, propter quam hos lacrymantes aspiciebat. Solemus enim quando aliquem miseria & afflictione vexatum, causa iniustitiæ alicuius videmus, primo quidem indignari in eum, qui afflictionis iniustitiæ fuit causa: postea passio, & afflictio condolemus. Ita nunc Christus infremuit contra Iudaicam perniciam Phariseorum, & Scribarum illorum, propter quam Lazarum mori dispositum est, ex cuius morte tot lacrymæ, & afflictiones processerunt. Aliqui in demonium hanc indignationem referunt: sed ea causa a presenti instituto longe perita est, proprius est, & verbis paulo post sequentibus magis consona, quam dedimus. Cyril. lib. 9. in Ioan. c. 13. comminationem quandam in mortem exponit. Hoc autem non ita facile accommodatur, sicut id quod iam diximus.

Post indignationem hanc Christus commiserationis & tristitiæ, propria voluntate suscepit affectum: *Turbauit, inquit, se ipsum*, turbatio hæc motus est corporeus interior, quo viscera commouentur ad compatiedum quicquid lacrymas excitat. Hunc motum non inuoluntarie, sicut nos, passus est Christus, qui quando voluit eum accepit. Huiusmodi commiserationis motu lacrymas præcedente Gen. 43. Ioseph videns Benjamin dixit: Misereatur tui Deus fili mi, festinauitque domum, quia commota erant viscera eius super fratre suo, & erumpebant lacrymæ: & introiēs cubiculum flevit. Ita nunc Christus turbatur, sed voluntarie, quia viscera calore commiserationis commouet: hic autem commotus, vnum profert verbum. *Vbi posuistis eum?* quo prolato, statim lacrymatus est.

Assumpsisse autem Christum huiusmodi humanos, & sensitiuos affectus, certa res est;

Auctoris
expositio.

Causa, cur
Christus
infremuit.

Christi
turbatio, & tristitia.

est, nec locus dubitandi de hac re Catholico datur. Matth. 26. Cœpit contristari, & mæstus esse, & dixit: Tristis est anima mea. Mar. 14. Cœpit tædere, & pauere. Ioan. 12. Nunc anima mea turbata est. Docent etiam sancti Doctores, inter quos est Ambrosius lib. 2. de fide cap. 3. & Aug. lib. 14. Ciu. cap. 9. cum alijs multis. Veritatem enim susceptæ carnis in his multum demonstrabat: eos etiam instrumenta quedam virtutis esse, & sancte aliquando exerceri posse debebat. Affectus enim in Christo aliter, ac in nobis fuere.

Affectus
animi
in
strumenta
sunt
virtutis.

Conuenientia
& differentia
inter
humanorum
affectum
in
Christo,
& nobis.

enim habebat affectus, quando volebat, & quantum volebat, etiam obiectis propostis: erant enim voluntarij sicut loqui, sicut ambulare motus sunt voluntarij. Ita docet Augustinus lib. 14. Ciu. cap. 9. & Gregorius lib. 3. Mora. cap. 11. propterea Matth. 26. dicitur. Cœpit contristari, quia sua voluntate assumpsit tristitiam. Eadem de causa ibi Hieronymus non passiones, sed propassiones appellat, & nunc etiam dicitur seipsum turbasse. Secundo hi affectus in Christo non præueniebant rationem, nec subuertebant, sed sequebantur, & ei semper subdebantur. Tunc timebat, aut contristabatur, quando ratione iudicabat esse timendum, aut dolendum, aut simili motu afficiendum: & tamdiu afficiebatur, & eo modo, quo ratio dicebat. At nostri affectus præueniunt sæpe rationem, & aliquando adeo insurgunt, ut subuertant eam, & ab ijs consentiendum, quæ non licent, attrahant. Tertio in nobis affectus humani sæpe ex iniustis, & turpibus, aut vanis, & falsis, seu apparatus obiectis procedunt: timemus enim non timēda, & afficimur, ijs a quibus remouēdus esset affectus. At nihil horum in Christo fuit, in quo nihil erat, quod non esset factum purum, & diuinæ voluntati conformē. Hæc satis sint pro huius loci explicatione; præter institutum enim nostrum esset amplius in his morari.

Et dixit: Vbi posuistis eum?

C O M M E N T A R I V S.

Non ignorabat, vbi esset, qui absens mortuum esse nouit, & qui a mortuis reuocare venerat: sed id tum propter significationem; tum propter mysterium interrogat. Propter significationem quidem, ut annotat Chryso. hom. 62. ut miraculum ab omni calumnia liberaret: ne aliqui calumniarentur ex communi aliquo consilio factum, ut mortuus fingeretur, & sic crederetur suscitatus, propter quam causam multa adhuc facta sunt, ut omnibus mors Lazari esset prius manifesta. Propter mysterium autem, ut se non causam mortis hominum dedisse ostenderet. Ita hunc locum exponit Seuerianus, ut refert Gregorius lib. 8. epist. 42. quasi Dominus per mysterium exprobraret mulieribus Euzæ culpam memorans & dicens: Ego virum in paradiso posui, quæ vos posuistis in sepulchro. Sed illud ad litteralem sensum, hoc ad spirituales facere videtur: sicut & id, quod dicitur Ambrosius lib. 2. de penitentia. cap. 7. vbi hæc, & sequentia verba docet, & pie, ut solet spiritualiter exponit. Quod autem ad litteram facit præter id, quod prius diximus illud est; in gestis suis, modo se Deum, modo se hominem Christum significare voluisse, ut utramque vere habere naturam comprobetur. Ideo recte Athanasius in oratione ad Maximum Philosophum de diuinitate Christi. Percontatur, inquit, humanitus, vbi Lazarus situs sit: sed tamen excitat eum prorsus diuinitus.

Dicunt ei: Domine veni, & vide.

Intellegerunt forores Dominum interrogasse, vbi positus esset, animo ad monumentum eundi: idcirco respondent, *Veni, & vide*, non ad verba, sed ad intentionem interrogantis, responsonem accommodantes, vt fieri solet. Hoc etiam parue fidei est: si enim credidissent perfecte, non *Veni, & vide*: Sed, Tu omnia nosti, respondissent: vt annotat Epiphanius in Anchorato.

Et lacrymatum est Iesus.

Accepto responso iter ad monumentum direxit & lacrymas effudit: turbauerat enim se interius commiserationis, & compassionis affectu, & lacrymas vsque commotionem, & turbationem erumpere finit; vt cum plorantibus plorans, misericordiae suae daret argumentum.

A N N O T A T I O X.

Causa lacrymarum Christi,

Causa huius tristitiae, & lacrymarum inquirenda est; varie enim Doctores in hac parte loquuntur. Primo Basil. orat. de gratiarum actione negat Christum propter mortem Lazari fleuisse: Quia, inquit, sciebat de proximo fuscitandum: sed fleuisse asserit, vt nobis daret exemplum modestiae, & temperantiae in similibus casibus. Et in hom. de marore, & tristitia, reprehendit excessum hominum in his fletibus. & iterum repetit Christum propter nostrum exemplum fleuisse. **B** Quam etiam fletus causam dat August. tract. 49. Secundo Hilar. libro 10. Trinit. consentit non fleuisse propter mortem Lazari, sed adducit aliam causam, cur non propter eam fleuerit, nempe, quia illa erat pro gloria Dei manifestanda. Nec etiam fleuit, inquit, eadem de causa, qua absens fuit. Nam dictum est: Gaudeo, quia ibi non eram; ad ostensionem autem suae humanitatis fleuisse asserit. **C** At ipsemet Hilari. in Psal. 68. adfert causam aliam, cur fleuerit, nempe propter Iudaeorum infidelitatem, qui tanto miraculo adhuc credituri non erant, idemque sentire videtur Epiphanius in Anchorato, dicit enim lacrymatum esse Dominum, propter hominum obstinatam duriciem, nimirum Iudaeorum illorum perfidiam. Tertio loco Ambrosius lib. 2. de poenitent. capit. 7. fleuisse dicit propter lacrymas Mariae, scilicet ex affectu, & pietate quadam. conformis est in hoc Chrysost. hom. 62.

Pro hac difficultate soluenda aliqua respondeo. Vnum est, quamuis verum sit

ad humanitatis suae ostensionem, & ad nobis praebendum exemplum fleuisse Christum, tamen necesse est causam, & obiectum aliquod interfuisse, de quo contristatus est, & propter quod flebat. Sicut enim comedit, & alias operationes fecit ad ostensionem humanitatis, tamen necessarium erat illas actiones habuisse obiecta, circa quae versabantur: non enim comedebat sine cibo, nec ambulabat sine loco, in quem tendebat: ita etiam nec tristabatur sine obiecto aliquo, & reposita, circa quam est tristitia.

Secunda est, non esse improbabile fleuisse mortem Lazari, vt suas lacrymas conformaret sororibus & Iudaeis plorantibus: nec rationes allatae in contrarium efficaces sunt. Quod enim mox fuscitandus esset, & quod mors illa esset pro gloria Dei, non impediabant, quominus esset aliquod in se malum poenae, quod absolute, & sine circumstantiis consideratum, effectiuum erat tristitiae.

C Hac enim ratione Dominus ipse pro nobis de sua morte, & passione maestus factus est, & timuit: quamuis pro Dei gloria, & nostra salute moriturus, & mox resurrecturus erat. Sibi enim proponebat mortem, & passionem absolute, & sine circumstantiis, vt ex hac consideratione tristari, merere, & timere posset: quod in sequenti capite exacius declarabimus. Ita nunc mortem amici, & sibi chari absolute considerauit, & contristatus, & lacrymatum est. Nec video cur hoc negari debeat, immo vero esse videtur: non enim Dominus decipere voluit sorores & Iudaeos, qui omnes eum propter Lazarum

rum flere arbitrati sunt, sicut & ipsi flebant. & est Augustinus in hac sententia lib. 1. Hypogno. contra Pelagianos dicentes, Deum mortem fecisse, atque etiam si homo non peccasset eum tamen mortalem futurum & moriturum. Argumentatur autem August. contra hoc, quia Dominus mortuum Lazarum fleuit: non autem quod ipse fecit, dolere debuit. Quidquid sit de hoc argumento, tamen sententia eius est, fleuisse Lazarum mortuum. Idem sentire visus est Irenae. libro 3. cap. 32. dicens: Christum lacrymatum esse super Lazarum.

Tertium est, non solum Lazari mortem fleuisse, sed praesentem sororum afflictionem, & lacrymas, ex quadam compassione, & affectu, & in hoc placet sententia Ambrosii & Chrysol. quam causam indicat Euangelista, dicens: *Vt vidit, Martham, &*

A Mariam, Iudaeos plorantes, turbauit se ipsum: ac si diceret, propter lacrymas, & afflictionem sororum, propter quas Iudaei etiam plorabant, ipse etiam pro sua benignitate, & pietate contristari voluit, & lacrymatum est.

B Quartum est, probabile esse multa alia sibi Dominum ante oculos proposuisse, nempe infidelitatem Iudaeorum, damnationem, & reprobationem eorumdem, humanas miseras, & huiusmodi alia, quae omnia simul causam dederunt lacrymarum: tamen distinguenda est causa turbationis, & lacrymarum, a causa fremitus & indignationis. Illarum enim causa exposita est, nempe mors Lazari, sororum afflictio, & calamitas praesens: at huius fuit infidelitas, & dura perfidia Iudaica, vnde haec mala sunt orta, vt superius diximus.

Dixerunt ergo Iudaei: Ecce quo modo amabat eum.

C O M M E N T A R I V S.

Cum lacrymantem Iesum Iudaei viderent, existimantes eum mortem Lazari flere, vt vere flebat, dixerunt, recte argumentantes ab effectu ad causam: *Ecce quo modo amabat eum*, id est multum certe amabat Lazarum: quando tantus Propheta, & tantorum operum effector, quasi homo quidam communis propter eum lacrymatur. Dilectio interior per exteriora opera, & signa cognoscitur, & commendatur. *Ecce quo modo amabat*, Vox est admirantium magnitudinem dilectionis Christi erga Lazarum: & admiratio procedebat ex maxima opinione, quam de Christo conceperant. Eis enim videbatur tanto homine indignum flere, nisi grauissima ex causa, idcirco amoris magnitudini tribuerunt.

Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos caeci nati, facere, vt hic non moreretur?

Illi amoris magnitudinem, hi autem impotentiam admirantur: existimant enim impedire mortem Lazari non potuisse, & causam admirationis expriment, nempe quia, *Aperuit oculos caeci nati*, quod non videtur minoris potentiae, quam infirmum a morte praeseruare. Idcirco admirantes dicunt: Mirum est, quo modo, cum aperuerit oculos caeci nati, non potuerit facere, ne hic moreretur: hunc enim sensum verba faciunt. Non dicunt autem non potest fuscitare mortuum, quia hoc multo maius erat, quam oculos caeci aperire: sed quod minus est, assumunt, nempe facere ne moreretur: hoc enim minus videbatur illis, quam caecum illuminasse. Hi Iudaei inducti sunt, vt crederent Christum non potuisse impedire mortem Lazari, quia eum lacrymantem viderant, quasi de Lazari morte doleret. Sic enim argumentabantur, Lacrymatur: ergo dolet de morte: non igitur potuit, ne moreretur, impedire. At errarunt isti valde: nam potuit facere, ne moreretur, sed non fecit, vt mortuum fuscitaret:

non

non effecit, quod minus erat, ut faceret maius, & in hoc filius Dei glorificaretur. Rectius, & verius argumentati sunt priores, qui dilectionem erga Lazarum nouerunt: quam posteriores hi, qui ex eo, quod non fecit, falso facere non potuisse collegerunt. Nec vitio caret, & reprehensione talis argumentatio: nam ex facto cæci nati deducere facile erat, infirmum præseruare potuisse, si voluisset. Sicq. oportebat eos discurrere: Oculos cæci nati aperuit: ergo potuit hic facere ne moreretur: quod si non fecit, & amabat eum, ut ex lacrymis constat, igitur aliquod in hoc latet mysterium, & forsitan suscitare disposuit. In Græco codice legitur, ut & hic non moreretur: id est, ut etiam hic non moreretur, sicut fecit, ut cæcus illuminaretur, & ita legendum videtur.

Iesus ergo rursus fremens in semetipso venit ad monumentum.

Particula *Ergo*, causam fremitus huius & superioris, simul etiam sententiã declarat: nam illationem habet ex præcedentibus, & sensus est: Quia isti increduli in sua perfidia manebant, impotentia tribuentes, quod Lazarus mortuus fuerit, iterum infremuit & indignatur, quasi fremitum ingeminans, cum & Iudæi infidelitatem ingeminarent. Hoc facto, venit ad monumentum: in quod Iudaica perfidia Lazarum detruferat. Hic est sensus, & connexio. Dicitur autem fremere in semetipso, quod prius dixerat, infremuit spiritu. Hoc enim indicat Euangelista dicens: *Rursus fremens in semetipso*. quod nostram superiorem expositionem maxime confirmat. Dicitur autem, *In spiritu, & In semetipso*, infremuisse, quia in neminem circumstantium exprimebat indignationem hanc. Non enim fremuit aduersum illos, sicut Mar. 14. dicuntur discipuli fremuisse contra mulierem illam: sed fremitum emisit in seipso, contra infidelitatem & perfidiam ipsam Iudaicam. Sicut & nos solemus aliquando fremitum aliqua ex causa coram alijs edere, sed non in eos, & hoc est in semetipso fremere.

Erat autem spelunca: & lapis superpositus erat ei.

Describit Euangelista monumentum, *Erat*, inquit, *Spelunca*, quædam, in qua iacebat mortuus, & lapis erat speluncæ ori superpositus, quo spelunca claudebatur: huiusmodi sepulchris utebantur Iudæi, ut etiam nunc, aliquæ nationes vtuntur.

Ait Iesus: Tollite lapidem.

Potuit virtute propria lapidem remouere, qui potuit mortuum de sepulchro facere exire: at ut miraculum fieret manifestius, ipsis iubet, ut tollant: ut eum tollentes, proprijs sensibus, & mortuum videant, & eius foetorem sentiant, oculisq. ac sensibus tanti miraculi virtutem agnoscant. Hanc causam huius rei adfert Ambro. lib. 1. Examer. cap. 7. & lib. 2. de penitentia cap. 7. cui alteram spiritualem adiungit Orig. & tom. 28. spiritualem aliam adducit: litteralis tamen ea est, quam diximus.

Dicit ei Martha soror eius, qui mortuus fuerat: Domine iam foetet: quatridduanus est enim.

Martha nescia futuri miraculi, & adhuc imperfectæ fidei, Christi præcepto humiliter resistit, ac modeste tollendum esse lapidem negat, ne foetor erumpens

erumpens adstantium sensus offendat. Foetere autem facile sibi persuadebat, quia quatridduanus erat mortuus. Hæc verba indicant non solum quattuor dies in monumento habuisse Lazarum, ut supra dictum est, sed a morte ipsius solos quattuor intercessisse dies: ex quo fit, ut quo die mortuus est, eodem sit in monumento positus. Permisit Christus hæc verba a Martha proferri, ut adstantibus mors Lazari quatridduana innotesceret, ut tanto illustrius fieret miraculum. Non autem sine mysterio Euangelista addit tot verba, nempe, *Soror eius, qui fuerat mortuus*, cum alias sæpe solo nomine Martha vsus sit: his enim verbis significare voluit miraculi magnitudinem: nam erat Lazarus ita iam corruptus, ut nec forori propriæ gratus eius fuerit aspectus.

Dicit ei Iesus: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei?

Reprehendit Dominus Martha incredulitatem, & fidei inconstantiam: non enim credebat fratrem suscitandum ante diem nouissimum. verba autem reprehensionis sunt, *Nonne dixi tibi*. quasi diceret: reprehensione tanto magis es digna, quanto plus es a me iam edocta. Dixi enim tibi *Si credideris, videbis gloriam Dei*, id est, videbis miraculum insigne diuinitatis meæ, in quo mea diuinitas comprobabitur, & innotescet. Hoc est videre gloriam Dei, nempe opera diuinitatis magnifica videre: quibus ostendebat Christus, se esse filium Dei. Qua ratione etiam dictum est supra in capite primo: Vidimus gloriam eius, quasi vnigeniti a Patre. Interrogabit aliquis, quando hoc ei dixit Dominus? Respondeo, quando ei occurrit, & cetera quæ scripta sunt audiuit, tamen hoc Euangelista non narravit, breuitati studens, quia iterum repetendum erat, satisq. duxit nunc narrare: sicut superius fecit, quando Martha dixit: Magister adest, & vocat te, nec ante narrauerat, iussisse, ut vocaret. Ita responderet Euthym. & est legitima responsio: quamuis alteram etiam adferat, nempe verba illa narrata: *Qui credit in me, &c. hunc habuisse sensum. Responsio tamen prior est vera, & propria.*

Tulerunt ergo lapidem.

Adhuc perseverante Domino in suo præcepto, ministri tulerunt lapidem, hoc indicat particula *Ergo*, ac si diceret: quia Dominus in proposito suo permanebat, & Martha obiectionem repulerat, idcirco ministri Christo obediens lapidem tulerunt. Vnum est, quod annotauit Origen. tom. 28. nempe Martham sua incredulitate retardasse miraculum Christi: distulerunt enim ministri lapidem tollere propter verba Martha. Quod Origenis dictum non est intelligendum, quod extra tempus a Deo constitutum, & dispositum factum fuerit miraculum: nam in hoc etiam fuit præuisum, quod Martha obiecit, & retardauit, sed intelligendum sic est, Dominum tardius disposuisse facere miraculum propter Martha verba, quam statuisset, si ea non intercessura essent, quamuis modica mora hæc fuerit.

Iesus autem, eleuatis sursum oculis, dixit.

Oculos extollit in caelum: ut hoc factu exteriori, se virtute cælesti, & diuina facere, quæ facturus erat, significaret: seq. esse eius filium, qui in caelis habitare dicitur, qui est gloriosus Deus, quem etiam allocuturus, oculos conuertit:

conuerit. Solemus enim oculos in eos figere, quibus cum loquimur: locutus ergo cum Patre, ad cælum oculos erigit.

ANNOTATIO XI.

Quid oculorum eleuatio in cælum significet.

Oculorum eleuatio ad cælum, & in signum, & in professionem fit. In signum quidem eleuationis mentis in Deum: quando enim interius mentem ad Deum attollimus, siue contemplationis, siue petitionis, siue gratiarum actionis, siue alterius cuiusvis actionis gratia, oculos etiã corporis in cælum, interiorem contemplationem significantes, figimus. In professionem autem: nam sicut mentis conuerfione ad Deum profiteamur animam ab ipso Deo pendere, & ipsius subesse dominio, & prouidentie: ita etiam oculorum in cælum motione corpus nostrum eiusdem Dei subesse dominio, & prouidentie confitemur. Sicut enim tam anima quam corpus, ipfius est, ita utroque ad eum conuertimur: ut enim mens in anima, sic oculi in corpore se habent. Hinc est eleuatione oculorum hanc in cælum esse actum religionis, & patrie, quo colimus, & ueneramur Deum, ipsumque confitemur, a quo omnia humana bona procedunt. Ea igitur de causa in scriptura prohibetur oculos ad idola leuare. Ezech. 18. In montibus non comederit, & oculos suos ad idola non leuauerit. E contrario autem ad Deum attollere, laudi ducitur. Psal. 122. Ad te leuaui oculos meos qui habitas in cælis. In scriptura bis hoc modo extulisse oculos Christum in cælum legimus, semel etiam ex Ecclesie traditione habemus: quamuis

probabile, & indubitatum sit, sepius id accidisse. Primo quidem nunc Lazarum suscitaturus, oculos sursum dicitur extulisse. Secundo (& hoc ex Ecclesie traditione habetur) quando in nocte cæne sub panis, & uini speciebus suum corpus, & sanguinem obtulit. Ecclesia enim in canone refert: Eleuatis oculis in cælum ad te Deum Patrem, benedixit, & fregit: Tertio quando peracta cæna, & habito sermone illo mirabili Ioan. 17. orauit ad Patrem, & subleuatis oculis in cælum dixit: Pater clarifica filium tuum. Neque uero insigni caret mysterio oculos in cælum sustulisse uicini mortis, & passioni. Voluit enim significare iam adesse tempus redeundi ad eum, qui misit illum, ut qui descenderat de cælo, ascenderet in cælum: istaque est causa, cur etiam in hoc miraculo oculos extulerit, quod in alijs fecisse miraculis non legitur, nimirum significans id, quod facturus erat, occasionem & causam futurum Iudæis, ut eum morti traderent, & rediret in cælum. Attende oculorum eleuationem carimoniam quandam esse exteriorem, qua usus est Dominus, & qua utitur Ecclesia ipsius exemplo propter causas dictas. Non igitur exteriores carimonie sunt reprobandæ, ut hæretici nostri temporis temerè, & nullo consilio reprobant.

Christus saepe oculos in cælum leuauit.

Ceremonie Ecclesie reprobandæ.

Pater gratias ago tibi: quoniam audisti me.

COMMENTARIUS.

ERat Christus una persona, nempe Dei filius, habens duas naturas diuinam, & æternam secundum quam erat Deus: humanam, & in tempore factam secundum quam erat homo. Ut igitur hanc utramque naturam habere se ostendat, in vnica & eadem sententia uerbum quoddam profert ut Deus: & quoddam ut homo: ut sicut una persona Deus erat, & homo, ita vnica sententia uerbum Dei, & uerbum habeat hominis. Patrem appellat, ut Deus: auditur, & gratias agit ut homo. Auditus autem dicitur a Patre, ut homo, quia uoluit, ut homo Lazarum suscitaret: & hoc idem uoluit Pater uoluntate diuina, ut fieret. Gratias agit ut homo, pro hoc beneficio: nam Deum uoluntati humanæ annuere, ut quod homo uult, Deus uelit, & faciat, beneficium est homini collatum, gratiarum actione dignum. Agit ergo Christus, ut homo, gratias Patri, quia ut homo exauditus est: dum quod uoluit humana uoluntate facere, hoc ipsum uoluit Deus Pater. Exactiorem interpretationem in annotatione perlege.

ANNO-

ANNOTATIO XII.

Quo modo Christus auditus a Patre.

PRimo loco interrogare aliquis posset, si Christus auditus se dicit a Patre, ergo aliquid petiuit a Patre: non enim exauditus dicitur, nisi qui petit. Quando igitur Christus petiit, ut nunc dicat se auditum? Aliqui ita factum esse existimant, nempe prius preces fuisse ad Patrem pro Lazaro suscitando, pro quarum exauditione nunc gratias agit. Sed hæc responsio non habet solidum fundamentum. Ioannes enim uerborum, & actionum Christi diligentissimus scriptor tanti momenti rem non prætermisisset, si uere facta fuisset. Præterea quia Martham dicentem, quæcumque petieris a Deo dabit tibi Deus, correxit: ostendens se non indigere precibus, & petitione. Non igitur conueniens uidebatur, precibus hisce uti, ne Martha in suo errore confirmaretur. Adde argumentum non procedere, nec efficaciam habere: auditus est, ergo petiit. In scriptura enim Deus auditus non solum dicitur, quando quod petiit facit: sed etiam quando id facit, quod homo uult aut desiderat, etiam si non petat. De priori audiendi modo plena est scriptura, satis autem constat. 1. Ioan. 5. Quodcumque petierimus secundum eius uoluntatem, scimus, quia audit nos. De posteriori Psal. 9. habetur: Desiderium pauperum exaudiuit Dominus: preparationem cordis eorum audiuit auri tua, & Iob. 31. Desiderium meum audiuit omnipotens. Non igitur quia nunc Christus a Patre auditus dicitur, preces fudit aliquas pro Lazaro suscitando: sed dicitur exauditus, quia Pater uoluit facere sua omnipotentia, quod Christus, ut homo, & uoluntate humana uolebat, nempe Lazarum suscitare. Ita Origen. tom. 23. exponit. Chrysostomus autem homil. 63. qui Christum fuisse preces affirmat, hanc actionem gratiarum appellat, preces. hoc tamen difficile accommodatur, iam enim exauditus erat, quando gratias egit. Interrogabit iterum aliquis: Nemo dicitur gratias agere, nisi pro accepto beneficio. Si igitur gratias agit Christus, ergo beneficium accepit aliquod a Patre. Respondeo ita esse: in primis Christus beneficia accepit, ut homo, in se, & in sua humanitate: fuit enim primum, & insigne beneficium illi humanitati collatum unio, & assumptio ad diuinam per-

sonam, ex qua unione infinita dona in eam effluerunt, præter beneficium creationis. Nam anima, & caro illa Deo facta sunt, pro quibus beneficijs gratias egit, in instanti primo suæ creationis. Quæcumque etiam opera faciebat, & miracula edebat, beneficia erant Dei, qui per eam humanitatem efficere tanta opera dignabatur. Quamuis autem iam a principio egerit pro omnibus tunc acceptis, & accipiendis, postea tamen successu temporis agebat, quando ita expedire iudicabat: Rursum in istis membris accepit multa dona, & beneficia a Deo, de quibus Psal. 67. dicitur. Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem: accepit dona in hominibus, & pro his etiam egit gratias Deo, non solum in illo suæ incarnationis exordio, sed etiam postea, ut habetur Mat. 11. Confiteor, inquit, tibi Pater, Domine cæli, & terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Non ergo mirum, si nunc gratias agat: quia beneficium in suis membris, & in sua etiam humanitate accepit. Beneficium enim magnū humanitati fuit, ut Deus uellet facere, quod humana uoluntas disponebat: beneficium etiam grande fuit Lazaro, sororibus, multis etiam Iudæorum, qui per hoc miraculum crediderunt. Recte ergo gratias agit ut homo Patri Deo.

Inquires iterum, cur Patri agit gratias, & non sibi, cum sit Deus vnus cum Patre? Respondeo, sibi etiam ut Deo gratias agebat ut homo. Non enim diuidebat se a Patre in hac gratiarum actione: sed ipse ut homo solus agebat gratias Patri, & sibi ut Deo, & Spiritui sancto. Exprimitur autem Pater, uti alias etiam diximus, uti se esse filium Dei significaret, distinctionemque personarum Patris, & Filij indicaret. Nã se esse Deum vna cum Patre, uerbis proxime subiunctis exprimit, ne aliquis gratias agere, ut homines ceteros suspicaretur: quamuis satis se a meris hominibus distinguerebat, dum Deum Patrem appellabat. Est enim obseruandum in veteri Testamento sepius legi, Patres ad Deum preces fuisse, & ad Deum frequentissime fuisse conuersos, neminem tamen vnquam eum Deo colloquentem, eum nomine patris inuocasse, qua appellationis nouitate super omnes Prophetas, & Patriarchas significabat Christus se esse Dei filium: immo nec nobis in Euangelio concessit

concessit Christus, vt absolute Patrem vo-
caremus, sed Patrem nostrum, quo verbo
adoptio exprimitur. Distincti enim ab eo
sumus, qui non adoptione, sed natura est
filius. Idcirco Ioan. 20. dicebat: Ascendo
ad Patrem meum, & Patrem vestrum.

Ego autem sciebam, quia semper me audis.

C O M M E N T A R I V S.

Gratiarum actione completa, duos errores, quos audientes poterant con-
cipere, remouet. Dum enim audirent gratias agentem Patri, quia auditus
est: suspicari possent, & dicere, nesciebat igitur se auditum iri a Patre, idcir-
co gratias agit, postquam auditus est. Rursus, dum gratias agit, quia nunc
auditus est, possent etiam opinari, non igitur semper auditus, ideoque quando
auditur, tunc agit gratias. Hos errores duos praeuauit Christus propter adstan-
tes adhuc cum Patre loquens, priorem in verbo *Sciebam*, posteriorem in ver-
bo, *Semper*. & est sensus, o Pater has ego gratias ago tibi nunc, quia audisti
me, non quod nescirem prius me a te auditum iri, nec quod aliquando a te non
exaudiar: sciebam enim iam ante, me audiri a te semper, & quaecumque volo,
& quandocumque volo, etiam vt homo, eadem te velle, & facere semper: nec
his de causis has ago tibi vt homo gratias, sed alia de causa, quam mox adiun-
git. Interrogabit aliquis, quo modo Christus dicit se semper audiri a Patre,
cum in horto petierit calicem transferri a se, & non sit exauditus. Huius res-
ponsum inuenies ca. 12. annotat. 9. adiunctis ijs, quae in eo commentario
scribuntur.

*Sed propter populum, qui circumstat dixi, vt credant,
quia tu me misisti.*

Causa, propter quam, o Pater, has tibi ago nunc publice gratias, ea est, vt
populus, qui adest, & coram quo opus tam insigne, tua virtute molior,
credat me esse filium tuum a te in hunc mundum missum. Credent autem dum
vident me virtute tua, & voluntate tua talia facere, quae facio: vident autem
tua me virtute ea facere, dum te confiteor, & tuae potentiae hoc tribuo factum,
nec daemone aliquo, aut humano ministerio: sed nomine tuo, & in nominis
tui manifestationem, & confirmationem operor. Ea est causa, cur oculos ad te
attollo, cur has publice tibi ago gratias.

A N N O T A T I O XIII.

Doctorem in
interpretatio.

Ambro. lib. 4. de fid. cap. 3. & Chryso. A
homil. 63. & Euthymius, verba illa
Sciebam quia semper me audis, ad diuini-
tatem referunt, ratione cuius filius semper
a Patre auditur, quia vna est vtriusque vo-
luntas, qua quae vult filius, simul vult & Pa-
ter: estq. iuxta hanc intelligentiam ver-
borum sensus. *Sciebam, quod semper me
audis*, id est, haec dico, nempe gratias ago
tibi, non quod indigeam precibus vllis.
Scio enim me esse vnū Deū tecum, vnāq.
habere voluntatem, vt quae volo semper ve-
lis etiam & tu. Haec expositio est accommoda-
ta: accommodatior tamen videtur, si
dicamus eum loqui, vt homo est: nam haec
verba declarant praecedentia, in quibus
aguntur gratiae, quia auditus est vt homo,
ad eandem ergo pertinent auditionem.
Explicat enim non sibi nouum esse, nec
inopinatum, audiri etiam vt hominem,
quia

quia sciebat iam a principio incarnatio-
nis facturum Patrem, quaecumque ipse
humana sua voluntate voliturus erat, di-
stincteq. omnia tunc nouit, & gratias tunc
egit. Non igitur pro re noua, aut inopina-
ta, nec nouae gratiae aguntur, quasi non actae
fuerint: sed factum hoc est propter populū
circumstantem, vt credant a Deo esse, dū
in Patris testificationem, & manifestatio-
nem tantum, & tam mirabile opus facit.
Cū enim dicit: *Vt credant, quia tu me mi-
sisti*: significat se hoc, quod facturus erat,
miraculum facere, non solum virtute diui-
na, sed ad confirmandum, & attestandum
se esse filium Dei, missum a Patre, quod
superius cap. 3. late explicuimus.

Hac cum dixisset, voce magna clamauit: Lazare veni foras.

C O M M E N T A R I V S.

Clamat, vt omnibus innotescat se esse, qui mortuum suscitatur: clamat etiam
quia Lazari resurrectio figura quaedam erat futurae resurrectionis nouissi-
mae, quando omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei. Clam-
or autem hic futuram vocem illam significabat Archangeli, quando omnes
surgemus, quod annotat Ambro. lib. de fide resurrectionis. Sed prior causa
litteralis est: *Lazare, inquit, Veni foras*, imperantis vox est: *Veni*, nec dicit in
nomine Patris, vt notat Chryso. sed tamquam potestatem in se habens: *Veni*,
nomineq. proprio eum vocat, vt suo imperio illum suscitari indicaret. Tantae
enim virtutis erat, vt vocaret ea, quae non sunt, tamquam ea quae sunt: cui mare,
& venti, mortui & viuantes obediunt.

Et statim prodijt, qui fuerat mortuus.

NVlla mora facta, non solum quatruiduanus mortuus ad vitam reuocatur, sed
quasi viuus extitisset, vocemq. iubentis, vt egrederetur e monumento
audisset, prodijt. Inaudita profecto vocis haec virtus est, vt animam trahe-
re loco in quo morabatur: & corpus recipiendae animae disponere: simulq.
vtrumque vnire, & coniungere: & vt reuocatus ad vitam mandato obediret,
efficere, vnico momento potuit. Virtus haec altissimi Dei est, cuius instru-
mentum vox illa erat. quae cum debilis sonus ex natura sua sit ratione mouen-
tis, & loquentis, quod tota naturae potentia non potuit, assecuta est.

Ligatus manus, & pedes instritis. Et facies illius sudario erat cooperta.

Hoc nouum est, & distinctum miraculum, vt docte annotauit Basil. Orat. Plura mira-
cula in La-
zari resur-
rectione.
de mærore, & tristitia. Opertis enim oculis, & ligatis manibus, & pedi-
bus, nemine auxiliante, de spelunca egreditur. Recte proinde idem Basilus
inquit: O res admirationis plena, fascijs constricti erant pedes, nec tamen im-
pedimento fuerunt mortuo: maius erat robur impedimento. Haec omnia facta
sunt in maiorem miraculi attestacionem: nam profecto, etiam si viuus fuisset,
de monumento prodire sic impeditus solus, & tam celeriter non posset, nisi
virtus adfuisset diuina.

Dixit eis Iesus: Soluite eum, & finite abire.

PRæcipit ipsismet Iudæis, vt soluant, & oculis suis videant, manibusq. con-
trecent ligamina, quibus tenebatur, quibusq. constrictus incedere nemo
B b b b 2 poterat,

poterat, ipsumque viuentem, conspiciant: abireque iubet, vt ab omnibus videatur virtus, & sanus. Commodior enim singulis dabatur occasio videndi, si non in vno loco staret. Et vero vitæ receptæ ipse incessus maius, & illustrius erat argumentum: omnia enim hæc facta sunt, vt omnis occasio calumniæ, & falsa suspicio tolleretur: quod Ambro. lib. 1. Exam. cap. 7. recte docuit, dicens: Suscitaturus Dominus Lazarum iussit, vt Iudæi remouerent lapidem de sepulchro, vt mortuum videntes, postea resuscitatum crederent. Deinde vocauit Lazarum, & resurrexit, & ligatis manibus, ac pedibus exiit foras. Nonne poterat remouere lapidem, qui poterat mortuum resuscitare? Et qui poterat defuncto vitam reddere, non potuit nexus soluere vinculorum? Cui vinculis pedibus gressum dedit: huic non potuit ruptis vinculis incessum reddere? Sed vtique aduertimus, quod voluit primo demonstrare mortuum, vt oculis suis crederent, deinde resuscitare, tertio iubere, vt ipsi vincula funeris soluerent: vt intus ista fides infunderetur infidelibus, & per gradus quosdam credulitas nasceretur. Hæc Ambro.

A N N O T A T I O XIV.

Resurrectio
nis Lazari
miraculū ex
quatuor in
ter alia ce-
leberimū
apparet.

Quattuor sunt, quæ miraculū resurrectionis Lazari inter cetera celeberrimum efficiunt. Quorum primū illud est, quod omnium miraculorum, quæ in suæ diuinitatis manifestatione Christus gessit, maximum est, auctore Augustino sermo. 52. de verb. Domini. Quod etiam Dominus verbis illis significauit. *Infirmus hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam,* quasi diceret: hoc opere mea diuinitas est maxime confirmanda, & ex infirmitate hæc procedet argumentum illius efficacissimum. Si miracula quidem diuinæ potentie comparamus, vnum altero non est maius, quia ab eadem omnipotentia effecta sunt, immo, vt dicit Augustinus tract. 17. in Ioan. miracula non sunt dicenda. Deum enim, cuius est infinita potentia, quicquid ex nihilo fecit omnia, mortuos suscitare, aut alia huiusmodi opera facere, mirum non est. Respectu vero virtutis creatæ, & potentie rerum factarum opera sunt, & dicuntur miracula. Nam quo magis opus quoddam virtutem creaturæ superat, eo non solum miraculum, sed etiam maius miraculum censetur. Inter ea quæ naturalem & creatam potestatem, ac virtutem maxime excedunt, resurrectio mortuorum est: idcirco hæc inter miracula primum locum tenet. Nam tres mortuos a Christo suscitatos legimus, inter quos Lazari resurrectio mirabilior fuit: quippe quæ virtutem creaturæ magis transcendebat. Adde prophetas mortuos aliquos suscitasse, quatuoriduo vero,

A & fœtido solus Christus vitam restituit. Tanto ergo mirabilius hoc opus, quanto rariius fuit: ideo intrinsecus cetera miracula hoc maximum est. Merito autem Dominus tantum opus in suæ prædicationis finem reseruauit: tū propter Iudæorum incredulitatem. Nam sicut Medicus potentiora medicamenta in principio morbi, non adhibet, sed quo magis is ingrauescit, eo efficacioribus virtutis remedijs: ita Christus crescente, & inualescente Iudæorum infidelitate, & pernicacia maiora edidit miracula, veritatemque firmioribus argumentis persuadere conatus est. Tum etiam propter discipulos, & propter eos, qui in ipsum credebant, vt sic eorum fidem magis confirmaret, & roboraret. Nam imminabat passio eius, & mors, quæ illis scandalo graui futura erant: vt ergo significaret se non necessitate, aut infirmitate, aut culpa, sed sponte, & diuino mysterio mori, idcirco morti proximus maximum perficit opus, & veritatis grauissimum profert argumentum.

Secundum, quod huic miraculo est singulare, illud est, quod plures ad Christum conuertit, quam cetera omnia. Iudæis enim magnam admirationem mouit, & auctorem verum esse Christum quam plurimis persuasit. Hoc Euangelista verbis illis significauit: *Multi ex Iudæis, qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant, quæ fecerat, crediderunt in eum.* Turba etiam ex omni loco Hierosolymis id temporis celebrandi Paschatis ergo con-

Quare Chri-
stus in fine
prædicationis
Lazarū
suscitauit.

congregata obuiam venit Christo cum ramis acclamans: *Benedictus, qui venit in nomine Domini rex Israël:* verbis enim hisce Messiam esse palam confitebatur, quod factum est propter id miraculum, referente Euangelista paulo inferius: *Propterea venit ei obuiam turba, quia audierat eum hoc fecisse signum.* Denique omnium animos adeo commouit, vt aduersarij furore perciti, & veritate conuicti dicerent: *Totus mundus abit post eum.*

Tertium, quod hoc miraculum celebre facit, illud est, nemini eorum, quibus Christus vitam, aut sanitatem restituit, perfidos Iudæos quicquam mali inferre ausos fuisse præter Lazarū: quem, quia multi propter illum credebant in Christum, occidere cogitarunt: & nisi diuina virtus eos impedisset, vtique interfecissent. Quod argumento est miraculum hoc maxime omnium animos commouisse, lumenque veritatis eorum oculos perfrinxisse. Nec hoc tantum contra Lazarum cogitarunt: sed quod horribilius est, ipsi persecutores iam ante contra Christū accensi, eo miraculo adeo exarserunt, & inflammati sunt, vt communi consilio, & firmo animo illum interficere decreuerint, testante Euangelista: *Ab illo die cogitauerunt, vt interficerent eum:* timuerunt enim, si eum dimitterent, omnes in eum credituros esse. Quodque illorum animos illustrare, & ad veritatem agnoscendam, attrahere debuit, ipsorum vitio, & prauitate magis excæcauit, & auertit. Tanta est inuidiæ, & odij vis: quæ, quo-

Arum corda possidet, eos magis, ac magis ad scelera, & flagitia excogitanda, & perpetranda impellit.

Quartum, quod hoc miraculum spectabile facit, illud etiam est, totam fere diuinæ dispensationis rationem in eo representari: Lazarus enim figuram, & formam gessit peccatorum omnium, vt affirmat Irenæus lib. 5. cap. 13. Augustinus tract. 49. & Gregorius lib. 22. Moralium. ca. 9. Eius etiam resurrectionem, eam, quæ omnium futura est in die vltimo significasse docet Tertullianus lib. de resurrect. carnis & Ambrosius lib. 2. de penit. cap. 7. Propter hunc venit Christus ex Galiliæa vbi tuto conuersabatur in Iudæam, in qua occisus est: quia propter peccatores carnem induit passibilem, & de cælo, vbi immortalem agebat vitam, ad nos carne sumpta descendit, & occidi pro nobis voluit. Lazarū etiam suscitaturus fletu, fremitu, lacrymis, oratione virtutis, & postremo potestate, & imperio excitat, & de sepulchro extrahit. Peccatores enim passione, & morte sua a peccato liberat, & in Patris gratiam restituit. Secundo vero aduētū potestate, & dominio a eorum morte in æternam vitam eripiet: quos enim passione & morte redemit, potestate, & maiestate mortuos suscitabit. Hæc singula in cōcionibus diffuse persecuti sumus, quæ ad præsens institutū non faciunt, idcirco super sedemus. Illud adnotandum est Epiphanium in catalogo dogmatum Manichæi referre ex traditione haberi Lazarum triginta fuisse annorum, quando suscitatus est, aliosque superuixisse triginta.

Multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant, quæ fecit Iesus crediderunt in eum.

C O M M E N T A R I V S.

Iam impleri incipit, quod prædixerat Dominus, Infirmitas hæc est, vt glorificetur filius Dei per eam. Ecce propter hoc tam mirabile opus multi Iudæorum, qui illuc visitandi sorores causa conuenerant, in Christum crediderunt. Particula illa *Ergo*, causam, cur crediderunt, indicat, nempe præcedens miraculum. Narrat autem Euangelista hos credentes de eorum fuisse numero, qui venerant ad consolandum, & visitandum sorores Lazari, vt per hoc exprimat mortem Lazari occasionem dedisse, vt isti crederent, sicque eam vere pro gloria Dei euenisse.

Quidam

Quidam autem ex ipsis abierunt ad Phariseos, & dixerunt eis, quæ fecit Iesus.

Non defuerunt perfidi & obstinati, qui quo conuerti debuerunt, peiores facti sunt: aliqui enim ex Iudæis peruerso, & iniquo animo abierunt ad Phariseos, & narrarunt quæ fecit Dominus. Plures extitisse credentes quam deferentes, & calumniatores Euangelista indicat, dum eos multos, hos vero quosdam fuisse dicit. Calumniatores istos & delatores de numero eorum fuisse, qui dicebant: *Nonne hic, qui aperuit oculos cæci nati potuit facere, vt & hic non moreretur?* affirmat Euthymius.

Aduerte incertum plane esse, quid hos Iudæos impulerit ad annunciandum Phariseis, quod fecit Iesus, signum: an nempe odium, quo vna cum illis Dominum prosequerentur: an potius timor, ne de numero eorum, qui in Christum crediderant, Iesumq. confitebantur, esse viderentur. Vt enim supra dictum est, Iudæi iam conspirauerant, vt si quis eum Christum confiteretur, extra Synagogam fieret. Probabile est hoc timore id fecisse: nam erant de turba, in qua paucissimi Christum oderant. Ex hoc causam conijcere possumus, cur potius ad Phariseos, quam ad Pontifices abierint, cum hi illis maiores, & principaliores fuerint. Nam Pharisei erant obseruatiores, & legis zelum vehementiore præ se ferebant: ad illos ergo isti adierunt, a quibus magis sibi timuerunt. Fieri etiam potuit hos, nec timore, nec odio motos, sed quadam vana gloria, & ambitione, vt se legis zelum habere ostenderent, & a Phariseis plures fierent, maxime quia nouerant se eis rem grauissimam facere: affectus enim huiusmodi plurimum possunt, & animum a veritate agnoscenda auertunt, & in errores & iniquitates impellunt, vt pluries diximus. Siue vnum siue alterum sit, hoc certum est, Iudæos istos de numero eorum fuisse, qui tanto visio miraculo non crediderunt. Eodem enim facto quorundam cor emollescit ad fidem, quorundam obduratur ad incredulitatem, & nequitiam, sed non eadem causa. Illi namque diuinæ lucis radio oculos mentis diuina adiuti virtute aperuerunt: isti vero proprii arbitrii malitia clauserunt.

Collegerunt ergo Pontifices, & Pharisei concilium.

Cum audirent Pontifices, & Pharisei signum mirabile, & inexpectatum, quod Dominus fecerat, & multitudinem propter id in eum credentium: mortem ei inferre differendum amplius non esse censerunt. Idcirco conuocant concilium, & in vnum conueniunt: vt quod omnibus sit suffragijs & sententijs, firmiter, & efficacius sit. Particula *Ergo*, causam cur conueniunt, indicat, nempe propter ea, quæ de Christo narrata eis fuerunt.

A N N O T A T I O X V.

Quale concilium contra Christum.

Conuocant concilium inter se Pontifices, & Pharisei, vt quid agendum sit deliberent: multi enim simul rem exactius discutiunt quam singuli, & quid in negotijs agendum sit, prouident. Sunt hic quinque, nempe concilium, personæ conuocantes, & conuocata, causa conuocatio- nis, & finis. Concilium est multorum conuentus, qui in grauibus negotijs, & difficilibus casibus cogitur, & recte, ac iuste id fit, quando cetera iusta sunt. Personæ conuocantes sunt Pontifices, & Pharisei. Pontifices quidem vt pote, apud quos erat auctoritas, & doctrina rerum Eccl-

Ecclēsticarū, idcirco ipsorum erat conuocare: Pharisei vero tāquam instigatores. Conuocati sunt autem legis doctores, & primi Iudæorum, hiq. vna cum Pontificibus, & Phariseis conuenerunt. Hoc etiam recte fit, vt negotia Ecclēstia per eos tractentur, & discutiantur, apud quos est auctoritas, & scientia: neque enim secularis immiscere se debent in rebus religionis definiendis & decernendis. Erat enim negotium hoc de Messia, & Christo vero agnoscendo, Ecclēsticum & ad religionem maxime pertinens.

Negotia ecclēstia p personas ecclēstias diffiniēda.

Causa concilij.

Causam autem huius congregandæ, & conuocandæ multitudinis illa particula *Ergo*, indicat. *Collegerunt ergo*, nempe cum audissent Christum tantum fecisse miraculum, multosq. in eum credere, idcirco conuocati sunt Pontifices, & Pharisei cum ceteris: vt mutuo in re tam graui deliberarent, quid agendum esset. Et hoc quidem recte fit: sunt enim euentus graues in republica considerandi, & tractandi, & consilium commune capiendum: ne si negligantur, damnum, & detrimentum communitas patiat.

Finis concilij.

At si finis huius congregationis consideretur, omnia hæc tria, quæ in se bona erant, & prudenter fiebant, pessima inueniuntur, tanto amplius, quanto ea erant in se bona, & laudabilia. Finis enim huius conuocationis est contra Christum

Dominum, vt constat ex ipsa consultatione, quæ subsequuta est. Hic finis pessimus inficit tria præcedentia. Tanto enim peius concilium congregatur contra innocentem, & contra Christum, quanto magis congregandum erat pro ipso: similiter tanto damnabilius Doctores, & Pontifices conueniunt contra Christum: quanto magis ipsorum erat eum agnoscere, & recipere, & populo demonstrare. Rursus causa eos penitus damnat: *Collegerunt ergo*, quis vnquam audiuit tale? quia mortuum quadriduanum suscitauit. Propterea conuenerunt contra ipsum: cum causa hæc eos mouere debuisset, vt conuenirent ad eum recipiendum, & venerandum. Si quod homicidium perpetrasset, iusta fuisset causa conueniendi contra eum. At mortuum ad vitam reuocantem nemo damnare tentasset, præter eos, qui diabolica nequitia pleni erant, quibus recte dictum est: Vos ex patre diabolo estis. Breuibus igitur verbis has partes Euangelista indicat. *Collegerunt*, ecce concilium. *Pontifices, & Pharisei*, ecce personæ conuocantes, & conuocata. *Ergo*, ecce causam, illatio enim ex præcedentibus fit: finē vero sequentia demonstrant. In aliquibus textibus, maxime qui in Missalibus leguntur, habetur. *Aduersus Iesum*, sed hæc particula nō est Euangelicæ, sed ad intelligentiā ex sequētibus appōita: verū enim est, aduersus Iesum conuenisse.

Et dicebant: Quid facimus?

C O M M E N T A R I V S.

Avdiamus, quid conuenientes discutiant, & consulant: *Quid*, inquit, *facimus?* vox hæc est se mutuo accusantium, & insimulantium negligentia, & tarditatis in decernendo eo, quod contra Christum faciendum est, seq. muto incitantium, & stimulantium, vt cito, & sine mora Christum tollant de medio. Et est sensus: nimia tarditate, & periculosa negligentia detinemur in hoc negotio decernendo. Quanto consultius, & vtilius miseri, & cæci isti consultores suam damnassent in credendo duritiam, & perfidiam dicentes: *Quid facimus*, nimio profecto, & letifero somno premimur, tamdiu Christum recipere differentes: graui nos exponimus periculo, eius vocem non audientes.

Quia hic homo multa signa facit.

Causam tarditatis, & negligentia suæ in Christo de medio tollendo exponunt: *Quia multa signa facit*, quasi dicerent: ipse non cessat signa efficere, &

& maiores semper progressus in suis operibus ad se homines trahit, facere: nos autem nihil efficitur, sed eum libere quaecumque vult agere dimittimus, in nostra inertia perseverantes. In sequenti annotatione hanc sententiam accuratius expostitam inuenies.

Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum; & venient Romani, & tollent nostrum locum, & gentem.

Tarditatis suae periculum, & necessitatem praefens capiendi consilium, remediumque adhibendi, proferunt, quae talis est. Iste homo non cessat signa facere, continuo maiora, ac maiora in sui testimonium miracula, & opera edendo: si autem nos dimittamus eum sic, negligamusque negotium istud, omnes in eum credent, quod si omnes in eum crediderint, maius malum eveniet nobis, nimirum, venient Romani locumque nostrum id est civitatem occupabunt, & tollent etiam gentem, nos omnes in captivitatem redigentes, quasi Regem alium sequamur praeter Caesarem. Non igitur negligendum est hoc negotium, sed opportunum, & instans consilium capiendum.

A N N O T A T I O XVI.

Vitiosa consultatio contra Christum.

Caeca, & impia consultatio haec est: caeca quidem, quia errarunt in discursu, & illatione: deduxerunt enim omnino contraria istis, quae ex principiis, & argumentis eorum consequerentur. Illos autem errare contigit quadrupliciter. Primo quidem sic isti deducunt: *Iste homo multa signa facit*, igitur oportet in eum insurgamus, nec differamus amplius eum de medio tollere. Hic discursus continetur in illis verbis: *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit*, at caecus prorsus est, & depravatus discursus: nam ex hoc principio: *Hic homo multa signa facit*, quod ipsi fatebantur, non erat inferendum, ergo inuehamur in eum, & obsistamus ei: sed potius recipiamus eum, & credamus ipsi, ut annotant recte Augustinus tractat. 49. & Chrysostomus homil. 63. Sic enim admoniti iam fuerant. Isa. 35. ubi ea miracula describit, quae facturus erat Messias venturus, ut per ea ipsum agnoscerent, & reciperent. Christus etiam capite praecedenti eos ad hoc induxerat. *Si mihi*, inquit, *non creditis, operibus credite*. Alter discursus caecus fuit. *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum*, profecto decepti sunt: immo quia non dimiserunt sic, sed occiderunt, omnes crediderunt in eum. Hoc multo ante praedixerat Isa. ca. 53. *Si posuerit*, inquit, *pro peccato animam suam, videbit semen longaeuū*. Hoc idem ipse Christus eis significauit, cap. 12. *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum*. Tertius discursus est: si crediderint omnes in eum, *Venient*

Romani, & tollent gentem, & locum, ratio recta non hoc inferendum esse dicebat: sed venient Romani, & credent etiam in eum. Nam qui caecos illuminabat, & mortuos suscitabat, & Iudaeos ad se conuerterat, Romanos etiam potuisset ad se trahere: non enim Romani habuerunt Deorum falsorum vllum, quos ipsi tamquam veros colebant talem, quem vel per mendacium talia fecisse miracula, faterentur. Maxime quia multis testimoniis scripturarum praedictum erat gentes venturas, & credituras in Christum. Isa. 2. *Fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi*, & ca. 60. *Ambulabunt gentes in lumine tuo, & Reges in splendore ortus tui*. Suntque multa huiusmodi testimonia. Quod si Romani non crederent, & vi eos opprimere vellent, profecto eius, qui mortuos suscitabat, auxilio fidere debuerant, se contra Romanos praeualituros. Nam innumeras gentes contra eos insurgentes, vnus Propheta interuentu a Deo dispersas, & superatas esse experti erant. Vna Iudith Holophernem occidit, & exercitum eius dissipauit. Eliseus latrones excacauit. Helias quinquagenarios duces igne de caelo immisso consumpsit. Haec omnia ex scripturis non ignorabant Iudaei: nemo autem tanta opera fecerat, nec talia: quanta, & qualia Christus fecit. Quartus discursus est tacite insinuatus: *Si non dimittimus sic, Romani non venient, nec tollent locum, & gentem*. Decepti sunt etiam in hoc, & errarunt. Immo quia non dimiserunt, sed occiderunt, propterea venerunt Romani, & tulerunt

tulerunt locum, & gentem: hoc enim praedixerat Dan. c. 9. *Occidetur*, inquit, *Christus, & civitatem cum sanctuario dissipabit populus cum duce venturo*. Quod etiam Dominus eis significauit, dicens Luc. 19. *Non relinquent in te lapidem super lapidem: eo quod non cognoueris tempus visitationis tuae*. Et multo ante etiam Isaias cap. 65. *Numerabo vos in gladio, & omnes caede corrueris, pro eo quod vocaui, & non respondistis: locutus sum, & non audistis: & faciebatis malum in oculis meis*. Idcirco recte dicit Aug. lib. 4. Cui. cap. 34. *Si Iudaei Christum non occidissent, in suo regno permanissent. Vide quam caeca consultatio, & quam stulta. Iusto autem Dei iudicio factum est, ut excacarentur, qui contra Deum consilium inierunt: & non solum excacarentur, sed quibus vijs fugere mala tentarent, eisdem in ea prorsus incidere, & in laqueo suo comprehenderentur: ut recte annotat Basil. sermo. de humilitate, & est egregia doctrina Greg. lib. 6. Moral. cap. 12.*

Quid eueniat inuentibus consilium contra Deum.

Impia consultatio contra Christum.

Non solum autem caeca, & stulta, sed impia fuit consultatio haec: finem enim medio postposuerunt, & temporalia spiritualibus praetulerunt, quod est summa peruersio. ut dicit Augustinus lib. 4. doctr. Christi. cap. 27. *Dicit enim: Omnes credent, & venient Romani, & tollent locum*. Perpende hoc, aut enim existimabant veram esse hanc fidem, esseque verum Christum, aut non: si vera fides, verusque Christus erat, elegerunt magis conseruare temporale regnum, quam credere, & quam veram fidem in Christum habere: nam verborum hic est sensus, ne tollant Romani locum nostrum, faciamus, ne credant in eum. Si autem non existimabant esse veram fidem,

potius dicendum erat: *Si dimittimus sic, credent omnes in eum, & religio vera destruetur, & fideles peribunt: maius enim erat damnum spirituale, quam temporale*. At hi non curarunt spiritualia, sed temporalia. ac si diceret inter nos Princeps aliquis: *impediamus haeresim, ne pereat iurisdicctio mea, & potestas, quasi hoc esset, quod ante omnia se conseruare proponeret*. Profecto non sic dicendum est: sed ne diuinus cultus tollatur, & ne pereant animae. Ethnicorum est, res fidei, & religionis accommodare temporalibus: Christianorum vero, & fidelium, temporalia accommodare rebus religionis, & spiritualibus quarum detrimento omne temporale postponendum est. Siue ergo veram fidem, verumque Christum, siue falsam existimarint, conuincuntur isti praetulisse temporalia spiritualibus: in quo etiam valde decepti sunt. Nam vera religio, & fides non destruit sed conseruat regna temporalia: idcirco iustae eis Deus poenam infligit. Ut enim Augustinus tract. 49. dicit, quia temporale regnum spirituali praetulerunt, vtrumque amiserunt. Nec isti caeci considerarunt in scriptura numquam Deum eos puniisse, quamdiu verum cultum, & mandata eius seruarunt, sed quando ea neglexerunt, ut annotat Chrysostomus hom. 64. & ex historia Achior Iudith. 5. facile id poterant Iudaei scire. Debuerunt ergo examinare, an vere credendum erat: si enim considerassent, & credidissent, certi profecto esse debuissent ex scripturis se a Deo non puniedos, sed conseruandos, & multiplicandos fore. Vides igitur quam caeca, impia, & peruersa haec fuerit consultatio. Haec omnia sub breuissimis verbis istis contineri visa sunt: idcirco in declaratione litteralis sensus sunt annotata.

Vnus autem ex ipsis, Caiphas nomine, cum esset Pontifex anni illius, dixit eis.

C O M M E N T A R I V S.

Discutientibus alijs causam hanc, & quid decernendum esset, non inuenientibus, vnus ex eis, qui erat illius anni summus Pontifex, Caiphas nomine, sententiam fert: & quid sentiendum, & agendum sit, decernit. Dicitur autem *Pontifex anni illius*, quia quamuis summum sacerdotium ad vitam secundum legem Exod. 28. duraret, & filij succederent parentibus, tamen auaritia, & ambitio id mutauerat: dabatur enim in singulos annos, modo huic, modo illi pro Principum, & Praesidum arbitrio, ut refert Iosephus lib. 18. Antiquit. cap. 3. idcirco Caiphas Pontifex anni illius dicitur. Iste auditis ceteris, protulit, quae sequuntur.

Vos nescitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit nobis, ut vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.

EOs arguit ignorantia, quod nesciant, quid vtile, & expediens sit inuenire, & decernere. *Nescitis*, inquit, *quicquam*, & causam, seu ignorantiam explicat: quia non cogitatis, nec aduertitis, nec perpenditis nobis expedire vnum potius mori, quam totum populum & gentem perire: ac si diceret: pro communi salute, ne omnes pereant, vnum etiam innocentem & sine vlla aliqua culpa occidere expedit. Attende hoc in loco difficultatem istorum totam in eo maxime versatam esse, quia viam tollendi de medio, & interficiendi Christum non inueniebant: cum in eo culpa non esset reperta. Si enim peccatum inuenissent, propter quod iure occidi posset, concilio, & consultatione tanta non erat opus: nec esset cur nescire isti dicti essent. at cum innocens esset Christus, & ex alia parte eum interficere vellent, qua ratione, quove colore id fieri posset, non inueniebatur. Solus Caiphas consilium inuenisse visus est, nempe pro communitatis, & populi salute, ne gens, & Iudæorum natio periret: expedire etiam sine vlla culpa hominem vnum innocentem interficere. Hic est sensus, quem Caiphas intendebat.

A N N O T A T I O X V I I .

Iniqua, & falsa Caiphæ sententia.

Attende Caiphæ sententiam in eo, quem ipse conceperat sensu, iniquam fuisse & falsam. Falsam quidem, quia innocentem nec licet, nec expedit occidere pro temporali Reipublicæ salute: rursus quia expediens, & vtilis illis ista occisio non fuit iuxta eorum sensum: nam temporalem populi conseruationem intendebat: cui occisio Christi fuit potius contraria, cum propter eam vastati sint, & euerfi. Iniquam, quia contra iustitiam est innocentem occidere, peccauitq. grauissime Caiphas cum omnibus cõsentientibus, talemq. sententiam probantibus: de qua prædictum est Psal. 40. Verbum iniquum constituerunt aduersum me. In hunc sensum verba Caiphæ interpretatur etiã Chry. ho. 64. Attende iniustitiam hos Iudæos commisisse, non solum quia innocentem morti tradere decreuerunt: sed etiam quia pro re illis tunc incerta, mortem certo infligere statuerunt. Quamuis enim certa res esset, non tamen licebat, nec expediebat: multo minus in causa incerta, qualis ea tunc erat. *Venient Romani, & tollent gentem, & locum.* In hoc Caiphæ decreto apparet, & constat innocentia Christi: confessi sunt enim multa signa facere, nec causam vllam mortis se in eo inuenire: excogitarunt autem sibi expedire vnum mori pro omnium salute, nec inter se vbi serio res agebatur, seductorem, aut dæmonium habentem, aut blasphemum, aut legis transgressorem esse proponunt. Sciebant enim ipsi omnia hæc facta esse ab ipsis, nec posse Christum horum conuinci. In Græco, & in Latinis exemplaribus legitur: *Expedit nobis*. aliqui Latini textus habent: *Expedit vobis*, sensus idem est. Aliqui adnotant, dici: *Vnus moriatur homo*, nimirum sic interpretantes, vnus qui Deus est moriatur homo, scilicet in quantum homo. Hæc tamen annotatio solida non est, quia Græce legitur, vnus homo moriatur.

Hoc autem a semetipso non dixit: sed cum esset Pontifex anni illius, prophetauit.

C O M M E N T A R I V S.

Verba sunt hæc Euangelistæ adnotantis verba Caiphæ, non ab illomet profecta esse, sed a Spiritu sancto, qui per os eius prophetauit, quod futurum erat nempe mortem Christi vtilem futuram, & expedientem saluti hominum, vt verbis sequentibus explicatur. Cur autem Dominus per eum prophetauit sit dignatus, causam adfert: quia *erat Pontifex anni illius*, Quamuis enim

enim homo iniquus, & scelestus tamen dignitas sancta erat, quod recte aduertunt Aug. tract. 49. & Chryf. hom. 64. nempe non tolli dignitatem sanctitatem per vitam malam ea fungentis. Sacerdos male viuere potest: tamen sacerdotium in eo sanctum est, & quæ potestatis eius sunt, vitia non inficiunt, nec tollunt.

A N N O T A T I O X V I I I .

Qua ratione Caiphæ prophetasse dictus sit.

Objiciet aliquis, quomodo Caiphas ab ipso acceptatam expedientem, & necessariam dixit, & hoc ita erat: Caiphæ vero, & Iudæis, eum interficere, pessimum fuit. Secundum discrimen est, Caiphas intendebat temporalem liberationem, nempe ne Romani venirent, & tollerent gentem & locum, & ad hoc euitandum iudicauit expedire occidere vnum, nempe Christum. At Spiritus sanctus loquebatur de liberatione a peccato, & morte æterna, & salute spirituali animæ & corporis. Tertium discrimen, Caiphas per gentem populum Iudaicum intelligebat: nam id vocabulū aliquando ita accipitur, Luc. 7. Diligit gentem nostram. & Ioan. 18. Gens tua, & Pontifices tui tradiderunt te mihi. At Spiritus sanctus vniuersaliter etiam gentiles significabat: aliquando enim sic accipitur, Luc. 2. Lumen ad reuelationem gentium. Pro salute ergo gentis totius, Iudæi & gentilis mors Christi necessaria fuit. Quod Euangelista significans: *Non solum*, inquit, *pro gente, sed ut filius Dei, qui erant dispersi &c.* Græce habetur cum articulo (non solum pro ea gente, nempe Iudaica) significat per hoc Euangelista etiam pro omni gente Christum mortuum. Longe ergo diuersi sunt hi duo sensus. Hinc duo sequuntur. Vnum est Caiphæ dictum esse prophetasse, tamen non fuisse prophetam, vt notat Orig. tom. 30. non solum propter rationem Origenis nempe, quia vnus actus non facit habitum, sicut non dicitur artifex propter vnum opus: sed etiam, quia non intelligebat Caiphas sensum Spiritus sancti: ad prophetiam enim necessaria est intelligentia. Vnde Ambro. serm. 15. in Psal. 118. dixit Caiphæ vnum intendisse in his verbis, & aliud significasse, vti iam diximus. Alterum est Caiphæ peccasse in hac sententia, quia proponebat sensum iniquum, & malum. At Spiritum sanctum non participasse eius peccato: quia ipse sensum sanctissimum intendit eiusdem verbis, quibus Caiphas abusus est in malum sensum proferendo. Propterea Chry. hom. 64. dicit, cor Caiphæ non fuisse motum a Spiritu sancto, sed linguam: quia ille pessima intentione loquebatur. Dicitur autem prophetasse propter sensum Spiritus sancti.

Quod Iesus moriturus erat pro gente: & non tantum pro gente, sed ut filius Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum.

C O M M E N T A R I V S.

EXponit Ioannes, quid in verbis suis Caiphas prophetauerit, & quem sensum in verbis illis Spiritus sanctus prætenderit. Hic autem est: Christum in salutem Iudæorum moriturum esse, hoc est mori pro gente, nempe pro natione illa Iudaica. Rursus non solum pro Iudæis, sed etiam pro gentibus, ut nempe multos filios Dei, electos, nempe, & prædestinatos in Dei filios, qui tunc erant in varijs erroribus, & inter gentium nationes dispersi, congregaret in vnum ouile, & vnam Ecclesiam, in qua viuerent, & salutem cōsequerentur. Hæc duo Caiphas verba exprimunt: sed ipse, quid diceret non percipiēbat. Nam dum dixit: *Mori pro populo*: Spiritus sanctus per populum, Iudaicam nationem intelligebat: dum vero dixit: *Ne tota gens pereat*: Spiritus sanctus per Gentem, gentiles significabat, qui erant dispersi ab ouili Domini errantes: inter quos erant innumerabiles electi morte Christi conuocandi, & saluandi. At Caiphas per Gentem non gentiles, sed ipsos Iudæos significabat: per populum enim intelligebat multitudinem ipsam Iudæorum: per Gentem, nationem, nempe, ne si totus populus Iudæorum periret, natio ipsa Iudaica eradicaretur, & aboleretur. Hic est sensus. Vbi attende mortem Christi fuisse necessariam, & vtilem mundi saluti: occidere vero eum fuit graue peccatum: sicut mors martyrum gloriosa est, iniquum tamen eos interficere. Illud Spiritus sanctus prædixit, hoc Caiphas expediens iudicauit: idcirco Spiritus sanctus verū prædixit, iste falsum, & iniquū decreuit.

Ab illo ergo die cogitauerunt, ut interficerent eum.

Placuit omnibus decretum, & sententia Caiphas: idcirco ab eo die firmiter proposuerunt, & constituerunt eum interficere. Particula *Ergo*, causam indicat, nempe propter Caiphas consilium, quod ab omnibus illis est receptum conueniunt, & citra vllam iam controuersiam firmarunt Christum Dominum interficere. Adhuc in decreto isto cæci isti sunt: omittunt enim vnum, quod maxime erat consultatione dignum, nempe qua ratione comprehendere possent, quem sepe lapidare, & comprehendere volentes, non potuerant: quo modo occiderent eum, qui cæcos illuminabat, & mortuos suscitabat. Si enim hæc poterat, quæ faciliora erant: poterat certe excæcare videntes, & viuos occidere. Helias non ea fecerat, quæ Christus, & tamen quinquagenarios venientes ad eum apprehendendum, igne de cælo misso cum omnibus suis combussit. Debuerunt profecto existimare Christum non minora posse: & propterea inquirere, an quod decreuerant, executioni possent mandare. At malitia, & odio excæcati, & stimulati omnia præcipitant, nihil sibi obstare, quod peruersum eorum animum impedire posset, cogitabant.

Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudæos, sed abiit in regionem iuxta desertum, in ciuitatem, quæ dicitur Ephrem: & ibi morabatur cum discipulis suis.

Cognito Iudæorum impio, & nefario proposito, quia nondum erat suæ passionis tempus: recessit in regionem, iuxta desertum Iudææ in ciuitatem paruulam, vbi Iudæorum frequentia non erat: & ibi cum suis discipulis moras trahebat, tempus suæ dispositionis expectans.

ANNO-

A N N O T A T I O X I X.

Ciuitas hæc dicta est Ephræ. textus Græci habent Ephraim, Aliqui existimant eam esse quæ dicta est Ephron, de qua legitur. 2. Paral. 13. Sed nõ videtur ita esse; nam Ephron erat vltra Iordanem, idcirco non erat ciuitas Iudææ, vt constat. 1. Machab. 5. at hæc erat iuxta desertum Iudææ; nec enim Dominus nunc Iudæam de-

seruit, nec trans Iordanem profectus est, sed in desertum. Ideo non videtur Ephrem seu Ephraim esse eadem, quæ Ephron. Præterea Ephron in Hebræo habet primam litteram ain y, at Ephraim: &, Aleph, immo etiam in vltimis litteris est differentia alia igitur hæc ciuitas esse videtur.

Proximum autem erat Pascha Iudæorum: & ascenderunt multi de regione Hierosolymam ante Pascha, ut sanctificarent se ipsos.

Vltimum hoc est Pascha anni quarti a baptismo, quando Dominus est passus quod proximum cum esset, multi de regione illa Hierosolymorum ante tempus ascenderat, vt votis se sanctificarent. Erant hæc sanctificationes Nazaræorum: quidam enim pro sua deuotione vouebant Deo diebus, quos eligebant, quædam pœnitentiæ, & sanctitatis opera facere, & hi dicebantur Nazaræi, quorum vota, & opera, ac leges describuntur Num. 6. Multi ex his ascenderant ante Pascha, vt vacarent his sanctificationibus, & Pascha purius, & deuotius sanctificati peragerent. Hi sunt, qui nunc dicuntur ascendisse, vt sanctificarent, & vouerent Deo iuxta leges præscriptas Nazaræorum.

Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur ad inuicem in templo stantes: quid putatis, quia non venit ad diem festum?

Existimabant Iudæi etiam Christum venturum ante Pascha, & quærebant eum. Particula *Ergo*, causam indicat, cur eum quærent: cū enim venissent multi, Iesum etiam venturum sperabant, idcirco quærebant, maxime quia non erat solitus expectare ipsius Paschatis diem. Cum autem non inueniretur, colloquebantur inter se stantes in templo, quò multitudo conueniebat; inuicem autem interrogabant: *Quid putatis, quia non venit ad diem festum?* sensus est; putatisne non venturum ad diem festum hunc? Modus est communis loquendi, quando inter se colloquantur homines de futuro aliquo euentu. Aliqui exponunt in hunc sensum; quid causæ putatis esse, quod non venerit ad diem festum istum? sic Euthymius interpretatur, sed cum nondum dies festus aduentasset, non erat, cur quærent, cur non venerit. Sensus prior est legitimus, & huic consonant, quæ sequuntur, verba. Hi de numero eorum videntur esse, qui venerant, ut se sanctificarent, eumque quærebant videre, tum propter solitam doctrinam; tum maxime propter miraculum illud insigne Lazari. Argumento est, quod quando audierunt venisse Iesum Hierosolymam, occurrit multitudo maxima uidere eum propter miraculum hoc. Chryostomus hom. 64. malo animo hos quæsisse affirmat: sed quod diximus, est probabilius.

Dederant autem Pontifices, & Pharisei mandatum, ut si quis cognouerit, vbi sit, indicet, ut apprehendant eum.

Quod contra nefarios, & scelestos, & latrones viarum fit: impij homines contra innocentem, & mortuos vitæ restituentem, facere non erubescunt. Hæc verba Euangelista adiunxit: tum vt rem ipsam narraret: tum etiam, vt causam, cur de aduentu ipsius illi dubitauerint dicentes, putatisne venturum, significaret. Dubitabant enim an venturus esset, quia mandatum hoc iam erat promulgatum, & hoc probat expositionem superiorem esse legitimam: nam cum sciissent hoc mandatum emanasse, non dixissent: *Quæ causa est, cur non venerit?*

CAPVT

CAPVT DVODECIMVM.

IESVS ergo ante sex dies Pascha venit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus. Fecerunt autem ei cenam ibi: & Martha ministrabat. Lazarus vero vnus erat ex discumbentibus cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici pretiosi. & unxit pedes Iesu: & extersit pedes eius capillis suis: & domus impleta est ex odore unguenti. Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat cum traditurus: Quare hoc unguentum non venit trecentis denarijs, & datum est egenis? Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum: sed quia fur erat, & loculos habens, ea qua mittebantur, portabat. Dixit ergo Iesus: Sine illam, vt in diem sepultura mea seruet illud. Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis. Cognouit ergo turba multa ex Iudeis, quia illic est: & venerunt non propter Iesum tantum, sed vt Lazarum viderent, quem suscitauit a mortuis. Cogitauerunt autem Principes Sacerdotum vt & Lazarum interficerent: quia multi propter illum abibant ex Iudeis, & credebant in Iesum. In crastinum autem turba multa, qua venerat ad diem festum cum audisset, quia venit Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei, & clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel. Et inuenit Iesus asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est: Noli timere filia Sion: Ecce rex tuus venit sedens super pullum asine. Hac non cognouerunt discipuli eius primum: sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt: quia haec erant scripta de eo, & haec fecerunt ei. Testimonium ergo perhibebat turba, qua erat cum eo, quando Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum a mortuis. Propterea, & obviam venit ei turba, qua audierunt eum fecisse hoc signum. Pharisei ergo dixerunt ad semetipsos: Videris quia nihil proficimus? Ecce mundus totus post eum abiit. Erant autem quidam gentiles ex his qui ascenderant, vt adorarent in die festo. Hi ergo acceperunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilae, & rogabant eum, dicentes: Domine volumus Iesum videre. Venit Philippus, & dicit Andrea: Andreas rursus & Philippus dixerunt Iesu. IESVS autem respondit eis, dicens: Venit hora, vt clarificetur Filius hominis. Amen amen dico vobis nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet. Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam suam, perdet eam. Et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur: & vbi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum. Pater meus. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater saluifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc. Pater, clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de caelo, dicens: Et clarificauit, & uerum clarificabo. Turba ergo qua stabat, & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alij dicebant, Angelus ei locutus est. Respondit Iesus, & dixit: Non propter me haec vox venit, sed propter vos. Nunc iudicium est mundi: nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum. Hoc autem dicebat, significans qua morte esset moriturus. Respondit ei turba: Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in aeternum: & quomodo tu dicis: Oportet exaltari filium hominis? Quis est iste Filius hominis? Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebrae comprehendant, & qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem: vt filij lucis sitis. Haec locutus est Iesus: & abiit, & abscondit se ab eis. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non cre-

credebant in eum: vt sermo Isaie Propheta impleretur, quem Dixit: Domine, quis credidit auditui nostro? Et brachium Domini cui reuelatum est? Propterea non poterant credere, iterum dixit Isaias: Excacauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanentur eos. Haec dixit Isaias quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum: sed propter Phariseos non confitebantur, vt e synagoga non eicerentur: dilexerunt enim gloriam hominum, magis quam gloriam Dei. Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux in mundum veni: vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum. Non enim veni, vt iudicem mundum: sed vt saluificem mundum: Qui spernit me & non accipit verba mea: habet qui iudicet eum. Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Quia ego ex meipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar. Et scio quia mandatum eius vita aeterna est. Qua ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

Iesus ergo ante sex dies Pascha venit Bethaniam: ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus.

COMMENTARIVS.

Accedit iam Dominus ad subeundam mortem, Agnus ad victimam, pro totius mundi peccatis immolandus. Venit autem Bethaniam, vt inde solemni pompa in Hierusalem locum supplicij ingrediatur. Meminit autem Euangelista miraculi narrati; tum vt causam, cur Bethaniam primo venerit, reddat: tum etiam vt causam, cur tam honorifice susceptus, cenaq. sit ei facta, indicet. Notanda est particula Ergo, causam enim cur non Hierusalem sed Bethaniam primo venerit significat. vt sit sensus: cum Pontifices mandatum dederint contra eum, vt apprehenderetur, a Hierusalem diuertit, ac Bethaniam venit, ubi Lazarum suscitauerat, & multos beneuolos habebat, ac secure poterat agere: hac enim de causa, vt diximus mentio, facta est miraculi facti. Tempus autem, quando venit Bethaniam, fuit Ante sex dies Pascha, id est sexto die ante Pascha. Dies hi sex sic intelligendi sunt, vt excludantur dies Paschae primus, & dies quando venit, vt sex dies intercesserint inter diem aduentus eiusdem, & primum Paschae diem. Dies enim aduentus eius in itinere consumptus erat, nec computatur in numero dierum aduentus eius in Bethaniam. Iuxta hanc computationem peruenit Bethaniam die veneris: & vsque ad diem veneris sequentem, qui fuit primus Paschae, sex intercesserunt dies. Aliqui die sabbati, peruenisse existimant, sed verba sequentia non facile id admittunt.

Fecerunt autem ei cenam ibi.

Cena ei facta est, a quibus autem sit facta, Euangelista non explicuit. Chryso- stom. hom. 64. & Euthymius censent a sororibus ipsius Lazari. & probabile est, nec obstat in domo Simonis leprosi factam fuisse, vt paulo post dicemus: nam id fieri potuit propter loci comoditatem. Erat enim cena solennis, & ampla; ad quam multi conuenturi erant, idcirco verisimile est locum amplum quaesitum esse, qui fuit domus Simonis: qui erat forsan vicinus, & familiaris, seu consanguineus sororibus. Dicit etiam non improbabiler potest ciues illos Bethaniae commorantes communi consensu, cenam hanc ei parasse

in domo Simonis propter loci amplitudinem, & commoditatem quod indicari videtur Euangelista, dicens, eum venisse Bethaniam, & cenam ei factam esse. Dum enim personam non exprimit, tacite insinuare videtur, loci homines eam fecisse. Hac verba probant Dominum venisse Bethaniam die veneris, & non sabbati: si enim sabbato venisset, cena ei preparari non potuisset, quia sabbato cibos preparare non licebat. Venit ergo die Veneris, cognitoque eius adventu prepararunt cenam, ad quam die sabbati inuitatus fuit, & exceptus, & hac ratione potuerunt existentes in Hierusalem aduentum Christi in Bethaniam scire venireque ad videndum eum, & Lazarum.

Et Martha ministrabat: Lazarus vero vnus erat ex discumbentibus cum eo.

Sorores deuotæ, & gratæ, non potuerunt virorum abesse conuiuio. Vna enim ministrabat Domino, altera pedes eius vnxit, & caput: frater autem discumbebat, vere resurrectionis testis existens. Siue igitur sorores, siue alij cenam hanc parauerint, cum in recognitionem, & celebritatem miraculi ea sit facta, etiam in aliena domo fororum obsequium non defuit.

Maria ergo accepit libram vnguenti nardi pistici, pretiosi.

Cum sororem ministrare, & fratrem discumbere mensæ Christi Maria videret, indignum, si ipsa otiosa maneret, iudicauit. Obsequium etiam suum sollicita præstat, hoc enim particula *Ergo*, indicat, ex præcedentibus illationem quandam faciens. ac si diceret Euangelista: cum Martha ministraret, & Lazarus discumberet; idcirco altera foror Maria suo etiam obsequio interesse decreuit. Accepit igitur libram vnguenti ex nardo pura, & pretiosa confecti, & in alabastris vase, vt refert Matth. 26. contenti, vt Dominum vngeret.

A N N O T A T I O I.

De nardo,
& eius differe
gentijs.

DE nardo scribit Dioscorides lib. 1. ca. 6. & Plinius lib. 12. cap. 12. frutex est graui, & crassa, sed breui, ac nigra, fragiliq. radice, quamuis pinguis, situm redolentē vt Cyperi, aspero sapore, folio paruo & denso; cacumina in aristas se spargunt, ideo gemina dote nardi spicas, & iolia celebrant. Nardo delibuta oleo fit vnguentū pretiosissimum maxime quod ex spicis conficitur, quo antiqui capita vngebant, vt poetis celebre est. Tibullus inquit:

Illius puro distillent tempora nardo:
& iterum.

Iamdudum, Tyrio madefactus tempora nardo.

Quem locum aliqui, corruptum existimant, & loco *Tyrio*, legendum existimant, *Syrio*, abundat enim Syria nardo, cuius pars Iudæa est. Prædicti auctores differentias varias nardorum referunt, in-

ter quas est pseudo nardus, qua vnguenta impura conficiuntur, & non sincera: ea de causa Propertius puram nardum appellauit, vt verum, & pretiosum vnguentum significaret, quod Euangelista verbo Græco expressit, *Nardi*, inquit, *Pistici*, pisticum enim Græce fidele significat, vt nardū veram purā, & sinceram fuisse ostenderet, ex hac enim vnguentū pretiosum conficiebatur. Aug. trac. 50. pisticā interpretatur a loco, vnde afferebatur, tamen vera interpretatio est quam Euthymius sequitur, vt sit pistica pura, & fidelis, nō falsa, & Pseudo nardus, quam pisticā Propertius appellauit puram, & Plinius, sinceram. Apud Marcum, 14. legimus, nardum spicatum, tamen in Græco codice legimus pisticam: quod si spicatum legamus, id significat fuisse vnguentum valde pretiosum: hoc enim erat, quod ex nardi spicis conficiebatur.

Es

Et vnxit pedes Iesu, & exersit pedes eius capillis suis, & domus impleta est ex odore vnguenti.

C O M M E N T A R I V S.

Vnguenti pretium, & perfectionem indicat effectus, quia effusum domum totam odore repleuit: quod idcirco narrat Euangelista, vt significet inde occasionem Iudam indignationis suæ accepisse. Nam ex odore perfectionem vnguenti, pretiumque cognouit, & trecentis denarijs venundari potuisse iudicauit. Matth. cap. 26. & Marc. 14. super caput effudisse narrant. Sed non est vlla in hoc contradictio: nam & super pedes, & super caput effudit: quod enim vnus præmittit Euangelista, alium narrare nouum non est. Recte autem Aug. lib. 2. de consen. Euang. cap. 79. perpendit: prius vnxisse pedes vnguento, quod autem superfuit super caput effudisse vase ipso fracto, vt nihil superesset, & hac ratione conuenit cum Marco referente fracto alabaastro effudisse super caput eius. Si autem prius in caput effudisset, vngerere pedes non potuisset, iam vase confracto: prius ergo sunt vncti pedes, postea totum vnguentum fracto alabaastro est effusum in caput. Est autem attendendum, quamuis Ioannes narret, vnxisse pedes Mariam, & terfisse; intelligendum tamen est prius terfisse, & postea vnxisse. Non enim vngebat, vt tergeret. Luc. 7. Lacrymis lauit, & capillis terfit, & postea vnxit: at lacrymæ hic defuerunt, quia non nunc ad Dominum a peccato conuertebatur, vt prius: tergebat autem a puluere pedes, vt vngeret postea vnguento.

A N N O T A T I O II.

Concordia
Euangelistarum
in
vnctione
Christi.

CONtrouersia est inter antiquos Doctores, an hæc vnctio sit, cuius mentionem Matt. 26. & Mar. 14. fecerunt. Orig. tract. 35. in Marth. qui plures asserbat mulieres, quæ Dominum vnixerunt, ita affirmat. & Chrysostr. homil. 64. id etiam insinuat. At Aug. lib. 2. de consen. Euang. cap. 79. vnā, & eandem mulierem esse tradit, & defendit, vt re vera fuit: nec enim est verisimile intra duos, vel tres dies, duas distinctas ad vngendum Dominum mulieres concurrisse, tot circumstantijs similibus interuenientibus. Et quod rem nostrā magis cōfirmat, id est, quod argumēta, quibus duas fuisse Doctores cōfirmant, robur habere non videntur.

Dicunt enim primo, quod Matthæus, & Marcus narrant, factum esse biduo ante Pascha post ingressum Domini in Hierusalem; at quod Ioannes describit ante ingressum cum esset in Bethania: Et si hoc ita esset, certe duas vnctiones fuisse nemo negare posset: tamen non propterea sequebatur, duas fuisse mulieres: vna enim, & eadem bis potuit Dominum distinctis vngerere temporibus & locis. At re vera argumentum falso nititur principio: nec enim Euangelistæ illi affirmant biduo ante Pascha vnctum fuisse, quod ex verbis ipsorum constat: quia dicunt Dominum di-

scipulis dixisse: Scitis post biduum Pascha fiet, & tunc congregatos esse principes, vt Iesum dolo tenerent, statim addunt, cum esset in Bethania, mulierē hanc accessisse: quæ verba non connectuntur immediate præcedentibus, sed Euangelistæ causam, & occasionem, quam Iudas eum tradendi accepit, describere volentes, hæc verba adiunxerunt, reuerſiq. sunt ad describendum, quod ante præcesserat in Bethania ea de causā, quia vnguentum hoc occasio fuit Iudæ tradendi Dominum, indignanti vnguenti pretiosi effusionem. Si igitur recte, & attente legamus illos Euangelistas, nostram non infirmant sententiam, non est autem noua Euangelistis hæc narrationis forma. nam Matth. 14. & Mar. 6. postquam narrarunt Herodem dixisse: Ego Ioannem decollauī, & surrexit a mortuis, historiam decollationis descripserunt, quam certum est tunc iam peractam fuisse: Ex occasione enim verbi Herodis, quod factum iam erat; illa narrarunt, ordinemque temporis non seruantes, ad præterita reuerſi sunt describenda. Ita nunc factum est: nam propter Iudæ traditionem, quæ facta est post biduum illud, huius vnctionis mentionem fecerunt, quæ præterita iam erat.

Obijciunt secundo Doctores isti: nam

D d d d Matthæus,

Matthæus, & Marcus referunt unxisse caput, & Iohannes unxisse pedes. Sed debilis est hæc probatio, ad quam respondet Aug. lib. 2. de consen. Euang. cap. 79. vtrumque esse factum, & prius unctos esse pedes, postea caput: in cuius unctio vas fractum est, ut in commentario exposuimus.

Opponunt tertio: nam Iohannes refert Iudam indignatum fuisse, reliqui vero Euangelistæ discipulos indignatos. Sed neque hoc argumentum efficax est, ad quod respondet Aug. & Chryl. Iocis citatis Iudam, & discipulos indignatos fuisse, licet non eadem de causa. Iudam quidem ex auaritia, quamvis zelum pauperum fingeret: at discipulos ex misericordia in pauperes. Prior ergo Iudas indignatus est, & hoc refert Iohannes: postea discipuli zelo ipsius decepti, indignati sunt. Aliter etiam respondet Augustinus scripturam sæpe numero plurali pro singulari. uti, habemus apertum exemplum Matth. 27. Id ipsum, inquit, latrones, qui crucifixi sunt cum eo, improperabant ei: at Luc. 23. vnius mentio

facta est: quam ipsi auctores responsionem ad hoc dabunt, nos respondebimus etiam eis ad eorum obiectionem. Hieronymus Matth. 26. vtramque hanc responsionem adhibet, & probat: at accommodatior, & verior prior est.

Opponunt quarto: nam Euangelistæ illi duo non expresserunt nomen mulieris. Sed hoc facilem habet responsionem: non enim omnia referunt singuli Euangelistæ: expressit autem Iohannes, quod alij non explicuerant. Merito autem illi nominis non fecerunt mentionem, quia non ex primo instituto eam, conscribebant historiam, sed ut Iudæ proditoris rationem, & causam indicarent. At Iohannes eam narrantam suscepit: idcirco nomen exposuit, nec præter ordinem, aut temporis rationem, sed suo loco, & tempore gestam descripsit. Vna igitur est mulier, & vnica unctio, non duæ (ut aliqui sibi persuaserunt nostri temporis auctores) cuius hi tres Euangelistæ fecerunt mentionem.

Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat eum traditurus.

COM M E N T A R I V S.

Particula *Ergo*, causam huius indignationis indicat, nempe, cum domus tota unguenti odore esset repleta, nouit auarus discipulus unguenti præstantiam, & valorem, doluitq., & indignatus est non esse conseruatum, ut postea in manus eius perueniens (nam ea, quæ Christo offerebantur, ipse seruabat) posset vendere, & pretij partem sibi usurpare. Dicit autem Euangelista Iudam, *Qui traditurus erat eum*, ut distinguat ab Apostolo Iuda Thaddæo, & simul etiam ut insinuet ex hoc tempore concepisse Christum tradere, eo excitatum, quod occasione tantam rapiendi, & lacrandi amiserit.

Quare hoc unguentum non vixit trecentis denarijs, & datum est egenis?

Facile vitia virtutum specie operiunt mali, & ouina veste se contegunt lupi. Auarus & raptor misericordiam viscera in pauperes fingit: erubescēbat enim se prodere, & iram ac cordis rabiem ex lucri occasione amissa, zelo exteriori charitatis vestiuit: impius, ac ingratus discipulus unguentum trecentis denarijs estimauit, magistrum autem triginta tradidit. Vnde Ambrosius lib. 3. de Spiritu sancto cap. 18. Recte, inquit, O Iuda proditor unguentum Passionis eius trecentis denarijs æstimas, & passionem eius triginta denarijs vendis, diues in æstimatione, vilis in scelere.

Dixit autem hoc: non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, & oculos habens, ea, quæ mittebantur, portabat.

Non est passus Dominus latere, quod inique Iudas occultauit, sed animi malitiam, quæ dissimulauit, Euangelista aperuit. Non, inquit, hæc dicebat, *Quod*

Quod de egenis pertinebat ad eum, id est, quod aliqua cura premeretur aut affectu aliquo erga pauperes tangeretur: sed quia consuetus erat furari ex his, quæ in eleemosynam Domino offerebantur, cum ipse haberet oculos: & munere accipiendi oblata, simulq. conseruandi, & ministrandi fungeretur. Sperabat ergo bonam partem denariorum sibi rapere, sed spe ista unguento effuso frustratus, indignatus obmurmurabat. Attende Dominum eleemosynas accepisse, & pecunias habuisse, ut necessaria emeret: quandoquidem enim cum discipulis incedebat multis, ne grauis, & onerosus esset hospitibus, hinc inde collata in expensas quotidianas asseruabat, hancq. curam Iudæ demandarat, quam ille infidelissime gerebat: sibi enim, quæ erogabantur, & dabantur Christo, subripiebat. Illud, *Quæ mittebantur, portabat* Græcus codex distinctius habet, nempe iniecta, seu intromissa: id est, quæ reseruanda, & reponenda erant, ipse conseruabat. Non autem significat, quæ mittebantur Christo, ipse portabat, ut Latinum verbum significare videtur. Grace autem dicitur *τρεῖς ἄσηρα*.

A N N O T A T I O I I I.

Percontabitur aliquis quare Dominus, cum Iudam futurum furem præsciret, seruire marsupium permiserit? Hieronymus lib. 3. cont. Pelagia. respondet Dominum præsentia iudicare, non futura: elegit enim Saul, quamuis malum futurum nosset: ita Iudam elegit, eiq. marsupium tradidit, qui bonus tunc erat. Aliter respondet Euthymius, nempe propter eius imbecillitatem id factum, ut inde suam fouens auaritiam in præceptoris non incideret proditorem: permittuntur enim minora mala, ut maiora euitentur. Idem respondet Chryl. hom. 64. dicens voluisse Dominum omnem illi proditoris tollere materiam: sufficientes enim loculi erant, ut eius satisfacerent cupiditati. Aliam ante hos Doctores etiam causam reddidit Orig. ho. 4. in Cantica: nempe Dominum nouisse illum esse cupidum, & ut a cupiditate cessaret, possessionem aliquam dedisse: at illi medicina non est sanatus.

Dixit ergo Iesus: Sine illam.

COM M E N T A R I V S.

Potuisse Dominus, & Iudæ malitiam detegere, & discipulorum indiscretum zelum reprehendere: tamen eos ratione voluit potius instruere, quam reprehensione eorum animos exulcerare: maxime quia iam scandalum crucis graue imminebat. Suauiter ergo defendit Mariam ab indignatione, & murmuratione Iudæ. *Sine, inquit, illam*, id est, nec indigneris contra eam: permitte facere, quod facit: quâdo enim hæc verba Christus dicebat, adhuc Maria ungebat. Iudas enim ante finem unctiois murmurare inceperat, ut a proposito deterreret. Idcirco Dominus dicit, *Sine illam*. Aliqui textus habent, *Sinite*, & ita Chryl. legit, & legendum videtur: nam simul discipulis, & Iudæ respondebat, & statim sequitur verbum plurale, *Habebitis*. tamen Græcus codex, qui modo habetur, habet in singulari: quia Iohannes solius meminit Iudæ. Idem est sensus: tamen prior lectio magis placet. Vno enim verbo vsus est Christus, & id plurale fuit, quia multos alloquebatur.

In diem sepultura mea seruaui illud.

Adfert Dominus argumentum defensionis: quia, inquit, hoc unguentum. *In diem sepultura mea seruaui*, id est: unctio hæc facta est in officium sepulturae meæ. Vixit enim me, sicut mortuum corpus ad sepeliendum ungi solet: si autem ego mortuus essem, utique non indignaremini, quod corpus meum hoc

Dddd 2 ungeret

ungueret unguento: neq̄ igitur modo indignemini, quia idem est officium: ac si dicat: hæc unctio loco illius est, quam corpori meo in sepulturam exhibitura erat. Significat Dominus his verbis proximam mortem suam, cuius hæc unctio signum erat. Ceteri Euangelistæ hunc sensum Ioannis magis explicant. Matthæus inquit: Mittens hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Et Marc. præuenit ungeri corpus meum in sepulturam: quæ omnia verba non sic sunt intelligenda, vt Maria nouerit Christum iam iam morti proximū, eoq̄. consilio vnixerit præueniens, quod postea non erat factura: nondum enim Maria hæc sciebat: tamen Spiritu sancto ducebatur, vt faceret id, quod sepulturæ erat officium, & mortis indicium. Loquitur autem Christus more communi vsus verbo præterito: nam erat cito moriturus, & unctio illa mortis præsignium erat, & signum: ita enim solemus loqui quando euentus rerum tribuimus ijs, quibus euenerunt, tamquam si fuissent effectuum illorum causæ. 3. Reg. 17. Ingressus es ad me, vt rememorarentur iniquitates meæ, & interficeres filium meum: & tamen Elias non ea de causâ ingressus erat. Gen. 20. Induxisti super me, & super regnum meum peccatum grande, nec tamen Abraham id intendebat. Et Caiphas prophetasse dictus est, cum non intelligeret, quod futurum erat, ita nunc Maria in sepulturam hoc unguentum seruasse dicitur, quia reuera ita erat, quamuis ipsa non ea intentione seruasset, nec effudisset. His verbis Dominus satisfacit obiectioni discipulorum, & Iudæ. Dicebant enim perditionem esse hanc effusionem: at Dominus non perditionem, sed officium esse docet: & quamuis ipsa non intelligeret, satis erat ex intentione Spiritus sancti: talem esse effusionem, & ipsam Mariam in Christi deuotionem, vt refrigeraretur, fecisse. Aduerte multos Latinos textus antiquos habere, *Sine illam, vt in diem sepultura seruet illud.* At Græcus habet: *Sine illam: in diem sepultura seruaui illud:* idem tamen est sensus: nam verba illa hunc sensum faciunt, sine vt seruet illud: id est, sine seruare, seu seruasse illud in diem sepulturæ.

Pauperes enim semper habebitis vobiscum: me autem non semper habebitis.

Respondet alteri obiectioni Iudæ, & discipulorum de pauperibus. Pauperes, inquit, semper erunt apud vos, quibus poteritis benefacere, opportunitas pauperibus benefaciendi continua est, & durabit: at mihi benefaciendi non semper erit opportunitas: iam enim morti sum proximus. Dum igitur hoc breuie superest mihi tempus, finite illam mihi benefacere, non deerit tempus, & occasio ceteris benefaciendi. Loquitur Christus de præsentia sua visibili, qua inter nos vixit mortalis, & passibilis, & hominum obsequijs egens. Aliqui secundum verbum legunt de futuro, *Habebitis*, & Græcus codex, & Latini multi ita legunt, nempe de præsentia primum, de futuro secundum. Idem tamen sensus est: sunt enim præsentia indefinita, quæ præsens & futurum complectuntur: quamuis legitima lectio ea videatur, quæ primū verbum præsentis, posterius futuri habet.

Cognouit ergo turba multa ex Iudæis: quia illic est, & venerunt non propter Iesum tantum, sed vt Lazarum viderent, quem suscitauit a mortuis.

Turba, quæ erat Hierusalem, nouit Dominum adesse Bethaniæ, venitq̄. multitudo magna non tantum vt Christum post tantum miraculum editum, sed vt etiam Lazarum suscitatum videret. In sita quædam enim est mortalium cordibus curiositas huiusmodi noua, & mirabilia inquirendi. Qui erant de Hierusalem, tempus commodum habuerant Lazarum videndi: iam enim dies aliquot intercesserant ab eius resurrectione: at turba hæc multa, longe illo tempore aberat, propter Pascha autem conuenerat tunc primū Hierusalem: idcirco audiens rei nouitatem tantam, & Christum, Lazarumq̄. adesse certatim veniebat

veniebat Bethaniam. Particula *Ergo*, relationem habet ad superiora verba, ante historiam unctiois huius, ad quam Euangelista describendam diuertens, non potuit narrare, quod ex aduentu Christi in Bethania factum est: modo autem describit, dicens: Cum venissent Bethaniam proximo tempore paschatis, quando multa turba Hierusalem conuenire solet, cumq̄. turba nouisset eum ibi adesse simul & Lazarum, (erat enim locus vicinus Hierusalem) venit miraculi magnitudine tracta, vt videret mortuum suscitatum, & tanti miraculi auctorem.

Cogitauerunt autem Principes sacerdotum, vt & Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.

EX his, qui veniebant, multi propter tantum miraculum ad Christum conuertebantur, at Principes sacerdotum in peius prolapsi, *Cogitarunt*, non solum Christum, sed *Et Lazarum interficere*, quia multi videntes eum, magnitudine miraculi, & præsentia moti, in auctorem eius credebant. Dæmoniaca hæc est iniquitas, innocentem Lazarum occidere velle, itemq̄. ea de causâ, quia propter illum multi credebant in Christum. Pende quales hi erant Pastores, non errantes oues ad verum pastorem reuocare, sed errare eas facere, & occidere studebant. Magna autem est in ista cogitatione dementia quasi non posset etiam occisum, qui potuit quatruiduanum, suscitare. Illa particula *Et*, argumenti est, vt sit sensus: non solum Christum, sed simul etiam Lazarum interficere cogitarunt. Verbum autem *Cogitauerunt*, Græce est, *εβουλοσσαντο* id est, consultarunt, & consilio communi decreuerunt sicut superius dictum est. *Ab illo die cogitauerunt, vt interficerent eum.*

In crastinum autem turba multa, quæ venerat ad diem festum, cum adisset, quia venit Iesus Hierosolimam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei.

In crastinum, id est, die sequenti a cæna venit Dominus Hierosolimam, quod turbam de Christo cogitantem, & loquentem, latere non potuit, Deo ista disponente: cum enim vidissent, qui venerant Bethaniam, Christum iter uersus Hierusalem capientem probabile est præcurrisse, & certiores eos, qui Hierusalem manebant fecisse, breuiq̄. temporis spatio totam urbem famam perueniatam esse. Occurrit igitur ei turba multa extra ciuitatem cum ramis palmarum in signum lætitiæ, & triumphi; acclamationibusq̄. perhonorificis verum Regem regum recepit.

A N N O T A T I O IIII.

AVg. tract. 50. Euthy. & Theophy. r. A non intellexisse id temporis hanc victoriam, quam Christum obrinuerat, aut obtenturus erat; idcirco hac intentione ramos hos afferre poterat. Mihi non improbabile videtur Iudæorum more etiam palmarum ramos afferri ad lætitiæ magnam significandam, licet non præcessisset hostium victoria. Sic Simō in arcem templi ingressus est in hymnis, & canticis, & ramis palmarum, vt habetur.

Quare cū ramis palmarum turba obviam venit Christo.

tur. 1. Mach. 13. & festum tabernaculorum celebratum fuit cum ramis palmæ. 2. Mach. 10. & Iosephus lib. 3. Antiqu. cap. 10. refert Iudæos solitos celebrare hoc tabernaculorum festum cum ramis myrti, salicis, & palmæ: hoc enim Hebræis letitiæ magnæ, & communis signum erat; nec solius palmæ sed aliarum etiam arborum ramos portabant, vt ex alijs etiam constat Euangelistis. Quod si quis contendat, victoriam significari vt & in citatis superius locis victoriæ quædam memoria contineatur, quia hæc omnia Iudæi celebrabant, memores victoriæ; qua Dominus omnibus inimicis, & hostibus superatis, eduxit eos in templum, & in terram promissionis, nõ renuo. & tum dicere possumus, turbam hanc ramos palmarum etiam in victoriam attulisse, quam sperabant certissimam se consecuturos esse, per verum Messiam, quem regem temporalem futurum credebant: vera tamen victoria erat, quam Christus in cruce facturus erat.

Annotandum rursus in hunc Domini ingressum fuisse ante figuratum Exod. 12. Præcepit enim Dominus agnum, decima quarta Lunæ immolandum, in domum propriam vnus cuiusque adferri prius, nõpe decima die eiusdem mensis, quo die vnusquisque cum lætitiâ agnum immolâ-

dum in domum excipiebat. Christus igitur verus agnus, pro totius mundi peccatis decima quarta huius mensis die immolandus; hodie, quæ est decima dies, cum lætitiâ & pompa magna Hierusalem vbi erat occidendus ingreditur. Attendite rursus, Ioannem multa omisisse, quæ alij narrarunt Euangelistæ. Nam Christus videns ciuitatem fleuit super illam, & mala ventura vaticinatus est; quæ etiam nos prætermittimus, quia ceteros Euangelistas modo interpretandi munus nõ suscepimus. Illud tamen non est prætermittendum, hoc festum esse manifestationis ipsius Christi, quo se verum Messiam, & Christum mundo manifestauit eo iam tempore, quo per mortem discessurus erat: ad modum Solis, cuius Eclipsis tunc maxime perspicitur, & agnoscitur, quando dimotis & repulsis nubibus, paulo ante nitidus lucet. Sic Christus mortis suæ Eclipsim passurus verus sol iustitiæ, mundo prius nitidus clarificare voluit, ostendens hoc factum non necessitate, sed voluntate mortem, & passionem subire. Nisi enim tam frequentis turbæ Deus mentes illuminasset, & corda sua mirabili virtute, qua mortuum Lazarum suscitauit, mouisset; eum non agnouissent, nec ipsi obuiam cum tanta lætitiâ, & honore, vt par erat, processissent.

Et clamabant: Hosanna.

COM M E N T A R I V S.

Qui ramos palmarum afferebant, simul etiam clamabant: Hosanna. Verbum est Hebraicum, nec est vna dictio, sed duplex, nempe verbum quod significat saluum fac, seu salua, & **ן** quæ est interiectio quædam deprecantis, quod Latine dicimus, salua obsecro: qua voce saluatorem eum confitebantur., & salutem se ab ipso sperare proferebant. Quod in annotatione libet prosequi copiosius.

A N N O T A T I O V.

Sunt hoc loco nonnulla annotanda. Primum est, non esse hanc vocem Hosanna, interiectionem nihil significantem, sed animi quædam deprecationem indicantem, vt existimauit Aug. tract. 51. nam est verbum tertie coniugationis, apud Hebræos idem significans quod salua, seu saluum fac; estq. adiuncta interiectione **ן** seu **ן** quæ est deprecantis, vt sit sensus; Salua obsecro. August. autem totæ dictioni Hosanna tribuit, quod erat vnus partis proprium.

Alterum est, non esse verum, quod recē-

tiorum aliqui plus nimio subtilia inquirentes dicunt, particulam **ן** esse vnum ex Dei nominibus: at veritas est, quam Hieronymus in Epist. ad Damasum, vbi copiose de hac re tractat, docet; nimirum esse interiectionem deprecantis, quæ dicitur **ן** & **ן** quod Latine significamus verbo obsecro, fac obsecro.

Tertium est, aliquos legendum esse ceterum Hosanna **ן** est enim in tertia coniugatione, vbi verba habent litteram Iod, & ita Hier. in Epist. cita-

Quid significet Hosanna.

ei rata censet corrupte legi Hosanna; nam verbum hoc sumpsit Turba ex Psal. 17. O Domine saluum me fac, benedictus, qui venit in nomine Domini; in hoc autem loco cum Iod legitur. Ad hoc tamē dici potest, turbam locum quidem Psalmi huius recitasse; tamen non exacte singulas litteras retulisse: nam etiam addiderunt filio Dauid, quod in illo Psalmo non est, & ita etiam potuit fieri, vt verbum hoc sine Iod recitauerint. Nam in Hebræo sermone modo pronuntiatur, & legitur: nam Psal. 85. Saluum fac seruum tuum: sine iod, dicitur **ן** & Hieremias 31. Saluum fac populum tuum: habetur etiam sine Iod. Nulla igitur est corruptio sermonis etiam sine Iod, vt communiter nunc recitat Ecclesia, & in Euangelij legimus.

Quartum est, multas huius dictionis datas fuisse interpretationes a veteribus, quas recitat Hiero. loco citato. & Chrysostomus. 37. in Matth. aliqui enim gloriam, aliqui redemptionem, alij aliter interpretati sunt: ea tamen vera est, & legitima, quam ipse Hiero. adducit, nempe saluum fac obsecro: est enim verbum **ן** in tertia coniugatione significans salutem facere a quo verbo, nomen Iesu tractum est, & hæc significatio ex Matth. habetur: Vocabis, inquit, nomen ei Iesus; ipse enim saluum faciet populum suum; vbi sine dubio Angelus vsus est hoc eodem verbo.

Quintum est, hoc verbo non precari turbam salutem Christo a Deo, quasi sit sensus: saluum fac Christum, vt nostro tempore aliqui sentiunt, eo decepti, quia dictum legunt, Hosanna filio Dauid Matth. 21. existimantque esse casum verbi saluum fac filium Dauid, & re vera interpretatio nõ est legitima; salutem enim ab eo petebat, saluum fac, vt recte Hiero. Matt. 21. & in Epist. ad Damas. docet interpretans saluum fac nempe populum, aut mundum, sine limitatione enim ab eo salutem exorabant

Hanc veritatem id probat, quod in Psal. 117. vnde hæc sumpta est acclamatio, non habetur filio Dauid, sed absolute, saluum petitur: O Domine saluum fac, salua obsecro, nempe nos omnes: non autem ausi fuissent Iudæi hanc salutem ad Christum ipsum conuertere. Præterea idem confirmat, quod si salutem ipsi precarentur, non erat aliquid, in quo a ceteris hominibus eum distinguerent: nec quod Iudæorum illi primi scandalizati dicerent: Audis quanta isti dicunt. Adhuc confirmatur: nõ hic acclamationem esse ex Spiritu sancto ipsemet Dominus comprobauit, allegans versum Dauid: Ex ore infantium perfectisti laudem. Erat igitur vox, verum Christum & Saluatorem confitentium, alludentiumque ad nomen eius, Iesus enim dictus est, non a salute sibi consequenda, sed a salute danda mundo. Saluator enim, non saluatus dicitur. Ita etiam nunc saluum fac, id est, saluos nos fac. Nec obstat ille casus, filio Dauid: immo veritatem hanc nostram probat: nam sensus hic est, ac si dicerent, Hosanna filio Dauid, id est iure ac merito filio Dauid acclamamus, saluum fac, salua nos: liberavit enim Dauid sæpe populum, ita, & nos filius eius promissus liberabit. Est enim cum articulo, illi filio Dauid. Hebræus autem sermo concisus est, & breuis valde. Et hæc est vera interpretatio, omnis alijs, quas nonnulli adferunt.

Sextum est, non esse probandum, quod Recentiores affirmant, scilicet hanc vocem relictam ab Euangelistis, Hosanna, quia erat propria acclamatio Iudæorum, sicut Rom. 10. Triumpe, sed hoc falsum est: non enim hoc verbo vsi sunt Hebræi, nisi quando salutem a Deo ipso petebant nec in victorijs tali acclamatione vsos legimus: relicta autem est, sicut & alia multa quia eius significatio, vt inquit Hieronymus in alio idiomate perfecte exprimi nõ valet; tum etiam propter tantæ celebritatis memoriã

Benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israel.

COM M E N T A R I V S.

Laudis vox est; sicut quando etiam dicimus, Benedictus Dominus Deus Israel. Deus enim benedicit homini bona ei faciendo: at homo benedicit Deo eius laudes, & perfectiones decantando; homo autem homini, tum benefaciendo, tum bene ei precando, tum demum laudando. Verba hæc laudis sunt: *Benedictus, qui venit in nomine Domini*, dicitur autem venire in nomine Domini, sicut supra Ioã. 5. dictum est: Ego veni in nomine Patris mei, quia non solū a Deo missus erat, sed cū diuina potestate, & virtute veniebat per quã sanitates operabatur, & mortuos suscitabat. Regem autem Israel appellant, quia talem futurum Messiam sperabant.

Et

Et inuenit Iesus Asellum: & sedit super eum.

Ceteri Euangelistæ distinctius hoc narrant, idcirco Ioannes prætermisit: misit enim discipulos, ut soluerent asinam, & pullum, & adducerent ad eum, adducentesque discipuli vestimenta sua posuerunt super eos, ut mollius, & decen-
tius sederet Dominus: seditque super Asellum, id est, pullum. Inuenisse autem dicit, quia misit discipulos in castellum, qui inuenisse asinam, & pullum dicuntur.

A N N O T A T I O VI.

Concordia
Euangeli-
starum cir-
ca asinam
& pullum
asinæ.

Tres Euangelistæ super pullum asinæ A
sedit referunt: Matthæus autem su-
per asinam, & pullum. Hieron. Matth. 21.
existimat sedit super vnum tantum, nem-
pe pullum. Nec ei videtur verisimile su-
per duos sedit, modo super vnum, po-
stea super alterum propter breuitatē viæ:
distabat enim quindecim stadiis Betha-
nia. Euthymius eodem loco idem tenet,
immo vnum animal interpretatur fuisse,
qui asinus, & pullus asini dictus est: asinus
quidem natura, pullus vero ætate. At
Chrysostomus hom. 65. in Ioan. super
vtrumque sedit modo super vnum, mo-
do super alterum sentit: idemque Theophy.
in Matt. Auctor vero imperfecti, ho. 37. in
Matth. super asinam sedit tantum dicit.

Placet recentioribus quibusdam prima
sententia: at reuera probabilior, & verior
multo est media, nempe super vtrumque
sedit: primo super asinam, quæ Iudæo-
rum populum significabat: postea super
pullum, in quo ingressus est Hierusalem.
Eaq. de causa meminerunt huius tres
Euangelistæ: per quem Gentes indomi-
tæ, & iugo legis non affluere significaban-
tur. Hanc sententiam verba prophetiæ al-
legata ex Zacharia probant: Ecce, inquit,
Rex tuus sedens super asinam, & super
pullum asinæ: ecce super vtrumque sedit
se affirmat. Probant etiam verba Euan-
gelij Matth. 21. solui vtrumque iussit, &
dicere: Dominus his opus habet. Rur-
sus adduxerunt asinam, & pullum, & im-
posuerunt super eos vestimenta sua, & eum
desuper sedere fecerunt: vtrumque te-
xerunt vestimentis, super vtrumque se-
dere fecerunt. Illud enim desuper, am-
biguum est in Græco, an super vestimen-
ta, an super animalia, sed parum hoc re-
fert. Cum enim vtrique vestimenta im-
posuerint, quando dicitur: sedere fece-
runt desuper, intelligendum est super
vtrumque, quem instruxerant. Præterea
significatio mysterij hoc idem confirmat:

nam asina Iudaicum, pullus Gentilium
populum significabat: vterque autem ad
Dei, & Christi populum pertinebat. Præ-
terea cum verba prophetæ, & Matthæi in-
dicent super vtrumque sedit: hoc enim
nec Hieronymus negare potest, nempe
verba Matthæi, & Prophetæ, multo ma-
gis ostendere super vtrumque sedit,
quàm super vnum tantum, oportebat cau-
sam vrgentissimam esse, propter quam
interpretari deberemus, & explicare in eo
sensu, ut super vnum tantum sederit: at
hæc ratio, & causa non est. Dicere enim
breue esse spatium viæ, nihil habet effica-
ciæ: nam propter mysterium hoc factum
est a Domino, non propter viæ commo-
ditatem: maiora enim spatia pedes con-
ficere solitus erat. nihil igitur est, quod
remoueat a plano, & proprio sensu ver-
borum scripturæ.

Dicent recentiores tres Euangelistas
mentionem fecere, aselli, seu pulli. Hæc
responsio nihil concludit: tritum enim est,
quod vnus omisit alium narrare, & sæpe
Ioannes refert, quæ alij tres Euangelistæ
omiserunt. Dicunt ijdem in Hebræo apud
Prophetam loco asinæ legi **אֲשֵׁר** quod
nō asinam, sed asinum ma-
sculi generis significat: at hoc ad rem nō fa-
cit: nam Matthæus & Propheta super duo
animalia sedit referunt. Siue ergo asina,
siue asinus fuerit ad veritatem scripturæ
sustinendam id nō facit. Adde secundum
doctissimos, & peritissimos linguæ huius,
vtrumque sexum hoc nomine significari
& est locus expressus 2. Reg. 19. vbi in ge-
nere feminino legitur. Adde verborum
consecutionem, & connexionem indicare
etiam rem ipsam: adduxisse enim asinam
& pullum, discipuli referuntur: pullus nō
patrem, sed matrem sequitur, & agnoscit:
quando ergo simul fuisse dicuntur, non
asinus sed asina significatur. Græcum au-
tē vocabulum *ἄσινος* ambigui generis est.
Quod autem Euthy. dicit vnum esse animal
asinum

asinum & pullum, est contra scripturam A
expressam: nam Matthæus plurali numero
ea exprimit, tãquam distincta: & commu-
nis Doctorum sententia ita interpretatur.
Multo durius, & periculosus id est, quàm
si assereret super vtrumque sedit, sicut ver-
itas postulabat. Attēdendū est autē olim

apud Iudæos in mafore fuisse pretio vsum
huius iumentis, quā hodie est: solebāt enim
nobiles insidere asinis. Iudic. 10. Iair habe-
bat triginta filios, sedentes super triginta
pulos asinarū. & Iudic. 12. Abdō habebat
quadraginta filios, & triginta nepotes, se-
dentes super septuaginta pullos asinarum.

*Sicut scriptum est: Noli timere filia Sion. Ecce Rex tuus venit
super pullum asina.*

C O M M E N T A R I V S.

PRophetia est Zachariæ. 9. nec recitat Euangelista omnia verba, ut moris est,
sed ea, quæ ad rem, de qua agitur, faciunt. Propheta autem dicit: Exulta
fatis filia Sion. Pro quo Euangelista sensum respiciens: *Noli*, inquit, *timere*,
quod verbum mansuetudinem Christi, & clementiam, qua non ad iudicandū,
sed ad saluandum venerat, significat, & quo Iudæus, & totus mundus ad depo-
nendum timorem, & capiendam lætitiā & exultationem inuitatur. Erat autem
Christus Rex, sed non qualem Iudæi illi arbitrati sunt.

*Hæc non cognouerunt discipuli eius primum, sed quando glorificatus est
Iesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta
de eo, & hæc fecerunt ei.*

NE quis arbitratus esset hanc prophetiam discipulos tunc intellexisse, quan-
do pullum, & asinam soluerunt, & adducentes vestimentis suis adorna-
runt, Christumque super ea sedere fecerunt: idcirco Euangelista hæc verba ad-
dit: Non, inquit, tunc intellexerunt totum illud, quod fiebat, fuisse prædi-
ctum: at *Quando glorificatus est Iesus*, id est, post ascensionem Christi in cælos,
misso Spiritu sancto illustrati sunt, nouerunt hoc totum fuisse prædictum,
& hanc prophetiam in eo veram fuisse. Illud verbum *Hæc scripta erant de eo, &
hæc fecerunt ei*, idem significant, ac si diceret: Recordati sunt hæc scripta fuisse
de illo & hæc eadem fuisse facta sicut scripta erant. Hebraismus mihi videtur,
ac si Latine dicas, hæc, quæ fecerunt ei, seu, quæ facta sunt ei, scripta erant
de illo. Aliqui *Hæc fecerunt ei*, ad ministerium discipulorum referunt, nem-
pe hæc fecerunt ei ministrantes; nam adduxerunt ei asinam, & pullum, & ve-
stimentis appararunt. Euthymius refert ad Iudæos, qui eum receperunt cum
hymnis, & ramis: potius tamen ad vtrōsque referendum est, ut sit sensus: *Hæc
fecerunt ei*: id est omnia hæc, quæ facta sunt a Iudæis, & discipulis, de eo prius
erant scripta, quod Aug. tract. 51. insinuare videtur.

*Testimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo, quando LAZARUM
vocaui de monumento, & suscitauit eum a mortuis.*

Causam Ioannes explicat, propter quam mota est tanta multitudo, ut Iesum
ita honorifice exciperent, nempe quia turba, quæ adfuit Bethaniæ, & au-
diuerat vocem illam magnam Christi Lazarum vocantis, videratque mortuum.
Eeee susci-

suscitatum, reddebat palam testimonium omnibus, Christum tale ac tantum opus fecisse. Particula *Ergo*, tacitam habet illationem hanc nempe, quia turba multa fuit Bethaniae, & vidit miraculum, & audiuit vocem Christi, idcirco perhibebat testimonium, affirmans Christum, Lazarum mortuum suscitasse: & turba conuocauit turbam, eamq. excitauit.

Propterea & obuiam venit ei turba: quia audierunt, eum fecisse hoc signum.

AVdiens tota multitudo, & turba Iudaeorum, quod pars turbae testabatur, venit ei obuiam, dignum tali honore, & laude censens, verumq. Christum, confitens eum, qui mortuum quadriduanum suscitare potuit. Fuit quidem exterior causa mouens miraculum hoc, sed nisi virtus Christi eorum corda mouisset, & mentes illustrasset, adhuc in sua caecitate mansissent. Sic factum est in Euangelij praedicatione: opera enim exteriora, quamuis vrgentissima, & maxima non sufficiunt, nisi Spiritus sancti virtus, interius cor excitet, illustret, & adiuuet.

Pharisaei ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis, quia nihil proficimus. Ecce mundus totus post eum abiit.

SVam confusi Pharisaei imbecillitatem contra Christum agnoscunt, ore proprio confitentur, dum mundum, id est, totam populi multitudinem, Christum sequi, & recipere proprijs vident oculis, & audiunt auribus, nec vlla valent ratione impedire. Verba sunt ista indignantium, ac aegre ferentium, quod ex Luc. 19. constat. Quidam, inquit, Pharisaeorum de turbis dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos, & ita August. tract. 51. Haec Ioannis verba interpretatur: at Chryso. homil. 65. vocem eorum, qui beneuoli erant Christo, esse affirmat, qui ipso euentu rerum conatus iniquos persequentium reprimere studebant. Euthym. vtramque expositionem probat. Legitima videtur prior, vt ex verbis Lucae colligitur. Particula *Ergo*, causam indicat, nempe, quia viderunt turbam obuiam venientem Christo, & audierunt magnificas eius acclamationes propterea haec inter se Pharisaei confusi, & dolentes, indignantesq. proferebant.

Erant autem quidam Gentiles ex his, qui ascenderant, vt adorarent in die festo.

Gentiles multos venire solitos Hierusalem deuotionis gratia, vt adorarent in templo Deum Iudaeorum, certa res est. Habemus enim Act. 8. exemplum de Eunucho Candacis Reginae Aethiopiae. & 2. Macha. 3. Heliodorus adorauit, & obtulit oblationem. Reges etiam Gentium dona mittebant, vt constat de Cyro, & Dario lib. 1. Esdrae. De horum numero erant isti, qui aderant quando Dominus tanta est exceptus pompa. Chryso. hom. 65. hos Gentiles esse affirmat, qui fieri profelyti volebant. Interlinearis glossa, profelytos iam, & circumcisos fuisse affirmat, sed nulla ratio vnum, aut alterum affirmare nos compellit. Ex Euangelio solum habemus Gentiles fuisse, quos in templum solitos tunc ascendere, etiam si circumcisi non essent, nec circumcidi vellent, certum est. Ad oblationes autem & sacrificia Gentiles admittebantur, non tamen ad

ad esum agni, nisi circumcisi iam essent, & Iudaismum profiterentur, vt constat Exod. 12.

Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilaeae, & rogabant eum, dicentes: Domine volumus Iesum videre.

Particula *Ergo*, qui essent hi Gentiles aliqua ex parte explicat. Nam ex praecedentibus deducit, quae sequuntur: ac si dictum esset erant Gentiles, & propterea *Accesserunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilaeae* gentium, prope quam gentes habitabat, & quam multi Gentiles incolebant: de quorum numero hi erant. Nam Euangelista ea ratione meminit Philippum esse de Bethsaida Galilaeae, vsusq. est particula illatiua, vt significaret hos esse de illorum numero: & idcirco accessisse ad Philippum, qui cum esset de Galilaea, & vicinus aliqua cum eo habebant familiaritatem, aut cognitionem. Hic sensus legitimus videtur. Exponunt igitur Philippo, se desiderio videndi Dominum teneri, aditumq. quaerere id assequendi. Perpende quanta reuerentia Gentiles profecuti fuerint Christum: non enim per se ipsos accedere ausi sunt. Hos non interfuisse quando cum pompa ingressus est Dominus, apparet: quia nondum Iesum viderant, sed venisse postea videntur, idcirco quaerebant eum videre.

Veni Philippus, & dicit Andrea: Andreas rursus, & Philippus dixerunt Iesu.

Philippus Andreae refert tamquam maiori, vt dicit Chryso. hom. 65. at nec ipse solus est ausus, sed ambo simul referunt Domino. Chryso. vtrumque per se discipulum illud retardasse affirmat, quia audierant a Christo: In viam gentium ne abieritis. Perpende discipulorum ordinem: cedebat enim vnus alteri, & rursus omnium reuerentiam erga magistrum, vt nihil facere praeter eius voluntatem voluerint.

Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora, vt clarificetur filius hominis.

Magnum mysterium hic aduentus Gentilium significabat, quod Apostoli tunc non intellexerunt, nouit tamen, quem nihil lauit, Christus. Erant enim gentes ad eum venturae, & conuocandae post mortem tamen, & resurrectionem suam. Dum enim in terris erat, non missus fuit, nisi ad oues, quae perierunt domus Israel: at morte sua gentes omnes congregaturus erat ad se, nomenq. suum toti orbi manifestaturus. Hi igitur gentiles venientes, & desiderantes eum videre, velut oratores taciti erant totius gentilitatis, significantes, tempus imminere iam mortis, & passionis, vt per eam gentes videant tandem Saluatorem. Idcirco ad Apostolos isti accedunt, quia per eos verbum Christi praedicandum eis erat. Dominus ergo, quando adesse gentiles quaerentes eum videre audiuit, futuram gentium conuersionem, & mortis suae imminentis indicium, & velut prognosticum agnouit: ideo de sua morte, & gentium vocatione copiose locutus est, dicens: *Veni hora*, quasi dicat: gentium hic aduentus, adesse iam horam, & tempus quando filius hominis clarificandus est, & notificandus, non Iudaeis solum, sed gentibus omnibus; significat. Hoc autem tempus, & hora est mortis, & passionis, post quam praedicandum est nomen

meum mundo, & clarificandus sum gentibus, & populis. Hic est sensus legitimus: promissio enim gentium implenda erat post ipsius Christi mortem. Eiectis enim, & repulsis incredulis Iudæis, caput gentium, & Iudæorum fidelium effectus est, locumque perfidorum Phariseorum, & Sacerdotum principum, ceterorumque incredulorum occuparunt, & impleuerunt infiniti gentium populi. Dicit autem: *Clarificetur filius hominis*, id est, qui apparet filius hominis, noscatur esse simul verus Dei filius, & mundi salus, ut omnes eum venerentur, & adorent.

Amen amen dico vobis: Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.

Granum frumenti Chiusus.

Similitudine explicat hanc clarificationem, & exponit simul qualiter futura sit, nempe per mortem. Ut enim granum frumenti seminatum nisi corrumpatur, & mortificetur, non multiplicatur, sed vnum, & solitarium manet, ac si mortuum fuerit multiplicatur, granaque multa facit: sic Christus granum cadens in terram, id est, filius Dei homo factus, si non mortuus fuisset, in sua perfectione solus mansisset: at per mortem suam multiplicem fructum attulit fidelibus, iuxta illud Isa. 53. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum. Granum igitur cadens in terram, Christus ipse est, mortificandum, ut, inquit, Augustinus tract. 51. in infidelitate Iudæorum, multiplicandum in fide omnium populorum. Et attende vnum, quod recte annotauit Origen. hom. 8. in Hierem. Iudæos existimasse mortem Christi se effecturos, ut nomen eius obscuraretur. At contrarium illis euenit: ipsa enim morte in multis clarificatus est. Venite, inquit, mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viventium, & nomen eius non memoretur amplius. At contra, Christus, inquit, si mortuum fuerit granum frumenti, multum fructum affert. Iudæi ergo nolentes inferuierunt Christo, ut in gentibus, & populis innumeris clarificaretur. Quando ergo querunt occidere Iudæi, gentiles veniunt videre Christum. Magnum mysterium in hoc, ut diximus, continebatur. Attende Christum Deum, & hominem granum esse cadens in terram, & nisi mortuus fuisset, humanum genus redemptum non esset: non quia non potuisset saluare, sed quia id ita diuina voluntate dispositum erat, ut morte sua mundum redimeret, & sic intelligendum est. *Ipsam solum manet*, id est, in sua tantum perfectione Christus mansisset, neminemque a morte liberasset: mors enim eius non ex absoluta necessitate erat, quia unico opere meruit salutem hominum, sed ex ordinatione diuina: sic enim Deus disposuit. Hac ratione est accommodanda similitudo grani: nam & granum poterat multiplicari sine corruptione sui, at Deus hunc ordinem naturalem instituit: Immo & potuit Deus sine grano multiplicare gramina, sicut etiam potuit homines saluare sine filij incarnatione. Sunt igitur hæc ex diuino beneplacito disposita. Attende rursus aliud esse cadere in terram, aliud mori: cadere in terram, significat ipsius incarnationem, cui adhuc mori opus fuit, ut nos saluaret. Nihil enim nobis nasci profuisset, nisi mortuus esset.

Qui amat animam suam, perdet eam. Et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.

Connexionem huius sententiæ cum præcedenti non est facile intelligere. Mihi ea esse videtur, ut velit Dominus sententiã præcedentem, quam de

de se, & morte sua pronunciauit, extendere ad omnes eos, qui in ipsum credituri, eumque secuturi erant: nempe ut necesse sit eos etiam mortificari ad asferendum fructum deo, ut nisi mortificentur, non solum fructu priuentur, sed perituri etiam sint. Non autem præter rem, hanc facit extensionem: nam cum dixisset, se si mortuus fuisset, multum fructum allaturum, continuo hunc fructum exprimit, insinuans multos, & innumerabiles futuros, qui commorturi sint ipsi, & propter ipsum sanguinem suum faturi, quales sunt Martyres gloriosi, quorum omnium magnus est fructus. Nec enim inutiliter moriuntur, sed maximo cum fenore, ut ex hoc cognoscant discipuli, mortem Christi, non detrimentum, sed lucrum esse incomparabile. hæc est connexio. Sensus autem hic est. *Qui animam suam amat*, id est, qui vitam hanc temporalem conseruare vult, potius quam in me credere, & qui vult appetitui suo indulgere, & desideria huius vitæ perficere, potius quam mea mandata exequi, mihique obedire, perdet eam, quia mortem æternam contrahet: qui vero odit eam in hoc mundo, exponendo eam pro me, mortemque eligendo potius, quam negare me: quique suis desiderijs, & appetitibus contradicit, ut meis obediat mandatis: hic profecto custodit eam in vitam æternam. Non enim est odium hoc, sed potius custodia: nam sic conseruat eam, ut in æternam viuat.

ANNOTATIO VII.

Quid sit amare, & odio habere animam suam.

August. tract. 51. priori parti huius A sententiæ, nempe: *Qui amat animam suam, perdet eam*, duos adhibet sensus. Vnus est, ut de vero amore intelligatur, nempe, qui vere animam suam diligit, & verum bonum ei vult, perdet eam, exponendo morti propter Christum, & negando ei desideria propria contra legem Dei. Alter sensus est, de falso, & malo amore, nempe: *Qui amat animam suam*, vitam conseruare temporalem potius eligendo, quam me conseruare, & illi B satisfacere potius, quam mihi obedire, iste perdet eam, per æternam mortem. Posteriori hunc probat sensum, & merito, quia pars posterior huius sententiæ prioris sensum non admittit. Nam sunt duæ oppositæ partes, qui odit animam suam, & qui amat animam suam: ut igitur *Qui odit in hoc mundo, seruat in vitam æternam*, ita qui amat in hoc mundo, eam in mortem inducit æternam. Amare igitur C sumitur in malam partem, sicut odisse in bonam.

Animam odisse, & amare dupliciter coniungit.

Attende rursus dupliciter contingere amare, & odisse animam. Vno modo quantum ad realem effectum, sicut fecerunt, qui vitam temporalem pro Christo exposuerunt, velut Martyres: hi in odio ha-

buerunt animam in hoc mundo: qui vero elegerunt potius viuere, quam Christum conseruare in persecutionibus, vitam amauerunt: & in hoc sensu videtur Aug. tract. 51. hæc verba exponere. Altero modo, non in effectu ipso, quia occasio moriendi pro Christo non est, sed in similitudine quadam. Ille enim odit animam, qui suis resistit appetitibus, nec facit ea, quæ vellet, ut mandatis Christi satisfaciat, quales confessores multi, & serui Dei sunt, & fuerunt: ille autem amat animam, qui indulgere potius vult suæ voluntati, quam legi Christi. In hoc sensu exponit Chrysostomus hom. 11. 66. Euthymius utrumque complectitur, & ea est legitima interpretatio. Christus enim generaliter loquitur de his omnibus, qui ipsum secuturi, & qui mortis eius erant futuri fructus.

Attende rursus ex his verbis occasione Error quondam. accepisse. Et grandi grauitate. Estimant enim licere sibi manibus proprijs mortem inferre, ut dicit August. tract. 51. quam hæresim tenuerunt quidam dicti Circumcelliones, quos non sola Catholica fides, sed etiam ratio naturalis rearguit, & conuincit. Verba etiam, quæ sequuntur veritatem aperte ostendunt.

*Si quis mihi ministrat, me sequatur: & ubi sum ego, illic
& minister meus erit.*

C O M M E N T A R I V S.

AD doctrinam superius expositam exhortatur, nimirum vt animam odio habeant in hoc mundo, & opportune quidem. Erat enim iam proximus passioni, & morti, in qua discipuli scandalum passuri erant: quibus medicamentum præferuans exhibuit, docens mortem istam fructum maximum allaturam: atque etiam eum, qui salutem æternam concupiscit, mortem modo aliquo subire debere significans. Post hanc igitur doctrinam verbis superioribus exhibitam, exhortatur eos nunc ad hanc mortem subeundam. quasi diceret: ne scandalizemini in morte mea, quia fructus est, & vita mundi: immo vos exhortor, & inuito, simul etiam omnes eos, qui mei ministri, & serui esse volunt, vt me sequantur. Ego præcedo primus, post me veniant: non enim erit vitæ error, nec terminus mors, vbi dux ego, qui vita sum præeo: nam perueniet, qui me sequitur illuc, *Vbi ego sum*, id est, ad caelestem gloriam. Non dicit, vbi ego ero, significans se Deum esse, qui est in caelo, similiter animam eius beatam esse, & Deo frui. Veniet ergo minister me sequens, ad fruendum diuinitate mea, qua ego fruor. Si sequendus est Christus, igitur non licet se occidere. Christus enim mortem illatam passus est sponte, ipse vero sibi mortem non intulit. Vti igitur diximus, Circumcelliones hæc verba condemnant.

Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus.

OMnia clementia, & humilitas Saluatoris nostri. Ne enim dedignaretur aliquis vocem audire ministerij. *Si quis mihi ministraverit*, postquam dixit, qui me sequitur, illuc perueniet, vbi ego sum, verbum ministrandi reperit, & quod in eo offendere aures poterat, remouet. ac si diceret: dixi vobis: Si quis mihi ministrat. Non humile, & abiectum vobis hoc verbum videatur: quia qui mihi ministrat, a Patre meo, qui Deus est, honorificabitur. Si non vile, sed gloriosum est a Deo Patre honorificari, nec vile profecto, sed gloriosum vade, & honorificum est mihi ministrare. Honorat Deus ministros Christi, dum eos facit honorabiles, & in eam prouehit dignitatem, & altitudinem, vt honorificentur ab hominibus, & Angelis. Perpende in quantum honorem, & gloriam Apostoli sunt prouecti, vt piscatores, & humiles cum essent, ipsorum nunc imaginibus, & reliquijs Reges, & Principes genua flectant: dici non potest quanto honore in caelis, ab Angelis afficiantur, quam honorifice a Deo ipso tractentur, quos filiorum sibi charissimorum, & nomine, & hereditate cum lauit: vt verum illud sit Ps. 138. Nimis honorificati sunt amici tui Deus.

Nunc anima mea turbata est.

Quo modo
anima Chri-
sti turbata
est.

Horum & sequentium verborum connexio, & sensus maxime sunt consideranda. In cuius gratiam sciendum, horum Gentilium aduentum duo significasse, & representasse Christo: vnum, gentium vocationem, & conuersionem ad fidem eius: alterum mortem ipsius imminens, postquam erant vocanda, & venturae gentes. Occasione igitur aduentus, & representationis huiusmodi,

iufmodi, Dominus duo etiam effecit. Vnum est de fructu isto futuro per mortem suam tractare: & hoc verbis præcedentibus fecit. Alterum est ad mortis suæ, & passionis iam imminens considerationem se conuertere: & hoc nunc Ioannes describit. Præ desiderio autem subeundi mortem, per quam tot, ac tanti ferendi erant fructus, modo quodam eam præuenit excitans in se timorem, & horrorem ipsius, vt vel sic iam pati incipiat. Turbat ergo se timore mortis, & passionis: & turbatus verba hæc, & quæ sequuntur, pronunciat: *Nunc turbata est anima mea*. ac si diceret: Isti gentiles mihi suo aduentu mortem meam præueniam prænunciant, & significant: idcirco nunc turbata est anima mea. Occasione ergo Gentilium eum videre cupientium, mortis, & passionis imminens considerationem assumit, seq. timore, & horrore turbat, & hoc præ nimio amore, & desiderio nostræ salutis, & gentium vocationis, velut pati, & mori gestiens. Hæc est connexio, & sensus verborum. Damascenus. lib. 3. de fide cap. 23. illud aduerbium, *Nunc*, significare affirmat voluntarias, & spontaneas Christi passionis, ac si diceret. *Nunc*, quando volo, *Anima mea turbata est*.

Et quid dicam? Pater saluifica me ex hac hora, sed propterea veni in horam hanc: Pater clarifica nomen tuum.

Verba sunt ista Christi hominis timore, & turbatione, quam ipse voluntarie, & sponte assumpsit, commoti: indigent autem declaratione. Sciendum igitur, Christum præter diuinam, etiam humanam habuisse voluntatem, vt multa loca scripturæ, & ratio ipsa demonstrant. Humana autem voluntas, quam vt homo habebat, in naturalem, & indeliberatam diuiditur: non quod hæc duæ sint voluntates cum vna sit potentia, seu facultas, sicut vnus est intellectus: sed ratione diuersorum obiectorum, modo naturalem, modo deliberatam appellamus. Naturalis quidem voluntas dicitur, quæ fertur in rem aliquam secundum se ipsam consideratam: deliberata vero, quæ fertur in rem non solam, sed cum circumstantijs suis per intellectum propositam: quod exemplo declaro. Mors ipsa, & passio considerari dupliciter potest. Vno modo vt mors, & passio est, & sic habet rationem mali: est enim quoddam poenæ malum, nec secundum se appetibile est. Voluntas igitur, quæ in hanc rem sic consideratam fertur naturalis dicitur: & quia in hac consideratione mors quoddam est malum, voluntas auersatur mortem, & renuit eam. Potest iterum considerari apposta circumstantia, nempe esse hanc mortem secundum diuinam voluntatem, eaq. mundi esse redemptionem, & hac ratione habet rationem boni, & voluntas eam acceptat. Illa dicitur voluntas naturalis, hæc deliberata, sepeq. contingit, vt quæ nolumus voluntate naturali, velimus voluntate deliberata. Christus igitur, vt in affectu suo non tantum sensitivo, sed etiam rationali pateretur, & timorem, pauorem, tristitiam propter nos in se excitaret, vt eatur hac voluntate naturali: id est, sibi proponebat res eas, quæ timoris, & tristitiæ causæ, & obiecta erant, & hac ratione contristabatur, pauebat, & timebat. Vt autem Patri se conformaret, deliberata vt eatur, sicq. volebat, & prosequeretur, quæ naturali voluntate auersabatur: hanc autem luctam, & agoniam in se ipso exercebat propter nos. Verba igitur presentia sunt ipsius hominis positi in hac agonia: turbat se timore & dicit, *Quid dicam?* verbum est hominis positi inter duas voluntates in contrarias partes tendentes: naturali enim voluntate mortem auersabatur: at deliberata acceptabat. *Quid dicam?* id est, heret anima mea hinc inde agitata: *Pater saluifica me ex hac hora*, vox est ex naturali voluntate procedens qua mortem, & passionem horribilem in se consideratam auersabatur; & timebat: idcirco petit a Patre liberari a morte. Saluum inquit me fac, ne in hanc horam veniam, at voluntas deliberata in aliam trahit partem: proponit enim ratio, mor-
tem

In Christo
voluntas na-
turalis, &
deliberata
quo modo
se habue-
runt.

tem hanc assumptam esse pro humana salute, & missum esse a Patre, vt morte sua saluet mundum: Propterea, inquit, *veni in horam hanc*, id est mors hæc redemptio est hominum, ad hoc veni, & missus sum a Patre. Sequitur voluntas deliberata: *Pater clarifica nomen tuum*, id est: mortem accepto, mori volo, pati placet. *Clarifica nomen tuum*, in morte & passione mea, quam libens subeo: ostende me esse filium tuum, sicut ante mortem innumeris, & mirandis tue potentię operibus clarificasti. Hanc clarificationem petiit non propter se, sed propter nos: quorum salus est ipsius clarificatio, vt innotescat nobis nomen eius. Hic est sensus legitimus.

ANNO TATIO VIII.

ANNO TATIO IX.

Rejicitur quorumdam expositio.

Theophylactus aliter exponere superiora verba videtur, quæ expositio aliquibus placet hoc tempore, nempe vt Christus in timore positus proferrat hæc verba, sitq. sensus: Quid dicam dicamne Pater saluifica me ex hac hora? minime: nam propterea veni in horam hanc.

Sed huic expositioni multa obstant. Primo nam ipsi legunt per interrogationem verba: *Saluifica me ex hac hora?* quæ tamen omnes textus Græci, & Latini sine interrogatione habent. Secundo, quia falsum efficiunt sensum, nempe, minime dicam saluifica me ex hac hora: immo dixit: *Transseat a me calix iste, & ea voluntate cui timorem incutiebat, non acceptabat mortem, nec mori volebat.* Constat autem in præsentem de ea voluntate habere sermonem: nam turbatus, & timens hæc priora verba pronunciat. Tertio, quia verba in hoc sensu non connectuntur apte: nõ enim dicendum erat *Sed propterea veni, sed*, quia propterea veni in horam hanc. Quarto, quia hæc expositio non exprimit, quod vere erat in Christo, quando huiusmodi sibi propassiones excitabat, nempe actus voluntatis naturalis, & actus voluntatis deliberatæ, sequentes duas intellectus considerationes, nempe obiecti nudi, & obiecti circumstantijs coniuncti, vt in commentario explicuimus. Idcirco eam esse puto legitimam expositionem, quam Chrysostr. homilia. 66. & Euthymius secuti sunt, quamuis non ita eam illustrauerint, vt nos fecimus. Eadem etiam est expositio Aug. tract. 52. quamuis connectio, quam Chrysostr. & Aug. adferunt, non sit eadem cum ea, quam in commentario proposuimus, hæc tamen diuersitas non tollit sensus identitatem. Connexionem autem nostram legitimam esse putamus.

AVides hic duplicem deprecationem, vnã de vitanda morte verbis illis expressam: *saluifica me ex hac hora*, alteram de expetenda verbis sequentibus significatam: *Clarifica nomen tuum*, vtraque repetita est in horto. Luc. 22. *Transfer calicem hunc a me, veruntamen non mea, sed tua voluntas fiat.* Vtraque etiam est voluntatis humanæ, sed prior ratione affectus naturalis, posterior ratione voluntatis deliberatæ. Illa conditionalis, *si vis*, inquit: hæc absoluta, *Non*, inquit, *mea, sed tua voluntas fiat.* Velle enim voluntatem Patris fieri, humanæ fuit voluntatis, sed deliberatæ. Idcirco ratione huius est exauditus, nõ ratione illius: quia etiam si petierit calicem transferri a se, sub conditione tamen petijt, & Patris voluntatem absolute fieri voluit, & rogauit. Propterea responsum est a Patre: *Et clarificauit, & iterum clarificabo.* quæ responsio facta est deprecationi procedenti a voluntate deliberata.

Hinc facile est locum Pauli ad Hebr. 5. intelligere, loquens enim de Christo ait: *Qui in diebus carnis suæ preces, supplicationesq. ad eum qui posset eum saluum facere a morte, cum clamore, & lacrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia.* Preces, & supplicationes hæ sunt, quas & ratione naturalis affectus, & humanæ seu deliberatæ voluntatis effudit. non est autem exauditus ea parte, qua mortem effugiebat, quod voluntate naturali petebat: sed qua parte expetebat mortem, fieriq. Patris voluntatem volebat, quod ex deliberata voluntate procedebat. hoc est, quod dicitur exauditus est pro sua reuerentia, id est pro voluntate, qua Patrem reueritus est, eiusq. voluntatem fieri rogauit, & voluit. Fuit enim maxima erga Patrem reuerentia, mortem, quam naturali

alis voluntas summopere detestabatur, acceptare, pro voluntate Patris. Hic est sensus huius loci Pauli, quem ante nos protulit Photius apud Oecumenium in catena huius epistolæ: scio alios aliter exponere.

Ex ijs facile est respondere ad id, quod supra cap. 11. proposuimus, & in hunc locum remisimus, nimirum, qua ratione Christus ibi dicat, *Scio, quia semper me audis, cū non fuerit exauditus in oratione translationis calicis.* Respondeo Christum exauditus fuisse in omnibus, quæ absolute petijt, non autem est exauditus in translatione calicis: quia non absolute petijt, immo petijt non exaudiri, sed patris voluntatem fieri. Vere ergo in omnibus exauditus est, etiam in illa translatione calicis: quia petijt eam: sub conditione voluntatis paternæ, quæ voluntas nõ fuit. Rursus petijt nõ exaudiri ratione affectus naturalis, sed pro voluntate deliberata, quæ erat conformis paternæ voluntati.

Quo modo autem petierit cum conditione, qui nihil ignorabat, alterius est loci discutere. Errarunt enim hæretici antiqui ansam, & occasionem ex hoc accipientes impugnandi veritatem: cõtra quos Ambrosius lib. 2. de fide. c. 3. Basil. lib. 4. contra Eunomium. Aug. Epist. 121. cap. 14. doctè responderunt. Hoc vnum adiungam ijs, quæ dixi, nempe Psal. 21. prædictum esse, Christum non exaudiendum ratione humani & naturalis affectus: *Clamabo, inquit, & non exaudies, & non ad insipientiam mihi.* Quasi diceret: clamabo & peto, quæ exaudiri nolo, quia clamor naturali affectu: deliberata autem voluntate volo Patris voluntatem fieri, ideo non est ad insipientiam mihi. Sic septuaginta hoc verterunt, licet in Hebræo aliter nunc legatur: hunc locum Psalms Iustinus in dialogo cū Trypho. de hac Christi oratione & petitione interpretatur.

Non est autem silentio prætereundum, quare Dominus affectu & voluntate hac naturali mortem vitare petierit. Communis quidem doctrina, & vera est: quia mortem ipsam tamquam malum quoddam, & acerbissimam pœnam, vt vere erat, considerabat. Hæc enim mali consideratio timorem, & tristitiam naturali affectui in-

cutiebat, sicq. voluntas effugiebat, & auerfabatur. Ultra hanc communem doctrinã, est alia interpretatio, quam adfert Orig. lib. 2. contra Celsum, exponens enim illud Luc. 22. *Transfer a me calicem*, quod simile est huic: *Saluifica me ex hora hac*, sic inquit: nõ me fugit alia quoque interpretatio huiusmodi, quod videns Saluator, quælibet populus, & Hierusalem patientur in vindictam, a Iudæis perpetrati contra se facinoris, non ob aliud, quã propter benevolentiam, qua populum illum prosequeretur, voluit vitare futuram passionem, dicens: *Transfer a me calicem*, quasi diceret: quandoquidem propter a me eorum supplicij calicem tora gens a te desereret, precor Pater, si fieri potest, vt trãseat a me calix hic, ne populus meus propter audax in me facinus, a te deseratur. Hæc Origenes. non est hoc improbabile. Dominus enim potuit ultra mortis acerbissimam, hoc quoque considerare, quo se affligeret, quodque naturalis affectus auersaretur. Idq. confirmare possumus eo, quod paulo ante hanc populi vindictam etiam obortis lacrymis deplorauerat, quando Luc. 19. videns ciuitatem fleuit super eam: & quando crucem baiulans Luc. 23. filias Hierusalem huius tantæ futuræ calamitatis admonuit: quippe qui nimium de ea dolebat. In huius confirmationem facit, quod Greg. Naz. Apolo. 1. & Hierony. Ion. 1. de Iona adnotarunt. Hic enim a prædicatione Ninuitarum gentilium fugiebat, quia reuelante Domino populi reprobationem, gentiumq. conuersionem significari sciebat. Dolebat autem, vt dicit Hieronymus, non quidem gentium saluti inuidens, sed populum suum perire nolens, fugiebatq. tantum malum in ipso significari. Hæc de Iona prædicti doctores tradunt, quod proposito præsentem non est dissimile. Ionas enim figuram mortis Christi gerebat, qui etiam in se præsignauit dolorem hunc, & affectus naturalis auersionem, qua Christus mortem, ne populus ita periret, auerfabatur, & refugiebat: qua de causa dixit, & petijt: *Transfer a me calicem, & saluifica me ex hora hac*, vltra causam a principio expositã, nempe passionis suæ acerbissimam.

Explicatur locus Iohannis.

Impugnatur hæretici antiqui.

Quare Christus petijt calicem a se transferri.

Quare Ionas fugit.

Veni ergo vox de celo, dicens.

COM MENTARI V S.

NE audientes verba hominis turbati, & timentis, quamuis suam voluntatem diuino beneplacito conformantis errorem conciperent, merumq. hominẽ ceteris similem existimarent: vox opportune de celo venit Patris dicentis, & confirmans.

confirmantis, quod petebat, nempe clarificationem. Et attende diligenter, si solum consideres, quod petebat Christus, & quod responsum ei est, diuinitas Christi probari non videtur: nam homo merus petere potuit a Deo clarificationem, & vocem audire exaudientis. At dum Christus in sua petitione Patrem appellat, & a Patre exaudiri petit, responsio non solum indicat exauditum esse, sed esse Patrem, qui respondebat, & ipsum esse filium, qui Deum patrem vocabat. Nemo enim responderet alteri, nomine alieno vocatus: at Deus tamquam pater vocatus, respondet. Pater igitur erat, & est. Semper ergo Christus humilibus admiscet diuina, ne verbis hominis occultetur Deus. est autem particula *Ergo*, notanda: indicat enim consecutionem quandam, nempe quia filius petijt a Patre clarificari, idcirco vox de celo venit significans clarificationem: In textu Græco non legitur illud, *Dicens*.

Et clarificaui & iterum clarificabo.

Sicut ante mortem, & passionem clarificaui, nempe dum operibus potentia, & virtutis diuinæ (inquit Pater) ostendi te esse filium; ita etiam in morte clarificabo. Quod factum est, tum in ipsa morte, in qua signa miranda facta sunt in sole, & terræ tremore, lapidum concussione, veli scissione, & alijs, quibus multi commoti reuertebantur, & filium Dei confitebantur: tum etiam post mortem. Nam suscitauit eum Pater post triduum gloriosum, & immortalem: innumeraq. postea sunt facta filium esse Dei testificantia: idcirco dicit Pater, *Et clarificaui, & clarificabo iterum*.

A N N O T A T I O X.

Quo modo clarificatus sit Christus a Patre.

Clarificatio est manifestatio quædam honorifica. Pater autem in Christo nomē suum clarificasse dicitur, quia se esse Patrem, illumq. filium suum esse, operibus diuinitatis suæ declarauit. Superius autem diximus Christum, quæ diuinitatis suæ sunt, sæpe tribuere Patri, aperuimusq. causas, propter quas id sit factum. Clarificatio autem, quā his verbis exprimit Pater, & quam in præcedentibus petit filius, ea esse videtur, quæ in morte effecta est, quando signis multis, & miris eum, qui in cruce moriebatur, filium Dei esse ostendit. & sic interpretatur Euthy. At Chryf. hom. 66. exponit de his signis, & virtuti-

bus, quæ factæ sunt post resurrectionē, per quas mundo manifestatum est nomen Patris, & Filij. Verius tamen exponemus, si de vtraque claritate intelligamus: petit enim, vt in morte clarificetur, & post mortē per resurrectionē, & alia multa, quibus gentibus, & populis nomē Dei innotuit in Christo, & per Christum. Et responsum accepit: clarificabo iterum, sicut & prius clarificaui. Expositionē hanc id persuadet, quia ista verba, gentiliū occasione dicta sunt, quibus nomē Patris etiā clarificari petit, quod post mortē factū est. Cū igitur & de morte, & de gentibus sit hic sermo, vtriusque clarificationis mentio videtur facta.

Turba ergo, quæ stabat, & audierat, dicebat, tonitruum esse factum: alij autem dicebant: Angelus ei locutus est.

C O M M E N T A R I V S.

Verba non omnis vocem distincte percepit: quidam enim sonitum magnum, tantum audierunt, idcirco tonitruum esse existimarunt. Alij distinctius percipientes voces humanas agnouerunt, & significationem non intelligentes Angelum ei locutum esse putarunt: in scriptura namque legerant, Angelos Prophetis locutos esse. Particula *Ergo*, consecutionem indicat: quia vox de celo venit, idcirco quidam de turba tonitruum esse, alij vero Angelum locutum arbitrati sunt. Ex hoc contextu deducimus, quando Christo relatum est a duobus discipulis adesse gentiles, vt viderent eum, non eum fuisse in loco manifesto, vt videri ab omnibus posset: tamen egressum esse foras, vocemq. de celo

celo tunc emissam. Argumēto id est, quod sequitur turbis enim dixit: Non propter me hæc vox venit.

Respondit Iesus, & dixit: Non propter me hæc vox venit, sed propter vos,

Reuissimis verbis vtrumque turbæ errorem remouet: dum enim vocem affirmat, tonitruum fuisse negat: dum non propter se venisse docet, sed propter eos, Angelum esse, qui ei locutus sit, inficiatur. Non enim, inquit, Angelo ego indigeo, qui mihi aliqua nunciet, qui omnia noui: non venit propter me, sicut veniebat propter Prophetas, ad annunciandum eis, quæ Deus volebat. At *Hæc uox non propter me venit, sed propter vos*, vt me esse Dei filium, & de celo descendisse credatis. Ita Chrysofomus hom. 66. exponit, & recte nec Christus pluribus errorem remouet illorum, qui Angelum esse arbitrati sunt, satis esse iudicans, si modo credant se esse de celo, & quæ facit, ex voluntate Dei facere, testimoniumq. de celo accipere. Turba enim rudis, capax non erat tunc altioris doctrinæ. Verba tamen, quæ subiungit illum esse supra hominē indicant: multa autem facta sunt, quæ etiam si, quando efficiebantur parum utilitatis afferre videbantur: tamen postea ad fidem declarandam, & confirmandam maximum apportarunt emolumentum.

Nunc iudicium est mundi.

Primum opus, quo clarificatus est Christus.

Exponit Dominus hanc clarificationem suam futuram per mortem, & passionem, quæ iustis claris, & illustribus operibus consistit, quorum vnum his verbis exprimitur: *Nunc, inquit, iudicium est mundi*, id est: adest iam tempus, quando morte, & passione mea ferenda est sententia pro mundo contra dæmonem, & iusto iudicio eripiendus homo, qui traditus prius fuerat dæmonis potestati, ab ipsius dominio, & subiectione, & imperio: qua liberatione ego a Patre clarificandus sum, dum mundus me suum agnoscat liberatorem, & saluatorem. Exactiorē leges in annotationibus duabus sequētibus declarationem.

A N N O T A T I O XI.

Quo modo mundus iudicatus sit.

Verba autem, quod sit hoc iudicium, ex parte manifestemur, sunt aliqua annotanda. Primo ex Augustino lib. 3. de lib. arbitr. cap. 10. vbi docet, quia homo a dæmone vinci se permisit, iuste a Deo ipsius dæmonis potestati traditum, & eius subditum esse imperio, ac dominio. Est autem potestas hæc dæmonis per peccatū in homines tanta, vt nemo hominum proprijs viribus se a peccato, in quod dæmon eos detrusit, valeat liberare: nec eius tentationibus in peccatum nouum impellentibus in vniuersum eripere: nec mortem, in quā per peccatum coniecit, superare. Hac ratione propter peccatum regnabat dæmon in hominibus iusto Dei iudicio.

Non autem hæc verba Augustini dicentis, iuste traditum esse hominem dæmoni, sic sunt intelligenda, vt iustitiam, aut ius habuisse dæmonem in hominem ex se ipso existimemus: nō enim habuit ex se, sed quia Deus iuste hominem ei tradidit, & potestatem in hominē permisit. Quemadmodum cum iudex propter crimen homi-

nis tradit eum tortori, tortor ex se ius non habet in reum, sed iudex iuste illum tradit, & ex iudicis potestate tortor habet potestatem reum puniendi. Qua ratione etiā intelligendus est Greg. lib. 18. Mora. c. 3. dicens: potestatem dæmonis in hominem iustam esse, voluntatem tamen iniustā, nimirū, quia mala intentione punit hominem, quē Deus iuste ei tradidit puniendū.

Secundo annotandum est ex eodem Augustino eodem loco, & lib. 13. Trinitatis cap. 12. & 13. & Leone ser. 5. de passione Domini, ac Greg. lib. 17. Mora. c. 18. potuisse Deum liberare hominē ab hac dæmonis potestate, & imperio sua virtute, & potētia, intellige sine vlla iniustitia in dæmonem commissa. Si cut & Princeps post traditum reum tortori puniendum, nulla tortori facta iniuria, aut iniustitia liberare potest, & absolueret reum: tamen noluisse hac virtute & potentia uti: sed voluit potius agere rem via, & ratione iustitiæ. Perinde ac si dæmon propriam iustitiam in hominem habuisset, & iuste hominem suo

Ffff 2 Subdi-

Explicatur doctrina Augustini, & Gregorij.

subdidisset imperio. Vt autem hoc fieret, homo factus est: & Christus homo factus, via & ratione iustitiæ mundum liberare de manibus, & potestate dæmonis cōcedit.

Tertio est annotandum ex eisdem Doctoribus citatis hanc iustitiam, & causam in hoc esse positam: propter peccatū enim Deus dæmonis potestati hominem tradidit, donec autem in peccatores sanxit dæmon, diuinæ huius iustitiæ limites non transgreditur. At venit filius Dei homo factus, liber ab omni peccato, plenus innocentia, dæmoni non subditus: dæmon vero suæ concessæ potestatis terminum inique transiit. Scilicet enim in Christū tentando, occidere procurando, quasi vnus esset de ijs, qui maxime sibi subditi erant, propterea dæmon damnatione factus est dignus. Causa igitur coram supremo agitatur Deo: Christus homo ex parte vna, innocens, immunis ab omni peccato, dæmonis potestati non subditus: ex altera parte dæmon nullam in eum potestatem habens, tamen iniuste opprimens, tentans, occidens, & vt reum, iniquumq. ac sceleratum puniens. Propterea sententia fertur a Deo contra dæmonem: ea autem est, vt qui manum immisit inique in eum, qui ipsius dominij non erat, dominio priuetur eorum, quos prius sub se habebat, sicq. iusto iudicio homo eripitur a dæmonis potestate per Christum, ferente sententiam Deo contra dæmonem.

Ex his liquidus est sensus verborum. Nunc, inquit, iudicium est mundi: hominē enim mundum vocat. Iudicium mundi vocat sententiam iustam, quæ ferenda erat a Deo, quo mundus liberaretur, & eriperetur a dæmonis potestate: non propter iustitiam, & innocentiam mundi, quia reus erat: sed propter Christi iustitiā, & inno-

Qualis sententia contra diabolum.

centiam, qui sibi mūdum de dæmonis dominio ereptum applicuit, & iuri suo restituit, & tamquam ad rem iam suam pertinentem illuminare, cōuertere, & attrahere disposuit. Mors igitur Christi est, per quā iudiciū hoc est factū, & omne ereptū est dæmoni in hominē dominij: qui enim ipsi adhærent, non necessitate, sed voluntate subiiciuntur, cum in Christo liberationē habeant. & hic est legitimus sensus.

ANNOTATIO XII.

Avg. tra. 52. hoc iudiciū liberationem redemptorum a dæmonis potestate interpretatur: quos enim Christus sua morte redemit, a dæmonis captiuitate, qua per peccatum captiui tenebantur, eripuit. Chry. autem ho. 66. & Euthy. iudiciū hoc, punitionem dæmonis, & vltionem mundi esse affirmant: quia enim dæmon mortem Christo, cui non debebatur inulit, punitus est, punitioq. eius fuit vltio mundi: vltus enim est Christus mundum contra dæmonem, qui eum in peccatum detruxit, & per peccatum in mortem.

Hæc omnia vera sunt, tamen non expriment sententiæ proprietatem: nam liberatio fieri poterat ex potestate Dei, & nō secundum ordinem iustitiæ, sed solius misericordie: at hæc liberatio, de qua hic loquitur Christus, est ex iustitia facta. Præterea, punitio effectus est iustitiæ: prius enim est iudicare secundū iustitiā: nā ideo punitus est dæmon, quia iudicatus est secundū iustitiam. Idcirco vera, & legitima explicatio mihi visa est, vt iudicium mundi dicatur sententia, quam tulit Deus secundum suam iustitiam contra dæmonem: liberando mundum, seu priuado dæmonē dominio, quod exercebat in mundo propter iniustitiam, quam cōtra Christum commisit, vt in commentario explicatum est.

Expositio- nes Augu- stini, & Chrysosto- mi expen- diuntur.

Nunc princeps huius mundi eijcietur foras.

COMMENTARIUS.

Q Vid ex supradicto iudicio prouenire debebat, explicat, & hoc est alterum opus quo Christus est clarificandus a Patre. Sensus est, Ex hoc mundi iudicio, Nunc, id est, mea iam imminente morte, futuro, fiet, vt Princeps mundi huius, diabolus, qui sub suo dominio, & principatu mundum detinebat, eo priuetur, & mundus eripiatur, & in pristinam libertatem, quam ante peccatum habuit, restituitur: vt valeat iam Deo, non autem principi mundi inferuire. Hoc est principem eijci foras. Quis sit hic principatus diaboli, & quo modo sit eo priuatus, in annotatione proxima explicuimus. Nomine mundi omnem hominem intellige: quantum enim est ex parte peccati Adæ, omnes sub diaboli potestate, & principatu fuerunt: nemoq. potuit, nec a peccato se liberare: nec diabolo tentanti resistere: nec mortē, in quam diaboli inuidia inciderat, superare. Christus morte sua hoc iugū cōfregit: hūc principatū destruxit, a tam misera seruitute mūdū eripuit. cetera in annotatione sequenti inuenies.

Secundum opus, quo clarificatus est Christus

ANNO-

ANNOTATIO XIII.

De diaboli principatu.

P Er principem huius mundi diabolum significari omnes Doctores affirmant, hoc quippe nomine sæpe appellatus est. Ioā. 14. Venit Princeps huius mundi. Ioā. 16. Princeps huius mundi iā iudicatus est. Et in presenti loco: Princeps huius mundi eijcietur foras. Quare autē dictus sit Princeps, & huius mundi, & quomodo sit foras eiectus, in his tribus exponendis non omnes sunt concordēs.

Quare diabolus dictus est princeps.

Quantum ad primum Cyril. lib. 10. in Ioan. cap. 40. duobus modis hunc explicat principatum. Vnus est, eum dici principē, quia homines errantes, & decepti illum tamquam principem coluerunt, & venerati sunt: iuxta illud Psal. 95. Dij gentium dæmonia. Cum enim diabolus per superbiam principatum appeteret, nec in celo habere posset, eum in terra quæsiuit, vt dicit Gregor. Nazian. in orat. de calamitatibus animę suę. Quem enim principatū & excellentiam vere non habebat, fictam saltem, & in opinione hominū præsuperbia assequi studuit, & ideo totum orbem idolatria, & falsis cultibus, ac superstitionibus repleuit. & hic est eius principatus. Alter modus, quo princeps dictus est, prouenit ratione peccati, & hunc amplectitur Aug. lib. de Agone Christiano c. 3. & Basil. hom. Quod Deus nō sit auctor malorum. & hic est verus modus exponendi hunc principatum, atque his sententijs Evangelicis accomodatus.

Duo in principatu sunt potestas, & finis.

Pro cuius explicatione, licet iam superius multa dicta sint, id adnotandum superest: in principatu duo considerari. Vnū est finis, quem Princeps intendit: alterum potestas perducendi ad finem eos, quorū princeps est. Finis diaboli est, homines a Deo auertere per peccatum. Potestas autem est, qua eos tentat, inducit, & pertrahit ad peccandum. Ante redemptionis quidem gratiam, propter primi parentis peccatum, homines erāt sub dæmonis potestate, ita vt eos in peccata pertraheret, uoq. fini consentire faceret, cui nemo eorum resistere, nec se a peccato eripere valuit: hoc enim virtutis est Christi, per quā principatus diaboli destructus est. Quantum autem est ex parte peccati primi hominis, nemo est nec fuit, qui hanc diaboli potestatem vincere potuerit. Hic est igitur principatus diaboli, & propter hoc dictus est princeps.

Quare diabolus huius mundi princeps dictus est.

Quantum ad secundum, nempe cur huius mundi Princeps dictus sit, respondit Basil. hom. Quod Deus non sit auctor ma-

lorum: per mundum totam hanc machinā sensibilem significari, cuius diabolus dictum Principem affirmat, quia in hoc solo sæculo, & mundo potestatem habet tentandi, & pertrahendi homines ad peccatum. Aug. tract. 95. in Ioan. per mundum homines malos significari asserit, in quos habet prædictam potestatem, quosq. Paulus Ephes. 6. tenebras appellat. Aduersus mundi, inquit, rectores tenebrarum harū. Mihi legitima ratio, & significatio hæc videtur, nempe mundum homines omnes significare in peccato natos, & in peccatis viuentes: quantum enim ex parte primi hominis, vt diximus (remora, seu non considerata gratia redemptoris) omnes sunt peccatores, nasci in peccato, & viuere in peccato necesse erat: nemoq. diaboli laqueos, & imperium effugere poterat, nec se de manibus illius liberare. Eius enim potestati propter illud peccatum, iusto suo iudicio Deus omnes homines illi tradidit. Et hoc est, quod scriptura sæpe dicit, & pronunciat sine limitatione omnes esse peccatores. Rom. 3. Causati sumus Iudeos, & Græcos omnes esse sub peccato, sicut scriptum est, Nō est iustus quisquam, non est intelligens, nō est requirens Deū: omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est, qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Et iterum: Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei. Galat. 3. Concluit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Rom. 11. Concluit Deus omnia in incredulitate, vt omnium miseretur. Principatus ergo diaboli est in omnes homines, quātm est ex parte hominum. Hunc principatum Christus destruxit, ab hoc nos eripuit, & ad se transtulit. In presenti igitur loco consideratur, quod est ex parte hominum, & ex parte peccati, & sic dicitur mundi huius princeps diabolus.

Cauenda est autem hæresis antiqua asserentium, diabolum dici principem huius mundi, quia vere est Dominus & factor harum rerum sensibilem. Quæ hæresis fuit Carpocratis, vt refert Irenæus lib. 3. cap. 24. idemq. affirmarunt Manichæi, vt scribit Aug. lib. de hæresi. cap. 46. vanissima est, & blasphema horum doctrina, quam satis aperte confutat illud Ioan. 1. Omnia per ipsum facta sunt. Et illud Psal. 94. Ipse est mare, & ipse fecit illud, & aridam fundauerunt manus eius. Quantum ad tertium, nempe quo modo foras sit hic princeps eiectus, August. act. 52.

Hæresis antiqua restitatur.

Quo modo diabolus sit principatus priuatus.

tract. 52. & Grego. lib. 17. Mora. cap. 26. sic exponunt nempe diabolus eijciendū de cordibus fidelium, ne animas per peccatū possideat, sed tantū exterius tentet. Hæc expositio nec satis aperta, nec perfecta videtur: ideo in huius rei declarationē aduerte, eijci diabolus seu principem huius mundi foras non aliud esse, quam principatu suo, quem in homines propter peccatum exercebat, priuari, & spoliari. Duo autem in principatu considerari possunt, nempe, potestas, & possessio. Sūt enim hæc valde distincta. Contingit enim aliquem possidere Regnum non suum, tuncq. hic possessorem non autem potestatem habet: ille autem, qui Dominus est, potestatem habet, non possessionem. Priuari ergo principatu euenit quando vtrumque, aut vnum illorum auferitur. Per Christi ergo aduentum diabolus fuit toto suo principatu priuatus quantum ad potestatem, quam in homines ratione peccati obtinebat, non solū respectu fidelium & iustorum, qui in Christo adherent, sed respectu omnium etiam peccatorum, & infidelium. Nam per Christum facta est libertas, & potestas cuiuslibet peccatori & infideli a peccati statu emergendi, & diaboli tentationi resistendi, ipsumq. vincendi, non vt ante, nempe seclusa gratia redemptionis, quando necessario sub peccato tenebatur, & in peccatū traheretur. Vnde per Christum, iugum, & seruitus, & dæmonis potestas fracta, & ablata sunt: & quantum est ex parte Christi, omnes liberati sūt, & erepti a dæmonis principatu. Sicut si quis supremus Princeps absolueret subditos, & vasallos alterius inferioris Principis a iuramento, & obligatione subiectionis, diceretur vere potestatem Principis inferioris destruere, & priuare eum principatu, forasq. eijcere, quantum ad dominium, & potestatem: quamuis multi illorum manere vellent sub eo, quia iam non ex necessitate, nec ex subiectionis obligatione, sed spontanee illi manerent. Sic Christus diaboli principatum destruxit, & foras eum misit, quantum ad potestatis rationem. Non ergo iam homines sub iugo peccati sunt, nisi qui volunt, cū a Christo virtus & gratia liberationis volentibus sit oblata. At quantum ad pos-

sessionem non est penitus foras emissus & eiectus: quia multi adhuc manent, & manebunt sub peccato, & infidelitate, quia volunt: noluit enim Deus inuitos liberare. Hinc est, quod regnū diaboli non est destructum quantum ad possessionem omnino. Est tamen magna ex parte, etiā quantum ad possessionem, suo principatu diabolus priuatus & eiectus per Christi aduentum: nam fere orbem totum possidebat idolatria & cultu diaboli per totū orbem grassante. At per Christi aduentū, regna plurima & prouinciæ, eiecta idolatriæ & impio cultu, Christi religionem complerent, in quibus & quantum ad potestatem, & quantum ad possessionem eiectus est foras diabolus, & quocidie eijcitur, & eijcietur. quod si in his diabolus aliquam exercet potestatem tentandi, & inducendi ad peccatum, iustos enim etiam tentat, hic profecto non est principatus, sed seruitus diaboli. Ipse enim inseruit iustis, & exercet eos. dum tentat; dumq. occasionem subministrat maioris meriti, & coronæ. De qua re legendus est Ambr. lib. 1. de pœnitent. cap. 13. quod si aliquos ruere facit, nec id est potestatis, & principatus, sed voluntatis hominis illi cedentis: per redemptionis enim gratiam instructus erat, vt non succumberet.

Vnum his possit aliquis obijcere, quod erit ad maiorem huius rei declarationem. Nonne ante aduentum Christi hæc dæmonis potestas destructa fuit, cum fuerint multi iusti & sancti homines, cur dictum est igitur: *Nunc princeps eijcietur*, quasi nō ante eiectus sit? Respondeo quotquot iusti fuerunt ante aduentum, propter Christi redemptionem futuram tales facti sūt, & dæmonis potestas etiam a mundi principio fuit destructa, propter Christū venturum; dicitur tamen eiectus diabolus nunc in aduentu & morte Christi, vt significetur ipsum Christum esse causam veram, propter quam illius potestas destrui incœpit. rursus quia quātum ad possessionem multo latius & efficacius erat eijciendus diabolus per prædicationem Euangelij propagandam per totum mundum, & per vberiore gratiam omnibus offerendam, & impartendam post Christi aduentum.

Quare in Christi aduentu diabolus dicitur a suo principatu expulsus.

Et ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.

COMMENTARIVS.

HOC est tertium opus, quo clarificandus est Christus. & est sensus, diabolo per iudicium eiecto, & a suo principatu expulsio, ego traham ad me omnes, & mundum ipsum in meam potestatem, & principatum conuertam, vt iam non ille,

Tertium opus, quo clarificatus est Christus.

ille, sed ego sim huius mundi princeps. Matth. 12. quomodo potest quis intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem, & tunc domum eius diripiet? hoc autem fiet, si exaltatus fuerō, id est quando in cruce moriar: morte enim mea hic principatus accedet mihi. Isa. 9. Factus est principatus eius super humerum eius. Christi ergo morte & iudicium mundi, & eiectio diaboli, & tractio mundi ad ipsum Christum simul facta sunt. Ordo inter hæc est, non temporis, sed causæ & effectus. Ex morte enim processit iudicium: ex iudicio dæmonis expulsio: ex hac vero mundi ad Christum attractio.

A N N O T A T I O XIV.

Particula *Si*, Græce *εἰ* non conditionem, sed tēpus significare loco, *Cum*, seu, *Quando*, notat Aug. tract. 52. immo Cypria. in expositione Symboli ibi (resurrexit a mortuis) & Ambro. serm. 12. in Psal. 118. legunt, *Cum exaltatus fuero*. Eadem particula *Si*, etiam aliud significat, nēpe causam: mors enim quædam fuit causa, per quam, & propter quā ad se traxit omnia. Quantum autem ad rem pertinet, nō est parua difficultatis verum & legitimum sensū attingere huius sententiæ, *Omnia traham ad me ipsum*: dubiū enim est, quæ sit ista tractio, & quomodo sit generalis omnium.

Senserunt antiqui Patres hanc difficultatem, & varie soluerūt. Primo loco Iustinus in explicat. quæstio. genti. respo. 29. Si omnes, inquit, ad se tracturū Dominus Christus, postea quā exaltatus esset, promissit, cur non omnes ad fidem eius confugerunt? Respondet sic: ex fine suo omnis sermo iudicatur, finis autem huius verbi, omnes ad se esse tracturum, tunc aderit, cum omnem principatum, potestatem, & virtutem sustulerit. 1. Cor. 15. hæc Iustinus, qui hanc sententiā in fine sæculi implendam censet, quando iudicaturus veniet omnes.

Secundo loco Augustinus tract. 52. in Ioan. tres responsiones adhibet huic difficultati. Prima est, si legamus, *Omnia*, ita vt generalis hæc particula nō ad personas sed ad integritatē partium referatur, nimirum non quod omnes traxerit homines, omnes partes hominis, nempe carnem, animam, & spiritum, seu mentem, omnia hæc tracturum se promittit. Altera responsio, est, si legamus *Omnes*, & ad personas referatur, tunc de prædestinatis censet intelligendum, quos omnes ad se trahet Christus, cui expositioni consentit Gregor. lib. 6. Epist. 15. & hom. 22. in Euange. Tertia est, si legamus *Omnes*, sed vox communis non ad singulas personas, sed personarum genera referatur, nimirum quia ex omni natione, sexu, statu, conditione personarum multi tracti sunt, quomodo illud dicimus,

omne animal fuisse in arca Noe, quia ex qualibet specie fuerunt. Sic Augustinus huic difficultati satisfacere visus est.

Tertio loco Ambro. Epist. ad Rom. c. 1. aliter exponit dicens: *Omnia traham ad me*, id est, omnium cognoscat Dominus. allegat illud Ioan. 8. & in simili sensu: Cum exaltaueritis filium hominis, tunc agnoscetis, quia ego sum.

Quarto loco idem Ambro. serm. 12. in Psal. 118. aliter exponit. Aduerte, inquit, quemadmodum trahat ad se, Pater volo vt vbi ego sum, & isti sint mecum. Ioann. 17. & ad larronem Luc. 19. Hodie mecum eris in Paradiso. Aduerte quomodo omnia trahat, exaltatus est in cruce, & totus credit mundus. hæc Ambro. vt autem ex sequentibus eius verbis constat, mundū totum appellat Iudæos, & Gentiles, quibus est Euangelium annunciatum: quamuis nō singuli horum crediderint.

Quinto loco Leo serm. 13. de passione hanc vniuersitatē multo aliter interpretatur. Refert enim ad figuras, & prophetias sic dicens: Dicente Domino, *Cum exaltatus fuero, omnia traham ad me*, nihil legalium instructionū, nihil prophetiarū, recedit figurarum, quod non totum in sacramenta Christi transferit: nobiscū est signaculū Circumcisionis, sanctificatio charismatum, consecratio Sacerdotum: nobiscū puritas sacrificij, Baptismi veritas, honor templi, vt merito cessarint nunciij, postquā nunciata venerunt. hæc Leo. & in Sermon. 8. de passione amplius dilatat hanc sententiam, nempe ad omnia etiam elemēta, que in Domini passione signa dederunt. Terra enim tremuit, sol obscuratus est, velū templi scissum est. Extendit etiam ad totum mundum, qui fidem Christi recepit. Existimo hunc insignem Doctorem maximum fundamentum suæ expositionis fecisse, quia dictum est *Omnia*, & non *omnes*.

Sexto loco Cyprianus in expositione symboli in illo articulo: Resurrexit a mortuis, quamuis de generali voce huius sententiæ

rentia nihil dicat; tamen tractionem extendit ad mortuos, sic dicens: Redijt victor a mortuis, inferni secum spolia trahens, eduxit eos, qui tenebantur a morte sicut & ipse prædixerat, vbi ait: *Cum exaltatus fuero a terra omnia ad me traham*. hæc Cyprianus. Chryf. & Euthy. tractione de fide interpretantur. similiter Athana. in ferm. de passione Domini. & Basil. hom. in Psal. 45. in illud: Exaltabor in gentibus, & exaltabor in terra, de generali vocabulo nihil dicunt. Hæc sunt, quæ antiqui Patres in explicandis his duobus, nempe tractione, & vniuersitate dixerunt: quos ex allegatis constat varios inter se fuisse.

Auctoris
sententia.

Adiungam quæ mihi uisa sunt probabilia iuxta ea, quæ in commentario exposita sunt: Illud primum adnotandum est Græce non legi *Omnia*, sed *Omnes*, vt ad personas referatur, & quamuis legeretur *Omnia*, personas nihilominus, & homines significaret. Hanc enim phrasim scripturæ esse constat. Ioan. 6. Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet. Ioan. 17. Omne quod dediisti ei, det eis vitam æternam. Ro. 11. Cõclulit Deus omnia in infidelitate. Gala. 3. Conclulit scriptura omnia sub peccato. Quibus i locis certum est ad homines referri, ac si dictum esset: omnes homines cõclulit sub peccato, aut infidelitate. ita hoc loco *Traham omnia*, id est, omnes homines ad me

Hoc supposito existimo hanc tractionem connexam esse cum eiectione seu expulsione principis huius mundi, eo enim eiectione, & priuato suo principatu mundus totus, nempe omnes homines, quibus diabolus dominabatur, transferunt in principatum, & Regnum Christi: tam credentes & boni, qui Christum secuti sunt, & diabolus deseruerunt, quam mali, & infideles, qui diabolo volentes adhæserunt. Omnium enim est Dominus & princeps Christus, quamuis qui diabolum sequuntur, sint velut subditi rebelles & inobedientes, non tamen propterea desinunt esse serui Christi, & ad ipsius iurisdictionem pertinere: quia omnium est redemptor, & omnium peccata in se punienda suscepit; omnibus libertatem, quantum est ex se obtinuit, &

omnes tandem a morte reuocabuntur. Corin. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur; propterea omnium erit Iudex, & omnis caro ad eum veniet. Nam omnis carnis Princeps est & Dominus: omnia ergo traxit morte sua, quia omnes homines de suo fecit principatum, & seruos sibi constituit, soluto pro eis pretio, & diabolo indicato, damnato, & spoliato. De hac generali omnium comprehensione, est illud Ioan. 17. Sicut dediisti ei potestatem omnis carnis, potestatem habet omnis carnis; id est, omnium hominum tamquam redemptor, princeps Dominus, & iudex eorum. Non enim malos punire, & bonos remunerari posset, nisi principatus eius generalis esset, & omnes ad se traxisset, & suos fecisset transferens ad se, quos diabolus sub suo principatu habebat. Sic est ista tractio, & generalis exponenda. Multos quidem, immo innumeros ex his traxit etiam ad se conuertendo & illuminando, & perficiendo, qui partes eius sequuntur, & amici ipsius sunt. Alios non sic traxit tamen traxit etiam eos, quia seruos sibi fecit, potestate veniendi ad se eis obtinuit, & denique ad suum tribunal omnes a morte ad vitam reuocatos iudicandos trahet. De qua generali tractione illud est Ioan. 5. Omnes, qui in monumentis sunt, audiunt vocem filij Dei, & procedent, qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt in resurrectionem iudicij. Omnes tamen audient vocem eius, quia omnes vocandi, omnes trahendi, & iudicandi: sicut omnes redempti, omnes serui illius facti sunt. Hæc de huius sententiæ explicatione. Superest vnum dubium, quod Iustinus & Chryostomus locis citatis proponunt. Cui enim hanc sententiam exponerent de tractione ad fidem, opposuerunt, quod dictum est Ioan. 6. Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum, dicentes: si Pater trahit, quomodo nunc dicit se tracturum? Respondent esse vnã & eandem tractionem vtriusque, cum vna sit essentia, & virtus: quos enim trahit Pater, trahit etiam Filius, vnde non sunt contra hæc loca. Vera est solutio & doctrina.

Hoc autem dicebat significans, quia morte esset moriturus.

COMMENTARIUS.

Explicat Euangelista verbum illud Christi, *Si exaltatus fuero*, dicitque eo uerbo significare Dominum uoluisse mortem crucis, quam subiturum erat; quod fecit Euangelista, vt ostenderet Christum præsciuisse omnia, nihilque ei præter opinionem, & scientiam euenisse: sciebat enim se mortem & mortem crucis

crucis passurum, ne quis Paganus diceret: Si sciisset talem mortem sibi inferendam, non se exposuisset, nec tradidisset illorum manibus: at non sic factum est. Sciebat enim se in cruce exaltandum.

ANNOTATIO XV.

Refutatur
Celsus Iu-
deus.

Celsus, vt auctor est Orig. li. 2. con. eum. A dem, Christum imprudentiam, aut impotentiam arguebat, quod præsciuit talia non vitauerit. Si enim præsciuit, inquit, aut vitare potuit, aut non: si potuit & non vitauit, imprudens fuit: quod si nec impotens, nec imprudens fuit, cõsequitur non præsciuisse, quæ passurus erat. At iste impius Iudeus errauit. Præscire enim mala pœnæ & non vitare, etiam cum facultas adest, non semper est imprudentiam, sed aliquando sapientiam, & prudentiam. Mala enim pœnæ, quæ propter honestum conseruandam, & promouendam sustinentur, non vitare, laudabile, honestum, & prudentiam opus est. Cui igitur mors Christi in Dei gloriam, mundi salutem, ipsius Christi nominis exaltationem, cederet: etiam præsciuit non vitasse, cum posset, summam sapientiam fuit. Fortis etiam vir propter honestum, subit pericula graua, etiam præsciuit futurorum, etiam vitare possit, sed cum decore & vitio timiditatis: mauult enim fortiter agere etiam mortem subeundo, quam vitam conseruare inhoneste, & indecore, & hoc laudabile est. Origenes exemplis Philosophorum contra Celsum agit, tamem quæ dicta sunt, satis ad respõsionem ineptæ, & impiæ huius obiectionis sufficiunt.

Respondit ei turba: Nos audinimus ex lege, quia Christus manet in æternum, & quo modo tu dicis: Oportet exaltari filium hominis? Et quis est iste filius hominis?

COMMENTARIUS.

Intellexit turba de morte sua loqui Christum, idcirco obijcit eum contraria, & pugnantia loqui. Et est sensus: Tu dicis, & prædicas Christum te esse, & ex alia parte exaltandum, & mortem subiturum affirmas: hæc simul stare non possunt, nam ex lege habemus Christum in æternum mansurum, lex autem vera est. Quod si respondes, quando dicis oportere exaltari filium hominis, te non esse hunc filium hominis, quis igitur iste sit, aperi nobis: modo enim dicis te exaltandum: modo exaltandum filium hominis. Legem isti appellant diuinam scripturam complectentem legem, & Prophetas, vt diximus cap. 10. Multis autem in locis hæc Christi æternitas prædicta est. Ps. 72. Sit nomen eius benedictum in sæcula, ante solem permanet nomen eius. Ps. 109. Tu es Sacerdos in æternum. Dan. 6. Potestas eius, potestas æterna, & regnum eius, regnum omnium sæculorum. Sunt multa huiusmodi testimonia, sed isti cæci non considerant, etiam in lege eius exaltationem prædictam. Ps. 21. Foderunt manus meas, & pedes meos. Isa. 53. Si posuerit pro peccato animam suam. Dan. 9. Occiderunt Christum. Nec intellexerunt hanc mortem non repugnare eius æternitati, nec regni perpetuitati. Nam cito resurrexit, morte in sempiternum victa: nec nouerunt hunc filium hominis esse simul filium Dei, exaltarique secundum hominis, non autem secundum Dei naturam, nec in morte ipsam personam eius perire, quæ semper erat. Vna igitur veritate intellecta, ceteris ignoratis, mentes eorum confusæ erant.

ANNOTATIO XVI.

Per verbum
exaltari qd
turba intel-
lexerit.

A Vgu. tract. 52. turbam mortem crucis per verbum exaltationis a Christo fuisse significaram, intellexisse, malitia eis ministrante intellectu affirmat: mortem enim crucis ei machinabatur, idcirco facile intellexerunt. Aliqui recentiorum consensuunt

turbam mortem crucis intellexisse, causam tamen eam esse putant, quia verbo tali mors crucis appellari solebat: quæ ratio mihi non probatur. Tunc enim Christi verba aperte crucis mortem indicassent: at Euangelista non aperte significatam, sed insinuatam

Gggg

docet:

docet. Hoc enim intendit Ioannes docere, cū dicit: *Hoc dixit significans, quā moriē moriturus esset.* Si enim expresse id dixisset, non erat cur Ioannes hoc adiungeret, & interpretaretur. Euthymius asserit, & Chry. ho. 67. sensisse videtur, turbā mortē concepsisse ex hoc verbo, non tamē mortis genus. Cum enim diceret exaltationem a terrā, e viuis excessum existimarūt. Idcirco respondent: Quo modo si Christus est, exaltabitur? quia Christus non moritur, sed manet in aeternū. Nec hoc mihi probatur: nam quo verbo mors, eodem genus mortis intelligendū erat. Nam si ex verbo exaltandi, mortem turba concepit, simul genus mortis intelligere oportebat. Probabilius igitur est, quod Aug. dicit, hoc tamen adiecto, turbā intellexisse mortis genus non ex malitia propria, sed quia sciebant ex vna parte Phariseos, & Principes illius vitæ insidiari, ex altera verbum hoc exaltandi audiebant, ex vtroque simul noverunt Christum de crucis morte loqui.

Turba, qua ratione retulerit, quā Christus non dixit.

At grauius dubiū est, quā ratione turba retulerit, quā Christus nō dixit: nō enim legimus Christum dixisse, oportere exal-

tari filium hominis. Respondent aliqui, Christum solitū esse vti hoc vocabulo, *Filius hominis*: propterea isti nunc repetūt. Sed hæc responsio videtur improbabilis. Nisi enim nūc Christus protulisset verbū. *Oportet exaltari filium hominis*, non id tā asseueranter opposuissent, dicentes: *Quo modo dicitis, oportet exaltari filium hominis? & quis iste filius hominis?* Idcirco respon- deo Ioannem seruasse morē scripturæ frequentem: quando enim bis aliquod verbum pronuntiatur, nempe a dicēte, & referente, non solet nisi semel describere: aliquando in persona dicentis, aliquando in persona referentis, per vnum insinuans alterum. Exemplum habemus ex ipso Ioanne ca. 11. Dixit Martha: Magister adest, & vocat te: tamen nō legimus vocasse, sed dum describit verbum Marthæ, insinuat Christum dixisse prius: *Voca sororē tuā.* Ita nūc verbis hisce indicat Christum dixisse: *Et ego si exaltatus fuero a terra omnia traham ad me. Oportet exaltari filium hominis.* quod verbum, quia repetendum erat, Ioannes prætermisit, donec turbam verbum Christi repetentem referret.

Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant.

C O M M E N T A R I V S.

NOluit Dominus eorum soluere obiectionem, sed ad simplicem, & sine cōtradictionibus fidem sibi, verbisq. suis præstandam exhortatur: terrorem eis incutiens, cito ipsis defuturum magisteriū, & doctrinam veritatis: periculoq. expositos esse incidendi in tenebras spirituales ignorantia, & erroris. Et est sensus: Adhuc modicum tempus superest, in quo lumen est in vobis, nempe, qui vos veritatem doceat, & viam vitæ vobis tradat. Ambulate igitur, dum hanc lucem vobiscum habetis, ne si hoc modico tempore, quo vobiscum lux est, veritatem recipere neglexeritis, incidatis in tenebras, a quibus vos non liberabit is vnquam: comprehendent enim vos. Hic est sensus. Se Christus lumen appellat, quia veritatem, & viam salutis docet. Modico tempore in illis futurum lumen dicit, quia per mortem iam proximam amplius eum visuri non erant, nec vocem eius audiri. Et quāuis magisterium non defuit, quandoquidem Apostoli prædicarunt, & multos docuerunt, & conuerterunt: tamen id non impedit, quominus ipsi se exposuerint periculo incidendi in tenebras, & errores, & multi etiam ex his, quia lumen hoc neglexerunt, in cæcitatem, & errorem mentis abire permisi sunt: seductiq. a suis Pontificibus in sua cæcitate perierunt. Quamuis enim Deus peccatoribus multis parcat, tamen recte eis dici solet: ne legem Dei contempnatis, ne æterna mors vos comprehendat. Certa autem res est, multos eorum, qui Christo prædicanti, & miracula facienti credere noluerunt, post mortem ipsius iusto Dei iudicio in reprobam datos esse sensum, & obstinatiores factos in sua cæcitate & malitia, a tenebris cōprehensos perijisse. Et hoc est, quod Dominus eis nunc prædicat, & vt præcaueant, monet.

ANNO-

A N N O T A T I O XVII.

Christus lu-
men.

AVg. tract. 5. 2. Superiorē sententiā aliter exponit, vt modicum sit adiectiuū luminis, sitq. sensus: *Adhuc modicum lumen est in vobis.* Nam Christum in æternū mansurum scitis. Ambulate dū lumen habetis. At hæc expositio Græcis verbis accommodari non potest: ibi enim legimus: Adhuc modicū tēpus. & sic Chryso. Theophy. & Euthy. legunt, & exponunt. & quāuis non legeremus tempus, sed solū modicum: ad tēpus referendum esset, nec coniungi luminī deberet: nam est cum articulo Græco, qui adiectiuum illud ei coherere obstat. Lumen igitur ad Christum referendū est, qui lux est veniens in mundū, & illuminans omnem hominem. Annotat autem Chryso. ho. 67. lumen dici hoc in loco, vt mortem suā translationem quandam esse significet: vt enim Sol non perit, quādo ab Orizōte recedit, ita & Christus post mortē manet: nā persona æterna est.

Hæc doctrina vera est: quantum tamen ad sensum attinet, lucē se Christus appellat propter doctrinam, & prædicationem, qua homines ad æternam vitā instruebat. Quod autē sit hoc modicum tēpus, Chryso. ho. 67. explicat esse totum tēpus vitæ huius, etiam post Christi mortē. Multi enim, inquit, conuersi sunt post Christi mortē: sensus ergo talis est. *Adhuc modicum tempus lumen in vobis est*, id est, dum hanc

vitam agitis, hoc tēpore ambulate: at rectius Euthymius de tempore modico exponit, quod supererat vsque ad passionem eius, vt sit sensus. Adhuc modico tēpore ego vobis salutis viam demonstro, & vos instruo: ambulate dum me habetis præceptorē, & doctorē, ne me discedente visibiliter a vobis, ab alijs seducamini, & tenebræ vos cōprehendant. Nec argumentum Chryso. efficax est. Fateor enim esse multos cōuersos post Christi recessum ad Patrē: multos tamen excæcatos, & in sua infidelitate obstinatos perijisse, negare nō possumus. Qui vero Dei gratia, & misericordia resipuerunt, quantum ex eorū parte fuit, periculo incidēdi in similes tenebras se exposuerūt. Dominus igitur periculi eos admonet, quod re vera magnū erat, dū præsentī Christo credere noluerūt. Cōnexionē autē huius sententiæ cū superiori sic explicat Chryso. vt Christus velit significare mortē suā nō obitare, quominus maneat in æternū, sed dura mihi videtur: non enim opus erat tunc tanta exhortatione, quanta vsus est Christus in his verbis. Propterea cōnexio, quæ in cōmētario posita est, legitima videtur: monet enim eos, vt depositis obiectionibus, & cōtradictionibus, credāt verbis eius, caueantq. valde, ne si hoc negligant facere, cito in tenebras labantur spiritus, a quibus numquam liberentur.

Et qui ambulat in tenebris, nescit, quo vadat.

C O M M E N T A R I V S.

NON parū damni, & detrimenti est a tenebris comprehendi. Vt enim, qui in tenebris exterioribus ambulat corporaliter, nescit, quo vadat: non enim videt viam, in qua ambulat, & dum existimat se tendere domum, incidit in præcipitium: qui enim viam non potest discernere, nec terminū cognoscit. Sic qui ambulat in mentis errore, & ignorātia, nescit, quo vadat: existimat enim se viā, & iter facere salutis, & tamen iter est mortis. Timendum est igitur in tenebras labi mentis, imminet enim mortis æternæ periculū. Attende, qui in errore, & infidelitate est, ipse quidem ignorat, quo vadat: nam putat se peruenturum in salutis portum, & tamen mortem inueniet: at fidelis, qui in luce ambulat, recte scit quo ille vadat. Nos enim scimus, qui infideles omnes finis expectet: pereunt enim omnes, qui veram fidem non habent.

Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis.

ECce alterum argumentum, quo vt sibi credant, suadet Dominus: primū erat, ne in tenebras incidant, nesciantq. quo vadant, quod ad timorem pertinet: Gggg 2 hoc

hoc secundum amoris & spei est ex fractu lucis : Dum, inquit, lucem, id est, me inter vos *Habetis, in lucem credite*, eritisq. filij lucis, id est, filij videntes, quo, & qua ambuletis. Filium lucis appellat videntem, qui oculos habet lucidos, vt videat, & tenebras expellat : non enim satis est habere oculos, nisi lumen adsit. Filius ergo lucis est, qui videt : habet enim oculos sanos, & in luce versatur. Insinuat etiam hoc verbo Dominus, credentes in se filios Dei fieri, iuxta illud Io. 1. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Si igitur Christus Deus, & lux est, qui in eum credunt, filij Dei, & lucis sunt : eamq. lucem participabunt, quam Christus habet.

Hæc locutus est Iesus, & abiit, & abscondit se ab eis.

Quo abierit Matth. 21. explicuit : Relictis, inquit, illis abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam, ibiq. mansit : mane autem reuertens in ciuitatem egressus est. His enim paucissimis diebus Dominus extra ciuitatem nocte recedebat, ne ante tempus a Iudæis caperetur, mane autem reuertebatur. Iudæi enim metu turbæ propter miraculum Lazari, non audebant in die eum comprehendere. Similiter, quia conati erant alias eum capere in die, & non potuerunt : idcirco noctem, & tenebras, vt pote tenebrarum filij quærebant. Qui enim male agit, odit lucem.

Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum.

Finem impositurus Euangelista miraculis narrandis Christi, quæ coram populo Iudæorum in suæ doctrine confirmationem fecit, optimo vtitur epologo, illorum exaggerat incredulitatē, ne quis eam imperfectioni miraculorū adscriberet. Cū tot inquit ac tāta miracula Christus fecerit, quæ omnia digna fide erāt, adhuc tamen Iudæi in eum non credebant, in sua infidelitate pertinaces. Verbum *Non credebant*, non simplicem fidei negationem significat, quod nō crederent : sed continuam, & perseverantem infidelitatem, quæ perfidia est. Vox Græca *τοσαύτα* numerum, & magnitudinem indicat, nempe tot, & tam magna. Et re vera vtumquæ miracula Christi habebant, & numero copiosissima, & magnitudinis maxima, & omni digna admiratione, & fide erant : tantoq. erat damnabilior, & inexcusabilior incredulorū perfidia. Aliquos credidisse certum est, multo tamen plurēs increduli erant, vt more communi loquēdi dicat, Iudæos tunc non credidisse.

Vt sermo Isaia impleretur, quem dixit.

Testimonio Prophetæ horum perfidiam comprobatur. & sensus est, Non crediderunt in eum, cum tot ac tanta fecisset signa, ex quo fit, vt verissima fuerit sententia, quam de eis pronunciauit multo ante Isaia. Particula *Vt*, non indicat causam finalem, quasi eos non credidisse dicat, ea causa, vt impleretur propheta : sed denotat euentum, nempe inde factum est, vt verissima sint, quæ Isaia prædixit. Nec hoc adducit Euangelista tantum, vt veritatem prophetiæ doceat : sed etiam, vt Iudæorum perfidiam damnet & accuset : quæ tanta erat, vt Isaia tot seculis superior eam prædixerit, & abominatus fuerit. sitq. sensus : Isti Iudæi, tot, ac tantis signis non crediderunt : iure ergo Isaia tantam perfidiam detestatus est, omniaq. quæ ipse prænunciauit, vera fuerunt. Alia etiam de causa hoc testimonium citatur, ne scilicet Iudæi suam perfidiam occultarent aut defenderent se, negantes perfidos esse, testimonio prophetæ vtitur, qui eos perfidos, ac infideles prædixit, & arguit. plura in annotatione sequuntur.

ANNO-

A N N O T A T I O XVIII.

Diuina præscientia aut prædictio nō fuit causa infidelitatis Iudæicæ.

Athanasius serm. de passione & crucis Domini, hunc locum Ioannis doctē discutit & declarat. Refert primo loco quorundam hæresim, quam ex verbis hæc conceperunt, asserentes Iudæos idcirco non credidisse, quia prædictū erat per Prophetam, eos non esse credituros. Dicebant vltèrius Iudæos causam nō fuisse incredulitatis suæ, sed eum, qui prædixit : nec etiam peccasse, culpamve contraxisse in ijs, quæ fecerunt, sed potius laude dignos : eo quod non vt delinquentes, sed vt obsequentes scripturis ista fecerunt. Verba enim hæc Ioannis in hunc sensum interpretantur, vt idcirco non credidisse dicantur, quia Isaia talia prædixit, quæ si non fuissent prædicta, vtique credidissent. Athanasius tamquam impiam, & falsam hanc damnat doctrinā, & merito. Nā Iudæos peccasse grauitè non credentes, ipsemet docuit Christus sæpe. Ioan. 15. Nunc, inquit, excusationem non habent de peccato suo. Ioan. 16. Arguet mundum de peccato, quia nō crediderūt in me. Esse etiā eorum malitiam, & propriam voluntatem causam, docuit Christus Ioan. 5. Quo modo potestis credere, qui gloriam ab inuicem capitis? Scrutamini scripturas, in quibus vitam æternam habere putatis, & non vultis venire ad me. Et multis alijs in locis similia habentur.

Recte autem dicit Athanasius non fuisse eos incredulos, quia Propheta prædixit, sed quia Propheta quæ futura erant nouerunt, & ipsi tales sua malitia futuri erant, propterea eorum incredulitatem prædixerunt. si enim ipsi aliter se habituri fuissent, & credituri essent, vtique nouissent Propheta, nec eorum infidelitatem prædixissent. Præscientia enim hæc nō facit res tales, sed quia res tales futura erāt, ipsi, qui nouerunt futura, prædixerunt. Quando igitur Ioannes dicit nō credidisse, vt sermo Isaia impleretur, nō causam, cur non crediderint, indicat, sed eorū infidelitatem, vt omnibus nota sit, nec occultari, aut negari possit, testimonio prophético comprobatur. Ita Athanasius respondet. Et est vera, & docta responsio. Particula enim *Vt*, in scriptura sæpe, non causam, sed euentum & consecutionem significat. Ps. 50. Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis. Certa, & indubitata res est, non peccasse

A Dauid, & malum fecisse, hæc de causa, vt iustificaretur Deus in sermonibus suis : sed ex illius peccato consequeretur, Deū iustificari in suis promissionibus, & 3. Reg. 17. Ingressus es ad me vt interficeres filium meum. Certa res est non fuisse Eliam ingressum in domum mulieris illius, vt filium interficeret. & Ioan. 9. dixit Christus : In iudiciū veni, vt qui vident cæci fiant. Doctrinam hanc & responsonem, etiā Chrysost. hom. 67. & Euthym. & inter Latinos August. tract. 53. sequuntur.

Aliqui tamen nostro tempore nouā responsionem excogitant, vt particula ista etiam causam finalem, non quidem principalem, sed accessoriam significet, vt sit sensus : Deum permisisse hos Iudæos in infidelitatem labi, vt vera esset Isaia propheta, & hanc probant sententiam similibus locis scripturæ, in quibus talis particula causam accessoriam indicat. Mar. 1. Hoc totū factū est, vt adimpleretur, quod dictū est per prophetam dicentem : Ecce virgo in vtero habebit : & Ioan. 16. Vt cōsummaretur scriptura, dixit : Sitio. Huiusmodi sunt multa loca, in quibus facta hæc dicuntur, quia in scriptura prædicta erāt : non quod hæc sola causa sit, sed accessoria. Non enim incarnatus est, vt scriptura impleretur, sed propter redemptionem nostram, simul etiam, vt promissa impleret. Ita dicendum in hoc loco existimāt. At hi non attendunt Ioannem non dixisse, hos permisisse Deum non credere, vt impleretur sermo : sed hos non credidisse, vt impleretur sermo. Infidelitatis autem huius propheta nec principalis, nec accessoria causa fuit : longe enim differūt ea quæ recte fiunt, ab ijs, quæ male : illorum enim causa Deus est, horum autē arbitrium humanum. Ideo quando Christus aliqua faciebat, dici potest fecisse, vt scriptura impleretur, quasi ea sit causa accessoria : at de peccatis, & male factis, qualis erat horum infidelitas, nequaquam id dici potest. Quod si dicas Deum iuste permisisse : fateor. Ioannes tamen non dixit Deum permisisse, sed eos non credidisse, & de infidelitate non de permissione adiunctum est : Vt sermo Isaia impleretur. Vera igitur responsio, & doctrina est, quam olim sacri Doctores secuti sunt. Quæ in annotatione sequenti exactius discutientur.

Domine

Domine, quis credidit auditui nostro?

COMMENTARIUS.

Hæc sunt Isaiæ verba, quæ recitat Euangelista, & habentur apud Prophetam cap. 53. quorum exactior declaratio ad illius libri commentarium spectat: tamen quia a Ioanne referuntur, sine declaratione non sunt omnino prætermittenda. His verbis Isaias paucitatem eorum Iudæorum, qui erant Christo credituri, non solum ante mortem, sed etiam post Apostolorum prædicationem prædicit, & in hoc sensu allegantur a Paulo ad Rom. 10. quamuis a Ioanne in præsentem referantur propter eos, qui Christo ipsi prædicanti non crederunt. Per pauci enim fuerunt credentes considerata pene infinita non credentium multitudo. Verbum illud Domine, in Hebræo nunc non legitur, tamen Septuaginta habent, & credendum est, eos legisse, & in vero Hebræo textu ita legi debere: nam & Paulus, & Euangelista cum Septuaginta legunt. Non ergo probandi sunt, qui secundum Hebraicam veritatem non esse legendum sentiunt. Verba autem hæc Prophetæ non ipsius nomine, aut Apostolorum, ut aliqui existimant, sed nomine Christi cum Patre loquentis dicta sunt. Christus enim Patri loquens: Quis, inquit, credidit auditui nostro? id est, verbis nostris, quæ ipsorum auditibus suggeremus. Erant enim verba Christi verba Dei, & Pater in ipso, & cum ipso loquebatur: sermones ergo suos cum Patre facit communes, & raritatem, ac paucitatem credentium sermonibus, & verbis Dei miratur. ac si dicat: rari sunt credituri verbis, quamuis sint verba Dei. Sermonem autem auditum appellauit, quia auditu percipitur, ut significaret se locuturum carne assumpta ad aures exteriores Iudæorum, & sensibiliter: non igitur sermonem suum vocat auditum suum, quia ipse audiat, sed quia ipse alios audire faciat. Ita. 1. Thessa. 2. dicit Paulus: Cum accepissetis a nobis verba auditus Dei, id est, quæ Deus audire vos facit. Vtitur autem verbo præteriti: Quis credidit, loco futuri: tum, quia commune est Prophetis, ad certitudinem exprimendam futurorum, ut præterito: tum, ut dicit Augustinus lib. 3. con. Maximi. cap. 14. quia Prophetæ vident futura in Dei præsentia, in qua iam præsentia, & facta sunt. Quibus etiam verbis Christus Deum se vnum cum Patre significat: dum communem vtriusque dicit esse sermonem: quis auditui, & verbis nostris credit?

Et brachium Domini, cui reuelatum est?

Sunt hæc etiam verba apud Prophetam raritatem credentium indicantia. Christus autem se brachium Domini appellat, loquiturque de se in tertia persona, prænuncians raros futuros, qui brachium Domini, nempe se in carne agnoscent. Et perpende, quam apposite se brachium Domini dicat: per brachium enim potentia significatur. Christus autem non solum est potentia & virtus Patris, per quem omnia facta sunt: sed etiam venit ad nos in virtute, & potentia operibus multis, & magnis diuinitatis: idcirco brachium Domini se appellat. Et est sensus: Rari admodum sunt, qui meam diuinitatem agnoscent, & confitebuntur ex Iudæis, quamuis ego opera diuinæ potentie multa, & magna sim effecturus apud eos. & hoc verbum respondet illi: Cum tanta signa fecisset, non credebant. Cui, enim brachium Domini reuelatum est? Est igitur Christus brachium dictus, quia a Patre procedit, quia virtus est ipsius, quia in carne apud nos virtutis, & potentie opera exercuit.

ANNOTATIO XIX.

Brachium Patris filius dicitur.

Brachium hoc esse Dei filium docet Hier. A bin expositione Isaiæ, & Euseb. lib. 3. de demonstratione Euangelica ca. 4. & Aug. tract. 53. & ante eos Athan. in lib. de communione, essentia Patris, & Filij, & Spiritus sancti: quo nomine in alijs locis scripturæ etiam appellatus est Isa. 51. In brachio meo gentes sperabunt, & cap. 52. Parauit Dominus

minus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium: non quod corporeus sit Deus, sed metaphoris spiritualia explicatur. Ut enim filium Dei, carne supra diuinæ potentie opera facturum significaret Prophetæ, brachium appellauit: operamur enim brachiis. Attende tamē Sabellium, ut refert Aug. tract. 53. ex hoc nomine collegisse vnicum esse suppositum; & personam Patris, & Filij, sicut vnum sunt suppositum brachium, & corpus. Nec considerauit hæreticus in metaphoricis locutionibus id solum accipiendum, in quo, & propter quod metaphora, & similitudo consistit: similitudo autem non in vnitatem suppositi est, nec scriptura ea ratione filium brachium appellat, sed propter hoc, quia sicut homo brachio operatur, ita Deus verbo, & filio cuncta fecit: omnia enim per ipsum facta sunt. Quam metaphora ratione indicat Hier. ca. 32. Tu, inquit, fecisti cælum, & terram in fortitudine tua magna, & in brachio tuo excelso. Altera etiam dat causam Athan. loco citato, nepe ut consubstantialitas filij cum Patre significetur. Ut enim brachium procedit a corpore, sed vnica est substantia cum eo, ita filius a Patre procedit, vnica tamen vtriusque est substantia. Est tamen adhuc verbum perpendendum. Cui, inquit, reuelatum est brachium Domini? ergo velabitur brachium hoc, & ita est: nam diuinitas filij carne velata erat. Quo verbo Prophetæ, seu Christus per Prophetam suum prædicit incarnationem: ut enim Leo epistola 22. ad clerum Constantinopolitanum dicit, humanitas velamen fuit diuinitatis. Dicitur autem Cui reuelatum est, quia Deus est, qui reuelat, & illuminat. Homo enim suis uiribus non potest fidei mysteria assequi. Tamen quia ipse hominis est, Deo illuminanti oculos claudere, propterea raritatem, & paucitatem credentium scriptura miratur, culpa tacite in audituros reiecta. In eisdem verbis annotat Tertul. lib. con. Praxeam, bis dici Domini, & Domine: non enim dicitur, & brachium tuum, sed, Brachium Domini, ut distinctio personarum Patris, & filij significetur. His igitur uerbis prophetæ, raritas credentium Iudæorum, & incredulorum multitudo etiam post miracula multa prædicta est. Et hæc sufficiat pro huius loci explicatione.

Sabellius reijcitur.

Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias.

COMMENTARIUS.

Incredulitatem Iudæorum testimonio Prophetæ probauit Euangelista: nunc causam incredulitatis altero eiusdem Prophetæ testimonio confirmat, quod testimonium paulo inferius declarabimus. Attende autem horum verborum sensum esse talem: Propterea isti non poterant credere, quia Isaias dixit: Excæcauit oculos eorum. id est, quia excæcati sunt, sicut Isaias prædixit. non enim est causa incredulitatis prædictio Isaiæ, sed id quod Isaias prædixit, nempe excæcario, & obduratio populi: quia enim excæcati, & obdurati erant, propterea non crediderunt. Particula igitur illa Quia, causam indicat, sed non ipsam prædictionem Prophetæ, quia ipse dixit, sed id quod prædixit. Et in hunc sensum interpretanda sunt verba, Non poterant credere, quia Isaias dixit: Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor. id est, quia excæcati, & obdurati erant. Sic Isaias prædixit. Certum autem est, dum excæcati erant, eos credere non potuisse. Qui ad prædictionem particulam Quia retulerunt, non causaliter, sed consecutiue interpretati sunt. Sed non est hæc legitima expositio: causam enim incredulitatis Ioannes docet. Nam prius incredulitatem, posterius causam ostendit, & vtriusque testimonio Prophetæ comprobatur. Hæc tamen in sequenti commentario magis explanabuntur: quia autem ratione, non potuisse credere dicti sunt, in sequenti annotatione expositum inuenies.

ANNOTATIO XX.

In sacra scriptura posse, & non posse sex modis dicta legimus.

UT multa scripturæ loca, inter quæ vnus est iste noster, facile intelligantur, annotanda est doctrina Greg. Nazian. orat. 4. de Theologia ubi sex modos tradit, quibus aliquid posse & non posse fieri, dici contingit, tam in communibus locutionibus, quam in scriptura sacra. Primus est secundum defectum certi temporis, ac personæ habita ratione, ut quod puer luctari non possit, aut catulus cernere, aut aduersus aliquem decertare: luctabitur enim aliquando, & cernet: decertabit

bit etiam aduersus alteru; etiam si aduer- sum hunc nequeat. Ad hunc modum mihi videtur illud reduci. i. Ioan. 3. Non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. & illud Mat. 7. Non potest arbor mala fructos bonos facere, nempe dum talis est: sed potest, qui natus ex Deo est, gratiam, per quam natus est, amittere, & arbor mala malitiam deponere. At dum tales sunt non possunt facere, habita ratione ad illud tempus & circumstantiam.

Secundus modus de eo, quod sapen- mero contingit, vt illud Mat. 5. Non potest B ciuitas abscondi supra motem posita. Fieri enim potest, vt quedam ciuitas abscon- datur, maiore aliquo monte luminibus obiecto.

Tertius modus est, secundum æquum: quod enim minime est æquum, nec ratio- ni consentaneum, dici solet fieri non posse, vt est illud Mat. 9. Non possunt filii thalami ieiunare, quâdiu præsens est sponsus.

Quartus modus est secundum volunta- tis auersionem: quod enim abhorremus, facere non posse dicimus: vt est illud Io- annis 6. Non potest mundus odisse vos. & Mat. 12. Quo modo potestis loqui bona, cum sitis mali? Sub hoc quarto modo cõ- prehenditur quod difficile & arduum est, hoc enim dicimus aliquando impossibile: nam quod abhorret voluntas difficile, & arduum est facere.

Quintus modus est secundum naturam: quod enim secundum naturæ potentiam fieri non potest, id impossibile dicimus. Vt est illud Io. 3. Quo modo potest homo nasci, cum sit fenex? & Mat. 19. Non potest camelus transire per foramen acus: hæc enim fieri non possunt secundum natu- ram.

Sextus modus est, quando nulla ratione fieri potest: sic dicimus non posse Deum esse malum, non posse fieri, vt sex & quat- tuor non conficiant decem. Tale est illud Ioan. 5. Non potest facere filius, nisi quod viderit Patrem facientem: cum enim vna sit vtriusque essentia, & potentia, nihil fa- cit Pater, quod nõ & filius faciat. Hos sex modos doctæ, & vere, ex scriptura, & com- muni loquendi modo colligit, & compro- bat Gregorius. Ad quem autè horum re- ferendū sit, quod nunc dicitur considera- re oportet. Quod vt facilius assequamur,

Excæcatus,
& obdura-
tus quo mo-
do dicatur
non posse
credere.

inquiramus, qua ratione excæcatus, & ob- duratus, non posse credere dicatur, nam- talis modus aptabitur loco præsentis. Vt enim ex commentario constat, sensus ver- borum Ioannis hic est: Non poterant crea-

dere propter excæcationem, & obduratio- nem ab Isaia prædictam. Idem igitur sensus est, ac si dicas: excæcati, & obdurati erant, idcirco credere non poterant. Quo modo autem excæcatus, & obduratus cre- dere non possit, non eadem ratione ex- ponunt Doctores. Aug. tract. 53. eos non potuisse credere sentit, quia re vera ab- solute non poterant, non quod Deus non posset illos illuminare, & conuertere, sed quod non haberent illi a Deo auxilium, quo se possent conuertere: qui modus ad quintum reduci potest. Iudæi ergo volun- tate sua in eam se coniecerunt excæcationem, & obdurationem, quia voluerunt: at post- quam tales extiterunt, iam non eis libe- rum fuit, nec potuerunt respicere, & cre- dere, iusto Dei iudicio, propter illorum malitiam, & prauitatem excæcati. Hæc est mens Augustini.

Aliter Chrysof. hom. 67. & Euthy. sen- tiunt: nempe & excæcatus, & obduratus absolute potuisse credere, si voluissent: & dictos non posse, propter auersam volun- tatem eorum: quia abhorrebant nimium a credendo. Quod autem maxime nolumus, dicimus non posse facere, sicut & illud Io- an. 6. Non potest mundus odisse vos. Mo- dus hic est quartus secundum annuera- tionem Gregorij.

Augustini sententia non mihi multum probatur, quia nititur huic fundamento, obduratos, & excæcatos omni auxilio di- uino destitui, quo conuerti possint. Quod non video ratione sufficienti probari posse: nemo enim in hoc seculo ita destituitur auxilio Dei, vt conuerti nequeat: quâ- uis propter peccata aliqui multis auxilijs priuentur, & ijs sine quibus difficillimum erit conuerti, at non impossibile. De qua re non est hic locus plura tractandi. Mo- dus Chrysof. mihi magis probatur, nem- pe non potuisse credere: quia præ excæca- tione, & obduratione valde abhorrebant credere in Christum, auersissimæq. erant eorum voluntates ab eo. Id tamen non fe- cit, vt absolute non potuissent credere: potuerunt enim credere, sed vt diximus, difficillime: tum multis destituti auxilijs: tum nimia obduratione, & voluntatis auer- sione. Hæc doctrina probabilior, & com- muniior est, & est similis sensus illius. Io. 5. Quo modo potestis credere, qui gloriam ab inuicem capitis? Sententia tamen Au- gustini non est improbabilis. De hac au- tem excæcatione, & obduratione in com- mentario, & annotatione sequentibus tra- ctabitur.

Autor Au-
gu. & Chry-
sof. senten-
tias exponit.

Quid sit ex-
cæcatio, &
obduratio.

Excæca-

Excæcavit oculos eorum, & indurauit cor eorum.

C O M M E N T A R I V S.

Hæc sunt Isaia verba, quæ habentur cap. 6. vbi quantum ad verba spectat, attende Ioannem non tam verba, quam sensum ipsum, vt sæpe Euangelistæ faciunt, allegasse: in Hebreo enim sic habetur, Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claudere. Septuaginta autem aliter verterunt, nempe: Incastratum est cor populi huius, & auribus grauius audierunt, & oculos suos clauserunt. Quam versionem Matthæus cap. 13. & Paulus Act. 28. secuti sunt, & ea verba retulerunt. Quæ res probat sensum Spiritus Sancti non esse solum eum, quem verba Ioannis præ se ferunt, sed simul quem verba Matthæi. Rursus vnum & eundem sensum esse, siue legas, vt in Hebræo legimus, siue, vt Ioannes allegat, siue vt Matthæus, & Paulus referunt. Verba enim diuersa sunt, sensus tamen idē est: idcirco nulla est repugnantia, nec contradictio. Sensus enim præcipue est attendendus. Existimo ego hanc verborum varietatem Spiritus sancti consilio factam esse, vt ex vna lectione sensum alterius sine errore comprehenderemus, vt Paulo inferius constabit. Esse autem Deum, qui nunc dicitur excæcasse, & obdurasse docet Paulus, qui ad Rom. 1. hunc eundem locum sub alijs verbis allegauit, sensum etiam respiciens. Dedit, inquit, illis Deus spiritum compunctio- nis, oculos, vt non videant, & aures, vt non audiant. Ecce vides, Deum esse, de quo Isaia dixit: Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua. & Ioannes etiā: Excæcavit oculos eorum, & indurauit cor. Quod enim futurum erat, prænun- ciauit Propheta, quamuis sub forma illa loquendi: Excæca, & obdura. Nō enim imprecabatur Iudæis excæcationem, sed quam futuram nouerat, sub illa forma prophetis consueta prædicebat. Ioannes autem modum mutauit loquendi: Excæcavit, & obdurauit, vt exponeret Isaia non imprecatum fuisse, sed prænun- ciasse. Ne autem verba Ioannis alijs occasione errandi essent, existimantibus Deū causam esse excæcationis, & obdurationis, quasi ipse iniiecisset eis tenebras, & cor eorum molle indurasset: idcirco Matthæus, & Paulus aliter hæc verba retu- lerunt, vt ex eis intelligeremus, qua ratione Deus excæcasse, & obdurasse dictus fuerit: Auribus, inquit, grauius audierunt, & oculos ipsi clauserunt. Ecce ipsi sunt causa suæ excæcationis, & obdurationis: quia oculos clauserunt nolentes lumen veritatis recipere. Ipsi aures aggrauarunt, & cor obdurarunt odio prosequentes loquentem Dominum. Quando, igitur dicitur Christus, seu Deus excæcare, & obdurare, intellige id dictum ex accidenti quodam, quia ipse locutus est, ipse verbum veritatis docuit, lumen fidei suæ sparfit, non vtique vt illi excæcarentur, vel obdurarentur: at ipsi sua malitia nolentes recipere, excæcati dicuntur verbo, & lumine Christi, qui nihil minus, quam excæcationem eorum proponebat. Hoc expressit Salomon cap. 2. Excæcavit, inquit, eos malitia eorum. Excæcatio ad intellectum, obduratio ad affectum pertinet. Iudæi enim nec veritatem intellectu perceperunt, nec affectu voluerunt percipere.

A N N O T A T I O XXI.

Quid sit ex-
cæcatio, &
obduratio.

Dvo in præsentis loco declaratione in- A digent: Vnum est, quæ sit ista excæca- tio, & obduratio Iudæorum. Alterum, qua ratione Deus excæcasse, & obdurasse eos dictus sit. Sunt autem hæc difficilia quidē cognitu, sed necessaria ad loci præsentis, & multorum, quæ in scriptura occurrunt, intelligentiam: quam si nostri temporis hæretici assecuti essent, non tam grauius in hac parte errassent, nec de Deo impie sensissent, docētes Deū causā esse peccati.

Quantum igitur ad primum spectat, at- tende neminem proprie excæcari dici, nisi qui prius videbat: excæcare enim est cæcū facere, & excæcari cæcum fieri: cæcus au- tem non fit, nisi videns. Iudæus igitur, si ex- cæcatus est, prius videbat, & ita est: nam an- te Domini aduentum veram fidem habe- bat, scripturarum sensum assequatur, Christum venturum, aliaq. multa diuini- tus reuelata credebat, vt vere vidēs fuerit, & inter vidētes & fideles cõputatus. Gen

H h h h tes-

tes enim in tenebris: Iudæi in lumine ambulabant. Adueniente autem Christo, quæ venturum Iudæus credebatur; & sperabat lumē hoc amisit, & ex videte cæcus factus est. Dū enim in venientē non credidit, fides in eo non mansit: nam præsentē Christo, credere in venturum fides non est, sed error. Debuerat autem Iudæus transitum quendam facere, & quem venturum credebatur venientem recipere, in eumque credere, & hac ratione fidem conseruasset. At venientē non recepto, omnino fidem amisit, & excæcatus est. Erat autem fides illorū ante aduentum talis, vt si sapuissent Iudæi, potuissent venientem agnoscere: nam multa signa a Deo acceperant vt eum possent discernere, lumen ergo habebat Iudæus, sed amisit: excæcatus igitur est. Adde etiam excæcaturum dici non solum, quia lumen amisit, sed quia a lumine nimis remotus est. sic enim solemus aliquem excæcaturum dicere, vt sit nomen etiam augmenti, & cuiusdā habitus in luminis priuatione. Non enim solum nō viderunt, sed in hac priuatione luminis nimium inhæserunt, & nimis a veritate recesserunt plurimis erroribus contra veritatem conceptis. Ecce qualiter excæcati dicantur Iudæi illi. Dicuntur etiam nostri temporis Iudæi excæcati: quamuis numquam ipsi viderint, quia tamen parētes, a quibus descendunt, viderūt. solet autem totum corpus, & multitudo pro vno reputari. sic Matthæi. 23. dicitur: Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt, quamuis non id facerent illi iidem quibus Christus tunc loquebatur. Hęc de excæcatione.

Obduratio autem ad voluntatem, & affectū pertinet: dicitur autem voluntas obdurata ratione habita ad aliud; quando nō solum nō inclinatur, vt illud velit, sed aliquo contrario affectu multum impeditur, & detinetur, ne illud velit. Sit exemplum; est aliquis, qui pacem cum inimico inire non vult, non hoc solo obduratus dicitur; sed quādo multa ad sunt, quæ eū detinent, ne id faciat, auertūtque voluntatē eius a pace, & in contrariam partem impellunt; hic obduratus dicitur, metaphora sumpta a corpore duro, quod non facile tactibus cedit. sic affectus obduratus resistit precibus, & rationibus inducentibus, vt aliquid velit, & acceptet. Cor Iudæorū ante Christi aduentum non erat obduratū, ne Christum reciperet: at quando prædicantem, miracula facientē, vocantemque ad se omnes audierunt, & viderunt, tunc increduli

A obdurari cœperunt. Obdurarūt autem affectum eorum, ne in Christum inclinarentur, ambitio, auaritia, superbia, odium capitale contra Christum. Hęc omnia, quorum passim diuina scriptura mentionem facit, in contrariam partem voluntates eorū auerterunt, & ita obdurarunt, vt miraculis stupendis, & vocibus apertis Christi nō cederent. Ecce qua ratione obdurati dicuntur. Hęc excæcatio igitur, & obduratio est quam prædixit Isaias, & quam Euangelista dicit causam esse, quod non crediderint, nec credere potuerint.

Objiciet aliquis vnum, nempe incredulitate potius videri causam excæcationis, & obdurationis, quam contra excæcationē & obdurationem causam, quod non crediderint. Recte objicitur, sed vt res hæc declaretur, aduerte Ioannem non adferre excæcationē, & obdurationem, tamquā causam, quod non crediderint, sed quod credere non potuerint. Verum est enim, dum Christo fidem non adhibuerunt, excæcatos, & obduratos fuisse: hæc tamē excæcatio, & obduratio effecit postea: vt quamuis plura, & magna miracula Christus ediderit, quamquam aperte eis locutus fuerit, adhuc non crediderint. A principio igitur nō crediderunt, & lumen amiserunt, & indurari cœperunt: quæ excæcatio, & obduratio tanta fuit postea, vt nec in suscitantē mortuum quatruiduanum crederēt. Et hoc est, quod Ioānes nunc dicit. loquitur enim de incredulitate eorū post tot signa: Cum, inquit, tanta signa fecisset, non credebant. Perpende, Non credebant, id est, adhuc in sua infidelitate perseuerabant, & perfidii erant, & huius perfidie, & obstinatæ infidelitatis, causa erat eorum excæcatio, & obduratio. Nō enim, vt diximus, excæcati erant, quia lumen fidei amiserant: sed quia nimis disuncti erant a veritate multis erroribus, & falsis opinionibus contra Christum conceptis, quem demoniacum & seductorem, & legis transgressorem reputabant. De obduratione autem hoc est peculiare, fuisse prius ambitiosos, & auaros; tamē hæc non obdurarunt eorum cor, sed postquā Christū audire primo noluerunt, cœperūt obdurari corda eorū, & effectū est ne postea vlla ratione acceptaret imo vt eū morti traderēt. Hęc de illa priori difficultate proposita; posteriorē autē, ne prolixitas indistincta, confusionem generet, ad sequentē annotationē remittimus.

ANNOTATIO XXII.

Posterius illud propositum examinādū. P nunc est, nempe qua ratione Deus excæcasse,

Quare De^o excæcare, & obdurare dicitur.

excasse, & obdurasse dictus sit. Aduertendum maxime est, effectum tribui alicui, & in scripturis, & in communi vsu loquendi tripliciter. Vno modo, quando impedire cum potuisset talem effectum, noluit, maxime autē cum impedire ad eum pertineret. hoc modo illud Act. 20. dictum est, Mūdus sum a sanguine omnium: non enim subterfugi, quominus annunciarer omne cōsiliū Dei vobis: significans si non annunciasset, mundum se a sanguine nō fuisse futurum. & illud Ezechiel. 33. Si speculator venerit, & non insonuerit buccina, sanguinem de manu speculatoris requiram. Iuxta hanc significationem dixit Ambrosius: Si pauperem fame pereuntem non pauisti, occidisti.

Altero modo tribuitur alicui, quando id fecit, vnde occasio nata est, ex qua effectus ille euenit: quamuis ille non intēderit talē effectum, nec quod fecit, ad talem effectū esset ordinatū. Hoc modo dictum est illud 3. Reg. 17. Ingressus es ad me, vt interficeres filium meum. Sciebat mulier illa Eliā non interfecisse, nec venisse, vt filius interficeretur: tamen aduentum Eliæ occasione fuisse, quod filius eius mortuus est, existimabat. Credidit enim se rātum Prophetā in domum suam, nō vt debebat, honorifice recepisse, & ea de causa culpam contraxisse, propter quam in filio puniretur: idcirco effectū tribuit Eliæ: Vt interficeres, inquit, filium meum. Iuxta hoc locutionis genus dicimus, quando aliquis visitat infirmum, & admonet status, & periculi, vt corrigatur, si infirmus irascatur, & præ ira morbus ingrauescat, & moriatur; mortem visitanti tribuimus, & eum occidisse infirmum affirmamus, quia occasione, quamuis remotam, nec ad talem effectū ordinatā dedit. Tertio modo tribuitur effectus illi, qui veram causam, vnde effectus sequitur, exhibuit, sicut qui gladio occidit, aut id adhibet, vnde mors sequitur: ad quem

Tripliciter vnus ab altero potest excæcari.

His suppositis, vt proposito applicemus; sciendum, tripliciter posse vnum excæcari ab altero. Primo modo quia impedire potuit, ne visum amitteret, & in cæcitatē incideret: noluit, sed permisit. Altero modo, quia fecit aliquid, quod occasio fuit illi errandi, & visum amittendi. Tertio, quia ipsum visum abstulit, immittēdo errorē, & deceptionem. Sint horum exempla (loquimur enim de spiritali excæcatione intellectus) Est aliquis qui vidit vnū alteri falsam doctrinam tradentem, quā

A auditor suscipiens excæcatur, & errat, nec tamen ille impedit cum posset, talis enim excæcasse dicitur. Rursus est aliquis prædicator, qui veram doctrinam prædicat, vt doceat veritatem; tamen aliquis auditor ignarus non recte percipiens falsū concipit sēsū; similiter odio, vel aliqua alia iniqua affectione dispositus, non recipit, nec vera existimat, quæ prædicat: talis excæcatur, & prædicās dicitur excæcasse. Rursus est alius, qui falsa prædicat dogmata, & talia audientibus persuadet, iste excæcat vere, & causa est propria excæcationis. Qui etiam inducit audientes, vt talia recipiāt, etiam excæcat. Hęc eadem de induratione dicimus; indurat enim, qui cum posset emollire animum alterius, negligit; indurat etiā, qui aliquid facit, vnde alius occasione obdurationis accipit. Solemus enim dicere, quando aliquis rogat alterum, & preces fundit, vt aliquid faciat, si iste noluit, & in suo perseueret proposito, induratū esse a rogante, nō quod rogās vere duritiē effecerit, sed quod ille occasionem pertinacius suo inhērendi proposito acceperit. Indurat etiam, qui inducit, & veram causam adhibet, vt aliquis in suo iniquo proposito perseueret.

Cū igitur hi tres sint modi, & Deus excæcare, & indurare dicatur, quo horū modorū excæcare, & indurare dictus sit, inquirendum est. In primis nemo Catholicus, nec pius dubitat, Deū non excæcare, nec indurare modo tertio, quasi ipse sit causa, qui errorem immittat, & decipiat hominem, & humanos affectus induret, & obstinatos ac pertinaces faciat: longe hæc a Deo, & Christo Domino absunt. Si enim Deum peccare posse impium est affirmare quia bonus est, & bonitas infinita: impium etiam est affirmare causam esse veram, & propriam peccati: hoc enim infinitæ bonitati repugnat. Quod Matth. 7. docuit nos Christus, dicēs: Arbor bona nō potest malos fructus facere, qua igitur ratione fons ipse bonitatis malos fructus faciet, si quod participatione bonū est, nō potest facere. Iacob. 1. monet nos Apostolus: Nemo cum tentatur, dicat quoniam a Deo tentatur, Deus enim intentator malorum est, & neminem tentat. Sensus est. Sicut ipse tentari nequit a malo, quia malum in se non valet recipere: ita etiam neminem tentat ad malum. Plena est scriptura huiusmodi testimonij, est de eadem materia docta, & elegans homilia Basilij, cuius titulus est, Quod Deus non sit auctor malorum.

Quo horū triū modo Deus excæcare & indurare dicitur.

Primo autē modo Deus excæcat, & indurat.

durat, quia non prohibet, cum possit, ne homo incidat in errores, & indurationes, sed dimittit eos incidere: & hac ratione August. tractat. 53. intelligendus est, & est communis doctrina catholicorum: declaratione tamen indiget, quā adhibebimus si tamen prius obiectioni cuidam responderimus. Dicit enim aliquis, qui potest impedire malum, & non impedit, causa mali est, & peccat: igitur Deo imputabitur peccatum, quia cum possit non prohibet. Respondeo duo. Vnum est Deum non dici non prohibere, aut non impedire, quia nihil faciat, quominus malum non fiat: non enim sic est, nam hominibus semper id præstat quo ipsi possint, si velint, in malum non labi. Is autem, qui præstat quod alteri satis est, ut malū caueat, si velit, a culpa est immunis, etiam si ille alter in malū labatur. Quamuis igitur Deus sua omnipotētia possit omnem malū, & peccatum impedire, tamen cum hominibus ea exhibeat, quibus possint si velint, malū cauere, culpa, aut propria causa mali, Deo tribui non potest, sed ipsi homini.

Alterum est, non semper etiam apud homines, qui potest impedire malum, aut effectū aliquem si non impediatur, causa dicitur illius propria, nec ei culpa imputatur, nisi addit etiā aliud, ut illi incumbat ex officio, aut particulari aliqua ratione id impedire. Multa enim sunt in ciuitatibus homicidia, quæ si ciues omnem adhiberent, diligentiam, non euenirent, nec perpetrarentur, sed ea cura non incumbit, nisi publicis personis, idcirco non ipsis culpa imputatur. Cum igitur Deus non teneatur impedire homines omnino ne peccent, & errent, & obdurentur, cum sit summa hæc gratia, qua ipsi efficiuntur indigni, immo iuste possit denegare id auxilium, quo possunt non peccare, si velint: non est cur vlla ratione Deo malum hoc imputetur. Obijcies iterum, quare ergo excæcare, & obdurare dicitur? Respondeo, ut nos timeamus scientes propter peccata nostra sæpe Deū negare nobis suum auxilium, quo impedirentur mala: & finire in cæcitate mentis & voluntatis obdurationem labi: quamuis non neget propter suam misericordiā au-

Ut non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanentur eos.

COMMENTARIUS.

Verba sunt eiusdem Prophetæ superioribus coniuncta, & particula, *Vt*, non ponitur causaliter, sed consecutiue. ut sit sensus: Excæcati, & obdurati sunt Iudæi, ex qua excæcatione, & obduratione prouenit, ut oculis mentis non viderint nec corde intellexerint; id est, non agnouerunt, nec crediderunt. Mens enim per cæcitate non agnouit, & voluntas per obdurationem, intellectum ne crederet

auertit

Axilium, ut liberum sit nobis, si velimus, in ea mala non præcipitari. Deus igitur excæcare, & obdurare, similiter decipere, immittere spiritum erroris, in scripturis hac ratione, & modo dictus est.

Præter hūc autē modū etiā secundo dicitur excæcare, & obdurare, quia nimirū ea facit, quæ occasio sunt peccatoribus, & malis cæcitate & obdurationis, quāuis nō ea intentione a Deo fiant: quem modū doctē, & eleganter tradit Hiero. Epist. ad Hebræos. quæst. 10. hoc vtens exemplo. Soli lumen suum expandit, quo calefacit, ex diuersa tamen corporum dispositione fit, ut vnum rarefiat, alterum obduretur: mollescit enim cera, indurescit lutum. sic vno diuino opere bono, mali ob suā malitiā peiores fiunt, boni vero meliores. Nam vitā bonis & malis Deus impertit, temporalia bonis & illis cōmunia facit, ut bene operetur, at mali vita longiori, & temporalium copia peiores fiunt, boni vero meliores. Hac ratione Christus sua doctrina, & miraculis excæcasse, & obdurasse Iudæos dicitur: nā illi auari, inuidi, & superbi odium maius cōtra eū cōceperunt, & inde magis occasio nem errandi rapuerūt, ut dicerent esse seductorem, & dæmoniacum: et quod omnibus, ut verum cognoscerent, & salutē cōplecteretur, a Christo factū est, ipsi in suā perniciē cōuerterūt. Non igitur Christus causa fuit, sed ipsi sibi causa fuerūt erroris & obdurationis, iusto Dei iudicio id permitte. Bonis enim malū ad bonū prodest: at mali etiā bona in malū cōuertūt & in licētiā, & occasio peccatorū. Ex his facile est cognoscere, quæ sit causa vera, & propria excæcationis, & obdurationis tertio modo ipsimet nimirū improbi, qui oculos aperire, recusant, & affectū cōuertere, cum nunquam denegetur auxiliū diuinū, quo possunt relapsi. Sic igitur Deus excæcat, & indurat, ut non ipse causa sit tertio modo, sed homo & ipsius malitia. Idcirco recte Matthæus, & Paulus, ut in commentario diximus, interpretati sūt verba hæc: Clauferunt, inquit, oculos, & grauiter audierunt. Sunt multa, quæ de hac materia dici possent, sed ad intelligentiam sententiæ huius hæc sufficere videntur.

B

C

D

auertit. Intelligere enim corde, quod credere est, ad affectum simul, & cognitionem refertur: videre autem oculis, ad agnitionem pertinet. ac si diceret: non agnouerunt Christum, nec in ipsum crediderunt: non agnoscentes autem, nec credentes, non sunt conuersi a vijs suis prauis ad verum medicum, nec a peccatis liberati, & sanati sunt. Vide quanta mala sint ob excæcationem, & obdurationem consecuta. Illæ negationes etiam duo verba posteriora complectuntur. ac si diceret: non intellexerunt: & non intelligentes, non sunt conuersi: non conuersi autem, non sunt sanati.

ANNOTATIO XXIII.

Expositio Augustini: non probatur.

Aug. tract. 53. Verba duo, *Conuertantur, & sanentur eos*, affirmatiue legit, in hunc sensum. Excæcati, & obdurati sunt, ut non videntes, nec intelligentes tamquam a Deo puniti, & castigati, hac ratione conuertantur, & sanentur. Sed non est expositio sensui Prophetæ conformis: omnia enim verba ne-

gatio complectitur modo exposito, quam etiam expositionem Augustinus probat. Retulit autem Ioannes hæc etiam verba, ut incredulos in Christum terrore percussat, & ad ipsum conuertat, docens sanari non posse, nisi deposita excæcatione, & obduratione, in Christum ex corde credant.

Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo.

COMMENTARIUS.

Verba sunt hæc Euangelistæ. Relatiua autem illa *Eius, & Eo*, ad Christum referuntur, in quem Iudæi non credebant, cum tanta signa fecisset. ut sit sensus: hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam Christi, & locutus est de Christo. Hoc factum fuit in illa magnifica, & illustri visione cap. 6. quando vidit Dominum sedentem in folio maiestatis suæ, & alia, quæ ibi referuntur. Gloriam appellat illam splendorem, & maiestatis speciem, diuinitatis quoddam exterius signum, qua etiam ratione Moyses dictus est gloriam Dei uidiisse. Quibus verbis diuinitas Christi confirmatur. Interrogabit aliquis, quid Isaias tunc locutus est de Christo? Respondet Euthymius hoc esse, quod modo refert Ioannes, nempe excæcationem, & obdurationem Iudæorum futuram Christi aduentus tempore. Iterum interrogabis, quare Euangelista hæc adiunxit verba, nonne satis erat testimonium Isaiæ adduxisse? Respondeo hoc factum, ut diuinitatem Christi testimonio eodem comprobaret, & eo infidelitatem Iudæorum magis conuinceret, & damnaret: simul etiam fidelium corda, ad legenda, quæ de eius morte, & passione iam iam narrare incipit, disponderet. Scandalum enim mortis eius tollitur, quando oculus mentis in eius diuinitate figitur.

ANNOTATIO XXIIII.

Quæ Trinitatis persona in visionibus veteris testamenti apparuerit.

Difficilis est controuersia inter antiquos Patres, an in visionibus illis veteris testamenti, quæ sub speciebus sensibilibus fiebant, Pater apparuerit. Hilarius enim lib. 5. de Trin. tenet generaliter Filium semper apparuisse patribus, nunquam autem Patrem. consentit huic sententiæ Tertul. lib. aduersus Praxeam. similiter Ambro. Luc. 1. cap. de Angeli apparitione. Et ante eos Clemens lib. 5. Cōstit. cap. 16. Contrariam partem tuetur Irenæus lib. 4. c. 37. docens etiā Patrem apparuisse, & visum esse. Idem etiam sentiunt Athana. libro de

communi essentia Patris Filij & Spiritus sancti. & Basil. lib. 5. con. Eunomii: Hi duo doctores etiam de hoc loco Isaiæ tractantes, Patrem visum dicunt sedentem in folio: at quia Ioānes tribuit hoc filio, & Paulus Act. vlt. Spiritui Sancto, responderet Athana. lib. de incarna. Christi, id dictum esse, quia vna est vtriusque essentia, quod vna persona facit, facit altera, & qui videt Patrem, videt Filium. Cyril. autem lib. 3. in Ioan. capit. 19. & lib. 12. Thesau. capit. 2. & Ambr. lib. 3. de Spiritu sancto capit. 23. tenent filium apparuisse in hac visione Isaiæ.

H h h h 3 & Ambr.

& Ambr. respondet Patrem, & Spiritum sanctum dici visum ratione vnius essentiae. Quod enim dicit Athanas. de filio, qui visus dicitur, quia vnius est essentiae cum Patre, hoc Ambrosius respondet de Patre, qui visus dicitur ratione vnius essentiae cum Filio; tamen speciem illam filij fuisse existimat, non Patris, vt Athanasius sentit.

Negandum non est probabile esse Patrum tantorum sententias: mihi tamen probabilius videtur Patrem esse etiam visum in veteri testamento, nec esse generaliter verum filium semper apparuisse, non Patrem. Et vt omittam alia multa, illud vnu mihi multum persuadet. Deuter. 18. relatum a Moyse. Quando enim Deus dedit legem, & sub ignis, & tonitruum specie apparuit, populo timete accedere, Deumq. per se audire detrectante, ac petente audire per tertiam personam loquentem: Dixit Deus Moyse: Bene sunt locuti. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, ponam verba mea in ore eius, & qui non audierit, ego vltor existam. Haec verba de Christo sunt, tunc incarnando, per quem nobis locutus est Deus verbum salutis. Qui igitur loquebatur Pater est, qui haec promisit, & qui suscitauit eum mittendo; ipse etiam est, qui iudicat incredulos, testante ipso Domino. Ioan. 8. Ego non quero gloriam meam: est, qui quaerat, & iudicet. Quibus verbis significauit Patrem, a quo missus erat. Superius etiam Ioan. 5. iterum loquens de Patre dixit, Vocem eius non audistis, & speciem eius non vidistis, quae de Patre esse intelligenda, cuius vocem audire timuerunt, in eorum expositione ostendimus. Negari igitur vix potest, Patrem visum fuisse patribus, sub specie aliqua sensibili.

Si autem de hac visione Isaiae, loquamur

existimo speciem illam, quae in folio sedebat, non vnam solam personam, sed tres representasse, vt non imago Patris, aut Filij tantum, sed totius Trinitatis fuerit. Sicur & Abraham tres vidit, & vnum adorauit. mihiq. hoc persuadeo: primo, quia Seraphim, qui adstabat, tribus acclamationibus utebantur: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus. quod profecto indicat speciem illam totius Trinitatis fuisse. At quia vnus Deus est, idcirco in singulari loquitur: Vidi Dominum sedentem. Secundo, quia nisi fuisset imago totius Trinitatis, non esset ad Spiritum sanctum relata a Paulo, vt diximus: non enim responsio Athanasij, & Ambro. satisfacit: nempe ratione vnius essentiae Trinitatis, imaginem modo vni, modo alteri tribui personae. Nam quamuis vnica sit essentia Trinitatis, nihil prohibet imaginem vnius personae, non alterius esse signum. Columba enim illa in baptismo Christi Spiritum sanctum solum representabat: nec dicimus Patrem descendisse in specie columbae, vel Filium, sed solum Spiritum sanctum. Ita in hac visione Isaiae, nisi imago etiam Spiritum sanctum, & Filium representasset, numquam filio a Ioanne, Spiritui sancto a Paulo adscripta esset. At quia totius Trinitatis imago erat, hinc est, quod Ioannes ad Filium, Paulus ad Spiritum sanctum referunt. Ibi enim visus est Filius, visus est Spiritus sanctus sub illa specie. Ita autem visum dicit Ioannes Filium, vt non excludat Spiritum sanctum. similiter & Paulus filium non excludit, nec etiam Pater est excludendus, non tantum propter vnitatem essentiae, vt Athanas. & Ambrosius sentiunt, sed etiam propter speciem ipsam, quae tres personas representabat modo diuino, & ineffabili. Haec satis sunt pro huius loci explicatione.

Verumtamen ex principibus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisaeos non confitebantur, vt e Synagoga non eijcerentur.

COMMENTARIUS.

Post Iudaeorum incredulitatem, qui cum tanta Christus fecisset signa, non credebant narratam, & testimonio Prophetae conuictam; aliorum fide reprehendit: & est sensus. Non solum Iudaei, cum tanta signa fecisset, non credebant, sed multi etiam ex maioribus, & primoribus eorum credebant quidem, tamen non confitebantur metu Pharisaeorum; ne e Synagoga eijcerentur. Illi in fide, hi in confessione defecerunt, quae necessaria est ad salutem. Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore confessio fit ad salutem. Notanda est rabies Pharisaeorum contra Christum, quam etiam primi Iudaeorum formidabant: erant enim in rebus ad religionem pertinentibus maxime auctoritatis apud Iudaeos, quibus sacerdotum Principes multum in his deferebant. Aduerte hos credidisse in Christum, quia ipsum verum Messiam existimabant. vt vere erat: tamen reprehendi ab Euange-

Euangelista, quia cum fide Dei charitatem non habebant, diligentes plus gloriam hominum, vt inferius dicitur: quod haereticos nostri temporis conuincit, negantes fidem esse posse sine Charitate. At hos Ioannes credidisse affirmat, dixisse autem negat. Particula, *Verumtamen*, aduersatiua est, & facit sensum hunc: quamuis maior pars Iudaeorum non crediderit in eum, tamen aliqui crediderunt ex primis, sed hi adhuc imperfecte nimis, quia non confitebantur. Illa etiam particula *Et*, indicat etiam alios praeter principes credidisse, sed hi, & illi metu Pharisaeorum non confitebantur, & propterea dicebant Pharisaei superius Ioan. 7. Nemo ex principibus credidit in eum: credebant quidem, sed occulta erat eorum fides, deficiente exteriori confessione praemetu: & ideo Pharisaei ignorantem fidem, illos credidisse negarunt.

Dilexerunt enim gloriam hominum, magis quam gloriam Dei.

Causam, cur non confiterentur, exprimit Euangelista: nempe quia praetulerunt magni fieri ab hominibus potius, quam a Deo, hoc est diligere magis gloriam hominum, quam gloriam Dei. Idem est sensus cum verbis illis superioribus cap. 5. Accipitis gloriam ab inuicem, & gloriam, quae a solo Deo est, non quaeritis. Gloriam hominum appellat claram notitiam, & honorificam opinionem, quam de aliquo homines habent: gloriam autem Dei existimationem etiam bonam, & magnam, quam habet Deus de homine, iuxta illud ad Rom. 4. Habet gloriam, sed non apud Deum. Isti autem principes pluris fecerunt apud homines magnifera, quam apud Deum. Cum enim se e Synagoga eijci, & contemni a suis timerent, si Christum confiterentur, noluerunt confiteri. Ita hunc locum exponit Aug. lib. 5. ciui. ca. 19. vbi ostendit Apostolos contrarium fecisse, qui pro nomine Iesu contumelias, iniurias, flagella, & mortem pati, & nihili ab hominibus fieri elegerunt.

Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me: sed in eum, qui misit me.

Recte Euangelista haec verba coniunxit superioribus, ostendens occasione incredulorum, & trepidantium ea Dominum protulisse: nihil enim eum latebat. Magnificat autem fidem, quae in ipsum habenda erat, vt ex hoc incredulos terreat, grauitate infidelitatis eorum considerata: & trepidos roborat ad confessionem, proposita excellentia fidei. Idcirco clamat libere, & palam loquens vel ipso clamore illorum metum, & occultam trepidationem arguens, & dicit: *Qui credit in me, non credit in me: sed in eum qui misit me*, id est, qui mihi credit, ne existimet se homini soli fidem dare, sed simul Deo: non est humana fides, sed diuina illorum, qui in me credunt: credere enim mihi, credere etiam Deo est. Perpende ergo eius, qui non credit, a sensu contrario, infidelitatem non esse contra hominem solum, sed etiam contra Deum. Timeat etiam non tantum incredulus, sed simul, qui occultat, & dissimulat fidem: non enim fidem humanam sed diuinam celat, & occultat, reusq. vterque efficitur contra Deum, tam qui non credit, quam qui credit, & non audeat confiteri. Huiusmodi verba non sunt negationis absolutae, sed vt saepe iam diximus, exaggerationis cuiusdam in hunc sensum: *Qui credit in me, non tantum credit in me, sed etiam in eum, qui misit me*. Simile illud est Mar. 9. *Qui me suscipit, non suscipit me, sed eum qui misit me*, vt non hominis solius sed etiam Dei hominem considerent, qui suscipiunt, & credunt. Quibus verbis, se non hominem tantum, sed simul Dei filium, a Patre missum testatur: idcirco qui in eum credit, credit in Patrem, qui misit eum. Ita exponit Ambro.

Ambro. lib. 5. de fide cap. 5. repellens vanam quorundam obiectionem dicens, in Christum non esse credendum, quia dixit ipse: *Qui credit in me, non credit in me: nec attendebant hoc dictum esse, ut non in solam humanitatem, quæ exterius apparebat, sed simul in diuinitatem eius oculos mentis conuerterent.*

Et qui videt me: videt eum, qui misit me.

NE quis existimaret superiorem sententiam: *Qui credit in me, credit in eum, qui misit me*, in eo sensu pronunciatam esse, sicut dici solet: qui credit Prophetæ misso a Deo, credit in Deum, non tamen quod ipse Prophetæ sit Deus. Addit: *Qui videt me, videt eum, qui misit me*, id est, non sum ego sicut Prophetæ a Deo missi: est enim in me ipsamet diuinitas Patris huic vnita humanitati, quia ego sum Filius eius, eandem cum eo habens deitatem, & substantiam. Prophetæ quidem a Deo fuerant missi, sed in eis non erat diuinitas, sicut est in me. Qui ergo videt me, etiam Patrem videre dicitur, quia in me est eius substantia. Sensus est de visione corporali, non quod Deus oculo corporeo videatur immediate, & per se, sed mediante humanitate, cui diuina substantia Patris, & Filij est vnita, vt in annotatione explicatur.

A N N O T A T I O XXV.

Quo modo
in Christo
videri pater
dicitur sit.

Verba hæc Christi: *Qui videt me, videt Patrem*: possunt vera censer de visione corporali. Qui enim videbat oculis corporeis Christum, Deum videbat: non quidem per se, & immediate, quia Deus inuisibilis est, oculo corporeo, sed mediate. Sicut dicimus nos videre substantias, medijs tamen accidentibus, & videre personas hominum, cum non nisi figuræ eorū nostris se oculis obijciant: ita videbatur Deus, sed per humanitatem vnitam diuinitati. Et sicut Deus dicebatur pati, & crucifigi, quia humanitas crucifigebatur propter vnionem: ita etiam eadem de causa, & ratione videbatur Deus, sicut etiam videbat, & loquebatur, & audiebat Deus. Omnes enim hæc enunciationes veræ sunt, cumq. eadem esset diuinitas Patris, qui videbat Christum, videbat Patrem ratione vnus diuinitatis: & hoc commune fuit credentibus, & non credentibus. Quamuis qui credebant, nouerant se, dum videbant Christum, simul videre Patrem & Deum: at qui non credebant, id non agnoscebant.

Huic expositioni repugnare videtur illud verbum Græcum, *θεωρῶν*, quod significat potius mentis visionem, & contemplationem: & sic interpretantur Chry. ho. 68. & Euthym. & Ambr. lib. 5. de fide cap. 5. & Aug. tra. 54. quamuis de visione, & contemplatione, quæ per fidem est, exponant, nempe qui credit in Filium, credit in Patrem simul. Idem etiam sentit Orig. lib. 7. con. Celsum, & ho. 3. in Cant. vbi absurdum putat affirmare, qui videbāt Christum

oculo corporeo, posse dici videre Patrem: tamen non video, qua ratione id negari possit, modo enim aliquo, qui videbat Christum, Deum videbat, vti diximus: qui enim videbatur, Deus erat, ergo qui videbat eum, Deum videbat. Nec ista expositio de fide accommodari potest: Christus enim in illa visibili humanitate diuinitatem vnitam, & latentem significare volebat, seq. non merum hominem, sed simul esse Deum: quod multo magis perfecte, & vere significatur, loquendo de visione corporali, vti diximus, qua qui videt filium, videt & Patrem, quia vnus sunt substantiæ. Iam enim præcedentibus verbis dixerat de fide: *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me*, nunc se consubstantialem significat Patri ex visione vtriusque inseparabili. Si igitur de fide exponamus, esset repetitio, non probatio præcedentis sententiæ. Nec obstat verbum Græcum: positum enim est loco verbi *ὁρῶν*, quo vsus est Ioā. 14. Qui videt me Philippe, videt & Patrem meum: & consulto vtitur nunc hoc verbo *θεωρῶν*, vt significet, qui eum videt, vti debere mentis speculatione, & contemplatione, vt latentem agnoscat diuinitatem. Possent etiam hæc verba exponi de visione mentis, & intellectusclare, qualis est beatorum: qui enim videt clare Christum, videt simul in eo Patrem. vt sit sensus: Si me aperte agnosceretis, & intueremini, videretis etiam Patrem. At quia de præsentem loquitur, & cum hominibus: Qui videt me, videt & Patrem: idcirco accommodatior est expositio prior.

Ego

Ego lux in mundum veni, vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneant.

C O M M E N T A R I V S.

Cum dixisset se Patrem habere Deum, eiusdem substantiæ, & vnus naturæ ab eo. esse missum reddit causam quare sit missus, & cur cum sit Dei filius, in mundum venerit. Et attende, quam sapienter, & artificiose finem suis prædicationibus ad populum imponat: vltima primis coniungens, & totam rationem aduentus exponens. Ego, inquit, qui lux eram, in hunc veni mundum, vt illuminarem omnes, & in me crederent. Erant omnes quidem in tenebris mortis: Ego vere lux eram æterna sine principio; veni carne assumpta eripere ex his tenebris omnes, qui in me voluerint credere, nec alia via a tenebris vllus liberabitur, nisi per fidem in me: necesse enim est præter credentes, omnes alios manere in tenebris. Hic est sensus. Perpende verba, *Ego lux veni in mundum*, indicat lucem esse ante aduentum suum, non vt Prophetæ, non vt Ioannes: non enim erant hi lux, priusquam venirent in mundum, idcirco lux participata omnes fuerunt: at Christus lux vera erat sine principio, qui dignatus est venire: vt illuminaret eos, qui sedebant in tenebris, & in vmbra mortis. Perpende iterum verbum, *Vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneant*, igitur antequam crederet, etiam si sapientiam omnem mundi habuisset, in tenebris erat. Rursus, qui non credit, in tenebris manet, non tantum est, sed manet, quia sine fide, tenebræ hæc in æternum manebunt: nec enim alia est via, nec ratio eas fugandi, & lumen diuinum recipiendi, nisi fides in Christum, per quam ipsum Dei filium, & mundi Saluatorem credimus, & mandatis, ac verbis ipsius obedimus.

Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum: non enim veni, vt iudicem mundum, sed, vt saluificem mundum.

Prosequitur explicare sui aduentus rationem, & institutum, & terret non credentes in se, vt vel timore conuertantur. Et est sensus: Veni, vt credentes in me, in tenebris non maneant, qui vero non credunt verbis meis, ego quidem nunc non iudico eos, nec sententiam profero, vt condemnem eos, quia hic aduentus meus non est ad iudicandum, nec ad ferendum sententiam contra mundum sed ad saluandum. Quibus verbis insinuat eos esse damnatione dignos: Nam dum causam assignat, cur non credentes non iudicentur, nempe quia non venit nunc ad iudicandum, significat, si venisset, vtiq. eos iudicasset, & damnasset: Non ergo miremini o Iudæi, nec dicatis in cordibus vestris, impune non credimus tibi: quid enim mali habemus si non credimus? hoc non est, quod culpa, & quidem grauis desit: sed quod non venio nunc ad iudicandum. Non dicit, non iudicabo, sed non iudico de præsentem: dum tamen præsentem tempus exprimit, tacite se iudicaturum postea insinuat. In Græcis codicibus non habetur, *Custodierit*, sed crediderit, *Qui audierit verba mea, & non crediderit*, Sensus tamen vnus, & idem est.

Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet, qui iudicet eum.

At ne sine iudicio manere non credentes existiment, adiungit: quamuis ego non iudicem nunc tamen qui me spernunt, nempe mea verba non recipientes, nec mihi fidem dantes, habent qui iudicet, etiam nunc in hoc meo aduentu:

aduentu: non ergo arbitrentur increduli se iudicium euasuros, quamuis ego nunc eos iudicare non venerim. Patrem hunc iudicem intelligit, de quo Ioan. 8. dixerat: Ego non quero gloriam meam, est qui querat, & iudicet. In memoriam reducit his verbis illud Patris verbum, & iudicium contra non credentes Christo. Deuter. 18. Quicumque non audierit, ego vltor existam. Attende verbum, *Qui me spernit, & non accipit verba mea*: Hebraismus enim est, posterius est prioris declaratio: ille spernit, qui non accipit verba, & qui Christo fidem non dederunt, iniuria, & contemptu eum affecerunt, sed iudicium Dei omnipotentis non euaserunt: puniti enim sunt paulo post temporali, & spiritali poena in hoc saeculo, & in futuro aeterna: quando in captiuitatem & vastationem traditi sunt Romanis propter hoc peccatum, vt alijs in locis diximus.

A N N O T A T I O XXVI.

Sermo Christi iudicabit.

DVo sunt hoc in loco annotanda. Vnu, A communem fere expositorum sententiam esse vt is, de quo nunc dicitur, *Habet qui iudicet eum*, sit sermo, de quo statim dicitur: *Sermo, quem locutus sum iudicabit illum*: vt verba sequentia explicent hanc praesentem sententiam. Ita exponunt Chry. hom. 68. & Aug. tract. 54. & Euthy. tamen mihi non est visa expositio haec legitima propter duo. Prius est, quia in his verbis: *Habet, qui iudicet*, verbum iudicandi sumitur in eadem significatione, in qua sumptum est in illis verbis, *Ego non iudico eum*: Est enim sensus: Ego nunc non iudico, tamen habet, qui iudicet. ac si dicat: Ego iudex nunc non sum, habet tamen iudicem: at sermo non est iudex, nec iudicare dicitur, sicut iudex, & sicut Deus, & Christus iudicat. Sermo autem iudicare dicitur, quia est argumentum iudicandi, & ratio, quae eos dignos damnatione facit, sicut & Regina Austru dicta est iudicatura. Verba igitur quae sequuntur, non pertinent ad haec quasi explicent ea. Alterum est quia verbum hoc est de praesenti, Ego non iudico, sed habet iudicantem, nempe nunc in hoc saeculo, & tempore huius aduentus: at *Sermo*, qui sequitur iudicaturus dicitur in nouissimo die, non igitur ad haec verba illa referuntur, propterea expositio commentarij mihi probabilior apparet.

A Alterum annotandum est, quod miror neminem annotasse, Ambro. lib. 1. de poen. cap. 11. illa verba, *Si quis audierit verba mea, & non custodierit*, legere affirmatiue. *Si quis audierit verba mea & custodierit ea, ego non iudico*. Ita Nouatianus legebat, & Ambrosius talem probat lectionem, vt sit sensus: Si quis me audit, & credit, ego non iudico eum sed potius saluo: quia non veni iudicare, sed saluare: & tunc est eadem sententia cum illa: Qui credit non iudicatur. **B** Et fateor me valde suspicari hanc lectionem esse legitimam, quam sequens sententia confirmat: sequitur enim altera pars opposita. *Qui me spernit, & non accipit, habet qui iudicet*. prior igitur tota pars de credentibus erat, nempe qui audierit, & custodierit, non iudico eum & tunc est integra illa sententia similis illi, *Qui credit non iudicatur, qui non credit, iam iudicatus est*. si autem prior pars esset de non credentibus, dicendum erat. Qui audierit verba mea, & non custodierit, seu non crediderit ea, ego non iudico, quia non veni iudicare, habet tamen, qui iudicet eum. Nec erat opus addere, qui me spernit, & non accipit verba mea, horum additio videtur antithesis superiorum, & proinde legenda sunt affirmatiue. At quia communis lectio Graeca, & Latina aliter habet, nos secuti sumus eam in commentario, tamen hoc annotasse non erit inutile.

Diuersa lectio Ambrosij.

Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die.

C O M M E N T A R I V S.

TAcite insinuat Dominus se venturum in nouissimo die, & iudicaturum eos, vt annotat Aug. tract. 54. & est sensus. praeter iudicium praesens, quod non credentes subibunt, habent aliud in nouissimo die. *Sermo*, inquit, *quem locutus sum, in nouissimo die iudicabit eos*, id est, eos dignos damnatione, & condemnatione

demnatione apertissime demonstrabit: iuxta illud Ioannis 15. Si non venissem, & locutus eis fuisset: peccatum non haberent. Nunc autem excusationem non habent. Hebraismus est, & supplenda particula coniungens, nempe *Et sermo quem locutus sum*: solent enim Hebraei illam aliquando praetermittere. Hanc sententiam exponit Atha. orat. contra Arian. quod ex Deo Deus est verbum.

Quomodo sermo Christi iudicabit.

Attende verbum iudicandi non in eadem significatione sumi, in qua prius: non enim sermo sententiam fert, nec iudex est, sed ratio, & causa iustissima, & clarissima damnationis eorum. Hoc autem verbo insinuat Dominus aduentum suum secundum ad iudicandum in nouissimo die. Si enim sermo iudicabit eos in nouissimo die, id est dignos manifestabit, & erit ratio, & causa iustae damnationis: erit igitur qui tunc iudicet, & sententiam ferat, vt iudex. hic non erit alius, nisi cuius sermo eos iudicabit, vt ipse sit iudex, & sermo ipsius causa sit iustam ferendi contra eos sententiam damnationis, ac si diceret: *Qui non credit, nec verba mea accipit, ego non iudico nunc eum*: tamen in nouissimo die iudicabo, & eisdem verbis, quibus non credidit iudicabo, & damnabo eum: non tamen propter hoc nouissimum iudicium euader praesens: nam etiam si ego non iudicem visibiliter vt homo, tamen Pater meus iudicabit, & damnabit in hoc etiam saeculo incredulos Iudaeos similiter in futuro. Hic est huius contextus sensus, qua autem ratione sermo iudicaturus sit eos, explicant verba sequentia.

Quia ego ex me ipso non sum locutus: sed, qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar.

CAusam dat vtriusque sententiae, nempe: *Qui non accipit verba mea, habet qui iudicet eum, & sermo meus iudicabit eum*. Et est sensus, sermo meus non est hominis meri, sed Dei: nam quae ego loquor, Patris sunt: & quae mihi Pater mandauit, haec locutus sum: qui igitur est incredulus sermoni meo, verbis Dei contradicit, Dei sermonem negat: idcirco Pater, & ipse sermo ab eis negatus, & spretus ipsos reos, & damnatione dignos efficient, & iudicabunt tamquam contemptores sermonis Dei, & verborum Patris incredulos. Attende haec verba Christum proferre, tamquam hominem: & propterea dicit, se nihil locutum esse, nisi quod Pater ei mandauit. A seipso loquitur, qui propria auctoritate loquitur, & non alterius: at Christus quae loquebatur auctoritate Patris, & diuina loquebatur. Non dicit autem, qui misit me Deus, & mandatum dedit mihi Deus, sed Pater, vt se filium Dei significet, non solum hominem, quales Prophetae erant, qui a se ipsis non loquebantur, sed quae Deus, non quae Pater mandabat eis. Commemorat etiam hisce verbis, vt recte Cyril. lib. 9. cap. 1. annotauit, quae Deuter. 18. narrantur, vbi dixit Deus: Loquetur quaecumque mandauero ei, & ponam verba mea in ore eius, hoc nunc dicit Christus: Ecce ego a me non loquor, sed quae mihi Pater mandauit, sicut promissum est: sermo igitur hic iudicabit incredulos, & inobedientes: superius cap. 10. late discussimus qua ratione Christus vt homo acceperit praecipium Patris.

Quo argumento vsus sit Paulus.

Aduerte hoc argumento, sumpto ex qualitate sermonis vsus esse Paulum contra Iudaeos, vt qua seuera Dei poena sint puniendi exponeret, epist. ad Hebr. cap. 10. dicens: Irritam quis faciens legem Moysi sine vlla miseratione duobus, vel tribus testibus moritur, quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit. Attende etiam sermonem, qui dicitur eos damnaturus in nouissimo die, non esse intelligendum solum, sed confirmatum miris operibus, testantibus esse sermonem non meri hominis, sed filij Dei. Dices, quare dictum est. *Quid dicam, & quid loquar?* respondeo, plus esse dicere, quam loqui: vt igitur Christus pondus sui sermonis exprimeret, dixit Patris esse totum, quod docebat vsque ad minimam sententiam, seu verbum, quod hic loqui appellat. Euthymius existimat, vtrumque idem significare.

ANNO-

A N N O T A T I O X V I I .

Expositio
Chrylосто-
mi non pro-
batur.

CHryl. hom. 68. particulam *Quia*, non causaliter exponit, sed loco particule *Quod*, vt sit declarans, non autem reddens causam, eritq. sensus: sermo, quem locutus sum, iudicabit eum, sermo nempe his verbis contentus (a me ipso non sum locutus, sed qui misit me, dedit mihi mandatum.) Sed difficile accommodatur verbis hæc expositio: Christus enim de ijs etiam omnibus loquebatur, quæ prius docuerat, & de tota sua prædicatione, ideo verbo præterito vsus est, *Non*, inquit, *a me ipso sum locutus*, & sic Athanasius loco citato in superiori commentario exponit. Particula ergo *Quia* causalis est, nempe sermo faciet illos dignos damnatione, quia erat filij Dei, & non hominis meri, & etiam erat ex præcepto Patris.

A N N O T A T I O X V I I I .

Varia expo-
sicio docto-
rum.

At tendendum est illud, *A me ipso non sum locutus*, Ambrosium lib. 5. de fide cap. 5. exponere ratione diuinitatis dictum, quia filius est a Patre non a se. consentit Aug. tract. 54. Ideo, inquit, a me non sum locutus, quia a me ipso non sum: & vera doctrina est. At quia sequitur, sed qui misit me, dedit mihi mandatum, quid lo-

Aquar, & hoc hominis est: idcirco verbum hoc, *A me ipso non sum locutus*, exponendum est, vt loquatur, qua ratione homo est, dicitq. Ego *Non sum a me ipso locutus*, quasi humana sola voluntate prædicauerim, quæ hætenus dixi: sed a Patre est mihi totus meus sermo demandatus, & præceptus. At ne quis eum non esse locutum a seipso, tamquam Prophetam aliquem existimaret: idcirco dicit, *Pater dedit mihi*, quod nemo Prophetarum, aut ceterorum hominum dicere potuit, nimirum ego loquor quæ Pater mihi præcepit, quantumque ex Deo esset. His ergo verbis se filium Dei significat, sed non propterea quia dicit: *A me ipso non sum locutus*, sed propter verbum adiunctum: *Pater dedit mihi*. Insinuat etiã se Deum esse, quia vnum ex his, quæ locutus erat, fuit se esse Dei filium. Chryl. hom. 68. *A me ipso non sum locutus*, exponit in hunc sensum: id est, non contraria prædicauit Deo, sed consentientia: & mandatum de diuinitate exponit, interpretando consensum voluntatis. At quia cap. 10. hæc diffuse tractauit, & ostendi Christum vt hominem habuisse Patris præceptum, idcirco nunc prætermitto.

Et scio, quia mandatum eius vita æterna est.

C O M M E N T A R I V S .

Concludit causam damnationis, & iudicij. Sermo meus iudicabit eum, quia mandatum est, & præceptum Patris, & ego *Scio, quia mandatum eius vita æterna est*: id est, in his seruandis quæ mandat, & quæ ego de mandato eius denuncio, posita est vita æterna, vt qui crediderit, & seruauerit ea, vitam habeat æternam, qui vero non, priuetur æterna vita, & mortem incurrat sempiternam. Mandatum vita æterna dicitur: id est, quæ Christo mandauit predicari, causa sunt vitæ æternæ: quia credentibus & custodientibus illa, vita datur æterna. Et non dicit: Mandatum eius vita æterna, sed, *ego scio mandatum eius vitam æternam esse*, vt sententiæ grauitatem augeat, eosq. terreat testimonio hoc suo, *Ego scio*. Simul etiam vt se a Patre distinctam personam, significet, ipsi tamen æqualem: vt qui humilia dixerat, dum mandati meminuit, sublimia loquatur, *Ego scio*. Simul etiam illos impugnat, qui deceptorem eum appellabant.

Qua ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

EX prædicta sententiã inferit, hæc etiam quæ modo loquitur esse verba Patris: si enim generaliter a se ipso non est loquutus, sed quid dicat, & quid loquatur, de Patris habet mandato: hæc etiam quæ nunc ultimo dicit, nempe se lucem esse, & sermonem suum illos in nouissimo die iudicaturum, & cetera quæ affirmat, sunt etiã de eodẽ Patris mandato. Hic est huius vltimæ sententiæ sensus.

FINIS PRIMI TOMI COMMENTARIORVM
IN EVANGELIUM IOANNIS.